

I.C.Boëtius Pinx. HAGAE COMITIS E.L.Creite fe.

APUD ISAACUM VANDER KLOOT.

P. TERENTII
AFRI
COMOEDIAE
SEX,

Cum Interpretatione

DONATI ET CALPHURNII,

ET

COMMENTARIO PERPETUO.

Curavit

ARN. HENR. WESTERHOVIUS.

HAGAE-COMITUM,
Apud ISAACUM VANDER KLOOT.
M. D. CC. XXXII.

NOBILISSIMIS ADOLESCENTIBUS,

BRUNONI VANDER DOES,
JOHANNI JACOBO SLICHER,
QUIRINO VAN STRYEN,
CORNELIO ADRIANO VAN DEN
KERCKHOVEN,

S. P. D.
ARN. HENR. WESTERHOVIUS.

OMnium, quos vidit et mirata est Roma vetus, Scriptorum elegantissimum, P. TERENTIUM AFRUM, Vobis in primis, Nobilissimi Adolescentes, industriae laude, morumque elegantia mihi probatissimi, offerre visum est, testem mei in Vos amoris perpetuum futurum. Vestris, vestrique similium usibus hunc mihi laborem sumsi, se-

cundis curis Commentarium hunc, veſtrae aetati magis aptum, adornans. Ubi igitur eo, quo facturos confido, animo quantumcunque hoc munus à fido ſtudiorum veſtrorum rectore acceperitis; ubi eandem porro ſedulitatem publice mihi et privatim adprobaveritis, cum aliis veteris Latii monumentis, tum venuſto huic Comico intelligendo operam dantes, Vobis gratulabor, mihi gaudebo. Quid enim ego Vos magnopere horter, quos generis ſplendor, majorum decus, Ampliſſimorumque Parentum dignitas ultro excitant, atque ad ſumma quaevis gnaviter contendentibus animos et calcar addunt? Valete, Adoleſcentes Nobiliſſimi, et me veſtris commodis unice ſtudentem amare perſeverate. Scribebam Goudae, Nonis Januariis M. DCC. XXXIII.

PRAE-

PRAEFATIO.

QUum sex admodum abhinc annis tersissimum Comicum majore forma et Commentario in lucem emitterem, jam tum de eadem opera Plauto navanda cogitare coepi; neque adeo conquirere undique, quae illi multis etiam post eruditorum Virorum curas locis obscuritate laboranti illustrando facere possent, in hunc usque diem desii. Animum addebat doctorum hominum favor, quo eos Terentianam editionem nostram prosequi videbam. Horum ego nomina, ipsaque literarum ex his terris et aliunde ad me datarum verba recensere non dubitarem, nisi modestiae leges silentii religionem mihi imponerent. Quod vero Lipsienses, si modo Lipsienses illi, carpere quaedam quam laudare mallent, sane aequo tuli animo; neque offensus sum, Bentlejanam editionem, quam nondum viderant, prae nostra magnopere commendari. Facere tamen non possum, quin Lipsiensis illius judicii scilicet specimen hic repetam. Vitio mihi datur, quod Andrium Chremetem in fine primae Fabulae de fratre suo dicentem fecerim: is hinc, bellum fugiens, meque in Asiam *persequens*, proficiscitur. *Hic illi heroës contra tot numero Codicum fidem, contra Donati auctoritatem, quin contra linguae Latinae genium* prosequens *legendum jubent. Ne vero porro dubitent de probitate lectionis, quam exhibui, pla-*

cuit addere locum Ciceronis, Fam. III. 8. *ubi is de simili plane negotio ita scribit:* Qui me in castra, et qui trans Taurum *persequi* non possent. *Quid quod ipse Bentlejus, qui tamen fatetur, se* textum mille locis immutasse, *illud* persequens *nec mutavit, nec sollicitavit? Alia vel ejusdem generis, vel leviora etiam, et magis jejuna mitto.*

Ad institutum redeo. Dum Plauto undique opem quaero, dum è Bibliotheca regia Parisiensi et aliunde plura subsidia exspecto, novam hanc Terentii editionem adorno. Commentario facili et plano, Scholarumque usibus magis accommodato. Variarum Lectionum nihil addidi, ne illarum quidem, quas ex MS. Codice Illustrissimi Villersii, Archiepiscopi Viennensis, postea sublegi, quam priorem illam editionem in lucem emiseram; et qui Codex ex Galliis primum in Daniam, inde in Belgicam translatus per otium prius à me perlustratus, pòst in instructissima supellectile Bibliothecae Hulsianae divenditus est. In Indicem praeter elegantias Terentianas nihil temere retuli. Dehinc Comico Umbro subsecivas ab alio non minoris laboris opere, atque Gymnasii regendi munere horulas dicabo; neque, si Deus vitam et vires suffecerit, donec utrumque perfecero, desinam. Tu vale, Lector, et conatibus nostris fave.

P U-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS ANDRIA.

PROLOGUS.

Poeta, quum primum animum ad scribendum adpulit,

Id

DONATUS.

Poeta quum primum animum ad scribendum adpulit.] Principium factum est à commendatione personae, quod prudens, quod honestus *Terentius*. Et honore majore *Poëtam* potius, quam *Terentium* dixit: ut illum hoc ipso, de quo laborat, nomine ornaret. Poeta quum primum.] Omnis hujus prologi intentio hoc agit, ut novo Poëtae veniam paret, & veteri odium: & ut quam maxime modestum minimeque errantem *Terentium* probet. Poeta quum primum animum adpulit.] Sensus hic est: Proposuerat quidem Poëta noster, ut in Prologis argumenta narraret: sed hoc imputat *Lucio Lavinio* adversario, qui cum facere non permisit, quod proposuerat; maledictis suis ad respondendum eundem provocans. Adpulit.] *Adpellere* proprie dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit. *Virgilius:*

Hinc me digressum vestris Deus adpulit oris.

Adpulit.] In secunda lectione attulit fuit, sed adpulit magis: nam postea sic, *Animum ad uxorem adpulit.*

COMMENTARIUS.

1. Poeta.] Hoc nomine insignitur Terentius cunctis Comoediarum prologis. Rationem dat Donatus.

Animum ad scribendum adpulit.] Et proprie, & translate loquitur. Proprie Poëtarum est *scribere*. Cicero pro Archia

 cap.

Id ſibi negoti credidit ſolum dari,
Populo ut placerent, quas feciſſet fabulas.
Ve-

DONATUS.

2. ID NEGOTI.] Modo pro moleſtia & cura; non labore.

3. POPULO UT PLACERENT.] *Ut*, ne non ſignificat; nec eſt modo conjunctio. FABULAS.] Ad FECISSET retulit FABULAS, non ad PLACERENT. Et eſt figura Syllepſis. FECISSET.] Bene *feciſſet*, non *ſcripſiſſet*. Unde & Poëtae ἀπὸ τῦ ποιεῖν, id eſt, à faciendo dicti ſunt. Sic *Virgilius*:

Pollio & ipſe facit nova carmina.

COMMENTARIUS.

cap. 3. *Se ad* ſcribendi *ſtudium contulit.* Horat. Serm. I. 10. 72.

Saepe ſtilum vertas, iterum, quae digna legi ſint,
Scripturus.

Tranſlate animus *adpelli* dicitur. Cicero de Orat. II. 37. *Tanquam ad aliquem libidinis ſcopulum, ſic tuam mentem ad Philoſophiam* adpuliſti. Eadem ratione & navigium & animus *aeſtuare*, *fluctuare* & *jactari* dicuntur.

2. ID SIBI NEGOTI CREDIDIT SOLUM DARI.] Nimirum ab Aedilibus; de quibus vide Eun. Prol. 20. Heri autem ſervis, magiſtratus civibus dicuntur negotium dare, ubi rem graviorem imperant. Vide infra III. 2. 41. et V. 4. 50. Salluſt. Catil. 40. *P. Umbreno cuidam* negotium dat. Contra autem, quod facile fit, *nullo negotio* fieri dicitur.

3. POPULO UT PLACERENT, QUAS FECISSET FABULAS.] Ordo eſt, *ut* (fabulae) *placerent populo, quas fabulas feciſſet.* Ne quis de ἀντιπτώσει cogitet. Eleganter autem ſubſtantivum repetitur, additum pronomini relativo. Sic Heaut. Prol. 20. Vide Fr. Sanctii Minervam, Lib. II. cap. 9. Prius igitur ſubſtantivum hoc loco per ellipſin deſideratur.

PLACERENT.] Dicuntur *placere* fabulae quum non exiguntur vel exploduntur. Unde Hec. Prol. II. 12. inquit:

Perfeci ut ſpectarentur, ubi ſunt cognitae,
Placitae ſunt.

Suet. Ner. cap. 42. *Cuidam Scenico* placenti *nuncium miſit, abuti eum occupationibus ſuis.*

FECISSET FABULAS.] Vide Donatum. Ita mox verſu 9. FABULAS autem antiquiſſimi dixerunt quosvis ſermones. Unde *fabula-*

Verum aliter evenire multo intelligit:
Nam in prologis scribundis operam abutitur;

DONATUS.

4. Verum aliter evenire multo intelligit.] Sic *Virgilius:*

-- Major rerum mihi nascitur ordo.

Majus opus moveo. ----

Non enim hoc se elegisse dicit, sed quasi ex ordine ipso natum sibi esse. Intelligit.] Quod credimus, plerumque falsum; quod intelligimus, certum est. Aliter autem, *contra* significat. *Virgilius:*

Dis aliter visum.

Verum aliter evenire multo intelligit.] Adeo nec praeparaverat, nec intenderat quenquam laedere, ut spe falsus, lacessitusque hoc faciat.

5. Operam abutitur.] *Utimur* fructibus rei quae ab amantibus salvo usu nobis subministratur: *Abutimur*, quando deperdimus & rem, & fructum. Nam usui est ager, domus: abusui vinum, oleum, & caetera hujusmodi. *Cicero: Non debet* (inquit) *ea mulier, cui vir bonorum suorum usum fructum legavit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est. Ea inter se sunt contraria.* Haec in Top.

COMMENTARIUS.

bulari & *confabulari* est sermones caedere. Demum sermo anilis & fictus dictus est fabula. Sic infra I. 3. 19. & V. 4. 22. Atque hinc argumenta ludorum & dramatum Fabulas vocari placuit.

4. Aliter Evenire.] Quae casu & citra culpam humanam accidunt, *evenire* dicuntur. Infra V. 6. 3. Heaut. II. 3. 114. Sallust. Jug. 7. *Ea res longe* aliter, *ac ratus erat*, evenit.

5. In Prologis scribundis] Scripserat jam plures Prologos & plures Poëta noster fabulas ante Andriam.

Operam abutitur.] Large utitur opera, seu omnem operam impendit. Cicero Famil. IX. 6. *Quae igitur studia, magnorum hominum sententia, vacationem habent etiam publici muneris, iis concedente republica cur non* abutamur? Famil. X. 15. *Obsequioque meo, si ita fecerit, ad omnes res* abuteretur.

Non qui argumentum narret, ſed qui malevoli
Veteris Poëtae maledictis reſpondeat.
Nunc, quam rem vitio dent, quaeſo animum
advortite.

Me-

DONATUS.

6. Non qui Argumentum narret.] Quod vere prologi eſt officium. Qui.] Pro *ut:* ergo non eſt modo pronomen. Sed qui malevoli veteris Poetae.] Primum à natura, malevoli: deinde à tempore, vel ab invidia, veteris: à ſigno aemulationis, Poetae.

7. Veteris.] *Vetus* plerumque ad laudem; interdum ad vituperationem, ut hic, & alibi, *Vetus, veternoſus ſenex.* Veteris.] Pro carioſi & quaſi rancidi poſuit, atque ideo *malevoli*; non criminibus, ſed maledictis. Quid autem inter *maledictum* & *crimen* interſit, docet *Cicero* in Tuſculanis. Veteris.] Ratio invidiae. Poetae.] Cauſa inſectationis. Maledictis.] Criminatio adverſarii. Veteris Poetae.] Quia ſenex *Lucius* edebat fabulas, adoleſcentulo tunc *Terentio.* Et eleganter, Malevoli veteris Poetae maledictis: commendatio Poëtae à perſona adverſarii. Respondeat.] Excuſatio reſpondentis, quod non obſiſtat, ſed reſpondeat.

8. Nunc quam rem vitio dent.] Utrum, *nunc animadvertite*, an, *nunc vitio dent*? Et oratorie quaſi mul-

COMMENTARIUS.

6. Qui] Errat Donatus. Manifeſte pronomen eſt. Sic Eun. Prol. 27. Plaut. Bacchid. I. 1. 58.

Sumne autem nihili, qui *nequeam ingenio moderari meo?*

Malevoli Veteris Poetae.] Idem convicium eſt Heaut. Prol. 22. & Phorm. Prol. 14.

7. Maledictis.] Sic Phorm. Prol. 3. & 16. Sed contra 21.

Benedictis *ſi certaſſet, audiſſet bene.*

De Conſtructione vocabuli vid. Cellar. Antib. 230. & Cur. Poſter. 235.

8. Vitio Dent.] Adelph. Prol. 5. & III. 3. 64.

9. Me-

Menander fecit *Andriam* et *Perinthiam*:
Qui utramvis recte norit, ambas noverit.
Non ita dissimili sunt argumento, sed tamen
Dissi-

DONATUS.

multos facit, cum unum supra dixerit. Ut *Virgilius*:
Desiste manum committere Teucris.
NUNC QUAM REM VITIO.] Propositio est.
QUAM.] Qualem. VITIO DENT.] Vituperent, culpent. *Vituperare*, est mala vitio dare, & etiam bona. ADVORTITE.] Legitur & ATTENDITE. Unde manifestum est, & ADVORTITE, & ATTENDITE, non esse plenum, nisi addideris ANIMUM.

9. MENANDER FECIT ANDRIAM.] Narratio est. Et proprie FECIT. scribit enim *Terentius*, qui etiam argumentum componit. Sed saepe ad laudem *Terentii*, FECIT, pro eo, quod est, transtulit.

10. UTRAMVIS.] Prima scena Perinthiae pene iisdem verbis, quibus Andria, scripta est; caetera dissimilia sunt, exceptis duobus locis, altero ad versus XI. altero ad versus XX. qui in utraque fabula positi sunt. QUI NORIT UNAM, AMBAS NOVERIT.] Omnem rem uno versu noverit. UTRAMVIS.] Deest *harum*.

11. NON ITA DISSIMILI SUNT.] Ordo, *Ita non sunt*. Ergo *ita* subdistinguendum. NON ITA DISSIMILI SUNT ARGUMENTO.] *Ita*, pro valde; & caute, potuit enim dici, Quo-

COMMENTARIUS

9. MENANDER.] Vide Quinctil. Instit. Orat. X. I.
ANDRIAM & PERINTHIAM.] Utramque à mulieribus dictam: illam ab ea, quae ex Andro insula; hanc ab ea, quae ex Perintho, Thraciae oppido, venerat Athenas.

10. QUI UTRAMVIS RECTE NORIT, AMBAS NOVERIT.] Sic Phorm. II. I. 35. *Unum cognoris, omnes noris.*

11. NON ITA DISSIMILI.] Emphasin τῦ ITA recte observat Donatus. Sic Nepos Pelop. cap. 2. *Non* ita *magnis copiis.*
SED TAMEN.] Ita dixit, non praecedente *quidem*, vel *etsi*. uti infra,

Dissimili oratione sunt factae, ac stilo.
Quae convenere in Andriam, ex Perinthia
Fate-

DONATUS.

Quomodo ergo sunt duae *dissimili oratione*? ITA.] Ne *Menandrum* culpare videatur, *Ita* adjunxit, quod laudis est. SED TAMEN.] Discretio est à superioribus, & est ἀνακόλουθον. non enim supra posuit *quidem*.

12. ORATIONE AC STILO.] *Oratio* in sensu est, *stilus* in verbis. *Oratio* ad res refertur, *stilus* ad verba. *Stilus* non est in tempore, sed prolata oratione. *Oratio* autem est & in cogitatione, & in prolatu. *Orationem* in sententiis dicunt esse, *stilum* in verbis, argumentum in rebus. Ergo in poëmate *oratio* est.

13. QUAE CONVENERE IN ANDRIAM.] Apparet, non de industria, sed casu esse translata ea, quae de *Perinthia* in *Andriam* eodem sensu, iisdemque verbis perscripta fuerunt. QUAE CONVENERE IN ANDRIAM.] Unam ergo, non duas transtulit. QUAE CONVENERE IN ANDRIAM.] Quae apta & commoda fuerunt in Andriam Latinam, non Graecam, fatetur transtulisse. Sed quare se onerat *Terentius*, cum possit videri de una transtulisse? Sic solvitur: Quia conscius sibi est, primam scenam de *Perinthia* esse translatam, ubi senex ita cum uxore loquitur, ut apud *Terentium* cum liberto: at in Andria *Menandri*, solus senex est.

COMMENTARIUS.

infra. I. 1. 67. & Phaed. IV. 5. 4. *Aegre recepti*, tamen *evaserunt necem*.

12. ORATIONE AC STILO.] Ἐν διὰ δυοῖν. Sic Phorm. Prol. 5.

Tenui esse oratione & scriptura *levi*.

Id igitur vult, Andriam & Perinthiam non valde dissimili oratione esse scriptas.

13. QUAE CONVENERE IN ANDRIAM.] Optime ita distinxit; & explicuit Donatus. Eodem sensu dixit Heaut. V. 1. 3.

In me *quidvis harum rerum* convenit.

Cicero pro Rosc. 23. *Erat porro nemo*, in quem *ea suspicio* conveniret.

14. TRAN-

Fatetur transtulisse, atque usum pro suis.
Id isti vituperant factum; atque in eo disputant,
Contaminari non decere fabulas.

Faci-

DONATUS.

15. ID ISTI VITUPERANT FACTUM.] *Isti*, ad reprehensionem sumitur personae: interdum rei reprehensionem significat: ut *Virgilius*:

-- *Quid petis istis?*

VITUPERANT.] Vitium rei parant. DISPUTANT.] Immorantur, calumniantur, argumentantur.

16. CONTAMINARI.] Proprie *contaminare* est, manibus luto

COMMENTARIUS.

14. TRANSTULISSE.] Subaudi, *in Andriam suam*. Sic. Eun. Prol. 31. Cicero Famil. III. 8. *Ut de tuo edicto totidem verbis* transferrem *in meum*. Suet. Ner. 52. *Ut facile appareret, non* translatos, *aut dictante aliquo exceptos, sed plane quasi à cogitante atque generante exaratos.*

USUM PRO SUIS.] Ita Cicero Offic. III. 14. *Venales quidem se hortos non habere, sed licere* uti *Canio, si vellet*, ut suis.

15. IN EO DISPUTANT.] Varie *Disputandi* vocabulo utuntur scriptores. *Putare* quidem quid proprie, & analogice sit, docet Gellius, Noct. Attic. VI. 5. *Disputare* & ad cogitationem solam refertur; Plaut. Mostell. I. 2. 3.

In meo corde, si quod est mihi cor,
Eam rem volutavi, & diu disputavi.

h. e. consideravi; & ad sermonem unius tantum, nullo contradicente. Ita Cicero passim. Sed & multa verba de re facere, *disputare* est. Cicero Famil. III. 8. Disputabant; *ego contra disserebam: dicebant; ego negabam.* Sed, IN EO DISPUTANT, rarior est locutio.

16. CONTAMINARI.] Hoc loco valet *mutilari*; quod bellissimum est ex singulis fabulis carpendo, & junctim in unam novam transferendo. Ita plane Heaut. Prol. 17. Itaque Cicero Top. 18. *integra* opponit *contaminatis*. Et quae Horatius Carm. I. 37. 9. de *Contaminato* grege turpium virorum dicit, de spadoni-

Faciunt, nae, intelligendo, ut nihil intelligant;
Qui cum hunc accusant, Naevium, Plautum, Ennium

Ac-

DONATUS.

luto plenis aliquid attingere. Et *contaminare* attingere est & polluere. *Virgilius.*

Linquere pollutum hospitium.

id est, contaminatum. CONTAMINARI.] Tangi & relinqui polluta manu, ac per hoc velut foedari aut maculari. ut ipse ait: *Ne hoc gaudium contaminet vitam aegritudine aliqua.* CONTAMINARI NON DECERE.] Id est, ex multis unam non decere facere.

17. FACIUNT NE.] *Ne* quidam corripiunt, & cum interrogatione pronunciant; quidam producunt. Quorum alii *ne* pro *nec* accipiunt, id est, non. Alii *ne* pro valde, nimis, multum, plurimum. ut: *Ne ego homo sum infelix.* Et *Cicero*: *Ne illi vehementer errant.* Et hoc melius: nam statim infert:

18. QUI CUM HUNC ACCUSANT, NAEVIUM, PLAUTUM, ENNIUM ACCUSANT.] In singulis magna emphasis auctoritatis: sed ordo non est servatus. *Ennius* namque ante *Plautum* fuit: sed quod est summae auctoritatis, *Ennium* ultimum dixit. QUI CUM HUNC.] *Terentium*, inquit, specialiter accusantes, nesciunt se bonis omnibus maledicere, quos ille imitatur. Et argumentum est ab exemplo & auctoritate.

COMMENTARIUS.

donibus intelligenda sunt. Atque ita explicat Burmannus ad Phaed. III. 11. 5.

17. FACIUNT, NAE, INTELLIGENDO, UT NIHIL INTELLIGANT.] Sensus est, *intelligendo nihil intelligunt.* Sic Heaut. II. 2. 3. Qui usus τῦ *Facio* Ciceroni est familiaris, quanquam πολυλογίας speciem habet. Simile autem ὀξύμωρον est infra II, 1. 14. & Eun. I. 1. 18. Horat. Carm. I. 34. 2.

Insanientis *dum* sapientiae
Consultus erro.

18. NAEVIUM, PLAUTUM, ENNIUM ACCUSANT.] Hos speciatim laudat, qui antehac placuerant populo, ut tanto majorem invidiam faciat veteri malevolo Poëtae, qui, quod tales viri fecissent, calumniari in Terentio non erubescat.

19. AUCTO-

Accuſant; quos hic noſter auctores habet:
Quorum aemulari exoptat negligentiam
Potius quam iſtorum obſcuram diligentiam.
Dehinc ut quieſcant, porro moneo, et deſinant
Maledicere, malefacta ne noſcant ſua.
Favete, adeſte aequo animo, et rem cognoſcite,
Ut

DONATUS.

22. DEHINC UT QUIESCANT.] Recte; nam *quieſcere* ille dicitur, qui eſt inſolens & inquietus. PORRO.] In futurum, dixit. MONEO.] Terribiliter dixit. *Cicero: Moneo, praedico, ante denuncio.* Liberatus culpa etiam terret, alibi etiam criminaturus adverſarios.

24. FAVETE.] Jam ad auditores convertitur, à quibus favo-

COMMENTARIUS.

19. AUCTORES HABET.] Eodem fere ſenſu dixit Heaut. Prol. 20.

Habet bonorum exemplum, quo exemplo ſibi
Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.

Horat. Sat. I. 4. 122.

Habes auctorem, *quo facias hoc.*

Ita cujus ſententiam ſequebantur Senatores, proprie ſententiae *auctor* dicebatur. Cort. ad Cic. Fam. XV. 4.

20. AEMULARI.] Proprie de rivalibus. Sic. Eun. II. 1. 7. Sed hoc loco eſt *imitari.* Horat. Carm. IV. 2. 1.

Pindarum quiſquis ſtudet aemulari.

21. OBSCURAM DILIGENTIAM.] Intelligit ignobilem, nec magnopere monumentis dignam. Cicero, Partit. Orat. 10. *Loci,* obſcuri *an rerum geſtarum veſtigiis nobilitati.* Forte etiam orationem & ſtilum veteris poëtae notat obſcuriorem. Cic. Divin. II. 64. *Quid?* Poëta *nemo, nemo phyſicus* obſcurus? *Ille vero nimis etiam* obſcurus *Euphorion, at non Homerus.*

22. QUIESCANT.] Sileant. Auctor ad Herenn. IV. 54. Quieſce tu, *cujus pater cubito ſe emungere ſolebat.*

MONEO.] Comminandi vim habet. Ita Eun. Prol. 16. Cicero Catil. II. 9. *Sed eos hoc* moneo, *deſinant furere.* Martial. IX. 11. 4.

Deponas animos truces, monemus.

24. ADESTE.] Cauſarum patroni *adeſſe* clientibus dicuntur. Phorm.

Ut pernoſcatis, et quid ſpei ſi relliquum,
Poſthac quas faciet de integro Comoedias,

Spectan-

DONATUS.

favorem captat. FAVETE.] Quaſi dicat, Hoc adverſarii faciunt. Vos autem, quod in vobis eſt, FAVETE. Vos ergo favorem facite. Et ADESTE, non ut abſentibus dicit; quippe qui corporibus praeſto erant: ſed, intenti eſtote, favete, ſilete. Sic & Pontifices dicunt, *Favete linguis. Favete verbis.* Unde *Virgilius*:

Ore favete omnes.

ADESTE.] Animis ſcilicet auxilium praebete: ut advocatus reo dicitur *adeſſe*. ADESTE. AEQUO ANIMO.] Ab honeſto. ET REM COGNOSCITE.] A juſto. COGNOSCITE.] Pernoſcite. Sic dixit, COGNOSCITE UT PERNOSCATIS, quemadmodum in Hecyra:

Orator ad vos venio ornatu prologi,
Sinite exorator ut ſim.

25. UT PERNOSCATIS.] Ab utili. RELLIQUUM.] Sunt qui pro *relliquorum* accipiant: ut ſit ſenſus, *de hac fabula ſumite ſpecimen, ut ſciatis an caeterae vobis ſpectandae ſint.* Nam poſtmodum dictum alio prologo, *Alias cognoſtis ejus, quaeſo hanc noſcite.* RELLIQUUM.] Quaſi diceret, poſtremum. Ergo adverbium eſt, id eſt, τὸ λοιπόν. Sed ſive *hoc relliquum* dicit, ſive *relliquum* pro *relliquorum*, geminato *ll* ſcribitur.

26. DE INTEGRO.] Utrum *denuo*, an, *ex integris Graecis*? QUAS FACIET COMOEDIAS.] Syllepſis, ut ſupra, ad verbum enim FACIET declinavit, non ad SPECTANDAE SINT.

COMMENTARIUS.

Phorm. II. 3. 3. Sed & arbitri. Sic Heaut. Prol. 35. Cic. Nat. Deor. I. 6. *Sed ut* adſint, cognoſcant, *animadvertant*, *quid exiſtimandum ſit.*

25. ET QUID SPEI.] Sic Phorm. III. 1. 10. ἐλπὶς & ἐλπίζειν, *Spes* & *Sperare* de exſpectatione paſſim ſumuntur. Unde *praeter ſpem* notat, praeter exſpectationem. Sic infra II. 6. 5. IV. 1. 55. Adelph. V. 3. 29. Phorm. II. 1. 9. 16. 21. V. 8. 59.

26. DE INTEGRO.] Ita Heaut. IV. 2. 7. Adelph. I. 2. 73. Phorm. I. 3. 22. Sed *ab integro* Virgilius Ecl. IV. 5. *ex integro*, Juſtinus II. 15. dixerunt.

27.

Spectandae, an exigendae sint vobis prius.

Adess-

DONATUS.

27. SPECTANDAE.] Proprie, ut fabulae, id est, probandae. EXIGENDAE. Excludendae.

COMMENTARIUS.

27. SPECTANDAE.] Proprie; unde *Spectatores* dicti. Sensus autem est, An spectandae prius sint, h. e. perspectandae, seu ad finem spectandae. Hec. Prol. I. 3. et 12. an exigendae seu explodendae. Hec. Prol. II. 4. & 7.

ACTUS PRIMI

SCENA PRIMA.

SIMO SOSIA.

Si. Vos isthaec intro auferte: abite. Sosia,

Adess-

DONATUS.

VOS ISTHAEC INTRO AUFERTE.] *In hac scena haec virtus est, ut argumenti narratio actio scenica videatur, ut sine fastidio longus sermo sit, ac senilis oratio.* VOS ISTHAEC.] *Haec scena pro argumenti narratione proponitur, in qua fundamenta fabulae jaciuntur: ut virtute Poëtae, sine officio prologi, vel* θεῶν ἀπὸ μηχανῆς, *et periocham comoediae populus teneat, et res agi magis, quam narrari videatur.*

1. VOS ISTHAEC INTRO AUFERTE: ABITE.] Molliter, retenturus et experturus Sosiam, imperat ut remaneat.

Addit

COMMENTARIUS.

1. VOS ISTHAEC INTRO AUFERTE.] Cibaria vulgo intelligunt, nuptiis adparandis coëmta; sed videtur obstare quod narrat Da-

vus

Adesdum: paucis te volo. *So.* Dictum puta:
Nempe ut curentur recte haec. *Si.* Immo aliud.
So. Quid est,

Quod

DONATUS.

Addit etiam causam aliis abeundi, dicendo ISTHAEC INTRO AUFERTE: ne suspicionem injiciat, Sosiam communicandi secreti causa remansisse. Et bene, AUFERTE: *Auferimus* enim ea, quae cum fastidio cernimus: *Ferimus* ea, quae cum honore tractamus. Deinde quasi respicientes increpat, dicendo ABITE. ABITE] Concitatius legendum est: quia et respectantes properant, et discernit a Sosia. Sosiae persona protatica est: non enim usque ad finem perseverat; ut est Davi in Phormione, in Hecyra Philotidis et Syrae.

2. ADESDUM.] *Ades*, imperativum est, *dum* παρέλκον: est enim productio, et adjectio syllabae: ut *Ehodum ad me.* PAUCIS TE VOLO.] Deest *colloqui verbis:* et est figura ellipsis. DICTUM PUTA.] Ad hoc respondet, ut agi res videatur, quemadmodum supra diximus.

3. NEMPE UT CURENTUR.] Diligenter coquantur. *Curatio*, proprie medicorum est: *cura*, reliquorum: sed coquina, medicinae famulatrix est. HAEC.] Δεικτικῶς. NEMPE UT CURENTUR.] Deest *vis:* ut sit, *nempe vis.* IMMO ALIUD.] Bene ἀντέθηκεν τὸ *Immo:* et deest *volo.*

COMMENTARIUS.

vus infra II. 2. 32. Quaeque minime conveniebant nuptiis. Igiturne onera, merces, aulaea, tigna eidem rei saltem in speciem destinata fuerint, non liquet.

ABITE.] Pacuvius, Teucro:

Facessite hinc omnes. Parumper tu mane.

2. PAUCIS TE VOLO.] Ita infra II. 2. 8. III. 3. 4.

DICTUM PUTA.] Ita Cicero, Famil. XII. 29. *Quae verba desideret, iis me omnibus* usum putato. Eleganter Ovidius nostrum imitatur, Metam. IV. 476. Facta puta, *quaecunque jubes.*

3. CURENTUR.] Quia de eduliis non cepimus ISTHAEC, placet τὸ CURENTUR hic accipi de quocunque negotio, quod conficiendum suscipit Sosia. Quanquam speciatim medici, duces, & coqui *curare* dicuntur.

IMMO.] Corrigendi & negandi etiam vim habet, Sic. Eun. II. 3. 63. Phorm. III. 2. 43.

4.

Quod tibi mea ars efficere hoc poſſit amplius?
Si. Nihil iſtac opus eſt arte ad hanc rem quam paro;
Sed iis, quas ſemper in te intellexi ſitas,
Fide et taciturnitate. *So.* Exſpecto quid velis.

Si.

DONATUS.

4. Mea ars.] *Ars* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς dicta eſt per ſyncopam. ἀρετὴ autem virtus eſt. Virtutis vero quatuor generales ſunt partes; Prudentia, Juſtitia, Fortitudo, et Temperantia. ſed Prudentia, in multis rebus deſcendit. Efficere.] *Facere*, eſt in opere eſſe: ſed *efficere*, perfectionem deſignat.

5. Nihil isthac opus est arte.] Mire ait: *arte opus* non eſt, ſed *opus eſt artibus.*

6. Sed his quas semper in te intellexi sitas.] Ipſe hic ſignatiſſime oſtendit, multas variaſque artes eſſe, id eſt, ἀρετὰς, quae virtutes intelliguntur. Sed his.] Zeugma, a ſuperiore, quod ſubauditur, *artibus.* Sitas.] conſtitutas, poſitas.

7. Fide et taciturnitate.] *Fides*, eſt commendatorum fida executio, vel obſervantia: *Taciturnitas* vero, obſervantiae genus, in ſilentio conſtituta, et in celando ſecreta. Quaerit autem taciturnitatem, ne prodat Pamphilo ſecretum, quod ei commendaturus eſt. *Fidem*, ad complenda: *taciturnitatem*, ad celanda mandata. Exspecto.] *Exſpecto*, deſidero: ut *Virgilius:*

Exſpectate venis.

Quid velis.] Deeſt, *ſcire*: nam ſi dixiſſet, *quod velis*, nihil deſideraſſet.

COMMENTARIUS.

4. Ars.] Intelligit expeditam agendi facultatem. Quamquam Simo mox pro ipſa virtute accipit. Quod & Horatius facit, juſtitiam & conſtantiam in propoſito *artem* vocans, Carm. III. 3. 9. Adde Donatum.

& A

Si. Ego poſtquam te emi, a parvulo ut ſemper tibi
Apud me juſta et clemens fuerit ſervitus
Scis.

DONATUS.

8. EGO POSTQUAM.] Commendatio perſonae potius, quam ſervi: ne contra filium levi ſervo aliquid committi indecore videatur. TE EMI A PARVULO.] Tale eſt, *Parvulum ego te Jugurtha.* apud *Salluſt.* A PARVULO.] Non enim a parvo, ſed *a parvulo.* SCIS.] Hoc eſt, a parvulo ſcis. SEMPER.] Continuationem ſignificat *ſemper.*

9. JUSTA ET CLEMENS.] Ita dixit *juſta*, ut alibi, *Non neceſſe habeo omnia pro meo jure agere.* Quid enim non juſtum domino in ſervum? JUSTA, in qua nihil iniquum jubetur: CLEMENS, in qua etiam de juſto multum remittitur. APUD ME JUSTA.] Id eſt, moderata, aequalis. cui contrarium ait *Virgilius.*

---- *Et iniquo pondere raſtri.*

Et:

Injuſto ſub faſce viam dum carpit. ---

Nam qui *juſtam*, debitam nunc dici putant, nihil afferunt ad juvandam ſententiam. CLEMENS FUERIT SERVITUS.] Libertatem imputaturus, *clementem* intulit *ſervitutem.* SERVITUS.] Mire *ſervitutem* pro dominatu poſuit. Sic *Salluſtius*, *Dein ſervili imperio P. C.*

COMMENTARIUS.

8. A PARVULO.] Sic Adelph. I. 2. 23. infra III. 3. 7. *A parvis.* Heaut. II. 1. 2. *A pueris.* Adelph. III. 4. 48. *A pueris parvulis.* Adelph. V. 9. 5. *Uſque a pueris.* Cic. Famil. I. 6. *A teneris unguiculis.* Horat. Carm. III. 6. 24. *de tenero ungui.* Quod Graeci dicunt: ἐκ νέων. ἐκ νηπίων. ἐκ παιδαρίου. ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων.

9. JUSTA ET CLEMENS SERVITUS.] Hoc eſt, aequa & tolerabilis. Utrumque non tantum de hominibus ipſis, ſed & de conditione hominum dicitur. Juſtin. XI. 1. Injuſta ſervitute *oppreſſi ad ſpem ſe libertatis erigebant.* Ita *Clementem vitam* dixit Noſter, Adelph. I. 1. 17.

Scis. feci; e servo ut esses libertus mihi,
Propterea quod serviebas liberaliter.

Quod

DONATUS.

10. FECI E SERVO UT ESSES LIBERTUS MIHI.] Dulcem libertatem fecit operatione et tractatione verborum, dicendo, *ex servo libertum*, non enim tantam haberet gratiam, si dixisset, *feci libertus ut esses*, quam si dicat, *feci e servo ut esses libertus.* Ac si quis dicat, *feci ut esses sanus*, non tantam haberet gratiam, quam si dicat, *feci ut ex aegro sanus esses.* Et MIHI, emphasin habet: quod *mihi* libertus factus sis, non filio. Aut ideo *mihi* additum est: quia *libertus* ad aliquid dicitur. Et bene *mihi*, non *filio*, ne pertimesceret filium, cui nec liberti munus debeat. E SERVO.] Mire addit *e servo:* ut vim beneficii exprimeret.
SCIS. FECI E SERVO UT ESSES LIBERTUS MIHI.] Hinc *Virgilius:*

Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi Jovis, ingratum ascendere cubile,
Praetulerim, coelique libens in parte locarim.

11. LIBERALITER.] Bene: quia omne bonum libero aptum est, malum servo. Idem alibi, *Factum a vobis duriter, immisericorditerque: atque etiam si est, pater, dicendum magis aperte, illiberaliter.* Et bene admonuit, cur dederit beneficium, eadem et nunc officia quaesiturus.

Nunc

COMMENTARIUS.

10. FECI, E SERVO UT ESSES LIBERTUS MIHI.] Expressit Menandri illud:

'Εγώ σε δοῦλον ὄντ' ἔθηκ' ἐλεύθερον.
Ego te servum existentem feci liberum.

Dixit vero, E SERVO LIBERTUS, uti Virgilius Æn. X. 221.

Nymphasque e navibus esse.

11. SERVIEBAS LIBERALITER.] Legerat apud Menandrum:

'Ελευθέρως δούλευε, δοῦλος οὐχ ἔσῃ.
Liberaliter servito, servus non eris.

Est vero LIBERALITER, ut decet hominem honestum & liberum. Ita Adelph. V. 5. 5.

Servum *haud* illiberalem *praebes te.*

12.

Quod habui summum pretium, persolvi tibi.
So. In memoria habeo. *Si.* Haud muto factum.
So. Gaudeo.

Si

DONATUS.

Nunc enim dicit artificiose, quia supra ait, *Nihil istbac opus est arte.* SERVIEBAS.] Bene imperfecto tempore, non perfecto usus est: ut ostendat, eum potuisse sibi etiam atque etiam servire: quale est illud *Virg.*

Atque omnes pelagique minas, coelique ferebat
Invalidus. ----

Ut ostendat eum, quamvis invalidus esset, tamen adhuc potuisse laborem exercitiumque ferre.

12. SUMMUM PRETIUM.] Libertatem dicit. PERSOLVI TIBI.] Quia PRETIUM dixerat, PERSOLVI dixit proprie. PERSOLVI TIBI.] Modeste pretium redditum dixit, non beneficium erogatum.

13. IN MEMORIA HABEO.] Hoc est, non sum ingratus. Plus dixit, *in memoria habeo*, quam si dixisset, *scio.* Nam quae scimus, possumus oblivisci: quae vero memoriae commendamus, nunquam amittimus. HAUD MUTO FACTUM.]

Ve-

COMMENTARIUS.

12. SUMMUM PRETIUM.] Quia, teste Cicerone, Philipp. II. 44. *Servitus postremum malorum omnium.* Ita Ovidius, Trist. V. 14. 14. de famae celebritate:

Quo dare nil potui munere majus, habes.

13. IN MEMORIA HABEO.] Ita Eun. I. 2. 90. Plautus Poen. V. 4. 108.

facito, in memoriam habeas.

Caesar Lib. de Analogia, apud Gell. I. 10. Habe *semper* in memoria *atque in pectore.* Recte de grato animo explicat Donatus. Unde *memor & gratus* eleganter junguntur Adelph. II. 2. 43.

HAUD MUTO FACTUM.] Recte explicat Donatus. Ita Plautus Bacchid. V. 2. 39.

ego quod dixi, haud mutabo.

De jure Attico et Romano in libertos ingratos vide Commentarium majorem. Eodem porro sensu dixit Cicero, Fam. XIII. 36. *Caesar dixit, nihil esse, quod de Mega vereretur*; beneficium suum in eo manere. Et Jupiter ad Cythercam, Virg. Aen. I. 264.

neque me sententia vertit.

14.

Si tibi quid feci, aut facio, quod placeat, Simo,
Et id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.
Sed hoc mihi molestum est: nam isthaec commemoratio

Quasi

DONATUS.

Vetuste: non me poenitet. nam si quid poeniteret, *infectum velle* dicebant. An secundum jus, quod adversus libertos ingratos est, ut in servitutem revocentur? sed hoc non convenit senem dicere. Legitur et MULTO, hoc est, damno, reprehendo. quod si est, sic intelligitur, non nollem factum. Nemo enim potest factum infectum reddere. Sed adverbialiter dixit: ut dicimus, *nollem factum*, *nollem hunc exitum*. Ergo HAUD MUTO FACTUM, non poenitet me facti.

14. SI TIBI QUID FECI, AUT FACIO.] Et fecisse se., et adhuc facere ostendit, quamvis eum manumisisset. GAUDEO SI TIBI QUID FECI, AUT FACIO QUOD PLACEAT.] Felicitatis est, ut ea quae facta et facienda sunt, grata sint. QUID, pro, aliquid.

15. ADVORSUM TE.] Apud te, et penes te. ADVORSUM sine dubio praepositio est. *Advorsus* participium potest esse, ab eo quod est *advorto*, sicut alibi. Ergo ADVORSUM TE dixit, quod apud te.

COMMENTARIUS.

14. TIBI FECI.] Ita mox Vs. 85. et Eun. IV. 1. 10.

15. GRATUM FUISSE ADVORSUM TE.] Festus: *ADVORSUM aut contrarium significat, aut idem quod ERGA.* Ita infra I. 5. 30. Plautus Amph. III. 2. 55.

Jusjurandum verum te advorsum *dedi.*

Cicero, Famil. III. 13. *Eo brevior est haec epistola; et ut* adversus *magistrum morum, modestior.* Est autem vel ἀνακόλουθον, ID GRATUM FUISSE, pro, *si id gratum fuit*, ut respondeat illis, SI TIBI QUID FECI; vel Synchysis, ut constructio sit, *Gaudeo, & habeo gratiam, si tibi quid feci, id gratum fuisse.*

16. ISTHAEC COMMEMORATIO QUASI EXPROBRATIO EST IMME-

Quasi exprobratio est immemoris beneficii. 17
Quin tu uno verbo dic, quid est, quod me velis.
Si. Ita faciam. hoc primum in hac re praedico
tibi;

Quas

DONATUS.

17. EXPROBATIO.] *Exprobratio* est commemoratio beneficii cum enumeratione factorum. QUASI EXPROBRATIO.] Recte ostendit, se in memoria habere. Sunt qui ad beneficium referunt, *immemor:* ut, *Memorem Junonis ob iram.* ut sit sensus, Isthaec commemoratio, quasi est exprobratio immemoris beneficii, id est, cujus nemo meminerit.

18. QUIN TU UNO VERBO.] Uno verbo, ἀξιώματι, una sententia. Nam ἀξίωμα sententia est, vel enunciatio, uno verbo nexam continens & perfectam intelligentiam. ἀξίωμα enim constat ex nomine et verbo. Sed hic quod est ἀξίωμα? hoc est, *Has bene ut adsimules nuptias.* ergo omnis virtus, adsimulatio est. QUIN TU UNO VERBO.] Una sententia: ut in Adelphis:

--- *Non meum illud verbum facio, quod tu, Micio,*
Bene ac sapienter dixti dudum: vitium commune omnium est,
Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus. Nam male intelligit qui putat, *adsimiles verbum* significare.

19. ITA FACIAM.] Hoc est; uno verbo dicam. et quod ver-

COMMENTARIUS.

MORIS BENEFICII.] Cicero Famil. III. 5. *Perspecta fide* commemoratio *officiorum supervacanea est.* Et de Amicit. cap. 19. *Odiosum sane genus hominum officia* exprobrantium: *quae meminisse debet is, in quem collata sunt, non* commemorare, *qui contulit.* Adde Theophrastum, Charact. cap. 24. Videtur autem EXPROBRATIO IMMEMORIS BENEFICII esse exprobratio ejus, vel facta in eum, qui est immemor beneficii. Ita cepit Eugraphius. Sed et ita cepisse videtur Donatus.

19. HOC PRIMUM IN HAC RE PRAEDICO TIBI.] Dicit, HOC PRIMUM,

Quas credis esse has, non sunt verae nuptiae.
So. Cur simulas igitur? *Si.* Rem omnem a
principio audies;
Eo pacto et gnati vitam, et consilium meum
Cognosces; et quid facere in hac re te velim.
Nam

DONATUS.

verbum promittit, ibi dicit, *Nunc tuum officium est, has bene ut adsimules nuptias.*

20. Quas credis esse has.] Syllepsis.

21. Cur simulas igitur?] Virgilius:

Et quae tanta fuit Romam tibi causa videndi?

22. Eo pacto.] *Pacto*, modo, quoniam antecedit pactum, modus sequitur. Ergo ab eo quod praecedit, id quod sequitur, dicit.

Et gnati vitam, et consilium meum cognosces: et quid facere in hac re.] Nam istae divisiones sunt. Gnati vitam: quoniam dicturus est, *Et nunc id operam do.* Et quid facere in hac re te velim: quia dicturus est, *Nunc tuum est officium.*

Et gnati vitam, et consilium meum cognosces; et quid facere in hac re te velim.] Tripartita distributio. Et gnati vitam. Vitam filii in duas partes dividit in narratione: in ante actam bonam, et praesentem malam. Et incipit mala ibi; Interea mulier quaedam. Et bene actae vitae narratio ad eam rem valet, ut ostendat, quam justus dolor patri sit spe decepto.

COMMENTARIUS.

mum, nec postea quidquam adfert, quod secundo loco, atque ita porro dictum videatur. Plane uti Sinon apud Virgium, Aen. II. 79. Non autem futura tantum *praedici* dicuntur, sed et quae in narrando praemittuntur. Cicero, Catil. IV. 3. *Illa* praedicam, *quae sunt Consulis.* Seneca, Epist. 102. *Nisi aliquid* praedixero, *intelligi non poterunt, quae refellentur.*

20. Quas credis esse has, non sunt verae nuptiae.] Jac. Perizonius, Vir Cl. ad Sanctii Minerv. II. 9. 1. ita construit, et interpretatur, *Nuptiae non sunt verae, quas* seu *quales credis esse has nuptias.* Optimo sensu et ratione.

22. Eo pacto.] Hunc et tres sequentes versus Cicero, Inv. I. 23. laudat.

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas: nam antea
Qui scire posses, aut ingenium noscere,
Dum aetas, metus, magister prohibebant?
So. Ita est.

Si.

DONATUS.

24. Nam is.] Necessario is positum pro nomine. ἀναφορὰ ad illud, GNATI VITAM: nam si non posuisset hoc pronomen, Sosia erat intelligendus. Nam is.] Pamphilus. Postquam excessit ex ephebis.] Argumenta per conjecturas. Ex ephebis.] *Ephebia* prima aetas adolescentiae est, adolescentia est extrema pueritiae. Excessit ex.] Cum sufficeret unum.

25. Liberius.] *Liberius*, non est comparativus gradus: non enim potuit libere ante vivere, dum aetas, metus, magister prohibebant. Ergo deest *aliquanto:* ut sit, *aliquanto liberius.* Liberius vivendi.] Deest *ei.*

26. Qui scire.] *Scimus* quod certum est: *Noscimus* quae adhuc incerta desideramus. Idem alibi, *forma in tenebris nosci non quita est.*

27. Metus, magister.] *Magister*, paedagogus.

Ita est.] Intercedit Poëta, ne solus Simo loqueretur: caeterum non erat respondendi locus necessarius.

COMMENTARIUS

24. Excessit ex ephebis.] Gr. Ἐξ ἐφήβων ἐγένετο. Ita Plautus Mercat. I. 1. 61.

Ex ephebis *postquam* excesserit.

Est vere ἔφηβος quasi ἐφ' ἥβης, pubertati proximus. Et Ephehorum aetas maxime Gymnasiis dabatur. Suet. Aug. 98. Inde ἐφηβεῖον pars palaestrae.

25. Liberius vivendi.] Hoc est, licentius et magis dissolute, utpote amoto metu. Ovid. Trist. IV. 10. 27.

Liberior *fratri sumta mihique* toga *est.*

Nepos Themist. 1, Liberius vivebat, *et rem familiarem negligebat.*

27. Aetas, metus, magister prohibebant.] Cicero, Philipp. II. 36. *Te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii.* Et Famil. VI. 7. Caecina de filio suo: *Adolescens est; omnia excogitare vel studio, vel aetate, vel metu non potest.* Suet. Claud.

2.

Si. Quod plerique omnes faciunt adolescentuli,
Ut animum ad aliquod studium adjungant, aut equos

Ale-

DONATUS.

28. QUOD PLERIQUE OMNES.] Haec adjectio dicitur, in primo posita loco. Adjectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in ultima adjiciuntur. Hic ergo PLERIQUE, ex abundantia positum: OMNES vero, necessario additum est. Et alibi, *Calesces plus satis.* In ultimo; sicut, *Interea loci, interibi.* Attendenda est sane locutio, QUOD PLERIQUE OMNES. Aut enim *quod* in *quae* vertendum est, ut sit, *Quae plerique omnes.* aut *quod* ad singula eorum studiorum adjungendum erit, *Equos alere, canes ad venandum.* Aut certe erit figurata locutio, ut est illud:

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, et minime multos laedere:
In his Poëta hic nomen profitetur suum.

Et alibi, *Aperite actutum ostium.* PLERIQUE OMNES FACIUNT.] Ἀρχαϊσμὸς est. Nam errant, qui *plerique* παρέλκον intelligunt: aut qui subdistinguunt *plerique*, et sic inferunt *omnes.* hoc enim pro una parte orationis dixere veteres. Eodem modo Graeci πάμπολλα, et Latini *plus satis.* *Naevius* in bello Punico, *Plerique omnes subiguntur sub suum judicium.* Figurate *Terentius.* παρέλκον τῷ ἀρχαϊσμῷ. QUOD PLERIQUE OMNES FACIUNT, pro, quae faciunt plerique adolescentuli. ADOLESCENTULI.] Bene diminutive, ut propter aetatem facile ignoscatur.

COMMENTARIUS.

2. *Diu, atque etiam post tutelam receptam alieni arbitrii, et sub paedagogo fuit.* Exemplum ejusmodi ephebi, et paedagogicae austeritatis habet Plautus Bacchid. III. 3. 17.

28. PLERIQUE OMNES.] Ita Phorm. I. 3. 20. Caesar B G. II. 30. Nepos Eum. cap. 12. Ita Graeci πλείονες πάντες; sed et Belgae, *meest alle.* Similis fere locutio sacra Psalm LXXXIX. 31. ubi כל רבים עמים notat *omnes multos populos.*

29. AUT EQUOS ALERE, AUT CANES AD VENANDUM.] Multa de-

hus

Alere, aut canes ad venandum, aut ad Philosophos:
Horum ille nihil egregie praeter caetera
Studebat; et tamen omnia haec mediocriter.
Gaudebam. *So.* Non injuria: nam id arbitror
Ad-

D O N A T U S.

30. AUT EQUOS ALERE, AUT CANES AD VENANDUM.] Si et equos ad venandum alunt, quomodo et canes? quod multi docti improbant, et dicunt separata esse: et AD VENANDUM extra orationem, pro ad venatum: ut *Venatum Aeneas, unaque miserrima Dido.* Ad PHILOSOPHOS.] Ellipsis pulchra et familiaris Terentio. nam possumus subaudire *audiendos*, sive *sectandos*. AD PHILOSOPHOS.] Vitium est: quia dixit, *ad aliquod studium*. Aut si ad Philosophos, separanda locutio est, sic, *ut animum adjungant ad Philosophos.*

31. HORUM ILLE NIHIL EGREGIE.] Est ergo figurativum: quod esset rectum, *Quae plerique omnes faciunt adolescentuli, horum ille nihil egregie praeter caetera studebat.* EGREGIE.] *Egregium* dicitur, quod ex grege eligitur. sed hic *egregie*, valde, nimis. Non est ergo ad laudem positum. Haec, inquit, ut caetera, similiter studebat. PRAETER CAETERA.] Mediocriter. ergo non extenuavit rem, sed ad laudem retulit.

33. GAUDEBAM.] Non dixit *laudabam*, sed *gaudebam.*
Lau-

C O M M E N T A R I U S.

his adolescentum studiis mentio est apud veteres. Aristophanes de frugi adolescentibus Atticis, Pluto, Vs. 157.

Ὁ μὲν ἵππον ἀγαθὸν, ὁ δὲ κύνας θηρευτικάς

Hic quidem equum generosum, ille autem canes venaticos. Horat. Arte 161.

Imberbis juvenis tandem custode remoto.
Gaudet equis canibusque, *et aprici gramine campi.*

Sallust. Catil. cap. 14. *Aliis* canes *atque* equos *mercari.* Cicero, Fin. II. 15. *Ad cursum*, equum; *ad arandum bovem*; ad indagandum, canem. Julius Firmicus, Astron. Lib. V. *Accipitres tamen, falcones, astures, aquilas et aves hujusmodi*, equosque ad venandum.

34.

Adprime in vita esse utile, ut NE QUID NIMIS.
Si. Sic vita erat: facile omneis perferre ac pati;
Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere;
Eo-

DONATUS.

Laudat enim etiam alienus: *Gaudet* qui pater est. NON INJURIA.] Intempestive Sosia respondet: sed prudentia tantae sententiae, compensavit importunitatem.

34. APPRIME.] Adjectio est confirmationis. UT.] Admirabiliter. UT NE QUID NIMIS.] Sententia non incongrua servo, quia est pervulgata. et non refertur ad personam domini dicentis: et de quo dicitur. an magis quia Sosiae convenit ejusmodi character in verbis? NE QUID NIMIS.] Deest *agas:* ut sit, *Ne quid nimis agas.*

35. FACILE OMNES PERFERRE.] Latens argumentatio est, qua filium ad meretricem commeasse errans pater, non ad corruptelam, sed ad obsequium amicorum crediderit. PERFERRE AC PATI.] *Ferre*, est cum certo tempore: *Perferre* finem exspectat effectus. Feruntur onera, et sustinentur supplicia. PERFERRE.] Mediocriter stultos odiososque.

36. CUM QUIBUS ERAT CUMQUE.] Figura τμῆσις. DEDERE.] Plus est *dedere*, quam *consentire:* quemadmodum in hostium potestatem hostes se dedunt. *Dedere* ergo, pertinacibus. IIS SESE DEDERE.] *Dedere* se et obsequi superioribus: non adversari paribus, non se praeponere inferioribus.

COMMENTARIUS.

34. NE QUID NIMIS.] Gr. Μηδὲν ἄγαν. Et Hippocratis dictum est: πᾶν τὸ πολὺ πολέμιον φύσει. *Omne abundans inimicum naturae est.* Cicero, Offic. I. 25. *Mediocritatem illam tenebit, quae est inter nimium et parum.*

36. CUM QUIBUS ERAT CUMQUE UNA.] Ita infra Vs. 54. et 80. IIS SESE DEDERE.] Dedunt se victi victoribus. Unde et dedere se alteri est ad alterius voluntatem se componere. Sic infra. V. 3. 26. Eun. V. 8. 2. Heaut. IV. 3. 3. Hec. V. 2. 7.

Eorum obſequi ſtudiis; advorſus nemini:
Numquam praeponens ſe illis. Ita facillume
Sine invidia laudem invenias, et amicos pares.
So. Sapienter vitam inſtituit: namque hoc tempore
OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT.

Si.

DONATUS.

37. EORUM OBSEQUI STUDIIS.] Commodiorum, ſcilicet. EORUM OBSEQUI STUDIIS.] Talem eſſe Pamphilum, adjuvat argumentum fabulae, ſimul et Charinum.

38. ITA.] Deeſt *faciens*, *volens*, *agens*. ITA FACILLIME SINE INVIDIA.] Salluſtius: *Et cum omnes gloria anteiret, omnibus tamen charus eſſe.*

39. INVENIAS.] Secunda perſona pro tertia: ut, *Migrantes cernas.*

40. NAM HOC TEMPORE, OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT.] Improbatur a Sapientibus haec ſententia. Nam obſequium aſſentator debet, veritatem amicus; ſed in theatro dicitur, non in ſchola.

41. OBSEQUIUM AMICOS.] Hic verſus per improprium eſt. VERITAS ODIUM PARIT.] Falſum eſt autem quod *Cicero* dixit *obſequium* primum dixiſſe *Terentium*; cum et *Plautus* et *Naevius* ante dixerint: et eſt ſententia παράδοξος, et magis theatro apta, quam officio, de qua *Tullius* multa dixit. OBSEQUIUM AMICOS.] Sententia probabilis magis, quam neceſſaria et honeſta.

COMMENTARIUS.

40. VITAM INSTITUIT.] Vel, agere vitam inchoavit, poſtquam liberius vivendi fuit poteſtas; vel, compoſuit et ordinavit vitam. Plaut. Amph. III. 3. 4.

Ita ſervum par videtur frugi ſe inſtituere,
Proinde heri ut ſint, ipſe item ſit.

41. OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT.] Laudat Cicero, de Amicit. cap. 24. Neſcio quomodo verum eſt, quod in ANDRIA familiaris meus dicit: OBSEQUIUM AMICOS, VERITAS ODIUM PARIT. Laudat et Quinctilianus, Inſtit. Orat. VIII. 5.

42.

Si. Interea mulier quaedam, abhinc triennium,
Ex Andro commigravit huc viciniae,
Inopia et cognatorum negligentia
Co-

DONATUS.

42. INTEREA.] *Interea* est, cum habet instantiam superiorum actorum. MULIER QUAEDAM.] Sic dixit, non quasi ignoraret nomen ejus, paulo post *Chrysidem* nominaturus: sed ideo, ut gratam expectationem faciat, simulque lectorem avidum nominis reddat. Ut *Virgilius*, paulo post nominaturus ait:

Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.

INTEREA MULIER.] Hic digressio est. nam proposuit gnati vitam dicere. ABHINC TRIENNIUM.] Artificiose dixit *triennium*, cum posset plus minusve temporis ponere: ut sit verisimile, unum annum fuisse pudicae parcaeque vitae: sequentem, conditionis acceptae: tertium, mortis. Primo ergo anno ignorata est domus Chrysidis Pamphilo: secundo, Glycerio cognitus: tertio, nupsit Glycerium Pamphilo, et pariter invenit parentes.

43. HUC VICINIAE.] *Viciniae* παρέλκον. huc loci, vel huc locorum. Legitur et HUIC VICINIAE.

44. INOPIA, ET COGNATORUM NEGLIGENTIA.] Laudatis

COMMENTARIUS.

42. ABHINC TRIENNIUM.] τὸ ABHINC seu accusativo junctum seu ablativo, de tempore praeterito dicitur; non de futuro. Sic Hec. V. 3. 24. Phorm. V. 8. 28. DEHINC contra. Cicero pro Q. Rosc. cap. 13. *Repromittis tu* abhinc triennium. Ubi vide P. Manutium. Unde perperam post Scioppium Pitiscus in Lexico contendit ex hoc loco evincere, ABHINC etiam de tempore futuro dici.

43. HUC VICINIAE.] Phorm. I. 2. 45. Plaut. Mil. III. 3. 2.

hic proximae viciniae.

Vicinitas autem meretricularum saepe fraudi fuit adolescentibus. Eun. II. 3. 67. Ovid. Metam. IV. 59.

Notitiam primosque gradus vicinia *fecit.*

Cicero, Orat. pro Coelio cap. 31. *Fama adolescentis paulum haesit ad metas, notitia nova mulieris et infelici* vicinitate, *et insolentia voluptatum.*

44. INOPIA ET COGNATORUM NEGLIGENTIA.] Ita infra I. 5. 40.

 Phorm.

Coacta, egregia forma, atque aetate integra.

So.

DONATUS.

datis Phamphili moribus, qui mox ducet uxorem, superest ut futurae quoque matronae, id est, Glycerio probitatem debitam pro persona reddat: quae quia honesta nunquam esse poterit, si sic eam constet ante nuptias impudicam ductam esse, partim defendenda, partim laudanda est Chrysis, cum qua commorata est: quam quoniam necesse est meretricem fateri, in conditione turpissimi nominis multum sumitur excusatio voluntatis. ET COGNATORUM.] Hic nos jam parat ad Critonis adventum.

45. EGREGIA.] Id est, eminenti, praestantique. ATQUE AETATE INTEGRA.] *Integra* est *aetas*, quae in flore consistit, cui neque addendum jam sit, neque quidquam adhuc sit imminutum. ut *Virgilius*:

---- *integer aevi*
Ascanius ----

Et contulit duo ad quaestum meretricium congrua.

COMMENTARIUS.

Phorm. II. 3. 10. Est vero NEGLIGENTIA contemtus, et *negligere* spernere, non curare. Adelph. IV. 3. 14. Hec. 4. 48. Unde et dii ipsi dicuntur negligi. Horat. Carm. III. 6. 7.

Di multa neglecti *dederunt*
Hesperiae mala luctuosae.

45. EGREGIA FORMA, ATQUE AETATE INTEGRA.] Solent jungi *Forma* et *aetas*. Sic infra I. 5. 51. Eun. III. 2. 20. Hec. I. 1. 18. Phorm. V. 8. 35. Plautus Pers. II. 47.

Tempori hanc vigilare oportet formulam *atque* aetatulam.

Rud. IV. 1. 3. forma *scitula atque* aetatula.

Tacitus, Germ. cap. 19. *Non* forma, *non* aetate, *non opibus maritum invenerit.* Etiam in viris utraque commendatur.

Virgil. Aen. VII. 473.

Hunc decus egregium formae *juvat atque* juventae.

Dixit autem, EGREGIA FORMA, uti Phorm. I. 2. 50. *Virgo facie egre-*

So. Hei vereor, ne quid Andria adportet mali.
Si. Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter Age-

DONATUS.

46. HEI VEREOR, NE QUID ANDRIA ADPORTET MALI.] *Andria.* mire. audivit enim excessisse ex ephebis Pamphilum, illatamque mentionem mulieris peregrinae, adolescentulae, pulchrae. NE QUID ANDRIA.] Eleganter, ex Andro. ANDRIA, nomen ostendit et mulieris et fabulae. Et bene, ADPORTET: quia *portare* ignotis est.

47. PRIMUM HAEC.] Defendit ut diximus, vitam Chrysidis; ut potuerit apud eam recte morata esse Glycerium, quae ex argumento matrona erit. PRIMUM HAEC PUDICE.] Bene HAEC quidem, id est, illa quae coacta est. DURITER.] Contra rationem regulae: debuit enim dicere *dure*, ab eo quod est durus. Et tamen est differentia. Est

COMMENTARIUS.

egregia. Cicero ad Herenn. III. 22. *Egregiam pulchritudinem.* AETATE INTEGRA non tantum valet florem et ἀκμὴν annorum, uti Eun. III. 2. 20. Cic. Fin. II. 20. *Color egregius*, integra valetudo. Pacuvius, Niptris:

Aetate integra, *feroci ingenio, facie procera virum.*

Afranius, Divortio:

Aetas integra *est, formae satis.*

Sed et eleganter notat annos simplices; et ingenium rude et ignarum artis meretriciae. Sallust. Iugurth. 68. de Mario: *Inter artes bonas* integrum ingenium *brevi adolevit.* Cicero, Nat. Deor. III. 3. ex persona Cottae: *Quasi nihil unquam audierim de Diis immortalibus, nihil cogitaverim, rudem me discipulum, et* integrum *accipe, et ea quae requiro, doce.*

46. ADPORTET.] Proprie, quia ex Andro, insula remota. Plin. Hist. Nat. VII. 56. *Plumbum ex Cassiteride primus* adportavit *Midacritus.* Tum mala dicuntur *adportari* Lucret. V. 179.

cur anni tempora morbos
Adportant?

Cicero, Catone cap. 8. *Senectus* adportat *vitia.* Sed et nova. Sic Infra V. 2. 17.

47. VITAM PARCE AC DURITER AGEBAT.] Ita Adelph. I. 1. 20. Horat. Serm. I. 2. 6.

Frigusque duramque famem *depellere possit.*

48.

Agebat, lana ac tela victum quaeritans:
Sed postquam amans accessit, pretium pollicens,
Unus

DONATUS.

Est enim *duriter*, sine sensu laboris: *dure* autem, crudeliter. illud, ad laborem: hoc, ad saevitiam relatum est. Sed *dure* in alterum, *duriter* in nos aliquid facimus.

48. LANA AC TELA.] Subdistingue *tela*: finis enim est laboris. VICTUM QUAERITANS.] ut *Virgilius*,

---- Cum foemina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva
Impositum cinerem et sopitos suscitat ignes.

Deinde finem laboris intulit, non cibum, sed *victum*. *Cibus* enim est, qui etiam delicatis praebetur. *Victus*, in parvis aridisque alimoniis est constitutus. Unde *Virgilius*,

Victum infelicem; baccas lapidosaque corna,
Dant rami. ----

Et post tantum laborem, *victum*, non cibum dixit: ut *Virgilius*,

At patiens operum, parvoque assueta juventus.

Et non *quaerens*, sed QUAERITANS, dixit. *Quaerit* enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum invenit. LANA AC TELA VICTUM.] Artificiose, ut videatur pudice apud eam futura materfamilias educari posse, quam meretricem necessitas fecit.

49. SED POSQUAM AMANS.] *Amator* fingere potest: *Amans* vere amat.

COMMENTARIUS.

48. LANA AC TELA VICTUM QUAERITANS.] Mulieribus Graecis et Romanis id aeque studium erat. Virgilius, Aen. VIII. 409.

Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva.

In voce autem QUAERITANS est significatio summae egestatis, interprete Donato, qui et VICTUM recte explicat. Adde Cortium ad Sallust. Cat. XXXVII. n. 6. et Iugurth. LXXXIX. fin.

49. SED POSTQUAM AMANS ACCESSIT.] Ita Ovidius Amor. III. 8. 33.

Sed postquam sapiens in munera venit adulter,
Praebuit ipsa sinus, et dare jussa dedit.

ubi forte *in munere* legendum; quomodo et maluisse Francium notat Cl. Burmannus; ut sit, munus quasi manu ferens. Ita *in novacu-*

Unus, et item alter; ita ut ingenium est omnium
Hominum ab labore proclive ad lubidinem;
Accepit conditionem, dein quaestum occipit.
Qui

DONATUS.

50. UNUS ET ITEM ALTER.] Post unum duo ex quibus alter, ut sint tres; inquit enim post,

Nam hi tres tum simul amabant. ut,

Alter ab undecimo.

Ergo ALTER non est secundus, sed tertius. UNUS ET ITEM ALTER.] Id est, plures. Postquam accessit unus et item alter, quaestus jam meretricius factus est. UT INGENIUM EST OMNIUM HOMINUM.] Alia defensio Chrysidis: ut quae ante fecerat ipsius sint; quae postea peccaverit, naturae hominum adscribantur.

51. PROCLIVE.] *Proclive* est porro inclinatum, vel pronum inclinatumque.

52. ACCEPIT CONDITIONEM,] Cum uno quaestus non est: cum altero non est: cum multis fit. CONDITIONEM.] *Conditio* est pactio, certam legem in se continens.

COMMENTARIUS.

vacula dicitur occasio, Phaed. V. 8. 1. gerens novaculam manu.

PRETIUM POLLICENS.] Proprie. Sic Ovid. Amor. I. 10. 47.

Parcite, formosae, pretium *pro nocte pacisci.*

Idem Heroid. V. 143.

Nec pretium *stupri gemmas aurumve poposci.*
Turpiter ingenuum munera corpus emunt.

50. UNUS ET ITEM ALTER.] Paulo aliter extulit Cicero, Fam. III. 9. *Mora si quem tibi* item unum alterumve *diem abstulerit.* Eleganter autem junguntur *et item.* Vide Adelph. II. 2. 22.

INGENIUM.] Primo et proprio sensu ipsum animum et ejus indolem notat totam. Ita infra V. 66. et 86. Cicero Inv. I. 45. *Inverecundum animi* ingenium *possidet.* Liv. I. 59. *Unde novum in Bruti pectore* ingenium.

52. ACCEPIT CONDITIONEM.] Ita Ovidius Heroid. XXI. 131.

Cogere cur potius, quam persuadere, volebas,
Si poteram audita conditione *capi?*

QUAESTUM OCCIPIT.] Intelligit quaestum meretricium. Uti Plautus Capt. I. 1. 30. de eo, qui homines captivos commercatur:

Nunc his occepit quaestum *hunc.*

Hinc

Qui tum illam amabant, forte ita ut fit, filium
Perduxere illuc, secum ut una esset, meum.
Egomet continuo mecum: Certe captus est!

Ha-

DONATUS.

54. PERDUXERE.] Invitum isse Pamphilum his verbis significat. *Perducuntur* enim necessitate coacti. Hoc etiam verbum judices pronunciare solent. Et hoc est quod supra ait,

Iis se dedere, eorum obsequi studiis.

UT UNA ESSET, MEUM.] Et producte legitur ESSET, ut cibum caperet. et correpte, ut alibi:

Essem una qua cum cupiebam, Antipho.

UNA ESSET.] Simul, id est, una cibum caperet. PERDUXERE ILLUC SECUM.] Secum duxere, ut secum esset.

55. EGOMET CONTINUO MECUM.] Bene MECUM: ut appareat nihil temere constitutum, vel prolatum foras; hoc ipsum satis quaesitum esse, quod statuit de falsis nuptiis, et infensus esset filio. EGOMET CONTINUO MECUM.] Deest volvebam, cogitabam, versabam. CAPTUS EST.] Tenetur et irretitur: ex translatione ferarum, atque venatus.

COMMENTARIUS.

Hinc *quaestuosa* mulier dicitur Plauto, Mil. III. 1. 190. quae alit corpus corpore. Ulp. l. 43. §. 7. ff. de Rit. Nupt. *Lenas eas dicimus, quae mulieres* quaestuarias *prostituunt.*

54. SECUM UT UNA ESSET.] Latine dicitur, una cum aliquo esse, vel facere quid. Infra V. 80. Adelph. IV. 3. 7. Phorm. III. 3. 23. Cicero, Mil. Cap. 24. *Qua in turba C. Vibienus, Senator, vir optimus* cum hoc *quum* esset una, *ita est mutatus, ut vitam amiserit.* Et plures dicuntur esse una. Cic. Attic. VIII. 10. *Erimus una.*

55. EGOMET CONTINUO MECUM.] Gr. παρ' ἐμαυτῷ. Subaudi cogitabam. Ennius, Annal. IV.

Tum cum corde suo divûm pater atque hominum Rex
Effatur.

Virgilius, Aen. I. 37.

Cum Juno, aeternum servans sub pectore vulnus,
Haec secum.

CAP-

Habet! observabam mane illorum servulos
Venientes aut abeuntes: rogitabam, Heus puer,
Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? nam
Andriae

Illi

DONATUS.

56. Habet.] Id est, vulneratus est. *Habet* enim qui percussus est: et proprie de gladiatoribus dicitur: quia prius alii vident, quam ipsi sentiant, se percussos. Habet.] Sic dicitur de eo, qui letaliter vulneratus est. *Virgilius:*

Hoc habet, haec melior magnis data victima divis.

Ergo quid sequitur captum, nisi occidi? Captus est.] Sallustius: *Sin captus pravis cupidinibus.* Certe.] Sine dubio: pro certo captus est: ἰδιωτισμός. Observabam mane.] Mane adverbialiter. Observabam.] Deest *tamen*, hoc est, quamvis captus erat, et haec tamen observabam.

57. Rogitabam.] Non *rogabam*, sed rogitabam: quia sedulo faciebat.

58. Dic sodes.] *Dic*, imperativum est: ideo temperavit injuriam blandimento, sodes est autem, *si audes*; ut *sis*, si vis: nam delirat qui σῶος ζῇς, interpretatur *sodes*.

Dic

COMMENTARIUS.

Captus est. Habet.] Vetus formula. Plautus Mostell. III. 2, 26. *Hoc habet.* Explicat Donatus. Adde Broekhusium ad Tibull. I. 5. 2. et Burmannum ad Quinctil. Declam. VIII. 16. Dukerum ad Flor. III. 10. 26.

56. Observabam.] Vide infra ad Vs. 142.

Servulos venientes aut abeuntes.] Videtur intelligere internuncios, sursum deorsum cursitantes. Eun. II. 2. 47. Quum paedagogi amantibus filiis herilibus otiosi operam darent. Phorm. I. 2. 37.

58. Sodes.] Explicat Cicero, Oratore cap. 45. *Libenter etiam copulando verba jungebant, ut* sodes, *pro, si audes,* sis, *pro, si vis.*

Quis

Illi id erat nomen. *So.* Teneo, *Si.* Phaedrum, aut Cliniam,
Dicebant, aut Niceratum; nam hi tres tum simul
Amabant. Eho, quid Pamphilus, Quid? symbolam

De-

DONATUS.

DIC SODES.] Exhortantis est vox, *Amabo*, *Rogo.* QUIS HERI CHRYSIDEM HABUIT? NAM ANDRIAE ILLI ID ERAT NOMEN.] Opportune nomen intulit Chrysidis. Et bene ILLI quasi dicat, quam tu Andriam nominasti. NAM ANDRIAE ILLI ID ERAT NOMEN.] Attico more, peregrinae mulieri a patria nomen imposuit. Et simul celebrat nomen Comoediae dicendo, *Ex Andro commigravit:* Et nunc, NAM ANDRIAE ILLI ID ERAT NOMEN.

61. QUID? SYMBOLAM DEDIT.] Subdistingue, *Quid?* ut sit vox quaerentis, quid dicat de Pamphilo. SYMBOLAM DEDIT.] Mire. nulla pro Pamphilo negatio facti est posita; sed per puerilem simplicitatem omnia gesta narrata sunt. et quidem tacitum est, non celatum; sed ut non factum esse ita videatur. EHO QUID PAMPHILUS?] Primo sic egit, ut de Pamphilo quaerere videretur, ad ultimum adjecit nomen: ne quid reliqui faceret.

COMMENTARIUS.

QUIS HERI CHRYSIDEM HABUIT?] Explicat Donatus ad Adelph. III. 2. 35. Plaut. Bacchid. IV. 10. 6. *Habui scortum.* Cic. Fam. IX. 26. *Aristippus*, habeo, *inquit*, *non* habeor *à Laide.* Sed et Habere scortum est una cum scorto esse. Eun. III. 1. 34.

61. SYMBOLAM DEDIT.] Gr. Συμβολὴν κατέβαλε: Vide Eun. III. 4. 2. Plaut. Curc. IV. 1. 13.

Symbolarum *collatores apud forum piscarium.*

Quomodo dicti, qui praesente pecunia, annulis, aliisque rebus arrhae loco à pluribus acceptis communi nomine symbolum, seu convivium instruebat. Qui immunis excipiebatur, ἀσύμβολος dictus. Phorm. II. 2. 25. Plautus Stich. III. 1. 28.

eo condixi in symbolam *Ad coenam.*

et mox: *eadem* symbolam

Da-

Dedit, coenavit. gaudebam. Item alio die
Quaerebam: comperiebam, nihil ad Pamphilum
Quidquam adtinere. Enimvero ſpectatum ſatis
Putabam, et magnum exemplum continen-
tiae:

Nam

DONATUS.

62. COENAVIT.] Caetera in geſtu ſunt quaerentis, quid dicat de Pamphilo, nec invenientis.

ITEM ALIO DIE.] *Item*, ſimiliter. Et vide, diligenter tempus adjectum, quaſi non ſufficeret unus dies.

63. COMPERIEBAM.] Vide, ſi non verba patris ſunt, et de rebus venereis circa filii mentionem agentis. NIHIL AD PAMPHILUM QUIDQUAM.] Παρέλκον. nam abundat QUIDQUAM. nam, *nemo quiſquam*, non dicitur.

64. SPECTATUM.[Ad *Pamphilum*, non ad *exemplum* refertur: et, SPECTATUM, probatum.

65. ET MAGNUM EXEMPLUM CONTINENTIAE.] Ὑπερβολὴ laudis; Pamphilus exemplum continentiae.

COMMENTARIUS.

Dabo, *et jubebo ad Sagarinum coenam coqui.*
Latini eaſdem *collectas*, Graeci etiam ἐράνες vocitant. Cicero de Oratore II. 57. *Ego vero, inquit ille, quoniam collectam à conviva, Craſſe, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi.*

64. SPECTATUM.] Gr. Δοκιμασθέντα. probatum, exploratum. Hiſtriones & gladiatores ſaepius ſpectati probabantur. Ovid. Metam. VIII. 301.

Tyndaridae gemini, ſpectatus *caeſtibus alter*,
Alter equo.

Sed et metalla in ignibus ſpectabantur et probabantur. Lucilius apud Nonium: *Tuam probatam mihi et* ſpectatam *maxime adoleſcentiam.*

65. CONTINENTIAE.] *Continens* dicitur et *continentia* praeditus, qui ſuos affectus cohibet. Huic contraria eſt intemperantia et libido. Sed *abſtinens* quis eſt, et *abſtinentia* utitur, qui nec tangit, nec concupiſcit alienum. Eunuch. II. 1. 20. Horat. Carm. III. 4. 78.

Incontinentis *nec Tityi jecur*
Relinquit ales.

C 66. Qui

Nam qui cum ingeniis conflictatur ejusmodi,
Neque commovetur animus in ea re tamen,
Scias posse habere jam ipsum suae vitae modum.
Cum id mihi placebat, tum uno ore omnes omnia Bona

DONATUS.

66. NAM QUI CUM.] QUI, *animus* scil. aut certe *homo* subaudiendum. CUM INGENIIS.] *Ingenia* pro hominibus posuit. CONFLICTATUR.] Id est, atteritur. *Conflictatio* est tactus corporum invicem, & collisio.

67. NEQUE COMMOVETUR.] Utrum *animus*, an *homo*? NEQUE COMMOVETUR ANIMUS.] Utrum deest *ejus*? An ordo est, *qui animus cum ingeniis conflictatur ejusmodi, neque commovetur in ea re tamen.* ἀνακόλουθον: eo quod non praemisso *licet*, vel *quamquam*, subjecit *tamen*. Sallustius: *Atque edita undique, tribus tamen cum muris & magnis turribus.*

68. SUAE VITAE MODUM.] Moderationem, regimen.

69. CUM ID MIHI.] CUM, id est, praeterquam quod. TUM UNO ORE OMNES.] OMNES, ne pater amore falli videretur. Et ideo mox ait, BENE DISSIMULATUM AMOREM, ET CELATUM INDICAT.

COMMENTARIUS.

66. QUI CUM INGENIIS CONFLICTATUR EJUSMODI.] Invidiose dicit *ingeniis*, intelligens ingenium Chrysidis. Ita Eun. I. 1. 3. *Meretricum*, de una Traide. Conflictamur autem vel cum adversariis, vel cum fortuna adversa. Phorm. III. 2. 20. Cicero Fam. VI. 14. *Diutius velle videtur vos habere sollicitos, à quibus se putat diuturnioribus esse molestiis conflictatum.* Ubi vide quae notavit Cortius. Simili fere ratione dixit Plautus, Trin. II. 2. 24.

Qui homo cum animo *inde ab ineunte aetate* depugnat suo.

67. NEQUE COMMOVETUR ANIMUS IN EA RE TAMEN.] Ita dixit, COMMOVETUR IN EA RE, uti Eun. III. 5. 19. IN HAC COMMOTUS SUM. ubi vide. Porro autem EA RE notatur amor venereus. vide ad Eun. I. 2. 39.

68. HABERE SUAE VITAE MODUM.] Id Lucanus dixit, II. 381.

servare modum, *finemque tenere.*

Sallust. Catil. XI. *Neque* modum, *neque modestiam victores* habere. ubi vide Cortium.

69. UNO ORE.] Sic Phorm. IV. 3. 20. Cic. Famil. IX. 14. *Atque haec* una vox *omnium est.* Virg. Aen. V. 615.

Vox

Bona dicere, et laudare fortunas meas,
Qui gnatum haberem tali ingenio praeditum.
Quid verbis opus est? hac fama impulsus Chremes,

Ultro

DONATUS.

70. LAUDARE FORTUNAS MEAS.] Ἐμφατικώτερον FORTUNAS, quam *fortunam.* et de more ut,

Qui te tanti talem genuère parentes?

Et, *Vade, ait, ô felix nati pietate.*
Et, *Plautus:*

Fortunatus qui illum eduxit sibi.

72. HAC FAMA.] An vere laudatus sit, singula haec pro argumentis sunt: et excusatio est, non esse stultitia falsum, sed impulsum. IMPULSUS.] Bene IMPULSUS: *ultro* enim venire *impulsus* est, qui daret contra officium soceri.

COMMENTARIUS.

Vox omnibus una.

Graece, μία φωνῆ, καὶ ἐξ ἑνὸς στόματος. Vide Act. Apost. XIX. 34. OMNES OMNIA BONA DICERE.] Idem est, quod LAUDARE FORTUNAS, seu *fortunatum judicare*, uti Heaut. II. 4. 1. Plaut. Rud. II. 6. 39.

O scirpe, scirpe, laudo fortunas *tuas,*

Est locutio à sacris translata. Tibull. II. 2. 1.

Dicamus bona verba.

Gr. εὐφημεῖν. dixit autem OMNES OMNIA, uti Adelph. III. 2. 1. et Cic. Fam. VII. 32. *Omnia omnium dicta.*

71. QUI. Eleganter post *mea, tua, sua, nostra, vestra,* infertur pronomen QUI. Cicero Fam. I. 9. *Illud quidem certe* nostrum *consilium jure laudandum est,* qui *meos cives — servis armatis objici noluerim.* Ad sententiam proxime accedunt illa Virg. Aen. I. 605.

quae te tam laeta tulerunt
Secula, vel qui te talem genuere parentes?

Ovid. Metam. IV. 322.

qui te genuere beati;
Et frater felix, et fortunata profecto,
Si qua tibi soror est, et, quae dedit ubera nutrix.

71. TALI INGENIO.] Hoc est, tam insigni et laudabili: sic Eun. I. 2. 81. Phaedr. III. 6. *Quaeso; tum angustam,* talis

 vit;

Ultro ad me venit, unicam gnatam suam
Cum dote summa filio uxorem ut daret.
Placuit; despondi: hic nuptiis dictus est dies.

So.

DONATUS.

73. UNICAM GNATAM SUAM.] Abundat quidem SUAM: sed tamen allèverantius est. UNICAM GNATAM.] Quid si taedio multorum filiorum? at *unicam.*

74. CUM DOTE SUMMA.] Quid si pauper est? at *cum dote summa.*

75. PLACUIT.] Cum pronunciatione, *placuit*, PLACUIT.] Συντομία. adeo bona conditio fuit, ut quamvis *ultro* objiceretur, tamen statim placeret. DESPONDI.] Ex veteri more, quo spondebat etiam petitoris pater: unde *sponsus* et *sponsa* dicitur, quia *spondet* puellae pater; *despondet*, adolescentis. HIC DICTUS EST DIES.] Utrum constitutus? an dicatus? ut,

Junoni infernae dictus sacer.

COMMENTARIUS.

vir, *ponis domum?* ubi vide Cl. Burmannum.

73. ULTRO.] Quae quis non tantum *sponte*, sed et praeter spem aliorum facit, et secus quam fieri solet, ULTRO facere dicitur. Ita Eun. I. 1. 24. Adelph. IV. 3. 4. Poterat igitur exspectasse Chremes venientem ad se Simonem, rogantem gnatam filio suo uxorem, sed ULTRO venit ad Simonem. Cicero Fam. VII. 7. *Subinvideo tibi*, ultro *te etiam accessitum ab eo, ad quem ceteri, non propter ejus superbiam, sed propter occupationem, adspirare non possunt.*

74. CUM DOTE SUMMA.] Horatius Epist. I. VI. 36. *Uxorem cum dote.* Contra Adelph. IV. 7. 41. *Uxor sine dote veniet.* De Romanorum dotis summa vide Lipsium, ad Tacit. Annal. II. 88.

75. NUPTIIS DICTUS EST DIES.] Praefinitus, constitutus. Cicero Verr. I. 17. *Quadriennio post, quam* diem operi dixerat. Pacuvius: *Gnatam despondit*; nuptiis hanc dat diem.

76. VERA B

So. Quid obſtat, cur non verae fiant? *Si.* Audies.
Fere in diebus paucis, quibus haec acta ſunt,
Chryſis vicina haec moritur. *So.* O factum bene!
Beaſti; metui a Chryſide. *Si.* Ibi tum filius
Cum

DONATUS.

78. CHRYSIS.] Commemorat nunc quae eſſet Chryſis. VICINA HAEC.] Supra enim ait, *Ex Andro commigravit huc viciniae.* VICINA HAEC.] Ἀνάμνησις. O FACTUM BENE!] Animadverte, ubique a Poëta ſic induci comicas mortes, ut cum ad neceſſitatem argumenti referantur, non ſint tamen tragicae. Nam aut meretrix ſumitur, aut ſenex, aut duabus ſimul uxoribus una uxor. Itaque hujuſmodi obitus, aut mediocri triſtitia excipitur, aut etiam gaudio. O FACTUM BENE!] Quaſi qui dixerit, *Vereor ne quid Andria apportet mali.*

79. BEASTI.] Artificioſe quidem gaudium ſubjecit, ne mors in comoedia, luctus in tragoedia perſonaret. METUI A CHRYSIDE.] *Metuo illum* dico, qui mihi ipſi aliquid facturus eſt. *Timeo ab illo*, cujus cauſa poſſum aliquid mali pati, etiam ſi ipſe nihil in me mali conſulat. METUI A CHRYSIDE.] Ἀρχαϊσμός.

COMMENTARIUS.

76. VERAE.] Non ſimulatae. ſupra Vs. 20. et III. 1. 20.

77. IN DIEBUS PAUCIS, QUIBUS HAEC ACTA SUNT.] Caeſar, B. C. I. 48. *Accidit repentinum incommodum*, biduo quo haec geſta ſunt. Suet. Tib. 60. In paucis diebus, *quam Capreas attigit.* Valet igitur DIEBUS PAUCIS, intra paucos dies.

78. O FACTUM BENE.] Formula gaudentis et gratulantis. Plaut. Merc. II. 2. 27.

Bene, *hercle*, factum, *et gaudeo.*

Contra Cicero, Attic. XVI. 1. ô factum male *de Alexione.*

79. BEASTI.] Formula laetum nuncium accipientis. Unde Gnatho quanquam εἰρωνικῶς, ad Parmenonem, Eun. II. 2. 48. *Ecquid beo te?*

Cum illis, qui amabant Chrysidem, una aderat frequens;
Curabat una funus; tristis interim,
Nonnunquam conlacrumabat. Placuit tum id mihi:

Sic

DONATUS.

80. UNA ADERAT FREQUENS.] Ut supra,

Cum quibus erat cumque una, iis sese dedere.

ADERAT FREQUENS.] Possumus enim adesse, et frequentes non esse, si praesentes non adhaeremus his, quibus adsumus. Et *frequens*, ut miles apud signa.

81. CURABAT UNA FUNUS.] *Funus*, est pompa exsequiarum: dictum a funalibus. Etenim noctu efferebantur, propter sacrorum celebrationem diurnam. CURABAT UNA FUNUS.] Ut non potuerit in exsequiis videre patrem. INTERIM.] Descriptio est hujus rei, quae ad narrationem pertinet superiorem.

82. NONNUNQUAM CONLACRUMABAT.] Illis enim magis caussa flendi fuerat, qui, quam amabant, amiserant; hic amore propter suam Glycerium *conlacrumabat*, qui alienis lachrymis suas commodabat.

COMMENTARIUS.

METUI A CHRYSIDE.] Explicat Donatus. Sic Plaut. Capt. III. 4. 75. *Si quid metuis à me.* Bacch. II. 32. *Et quid ab hac metuis?*

80. ADERAT FREQUENS.] Vide Donatum. Suet. Vitell. 15. *Apud frequentes milites.* Contra Festus: infrequens *appellabatur miles, qui abest, absuitve à signo.*

81. CURABAT UNA FUNUS.] Differunt locutiones hae: *Curare funus*, *Facere funus*, et, *operam dare funeri.* Istud est *adjutare funus*, uti loquitur Noster Phorm. I. 2. 57. Illud, sepelire. Ita Plautus, Menaechm. III. 2. 27.

Fecisti funus *me absenti prandio.*

Hoc, prodire in funus. Cicero Att. XV. 1. *Venerat enim in funus: cui funeri ego quoque* operam dedi.

82. CONLACRUMABAT.] Videtur pro simplici *lacrumabat* usurpatum, ut notetur Pamphilus domum reversus prae tristitia à lacrimis non temperasse. Cicero Somn. Scip. I. *Complexus me senex* conlacrumavit.

83. PAR-

Sic cogitabam, Hic, parvae consuetudinis
Causa, hujus mortem tam fert familiariter:
Quid, si ipse amasset? quid hic mihi faciet, patri?
Haec ego putabam esse omnia humani ingenî,
Man-

DONATUS.

83. SIC COGITABAM.] Ac si diceret, HOC COGITABAM. Sensum tantum cogitationis dicere debuit: sed quia SIC COGITABAM dixit, ipsum gestum cogitationis exponit, et dicitur μίμησις. HIC PARVAE CONSUETUDINIS CAUSA.] Hoc est, convivii tantum: et quia dixerat puer, hoc solum egisse Pamphilum, nihil aliud, SYMBOLAM DEDIT, COENAVIT.

84. TAM FERT FAMILIARITER.] Id est graviter. nam quae nobis sunt familiaria, gravia sunt animo nostro. FAMILIARITER, quasi familiaris: an potius *familiariter*.

85. QUID HIC MIHI FACIET, PATRI?] MIHI, circa me. Et postquam MIHI dixit, pondus intulit nominis, dicendo PATRI. QUID HIC MIHI.] Vide quam venuste repetierit HIC.

86. HAEC EGO PUTABAM.] *Putare* est ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. Cicero: *Non putavit, lapsus est.* HAEC EGO PUTABAM.] Cum adhuc nihil peccationis

COMMENTARIUS.

83. PARVAE CONSUETUDINIS CAUSA.] Ita Cicero Leg. I. 3. *Est quaedam inter nos* parva dissensio. Est autem *consuetudo* h. l. usus et familiaritas. Cic. Fam. II. 1. *Carui fructu jucundissimae* consuetudinis.

84. MORTEM FERT FAMILIARITER.] Ita infra v. 109. FLENS QUAM FAMILIARITER. Id est, quasi domesticus, et ejusdem familiae. Unde proprie dixit Seneca, de Tranq. Animi, cap. 1. Familiariter *enim domestica* adspicimus, *et semper judicio favor officit.*

85. QUID HIC MIHI FACIET, PATRI!] Laudat haec verba Cicero Fam. IX. 7. Ad quem eadem ratione scripsit A. Caecina, Fam. IV. 7. *Armati stilum persequitur: victi et nondum restituti quid faciet?*

86. HUMANI INGENII.] Imitatus Plautum, Most. III. 2. 127. *Te existimo* humano ingenio. Sed et id quod ratione defun-

Mansuetique animi officia. Quid multis moror?
Egomet quoque ejus causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali. *So.* Hem, quid
est? *Si.* Scies.
Effertur: imus. Interea inter mulieres,
Quae

DONATUS.

nis ostenderit, tamen dolor in futura prorumpit: ut,

Et gener auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.

HUMANI INGENII] Circa Chrysidem.

87. MANSUETI.] Circa amicos.

88. EGOMET QUOQUE.] Ut et ipse Pamphilus, aut etiam ego, quem minus crederes. EJUS CAUSA.] Ejusdem mansuetudinis et humanitatis, et EJUS Pamphili. IN FUNUS PRODEO.] IN FUNUS: in pompam exsequiarum, quod a funalibus dictum est; et uncis vel cuneis candelabrorum, quibus delibuti funes, et [in genu cerei] fomites infiguntur.

89. NIHIL SUSPICANS ETIAM MALI.] Bene suspendit auditorem. ETIAM.] Alia est suspensio audientis, et excusatio alia. ETIAM.] Adhuc. HEM.] Perculsi ac metuentis.

90. EFFERTUR.] Ἐκφέρεται. Graecum est. quod vitans *Virgilius*, ne diceret *effertur*, inquit,

---- tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt.

Effer-

COMMENTARIUS.

cti Belgae *de laatste eer* dicunt, Latinis *humanitas* dicitur. Justinus XI. 12. *Exsequiasque benigne prosequutum: idque eum non amoris, sed* humanitatis *causa fecisse.* Spartianus in Ant. Caracalla, cap. 9. *Tractaque sunt eorum per plateam cadavera, sine aliqua* humanitatis *reverentia.*

88. IN FUNUS PRODEO.] Haec varie efferuntur. Cicero Att. XVI. 1. Venerat *enim* in funus, *cui funeri ego quoque operam dedi.* Petronius, cap. 111. Prosequi funus *passis crinibus coepit.*

90. EFFERTUR.] Proprie. Nepos Attico cap. 22. Elatus est *in lecticula, ut ipse praescripserat.* Cic. Att. XVI. 1. *Cn. Lucullus familiaris noster, matrem* efferebat. De modo et tempore vide

Cons-

Quae ibi aderant, forte unam adſpicio adolescentulam,
Forma! *So.* Bona fortaſſe. *Si.* Et voltu, Soſia,
Adeo

DONATUS.

Efferri proprie dicuntur cadavera mortuorum; et *ire* proprie ad exſequias *Virgil.*

Ite, ait, egregias animas, quae ſanguine nobis,
Hanc patriam peperere.

91. UNAM ADSPICIO.] Ex conſuetudine dicit UNAM, ut dicimus, *Unus eſt adoleſcens.* Tolle UNAM, et ita fiet ut ſenſui nihil deſit: ſed conſuetudo mirantis non erit expreſſa. UNAM ergo τῷ ἰδιωτισμῷ dixit: vel UNAM, pro quadam.

92. FORMA ET VOLTU.] Et hic duo ſunt, et aetas et forma; quibus additur pudor: quia meretrix non eſt. FORMA ET VOLTU.] *Forma* immobilis eſt et naturalis: *vultus*, movetur et fingitur. ET VOLTU SOSIA, ADEO MODESTO.] Quia formae laudatio cum meretrice commiſſa eſt, progreditur artifex Poëta ad laudanda ea, quae hone-

COMMENTARIUS.

Commentarium majorem, et Kirchmannum de Fun. Roman. I. 4. et II. 9.

IMUS.] Subaudi, *exſequias.* Phorm. V. 8. 37. Ovid. Amor. II. 6. 1.

Pſittacus Eois imitatrix ales ab Indis
Occidit, exſequias ite *frequenter*, *aves.*
Ite, *piae volucres.*

Cicero, de Oratore II. 8. laudat hanc Terentii narrationem à brevitate et venuſtate.

INTER MULIERES.] De mulieribus Graecis et Romanis in funus prodeuntibus vide obſervata in Commentario majori.

91. UNAM ADSPICIO ADOLESCENTULAM. Ita fere Virg. Aen. V. 644. *Hic* una è *multis.* Aliquando redundat τὸ *Unus.* Plautus Truc. II. 1. 39.

Eſt huic unus *ſervus violentiſſimus.*

Cicero, de Orat. I. 29. *Sicut* unus *paterfamilias his de rebus loquor.*

92. FORMA.] Hoc ita pronunciandum, ut Simonis admirabundi vox ſuſpenſa videatur; eleganti ἀποσιωπήσει.

 BONA.]

Adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra.
Quia tum mihi lamentari praeter caeteras
Visa

DONATUS.

honestiora sunt, quam *forma*. ET VOLTU SOSIA.] Quid hic deest, ut eam nurum dignetur Simo, nisi sola cognitio? et *formam* probat in puella Pamphili pater, et matronalem modestiam miratur in vultu, et venustatem stupet. Nonne ergo jam cernimus hoc praestruxisse Terentium, ut cum Chremetis filiam esse cognoverit Simo, hanc potius eligat, quam Philumenam, nurum? quanquam ex sororis pulchritudine, et amore Charini, et Davi laudatione, id ipsum quoque probe monstraverit nobis. VOLTU.] Haec laus adjuvat, post cognitionem, futuram nurum.

93. ADEO MODESTO, ADEO VENUSTO.] *Modestus*, ad probitatem vultus et morum pertinet. *Venustus*, ad naturam corporis. Atque adeo sibi *vultum* fingere multi possunt: *formam* nemo. UT NIHIL SUPRA] Ἔλλειψις Terentiana. nam non necesse est subjungere duos versus.

94. QUIA TUM MIHI.] Excusatio necessaria. PRAETER CAETERAS.] Id est, plus quam caeterae.

COMMENTARIUS.

BONA.] Ita Heaut. III. 2. 13. Suet. Calig. 33. *Tam* bona *cervix, simul ac jussero, demetur.*

93. VENUSTO.] Homo *venustus* est, cui Venus favet in amoribus, *invenustus* contra, cui amanti Venus iniqua est. Infra I. 5. 10. *Forma venusta* dicitur, cui Venus laetos adflavit honores; quae et ipsa *Venustissima Venus* dicitur Plauto, Poen. V. 44. Proprie autem *vultus venustus* mulieri tribuitur, non viro. Suet. Ner. 51. Vultu *pulchro magis*, *quam* venusto. i. e. qui magis virum deceret, quam feminam.

UT NIHIL SUPRA.] Ita Eun. III. 1. 37. Plenius Cicero, Fam. XIV. 1. *Pisonis humanitas, virtus, amor in omnes nos tantus est,* ut nihil supra possit. Subaudi, dici vel cogitari. Martial. II. 31. 2.

Supra quod fieri nil, Mariane, potest.

94. LAMENTARI.] Proprie de mulieribus querula voce dolorem testantibus. Ita Pacuvius apud Cic. Tusc. II. 21.

Con-

Visa est; et quia erat forma praeter caeteras
Honestâ et liberali; accedo ad pedisequas;
Quae sit, rogo. sororem esse aiunt Chrysidis.
Percussit ilico animum. At at! hoc illud est!
Hinc

DONATUS.

96. HONESTA AC LIBERALI.] HONESTA, ad *formam*; LIBERALI, ad *vultum* retulit.

98. PERCUSSIT.] Hoc est, suspicio, vel aliquid tale. AT AT.] Interjectio admirantis. HOC ILLUD.] Δεικτικὸν ejus rei est, quam in animo conceperamus. *Virgil.*

Hoc illud, germana, fuit?

COMMENTARIUS.

Conquari fortunam adversam, non lamentari *decet:*
Id viri est officium: fletus muliebri ingenio additus.

96. HONESTA.] *Honor* pulchritudinem notat, *Honestus* pulchrum. Virg. Aen. I. 591.

laetos oculis afflarat honores.

Eun. III. 2. 21. Et Virgil. Georg. II. 391.

Et quocumque Deus circum caput egit honestum.

Lucil. *Primum*, facie *quod* honesta;
Accedit.

LIBERALI.] Quodcumque homine libero dignum est, *liberale* dicitur. Ita *conjugio liberali*, infra III. 3. 20. *Liberali facie.* Eun. III. 2. 20. *Ingenium liberale.* Adelph. IV. 5. 50.

PEDISEQUAS.] Nimirum Chrysidis. quod munificentiae amantium, et luxus ipsius Chrysidis signum. Ita Heaut. II. 3. 5. et 10.

98. PERCUSSIT ILICO ANIMUM.] *Percellere* animum est in stuporem et admirationem rapere; *percutere*, suspicionem in animo movere. Cicero pro Dejot. cap. 6. *Hac suspicione sum* percussus. Ubi vide Graevium; Bentlejum ad Horat. Epod. XI. 2. Burmannum ad Petron. cap. CXI. et Drakenborch. ad Sil. Ital. II. 213.

AT AT!] Interjectio, qua utimur admirantes, et malum deprehensum indicantes. Plaut. Pers. IV. 7. 12.

At

Hinc illae lacrimae! haec illa 'ſt miſericordia!
So. Quam timeo, quorſum evadas! *Si.* Funus interim
Procedit: ſequimur: ad ſepulcrum venimus: In

DONATUS.

99. HINC ILLAE LACRIMAE.] HINC, ex hac cauſa.

100. QUAM TIMEO.] Non videtur adhuc Soſiae plenum amoris argumentum: adeo pendet ad ea quae dicturus eſt Simo. EVADAS.] Id eſt exeas, vel pervenias. FUNUS PROCEDIT.] *Funus* a funalibus dictum eſt, ut ſupra notavimus. Et eſt *funus*, pompa exſequiarum. Et bene, *funus procedit*, *nos ſequimur*, dixit, quaſi poſt ipſam morituri: unde *exſequiae* dicuntur. FUNUS INTERIM PROCEDIT.] Α'σύνδετον.

101. AD SEPULCRUM.] *Sepulcrum* κατ' ἀντίφρασιν ut diximus, quod *ſine* re *pulcra* ſit. An quod ibi *ſine pulſu* ſint, id eſt, mortui? an quod illic animae a vivis *ſepeliantur*, id eſt ſeparentur? Et *ſepulcrum* dixit futurum, non quod jam eſſet. *Sepulcrum* enim a ſepeliendo dictum. *Virgilius* proprie.

At pius Aeneas ingenti mole ſepulcrum.
Impoſuit. ----

COMMENTARIUS.

At at, *oblitus ſum dudum intus edicere.*

Poen. IV. 1. 5.

At at, *e fano recipere video ſe Syncerastum.*

HOC ILLUD EST.] Formula admirantis, et vera eſſe deprehendentis, quae cogitaveras. Virgil. Aen. III. 558.

nimirum haec illa Charybdis,
Hos *Helenus* ſcopulos, haec ſaxa horrenda *canebat.*

Ovid. Metam. XI. 694. Hoc erat, hoc, *animo quod divinante timebam.*

99. HINC ILLAE LACRIMAE.] Proverbialis dicti ſpecies, de quocunque triſti caſu. Ita Cicero, pro Coel. cap. 25. Horat. Epiſt. I. 20. 39. Alii.

100. QUAM TIMEO QUORSUM EVADAS.] Imitatus Plautum Aſin. I. 1. 69.

Demiror, quid ſit, et quo evadat, ſum in metu.

Quae itidem ſunt verba ſervi ad herum de moribus filii.

101. SEPULCRUM.] Notat ipſum locum, ubi comburendum erat cada-

In ignem imposita 'st: fletur. Interea haec soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudentius,
Satis cum periclo. Ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene

DONATUS.

102. In ignem posita est.] Ἔλλειψις. non enim est quae. Et mire; cum *funus* supra dixerit. Fletur.] Hic bene impersonaliter, *fletur* ab omnibus. extrema enim quaeque mortuorum omnes commovent ad lacrimas. Haec soror.] Id est, quam dixi esse sororem Chrysidis.

103. Ad flammam.] Innuit affectum sororis, unde omnes vinceret: caeteri enim flent: haec flammae se ingerit. *Virgil.*

Extinctum Nymphae crudeli funere Daphnim,
Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.

104. Ibi tum exanimatus.] A voluntate, a facultate, a summo ad imum, ubi sunt dicta et facta, ibi est πάθος. Et mire ibi.

COMMENTARIUS.

cadaver; quae et *sepultura* dicta. Cic. Fam. IV. 12. Tacit Annal. II. 73. Unde et comburere *sepelire* dixerunt. Nepos, Eum. cap. 13. Vide Commentarium majorem.

102. Fletur.] Lucilius apud Nonium, V. *Praeficae*:

Mercede quae
Conductae flent *alieno in funere praeficae,*
Multo et capillos scindunt et clamant magis.

Vide porro notata in Comment. majore.

104. Satis cum periclo.] Augendi et intendendi vim habet τὸ Satis. Plane ita Phorm. IV. 3. 33. Tibull. II. 7. 35.

satis *anxia vivas.*

Horat. Carm. I. 2. 1.

Jam satis *terris nivis atque dirae*
Grandinis misit pater.

105,

Bene dissimulatum amorem et celatum indicat.
Adcurrit: mediam mulierem complectitur:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?

Tum

DONATUS.

105. BENE DISSIMULATUM.] BENE, multum. an quasi dolens, quod etiam negaturus sit Chremeti, dixit *bene*? INDICAT.] Omnia significanter. Non *ostendit*, inquit, sed *indicat*, nec accedit, sed *adcurrit*, non vestem aut manus, sed *mediam mulierem*, non tenet, sed *complectitur*. Et quia his tribus rebus inducitur in alicujus rei gestionem persona: affectu, facto, dicto. Affectus est, quod ait, IBI TUM EXANIMATUS PAMPHILUS.] Factum, quod ait, ADCURRIT, MEDIAM MULIEREM COMPLECTITUR. Dictum, quod ait, MEA GLYCERIUM, QUID AGIS? CUR TE IS PERDITUM? INDICAT.] *Indicium* proprie est oris et linguae: factis ergo indicat: non enim dixit, *amo*.

106. ADCURRIT.] Virgilius:

Interiora domus irrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos.

107. MEA GLYCERIUM.] MEA, quasi amator; GLYCERIUM, quasi familiaris dixit. QUID AGIS?] Quasi perturbatus. CUR TE IS PERDITUM?] Quasi consolaturus.

COMMENTARIUS.

105. BENE DISSIMULATUM.] Imitatus Ovidius, Heroid. XVI. 7.

Sed male dissimulo. *quis enim celaverit ignem,*
Lumine qui semper proditur ipse suo?

Suet. Tib. 42. *Cuncta simul vitia*, male *diu* dissimulata, *tandem profudit.*

106. MEDIAM MULIEREM COMPLECTITUR.] Virg. Aen. II. 218.

Bis mediam amplexi.

107. QUID AGIS?] Formula reprehendendi, et à consilio absterrendi. Cic. Catil. I. 11. *Marce Tulli*, quid agis?

CUR TE IS PERDITUM?] Plaut. Truc. II. 7. 7.

ipsiss

Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneres,
Rejecit se in eum, flens, quam familiariter.
So. Quid ais! *Si.* Redeo inde iratus, atque aegre ferens.
Nec satis ad objurgandum causae. Diceret,
Quid

DONATUS.

108. Ut consuetum facile amorem cerneres.] Mire, non *suspicaretur* dixit, sed cerneres, sicut supra, *Laudem invenias et amicos pares.*

109. Rejecit se in eum.] Objicitur ei quod a Glycerio factum est: ut, *Quis enim unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua contendit, quam ille atque illius amici, ut ne haec mihi delatio detur?*

110. Quid ais?] Non interrogantis, sed mirantis est. Iratus atque aegre ferens.] Iratus, culpa, aegre ferens, quia praeter spem.

111. Nec satis. Mire expressit indulgentiam patris erga filium. Erat, inquit, causa: sed pro amaritudine objurgationis non erat *satis*, hoc est, non idonea videbatur. Nec satis ad objurgandum.] Deest *habui*, vel *erat.* *Virgilius:*

---- *Nec sat rationis in armis.*

et hic, *erat*, vel *habui*, deest ad sententiam. Diceret.] Deest *enim.*

COMMENTARIUS.

ipsus perditum se it.

Sallust. Catil. 36. *Fuere tamen cives, qui* seque remque publicam *obstinatis animis* perditum irent. Ubi vide, quae observavit Cortius.

109. Rejecit se in eum.] Nimirum resupinato vultu, et cervice reflexa in Pamphilum à tergo accurrentem sese conjecit. Lucr. I. 4. ad Venerem de Marte:

in gremium qui saepe tuum se
Rejicit, *aeterno devinctus vulnere amoris.*

Asin. Pollio ad Cic. Fam. X. 32. *Manibus ad tergum* rejectis. Phaed. V. 2. 3. *Rejecta penula.* i. e. in humerum conjecta.

111. Objurgandum.] Accusandum, sed leniter; ut solent filii,

Quid feci? quid commerui, aut peccavi, pater?
Quae sese in ignem injicere voluit, prohibui;
Servavi. Honesta oratio est. *So.* Recte putas:
Nam si illum objurges, vitae qui auxilium tulit;
Quid facias illi, qui dederit damnum aut malum? *Si.*

DONATUS.

112. QUID FECI? Mire fiduciam praetulit argumento, quod est in sequenti versu.

QUID FECI? QUID COMMERUI, AUT PECCAVI? Αὔξησις a majoribus ad minora. Et FECI quasi facinus dixit. *Facere* enim quis et homicidium dicitur. *Commerui*, minoris culpae est: *Peccavi*, multo minoris et levioris.

113. QUAE SESE.] Illic, *mea Glycerium*, hic pronomen dixit. Mira dissimulatio, tanquam illam praeter periculum nesciat.

115. NAM SI ILLUM.] Argumentum per ratiocinationem a contrario. ut si dicas, *Viro forti praemium debetur, si desertori poena constituta est.* TULIT.] Pro attulit. Sed multa significat. Et alias *pertulit. Virgilius:*

Non tulit hanc speciem furiata mente Choroebus.

Alias *sustulit:* ut idem,

Omnia fert aetas, animum quoque.

pro *aufert.*

116. ILLI.] Pro *illo.* DEDERIT DAMNUM AUT MALUM.] DAMNUM, rei est: MALUM, ipsius hominis.

COMMENTARIUS.

lii, discipuli, amici objurgari. Cicero Att. II. 1. *Quod me quodammodo molli brachio de Pompeii familiaritate* objurgas.

114. HONESTA ORATIO EST.] Speciosa. ita Cicero de Oratore, II. 20. Liv. I. 4. *Quia Deus auctor culpae* honestior *erat.* i. e. ad excusandum speciosior.

116. QUID FACIAS ILLI.] Valerius Maximus. V. 1. 2. Ext. *Si eos, qui nos amant, interficimus,* quid his faciemus, *quibus odio sumus?*

QUI DEDERIT DAMNUM AUT MALUM.] Ita Eun. III. 3. 2. Plaut. Truc. II. 1. 17.

Quemquam hominem attigerit profecto, aut malum *aut* dam-

Si. Venit Chremes postridie ad me, clamitans,
Indignum facinus! comperisse, Pamphilum
Pro uxore habere hanc peregrinam. Ego illud sedulo

Ne-

DONATUS.

117. VENIT CHREMES.] Argumentum ex conjectura, de testibus. Et mire supra, *Ultro venit ad me.* Ergo hic caussa justi doloris ostenditur, quia dolet etiam Chremes: nam potuit, non daturus filiam, non venire. POSTRIDIE AD ME, CLAMITANS.] Ut sine dilatione sciri posset. Et CLAMITANS, indignantis est, ut, *Clamant omnes.*

118. INDIGNUM FACINUS.] Distinguendum, ut per se intelligatur *indignum facinus*; et ipse doleat Pamphilum corrumpi. COMPERISSE.] Ergo ab aliis; ut appareat verum quod ait: *Tum uno ore omnes.* Et, *Hac fama impulsus Chremes.* INDIGNUM FACINUS COMPERISSE.] Deest *se:* incertaque distinctio. PAMPHILUM.] Cum emphasi dixit, id est, pudentem et bene moratum. Et nec amicam; sed PRO UXORE. Mire ergo, quasi non hoc doleat quod amet, sed quod *pro uxore* habeat. Et simul excusatur filiam denegaturus socer.

119. HANC PEREGRINAM.] HANC, cum contemptu dictum est; et PEREGRINAM, ut alibi: *Adeone est demens? ex peregrina?* nam hoc nomine meretrices etiam nominabantur. EGO ILLUD SEDULO.] Quanto affectu pater factum, quod viderat, negabat! SEDULO.] Quomodo SEDULO, si negabat? an *sedulo*, ut Sosiae? id est, simpliciter. SEDULO.] Quia non semel negavit, vel ille institit.

COMMENTARIUS.

damnum dari. Ulpian. l. 15. §. 1. ff. de Aedil. Edicto: *Aut jussu ejus furtum sive damnum cui datum sit.*

118. INDIGNUM FACINUS.] Laudat Quinctilianus, Instit. Orat. V. 12.

119. PRO UXORE.] Id est, Uxoris loco, seu quasi Uxorem: Haec enim vis est τῦ PRO. Ita infra I. 5. 38. Eun. III. 5. 25. Heaut. I. 1. 49. Eodem sensu dixit Plautus Truc. II. 4. 38.

qui quasi uxorem
Me habebat.

Negare factum: ille instat factum. Denique
Ita tum discedo ab illo, ut qui se filiam
Neget daturum. *So.* Non tu ibi gnatum? *Si.* Ne haec quidem
Satis vehemens causa ad objurgandum. *So.* Quî, cedo?
Si. Tute ipse his rebus finem praescripsti, pater.
Pro-

DONATUS.

120. FACTUM.] Impersonaliter. NEGARE FACTUM.] Officium patris, et simul per hoc expressio probationis. ILLE INSTAT FACTUM.] *Plautus*, *instare factum:* similis est ἀρχαϊσμός. INSTARE FACTUM.] Vetuste, id est, instat dicere factum esse. DENIQUE.] Quid denique? ad summam properat, et ad finem dictorum. DENIQUE.] Id est, postremo.

121. DISCEDO.] Proprie. non enim abeo. Unde *discessio.* UT QUI SE NEGET.] Probavit, quod non volebat senex, Sosiae: adhuc superest ut ostendat, quod non sit irascendum, quin juste irascatur.

122. NON TU IBI GNATUM.] Ἀποσιώπησις, vel ellipsis: deest, invasisti, objurgasti, adortus es. AD OBJURGANDUM.] Incusandum, inclamandum.

124. TUTE HIS REBUS.] Modo non addidit, *diceret.*

COMMENTARIUS.

120. INSTAT FACTUM.] Explicat Donatus. Ita fere Heaut. IV. 4. 16. V. 1. 22. Hec. I. 2. 46.

DENIQUE.] Formula finiendi sermonem. q. d. ut paucis dicam. Ita Heaut. I. 1. 17. Adde Graevium ad Cic. Fam. X. 10.

121. UT QUI.] Ita Horatius, Serm. I. 1. 23.

ne sic, ut qui *jocularia ridens*
Percurram.

Similem vim habet *quasi.* Phaed. III. 2. 7.

abeunt securi domum,
Quasi *inventuri mortuam postridie.*

123. VEHEMENS CAUSA.] Homo, ingenium, natura, oratio *vehemens* magis dicitur. Id igitur vult Simo, causam hanc non fuisse satis idoneam, quare *vehementior esset*, in filium. Ita Heaut. III. 1. 13.

124. FINEM PRAESCRIPSTI.] Statuisti. Praefinisti. Propertius III. 2. 21.

Cur

Prope adest, quum alieno more vivendum 'st mihi:
Sine nunc meo me vivere interea modo.
So. Quis igitur relictus est objurgandi locus?
Si. Si propter amorem uxorem nolit ducere;
Ea primum ab illo animadvertenda injuria 'st.

Et

DONATUS.

125. PROPE ADEST.] Prope adsunt nuptiae: in proximo sunt metae libertatis: et ideo avidius voluptaria sub finem carpenda sunt. QUUM ALIENO.] QUUM, pro *quo*; hoc enim significat *quum*. MEO ME VIVERE INTEREA MODO.] MEO MODO, mea voluntate, meo arbitrio.

127. RELICTUS EST OBJURGANDI LOCUS.] Mire OBJURGANDI: tanquam incensus pater in filiam videretur. Nam supra commotus, plus per ἀποσιώπησιν significaverat.

128. SI PROPTER.] Hoc erat secundum in divisione: ET CONSILIUM MEUM COGNOSCES. SI PROPTER AMOREM.] Initium consilii sui demonstrandi. NOLIT.] Legitur et NOLLET.

129. AB ILLO ANIMADVERTENDA INJURIA. Nota participium a passivo. ANIMADVERTENDA, castiganda, vindicanda est. AB ILLO INJURIA.] Quam facit, non quam patitur. EA PRIMUM ANIMADVERTENDA.] Ut jam hoc

sit

COMMENTARIUS.

Cur tua praescriptos *evecta est pagina gyros?*

Eodem sensu Cicero Fam. VII. 2. Praefinisti, *ne pluris emerem.*

125. PROPE ADEST.] Cicero, Senect. cap. 21. *Propius absum.* Plautus, Menaechm. V. 6. 25. prope est, quando

Herus, quod strenue faciam, pretium exsolvet.

ALIENO MORE.] Arbitrio. Ita Heaut. I. 2. 29. Docet Cl. Burmannus ad Quinctil. Instit. Orat. XI. 1. inter MORE et MODO id interesse; ut illud notet aliquo exemplo et consuetudine quid facere; hoc vero, legitimo fine, quem non egredi deceat.

126. MEO MODO.] Ita Eun. V. 3. 11. Heaut. II. 4. 21.

127. OBJURGANDI LOCUS.] Tempus, et opportunitas. Ita infra II. 2. 17. Heaut. II. 1. 6.

129. PRIMUM.] Demum. Virgil. Aen. II. 375.

Et nunc id operam do, ut per falsas nuptias
Vera objurgandi causa sit, si deneget:
Simul sceleratus Davus si quid consilî
Habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli:
Quem ego credo manibus pedibusque obnixe omnia

Factu-

DONATUS.

sit peccatum, quod recusat nuptias, non quod peccat adolescens. Ideo ergo primum dixit, *animadvertenda injuria est*, vindicanda, exsequenda est. Et bene EA AB ILLO dixit INJURIA. Certissimam enim notat personam, quae debeat pro injuriis poenas solvere. Quod si dixisset, *Injuriam ejus*, ἀμφιβολίαν fecisset, utrum quam passus est ab alio, an quam ipse aliis intulit.

130. ET NUNC ID.] Hic reddit quod dixerat, *Consilium meum cognosces*. ID.] Id est, *propter id*.

131. VERA.] Ἀντίθετον. quia *falsas* dixit, intulit *vera*.

134. MANIBUS PEDIBUSQUE.] Proverbiale, id est, omnibus membris. OBNIXE.] Cum conatu, instanter contra conantem.

COMMENTARIUS.

vos celsis nunc primum *à navibus itis?*

AB ILLO ANIMADVERTENDA INJURIA.] Hanc locutionem recte explicat Donatus.

130. ID OPERAM DO.] Ita infra II. 1. 7.

131. DENEGET.] Videtur ἐμφατικώτερον quam simplex *neget*. Ita infra I. 5. 6.

132 SCELERATUS.] De differentia inter *scelestum*, *sceleratum*, et *scelerosum*, vide Donatum ad Eun. IV. 3. 1.

133. UT CONSUMAT.] Omne simul adhibeat, omnesque nervos intendat. Cicero Fam. VI. 14. *Me scito omnem meum laborem, omnem operam, curam, studium in tua salute* consumere. Ovidius Metam. VIII. 106.

Consumtis *precibus violentam transit in iram.*

134. MANIBUS PEDIBUSQUE.] Imitatus Homericum illud, χερσίν τε ποσίν τε. Ita et infra IV. 1. 52.

135. MIHI

Facturum; magis id adeo, mihi ut incommodet,
Quam ut obsequatur gnato. *So.* Quapropter? *Si.* Rogas?
Mala mens, malus animus: quem quidem ego si sensero!
Sed quid opus est verbis? Sin eveniat, quod volo,
In Pamphilo ut nihil sit morae, restat Chremes,
Qui

DONATUS.

135. MAGIS ID.] Id, propter id. INCOMMODET.] Noceat, incommodum afferat. MIHI UT INCOMMODET.] Non enim, inquit, prodest filio amare meretricem.

136. QUAPROPTER.] Mire Sosia interrogat, quasi nulla causa sit fallendi dominum.

137. MALA MENS.] Voluntas est mens, etiam ratio. MALA MENS.] Argumentum a natura, et an aliquis sine causa malus, an ab impulsione. MALA MENS.] Quia dixit, Magis, ut laedat, quam ut prosit. QUEM QUIDEM EGO SI SENSERO.] Ἀποσιώπησις est, gravissimam poenam ostendentis.

COMMENTARIUS.

135. MIHI UT INCOMMODET.] q. d. Incommodum det. Ut *commodare* quasi commodum dare. Hec. V. 1. 33. Cicero Fam. XIII. 35. *Omnibus rebus, quod sine molestia tua facere possis, ei* commodes.

137. MALA MENS, MALUS ANIMUS.] Videtur imitatus Aristophanem, Irene Vs. 1068. Δόλιαι ψυχαὶ, δόλιαι φρένες. Virgil. Aen. VI. 11.

magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates.

Florus IV. 11. 3. *Ut* mente, *ita* animo *quoque et cultu desciverat.* Nisi forte ibi legendum, *ut mente, ita mimo.* Id est, exteriore ornatu et simulatione. Promiscue autem animus menti, et mens animo tribuitur. Plaut. Epid. IV. 1. 4.

Pavor territat mentem animi.

139. IN PAMPHILO UT NIHIL SIT MORAE.] Varie hoc extulit

 No-

Qui mihi exorandus eſt; et ſpero confore.
Nunc tuum eſt officium, has bene ut adſimules nuptias:
Perterrefacias Davum: obſerves filium,
Quid agat, quid cum illo conſilii captet. *So.* Sat eſt.

Cu-

DONATUS.

140. EXORANDUS.] Legitur et *expurgandus*. Si *expurgandus*; lege CUI, non QUI: quia CUI per *Q* veteres ſcripſere. CONFORE.] Ab eo quod eſt *confit*, id eſt, perficitur, futurum tempus infinitivi modi *confore*, id eſt perfectum iri. Sic in Adelphis,

Verum quid ego dicam? hoc confit quod volo.

Confieri, id eſt, perfici; unde *confectum negotium* dicitur, vel *confecta res:* quae ad plenum perficitur. *Virgilius:*

---- *nunc qua ratione quod inſtat*
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.

141. NUNC TUUM EST OFFICIUM.] Hoc ad illud tertium reſpicit, quod dixit, *Et quid facere in hac re te velim.* HAS BENE UT ADSIMULES NUPTIAS: PERTERREFACIAS DAVUM.] Hoc erat tertium de his, quae dicturum ſe promiſerat. ADSIMULES.] Hoc eſt unum verbum. ADSIMULES: quod dixit, *Quin tu uno verbo dic, quid eſt quod me velis.*

142. PERTERREFACIAS.] Venuſte et poëtice. OBSERVES FILIUM.] Obſervatio in duabus rebus eſt, in obſequio, et ſpeculando.

COMMENTARIUS.

Noſter. Eadem locutione utitur infra II. 5. 9. et Adelph. IV. 7. 1. Sed And. III. 4. 14. *Per hunc nulla eſt mora.* Adelph. IV. 5. 78. *Ne morae meis nuptiis egomet ſim.* And. III. 1. 9. *Ne in mora illi ſis.*

141. BENE UT ADSIMULES.] Id eſt, callide. ſupra Vs. 105. *Amorem bene diſſimulatum.* Phaedr. I. 10. 10. *Pulcre negas.*

142. OBSERVES FILIUM.] Ita ſupra Vs. 56. et recte de ſpeculando explicat Donatus. Soſia enim quaſi cuſtos apponitur Pamphilo, nequid is conſilii captet vel faciat inſcio patre. Infra II. 5. 2. Plaut. Menaech. V. 3. 38.

Quid ille faciat, ne id obſerves.

Sc-

Curabo. eamus jam nunc intro. *Si.* I prae; sequar.

DONATUS.

144. CURABO.] Ut coquus: et supra sic, *Nempe ut curentur recte haec.* I PRAE.] Figura ἀναστροφὴ, quod nos *praei* dicimus.

COMMENTARIUS.

Seneca, Epist. 41. *Sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum* observator, *et custos.* Plin. Paneg. c. 40. *Nemo* observator, *nemo castigator adsistet.*

144. JAM NUNC.] Tò JAM majorem celeritatem indicat, quam NUNC. Infra III. 6. 16. IV. 1. 59. Heaut. IV. 6. 18. Maximam vero JAM JAM. Eleganter autem JAM NUNC junctim dixerunt. Heaut. II. 3. 135. Ovidius Arte Am. III. 59.

Venturae memores jam nunc *estote senectae.*

I PRAE, SEQUAR.] Ita Plautus Amph. II. 1. 1.

AMPH. *Age, i tu secundum.* So. Sequor, subsequor *te.*

ACTUS PRIMI

SCENA SECUNDA.

SIMO. DAVUS.

Si. NON dubium est quin uxorem nolit filius:

Ita

DONATUS.

NON DUBIUM.] *Narratione jam habita, persona Sosiae non erat necessaria: ergo subsistit senex, per quem agenda sunt reliqua.*

NON DUBIUM.] Ad hoc certus inducitur Simo, ut magis perturbetur inopinata consensione Pamphili ad ducendam uxorem, et praeterea nihil agat cum Chremete de tradenda filia, confirmandisque nuptiis.

 2. ITA

Ita Davum modo timere sensi, ubi nuptias
Futuras esse audivit. sed ipse exit foras.
Da. Mirabar, hoc si sic abiret: et Heri semper lenitas
Verebar quorsum evaderet.

Qui

DONATUS.

2. Ita Davum modo timere sensi.] Non recessit de loco senex: *Sensit* ergo ante, quam cum Sosia loqui coepisset. Ita modo.] Argumentum quod supra, ab eo quod nostri faciunt. Modo.] Ante quam cum Sosia loqui coepisset Simo. Et Davus non recte scribitur. *Davos* scribendum: quod nulla litera vocalis geminata unam syllabam facit. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis, et accusativi pluralis: necessario pro hac regula digamma utimur, et scribimus, *DaFus*, *serFus*, *corFus*.

4. Mirabar hoc.] Hic locus est, in quo Davus insinuatur, spectatoribus multa gesturus. Si sic.] Sic, pro leviter et negligenter, quod Graeci ὕτως dicunt. Significat autem ὕτως, *sic*: et est de his, quae adjuvanda gestu sunt: ut *tantillum puerum*: et, *Hujus non faciam*. Lenitas.] Clementia, facilitas. Cui contraria asperitas et difficultas. Et heri semper lenitas.] An *semper lenitas*? ut sit ὑφέν. *Lucretius*:

---- *Semper florentis Homeri.*

Semper lenitas.] Ac per simulata usque nunc lenitas: nam nemo in diversis actibus semper lenis est: nisi forte fictus assimulator et callidus. Semper lenitas.] Sine differentia est importuna lenitas.

5. Quorsum evaderet.] Ad quam partem erumperet. Et *evadere*, est per quamcumque difficultatem ad aliquid pervenire.

COMMENTARIUS.

4. Mirabar, hoc si sic abiret.] Ita Phorm. III. 2. 5. Catull. XIV. 16. *Non, non hoc tibi, salse,* sic abibit. i. e. non auferes impune.

5. Verebar.] Non opus cum Donato ὑφέν statuere in semper lenitas, si ita ordines sensum: semper verebar, quorsum

Qui postquam audierat non datum iri filio uxorem suo,

Nunquam cuiquam nostrum verbum fecit, neque id aegre tulit.

Si. At nunc faciet; neque, ut opinor, sine tuo magno malo.

Da. Id voluit, nos sic nec opinantes duci falsô gaudio, Spe-

DONATUS.

7. Verbum fecit.] Non dixit litigium, aut rixam, sed verbum. Istae exiguitates, asseverationes dicuntur. et cum pronunciatione: ut intelligatur, *ne verbum quidem*. Neque id aegre tulit.] Hoc est, *semper lenitas*.

8. Faciet.] Subaudiendum *verbum*. et est *faciet* persona tertia, pro prima. Faciet.] Id est irascetur, denunciabit, loquetur. Sine tuo magno malo.] Id est, comminabitur tibi, et minas contemnes, ut ad poenas pervenias.

9. Id voluit.] Aut absolute accipiendum id: aut id, quomodo sic, demonstratio est, ut magis gestu quam sensu intelligatur, ut supra diximus. Nec opinantes.] Ὑφὲν. Duci.] *Ducere* est expectatione longi temporis malum prolatare: vel *induci*, ut ferae in retia. Falso gaudio] Velut ex ira, et vitae senis iracundia.

COMMENTARIUS.

sum lenitas heri evaderet. De qua lenitate vide infra I. 5. 27. Cicero Catil. II. 5. *Nae illi vehementer errant, si illam meam pristinam* lenitatem *perpetuam sperant futuram.*

Quorsum evaderet.] Supra I. 1. 100. Adelph. III. 5. 63. Nepos Dione cap. 8. *Quum quemadmodum sedaret, nesciret, et* quorsum evaderet, *timeret.* Cicero Att. III. 24. *Etsi* verebar, quorsum *id* casurum esset.

7. Cuiquam nostrum.] Intelligit conservos suos. Infra III. 2. 38.

Verbum fecit.] Stomachatus est. Catull. LXXV. 6.

verbum *non* faciet *patruus.*

Proprie magis locutus est infra IV. 4. 13.

9. Nec opinantes.] Incautos, imprudentes. Nec autem in simili locutione valet *non*. Phaed. V. 7. 8. *Concidit casu gravi*

Sperantes jam, amoto metu; interea oscitantes opprimi;
Ne esset spatium cogitandi ad disturbandas nuptias.

Astu-

DONATUS.

10. AMOTO METU.] Ista singula sunt. Et AMOTO METU, sic dixit, quasi metus sit corpus brutum, quod cum molimine movetur. OSCITANTES.] *Oscitatio* est animi otium et securitas, dictum ab *ore ciendo*, id est commovendo. *Oscitantes*, securi, id est, nihil providentes.

11. COGITANDI AD DISTURBANDAS.] Miranda locutio: ut si dicat, *Cogitat ad dicendum.*

COMMENTARIUS.

Nec opinans. Idem I. 9. 6

Dum loquitur, ipsum accipiter necopinum *rapit.*

Cicero Fam. XIII. 18. *Eique* necopinanti *voluntatem tuam tantam per literas detulisse.*

DUCI.] Homo dicitur DUCI, quando incautus in longam spem trahitur, et ita eluditur. Plautus Capt. IV. 2. 7.

Hic ille est senex ductus, *quoi verba data sunt.*

Sed tempus dicitur DUCI, et res, quum profertur. Tacit. Annal. II. 34. *Sermonibus variis* tempus *atque iter* ducens. Gell. IV. 10. *Ejus* rei *gratia* ducendae *longa oratione utebatur, eximebatque dicendo diem.*

10. OSCITANTES.] Negligentes et securos. Cicero de Orat. II. 33. *Istam* oscitantem *et dormientem sapientiam Scaevolarum, et ceterorum beatorum otio concedamus.* Idem pro Mil. 21. proprie: *Adde inscitiam pransi, poti,* oscitantis *ducis.* Ennius Annal. X.

Oscitat *in campeis caput à cerveice revolsum.*

Plaut. Menaechm. V. 2. 80.

ut pandiculans oscitatur.

Gell. IV. 20. *In jure stans, clare nimis ac sonore* oscitavit.

11. AD DISTURBANDAS NUPTIAS.] Impediendas; dissipandas. Cicero Fam. XI. 21. Disturbavi *omnem rem, totamque nobis integram reservavi.*

12. CA-

Astute! *Si.* Carnufex, quae loquitur! *Da.* Herus est, neque provideram.

Si. Dave. *Da.* Hem, quid est? *Si.* Ehodum ad me. *Da.* Quid hic volt? *Si.* Quid ais? *Da.* Qua de re? *Si.* Rogas?

Meum gnatum rumor est amare. *Da.* Id populus curat, scilicet! *Si.*

DONATUS.

12. Astute.] Hoc et gestu, et vultu servili, et cum agitatione capitis dixit. Carnufex.] Aut excarnificans dominum, aut ipse dignus carnifice, ut caro fiat, id est, lanietur. *Lucilius:*

Carcer vix carcere dignus.

Neque provideram.] Providentia duplex est: aut enim animo, aut oculis providemus.

13. Hem.] Quasi correptio totius corporis. Ehodum.] Nutus est, intentionem animadversionemque deposcens ejus, cum quo vult loqui. Ehodum.] *Dum*, παρέλκον est hoc loco. Quid hic volt.] More servili, et vernili gestu. sic enim vocati a dominis servi vultuose agunt. Qua de re?] Negantis vim habet haec interrogatio. plus est enim qua de re, quam *nihil.* Rogas?] Hoc cum interrogatione indignantis.

14. Meum gnatum rumor est amare.] Mire apud servum dissimulat id, quod jam probavit. Meum gnatum rumor est amare.] Graviter, constanterque senex

COMMENTARIUS.

12. Carnufex.] Convicium Comicum in hominem carnifice dignum; Plauto familiare.

Provideram.] Id est, praevideram. Plaut. Asin. II. 4. 44.

Non hercle te provideram. *quaeso ne vitio vertas.*

13. Qua de re.] Formula eorum, qui vel ignorant, vel ignorare se fingunt, qua de re quis loquatur. Ita infra V. 4. 6.

14. Id populus curat, scilicet.] Ita respondet, quia Simo dixerat, rumor est. q. d. in ore est omni populo. Unde quasi proverbiale dictum imitatus Cicero, Fam. XV. 17. Att. XIII. 34. ad Q. Fr. III. 9.

15. Hoc-

Si. Hoccine agis, an non? *Da.* Ego vero iſtuc.
Si. Sed nunc ea me exquirere,
Iniqui patris eſt. nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum tempus ad eam rem tulit, ſivi, animum ut expleret ſuum:

Nunc

DONATUS.

nex nondum ſe fatetur credere, nec verum ſcire: ne amittat vim vindicaturi, ſi reſcierit. ID POPULUS CURAT, SCILICET!] Quia rumigeratio populi eſt. ſed hoc averſus ab illo, contumaciter. ſic *Virgilius:*

Scilicet is ſuperis labor eſt. ----

Scilicet, ſemper cum εἰρωνείᾳ ponitur.

15. HOCCINE AGIS.] *Agis*, id eſt, audis. Alibi ſic, *Hoc age*, *amabo.* Plautus: *Hoc agite ſultis*, *ſpectatores*, *nunc jam.* Pronuntians ſimul demonſtrative, veluti aurem ſuam tangens. ISTUC.] Deeſt *ago*, vel *audio.*

16. INIQUI PATRIS EST.] *Iniqui* eſt, ſi nunc velim quaerere actus liberos adoleſcentis. NAM QUOD ANTEHAC FECIT.] Pro *antehac*, conſuetudine magis, quam ratione dicitur. NIHIL AD ME.] Id agit, ut ſuperius conſilium ſe ſervare oſtendat.

17. DUM TEMPUS AD EAM REM TULIT.] Abſolute. et deeſt *ſe:* ut ſit, Dum tempus ſe praebuit: quia ſupra dixit, *Tute his rebus finem praeſcripſiſti*, *pater.* SIVI ANIMUM

COMMENTARIUS.

15. HOCCINE AGIS, AN NON?] Ita aiebant, quum quis animum non credebatur advertere ad id, quod vel dicebatur, vel fiebat. Ita Eun. I. 2. 5. Phorm. II. 3. 3. Locutio à ſacris petita, qua jubebantur homines rebus divinis intenti eſſe. Plutarchi verba vide in Comment. majore.

EGO VERO ISTUC.] Subaudi, *ago.* Ita Eun. II. 3. 56.

EA ME EXQUIRERE, INIQUI PATRIS EST.] Exemplum corruptae diſciplinae Atticae. Adde Chremetis illud, Heaut. I. 2. et III. 1. Lachetis, Hec. IV. 4.

17. DUM TEMPUS AD EAM REM TULIT.] Si TEMPUS AD EAM REM conjungas, videtur male cepiſſe verba Donatus. TULIT autem va-

Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.

Dehinc postulo, sive aequum 'st, te oro, Dave, ut redeat jam in viam.

Da.

DONATUS.

MUM UT EXPLERET SUUM.] Mira ratio cur siverit, ut et hoc quod permisit, ad bonam frugem permiserit, non ad luxuriam. SIVI autem distingue: est autem SIVI, modo, permisi, cessavi. SIVI, antique. Aliter in Adelphis:

Non sivit egestas facere hoc nos.

18. NUNC HIC DIES ALIAM VITAM ADFERT.] Hoc est, recte, et severe, et inexorabiliter denuntiat. ALIAM VITAM, pro diversam et contrariam. Sic et *Virgilius:*

Dis aliter visum. ----

19. TE ORO, DAVE.] Gravius illud fecit, nomen appellando. UT REDEAT JAM IN VIAM.] JAM modo tarditatis est signum. Et IN VIAM dixit, quasi qui devius sit, et errarit a recta via. UT REDEAT JAM IN VIAM.] Proverbiale. SIVE AEQUUM EST.] Ἐπανόρθωσις.

COMMENTARIUS.

valet *sivit*, *permisit.* Ita plane Eun. IV. 1. 7. Plaut. Bacchid. IV. 4. 22. *Occasio ad eam rem.* EAM REM autem intellige vagos et liberiores amores.

ANIMUM UT EXPLERET SUUM.] Explemus et nostrum et aliorum animum. Hec. V. 1. 28. *Exple animum his.* Eadem metaphora dixit Cicero, pro S. Rosc. cap. 52. *Si non satis habet*, avaritiam *suam pecunia* explere. Et Ovidius Trist. IV. 3. 38.

Expletur *lacrimis egeriturque* dolor.

18. HIC DIES.] Intelligit diem nuptiis dictum. Supra I. 1. 75. Infra I. 5. 33.

ALIAM VITAM ADFERT.] Ita ADFERT dixit, uti Heaut. IV. 3. 2. Adelph. V. 3. 47. Hec. III. 2. 9. Est autem *Alia vita* alius vitae modus seu ratio. Heaut. II. 3. 24. Hec. III. 3. 45. Phorm. I. 3. 12.

ALIOS MORES POSTULAT.] Laudat Cicero, Fam. XII. 25. *Nunc hic dies aliam vitam defert, alios mores postulat, ut ait Terentius.* Zenobii fertur: Ἄλλος βίος, ἄλλη δίαιτα.

19. SIVE AEQUUM EST.] Τὸ SIVE valet hoc loco, *vel si.* poterat enim iniquum videri, servum orari abs hero. Ita infra I. 5. 58. Ci-

Da. Hoc quid ſit? *Si.* Omnes qui amant, graviter ſibi dari uxorem ferunt.

Da. Ita ajunt. *Si.* Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum,

Ip-

DONATUS.

20. HOC QUID SIT.] Ἔκλειψις. Deeſt enim *quaeris*.

21. ITA AJUNT.] Haec credunt et loquuntur univerſi. et eſt trepida confeſſio, et quaſi inviti reſponſio: ut in Heautont. *Ita credo:* monente patre filium. TUM SI QUIS MAGISTRUM.] Μεταφορικῶς. an quia et paedagogus eſt magiſter? ut Geta in Phormione,

Me filiis relinquunt quaſi magiſtrum.

AD EAM REM. Id eſt, ſuper eam rem; hoc eſt, ſuper amorem.

COMMENTARIUS.

58. Cicero Fam. IX. 13. *Peto igitur à te*, vel, ſi *pateris*, *oro*.

ORO.] Ita infra III. 4. 16. Veriſſime Servius ad Virgil. Aen. VI. 116.

Idem orans mandata dabat,

haec notat: *Major enim ad impetrandum vis eſt, eum rogare, qui poſſit jubere.* Sed et pater orat filium, Hec. I. 2. 41. ubi vide Donatum.

UT REDEAT JAM IN VIAM.] Plautus Caſ. II. 7. 17.

Tandem redii *vix veram* in viam.

Cicero Philipp. XII. 2. *Quod ſi eſt erratum, P. C. ſpe falſa atque fallaci*, redeamus in viam.

20. HOC QUID SIT?] Ita Eun. III. 3. 17. *Hoc cur quaeritet?* Sed diſertius Phorm. V. 3. 23. *Miror hoc quid ſit.* Cicero Fam. V. 1. *Quod cujuſmodi ſit, ſatis intelligere non poſſum.* Plautus Amph. II. 2. 137. *Quid hoc ſit hominis!*

GRAVITER FERUNT.] Ita Eun. I. 2. 1. Hec. II. 2. 10. Polyb. III. 13. βαρέως ἔφερον.

21. Ita AIUNT.] Formula, qua utuntur, qui non ex animo, ſed cum contemtu quodam adſentiuntur. Infra II. 1. 21. Adelph. V. 8. 7.

MAGISTRUM.] Conſultorem; conſilii auctorem. Cicero Fam. IX. 7. *Vel jam ſcimus: adventat enim Dolabella. Eum puto* magiſtrum

Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem
plerumque adplicat.

Da. Non hercle intelligo. *Si.* Non? hem. *Da.*
Non: Davus sum, non Oedipus.

Si.

DONATUS.

22. ANIMUM AEGROTUM.] Pro *aegrum.* nam animus aeger, corpus aegrotum.

23. HEM.] Interjectio est irascentis. DAVUS SUM, NON OEDIPUS.] Multiplex contumelia. potest enim senem quasi Sphingem dixisse, id est, deformem monstrique similem. potest etiam inhumanum et ferum, ut Sphinx. Potest etiam per Oedipum se ultorem promittere futurum, atque oppressorem sapientiae senis. DAVUS SUM, NON OEDIPUS.] Facere se negavit Oedipum, ut senem Sphinga esse confirmet, non Oedipum. Imitationum duo sunt genera: quandam necessitas, quandam introducit voluntas. NON OEDIPUS.] Si Latine pronunties, genitivus *Oedipi* faciet: si Graece, *Oedipodis.*

COMMENTARIUS.

gistrum *fore.* Seneca, Thyeste, Act. II. 311.

Saepe in magistrum *scelera redierunt sua.*

Phaed. II. 6. 15.

Magistrae *large divisit dapem.*

22. ANIMUM AEGROTUM.] Ita infra III. 3. 27. Heaut. I. 1. 48. Inde et animi quibusvis vitiis corrupti dicuntur *sanari.* Cicero Catil. II. 5. Caesar B. C. I. 35.

AD DETERIOREM PARTEM ADPLICAT.] Ita fere Hec. V. 3. 38. *Nunquam* animum *quaesti gratia* ad malas adducam partes. ADPLICAT ita dixit, uti Heaut. Prol. 23.

23. DAVUS SUM, NON OEDIPUS.] Id vult, Simonis dictum αἰνιγματῶδες sibi videri. Ita Plautus, Poen. I. 3. 34.

Nam illi quidem hercle orationi Oedipo
Opus est conjectore, qui Sphingi interpres fuit.

Euripides, Hecuba Vs. 743.

Οὔτοι πέφυκα μάντις, ὥστε μὴ κλύων
Ἐξιστορῆσαι σῶν ὁδὸν βουλευμάτων.

Divinus haud sum, nec queam viam tuarum nosse cogitationum.

24. APER-

Si. Nempe ergo aperte vis, quae restant, me
loqui? *Da.* Sane quidem.
Si. Si sensero hodie quidquam in his te nuptiis
Fallaciae conari, quo fiant minus:
Aut velle in ea re ostendi, quam sis callidus:
Verberibus caesum te, Dave, in pistrinum dedam usque ad necem;

Ea

DONATUS.

24. SANE QUIDEM.] SANE, valide: quia qui sanus, et validus est.

25. SI SENSERO.] Comminatio, et fit pronuntiatio, ut in singulis verbis ardeant minae. HODIE.] Non ad tempus non plenum, sed ad comminationem refertur. ut *Virgilius: Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Et *dies* pro nocte accipitur: ut hoc ipsum,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

26. QUO FIANT MINUS.] QUO MINUS, hoc est, quo impeditius.

28. VERBERIBUS CAESUM TE, DAVE, IN PISTRINUM.] Vult in pronomine et nomine exagitare comminatione servum, ne quid relinquat iracundiae. DEDAM.] *Dare*, est quod repetas: *Dedere*, est ad perpetuum. *Damus* et amicis: *Dedimus* tantum hostibus.

COMMENTARIUS.

24. APERTE.] Nec obscure, nec perplexe. Ita mox Vs. 31. Eun. V. 1. 3. Heaut. IV. 3. 23.

25. HODIE.] Eleganter comminationi inservit. Ita infra V. 2. 25. Plautus Curc. V. 3. 13.

Delicatum te hodie *faciam, cum catello ut accubes,*
Ferreo ego dico.

27. OSTENDI.] Cicero Fam. III. 10. *Ea in re animum ostendere inimicum, quum nihil obsis.*

28. VERBERIBUS CAESUM.] Proprie. *Caedere* enim et *caedes* verbera et plagas respicit. Hoc sensu *inter caedem* dixit Virgilius, Aen. VIII. 492. et Phaedrus, II. 7. 8. Ubi vide Cl. Burman.

IN PISTRINUM DEDAM.] De pistrino, servorum supplicio, mul-

ta

Ea lege atque omine, ut, si te inde exemerim, ego pro te molam.
Quid? hoc intellextin'? an nondum etiam ne hoc quidem? *Da.* Immo callide:
Ita aperte ipsam rem modo locutus, nihil circuitione usus es.

Si.

DONATUS.

29. EA LEGE, ATQUE OMINE.] LEGE, ad homines: OMINE, ad rem divinam refertur. id est firmamentum, per humana et divina. *Omen* autem est quicquid ore dicitur. EA LEGE ATQUE OMINE.] Bene LEGE ATQUE OMINE, quia leges auspiciis servatis ferebantur. Ergo sic intellige, quasi dixerit, *ea lege et conditione*. Et antiqui auspicato omnia faciebant, quae rata esse vellent.

30. AN NONDUM ETIAM.] Quartum παρέλκον, quia abundat ETIAM.

31. IPSAM REM.] Ipsam rem, id est, voluntatem suam, aut interminationem suam: hoc est, pistrinum et poenas serviles. NIHIL CIRCUITIONE.] NIHIL, pro non. CIRCUITIONE, periphrasi. USUS ES.] Legitur et USOR ES.

COMMENTARIUS.

ta apud Comicos mentio est. Infra I. 3. 9. III. 4. 21. Heaut. III. 2. 19. Plautus, Mostell. I. 1. 16. Pseud. I. 5. 79.

29. EA LEGE.] Conditione. Eun. I. 2. 22. Heaut. V. 5. 10. Cicero, Fam. VI. 6. *Levat enim dolorem communis quasi legis et humanae conditionis recordatio.*

UT, SI TE INDE EXEMERIM, EGO PRO TE MOLAM.] Similis locutio illa Plautina, Menaechm. V. 8. 9.

ME. *Liberum ego te jussi abire?* MES. *Certo.*
ME. *Quoi certissimum est.*
Mepte potius fieri servum, quam te unquam emitti manu.

30. QUID? HOC INTELLEXTIN'? AN NONDUM ETIAM NE HOC QUIDEM?] Ita fere Plautus, Amph. II. 1. 30.

Satin' hoc plane,
Satin' diserte, here, nunc videor tibi locutus esse?

31. CIRCUITIONE.] H. e. anfractibus, et verborum ambagibus. Gr. ἐφοδείᾳ, περιόδῳ. Heaut. II. 3. 77.

Si. Ubivis facilius passus sim, quam in hac re, me deludier.

Da. Bona verba quaeso. *Si.* Irrides? nihil me fallis. sed dico tibi,

Ne temere facias: neque tu hoc dicas, tibi non praedictum. Cave.

DONATUS.

32. UBIVIS FACILIUS.] Admonitio. UBIVIS FACILIUS.] Cicero: *Non est in hac causa peccandi locus ullus.*

33. BONA VERBA QUAESO.] Hic in εἰρωνείᾳ est εὐφημισμός. Quasi dicat, meliora loquere, rogo te. Ergo cum admonitione, BONA VERBA, inquit, rogo. NIHIL ME FALLIS.] Non te ignoro, non me decipis. Sic *Menander:* νυνῦ καί ὐδέν λέληθάς με ἄν. NIHIL ME FALLIS.] Figura est ἑλληνισμός. a loco ὐδέν με λανθάνοις ἄν. FALLIS.] Lates, ut sic ὐδέν με λέληθας. NIHIL ME FALLIS.] NIHIL, pro *etiam nunc.*

34. NEQUE TU HAUD DICAS, TIBI NON PRAEDICTUM.] Duae negativae faciunt unam affirmativam: tres negativae pro una negativa accipiuntur: ut hic, *Neque haud non.* Sallustius, *Haud impigre, neque inultus occiditur.* Vera ergo lectio est, NEQUE TU HAUD DICAS. Quod plurimi non intelligentes HOC DICAS legunt. NEQUE HAUD TU DICAS.] Vera lectio; *Neque haud dicas*, est enim quintum παρέλκον. Plautus in Bacchid.

Neque haud subdititia gloria oppidum arbitror.

COMMENTARIUS.

33. BONA VERBA QUAESO.] Pro eo Graeci εὐστόμει, et εὐφήμει dicebant. Aristoph. Nub. III. 1. 20. Plautus, Aul. IV. 10. 57. eodem fere sensu:

Bono animo es, et benedice.

SED DICO TIBI.] De vera lectione, EDICO TIBI, vide in Comment. majore. Atque huc respicit Simo infra III. 2. 15.

34. NE TEMERE FACIAS.] H. e. calide, et nimis audacter. Seneca Epist. XIX. *Cogita, quam multa temere pro honore tentaveris. Aliquid etiam pro otio audendum est.*

ACTUS

ACTUS PRIMI
SCENA TERTIA.

DAVUS.

ENIMVERO, Dave, nihil loci 'st segnitiae, neque socordiae.

Quan-

DONATUS.

ENIMVERO, DAVE.] *Hic brevis et comica deliberatio est, magna exspectatione populum rerum imminentium commotura, metu et cura aestuantis Davi consideratione proposita.*

1. ENIMVERO, DAVE.] Omnis persona aut ab altero commendatur, aut se ipsam populo commendat, aut et ab altero et a se ipsa. ut hic Davi, et per Simonem supra descripta est, ubi dicit, *Mala mens, Malus animus:* et hic per se, dum hoc gestu ac sermone agit ac disputat secum. ENIMVERO, DAVE.] *Enimvero*, significationem habet nimium permoti atque irritati animi. Cicero, *Hic*

COMMENTARIUS.

NEQUE TU HOC DICAS TIBI NON PRAEDICTUM.] Quare legendum sit, NEQUE TU HAUD DICAS, vide in Comment. majore. Scilicet duplex negatio graecissat. Ita Plautus, Bacchid. IV. 9. 114.

> Neque *ego* haud *committam*, *ut si quid peccatum siet,*
> *Fecisse dicas de mea sententia.*

Idem Menaechm. II. 3. 20.

> Neque *id* haud *immerito tuo.*

Ad sententiam ipsam proxime accedunt illa, Plaut. Pseud. I. 5. 102.

> *Praedico, ut caveas: dico, inquam, ut caveas. cavo.*

Liv. II. 29. *Ne praedictum negetis, patres conscripti, adest ingens seditio.*

1. NIHIL LOCI 'ST SEGNITIAE, NEQUE SOCORDIAE.] Utrumque etiam Plautus conjunxit, Asin. II. 1. 6.

Quin

Quantum intellexi modo ſenis ſententiam de nuptiis.
Quae ſi non aſtu providentur, me aut herum peſſumdabunt.
Nec quid agam certum 'ſt: Pamphilumne adjutem, an auſcultem ſeni.

Si

DONATUS.

Hic tum alius ex alia parte: Enimvero ferendum hoc non eſt: vocetur mulier. SEGNITIAE.] Ad agendum. SOCORDIAE.] Ad conſiderandum.

2. QUANTUM MODO.] QUANTUM, pro *in quantum.*

3. QUAE SI NON ASTU.] Exhortatio a periculo. PROVIDENTUR.] Proviſio rerum duas ſignificationes habet. *Providemus* enim nobis tam bonum, quam malum. Malum, ſicut ſi quis eminus veniens, telum providerit atque ſic caverit. Ergo hic PROVIDENTUR, caventur, vitantur. Et nuptias velut undam navigio imminentem fecit. Quod ſi quis undam ex adverſo venientem prora non exceperit, demerſus undis in peſſum abit. Eſt ergo metaphora. ME AUT HERUM.] HERUM, herilem filium.

4. PAMPHILUMNE ADJUTEM, AN AUSCULTEM SENI.] Semper deliberativa habent quendam ſonum, per quem exitus rei demonſtratur: ut hic oſtendit, ſe Pamphilum magis adjuturum, quam verbis ſenis obtemperaturum.

COMMENTARIUS.

Quin tu abs te ſocordiam *omnem reice*, *et* ſegnitiem *amove.* Sed eodem ſenſu dixit Salluſtius Iugurth. 53. *Dolus Numidarum nihil languidi, nihil remiſſi patiebatur.* De voce *Socordia* vide Cort. ad Salluſt. Catil. 4.

2. QUANTUM INTELLEXI.] Ita infra II. 5. 12. *Quantum audio.* IV. 4. 17. *Quantum intelligo.* Eun. I. 2. 62. *Quantum ſuſpicor.*

3. QUAE SI NON ASTU PROVIDENTUR.] Ita Phorm. I. 4. 5. *Providere* autem duo notat, et malum evitare, et bonum futurum curare. Prior ſenſus eſt Phorm. V. 2. 14. Cicero Fam. IX. 18. *Actum igitur de te eſt, niſi provides.* Poſterior in verbis Ciceronis, Nat. Deor. I. 2. *Deorum mente atque ratione omnem mundum adminiſtrari et regi: neque id ſolum, ſed etiam ab iiſdem*

vitae

Si illum relinquo, ejus vitae timeo: sin opitulor, hujus minas;
Cui verba dare difficile est. primum jam de amore hoc comperit;
Me infensus servat, ne quam faciam in nuptiis fallaciam:

Si

DONATUS.

5. Si ILLUM RELINQUO.] Partium tractatus, quae supra sunt, *Pamphilumne adjutem, an auscultem seni.* VITAE EJUS TIMEO.] Ut alibi, *Syre, tibi timui male.* SIN OPITULOR.] Opem ferre dicitur in malis rebus, et iis qui de salute dubii sunt: ut, *Fer opem, serva me, obsecro.* *Opitulor* et *opitulatio* dicta ab opem tollendo, hoc est, ferendo. HUJUS MINAS.] Subauditur *timeo.*

6. CUI VERBA DARE.] *Verba dare*, fallacia est: et illud spectat, *nihil me fallis.* DIFFICILE EST.] Non dicit, impossibile est. Ergo ostendit, partem se sequi, quae pro Pamphilo est. PRIMUM JAM.] Primo, inquit, jam infensus est senex; deinde a Pamphilo gravida est Glycerium. PRIMUM JAM.] Ὑφέν. est enim ἀναστροφή, pro *jam primum.* DE AMORE HOC.] *Hoc amore*, sic, quasi cum taedio et reprehensione ejus amoris loquatur.

7. ME INFENSUS.] Scilicet de amore filii, senex me servat, et revera timendus est. SERVAT.] Φυλάττει. NE QUAM FACIAM.] Hoc ad illud spectat, *Tum si quis magistrum cepit ad eam rem improbum.*

COMMENTARIUS.

vitae hominem consuli et provideri.

PESSUMDABUNT.] *Pessumdare* proprie est deorsum dare et supprimere, uti *pessum ire* notat fundum petere, et innatare non posse; sed utrumque μεταφορικῶς perdere et perire. Plautus, Persa IV. 9. 3. *Hei, Persa me* pessumdedit. Truc. I. 1. 15.

Quando rete abiit pessum, *tum adducit sinum.*

6. CUI VERBA DARE.] Verbis fallere. Infra III. 2. 25. Eun. Prol. 24. V. 1. 17. V. 5. 8. Heaut. IV. 4. 13. Adelph. IV. 4. 11. Plautus passim.

Si senserit, perii; aut si lubitum fuerit, causam ceperit:
Quo jure, quaque injuria praecipitem me in pistrinum dabit.
Ad haec mala hoc mihi accedit etiam: haec Andria,
Sive ista uxor, sive amica est, gravida e Pamphilo est.
Audireque eorum est operae pretium audaciam:
Nam

DONATUS.

9. QUO JURE, QUAQUE INJURIA.] Proverbiale hoc est: qualia sunt, *fas et nefas*, *nolis velis*.

10. AD HAEC.] In ipsa re major est difficultas, quia gravida est Glycerium.

11. SIVE ISTA UXOR.] Et hoc cum quodam taedio et indignatione stomachi interrumpit.

12. OPERAE PRETIUM AUDACIAM.] Dicitur de mirificis et laudabilibus. nam et ea quae magna sunt, etiam si mala, tamen miramur: quia libenter audimus, et hoc *pretium est operae*, id est, audiendi. Et AUDACIAM proprie dixit, ut in Eunucho, *audaciam meretricum specta*.

COMMENTARIUS.

PRIMUM.] Ita dixit, non sequente DEINDE, vel simili particula; uti *principio* infra III. 3. 38. ubi vide Donatum Heaut. II. 3. 28. Cicero Fam. II. 9. Primum *tibi*, *ut debeo*, *gratulor*.

8. CAUSAM CEPERIT.] H. e. Praetextum. Infra IV. 1. 19. Eun. V. 5. 30. Phaedr. I. 1. 4. *Jurgii* causam *intulit*.

9. QUO JURE QUAQUE INJURIA.] Ita Heaut. III. 1. 57. IV. 1. 29. Aristophanes, Plut. 233. *καὶ δικαίως, κἀδίκως*.

PRAECIPITEM ME IN PISTRINUM DABIT.] Ita loquitur, quod *pistrinum* esset in parte domus inferiore. Vide Palladium, Lib. I. Tit. XLII.

10. AD HAEC MALA.] Ita Caecilius, Obolaste:

Quaeso, ne ad malum hoc addas malum.

12. AUDIRE EST OPERAE PRETIUM.] Imitatus Ennium, Annal. I.

An-

Nam incoeptio 'st amentium, haud amantium.
Quidquid peperisset, decreverunt tollere.
Et fingunt quandam inter se nunc fallaciam,

Ci-

DONATUS.

13. NAM INCOEPTIO 'ST AMENTIUM, HAUD AMANTIUM.] Amabant veteres de proximo similia dicere: ut Cicero, *Minus charum putavit fore de armario; quam quod de sacrario fuisset ablatum.* Et quidem si in verbis sunt, παρόμοιον dicitur: in nominibus, παρονομασία.

14. QUIDQUID PEPERISSET.] Majorem reprehensionem sonat, *quidquid peperisset:* paritur enim aut masculus, aut foemina: et solet justior esse causa tollendi, si marem uxor peperit, sed nimii amoris est, non expectare quid tollas. DECREVERUNT.] *Decernere* est de magnis rebus certam proferre sententiam. Unde etiam *Senatus decretum.*

15. ET FINGUNT.] Argumenti partem narrat: et non credit futura esse quae dicit, ut supersit locus errori. Et *fallaciam*, et *quandam*; ne verisimilis sit ipsa fallacia totius contemtionis et vilitatis.

COMMENTARIUS.

Audeire est operai pretium.
Et Horat. Serm. I. 2. 37. Eodem sensu *operae est* dixerunt; sed et *pretium est.*

13. AMENTIUM, HAUD AMANTIUM.] Videtur hunc locum in animo habuisse Livius, III. 47. scribens: *Tanta vis amentiae verius, quam amoris, mentem turbaverat.*

14. QUIDQUID PEPERISSET.] Neutro genere utitur, ob incertitudinem, masne nasciturus esset, an femella. Sic infra III. 1. 6. Plautus, Amph. I. 3. 3. *Quod erit natum, tollito.* Cicero Att. X. 18. *Quod quidem est natum, perimbecillum est.* Sed et ita in Evang. Matth. I. 20. et Luc. I. 35.

TOLLERE.] De prisco more *tollendi* partus, et quae ejus rei fuerit ratio, ex professo egit Ampliss. Corn. Bynckershoekius, opusculo *de jure occidendi, vendendi et exponendi liberos*, cap. X. quem consule.

15. FINGUNT INTER SE.] Idem usus vocularum INTER SE occurrit infra III. 3. 20. et 43. Heaut. III. 1. 63. et 91. et passim ali-

Civem Atticam esse hanc. Fuit olim quidam senex,
Mercator: navem is fregit apud Andrum insulam:
Is obiit mortem: ibi tum hanc ejectam Chrysidis
Patrem recepisse, orbam, parvam. fabulae!

Mi-

DONATUS.

16. FUIT OLIM.] Modo totius summae argumentum populo narratur: sed ut restet aliquid ad errorem, abrogatur fides. A διηγηματικῷ ad μιμητικὸν transit.

18. IS OBIIT MORTEM.] Plene dixit, quod nos *obiit* tantum. *Virgilius, Morte obita quales fama est volitare figuras.*

19. RECEPISSE ORBAM, PARVAM.] PARVAM propterea adjecit, ut fiat verisimile, non posse eam facile suos agnoscere. FABULAE.] Redit ad narrationem.

COMMENTARIUS.

alibi. Plautus, Asin. II. 1. 2.

Argento comparando fingere fallaciam.

16. FUIT OLIM.] Narratio haec quasi μίμησιν quandam verborum Pamphili et Glycerii habet. Ita Plautus, Menaechm. Prol. 17.

Mercator quidam fuit Syracusis senex.

17. NAVEM IS FREGIT.] Naufragium fecit. Graeci Ναυαγεῖν, et ναυαγεῖν τὸ πλοῖον. Fere ad eundem modum dixit Phaedrus, V. 7. 8.

sinistram fregit tibiam.

18. EJECTAM.] Quae ad hanc vocem notaverat Donatus, periisse videntur. *Naufragum* exponit Servius *ejectum* ad Virg. Aen. IV. 373.

Nusquam tuta fides. Ejectum *litore, egentem Excepi.*

Ita infra V. 4. 20. Sed et ipsa Classis ejici dicitur. Cicero, Verr. V. 35. *Classem pulcherrimam populi Romani in litus expulsam et ejectam.*

19. FABULAE.] Idem Simoni videtur, infra V. 4. 22.

20 Mi-

Mihi quidem hercle non ſit veriſimile; atqui ipſis commentum placet.
Sed Myſis ab ea egreditur. At ego hinc me ad forum, ut
Conveniam Pamphilum, ne de hac re pater imprudentem opprimat.

DONATUS.

20. ATQUE IPSIS.] ATQUE pro tamen; ut ſit, tamen ipſis commentum placet. Quod comminiſcuntur, probant.

21. SED MYSIS.] Παρασκευὴ alterius Scenae. MYSIS.] Semper autem nomina comicorum ſervorum, aut a nationibus ſunt indita, ut Myſis, Syrus; aut ex accidentibus, ut Lesbia, velut ebrioſa, a Lesbo inſula, quae eſt ferax ſuaviſſimi candidiſſimique vini; aut a moribus et vernilitate, ut Pſeudolus; aut ex negotio, ut Chryſalus; aut ex qualitate corporis, ut Thylacus [an Chylacus;] aut ex ſpecie formae, ut Pinacium. EGO HINC.] Nihil adhuc Davus invenit conſilii, niſi ut quaerat Pamphilum, moneatque. EGO HINC ME AD FORUM.] Vultuoſe hoc pronunciatur: ut deſit, *pergam*, aut *ducam me*.

COMMENTARIUS.

20. MIHI QUIDEM HERCLE NON FIT VERISIMILE.] Simili ſenſu dixit Theophraſtus, Charact. cap. I. Παράδοξον ἐμοὶ τὸ πρᾶγμα. ἄλλῳ τινὶ λέγε. Et Horatius, Serm. I. 5. 100.

---- credat Judaeus apella,
Non ego.

21. AB EA EGREDITUR.] Locutio Comica, pro, è domo ejus. Eun. III. 4. 7. et paſſim alibi. Ita et in Evang. Joh. XX. 10. Ἀπῆλθον οὖν πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. Eadem locutio Gallis familiaris.

AD FORUM.] Frequentiſſima *fori* mentio apud Comicos; quod ibi quaſi eſſet respublica, et judicia exercerentur. Unde otioſi et honeſti homines in foro plerumque verſabantur, ibique interdiu quaerebantur.

22. IMPRUDENTEM OPPRIMAT.] H. e. Incautum deprehendat. Supra I. 2. 10. Adelph. II. 2. 21.

ACTUS PRIMI

SCENA QUARTA.

MYSIS.

AUDIVI, Archilis, jamdudum; Lesbiam adduci jubes.

Sane

DONATUS.

AUDIVI, ARCHILIS.] *Haec sunt inventionis poëticae, ut ad οἰκονομίαν facetiae aliquid addant. nam οἰκονομία est ut arcessatur obstetrix, et conveniatur Pamphilus. facetia scribentis in his verbis est, quod Archilis compotricem potissimum adduci jubet.*

1. AUDIVI, ARCHILIS.] Frequenter hoc modo *Terentius* compendium facit, ut egrediens loquatur persona de eo, quod est gestura; et simul doceat, quid ab altera gestum sit. AUDIVI, ARCHILIS, JAMDUDUM, LESBIAM ADDUCI JUBES.] Utrum JAMDUDUM AUDIVI, an JAMDUM JUBES, incerta distinctio est. et sunt qui JAMDUDUM, *jam primum* intelligant: ut, *Jamdudum sumite poenas.*

COMMENTARIUS.

1. ARCHILIS.] Haec forte fuit adstetrix Glycerii, qualem describit Hieronymus, Lib. II. Epist. Select. 9. *Assidere lectulo, obstetrices adhibere languenti, portare matulam, calefacere lintea, plicare fasciolas.* Adde Cujac. ad l. 236. de Verb. Signif.

LESBIAM ADDUCI JUBES.] Dicitur hoc κατὰ τὸ σιωπώμενον. Neque enim jussum illud commemoratur. Ita in Evang. Joh. XI. 28. ὁ Διδάσκαλος πάρεστι, καὶ φωνεῖ σε. Quia vero Lesbia vina in honore erant, videtur patrium nomen conveniens mulieri vinosae.

2. TE-

Sane pol illa temulenta 'ſt mulier et temeraria:
Nec ſatis digna, cui committas primo partu mulierem.
Tamen eam adducam. Importunitatem ſpectate aniculae; Quia

DONATUS.

2. SANE POL.] SANE, multum; alias, pro valide. namque validus eſt, qui multum rerum neceſſariarum habet ad ſalutem. TEMULENTA.] Producit primam ſyllabam TE. TEMULENTA.] Vinolenta, hoc eſt, ebrioſa, quia *temetum* vinum dicitur; unde *abſtemius* ſobrius. Dictum autem *temetum* ab eo, quia tentet mentem. TEMULENTA, vino: TEMERARIA, natura.

3. NEC SATIS DIGNA, CUI COMMITTAS.] Bene in concluſione illa ſpecialiter probavit, dicendo non idoneam, cui committatur primus partus mulieris. Sed mire ſignateque dixit COMMITTAS. Etenim committimus magna, et quae ſalutem in dubio habent. NEC SATIS DIGNA.] Duas res, nec parientem, nec primo partu. Figura δύο δὶ ἑνός. ut *Virgilius*:

---- Non me tibi Troia
Externum tulit. ----

Et, *Dum domus Aeneae Capitoli immobile ſaxum*
Accolet. ----

4. TAMEN EAM ADDUCAM.] Redit ad illud, quod vi coacta. IMPORTUNITATEM.] Importunitas neque loci, neque temporis habet commoditatem. ANICULAE.] Archilis ſcilicet.

COMMENTARIUS.

2. TEMULENTA.] Vide omnino Senecam, Epiſt XCV. Talis illa *Anus ad Amphoram*, Phaedr. III. 1. Plautus, Curc. I. 1. 77.

anus multibiba, merobiba.

Quae vina in deliciis fuerint Graecis, refert Aelianus, Var. Hiſt. XII. 31. De temulentis Romanorum mulieribus vide Gell. X. 23. Hinc *abſtemius* qui à temeto abſtinet. Ovidius, Metam. XV. 323.

Vina fugit, gaudetque meris abſtemius undis.

4. IMPORTUNITATEM SPECTATE ANICULAE.] Intelligit Archilin. Adducitur Lesbia demum, ita Heaut. I. 2. 23. Infra III. 1. Plaut. I. 1. 47.

Fa-

Quia compotrix ejus est. Dî, date facultatem, obsecro,
Huic pariundi, atque illi in aliis potius peccandi locum.
Sed quidnam Pamphilum exanimatum video? vereor quid siet.

Op-

DONATUS.

5. QUIA COMPOTRIX.] In vultu remansit oratio. deest enim per figuram ἔλλειψιν, *ideo illam vult arcessiri.*

6. IN ALIIS.] Utrum in aliis mulieribus, an in aliis rebus?

7. EXANIMATUM.] *Exanimatus*, est perturbatus. *Virgilius:*

Examinata sequens impingeret agmina muris.

Exanimus, mortuus. Idem,

Corpus ubi exanimum positum Pallantis Acestes.

VEREOR QUID SIET.] QUID, ob quid, propter quid sit exanimatus. Aut aliter: QUID SIET, id est, quid sit negotii. Sed quidam putant QUID pro quare: ut *Quid veniant.* Aut deest, *potest*: ut sit, *quid esse potest.*

COMMENTARIUS.

Fateor, esse importunam *atque incommodam.*

Cicero, Fam. XV. 4. Importunitate *Athenaidis exilio mulcatos.* Florus, I. 8. 7. *Superbi illius* importuna *dominatio.* Translatio petita à mari, commodos portus non habente, ad homines duros et violentos.

5. COMPOTRIX.] Gr. Συμπότις. Συμπότρια. Phaedr. IV. 4. 25.

Potrici *plenam antiquis apothecam cadis.*

Suetonius, Clar. Rhet. 5. Compotorum *tuorum Rhetorem.* Cicero, Philipp. II. 39. *Hanc tu compransoribus tuis et conlusoribus dividebas.* In quibus verbis similis est contumelia.

7. EXANIMATUM.] Perturbatum. Supra I. 1. 104. Donati distinctio non est perpetua. Nepos, Epam. 9. *Ferro extracto confestim* exanimatus *est.* Livius, VIII. 6. Exanimatum *auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit.*

8. UT

Opperiar, ut sciam nunc, quidnam haec turba tristitiae adferat.

DONATUS.

8. NUM QUIDNAM.] Comicum est et Terentianum NUM QUIDNAM: Quum exemptis *num* et *nam*, sufficere ad interrogationem potuisset *quid*.

COMMENTARIUS.

8. UT SCIAM NUNC.] Donatus NUM QUIDNAM legens, id *Comicum et Terentianum* vocat. Ita sane infra II. 1. 25. Sed vide Comment. majorem.

TURBA.] Perturbatio. Eun. V. 4. 5. Plautus, Epid. IV. 1. 33.

Quid est, quod vultus te turbat *tuus?*

Apulejus, Metam. I. *Sic denique eum vitalis color* turbaverat.

ACTUS PRIMI

SCENA QUINTA.

PAMPHILUS. MYSIS.

Pa. HOccine 'st humanum factum aut inceptum! hoccine 'st officium patris! *My.*

DONATUS.

HOCCINE 'ST.] *Hic inducitur adolescentis animus circa nuptias: ut ex magnitudine ejus ingens gaudium comparetur in fine fabulae, cognita Glycerio; et simul id agitur, ut magis magisque per Mysidem Pamphilus excitetur ad resistendum patri nuptias indicenti.*

COMMENTARIUS.

1. HUMANUM FACTUM.] Imitatus Plautus, Truc. II. 1. 8.

humanum facinus factum est.

Eodem sensu *optimum factum* dixere Plautus, Pseud. I. 2. 52. Sallustius, Catil. 32. Iugurth. 107.

INCEPTUM.] De re majore dicitur. Heaut. IV. 6. 7. Et ita *incoeptio* supra I. 3. 13.

2. PROH

My. Quid illud est? *Pa.* Proh Deûm atque hominum fidem! quid est, si non haec contumelia 'st?
Uxorem decrerat dare sese mihi hodie. nonne oportuit Prae-

DONATUS.

Hoccine 'st.] Ab iracundia et dolore coepit. *Iracundia* descendit ex injuria: *dolor* ex miseria. Hoccine 'st humanum factum.] Quasi deliberatio est: in qua duae partes sunt: una patris, altera amicae. pro suasore Mysis est. Principium ab invectione: in qua primo ut hominem accusat, deinde ut patrem. Hoccine 'st.] Hoc est dilatare orationem, ne diceret quod fecit; et est perversa αὔξησις, a majoribus descendens ad minora, per amplificationem accusationis. Factum aut inceptum.] In aliis, factu aut incoeptu, fuit. Hoccine 'st officium.] Officium ab efficiendo, ab eo quod quaeritur, quid efficere in eo unumquemque conveniat, pro conditione personae.

2. Quid est, si non hoc.] Sic dicimus de his, quae necessario hoc sunt, quod dicimus. Si non hoc.] Hoc cum stomacho dictum, quasi aliquo contradicente, non esse contumeliam. *Cicero*: *Quid est quaeso, Metelle, judicium corrumpere, si hoc non est*?

3. Uxorem decrerat.] *Decernere*, est de magnis certam proferre sententiam. Uxorem decrerat.] Propositio injuriae.

Non-

COMMENTARIUS.

2. Proh Deum atque hominum fidem.] Ita Phorm. II. 3. 4. Plautus, Epid. IV. 101. Gr. Πρὸς Θεῶν. Est autem formula exclamantium et admirantium in re indigna et tristi; auxiliumque implorantium. *Fides* enim et pro praesidio et tutela usurpatur. Adelph. III. 5. 43. Livius, I. 7. Fidem *pastorum nequidquam invocans.* Caesar B. G. VIII. 48. *Repente omnium suorum invocat* fidem *atque auxilium.*

Contumelia.] Injuria. Heaut. III. 3. 5. Hec. III. 5. 7. et passim alibi.

3. Uxorem dare.] Proprie. Supra I. 74. Infra III. 3. 28.

4. Non-

Praescisse me ante? nonne prius communicatum oportuit?
My. Miseram me! quod verbum audio?
Pa. Quid Chremes? qui denegarat se commissurum mihi

Gna-

DONATUS.

NONNE OPORTUIT PRAESCISSE ME ANTE?] OPORTUIT, scilicet ad patrem refert. Nam nec sic consentirem ad nuptias; sed fac me velle, NONNE OPORTUIT PRAESCISSE ME ANTE? Dolet autem se spatium non habuisse consilio. Et ANTE abundat, aut certe PRAE, cum sufficiat SCISSE.

4. NONNE PRIUS COMMUNICATUM OPORTUIT? Quam de stomacho repetitum est OPORTUIT? Et de more, PRAESCISSE ME ANTE. PRAESCISSE proprie ad eum refertur, hoc est, Pamphilum. COMMUNICATUM.] Quod neque hujus proprium est, neque illius. COMMUNICATUM.] Quia nuptiarum non omnis potestas in patre est.

5. QUOD VERBUM.] VERBUM pro ἀξίωμα more suo posuit, id est, uxorem dare, quod ait.

6. QUID CHREMES?] Transit a patre nunc, et ad socerum redit. τὸ QUID, non ad Chremetem dicitur: sed ad illum transeuntis est, et non considerantis quid dicat.

QUID

COMMENTARIUS.

4. NONNE PRIUS COMMUNICATUM OPORTUIT?] Quod quia neglectum erat à patre, Pamphilus de *contumelia* sibi facta queritur. In matrimonio autem contrahendo summa filiorum erat libertas. Exemplum est Clitipho, Heaut. V. 5. 12. seqq. Idem μεταφορικῶς expressit Plautus, Stich. I. 2. 82.

Stultitia 'st, pater venatum ducere invitas canes.

Diserte Quinctilianus Declam. CCLVII. inquit: *Nusquam tamen libertas tam necessaria, quam in matrimonio est.*

6. COMMISSURUM MIHI GNATAM.] Scilicet uxor in manu et potestate mariti erat, administrantis bona ejus tanquam sua, utpote qui dominus esset dotis, ex Jure Civili, ita tamen, ut alienare dotem fas non esset, reddendam uxori matrimonio expulsae. Heaut. IV. 3. 36. Hec. II. 1. 15. Phorm. V. 3. 5.

7. IM-

Gnatam suam uxorem; id mutavit, quia me
immutatum videt?
Itane obstinate operam dat, ut me a Glycerio
miserum abstrahat?
Quod si fit, pereo funditus.

Adeon'

DONATUS.

QUID CHREMES?] Irascitur patri, quod cogat; Chremeti, quod non neget uxorem. Nove dolet, non odio haberi, non repudiari. QUI DENEGARAT.] Non latuerat Pamphilum, repudiasse Chremetem. Unde et Davus ait, *Qui postea quam audierat, non datum iri filio uxorem suo.* COMMISSURUM.] Putaverat nuptias, et Chremetem mutare sententiam.

7. ID MUTAVIT.] Nove dixit ID. τὸ ID enim ad DENEGARAT. ID MUTAVIT, QUONIAM ME IMMUTATUM.] Παρόμοιον, Nam quoties verba sunt, παρόμοιον dicitur, quoties nomina, παρονομασία.

8. ITANE OBSTINATE.] OBSTINATE *facere* est aliquid in alterius malum cum conatu facere perseveranter, et in alterius perniciem nimis niti. ABSTRAHAT?] Magna vi verbi et proprietate usus est. Unde illud est, *Iphitus et Pelias mecum; divellimur inde.* ABSTRAHAT?] Magna indignatione usus est; tanquam Chremes non tam filiae consultum velit, quam laesum Pamphilum.

COMMENTARIUS.

7. IMMUTATUM.] H. e. Immutabilem, sed constantem in amore Glycerii. Ita *immotus*, *invictus*, *indomitus* dicitur pro eo, qui moveri, vinci, domari non potest.

8. OBSTINATE.] Contumaciter. *Obstinato animo* est obsfirmato apud Festum. Plautus, Asin. I. 1. 10.

Ita me obstinate *aggressus.*

Suetonius, Caes. cap. 29. *Quum* obstinatius *omnia agi videret.* Id *obstinate* dixerunt prisci. Plautus, Aul. II. 2. 89.

Ea affinitatem hanc obstinavit *gratia.*

ABSTRAHAT.] Vox apta ad difficultatem rei in amore dudum consueto notandam. Ita infra III. 2. 38. Adelph. V. 3. 56. ubi vide Donatum.

9. PEREO FUNDITUS.] Ita Plautus, Bacchid. III. 6. 31.

perdidisti me sodalem funditus.

10. IN-

Adeon' hominem esse invenustum, aut infelicem quenquam, ut ego sum!
Proh Deûm, atque hominum fidem!

Nul-

DONATUS.

10. ADEON' HOMINEM.] Alia exclamatio est adversum socerum. Neminem putat esse in genere humano ita infelicem ut se: quod est commune omnium, qui in aliquo moerore consistunt. Itaque non se, sed conditionem humanam dolet. et queritur natum esse quenquam qui possit esse tam miser ut ipse est; ac per hoc se. ADEON' HOMINEM.] Amatorie. amore nominato exiluit in gemitus. Sic *Virgil. aut si lux alma recessit, Hector ubi est?*

INVENUSTUM AUT INFELICEM.] *Invenustus* est sine Venere, id est, sine gratia, quem omnes respuant, repudientque pulchrae, et quem deformes appetant. INVENUSTUM AUT INFELICEM.] *Invenustus*, cui displicens objicitur: *Infelix*, cui placens negatur. AUT INFELICEM QUENQUAM UT EGO SUM?] Adeo se miserum dicit, quod sibi repudiare non licet, ut propter se doleat humanum genus, in quo sit aliquis tam miser. *Virgil. Heu cadit in quenquam tantum scelus?* UT EGO SUM?] Ἀνακόλουθον est UT, QUAM enim inferre debuit, non UT.

11. PROH DEÛM.] Quam ferveat indignatione, hinc aspice, quod frequenter exclamat. PROH DEÛM.] Alia exclamatio est adversus socerum.

COMMENTARIUS.

10. INVENUSTUM.] *Invenusti* dicebantur, quibus Venus in amoribus non faveret. Gr. Ἀναφρόδιτοι εἰς τὰ ἐρωτικά. Contrarium est Hec. V. 4. 8. Locutio translata à lusu talorum, in quo Veneris jactus erat felicissimus, Canis infelicissimus. Sed et mulier *invenusta* est sordidata et sordida. Plautus, Poen. I. 2. 37.

Invenustae *sine munditia et sumtu.*

Ubi autem dicit: ADEON' HOMINEM ESSE INVENUSTUM, utitur locutione apta perturbato animo; subaudiendum enim, *Credibile aut memorabile est?* Ita infra IV. 3. 1. V. 2. 29. Virgili-

Nullon' ego Chremetis pacto adfinitatem effugere potero?
Quot modis contemptus, spretus? facta, transacta omnia. hem!
Repudiatus repetor. quamobrem? nisi si id est, quod suspicor. Ali-

DONATUS.

12. EFFUGERE.] In totum fugere.

13. QUOT MODIS CONTEMPTUS, SPRETUS?] Si Chremes spretus, intelligemus Pamphilum dicere, quod operam dederit, ut se repudiaret Chremes: ut supra dixit, *Mutavit, quia me immutatum videt.* QUOT MODIS CONTEMPTUS.] Chremes an Pamphilus? FACTA, TRANSACTA OMNIA.] Proverbiale est in id negotii, de quo nihil superfit ad agendum. FACTA autem a Pamphilo: TRANSACTA etiam a Chremete.

14. REPUDIATUS REPETOR.] Quasi et haec injuria sit, repudiare et repetere. Et tale est in Eunucho, *Exclusit, revocat.* NISI SI ID EST.] Conjecturale argumentum.

COMMENTARIUS.

us, Aen. I. 41.

—— mene incepto desistere victam?

Suetonius, Caes. 84. *Men' me servasse, ut essent, qui me perderent!*

12. CHREMETIS ADFINITATEM.] Ita loquitur, quia et generi *Affines* dicti. Plautus, Aul. III. 4. 14.

Megadorus meus affinis *eccum incedit a foro.*

Et socer ipse Affinis dictus. Plautus, Aul. III. 5. 63.

Sed eccum affinem *ante aedes. quid ais, Euclio?*

Vide porro Comment. majorem.

13. FACTA, TRANSACTA OMNIA.] Cicero, Catil. III. 6. *Atque illud, quod faciendum primum fuit,* factum *atque* transactum *est.* Est autem formula JCtorum, qua utebantur in contractibus, significantes, omnia quae ad legitimam pactionem pertinerent, esse praestita. Inde transfertur ad omne negotium, in quo nihil praetermissum est. Infra V. 6. 17. Adelph. II. 4. 22. Plautus, Amph. III. 1. 8.

Ne hanc inchoatam transigam *Comoediam.*

14. REPUDIATUS.] De Sponso et Sponsa maxime *Repudium* et *Repudiare* dicitur. Plautus, Trin. II. 4. 53.

Satin'

Aliquid monstri alunt: ea quoniam nemini obtrudi potest,

Itur

DONATUS.

15. Aliquid monstri alunt: ea.] Duplex contumelia, et monstri et aliquid. minus enim esset, *aliquod monstrum.* Sic, *Quid hominis uxorem habes?* Et mutavit genus, dicendo ea: quoniam foemina est. Sic in Eunucho, *Taces, monstrum hominis? non dicturus es?* Aliquid monstri alunt: ea.] Dum monstrum dixerat, ea subjunxit, tanquam non verbis, sed sententiae serviens.

Nemini obtrudi.] Mire obtrudi, quasi invito. Et totum cum iracundia. obtrudi, infringi, impingi.

COMMENTARIUS.

Satin' tu sanus mentis aut animi tui,
Qui conditionem hanc repudies?

Idem, Persa III. 1. 55.

Verum videto, ubi me voles nuptum dare;
Ne haec fama faciat repudiosas *nuptias.*

Nisi si id est.] Comicum est nisi si. Adelph IV. 3. 3. Plautus, Curc. I. 1. 51.

Tam à me pudica est, quasi soror mea sit, nisi
Si *est osculando quidpiam impudicior.*

Idem Menaechm. V. 2. 24.

id est, quod suspicor.

15. Aliquid monstri alunt.] *Monstrum* convicium est in hominem deformem. Ita Eun. IV. 4. 29. *Ali* autem dicuntur, quae clanculum foventur. Virgilius, Aen. IV. 1.

At regina gravi jam dudum saucia cura
Vulnus alit *venis, et coeco carpitur igne.*

Quia vero mulieres Graecae non versabantur in celebritate, sed in interiore parte aedium morabantur, teste Nepote, Praefat. videtur Pamphilus ne vidisse quidem unquam Philumenam.

15. Ea.] De variato genere vide Donatum infra V. 2. 4.

Obtrudi.] Ita Hec. III. 1. 16. Est vero renuenti et invito offerri.

Itur ad me. *My*. Oratio haec me miseram exanimavit metu.

Pa. Nam quid ego nunc dicam de patre? ah? Tan-

D O N A T U S.

16. ITUR AD ME.] Dotem amator non cogitat: et ad vilitatem trahit, quod ultro venit, et quod se repetit Chremes. ITUR AD ME.] Quasi ad hostem. *Plautus in Pseudolo*:

Itur ad me.

Et Virgilius:

---- *simul ense relicto*,
Ibat in Euryalum propere.

ORATIO HAEC.] Etiam pauca verba veteres *orationem* dicebant.

17. NAM QUID EGO.] Quasi dicat, quid ego de patre dicam, qui alienum accusaverim Chremetem? NAM QUID EGO.] Redit ad patrem, in quo nove hoc accusat, negligenter eum agere, quod nolit fieri.

C O M M E N T A R I U S.

16. ITUR AD ME.] Hoc cum indignatione pronunciatum. Ita Heaut. Prol. 44. Citat Stobaeus, Flor. Tit. LXXII. è Menandro:

Περιάξω τὴν ἐμαυτȣ̃ θυγατέρα
Τὴν πόλιν ὅλην. οἱ βȣλόμενοι ταύτην λαβεῖν,
Λαλεῖτε.

Circumducam filiam meam per omne oppidum. Si qui habere eam vultis, loquimini.

EXANIMAVIT.] Metus vehementior et mentem et membra turbat. Eun. V. 6. 7. Adelph. IV. 4. 3. Lucretius, Lib. I. Vs. 92.

Muta metu *genibus terram submissa petebat.*

Oppianus, Halieut. I. 664.

Δείματι καὶ καμάτῳ θυμαλγέϊ γυῖα λέλυνται.

H. e. *Timore et dolorifico labore membra soluta sunt.*

17. NAM QUID EGO NUNC DICAM DE PATRE?] Particula NAM elegantem usum habet in transitionibus ab una re ad aliam. Infra III. 5. 6. Cicero, Philipp. VII. 8. Nam *quid ego de universo populo Romano dicam?* Asinius Pollio ad Cic. Fam. X. 31. Nam *de legione trigesima tradenda quantas habuerim conciones, quid ego scribam?* Graecorum autem γὰρ eandem vim habet.

18. TAN-

Tantamne rem tam negligenter agere? praeteriens modo
Mihi apud forum, uxor tibi ducenda 'st, Pamphile, hodie, inquit, para;
Abi domum. Id mihi visus est dicere, Abi cito, et suspende te.

Ob-

DONATUS.

18. Tantamne rem.] Summam voti ac nuptias. Praeteriens modo.] Hic ostendit specialiter quid peccaverit Pater. Praeteriens mihi modo apud forum.] Undique conflatur accusatio. ex facto, quod praeteriens; ex tempore, quod modo; ex loco, quia in foro; ex modo et ex verbis, Uxor tibi ducenda est.

19. Ducenda.] Mire ducenda. semper hoc genus declinationis necessitatem ostendit. ut *Virgilius:*

---- *Et pacem Trojano ab rege petendum.*

Sallustius:

Agendum, atque obviam eundum est.

20. Abi cito, et suspende te.] Ad *Hodie*, Cito retulit, ad *Uxor tibi ducenda est*, Suspende te.

COMMENTARIUS.

18. Tantamne rem tam negligenter agere?] Usus infinitivi frequens in admirationibus et indignationibus. Ita supra Vs. 10. Cicero, Att. XV. 20. *Nunc dubitare quemquam prudentem, quin meus discessus desperationis sit, non legationis?* Virgilius, Aen. I. 37.

Mene incoepto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?

19. Apud forum.] Comicum est, pro, *in foro.* Ita infra II. 1. 2. Plautus, Epid. III. 2. 2.

is apud forum *manet me.*

Et passim alibi.

Hodie.] Non semper de praesenti die dicitur Hodie, sed quandoque tempus proxime instans notat. Ita Eun. III. 2. 10. quare mox per Cito explicat ipse Pamphilus.

20. Abi cito, et suspende te.] Plautus, Poen. I. 2. 96.

Abi domum, ac suspende te.

Et

Obſtupui. cenſen' ullum me verbum potuiſſe proloqui?
Aut ullam cauſam, ineptam ſaltem, falſam, iniquam? obmutui.
Quod ſi ego reſciſſem id prius; quid facerem, ſi quis nunc me roget?
Aliquid facerem, ut hoc ne facerem. ſed nunc quid primum exequar?
Tot me impediunt curae, quae meum animum divorſe trahunt:

Amor

DONATUS.

22. INEPTAM SALTEM, FALSAM.] Duo comparantur in defenſionem, aut vera, aut ad tempus accommodata. INEPTUM eſt, quod a quovis reprehendi poteſt. FALSUM, quod etiam prudentem poſſit fallere.

23. QUOD SI EGO RESCISSEM.] Si mecum communicaſſet prius. QUID FACEREM?] Ipſe ſe reprehendit. QUID FACEREM?] Ὑποφορά.

24. UT NE HOC FACEREM.] Tacerem. et nota, FACEREM, pro tacerem. SED NUNC.] Deliberatio, et partes ejus.

COMMENTARIUS.

Et ſaepius alibi. Unde morem ſuſpendendi ſeſe vulgarem fuiſſe deſperantibus apparet.

23. QUOD SI.] Valet ſimpliciter SI, uti QUOD NISI valet NISI. Sed et *Quod utinam* pro *Utinam* dixerunt.

24. ALIQUID FACEREM.] Ita ſolent τὸ ALIQUID uſurpare, ubi rem incertam relinquunt. Ita Adelph. V. 8. 25. Phorm. V. 6. 34.

25. MEUM ANIMUM DIVORSE TRAHUNT.] Ita Virgilius, Aen. IV. 285.

Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias, perque omnia verſat.

Ovidius, Metam. VII. 19.

Sed trahit *invitam nova vis, aliudque cupido,*
Mens aliud ſuadet.

27. PA-

Amor, misericordia hujus, nuptiarum sollicitudo:
Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc,
Quae meo cunque animo lubitum 'st, facere: ein' ego ut advorser? hei mihi!
Incertum 'st quid agam. *My.* Misera timeo, incertum hoc quorsum accidat.

Sed

DONATUS.

26. AMOR, MISERICORDIA.] Haec oratoria sunt, cum unum negotium in multas distrahimus partes. DIVORSE TRAHUNT.] Pro, in diversa trahunt. AMOR.] A necessario. MISERICORDIA.] Ἀπὸ τοῦ αἰτίου. MISERICORDIA HUJUS.] Ἀμφιβολία. NUPTIARUM SOLLICITATIO.] A perturbatione. Quibus colligit, consulere se non posse. *Sollicitudo* est, quae inhaeret mentibus. *Sollicitatio*, quae ab alio fit.

27. TUM PATRIS PUDOR.] Ἀμφιβολία. QUI ME TAM.] Explanatio, in quo pudendum sit sibi apud patrem. Et ad illud spectat, *Tute his rebus finem praescripsisti, pater.*

QUI ME TAM LENI PASSUS EST ANIMO.] Atqui accusabat eum. Sed amator est.

28. EIN' EGO.] Pronomen hoc vim qualitatis habet. et est, An tali, tam bono? EGO UT ADVORSER.] Videtur inclinasse, ut secundum patris animum consistat. sed amore ad incerta iterum devolvitur.

29. QUORSUM ACCIDAT.] Ad quam rem, quo versus.

COMMENTARIUS.

27. PATRIS PUDOR.] Reverentia erga patrem. Adelph. I. 1. 32. Eodem sensu dixit Virgilius, Aen. I. 361.

Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat.

In quibus verbis *odium tyranni* valet, *odium in tyrannum.* Porro *Amor* et *pudor* solent sibi plerumque opponi in amantibus. Hec. I. 2. 47.

29. INCERTUM HOC QUORSUM ACCIDAT.] Ita Plautus, Pseud. II. 3. 15.

Bene

Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa, aut me aliquid de illa advorsum hunc loqui.
Dum in dubio est animus, paulo momento huc illuc impellitur.

Pa.

DONATUS.

30. Sed nunc peropus est.] Calliditati foemineae et astutiae sententia haec congruit. Cum ipsa.] Ipsa, nunc domina mea. Advorsum hunc.] Apud hunc. ut alibi, *Et id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.*

31. Dum in dubio est animus.] Translatio haec est a mole alicujus ponderis, quae ante, quam in loco sederit, cum incerta pendet, facillime commovetur.

COMMENTARIUS.

Bene ubi quid consilium discimus accidisse, *hominem catum*
Eum esse declaramus; stultum autem illum, quoi vortit male.

Usitatius autem *cadere* res dicitur; metaphora ab aleis desumpta. Adelph. IV. 7. 21:

30. Advorsum hunc loqui.] H. e. Coram hoc. Ita supra I. 1. 15. Plautus, Amph. III. 2. 55.

Jusjurandum verum te advorsum *dedi.*

Aulul. IV. 7. 9.

Egone ut te advorsum *mentiar?*

31. Paullo momento.] Eodem sensu dixit Lucretius, III. 189.

Momine *uti* parvo *possint impulsa moveri.*

Est enim *momen* idem quod *movimen*, et *momentum* quod *movimentum.* Metaphora ducta à trutina, cujus alteri lanci quid additur, ut aut aequet, aut superet alterum pondus. Locum Terentii in animo habuit Ovidius, Metam. X. 371.

Et modo desperat; modo vult tentare; pudetque,
Et cupit; et, quod agat, non invenit. Utque securi
Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat,
Quo cadat, in dubio est, *omnique in parte timetur.*
Sic animus *vario labefactus vulnere mutat*
Huc levis, atque illuc, momenta*que sumit utroque.*

Cicero, Fam. VI. 10. *Quae quoniam in temporum inclinationibus saepe parvis posita sunt, omnia* momenta *observabimus.* Hinc *momen-*

Pa. Quis hic loquitur? Myſis ſalve. *My.* O ſalve. Pamphile. *Pa.* Quid agit? *My.* Rogas?

Laborat e dolore, atque ex hoc miſera ſollicita 'ſt die:

Quia

DONATUS.

32. Quis hic loquitur?] Hoc ſecum. deinde converſus, ut vidit, Mysis salve. Salve.] Difficile eſt aliud invenire verbum, quod ſic declinetur, *Salve* et *ſalvete.* quippe hujus verbi per modos eſt rara declinatio. Quis hic loquitur.] Principium Terentianum in jungendis perſonis. O salve.] O, interjectio optantis adventum, aut repente perculſi. Quid agit?] Amatorie, et familiariter non addidit quae. *Virgilius:*

Quae mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.

Rogas?] Lenta quaedam et triſtis eſt reſponſio, et dolore plena.

33. Laborat e dolore.] Duplicem laborem Glycerii eſſe dicit, unum partitudinis, alterum curae et ſollicitudinis nuptiarum Pamphili. Laborat e dolore.] Callide aggreditur juvenem; nam utraque propter illum perpetitur, et dolorem et ſollicitudinem. Atque ex hoc.] Myſis, quae contra patrem ſuaſura eſt, incertum inveniens Pamphilum, facile ad ſe convertit mentione dominae ſuae. et maxime quod addidit, cur illam aegram eſſe dicat. quare ſtatim perfectum eſt, quod volebat, ut dicat Pamphilus, Egone istuc conari queam?]

COMMENTARIUS.

mentum pro minimo temporis puncto ſumitur. Dixit autem paullo momento, uti Adelph. V. 4. 22. *Paullo ſumtu.* Vide Comment. majorem.

33. Laborat e dolore.] Intelligit dolorem partus, qui et *dolores* κατ' ἐξοχὴν dicuntur. Adelph. III. 1. 2. et III. 5. 40. Plautus, Ciſtell. I. 2. 22.

Sine obſtetricis opera, et ſine doloribus.

Locutionem imitatur Cicero, Fam. XVI. 11. *Non ignoro, quantum laboras ex deſiderio.*

Quia olim in hunc ſunt conſtitutae nuptiae.
Tum autem hoc timet,
Ne deſeras ſe. *Pa.* Hem, egone iſtuc conari queam?
Ego propter me illam decipi miſeram ſinam?

Quae

DONATUS.

34. CONSTITUTAE.] Nec addit, a patre: ſed invidioſe, quaſi et a Pamphilo ſint conſtitutae. An timet in negotio? IN HUNC DIEM.] Idem enim dies eſt, quo placuerant deſtinatae nuptiae, quamvis Chremes renuntiaverat. et ſupra, HIC NUPTIIS DICTUS EST DIES. TUM AUTEM.] TUM, praeterea. Tertiam ſollicitudinem habere Glycerium, ne deſeratur a Pamphilo. SOLLICITA EST.] *Sollicitudo* rerum incertarum magis eſt. QUOD IN HUNC DIEM.] Hic certior metus eſt, et gravior.

35. EGONE ISTUC CONARI?] Ideo ſic Pamphilus, quia illa invidioſe non *deſerere cogaris*, dixit: ſed, DESERAS.

EGONE ISTUC CONARI?] Non perficere, ſed *conari* velle aliquid ad ſcelus, effectio eſt, etiam ſi non poteſt fieri. hic enim voluntas, non factum damnatur. ut *Virgilius*,

Auſi omnes immane nefas, auſoque potiti.

CONARI?] Levius eſt *conari*, quam facere.

36. EGONE PROPTER ME?] Magna vis eſt in pronominibus. Et diverſa ſunt, et ſingula, et non praecipitantur, nec dicuntur uno ſpiritu: ſicut in Eunucho, *Egone illam? quae me? quae illum? Quae illum*, deeſt, amat: *quae me*, deeſt, non amat. EGONE?] Suadenter. Subauditur, *ut fieri ſinam.*

COMMENTARIUS.

35. NE DESERAS SE.] *Deſerendi* verbum huic rei fere proprium eſt; habetque adjunctam perfidiam. Unde invidioſius eſt *deſerere*, quam relinquere. Vide Eun. II. 2. 7. Heaut. II. 2. 17. Adelph. III. 5. 12. et ibi Donatum. Plautus, Ciſtell. II. 3. 25.

Anus ei amplexa eſt genua, plorans, obſecrans,
Ne deſerat *ſe.*

Virgilius, Aen. IV. 323.

Cui me moribundam deſeris, *hoſpes?*

36. PROPTER ME DECIPI.] Ita Phorm. V. 7. 34. Qui vero ſpe

et

Quae mihi suum animum, atque omnem vitam credidit;

Quam ego animo egregie caram pro uxore habuerim;

Bene et pudice ejus doctum atque eductum sinam

Co-

DONATUS.

37. QUAE MIHI SUUM ANIMUM.] Ab ejus beneficiis. SUUM ANIMUM.] Quantum ad amorem pertinet. ATQUE OMNEM VITAM.] Hoc est, ut maritum speraret. QUAE MIHI SUUM ANIMUM, ATQUE OMNEM VITAM CREDIDIT.] Argumenta a consequenti. Si eam deserit, haec subjiciuntur.

38. QUAM EGO ANIMO EGREGIE CARAM.[EGREGIE, praeter caeteras, id est nimis.

39. BENE ET PUDICE.] Hic illud solvitur, *Lana et tela victum quaeritans:* ut hoc praestruat, *bene et pudice* Glycerium esse educatam, *Lana et tela victum quaeritans.* Et non pertinet ad argumentum, nisi post vitam Glycerii intelligas. BENE ET PUDICE.] Ab honesto. BENE ET PUDICE EJUS DOCTUM.] Hanc sententiam quasi de exemplo probat. nam *bene* educata est a Chryside, quae *primo pudice vitam, parce, et duriter agebat.*

COMMENTARIUS.

et votis excidunt, *decipi* dicuntur. Virgilius, Aen. IV. 17.

Postquam primus amor deceptam *morte fefellit.*

37. ANIMUM ATQUE OMNEM VITAM CREDIDIT.] Ita Virgilius, Aen. IV. 412.

Arcanos etiam tibi credere *sensus.*

38. ANIMO EGREGIE CARAM.] Ita Eun. I. 2. 121. Sallust. Jugurth. 14. *Frater* animo *meo* carissime.

PRO UXORE HABUERIM.] Supra I. 1. 119. Plautus, Cistell. I. 3. 24.

Eaque educavit eam sibi pro filia,
Bene ac pudice.

Habet enim particula PRO vim aestimandi.

39. BENE AC PUDICE.] Ita Plautus loc. cit. Quomodo autem PUDICE, quae gravida erat ex amore innupto? scilicet, quia uni tantum viro morem gerebat; atque à Pamphilo pro uxore habebatur. Plaut. Mostell. I. 3. 49.

EDUC-

Coactum egestate ingenium immutarier?
Non faciam. *My.* Haud vereor, si in te solo sit situm:
Sed vim ut queas ferre. *Pa.* Adeon me ignavum putas?
Adeon' porro ingratum, aut inhumanum, aut ferum,
Ut

DONATUS.

40. COACTUM EGESTATE.] Propterea quod Chrysis, inopia et cognatorum negligentia coacta. COACTUM EGESTATE.] Non paupertate, sed *egestate.* cui contrarium, *Inopia, et cognatorum negligentia.*

41. HAUD VEREOR.] Acuit animum adolescentis contra patrem, cujus etiam nomen grave est.

42. SED VIM UT QUEAS.] Hic, *vereor* subauditur. UT, pro *ne non* posuit; ut sit: *Sed vereor ne non queas vim patris ferre.* Et, ne non possis, non damnatio est, verum adolescentis provocatio in contemptum patris. ADEON' ME IGNAVUM.] A verisimili. IGNAVUM.] Quod adversum necessitatem proferendum fuit, id primum dixit, adesse sibi virtutem. Quae sequuntur, ad fidem pertinent. Ita pro tempore contemptum patris pro fortitudine habet. IGNAVUM.] *Ignavus* est, qui vim non potest ferre, qui non est perseverans.

43. ADEON' PORRO INGRATUM.] PORRO, conjunctio est expletiva, alias adverbium temporis. IGNAVUM ET INGRATUM.] Αὔξησις est. INHUMANUM AUT FERUM post sub-

COMMENTARIUS.

EDUCTUM.] Ita Eun. I. 2. 76. et passim alibi. Cicero, Fam. VI. 5. *Ita enim natus, ita* eductus, *ita* doctus *es.*

40. COACTUM EGESTATE.] Cicero, Philipp. II. 25. Cogebat egestas: *quo se verteret, non habebat.*

INGENIUM IMMUTARIER.] Ita Attius, Persa:

Fatis ut quem cuique tribuit Fortuna ordinem,
Nunquam ulla humilitas ingenium infirmat *bonum.*

43. INGRATUM AUT INHUMANUM.] Cicero, pro Dejot. c. 5. *Cujus tam* inhumani *et* ingrati animi, *a quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri?*

FE-

Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor
Commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?

My.

DONATUS.

subjecta dixit. ADEON' PORRO INGRATUM, AUT INHUMANUM?] Mira omnis conversio. Non enim dixit: Adeon me obsequentem patri existimas, adeo gratum, adeo pium, adeo mansuetum? Ita amatoris per omnia servat conditiones, ut oratorie hoc cogatur scelus esse, si pareret nunc patri.

44. UT NEQUE ME CONSUETUDO.] Non ordinem reddit. *ferum* enim reddit ad *mansuetum*, quod etiam ferae mansuescunt. NEQUE AMOR.] Ad illud, INHUMANUM. Amor namque vehementior est in homines. *Virgilius:*

Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? ----

PUDOR.] Ad INGRATUM retulit. UT NEQUE ME CONSUETUDO, NEQUE AMOR.] Ἀπόδοσις ad superiora. CONSUETUDO, adversus feritatem. AMOR, adversus inhumanitatem. PUDOR, adversus ingratum animum.

45. COMMOVEAT, NEQUE COMMONEAT.] Αὔξησις est ad majora. UT SERVEM FIDEM.] Exquisite: non dixit, ut contemnam patrem.

COMMENTARIUS.

FERUM.] Attius, incerta Fabula:

Nullum est ingenium tantum, neque cor tam ferum,
Quod non labascat lingua, mitescat malo.

44. CONSUETUDO.] Proprie de furtivis amoribus dicitur. *Consuetudinem stupri* vocant Sallustius, Catil. 23. et Suetonius, Calig. 24. *Consuescere* eodem sensu venit. Adelph. IV. 5. 32. Phorm. V. 6. 34. Sed et mulier cum viro dicitur *consuescere*. Plautus, Cistell. I. 1. 88.

en unquam cum quoquam viro
Consuevisti?

45. SERVEM FIDEM.] Ita Hec. III. 3. 42. Virgilius, Aen. II. 160.

Tu modo promissis maneas, servataque serves,
Troia, fidem.

Plau-

My. Unum hoc ſcio, hanc meritam eſſe, ut memor eſſes ſui.

Pa. Memor eſſem? o Myſis, Myſis, etiam nunc mihi

Scripta illa dicta ſunt in animo Chryſidis

De

DONATUS.

46. UNUM HOC SCIO.] In eodem haeret, ut excitet juvenem: neque audire ſe fingit quod dicit. UNUM HOC SCIO.] Vide quam callida ſint, quae a Myſide ſubjiciuntur, ad irritandam promiſſionem Pamphili: quae ardentem incendat magis. nam dixit ille omnia, quibus cogitur ſervare fidem: ſed de merito ejus aut nihil dixit, aut parum. UNUM HOC SCIO.] Quaſi hoc dicat, Quid tu facturus ſis, equidem neſcio, ſed *unum ſcio*. UT MEMOR ESSES SUI.] Invidioſe, quaſi oblito: adeo commovetur hoc dicto Pamphilus. UT MEMOR ESSES SUI.] Bene, praeterito: quoniam quae praeterita ſunt, in recordatione magis lacrymabilia ſunt. ut *Virgilius*:

----Cui parvus Iulus,

Cui pater, et conjux quondam tua dicta, relinquor?

Idem alibi,

Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat.

47. O MYSIS, MYSIS.] Primum vocandi, alterum increpandi eſt. ETIAM NUNC SCRIPTA.] Id argumentum eſt, quam vivae memor ſit, qui etiam mortuae verborum meminerit Chryſidis de Glycerio.

COMMENTARIUS.

Plautus, Moſtell. IV. 3. 29.

Fides ſervanda *eſt, ne ire inficias poſtules.*

Idem contrario ſenſu dixit, Capt. II. 3. 79.

Fac fidelis ſis fideli: cave fidem fluxam geras.

48. SCRIPTA ILLA DICTA SUNT IN ANIMO.] Scilicet etiam ſculpere vocabant *ſcribere*. Ovidius, Heroid. XIV. 128.

Scripta*que ſint titulo noſtra ſepulcra brevi.*

Ubi vide, quae notarunt Heinſius et Burmannus. Eadem porro locutione uſus Paulus Apoſt. Rom. II. 15. οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Id eſt: *Qui oſtendunt opus legis* inſcriptum cordibus *ſuis*. Aſchylus, Prometheo:

Σοὶ

De Glycerio. jam ferme moriens me vocat:
Accessi; vos semotae: nos soli: incipit;
Mi Pamphile, hujus formam atque aetatem vides:
Nec

DONATUS.

49. JAM FERME.] FERME, adverbium est festinantis. MORIENS ME VOCAT.] Ex tempore probavit locutam vera esse, non ficta et simulata. nam qui sani sunt, spe longioris vitae adulantur. *Virgil.*

---- Et dulcis moriens reminiscitur Argos.

JAM FERME MORIENS.] Affectus a tempore, quod postrema vox erat.

50. ACCESSI; VOS SEMOTAE: NOS SOLI.] Figurae proprie Terentianae, ἀσύνδετον καὶ ἔλλειψις. VOS SEMOTAE: deest *estis:* NOS SOLI, deest *remansimus.* ut est illud, *Egone illam? quae illum? quae me?* VOS SEMOTAE: NOS SOLI.] Habuit fidem, quod soli fuimus, quod nemo testis. an timuit, ne hoc pater ante firmatum amorem cognosceret? INCIPIT.] Deest *dicere.* Praeparatio et quasi vestibulum orationis est. *Inceptio* dicitur orationis, quae longa taciturnitate, meditate, graviterque profertur. ut *Virgilius:*

Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. ----

51. MI PAMPHILE.] Μίμησις per προσωποποιΐαν. et principium a blandimento. MI PAMPHILE.] Imitatus est etiam blandimentum Chrysidis. MI PAMPHILE.] Vide redditam

COMMENTARIUS.

Σοὶ πρῶτον, Ἰοῖ, πολύδονον πλάνην φράσω,
Ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν.

Id est: *Primum tibi, Io, multiplicem errorem eloquar,*
Illum memoris tu mentis inscribe tabulis.

Ubi Scholiastes: Τοῦτο καὶ Πίνδαρός φησι, ποτὶ φρενὸς ἐμᾶς γέγραπται, τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν αἰνιττόμενος. H. e. *Hoc etiam Pindarus ait, in animo meo scriptum est, accuratam et perfectam comprehensionem significans.* Locus Pindari est in Olympiis, Oda X. Contrarium est, εἰς τέφραν γράφειν. *in cinerem scribere.*

51. HUJUS FORMAM ATQUE AETATEM VIDES.] Urtaque juncta facit ad misericordiam movendam. Apulejus, Metam. Lib. III.

Nec clam te est, quam illi utraeque res nunc utiles,

Et ad pudicitiam, et ad rem tutandam sient.

Quod ego te per hanc dextram oro, et ingenium tuum, Per

D O N A T U S.

tam voci morientis densis intervallis interruptam orationem utpote lasso anhelitu interveniente. HUJUS FORMAM ATQUE AETATEM.] Amat compendium lassitudo. FORMAM enim dicendo, pulchritudinem significat: AETATEM, quod parva. HUJUS FORMAM ATQUE AETATEM.] Duplex causa commendationis, *forma* et *aetas*: ut supra, *Forte unam adspicio adolescentulam*, *Forma*, *&c.*

52. UTRAEQUE INUTILES.] Legitur et UTILES.

53. ET AD PUDICITIAM.] Propter formam dixit. ET AD REM TUTANDAM.] Propter aetatem. Ἀπόδοσις.

54. QUOD TE PER.] QUOD, propter quod: ut, *Quod te per superos.* Et est ordo, propter quod te oro. PER HANC DEXTRAM.] Tenet eum, ut apparet. PER HANC DEXTRAM.] Fidei et foederis membrum. Ad manum fit conventio. ET INGENIUM.] Legitur et GENIUM.

C O M M E N T A R I U S.

III. *Ut et formae simul et aetatis contemplatione magis magisque ad justam indignationem arrecti, pro modo facinoris saeviatis.* Vide supra I. 1. 45.

52. UTILES.] Sensus est, formam et aetatem Glycerio maxime inutiles esse, illam quidem ad tutandam pudicitiam, hanc vero ad rem. Ita infra IV. 5. 15. Cicero, Fam. V. 15. *Ad amicosne confugiam? Quam* multi *sunt?* et VIII. 10. *Ego quidem praecipuum metum, quod ad te attinebat, habui, qui scirem, quam* paratus *ab exercitu esses.*

53. REM.] Intelligit rem familiarem, seu bona patrimonii. Adelph. II. 1. 12. Phorm. II. 3. 46. Lucretius, IV. 1116.

Labitur interea res, *et vadimonia fiunt.*

55. TE PER HANC DEXTRAM ORO.] Solennis orandi formula; quia fides in dextra credebatur esse sita. Unde *dextra fidesque* jungi solent. Plautus, Amph. III. 2. 52. Ubi Jupiter ad Alcumenam:

Per dexteram tuam te, Alcumena, oro, obsecro.

Ho-

Per tuam fidem, perque hujus ſolitudinem
Te obteſtor, ne abs te hanc ſegreges, neu deſeras:

Si

DONATUS.

55. Per hujus solitudinem.] Legitur et solicitudinem.

56. Obtestor.] *Obteſtatio* dicitur, quando eum adjuramus, quem rogamus. *Oramus* per eas res, propter quas rogamus. *Virgilius*,

> ---- *per everſae, genitor, fumantia Troiae*
> *Excidia obteſtor.* ----

Ne abs te hanc segreges, neu deseras.] Ad *fidem*, ne segreges, retulit: ad *ſolitudinem*, neu deseras: hoc eſt, ne aliam ducas, aut amare deſinas, etiamſi aliam ducas. Ne abs te hanc segreges.] Quaſi ipſam manu tenens. Hanc, propter formam et aetatem. Segreges.] Hoc verbum ſimplex fieri non poteſt. Neu deseras, poſtremo. Te obtestor.] Sextum παρέλκον. Dixit enim jam: *Quod ego te per hanc dextram oro.*

COMMENTARIUS.

Horatius, Epiſt. I. 7. 49.

> *Quod te per genium*, dextramque, *Deosque penates*
> *Obſecro et obteſtor.*

Adde Virg. Aen. IV. 314. ſeqq. et quae notavit Cortius ad Salluſt. Iugurth. X. 3.

56. Ne abs te hanc segreges.] Latine dicitur, Segregare aliquem abs ſe; ſed Segregare ſe ab aliquo vel aliis, raro vel nunquam. Heaut. II. 4. 6. Hec. III. 5. 30. V. 1. 26. Plautus, Capt. III. 1. 10.

> *Ita juventus jam ridiculos inopesque* ab ſe ſegregat.

Et Mil. IV. 6. 17.

> *Ille illas ſpernit* ſegregat*que* ab ſe *omnes, praeter te unam.*

Alia ratio eſt vocis *ſejungo*. Cicero Fam. X. 6. Sejunge te, *quaeſo, aliquando ab iis.*

Deseras.] Vide ſupra Vs. 35.

Si te in germani fratris dilexi loco,
Sive haec te solum semper fecit maxumi,
Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.
Te isti virum do, amicum, tutorem, patrem.

Bo-

DONATUS.

57. SI TE IN GERMANI.] Sic tunc dicimus, quando praestitimus aliquid, et tamen nolumus exprobrare. ut *Virgil.*

Si qua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit. ----

Et alibi,

Si bene quid de te merui. ----

IN GERMANI FRATRIS.] Non *fratris* solum; sed etiam *germani.*

58. SIVE HAEC TE SOLUM.] Si aut te mihi praetulit, aut nullum alium noverit amatorem in domo meretricis.

59. MORIGERA.] Hoc quasi amanti utile fuit. *Virgilius:*

---- *fuit aut tibi quidquam*
Dulce meum. ----

60. TE ISTI VIRUM DO.] Haec, ut diximus, et singula sunt, et non praecipitantur, nec dicuntur uno spiritu. TE ISTI VIRUM DO.] Apparet quod junctis dextris haec dicebat. ideo et, PER HANC DEXTRAM TE ORO. AMICUM.] Potest enim et maritus esse, et non amicus. Sed affectu mariti retulit amicum. VIRUM.] Ne segreges. AMICUM.] Ne deseras. TUTOREM.] Quasi orbae. PATREM.] Quasi Parvae. PATREM.] Ad illud quod ait: *Et ad pudicitiam.*

COMMENTARIUS.

57. SI TE IN GERMANI FRATRIS DILEXI LOCO.] Usum habet particula SI in obtestationibus, ubi causa additur, quare quid petimus. Cicero, Fam. V. 2. *A te peto, ut tu quoque aequum te judicem dolori meo praebeas*; si *acerbe*, si *crudeliter*, si *sine causa à tuis sum oppugnatus.* IN GERMANI FRATRIS LOCO valet PRO GERMANO FRATRE. Ita Heaut. I. 1. 52.

58. SIVE.] Quoties haec particula sequitur post SI, prius SIVE eleganter omittitur; Uti h. l. Et Plaut. Curc. I. 1. 4.

Si *media nox est*, sive *est prima vespera.*

59. SEU TIBI MORIGERA FUIT IN REBUS OMNIBUS.] *Morige-*

rum

Bona nostra haec tibi permitto, et tuae mando fidei.

Hanc mihi in manum dat. mors continuo ipsam occupat.

Accepi. acceptam servabo. *My.* Ita spero quidem. *Pa.*

DONATUS.

61. BONA NOSTRA HAEC TIBI PERMITTO, ET TUAE MANDO FIDEI.] Conclusio per mandatum et obtestationem efficax satis. BONA NOSTRA.] Haec verba quasi supellectilem suam ostendentis sunt. BONA NOSTRA.] Hoc est, *Ad rem tutandam.*

62. HANC MIHI IN MANUM DAT.] Confirmatae sunt legitimae nuptiae per in manum conventionem. Et mire HANC: non, *hujus manum.* MORS CONTINUO IPSAM OCCUPAT.] Quo magis memorem esse oportet eorum, post quae illa nihil locuta est.

63. ACCEPI.] Proprie, quasi uxorem. ACCEPTAM SERVABO.] Conclusit partem deliberationis suae per electionem.

COMMENTARIUS.

rum esse, morem gerere, morigerari alteri dicitur obsequentem esse; etiam probo sensu. Plautus, Amph. III. 4. 21.

Meo me aequum est morigerum *patri, ejus studio servire addecet.*

Sed mulier *morigerari* dicitur, quando copiam sui praebet viro. Ita Alcumena *morigera* dicitur Amphitruoni. Plautus, Amph. II. 2. 212. Id χαρίζεσθαι vocant Graeci.

61. TUAE MANDO FIDEI.] Sallustius, Catil. 35. *Nunc Orestillam commendo, tuaeque fidei trado.*

62. HANC MIHI IN MANUM DAT.] Cicero, Fam. VII. 5. *Totum denique hominem tibi ita* trado de manu, *quod ajunt*, in manum. Graeci eadem paroemia utuntur. Sophocles, Electra:

Οὐκ οἶσθ' ὅτῳ μ' ἔδωκας εἰς χεῖρας ποτέ;

H. e. *Non meministi, cui me dederis quondam in manum?* Nupta enim dicebatur venire in manum viri.

OCCUPAT.] H. e. Plura dicere volentem antevertit et opprimit. Cicero, Senect. c. 16. *Magister Equitum, C. Servilius Ahala, Sp. Maelium, regnum adpetentem,* occupatum *interemit.*

 64. Ob-

Pa. Sed cur tu abis ab illa? *My.* Obstetricem
arcesso. *Pa.* Propera.
Atque audin'? verbum unum cave de nuptiis;
Ne ad morbum hoc etiam. *My.* Teneo.

DONATUS.

64. SED CUR TU.] Corripit, quod abeat ab illa. CUR, non interrogantis, sed corripientis est, et increpantis, quod Glycerium deserat. OBSTETRICEM.] Quae opem tulerit parienti, *obstetrix* dicitur: unde et parturientes, *Fer opem*, clamant.

65. PROPERA, ATQUE AUDIN'?] Et interrogatio quo eat, et revocatio, ad argumentum magni amoris accedit. VERBUM UNUM CAVE DE NUPTIIS.] Deest *dicas*. figura ἔλλειψις. DE NUPTIIS.] Non quod hodie futuras nescierit Glycerium, sed quod illas hodie indixerit pater filio: cum supra et Pamphilo et Glycerio disturbatae viderentur, quia sunt constitutae in hunc diem. CAVE.] Annotant quidam CAVÉ hic corripiendum esse,

66. NE AD MORBUM HOC ETIAM.] Iterum ἔλλειψις: deest enim, *accedat*.

COMMENTARIUS.

64. OBSTETRICEM ARCESSO.] Lesbiam intelligit. Vide supra I. 4. 1.

65. ATQUE AUDIN'?] Formula eorum, qui discedentem vel properantem revocant.

VERBUM UNUM CAVE DE NUPTIIS.] Omnis emphasis est in τῷ UNUM. Ita infra II. 4. 7. Adelph. I. 1. 55. Hec. III. 1. 33.

66. NE AD MORBUM HOC ETIAM.] Subaudi, *faciat*. Eadem constructio, sed diversus sensus est in illo Ciceronis, Divin. I. 7. *Mirari licet, quae sint animadversa herbarum genera, quae radicum*, ad morsus *bestiarum*, ad oculorum morbos, ad vulnera. Curanda scil. et sananda. Eadem fere locutio occurrit 2 Sam. XII. 18. Ubi indicare filioli obitum Regi Davidi verebantur aulici, ne ad animi aegritudinem moesti patris id faceret.

ACTUS

ACTUS SECUNDI
SCENA PRIMA.

CHARINUS. BYRRHIA. PAMPHILUS.

Ch. QUID ais, Byrrhia! daturne illa Pamphilo hodie nuptum? *By.* Sic est.

Ch.

DONATUS.

QUID AIS, BYRRHIA!] *In hoc colloquio altera pars ostenditur fabulae. Siquidem Andria ex duorum adolescentium pavoribus gaudiisque componitur, cum fere solam Hecyram Terentius ex unius comoedia adolescentis effecerit.*

1. QUID, &c.] Has personas Terentius addidit fabulae, nam non sunt apud Menandrum, ne τραγικώτερον fieret, Philumenam spretam relinquere sine sponso, Pamphilo aliam ducente. QUID AIS,] &c. Ex verbis Charini apparet, Byrrhiam nuntiasse nuptias futuras cum Pamphilo: nec adducitur tamen, ut statim credat, et accommodet animum. Saepius ergo repetit interrogando. Et bene ILLA, velut amatorie de certa loqueretur persona. Sic *Virgilius*:

---- solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus.

Ergo non Aeneas, sed ILLE. Et item hic, non *Philumena*, sed *illa* dixit. QUID AIS, BYRRHIA!] Miratur magis, quam interrogat, vel potius indignatur. SIC EST.] Hoc cum indignatione stomachi dixit.

COMMENTARIUS.

1. QUID AIS!] Formula interrogantium cum admiratione. Infra III. 2. 36. Ovidius, Amor. III. 2. 36.

Cui Nemesis: Quid ais! *tibi sunt mea damna dolori?*

DATURNE PAMPHILO NUPTUM?] Ita infra III. 2. 48. Hec. IV. 1. 13. Phorm. IV. 5. 8. Plautus passim.

2. APUD

Ch. Quî scis? *By.* Apud forum modo e Davo audivi. *Ch.* Vae misero mihi!

Ut animus in spe atque in timore usque antehac attentus fuit;

Ita, postquam ademta spes est, lassus, cura confectus, stupet. *By.*

DONATUS.

2. Qui scis?] Non vult enim verum esse. Qui? quatenus? unde hoc scis? Apud forum.] De loco. De tempore, modo. De persona, e Davo. Apud forum e Davo audivi.] Plurima dixit ad confirmandum Byrrhia, quando interrogatus est, a loco, a tempóre, a persona. Vae misero.] Tandem aliquando pervictus est, ut crederet. Vae interjectio in his rebus, quas execramur.

3. Usque antehac.] Id est, ante quam tua verba audirem. Et duas praepositiones posuit, ut dicitur: sed una est tantum, velut adverbium, non jam praepositio. Nulla praepositio praepositioni adjungi separatim potest. Usque, ejusmodi est, ut sine aliqua praepositione raro inveniatur. Attentus fuit.] Ut *attentus audire* dicitur.

4. Lassus, cura confectus, stupet.] Lassus cura, ex praeterita spe: nunc confectus, id est, sic vulneratus, aut percussus, ut sanari non possit. Lassus, cura confectus, stupet.] Lassus, adempta attentione. Cura confectus; confirmato timore. Stupet, abjecta spe.

COMMENTARIUS.

2. Apud forum.] Supra. I. 5. 19.

3. Animus in spe atque in timore attentus.] Est quaedam naturalis conjunctio *spei* atque *timoris*. Ovidius, Heroid. IX. 42.

Speque timor dubia, spesque timore cadit.

Idem, Trist. IV. 3. 12.

Cur labat ambiguo spes *mihi mista* metu?

Dixit autem Attentus pro *Distentus*. Sallustius, Iugurth. 108. *Bocchum simul Romanos et Numidam* spe *pacis* attinuisse.

4. Ademta spes.] Ita de *metu*, Heaut. II. 3. 100. *aegritudine*, Heaut. III. 1. 13. *cura*, Hec. V. 3. 19. Phorm. V. 6. 46.

Las-

By. Quaeso, aedepol, Charine; quoniam non
potest id fieri, quod vis,
Id velis, quod possit. *Ch.* Nihil volo aliud,
nisi Philumenam.
By. Ah! quanto satius est, te id dare operam,
qui istum amorem ex animo amoveas tuo,
Quam

DONATUS.

5. QUAESO AEDEPOL.] Objurgantis est QUAESO, vel etiam rogantis. QUONIAM NON POTEST.] Consolatio ad id, quod fieri non potest, suadens.

6. ID VELIS QUOD POSSIT.] Proverbiale. NIHIL ALIUD.] Hoc magis gemitu amatorio, quam ut responderet Byrrhiae, dicit: quasi magis Philumenam velit, quam vitam et lucem. Idem alibi, *In eo me oblecto: solum id est charum mihi.* Non enim dixit, *Nullam volo aliam, quam Philumenam:* sed NIHIL VOLO ALIUD. quod infinitum est.

7. QUI ISTUM.] QUI, pro ut. EX ANIMO AMOVEAS.] Legitur et, EX CORDE EJICIAS.

COMMENTARIUS.

LASSUS, CURA CONFECTUS, STUPET.] Κλίμαξ est. ut enim LASSUS, seu ex morbo, seu minus, vires recipere potest, ita CONFECTUS adeo vulneratus dicitur, ut sanari nequeat, observante Donato. Metaphora à gladiatoribus desumta. STUPET autem, qui plane immobilis est, et sensu omni caret, seu dolor in causa sit, seu gaudium. Heaut. II. 4. 24. Eodem sensu Cicero, Tusc. Quaest. III. 28. ex Euripide:

Sed jam subactus miseriis obtorpui.

5. QUONIAM NON POTEST ID FIERI, QUOD VIS, ID VELIS, QUOD POSSIT.] Ita infra IV. 5. 10. Aristotelis illud fertur: Ἐπειδὴ μὴ γίνεται τὰ πράγματα, ὡς βουλόμεθα, δεῖ βούλεσθαι ὡς γίνεται. Augustinus, Civ. Dei, XIV. 15. *Nam quae hominis est alia miseria, nisi adversus eum ipsum inobedientia ejus ipsius, ut, quoniam noluit, quod potuit, quod non potest, velit?*

6. NIHIL VOLO ALIUD, NISI PHILUMENAM.] Apulejus, Metam. Lib. III. *Adjuro per dulcem illum capilli tui nodulum, quo meum vinxisti spiritum, me nullam aliam, mea Fotide, malle.*

7. AMOREM EX ANIMO AMOVEAS.] Res graves proprie *amoveri*

Quam id loqui, quo magis lubido frustra incendatur tua?

Ch. Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus.

Tu si hic sis, aliter sentias. *By.* Age, Age, ut lubet. *Ch.* Sed Pamphilum

Vi-

DONATUS.

10. TU SI HIC SIS.] Hoc gestu scenico melius commendatur. Nam haec magis spectatoribus, quam lectoribus scripta sunt. Hic ergo, se ipsum ostendens, dicit. Et est HIC pronomen. SED PAMPHILUM.] SED, inceptivum, pro, *atque eccum Pamphilum:* ut *Sallustius*, *Sed Metellus in vulnere.* Hoc non discretivum: ut si dicas, sapiens, sed miser: hic enim discretivum erit. SED PAMPHILUM VIDEO.] Haec per ἀποστροφὴν finguntur. AGE, AGE, UT LUBET.] Adversus haec non habuit, quid loqueretur. Et est permissio reprobantis ea, quae consentit.

COMMENTARIUS.

veri dicuntur. infra III. 2. 30. Adelph. IV. 2. 14. Hec. IV. 4. 72. Similis fere locutio occurrit Eun. II. 1. 16.

8. LUBIDO INCENDATUR.] Ita et *animus* dicitur *incendi*, Heaut. II. 3. 126. Sed et Homo. Phorm. I. 4. 9. V. 7. 81. Qui eadem metaphora *ardere* dicitur, seu iracundia, seu alio animi motu. Est autem LUBIDO significationis mediae; neque h. l. in vitio ponitur. Ita Heaut. I. 2. 27.

9. FACILE OMNES QUUM VALEMUS, RECTA CONSILIA AEGROTIS DAMUS.] Paroemia a Graecis sumta. Menander:

Ὑγιὴς νοσοῦντα ῥᾷστα πᾶς τις νουθετεῖ.

H. e. *Quisque sanus nullo negotio monet aegrotum.*

Aeschylus, Prometheo:

Ἐλαφρὸν, ὅστις πημάτων ἔξω πόδα
Ἔχει, παραινεῖν, νουθετεῖν τε τοὺς κακῶς
Πράττοντας.

H. e. *Facile est ei, qui habet extra mala pedem,*
Consilium dare et monere miseros.

Euripides, Alcestide:

Ῥᾷον παραινεῖν, ἢ παθόντα καρτερεῖν.
Facilius est consolari, quam aerumnas sustinere.

10. TU SI HIC SIS, ALITER SENTIAS.] Dicens, HIC, semet indi-

Video. omnia experiri certum 'st prius quam pereo. *By.* Quid hic agit?

Ch. Ipsum hunc orabo: huic supplicabo: amorem huic narrabo meum.

Credo, impetrabo, ut aliquot saltem nuptiis prodat dies.

In-

DONATUS.

11. Omnia experiri.] Idem alibi, *Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet. Virgilius* hanc quoque posuit sententiam,

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

12. Ipsum hunc.] Bene ipsum, quasi auctorem et principem. refertur etiam ad dignitatem. Orabo. huic supplicabo.] *Oramus* quae bona sunt: *Supplicamus* in adversis magis, vel cum lacrymis. Hunc orabo, huic supplicabo.] Prooemia sunt petitionis, quibus ostendit Poëta rationem, qua nova et improba res tamen petitur.

Amorem huic narrabo meum.] Non studium aut voluntatem: sed *amorem.* Nec petam, sed narrabo dixit: totum magnifice.

13. Ut aliquot saltem prodat dies.] Saltem, desperatis rebus solam petentes *salutem*, hoc verbo utimur. Prodat vero, proferat, prolatet, differat. *Lucilius* in quinto, *An porro prodenda dies sit?*

COMMENTARIUS.

indigitat. Neque enim adverbium est, sed pronomen. Ita infra V. 3. 19. Plautus, Bacchid. IV. 4. 1. Chrysalus de sese:

Hunc *hominem decet auro, expendi.* Huic *decet statuam statui ex auro.*

Cicero, Fam. III. 12. *De me autem, suscipe paulisper partes meas, et eum te esse finge, qui ego sum.* Plautus, Casin. II. 6. 29.

Men' te censes esse?

11. Omnia experiri.] Formulae speciem habet, notans, nihil intentatum relinquere. Eun. IV. 7. 19. Cicero, Attic. VII. 2. *Itaque omnia experiar.* Fam. XII. 15. Omnia *prius* experiri *malui.* Florus, III. 5. 24. *Omnia expertus.*

13. Credo, impetrabo.] Voces hae, *Credo, spero, puto, opinor,*

Interea fiet aliquid, spero. *By.* Id aliquid nihil est. *Ch.* Byrrhia,
Quid tibi videtur? adeon' ad eum? *By.* Quidni? si nihil impetres,
Ut

DONATUS.

14. Interea fiet aliquid.] Tale est hoc, quale illud, *Interea aliquid accidet boni.* Sed nihil illum dixisse Poëta per servum ostendit, dicendo: *Id aliquid nihil est.* Fiet aliquid.] Ut supra, *Impetrabo.*

15. Adeon' ad eum?] Consuetudine magis, quam ratione dicitur, unum enim ad abundat. Quidni? si nihil impetres.] Aut, Quid, nisi nihil impetres, ut te, &c. In utroque idem sensus est: sed superior per εἰρωνείαν, inferior per simplicem explanationem solvitur. Et si quidni? legitur, subaudiendum, *adeas:* ut sit, *Quid ni adeas? ut, si nihil impetres, te arbitretur paratum moechum, si illam duxerit.* Si nihil impetres.] Impetres, per ὑστερολογίαν dictum videtur, pro *petas*, quoniam petitionem saepe impetratio sequitur.

COMMENTARIUS.

ner, et aliae ejus generis eleganter absolute ponuntur.. Infra II. 2. 4. Heaut. II. 3. 46. Adelph. II. 2. 18. Cicero, Fam. V. 9. *Non*, puto, *repudiabis in honore, quem in periculo recepisti.*

14. Interea fiet aliquid, spero.] Formula laborantium, et laetum exitum sperantium. Infra II. 3. 4. Plautus, Mercat. II. 4. 25.

Invenietur, exquiretur, aliquid fiet.

Truc. II. 4. 15.

mane: aliquid fiet. *ne abi.*

Cicero, Fam. VII. 11. Erit *hic* aliquid *aliquando.*

Id aliquid nihil est.] Ὀξύμωρον, quale illud Plauti, Amph. I. 3. 32.

Id actutum diu est.

Persius, V. 1. 16.

mihi istuc tempori sero 'st.

17. Cum

Ut te arbitretur sibi paratum moechum, si illam duxerit.

Ch. Abin' hinc in malam rem cum suspicione isthac, scelus.

Pa. Charinum video. salve. *Ch.* O Salve, Pamphile.

Ad te advenio, spem, salutem, auxilium, consilium expetens.

Pa. Neque pol consilii locum habeo, neque auxilii copiam.

Sed

DONATUS.

18. CHARINUM VIDEO.] Non imperite Pamphilum priorem loqui fecit, sed ut fiduciam det Charino loquendi: quod et *Virgil. eleganter*,

Heus, inquit, juvenes, monstrate, mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum.

CHARINUM VIDEO.] Ad hoc prior incipit Pamphilus, ut ad confessionem Charino minus clausa prae pudore sit via.

19. SALUTEM, AUXILIUM, CONSILIUM EXPETENS.] Ut in petitionibus fieri solet, beneficium petens, utitur partibus deliberativae. CONSILIUM EXPETENS.] Eleganter: quoniam demens et improbum est quod petit, novissimum posuit consilium: ut si non possit concedi, vel consilium expetat ad sanandam dementiam. Cicero, *Tu da salutem, qui spem dedisti.*

20. NEQUE POL CONSILII LOCUM HABEO, NEQUE AUXILII COPIAM.] Apud amantem neque consilii facultas:

COMMENTARIUS.

17. CUM SUSPICIONE.] Particula CUM eleganter inservit ad denotandam causam. Infra. V. 4. 38. Eun. II. 3. 66. Ubi vide Donatum. Heaut. IV. 6. 6. Adelph. IV. 6. 1. Phorm. V. 7. 37. Plautus, Epid. I. 1. 72.

Abi in malam rem maxumam à me
Cum *istac conditione.*

20. NEQUE, POL, CONSILII LOCUM HABEO, NEQUE AUXILII

Sed istuc quidnam 'st? *Ch.* Hodie uxorem ducis? *Pa.* Aiunt. *Ch.* Pamphile,
Si id facis, hodie postremum me vides. *Pa.* Quid ita? *Ch.* Hei mihi!
Vereor dicere. huic dic, quaeso, Byrrhia. *By.* Ego dicam. *Pa.* Quid est?
By. Sponsam hic tuam amat. *Pa.* Nae iste haud mecum sentit. Ehodum dic mihi,
Num

D O N A T U S.

tas: apud inopem neque copia auxilii. His duobus ostendit etiam sese amatorem. *Neque pol consilii locum habeo*, quia amo: *neque auxilii copiam*, quia sum miser.

21. SED ISTUC QUIDNAM 'ST?] Hoc si non adderet, locus confitendi amoris Charino nullus fuisset. HODIE UXOREM DUCIS?] Vide miram interrogationem ante confessionem. AJUNT.] De ea re dicimus, quam volumus esse falsam.

22. SI ID FACIS.] Nihil prius, quam se moriturum dixit, pudenda dicturus. Inde datum est, ut ille instantius quaereret causam. HODIE POSTREMUM.] Plus dixit, quam si dixisset, *Morior hodie*. HOEDIE POSTREMUM.] A necessario: quia vivere non potest. Et POSTREMUM, adverbium est.

24. SPONSAM HIC TUAM.] Nulla cunctatione Byrrhia, sed facete, παῤῥησίᾳ servili paratissime narrat. SPONSAM HIC TUAM AMAT.] Callide et SPONSAM, et AMAT: hoc est, nec adhuc uxor tua est, neque aliquid admisit, quia amat tantum. NAE ISTE HAUD.] NAE, valde: ut *Cicero*,

C O M M E N T A R I U S.

XII COPIAM.] Expressum è Plauto, Cas. III. 5. 2.

nescio, unde auxilii, praesidii,

Perfugii mihi, aut opum copiam comparem aut expetam.

Est autem *copia* h. l. non abundantia, sed facultas. Vide Cortium ad Sallust. Catil. VIII. 5.

24. HAUD MECUM SENTIT.] Plautus, Mostell. III. 3. 24. *Tecum sentio.*

25. NUM-

Num quidnam amplius tibi cum illa fuit, Charine? *Ch.* Ah, Pamphile,
Nihil. *Pa.* Quam vellem! *Ch.* Nunc te per amicitiam, et per amorem obsecro,
Principio, ut ne ducas. *Pa.* Dabo equidem operam. *Ch.* Sed si id non potes:

Aut

D O N A T U S.

cero, Nae illi vehementer errant. Sensus hic est, Non id amat quod amo, nec id odio habet quod odi. hoc est, valde iste, inquit, non mecum sentit: id amat quod ego odi. NAE ISTE HAUD MECUM SENTIT.] NAE, valde: aut ut quidam volunt, *o quam.* Lucilius in X. inquit,

Nae in arce bovem discerpsi magnifice,

25. NUM QUIDNAM AMPLIUS TIBI CUM ILLA FUIT.] Artificiose personam expressit Terentius, nuptias recusantem, et simul τὸ πρέπον virgini servavit.

26. QUAM VELLEM.] Utique ut esset causa reconsandae. PER AMICITIAM.] Suam tantum circa virginem.

27. UT NE DUCAS. Sufficeret dixisse, NE DUCAS. DABO EQUIDEM OPERAM.] Plus illo promisit, quam ille poposcit. DABO EQUIDEM OPERAM.] Pronunciatione levandum est. Plus enim dixit, DABO OPERAM, quam si diceret, *non ducam.* NON POTEST.] Deest, *fieri*, et hoc ad patrem retulit.

C O M M E N T A R I U S.

25. NUM QUIDNAM AMPLIUS TIBI CUM ILLA FUIT?] Εὐφημισμὸς est, ne diceret, num etiam rem cum illa habuisti? Eun. I. 2. 63. Ovidius, Heroid. XVII. 27.

Oscula luctanti tantummodo pauca protervus
Abstulit; ulterius nil habet ille mei.

Idem, Pont. I. 7. 25.

Utque tibi fuerit mecum nihil amplius.

Moschus, Idyll. I. 5. Οὐ γυμνὸν τὸ φίλαμα, τὺ δ᾽ ὦ ξένε, καὶ πλέον ἕξεις. H. e. *Non nudum suavium, sed tu, o hospes, amplius etiam habebis.* Verba Veneris ad eum, qui Cupidinem fugitivum investigasset.

27. PRINCIPIO.] Valet Graecorum Μάλιστα μέν. Unde Vigerus, de Idiotismis, cap. VII. sect. VIII. Reg. 8. integram sententiam,

Aut tibi nuptiae hae sunt cordi. *Pa.* Cordi? *Ch.* Saltem aliquot dies
Profer, dum proficiscor aliquo; ne videam. *Pa.* Audi nunc jam:
Ego,

DONATUS.

28. AUT TIBI NUPTIAE HAE SUNT CORDI.] Hoc ad Pamphilum pertinet. non enim unum et idem est. nam si idem esset: *nuptiae hae sunt tibi cordi*, supervacuum esset additum, *Cordi*. CORDI.] Animo. acute. SALTEM ALIQUOT DIES PROFER.] Primo quae majora sunt, petit: postremo quae ex his videntur minima: et hoc arte: ut

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes.

Et ad postremum,

Aut age diversas, et disjice corpora ponto.

29. PROFER.] Prolata, produc, differ. ALIQUO; NE VIDEAM.] Aliquo dixit, ut exilium esset incertum. AUDI NUNC JAM.] Correptio inpatientis, qui non sustineat audire de exilio.

COMMENTARIUS.

tiam, PRINCIPIO UT NE DUCAS, reddit, μάλιστα μὲν μὴ γῆμαι, quod vero sequitur, SED SI ID NON POTEST, εἰ δὲ μὴ, h. e. Si minus.

28. TIBI NUPTIAE HAE SUNT CORDI.] Ita Phorm. V. 3. 17. Plautus, Cistell. I. 1. 111.

Utut erga me est meritus, mihi cordi est *tamen.*

29. PROFER.] Inde *Res prolatae*, et *Rerum prolatio*, pro justitio et vacationibus. Plautus, Capt. I. 1. 10.

Ubi res prolatae sunt, quum rus homines eunt,
Simul prolatae res sunt nostris dentibus.

NE VIDEAM.] Videre enim rem, ob quam aegre nobis est, auget dolorem. Cicero, Fam. VI. 1. *Oculi augent dolorem, qui ea, quae ceteri audiunt, intueri coguntur, nec avertere à miseriis cogitationem sinunt.*

30. Li-

Ego, Charine, neutiquam officium liberi esse hominis puto,
Cum is nihil promereat, postulare id gratiae adponi sibi.

Nup-

DONATUS.

30. Ego, Charine.] Sententiae quae ex pronominibus incipiunt, seria, semper, sed vera promittunt. Virgilius:

Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat. ----

Ego, Charine, neutiquam officium.] Sensus hic est, Non puto, inquit, hominem liberum, qui, cum nihil praestet, haberi gratiam sibi poscat. ergo cum tibi nihil praestem, nolo mihi gratias agas. non enim tui caussa fugio, quod, prius quam me peteres, magis nolebam ducere, quam tu cupis. Neutiquam.] Una pars est orationis, pro nequaquam. Aut alio modo dicitur.

31. Cum is nihil promereat.] Id est, praestet. ut, *Virgilius:*

Quique sui memores alios fecere merendo.

Et,

---- *Nunquam, regina, negabo*
Promeritam.

E contrario laedit:

Quid commerui, aut peccavi, pater?

Cum is nihil promereat.] *Mereri*, est aliquid mercedis pro labore sumere. cum dicimus, *Nihil meretur*, hoc intelligitur, nihil mercedis dignus est accipere. Cum is nihil promereat.] Laboret, vel mereatur, vel mercedis petere debeat. ut, *Quid meret amchaera?* Plautus in Pseudolo. Id gratiae adponi sibi.] Addi in gratiam suam, id est, sibi gratiam merere.

COMMENTARIUS.

30. Liberi hominis.] H. e. Honesti, et qui sit bonae existimationis. Cicero, Offic. I. 42. *Omnium autem rerum, ex quibus aliquid adquiritur, nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homine, nihil* libero *dignius.*

31. Id gratiae adponi sibi.] Emphasis est in pronomine id, quod cum gestu pronunciatum, et vel flocco vestis difflato,

vel

Nuptias effugere ego istas malo, quam tu adipiscier.
Ch. Reddidisti animum. *Pa.* Nunc si quid potes aut tu, aut hic Byrrhia,
Facite, fingite, invenite, efficite, qui detur tibi.
Ego id agam, mihi qui ne detur. *Ch.* Sat habeo. *Pa.* Davum optume

Vi-

DONATUS.

32. NUPTIAS EFFUGERE.] Interposita distinctione, vultuose hoc dicitur, hoc est, cum gestu.

33. REDDIDISTI ANIMUM.] Plus dici non potuit. AUT TU, AUT HIC BYRRHIA.] Hic δεικτικῶς quasi efficaciorem ostendit. ergo ad comparationem alterius refertur.

34. FACITE, FINGITE, INVENITE, EFFICITE.] *Fit*, quod verum est. *Fingitur* quod falsum est. *Invenitur*, ne temere fiat. INVENITE ergo, agite dicit post cogitationem. EFFICITE.] Id est, in effectum perducite. Sallustius, *Nam et prius quam incipias, consulto: et ubi consulueris, mature facto opus est.* FACITE, FINGITE, INVENITE.] Mire expressit Pamphili animum nuptias metuentis, cui quicquid dixerit, parum est.

35. EGO ID AGAM, MIHI QUI NE DETUR.] Non dixit, *ego non instabo, ut ducam:* sed quod est amplius. Et recte. utriusque opera opus. Non enim continuo ducet

Cha-

COMMENTARIUS.

vel digiti crepitu edito. Quomodo *tanti*, vel *hujus non facio*, dicebant. Valet vero ID GRATIAE ADPONI, tantillum beneficium imputari.

33. REDDIDISTI ANIMUM.] Horatius, Carm. I. 16. 27.

Fias recantatis amica
Opprobriis, animum*que* reddas.

34. FACITE, FINGITE, INVENITE, EFFICITE.] Plautus, Bacchid. IV. 4. 42.

Compara, fabricare, finge quod lubet, conglutina.

Cicero, Fam. XIII. 29. *Enitare, contendas, efficias,*

35. SAT HABEO.] Qui contenti sunt, et adquiescunt, *sat habere*

Video. hujus consilio fretus sum. *Ch.* At tu hercle haud quidquam mihi,
Nisi ea, quae nihil opus sunt scire. fugin' hinc?
By. Ego vero, ac lubens.

DONATUS.

Charinus, si non dixerit Pamphilus. QUI DETUR.] Qui pro quemadmodum. NE MIHI.] Veteres frequenter *ne* pro *non* dicebant. SAT HABEO.] Sic antiqui pro sufficit, *sat habeo* dicebant.

36. AT TU HERCLE.] Deest, adfers, dicis, nuntias.

37. NISI EA QUAE.] Hoc est,

---- *daturne illa hodie Pamphilo nuptum?*
By. *Sic est.* CH. *Qui scis?* BY. *Apud forum modo de Davo audivi.*

Quod memor est Charinus, se non libenter audisse. FUGIN' HINC.] Comminantis est, et abigentis a se. EGO VERO, AC LUBENS.] Nemo lubenter fugit, nisi coactus necessitate. Hic etiam LUBENS dixit, quod est lubenter.

COMMENTARIUS.

re se dicunt. Infra IV. 2. 22. Eun. III. 2. 32. Heaut. IV. 3. 40. Plautus, Mostell. III. 1. 125.

Sat habeo, *si cras fero.*

37. QUAE NIHIL OPUS SUNT SCIRE.] Cicero, Att. VII. 6. *Si quid forte sit, quod* opus sit sciri.

EGO VERO.] Emphasis est in particula VERO, quae usum habet in affirmando et respondendo. Eun. III. 5. 43. Cicero, Fam. IV. 6. Ego vero, *Servi, vellem, ut scribis, in meo gravissimo casu adfuisses.* Ubi vide, quae notavit Cellarius.

ACTUS SECUNDI SCENA SECUNDA.

DAVUS. CHARINUS. PAMPHILUS.

DI Boni, boni quid porto! sed ubi inveniam Pamphilum?

Ut

DONATUS.

DI BONI.] *Haec scena consilium continet personarum, ad quas maxime pertinet argumentum. Et hic est locus, in quo, ut fieri solet, fortuna mixta rebus dispositis, magnas turbas dat.*

1. DI BONI, BONI QUID PORTO!] Non mirum quod insolentius Davus exsultat, qui, ut Simo dicebat, timidus fuit, ut ipse Davus, etiam desperavit ex nuptiarum terrore, quas nunc falsas comperit. DI BONI, BONI QUID PORTO!] Ex proximo repetivit bis: sed tamen alterum nominativo plurali, alterum genitivo singulari dictum est. QUID PORTO!] Non solum corpore, sed etiam animo portamus tam bona, quam mala. Sic alibi, *Ne quid Andria adportet mali.*

COMMENTARIUS.

1. BONI QUID PORTO.] Supra I. 1. 46. Plautus, Stich. III. 1. 23.

Tantum a portu adporto bonum.

Tò QUID autem de re ingenti eleganter usurpatur. infra IV. 4. 6. Heaut. II. 3. 6. et 13. Hec. III. 1. 24. Phorm. V. 3. 7. Plautus, Epid. II. 2. 26.

Tum captivorum quid *ducunt secum!*

Virgilius, Ecl. VIII. 107. *bonum sit!*

Nescio quid *certe est.*

UT

Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.

Ch. Laetus est, nescio quid. *Pa.* Nihil est: nondum haec rescivit mala.

Da. Quem ego nunc credo, si jam audierit sibi paratas nuptias.

Ch. Audin' tu illum? *Da.* Toto me oppido exanimatum quaerere.

Sed ubi quaeram? aut quo nunc primum intendam? *Ch.* Cessas alloqui? *Da.*

DONATUS.

2. UT METUM IN QUO NUNC EST, ADIMAM: ATQUE EXPLEAM ANIMUM GAUDIO.] Ordine locutus est, prius enim metum adimere, sic demum gaudio perfundere. Hic ordo etiam in laude servatur.

3. NESCIO QUID.] Deest *propter*: ut sit: propter nescio quid. QUID.] Adverbiale.

5. EXANIMATUM.] Perterritum, perturbatum.

6. SED UBI QUAERAM?] Nunc in omnes se partes versat, quaerens quo dirigat cursum.

COMMENTARIUS.

2. UT METUM, IN QUO NUNC EST, ADIMAM.] Supra II. 1. 4. Heaut. II. 3. 100. III. 1. 13. Hec. V. 3. 19. Plautus, Cist. II. 1. 59.

Et illud paveo, et hoc formido: ita tota sum *misera* in metu.

Aliter Cicero, Fam. IX. 16. *Volo enim* abstergere *animi tui* metum.

EXPLEAM ANIMUM GAUDIO.] Virgilius, Aen. I. 713.

Expleri mentem nequit.

Ubi vide, quae notavit Cerda. Neque aliter Scriptores Sacri. 2 Timoth. I. 4. *Ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ. ut expleăr gaudio.*

4. SIBI PARATAS NUPTIAS.] Res magna *Parari* dicitur. Supra I. 1. 5. Et *adparari.* Infra IV. 1. 32. ubi vide Donatum. Et IV. 2. 7. Utrumque de nuptiis frequenter usurpatur. Horatius, Carm. I. 29. 2.

acrem militiam paras
Non ante devictis Sabaeae
Regibus, horribilique Medo.

Phaedr. II. 4. 6. *pernicies, ait,*

Tibi paratur, *forsan et miserae mihi.*

6. INTENDAM.] Subaudi, gradum vel cursum. Aliter Livius,

 IV.

Da. Abeo. *Ch.* Dave: ades. resiste. *Da.*
Quis homo 'st, qui me? o Pamphile,
Te ipsum quaero. euge, Charine. ambo opportune. vos volo.
Pa. Dave, perii. *Da.* Quin tu hoc audi. *Pa.*
Interii. *Da.* Quid timeas, scio.
Pa. Mea quidem hercle certe in dubio vita 'st.
Da. Et quid tu, scio.

Pa.

DONATUS.

7. ABEO.] Videtur quasi constitisse, deinde quasi elegisse quo pergat. HABEO per *h* inveni. legitur et ABEO: uti merito illi dicatur, RESISTE. QUIS HOMO 'ST QUI ME? O PAMPHILE.] Ante videt, quam compleat orationem.

8. EUGE, CHARINE.] EUGE, modo pro interjectione positum est. OPPORTUNE.] Deest, *adestis*: non, *opportune vos volo.*

9. DAVE, PERII.] Proprium est dolentibus, praefestinare ad indicanda, quae dolent. Ἀπολούμεθα! Habet nonnullum affectum, quod addidit, DAVE. QUIN TU.] QUIN, modo pro *imo*; alias, *cur non.*

10. MEA QUIDEM HERCLE.] Videtur Charinus plus dixisse, PERII, quam Pamphilus, MEA QUIDEM HERCLE CERTE IN DUBIO EST VITA. Sed non est hoc. plus enim Pam-

COMMENTARIUS.

IV. 19. *Quum ad impetum Tolumnii, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas.* Ita *Tendere* passim pro ire, pergere.

7. QUIS HOMO EST, QUI ME?] Formula, qua utuntur vocati, sed fastidiose respondentes. Infra V. 6. 1. Phorm. II. 3. 28. Ubi τὸ HOMO eleganter παρέλκει. Ita Plautus, Amph. II. 1. 78.

9. QUIN TU HOC AUDI.] Formula silentium jubentis, et aliud magis certum vel necessarium monere volentis. Est autem omnis emphasis in pronomine HOC. Ita infra IV. 1. 36. In eundem fere sensum dicebant, *Hoc age*, et, *Hoc agite.*

10. IN DUBIO VITA 'ST.] Ita Adelph. III. 2. 42. Sallustius, Ca-

Pa. Nuptiae mihi. *Da.* Et id ſcio. *Pa.* Hodie. *Da.* Obtundis, támetſi intelligo. Id paves, ne ducas tu illam; tu autem, ut ducas: *Ch.* Rem tenes. *Pa.*

DONATUS.

Pamphilus dixit. Nam qui vivit, non poteſt interiiſſe: is autem qui vivit, vitam poteſt in dubio habere. Ideo et juravit HERCLE: et affirmans jusjurandum, CERTE addidit. Bene CERTE: quaſi illud INTERII, falſum ſit. Ita Pamphilus plus fecit, *periturum* ſe eſſe dicendo, quam Charinus *interiiſſe*. ET TU QUID, SCIO.] Mira compendia, quae contrahit Poëta longitudine fabulae: nec tamen perdit affectus perſonarum. ET TU QUID.] Deeſt *timeas*.

11. ET ID SCIO.] Ἐν ὑποκρίσει. tanquam dicat, nihil eſt. ET ID SCIO.] Legitur et, ET SI SCIO. HODIE.] Tempus addidit, tanquam rem ſciens. OBTUNDIS.] Saepe repetendo dicere, *obtundere* eſt. tranſlatio a fabris, qui ſaepe repetunt tundendo aliquid malleo, et idem obtundunt et hebetant. OBTUNDIS TAMETSI.] Poteſt eſſe ἀναστροφή: ſed ſincerius eſt et melius ſubdiſtinguere.

12. ID PAVES.] Deeſt *ob*: ut ſit, *ob id.* hoc autem Pamphilo dicit. TU AUTEM, UT DUCAS.] Pro, ne non, UT poſuit. Hoc Charino.

COMMENTARIUS.

Catil. 52. *Libertas et anima noſtra* in dubio eſt. Locutio ab aegrotantibus petita, qui et ipſi *Dubii* vocantur. Statius, Achil. I. 116.

Noſſe ſalutiferas dubiis *animantibus herbas.*

11. OBTUNDIS.] Subaudi, me, vel, aures mihi. Ita Eun. III. 5. 6. Heaut. V. 1. 6. Hec. I. 2. 48. Cicero, Fam. V. 14. *Cupio non* obtundere *te, ſi non delectare ſtudio noſtro.* Locutio translata vel ab ictibus ceſtuum, quibus aures invicem obtundebant pugiles, unde Soſia Plautinus, Amph. II. 1. 59. ait:

ſum obtuſus *pugnis peſſime.*

Vel à fabris, ferrum tundendo hebetantibus. Gr. ὑπωπιάζω. vide Evang. Luc. XVIII. 5.

12. ID PAVES.] Salluſtius, Catil. 31. *Omnia pavere.* Claudianus, Rapt. III. 141.

Cuncta pavet, *ſperatque nihil.*

12. REM TENES.] Ita Eun. III. 1. 16. Plautus, Mil. IV. 4. 27.

Pa. Istuc ipsum. *Da.* Atque istuc ipsum nihil
pericli est: me vide.
Pa. Obsecro te, quam primum hoc me libera
miserum metu. *Da.* Hem,
Libero. uxorem tibi non dat jam Chremes. *Pa.*
Quî scis? *Da.* Scio.

Tuus

DONATUS.

13. ATQUE ISTUC IPSUM.] Ἐν ὑποκρίσει. Ille enim hoc idem dixerat cum exclamatione: quod quasi vanum contemnit. ME VIDE.] Utrum, laetus sum? an, me specta fidei datorem? ut dici solet, *me habe*; *me respice*.

14. OBSECRO TE, QUAMPRIMUM HOC ME LIBERA MISERUM METU.] Cum precibus et tempus admiscuit. Et bene LIBERA. perfecta enim securitas, *liberatio* nominatur. HEM.] Ecce. demonstratio est facti.

15. UXOREM TIBI NON DAT JAM CHREMES.] Oratorie a summa coepit: cujus partes, multis dicentur. JAM NON DAT.] Bene JAM. quod si non dixisset, intelligeret Pamphilus, vel postea Chremetem filiam esse daturum. Sed addito JAM, plena securitas est. JAM enim renuntiatio est perpetuitatis. SCIO.] Praeparatio est auditoris ad eam narrationem, quae ostendit argumenta falsarum nuptiarum.

COMMENTARIUS.

27. Idem Merc. II. 4. 10. *Omnem rem tenes.*

13. NIHIL PERICLI EST.] Ita Heaut. III. 1. 6. Adelph. II. 1. 3. Hec. V. 1. 9. Phorm. V. 1. 36. Plautus, Mostell. III. 2. 164. *nihil pericli est, age.*

ME VIDE.] Formula fidejubendi, et ejus qui liberat alterum metu et sollicitudine. Phorm. IV. 4. 31. Plautus, Merc. V. 4. 53. Trin. III. 3. 79. Graeci βλέπειν εἴς τινα vel πρός τινα dicunt. Et est locutio sacra. vide Jes. XXXI. 1. Adde Brissonium de Formulis.

14. QUAMPRIMUM HOC ME LIBERA MISERUM METU.] Ita Attius; Epigonis:

Eloquere propere, ac pavorem *hunc meum* expectora.

15. JAM.] Videtur expletiva esse particula et πλεονάζουσα. Ita Heaut. IV. 3. 1.

16. Me

Tuus pater modo me prehendit. ait tibi uxorem dare ſeſe
Hodie: item alia multa, quae nunc non eſt narrandi locus.

Con-

DONATUS.

16. ME PREHENDIT.] Pro PRENDIT. Addita aſpiratione geminavit ſyllabam. Et PREHENDIT dixit, quaſi vitantem ac fugientem. AIT TIBI.] AIT, proprie: quia contemnenda dicuntur. AIT TIBI UXOREM DARE SE.] Conjecturam facit ex malis quae praeceſſerunt. AIT TIBI UXOREM DARE SE.] Dicit cur primo crediderit veras, dicturus ſubinde, cur falſas.

17. ITEM ALIA MULTA.] Bene diſtulit narrationem, ne ſi audirent Charinus et Byrrhia, deſinant dolos ſtruere adverſum vigilantiſſimum ſenem. ITEM ALIA MULTA.] Commoda narratio a neceſſariis tantum. Minas autem ſenis praetermiſit, ne corrumperet bona, quae nuntiabat. QUAE NUNC NON EST NARRANDI LOCUS.] Non vult dicere, quam minaciter ſecum egerit ſenex, quamque inſtet nuptiis, ne Charinum Byrrhiamque de ſpe dejiciat, quos vult ſecum adniti, ne uxorem Pamphilus ducat. QUAE NUNC.] Argumentum eſt, quaerere potuiſſe eum qui ſit territus; nam timor curam parit. NARRANDI LOCUS.] Modo tempus, ſpatium.

COMMENTARIUS.

16. ME PREHENDIT.] Ita ſolent de ſervis currentibus et anhelantibus. Heaut. III. 1. 89. Phorm. IV. 3. 15. Plautus, Epid. I. 1. 1.

Qui properantem me prehendit *pallio?*

TIBI UXOREM DARE SESE.] Non tantum ſoceri, ſed et patres dicebantur uxores dare filiis. Supra I. 5. 3. infra II. 6. 21. III. 3. 28. Phorm. I. 2. 70. Plautus, Truc. IV. 3. 69.

Haud manſiſti, dum ego darem *illam: tute ſumſiſti tibi.*

Idem de matribus dicitur. Heaut. V. 5. 16.

17. HODIE.] Recte meminit ſervus. Supra I. 5. 3. Infra III. 5. 7.

18. PRO-

Continuo ad te properans percurro ad forum, ut dicam tibi haec.
Ubi te non invenio, ibi adſcendo in quendam excelſum locum.
Circumſpicio. nuſquam. forte ibi hujus video Byrrhiam.

Ro-

DONATUS.

18. PROPERANS PERCURRO.] Vide quantum dixerit, PROPERANS, et PERCURRO, ut continuationem curſus oſtenderet.

19. UBI TE NON INVENIO.] UBI, modo non eſt adverbium loci, ſed temporis, pro *poſtquam*. UBI TE NON INVENIO, IBI.] A ſummo ad imum diviſiones, quibus dicta et facta continentur: ſub quorum genere ſunt ſpecies nunc dictorum, nunc factorum, cum conſideratione rerum perſonarumque.

20. NUSQUAM.] Deeſt, *vidi*. VIDEO BYRRHIAM.] Deeſt *ſervum*, et recte; dixerat enim, *Apud forum modo de Davo audivi*.

COMMENTARIUS.

18. PROPERANS PERCURRO.] Vera narrat. vide ſupra I. 3. 21. Vim verborum explicat Donatus.

19. ADSCENDO IN QUENDAM EXCELSUM LOCUM.] Id proclive erat in clivoſa urbe Athenarum. Infra III. 4. 27. Adelph. IV. 2. 25.

20. CIRCUMSPICIO. NUSQUAM.] Similis locus eſt apud Virgilium, Aen. I. 184.

Aeneas ſcopulum interea conſcendit, et omnem
Proſpectum late pelago petit, Anthea ſi qua
Jactatum vento videat, Phrygiaſque biremes,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Navem in conſpectu nullam.

HUJUS BYRRHIAM.] Ellipſis Attica. Subaudi *ſervum*. Virgilius, Aen. III. 319. *Hectoris Andromache*: ſub uxor. Et Aen. VI. 36. *Deiphobe Glauci*. ſub. filia.

21. QUIN

Rogo. negat vidiſſe. mihi moleſtum. quid agam, cogito.
Redeunti interea ex ipſa re mihi incidit ſuſpicio. hem,
Paululum obſoni. ipſus triſtis. de improviſo nuptiae.

Non

DONATUS.

21. ROGO. NEGAT VIDISSE.] Mira brevitas, et imitanda.

23. PAULULUM OBSONI.] Hinc eſt quod ait, *Nimium parce facere ſumptum.* IPSUS TRISTIS. DE IMPROVISO NUPTIAE.] Mire, et moraliter. ex his enim quae facta non ſunt, docet, quid feciſſe deberet. et, DE IMPROVISO NUPTIAE, pronunciandum.

COMMENTARIUS.

21. QUID AGAM, COGITO.] Elegans uſus τȣ̃ COGITO in fine ſententiae. Adelph. IV. 2. 30. Phorm. IV. 5. 15. Ad eundem modum Plautus, Moſtell. III. 1. 28.

Perii oppido, cum cogito.

22. MIHI INCIDIT SUSPICIO.] Ita infra III. 2. 21. Aliter Plautus, Merc. I. 2. 100.

Ne patrem prehendat ſuſpicio.

23. PAULULUM OBSONI.] Intelligit edulia, quae cum pane comeduntur, maxime piſces. Plautus, Bacchid. I. 1. 63.

Tu facito obſonatum nobis ſit opulentum obſonium.

Idem Vs. 69. vocatur *piſcatus bonus.* Vide Comment. majorem.

IPSUS.] Intelligit Simonem herum ſuum. Scilicet ſervi heros, diſcipuli magiſtros vocabant *ipſos* et Αὐτȣ̀ς. Plautus, Caſin. IV. 2. 11.

Ego eo, quo me ipſa *miſit.*

Loquitur ſerva de hera ſua. Ita in Evang. Matth. VIII. 24. Αὐτὸς δὲ ἐκάθευδε. *ipſe autem dormiebat*, h. e. Chriſtus. Inde Pythagoraeorum illud, ΑΥΤΟΣ ΕΦΑ, *ipſe dixit.* Et de Socrate, Ariſtophanes, Nub. 219.

ΜΑ. Αὐτός. ΣΤΡ. Τίς Αὐτός; ΜΑ. Σωκράτης.

H. e. *Ipſe. Quis ipſe? Socrates.* Comicum autem eſt IPSUS, unde *Ipſiſſimus*, αὐτότατος.

 24. NON

Non cohaerent. *Pa.* Quorſum nam iſtuc? *Da.* Ego me continuo ad Chremem.
Quum illuc advenio: ſolitudo ante oſtium. jam id gaudeo.
Ch. Recte dicis. *Pa.* Perge. *Da.* Maneo. Interea introire neminem
Video, exire neminem: matronam nullam. in aedibus Ni-

DONATUS.

24. Ego me continuo.] Et bene, continuo ad Chremem: ut ſi ab utroque hoc fieret, eſſet vera ſuſpicio Davi. Ego me continuo.] Deeſt, *duco.* Conſuetudine dictum eſt. ἐλλειπτικῶς. Egomet.] Una pars orationis eſt. Chremem.] *Chremem* et *Chremetem*, ut *Darem* et *Daretem.*

25. Solitudo ante ostium.] Signa ab his quae ſunt, quae non eſſe deceret. Jam id gaudeo.] Quaſi averſum, et non conſentientem Pamphilum, excitat ad gaudium laetitia ſua. Jam id gaudeo.] Sic *Virgilius*,

Cum venit, aulaeis jam ſe regina ſuperbis.

26. Recte dicis. perge.] Vultu enunciandum. Hoc dicit Pamphilus. Maneo.] At parum temporis fuiſti. Interea.] Temporis longi ſignificatio. Introire neminem.] A non factis.

27. Exire neminem.] Quid ſi intus erant? ideo ait, exire neminem.

COMMENTARIUS.

24. Non cohaerent.] H. e. Simul vera eſſe nequeunt. Cicero, Philipp. II. 8. *Ut non modo* non cohaerentia *inter ſe diceret; ſed maxime disjuncta atque contraria.*

Quorsum nam istuc?] Subaudi, narras. Cicero, Offic. III. 26. *Quorſum haec?*

25. Solitudo ante ostium.] Id vult, pro foribus nullos fuiſſe homines. Cicero, de Clar. Orat. c. 63. *Erat ab oratoribus quaedam in foro* ſolitudo.

27. Matronam nullam.] Intelligit pronubas, vicinas, cognatas, quarum erat ornare ſponſam, ornatamque deducere ad aedes

Nihil ornati, nihil tumulti. accessi: intro adspexi. *Pa.* Scio.
Magnum signum. *Da.* Num videntur convenire haec nuptiis?
Pa. Non opinor, Dave. *Da.* Opinor narras? non recte accipis.
Cer-

DONATUS.

28. Nihil ornati.] Ἀρχαϊσμός. Sic *Sallustius*, *Ergo Senati decreto serviendum ne sit.*

29. Signum.] Proprie pro argumento. Num videntur.] A consequentibus argumentum.

30. Non opinor.] Ille opinionem accommodat tantum, hic multum tribuit conjecturis. Non opinor.] Quoniam argumenta sunt et conjecturae, opinor dixit. Nam contra opinionem, certa res est, quae autem opinamur, putamus: quae putamus, incerta sunt. Opinor narras.] Bene a prima ad secundam personam.

31. Etiam puerum.] Etiam pro praeterea. Chremi.] Sic Chremi, ut *Ulyssi* et *Achilli.*

COMMENTARIUS.

aedes mariti; sed et in thalamo collocare. Catull. LIX. 186.

Vos bonae senibus viris
Cognitae bene feminae,
Collocate puellulam.

28. Nihil tumulti.] Attius, Aeneadis:

Nihil neque periculi est, neque tumulti *quod sciam.*

Plautus, Cas. III. 5. 22.

Quid intus tumulti *fuit?*

29. Magnum signum.] Ita Heaut. II. 3. 57. Eodem sensu supra I. 2. 14. *Magnum exemplum.*

Convenire nuptiis.] Cicero, Fin. III. 22. *Quid posterius priori non convenit?* Ovidius. Trist. I. 1. 6.

Non est conveniens *luctibus ille color.*

31. Cer-

Certa res est. etiam puerum inde abiens conveni Chremis,

Olera et pisciculos minutos ferre obolo in coenam seni.

Ch.

DONATUS.

32. OLERA ET PISCICULOS MINUTOS.] Sufficeret diminutive PISCICULOS dixisse, quod sic, MINUTOS dixit: et pretium, OBOLO esse emptos: quae est ultima nummorum significatio. Sunt enim genera minutorum piscium, quae magno veneant. Hic ergo etiam ex pretio vilissimos pisces significavit. Et, quid si MINUTOS, sed omnibus? SENI dixit, ut obsonationis ostenderet causam. OLERA ET PISCICULOS.] Quod supra generaliter, PAULULUM OBSONI: hic specialiter dixit. IN COENAM SENI.] Mire SENI, cujus est major cura domi.

COMMENTARIUS.

31. CERTA RES EST.] Ita etiam Plautus, pro eo, quod Terentius vocat, *certum est*; *decretum est.* Vide Mil. II. 4. 45. Mercat. V. 2. 16. Perf. II. 2. 41.

CONVENI.] Usurpatur hoc verbum etiam de fortuito concursu. Eun. II. 2. 3. Plautus, Epid. II. 2. 12.

Dii immortales, utinam conveniam *domi*
Periphanem! per omnem urbem quem sum defessus quaerere.

32. OLERA ET PISCICULOS MINUTOS FERRE OBOLO IN COENAM SENI.] Expressum è Menandri Perinthia:

Τὸ παιδίον δ' εἰσῆλθεν, ἑψητὰς φέρον.
Intravit puer, minutos pisciculos ferens.

Primum autem OLERA erant cibus vilis, nec nuptiis aptus. Plautus, Truc. II. 7. 48.

Tantilli domi causa olerum, *atque escarum et poscarum.*

Adde Capt. I. 2. 86. dixit porro PISCICULOS MINUTOS, uti Plautus, Rud. V. 2. 38. *Curculiunculos minutos.* Sed et ita Suetonius Aug. 76. *Secundarium panem*, *et* pisculos minutos, *et caseum bubulum*, *et ficos virides biferas maxime adpetebat.*

OBOLO IN COENAM.] Ita dixit, uti Theophrastus, Charact. c. 28. Τῇ ἑαυτοῦ γυναικὶ τρεῖς χαλκοῦς εἰς ὄψον δίδωσι. H. e. *Uxori suae tres obolos in obsonium dat.*

33. TUA

Ch. Liberatus ſum hodie, Dave, tua opera. *Da.* Ac nullus quidem.

Ch. Quid ita? nempe huic prorſus illam non dat. *Da.* Ridiculum caput!

Quaſi neceſſe ſit, ſi huic non dat, te illam uxorem ducere.

Niſi

DONATUS.

33. NULLUS.] Pro, *non*: ut alibi, *Nullus dixeris.*

34. QUID ITA?] Una pars orationis. RIDICULUM CAPUT.] Pro toto homine. nemo enim ore contempto, ex aliis membris hominem velit ſignificare. et eſt συνεκδοχὴ τρόπος.

35. QUASI NECESSE SIT, SI HUIC NON DAT, TE ILLAM UXOREM DUCERE.] Oſtendit, ἐνθύμημα vitioſum hoc eſſe, in quo, altero ſublato, non neceſſario alterum relinquatur.

COMMENTARIUS.

33. TUA OPERA.] Hoc loco OPERA auxilium notat. Ita Adelph. II. 3. 8. et paſſim alibi. Plautus, Capt. II. 3. 5.

> *Nam* tua opera, *et comitate, et virtute, et ſapientia*
> *Feciſti, ut redire liceat ad parentes denuo.*

Saepe tamen in malam partem, et pro culpa ſumitur. Ita infra IV. 2. 6. Unde *opera* et *culpa* junguntur, Hec. II. 1. 31.

34. RIDICULUM CAPUT.] Ita Adelph. II. 3. 8. V. 9. 9. Phorm. III. 3. 26. Plautus, Epid. I. 1. 86.

> *plane hoc corruptum 'ſt* caput.
> *Nequam homo es, Epidice.*

Virgilius, Aen. IV. 354.

> capitiſ*que injuria cari.*

Horatius, Sat. II. 1. 27.

> *Quod* capitum *vivunt, totidem ſtudiorum*
> *Millia.*

Ovidius, Metam. XII. 613.

> caput *inſuperabile bello.*

Ita et Graeci, κεφαλὴ φίλη ἢ ἐχθρά. *Amicum vel hoſtile caput.* pro homine.

36. Ni-

Nisi vides, nisi senis amicos oras, ambis. *Ch.* Bene mones.

Ibo; etsi hercle saepe jam me spes haec frustrata est. Vale.

DONATUS.

36. NISI VIDES, NISI SENIS AMICOS ORAS, AMBIS.] Hoc laborat Davus, quemadmodum Philumenam Charinus propriis laboribus promereatur uxorem. NISI VIDES, NISI SENIS AMICOS ORAS.] Artificiose Davus Charinum excitat, ut si fieri possit, adjuvetur negotium Pamphili, dum ille sibi providet. NISI VIDES.] Provides.

AMBIS.] Magnarum rerum desiderium et appetitus, *ambitio* dicitur. Confirmata re a factis et a personis, deliberativa nascitur.

COMMENTARIUS.

36. NISI VIDES.] Nisi provides et curam geris. Infra II. 6. 25. Heaut. IV. 2. 3. Phorm. I. 4. 14. Cicero, Fam. III. 9. *Haec videbimus.* Ubi vide Cortium. Et Catil. IV. 2. *Quare, P.C. incumbite ad salutem reipublicae; circumspicite omnes procellas, quae impendent.* Nisi providetis! Ovidius, Arte Am. I. 587.

Et sibi mandatis plura videnda *putat.*

AMBIS.] Sensus est: Nisi verbis blandis appellas, et prensas: Plautus, Amph. 69.

Sive qui ambissent *palmam histrionibus.*

Proprie de nuptiis usurpatur. Virgilius, Aen. IV. 283.

Heu, quid agat? quo nunc reginam ambire *furentem*
Audeat affatu?

Vide Servium; qui candidatos honorum *ambitores* esse dictos observat. Atque hinc translata locutio. Est autem *ambire* proprie circumire. Sallustius, Jugurth. 13. *Singulos ex Senatu* ambiundo *nitebantur.*

37. ME SPES HAEC FRUSTRATA 'ST.] Delusit. Plautus, Amph. II. 2. 200.

Nescio quis praestigiator hanc frustratur *familiam.*

Sallustius, Jugurth. 101. *Ita Jugurtham* spes frustrata.

ACTUS

ACTUS SECUNDI SCENA TERTIA.

PAMPHILUS. DAVUS.

Pa. QUID igitur sibi volt pater? cur simulat? *Da.* Ego dicam tibi.
Si id succenseat nunc, quia non dat tibi uxorem Chremes,
Ipsus sibi esse injurius videatur: neque id injuria,
Prius

DONATUS.

QUID IGITUR SIBI VOLT PATER.] *Haec Scena deliberationem continet Davi et Pamphili.*

1. IGITUR.] Bene IGITUR. Si enim falsae sunt nuptiae, quid cogitat? stomachose etiam hoc dixit, SIBI VOLT. *Virgilius*,

Quid vult concursus ad amnem?

2. SI ID.] ID, ob id, propter id.

3. NEQUE ID INJURIA.] Id est, usque adeo injustus sibi videbitur, ut se injustitiae ipse condemnet.

COMMENTARIUS.

1. EGO DICAM TIBI.] Ita solent sapienter quid dicturi. Adelph. IV. 5. 12.

2. SI ID SUCCENSEAT.] Qui à Censore censi inique ferebant, se amplius censos, quam pro facultatibus, proprie *succensere* dicebantur, id est, clanculum recensere. Inde igitur generatim pro subirasci; iniquo animo ferre, stomachari usurpatur. Infra II. 6. 17. Plautus, Persa III. 3. 26.

Jam omitto iratus esse. id tibi succensui,
Quia te negabas committere argentum mihi.

3. NEQUE ID INJURIA.] H. e. Et merito. Supra I. 1. Eun. III. 5. 15.

Prius quam tuum, ut ſeſe habeat, animum ad nuptias perſpexerit.
Sed ſi tu negaris ducere, ibi culpam in te transferet.
Tum illae turbae fient. *Pa.* Quidvis patiar. *Da.* Pater eſt, Pamphile. Diffi-

DONATUS.

4. PERSPEXERIT.] *Perſpicere* eſt ad plenum et perfectum videre.

6. TUM ILLAE TURBAE.] Tò ILLAE ad terrorem retulit. QUID VIS PATIAR?] Hoc eſt, patiarne uxorem ducere? QUID VIS PATIAR?] Sunt qui QUIDVIS, pro quicquid evenerit, intelligant: quia dixerat, ADEON' ME IGNAVUM PUTAS? Alii pronuntiant, ut ſit ſenſus, Quid me vis facere? an ut hoc patiar, uxorem mihi dari? PATER EST, PAMPHILE.] Hoc vultuoſe pronunciandum eſt, et mire PATER dixit: ut ipſo nomine videatur habere auctoritatem. et veluti dormitantem et oblitum poteſtatis paternae; his tribus excitat; PATER EST, PAMPHILE, DIFFICILE EST, HAEC SOLA EST MULIER. PATER EST.] A neceſſario argumentum.

COMMENTARIUS.

51. 43. Heaut. III. 3. 20. Plautus, Epid. II. 1. 8. *Neque adeo injuria.*

4. UT SESE HABEAT.] H. e. Quomodo animus tuus ſit affectus erga nuptias. Eun. IV. 2. 6. IV. 7. 30. Locutio tranſlata à valetudine corporis humani. Plautus, Pſeud. IV. 1. 25. *Optime habet.* Nepos, Dion. 2. *Quaeſivit à medicis, quemadmodum* ſe haberet. Florus, IV. 2. 68. *Bene* ſe habet *Imperator.* Ubi vero dicit, UT SESE HABEAT AD NUPTIAS; Graecam locutionem imitatur, ὅπως ἔχει πρὸς τὸν γάμον. Ita Aelianus, Var. Hiſt. II. 13. Δεδιότες, ὅπως ποτὲ ἕξουσι πρὸς τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀνδρός. H. e. *Ut ſeſe habituri eſſent ad accuſationem viri*; ſeu, quo animo accuſationem viri eſſent laturi. Salluſtius, Jugurth. 45. *Hortatur*, ad cetera, *quae levia ſint, patrem* animum *gerant.*

CULPAM IN TE TRANSFERET.] Ita Eun. II. 3. 96. Plautus, Amph. II. 2. 156.

Ne poſterius in me culpam conferas.

6. QUIDVIS PATIAR.] Senſus eſt, q. d. Pamphilus: Transferat ſane

Difficile est. tum haec sola est mulier. dictum ac factum invenerit

Aliquam causam, quamobrem ejiciat oppido. *Pa.* Ejiciat? *Da.* Cito.

Pa.

DONATUS.

7. DIFFICILE EST.] Hoc est resistere, contradicere, Pamphilo difficile, perniciosum Glycerio. DIFFICILE EST.] Αʼποσιώπησις cum vultu. Deest *resistere*. SOLA.] Sine auxilio, ac per hoc deserta. SOLA autem sine defensoribus propriis. et SOLA et MULIER dixit. DICTUM AC FACTUM.] Proverbium celeritatis. id est, cito. INVENERIT.] Pro, inveniet. Conjunctivo modo pro indicativo usus est: et est honesta locutio.

8. QUAMOBREM EJICIAT OPPIDO.] Callide ad ejus periculum se convertit, cui plus amator timet, quam sibi. Ideo vincitur statim. Apparet autem Davum male suadere: qui tum caveat Pamphilo, cum maxime formidat senem. OPPIDO.] Ex civitate. EJICIAT?] Miratur, et stupet. CITO.] Illo admirante, hic etiam confirmavit. addidit et tempus celeritatis.

COMMENTARIUS.

sane pater culpam in me; patiar. Fiant turbae istae, patiar id quoque. Ita Eun. I. 2. 97. Cicero, Fam. II. 16. *Nonne tibi affirmavi; quidvis potius me perpessurum, quam ex Italia ad bellum civile exiturum?*

7. SOLA EST.] H. e. Sine amico aut defensore. Eun. I. 2. 67. Adelph. III. 2. 4.

DICTUM AC FACTUM.] Ita Heaut. V. I. 31. Gr. ἅμα ἔπος, ἅμα ἔργον. Virgilius, Aen. I. 146. eodem sensu:

Sic ait, *et* dicto citius *tumida aequora placat*.

Homerus, Iliad. T. 242.

Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

8. CAUSAM.] Praetextum. Supra I. 3. 8. Eun. III. 3. 6. V. 6. 30. Heaut. IV. 3. 23. et passim alibi.

EJICIAT OPPIDO.] Nimirum edicto magistratuum. Et Graeci ἐκβάλλειν τῆς πόλεως dicunt. Plautus, Asin. I. 3. 9.

Pa. Cedo igitur, quid faciam, Dave? *Da.* Dic te ducturum. *Pa.* Hem. *Da.* Quid est?

Pa. Egone dicam? *Da.* Cur non? *Pa.* Nunquam faciam. *Da.* Ne nega.

Pa. Suadere noli. *Da.* Ex ea re quid fiat, vide.

Pa. Ut ab illa excludar, huc concludar. *Da.* Non ita est. Nem-

DONATUS.

9. CEDO.] Singularis tantum numeri est: caetera pluralis, ut *Salve*, *salvete*. DIC TE DUCTURUM.] Pronuncia, DIC: quasi rem facilem et nullius praejudicii. DIC TE DUCTURUM.] Hoc est, quod ab initio nitebatur.

10. EGONE DICAM.] Τὸ EGO ἔμφασιν habet: hoc est, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conveniat fallere, atque mentiri. CUR NON?] Non interrogat, sed facilitatem rei ostendit. NUNQUAM.] Plus habet negationis, quam *non*.

11. EX EA RE QUID FIAT VIDE.] Ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως.

12. UT AB ILLA EXCLUDAR, HUC CONCLUDAR.] Mire hanc cum pronomine significat, dicens AB ILLA. Illi nec sexum servavit, ne uxor esse videatur. Et ex ferarum translatione CONCLUDAR dixit. ut alibi, *conclusam hic habeo uxorem saevam.* UT AB ILLA EXCLUDAR.] Ἐν ὑποκρίσει: nam aliud infert atque intelligit Davum dicere.

COMMENTARIUS.

Quum tu me, ut meritus sum, non tractas, quae ejicis domo.

Evang. Luc. IV. 29. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως. *Ejecerunt illum ex oppido.*

10. NUNQUAM FACIAM.] Ἐμφατικώτερον est NUNQUAM quam NON. Infra II. 4. 7. IV. 5. 13. Heaut. III. 1. 44. Plautus, Asin. III. 3. 40.

Qui hodie nunquam *ad vesperum vivam.*

Virgilius, Aen. II. 670.

Nunquam *omnes hodie moriemur inulti.*

12. UT AB ILLA EXCLUDAR, HUC CONCLUDAR.] Vere haec pu-

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem. tu, ducam, inquies.
Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quae nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periclo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes

DONATUS.

13. Nempe hoc sic esse.] Conjectura atque divinatio, an hoc, an illud venturum sit. Nempe hoc sic esse opinor.] Ab imitatione (μίμησις enim dicitur) deducitur. Nempe hoc.] A possibili.

15. Cedo.] Cedo singulariter tantum: caetera pluraliter. Cedo, quid jurgabit?] Ab utili. Hic reddes omnia.] Hic adverbium loci non est, sed adverbium temporis. ut *Virgilius:*

Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.

Reddes.] Facies, restitues.

16. Incerta ut sient.] Hic est eventus.

17. Sine omni periculo.] Hoc est, sine ducenda Philumena.

COMMENTARIUS.

putat Pamphilus. Vide infra III. 5. 15. Amantes autem *excludi* dicebantur, quando amicarum fores offendebant clausas. Eun. I. 1. 4. I. 2. 18. III. 2. 28. *Concludi* dicuntur ferae bestiae seu caveae, seu retibus in venatione. Eun. IV. 3. 25. Phorm. V. 1. 17. Ubi vide Donatum. Ovidius, Amor. I. 4. 61.

Nocte vir includet.

Plautus, Rud. III. 1. 18.

Concludo *in vincla bestiam nequissimam.*

14. Ducas volo hodie uxorem.] Hoc sic dicet Simo infra II. 5. 7.

16. Certa consilia incerta ut sient.] Species ὀξύμωρον est. Ita Adelph. V. 4. 3.

Tibi non det gnatam. nec tu ea causa minueris
Haec, quae facis; ne is mutet suam sententiam,
Patri dic velle: ut, cum velit, tibi jure irasci non queat.
Nam quod tu speras, propulsabo facile: uxorem his moribus

Da-

DONATUS.

18. Nec tu ea causa minueris.] Hoc est quod supra, *Id mutavit, quoniam me immutatum videt.* Nec tu ea causa.] Quia promiseris te esse ducturum.

19. Ne is.] Chremes scilicet. Ne is mutet.] Ad consilium redit, et conjungit eventum.

20. Patri dic velle: ut, cum velit.] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parvi faciat iram patris, et neget uxorem ducere, utpote fretus, neminem alium sibi commissurum conjugem.

21. Nam quod tu speres.] Sunt qui pro speres, timeas habeant: ut sit, Nam quod tu timeas, scilicet aliam daturum. Propulsabo.] Hoc est, causam inanem esse monstrabo. id est, ostendam nihilominus te esse ducturum aliam uxorem, etiamsi hanc non duxeris. Propulsabo.] Eleganter, pro eo quod est *repellam.* Uxorem his moribus dabit nemo.] Ne alteram quaerat. His moribus.] Deest aliquid. ut sit, *his moribus praedito.*

COMMENTARIUS.

18. Nec tu ea causa minueris haec quae facis.] H. e. Tu tamen id ages, quod agis; neque spes nuptiarum et Glycerii habendae tibi adimetur. Ita Hec. IV. 3. 10. Plautus, Asin. III. 1. 6.

Hoccine est pietatem colere, matris imperium minuere?

19. Is.] Intelligit ipsum patrem Simonem. Vide Comment. majorem.

21. Quod tu speras.] Vere sperabat Pamphilus, neminem sibi his moribus praedito uxorem daturum. Male igitur hunc locum cepit Donatus.

Propulsabo.] Refellam. Proprie autem quaevis molesta, ut hostis, bellum, periculum, propulsari dicuntur.

His

Dabit nemo. inveniet inopem potius, quam te corrumpi ſinat.

Sed ſi te aequo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

Aliam otioſus quaeret. interea aliquid acciderit boni.

Pa.

DONATUS.

22. Inveniet inopem.] Ὑποφορὰ, ἐφεκτικῶς. Sed nec inopem quaerat. Inveniet.] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putant, Inveniet inopem.

23. Negligentem feceris.] Hoc eſt, etiam in paratis nuptiis.

24. Aliam otioſus.] Ex otio, hoc eſt, ſecurus. Interea aliquid boni acciderit.] Scilicet ne quaerendo inveniat. Interea aliquid.] Morem patris adoleſcenti in delicto pro bono ſervus oſtentat. Acciderit.] Et ad cauſam refertur: et certe quia mortem patris bonum denuntiat. Acciderit.] Nota acciderit etiam pro bono et ab hoc, et apud veteres frequentatum.

COMMENTARIUS.

His moribus.] Subaudi, morato. Sic Hec. IV. 4. 22. Plautus, Moſtell. III. 2. 19.

> *Atque pol neſcio, ut* moribus *ſient*
> *Voſtrae.*

22. Nemo.] Venuſte τὸ nemo in fine ſententiae ponitur. Ita infra IV. 2. 14. Eun. IV. 4. 13. Hec. I. 2. 114.

Corrumpi.] Ita ſolent de filio vagis amoribus perdito. Adelph. I. 2. 17. Plautus, Bacchid. III. 3. 15.

> *Non ſino, neque equidem illum me vivo* corrumpi ſinam.

Mulier autem *corrumpi* dicitur, quae à viro ſuo pellicitur. Heaut. II. 2. 2.

23. Aequo animo ferre.] Ita infra V. 4. 18. Adelph. IV. 7. 20. Hec. IV. 4. 63. Phorm. I. 2. 88. Plautus, Mil. IV. 8. 33.

> *Fer aequo animo.*

24. Interea aliquid acciderit boni.] Formula bene ſperare alterum jubentis. Ita ſupra II. 1. 14.

Pa. Itan' credis? *Da.* Haud dubium id quidem est. *Pa.* Vide quo me inducas. *Da.* Quin taces?

Pa. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est: Nam

DONATUS.

25. HAUD DUBIUM.] Plus intulit, quam est interrogatus. INDUCAS.] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, HUC CONCLUDAR. Bona οἰκονομία, ut mox juste Davo succenseat Pamphilus. QUIN TACES? DICAM.] Cur non securus es? significat jam nunc *tacere*, securum esse, ut in Adelph. *Tace*, *egomet conveniam Pamphilum.* Et ideo ille, ut consentire dicenti QUIN TACES? videretur: ait, DICAM. ut scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. QUIN TACES?] Correptio est silentium praecipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. nam tacere, securi est.

26. PUERUM AUTEM.] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quidquid peperisset*, *decreverunt tollere.* Sic ergo solvitur; Quod ibi servus cum stomacho dixit, hic tantum Pamphilum verecunde locutum accipimus.

PUERUM AUTEM NE RESCISCAT.] Aut divinat. aut PUERUM pro quolibet sexu. sobolem, hoc est, foetum: ut, *Quicquid peperisset*, *decreverunt tollere.* ut Graeci pueros παῖδας *Homerus:*

Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες.

Et *Horatius:*

Dicam et Alciden, *puerosque Ledae.*

CAUTIO EST.] Cautione opus est, hoc est, cavendum est.

COMMENTARIUS.

25. INDUCAS.] H. e. Consilio tuo impellas. Plautus, Mil. II. 2. 99.

Impellamus, *vera ut esse credat*, *quae mentibitur.*

QUIN TACES?] Particula QUIN juncta verbo indicativo fortiter jubet. Supra I. 1. 18. II. 2. 9. Infra II. 6. 18. Heaut. IV. 7. 4. Plautus, Merc. II. 4. 26. *Quin taces?*

26. PUERUM MIHI ESSE EX ILLA.] Credit igitur se jam patrem factum, memor verborum Mysidis, supra I. 5. 33. Pariet au-

Nam pollicitus sum suscepturum. *Da.* O facinus audax! *Pa.* Hanc fidem
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.
Da. Curabitur. sed pater adest: cave, te esse tristem sentiat.

DONATUS.

27. NAM POLLICITUS SUM.] *Promissio* et *pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* majoris asseverationis est. HANC FIDEM.] Ordo est: *ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum.*

29. CURABITUR.] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et grave, ostendit.

COMMENTARIUS.

autem Glycerium demum infra III. 1. 15. Dixit autem PUERUM, licet quid vel natum, vel nasciturum esset, filiusne an filia, ignoraret. De utroque enim sexu veteribus *Puer* est dictus. Naevius: *Prima incedit Ceteris Proserpina* puer.
Livius, Odyssea:

Sancta puer, *Saturni filia, regina.*

Cicero, Att. XVI. 11. *Atticae, quoniam, quod optimum* in pueris *est, hilarula est, meis verbis des suavium.*

CAUTIO EST.] Graecissans locutio, ubi verbalia pro gerundiis usurpantur. Adelph. III. 4. 57. Plautus, Bacchid. IV. 2. 15.

Quum ego hujus verba interpretor, mihi cautio est,
Ne nucifrangibula excussit ex malis meis.

Cicero, Lael. 21. *Una* cautio est, *atque una provisio, ut ne.*

27. POLLICITUS SUM SUSCEPTURUM.] Confer supra I. 3. 34. et infra III. 1. 6.

O FACINUS AUDAX.] Ita Eun. IV. 3. 2. Phorm. I. 3. 4. et II. 1. 3. Plautus, Aul. III. 4. 1.

Di immortales! facinus audax *incipit.*

29. TRISTEM.] Vide infra V. 2. 16.

ACTUS SECUNDI

SCENA QUARTA.

SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

Si. REviso quid agant, aut quid captent consilii.

Da. Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.

Ve-

DONATUS.

REviso.] *Haec Scena nodum injicit fabulae, et periculum comicum. Facit etiam executionem consiliorum.*

1. REVISO QUID AGANT, AUT QUID CAPTENT CONSILII.] QUID AGANT, auribus opus est. πρὸς τὸ QUID CAPTENT CONSILII, prudentia et sagacitate. et quod supra dixit, non poenituit idem repetere, *observes filium; quid agat, quid consilii cum illo captet.* Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus consistit, cogitatione, dicendo, gerendo.

REVISO.] Redeo ut videam. QUID AGANT.] Quid respondeant, quid dicant.

2. HIC NUNC NON DUBITAT.] Non dixit *senex*, aut *pater*: sed HIC, cum odio, quoniam animo adverso loquitur.

COMMENTARIUS.

1. QUID AGANT.] Nimirum Pamphilus et Davus.

QUID CAPTENT CONSILII.] Ita supra I. 1. 43. Plautus, Asin. II. 2. 91.

Quid *nunc* consilii captandum *censes?*

2. HIC.] Ita per contemtum de hero suo non audiente loquitur. Ita mox II. 6. 1. et Adelph. IV. 2. 14.

3. Mi-

Venit meditatus alicunde, ex ſolo loco.
Orationem ſperat inveniſſe ſe,
Qui differat te. proin tu fac, apud te ut ſies.

Pa:

DONATUS.

3. VENIT MEDITATUS ALICUNDE.] Terror objurgaturi patris, hortatio eſt ad promittendum Pamphilo, quod jubetur. EX SOLO LOCO. ORATIONEM SPERAT INVENISSE SE.] SOLO, deſerto, ubi meditari facilius poſſit.

4. ET ORATIONEM dixit, quod quaſi ad plenum cogitari potuiſſet, quippe MEDITATUS EX SOLO LOCO. *Menander*, εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες.

5. QUA DIFFERAT.] Diſturbet, et in diverſum ferat. *Virgil.*

---- *atque arida differt*
Nubila.

Et in Adelphis, *Miſeram me! differor doloribus.* hoc eſt, in diverſum rapit, diſſipat. APUD TE UT SIES.] Non, ne timeat, cavet Davus, ſed ne amore a conſilio ſuo alienetur Pamphilus. APUD TE SIES.] Praeparatus ſis. cui contrarium eſt, *Non ſum apud me.*

COMMENTARIUS.

3. MEDITATUS.] *Meditari*, μελετᾶν proprie eſt verſus pangere. Virgilius, Ecl. I. 2.

Silveſtrem tenui Muſam meditaris *avena.*

Ubi vide interpretes. Hinc transfertur ad quaſcunque res animi, quibus ſeu intelligendis, ſeu agendis nos paramus. Adelph. II. 1. 14. Phorm. II. 1. 12. Plautus, Bacchid. III. 2. 1.

Multis modis meditatus *egomet mecum ſum, et ita eſſe arbitror.*

EX SOLO LOCO.] H. e. Solitario. Phorm. V. 7. 85. Plautus, Rud. I. 4. 8. *Neque magis* ſolae *terrae ſunt, quam haec loca, atque hae regiones.* Virgilius, Ecl. X. 14.

Sola *ſub rupe jacentem.*

Georg. IV. 465. Solo *in littore.*

4. DIFFERAT.] H. e. Ita perturbet, ut vix conſilium mente conſiſtere queat. Quod praemetuens Davus addit, PROIN TU FAC,

Pa. Modo ut poſſim, Dave. *Da.* Crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum eſſe verbum, ſi te dices ducere.

DONATUS.

6. MODO UT POSSIM.] UT, pro ne non. MODO UT POSSIM.] A poſſibili, Poſſim apud me eſſe.

7. NUNQUAM HODIE.] Ab utili eventu. NUNQUAM, plus aſſeverationis habet, quam *non.* ut *Virgilius*,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

COMMUTATURUM PATREM.] Jurgium; hoc eſt enim *verba commutare.* COMMUTATURUM VERBUM.] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie.* hoc eſt, dabitis atque accipietis, id eſt, jurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc eſſe, pro bonis dictis mala ingerere: hoc eſt, iracundia in maledicta compelli.

COMMENTARIUS.

APUD TE UT SIES. Proprie *differri* res dicitur, quae quum antea eſſet conjuncta, in partes diverſas agitur et diſſipatur. De claſſe Vellejus Paterc. II. 79. *Vis Africi laceravit ac* diſtulit. Plautus, Rud. II. 3. 36.

Nos cum ſcapha tempeſtas dextrovorſum
Differt *ab illis.*

Quo ſenſu et rumores *differri*, id eſt, diſſipari dicuntur. Heaut. Prol. 16. Sed et mulier parturiens dicitur *differri* doloribus. Adelph. III. 5. 40. Demum ad animum conturbatum transfertur. Plautus, Truc. IV. 1. 3.

Di magni! ut ego laetus ſum, et laetitia differor.

H. e. Neſcio ubi ſim; certe non ſum apud me, prae laetitia.

FAC, APUD TE UT SIES.] Ita infra V. 4. 34. Hec. IV. 4. 85. Phorm. I. 4. 27. Plautus, Mil. IV. 8. 36.

Perii! ſumne ego apud me?

6. MODO UT POSSIM.] Comicum videtur MODO UT. Ita Phorm. I. 2. 9. V. 2. 8. Plautus, Aſin. II. 2. 8.

Aetatem velim ſervire, Libanum ut *inveniam* modo.

7. TECUM COMMUTATURUM PATREM UNUM ESSE VERBUM.] Ita et Phorm. IV. 3. 33. Integra locutio videtur eſſe, *Verba commutare verbis.* Gellius, XVII. 2. ex Q. Claudii Annalium primo: *Putabant, eos qui foris atque in arte erant,* inter ſe commu-

ACTUS SECUNDI
SCENA QUINTA.

Byrrhia. Simo. Davus. Pamphilus.

By. HErus me, relictis rebus, jussit Pamphilum Ho-

DONATUS.

HErus me relictis rebus.] *Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo, et Davus, et Pamphilus, et Charinus, et ipse Byrrhia.*

1. Herus me relictis.] Ad hoc venit Byrrhia, ut in errorem conciliet Charinum. et in hac Scena quatuor personae sine implicatione intellectus loquuntur. Herus me relictis rebus.] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod coeperis. ut *Virgilius*,

Imponit regina manum.

Relinquuntur vero res, cum imperfectae relinquuntur. Item *Virgilius*,

Atque opere in medio defixa reliquit aratra.

Relictis rebus.] Adeo praeposuit hoc negotii rebus omnibus.

COMMENTARIUS.

mutationes *et consilia* facere. Ad quae verba ipse Gellius haec notat: „Commutationes, id est, collationes, communicationes- „que inusitate dixit, sed non hercle inscite, nec ineleganter." Forte igitur *verba commutare cum aliquo* olim simpliciter dictum pro sermones conferre; demum pro jurgari, mutuisque verbis et conviciis incessere. Eadem locutione Germani et Belgae utuntur.

1. Relictis rebus.] Quae cum cura facimus, relictis rebus, et relictis rebus omnibus facere dicimur. Eun. I. 2. 85. Heaut. IV. 7. 12. Plautus, Stich. II. 2. 38.

Res omnes relictas *habeo, prae quod tu velis.*

Epid. IV. 2. 35. Ego

Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo praesto video cum Davo. hoc agam.
Si. Utrumque adesse video. *Da.* Hem, serva. *Si.* Pamphile.
Da. Quasi de improviso respice ad eum. *Pa.* Ehem, pater. *Da.*

DONATUS.

2. HODIE OBSERVARE.] Observatio duplex est, vel captionis, vel obsequii.

3. ID PROPTEREA.] Necesse est aut alterum esse supervacuum, aut PROPTEREA post accipiendum.

4. HOC AGAM.] In gestu est: nam est figura corporis, observantis quid agatur.

5. UTRUMQUE.] Et Davum et Pamphilum.

6. QUASI DE IMPROVISO RESPICE.] Interest ejus qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolose locuturus: ut, *Magnam respexit ad urbem.* DE IMPROVISO.] Scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia.

COMMENTARIUS.

Ego relictis rebus, *Epidicum quaerendo operam dabo.*

Relinqui autem proprie dicuntur res imperfectae. Ovidius, Metam. VI. 201.

Ite sacris, properate sacris; laurumque capillis
Ponite. deponunt, infectaque sacra relinquunt.

2. QUID AGERET DE NUPTIIS.] Ita Plautus, Truc. IV. 4. 8.

Nihil ego nunc de istac re ago.

3. HUNC.] Intelligit Simonem.

4. HOC AGAM.] Vide supra I. 2. 15.

HEM, SERVA.] Vox est ab augurio desumta. Vult igitur Davus, Pamphilum et vultum, et gestus, et sua mussitantis verba observare, ne quid titubet, et differatur, seu turbetur à patre. Ita Adelph. II. 1. 16.

6. DE IMPROVISO.] Idem *improviso*, et *ex improviso* dicitur. Plautus, Asin. II. 2. 47.

Tantum adest boni improviso.

Rud.

Da. Probe. *Si.* Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.

By. Nunc nostrae timeo parti, quid hic respondeat.

Pa. Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora. *By.* Hem.

Da. Obmutuit. *By.* Quid dixit! *Si.* Facis ut te decet,

Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia.

Da.

DONATUS.

7. Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.] *Nolo* et *volo*, nimis imperiosa et superba dictio est, ut alibi, *Pisces caeteros pugna, Dromo. Congrum istum maximum in aqua sinito ludere Paulisper. ubi ego venero, exossabitur: Prius nolo.*

9. Usquam erit in me mora.] Recusantis est magis, quam non volentis, consensio, segnis ac tepida, si penitus consideres. Hem.] Perculsus hoc dicto Byrrhia, interjectione magis, quam verbo exclamavit.

10. Quid dixit.] Nota hic Byrrhiae personam quartam, sed non admixtam.

11. Quum istuc, quod postulo, impetro.] Nimis obsequenter locutus est pater. Et postulo pro jubeo: et impetro, pro extorqueo. Postulo, juste volo. Petimus enim precario: Poscimus imperiose; Postulamus jure. Impetro, pro, cum impetrem.

COMMENTARIUS.

Rud. IV. 2. 5.

ex improviso *filiam inveni meam.*

9. Tibi erit in me mora.] Ita Plautus, Curc. III. 90.

Cave, in te sit mihi mora.

11. Impetro cum gratia.] H. e. Sponte et lubens facis, quae volo. Παράλληλα sunt Adelph. III. 5. 44. Phorm. 3. 2. Impetramus autem *cum gratia* id quod continuo et simulatque petimus ex animo nobis datur. Qui aliter faciunt, de iis Seneca,

Benef.

Da. Sum verus? *By.* Herus, quantum audio, uxore excidit.

Si. I nunc jam intro: ne in mora, cum opus sit, sies.

Pa.

DONATUS.

12. SUM VERUS?] Id est veridicus: ut *falsus*, pro falsidicus. UXORE EXCIDIT.] *Cadere spe* dicuntur, qui levati animo, a summo ad inferiora labuntur. UXORE, hoc est, matrimonio ac nuptiis. UXORE EXCIDIT.] Quod Graeci dicunt, ἐξέπεσεν καὶ ἀπέτυχεν.

COMMENTARIUS.

Benef. I. 1. *Ita* gratiam *omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus.* Vide Heaut. II. 3. 21.

12. SUM VERUS?] Haec si cum interrogatione legantur, aversus ad spectatores locutus est Davus, q. d. *Sumne verus?* h. e. dixine, ita futurum esse? Vates autem dicebatur VERUS, quoties eventus responderet dictis. Ovidius, Heroïd. XVI. 123.

Vera *fuit vates.*

Metam. III. 209.

Talia dum vero *memorantur Apollinis ore.*

Sed et simpliciter verum dicens *verus* est. Plautus, Mil. IV. 8. 59.

Dicent te mendacem, nec verum *esse, fide nulla esse te.*

UXORE EXCIDIT.] Et quae perdimus, et quae non impetramus, iis *excidere* dicimur. Plautus, Menaechm. IV. 2. 104.

Ex hac familia me plane excidisse *intelligo.*

Ovidius, Metam. II. 328.

Quem si non tenuit, magnis tamen excidit *ausis.*

Quod autem Lucilius dixit, *Egoque ab Archilocho excido*, id Nonius interpretatur, *Dissentio.*

13. NE IN MORA SIES.] Dicitur quis *esse in mora*, et mora esse in aliquo. Prioris locutionis exempla sunt infra III. 1. 9. et Adelph. III. 2. 59. Plautus, Trin. II. 2. 2.

Impera, quod vis: neque tibi ero in mora, *neque latebrose me abs tuo*
Conspectu occultabo.

Posterioris And. I. 1. 139. Adelph. IV. 7. 1. Virgilius, Ecl. III. 52.

Quin age, si quid habes, in me mora *non* erit *ulla.*

14. NOL-

Pa. Eo. *By.* Nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum est, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

Ego

DONATUS.

14. NULLANE IN RE ESSE HOMINI CUIQUAM FIDEM!] Non, in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. ut *Virgil.*

Nusquam tuta fides.

Cum in amore fracta esset ab eo,

Quem subiisse humeris confectum aetate parentem
Audierat.

Alibi *Terentius*, *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris*, *Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est Te fallere?*

15. ILLUD VERBUM.] Id est, proverbium et sententia. et sic veteres VERBUM pro sententia.

16. OMNES SIBI MELIUS.] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.*

COMMENTARIUS.

14. NULLANE IN RE ESSE HOMINI CUIQUAM FIDEM!] De constructione vide supra I. 5. 10. Idem Didonem querentem facit Virgilius, Aen. IV. 373.

Nusquam tuta fides.

Propertius, II. Eleg. XXV. 3.

Expertus dico. Nemo est in amore fidelis.

15. VERUM ILLUD VERBUM EST.] Quasi formulae speciem habet. Ita Eun. IV. 5. 6. Plautus, Merc. IV. 4. 31.

Nunc ego verum illud verbum esse *experior vetus.*

16. OMNES SIBI MALLE MELIUS ESSE, QUAM ALTERI.] Hunc locum respexisse videtur Cicero, Off. III. 5. Sibi *ut quisque* malit, *quod ad usum vitae pertineat*, quam alteri *adquirere*, *concessum est*, *non repugnante natura.* Hegias apud Suidam: Ἑκάστῳ γὰρ εἶναι τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἕτερον. Hoc est: *Quemque sibi ipsi magis optare bonum quam alteri.* In eandem sententiam dixit Menander:

Φιλεῖ δ' ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα.

H. e. *Nemo quemquam se ipso magis diligit.*
Euripides Medea:

Ως

Pa. Cedo igitur, quid faciam, Dave? *Da.* Dic
te ducturum. *Pa.* Hem. *Da.* Quid est?
Pa. Egone dicam? *Da.* Cur non? *Pa.* Nunquam faciam. *Da.* Ne nega.
Pa. Suadere noli. *Da.* Ex ea re quid fiat, vide.
Pa. Ut ab illa excludar, huc concludar. *Da.* Non ita est. Nem-

DONATUS.

9. CEDO.] Singularis tantum numeri est: caetera pluralis, ut *Salve*, *ſalvete*. DIC TE DUCTURUM.] Pronuncia, DIC: quaſi rem facilem et nullius praejudicii. DIC TE DUCTURUM.] Hoc eſt, quod ab initio nitebatur.

10. EGONE DICAM.] Τὸ EGO ἔμφασιν habet: hoc eſt, vel quem non oporteat dicere, vel quem non conveniat fallere, atque mentiri. CUR NON?] Non interrogat, ſed facilitatem rei oſtendit. NUNQUAM.] Plus habet negationis, quam *non*.

11. EX EA RE QUID FIAT VIDE.] Ἀπὸ τῆς ἐμβάσεως.

12. UT AB ILLA EXCLUDAR, HUC CONCLUDAR.] Mire hanc cum pronomine ſignificat, dicens AB ILLA. Illi nec ſexum ſervavit, ne uxor eſſe videatur. Et ex ferarum tranſlatione CONCLUDAR dixit. ut alibi, *concluſam hic habeo uxorem ſaevam.* UT AB ILLA EXCLUDAR.] Ἐν ὑποκρίσει: nam aliud infert atque intelligit Davum dicere.

COMMENTARIUS.

Quum tu me, ut meritus ſum, non tractas, quae ejicis domo.

Evang. Luc. IV. 29. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω τῆς πόλεως. *Ejecerunt illum ex oppido.*

10. NUNQUAM FACIAM.] Ἐμφατικώτερον eſt NUNQUAM quam NON. Infra II. 4. 7. IV. 5. 13. Heaut. III. 1. 44. Plautus, Aſin. III. 3. 40.

Qui hodie nunquam *ad veſperum vivam.*

Virgilius, Aen. II. 670.

Nunquam *omnes hodie moriemur inulti.*

12. UT AB ILLA EXCLUDAR, HUC CONCLUDAR.] Vere haec pu-

Nempe hoc sic esse opinor dicturum patrem:
Ducas volo hodie uxorem. tu, ducam, inquies.
Cedo, quid jurgabit tecum? hic reddes omnia,
Quae nunc sunt certa ei consilia, incerta ut sient,
Sine omni periclo. nam hocce haud dubium est, quin Chremes

Tibi

DONATUS.

13. NEMPE HOC SIC ESSE.] Conjectura atque divinatio, an hoc, an illud venturum sit. NEMPE HOC SIC ESSE OPINOR.] Ab imitatione (μίμησις enim dicitur) deducitur. NEMPE HOC.] A possibili.

15. CEDO.] CEDO singulariter tantum: caetera pluraliter. CEDO, QUID JURGABIT?] Ab utili. HIC REDDES OMNIA.] Hic adverbium loci non est, sed adverbium temporis. ut *Virgilius:*

Hic annis gravis atque animi maturus Alethes.

REDDES.] Facies, restitues.

16. INCERTA UT SIENT.] Hic est eventus.

17. SINE OMNI PERICULO.] Hoc est, sine ducenda Philumena.

COMMENTARIUS.

putat Pamphilus. Vide infra III. 5. 15. Amantes autem *excludi* dicebantur, quando amicarum fores offendebant clausas. Eun. I. 1. 4. I. 2. 18. III. 2. 28. *Concludi* dicuntur ferae bestiae seu caveae, seu retibus in venatione. Eun. IV. 3. 25. Phorm. V. 1. 17. Ubi vide Donatum. Ovidius, Amor. I. 4. 61.

Nocte vir includet.

Plautus, Rud. III. 1. 18.

Concludo *in vincla bestiam nequissimam.*

14. DUCAS VOLO HODIE UXOREM.] Hoc sic dicet Simo infra II. 5. 7.

16. CERTA CONSILIA INCERTA UT SIENT.] Species ὀξύμωρον est. Ita Adelph. V. 4. 3.

18. NEC

Tibi non det gnatam. nec tu ea causa minueris
Haec, quae facis; ne is mutet suam sententiam,
Patri dic velle: ut, cum velit, tibi jure irasci
non queat.
Nam quod tu speras, propulsabo facile. uxorem
his moribus

Da-

DONATUS.

18. NEC TU EA CAUSA MINUERIS.] Hoc est quod supra, *Id mutavit, quoniam me immutatum videt.* NEC TU EA CAUSA.] Quia promiseris te esse ducturum.

19. NE IS.] Chremes scilicet. NE IS MUTET.] Ad consilium redit, et conjungit eventum.

20. PATRI DIC VELLE: UT, CUM VELIT.] Scilicet ne securus, quod non sit Chremes daturus filiam suam, parvi faciat iram patris, et neget uxorem ducere, utpote fretus, neminem alium sibi commissurum conjugem.

21. NAM QUOD TU SPERES.] Sunt qui pro SPERES, TIMEAS habeant: ut sit, Nam quod tu timeas, scilicet aliam daturum. PROPULSABO.] Hoc est, causam inanem esse monstrabo. id est, ostendam nihilominus te esse ducturum aliam uxorem, etiamsi hanc non duxeris. PROPULSABO.] Eleganter, pro eo quod est *repellam.* UXOREM HIS MORIBUS DABIT NEMO.] Ne alteram quaerat. HIS MORIBUS.] Deest aliquid. ut sit, *his moribus praedito.*

COMMENTARIUS.

18. NEC TU EA CAUSA MINUERIS HAEC QUAE FACIS.] H. e. Tu tamen id ages, quod agis; neque spes nuptiarum et Glycerii habendae tibi adimetur. Ita Hec. IV. 3. 10. Plautus, Asin. III. 1. 6.

Hoccine est pietatem colere, matris imperium minuere?

19. IS.] Intelligit ipsum patrem Simonem. Vide Comment. majorem.

21. QUOD TU SPERAS.] Vere sperabat Pamphilus, neminem sibi his moribus praedito uxorem daturum. Male igitur hunc locum cepit Donatus.

PROPULSABO.] Refellam. Proprie autem quaevis molesta, ut hostis, bellum, periculum, propulsari dicuntur.

His

Dabit nemo. inveniet inopem potius, quam te corrumpi ſinat.

Sed ſi te aequo animo ferre accipiet, negligentem feceris.

Aliam otioſus quaeret. interea aliquid acciderit boni.

Pa.

DONATUS.

22. Inveniet inopem.] Ὑποφορά, ἐφεκτικῶς. Sed nec inopem quaerat. Inveniet.] Sunt qui κατ' ἀνθυποφορὰν dici putant, Inveniet inopem.

23. Negligentem feceris.] Hoc eſt, etiam in paratis nuptiis.

24. Aliam otiosus.] Ex otio, hoc eſt, ſecurus. Interea aliquid boni acciderit.] Scilicet ne quaerendo inveniat. Interea aliquid.] Morem patris adoleſcenti in delicto pro bono ſervus oſtentat. Acciderit.] Et ad cauſam refertur: et certe quia mortem patris bonum denuntiat. Acciderit.] Nota acciderit etiam pro bono et ab hoc, et apud veteres frequentatum.

COMMENTARIUS.

His moribus.] Subaudi, morato. Sic Hec. IV. 4. 22. Plautus, Moſtell. III. 2. 19.

Atque pol neſcio, ut moribus *ſient*
Voſtrae.

22. Nemo.] Venuſte τὸ nemo in fine ſententiae ponitur. Ita infra IV. 2. 14. Eun. IV. 4. 13. Hec. I. 2. 114.

Corrumpi.] Ita ſolent de filio vagis amoribus perdito. Adelph. I. 2. 17. Plautus, Bacchid. III. 3. 15.

Non ſino, neque equidem illum me vivo corrumpi ſinam.

Mulier autem *corrumpi* dicitur, quae à viro ſuo pellicitur. Heaut. II. 2. 2.

23. Aequo animo ferre.] Ita infra V. 4. 18. Adelph. IV. 7. 20. Hec. IV. 4. 63. Phorm. I. 2. 88. Plautus, Mil. IV. 8. 33.

Fer aequo animo.

24. Interea aliquid acciderit boni.] Formula bene ſperare alterum jubentis. Ita ſupra II. 1. 14.

 25. In-

Pa. Itan' credis? *Da.* Haud dubium id quidem est. *Pa.* Vide quo me inducas. *Da.* Quin taces?

Pa. Dicam. puerum autem ne resciscat mihi esse ex illa, cautio est: Nam

D O N A T U S.

25. HAUD DUBIUM.] Plus intulit, quam est interrogatus. INDUCAS.] In eadem translatione permansit, quia supra dixit, HUC CONCLUDAR. Bona οἰκονομία, ut mox juste Davo succenseat Pamphilus. QUIN TACES? DICAM.] Cur nôn securus es? significat jam nunc *tacere*, securum esse, ut in Adelph. *Tace, egomet conveniam Pamphilum.* Et ideo ille, ut consentire dicenti QUIN TACES? videretur: ait, DICAM. ut scias illum, non silentium, sed securitatem imperasse. QUIN TACES?] Correptio est silentium praecipientis, de eo duntaxat, ne timeat de nuptiis. id est, esto securus. nam tacere, securi est.

26. PUERUM AUTEM.] Videtur hoc illi contrarium esse, quod dixit, *Quidquid peperisset, decreverunt tollere.* Sic ergo solvitur; Quod ibi servus cum stomacho dixit, hic tantum Pamphilum verecunde locutum accipimus.

PUERUM AUTEM NE RESCISCAT.] Aut divinat. aut PUERUM pro quolibet sexu. sobolem, hoc est, foetum: ut, *Quicquid peperisset, decreverunt tollere.* ut Graeci pueros παῖδας. *Homerus:*

Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες.

Et *Horatius:*

Dicam et Alciden, puerosque Ledae.

CAUTIO EST.] Cautione opus est, hoc est, cavendum est.

C O M M E N T A R I U S.

25. INDUCAS.] H. e. Consilio tuo impellas. Plautus, Mil. II. 2. 99.

Impellamus, *vera ut esse credat, quae mentibitur.*

QUIN TACES?] Particula QUIN juncta verbo indicativo fortiter jubet. Supra I. 1. 18. II. 2. 9. Infra II. 6. 18. Heaut. IV. 7. 4. Plautus, Merc. II. 4. 26. *Quin taces?*

26. PUERUM MIHI ESSE EX ILLA.] Credit igitur se jam patrem factum, memor verborum Mysidis, supra I. 5. 33. Pariet

au-

Nam pollicitus sum suscepturum. *Da.* O facinus audax! *Pa.* Hanc fidem
Sibi, me obsecravit, qui se sciret non deserturum, ut darem.
Da. Curabitur. sed pater adest: cave, te esse tristem sentiat.

DONATUS.

27. NAM POLLICITUS SUM.] *Promissio* et *pollicitatio* eandem vim habent: sed *pollicitatio* majoris asseverationis est. HANC FIDEM.] Ordo est: *ut hanc fidem sibi darem, me obsecravit, qui se sciret non deserturum.*

29. CURABITUR.] Non *curabo*, sed impersonaliter, cum difficultate: quod quasi arduum esset, et grave, ostendit.

COMMENTARIUS.

autem Glycerium demum infra III. 1. 15. Dixit autem PUERUM, licet quid vel natum, vel nasciturum esset, filiusne an filia, ignoraret. De utroque enim sexu veteribus *Puer* est dictus. Naevius: *Prima incedit Ceteris Proserpina* puer.
Livius, Odyssea:

Sancta puer, *Saturni filia*, *regina.*

Cicero, Att. XVI. 11. *Atticae*, *quoniam*, *quod optimum* in pueris *est*, *hilarula est*, *meis verbis des suavium.*

CAUTIO EST.] Graecissans locutio, ubi verbalia pro gerundiis usurpantur. Adelph. III. 4. 57. Plautus, Bacchid. IV. 2. 15.

Quum ego hujus verba interpretor, *mihi* cautio est,
Ne nucifrangibula excussit ex malis meis.

Cicero, Lael. 21. *Una* cautio est, *atque una provisio*, *ut ne.*

27. POLLICITUS SUM SUSCEPTURUM.] Confer supra I. 3. 34. et infra III. 1. 6.

O FACINUS AUDAX.] Ita Eun. IV. 3. 2. Phorm. I. 3. 4. et II. 1. 3. Plautus, Aul. III. 4. 1.

Di immortales! facinus audax *incipit.*

29. TRISTEM.] Vide infra V. 2. 16.

ACTUS SECUNDI
SCENA QUARTA.

SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

Si. REviso quid agant, aut quid captent consilii.

Da. Hic nunc non dubitat, quin te ducturum neges.

Ve-

DONATUS.

REviso.] *Haec Scena nodum injicit fabulae, et periculum comicum. Facit etiam executionem consiliorum.*

1. Reviso quid agant, aut quid captent consilii.] Quid agant, auribus opus est. πρὸς τὸ quid captent consilii, prudentia et sagacitate. et quod supra dixit, non poenituit idem repetere, *observes filium; quid agat, quid consilii cum illo captet.* Quod enim prudenter dictum fuerit, non piget repetere. Actio tamen ex his tribus consistit, cogitatione, dicendo, gerendo.

Reviso.] Redeo ut videam. Quid agant] Quid respondeant, quid dicant.

2. Hic nunc non dubitat.] Non dixit *senex*, aut *pater*: sed hic, cum odio, quoniam animo adverso loquitur.

COMMENTARIUS.

1. Quid agant.] Nimirum Pamphilus et Davus.

Quid captent consilii.] Ita supra I. 1. 43. Plautus, Asin. II. 2. 91.

Quid *nunc* consilii captandum *censes?*

2. Hic.] Ita per contemtum de hero suo non audiente loquitur. Ita mox II. 6. 1. et Adelph. IV. 2. 14.

3. Mi-

Venit meditatus alicunde, ex ſolo loco.
Orationem ſperat inveniſſe ſe,
Qui differat te. proin tu fac, apud te ut ſies.

Pa:

DONATUS.

3. VENIT MEDITATUS ALICUNDE.] Terror objurgaturi patris, hortatio eſt ad promittendum Pamphilo, quod jubetur. EX SOLO LOCO. ORATIONEM SPERAT INVENISSE SE.] SOLO, deſerto, ubi meditari facilius poſſit.

4. Et ORATIONEM dixit, quod quaſi ad plenum cogitari potuiſſet, quippe MEDITATUS EX SOLO LOCO. *Menander*, εὑρετικὴν εἶναί φασι τὴν ἐρημίαν οἱ τὰς ὀφρῦς αἴροντες.

5. QUA DIFFERAT.] Diſturbet, et in diverſum ferat. *Virgil.*

---- *atque arida differt*
Nubila.

Et in Adelphis, *Miſeram me! differor doloribus.* hoc eſt, in diverſum rapit, diſſipat. APUD TE UT SIES.] Non, ne timeat, cavet Davus, ſed ne amore a conſilio ſuo alienetur Pamphilus. APUD TE SIES.] Praeparatus ſis. cui contrarium eſt, *Non ſum apud me.*

COMMENTARIUS.

3. MEDITATUS.] *Meditari,* μελετᾷν proprie eſt verſus pangere. Virgilius, Ecl. I. 2.

Silveſtrem tenui Muſam meditaris *avena.*

Ubi vide interpretes. Hinc transfertur ad quaſcunque res animi, quibus ſeu intelligendis, ſeu agendis nos paramus. Adelph. II. 1. 14. Phorm. II. 1. 12. Plautus, Bacchid. III. 2. 1.

Multis modis meditatus *egomet mecum ſum, et ita eſſe arbitror.*

EX SOLO LOCO.] H. e. Solitario. Phorm. V. 7. 85. Plautus, Rud. I. 4. 8. *Neque magis* ſolae *terrae ſunt, quam haec loca, atque hae regiones.* Virgilius, Ecl. X. 14.

Sola *ſub rupe jacentem.*

Georg. IV. 465. Solo *in littore.*

4. DIFFERAT.] H. e. Ita perturbet, ut vix conſilium mente conſiſtere queat. Quod praemetuens Davus addit, PROIN TU FAC, APUD

Pa. Modo ut possim, Dave. *Da.* Crede, inquam, hoc mihi, Pamphile,
Nunquam hodie tecum commutaturum patrem
Unum esse verbum, si te dices ducere.

DONATUS.

6. MODO UT POSSIM.] UT, pro ne non. MODO UT POSSIM.] A possibili, Possim apud me esse.

7. NUNQUAM HODIE.] Ab utili eventu. NUNQUAM, plus asseverationis habet, quam *non.* ut *Virgilius*,

Nunquam omnes hodie moriemur inulti.

COMMUTATURUM PATREM.] Jurgium; hoc est enim *verba commutare.* COMMUTATURUM VERBUM.] Altercaturum. Sic in Phormione, *Tria non commutabitis verba inter vos hodie.* hoc est, dabitis atque accipietis, id est, jurgabitis. Ego puto *commutare verba* hoc esse, pro bonis dictis mala ingerere: hoc est, iracundia in maledicta compelli.

COMMENTARIUS.

APUD TE UT SIES. Proprie *differri* res dicitur, quae quum antea esset conjuncta, in partes diversas agitur et dissipatur. De classe Vellejus Paterc. II. 79. *Vis Africi laceravit ac distulit.* Plautus, Rud. II. 3. 36.

Nos cum scapha tempestas dextrovorsum
Differt *ab illis.*

Quo sensu et rumores *differri*, id est, dissipari dicuntur. Heaut. Prol. 16. Sed et mulier parturiens dicitur *differri* doloribus. Adelph. III. 5. 40. Demum ad animum conturbatum transfertur. Plautus, Truc. IV. 1. 3.

Di magni! ut ego laetus sum, et laetitia differor.

H. e. Nescio ubi sim; certe non sum apud me, prae laetitia.

FAC, APUD TE UT SIES.] Ita infra V. 4. 34. Hec. IV. 4. 85. Phorm. I. 4. 27. Plautus, Mil. IV. 8. 36.

Perii! sumne ego apud me?

6. MODO UT POSSIM.] Comicum videtur MODO UT. Ita Phorm. I. 2. 9. V. 2. 8. Plautus, Asin. II. 2. 8.

Aetatem velim servire, Libanum ut *inveniam* modo.

7. TECUM COMMUTATURUM PATREM UNUM ESSE VERBUM.] Ita et Phorm. IV. 3. 33. Integra locutio videtur esse, *Verba commutare verbis.* Gellius, XVII. 2. ex Q. Claudii Annalium primo: *Putabant, eos qui foris atque in arce erant,* inter se commu-

ACTUS SECUNDI
SCENA QUINTA.

BYRRHIA. SIMO. DAVUS. PAMPHILUS.

By. HERUS me, relictis rebus, jussit Pamphilum Ho-

DONATUS.

HERUS ME RELICTIS REBUS.] *Vide quam mire, quum omnes consulto consilio sibi agere videantur, tamen omnes rerum exitu inopinato ludificantur, et Simo, et Davus, et Pamphilus, et Charinus, et ipse Byrrhia.*

1. HERUS ME RELICTIS.] Ad hoc venit Byrrhia, ut in errorem conciliet Charinum. et in hac Scena quatuor personae sine implicatione intellectus loquuntur. HERUS ME RELICTIS REBUS.] Imponitur manus rebus, cum perficitur id quod coeperis. ut *Virgilius*,

Imponit regina manum.

Relinquuntur vero res, cum imperfectae relinquuntur. Item *Virgilius*,

Atque opere in medio defixa reliquit aratra.

RELICTIS REBUS.] Adeo praeposuit hoc negotii rebus omnibus.

COMMENTARIUS.

mutationes *et consilia* facere. Ad quae verba ipse Gellius haec notat: „Commutationes, id est, collationes, communicationes- „que inusitate dixit, sed non hercle inscite, nec ineleganter." Forte igitur *verba commutare cum aliquo* olim simpliciter dictum pro sermones conferre; demum pro jurgari, mutuisque verbis et conviciis incessere. Eadem locutione Germani et Belgae utuntur.

1. RELICTIS REBUS.] Quae cum cura facimus, RELICTIS REBUS, et RELICTIS REBUS OMNIBUS facere dicimur. Eun. I. 2. 85. Heaut. IV. 7. 12. Plautus, Stich. II. 2. 38.

Res omnes relictas *habeo, prae quod tu velis.*

Epid. IV. 2. 35.

Hodie observare, ut, quid ageret de nuptiis,
Scirem. id propterea nunc hunc venientem sequor.
Ipsum adeo praesto video cum Davo. hoc agam.
Si. Utrumque adesse video. *Da.* Hem, serva. *Si.* Pamphile.
Da. Quasi de improviso respice ad eum. *Pa.* Ehem, pater. *Da.*

DONATUS.

2. HODIE OBSERVARE.] Observatio duplex est, vel captionis, vel obsequii.

3. ID PROPTEREA.] Necesse est aut alterum esse supervacuum, aut PROPTEREA post accipiendum.

4. HOC AGAM.] In gestu est: nam est figura corporis, observantis quid agatur.

5. UTRUMQUE.] Et Davum et Pamphilum.

6. QUASI DE IMPROVISO RESPICE.] Interest ejus qui repente aspexerit: nam videbitur nihil dolose locuturus: ut, *Magnam respexit ad urbem.* DE IMPROVISO.] Scilicet, ne meditata intelligat eum habuisse consilia.

COMMENTARIUS.

Ego relictis rebus, *Epidicum quaerendo operam dabo.*

Relinqui autem proprie dicuntur res imperfectae. Ovidius, Metam. VI. 201.

Ite sacris, properate sacris; laurumque capillis
Ponite. deponunt, infectaque sacra relinquunt.

2. QUID AGERET DE NUPTIIS.] Ita Plautus, Truc. IV. 4. 8.

Nihil ego nunc de istac re ago.

3. HUNC.] Intelligit Simonem.

4. HOC AGAM.] Vide supra I. 2. 15.

HEM, SERVA.] Vox est ab augurio desumta. Vult igitur Davus, Pamphilum et vultum, et gestus, et sua mussitantis verba observare, ne quid titubet, et differatur, seu turbetur à patre. Ita Adelph. II. 1. 16.

6. DE IMPROVISO.] Idem *improviso*, et *ex improviso* dicitur. Plautus, Asin. II. 2. 47.

Tantum adest boni improviso.

Rud.

Da. Probe. *Si.* Hodie uxorem ducas, ut dixi, volo.

By. Nunc nostrae timeo parti, quid hic respondeat.

Pa. Neque istic, neque alibi tibi usquam erit in me mora. *By.* Hem.

Da. Obmutuit. *By.* Quid dixit! *Si.* Facis ut te decet,

Quum istuc, quod postulo, impetro cum gratia. *Da.*

DONATUS.

7. HODIE UXOREM DUCAS, UT DIXI, VOLO.] *Nolo* et *volo*, nimis imperiosa et superba dictio est, ut alibi, *Pisces caeteros pugna, Dromo. Congrum istum maximum in aqua sinito ludere Paulisper. ubi ego venero, exossabitur: Prius nolo.*

9. USQUAM ERIT IN ME MORA.] Recusantis est magis, quam non volentis, consensio, segnis ac tepida, si penitus consideres. HEM.] Perculsus hoc dicto Byrrhia, interjectione magis, quam verbo exclamavit.

10. QUID DIXIT.] Nota hic Byrrhiae personam quartam, sed non admixtam.

11. QUUM ISTUC, QUOD POSTULO, IMPETRO.] Nimis obsequenter locutus est pater. Et POSTULO pro jubeo: et IMPETRO, pro extorqueo. POSTULO, juste volo. Petimus enim precario: Poscimus imperiose; Postulamus jure. IMPETRO, pro, cum impetrem.

COMMENTARIUS.

Rud. IV. 2. 5.

ex improviso *filiam inveni meam.*

9. TIBI ERIT IN ME MORA.] Ita Plautus, Curc. III. 90.

Cave, in te sit mihi mora.

11. IMPETRO CUM GRATIA.] H. e. Sponte et lubens facis, quae volo. Παράλληλα sunt Adelph. III. 5. 44. Phorm. 3. 2. Impetramus autem *cum gratia* id quod continuo et simulatque petimus ex animo nobis datur. Qui aliter faciunt, de iis Seneca,

Benef.

Da. Sum verus? *By.* Herus, quantum audio, uxore excidit.

Si. I nunc jam intro: ne in mora, cum opus sit, sies.

Pa.

DONATUS.

12. SUM VERUS?] Id est veridicus: ut *falsus*, pro falsidicus. UXORE EXCIDIT.] *Cadere spe* dicuntur, qui levati animo, a summo ad inferiora labuntur. UXORE, hoc est, matrimonio ac nuptiis. UXORE EXCIDIT.] Quod Graeci dicunt, ἐξέπεσεν καὶ ἀπέτυχεν.

COMMENTARIUS.

Benef. I. 1. *Ita* gratiam *omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus.* Vide Heaut. II. 3. 21.

12. SUM VERUS?] Haec si cum interrogatione legantur, aversus ad spectatores locutus est Davus, q. d. *Sumne verus?* h. e. dixine, ita futurum esse? Vates autem dicebatur VERUS, quoties eventus responderet dictis. Ovidius, Heroid. XVI. 123.

Vera *fuit vates.*

Metam. III. 209.

Talia dum vero *memorantur Apollinis ore.*

Sed et simpliciter verum dicens *verus* est. Plautus, Mil. IV. 8. 59.

Dicent te mendacem, nec verum *esse, fide nulla esse te.*

UXORE EXCIDIT.] Et quae perdimus, et quae non impetramus, iis *excidere* dicimur. Plautus, Menaechm. IV. 2. 104.

Ex hac familia me plane excidisse *intelligo.*

Ovidius, Metam. II. 328.

Quem si non tenuit, magnis tamen excidit *ausis.*

Quod autem Lucilius dixit, *Egoque ab Archilocho excido*, id Nonius interpretatur, *Dissentio.*

13. NE IN MORA SIES.] Dicitur quis *esse in mora*, et mora esse in aliquo. Prioris locutionis exempla sunt infra III. 1. 9. et Adelph. III. 2. 59. Plautus, Trin. II. 2. 2.

Impera, quod vis: neque tibi ero in mora, *neque latebrose me abs tuo*

Conspectu occultabo.

Posterioris And. I. 1. 139. Adelph. IV. 7. 1. Virgilius, Ecl. III. 52.

Quin age, si quid habes, in me mora *non* erit *ulla.*

14. NOL-

Pa. Eo. *By.* Nullane in re esse homini cuiquam fidem!
Verum illud verbum est, vulgo quod dici solet,
Omnes sibi malle melius esse, quam alteri.

Ego

DONATUS.

14. NULLANE IN RE ESSE HOMINI CUIQUAM FIDEM!] Non, in nullis terris, sed neque in terris, neque in persona. ut *Virgil.*

Nusquam tuta fides.

Cum in amore fracta esset ab eo,

Quem subiisse humeris confectum aetate parentem
Audierat.

Alibi *Terentius*, *Cujus tu fidem in pecunia perspexeris*, *Verere ei verba credere? ubi quid mihi lucri est Te fallere?*

15. ILLUD VERBUM.] Id est, proverbium et sententia. et sic veteres VERBUM pro sententia.

16. OMNES SIBI MELIUS.] Sic alibi, *Proximus sum egomet mihi.*

COMMENTARIUS.

14. NULLANE IN RE ESSE HOMINI CUIQUAM FIDEM!] De constructione vide supra I. 5. 10. Idem Didonem querentem facit Virgilius, Aen. IV. 373.

Nusquam tuta fides.

Propertius, II. Eleg. XXV. 3.

Expertus dico. Nemo est in amore fidelis.

15. VERUM ILLUD VERBUM EST.] Quasi formulae speciem habet. Ita Eun. IV. 5. 6. Plautus, Merc. IV. 4. 31.

Nunc ego verum illud verbum esse *experior vetus.*

16. OMNES SIBI MALLE MELIUS ESSE, QUAM ALTERI.] Hunc locum respexisse videtur Cicero, Off. III. 5. Sibi *ut quisque* malit, *quod ad usum vitae pertineat*, quam alteri *adquirere*, *concessum est*, *non repugnante natura.* Hegias apud Suidam: Ἑκάστῳ γὰρ εἶναι τὴν ἔφεσιν τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς ἑαυτὸν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἕτερον. Hoc est: *Quemque sibi ipsi magis optare bonum quam alteri.* In eandem sententiam dixit Menander:

Φιλεῖ δ' ἑαυτοῦ πλεῖον οὐδεὶς οὐδένα.

H. e. *Nemo quemquam se ipso magis diligit.*

Euripides Medea:

Ὡς

Ego illam vidi virginem, forma! bona
Memini videre. quo aequior sum Pamphilo,
Si

DONATUS.

17. EGO ILLAM VIDI.] Hic corrigitur a Poëta, quod per iracundiam dixit Pamphilus, *Aliquid monstri alunt.* FORMA, BONA.] Distinguitur.

18. MEMINI VIDERE.] Aut, memor sum me vidisse. Aut, *memini videre*, hoc est, intelligo, scio. aut, memini quod viderim. MEMINI VIDERE, pro, vidisse. *Ennius: Memini me tum fieri pavidum.* Alibi sic, *Memini videre, non probare.* QUO AEQUIOR.] Hoc est, quare aequior Pamphilo, benevolentior, non iratus, vel minus iniquus.

COMMENTARIUS.

Ὡς πᾶς τις αὑτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ.

H. e. *Ut quisque semet magis, quam propinquum amat.* Plautus, Truc. II. 2. 71.

Quandoquidem nec tibi bene esse potes pati, nec alteri.

17. FORMA.] Ita supra de Glycerio I. 1. 90.

18. MEMINI VIDERE.] Verbum MEMINI eleganter jungitur infinitivo praesenti. Ita Phorm. I. 2. 24. Cicero, Verr. IV. 4. Memini *Pamphilum Lilybaeum mihi* narrare. Virgilius, Ecl. I. 17.

De coelo tactas memini praedicere *quercus.*

Valet autem VIDERE idem quod *vidisse*; teste Servio ad Virg. Georg. IV. 127.

QUO AEQUIOR SUM PAMPHILO.] H. e. Quo magis faveo. Horatius, Serm. II. 1. 70.

Scilicet uni aequus *virtuti, atque ejus amicis.*

Ovidius, Trist. I. 2. 6.

Aequa *Venus Teucris, Pallas* iniqua *fuit.*

Donatus autem QUO recte explicat per *Quare*, h. e. propter quod. Sallustius, Catil. I. Quo *mihi rectius videtur, ingenii, quam virium opibus gloriam quaerere.* Ubi vide, quae Cortius notavit.

19. Si

Si se illam in somnis, quam illum, amplecti
maluit.
Renuntiabo, ut pro hoc malo mihi det malum.

DONATUS.

19. IN SOMNIS.] Per noctem. ut *Virgil.*

Libra die somnique pares ubi fecerit horas.

Plautus, *Miris modis ludos faciunt hominibus, Mirisque exemplis omnia in somnis.* Alii *insomnis*, vigilans; sed melius per noctem. QUAM ILLUM AMPLECTI.] Dicit nunc quod vulgo dicitur, *cum illa manere*, *cum illa dormire*.

COMMENTARIUS.

19. SI SE ILLAM.] Ambiguus verborum ordo et sensus. Vel: *Si maluit, se amplecti illam in somnis, quam illum.* Ita Plautus, Pseud. I. 3. 58.

Pietatem ergo istam amplexator noctu, pro Phoenicio.

Vel: *Si maluit, illam amplecti se in somnis, quam illum.* Ita Catullus, XI. 17.

Cum suis vivat, valeatque moechis,
Quos simul complexa tenet trecentos.

20. RENUNTIABO.] Proprie *Renuntiare* est eorum, qui missi redeunt, referuntque quid actum sit. Ita Heaut. IV. 4. 5. et IV. 8. 9. Sic legati *perferunt legationem*, quando mandata exsequuntur apud eos, ad quos missi erant; *renuntiant legationem*, quum, quid actum sit, referunt; ut observat Cl. Burmannus ad Quinctil. Instit. Orat. VIII. 4. p. 634. Missus autem erat Byrrhia abs hero Charino, scissitatum, quid Pamphilus de nuptiis ageret; idque nunc renuntiabit.

UT PRO HOC MALO MIHI DET MALUM.] Speraverat servus, se pro laeto nuncio munus accepturum abs hero Charino, sed quum res aliter cecidisset, praeter exspectationem *pro malo malum* sibi auguratur.

ACTUS SECUNDI

SCENA SEXTA.

DAVUS. SIMO.

Da. Hic nunc me credit aliquam sibi fallaciam
Portare, et ea me hic restitisse gratia.
Si. Quid Davus narrat? *Da.* Aeque quidquam nunc quidem. *Si.*

DONATUS.

HIC NUNC ME CREDIT.] *Haec Scena dolos continet utriusque personae, quibus utraque capit, et capitur miro modo.*

1. HIC NUNC ME CREDIT ALIQUAM SIBI FALLACIAM.] Davus ita videtur loqui, ut nullus spectator audiat: sed, hoc ait, ut velit audiri a sene.

2. GRATIA.] GRATIA veteres pro *causa* ponebant.

3. QUID DAVUS NARRAT.] Videtur illi blandius locutus esse. AEQUE QUIDQUAM NUNC QUIDEM.] Bene NUNC QUIDEM: similiter nunc nihil, ut paulo ante, cum dixit, *Id populus curat scilicet!* AEQUE QUIDQUAM NUNC QUIDEM.] Hoc est, nihil.

COMMENTARIUS.

1. HIC.] Ita per contemtum solebant servi de hero vel absente, vel non audiente loqui. Ita supra II. 4. 2. Adelph. IV. 2. 14. ALIQUAM SIBI FALLACIAM PORTARE.] Ita infra III. 1. 13.

2. RESTITISSE.] Post discessum Pamphili et Byrrhiae mansisse in scena.

3. AEQUE QUIDQUAM NUNC QUIDEM.] Haec cum gestu pronunciasse videtur Davus, seu floccum vestis ostendens, seu digitis crepitans. q. d. *Aeque quidquam nunc quidem narro, atque Hoc narrare est.* Dicturus enim erat, se *Nihil* narrare. Atque ita verba servi cepit Simo.

4. PRAE-

Si. Nihilne? hem. *Da.* Nihil prorſus. *Si.*
Atqui exſpectabam quidem.
Da. Praeter ſpem evenit: ſentio: hoc male
habet virum.
Si. Potin' es mihi verum dicere? *Da.* Nihil
facilius.

Si.

DONATUS.

4. NIHIL NE? HEM.] HEM interjectio eſt irati, adverſum eum, qui neget ſe aliquid locutum eſſe. ſimul quid ſit AEQUE QUIDQUAM NUNC QUIDEM, ſenex explicat, cum ait, NIHILNE? Et eſt εὐφημισμὸς antiquorum, pro *nihil.* NIHIL PRORSUS.] Id eſt, neque prorſus. NIHIL PRORSUS dicitur, in quo nulla eſt ambiguitas. Et eſt confirmatio negantis. ATQUI EXSPECTABAM QUIDEM.] *Exſpectamus* tam bona, quam mala: *Speramus* bona.

5. PRAETER SPEM EVENIT.] PRAETER, pro contra, ut, *Praeter aetatem tuam.* HOC MALE HABET VIRUM.] Εἰρωνικῶς VIRUM dixit defeſſum ſenem. modo enim VIRUM jculariter dixit, VIRUM.] Ad vituperationem cum ironia: ad laudem vero ſine ironia.

6. POTIN' ES VERUM.] Integrum, *potiſne*, id eſt, potes. ut *Virgilius*,

Nec potis Ionios fluctus aequare ſequendo.

Et deeſt illi *es.* Eſt enim nomen *potis:* et facit, *potis*, *potior*, *potiſſimus.*

COMMENTARIUS.

4. PRAETER SPEM EVENIT.] H. e. Aliter, atque exſpectarat. Plautus, Rud. II. 3. 69.

Nam multa praeter ſpem *ſcio multis bona* eveniſſe.

Cicero, Fam. XI. 14. *Nihil tam* praeter ſpem *unquam.*

HOC MALE HABET VIRUM.] H. e. angit, excruciat. Infra V. 4. 37. Hec. IV. 2. 30. Sed et homo ſeſe excrucians *male ſe habere* dicitur. Eun. IV. 2. 6.

6. POTIN' ES MIHI VERUM DICERE?] Gr. Τὰ ἀληθῆ λέγειν. Ita infra IV. 2. 25. Eun. I. 2. 23. Heaut. III. 1. 81. Adelph.

Si. Num illi molestae quidpiam hae sunt nuptiae,
Propter hujusce hospitae consuetudinem?
Da. Nihil hercle. aut, si adeo, bidui est aut tridui
Haec sollicitudo. nostin'? deinde desinet.
Etc-

DONATUS.

7. NUM ILLI MOLESTAE QUIDPIAM.] QUIDPIAM, significationem minimae rei habet.

8. PROPTER HUJUSCE HOSPITAE CONSUETUDINEM.] Haec omnia pronominibus bene mollita sunt; etenim atrocia sunt, si cum suis nominibus nuda ponantur. Et HUJUSCE HOSPITAE, non *meretricis:* et CONSUETUDINEM, non *amorem* dixit. ita omnia extenuat, ut Davus audeat confiteri.

AUT, SI ADEO, BIDUI EST AUT TRIDUI.] Bene, AUT SI ADEO: ne, si omnino negaret, *cur igitur tristis est ille?* diceret.

10. SOLLICITUDO.] Propter turbationem. NOSTIN'?] In significationem multorum, quae compendio facimus, NOSTIN' dicimus.

COMMENTARIUS.

IV. 3. 18. Hec. V. 1. 9. Phorm. III. 3. 12, Plautus, Mostell. I. 3. 24.

Ego verum amo: verum volo dici mihi: mendacem odi. Insolentius autem dixit Favorinus, apud Gell. XVIII. 7. *Veritates dicere.* Jure porro de Davi veracitate dubitare videtur Simo. Vide infra III. 2. 25.

8. HOSPITAE.] Ita HOSPITAE dixit, uti *Andria*. supresso nomine. Supra I. 1. 46. et alibi. Cicero, Att. V. 1. narrat verba Pomponiae, Q. Ciceronis uxoris: *Ego hic sum* hospita.

CONSUETUDINEM.] Supra I. 1. 83. I. 5. 44.

9. BIDUI AUT TRIDUI.] Ita Cicero, Fam. XV. 16. *Si jam biennium aut triennium est, cum virtuti nuncium remisisti.* Idem, Mil. 9. *Respondit,* triduo *illum ad summum* quatriduo *periturum.*

11. SE-

Etenim ipsus secum eam rem recta reputavit via.
Si Laudo. *Da.* Dum licitum est ei, dumque aetas tulit,
Amavit: tum id clam: cavit, ne unquam infamiae Ea

DONATUS.

11. RECTA REPUTAVIT VIA.] REPUTAVIT, retractavit: quia *putare*, purgare est. unde et *arbores*, et *vites putare* dicimus. VIA.] Consilio, ratione.

12. LAUDO.] Senex inducitur, et credit. DUM LICITUM EST.] Deest, *per te*: hoc est, dum tu permisisti. Et mire hic utitur verbis senis. ipse enim supra dixit, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.* DUM LICITUM EST ILLI.] Sic veteres et *placitum*, et *puditum* dicebant: quae nos, *placuit*, *puduit*. DUMQUE AETAS TULIT, Dum esset aetas immatura nuptiis. TULIT, duo significat: attulit, et abstulit; passus est, et pertulit.

13. TUM ID CLAM.] Bene *clam*, quia nunc liquido apparet, Pamphilum voluntatem, propositumque mutasse. CAVIT, NE UNQUAM INFAMIAE EA RES SIBI ESSET.] Mire utitur senis verbis. ipse enim supra dixerat, *Dum tempus ad eam rem tulit, sivi, animum ut expleret suum.*

COMMENTARIUS.

11. SECUM EAM REM RECTA REPUTAVIT VIA.] Comicum est, *putare rem*, et Terentianum. Adelph. V. 3. 10. Phorm. IV. 5. 6. Et, *secum reputare.* Eun. III. 5. 44. Plautus, Cas. III. 2. 25.

Cum eam mecum rationem puto.

Dixit autem RECTA VIA uti Heaut. IV. 3. 28. Phorm. II. 1. 80. et Plautus passim. Denique VIA h. l. modum notat; ut sit, recto modo, ratione, pacto. Ita infra IV. 1. 47. Eun. II. 2. 16.

12. DUM LICITUM EST.] Loquitur Davus ex corrupto juventutis Atticae more. Ita supra. I. 2. 18.

13. CLAM.] Non quidem *clam* patrem Simonem, sed alios, ne vagi amores publice cogniti infamiae sibi patrique essent. Heaut. V. 4. 14. Plautus, Curc. I. 1. 28.

Ita tuum conferto amare semper, si sapis,
Ne id, quod ames, populus si sciat, tibi sit probro.

Ea res sibi esset, ut virum fortem decet.
Nunc uxore opus est: animum ad uxorem adpulit.
Si. Subtristis visus est esse aliquantulum mihi.
Da. Nihil propter hanc rem: sed est, quod succenset tibi. *Si.*

DONATUS.

15. NUNC UXORE OPUS EST.] Quasi denuntiatio est quaedam necessitatis seni impositae. ANIMUM AD UXOREM ADPULIT.] Et bene ADPULIT, quasi ab jactatione fluctuum, et marini aestus. has enim tempestates habet amor. Et sic dixit, AD UXOREM ANIMUM ADPULIT; ut supra, *Animum ad scribendum adpulit.*

16. SUBTRISTIS VISUS EST.] SUB, temperamentum est planae pronuntiationis: ut, *subtristis*, *subridet*, non ad plenum tristis aut ridet: ut confessionem eliceret. SUBTRISTIS VISUS EST ALIQUANTULUM MIHI.] Mire servatum est in adolescente libero τὸ πρέπον, et in amatore τὸ πιθανόν. Nam et honesto juveni non congruebat versipellis vultus: et in amatore absurdum fuerat ingenuum celare tristitiam. Itaque nec ad plenum tristis fuit, quia dixit *celanda res erat*: nec gaudium fuerat, quia ingenium et amoris necessitas in tristitiam retrahebat.

17. SED EST, QVOD SUCCENSET TIBI.] Quod ille a summo ad imum opposuit, hic causae derivationem opposuit. QUOD SUCCENSET TIBI.] *Succensere*, potioris est. *Succensere*, in re gravi et justa irasci.

COMMENTARIUS.

Idem amicam docet Ovidius, Amor. III. 14. 7.

Quis furor est, quae nocte latent, sub luce fateri?
Et quae clam facias, facta referre palam?

14. VIRUM FORTEM.] Bonum et honestum. Phorm. II. 2. 10. Plautus, Trin. V. 2. 9.

Eum sororem despondisse suam in tam fortem *familiam.*

Cicero, Fam. VI. 9. *Nam et patre ejus, claro homine, et* forti viro, *plurimum usi sumus.*

15. ANIMUM AD UXOREM ADPULIT.] Vide supra, Prol. 1.

16. SUBTRISTIS ALIQUANTULUM.] Eodem sensu Vopiscus in Aurel. 34. dixit, *Senatus aliquantulo tristior.*

18. QUID

Si. Quidnam eſt? *Da.* Puerile eſt. *Si.* Quid eſt? *Da.* Nihil. *Si.* Quin dic, quid eſt?

Da. Ait, nimium parce facere ſumtum. *Si.* Me ne? *Da.* Te.

Vix, inquit, drachmis eſt obſonatus decem.

Num

DONATUS.

18. Puerile est.] Apparet Davum nunc quaerere quid reſpondeat: et ad quam cauſam derivet averſa ſuſpicione triſtitiam Pamphili, quam animadvertit ſenex. Puerile est.] Utrum magis ideo ſuſpendit, ut ſenex audire deſideret: an quia necdum commentus eſt cauſam, contra rependendam propoſitioni ſenis? Nihil est.] Videtur invenire non poſſe.

19. Ait, nimium parce facere sumtum.] Mire ipſum dicere veluti fecit, et *nimium*, et *parce*. Nimium parce facere.] Pepercit, ne diceret *ſordide*. Mene.] Perturbati indicium eſt, quia ſe ipſum pronomine oſtendit.

COMMENTARIUS.

18. Quid est? nihil. quin dic, quid est?] Hunc locum imitatus Phaedrus, III. 7. 17.

Unde hoc, amice? nihil eſt. dic, quaeſo, tamen.

19. Facere sumtum.] Ita Heaut. I. 1. 78. IV. 5. 6. Adelph. V. 3. 21. V. 4. 11. Hec. IV. 63. Plautus, Bacchid. I. 1. 64.

Ego obſonabo. nam id flagitium ſit meum, mea te gratia
Et operam dare mihi, et ad eam operam facere ſumtum *de tuo.*

20. Vix drachmis est obsonatus decem.] Poſſit videri obsonatus eſſe ſubſtantivum; quando est notabit, valet, conſtat. Sed praeſtat ita capere, ut Simo dicatur eſſe obſonatus. Contra Plautus, Caſ. II. 8. 65.

Argento parci nolo! obſonato ampliter.

Eſt autem drachma uſitatiſſimus nummus, conveniens fere cum Romanorum *Denario*, et Batavorum *Schellingo.* Exprimebantur ea pleraeque majores ſummae. Unde ſaepe per ellipſin ſupprimebatur. Vide J. Fr. Gronov. de Seſtert. II. 6.

Num filio videtur uxorem dare?
Quem, inquit, ad coenam vocabo meorum aequalium
Potissimum nunc? et, quod dicendum hic siet,

Tu

DONATUS.

22. MEORUM AEQUALIUM POTISSIMUM.] AEQUALIUM aetate, POTISSIMUM dignitate: etenim *potis*, *potior*, *potissimus* facit.

23. ET QUOD DICENDUM HIC SIET.] Bene HIC, ubi non sit adolescens.

COMMENTARIUS.

21. NUM FILIO VIDETUR UXOREM DARE?] Id paulo invidiosius et cum stomacho dictum videtur. Plautus, Mostell. III. 2. 71.

Dare volt uxorem filio quantum potest.

22. AD COENAM VOCABO.] Ita Eun. II. 2. 28. Est vero locutio usitatissima. Plautus, Capt. I. 2. 69.

HE. *Sed num quo foras*
Vocatus ad coenam? ER. *Nusquam, quod sciam.*
Sed quid tu id quaeris? HE. *Quia mihi est natalis dies;*
Propterea te vocari ad coenam *volo.*

Hinc servus *vocator* dictus. Martial. VII. 86. 11.

AEQUALIUM.] Qui ejusdem aetatis sunt, *Aequales* dicuntur. Eun. II. 3. 35. Adelph. III. 4. 20. Cicero, Senect. 4. *Adolescens ita dilexi senem, ut* aequalem. Nepos, Arist. I. *Aristides* aequalis *fere fuit Themistocli.* Virgilius, Aen. III. 491.

Et nunc aequali *tecum pubesceret aevo.*

Sed et socios et amicos *Aequales* dixerunt. Phorm. V. 6. 47. Plautus, Trin. I. 2. 10.

O amice, salve, atque aequalis; *ut vales?*

Et II. 2. 45.

Adolescenti huic genere summo, amico atque aequali *meo.*

Vide porro Stuckium, Antiq. Conviv. Lib. II. cap. 2. et 3. Fr. Ad. Lampe in Evang. Joh. T. I. p. 449. 450. Liv. I. 9.

23. QUOD DICENDUM HIC SIET.] H. e. Si dicendum est, quod ad hanc rem attinet. Quomodo fere Adelph. IV. 5. 29.

25. COM-

Tu quoque perparce nimium. non. laudo. *Si.* Tace.

Da. Commovi. *Si.* Ego iſtaec, recte ut fiant, videro.

Quidnam hoc rei eſt? quid hic volt veterator ſibi?

Nam

DONATUS.

24. Tu quoque perparce.] Bene quoque. quaſi dicat, cum ille peccet, quod pueriliter ſuccenſeat: tu quoque peccas, *perparce nimium* faciendo ſumtum. Tu quoque perparce nimium.] Et perparce, et nimium, cum ſufficeret unum. Et nimium, vituperatio eſt: ut, *Ne quid nimis.* Non laudo.] Et quia perparce, et quia nimium. Nam *parce* agere, laudis: *nimium*, peccati. Et magna moderatione, non laudo, dixit potius, quam *vitupero.*

25. Commovi.] Ideo commovi, quia argumenta dixit ſeni, quibus proditur non eſſe veras nuptias. Commovi.] Supra *ſollicitavi* dixit, modo commovi. Et commovi dicit apud ſe, ut ſpectator audiat, non ſenex.

26. Quidnam hoc est rei?] Verba ſunt ſecum cogitantis ſenis, aut de his quae nunc locutus eſt Davus, aut de adventu mulierum, quae in ſcenam veniunt.

Quidnam hoc est rei.] Pulſatus eſt ſenex argumento falſarum nuptiarum, *paululum obſonii:* tanquam ſe illude;

COMMENTARIUS.

25. Commovi.] H. e. Ex placido turbulentum feci; metaphora à mari deſumta. Unde de Neptuno Virgilius, Aen. I. 126.

graviter commotus, *et alto*
Proſpiciens, ſumma placidum caput extulit unda.

Ego istaec, recte ut fiant, videro.] Expreſſus locus è Plauto, Merc. II. 3. 111.

Quieſce, inquam, iſtanc rem ego recte videro.

Eſt autem videro idem quod curavero, providero. Ita ſupra II. 2. 36. Adelph. IV. 1. 22.

26. Veterator.] Plerumque in malam partem, et pro convicio ponitur. Ita Heaut. V. 1. 16. Plautus, Moſtell. III. 1. 78. de Daniſta:

fee-

Nam si hic mali est quidquam, hem illic est huic rei caput.

DONATUS.

luderet Davus. QUIDNAM HIC VOLT VETERATOR SIBI?] VETERATOR est vetus in astutia, et qui in omni re callidus est. Et hi duo versus ostendunt, pulsatum esse senem argumento falsarum nuptiarum: illo argumento quod ait, *paululum obsonii:* tanquam se illuderet Davus. Sunt ergo verba, ut diximus, secum cogitantis senis, aut de his quae nunc Davus locutus est, aut de adventu mulierum, quae in scenam veniunt modo.

27. NAM SI HIC EST MALI QUIDQUAM. Si promissa non compleverit Pamphilus. ILLIC EST HUIC REI CAPUT.] CAPUT, est origo et summa uniuscujusque rei: ut *Virgil.*

---- O Latio caput horum, et causa malorum.

COMMENTARIUS.

foenus illic, foenus hic.
Nescit quidem nisi foenus fabularier
Veterator. *neque ego tetriorem belluam*
Vidisse me unquam quenquam, quam te, censeo.

Gellio autem III. 1. *in literis veterator* dicitur, qui eidem I. 7. vocatur *homo lectione multa exercitus; cui pleraque omnia veterum literarum quaesita, meditata, evigilataque erant.*

27. ILLIC EST HUIC REI CAPUT.] H. e. Auctor, causa. Adelph. IV. 2. 29. Plautus, Asin. III. 3. 138.

Ego caput *huic argento fui hodie reperiundo.*

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA PRIMA.

MYSIS. SIMO. DAVUS. LESBIA. GLYCERIUM.

My. ITA pol quidem res est, ut dixti, Lesbia:
Fidelem haud ferme mulieri invenias virum.

Si.

DONATUS.

ITA POL QUIDEM RES EST.] *In hac Scena novo modo cessante Davo, fallitur Simo per nimiam sagacitatem suam. Simul in hac Scena id agit Poëta, ut ad nuptias faciendas magis accendatur Simo. Et quaedam industria, quaedam velut casu eveniunt: ut nunc suspicio senis. In multis enim* οἰκονομία *comicorum Poëtarum ita se habet, ut casu putet spectator venisse, quod consilio Scriptorum factum sit.*

1. ITA POL QUIDEM RES EST, UT DIXTI, LESBIA.] Ex hoc sermone, quem habent ingredientes, Scenae apparet principium. quod enim auditur, non quod incipitur, initium dicunt. ITA POL QUIDEM.] Productio est narrativa, ad explendum modo potius jusjurandum. UT DIXTI.] Et *dixti*, et *dixisti* legitur.

2. FIDELEM HAUD FERME.] FIDELEM maluit, quam *fidum* dicere. *fidum* enim honestius dixisset. FERME pro *facile* posuit. Et FERME, facilitatem significat, quia sunt ad-

COMMENTARIUS.

1. ITA RES EST.] Locutio Comica. infra. III. 4. 9. Heaut. I. 1. 8. III. 1. 81. Plautus, Asin. II. 4. 83.
Scilicet ita res est.
Et passim alibi.

UT DIXTI.] Inter vias Lesbia id dixisse fingitur Mysidi.

2. FIDELEM HAUD FERME MULIERI INVENIAS VIRUM.] Eadem

Si. Ab Andria 'st ancilla haec? quid narras? *Da.* Ita est.

My. Sed hic Pamphilus. *Si.* Quid dicit? *My.* Firmavit fidem. *Si.* Hem. *Da.*

D O N A T U S.

adverbia extenuationis. INVENIAS.] Secundam pro tertia persona posuit, pro *inveniat quis*, vel invenire possit. ut *Virgilius:*

Migrantes cernas, totaque ex urbe ruentes.

3. AB ANDRIA EST ANCILLA HAEC?] Simpliciter dixit *ab Andria est*, pro Andriae est: nam et usu sic dicere solemus. Ergo AB ANDRIA EST, hoc est, Andriae favet, Andriae est. ut cum dicimus, *Ab illo est*, hoc significamus, illi favet, illi accommodat suffragium.

4. SED HIC.] Semper SED contrariae sententiae significatio est. Et bene HIC, ut ostendat, de illo fuisse sermonem. HEM.] Interjectio est accipientis verba, et admirantis.

C O M M E N T A R I U S.

dem res recurrit infra IV. 3. init. Adelph. III. 2. 32. seqq. Hec. I. 1. 1. seqq. Eandem amatorum perfidiam tangit Juvenalis, Sat. VI. 144.

Si verum excutias, facies, non uxor amatur.
Tres rugae subeant, et se cutis arida laxet,
Fiant obscuri dentes, oculique minores,
Collige sarcinulas, dicet libertus, et exi:
Jam gravis es nobis.

3. AB ANDRIA 'ST ANCILLA HAEC?] ἡ παρ' Ἀνδρίας παιδίσκη. Id novisse poterat Davus, utpote intimus consiliis Pamphili et Glycerii. Ita infra IV. 4. 17. Valet autem AB ANDRIA idem quod à *domo Andriae*. Plautus, Pseud. II. 2. 22.

Esne tu, an non es, ab illo milite Macedonio,
Servus ejus, qui hinc à nobis est mercatus mulierem?

Petronius, cap. 38. *Arietes à Tarento emit.* Ubi vide, quae notavit Burmannus. Silius Italicus, V. 271.

Atlas à litore Hibero.

Ad quem locum consule Drakenborchium.

QUID NARRAS?] Ita iterum rogat Simo Davum, qui nihil responderat, quique nollet, Mysidem exiisse.

4. FIRMAVIT FIDEM.] H. e. Quam sancte adjuravit. Ita Hec. I. 1.

Da. Utinam aut hic ſurdus, aut haec muta facta ſit.

My. Nam quod peperiſſet, juſſit tolli. *Si.* O Jupiter!

Quid ego audio? actum 'ſt, ſiquidem haec vera praedicat.

Le.

DONATUS.

5. UTINAM AUT HIC SURDUS, AUT HAEC MUTA FACTA SIT.] Comice et facete. AUT HIC SURDUS, qui audire non poſſit. AUT HAEC MUTA FACTA SIT.] Ne poſſit dicere. AUT HIC SURDUS, AUT HAEC MUTA FACTA SIT.] Σύλληψις per genera.

6. JUSSIT TOLLI.] Haec eſt fides: ſuſcipi filios legitimos faciunt parentes. Et ſublatio matris eſt: patris, tollere.

7. QUID EGO AUDIO?] Bene rurſum adducitur ad deſperationem ſenex Myſidis verbis. ACTUM 'ST.] In ſumma rerum deſperatione ponitur, ACTUM 'ST, ILICET, PERIISTI. Haec res ſecundum jus civile dicitur: in quo cavetur, ne quis rem actam apud judices repetat. Sic ipſe in Phormione, *Actum, ajunt, ne agas.*

COMMENTARIUS.

I. 1. 3. V. 1. 24. Plautus, Mil. II. 5. 43.

Te nuſquam mittam niſi das firmatam fidem.

Eodem fere ſenſu dixit Ovidius, Metam. X. 430.

Promiſſaque numine firmat.

Eſt autem amplius quid *firmare fidem*, quam *dare*; hoc enim verbis tantum, illud etiam re, quaſi pignore fit. Virg. Aen. III. 611.

5. SURDUS.] Ita Plautus, Caſin. III. 3. 12.

Metuo, ne non ſit ſurda, *atque haec audiverit.*

6. QUOD PEPERISSET, JUSSIT TOLLI.] Vide ſupra I. 3. 14. Plautus, Truc. II. 4. 5.

Si, quod peperiſſem, *id educarem ac* tollerem.

7. QUID EGO AUDIO?] Formula cum ſtupore admirantis. Ita ſupra I. 5. 5. infra III. 4. 13.

ACTUM 'ST.] Locutio Comicis frequens, orta à judiciis, ubi

ſi

Le. Bonum ingenium narras adoleſcentis. *My*. Optumum.
Sed ſequere me intro, ne in mora illi ſis. *Le*. Sequor.
Da. Quod remedium nunc huic malo inveniam? *Si*. Quid hoc?
Adeon' eſt demens? ex peregrina? jam ſcio. Vix

DONATUS.

8. Bonum ingenium.] Ingenium, naturam.

10. Quid hoc?] Secum ſenex ἐλλειπτικῶς. deeſt enim, *rei eſt.*

11. Adeon' est demens? ex peregrina?] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, apta cogitanti. reliquum autem ſic pronuntiat, quaſi reperto conſilio. Et bene adeo: quia tam demens eſt; quod amat ex peregrina, id eſt, ex meretrice. Mulieres enim peregrinae, inhoneſtae ac meretrices habebantur. Sic ipſe alibi, *Samia mihi mater fuit, ea*

COMMENTARIUS.

ſi reus ſententia pronunciata eſſet damnandus, *Actum eſt*, dicebat. Ita Eun. I. 1. 9. IV. 4. 50. V. 6. 15. Heaut. III. 3. 23. Adelph. III. 2. 27. Phorm. V. 8. 20. Plautus, Ciſtell. IV. 2. 17.

Actum eſt. *ilicet me infelicem et ſceleſtam.*

Pſeud. I. 1. 83.

Actum hodie de me eſt.

Vera praedicat.] Ita Eun. V. 1. 12. Hec. I. 2. 36. Plautus, Caſ. II. 2. 20.

Mira ſunt, vera *ſi* praedicas.

Curc. III. 27.

Superſtitioſus hic quidem eſt: vera praedicat.

9. Ne in mora illi sis.] Vide ſupra II. 5. 9. Plautus, Trin. II. 2. 2.

Impera quod vis: neque tibi ero in mora.

10. Quod remedium huic malo inveniam?] Ita Phorm. I. 4. 8. et 23. IV. 3. 11. et 12. Paulo aliter Cicero, Cluent. c. 9. *Domo ſibi quaerendum* remedium *exiſtimavit* ad eam moram, *quae nuptiis adſerebatur.*

11. Ex peregrina?] Ita ſupra I. 1. 119. Atque haec illa *hoſpita*

Vix tandem sensi stolidus. *Da.* Quid hic sensisse ait?

Si. Haec primum adfertur jam mihi ab hoc fallacia;

Hanc

DONATUS.

ea habitabat Rhodi. Et servus, *potest taceri hoc quidem;* hoc est, meretricem habuisse te matrem, verisimile est. EX PEREGRINA?] Ἀποσιώπησις. deest enim, *ut filium suscipiat?* aut aliquid tale.

12. VIX TANDEM SENSI STOLIDUS.] Pulchro colore inducto, Poëta ostendit non minus falli suspiciosum, quam qui stultus est. huic enim veritas fallacia videtur, dum nimis est acutus, ac perspicax. Et hoc est, quod ab eventu fingit Poëta. non enim in Davo est, sic errare nunc senem. VIX TANDEM SENSI STOLIDUS.] Quinque sunt sensus, quorum duos, visum et auditum, magis sensibiles habemus, quam pecora. Unde *Cicero*, *Non solum videam, sed etiam audiam, planeque sentiam:* quasi ad tactum retulit, quo etiam pecora impelluntur ad sensum. Duabus ergo rebus scimus: aut ratiocinatione, aut sensu: quibus maxime praestamus caeteris animalibus. Ergo senex se non sensu, non ratiocinatione sensisse, sed veluti calcaribus et stimulis punctum.

13. HAEC PRIMUM.] Satis se sagacem senex ostendit, quando principia ipsa inceptionesque comprehendit. HAEC PRIMUM.] Bene PRIMUM: quasi ex multis, quas paraverat Davus contra Chremetem.

COMMENTARIUS.

pita, supra II. 6. 8. Est autem contemtus cum stomacho in mulierem ignobilem, et, ut videtur, minus castam. Plautus, Pseud. IV. 2. 9.

Peregrina *facies videtur hominis*, *atque* ignobilis.

Similis quodammodo est locus Proverb. V. 20.

12. VIX TANDEM.] Formula, qua utimur, quoties sero quid fieri significamus. Ita Phorm. II. 1. 4. Cicero, Fam. III. 9. *Vix tandem legi literas dignas Appio Claudio.*

13. AB HOC.] Intelligit Davum, de quo vel secum, vel ad spe-

Hanc ſimulant parere, quo Chremetem absterreant.

Gl. Juno Lucina, fer opem! ſerva me; obſecro!

Si. Hui, tam cito? ridiculum. poſtquam ante oſtium Me

DONATUS.

14. Quo.] Qua re.

15. Juno Lucina, fer opem: serva me.] Juno Lucina Junonis filia, Graece Εἰλείθυια. Latine Juno a juvando dicta. *Lucina* ab eo quod in lucem producat. Et gemina vota ſunt, ut et partus, et pariens ſervetur. nam fer opem, propter partum: serva me, propter parientem dicitur. Juno Lucina, fer opem: serva me, obsecro.] Nota hoc verſu totidem verbis uti omnes puerperas in Comoediis, nec alias induci loqui in proſcenio: nam haec vox poſt Scenam tollitur. Fer opem.] Propter quod *Lucina* eſt. inde *obſtetrix*, quod opem tulerit. Serva me, obsecro.] Hoc extra etiam hanc poteſtatem Junoni attribuitur: quanquam illam *Menander* Dianam appellet, et hoc ſentiat in Bucolicis *Virg.*

16. Hui, tam cito?] Tam cito, ut facilitatem partus oſtendat incredibilem. Tam cito, ad reprehenſionem. Ridiculum.] Ad irriſionem. Et inſpice, ridiculum adverbium ſit, an nomen: ut ſit, *vide hominem ridiculum:* ſed adverbium eſt magis.

COMMENTARIUS.

ſpectatores loquitur. Supra II. 6. 1.

15. Juno lucina, fer opem!] Ita Adelph. V. 5. 41. Plautus, Aulul. IV. 7. 11.

Juno Lucina, tuam fidem!

Ovidius, Faſt. II. 451.

Parce, precor, gravidis, facilis Lucina, puellis,
Maturumque utero molliter aufer onus.

Vide Comment. majorem.

Serva me obsecro.] Ita Plautus, Ciſtell. II. 3. 31.

Servate me, Dei, obſecro.

16. Ridiculum.] Subaudi, *negotium eſt.* Infra IV. 2. 29. Heaut. Plautus, Aſin. Prol. 14.

Ridicula res eſt.

17. Au-

Me audivit ſtare, adproperat. non ſat commode
Diviſa ſunt temporibus tibi, Dave, haec. *Da.* Mihin'?
Si. Num immemores diſcipuli? *Da.* Ego, quid narres, neſcio. *Si.*

DONATUS.

17. NON SAT COMMODE DIVISA SUNT.] Confuſa ſunt tibi omnia, inquit: nec unumquodque ſuo tempore geritur: qua re proderis. NON SAT.] Non ſatis. DIVISA SUNT.] Digeſta et compoſita, et diſtributa. TEMPORIBUS.] Id eſt, per tempora.

18. MIHIN'? Adhuc Davus non percipit. et bene. quaſi dicat, cum ille loquatur, illae agant.

19. NUM IMMEMORES DISCIPULI?] Diſcipuli Myſis, Lesbia, et Pamphilus, omnes per quos agitur fallacia. Bene ergo diſcipulos imperitos oſtendit, et magiſtrum Davum. quia ſupra dixit, *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum.* NUM IMMEMORES DISCIPULI?] Alii hic Pamphilum ſignificari putant diſcipulum: quia Davus magiſter. Nam nomina ad aliquid ſunt, diſcipulus et magiſter. Et tunc DISCIPULI, genitivus eſt ſingularis caſus. Alii nominativi pluralis putant: ut diſcipulos dixerit, omnes per quos agitur fallacia, ſecundum illud: *Tum ſi quis magiſtrum cepit ad eam rem improbum.* NUM IMMEMORES DISCIPULI?] Deeſt *nunc.* Et bene DISCIPULI: quia ipſum *magiſtrum* ſupra fecit. EGO, QUID NARRES, NE-

COMMENTARIUS.

17. AUDIVIT.] Glycerium ex Lesbia et Myſide intrantibus audiviſſe poterat, Simonem ſtare ante oſtium.

NON SAT COMMODE DIVISA SUNT TEMPORIBUS.] Ita Salluſtius, Catil. 43. *Caetera multitudo conjurationis ſuum quiſque negotium exſequeretur, ſed ea* diviſa *hoc modo dicebantur.* Juſtinus, praefat. *Ea omnia Pompejus* diviſa temporibus, *et ſerie rerum digeſta compoſuit.* Eodem ſenſu dixit Tacitus, Germ. 30. *diſponere diem.* Et Suetonius, Tib. 11. *In diſponendo die.*

19. NUM IMMEMORES DISCIPULI?] Senſus eſt: ſi nulla in te culpa haeret, neque tu ea ita diviſiſti temporibus, num igitur diſ-

Si. Hiccine me si imparatum in veris nuptiis
Adortus esset, quos mihi ludos redderet!
Nunc hujus periclo fit. Ego in portu navigo.

DONATUS.

NESCIO.] Quasi fabulam. EGO, QUID NARRES, NESCIO.] Semper ita respondet Davus seni, tanquam non intelligat, quid loquatur.

20. HICCINE ME SI IMPARATUM.] Redit ad illam sententiam, *Simul sceleratus Davus, si quid consilii habet, ut consumat nunc, cum nihil obsint doli.*

21. ADORTUS ESSET.] ADORTUS dicitur, qui ex insidiis repente invadit. dictum ab eo, quod corpora aggredientium exsurgant subito atque increscant. ADORTUS.] Aggressus. Omnia haec ex translatione maris dicta sunt μεταφορικῶς.

COMMENTARIUS.

discipuli tui immemores sunt praeceptorum tuorum? Vocat autem Pamphilum, Glycerium, Mysidem et Lesbiam *discipulos*, uti Davum ipsum *magistrum*, supra I. 2. 21. Plautus etiam coquo tribuit discipulos, Aul. III. 1. 14.

Ita me miserum et meos discipulos *fustibus male contuderunt.*

Pseud. III. 2. 56.

Gustato tute prius, et discipulis *dato.*

21. QUOS MIHI LUDOS REDDERET!] Ita Eun. V. 7. 9. Phorm. VII. 7. 52. Plautus, Mostell. II. 1. 80.

Ludos *ego hodie vivo praesenti hic* seni
Faciam, *quod credo mortuo nunquam fore.*

Suetonius, Domit. 4. Redderent*que eximias venationes, et scenicos* ludos.

22. EGO IN PORTU NAVIGO.] Gr. Ἐν λιμένι πλέω. Quo notatur summa securitas. Cicero, Fam. VIII. 6. *His tempestatibus es prope solus* in portu. Porro eadem metaphora quis dicitur *in vado*, et *in tranquillo* esse. Infra V. 2. 4. Eun. V. 9. 8.

ACTUS TERTII

SCENA SECUNDA.

LESBIA. SIMO. DAVUS.

Le. ADHUC, Archilis, quae adſolent, quaeque oportent
Signa eſſe ad ſalutem, omnia huic eſſe video.

Nunc

DONATUS.

ADHUC ARCHILIS.] *In hac Scena ſpecta, quam ſcite expreſſa ſit conſuetudo medici, vel medicae egredientis ex aegri domo. Nam veniens, de negotiis ejus loquitur: abiens, de morbo. et haec ſunt praeter* οἰκονομίαν, *quae dicuntur* εὑρήματα.

1. ADHUC ARCHILIS.] Sic veteres ſcribebant ADHUC, quando incerti futurarum rerum, ex praeſentibus firme nuntiabant: quod eſt genus certiſſimae promiſſionis et cautae. ADHUC, ARCHILIS, QUAE ADSOLENT, QUAEQUE OPORTENT.] Medicina aut in ratione, aut in conſuetudine, aut in exemplis. ADSOLENT ergo, conſuetudinis eſt: OPORTENT, rationis.

2. SIGNA ESSE AD SALUTEM.] Deeſt haerentia aut pertinentia. Sic in Heautontimor.

Atque haec ſunt ad virtutem omnia.

Ergo abſolute dixit, ut deſit aliquid tale. unde et nos dicimus, *Quid ad rem*? vel, *Quid ad me*?

COMMENTARIUS.

1. QUAEQUE OPORTENT SIGNA ESSE AD SALUTEM.] Ita Heaut. III. 2. 25. Salluſtius, Jugurth. 49. *Quae ab imperatore decuerint, omnia ſuis proviſa.* Ita autem SIGNA AD SALUTEM dixit, ut Heaut. I. 2. 33. *Haec ſunt tamen ad virtutem omnia.* Et Hec. IV. 4. 71. *Cauſas ad diſcordiam.*

Nunc primum fac, isthaec ut lavet: post deinde,
Quod jussi ei dare bibere, et quantum imperavi,
Date.

DONATUS.

3. NUNC PRIMUM FAC, ISTHAEC UT LAVET.] Imperitiae notantes *Menandrum*, aut *Terentium*, ipsi ultro imperiti inveniuntur: nam λȣ́σατε αὐτὴν dicens, a consuetudine non recessit. cum lavisse, aut non lavisse dicimus, a parte totum significantes. Et *Terentius* propius ad significationem accessit, ISTHAEC dicendo, ne pudenda nominaret. Et sunt qui adhuc Archilis correptionem esse nimium sollicitae nutricis putent: quod ego non probo. FAC ISTHAEC UT LAVET.] ISTHAEC quae ex puerperio sordebant. Quidam ISTHAEC, ipsam puerperam dicunt. sic enim et *Menander*, λȣ́σατε αὐτὴν τάχιστα. sed imperitiae accusantur, quod non continuo solent post puerperium lavare, sed diebus omissis.

4. QUOD JUSSI EI DARE BIBERE, ET QUANTUM IMPERAVI, DATE.] Consuetudine magis, quam ratione dixit, pro, *Date ei potionem. Lucilius in Sexto: Date bibere summo.* Nam duo verba activa, nullam habent significationem sine nomine, aut pronomine. ut si dicas: *Dic facere.* QUOD JUSSI EI DARE BIBERE, ET QUANTUM IMPERAVI, DATE.] Et qualitatem, et modum rei dixit.

COMMENTARIUS.

3. FAC, ISTHAEC UT LAVET.] Vult Lesbia ex aedibus egressa puerum recens natum lavari. ISTHAEC igitur vel Mysis, vel quaevis alia est. Ita Bromia ancilla, apud Plautum, Amph. V. I. 50.

Postquam peperit pueros, lavere jussit nos.

4. DATE BIBERE.] Graecissans locutio est. Anacreon, Ode XXI.

Δότε μοὶ, δότ', ὦ γυναῖκες,
Βρομίȣ πιεῖν ἀμυστί.

Id est: *Date mihi, date, mulieres,*
Liberum tractim bibere.

Plautus, Pers. V. 2. 40.

Age

Date. mox ego huc revertor.
Per ecastor scitus puer est natus Pamphilo.
Deos

DONATUS.

5. MOX EGO HUC.] Vide ut auctoritatem et jactantiam medicorum imitetur, dicendo, QUOD JUSSI. et non sufficiebat: sed etiam, IMPERAVI dixit. simul, haec quae solent medici promittere frequenter, MOX EGO HUC REVERTOR.

6. PER ECASTOR SCITUS PUER NATUS EST PAMPHILO.] Per Castorem et Pollucem ornativa sunt jurandi, apta foeminis. SCITUS.] Elegans, pulcher. quem Graeci κόσμιον dicunt. Quod enim quis scit, hoc *scitum* et pulchrum. Et est διαίρεσις. nam ordo est, PERSCITUS ECASTOR. ut in Hecyra: *Per pol quam paucos reperias meretricibus fideles evenire amatores.* ut sit, *per quam paucos.* Et, NATUS EST PAMPHILO. ut Virgilius:

---- *Quem Dardanio Anchisae*
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

SCITUS PUER.] Satis obstetrici est, adhuc incertum aevi, et, ut ita dicam, a matre sanguinolentum, non pulchrum (quod ipsum nimium videretur cito) dicere, sed *scitum* pronuntiat. Ideo subblanditur, ut operae pretium majus accipiat.

COMMENTARIUS.

Age, circumfer mulsum: bibere da *usque plenis cantharis.*
Cicero, Tusc. I. 26. *Nec Homerum audio*, *qui Ganymedem à Diis raptum ait propter formam*, *ut Jovi* bibere ministraret.

IMPERAVI.] Lesbia obstetrix imitatur medicos, quorum est *imperare*, *jubere*, *praecipere*. Gall. *Ordonner*. Cicero, Divin. II. 64. *Si medicus aegroto* imperet, *ut sumat*
Terrigenam, *herbigradam*, *domi-portam*, *sanguine cassam.*
Id est, cochleam. Ovidius, Heroid. XX. 133.
Me miseram; *quod non* medicorum jussa *ministro.*
Vide Comment. majorem.

6. PER ECASTOR SCITUS.] Similis tmesis est. Adelph. III. 3. 28. IV. 5. 28. Hec. I. 1. 1. Plautus, Cas. II. 6. 18.
Per pol saepe peccas.

Deos quaeso, ut sit superstes, quandoquidem ipse est ingenio bono.

Cumque huic veritus est optumae adolescenti facere injuriam.

Si.

DONATUS.

7. DEOS QUAESO UT SIT SUPERSTES.] SUPERSTES nunc salvus. alias *superstites* sunt senes et anus: quia aetate multis superstites, jam delirant. Unde et *superstitiosi*, qui Deos timent nimis. quod signum est deliramenti.

QUANDOQUIDEM IPSE EST.] *Quando* et *Cum* interdum sunt conjunctiones causales. et *quando* pro quoniam, et pro quia intelligimus. QUANDOQUIDEM IPSE.] Transit a puero ad ipsum Pamphilum.

COMMENTARIUS.

7. DEOS QUAESO.] Plautus, Cas. II. 6. 37.

Taceo: Deos quaeso.

Et Vs. 44. Deos quaeso, *ut tua sors ex sitella effugerit.*

UT SIT SUPERSTES.] Subaudi, Pamphilo. Ita Heaut. V. 4. 7. Plautus, Asin. I. 1. 1.

Sicut tuum vis unicum gnatum tuae
Superesse vitae, sospitem et superstitem.

Utitur vero Lesbia usitata formula bene precandi recens natis.

IPSE EST INGENIO BONO.] Ita supra III. 1. 8. Plautus, Stich. I. 2. 59.

Ubi facillime spectatur mulier, quae ingenio est bono?

8. ADOLESCENTI FACERE INJURIAM.] Et *Adolescens*, et *Juvenis* tam puella quam mas dicitur. Hec. IV. 3. 34. Phorm. V. 3. 11. Est vero FACERE INJURIAM h. l. deserere violatam Glycerium, cui jam injuria facta erat, id est, stuprum illatum. Plautus, Aul. IV. 10. 64.

Ego me injuriam fecisse *filiae fateor tuae.*

Cistell. I. 3. 32.

Dicit, ejus se ex injuria
Peperisse gnatam.

9. VEL

Si. Vel hoc quis non credat, qui norit te, abs te esse ortum? *Da.* Quidnam id est?

Si. Non imperabat coram, quid opus facto esset, puerperae:

Sed postquam egressa est, illis quae sunt intus, clamat de via. O

DONATUS.

9. VEL HOC QUIS NON CREDAT.[Εἰρωνεία est. VEL, modo est disjunctiva conjunctio, sed pro *etiam* posita, ut apud *Virgilium:*

Vel Priamo miseranda manus.

Et, *Carmina vel coelo possunt deducere lunam.* Et bene, VEL HOC: subaudias, exceptis illis quae reprehendit supra. ABS TE ESSE NATUM.] Et ORTUM legitur, ut sit, instructum, commentum, et compositum.

10. NON IMPERABAT CORAM.] CORAM, ad certas personas refertur: *Palam* ad omnes. QUID OPUS FACTO ESSET, PUERPERAE.] *Esset* impersonative dicitur. *Opus facto esset.* PUERPERAE.] Dativus casus est, ut sit, *ipsi puerperae coram non imperabat, quid opus facto esset.* Sic enim dicimus, *Quid vis tibi faciam?* PUERPERAE.] Omnis quae peperit, *puerpera:* πρωτοτόκος, quae primum. Et non quod puerum, sed quod filium peperit, PUERPERA dicta est. Et apud veteres *puer puellus*, *puera puella.*

11. ILLIS QUAE SUNT INTUS.] Argumentum ex eo, quod non factum est, cum fieri potuerit: et ex eo, quod factum est, cum fieri non oportuerit. CLAMAT DE VIA.] Mire CLAMAT, quasi dicat, maluit clamare, quam sine labore intus imperare.

COMMENTARIUS.

9. VEL HOC QUIS NON CREDAT, QUI NORIT TE, ABS TE ESSE ORTUM?] Synchysis est verborum, pro, *Quis non credat, qui vel norit te, hoc abs te esse ortum?* Vide supra I. 1. 132. 137. et mox versu 20, 21. Plautus, Poen. IV. 2. 67.

Id esse facinus ex te ortum.

10. QUID OPUS FACTO ESSET.] Infra IV. 2. 32. Heaut. I. 1. 28. Adelph. IV. 3. 10. V. 9. 39. Phorm. V. 1. 35. Plautus, Cas. III. 3. 24.

Ego intus, quod facto est opus,
Volo accurare, mi vir.

O Dave, itan' contemnor abs te? aut itane tandem idoneus
Tibi videor esse, quem tam aperte fallere incipias dolis?
Saltem accurate, ut metui videar. certe si resciverim!

Da.

DONATUS.

12. ITANE CONTEMNOR ABS TE?] Hoc est, usque adeone contemnor? valde contemnor? *Temnor* autem, Graecum est, id est, *caedor* et *rejicior*, παρὰ τὸ τέμνομαι. nam veteres *temno* dicebant sine praepositione. ITANE TANDEM IDONEUS.] Indignatio est ad aestimationem revocantis ejus dicta vel facta, à quo contemnitur quis. IDONEUS.] Aptus et ei rei natus.

13. APERTE FALLERE.] Δύο δὲ ἑνὸς, et FALLERE, et APERTE.

14. SALTEM ACCURATE.] Mire SALTEM: quod ponitur in desperatione rerum. primo enim fuerat hortatus Davum, ut non conaretur fallere. SALTEM ACCURATE.] Ζεῦγμα a superiore, *fallere incipias*. aut certe σύλληψις, *fallere incipias*. CERTE SI RESCIVERIM.] Et utrum pro *cum resciverim*: an, quia stultum me putas?

COMMENTARIUS.

12. ITANE TANDEM IDONEUS TIBI VIDEOR ESSE.] In ejusmodi locutione IDONEUS pro *digno* ponitur. Infra IV. 4. 18. Plautus, Aul. II. 2. 74.

Video hercle ego, te me arbitrari, Euclio, hominem idoneum,
Quem senecta aetate ludos facias.

13. FALLERE INCIPIAS.] H. e. Fallas. *Incipiendi* enim verbum eleganter πλεονάζει. Infra V. 1. 2. Eun. II. 2. 33. Plautus, Trin. IV. 2. 42.

Magnum facinus incipissis petere.

Ita in Evang. Lucae III. 8. Καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς.

14. ACCURATE.] Operam date. Hec. V. 1. 12. Plurali autem numero solum Davum alloquitur, absente Pamphilo, uti itidem infra III. 4. 6.

Da. Certe hercle nunc hic se ipsus fallit, haud ego. *Si.* Edixin' tibi?
Interminatus sum, ne faceres? num veritus? quid retulit?

Cre-

DONATUS.

15. CERTE HERCLE NUNC HIC SE.] Hoc ita dicitur, ut audiat spectator, non ut Simo. EDIXIN' TIBI?] Hic illud reddit,

Edico tibi ne temere facias.

16. INTERMINATUS SUM.] Pro, minatus sum. *Plautus in Aulularia.*

---- praeterea tibicinam,
Quae mihi interbibere sola, si vino scateat,
Corinthiensem fontem, et Pyrenaeum potest.

NUM VERITUS.] *Veretur* liber, *metuit* servus. Et deest *es:* apta ellipsis irascenti. Alibi, *Non simultatem meam revereri?* QUID RETULIT?] RETULIT, profuit, vel interfuit: et producit RE syllabam. Et est sensus; Sic contempsisti, quasi tibi non comminatus sim.

COMMENTARIUS.

15. SE IPSUS FALLIT.] Ita elegantius dixit, quam si SE IPSUM FALLIT dixisset. quamvis utraque locutio apud probos auctores occurrat. Ovidius, Metam. X. 685.

Meque ipsa exhortor in ambos.

Sed V. 523. *Jam se formosior ipso est.*
Phaed. IV. 18. 3. *Contra se ipse misericors.*
Cicero, Mil. cap. 16. *De felicitate, quam praestare* de se ipso *nemo potest.*

EDIXIN' TIBI?] Respicit ea, quae edixit supra I. 2. 33. Heri autem interminantes *edicere* dicebantur. Hec. IV. 1. 15. Plautus, Mil. II. 2. 4.

Nunc adeo edico *omnibus.*

Pseud. I. 2. 34.

Auditin'? vobis, mulieres, hanc habeo edictionem.

Sunt autem *Edicta* et *Edictiones* proprie Magistratuum; estque *Edicere* palam imperare et significare. Unde *Edictum Praetoris* nomen habet.

16. QUID RETTULIT?] Quid juvit? quid profuit? Phorm. IV. 3. 41. Plaut. Epid. I. 2. 30.

Credon' tibi hoc, nunc peperisse hanc e Pamphilo?
Da. Teneo, quid erret: et quid agam, habeo. *Si.* Quid taces?
Da. Quid credas? quasi non tibi renuntiata sint haec, sic forte.
Si. Mihin' quisquam? *Da.* Eho! an tute intellexti hoc assimulari? *Si.* Irrideor?

Da.

D O N A T U S.

18. Teneo quid erret.] Hoc dixit, non ut Simo, sed ut spectator audiat. hoc denique senex probat, dicens Davo, Quid taces?]

Et quid ego agam, habeo.] Et quid respondeam, scio.

19. Quid credas?] Propter quid, aut propter quam rem, aut quo modo? Quid credas?] Repetit verbum ejus quod ait, Credon'. quare adjuvandum pronuntiatione est. Quasi non tibi renuntiata.] Nuntiata. Compositum pro simplici.

20. Mihin' quisquam?] Favet sibi senex in eo, quod se vult perspicaciorem videri. Eho! an tute.] Eho modo interjectio est admirantis, alias ad se vocantis, *Ehodum ad me.*

C O M M E N T A R I U S.

quid rettulit,
Mihi tantopere te mandare?

Curc. IV. 3. 23.

quid refert, *me fecisse regibus*
Ut mihi obedirent, si hic me hodie umbraticus deriserit?

17. Credon' tibi hoc?] H. c. Credis, me credere tibi hoc? Fere ad similem modum Heaut. IV. 1. 12.

Vin' me istuc tibi, etsi incredibile est, credere?

20. Irrideor?] Dubitantis potius est, quam affirmantis. Ita supra idem Simo eidem Davo, I. 2. 33.

21. In-

Da. Renuntiatum est. nam qui isthaec tibi incidit suspicio?

Si. Qui? quia te noram. *Da.* Quasi tu dicas, factum id consilio meo.

Si. Certe enim scio. *Da.* Non me pernosti etiam, qualis sim, Simo.

Si. Egone te? *Da.* Sed si quid uarrare occepi, continuo dari

Tibi

DONATUS.

21. Nam qui.] Qui, unde.

22. Quasi tu dicas.] Dicas, pro credas. non enim dicimus, nisi quod credimus: ab eo quod sequitur, id quod praecedit: figura μετάληψις, a posterioribus ad priora. Idem alibi, *Audacter dicito.* Et alibi, *Foeneratum istud beneficium pulchre tibi dices.* Id est, credes, scies, senties.

23. Etiam qualis.] Etiam pro adhuc. ut *Virgilius*, *Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.*

24. Egone te?] Duobus illis pronominibus ostendit se senex scire omnia. Sed si quid narrare occepi.] Occepi melius, quam *incepi.* dicitur ab occipio: est enim occepi, quasi caput rei institui.

COMMENTARIUS.

21. Incidit suspicio.] Ita supra II. 2. 22.

23. Pernosti.] Ita Plautus, Aulul. III. 5. 29.

Ut matronarum hic facta pernovit *probe!*

Trin. III. 2. 39.

Pernovi *equidem, Lesbonice, imperitum tuum ingenium admodum.*

Quod ita expressit Persius., Sat. III. 30.

ego te intus et in cute novi.

24. Dari tibi verba.] Ita supra I. 3. 6.

25. Ni-

Tibi verba censes. *Si.* Falso. *Da.* Itaque hercle nihil jam mutire audeo.

Si. Hoc ego scio unum, neminem peperisse hic. *Da.* Intellexti.

Sed nihilo secius mox deferent puerum huc ante ostium:

Id ego jam nunc tibi renuntio, Here, futurum, ut sis sciens. Ne

DONATUS.

25. FALSO.] Potest et *εἰρωνικῶς* FALSO pronuntiari: potest et *falso loqueris* dici, ut *Sallustius*, *Falso queritur de natura sua humanum genus.* Et vocalitatis causa sic dixit, ut, *sedulo*, *optato*, *certo*: quasi sedule, optate, certe.

NIHIL JAM MUTIRE AUDEO.] Ennius, *Nec dico*, *nec facio.* unde et *mutos* dicimus. Quod Graeci *φθέγγεσθαι.*

26. NEMINEM PEPERISSE HIC.] NEMINEM dicendo, majorem confirmationem fecit, non solum Glycerium non peperisse, sed etiam *neminem.* Et HIC dicendo, ostendit domum. Et est NEMINEM, nullum hominem. Et nota in foemineo genere etiam NEMINEM positum.

27. MOX DEFERENT PUERUM.] Quasi dicat, *nobis.*

28. ID EGO JAM NUNC TIBI RENUNTIO.] Fingit se prodere, quod ipse facturus est: ut non credat senex ab eo fieri, quod praedixerit fore. ID EGO JAM NUNC TIBI RENUN-

COMMENTARIUS.

25. NIHIL JAM MUTIRE AUDEO.] Hec. V. 4. 26. Phaedrus, IV. 25. 34. ex Ennio:

Palam mutire plebejo periculum est.

Plautus, Amph. I. 1. 225.

ME. *Etiam* mutis? SO. *Jam tacebo.*

Idem Menaechm. V. 1. 10.

etiamne impudens

Mutire unum verbum audes, *aut mecum loqui?*

Lucilius, Lib. XXIX.

Nec laudare hominem quenquam, nec Mu *facere unquam.*

26. INTELLEXTI.] H. e. Rem tenes. Vide quae mox narrare incipit Davus, Vs. 31.

28. UT SIS SCIENS.] Participium activum eleganter quasi *περιφρα-*

Ne tu hoc mihi posterius dicas, Davi factum consilio, aut dolis.

Prorsus a me opinionem hanc tuam esse ego amotam volo.

Si.

DONATUS.

NUNTIO, HERE, FUTURUM.] RE syllaba, apud veteres interdum abundat: ut modo RENUNTIO, pro nuntio. Et *Cicero*, *Renuntiatur mihi.* RENUNTIO.] Quasi secretum consilium: ut supra, *Renuntiatum est.*

29. DAVI FACTUM CONSILIO, AUT DOLIS.] Commodius, et magis cum invidia dixit, DAVI, quam si *meo* dixisset: ut *Virgilius:* cum Turnus incusaretur, dixit: *Nulla mora in Turno.*

30. PRORSUS A ME.] PRORSUS, quasi *porro versus:* quod Graeci *μακρὰν* dicunt. PRORSUS A ME.] Quidam PRORSUS, pro *quare* positum putant. Ego pro eo quod est *omnino.* Sunt qui conjunctionem velint esse. OPINIONEM HANC TUAM.] HANC TUAM, cum taedio dixit, hoc est, nimis molestam, nimis suspicacem, nimis accusatricem. Sic dixit HANC TUAM, ut ille de apibus, *Vere suo.* Et, *Solemque suum, sua sidera norunt.* Et in Adelphis, *Jam vero omitte, Demea, tuam istam iracundiam.*

COMMENTARIUS.

ριφραστικῶς jungitur verbo substantivo. Phorm. II. 3. 48. Plautus; Poen. V. 2. 78.

Carthagini ego sum natus, ut tu sis sciens.

Sallustius, Jug. c. 31. *Vestris jussis* obediens erit. Vide Sanctii Minervam. III. 10. init.

29. MIHI.] Haec particula elegantiae inservit, neque h. l. ad Davum referenda est. Ita Phorm. V. 8. 21. Cicero, Catil. II. 5. *Qui* mihi *accubantes in conviviis.*

30. A ME OPINIONEM AMOTAM VOLO.] Cicero, Cluent. 58. *Libidinem, odium, invidiam, metum, cupiditatesque omnes amovere.*

Ovidius, Metam. XII. 626.

A se *Tantalides onus* invidiamque removit.

31. MUL-

Si. Unde id ſcis? *Da.* Audivi, et credo. multa concurrunt ſimul,
Qui conjecturam hanc nunc facio. jam primum haec ſe e Pamphilo
Gravidam dixit eſſe: inventum 'ſt falſum: nunc, poſtquam videt
Nuptias domi adparari, miſſa eſt ancilla ilico
Ob-

DONATUS.

31. AUDIVI, ET CREDO.] Locus communis, an famae credendum ſit. Et bene ſubjunxit, CREDO, non enim audiſſe, ſtatim credere eſt. MULTA CONCURRUNT SIMUL.] Reſtat enim, ut multis concurrentibus ſignis, una conjectura confletur.

32. JAM PRIMUM HAEC SE E PAMPHILO GRAVIDAM DIXIT ESSE: INVENTUM 'ST FALSUM.] Secundum quod credit ſenex. Et a ſummo ad imum, et ex factis, et ex dictis, et ex rebus atque perſonis ſumit argumenta.

33. POSTQUAM VIDET NUPTIAS DOMI ADPARARI.] Eleganter omiſit, in cujus domo.

34. MISSA EST ANCILLA ILICO.] Quod Graeci dicunt *αὐτόθεν ἐπέμφθη.* Nam loci ſignificatio eſt, etiam brevitatem temporis notans.

COMMENTARIUS.

31. MULTA CONCURRUNT SIMUL.] Ita Heaut. II. 2. 3. Adelph. IV. 4. 17. Cicero, Fam. VII. 33. *Quanquam venies, ut ipſe intelligis, in maximarum quaſi* concurſum *occupationum.*

32. CONJECTURAM HANC NUNC FACIO.] Plautus, Poen. Prol. 91.

Voſmet nunc facite conjecturam.

Rud. III. 4. 66.

Cum conjecturam egomet mecum facio.

E PAMPHILO GRAVIDAM.] Ita ſupra I. 3. 11. Hec. III. 3. 32.

34. NUPTIAS ADPARARI.] Nuptiae ſolemnes *adparari* dicuntur. Infra IV. 1. 32. IV 2. 7. Phorm. IV. 4. 21. Sed et convivia, et coenae. Heaut. I. 1. 74. Adelph. V. 9. 8. Juſtinus I. 6. *Eoſdem poſtero die* adparatis epulis *invitat.*

35. PUE-

Obstetricem arcessitum ad eam, et puerum ut adferret simul.
Hoc nisi fit, puerum ut tu videas, nihil moventur nuptiae.
Si. Quid ais! cum intellexeras
Id consilii capere, cur non dixti extemplo Pamphilo?

Da.

DONATUS.

36. Nihil moventur nuptiae.] Non perturbantur nuptiae. Moventur, differuntur.

37. Quid ais! cum intellexeras id consilii capere.] Quaqua se verteret Davus, obvium infestumque invenit senem: et tamen ita versute it obviam, ut etiam comprehensus elabatur.

COMMENTARIUS.

35. Puerum ut adferret simul.] Imitatus est Plautum, Cistell. I. 2. 20.

Postquam puellam eam à me accepit, ilico
Eandem puellam peperit, quam à me acceperat.

36. Nihil moventur nuptiae.] Videntur haec dicta ex opinione Pamphili et Glycerii; ut sensus sit: Nisi tu videas puerum e Glycerio natum, nuptiae illae, quas filio paras, non turbabuntur. Claudianus, in Eutrop. II. 347.

Dulcior hic sane cunctis, prudensque movendi
Juris, et admoto qui temperet omnia fumo.

Idem, de vi. Conf. Honor. 205.

Hic rursus dum pacta movet, *damnisque coactus*
Extremo mutare parat praesentia casu.

38. Ex templo.] Eundem sensum habet cum *e vestigio.* Hec. III. 3. 13. Gr. αὐτόθεν. *Templum* proprie dicebatur locus, in quo sedebant Deos consulentes per auspicia. Bono igitur signo accepto in auspicando statim adgredientes rem dicebantur id *ex templo* facere. Eodem sensu *ex hoc loco* dixit Plautus, Asin. I. 2. 4. et Truc. II. 4. 89. Quanquam ex templo magis Comicum. Plautus, Amph. I. 1. 52.

Si, quae asportassent, redderent, se exercitum ex templo *domum*
Reducturum.

39. Eum

Da. Quis igitur eum ab illa abstraxit, nisi ego? nam omnes nos quidem
Scimus, quam misere hanc amarit. nunc sibi uxorem expetit.
Postremo id mihi da negotii. tu tamen idem has nuptias
Perge

DONATUS.

39. QUIS IGITUR EUM AB ILLA ABSTRAXIT?] Non frigide intulit, dixisse se: sed cum magna asseveratione. Et ABSTRAXIT proprie, ut supra, *Me a Glycerio miserum abstrahat*? et *Divellimur inde*, *Iphitus et Pelias mecum*.

QUIS IGITUR EUM.] Hoc sic audiendum est, quasi dicat, *Dixi.*

40. MISERE HANC.] MISERE, valde nimis. NUNC SIBI UXOREM EXPETIT] Oratorie, pro eo quod est, non recusat, EXPETIT.

41. ID MIHI DA NEGOTII.] De projectione pueri pro foribus. ID MIHI DA NEGOTII.] Ut caveatur ab appositione pueri ante ostium. TU TAMEN IDEM.] IDEM abundat. Apud veteres, TAMEN IDEM, integrum fuit. unde apud nos, *tandem*, et *tamen* natum est. sic et *idem* et *eorundem* dictum. TU TAMEN IDEM.] TAMEN IDEM, aut pro *tamen* positum est, aut pro *tandem*: ut sit, *Tu tandem has nuptias perge facere*, *ita ut facis*.

COMMENTARIUS.

39. EUM AB ILLA ABSTRAXIT.] Vide supra I. 5. 8.

40. MISERE AMARIT.] Ita Heaut. I. 2. 16. Adelph. IV. 4. 33. Plautus, Bacchid. II. 2. 30.

misere amans desiderat.

Dixerunt autem MISERE pro valde. Eun. I. 1. 23. III. 1. 22. Heaut. II. 3. 124. alibi. Plautus passim.

41. ID MIHI DA NEGOTII.] Vide supra, Prol. 2.

HAS NUPTIAS PERGE FACERE ITA, UT FACIS.] Primum NUPTIAS FACERE dixit, uti Graeci γάμους ποιεῖν, et Germani *Hochzeit machen.* Ita Plautus, Trin. II. 4. 196.

Effugiet ex urbe, ubi erunt factae nuptiae.

Illa autem, PERGE FACERE ITA, UT FACIS, formula adhortantis sunt. Plautus, Mostell. V. 1. 51.

Quod agis, id agas.

Perge facere ita, ut facis: et id ſpero adjuturos Deos.

Si. Imo abi intro: ibi me opperire, et quod parato opus eſt, para.

Non impulit me, haec nunc omnino ut crederem.

Atque haud ſcio, an, quae dixit, ſint vera omnia.

Sed parvi pendo: illud mihi multo maximum 'ſt,

Quod

DONATUS.

43. QUOD PARATO OPUS EST.] Diſerte et Latine dixit, QUOD PARATO OPUS EST.

44. NON IMPULIT ME, HAEC NUNC OMNINO UT CREDEREM.] NON IMPULIT, non perſuaſit, non perfecit, ut crederem Glycerium peperiſſe. Et cum dixit OMNINO, oſtendit quaedam ſe credidiſſe, in quibuſdam jam eſſe circumventum. Mire autem cautum capi inducit ſenem, ut crederet, quod Glycerium non peperiſſet.

45. QUAE DIXIT, SINT VERA OMNIA] Quae poſtea dixit Davus. Et bene OMNIA: ut appareat ſenem multa credere vera eſſe, quae Davus dixerit.

46. MULTO MAXIMUM.] MULTO etiam comparativis antiqui adjunxerunt.

COMMENTARIUS.

Evang. Joh. XIII. 27. *ὃ ποιεῖς, ποίησον τάχιον. Quod agis, cito agas.*

42. ID SPERO ADJUTUROS DEOS.] Quibus res ex ſententia cedebant, à Diis adjuvari dicebantur.

45. HAUD SCIO, AN, QUAE DIXIT, SINT VERA OMNIA.] Particula AN poſt HAUD SCIO, et ſimilia valet AN NON. Senſus igitur eſt: *Forte omnia, quae dixit, vera ſunt.* Ita Heaut. V 2. 46. Phorm. V. 2. 9. Plautus, Moſtel. III. 2. 96.

Nunc hunc haud ſcio an *colloquar. congrediar.*

46. MULTO MAXIMUM.] Particulae *longe* et *multo* eleganter ſuperlativis junguntur. Salluſtius, Jug. cap. 9. *Jugurthae tui bello Numantino* longe maxuma *virtus fuit.* Cicero, de Haruſp.

Reſp.

Quod mihi pollicitus eſt ipſus gnatus. nunc Chremetem
Conveniam: orabo gnato uxorem: ſi impetro,
Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?
Nam gnatus quod pollicitus eſt, haud dubium eſt mihi,
Si nolit, quin eum merito poſſim cogere.
Atque adeo in ipſo tempore eccum ipſum obviam.

DONATUS.

47. QUOD MIHI POLLICITUS EST.] *Pollicitatio*, multarum rerum promiſſio.

48. GNATO UXOREM.] Subauditur, *ut det*.

49. QUID ALIAS.] Pro cur alias, alio tempore.

52. IN IPSO TEMPORE.] In ipſa opportunitate, in ipſo articulo. ECCUM IPSUM OBVIAM CHREMEM.] Continuo mutavit declinationem, ut: *Jubeo Chremetem*.

COMMENTARIUS.

Reſp. cap. 6. *Veſtrae domus ceterorumque civium* multo maxima *ex parte ſunt liberae.*

49. ALIAS.] Haec vox potiſſimum de tempore uſurpatur, et ſubauditur *horas*, obſervante Cl. Perizonio ad Sanctii Minerv. I. 17. n. 2. Videturque h. l. opponi τῷ HODIE. Senſus igitur erit: *Cur non malim nuptias hodie fieri, quam in aliud tempus differri?*

51. COGERE.] Nimirum pro patria poteſtate. Ita Hec. II. 2. 1.

52. IN IPSO TEMPORE.] Ita infra IV. 4. 19. V. 6. 10. Heaut. II. 3. 123. Gr. *εὐκαίρως. ἐν καιρῷ.*

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA TERTIA.

SIMO. CHREMES.

Si. JUBEO Chremetem. *Ch.* O! te ipsum quaerebam. *Si.* Et ego te. *Ch.* Optato advenis.

Aliquot me adiere, ex te auditum qui ajebant, hodie filiam Meam

DONATUS.

JUBEO CHREMETEM] *Haec congressio duorum senum ad tale periculum adigit fabulam, ut id non videatur consilio, sed eventu posse vitari: qui eventus est Critonis praesentia. nam nunc ex falsis fient verae nuptiae.*

1. JUBEO CHREMETEM.] Firme aliquid jubere, velle est. *Jubeo* ergo volo; et deest, *salvere:* quod exprimitur ab alterius personae interventu, ut, *Virgilius,*

Reddique viro promissa jubebant.

Et μεταληπτικῶς: quia qui dicit *salve*, jubet. Volumus enim animo: jubemus verbis. O! TE IPSUM QUAEREBAM.] Placabilis et lenis amicus per totam fabulam inducitur Chremes, ut cognitioni ad ultimum interesse possit. OPTATO ADVENIS.] OPTATO, adverbium est. ut *Virgilius, Ac velut optato ventis.*

2. ALIQUOT ME ADIERE] ALIQUOT, hoc est, nec multi, nec pauci. ADIERE, non accesserunt: quia aditus ar-

COMMENTARIUS.

1. JUBEO CHREMETEM.] Ita Adelph. III. 4. 14. Naevius in Ludo: *Jubeo Albanum Amulium.* subaudi, Salvere.

OPTATO ADVENIS.] Plautus, Amph. II. 2. 22.

Edepol me uxori exoptatum *credo* adventurum *domum.*

2. ALIQUOT ME ADIERE.] Cicero, Fam. III. 10. Ad me adire

Meam nubere tuo gnato: id viſo, tun', an illi inſaniant.

Si. Auſculta paucis: et quid ego te velim, et tu quod quaeris, ſcies.

Ch. Auſculto: loquere quid velis.

Si. Per ego te Deos oro, et noſtram amicitiam, Chreme, Quae

DONATUS.

arduus difficiliſque eſt. Ergo ADIERE, quaſi importune, et interpellantes adierunt. Sic alibi, *Byrrhia quid tibi videtur? adeon' ad eum?* EX TE AUDITUM.] Ut eſt, *De Davo modo audivi.* EX TE AUDITUM.] Ergo non rumor, ſed veritas.

3. ID VISO.] Ob id viſo. deeſt *te:* ut VISO, ad videndum venio. TUNE, AN ILLI INSANIANT.] *Tu* inſanis, ſi dixiſti: *illi* inſaniunt, ſi non audita referunt.

4. PAUCIS.] Et PAUCIS, et PAUCA legitur. ET QUID EGO TE VELIM.] A docilitate.

6. PER EGO TE DEOS ORO.] Ordo eſt, Te per Deos oro: ut *Virgil. Per ego te has lacrymas.* ET NOSTRAM AMICITIAM, CHREMES] Legitur et CHREME.

COMMENTARIUS.

ire quosdam *memini, qui dicerent nimis magnos ſumtus legatis decerni.*

3. NUBERE TUO GNATO.] Locutio elliptica, ſubaudi VULTUM. Sponſa enim ſe vel *vultum* ſuum *nubebat ſponſo*, quum ad eum deduceretur domum. Ita Adelph. IV. 5. 18. Plautus paſſim.

4. AUSCULTA PAUCIS.] Ita Adelph. V. 3. 20.

5. LOQUERE, QUID VELIS.] Plautus, Mil. II. 4. 5.

Habeo aures; loquere quid vis.

6. PER EGO TE DEOS ORO.] Obſecrandi formula, in qua inter praepoſitionem PER et nomen ei junctum interponitur TE et VOS. Plautus, Menaechm. V. 7. 1.

Per ego vobis Deos atque homines dico, *ut imperium meum*
Sapienter habeatis curae.

Virgilius, Aen. IV. 314.

Per

Quae incepta a parvis, cum aetate adcrevit simul:
Perque unicam gnatam tuam, et gnatum meum,
Cujus tibi potestas summa servandi datur:

Ut

DONATUS.

7. QUAE INCEPTA A PARVIS, CUM AETATE ADCREVIT SIMUL.] Mire autem, INCEPTA A PARVIS CUM AETATE, ut ostendat, non nuper coitam amicitiam, sed antiquam. ut, *Veterem Anchisen agnovit amicum.* Idem alibi,

neque enim novus iste Dianae
Venit amor.

ADCREVIT.] Ut supra, ADCURATE. AD praepositione utitur familiariter. ADCREVIT.] Hinc *Virgilius*,

---- *Crescent illae: crescetis amores.*

8. ET GNATUM MEUM.] Ineptum est sic adjurare aliquem, *Per salutem filii mei, ut facias id quod te rogo.* Sed huic etiam subjungit.

9. CUJUS TIBI POTESTAS SUMMA SERVANDI DATUR.] In tua est, inquit, potestate, et tuus est. haec ergo *obtestatio* dicitur, cum per eas res adjuramus aliquem, de quibus agitur causa. Ut, *Ili-*

COMMENTARIUS.

--- *Per ego has lacrumas, dextramque tuam te oro.* Livius, XXIII. 9. Per ego te, *inquit, fili, quaecunque* jura *liberos jungunt parentibus*, precor *quaesoque.* Est autem validissima obtestatio, quae fit per liberos. Sallustius, Catil. 35. *Nunc Orestillam commendo, tuaeque fidei trado. Eam ab injuria defendas,* per liberos tuos rogatus. Horatius, Epod. V. 5.

Per liberos te, *si vocata partibus*
Lucina veris adfuit.

7. INCEPTA A PARVIS.] Laudat hunc locum Servius, ad Virg. Aen. XI. 537.

CUM AETATE ADCREVIT SIMUL.] Imitatus Cicero, Senect. 14. *Atque haec quidem studia doctrinae, quae quidem cum prudentibus et bene institutis pariter* cum aetate crescunt. Nepos, Att. 10. *Ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit.*

9. CUJUS TIBI POTESTAS SUMMA SERVANDI DATUR.] Cicero, Fam. X. 19. *Gloriae, cujus maximam facultatem tibi Dii immortales, ut spero, dedere.*

 13. ALI-

Ut me adjuves in hac re: atque ita, ut nuptiae
Fuerant futurae, fiant. *Ch.* Ah, ne me obsecra:
Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.
Alium esse censes nunc me, atque olim quum dabam?
Si in rem est utrique, ut fiant, accersi jube.
Sed

D O N A T U S.

Iliaci cineres, et flamma extrema meorum.
Idem alibi,
---- *per eversae, genitor, fumantia Troiae*
Excidia, obtestor.

10. Uti nuptiae fuerant futurae, fiant.] Breviter et Latine. Et hoc genus compositionis veteres non mutabant.

11. Ne me obsecra.] Pro, ne obsecres. τω ελληνιCμON MH λιTANEK EMNMACOR.

12. Quasi hoc te orando a me impetrare oporteat.] Haec plena vox est et charitatis et officii. quod enim amicus ab amico petit, justum esse debet: nec pro eo quod non est justum, supplicare oportet.

13. Alium esse censes nunc me, atque olim, quum dabam?] Non personae, sed rei conditio est commutata. Olim, quum dabam?] Nos dicimus, *quum darem.* Virgilius,
Tum decuit, cum sceptra dabas. En dextra fidesque!
Et nota olim pro nuper.

14. Si in rem est utrique.] Τῷ δευτέρῳ συλλογισμῷ prave proposuit, ut recte replicaret. Hic syllogismus ne-

C O M M E N T A R I U S.

13. Alium.] H. e. Aliter moratum; aliter sentientem. Hec. V. 1. 37. Dixit vero alium nunc, atque olim; uti Varro, de L. L. VIII. *Falluntur nam est, ac putant, aliter.* Sensus igitur est, q. d. *Alium nunc esse, atque alium olim fuisse.*

14. In rem est utrique.] Ita Hec. I. 2. 27. IV. 1. 34. Phorm.

Sed si ex ea re plus mali 'st, quam commodi
Utrique, id oro te, in commune ut consulas:
Quasi illa tua sit, Pamphilique ego sim pater.
Si. Imo ita volo, itaque postulo, ut fiat, Chreme:
Neque postulem abs te, nisi ipsa res moneat.
Ch. Quid est?

Si.

DONATUS.

negativus dicitur. nam in secundo λήμματι negat quod prius dixit.

SI IN REM EST UTRIQUE.] Ab utili est argumentum. *Uterque* duobus constat. Bene UTRIQUE, mihi et tibi: non, alteri utile, alteri inutile.

15. SED SI EX EA RE.] Id est, nuptiarum: mutavit numerum, ex plurali singularem, FIANT, et EX EA RE.

16. IN COMMUNE CONSULE.] Id est, ex aequali provide.

17. QUASI ILLA TUA SIT, PAMPHILIQUE EGO SIM PATER.] Nota suavissimam varietatem. non dicit, *quasi illa tua sit, et ille meus.*

18. IMO ITA VOLO.] Quia utile est, quia in rem est. ITAQUE POSTULO.] ITAQUE, modo duae partes orationis sunt: ut in Hecyra, *Itaque nos una inter nos aetatem agere liceat.*

19. NEQUE POSTULEM.] Quia *postulo* praetulit.

COMMENTARIUS.

Phorm. II. 4. 9. Idem *Ex re* dicitur. Phorm. VI. 7. 76.

16. IN COMMUNE UT CONSULAS.] H. e. Id consulas, quod in rem communem sit. Eodem sensu Virgilius, Aen. XI. 335.

Consulite in medium, *et rebus succurrite fessis.*

Tacitus, Agric. 12. *Nec aliud adversus validissimas gentes pro nobis utilius, quam quod* in commune *non* consulunt. Mela I. 8. *Nihil in commune consultant.*

Si. Irae ſunt inter Glycerium et gnatum. *Ch.* Audio.

Si. Ita magnae, ut ſperem poſſe avelli. *Ch.* Fabulae.

Si. Profecto ſic eſt. *Ch.* Sic hercle, ut dicam tibi:

Amantium irae, amoris integratio 'ſt.

Si.

DONATUS.

20. IRAE SUNT INTER GLYCERIUM ET GNATUM.] Hoc laeto vultu pronuntiat Simo: et hoc a poſſibili eſt. loquitur enim apud eum, ex quo audiverat, Pamphilum pro uxore habere hanc peregrinam. AUDIO.] εἰρωνεία.

21. FABULAE.] Et hic paulo ſapientior inducitur, et minus obnoxius dolis.

22. PROFECTO SIC EST.] PROFECTO, confirmatio eſt.

23. AMANTIUM IRAE AMORIS INTEGRATIO EST.] Sententia γνωμικὴ, in qua a ſpecie receditur, et in omnes aliquid dicitur: παροιμία eſt autem ſine auctore ſententia. INTEGRATIO] Inſtauratio.

COMMENTARIUS.

20. IRAE SUNT INTER GLYCERIUM ET GNATUM.] Ita Horatius, Serm. I. 7. 11.

inter
Hectora Priamiden animoſum, atque inter Achillem.
Ira fuit capitalis.

AUDIO.] Formula cum riſu reſpondentium ad ea, quae dicuntur. Phorm. I. 3. 8. V. 7. 54.

21. AVELLI.] Ita Hec. IV. 1. 39. Horatius, Carm. I. 13. 17.

Felices ter et amplius,
Quos irrupta tenet copula, nec malis
Divulſus *querimoniis*
Suprema citius ſolvet amor die.

FABULAE.] Ita ſupra I. 3. 19. Heaut. II. 3. 95.

23. AMANTIUM IRAE AMORIS INTEGRATIO EST.] Ita Plautus, Amph. III. 2. 60.

Verum irae ſi quae forte eveniunt hujuſmodi,
Inter eos rurſum ſi reventum in gratiam eſt,

Bis

Si. Hem, id te oro, ut ante eamus, dum tempus datur,
Dumque ejus libido occlusa 'st contumeliis:
Prius quam harum scelera, et lacrumae confictae dolis,
Reducant animum aegrotum ad misericordiam,
Uxo-

DONATUS.

24. ID TE ORO.] Deest *ob:* ut sit *ob id.* ut *Virgil. Quod te per superos oro.*

26. PRIUS QUAM HARUM.] Invidiosius, HARUM, quum una sit. Sic in Eunucho, *non perpeti meretricum contumelias.*

27. ANIMUM AEGROTUM AD MISERICORDIAM.] Hoc ut supra, *Ipsum animum aegrotum ad deteriorem partem applicat.*

COMMENTARIUS.

Bis tanto amici sunt inter se; quam prius.
Menander: Ὀργὴ φιλοῦντων ὀλίγον ἰσχύει χρόνον. H. e. *Amantium ira paullo valet tempore.* Exemplum refert Aelianus, Var. Hist. II. 21. Dixit autem IRAE INTEGRATIO EST, pro, *sunt*, uti infra V. 7. 47. *Decem talenta est dos.*

24. ANTE EAMUS.] H. e. Occupemus. praevertamus. Quod Belgae dicunt, *In de voorbaat zyn.* Valerius Flaccus, Argonaut. I. 31.

Ergo anteire *metus, juvenemque extinguere pergit Aesonium.*

25. LIBIDO OCCLUSA 'ST CONTUMELIIS.] Ita Cicero, Nat. Deor. III. 26.

Iram omnem recludam, atque illi perniciem dabo.

26. LACRUMAE CONFICTAE DOLIS.] Vide infra ad Eun. I. 1. 23. Turpilius, Demetrio: *Vide mirum ingenium ac delenificum mulierum: commorat hominem lacrumis.*

27. REDUCANT ANIMUM AEGROTUM AD MISERICORDIAM.] Eodem sensu dicitur, quo *in gratiam reducere.* Infra V. 4. 45. Balbus ad Cic. Att. VIII. 15. *Ut Caesarem et Pompejum, perfidia hominum distractos, rursus in pristinam concordiam reducas.* Proxime accedit locutio sacra, *Psalm* LXXVII. 10. Ubi vide interpre-

Uxorem demus. spero consuetudine
Et conjugio liberali devinctum, Chreme,
Dein facile ex illis sese emersurum malis.
Ch. Tibi ita hoc videtur: at ego non posse arbitror,
Neque illum hanc perpetuo habere, neque me perpeti.
Si. Qui scis ergo istuc, nisi periculum feceris?
Ch.

DONATUS.

28. UXOREM DEMUS.] Ἠθικῶς: ut in Heautontim. *Quo modo minimo periculo id demus adolescentulo.*

32. NEQUE ILLUM HANC PERPETUO.] Ἀμφιβολίαν de industria posuit, aut utrumque significat.

33. NISI PERICULUM FECERIS.] PERICULUM, tentamentum. Cicero, *Tute melius periculum feceris.* Idem Terentius, *Fac periculum in literis.*

COMMENTARIUS.

pretes. Dixit autem ANIMUM AEGROTUM, uti supra I. 2. 22. Ubi vide.

28. CONSUETUDINE.] De amore conjugali h. l. usurpatur; aliter atque supra I. 83. et I. 5. 44.

29. CONJUGIO LIBERALI.] Ita ἐμφατικῶς dixit, Glycerio nondum cognita, et pro peregrina habita. Heaut. II. 4. 14. Hec. I. 2. 92.

30. EX ILLIS SESE EMERSURUM MALIS.] Utrumque dicitur, *Emergere*, et, *emergere se*. Cicero, Coel. 31. *Ex eo, quidquid erat*, emersit, *totumque se ejecit, atque extulit.* Nepos, Attic. 11. *Quibus ex malis ut* se emerserat. Contrarium est apud Virgilium, Aen. VI. 511.

Sed me fata mea, et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis.

32. ILLUM HANC HABERE.] Sensus ambiguus; qualis supra II. 5. 19. Incertum enim, an velit Chremes, ILLUM Pamphilum HABERE HANC Philumenam; an, HANC HABERE ILLUM.

NEQUE ME PERPETI.] Loquitur pro patria potestate, qua licebat filiam male collocatam domum reducere. Phorm. II. 1. 74. Adde Menaechmos Plautinas.

33. NISI PERICULUM FECERIS.] Ita Eun. III. 2. 23. Heaut. I. 2.

Ch. At iſtuc periculum in filia fieri, grave eſt.
Si. Nempe incommoditas denique huc omnis redit:
Si eveniat, quid Dî prohibeant, diſceſſio.
At ſi corrigitur, quot commoditates, vide.

Prin-

DONATUS.

34. At istuc periculum in filia fieri, grave est.] Memorabile dictum, et id quod merito in proverbium ceſſerit.

36. Quod Dî prohibeant.] Παρένθεσις per εὐφημισμόν.

37. At si corrigitur.] Alter eſt ſyllogiſmus per contraria λήμματα, et ipſe negativus.

COMMENTARIUS.

I. 2. 36. II. 1. 9. Hec. V. 1. 40. Phorm. II. 2. 12. V. 7. 40. Plautus, Aſin. III. 3. 27. *Scio, qui periculum feci.*

34. Periculum in filia fieri.] Menandri fertur: ἐπὶ πεῖρᾳ δοῦναι θυγατέρα. Cicero, Flacc. 27. *Nonne hoc veſtra voce vulgatum eſt, ſi quid cum periculo experiri velis, in Care id potiſſimum eſſe faciendum?*

35. Incommoditas.] Λιτότης eſt, molli verbo extenuans rem atrociſſimam. Ita mox Discessio pro Divortio. Et Eun. II. 3. 37. Servius ad Ciceronem, Fam. IV. 5. de morte filiae: *Hoc uno* incommodo *addito, quid ad dolorem adjungi potuit?*

36. Quod Di prohibeant.] Formula deprecationis et boni ominis. Qualis Heaut. V. 4. 15. *Di iſthaec.* Adelph. II. 4. 11. *Deos quaeſo, ut iſthaec prohibeant.* Phorm. V. 8. 16. *Di melius duint!* Cicero, Fam. X. 33. *Quae ſi*, quod Di prohibeant, *vera ſunt, non mediocriter doleo.*

37. Si corrigitur.] Corriguntur proprie curva, dum rurſus recta fiunt. Hinc ad animum depravatum, ſed ad bonam frugem reductum refertur. Infra III. 4. 17. Plautus, Trin. I. 2. 79.

Quid tu adoleſcentem, quem eſſe corruptum vides,
Qui tuae mandatus eſt fidei et fiduciae,
Quin eum reſtituis? quin ad frugem corrigis?

Commoditates.] Cum una incommoditas praeceſſerit, elegans eſt oppoſitio in voce commoditates. *Commodus* autem, cognataeque voces varie uſurpantur, notantque (1) Utilitatem, uti h. l. et infra IV. 3. 24. Eun. V. 6. 1. Hec. IV. 2. 9. Phorm.

V. 3.

Principio, amico filium restitueris:
Tibi generum firmum, et filiae invenies virum.
Ch. Quid istuc? si ita istuc animum induxti esse utile,
No-

DONATUS.

38. PRINCIPIO, AMICO FILIUM.] PRINCIPIO, nec intulit, *secundo*. RESTITUERIS, ET FILIAE INVENIES VIRUM.] Ergo ἀνακόλουθον duplex. AMICO FILIUM.] Ab honesto.

40. QUID ISTUC?] Concedentis, et veluti victi verbum: tanquam si diceret, QUID? et abundat ISTUC. Vel potius, QUID ISTUC, significat hominem de loco ac de sententia decedere. ut e contrario, *perstare* ac *resistere* dicitur, qui aliquid negat. SI ISTUC ANIMUM INDUXTI.] Legitur et, ANIMUM INDUXISTI. sed illud plenum est: hoc per μεταπλασμοῦ συγκοπὴν diminuitur.

COMMENTARIUS.

V. 3. 31. V. 6. 1. (2) De Tempore usurpatur. supra III. 1. 18. Eun. II. 3. 51. III. 2. 49. (3) Ad Mores refertur. Heaut. III. 2. 10. et 48. Adelph. IV. 5. 76. Hec. I. 2. 20. et 33.

38. FILIUM RESTITUERIS.] Ita Plautus supra, et Capt. III. 4. 56. de filio capto:

Illum restituam *huic*, *hic autem in Alidem me meo patri.*

39. GENERUM FIRMUM.] *Firmus* opponitur ei, qui divortium facit. Hec. I. 2. 26. IV. 1. 41.

FILIAE INVENIES VIRUM.] Propria locutio in hac re. supra II. 3. 22. infra V. 3. 20. Plautus, Menaechm. IV. 3. 20.

Aliam posthac invenito, *quam tu habeas frustratui.*

Eodem sensu dixit Caligula, *Matrimonium sibi repertum Romuli exemplo.* Suet. Calig. 25.

40. QUID ISTUC?] Formula concedentis post aliquam reluctationem. Eun. II. 3. 96. Adelph. I. 2. 13. III. 2. 52. Dicitur et QUID ISTIC? Eun. I. 2. 91. Heaut. V. 5. 9. et 20. Adelph. V. 8. 33.

ANIMUM INDUXTI.] Dicitur et, *in animum inducere*: Utrumque familiare Terentio. Infra V, 1. 15. V. 3. 12. Eun. III. 237. Heaut. Prol. 41. en 49. V. 4. 5. Adelph. I. 1. 43. IV. 3. 6.
Hec.

Nolo tibi ullum commodum in me claudier.
Si. Merito te semper maxumi feci, Chreme.
Ch. Sed quid ais? *Si.* Quid? *Ch.* Qui scis eos nunc discordare inter se?
Si. Ipsus mihi Davos, qui intimus est eorum consiliis, dixit.
Et is mihi suadet, nuptias quantum queam, ut maturem.

Num

DONATUS.

44. IPSUS MIHI DAVUS DIXIT.] Commendatio testis: ut, *In foro modo de Davo audivi.* Ergo IPSUS, quasi qui maxime sciat.

COMMENTARIUS.

Hec. Prol. alt. 42. I. 2. 24. II. 2. 22. II. 3. 4. III. 1. 12. IV. 2. 27. IV. 4. 67. Plautus, Capt. I. 2. 46.

Nunquam istuc dixis, neque animum induxis *tuum.*

41. NOLO TIBI ULLUM COMMODUM IN ME CLAUDIER.] Similis locutio est Eun. I. 2. 83. Imitatus Cicero, Off. II. 15. *Nec ita* claudenda *est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit, nec ita reseranda, ut pateat omnibus.* Fam. VI. 10. *Ut intelligant, omnia Ciceronis* patere *Trebatio.*

43. DISCORDARE INTER SE] Promiscue dicitur, discordare, discordare inter se, discordare cum aliquo, et, ab aliquo. Plautus, Merc. II. 1. 7.

Non discordarent, *si ambo in uno essent loco.*

Cicero, Fin. I. 13. *Cupiditates intus etiam in animis inclusae* inter se *dissident, atque* discordant. Tacitus, Annal. XII. 28. *Cherusci, cum quis aeternum* discordant. Quinctilianus, Instit. Orat. VIII. 3. A sermone *tenui sublime nitidumque* discordat.

44. INTIMUS EST EORUM CONSILIIS] Eun. I. 2. 47. Vox INTIMUS varie construitur. Plautus, Mil. II. 1. 30.

Itaque intimum *ibi se miles* apud *lenam facit.*

Nepos, Dion. 1. *Erat* intimus Dionysio *priori.* Idem, Con. 2. *Ex* intimis regis *ab amicitia ejus defecerat.* Cicero, Attic. IV. 16. *Itaque* in intimis est meis, *quum antea notus non fuisset.*

45. NUPTIAS UT MATUREM.] Alibi simpliciter et absolute usurpat.

Num censes faceret, filium nisi sciret eadem haec velle?

Tute adeo jam ejus verba audies. heus, evocate huc Davum.

Atque eccum: video ipsum foras exire.

DONATUS.

47. TUTE ADEO.] Παρέλκεται ADEO modo, et abundat. ut *Virgilius*,

Tuque adeo, *quem mox quae sint habitura Deorum Concilia*; *incertum*.

48. ATQUE ECCUM.] ECCUM, quasi *ecce eum*. Veteres dixerunt, *eccum*, *eccujus*, *ellum*, quod apertius significat *ecce illum*, et obscurius *ellum*.

COMMENTARIUS.

pat. infra IV. 2. 32. V. 4. 53. Heaut. III. 1. 87. Phorm. IV. 5. 4. Sed et transitive usurpatur. Virgilius, Aen. I. 137.

Maturate fugam.

Cicero, Cluent. 6. *Huic* mortem maturabat *inimicus*.

47. EJUS VERBA AUDIES.] H. e. Ex eo intelliges. Plautus, Mostell. IV. 3. 1.

ut verba audio,
Non equidem in Aegyptum hinc modo vectus fui.

ACTUS TERTII SCENA QUARTA.

DAVUS. SIMO. CHREMES.

Da. AD te ibam. *Si.* Quidnam est? *Da.* Cur non arcessitur? jam advesperascit. *Si.* Audin' tu illum?
Ego dudum nonnihil veritus sum, Dave, abs te, ne faceres idem, Quod

DONATUS.

AD TE IBAM.] *Davus ut recte scribatur, Davos scribendum est: quia nulla litera vocalis geminata, unam facit syllabam. Sed quia ambiguitas vitanda est nominativi singularis et accusativi pluralis, necessario pro hac regula, digamma utimur, DaFus, serFus, Fulgus, corFus.*

1. AD TE IBAM.] *Locus est, in quo jam ad discrimen mali perducta comoedia, in meliorem partem jam incipit inclinare.*

3. EGO DUDUM NONNIHIL VERITUS SUM, DAVE, ABS TE.] Semper gravis inceptio orationis, quae exordium

COMMENTARIUS.

1. AD TE IBAM.] Formula, qua utimur, obvium habentes, quem quaerebamus. Phorm. V. 7. 6. Plautus, Cas. II. 2. 9.

Ego ibam ad te.

Et III. 4. 3.

Sed eccum ante aedes. Ad te, *hercle,* ibam *commodum.*

2. JAM ADVESPERASCIT.] Et *Vesperascere,* et *Advesperascere,* et *Invesperascere* dixerunt. Heaut. II. 3. 7. Cicero, Verr. IV. 65. *Cum* jam advesperasceret, *discessimus.* Livius, XXXIX. 50. *Jam invesperascebat.* Id igitur vult Davus, tempus Philumenae deducendae instare; Sponsae enim ad faces deducebantur. Vide ad Adelph. V. 7. 9.

3. NONNIHIL VERITUS SUM.] Ita Eun. IV. 1. 1.

4. QUOD

Quod vulgus ſervorum ſolet, dolis ut me deluderes,

Propterea quod amat filius. *Da.* Egon' iſtuc facerem? *Si.* Credidi.

Idque adeo metuens vos celavi, quod nunc dicam. *Da.* Quid? *Si.* Scies:

Nam propemodum habeo tibi jam fidem. *Da.* Tandem cognoſti qui ſiem.

Si.

D O N A T U S.

um ſumit a pronomine EGO: ut *Ego te quae plurima fando*, et, *Ego poſtquam te emi a parvulo*. EGO DUDUM.] Adverbia temporis, aut certa ſunt, ut hodie, cras: aut incerta, ut dudum, nuper. Itaque incertis certum additur tempus: ut, jam dudum, nunc nuper. NONNIHIL VERITUS SUM, DAVE, ABS TE.] Breviter, pro, veritus ne quid abs te fieret. ſic ut ſupra, *Heu metui a Chryſide*. Et Cicero, *Quod precatus ſum a Diis immortalibus*. pro eo quod eſt, quae a Diis petii, precatus eos.

4. QUOD VULGUS SERVORUM SOLET.] Totum cum extenuatione protulit, tanquam qui ſatisfactum voluerit Davo, ob comprobatam fidem ejus.

7. NAM PROPEMODUM HABEO JAM TIBI FIDEM.] Ridicula dilatio ejus rei, quae jam dudum nota eſt auditori. NAM PROPEMODUM HABEO JAM.] Hoc eſt, *prope modum*, cujus accuſativus eſt a *modus*.

C O M M E N T A R I U S.

4. QUOD VULGUS SERVORUM SOLET.] H. e. Quod plerique omnes ſervi ſolent. Ita Hec. IV. 2. 24. *Vulgus mulierum*. Hinc recte Seneca, Epiſt. 47. *Quot ſervi, tot hoſtes*.

7. HABEO TIBI JAM FIDEM.] *Habere fidem* eſt credere. Plautus, Bacchid. IV. 3. 22.

Non habeam tibi fidem tantam.

Nepos, Themiſt. cap. 7. *Quare aequum eſſe, illos viros bonos, nobileſque mittere*, quibus fides haberetur. Sed *adhibere fidem* eſt fidelem eſſe; diciturque eadem ratione, qua *adhibere curam*, *diligentiam*, cetera.

9. PER-

Si. Non fuerant nuptiae futurae. *Da.* Quid? non? *Si.* Sed ea gratia
Simulavi, vos ut pertentarem. *Da.* Quid ais! *Si.* Sic res est. *Da.* Vide!
Nunquam istuc quivi ego intelligere. vah! consilium callidum.
Si. Hoc audi. ut hinc te intro ire jussi, opportune hic fit mihi obviam.
Da. Hem! numnam periimus? *Si.* Narro huic, quae tu dudum narrasti mihi.
Da. Quidnam audio! *Si.* Gnatam ut det oro, vixque id exoro. *Da.* Occidi.

Si.

DONATUS.

8. SED EA GRATIA.] GRATIA, pro causa posuit, nove.

9. SIC RES EST.] Quod Graeci dicunt, οὕτως ἔχει.

12. NUMNAM.] *Nam* παρέλκεται, ut in *quisnam*.

13. QUIDNAM AUDIO!] Legitur et AUDIAM. *Menander* enim sic ait, τί δήποτ' ἀκούω; OCCIDI. OPTIME.] Bene usus est παρομοίῳ, OCCIDI et OPTIME, ut similitudine falleret audientem.

COMMENTARIUS.

9. PERTENTAREM.] H. e. Valde et probe tentarem. Phorm. IV. 3. 14. PER enim αὐξητικὸν est, uti in *Pernoscere*, et similibus. Cicero, de Orat. II. 78. *Tota causa* pertentata, *atque perspecta*.

11. HOC AUDI.] De hac formula vide supra II. 2. 9.

INTRO IRE JUSSI.] Factum hoc supra III. 2. 24.

HIC FIT MIHI OBVIUS.] Ita Eun. II. 3. 36. Phorm. IV. 3. 12. Plautus, Mil. III. 3. 24.

Bene opportune obviam es.

12. HEM! NUMNAM PERIIMUS?] Haec secum Davus, ad spectatores conversus.

NARRASTI MIHI.] Nempe supra III. 2. 3. seqq.

13. QUIDNAM AUDIO!] Formula admirantis. Atque ita intelligunt Simo et Chremes. quum tamen ex ambiguo dictum Davis de rebus Pamphili desperans intelligeret. Ita supra III. 1. 7.

Si. Hem! quid dixti? *Da.* Optume inquam factum! *Si.* Nunc per hunc nulla 'st mora.

Ch. Domum modo ibo, ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.

Si. Nunc te oro, Dave, quoniam solus mihi effecisti has nuptias.

Da.

DONATUS.

14. PER HUNC.] Chremetem scilicet.

15. IBO: ATQUE HUC RENUNTIO.] Varie, IBO et RENUNTIO.

16. NUNC TE ORO, DAVE.] TE, id est, per quem stat summa negotii. Et modo magis vere rogat, quam tunc cum ait, *Dehinc postulo, sive aequum est, te oro, Dave.* ibi enim iracundia latet, cum dixit, *sive aequum est.* EFFECISTI HAS NUPTIAS] Non FECISTI. est enim *efficere*, perficere faciendo. Et bene HAS: quarum causa laboro.

COMMENTARIUS.

OCCIDI.] Desperantium formula frequens apud Comicos.

14. OPTUME INQUAM FACTUM.] Dixit autem OPTUME, postquam dixerat OCCIDI, quia metuit iracundiam Simonis, et ut eum similitudine soni falleret, quod recte observat Donatus. porro autem OPTUME FACTUM gratulantis formula est. Ita supra I. 1. 78. Plautus, Mostell. II. 2. 19.

> *Usquene valuisti?* TH. *Usque, ut vides.* TR. Factum optume.

PER HUNC NULLA 'ST MORA.] Intelligit Chremetem, de cujus consensu laborabatur. Vide supra I. 1. 138. seqq. et III. 2. 45. seqq.

15. ADPARENTUR.] Nuptiae. Ita supra III. 2. 34. et infra IV. 2. 7.

16. TE ORO.] Ita supra I. 2. 19. ubi vide.

17. EGO VERO SOLUS.] Tristis haec respondet servus, damnans consilium suum; ita tamen, ut Simoni gloriari videatur.

18. FAC-

Da. Ego vero solus. *Si.* Corrigere mihi gnatum porro enitere.

Da. Faciam hercle sedulo. *Si.* Potes nunc, dum animus irritatus est.

Da. Quiescas. *Si.* Age igitur, ubi nunc est ipsus? *Da.* Mirum ni domi 'st.

Si.

DONATUS.

17. EGO VERO SOLUS.] Διάνοια. Et hoc ad increpationem dicit, non ad confirmationem. SOLUS.] Id est, cui non assentiebat Pamphilus. PORRO] In futurum, deinceps. Futuri temporis adverbium, vel adhortantis: ut, *Porro, Quirites.* ENITERE.] Labora: quasi difficile sit, et conatu sit opus.

18. HERCLE SEDULO.] Productiones sunt Comici stili, ad fucum orationis positae. POTES NUNC.] A possibili argumentum. DUM ANIMUS IRRITATUS EST.] Quia dixerat, *Irae sunt inter Glycerium et gnatum.* IRRITATUS EST, commotus, ira provocatus: ut in Phormione, irritor. Ducitur autem verbum a canibus, qui restrictis dentibus hanc literam *R* imitantur.

19. QUIESCAS.] Id est, conquiesce. imperativi modi, ne injuriosum videretur. QUIESCAS.] Pro quiesce. aut deest *volo*, aut *facito.* AGE IGITUR.] AGE, dic: ut est, *Egi, atque oravi tecum:* aut adverbium est hortandi. MIRUM NI DOMI 'ST.] Existimationem intulit, incertum fugiens: et est compositum, quasi, hoc est mirum, ni

COMMENTARIUS.

18. FACIAM HERCLE SEDULO.] Infra IV. 1. 56. Eun. II. 3. 70. Heaut. I. 1. 74. Adelph. I. 1. 25. Phorm. V. 8. 12. Plautus, Epid. 2. 108.

Ego istuc faciam sedulo.

DUM ANIMUS IRRITATUS EST.] Ita Adelph. II. 4. 18. Phorm. II. 1. 10. V. 7. 39. Plautus, Stich. II. 2. 21.

Praeter hac si me irritassis.

Vocem explicat Donatus.

19. MIRUM NI DOMI EST.] H. e. Sine dubio est domi. Eun. II. 1,

Si. Ibo ad eum, atque eadem haec, quae tibi dixi, dicam itidem illi. *Da.* Nullus ſum.

Quid cauſae 'ſt, quin hinc in piſtrinum recta proficiſcar via?

Ni-

DONATUS.

ni domi eſt. Caute ſervus callidam interrogationem ſenis paratus excepit. Memor ſimulatae diſcordiae cum amica, fingit, non ſe alibi eum eſſe ſuſpicari, quam domi.

20. DICAM EADEM ILLI.] In aliis ITIDEM ſcriptum eſt: quod ſi eſt, pro *item* accipiamus. An ergo *idem* pro *item*?

NULLUS SUM.] Plus eſt *nullum eſſe*, quam *periiſſe*. nam qui perit, vel corpus habet reliquum: qui vero nullus eſt, ita non eſt, ac ſi natus non ſit.

21. HINC.] Id eſt, ex hoc loco. RECTA PROFICISCAR?] Bene RECTA, ut corporis impulſionem lucrifaciam. aut RECTA, ut non eam ad precatorem, aut ad Pamphilum. Et bene PROFICISCAR. *Proficiſci* enim in rem aegram ac difficilem dicimus. Et RECTA VIA, plana dixit, non tantum recta.

DONATUS.

II. 1. 24. II. 3. 32. Heaut. IV. 1. 50. Plautus, Capt. IV. 2. 44.

> Mirumque *adeo* eſt, ni *hunc fecere ſibi Aetoli agoranomum.*

20. NULLUS SUM.] Formula deſperantis, Comicis familiaris. Eun. V. 7. 22. Hec. III. 1. 39. IV. 4. 31. Plautus, Merc. I. 2. 104.

> *Vae mihi miſero!* nullus ſum.

Caſ. III. 5. 1.

> *Nulla ſum. nulla ſum! tota, tota occidi.*

21. QUID CAUSAE EST, QUIN.] Ita Hec. IV. 2. 12. Plautus, Rud. III. IV. 53.

> Quid cauſae eſt, quin *virgis te uſque ad ſaturitatem ſauciem?*

PROFICISCAR.] *Proficiſci* etiam dicuntur, qui in eadem urbe ex aedibus in aedes abeunt. Eun. II. 2. 49. Phorm. V. 6. 20. Plautus paſſim.

22. Ni-

Nihil est preci loci relictum. Jam perturbavi omnia:
Herum fefelli; in nuptias conjeci herilem filium;
Feci hodie ut fierent, insperante hoc, atque invito Pamphilo.
Hem astutias! quod si quiessem, nihil evenisset mali.

Sed

DONATUS.

22. Nihil est preci loci relictum.] Subjungit ergo caussas cur proficiscatur in pistrinum. Nihil est preci.] Quod praedixit senex. Jam perturbavi omnia.] Allocutio, in qua quid metuat, quid velit, manifestum est.

23. Herum fefelli.] Haec enumeratio caussarum est, qua magnifice exaggeravit errores suos. Conjeci.] Nec immisi, sed conjeci: quod impetum et injuriam significat. Herilem filium.] Τὸν τρόφιμον.

24. Feci hodie.] Nec solum feci, verum etiam addidit tempus, hodie: ut ne diecula quidem ejus sit, quod fecerat, mali. Insperante hoc, atque invito.] Insperante et invito, duplex offensio.

25. Hem astutias.] Bona εἰρωνεία. Pluraliter dixit astutias: quasi is, qui abundet astutiis, ut ei una non sufficeret.

COMMENTARIUS.

22. Nihil est preci loci relictum.] Phorm. III. 3. 14. Cicero, Fam. I. 1. *Sed plane nec precibus nostris, nec admonitionibus* relinquit locum.

23. In nuptias conjeci.] Quasi de vi loquitur, et de eo, qui in vincula sit conjectus. Ita infra III. 5. 14. IV. I. 44. Cicero, Catil. II. 1. *In apertum latrocinium* conjecimus.

24. Insperante hoc.] Haec dicens digitum intendit in Simonem abeuntem; quo insperante factum erat, ut Pamphilus diceret, se Philumenam ducturum uxorem. Supra II. 6. 5. Dicit autem hoc, per contemtum, de hero non audiente. Ita supra I. 2. 13. II. 4. 2. II. 6. 1. III. 1. 12. III. 2. 15.

25. Hem astutias.] Sarcasmus est. Qualis supra I. 2. 12. *Astute!*

Sed eccum ipsum video. occidi.
Utinam mihi esset aliquid hic, quo nunc me praecipitem darem.

DONATUS.

27. UTINAM MIHI ESSET ALIQUID.] Non dixit gladium, aut laqueum: ne esset tragicum. Ergo expressit bene, dicens QUO ME NUNC PRAECIPITEM DAREM.

COMMENTARIUS.

tute! Et Heaut. II. 1. 10. *Astutus!*

27. QUO NUNC ME PRAECIPITEM DAREM.] Ita Adelph. III. 2. 20. Haec dicens fossam aliumve locum depressum circumspicit, quo se praecipitem dans vivus effugiat manus Pamphili. Videtur enim in plano constitisse, nec clivum quem sat cito occupare potuisse. Ita Adelph. IV. 2. 36.

ACTUS TERTII

SCENA QUINTA.

PAMPHILUS. DAVUS.

Pa. UBI illic est scelus, qui me perdidit? *Da.* Perii. *Pa.* Atque hoc confiteor Ju-

DONATUS.

UBI ILLIC EST SCELUS.] *Haec Scena, cujus perturbationis esse debeat, etiam supra Poeta praestruxit, quum ad consentiendum Davi consilio tardum Pamphilum faceret.*

1. UBI ILLIC EST SCELUS.] Accusatio. UBI ILLIC EST SCELUS.] Nimium terribile est, saevire ante quam videas eum,

COMMENTARIUS.

1. QUI ME PERDIDIT.] Ita infra IV. 1. 19. et alibi passim. Plautus, Merc. III. 4. 40.

Perdidisti me et fidem meum tuam.

2. INERS.]

Jure mihi obtigisse, quando quidem tam iners, tam nulli consilii

Sum. servon' fortunas meas me commisisse futili?

Er-

DONATUS.

eum, contra quem irasceris. Ubi illic est scelus, qui me perdidit?] Ad intellectum, non ad verba redegit. et est figura σύλληψις per genera. *Virgilius*,

Pars in frusta secant.

Sed hic figura est per numeros: nam quia scelus scelestus intelligitur, modo qui subjunxit, non quod.

2. Tam iners.] Sine arte, id est, sine ἀρετῇ. Tam nulli consilii.] Una pars orationis est, *nulli consilii.* nos, *nullius* et *solius*: recte autem veteres, *nullo nulli*, *solo soli*, declinabant.

3. Me commisisse.] Non commendasse: sed, Commisisse. *Committimus* enim quae cum magno periculo volumus esse servata. Futili.] Levi. nam a vase, quod *futile* dicitur, quod non deponunt ministri sacrorum, quod est acuto fundo, et patulo ore, eoque instabile est. *Virgilius*,

Consiliis habitus non futilis auctor.

COMMENTARIUS.

2. Iners.] Lucilius: *Ut perhibetur* iners, *ars in quo non est ulla.* Cicero, Fin. II. 34. *Artibus qui carebant*, inertes *à majoribus appellabantur.*

3. Fortunas meas me commisisse.] Lucilius apud Non. v. *Credere: Vitam ac* fortunas *cui* crediderim *meas.*

Futili.] Vocem hanc explicat Donatus; et uberius vetus Scholiastes ad Statii Theb. VIII. 297. his verbis: Futile *vas est quoddam lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris Vestae, quia aqua in sacris Vestae in terra non ponitur; quod si fiat piaculum est. Ideo excogitatum est vas, quod stare non posset, sed si positum, statim funderetur. Unde et homo commissa non retinens FUTILIS dicitur; contra NON FUTILIS, bonus in consiliis.* Ita Phaedrus, de canibus non continentibus ventrem suum, IV. 17. 33.

Qui miserunt vos tam futiles.

Ergo pretium ob stultitiam fero: sed inultum nunquam id auferet.

Da. Posthac incolumem sat scio fore me, nunc si hoc devito malum.

Pa.

DONATUS.

4. ERGO PRETIUM OB STULTITIAM FERO.] Ergo *pretium* et *praemium* generaliter pro bene aut male facto redditur. sed discernitur ita. nam *pretium pro stultitia*, est poena: pretium pro virtute, honor est et lucrum. PRETIUM OB STULTITIAM.] Sic *Plautus* locutus est, *Pretium ob asinos:* pro asinorum pretium. *Virgil.*

Rem magnam, pretiumque morae fore.

Et alibi,

Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio. ----

Et est figura ἔκλειψις. ut apud *Virgil.*

Invidisse Deos patriis ut redditus aris.

5. POSTHAC INCOLUMEM SAT SCIO FORE ME.] Sic dicere solemus in magno periculo positi: nunquam nos periclitaturos, si illud periculum potuerimus evadere. POSTHAC.] Audacter se incolumem in futurum promittit fore, cum vita hominis tam variis multisque sit periculis conferta. Sed hoc dicit: Sic, inquit, periclitor: si hoc evasero, scio me non postea periclitaturum. *Menander* sic: ἂν Θεὸς ΦΕΥΓΕΙ ΟΥΚ ΑΝ ΑΠΟΛΥΜΠΙΠΕ, et est sensus, Tam difficile est hinc evadere, ut qui hinc evaserit, videatur immortalis futurus.

COMMENTARIUS.

4. PRETIUM OB STULTITIAM FERO.] Naevius, Alcestide: *Quin ut quisque est meritus, praesens* pretium pro factis ferat. Laudat hunc locum Servius, ad Virg. Aen. IX. 232. et Aen. XII. 350. Est igitur PRETIUM h. l. poena, uti Gr. *τιμωρία poena* dicitur ἀπὸ τῆς τιμῆς, quod est *pretium.* Horatius, Carm. III. 24. 24.

Et peccare nefas, aut pretium *est mori.*

FERO h. l. est nanciscor. Horatius, Carm. III. 14. 27.

Non ego hoc ferrem, *calidus juventa,*
Consule Planco.

INULTUM NUNQUAM ID AUFERET.] Vide Adelph. III. 5. 8. Dici-

Pa. Nam quid ego nunc dicam patri? negabon' velle me, modo
Qui ſum pollicitus, ducere? qua fiducia id facere audeam?
Nec quid me nunc faciam, ſcio. *Da.* Nec quid de me: atque id ago ſedulo.

Di-

DONATUS.

6. Dicam patri.] Bene patri, non Simoni: ut de auctoritate hujus nominis ſummus terror exſurgat. Modo qui sum pollicitus.] Modo mire. etenim majorem vim habent recentiora promiſſa.

7. Qui sum pollicitus.] Oratorie. melius pollicitus sum dixit, quam ſi *promiſi* diceret. Qua fiducia.] Qua fiducia, ad perſonam ſuam retulit. et fiducia modo impudentiam ſignificat.

8. Nec quid me nunc faciam, scio.] Nos, quid faciam, veteres autem me addebant. Et nota faciam, cum ablativo caſu. Ablativus caſus, me. Atque id ago sedulo.] Id quaero, hoc eſt, ut inveniam quid faciam.

COMMENTARIUS.

citur autem *Auferre* quid, qui impune diſcedit. Idem et *Ferre* dicitur. Heaut. V. 1. 45. Ita, quod impune fit, dicitur *Abire.* ſupra I. 2. 3. Sed ob stultitiam valet *pro ſtultitia.* Plautus, Epid. V. 2. 38.

Dedin' tibi minus triginta ob filiam?

Suetonius, Caeſ. 2. *Qui proſcriptione* ob *relata civium Romanorum capita pecunias ex aerario acceperant.*

6. Nam.] Vide ſupra. I. 5. 17.

8. Id ago sedulo.] Ita ſupra III. 4. 18. Infra IV. 1. 56. Eun. II. 3. 70. Adelph. I. 1. 25. Phorm. I. 4. 51. V. 8. 12. Quid sedulo ſit, explicat Donatus, Adelph. III. 3. 59.

Quid me nunc faciam.] Locutio Comica. Infra IV. 2. 26. Adelph. IV. 4. 2. Plautus, Aul. IV. 4. 46.

Ev. *Quid ſi fallis?* Ly. *Tum* me faciat, *quod volt, magnus Jupiter.*

Aliter Ovidius, Arte Am. I. 536.

Perfidus ille abiit: quid mihi fiet? *ait.*

9. Ut

Dicam, aliquid jam inventurum, ut huic malo aliquam producam moram.
Pa. Ohe. *Da.* Visus sum. *Pa.* Ehodum, bone vir, quid ais? viden' me tuis consiliis
Miserum impeditum esse? *Da.* At jam expediam. *Pa.* Expedies? *Da.* Certe, Pamphile. *Pa.*

DONATUS.

9. ALIQUAM PRODUCAM MORAM.] PRODUCTEM legitur et PRODUCAM. Significat autem differam, protendam, prolatem.

10. EHODUM, BONE VIR.] Gravis interrogatio, et minantis cum iracundia. Et hoc εἰρωνείᾳ prosequitur, cum omne genus contumeliae leve in eum dicimus, in quem ferimur iracundia. VIDEN' ME?] Hoc est, nunquid negare potes?

11. IMPEDITUM ESSE?] *Impeditus* est proprie, qui ita pedes habet illigatos, ut progredi non possit. Sed hic ad negotium retulit. AT JAM EXPEDIAM.] Non se defendit, sed emendaturum promittit. Et bene ad IMPEDITUM, EXPEDIAM retulit. duo promisit simul: et tempus cum celeritate, et effectum.

COMMENTARIUS.

9. UT HUIC MALO ALIQUAM PRODUCAM MORAM.] H. e. Ut malum hoc imminens longius propellam. Quod *traxisse moras* dixit Virgilius, Aen. X. 888. *Inferre*, *injicere*, *interponere moram*, Cicero, Inv. I. 9. Pro Caecina, c. 2. Phil. X. 1. *Adjicere moram rei alicui*, Quinctil. Instit. Orat. I. 1.

10. BONE VIR.] Sarcasmus Comicus. Infra. V. 2. 5. Eun. V. 2. 11. Adelph. V. 2. 17. 18. Eodem sensu quis *Bonus Vir* vocabatur. Eun. IV. 3. 18. Adelph. III. 4. 30. Plautus, Pseud. IV. 7. 46.

Sed tu bone vir, *flagitare saepe clamore in foro.*

11. IMPEDITUM ESSE.] Vocem explicat Donatus. Utrumque autem, et *impedire*, et *expedire* à compedibus ad omnes difficultates transfertur. Hec. III. 1. 17. Phorm. II. 4. 2. Plautus, Epid. I. 1. 79. Ne-

Pa. Nempe ut modo. *Da.* Immo melius, spero. *Pa.* Oh, tibi ego ut credam, furcifer?

Tu rem impeditam et perditam restituas? hem! quo fretus siem;

Qui me hodie ex tranquillissima re conjecisti in nuptias. An

DONATUS.

12. IMMO MELIUS SPERO.] Bene MELIUS comparativo est usus, quasi hoc bonum sit, illud melius. FURCIFER.] *Furciferi* dicebantur, qui ob leve delictum cogebantur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii caussa, circa vicinos *furcam* in collo ferre, subligatis ad eam manibus, et praedicare peccatum suum, simulque summonere caeteros, ne quid simile admittant. Itaque et *Cicero* de servo, *Quid inde furcifer? quo progreditur?*

13. TU REM IMPEDITAM ET PERDITAM RESTITUAS?] Multum progressus est, IMPEDITAM dicere: modo PERDITAM dixit. Sensus hic est, Integram perdidisti, et perditam restituas? TU?] Hoc est, qui integram expeditamque turbasti. QUO FRETUS SIEM.] Est memor se ante dixisse, *Davum video, cujus consilio fretus sum.*

COMMENTARIUS.

Neque ego nunc quomodo me expeditum *ex* impedito *faciam,*
Consilium placet.

Livius, IX. 9. *Nostrum exercitum eadem quae* impedierat *fortuna, expediret.*

12. FURCIFER.] Convicium Comicum. Eun. IV. 7. 28. V. 6. 19. Plautus, Capt. III. 4. 31.

at etiam, furcifer,
Male mihi loqui audes?

Rationem vocis exponit Donatus.

13. RESTITUAS.] Inclinata, collapsa, et loco mota proprie *restitui* dicuntur. Supra III. 3. 38. Adde Donatum ad Eun. I. 2. 67. IV. 6. 8.

14. EX TRANQUILLISSIMA RE.] Phorm. IV. 4. 9. Unde Metaphora

An non dixi hoc esse futurum? *Da.* Dixti. *Pa.*
Quid meritus? *Da.* Crucem.
Sed sine paululum ad me redeam: jam aliquid
dispiciam. *Pa.* Hei mihi.

Cur

DONATUS.

15. HOC ESSE FUTURUM.] *Ut ab illa excludar, hoc concludar.* Et, *vide quo me inducas.* CRUCEM.] Plena satisfactio est, confessio peccati sine recusatione poenarum. nam mitiores eos reddimus, quibus vultu operae pretium pro delictis nostris offerimus. *Virgilius,*

Equidem merui, nec deprecor, inquit.

16. AD ME UT REDEAM.] *Redire ad se* dicitur, qui animum recipit, et sedem mentis. *Virgil.*

Victus redit ad se.

Et hic de corpore dixit. DISPICIAM.] *Dispicere*, est disquirere consilium, *Despicere*, deorsum aspicere.

COMMENTARIUS.

phora translata sit, docet Lucilius, Lib. XXIII.

Quodque te in tranquillum ex saevis transfers tempestatibus.

Idem in Centonibus:

Quin potius vitam degis sedatu' quietam, in
Tranquillum è saevis te tempestatibu' transfers?

Cicero, Fam. IX. 1. *Quum me in res turbulentissimas infidelissimis sociis demisissem.*

15. DIXI.] Vide supra II. 3. 12.

16. QUID MERITUS? DA. CRUCEM.] Attici reos capitalis facinoris convictos condemnabant, nullo expresso supplicio. post rei interrogati, quid se meritos putarent, quo magis miserabiles apparerent, poenam suam in majus aestimabant. Atque ita mollitis judicibus non raro caput salvum abstulerunt. Hunc morem imitantur Pamphilus et Davus. Aristoph. Ran. 1044. Τί παθεῖν φήσεις ἄξιος εἶναι; Αι. Τεθνάναι. H. e. *Quo supplicio dignum te dicis?* BA. *Morte.*

16. AD ME UT REDEAM.] Perturbati, iracundi et insani *exire à se*, et *redire ad se* dicuntur. Adelph. V. 3. 9. Hec. III. 2. 12. Petronius, cap. 90. *Quotiescumque coeperis* à te exire, *sanguinem tibi*

Cur non habeo ſpatium, ut de te ſumam ſupplicium, ut volo?
Namque hoc tempus, praecavere mihi me, haud te ulciſci, ſinit.

DONATUS.

17. Cur non habeo spatium.] Οἰκονομία.

18. Namque hoc tempus praecavere.] Sic *Virgilius*,

Sed motos praeſtat componere fluctus.

Et eſt σύλληψις. illud enim cogit, hoc ſinit.

COMMENTARIUS.

bi à capite mittam. Ubi vide interpretes, maxime P. Burmannum. Livius, I. 41. *Jubet bono animo eſſe, ſopitum fuiſſe regem ſubito ictu; ferrum haud alte in corpus deſcendiſſe: jam* ad ſe rediſſe.

Jam aliquid dispiciam.] Emphatice dixit Jam, quia periculum, quod aiunt, in mora erat. Infra IV. 2. 21. Eſt vero *Diſpicere* de animi intentione dictum, qua quis quaſi in omnem partem lumina convertit et circumſpicit, quid agendum ſit. Lucretius, VI. 648.

Cunctas in partes diſpiciendum.

Cicero ad Q. Fr. I. 3. *Ego quid ſperem, non* diſpicio.

Hei mihi.] Supra I. 5. 28. II. 1. 22. et paſſim alibi. Plautus, Menaechm. II. 2. 29. Simili ſententia:

Hei mihi!

Quum nihil eſt, illi qui homini diminuam caput.

18. Namque hoc tempus.] Similis fere locutio eſt Eun. IV. 6. 24. Tacitus, Annal. XI. 31. *Securitati antequam vindictae conſuleret.* Nec aliter Venus ad Aeneam, Virg. Aen. II. 594. ſeqq.

Sinit.] Verbum hoc non referendum ad praecavere, ſed ad ulcisci. Ita, quoties duo verba requiruntur, alterum omitti ſolet, ſeu id prius ſit, ſeu poſterius. Prius omiſit Cicero, Fam. V. 19. *Si feceris id, quod oſtendis, magnam habebo gratiam: ſi non feceris, ignoſcam; et alterum timori, alterum mihi te negare non potuiſſe arbitrabor.* Et Virgilius, Aen. II. 780

Longa tibi exilia, et vaſtum maris aequor arandum.

Aen. III. 260.

nec jam amplius armis,

Sed

ACTUS QUARTI

SCENA PRIMA.

CHARINUS. PAMPHILUS. DAVUS.

Ch. HOCCIN' eſt credibile, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut ſit,
Ut

DONATUS.

HOCCIN' CREDIBILE EST.] *Elegans perturbatio, in qua inter ſe Simo, Pamphilus, Davus, Charinus, Byrrhia, Chremes omnes omnibus redduntur offenſi.*

1. HOCCIN' CREDIBILE EST.] Et incredibile eſt, inquit, et nefandum. E contrario enim ab interrogatione quadam incipiunt, qui nimis iraſcuntur. ut et illud, *Hoccine humanum factum?* Et totum hoc in pronuntiatione eſt. hoc enim genus interrogationis vim negandi exprimit.

HOCCIN' CREDIBILE EST.] A generalitate incipit, ut *Cicero, Quam facile ſerpat injuria et peccandi conſuetudo, quam non facile exprimatur, videte, judices.*

2. CUIQUAM UT SIET.] Singulari et plurali numero reſpondet. CUIQUAM UT SIET, UT MALIS GAUDEANT.] Cum

COMMENTARIUS.

Sed votis precibuſque jubent expoſcere pacem.

Nepos, Hannib. 8. *Namque alii naufragio, alii à ſervis ipſius interfectum eum, ſcriptum reliquerunt.* Horatius, Carm. III. 6. 6.

Hinc omne principium huc refer exitum.

Poſterius verbum omiſit Phaedrus, IV. 17. 31.

Non veto dimitti, verum cruciari fame.

Ubi ſubaudiendum, *volo*, vel, *jubeo*. Adde Graevium et Dukerum ad Flor. III, 21. 26. et interpretes ad Juſtin. III. 1. et XI. 9.

2. VECORDIA INNATA.] H. e. Malignus animus. Catullus, Carm. XVI. 14.

Quod

Ut malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius sua ut comparent commoda? ah!

Id

DONATUS.

Cum dixisset CUIQUAM, intulit numerum pluralem. ut alibi,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, et minime multos laedere:
In his Poeta hic nomen profitetur suum.

3. UT MALIS GAUDEANT.] Legitur et GAUDEAT. ATQUE EX INCOMMODIS ALTERIUS SUA UT COMPARENT COMMODA?] Hoc est, non intelligunt commoda sua, nisi ex alterius incommodis ea aestimaverint. EX INCOMMODIS ALTERIUS.] Et hic GAUDEANT, subauditur.

4. SUA UT COMPARENT.] Hoc est, acquirant, vel aestiment, metiantur.

COMMENTARIUS.

Quod si te mala mens, furorque vecors
In tantam impulerit, sceleste, culpam.

Livius Andronicus incerta Tragoedia apud Festum, ex emendatione Scaligeri: Vecorde *malefico vacerra.* Dixit autem INNATA, uti Plautus, Mil. IV. 2. 71.

Non mihi avaritia unquam innata *'st.*

3. UT MALIS GAUDEANT.] Menander, apud Stobaeum, Flor. Tit. CXII.

Ταῖς ἀτυχίαις μήποτ' ἐπίχαιρε τῶν πέλας.

H. e. *Aliorum malis ne gaudeas unquam.*

Homerus, Odyss. XV. 347.

Οἱ δ' ἤδη γναθμοῖσι γελώων ἀλλοτρίοισι.

H. e. *Illi vero jam malis ridebant alienis.*

Horatius, Serm. II. 3. 72.

Quum rapies in jus malis ridentem alienis.

EX INCOMMODIS ALTERIUS SUA UT COMPARENT COMMODA.] Contrarium est Heaut. II. 4. 16. Cicero, Offic. III. 5. *Detrahere igitur aliquid alteri, et hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturam, quam mors, quam paupertas, quam dolor.* Livius, IV. 58. *Tantum abfuit, ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur.*

5. ID

Id ne 'st verum! immo id est genus hominum pessimum;
In denegando modo quîs pudor palulum adest:
Post ubi tempus promissa est jam perfici,
Tum coacti, necessario se aperiunt:

Et

DONATUS.

5. IDNE 'ST VERUM? IMMO ID GENUS.] Alii sic, Verum est; hoc genus hominum hominem se probavit esse, cum malus sit: et sic contra hoc, Immo non hominem, sed pessimum hominem se probavit. ID NE 'ST VERUM? IMMO ID GENUS.] Parum accusaverat, dicens, *Id ne 'st verum hominum genus*? et ideo addidit, *Immo id genus hominum est pessimum.* ut hoc facere, non hominis modo sit, sed pessimi hominis.

6. IN DENEGANDO MODO.] MODO, pro tantummodo. Quîs PUDOR PAULULUM ADEST.] Adest pudor, ne denegent: non adest, ut et praestent.

7. POST UBI TEMPUS.] Deest EST: ut sit, TEMPUS EST.

8. NECESSARIO SE APERIUNT.] Mire ait NECESSARIO, quia natura sunt tales: necessitas autem in natura est constituta. APERIUNT.] Mire, APERIUNT: quoniam tunc cum promittebant, mali erant: sed latebat malitia intra pectoris altitudinem.

COMMENTARIUS.

5. ID NE EST VERUM?] Ita rei atrocitate percitus et suspirans interrogat, cui non videbatur credibile, ejusmodi in se reperiri Pamphilum.

6. Quîs PUDOR PAULULUM ADEST.] Eadem constructione dixit Plautus, Menaechm. Prol. 16.

Tantum ad narrandum argumentum adest benignitas.

7. PROMISSA PERFICI.] Imitatus Plautum, Asin. I. I. 109.

moriri sese misere mavolet,
Quam non perfectum reddat, *quod promiserit.*

8. COACTI SE APERIUNT.] H. e. Manifestant, quod tam pulchre dissimulaverunt. Nepos, Themist. 8. *Hac necessitate* coactus *domino navis, quis sit*, aperit.

II. QUIS

Et timent: et tamen res cogit denegare.
Ibi tum eorum impudentissima oratio est,
Quis tu es? quis mihi es? cur meam tibi?
Heus, proximus sum egomet mihi. Attamen,
ubi fides? Si

DONATUS.

9. ET TIMENT, ET TAMEN RES COGIT DENEGARE.] Bis numero subauditur DENEGARE. Et melius TIMENT: quam si diceret, *pudet eos.* nam timor est etiam malorum, pudor tantum bonorum. RES.] Malitia scilicet, tanquam mali sint ad rem, quam praestare non possunt.

11. QUIS TU ES? QUIS MIHI ES?] QUIS TU ES? ad dignitatem refertur: QUIS MIHI ES? ad necessitudinem: id est, frater, aut cognatus. Et haec verba mollia sunt dictu, sed animo aspera. CUR MEAM TIBI?] Ἔκλειψις.

12. HEUS, PROXIMUS SUM.] HEUS significatio est modo nominis, ad intentionem considerationemque revocandi. PROXIMUS SUM EGOMET MIHI.] Id est, charior mihimet ipsi sum, quam quisquam alienus. PROXIMUS.] Charus, benevolus. Et hoc est, quod ait supra, *Quo aequior sum Pamphilo, si se illam in somnis, quam illum amplecti maluit.* Inde *proximi* et *propinqui* dicuntur, qui nobis chari esse debent.

COMMENTARIUS.

11. QUIS TU ES?] Formula contemnendi alterum prae se. Cicero, Fam. VII. 16. *Oro te,* quis tu es? Ovidius, Heroid. II. 106.

Hei mihi, si, quae sim *Phyllis, et unde? rogas:*

Florus, III. 10. *Quis est autem Caesar?* Et IV. 12. *Qui vos estis?*

12. PROXIMUS SUM EGOMET MIHI.] Vide supra. II. 5. 15. Eandem rem varie extulerunt. Plautus, Trin, V. 2. 30.

Tunica propior pallio est.

Quod Belgae, Germanos imitati, ita: *Het hembd is my nader dan de rok.* Cicero, Fam. XVI. 23. γόνυ κνήμης, subaudi, ἔγγιον. H. e. *Genu sura propius est.* Euripides, Medea. 86.

Ὡς πᾶς τις αὑτὸν τοῦ πέλας μᾶλλον φιλεῖ.

H. e. *Ut quisquis sese magis amat quam alterum.*

O Uti

Si roges, nihil pudet. hic, ubi opus eſt,
Non verentur: illic, ubi nihil opus eſt, ibi verentur.
Sed quid agam? adeamne ad eum, et cum eo injuriam hanc expoſtulem?

In-

D O N A T U S.

13. Si roges.] Abundat, si roges: ſed ἠθικῶς additum eſt. Nihil pudet.] *Pudor* eſt mali facti: *verecundia* recti et honeſti. Ergo mire poſuit. Hic ubi opus est.] Salvo pudore. Hic.] Ubi promiſerant.

14. Illic, ubi nihil opus est, ibi.] Illic et ibi, aptum iraſcenti repetitionis genus. Illic.] Legitur et illi. Ubi nihil opus est.] Ubi nondum promiſerunt, ibi verentur; quod ait ſupra, In denegando modo quîs pudor est paululum.

15. Adeamne ad eum.] Hic locus deliberationis eſt: an adeat ad Pamphilum. Et unum ad abundat, et moraliter verba Charini ſunt poſita. Injuriam.] Pro, *de injuria*. Expostulem.] *Expoſtulatio* eſt adverſus eum, quem incuſamus. nam *expoſtulare*, eſt querelam apud eum ipſum deponere, de eo ipſo qui fecit injuriam. *Poſtulare* autem, querelam dicere de altero apud alterum.

C O M M E N T A R I U S.

Ubi fides?] Ita Heaut. II. 3. 15. Virgilius, Aen. XI. 55.

Haec mea magna fides?

Suetonius, Ner. 49. *Haec eſt fides?*

13. Hic, ubi opus est, non verentur.] Plautus, Epid. II. 1. 1.

Plerique homines, quos, quum nihil refert, pudet: ubi pudendum eſt,
Ibi eos deſerit pudor, quum uſus eſt, ut pudeat.

Cicero, Quinct. 25. *Et ſero, et nequidquam pudet.*

15. Cum eo injuriam hanc expostulem?] *Expoſtulare* proprie eſt tanta cum vehementia poſtulare uſque donec impetres, uti, *exorare*, et ſimilia. Dicunt autem et ſimpliciter *Expoſtulare*, et *expoſtulare cum aliquo*, et *expoſtulare cum aliquo injuriam*, vel ſimile. Sed et *expoſtulare de injuria*. Proprie uſurpavit Suetonius, Tib. 13. *Coactus eſt tam ſuis, quam matris impenſiſſimis precibus reditum* expoſtulare.

16. In-

Ingeram mala multa? atque aliquis dicat, nihil promoveris.

Multum: molestus certe ei fuero; atque animo morem gessero.

Pa. Charine, et me, et te imprudens, nisi quid Dî respiciunt, perdidi. *Ch.*

DONATUS.

16. INGERAM MALA MULTA?] Quasi tela, ita se dicit ingesturum mala. ATQUE ALIQUIS DICAT, NIHIL PROMOVERIS.] Hoc dicit, Et si existat aliquis, qui mihi dicat, Quid profeceris? respondebo, Multum.

17. MULTUM.] Non subjunxit, quo modo multum? sed, illud faciam. MULTUM.] Subauditur, *promovero.* MOLESTUS CERTE EI FUERO.] Transitum fecit dicendo, MOLESTUS CERTE EI FUERO. hoc est, si nihil aliud promovero, certe ei molestus fuero. ATQUE ANIMO MOREM GESSERO.] Erit fructus iracundiae ex vindicta. Et per iracundiam atque turbationem non invenit quod sit MULTUM: aliud ergo invenit; MOLESTUS CERTE EI FUERO.

18. CHARINE, ET ME, ET TE.] Mire et artificiose fecit Pamphilum priorem alloqui, ad perfringendam iracundiam Charini. alioquin si prior vociferari potuisset, tra-

COMMENTARIUS.

16. INGERAM MALA MULTA?] Plautus, Bacchid. IV. 8. 34.

ut tibi mala multa ingeram?

Horatius, Serm. I. 5. 11.

Tum pueri nautis, pueris convicia *nautae*

Ingerere. Gellius, VII. 11. *Quum in eundem Antonium* probra *quaedam alia ludibriosa et turpia* ingessisset.

ATQUE ALIQUIS DICAT.] Ita Heaut. I. 1. 20. Phorm. II. 2. 20. Brutus ad Ciceronem, Fam. XI. 1. *Succurret fortasse hoc loco alicui vestrum.*

17. ANIMO MOREM GESSERO.] Idem est, *sibi morem gerere.* Heaut. V. 1. 74. Eodem sensu *obsequi animo suo* dixit Plautus, Poen. I. 1. 48.

18. NISI QUID DI RESPICIUNT.] H. e. Nisi propitii nobis sunt Dii. Plautus, Bacchid. IV. 3. 24.

Ch. Itane, imprudens? tandem inventa 'st causa. solvisti fidem.

Pa. Quid tandem? *Ch.* Etiam nunc me ducere istis dictis postulas?

Pa. Quid istuc est? *Ch.* Postquam me amare dixi, complacita est tibi.

Heu

DONATUS.

tragica exclamatione usus fuisset. IMPRUDENS.] Defensio ab imprudentia. etenim nisi bonae esset conscientiae, nunquam diceret, TE PERDIDI, purgaturus.

19. ITANE IMPRUDENS?] IMPRUDENS, distingue. Et attende, hoc illum repetere, quod indignatur magis, quasi audierit, IMPRUDENS, et non audierit reliqua. ITANE IMPRUDENS?] Quia articulus omnis defensionis per concessivam qualitatem hoc dicto est constitutus: idcirco hoc ipsum Charinus per infirmationem repetit, hoc cupiens eripere Pamphilo, quo ille maxime nititur.

COMMENTARIUS.

Deus respicit nos aliquis.

Cicero, Att. I. 16. *Nisi quis Deus respexerit.* Sed et homo hominem *respicere*, id est, favore prosequi dicitur. Adelph. III. 2, 55. Martialis, X. 10. 5.

Qui me respiciet, *dominum regemque vocabo.*

Sed et in malum sensum usurpatur. Justinus, XIV. 4. *At vos, ait, devota capita*, respiciant dii, *perjuriorum vindices.*

19. SOLVISTI FIDEM.] Attius, Atreo:

TH. *Fidem fregisti.* AT. *Neque dedi, neque do infideli quoiquam.*

Est autem SOLVISTI FIDEM h. l. dictum ironice pro, *non solvisti, rupisti, fefellisti.* Florus, I. 1. 12. *Illi ut et* fidem solverent, *et ulciscerentur, clypeis obruere.* ubi vide quae notavit Cl. Dukerus. Contra promittentes dicuntur *adstringere fidem.* Eun. I. 2. 22. Eodem sensu dixit Suetonius, Claud. 9. *Cum* obligatam *aerario* fidem liberare *non posset.*

20. DUCERE DICTIS.] H. e. Dolis deludere. Supra I. 2. 9. infra Phorm. III. 2. 15. Plautus, Capt. IV. 2. 7.

Hic est ille senex ductus, *quoi verba data sunt.*

Idem

Heu me miserum! qui tuum animum ex animo spectavi meo.

Pa. Falsus es. *Ch.* Nonne tibi satis esse hoc visum solidum est gaudium,

Nisi me lactasses amantem, et falsa spe produceres? Ha-

DONATUS.

22. QUI TUUM ANIMUM.] Legitur et, CUM.

23. FALSUS ES.] Modo participium est, id est, *falleris:* si Pamphilus id dicit. Si vero conjungitur, pro *fallax* accipitur. HOC SOLIDUM.] SOLIDUM, plenum, idoneum, integrum.

24. NISI ME LACTASSES.] Produxisses, oblectasses, induxisses: quae significatio frustrationem ostendit. *Lactare*, est inducere in aliquam voluptatem, a *lactando*, unde et *oblectare* dicitur.

COMMENTARIUS.

Idem Graecis est ἄγειν, et ἄγειν τῆς ῥινὸς. Quod Germani imitati dicunt, *mit der nasen umbführen.* Et ita fere Batavi.

22. TUUM ANIMUM EX ANIMO SPECTAVI MEO.] Eun I. 2. 118. Plautus, Trin. IV. 3. 42.

Ex eorum ingenio ingenium horum probant.

Stich. I. 1. 3.

nos ejus animum
De nostris factis noscimus.

23. FALSUS ES.] H. e. Falleris. erras. Plautus, Aul. II. 1. 4.

Haud falsa sum, *nos odiosas haberi.*

Vide quae notavit Cortius ad Sallust. Catil. X. 5.

SOLIDUM GAUDIUM.] Ita dixit, uti *Solidum beneficium*, Eun. V. 2. 32. Plautus, Merc. I. 1. 21.

Magno atque solido *multat infortunio.*

Intelligit igitur gaudium integrum.

24. LACTASSES.] Vocem explicat Donatus. Vide infra V. 4. 9. Accius, apud Nonium I. 25. *Frustrando lactans.* Plautus, Cistell. II. 1. 8.

Ita me amor lassum animi ludificat, fugat, agit, adpetit,
Raptat, retinet, lactat; *quod dat, non dat, deludit.*

Habeas. *Pa.* Habeam? ah! nescis, quantis in malis verser miser,
Quantasque hic suis consiliis mihi confecit sollicitudines,
Meus carnufex. *Ch.* Quid istuc tam mirum est, de te si exemplum capit?

Pa.

DONATUS.

25. HABEAS.] Permissio animi irati. HABEAM? Ut supra, *Aut si tibi hae nuptiae sunt cordi.* PA. *Cordi!* AH, NESCIS, QUANTIS IN MALIS VERSER MISER, QUANTASQUE HIC SUIS CONSILIIS MIHI CONFECIT SOLLICITUDINES.] Εἰρωνεία, ut supra, *Cujus consilio fretus sum.* Et cum VERSER protulerit, CONFICIAT debuit inferre. est ergo, ἀνακόλουθον. aut ut est illud; *Principio, amico filium restitueris, tibi generum firmum, et filiae invenies virum.*

26. CONFECIT.] Legitur et, CONFLAVIT. SOLLICITUDINES.] Perturbationes.

27. MEUS CARNUFEX.] Id est, in me carnufex, qui me torserit. ut alibi, *Deo irato meo:* hoc est, in me irato Deo.

SI DE TE EXEMPLUM CAPIT?] Utrum, *si te imitatur:* an, *si de te exigit poenas?* ut ipse alibi, *Uterque exempla in te edent.* sed melius, *te imitatur*, accipimus.

COMMENTARIUS.

Eodem sensu dixit Virgilius, Aen. I. 352.

Vana spe lusit amantem.

PRODUCERES.] Supra III. 5. 9. Et homo, et res *produci* dicitur. Plautus, Trin. II. 2. 59.

Illi producit vitam *ad misericordiam.*

25. HABEAS.] Vide infra. V. 3. 18.

26. CONFECIT.] Postquam VERSER dixit, alio modo CONFECIT subjungit. De qua variatione vide Munkerum ad Hygin. Fab. CXLVIII.

27. MEUS CARNUFEX.] H. e. Qui me excarnificat. Convicium Comicum in servum.

DE TE SI EXEMPLUM CAPIT.] Adelph. III. 4. 52. Plautus, Mostell. III. 2. 75.

Nunc hunc exemplum capere *vult, nisi tu nevis.*

SI.

Pa. Haud istuc dicas, si cognoris vel me, vel amorem meum.
Ch. Scio. cum patre altercasti dudum: et is nunc propterea tibi
Succenset: nec te quivit hodie cogere, illam ut duceres.
Pa. Immo etiam, quo tu minus scis aerumnas meas:
Hae nuptiae non adparabantur mihi: Nec

DONATUS.

28. HAUD ISTUC DICAS, SI COGNORIS.] Nosti enim: sed SI COGNORIS, non ita dicas.

29. CUM PATRE ALTERCASTI.] Ab iis quae facta sunt, ad ea quae facta non sunt. CUM PATRE ALTERCASTI.] Legitur et ALTERCATUS ES. non enim *alterco* dicimus.

30. NEC TE QUIVIT HODIE COGERE.] Hoc argumentum attulit ex iis, quae non sunt facta, cum fieri debuerint.

31. IMMO ETIAM.] Propterea et amplius. IMMO ETIAM.] Deest, *audi*. QUO TU MINUS SCIS AERUMNAS MEAS: HAE NUPTIAE NON ADPARABANTUR MIHI.] QUO, id est, *quod*. et deest, *audi*, vel *accipe*: ut sit, *quod*, vel *quoniam minus scis*. Vel QUO, id est, *ex quo* aut *quare*. Aut certe erit sensus, cum hujusmodi tamen subauditione, *Immo etiam quo tu minus scis aerumnas meas, eo magis audi*. Aut, *Immo etiam hae nuptiae non parabantur mihi, quo ipso minus tu scis aerumnas meas*. id est, falsae nuptiae erant: quae res te fallit magis, irascique mihi cogit merito.

32. HAE NUPTIAE.] Legitur et HAEC NUPTIAE. sic enim veteres dixerunt. NON ADPARABANTUR.] *Adparari* cum dativo casu semper cladem et perniciem significat, ut *Virgilius*,

Mihi sacra parari.

COMMENTARIUS.

SI. *Nae ille malo quidem ab opere exemplum petit.*

30. SUCCENSET.] Supra II. 6. 17.

32. ADPARABANTUR.] Supra III. 2. 34. et III. 4. 15.

Nec postulabat nunc quisquam uxorem dare.
Ch. Scio: tu coactus tua voluntate es. *Pa.* Mane.
Nondum scis. *Ch.* Scio equidem illam ducturum esse te.
Pa. Cur me enicas? hoc audi: nunquam destitit
Instare, ut dicerem, me esse ducturum, patri:
Suadere, orare, usque adeo donec perpulit.

Ch.

DONATUS.

34. COACTUS TUA VOLUNTATE ES.] Haec est accusatio. ille enim excusat per imprudentiam: hic arguit voluntatem. hoc ergo dixit; Eo gravius, quod nullo cogente peccasti.

36. CUR ME ENICAS?] Excrucias.

37. INSTARE, SUADERE, ORARE.] Quia dixit, INSTARE, SUADERE, ORARE, non plus dicere posset, quando nihil potest esse.

COMMENTARIUS.

34. SCIO.] Ita solent, qui per ironiam respondent. Infra V. I. 19.

COACTUS TUA VOLUNTATE ES.] Ὀξυμώρου species. Cicero, Fin. II. 20. *Sua* voluntate, *nulla vi* coactus. Homerus, Iliad. Δ. 43.

ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ.

H. e. *Volens, invito tamen animo.*

MANE.] Formula est, qua utimur in eos, qui nimio affectu vel dicunt, vel faciunt quid. Heaut. II. 3. 32. V. I. 17. Eodem fere sensu usurpatur, *Hoc audi.* Vide supra III. 4. 11.

36. NUNQUAM DESTITIT INSTARE.] Caecilius, Plotio:

ita plorando, orando,
Instando atque objurgando me obtudit.

Plautus, Cistell. II. 3. 39.

destiti
Instare *usque adeo, donec se adjurat anus*
Jam mihi monstrare.

Cicero, Fam. I. I. *Pompejum et hortari, et orare, et jam liberius accusare, et monere, ut magnam infamiam fugiat, non desistimus.*

38. PERPULIT.] Infra V. I. 9. Plautus, Epid. I. I. 80.

Ego

Ch. Quis homo iſtuc? *Pa.* Davos. *Ch.* Davos! *Pa.* Davos omnia.

Ch. Quamobrem? *Pa.* Neſcio: niſi mihi Deos ſatis

Scio fuiſſe iratos, qui auſcultaverim.

Ch. Factum hoc eſt, Dave? *Da.* Factum. *Ch.* Hem! quid ais, ſcelus?

At

DONATUS.

39. Davus!] Davus, cum admiratione pronuntiandum. Interturbat.] Deerat et hic, ut Davus diceret: ſed plus intulit, interturbat. Et inter, modo non mediocriter ſignificat: eſt enim adauctiva particula: ut *interfectus*, *interemptus*. Modo *poſt*. ut,

---- *hunc inter fluvio Tiberinus amoeno*
Vorticibus rapidis, et multa flavus arena
In mare prorumpit.

40. Nescio.] Quia iraſcitur Davo, dixit nescio: alioquin ſcit.

Nisi mihi Deos satis scio fuisse iratos.] Deeſt, *quia:* ut ſit, *niſi quia.*

42. Factum hoc est?] Non quod non credat, interrogat: ſed quod increpet.

COMMENTARIUS.

Ego miſer perpuli *meis dolis ſenem.*

Livius, I. 59. *Incenſam multitudinem* perpulit, *ut imperium regi abrogaret.*

40. Nisi.] Comicum eſt pro *Sed.* Eun. III. 4. 10. IV. 5. 9. Heaut. V. 6. 2. et paſſim alibi. Plautus, Pſeud. IV. 6. 4.

non edepol ſcio.
Niſi *obſervemus quo eat, aut quam rem gerat.*

Sed et ita Cicero, Fam. XIII. 73. *De re nihil poſſum judicare, niſi illud mihi certe perſuadeo, te, talem virum, nihil temere feciſſe.* Idem Graecis valet *εἰ μὴ*, et *ἐὰν μὴ*.

Mihi deos satis scio fuisse iratos.] Plautus, Rud. IV. 4. 102.

Tibi hercle Deos iratos eſſe oportet, quisquis es.

Phaedrus, IV. 19. 15.

Diis eſt iratis natus.

At tibi Dî dignum factis exitium duint.

Eho, dic mihi, si omnes hunc conjectum in nuptias

Inimici vellent; quod, nisi hoc, consilium darent?

Da. Deceptus sum, at non defatigatus. Hac

DONATUS.

43. AT TIBI DÎ.] AT, principium ad increpationem aptum. ut *Virgilius*, *At tibi pro scelere.* ----
Et *Horatius*,

At ô Deorum quisquis in coelo regis
Terras, et humanum genus.

44. EHO, DIC MIHI.] EHO, interjectio est intentionem audientis exposcens. DIC MIHI.] Semper τὸ DIC MIHI, injuriosum est: ut *Virgilius*,

Dic mihi, Damoeta, cujum pecus?

45. QUOD, NISI HOC, CONSILIUM DARENT?] Cum odio HOC pronuntiandum est. ideo CONJECTUM dixit.

46. DECEPTUS SUM.] Concessio. SCIO.] Τὸ SCIO, non

COMMENTARIUS.

Ubi vide Interpretes. Et recte notat Cl. Burmannus, veteres aut deorum hominumve voluntati, aut fatorum necessitati, res omnes tribuisse.

43. AT.] Imprecandi et exsecrandi vim habet in orationis initio. Eun. III. 1. 41. Hec. I. 2. 59. Virgilius, Aen. II. 535.

At *tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis*
Di (si qua est coelo pietas, quae talia curet)
Persolvant grates dignas, & praemia reddant
Debita.

Sed et usum habet in faustis precationibus. Plautus, Menaechm. V. 7. 37.

At *tibi di semper, adolescens, quisquis es, faciant bene.*

EXITIUM DUINT.] Phorm. V. 7. 83. Ita Plautus, Most. III. 1. 126.

Malum quod isti di deaeque omnes duint.

44. DIC MIHI.] Magis curiosum, quam injuriosum est. Ita infra V. 4. 28.

CONIECTUM IN NUPTIAS.] Ita supra III. 4. 23. III. 5. 14. Cicero, Fam. I. 9. Jecit *quidam casus caput meum quasi certaminis causa in mediam contentionem dissensionemque civilem.*

46. DEFATIGATUS.] H. e. Lassus, cura confectus. Supra II. 1. 4.

Ci-

Hac non successit, alia adgrediemur via.
Nisi id putas, quia primo processit parum,
Non posse jam ad salutem converti hoc malum.
Pa. Immo etiam: nam satis credo, si advigilaveris,
Ex unis geminas mihi conficies nuptias.

Da.

DONATUS.

non ad deceptionem, sed ad defatigationem reddit. ergo cum εἰρωνείᾳ sonandum.

47. HAC NON SUCCESSIT.] Deest, *quod conabamur:* et proprie de bono sic dicitur. ALIA ADGREDIEMUR VIA.] Vel ADORIEMUR, id est, enitemur. *Adoriri* proprie dicitur repente ex insidiis aliquem invadere.

COMMENTARIUS.

Cicero, Fam. X. 19. *Cupio omnia reip. causa: sed, mehercules, in ea conservanda jam* defatigatus.

47. ALIA VIA.] Alio modo, ratione, pacto. Supra II. 6. 11. Eun. II. 2. 16. Heaut. I. 1. 49. IV. 5. 41. et passim alibi. Plautus, Epid. II. 2. 9.

Ipsi hi quidem mihi dant viam, *quo pacto ab se argentum auferam.*

48. PROCESSIT PARUM.] Plautus, Stich. III. 2. 39.

Equidem hercle orator sum, sed procedit parum.

Sallustius, Catil. 32. *Quod neque insidiae consuli* procedebant.

49. AD SALUTEM CONVERTI HOC MALUM.] Livius, II. 31. *Id male commissum ignavia hostium* in bonum vertit. Cicero, Fam. XI. 13. *Qui quidem eas copias, quas diu simulatione reip. comparabant, subito ad patriae periculum* converterunt.

50. ADVIGILAVERIS.] Phorm. I. 4. 26. Plautus, Pers. IV. 4. 63.

Heus tu, advigila.

Cicero, Legg. II. 12. *Ut* advigiletur *facilius ad custodiam ignis.* Videtur autem τὸ AD in *Advigilo* intendere significationem, uti in *Adcuro* et similibus.

51. UNIS.] Adjectivum *Unus, a, um*, additum substantivo pluralis numeri, etiam pluralem formam recipit. Cicero, Fam. II. 7. Unis literis *totius aestatis res gesta, ad Senatum perscriberem.* Attic. I. 5. *Sed abs te* unas *mihi scito* literas *redditas esse.* Sallustius, Catil. VI. *Postquam in* una moenia *convenere.* Sed et *uni* additum nominibus, à singulari formatis *soli* notat. Caesar, B. G.

IV.

Da. Ego; Pamphile, hoc tibi pro servitio debeo,
Conari manibus, pedibus, noctesque et dies,
Capitis periclum adire, dum prosim tibi.
Tuum 'st, si quid praeter spem evenit, mihi ignoscere.
Parum succedit quod ago: at facio sedulo.

Vel

DONATUS.

52. HOC TIBI PRO SERVITIO DEBEO.] Μεταληπτικῶς vel μετωνυμικῶς, *Servitium* pro servitute posuit: ut,

Servitio enixae tulimus.

53. CONARI MANIBUS, PEDIBUS, NOCTESQUE ET DIES.] Ad id intulit, quod ait supra, *Quem ego credo manibus, pedibusque obnixe omnia facturum.* Et accusativo casu sine intermissione significat, NOCTES ET DIES. MANIBUS, PEDIBUS,] Ὑπερβολικῶς.

55. PRAETER SPEM EVENIT.] EVENIT, productum magis: quia hoc perpetuo non vult Pamphilo accidere. Ergo EVENIT, non autem EVENIT, media correpta.

56. PARUM SUCCEDIT QUOD AGO.] Si nostrum est, officia praebere: at nostrum non est, fortunam posse prae-

COMMENTARIUS.

IV. 7. *Sese* unis Suevis *concedere*. cap. 16. Uni Ubii *legatos miserant.* Denique *unus* notat *idem*. Prudentius contra Symmach. II. 782.

Immo etiam injustus pariter justusque sub uno
Axe *habitant*; unas *capit impius et pius* auras.

53. CONARI MANIBUS, PEDIBUS.] Supra. I. 1. 134.

54. CAPITIS PERICULUM ADIRE.] Cicero, Fam. X. 31. *Plane* pericula *non dubitanter* adii. Virgilius, Aen. I. 10.

Insignem pietate virum tot adire labores.

Suetonius, Claud. 9. *Etiam vitae* periculum adiit.

55. PRAETER SPEM EVENIT.] Supra II. 6. 5. Adelph. V. 3. 29. Phorm. II. 1. 16. Similis fere sententiae verba refert Suetonius, Ner. 23. *Omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse Fortunae: Illos, ut sapientes et doctos viros, fortuita debere excludere.*

56. PARUM SUCCEDIT, QUOD AGO: AT FACIO SEDULO.] Ita Ci-

Vel melius tute reperi: me missum face.

Pa. Cupio: restitue, in quem me accepisti, locum.

Da. Faciam. *Pa.* At jam hoc opus est. *Da.* Hem! st, mane: concrepuit a Glycerio ostium. *Pa.*

DONATUS.

praestare. Et bene, SUCCEDIT, ut quod agimus, ostendat successus esse fortunae. PARUM SUCCEDIT QUOD AGO.] Utilis sententia pro sapiente contra fortunam. SEDULO.] Id est, ex animo, et sine dolo.

57. ME MISSUM FACE.] Id est, noli uti opera mea.

58. RESTITUE, IN QUEM ME ACCEPISTI, LOCUM.] Sensus hic est, Omnia mihi integra & salva redde, qualia tibi tradidi consulturo, vel cum nihil promisissem patri.

59. HEM! ST, MANE] Hoc quasi incipientis, demonstrantisque, aliquid novi se invenisse.

COMMENTARIUS.

Cicero, pro Balbo, c. 27. *Voluimus quaedam, contendimus, experti sumus: obtenta non sunt.*

57. ME MISSUM FACE.] Ita infra V. 1. 14. Phorm. V. 7. 53. Videtur esse locutio militaris. Cicero, Offic. I. 11. *M. quidem Catonis senis epistola est ad M. filium, in qua scripsit, se audisse, eum* missum factum *à Cos. quum in Macedonia bello Persico miles esset.*

58. RESTITUE, IN QUEM ME ACCEPISTI LOCUM.] Locutio graecissans, ubi relativum, neglecto vel sequente verbo, vel particula, casu cum praecedente convenit. Latinius erat, *Restitue me in eum locum*, in quo *accepisti.* Ita ad Ciceronem Lucceius, Fam. V. 14. *Cum scribas, et aliquid agas eorum*, quorum *consuesti.* Vide Sanctii Minervam, IV. 12. init. Plautus, Mil. III. 1. 106.

si istam semel amiseris
Libertatem, haud facile te in eundem *rursus* restitues locum.

Suetonius, Oth. 2. *Priusquam plane* restitutionem *ei impetrasset.*

59. JAM.] Omnis emphasis verborum Pamphili est in hac voce; quia periculum, quod aiunt, in mora erat. Ita infra IV. 2. 21.

ST.]

Pa. Nihil ad te. *Da.* Quaero. *Pa.* Hem! nunccine demum? *Da.* At jam hoc tibi inventum dabo.

DONATUS.

60. NIHIL AD TE.] Haec enim ad cogitantem nihil pertinere oportuit. NUNCCINE DEMUM?] Pro denique. AT JAM HOC TIBI INVENTUM DABO.] Consilium scilicet, quo in pristinum locum restituaris.

COMMENTARIUS.

ST.] Silentium jubentis nota apud Comicos. Heaut. III. 3. 36. Phorm. II. 33. V. 1. 16. Plautus, Pseud. II. 2. 5.

St. tace, tace.

Cicero, Fam. XVI. 24. *Ego vix teneor, quin accurram. Sed St. literas tuas exspecto.*

CONCREPUIT A GLYCERIO OSTIUM.] Frequens est in Comoediis mentio crepantis ostii. Hec. IV. 1. 6. Phorm. V. 5. 12. Scilicet exituros prius intrinsecus fores aedium suarum percussisse, ut illo strepitu admonerentur, qui foris erant, et sibi caverent, absisterentque eatenus, ne laederentur, vel in viam percellerentur, diserte testatur Plutarchus in Publicola. Observat autem Sagittarius, de Januis Veterum, cap. XXII. §. 11. Romanorum fores introrsum apertas, contra ac Graecorum. Idem testatur Plinius, Hist. Nat. XXXVI. 15. Plautus, Mil. II. 1. 76.

Sed foris concrepuit hinc à vicino sene.

60. QUAERO.] Subaudi, Consilium. Infra IV. 2. 19. Phorm. III. 3. 22.

INVENTUM DABO.] Periphrasis Comica. Infra IV. 2. 1. et 20. Plautus, Pseud. I. 5. 116.

Effectum *hoc hercle* reddam *utrumque ad vesperam.*

Et IV. 1. 18. *Pulchre ego hanc* explicatam tibi rem dabo.

ACTUS QUARTI
SCENA SECUNDA.

MYSIS. PAMPHILUS. CHARINUS. DAVUS.

My. JAM, ubi ubi erit, inventum tibi curabo, et mecum adductum
Tuum

DONATUS.

JAM, UBI UBI ERIT. *In Scena hac, instauratio est adhortationis Pamphili per Mysidem. Opus est enim exhortari rursus adolescentem, ne sub patris oppressione frangatur.*

1. JAM, UBI UBI ERIT.] Opportune rursus aestuanti Pamphilo, amicae mentio objicitur per Mysidem, ne succumbat ad nuptias patri, quamvis promiserit patri se ducturum conjugem. adversus quam difficultatem, quia ipsius persona non sufficit, id agit, ut ad Glycerium modo adducat Pamphilum: cujus affectum excitat, non ex eo solum, quod eum puella vocat: sed etiam quod desiderat eum videre. UBI UBI ERIT.] UBI UBI, in prima parte vim suam tenet, in posteriore productionem: et est quemadmodum *ut ut*, *qua qua*, *unde unde* : pro *ubicunque*, *utcunque*, *quacunque*, *undecunque*. JAM UBI UBI ERIT, INVENTUM TIBI CURABO.] Non solum se adducturam promisit, sed & tempus addidit. Et bene TIBI, quasi amanti.

COMMENTARIUS.

1. UBI UBI ERIT.] Locus expressus è Plauto, Rud. IV. 6. 6.
Ubi ubi erit, tamen jam investigabo, et mecum ad te adducam simul,
Cicero non geminavit τὸ UBI, Tusc. I. 29. *Nunc ubi sit animus, certe in te est.* IN-

Tuum Pamphilum: tu modo, anime mi, noli te macerare.

Pa. Mysis, quid est? *My.* Hem, Pamphile, optume te mihi offers. *Pa.* Quid est?

Pa. Orare jussit, si se ames, hera, jam ut ad se venias;

Videre ait te cupere. *Pa.* Vah! perii: hoc malum integrascit.

Sic-

DONATUS.

2. ANIME MI.] Mollis oratio et foeminea, multis implicata blandimentis. Ait enim, TU MODO, ANIMI MI. Mi, pro *meus*.

5. HOC MALUM.] Amor meus, aut Glycerii sollicitudo, quam nescire oportuit nuptias. INTEGRASCIT.] *Integratur*, quod ad integrum redit, quod repetitur, quod instauratur. *Virgilius*,

--- *ramoque sedens miserabile carmen*
Integrat.

COMMENTARIUS.

INVENTUM CURABO.] Ita supra IV. I. 60.

TIBI.] Eleganter πλεονάζει. Cicero Fam. V. 9. *Profecto tibi illum reperiam*.

2. TUUM PAMPHILUM.] Ita dixit, uti Adelph. III. 2. 32. *Nostrumne Aeschinum?*

ANIME MI.] Tenerrimi amoris expressio. Eun. I. 2. 15. Heaut. II. 4. 26. Plautus, Mil. IV. 8. 20. *Animule mi*. et passim alibi.

MACERARE.] Salsamenta, quae aqua emolliuntur, *macerari* proprie dicuntur. Adelph. III. 4. 17. Hinc ad animum se excruciantem refertur. Infra IV. 3. 15. Plautus, Mil. III. 1. 22.

At hoc me facinus miserum macerat, *meumque cor corpusque cruciat*.

3. OPTUME TE MIHI OFFERS.] Ita Adelph. III. 2. 24. Hec. V. 3. 16. Notatque occursum fortuitum. Aliter Cicero, Attic. III. 10. *Ne me, quem ille florentissimum reliquerat, perditum illi adflictumque* offerrem.

5. HOC MALUM INTEGRASCIT.] Intelligit integrationem amoris

et

Siccine me atque illam opera tua nunc miseros sollicitarier!

Nam idcirco arcessor, nuptias quod mihi adparari sensit.

Ch. Quibus quidem quam facile potuerat quiesci, si hic quiesset.

Da.

DONATUS.

6. SOLLICITARIER.] Perturbari.

7. QUOD MIHI ADPARARI.] ADPARARI, ad horrorem et timorem refertur: et dativo casui subjunctum, cladem & perniciem significat. ut *Virgilius*,

--- *Mihi sacra parari.*

COMMENTARIUS.

et sollicitudinis de nuptiis. Estque translatio à vulnere. Statius, Theb. V. 29.

Immania vulnera, *rector*,
Integrare *jubes.*

Sed et à vi morbi. Cicero, Fam. XII. 30. *Gravius aegrotant ii, qui, quum levati morbo videntur, in eum de integro inciderunt.* Seneca, Med. 671.

Immane quantum augescit, & semet dolor
Accendit ipse, vimque praeteritam integrat.

6. SICCINE ME ATQUE ILLAM SOLLICITARIER?] Similis locutio illi, quae occurrit supra II. 5. 14. Est autem *sollicitare* proprie *solo* seu loco suo *citare*, movere, turbare. Inde ad animum transfertur. Infra V. 3. 16. V. 4. 9. Plautus, Aul. I. 1. 27.

Quod me sollicitat *plurimis miserum modis.*

7. NUPTIAS MIHI ADPARARI.] Supra III. 2. 34. IV. 1. 32.

8. QUIBUS POTUERAT QUIESCI.] Subaudiendum τὸ *nuptiis*, observat Cl. Perizonius ad Sanctii Min. III. 3. 116. Est autem locutio rarior, nec par illi apud Gellium, IX. 13. *Utrisque summo studio pugnantibus manu significare coepit*, quiescerent pugnae. *Facta pausa est.* Quae verba Quadrigarii graecissant, q. d. παύεσθαι τῆς μάχης.

SI HIC QUIESSET.] Supra III. 4. 25.

Da. Age, si hic non insanit satis sua sponte, instiga. *My.* Atque aedepol,
Ea res est; propereaque nunc misera in moerore est. *Pa.* Mysis,
Per omnes tibi adjuro Deos, nunquam eam me deserturum:

Non

DONATUS.

9. AGE, SI HIC NON INSANIT SATIS.] Hic excitus, comprimit Charinum, ne fomenta iracundiae Pamphilo praeberet. Aut, si pœnitet te, quantum hic sua sponte insanit. SI HIC NON INSANIT SATIS.] Εἰρωνεία est, aut laus ad mitigandum Pamphilum.

10. EA RES EST.] Id est, nuptias adparari sensit. MYSIS.] Asseveratio est, si a nomine ejus incipias, cum quo loqueris.

11. PER OMNES TIBI ADJURO DEOS.] AD, adauctiva particula est: ut *admirabiliter*, valde mirabiliter. ADJURO.] Et hoc superest, amissa fide ut adjurandum sit.

COMMENTARIUS.

9. INSANIT.] Id vult, Pamphilum jam sponte sua satis saevire, nec magis instigandum esse. Adelph. IV. 2. 22. IV. 7. 9. Phorm. IV. 3. 37. Ad eundem modum dixit Virgilius, Aen. IV. 54.

His dictis incensum animum inflammavit amore.

10. EA RES EST.] Respondet Mysis ad verba Pamphili. Eodem sensu dixerunt, *ita res est*, *sic res est*. Supra III. 3. 1. III. 4. 9. Heaut. I. 1. 8. Plautus, Asin. I. 1. 40.

Rectam instas viam.

Ea res est

Et ita fere Belgae affirmaturi dicunt, *Dat is de zake.*

IN MOERORE EST.] Cicero, Attic. X. 4. *Jacet in moerore meus frater.* Offic. III. 25. *Theseus in maximis fuit luctibus.*

11. PER OMNES TIBI ADJURO DEOS.] Plautus, Bacchid. IV. 6. 8.

Per omnes Deos adjuro.

Cistell. II. 3. 26.

Eam suam esse filiam,
Seque eam peperisse, sancte adjurabat mihi.

Ex

Non, si capiundos mihi sciam esse inimicos omneis homines.

Hanc mihi expetivi; contigit: conveniunt mores. valeant, Qui

DONATUS.

12. OMNES HOMINES.] Mira verecundia: OMNES HOMINES maluit dicere, ut in his quoque parentes significaret, quam aperte dicere patrem, cujus metu promisit nuptias. Et est contra illud, *Sed vim ut queas ferre.* OMNES HOMINES.] Ita dixit de uno, hoc est, patre, OMNES HOMINES: ut idem alibi, *O coelum, o terra, o maria Neptuni.* Nunquid et coelum Neptuni est? non utique: sed omnia haec maria voluit esse. ut *Virgilius,*

Omnia vel medium fiant mare.

13. CONTIGIT.] Quod vix evenit, *contigisse* dicitur. CONVENIUNT MORES.] Recte: et id quod matrimonium firmat. VALEANT.] Hoc est, abeant, recedant: quia et discedentibus et mortuis, *vale* dicitur. ut *Virgilius,*

--- salve aeternum mihi, maxime Palla,
Aeternumque vale.

Vel potius τῷ εὐφημισμῷ, cum male optaturus esset, considerato patre, παραδόξως locutus est: et non dixit, quod in-

COMMENTARIUS.

Ex quo loco refellitur Servius, scribens ad Virg. Aen. XII. 816. ADJURO semper cum negatione poni. Ovidius, Metam. III. 658.

Per tibi *nunc* ipsum, *nec enim praesentur illo*
Est Deus, adjuro.

Est igitur *Adjurare*, valde et sancte jurare.

12. NON, SI.] Particula SI post NON valet *Etiamsi*. Eun. I. 1. 4. Heaut. V. 4. 12. Vide Theod. Ryckium, ad Tacit. Annal. XII. 37.

13. CONTIGIT.] Quae e voto eveniunt, praesertim in re amatoria, *contingere* dicuntur. Ovidius, Amor. III. 7. 43.

Haec mihi contigerat: *sed vir non* contigit *illi.*

VALEANT.] Hoc verbo cum indignatione amicitiam renunciantes alteri utuntur. Infra V. 3. 18. Adelph. IV. 4. 12. Catullus, Carm. XI. 17.

Cum suis vivat, valeat*que moechis.*

Vide Servium ad Virg. Aen. XI. 97. Cl. Burmannum ad Phaedr. IV. 1. 19. Idem Graecis χαίρειν et ὑγιαίνειν valet.

Qui inter nos discidium volunt. hanc, nisi mors, mihi adimet nemo.

Ch. Resipisco. *Pa.* Non Apollinis magis verum, atque hoc responsum est.

Si

DONATUS.

intenderat, *pereant.* Et attende quam moderate pluraliter dixerit, cum significaret patrem. VALEANT.] Renuntiationis et imprecationis est verbum.

14. HANC, NISI MORS, MIHI ADIMET NEMO.] Etsi valeant, hanc, nisi mors, nemo adimet. Concessio hic est, hoc enim per concessionem dicitur. HANC, NISI MORS, MIHI ADIMET NEMO.] Perseverat, ne dicat, pater: pro, Non adimet pater.

15. RESIPISCO.] Spiritum revocat sensus. MAGIS VERUM.] Aut *magis verum*, aut *verius* dicimus.

COMMENTARIUS.

14. DISCIDIUM.] A *discindendo* dictum, violentam separationem, *dissidium* à *dissidendo* formatum, discordiam notat. Hec. III. 5. 26. V. 2. 16. Ovidius, Metam. XIV. 79.

Non bene discidium *Phrygii latura mariti.*

HANC, NISI MORS, MIHI ADIMET NEMO.] Plautus, Curc. I. 3. 17.

Prohibet, nec prohibere quit,
Nec prohibebit, nisi mors *meum animum abs te abalienaverit.*

Est et locutio sacra, vide libro Ruth, I. 17.

15. RESIPISCO.] Quem animus reliquerat, *resipiscere* dicitur, quum ad se redit. Plautus, Mil. IV. 8. 24.

ne interveneris,
Quaeso, dum resipiscit.

NON APOLLINIS MAGIS VERUM, ATQUE HOC RESPONSUM EST.] Formula certissimae affirmationis. Idem varie extulerunt. Lucretius, I. 738.

Ex adyto tanquam cordis responsa dedere
Sanctius, & multo certa ratione magis, quam
Pythia, quae tripode ex Phoebi, lauroque profatur.

Plautus, Pseud. I. 5. 64.

Si quid vis, roga

Quod

Si poterit fieri, ut ne pater per me stetisse credat,
Quo minus hae fierent nuptiae, volo: sed si id non poterit,
Id faciam, in proclivi quod est, per me stetisse, ut credat.

Quis

DONATUS.

16. UT NE PATER.] UT NE, pro *ne non*. PER ME STETISSE.] STETISSE, hoc est, factum esse. ut *Virgil.*

---- desertaque montis
Stat domus.

Aliter plenum est. ut idem,

Stant et juniperi, et castaneae hirsutae,

Aliter horreat. ut,

---- Stant lumina flamma.

Et *Lucilius*, *---- Stat sentibu' fundus.*

PER ME STETISSE.] Hoc est, per me factum esse, ne fierent nuptiae.

COMMENTARIUS.

Quod scibo, Delphis tibi responsum dicito.

Cicero, ad Brutum, Epist. I. *Haec ex oraculo Apollinis Pythii edita tibi puta. nihil potest esse verius.* Ovidius, Arte Am. II. 541.

Haec tibi non hominem, sed quercus crede Pelasgas
Dicere.

Et III. 789.

Sed neque Phoebei tripodes, nec corniger Ammon,
Vera magis vobis, quam mea Musa, canit.

Juvenalis, Sat. VIII. 126.

Credite, me vobis folium recitare Sibyllae.

Dixit autem RESPONSUM, ut tanto magis se Diis exaequet. Neque enim Iurisconsultis tantum, sed et vatibus et oraculis *Responsa* tribuuntur. Virgilius, Georg. III. 491.

Nec responsa potest consultus reddere vates.

Porro MAGIS VERUM dixit, non *verius*; uti non solum Terentius, sed et antiqui alii comparativum per MAGIS formabant. Vide Servium ad Virg. Aen. IV, 31. Et Eun. II. 1. 21. III. 1. 24. V. 4. 13. Adelph. IV. 5. 50. V. 5. 36.

18. IN PROCLIVI QUOD EST.] H. e. Facile et pronum. Plautus, Capt. II. 286.

Quis videor? *Ch.* Miser aeque, atque ego. *Da.* Consilium quaero. *Ch.* Fortis.

Pa. Scio quid conere. *Da.* Hoc ego tibi profecto effectum reddam.

Pa. Jam hoc opus est. *Da.* Quin jam habeo. *Ch.* Quid est? *Da.* Huic, non tibi habeo, ne erres. *Ch.*

DONATUS.

19. MISER AEQUE, ATQUE EGO.] Bene, ATQUE EGO: quia hic amore vexatur. Et intulit παράδοξον. Nam volebat Pamphilus sibi dici, ET FORTIS: quod illi tamen mox dicetur. Hic igitur aliter respondet, atque interrogat Pamphilus, ideo quod videat impossibile esse, palam resistere parenti.

20. SCIO QUID CONERE.] Sensus est, Scio quidem quid coneris: sed an efficere possis, nescio. SCIO QUID CONERE.] Si Pamphili est persona, cum εἰρωνείᾳ dicitur: si Charini, simplex laudatio est. sed si Pamphili est, hoc significat quod supra, *Ex unis geminas mihi conficies nuptias.* Sed non esse personam Pamphili, ex subjectis ostenditur.

21. HUIC, NON TIBI HABEO, NE ERRES.] Deterret etiam nunc Charinum, ut et ipse adjuvet Davum, ne Pamphilo nubat Philumena. Et eodum sensu utitur Davus adversum Charinum, quo supra: *quasi necesse sit, si huic*

COMMENTARIUS

Tam hoc quidem tibi in proclivi, *quam imber est, quando pluit.*

Eodem sensu *arduum* pro difficili usurpatur.

PER ME STETISSE.] *Stare* dicuntur res, quae impediuntur, quo minus progredi possint. Unde stat aliquid per quem, qui in causa est, quo minus pergat vel succedat. Livius, VI. 33. *Nihil* per alteros stare, *quo minus incepta persequerentur.* Est vero repetitio verborum, PER ME STETISSE UT CREDAT, animi contemnentis, nec imperium patris reveriti signum. Sed et *stare* res *in* eo dicitur, qui impedit, quo minus cursum suum teneat. Quinctilianus, Declam. III. 13. *Gens majorem terrarum partem victoriis pervagata, tantum* in Mario stetit. Ubi vide Cl. Burm.

21. JAM.] Vide supra IV. 1. 60.

22. SAT

Ch. Sat habeo. *Pa.* Quid facies? cedo. *Da.* Dies mihi hic ut sit satis vereor

Ad agendum: ne vacuum esse me nunc ad narrandum credas.

Proinde hinc vos amolimini: nam mihi impedimento estis. *Pa.*

DONATUS.

huic non dat, te illam uxorem ducere. HUIC, NON TIBI HABEO, NE ERRES.] Velut etiam pro se Charinus sentiat, hoc dicit. Vel ut solent servi contumaciores adversum amicum domini, quia nuper a Charino accusatus est: vel quia, et quid dicat non habet, et videt tacendum non esse.

22. SAT HABEO.] Quia dilatio facta est. UT SIT SATIS.] UT, pro *ne non.*

23. NE VACUUM ESSE ME.] NE, pro *nedum.* aut adverbium est prohibentis: ut sit, *ne non. Sallustius* secundo libro, *Ne illa tauro paria sint.* pro *nedum.*

24. PROINDE HINC VOS AMOLIMINI.] *Amoliri* dicuntur ea, quae cum magna difficultate et molimine summoventur et tolluntur e medio. sic dixit quasi odioso et molesto. *Discedere* dicitur, qui facile abit e medio: *Amolitur*, qui vix recedit. PROINDE HINC VOS AMOLIMINI.] Mo-

COMMENTARIUS.

22. SAT HABEO.] H. e. Contentus sum. Ita mox Vs. 27. Plautus, Mostell. II. 1. 42.

Satin' habes, *si ego advenientem ita patrem faciam tuum,*
Non modo, ne introeat, verum etiam, ut fugiat longe ab aedibus.

23. VACUUM ESSE ME NUNC AD NARRANDUM.] H. e. Otiosum. Plautus, Casin. Prol. 29.

Aures vacivae *si sunt, animum advortite.*

Horatius, Carm. I. 32. 1.

Poscimus, si quid vacui *sub umbra*
Lusimus tecum.

Ovidius, Trist. I. 1. 93.

Si poteris vacuo *tradi; si cuncta videbis*
Mitia; si vires fregerit ira suas.

24. HINC VOS AMOLIMINI.] Vim verbi explicat Donatus. Plautus, Pseud. I. 5. 144.

 Agi-

Pa. Ego hanc viſam. *Da.* Quid tu? quo hinc te agis? *Ch.* Verum vis dicam? *Da.* Immo etiam.

Nar-

DONATUS.

Moleſtum impedimentum ex rei magnitudine jacentis in medio, et ideo impedientibus ſe dixit, AMOLIMINI HINC: non, *abite*. PROINDE HINC VOS AMOLIMINI.] Spe injecta, etiam domino imperat ſervus callidus. NAM MIHI IMPEDIMENTO ESTIS.] Utrum hoc vere dicit, an fingit, qui adhuc conſilium non invenit quod narrare poſſit.

25. HANC.] Glycerium ſcilicet. Et cum miſeratione puellae, HANC. QUO HINC TE AGIS?] Ut tarditatem diſcedentis oſtendat. *Agere ſe* enim et tardi et triſtes dicuntur. Sic *Virgilius*,

Amiſſis remis atque ordine debilis uno,
Irriſam ſine honore ratem Sergeſtus agebat.

Idem alibi:

Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat.

QUO HINC TE AGIS?] Admonitio diſcedentis, ut ſolet. nam a quo diſcedere deſideramus, admonemus eum quo vadat, vel quo eat? Id facere per interrogationem admonet Davus Charinum, ut ipſe abſcedat Charinus, qui nunc ultimus remanet. VERUM VIS DICAM?] Pro initio ſedulae narrationis hoc ſumimus. Ac ſic reſpondet Charinus, tanquam qui intelligat, non dicere velle Davum quo eat: ſed id agere, ut abſcedat.

COMMENTARIUS.

Agite, amolimini hinc vos *intro nunc jam.*

Petronius, cap. 10. *Jam dudum enim cupiebam* amoliri *cuſtodem moleſtum.*

25. QUO HINC TE AGIS?] Locutio comica et ſervilis. Plautus, Amph. I. 1. 294. *Quo agis te?*
Moſtell. I. 4. 28. *Unde agis te?*
Ita in Evang. Joh. XI. 7. Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν πάλιν. *Abeamus rurſus in Judaeam.*

26. NAR-

Narrationis incipit mihi initium. *Ch.* Quid me fiet?

Da. Eho tu impudens, non satis habes, quod tibi dieculam addo,

Quantum huic promoveo nuptias? *Ch.* Dave, attamen. *Da.* Quid ergo?

Ch. Ut ducam. *Da.* Ridiculum. *Ch.* Huc face ad me ut venias, si quid; poteris. *Da.*

DONATUS.

26. NARRATIONIS INCIPIT MIHI INITIUM.] Narrationis, scilicet, quo eat. quia, VERUM VIS DICAM? velut prooemium narratum est. QUID ME FIET?] Quid igitur? inquit. quid de me fiet? Ab eo hoc, quasi a jocante, pronuntiandum est. nam sic illi impudens respondet. QUID ME FIET?] De Philumena ducenda.

27. EHO TU IMPUDENS.] Proprie Charino dixit IMPUDENS, quasi insolita et multa poscenti, quippe qui et sponsam alienam petere ausus sit, et non satis habeat, per Davum sibi moram praestitam Pamphili nuptiarum. QUOD TIBI DIECULAM ADDO.] DIECULAM, horam. et est ὑποκόρισμα. DIECULAM, hoc est tempusculum: et sumitur ab eo, quod est *haec dies*. DIECULA, mora, et quasi parva dies. Et DIECULAM, in qua scilicet ambias, quantum poteris, ad ducendam Philumenam. Vult enim se Davus adjuvari per Charinum et Byrrhiam.

28. PROMOVEO.] Differo. PROMOVEO NUPTIAS.] Memoriter Davus; scit enim illum his verbis petisse, *Saltem aliquot dies profer, dum proficiscar aliquo, ne videam.* Cujus rei oblitus Charinus, etiam ut ducat uxorem, petit.

29. RIDICULUM.] Deest, *hominem*.

COMMENTARIUS.

26. NARRATIONIS INCIPIT MIHI INITIUM.] Vide haec explicita in Commentario majore.

QUID ME FIET?] Plautus, Mostell. V. 2. 44.

Quid me fiet nunc jam?

Eodem sensu Capt. V. 1. 32. *Meo minore quid sit factum filio.*

29. SI QUID; POTERIS.] Sensus verborum Charini est. FACE AD

Da. Quid veniam? nihil habeo. *Ch.* Attamen si quid. *Da.* Age, veniam. *Ch.* Si quid, Domi ero. *Da.* Tu Mysis, dum exeo, parumper operire me hic.
My. Quapropter? *Da.* Ita facto est opus. *My.* Matura. *Da.* Jam, inquam, hic adero.

DONATUS.

30. AGE VENIAM.] Vix concedentis, vix consentientis est, AGE, VENIAM.

31. DUM EXEO.] A Glycerio scilicet.

COMMENTARIUS.

ME UT VENIAS, POTERIS, SI QUID HABES CONSILII. Blande enim rogantis formula est, Ciceroni saepius usitata: *poteris et facies.*

32. JAM HIC ADERO.] Ita Eun. IV. 6. 27. Heaut. III. 1. 96. Plautus, Aul. II. 3. 7. *Jam ego hic adero.*

ACTUS QUARTI

SCENA TERTIA.

MYSIS. DAVUS.

My. NIHILNE esse proprium cuiquam! Di vostram fidem! Sum-

DONATUS.

NIHILNE ESSE PROPRIUM CUIQUAM!] *Haec Scena administrationem doli habet, quo fit ut deterreatur Chremes filiam suam Pamphilo dare. Et vide non minimas partes in hac Comoedia Mysidi attribui, hoc est, personae foemineae: sive haec personatis viris agitur, ut apud veteres, sive per mulierem, ut nunc videmus.*

1. Ni-

COMMENTARIUS.

1. NIHILNE ESSE PROPRIUM CUIQUAM!] Lucilius apud Nonium:

Ni-

Summnm bonum esse herae putavi hunc Pamphilum.

Ami-

DONATUS.

1. NIHILNE.] NE, adverbium percunctantis. NIHILNE ESSE PROPRIUM CUIQUAM!] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. Ergo PROPRIUM, perpetuum: ut *Virgilius*,

Propria haec si dona fuissent.

Ergo nihil nobis proprium esse potest. quod enim non fuit, nec esse quidem potest. aut quod eripi potest, non est nostrum: nisi illa quae eripi non possunt, ut sapientia, justitia, prudentia: quae fortuna neque dare, neque eripere cuiquam potest. Et simul hoc ipsum et a re, et a persona hic ostendit. A re, NIHILNE ESSE PROPRIUM! A persona, CUIQUAM. PROPRIUM, perpetuum, non temporale ac mutuum. DÎ VOSTRAM FIDEM!] Admirantis adverbium cum exclamatione. FIDEM dixit opem et auxilium: ut, *Tyrrhenamque fidem.*

2. SUMMUM BONUM ESSE.] Mire, pro pleno. Et neutro extulit, SUMMUM BONUM.

COMMENTARIUS.

Nihilne esse in vita proprium mortali datum!

Dixit autem PROPRIUM pro stabili et perpetuo. Plautus, Mostell. I. 3. 68.

Atque illum amatorem tibi proprium *futurum in vita.*

Virgilius, Aen. I. 73.

Connubio jungam stabili, propriamque *dicabo.*

Est vero ἔλλειψις opportuna indignanti. Vide supra IV. 2. 6. Infra V. 2. 28. Heaut. II. 4. 21.

DI VOSTRAM FIDEM.] Exclamatio Comica. Infra IV. 4. 5. Eun. III. 1. 28. IV. 7. 20. V. 4. 2. V. 9. 19. Heaut. III. 1. 96. Adelph. III. 3. 27. Phorm. V. 1. 30. V. 3. 25. Plautus, Amph. V. 1. 78.

Dî, obsecro vostram fidem!

2. SUMMUM BONUM.] Felicitatem et commodum BONUM dixerunt. Plautus, Amph. V. 1. 73. *Pol me haud poenitet*,

Sci-

Amicum, amatorem, virum in quovis loco
Paratum: verum ex eo nunc misera quem capit
La-

DONATUS.

3. Amicum, amatorem, virum.] *Amicus*, animi eſt: *Amator* vero, corporis. non enim continuo amator eſt, qui bene vult. ut, Dido amavit quidem Aeneam: ſed non et amica fuit, quae ait,

Non potui avulſum divellere corpus, et undis
Spargere.

Et item *Catullus*,

Cogit amare magis, ſed bene velle minus.

Et eſt hic officium et blandimentum. Amatorem et virum dixit ad diſcretionem: ut per ea quae enumerat, maritum oſtenderet.

4. Paratum.] Paratum dixit ad omnes affectus, quicunque de proximo eſſe poſſunt. et maxime ad *Homericam* ſententiam reſpexit:

Ε'κτορ ἀτὰρ, σύ μοι ἐσσὶ πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ.
Η'δὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης.

Verum ex eo.] Id eſt, Pamphilo. Nunc misera quem capit laborem!] Cum admiratione pronuntiat quem, et cum exclamatione quadam.

COMMENTARIUS.

Scilicet boni *dimidium mihi dividere cum Jove.*
Moſtell. I. 1. 47. *Meum* bonum *me, te tuum maneat malum.* Phaedrus, I. 2. 29. *Quia noluiſtis veſtrum ferre, inquit* bonum; *Malum perferte.* Ubi vide interpretes.

3. Amicum, amatorem.] Myſis memor eſt dictorum Chryſidis, ſupra I. 5. 60. Plautus, Truc. I. 2. 70.

Longe aliter eſt amicus *atque* amator.

Lucilius apud Nonium:

Favitorem me ſibi, amicum, amatorem *putes.*

Virum in quovis loco paratum.] Cicero, Fam. V. 17. Nullo loco deero, *neque ad conſolandum, neque ad levandam fortunam tuam.*

4. Ex eo nunc misera quem capit laborem!] Ita infra V. 2. 29. Plautus, Trin. II. 1. 34. *Animo* labos *grandis* capitur. Tranſlatio ſumta à fructibus et reditu annuo. Eun. I. 1. 34.

5. Fa-

Laborem! facile hic plus mali est, quam illic boni.
Sed Davus exit. mi homo, quid istuc obsecro 'st?
Quo portas puerum? *Da.* Mysis, nunc opus est tua Mi-

DONATUS.

5. Laborem.] Laborem distinxit probe: et post intulit separatim quod sequitur, Facile hic plus mali est, in labore et metu scilicet amittendi, quam illic boni, in voluntate retinendi. Facile hic plus mali est, quam illic boni.] Facile, adverbium confirmantis est, id est, liquido et manifesto. Veteres dicebant *facile*, pro certo. Ut *Cicero: illius civitatit facile princeps.*
Facile hic plus mali est.] *Plus mali*, in labore et metu diximus. Quam illic boni.] In summo bono. Dicit enim, ex bonis, quae bona existimamus, plus nos mali capere, cum aut amissuros nos credimus aut amittimus, quam boni, cum habemus. Quam illic boni.] Id est, in amico, amatore, et viro.

6. Mi homo, quid istuc obsecro 'st?] Ex Mysidis verbis, quid Davus faciat, demonstratur. Quid istuc obsecro 'st] Involutum puerum portabat Davus: et ideo dicit mulier, Quid istuc obsecro 'st? Tum evolvit puerum et profert. quem postquam expedivit, tum illa dixit, Quo portas puerum?

7. Mysis, nunc opus est.] Haec Scena actuosa est: magis enim in gestu, quam in oratione est constituta. Mysis, nunc opus est.] Properantis et impense agentis Davi verba monstrantur.

COMMENTARIUS.

5. Facile hic plus mali est, quam illic boni.] Mysis stans haud procul ab aedibus Glycerii et Simonis, digitum in Glycerii aedes intendens, Hic plus mali est, dicit; mox ad Simonis aedes conversa, quam illic boni. q. d. Glycerii labor et dolor facile exsuperat gaudium Simonis. Facile autem notat citra controversiam. Cicero, Off. II. 19. *Qui omnes superiores scientia facile vicisset.*

8. Ex-

Mihi ad hanc rem exprompta memoria atque astutia.

My. Quidnam incepturus? *Da.* Accipe a me hunc ocius,

Atque ante nostram januam adpone. *My.* Obsecro,

Humine? *Da.* Ex ara hinc sume verbenas tibi,

At-

DONATUS.

8. Exprompta.] In medium prolata. Memoria atque astutia.] Memoria, ut praecepta Davi retineat. Astutia, ad agendum strenue quae imperet. Memoria.] Simpliciter magis, ut memor sit Davi praeceptorum. Et memoria modo pro intelligentia. ut *Virgilius*, *Instamus tamen immemores.*

11. Ex ara hinc sume verbenas tibi.] Ex ara, scilicet Apollinis, quem Ἀγυιεῖον *Menander* vocat, aut quod Apollini comoedia dicata est: in cujus honorem aram constituebant, comoediam celebrantes. Apollini ergo comoedia, Libero patri tragoedia. Sume verbenas tibi.] Verbenae, quasi *herbenae*, redimicula sunt ararum. Tibi.] Τὸ tibi, quasi gestum quendam et motum stomachantis habet: ut alibi, *Quid vis tibi?* Et tibi sume, dixit: non, tibi substerne. Ex ara sume verbenas.] *Verbenae*, sunt omnes herbae frondesque festae ad aras coronandas. vel omnes herbae frondesque ex aliquo loco puro decerptae. *Verbenae* autem dictae, quasi *herbenae*. Sic *Menander*: * ΚΟΛΕξΙΑC CΥΜΥΡΡΥΝΑC ΧΧΗCΛΙeΤeΙΝe. *

COMMENTARIUS.

8. Exprompta memoria atque astutia.] Caecilius, Triumpho: *Nunc meae malitiae* astutia opus est *succenturia.* Cicero, Mil. 13. *Quoniam in meo inimico crudelitatem exprompsisti tuam, laudare non possum.*

9. Accipe a me hunc ocius.] Ita Plautus, Cistell. I. 2. 20. *Postquam puellam eam a me accepit.*

11. Ex ara hinc sume verbenas tibi.] Notat Scaliger ad Plaut.

Atque eas substerne. *My.* Quamobrem id tute non facis?

Da. Quia, si forte opus sit ad herum jusjurandum mihi,

Non adposuisse, ut liquido possim. *My.* Intelligo. No-

DONATUS.

12. QUAMOBREM ID TUTE NON FACIS?] TUTE tunc dicitur, cum pronomen ad eam revocatur personam, a qua sumitur. ut verbi gratia, cum dicimus, *Tu lege:* ille nobis respondeat, *Cur tute non legis?*

13. QUIA, SI FORTE OPUS SIT AD HERUM JURANDUM MIHI.] Sic locutus est, ut explicari atque intelligi non possit. aut enim deest JUS, ut sit JURANDUM pro JUSJURANDUM: aut (ut vulgo dicitur) *juramentum.* Et *opus est illam rem:* non *opus est illa re.*

14. UT LIQUIDO POSSIM.] LIQUIDO, pure et manifeste. Nam quae sunt pura et defaecata, liquida sunt.

COMMENTARIUS.

Plaut. Mostell. V. 1. 45. binas fuisse aras in Scena, dextram Baccho in Tragoedia, Apollini in Comoedia; sinistram ei vel Deo, vel Homini, cui fiebant ludi, aut justa, aut parentalia. Porro autem in iis *verbenas* impositas Apollini, Baccho hederas. Sed et *verbena* postea dicta omnis herba è loco publico collecta, et sacris adhibita. Cicero, Verr. IV. 50. *Praesto mihi Sacerdotes Cereris cum infulis ac* verbenis *fuerunt.* Virgilius, Ecl. VIII. 64.

Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta,
Verbenas*que adole pingues, et mascula thura.*

Horatius Carm. I. 19. 13.

Hic vivum mihi cespitem, hic
Verbenas, *pueri, ponite, thuraque.*

13. AD HERUM JUSJURANDUM.] Dixit AD pro *apud*, *coram.* Cato, R. R. cap. 145. *Omnes* juranto, *aut* ad dominum, *aut ad custodem.*

14. LIQUIDO.] Subaudi, jusjurandum dare. Eun. II. 3. 39. Cicero, Fam. XI. 27. *Alia sunt, quae* liquido *negare soleam.* Idem, Verr. III. 59. *Manifesta res est, quum nemo esset, quin hoc se audisse* liquido *diceret.* Ovidius, Pont. III. 3. 49.

ut liquido *juratus dicere possis.*

Vi-

Nova nunc religio in te istaec incessit; cedo?

Da. Move ocius te, ut quid agam, porro intelligas.

Prô Juppiter! *My.* Quid est? *Da.* Sponsae pater intervenit.

Repudio, quod consilium primum intenderam. *My.*

DONATUS.

15. NOVA NUNC RELLIGIO.] Bene. jusjurandum metuere servum, monstri simile est. NOVA RELLIGIO.] In servo, et subita. NOVA NUNC RELLIGIO.] Servum nolle mentiri, nova religio est. CEDO.] Porrigentis est manum.

16. PORRO INTELLIGAS.] PORRO, modo adverbium est ordinis: alias temporis.

17. SPONSAE PATER INTERVENIT.] Mire non dixit, *Chremes:* ne quum dixisset, *quis Chremes?* rursus hic responderet, SPONSAE PATER. Et non temere hoc facit Poëta: nam promiserat se rediturum domum Chremes, *Domum modo ibo: ut apparentur, dicam: atque huc renuntio.*

18. QUOD PRIMUM INTENDERAM.] Verbum a venatoribus translatum, qui retia intendunt ad feras captandas. Quia ergo parat Chremem et Simonem fallere, INTENDERAM dixit. Vel a sagittis atque arcu.

COMMENTARIUS.

Vide Brisson. de Form. lib. V. p. 480. Turneb. Advers. XVI. 10.

15. RELIGIO IN TE INCESSIT.] Est h. l. RELIGIO δεισιδαιμονία, vulgo scrupulus conscientiae. Ita infra V. 4. 37. Heaut. II. 1. 16. Plautus, Curc. II. 3. 71.

Vocat ad coenam. religio *fuit: denegare nolui.*

Livius VIII. 3. Religio incessit *ab eis, quorum imminutum imperium esset.* Ita idem IV. 50. *Cura* incesserat *patres.*

16. MOVE OCIUS TE.] Ita Eun. V. 3. 3. Cicero, Att. VII. 16. *Nihil est, quod* se moveat. Est autem *movere*, et, *movere se* castrense fere verbum.

18. REPUDIO CONSILIUM.] Ita Adelph. V. 4. 4. Eodem sensu dixit Cicero, Attic. XVI. 7. *Abjeci consilium profectionis.*

IN-

My. Neſcio quid narres. *Da.* Ego quoque hinc ab dextera
Venire me adſimulabo: tu, ut ſubſervias
Orationi, utcunque opus ſit verbis, vide.
My. Ego, quid agas, nihil intelligo: ſed, ſi quid eſt,
Quod mea opera opus ſit vobis, aut tu plus vides,
Ma-

DONATUS.

19. Nescio quid narres.] Bene narres. *Narrare* enim aliena, et quae nobis non ſunt neceſſaria, dicimus.

Ego quoque.] Bene ait quoque: quia et Chremes veniebat.

20. Tu, ut subservias.] Recte, ut subservias, dixit. non enim tantum loquitur Myſis, quantum Davus.

21. Orationi, utcumque opus sit verbis.] Tuis verbis orationi meae. plura enim loquetur Davus, inde orationi dixit. Illa ſubſequetur, ideo verbis. Vide.] Cauta eſto, intellige, ſpecta.

23. Aut tu plus vides.] Si ſapis, intelligis.

COMMENTARIUS.

Intenderam.] Subaudi, animo. Cicero, Philipp. X. 4. *Si Antonius, quod animo intenderat, perficere potuiſſet.*

20. Ut subservias orationi.] H. e. ut tuam reſponſionem accommodes meae orationi. Vide Donatum infra ad IV. 4. 4. Sed et ſenſus eſſe poſſit, *ut mihi ſeu interroganti, ſeu imperanti dictis et factis ſervias.* Plautus, Menaechm. V. 2. 16.

Ita iſtaec ſolent, quae viros ſubſervire
Sibi poſtulant, dote fretae, feroces.

23. Quod mea opera opus sit vobis.] Plautus, Mil. III. 1. 171. *Mihi opus eſt opera tua.*
Poen. III. 1. 44.

Scitis, rem narravi vobis, quod voſtra opera mihi opus ſiet.

Manebo: ne quod vostrum remorer commodum.

DONATUS.

24. REMORER COMMODUM.] REMORER, retardem, retineam. *Remorari* a remora pisce minutissimo, qui naves retinet. nam Graece ἐχενηΐς vocatur.

COMMENTARIUS.

24. NE VOSTRUM REMORER COMMODUM.] Eodem sensu dixit Martialis, V. 21. 1.

Phosphore, redde diem, quid gaudia nostra moraris?

ACTUS QUARTI

SCENA QUARTA.

CHREMES. MYSIS. DAVUS.

Ch. REVERTOR, postquam, quae opus fuere ad nuptias

Gnatae, paravi, ut jubeam arcessi. sed quid hoc?

Puer hercle 'st. mulier, tun' adposuisti hunc?

My. Ubi illic est? *Ch.*

DONATUS.

REVERTOR.] *Adest nunc ipse Chremes, cujus causa Scena fraudibus instructa est, ne promissas compleat nuptias.* 2. UT JUBEAM ARCESSI.] Recte JUBEAM: quia summa potestas nuptiarum in patre puellae est. SED QUID HOC?] Non interrogantis, sed mirantis et non intelligentis est. Et apparet eum non oculis prius, quam corporis offensu puerum sensisse latentem.

3. PUER HERCLE 'ST.] Ornativa particula est HERCLE. MULIER.] Magis quam *Mysis*. UBI ILLIC EST?] Davum quaerit, qui nunc abscessit, ut et ipse de foro venire videatur.

COMMENTARIUS.

1. QUID HOC?] Formula, qua utuntur, quibus mirum visu vel

Ch. Non mihi reſpondes? *My.* Nuſquam eſt. vae miſerae mihi!
Reliquit me homo, atque abiit. *Da.* Dî voſtram fidem!
Quid turbae eſt apud forum! quid illic hominum litigant!
Tum annona cara 'ſt. quid dicam aliud, neſcio.

My.

DONATUS.

4. Non mihi respondes?] Bene; non respondes? Se enim memor eſt vetitam quidquam dicere, niſi ſubſerviat orationi Davi.

5. Reliquit me homo.] Mire *hominem*, non *Davum* dixit: ut etiamſi audiat Chremes, incertam perſonam hominis audiat, non Davum. Dî vostram fidem!] Adverbium admirantis cum exclamatione.

6. Quid turbae est apud forum!] Haec verba ſunt venientis de foro. Quid illic hominum litigant!] Legitur et litigat.

7. Tum annona cara 'st.] Comminiſcentis eſt potius

COMMENTARIUS.

vel auditu objicitur. Supra III. 1. 10. Adelph. IV. 5. 71.

Quid hoc eſt negoti?

4. Vae miserae mihi!] Comica exclamatio. Adelph. III. 2. 29. Plautus, Amph. V. 1. 5. *vae miſerae mihi!*

5. Di vostram fidem!] Supra IV. 3. 1.

6. Quid turbae est apud forum!] Videtur loqui de judiciorum cauſarumque frequentia, quae in foro tractabantur. Cicero Fam. VIII. 8. *Haec quoque magna nunc contentio forum tenet.* *Quid* autem junctum genitivo αὐξητικὸν eſt. Heaut. II. 3. 6. et 13.

Quid illic hominum litigant!] Ita Plautus, Poen. III. 3. 5. *Sed quid huc tantum hominum incedunt?*
Rud. I. 2. 60.

Prô dii immortales, quid illuc eſt, Sceparnio,
Hominum ſecundum littus!

7. Tum annona cara 'st.] Frequens ea de re querela paraſitos

My. Cur tu obſecro hic me ſolam? *Da.* Quae eſt haec fabula?
Eho, Myſis, puer hic unde eſt? quiſve huc attulit?
My. Satin' ſanus es, qui me id rogites? *Da.* Quem ego igitur rogem,
Qui hic neminem alium videam? *Ch.* Miror, unde ſit.

Da.

DONATUS.

tis, quam alicui referentis. QUID DICAM ALIUD.] Hoc poſt ſpectatores.

8. CUR TU OBSECRO HIC ME SOLAM?] Ἀποσιώπησις tertia. FABULA?] Fabulam ſe dicit audire, qui rei principium, rationemque ignorat.

9. EHO.] EHO interjectio eſt, vel principium animadverſionem in ſe poſcentis, aut repente cernentis.

11. HIC NEMINEM VIDEAM.] Callide affirmat non ſibi viſum Chremem, cum et praeviderit venientem, et praeſen-

COMMENTARIUS.

ſitorum, ſed et pauperum, cum in Comoedia, tum Hiſtoria. Plautus, Stich. I. 3. 25.

Per annonam caram *dixit me natum pater.*
Propterea, credo, nunc eſurio acrius.

Et IV. 2. 52. *ut annona eſt gravis!*

Hinc ſaepe tumultus orti. Suetonius, Aug. 25. *Si tumultus in graviore annona metueretur.* Theophraſtus, Charact. cap. 5. Garrulis tribuit, ὡς χαλεπόν ἐστι τὸ ζῆν! *Quam gravis eſt victus!*

QUID DICAM ALIUD, NESCIO.] Haec Davus vel ſecum, vel ad Spectatores converſus, dixit. Cicero, Att. XVI. 15. *Nihil enim habeo aliud, quod dicam.*

8. QUAE EST HAEC FABULA?] H. e. Quid hoc eſt negotii? ita Eun. IV. 4. 22. Adelph. IV. 5. 4. 8. et 73. Hec. I. 2. 22. Plautus, Moſtell. V. 2. 28. *Quae haec eſt fabula?*

10. SATIN' SANUS ES?] Formula acerbe reprehendentis. Infra V. 4.

Da. Dicturan' es quod rogo? *My.* Au. *Da.* Concede ad dexteram.

My. Deliras? non tute ipse? *Da.* Verbum si mihi

Unum, praeterquam quod te rogo, faxis, cave.

My.

DONATUS:

sentem videat. MIROR, UNDE SIT.] MIROR veteres cum UNDE, pro *nescio* ponebant. nam admiratio ab ignorantia descendit. *Plautus*,

Ne quis miretur qui sim, paucis eloquar.

12. AU.] Interjectio consternatae mulieris. CONCEDE AD DEXTERAM.] Et bene DEXTERAM, sinistra enim venit Chremes: et non vult proximum ei Chremetem, sed juxta. supra enim dixit, *Ego quoque hinc ab dextera venire me adsimulabo.*

13. DELIRAS? NON TUTE IPSE?] Deest, *cum mihi dedisti.* Sed et supra, et nunc interturbat Davus, ne mulier totum dicat. NON TUTE IPSE?] Submissa voce. VERBUM SI MIHI UNUM.] Accommodate comminatur Davus: pene enim Mysis universa narrabat.

14. PRAETERQUAM QUOD TE ROGO.] Hoc est, sensim, et ut senex sentiat, pronuntiari potest. FAXIS, CAVE.] Gestu comminantis est et vultu: ut suspenderet comminationem, deinde inferret gestum. Ordo, *Cave faxis.*

COMMENTARIUS.

V. 4. 9. Eun. III. 5. 11. Heaut. IV. 3. 29. Adelph. III. 2. 28. Phorm. V. 3. 19. Plautus, Amph. II. 1. 57. *Satin' tu sanus es?*

13. DELIRAS?] Proprie *delirat* aratrum, quoties extra liram seu sulcum aberrat. Plinius, Hist. Nat. XVIII. 20. *Crate dentata, vel tabula aratro adnexa, quod vocant* lirare, *operientes semina. unde primum appellata* deliratio *est.* Vide Nonium Marcellum, I. 62. Hinc ad animum transfertur, qui a vero et recto aberrat. Adelph. V. 8. 13. Plautus, Menaech. V. 9. 15.

Delirare mihi videre.

VERBUM SI MIHI UNUM, PRAETERQUAM QUOD TE ROGO, FAXIS

My. Male dicis? *Da.* Unde 'st? dic clare. *My.* A vobis. *Da.* Ha, ha, he.

Mirum vero, impudenter mulier si facit meretrix?

Ch. Ab Andria 'st ancilla haec, quantum intelligo.

Da.

DONATUS.

15. MALE DICIS.] Cum contemptu loqueris, convicium facis. Apparet ergo, MALE DICIS lentius esse dictum, quum subjungit, DIC CLARE. MALE DICIS.[Nove MALE DICIS, pro comminatione posuit, quum pro convicio soleat poni. Nisi forte, quia contumeliae genus est comminatio. Quidam putant esse unam personam, Davi scilicet, dictum superius Mysidis, non satis manifestum Chremi, in maledicti similitudinem derivantis. UNDE 'ST? DIC CLARE.] Hic expressius dixit. A VOBIS.] Parum intelligebatur, hic addidit morem meretricis, ut vel sic intelligat senex.

16. MIRUM VERO.] Saepe ad εἰρωνείαν refertur. IMPUDENTER MULIER SI FACIT.] Bono ordine locutus est. primo enim, causa impudentiae natura est, deinde conditio.

17. AB ANDRIA 'ST ANCILLA HAEC. Effecit quod volebat Davus. nam intellexit Chremes, ex qua sit Pamphilo natus puer.

COMMENTARIUS.

FAXIS, CAVE.] Ita Plautus, Amph. II. 1. 61.

Cave quidquam, nisi quod rogabo te, mihi respondeas.

15. DIC CLARE.] Vox *clara* est liquida, et quae ab omnibus auditur. Livius XLII. 25. *Qua voce eum accensum restitisse, atque voce* clara *denunciasse sibi, ut triduo regni sui decederent finibus.*

16. MULIER MERETRIX.] Ita Plautus, Menaechm. II. 2. 60.

istic meretricem *credo habitare* mulierem.

Vide porro Commentarium majorem.

17. AB ANDRIA 'ST ANCILLA HAEC.] H. e. Andriae mulieris ancilla. De constructione vide supra ad I. 1. 129.

18. Ipo-

Da. Adeon' videmur vobis esse idonei,
In quibus sic illudatis? *Ch.* Veni in tempore.
Da. Propera adeo puerum tollere hinc ab janua.
Mane; cave quoquam ex istoc excessis loco.
My. Dî te eradicent: ita me miseram territas.

Da.

DONATUS.

18. ADEON' VIDEMUR VOBIS ESSE IDONEI.] *Idoneus* est aptus ad omnia, et bona, et mala. ADEON'] Adeone, an adeone ad eum?

19. IN QUIBUS SIC ILLUDATIS?] Et *illudo in te*, septimo casu: et *illudo te*, accusativo dicimus. sed in primo supervacuum est: ut sit, quibus illudatis. VENI IN TEMPORE.] Cum provisus sit, intervenisse putat. VENI IN TEMPORE.] Opportune. nos sine praepositione dicimus, *tempore* et *tempori*.

20. PROPERA ADEO PUERUM TOLLERE.] Hic versus clare dicitur: sequens, ne senex audiat, presse.

21. CAVE QUOQUAM EX ISTOC EXCESSIS LOCO.] Necessario Davus retinet Mysidem. nondum etiam omnia audivit Chremes, nondum comperit unde sit mulier, et puer de quo susceptus sit. EXCESSIS, pro excedas: ut *faxis*, pro facias.

COMMENTARIUS.

18. IDONEI, IN QUIBUS SIC ILLUDATIS?] Vide supra III. 2. 12. Dixit autem, IN QUIBUS, uti Sallustius, Catil. 9. *In civibus facinora facere.* ubi vide quae notavit Cortius. Et Cl. Burmannus ad Quinctilianum, Declam. XV. 6. *In te ergo solo venefica.*

19. VENI IN TEMPORE.] Ita supra III. 2. 51. Infra V. 6. 10. Heaut. II. 3. 123. Florus III. 3. 13. In tempore *aggressus est.*

22. DI TE ERADICENT.] Formula male precandi. Metaphora ab herbis translata. Heaut. III. 3. 28. Plautus, Rud. V. 2. 59.

Venus eradicet caput atque aetatem tuam.

Da. Tibi ego dico, an non? *My.* Quid vis?
Da. An etiam rogas?
Cedo, cujum puerum hic adposuisti? dic mihi.
My. Tu nescis? *Da.* Mitte id, quod scio: dic quod rogo.
My. Vestri. *Da.* Cujus vestri? *My.* Pamphili.
Da. Hem! quid? Pamphili?
My. Eho, an non est? *Ch.* Recte ego semper fugi has nuptias. *Da*

DONATUS.

23. AN ETIAM ROGAS?] Rursum jurgium repetit, et turbulentam orationem.

24. CEDO.] CEDO idem significat quod *dic*, et *da mihi*. Ergo repetitionem significat, non supervacuam orationem. Et est dictum cum quadam fiducia, et contemptu ejus, cum quo sermo est, interrogantis aliquid.

25. MITTE ID, QUOD SCIO.] Hoc lentius et summisse.

26. HEM! QUID? PAMPHILI?] Apparet mulierem VESTRI et PAMPHILI lentius pronuntiasse, quam Davus vellet: et ideo nunc repetisse nomen NOSTRI et PAMPHILI. HEM! QUID? PAMPHILI?] Duas res operatur Davus simul, et ut ignarissimum se ostendat, et ut Pamphilus nominetur. Et argute repetit nomen Pamphili: quasi per indignationem, ut soceri auribus, adolescentis nomen inculcet. metuit enim, ne non audiat velut senex.

27. RECTE EGO SEMPER FUGI HAS NUPTIAS.] Et hic effi-

COMMENTARIUS.

23. TIBI EGO DICO, AN NON?] Formula indignantis, quoties alter res alias agere videtur. Similis locutio supra I. 2. 15. *Hoccine agis, an non?* Sed et increpantis est, TIBI DICO. Ovidius, Heroid. II. 153.

Alterius thalamo, tibi nos, tibi dicimus *exi.*

Phaedrus, IV. 19. 28.

Tibi dico, *avare, gaudium heredis tui.*

27. RECTE.] H. e. Merito. Adelph. V. 8. 28. Hec IV. 1. 44. V. 4. 22. Fuer

Da. O facinus animadvertendum! *My.* Quid clamitas?
Da. Quemne ego heri vidi ad vos adferri vesperi?
My. O hominem audacem! *Da.* Verum. vidi Cantharam
Suffarcinatam. *My.* Dîs pol habeo gratias,

DONATUS.

efficit quod voluit Davus, ut Pamphili Chremes puerum esse cognoscat, et recuset generum. HAS.] Id est hujusmodi.

28. O FACINUS ANIMADVERTENDUM.] Ἀποσιώπησις quarta. QUID CLAMITAS?] Clamavit enim Davus, ut puerum audiret Chremes.

29. QUEMNE EGO HERI VIDI AD VOS ADFERRI VESPERI?] Vult negando irritare mulierem ad confirmanda quae vult.

30. O HOMINEM AUDACEM.] Exclamatio Mysidis, testimonium veritatis est. VERUM VIDI CANTHARAM SUFFARCINATAM.] Vide infirmum argumentum. prius, *vidi puerum afferri*, dixit, post, non puerum, sed *Cantharam suffarcinatam*. *Canthara*, nomen est anus, Et hoc dicit, ut leviter redarguat Mysidem, non ut vincatur. hoc enim vidisse se innuit, CANTHARAM SUFFARCINATAM, non puerum portantem. SUFFARCINATAM] Proprium est anibus suffarcinatas esse. ut *Persius*, *Pannucia Baucis*. Et *Plautus*, *Doliarem*, *claudam*, *crassam*.

COMMENTARIUS.

FUGI NUPTIAS.] Ita supra II. I. 32.

28. ANIMADVERTENDUM.] H. e. Puniendum, supra I. I. 129.

29. QUEMNE EGO HERI VIDI.] Interrogatio subdubitantis. Plautus, Mil. I. I. 13.

Quemne ego servavi in campis Gurgustidoniis?

31. SUFFARCINATAM.] H. e. Suffertam onere, quod sub axillis gerebat. Plautus, Curc. II. 3. 9.

Tum isti Graeci Palliati, capite operto qui ambulant,

Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberae.

Da. Nae illa illum haud novit, cujus causa haec incipit.

Chremes, si positum puerum ante aedes viderit,

Suam

DONATUS.

32. CUM IN PARIUNDO ALIQUOT ADFUERUNT LIBERAE.] Indicium secuta confirmatio est, quam expressit Davi refutatio. Superest etiam ut et concludatur effectus doli, negante Chremete se daturum filiam: quod subinde efficit Davus dolo. ALIQUOT LIBERAE.] Nec paucae, nec multae. LIBERAE.] Testimonia libera contra servum. Et hoc proprium *Terentii* est. nam de Romano more hoc dixit.

33. NAE ILLA ILLUM.] NAE, valde. *Cicero*, *Nae illi vehementer errant.* NAE ILLA ILLUM.] Chremetem scilicet.

34. CHREMES, SI POSITUM PUERUM.] Ἐν ὑποκεῖται. Et est μίμησις. transit enim a mixto ad imitativum characterem. CHREMES, SI POSITUM PUERUM.] Μίμησις, quando aliqua verba sic pronunciamus, ut vana videantur.

COMMENTARIUS.

Qui incedunt suffarcinati *cum libris*, *cum sportulis.* Ut autem à *farcio* est *farcino*, ita à *farcio* est *farcino.* Metaphora ab avibus translata, quae dum saginantur, ut pinguescant, *farcinari* dicuntur. Vide Commentarium majorem.

32. IN PARIUNDO ALIQUOT ADFUERUNT LIBERAE.] Hinc duo confici vult Mysis; primum, non esse puerum supposititium, sed è Glycerio natum. Si enim *servo homini testimonii dictio non est*, Phorm. II. 1. 63. homini libero utique erat. Addit autem, ALIQUOT LIBERAE, ne unicae mulieris testimonio res nixa in dubium vocaretur. Deinde autem tacite agnoscebatur à liberis illis mulieribus, etiam Glycerium esse ingenuam.

34. CHREMES, SI PUERUM POSITUM ANTE AEDES VIDERIT, SUAM GNATAM NON DABIT.] Est in his verbis μίμησις eorum, quae Glycerium cogitare et sperare videbatur. Ita Eun. I. 2. 75.

36. UT

Suam gnatam non dabit. tanto hercle magis dabit.
Ch. Non hercle faciet. *Da.* Nunc adeo, ut tu sis sciens,
Nisi puerum tollis, jam ego hunc in mediam viam
Provolvam: teque ibidem pervolvam in luto.
My. Tu pol homo non es sobrius. *Da.* Fallacia
Alia

DONATUS.

36. NON HERCLE FACIET.] Bene enim de se tertiam personam fecit, ut supra, *At nunc faciet.* UT TU SIS SCIENS.] Eloquenter, sic enim veteres pro *scias* dixere.

37. IN MEDIAM VIAM PROVOLVAM.] Bene IN MEDIAM VIAM: quia ante fores positus jacebat.

38. PROVOLVAM.] Id est, porro volvam. Et dolo quidem minatur, quod facturus non est: verum sedulo id agit, ut jam puer tollatur e medio: simul eum servat Chremeti, ut ipse recuset generum, non ut a quoquam passus videatur injuriam. TEQUE IBIDEM PERVOLVAM IN LUTO.] De proximo παρόμοιον repetit. Et quando nomina sunt, παρονομασία: quando verba, παρόμοιον dicitur.

39. TU POL HOMO NON ES SOBRIUS.] SOBRIUS, est sanae mentis, quasi *sobrius*, hoc est, ebrio separatus, secretus, separatus ab iis qui discernuntur.

COMMENTARIUS.

36. UT TU SIS SCIENS.] De hac constructione vide supra III, 2. 28.

37. IN MEDIAM VIAM PROVOLVAM.] Simili interminatione utitur Plautus, Mercat. IV. 4. 57.

Ibo ad forum, atque Demiphoni haec eloquar;
Me isthanc capillo protracturum esse in viam,
Nisi hinc abducit, quo volt, ex hisce aedibus.

39. NON ES SOBRIUS.] Formula convicii. Ita Heaut. IV. 3. 29 Eodem sensu dixit Eun. IV. 3. 13. *Temulenta es.*

FAL-

Alia aliam trudit. jam susurrari audio,
Civem Atticam esse hanc. *Ch.* Hem! *Da.* Coactus legibus
Eam uxorem ducet. *My.* Au! obsecro; an non civis est?
Ch. Jocularium in malum insciens pene incidi.
Da. Quis hic loquitur? o Chreme, per tempus advenis.

Aus-

DONATUS.

40. FALLACIA ALIA ALIAM TRUDIT.] Proverbium. cui subjacet, *memorem mendacem esse oportere.*

41. CIVEM ATTICAM ESSE HANC.] Transit ad imitationem. AU!] Interjectio est conturbatae mulieris.

43. JOCULARIUM IN MALUM.] E contrario pro gravi, et molesto, ac nimio. JOCULARIUM igitur κατ' ἀντίφρασιν.

44. QUIS HIC LOQUITUR? O CHREME, PER TEMPUS ADVENIS.] Principium loquendi Davus Chremeti dat, perfecturus quae ipse conatus est. PER TEMPUS ADVENIS.] Idem est PER TEMPUS, quod *in tempore.* aut certe PER TEMPUS, *tempestive.* O CHREME PER TEMPUS ADVENIS.] Astute, quasi eum nunc primum viderit.

COMMENTARIUS.

FALLACIA ALIA ALIAM TRUDIT.] Metaphora vel ab undis maris, vel à tempore deducta. Horatius, Carm. II. 18. 15.

Truditur dies die.

40. SUSURRARI.] H. e. Clam dici, sed sine auctore. Martialis, II. 44. 6. *Et secum, sed ut audiam*, susurrat.

41. COACTUS LEGIBUS EAM UXOREM DUCET.] Vide Adelph. IV. 5. 51. Phorm. II. 3. 66. et Meursium, Them. Att. I. 6.

43. JOCULARIUM.] *Jocus* facit *joculus*; inde *jocularis* et *jocularius*, quod ludum ac jocum facit. Phorm. I. 2. 87.

44. PER TEMPUS ADVENIS.] H. e. In tempore. opportune. Plautus, Menaechm. I. 2. 30.

Non potuisti magis per tempus *mihi advenire, quam advenis.*

46. A

Auſculta. *Ch.* Audivi jam omnia. *Da.* Anne tu omnia?
Ch. Audivi, inquam, a principio. *Da.* Audiſtin' obſecro?
Hem ſcelera! hanc jam oportet in cruciatum hinc abripi.
Hic ille eſt! non te credas Davom ludere.
My. Me miſeram! nihil, pol, falſi dixi, mi ſenex.

Ch.

DONATUS.

45. ANNE TU OMNIA?] Aut NE pro *non* legitur. aut NE TU OMNIA, ut NE producatur, et accipiatur pro *non*.
TU OMNIA.] *Audiſti*, ſubauditur.

46. AUDISTIN' OBSECRO? HEM.] Exſultans Davus infert, et inculcat, frequenter repetendo. AUDISTIN' OBSECRO? HEM.] Difficile credendo, affirmat ſe non ſciviſſe praeſentem Chremetem, ut hac confirmatione nihil illum de ſe faciat ſuſpicari.

47. IN CRUCIATUM.] Non *in crucem*, ſed CRUCIATUM.

48. HIC ILLE EST.] Cum ἐμφάσει, quaſi vir magnus. ſed hoc, Chremetem oſtendens, dicit cum εἰρωνείᾳ. NON TE CREDAS DAVOM LUDERE.] *Virgilius:*

Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis?

49. MI SENEX.] Bene SENEX, quia quaſi alienior eſt, et ignotus Myſidi. MI.] Suppalpatio muliebris.

COMMENTARIUS

46. A PRINCIPIO.] Plautus, Aul. III. 6. 2.

ME. Ain'? Audiviſti? EV. Uſque à principio omnia.

47. HEM SCELERA!] Ita Adelph. II, 2. 20. III. 2. 6.

IN CRUCIATUM HINC ABRIPI.] Qui in vincula conjiciebantur, *abripi* dicebantur. Adelph. II. 1. 27. Vult igitur Davus Myſidem mentitam, atque adeo torquendam, ut verum exſculpatur, de ſimulato partu.

48. HIC ILLE EST.] Haec digitum in Simonem intendens, et quaſi malum Myſidi interminatus dicit. Gr. ὁ δὲ ἐκεῖνος.

51. Ne

Ch. Novi rem omnem. est Simo intus? *Da.* Est.

My. Ne me attingas, scelešte. si pol Glycerio non omnia haec.

Da. Eho, inepta, nescis quid sit actum? *My.* Qui sciam?

Da. Hic socer est. alio pacto haud poterat fieri,

Ut

DONATUS.

51. NE ME ATTINGAS.] Quaedam ostenduntur aperte in comoediis: quaedam ex aliis personis intelliguntur. SI POL GLYCERIO NON OMNIA HAEC.] Ἀποσιώπησις tertia, quod alienae personae interventu reticeatur. Fiunt autem ἀποσιωπήσεις, id est, reticentiae, tribus modis. Aut enim tacet per se ipsum, et ad alium transit: et est prima. aut tacet, nec ultra aliquid dicit: et est secunda. aut alterius interventu personae silet: et est tertia.

52. NESCIS QUID SIT ACTUM?] NESCIS, plerumque dicitur ei, non quem volumus redarguere imperitiae aut ignorantiae, sed quem facere volumus, ut velit libenter audire.

COMMENTARIUS.

51. NE ME ATTINGAS, SCELESTE.] Scilicet Davus, qui usque adhuc praesente Simone territaverat ancillam, nunc eo remoto subblanditur, et palpo percutere vult. Turpilius, Leucadia: Ne me attingas, *atque aufer manum. Eja, quam ferocula est.* Plautus, Amph. III. 2. 22. *Potin' 'es, ut abstineas manum?* Perf. V. 2. 35. *Cave sis me attingas.*

SI POL GLYCERIO NON OMNIA HAEC.] Subaudi, *Narratura sum.* Vult igitur Mysis Davum invicem laedere, criminatura eum apud Glycerium, atque adeo per Glycerium apud Pamphilum.

53. HIC SOCER EST.] Loquitur quasi per πρόληψιν, quia Simo videbatur futurus socer Glycerii. Ita Virgilius, Aen. III. 344.

Et gener *auxilium Priamo, Phrygibusque ferebat.*

De eo, qui Cassandram petebat uxorem. Ita Turnus ad Latinum, quem sibi optabat socerum, Aen. XI. 410.

Nunc ad te, et tua, magne pater, *consulta revertor.*

55. Ex

Ut sciret haec, quae volumus. *My*. Hem, praediceres.
Da. Paullum interesse censes, ex animo omnia,
Ut fert natura, facias, an de industria?

DONATUS.

55. PAULULUM INTERESSE.] Nove, pro multum. Et est ταπείνωσις σχῆμα. EX ANIMO OMNIA, UT FERT NATURA, FACIAS.] Figura ἐπεξήγησις. Nam quid est EX ANIMO, nisi, UT FERT NATURA? Et haec sententia a *Terentio* ἐρωτηματικῶς prolata est, quam *Menander* ἐπιδεικτικῶς posuit.

56. UT FERT NATURA.] Hoc est, naturalis et ingenita actio. AN DE INDUSTRIA?] Id est, scientia et providentia. ea enim quae dicimus et scimus, operatione genita et industria quadam scimus. ut *Virg.*

Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando.)

COMMENTARIUS.

55. EX ANIMO.] H. e. Non simulato. Eun. I. 2. 95. et 99.

56. UT FERT NATURA.] H. e Ut res ipsa fert, sine arte vel consilio. Ita Cicero, Fam. IV. 12. *Casum* et *naturam* sibi opponit.

ACTUS QUARTI
SCENA QUINTA.

CRITO. MYSIS. DAVUS.

Cr. IN hac habitasse platea dictum 'st Chrysidem: Quae

DONATUS.

IN HAC HABITASSE PLATEA.] *In hoc loco persona ad catastrophen machinata, nunc loquitur. Nam hic Crito nihil*

COMMENTARIUS.

1. IN HAC HABITASSE PLATEA DICTUM 'ST CHRYSIDEM.] Ita Plautus, Asin. II. 3. 1. Ut

Quae sese inhoneste optavit parere hic divitias
Potius, quam in patria honeste pauper vivere.

Ejus

DONATUS.

hil argumento debet, nisi absolutionem erroris ejus: simul ex verbis suis, quam gravis, quam modestus, quamque justus sit, ostendit.

1. IN HAC HABITASSE.] Non *habitare:* sed quia mortua est, HABITASSE dicit. PLATEA.] Graeci πλατεῖαν dixerunt, quam nos *plateam* dicimus. Secundum formam ejusmodi, Μηδεῖαν et *Medeam*, σπονδεῖον et *spondeum* scribimus.

2. QUAE SESE INHONESTE OPTAVIT.] *Optare*, est unum de duobus eligere. *Virgilius*, *Pars optare locum tecto.*

PARERE HIC DIVITIAS POTIUS.] Animo heredis dixit, PARERE DIVITIAS.

3. QUAM IN PATRIA.] Primum dolet Crito, quod meretrix fuit Chrysis. secundo progressus, queritur quod mortua est. Et nota quod tria dixit Crito contemsisse Chrysidem: patriam, honestatem et paupertatem. Τὸ πρέπον etiam servatum est gravi viro, quum illum sobrinae pudet. simul hic ostenditur ejus generis fuisse Chrysidem, ut quae probe vivere potuerit: nisi, ut ait, necessitas cogeret. QUAM IN PATRIA HONESTE.] Ἀντίθετον primum.

IN PATRIA HONESTE PAUPER VIVERE.] His verbis a Poëta jam honestus inducitur Crito, et dignus cui credi oporteat. PAUPER VIVERE.] Ad illud reddidit, *Sed inopia et cognatorum negligentia coacta.*

COMMENTARIUS.

Ut demonstratae sunt mihi, hasce aedes esse oportet,
Demaenetus ubi dicitur habitare.

2. SESE OPTAVIT PARERE DIVITIAS]. τὸ SESE eleganter πλεονάζει. Eun. Prol. 1. II. 2. 17. Sallustius, Catil. 7. Sese *quisque hostem ferire properabat.* Livius XXII. 50. *Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.* Eadem locutione dixit Cicero, Catil. I. 2. *Cupio me esse clementem.* Aliter Plautus, Aul. Prol. 11.

Inopemque optavit potius eum relinquere,
Quam eum thesaurum commonstraret filio.

4. Fere

Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.
Sed quos perconter? video. ſalvete. *My.* Obſecro,
Quem video? eſt ne hic Crito, ſobrinus Chryſidis?
Is eſt. *Cr.* O Myſis, ſalve. *My.* Salvos ſis, Crito.

Cr.

DONATUS.

4. Ea ad me lege redierunt bona.] Hic jus tractavit dicendo Redierunt: quia in familiam redeunt, ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento.

5. Perconter?] Interrogatio eſt, cui neceſſario reſpondetur, aut *etiam*, aut *non*. *Percontatio*, cui nihil horum. Ut ſi quis dicat, ubi habitabat Chryſis? dicatur, Ecce hic. *Percontatio*, ut ſi quis dicat, Cur adulterium commiſiſti? Simul etiam modeſte et mature, et de ſe nihil interrogaturus, coepit a blandimentis.

6. Est ne hic Crito, sobrinus Chrysidis?] *Sobrini* ſunt conſobrinorum filii: nam ſic dicit *Menander.* verum ut alii putant, de ſororibus nati, ut ſint *ſobrini*, quaſi ſororini.

7. Salvus sis, Crito.] Salvus, aſſeveratio ſalutantis eſt, non quaſi reſponſio.

COMMENTARIUS.

4. Ejus morte ea ad me lege redierunt bona.] H. e. Legitimus ejus heres ego ſum, etiam ſine teſtamento defunctae. Cicero, Verr. I. 45. *Minucius quidam mortuus eſt ante iſtum praetorem, ejus teſtamentum erat nullum. lege hereditas ad gentem Minuciam veniebat.* Sive autem ea morte dixerit, ſive ea bona, res eodem redit. Hec. I. 2. 96. Proprie autem redierunt dicit de bonis, quae non tranſeant in alienam familiam, ſed redeant ad legitimum heredem. Cicero, de Oratore I. 39. *Cum hereditatem ad ſe rediiſſe dicerent.* Ut enim hereditates teſtamento dicuntur *venire*, ita legitimae et ab inteſtato *redire.*

5. Sed quos perconter? video.] Plautus, Rud. II. 2. 4.
Sed quos perconter? commode eccos video adſtare.

6. Quem video? estne hic Crito, sobrinus Chrysidis? is est.] Ita ſolent, qui primum parum proſpexerant. Adelph. I. 1. 53. Phorm. V. I. 8.

Cr. Itane Chryſis? hem! *My.* Nos quidem pol miſeras perdidit.

Cr. Quid vos, quo pacto hic? ſatin' recte? *My.* Noſne? ſic.

Ut quimus, ajunt, quando ut volumus, non licet.

Cr.

DONATUS.

8. ITANE CHRYSIS? HEM!] Non nunc interrogat, ſed commiſeratur: et ita ſequebatur ut diceret, *periit.* ſed magis gemitus ſignificat, quod minus dixerat. NOS QUIDEM POL MISERAS PERDIDIT.] Hic intelligitur; ſupra ſubaudiendum *periit.* Nam pro *periit*, haec repoſuit, PERDIDIT.

9. QUID VOS, QUO PACTO HIC?] Progreſſio loquentis ad interrogandum. Id eſt, puto, inquit, quod illa periit: vos autem quo modo? QUO PACTO HIC? Significatio eſt peregrinantis.

10. NOSNE? SIC. UT QUIMUS.] τὸ SIC, nudum eſt. Et eſt ſignificatio languoris cujuſdam et lentitudinis. NOSNE? SIC. UT QUIMUS, AJUNT, QUANDO UT VOLUMUS, NON LICET.] Et ad praeſentis, et ad praeteritae vitae excuſationem pertinet iſta reſponſio, qua purgatur voluntas Chryſidis in quaeſtu meretricio. *Caecilius* in Plocio:

Vivas ut poſſis, quando nequis ut velis.

COMMENTARIUS.

8. ITANE CHRYSIS?] Ne videatur δυσφημεῖν, τὸ MORTUA, vel ſimile, omittit, ex ſolemni more veterum; quibus ob eandem cauſam *fuiſſe*, *abiiſſe*, *vixiſſe* dicebantur mortui. Iidem Graecis πλείονες et μακαρῖται dicebantur.

9. SATIN' RECTE?] Subaudi, agitis. Formula de ſalute alterius rogitantis. Ita Eun. V. 6. 8.

SIC.] Haec particula mediocriter laudat. Heaut. III. 1. 49. Phorm. I. 2. 95. ubi vide Donatum. Id Belgae exprimunt, *zoo en zoo.*

10. UT QUIMUS.] Gr. Ζῶμεν γὰρ, οὐχ ὡς θέλομεν, ἀλλ' ὡς δυνάμεθα. Horatius, Carm. I. 24. 18.

Durum: ſed levius fit patientia,
Quidquid corrigere eſt nefas.

Ubi

Cr. Quid Glycerium? jam hic suos parentes repperit?

My. Utinam! *Cr.* An nondum etiam? haud auspicato huc me adtuli.

Nam pol, si id scissem, nunquam huc tetulissem pedem:

Sem-

DONATUS.

11. QUID GLYCERIUM? JAM HIC SUOS.] Convenit hereditatem petenti, convenit judici futuro, de pluribus indagare. Ergo recte et ordine quaesivit, QUID CHRYSIS? QUID VOS? QUID GLYCERIUM?

12. UTINAM!] Novo genere exoptationem pro negatione intulit. HAUD AUSPICATO HUC ME ADTULI.] Id est, inauspicatus, quod non esset auspicatus. Et usitatum veteribus sic dicere, si quid aliquando aliter evenisset, quam vellent.

13. NUNQUAM HUC TETULISSEM PEDEM. *Virgilius*,

Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti?

Et, *Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellae.*

Sed Critici adnotant, alienius esse a charactere comico, TETULISSEM PEDEM.

COMMENTARIUS.

Ubi vetus Scholiastes hunc Terentii locum laudat.

12. HUC ME ADTULI.] Plautus, Amph. III. 4. 6.

Ego sum Jovi dicto audiens: ejus jussu nunc huc me adfero.

Virgilius, Aeneid. VIII. 477. *fatis* huc te *poscentibus* adfers. Uti vero *adfert se*, qui venit, ita abscedens *auferre se* dicitur. Plautus, Rud. IV. 3. 93. *te obsecro*, *hercle*, aufer te *modo*. Eadem ratione *agere*, *facessere*, *ducere*, *penetrare se* dixerunt.

13. HUC TETULISSEM PEDEM.] Adelph. II. 2. 19. Ennius, Iphigenia:

Utinam ne unquam Medea de corde cupido
Colchis pedem extulisses!

Plautus, Menaechm. II. 3. 29.

qui huc *in hanc urbem* pedem,
Nisi hodie, *nunquam intro* tetulit.

14. HAS

Semper enim dicta ’st ejus haec, atque habita ’st soror.
Quae illius fuerunt, possidet. nunc me hospitem
Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile,
Aliorum exempla commonent. simul arbitror,
Jam aliquem esse amicum et defensorem ei: nam fere

Gran-

DONATUS.

14. SEMPER ENIM EJUS DICTA ’ST HAEC ATQUE HABITA ’ST SOROR.] Aut veris credendum est, aut etiam falsis, quae tamen inveteraverint. Hinc *Cicero*, *Ita habeantur*, *itaque dicantur*. HABITA ergo plus est, quam *credita*. SEMPER EJUS.] A possibili et utili.

15. NUNC ME HOSPITEM LITES SEQUI.] Mire dicit ME, cum ἐμφάσει, id est, senem et remotum a litibus. HOSPITEM, id est, peregrinum. LITES SEQUI, id est pauperem. totum per ἔμφασιν.

16. QUAM HIC MIHI SIT FACILE ATQUE UTILE.] Id est, difficile et inutile. et est comicum.

COMMENTARIUS.

14. HABITA.] H. e. existimata et credita. supra I. 1. 97. Nepos, Con. 2. *Hunc adversus Pharnabazus* habitus est *imperator*.

16. LITES SEQUI.] Ita Adelph. II. 2. 40. Phorm. II. 3. 61. Quod *ire in litem* dixit Ovidius, Fast. VI. 89. Eadem ratione *sequi* otium, *sequi* bellum, est otio et bello deditum esse.

QUAM FACILE ATQUE UTILE.] Id vult, difficile sibi maximeque inutile fore. Ita supra I. 5. 52.

17. ALIORUM EXEMPLA.] Tangit hic iniquitatem Judicum. Ita Phorm. II. 1. 45.

18. AMICUM ET DEFENSOREM.] Is Pamphilus erat. Supra I. 5. 60. Uti Hegio Sostratae et Pamphilae, Adelph. III. 5. 10. Phormio Phanio, Phorm. II. 1. 77. Est autem *defensor* propriè rei, uti h. l. et Eun. IV. 6. 32. uti Advocatus vel Patronus est actoris.

19. GRAN-

Grandiuscula jam profecta 'st illinc. clamitent,
Me sycophantam, hereditates persequi,
Mendicum. tum, ipsam despoliare non libet.
My. O optume hospes, pol, Crito, antiquum
obtines.

Cr.

DONATUS.

19. GRANDIUSCULA JAM.] Ad partem aetatis refertur grandis, id est, grandis natu est. Major autem, generaliter, et ad summam aetatis refertur, et ad comparationem aetatis pariter positum est.

20. SYCOPHANTAM.] Hoc est, quum in me conveniunt lites. SYCOPHANTAM.] Bene, SYCOPHANTAM: quia bonam causam habet, et nihil aliud timet quam convicia. Et SYCOPHANTAM subdistingue: et sic infer sequentia.

21. TUM IPSAM DESPOLIARE NON LIBET.] Ab honesto. Et bene, quia nihil suum habet, nisi Chrysidis.

22. ANTIQUUM OBTINES.] ANTIQUUM absolute dixit: ut *aequum* aut *bonum*, quod antiqui solebant: aut certe per ἔλλειψιν, id est, morem et ingenium.

COMMENTARIUS.

19. GRANDIUSCULA.] H. e. Paullo grandior. uti *meliuscula* paullo melior. Hec. III. 2. 19.

ILLINC.] H. e. Ex Andro insula Athenas.

20. SYCOPHANTAM.] In conviciis Atticis fuit vel maxime Συκοφάντης et Συκοφάντρια; cujus ἔτυμον explicat Scholiastes Aristophanis, ad Plut. V. 31. et Eugraphius ad h. l. Scilicet Athenis ita dicti, qui ficus ex Attica clam exportantes publice indicarent. Hinc *Sycophanta* pro delatore et calumniatore usurpatur. Sed et *bonorum extortor et legum contortor* ita dictus, Phorm. II. 3. 27. Ita Menander apud Stobaeum, Serm. LXXXV. ὁ τοὺς νόμους λίαν ἀκριβῶς ὁρῶν, συκοφάντης φαίνεται. H. e. *Si quis nimis sollicite spectat legem*, sycophanta *videtur.* Quod hic in Critone poterat videri locum habere.

HEREDITATES PERSEQUI.] H. e. Sequi donec adipiscar. Adelph. II. 1. 9. et II. 2. 27.

22. ANTIQUUM OBTINES.] Subaudi, morem vel ingenium. Hec. V. 4. 20. Plautus, Mostell. III. 2. 102.

Antiquum *hoc* obtines *tuum*, *tardus ut sis.*

Cr. Duc me ad eam, quando huc veni, ut videam. *My.* Maxume.

Da. Sequar hos: nolo me in tempore hoc videat ſenex.

DONATUS.

23. DUC ME AD EAM, QUANDO HUC VENI, UT VIDEAM.] Vel hoc inquit, *ut videam.* cur autem *ut videam?* quia timet. Et eſt ordo, DUC ME AD EAM, UT VIDEAM, QUANDO HUC VENI.

24. VIDEAT SENEX.] Bene SENEX. Simo enim cum Chremete eſt. propter hoc videri non vult, ne ejus utatur apud ſocerum teſtimonio, rem eſſe Pamphilo adverſus Glycerium: et rurſus nuptiae confirmentur.

ACTUS QUINTI

SCENA PRIMA.

CHREMES. SIMO.

Ch. SATIS jam, ſatis, Simo, ſpectata erga te amicitia 'ſt mea:

Sa-

DONATUS.

SATIS JAM, SATIS, SIMO.] *Haec Scena officiorum diſceptationem continet, patrum inter ſe de officio amicorum, et paterna pietate tractantium.*

1. SATIS JAM, SATIS.] Haec veluti quaedam controverſia eſt: namque injuriarum reus fit Simo. contradicitur per conjecturam, falſum eſſe quod intendit: cum Pamphilus neque amet, neque ex eo natus ſit filius: et ad-

COMMENTARIUS.

1. SATIS JAM, SATIS.] Cicero, Mil. 26. Satis *judicatum eſt à Pompejo*, ſatis.

SPECTATA.] Supra I. 1. 64.

3. Il-

Satis pericli coepi adire: orandi jam finem face.
Dum studeo obsequi tibi, pene illusi vitam filiae.
Si. Immo enim nunc quam maxime abs te postulo, atque oro, Chreme,
Ut beneficium verbis initum dudum, nunc re comprobes.
Ch. Vide, quam iniquus sis prae studio, dum efficias id quod cupis: Ne-

DONATUS.

adhibetur derivatio causae, qua dicitur meretricem ista omnia esse molitam, ad disturbandas nuptias. SATIS JAM, SATIS.] Bene, negaturus filiam, purgat prius officium suum de fide promissi: et ultro accusat ipsum. SPECTATA.] Probata. ut *Virgilius* ait, *Rebus spectata juventus.*

4. IMMO ENIM NUNC QUAM MAXIME ABS TE POSTULO.] Renuntiare affinitati Chremetem, aut parum adhuc intelligit Simo, aut subtiliter dissimulat, ut ad fidem promissi hominem compellat. IMMO ENIM] ENIM παρέλκον est figura.

5. INITUM.] Coeptum, ab *incundo:* unde et *initia* quoque dicta.

6. QUOD CUPIS.] Quod velis. Legitur et, QUOD JUBES.

COMMENTARIUS.

3. ILLUSI VITAM FILIAE.] *Illudere alicui, aliquem, in aliquem, in aliquo* recte dici, auctor est Servius ad Virg. Aen. II. 64. Videtur autem ILLUSI VITAM ita dictum, quasi LUSI IN VITAM, atque adeo, *ludendo pene perdidi.* Quomodo, *tanquam in summa abundantia pecuniae illudere*, dixit Tacitus, Hist. II. 94.

4. ABS TE POSTULO, ATQUE ORO.] Forte ad utrumque referendum ABS TE. Virgilius, Aen. XI. 358.

Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso.

5. RE COMPROBES.] Elegans est oppositio inter *verba* et *res.* Eun. IV. 6. 3. Ovidius, Heroid. XIX. 1.

Quam mihi misisti verbis, *Leandre, salutem,*
Ut possim missam rebus *habere, veni.*

Dicitur autem BENEFICIUM INITUM eadem ratione, qua *gratia iniri.*

6. VIDE.] Αὐξητικὸν est in admiratione. Adelph. V. 1. 5. Phorm. II. 5.

Neque modum benignitatis, neque, quid me ores, cogitas.
Nam si cogites, remittas jam me onerare injuriis.
Si. Quibus? *Ch.* Ah! rogitas? perpulisti me, ut homini adolescentulo,
In alio occupato amore, abhorrenti ab re uxoria,
Filiam ut darem in seditionem, atque incertas nuptias: Ejus

DONATUS.

7. NEQUE MODUM BENIGNITATIS, NEQUE, QUID ME ORES, COGITAS.] Id est, non cogitas, aut quantum de benignitate amoris exigendum, aut praesumendum sit: aut quam sit impossibile, quod petis.

8. REMITTAS JAM.] REMITTAS, pro *mittas*.

9. PERPULISTI ME, UT HOMINI ADOLESCENTULO.] Haec est tota accusatio. HOMINI ADOLESCENTULO.] Sic *Sallustius*, *Occultans se tugurio mulieris ancillae*.

11. FILIAM UT DAREM.] Invidiose; non, promitterem, inquit, sed *darem*, quantum in te est.

COMMENTARIUS.

II. 3. 10. Cicero, Fam. VII. 5. Eundem usum habet *illud vide*, Eun. IV. 4. 8. Plautus, Truc. II. 3. 16.

PRAE STUDIO.] Causalis particula est PRAE. Eun. I. 2. 18. Heaut. I. 1. 71. II. 3. 67. V. 1. 47.

7. MODUM.] Quidquid inter nimium et parum finitur, *modus* dicitur. Heaut. IV. 5. 7. Horat. Sat. I. 1. 106. *Est* modus *in rebus*.

8. REMITTAS.] De hac voce vide Cortium ad Sallust. Fragm. Lib. III. p. 976.

ME ONERARE INJURIIS.] Plautus, Pseud. I. 3. 123. *Onera hunc maledictis* Cicero, Fam. V. 3. *Hominis importunissimi contumeliae, quibus crebris concionibus me* onerat.

10. IN ALIO OCCUPATO AMORE.] Cicero, Coel. 19. *Amores autem, et hae deliciae, quae vocantur, nunquam hunc* occupatum *impeditumque tenuerunt.*

ABHORRENTI AB RE UXORIA.] Hec. IV. 4. 91. Dicitur autem *Res uxoria* simpliciter pro uxore. ita *res frumentaria* est frumentum. Caesar B. C. III. 16.

11. SEDITIONEM.] Intelligit *discessionem*, de qua supra III. 3. 36. vel

Ejus labore, atque ejus dolore, gnato ut medicarer tuo.
Impetrasti: incoepi; dum res tetulit. nunc non fert. feras.
Illam hinc civem esse ajunt: puer est natus. nos missos face.
Si. Per ego te Deos oro, ut ne illis animum inducas credere,

Qui-

DONATUS.

13. Dum res tetulit.] Compositum pro simplici est tetulit. Et altius quam decet Comicum characterem, dictum videtur.

15. Per ego te Deos oro.] Defensio per conjecturam. Et est ordo, Per Deos te oro ego.

COMMENTARIUS.

36. vel rixas et jurgia. Plautus, Amph. I. 2. 16.

Eam seditionem *illi in tranquillum conferet.*

Dicitur porro *seditio* ab antiquo *sedire*, cujus contrarium est *coire.* Unde et *seditio* dicta, quoties plebs à patribus secessit.

12. Labore, atque ejus dolore.] Solent haec jungi, ad exprimendum summum laborem, summum dolorem. Plautus, Pseud. II. 3. 19. *Hoc evenit*

In labore *atque in* dolore, *ut mors obrepat interim.*

Medicarer.] Verbum adpositum ad animum aegrotum Pamphili. Supra I. 2. 22.

13. Res tetulit.] Supra I. 2. 17. Cicero, Mur. 5. *Quod natura* fert. Sallustius, Catil. 21. *Alia omnia, quae bellum atque libido victorum* fert.

14. Hinc civem.] Vide Eun. V. 5. 10.

Nos missos face.] Supra IV. 1. 57.

15. Per ego te Deos oro.] Vide supra III. 3. 6.

Animum inducas.] H. e. tibi persuadeas. Ita supra III. 3. 4. et passim alibi. Cicero, Fam. IV. 8. *Ut, quod ego facio, tu quoque* animum inducas.

Quibus id maxime utile 'ſt, illum eſſe quam deterrimum.
Nuptiarum gratia haec ſunt ficta, atque incepta omnia.
Ubi ea cauſa, quamobrem haec faciunt, erit ademta his, deſinent.
Ch. Erras: cum Davo egomet vidi jurgantem ancillam. *Si.* Scio.
Ch. At vero voltu; cum, ibi me adeſſe, neuter tum praeſenſerat.

Si.

DONATUS.

16. QUIBUS ID MAXIME UTILE 'ST.] Argumentum a perſona. QUIBUS ID MAXIME UTILE 'ST. A cauſa ratiocinativa.

18. UBI EA CAUSA, QUAMOBREM HAEC FACIUNT.] 'Ανακόλουθον. nam non intulit, *ob quam cauſam*: cum ſupra dixerit EA CAUSA. ſed quaſi dixerit, *Ubi ea res:* intulit, *quamobrem haec faciunt.* UBI EA CAUSA, QUAMOBREM HAEC FACIUNT.] Aut REM abundat, aut CAUSA.

20. VERO VOLTU.] Quaſi dixerit Simo, *ſimulabat ancilla.* CUM IBI ME ADESSE, NEUTER TUM PRAESENSERAT.] Credit. Aut etſi viſus a Myſide erat, tamen ignorabatur eſſe Chremes; donec diceret Davus, *Hic ille eſt. non te credas Davom ludere.* CUM, IBI ME ADESSE.] *Tum* deeſt, ut ſit integrum, *Tum, cum.*

COMMENTARIUS.

18. CAUSA, QUAMOBREM.] Ita Eun. I. 2. 65. Heaut. II. 3. 95. Hec. III. 3. 22. III. 5. 2. IV. 4. 73. Vide Donatum.

19. JURGANTEM ANCILLAM.] Vide id jurgium ſupra IV. 4.

SCIO.] Εἰρωνικῶς dicitur in reſponſionibus; atque ita cepit Simo. Vide ſupra IV. 1. 34.

20. VERO VOLTU.] H. e. naturali, non ficto. Sic *color verus* dicitur Eun. II. 3. 26. h. e. non fucatus vel fictus. Juvenalis, Sat. XIII. 134. *Ploratur* lacrumis *amiſſa pecunia* veris.
Adde Cl. Burm. ad Valer. Flacc. Argon. I. 39.

21. Du-

Si. Credo: et id facturas, Davos dudum praedixit mihi.
Et nescio quid tibi sum oblitus hodie, ac volui, dicere.

DONATUS.

21. Davos dudum praedixit mihi.] Hic ostenditur quod vidit callidus Davus, ut praediceret futurum seni id, quod ipse erat facturus.

22. Nescio quid.] Deest *Propter*: ut sit, *Propter nescio quid.* aut, nescio pro qua re: ut sit adverbiale. Ac volui.] Ac, pro *contra quam.*

COMMENTARIUS.

21. Dudum praedixit.] Factum id supra III. 2. 27. seqq.

22. Nescio, quid tibi sum oblitus hodie, ac volui dicere.] Formula est, qua uti licet, quoties, quod dicendum erat, memoria excidit. Eun. III. 2. 51. Plautus, Trin. V. 2. 13.

Oblitus intus dudum tibi sum dicere.

Ovidius, Heroid. XIII. 8. *Et sunt, quae volui dicere plura tibi.* Male explicat Donatus.

ACTUS QUINTI

SCENA SECUNDA.

DAVUS. CHREMES. SIMO. DROMO.

Da. Animo nunc jam otioso esse impero. *Ch.* Hem Davom tibi. *Si.*

DONATUS.

Animo jam nunc otioso esse impero.] *Haec Scena principium indicii, et iracundiam senis continet, atque in ea vehementer exprimitur consuetudo patris ac domini offensi, et indignantis.*

COMMENTARIUS.

1. Otioso.] H. e. securo, tranquillo. Quod Phorm. II. 2. 26. vo-

Si. Unde egreditur? *Da.* Meo praesidio atque hospitis. *Si.* Quid illud mali 'st?

Da. Ego commodiorem hominem, adventum, tempus, non vidi. *Si.* Scelus

Quem-

DONATUS.

1. Animo jam nunc otioso.] Exsultans egreditur Davus, nuntians prona esse omnia ad securitatem. Et otioso, securo: quia negotium, sollicitudo est. Impero.] Pro *volo*. An ut statim fiat, tanquam illud quod imperatur? Et impero, superbe dixit. summum enim indicium securitatis est superbia.

2. Unde egreditur?] Hic non interrogat: sed cum indignatione dicit. Meo praesidio atque hospitis.] Id est, *Animo jam nunc otioso esse impero.* Atque hospitis.] Scilicet Critonis.

3. Ego commodiorem hominem.] Hic Davus admiratur, quod in ipso articulo periculi supervenerit Crito. Ego commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.] Potest enim et *commodus* esse quis, et alieno tempore supervenire potest. Nam *commodum*, in homine est: *adventus*, in facto ejus: *tempus*, in opportunitate facti. Commodiorem hominem, adventum, tempus, συλληψις.

COMMENTARIUS.

1. vocat *Otiosum ab animo.* Cicero, Fam. IX. 25. *Non me hercle tam perscribere possum, quam mihi gratum feceris, si* otiosum *Fabium reddideris.*

2. Unde egreditur?] Haec cum stomacho dicit Simo, videns Davum e Glycerii domo egredientem.

3. Commodiorem hominem, adventum, tempus non vidi.] Cicero, Fam. X. 16. *Nihil post hominum memoriam gloriosius, nihil gratius, ne tempore quidem ipso opportunius accidere vidi.* Est vero homo *commodus*, qui se novit accommodare aliis. Heaut. III. 2. 10.

4. Om-

Quemnam hic laudat? *Da.* Omnis res est jam in vado. *Si.* Cesso adloqui?
Da. Herus est. quid agam? *Si.* O salve bone vir. *Da.* Ehem Simo! o noster Chreme!
Omnia apparata jam sunt intus. *Si.* Curasti probe. *Da.*

DONATUS.

4. SCELUS, QUEMNAM HIC LAUDAT?] Non est HIC soloecismus: ad sensum enim, non ad verba respexit. etenim propter sensus, verba sunt: non propter verba sensus. OMNIS RES EST JAM IN VADO.] IN VADO, in securitate. nam ut in profundo periculum est: ita *in vado* securitas est. Proverbiale, IN VADO, in tuto.

5. QUID AGAM?] Plus est dicere, QUID AGAM? quàm cogitare de fuga. SALVE, BONE VIR.] Εἰρωνεία major est quam increpatio. quum enim omne genus criminis aliquis superaverit: tunc exclusi, εἰρωνείᾳ laudamus. HEM.] Interjectio perturbati est. O NOSTER CHREME.] NOSTER dicendo, latenter significat Glycerium filiam Chremetis esse inventam.

6. OMNIA APPARATA JAM SUNT INTUS.] Quia infecta sunt de paratis. CURASTI PROBE.] PROBE, memoriter, ut solet. supra enim dixerat senex, *Immo abi intro; ibi me operire: et quod parato opus est, para.*

COMMENTARIUS

4. OMNIS RES EST JAM IN VADO.] Proverbialis sententia, indicans summam securitatem. qualem nantibus praestat *vadum.* Unde Plautus, Rud. I. 2. 81. ait: *At* in vado 'st: *Jam facile enabit.* Idem improprie Aul. IV. 10. 73.

Haec propemodum jam esse in vado *salutis res videtur.*

5. O SALVE, BONE VIR.] Acerba ironia est. Plautus, Pers. V. 2. 11. *O bone vir salveto.*

O NOSTER CHREME.] NOSTER dicitur quocunque vinculo nobiscum junctus; veluti civis, et domesticus. Sed et nobis favens. Infra V. 6. 12. Denique laudandi formula est, *Eu noster*, et, *noster esto.* Eun. I. 2. 74. Plautus, Bacchid. III. 3. 37. Errat Donatus.

6. CURASTI PROBE.] Citra ironiam usus est Cicero, Att. VI. *De Annio Saturnino*, curasti probe.

Da. Ubi voles, arcesse. *Si.* Bene sane: id enimvero hinc nunc abest.
Etiam tu hoc respondes? quid istic tibi negotii 'st? *Da.* Mihin'?
Si. Ita. *Da.* Mihine? *Si.* Tibi ergo. *Da.* Modo introii. *Si.* Quasi ego, quam dudum, rogem.

Da.

DONATUS.

7. UBI VOLES, ARCESSE.] UBI pro *quando*; non est enim loci, sed temporis adverbium. BENE SANE.] Valide: quia qui sanus est, idem et validus. ABEST.] Pro *deest*.

8. ETIAM TU HOC RESPONDES?] Deest, *an non*. ETIAM TU HOC RESPONDES?] ETIAM, aut hortatio est, aut conjunctio. Et vide quanta dixerit, et QUID et ISTUC, et TIBI. MIHINE?] Apparet ita turbari Davum modo, consilio Poëtae, ut omnes amittat fallacias: et oppressus prodat Pamphilum, dum malum cominus perhorrescit: totumque hoc ex argumento est. vult enim jam Poëta catastrophen fieri.

9. MODO INTROII.] Hoc signum, perturbatum induci ob conscientiam Davum.

COMMENTARIUS.

7. ID ENIMVERO HIC NUNC ABEST.] Vel τὸ ID valet *propter id*; et sermo est de Pamphilo absente; vel ABEST dixit pro *deest*, ut sensus sit: *Ita omnia apparata sunt, ut nihil desit, nisi ut Philumena arcessatur.* uti post Donatum cepit Eugraphius. Plautus, Stich. V. 4. 28.

Modo nostra huc amica accedat. id abest, *aliud nihil* abest:

Requirit autem Simonis affectus, ut ironice haec dixerit.

8. ETIAM TU HOC RESPONDES?] Sensus est, Tace, et ad hoc, quod te rogo, responde. Eun. IV. 7. 22. Ita Heaut. II. 2. 6. *Etiam caves?* id est, *cave*. Et Adelph. IV. 2. 11. *Etiam taces?* id est, *tace*.

QUID ISTIC TIBI NEGOTII 'ST?] Plautus, Epid. III. 4. 63.

Quid tibi negotii est meae domi?

10. CRU-

Da. Cum tuo gnato una. *Si.* Anne 'ſt intus Pamphilus? crucior miſer.
Eho, non tu dixti eſſe inter eos inimicitias, carnufex?
Da. Sunt. *Si* Cur igitur hic eſt? *Ch.* Quid illum cenſes? cum illa litigat.
Da. Immo vero indignum, Chremes, jam facinus faxo ex me audias.

Ne-

DONATUS.

10. CUM TUO GNATO UNA.] Servi excuſatio, filii accuſatio eſt. Et hoc quaſi a perturbato dicitur ſervo: ſed conſilio Poëtae ad exitum feſtinantis et reſolutionem fabulae. ANNE 'ST INTUS PAMPHILUS?] Cauſa irae vehementior inventa eſt.

12. SUNT.] Nulla ratione dicit, SUNT: ſed ne nihil reſpondeat. nam turbatus eſt, utpote oppreſſus. QUID ILLUM CENSES?] Deeſt, *propter:* ut ſit, *propter quid illum eſſe cenſes?* CUM ILLA LITIGAT.] Chremeti convenit hic ſermo: hic enim irridet: qui et ſupra dixit, *Amantium irae, amoris integratio eſt.* Et ſic hoc dicit, ut alibi, *Credo, ut fit, miſera prae amore excluſti hunc foras.* CUM ILLA LITIGAT.] Irridet Simonem Chremes, quia dixerat: *Irae ſunt inter Glycerium et gnatum.*

13. IMMO VERO INDIGNUM, CHREME.] Bene ad eum loquitur, qui eſt a nuptiis deterrendus: vel qui non interturbet orationem ſuam: vel quem etiam ſibi precatorem

COMMENTARIUS.

10. CRUCIOR.] Ita Heaut. IV. 2, 6. Quod infra V. 3. 15. dixit: *Cur me excrucio?* Vide Heaut. III. 1. 9.

11. DIXTI.] Supra III. 2. 38. Davus Simoni, III. 3. 20. ſeqq. Simo rurſus Chremeti dixit.

CARNUFEX.] Supra I. 2. 12.

12. QUID ILLUM CENSES?] Subaudi, facere in aedibus Glycerii. Ita Adelph. IV. 5. 22.

13. INDIGNUM FACINUS.] H. e. turpe et peſſimum. Supra I. 1. 118.

Nescio quis senex modo venit, ellum, confidens, catus.

Quum faciem videas, videtur esse quantivis pretii.

Tri-

DONATUS.

rem destinet. Ita loquitur quasi haec sit causa, cur sit Pamphilus ingressus: quod quasi ei lis intendatur a Critone hospite ducendae uxoris, quam civem Atticam vitiaverit.

14. NESCIO QUIS SENEX MODO VENIT.] Bene, NESCIO QUIS. etenim si notus esset, videretur gratificari, id est, gratiosus esse testis et minus verus. ELLUM.] Veteres quod nos *illum* dicimus, vel ELLUM, vel *ollum* dicebant. quamvis ELLUM, quidam *ecce illum*, velint intelligi: tanquam pro ipso domum Glycerii ostendat Davus, dicens, ELLUM, quasi *en illum*. est enim, ut alii volunt, pronomen: ut alii, adverbium demonstrantis: nam pronomen hujusmodi veteres sic proferebant, *ille*, *ellus*, *ollus*, sed, (ut diximus) adverbium compositum ex pronomine videri potest: ut sit, *en*, vel *ecce illum*. CONFIDENS.] *Confidentem* hic pro constanti non mala significatione posuit. CATUS.] Callidus, doctus, ardens, *παρὰ τὸ καίειν*. unde, *Cato* dictus: ingeniorum etenim igneus vigor esse videtur.

15. QUANTIVIS PRETII.] Ad magnitudinem refertur QUANTIVIS, non ad parvitatem pretii. Et totum oratorie.

COMMENTARIUS.

1. 118. Eun. I. 1. 25. Adelph. II. 1. 19. III. 4. 1. IV. 5. 35 Hec. III. 3. 16. Phorm. III. 2. 26. IV. 3. 8. V. 8. 19. Et Plautus passim.

Ex ME AUDIES.] Plautus, Mil. II. 3. 18.

Quod ego, Sceledre, scelus ex te audio?

14. NESCIO QUI SENEX MODO VENIT.] Plautus, Fragm. Vidul.

Nescio qui servus è myrteto prosiluit.

CATUS.] Cicero, Tusc. I. 4. et de Orat. I. 45.

Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus.

Hexameter veteris Poëtae.

15. QUUM FACIEM VIDEAS.] Plautus, Pseud. I. 2. 9.

At

Tristis severitas inest in voltu, atque in verbis fides.

Si. Quidnam adportas? *Da.* Nihil equidem, nisi quod illum audivi dicere.

Si. Quid ait tandem? *Da.* Glycerium se scire civem esse Atticam.

Si.

DONATUS.

rie. scite enim locutus est. Sed interest inter *quamvis* et QUANTIVIS. nam alterum contemtionis, alterum laudis.

16. TRISTIS.] Ad laudem interdum sumitur, non ad amaritudinem, TRISTIS. *Cicero*, *Judex tristis et integer.*

18. GLYCERIUM SE SCIRE CIVEM ESSE ATTICAM.] Bene: constanter ad ea quae locutus est, SCIRE se dixit.

COMMENTARIUS.

At faciem quum adspicias *eorum*, *haud mali videntur*, *opera fallunt.*

Attius, Telepho: *Quem ego ubi adspexi virum*
Memorabilem intui videre.

QUANTIVIS PRETII.] Plautus, Epid. III. 3. 29.
Nae tu habes servum graphicum, *et* quantivis pretii.
Contra, Trin. IV. 2. 80. *vir minimi pretii.*

16 TRISTIS SEVERITAS INEST IN VOLTU.] Lucilius apud Non. v. Tristis: *Adde etiam* tristes *ac* severos *Philosophos.* Cicero, Lael. 18. Tristitia *autem et in omni re* severitas *habet illa quidem gravitatem.* Idem de Orat. II. 71. Vultus *quidem quo* severior *est et* tristior, *ut in te*, *Crasse*, *hoc illa*, *quae dicuntur*, *falsiora videri solent.* Phaedrus IV. 6. 4.
Severitatem frontis *dum placo tuae.*
Petronius, cap. 85. *Severa tristitia.* Tacitus, Hist. I. 14. distinxit: *Aestimatione recta* severus, *deterius interpretantibus* tristior *videbatur.*

IN VERBIS FIDES.] Ita Cicero, Bruto 62. *Erat in verbis gravitas.* Est autem FIDES h. l. ἀξιοπιστία.

18. QUID AIT TANDEM?] Fastidiose dixit TANDEM. Sed et indignantis signum est in interrogationibus.

19. VER-

Si. Hem, Dromo, Dromo. *Da.* Quid est?
Si. Dromo. *Da.* Audi. *Si.* Verbum
si addideris. Dromo.
Da. Audi, obsecro. *Dr.* Quid vis? *Si.* Sub-
limem hunc intro rape, quantum po-
tes.
Dr. Quem? *Si.* Davom. *Da.* Quamobrem?
Si. Quia lubet. rape, inquam. *Da.*
Quid feci? *Si.* Rape. *Da.*

DONATUS.

19. DROMO, DROMO.] Commotus ira et dolore nihil dixit: nisi quod lorarium repetendo saepius vocat.

VERBUM SI ADDIDERIS.] Bene, qui omnia praesente socero contra nuptias loquitur.

20. AUDI, OBSECRO.] Plerumque a verberandis, vel indulgentia loquitur, vel mora. SUBLIMEM.] Id est, in sublime, per altum. QUANTUM POTES.] Hoc est, celerrime: quia segniores se ostendunt servi ad puniendos collibertos: scilicet mora veniam captantes indignantium dominorum.

21. QUIA LUBET.] Hoc sensu et supra dictum est: *Aut si lubitum fuerit, causam ceperit, quo jure, quaque injuria.*

QUIA

COMMENTARIUS.

19. VERBUM SI ADDIDERIS.] Haec interminatus cum ἀποσιωπήσει dicit. Plautus, Trin. II. 4. 63. *Oculum ego effodiam tibi, Si verbum addideris.*

20. SUBLIMEM HUNC INTRO RAPE.] Qui tanta cum violentia abripiebantur, ut terram non contingerent, *sublimes* rapi dicebantur. Plautus, Mil. V. 1.

Ducite istum: si non sequitur, rapite sublimem *foras.*

Virgilius, Aen. V. 254. de Ganymede, valde proprie:

Sublimem *pedibus* rapuit *Jovis armiger uncis.*

QUANTUM POTES.] Ita Eun. II. 3. 85. V. 1. 20. Adelph. III. 2. 52. IV. 5. 66. V. 7. 11. Phorm. IV. 3. 69. V. 7. 3. Plautus supplevit ellipsin, Aul. I. 2. 41.

Me rursum quantum potero, tantum *recipiam.*

21. QUIA LUBET.] Hoc illud est, quod Davo praesagierat animus, supra I. 3. 8.

RA-

Da. Si quidquam invenies me mentitum, occidito. *Si.* Nihil audio.
Ego jam te commotum reddam. *Da.* Tamen etsi hoc verum est? *Si.* Tamen.
Cura adservandum vinctum. atque audin'? quadrupedem constringito. Age

D O N A T U S.

QUIA LUBET.] Hoc Davo dicit. RAPE, INQUAM.] Hoc Dromoni.

22. SI QUIDQUAM MENTITUM INVENIES, OCCIDITO.] Hic plus dixit. ubi enim *verbera* supra dixit: nunc, OCCIDITO.

23. COMMOTUM.] Citum, celerem.

24. QUADRUPEDEM.] Utrum ligaturae genus sic dicitur, *quadrupes*? an QUADRUPEDEM, id est, cum pedibus et manibus? an QUADRUPEDEM, pro servo ac fugitivo posuit? Sic *Virgilius*,

Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit.

CONSTRINGITO.] Mire. ne quid fiat tragicum in comoedia, usque ad vincula ira progreditur: nec quicquam tentat ulterius.

C O M M E N T A R I U S.

RAPE INQUAM.] Tò INQUAM inservit vel integrandae orationi interruptae, vel voci repetitae, ἐμφατικῶς exprimendae. Ita h. l. et Cicero, Att. I. 20. *Per mihi, per* inquam, *gratum feceris.* Vulgo utuntur in correctionibus; quando veteres *volui dicere* dicebant. Ita Plautus, Mil. III. 2. 7. Pseud. II. 4. 21.

23. EGO JAM TE COMMOTUM REDDAM.] Videtur referendum ad ea, quae Davus dixerat initio hujus Scenae, *Animo nunc jam otioso esse impero.* Ita infra V. 4. 34. et Phorm. I. 4. 6. Tum *commotus* reddebatur Davus, noctu quidem quadrupes constrictus et adservatus, sed interdiu molam versans.

TAMEN ETSI HOC VERUM EST?] Lucilius, Sat. Lib. IV.

Quo me habeam pacto, tamen etsi *haud quaeris*, *docebo*.

Catullus, Carm. LXIV. *Quae* tamen etsi *uno est contenta Catullo.* Cicero, Orat. I. 92. De particulis TAMEN ETSI sequente TAMEN consule Cl. Dukerum ad Flor. Prooem. p. 6. et Cortium ad Sallust. Catil. 21. n. 1.

24. QUADRUPEDEM CONSTRINGITO.] H. e. manibus et pedibus;

Age nunc jam, ego pol hodie, si vivo, tibi
Ostendam, herum quid sit pericli fallere, et
Illi, patrem. *Ch.* Ah, ne saevi tantopere. *Si.*
O Chreme,
Pietatem gnati! nonne te miseret mei?

Tan-

DONATUS.

25. Si vivo.] Qui certa minari volunt; incertam faciunt vitam suam.

26. Herum quid sit pericli fallere.] Herum et patrem cum ingenti pronunciatione dixit. Et alibi,

Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem, aut
Audebit, tanto magis audebit caeteros.

27. Ne saevi tantopere.] Ne, imperativo magis quam conjunctivo adjungitur. ut *Virgilius*,

Ne saevi, magna sacerdos.

28. Pietatem gnati.] Ἔλλειψις. deest enim *vides*, aut quid tale. Et est εἰρωνεία, pro impietate. Et vide invidiam, quasi parricidam accusantis. non enim *pudorem* dixit, sed pietatem.

COMMENTARIUS.

bus, quasi quadrupedem bestiam, ne vincula rumpat, aufugiatque. Suetonius, Ner. 48. *Atque ita* quadrupes *per angustias effossae cavernae receptus in proximam villam.* Calig. 27. *Bestiarum more* quadrupedes *cavea coercuit.* Ita in Evang. Matth. XXII. 13. Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας. H. e. *Vincientes manus et pedes ejus.*

25. Si vivo.] Formula comminantis. Eun. V. 6. 19. Plautus, Mostell. V. 2. 46. *Interimam hercle, ego,* si vivo. Atque ita fere Belgae: *Spaart my Godt het leven!*

Tibi ostendam, herum quid sit pericli fallere.] Plautus, Asin. V. 2. 48. *faxo ut scias,*

Quid pericli sit, dotatae uxori convicium dicere.

27. Ne saevi tantopere.] Qui praeter modum irascitur, *saevire* dicitur. Plautus, Bacchid. III. 3. 4. *Leviter qui* saeviunt, *sapiunt magis.*

Unde *saevus* pro iracundo. Adelph. V. 4. 12.

28. Pietatem gnati!] Exclamatio abrupta, apta patri commo-

Tantum laborem capere ob talem filium?
Age, Pamphile, exi, Pamphile. ecquid te pudet?

DONATUS.

29. TANTUM LABOREM CAPERE.] Σύλληψις. assumendum est enim extrinsecus *me*. *Labor*, pro molestia.

COMMENTARIUS.

moto ira et dolore. Subauditur autem *specta*, vel simile.

NONNE TE MISERET MEI?] Plautus, Pseud. I. 3. 74.

Nihilne te mei miseret?

29. TANTUM LABOREM CAPERE.] Ita supra IV. 3. 5. Heaut. III. 4. 19. Hec. III. 2. 9. Est autem locutio apta perturbato animo. Vide supra I. 5. 10.

TALEM.] Solet haec vox in laude poni. Vide supra I. 1. 71. Eun. II. 1. 81. Adelph. III. 1. 10. Sed h. l. contumeliose usurpatur. Ita Heaut. V. 3. 20.

30. AGE, PAMPHILE.] Hunc versum Simo iracundus ad aedes Glycerii adcurrens et ostium pulsans clamat de via.

ACTUS QUINTI

SCENA TERTIA.

PAMPHILUS. SIMO. CHREMES.

Pa. QUIS me volt? perii. pater est. *Si.* Quid ais, omnium? *Cr.* Ah, Rem

DONATUS.

QUIS ME VOLT? PERII.] *Hic accusatio est: quae solvitur defensione, in eo quod ad amorem pertinet, per concessionem; in eo quod quod ad Critonis personam, per conjecturam.*

COMMENTARIUS.

1. QUIS ME VOLT?] Ita And. II. 2. 8. Heaut. IV. 4. 21. Plautus, Cistell. I. 1. 121. *Numquid me vis?*

 2. MIT-

Rem potius ipſam dic, ac mitte male loqui.
Si. Quaſi quidquam in hunc jam gravius dici poſſiet.
Ain' tandem? civis Glycerium 'ſt? *Pa.* Ita praedicant.
Si. Ita praedicant? o ingentem confidentiam!
Num

DONATUS.

1. QUID AIS, OMNIUM?] Ἀποσιώπησις tertia: et eſt ad deformationem perſonae. Et eſt irato familiaris ἀποσιώπησις, quum pro dignitate peccati, non inveniat convicium. QUID AIS.] Non interrogantis, ſed invehentis; et eſt ἔμφασις, multa ſignificans, in eo quod ait, OMNIUM.

3. QUASI QUIDQUAM IN HUNC JAM GRAVIUS DICI POSSIT.] Quam quod fecit, quam quod peccavit.

4. AIN' TANDEM?] Quaerit Probus, AIN' quae pars orationis ſit: et an una ſit. eſt autem AIN' quaſi AISNE. Et mire, quaſi ipſe dicat, quod Davus dixerit. Ergo AIN' percontativum verbum eſt. TANDEM.] Pro *tamen.*

PRAEDICANT.] Artificioſe pro *dicunt* poſuit. adeo in hac re vehementer commotus ſenex hoc ipſum repetit, ITA PRAEDICANT, per iracundiam. Et ITA eſt ἐν ἤθει, ut repetantur verba, in quibus arguitur impudentia.

5. O INGENTEM CONFIDENTIAM!] Et CONFIDENTIAM modo pro audacia eſt cum improbitate. ut in Phormione, *Homo confidens.* Aliter hic ſupra *confidens*, pro conſtanti et gravi. Ergo *confidentia* interdum in bona ſignificatione, interdum in mala ponitur: ſed *fiducia* in bona.

COMMENTARIUS.

2. MITTE MALE LOQUI.] Plautus, Menaechm. I. 2. 16.
Illic homo ſe uxori ſimulat male loqui, *loquitur mihi*,
Perſ. II. 2. 25. *Mitte male loqui.*

3. IN HUNC GRAVIUS DICI.] Vide Adelph. I. 2. 60.

4. AIN' TANDEM?] Abrupta interrogatio, apta iraſcenti et ſtomachanti, cui et TANDEM inſervit. ſupra III. 2. 12. mox Vs. 18. Phorm. II. 3. 26.

CIVIS GLYCERIUM 'ST?] Eodem impetu Simo adoritur Critonem,

Num cogitat, quid dicat? num facti piget?
Num ejus color pudoris signum usquam indicat?
Adeon' impotenti esse animo, ut praeter civium

Mo-

DONATUS.

6. NUM COGITAT, QUID DICAT? NUM FACTI PIGET?] Amens est qui nesciat quid dicat: amentior, quem non poeniteat facti sui. NUM COGITAT, QUID DICAT?] Quia injuriarum se alligat. NUM FACTI PIGET?] Quia dicit PRAEDICANT: non *dicunt*. Et ut solent irascentes, avertit orationem a secunda ad tertiam personam: ab ea cum qua loquebatur, ad aliam.

7. NUM EJUS COLOR PUDORIS SIGNUM USQUAM INDICAT?] SIGNUM, est parva quaedam significatio, indicans totius rei qualitatem. NUM EJUS COLOR PUDORIS SIGNUM USQUAM INDICAT?] Paterno animo dicit. Namque patribus velle erubescere filios, pudentesque esse, familiare est: cui contrarium est, *Erubuit, salva res est.* Hoc ergo dicit: Nec timet, inquit, nec enim poenitet, nec pudet.

8. IMPOTENTI.] Nimis potenti, vel certe debili et devicto.

COMMENTARIUS.

nem, infra V. 4. 5. Nimirum metuebat, ne hinc origo peteretur disturbandarum Pamphili cum Philumena nuptiarum, si Glycerium inveniretur civis esse Attica.

6. NUM FACTI PIGET?] Ita Plautus, Trin. I. 2. 90.

MR. *Dedisti argentum?* CA. *Factum: neque* facti piget.

7. COLOR PUDORIS SIGNUM USQUAM INDICAT?] Plautus, Mil. II. 2. 30. *Paret artem et disciplinam, obtineat* colorem Ovidius, Trist. II. 30. *Non adeo nostro fugit ab ore pudor.*

8. IMPOTENTI ANIMO.] *Impotens* homo seu animus est, qui affectibus suis moderari nequit. Heaut. II. 3. 130. Curtius, VIII. 1. 49. de Alexandro Magno: *Itaque* impotens animi *percurrit in regiae vestibulum.*

PRAETER CIVIUM MOREM ATQUE LEGEM.] Id vult, neminem civium Atheniensium servam vel peregrinam, qualem ipse credebat Glycerium esse, licet à se vitiatam, ducere; neque id legibus

Morem atque legem, et sui voluntatem patris,
Tamen hanc habere studeat cum summo probro?
Pa. Me miserum! *Si.* Hem modone id demum sensti, Pamphile?
Olim istuc, olim, cum ita animum induxti tuum,
Quod

DONATUS.

9. CIVIUM MOREM ATQUE LEGEM, ET SUI VOLUNTATEM PATRIS.] Tria contemta sunt, mos, lex, imperium patris. PRAETER CIVIUM MOREM.] PRAETER, *contra* nunc significat.

10. TAMEN.] Quum non dixerit *quamvis*, subjecit TAMEN: et figura est ἀνακόλουθον.

11. ME MISERUM.] Initium defensionis, et deploratio calamitatis et miseriae: quia in Amorem culpam removet a voluntate sua, quum pater, quod amat filius, vitium mentis dicat esse, non impulsum Dei. MODONE ID DEMUM SENSTI, PAMPHILE?] Comprobatione ostendit eum esse miserum. DEMUM autem, signum est tarditatis. Et *sentire* dicitur, qui vix colligit se, vixque animadvertit: ut alibi,

Vix tandem sensi stolidus.

12. OLIM ISTUC, OLIM.] Objurgatio, quod dictum est OLIM. confirmationem autem per repetitionem ostendit. Ut *Virgilius:* --- *di-*

COMMENTARIUS

bus cautum esse. Quem morem Atticum imitati Romani. Instit. de Nupt. §. 12.

10. CUM SUMMO PROBRO.] Generatim *probrum* est omne id quod honesti hominis dignitatem imminuit. Speciatim vero infamia ex libidine orta. uti h. l. et Phorm. V. 4. 6. Livius XXV. 2. *Matronas apud populum probri accusarunt.*

11. DEMUM. Eleganter τὸ DEMUM ad judicii tarditatem notandam adhibetur. Heaut. II. 3. 12. Phaedrus I. 13. 10.

Tum demum ingemuit corvi deceptus stupor.

12. ANIMUM INDUXTI TUUM.] Supra V. 1. 15. Plautus, Trin. III. 2. 78.

Id

Quod cuperes, aliquo pacto efficiundum tibi;
Eodem die istuc verbum vere in te accidit.
Sed quid ego? cur me excrucio? cur me macero?
Cur meam senectutem hujus sollicito amentia? an

Ut

DONATUS.

---- *divûm inclementia, divûm,*
Has evertit opes.

13. Aliquo pacto. Quoquo modo.

14. Accidit.] Evenit, fuit.

15. Sed quid ego?] Proprium est parentibus, indignatione velut abjicere curam filiorum, quum destomachati fuerint. Sed quid ego?] Ἔλλειψις per ἀποσιώπησιν, scilicet *promoveo.*

16. Sollicito.] Sollicitam reddo, id est, contristo et perturbo. Cur meam senectutem.] Non *me*, sed meam senectutem: quod plus est et miserabilius, dicit.

COMMENTARIUS.

Id me commissurum, ut patiar fieri, ne animum induxeris.

13. Cuperes.] *Cupere* est vehementer desiderare. Hec. IV. 3. 9. et passim alibi.

15. Sed quid ego?] Formula frustra operam impudentium. Ennius, Fragm. Lib. VI. Sed quid ego *heic animo lamentor?* Virgilius, Aen. II. 101.

Sed quid ego *haec autem nequidquam ingrata revolvo!*

16. Meam senectutem.] H. e. Me senem. Pacuvius, Duloreste:

Primum hoc abs te oro, ne te nimis inexorabilem
Faxis, neu turpassis vanitudine aetatem tuam.

Cicero, Dejot. 1. Adolescentiaeque *suae tortorem intulerit, cujus* senectutem *tueri ac tegere debebat.*

Sollicito.] Supra IV. 2. 6.

Ut pro hujus peccatis ego supplicium sufferam?
Immo habeat: valeat: vivat cum illa. *Pa.*
Mi pater.

Si. Quid? mi pater? quasi tu hujus indigeas patris.
Domus, uxor, liberi inventi invito patre. Ad-

DONATUS.

18. IMMO HABEAT, VALEAT.] Non irascitur ut pater, sed dissimulat ut alienus: quia vehementer dolet. Et HABEAT, subauditur *illam*. MI PATER.] MI, meus. et principium factum conciliatione personae.

19. QUASI TU HUJUS INDIGEAS PATRIS.] HUJUS, ostendens se dixit. ut *Virgilius*,

Est hic, est animus lucis contemptor.

20. DOMUS, UXOR, LIBERI INVENTI.] Mira gravitate sensus elatus est. nec de *Menandro*, sed proprium *Terentii*. Et LIBERI INVENTI dicit, quum unus esset: sed invidiosius LIBERI. Et INVENTI, non *geniti*: secundum illud, *Hoc ego scio, neminem peperisse hic*. DOMUS, addidit, non lupanar. Et oratorie de uno pluraliter loquimur.

COMMENTARIUS.

18. HABEAT, VALEAT, VIVAT CUM ILLA.] Formula invito animo concedentis. Supra IV. 1. 25. Adelph. IV. 4. 12. Catullus, Carm. XI. 17. *Cum suis* vivat, valeatque *moechis*. Dixit autem HABEAT proprie de matrimonio. Adelph. I. 1. 19. Nepos, Cim. I. Habebat *in matrimonio sororem*. Evang. Joh. III. 29. Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστι.

20. DOMUS.] Hujus primo loco meminit, quia ejus vel praecipua in matrimonio habebatur ratio. Unde τὸ *domum ducere* natum. Et inde ἄοικος dicitur coelebs. Horatius, Carm. II. 14. 21.

Linquenda tellus, et domus, *et placens*
Uxor.

Idem ordo in Decalogi praecepto X. observatus.

LIBERI.] Ita de uno puero dicit. Vide Hec. II. 1. 15.

INVENTI.] Phrasis propria in hac re. Supra III. 3. 39. Tacitus, Germ. 19. *Non forma, non aetate, non opibus maritum inve-*

Adducti, qui illam civem hinc dicant. viceris.
Pa. Pater, licetne pauca? *Si.* Quid dices mihi?
Ch. Tamen, Simo, audi. *Si.* Ego audiam? quid audiam,
Chreme? *Ch.* At tandem dicat fine. *Si.* Age dicat, fino.
Pa. Ego me amare hanc, fateor. fi id peccare 'ft, fateor id quoque.

Tibi

DONATUS.

21. VICERIS.] Verbum eft ejus, qui vix fibi extorquet, ut abjiciat curam. Et proprium patribus, ac familiare iratis.

22. PATER, LICETNE PAUCA?] Titubans et balbutiens oratio pudore et confcientia.

24. AGE DICAT: SINO.] Hoc totum non ex animo permittentis, fed cum ftomacho patientis eft.

25. EGO ME AMARE HANC, FATEOR.] Ἀμφιβολία τῆς ἐρωμένης. HANC FATEOR.] Et bene HANC *Glycerium*, cujus nomine offenditur fenex: nec *peregrinam*, ignominiam fcilicet vitans. SI ID PECCARE 'ST, FATEOR ID QUOQUE.] Noli, inquit, me accufare, quia amo. amantem enim nemo accufat, ut febricitantem nemo accufare poteft, cur febricitet. Sed amare, inquit, fi putas effe peccatum, fateor etiam me hoc peccaffe. Mire igitur, et fubdefendit culpam: et affenfus irato eft. SI ID PECCARE 'ST.] PECCARE dicit: quia Amor Deus eft, non voluntas.] FATEOR QUOQUE.] Peccare me fcilicet.

COMMENTARIUS.

venerit. Suetonius, Calig. 25. Matrimonium *fibi repertum exemplo Romuli et Augufti.*

21. ADDUCTI.] Invidiofe dictum. Eun. IV. 1. 9. Heaut. V. 4. 18. Idem Pamphilus mox Vs. 28. *adlegatam* dicit.

VICERIS.] Formula, cum ftomacho concedentis. Caefar, B. G. V. 30. *Vincite, fi ita vultis.* Suetonius, Caef. 1. *Vincerent, ac fibi haberent.*

23. TAMEN.] Vide Schefferum ad Phaed. III. 7. 17.

25. SI ID PECCARE 'ST.] Cicero, Fam. VI. 14. *Si hoc vitium eft,*

Tibi, pater, me dedo. quidvis oneris impone, impera.

Vis me uxorem ducere? hanc vis amittere? ut potero, feram.

Hoc modo te obfecro, ut ne credas, a me allegatum hunc fenem.

Sine

DONATUS.

26. TIBI, PATER, ME DEDO.] Bene DEDO, quafi hoftilia et contraria volenti. nam deditio in hofte fieri folet. QUIDVIS ONERIS IMPONE: IMPERA.] Executus eft tranflationem oneris, dicendo, IMPONE, UT POTERO, FERAM.

27. VIS ME UXOREM DUCERE? HANC VIS AMITTERE?] Et quod unum eft, duo fecit: ut oftendat fe non poffe ferre. UT POTERO FERAM] Obfequium fine voluntate oftendit: et multum valet fub Chremetis praefentia haec confeffio, ad recufandas nuptias.

28. UT NE.] Pro, *ut non.* ALLEGATUM.] Adhibitum. HUNC SENEM.] Critonem fcilicet. Et non *Critonem*, fed SENEM dicit: ut de hac appellatione pondus adjiceret teftimonio.

COMMENTARIUS.

eft, eo me non carere confiteor. Ovidius, Metam. X. 200.

Quae mea culpa tamen? nifi fi lufiffe vocari
Culpa poteft; nifi culpa poteft et amaffe vocari.

Proprie *peccare* dixerunt de Amoribus. Adelph. IV. 7. 7. Horatius, Carm. I. 27. 16. *Ingenuoque femper Amore* peccas.

26. TIBI, PATER, ME DEDO.] Ita Heaut. IV. 33. Locutio ab hoftibus victis defumta, qui fe *dedunt* victori. Eun. V. 8. 2.

27. UT POTERO, FERAM.] Cicero, Catil. I. 7. *Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt, tamen* ut potui, tuli. Att. V. 15. *Sed* feram, ut potero.

28. ALLEGATUM.] H. e. fubornatum, fubmiffum. Plautus, Poen. III. 5. 28.

Eum allegaverunt, *fuum qui fervum diceret*
Cum auro effe apud me.

Trin. V. 2. 18. *meo* allegatu *venit.* Sed et in bonam partem fumitur pro mittere proxenetas, qui mulierem in matrimonium poftulent. Liv. XXXVI. 11.

29. Si-

Sine me expurgem, atque illum huc coram adducam. *Si.* Adducas! *Pa.* Sine, pater.
Ch. Aequum postulat. da veniam. *Pa.* Sine te hoc exorem. *Si.* Sino.
Quidvis cupio, dum ne ab hoc me falli comperiar, Chremes.
Ch. Pro peccato magno paullum supplicii satis est patri.

DONATUS.

30. Aequum postulat. da veniam.] Artificiose interponit loquentem Chremetem: quem volens usque ad cognitionem filiae suae retinere, non facit irasci Pamphilo ob contemtum filiae suae, et post hoc abire de medio.

Da veniam.] Concede, indulge. Sine te hoc exorem.] Id est, *ut me purgem*, non, *adducam*.

31. Ab hoc me falli comperiar.] O paterna pietas! ipse accusator est, et redargui se cupit.

32. Paululum supplicii.] *Supplicium* dicit ipsam accusationem.

COMMENTARIUS.

29. Sine me expurgem.] Hec. V. 1. 15. Plautus, Capt. III. 4. 87. *Hoc primum me* expurgare *tibi volo.*

30. Aequum postulat.] *Venia* proprie est facultas veniendi in patriam, aut in publicum, qualem noxii aut damnati non habent. Cicero, Fam. VI. 12. *Diploma statim non est datum, quod mirifica est improbitas in quibusdam, qui tulissent acerbius, veniam tibi dari, quem illi appellant tubam belli civilis.* Hinc ponitur pro remissione damnationis aut poenae, quam continuo sequitur venia. Suetonius, Caes. 1. *Veniam impetravit.* Denique pro omni concessione rei desideratae ponitur, uti h. l. et Nep. Pausan. 4. *Quod si eam* veniam *sibi dedisset.*

Sine te exorem.] Eun. I. 2. 105. Heaut. V. 5. 6. Adelph. V. 8. [illegible] Plautus, Bacchid. V. 2. 82.
[illegible]anc veniam illis sine te exorem.
Vult autem Pamphilus exoratum patrem, ut adducat Critonem; quod non cepit Donatus.

32. Paullum supplicii.] Omnis emphasis est in voce patri. q. d. si publice excusationem veniamque invenit apud Aediles confessio peccati, idque satis poenarum adversus impudicos credebatur, te-sto

ACTUS QUINTI SCENA QUARTA.

CRITO. CHREMES. SIMO. PAMPHILUS.

Cr. MItte orare: una harum quaevis causa me, ut faciam, monet:
Vel tu, vel quod verum est, vel quod ipsi cupio Glycerio.

Ch.

DONATUS.

MItte orare.] *Hic in Scenam progreditur Crito in cujus verbis non modo quod ipse promittit, sed etiam quid et Pamphilus dixerit; demonstratur. Et hic omnis error aperietur fabulae.*

1. Mitte orare. una harum quaevis causa.] Pamphilo dicit. Et dicendo, una harum, ostendit multas esse causas: etiam pares magnitudine esse, dicendo, quaevis.

COMMENTARIUS.

ste Tacito, Annal. II. 85. quanto magis apud patrem? Plautus, Mostell. V. 2. 43.

Si hoc pudet, fecisse sumtum, supplicii habeo satis.
Tr. *Dispudet.*

Adde Plinium, Lib. IX. Epist. 21. et Senecam, de Clem. I. 15.

1. Mitte orare.] Pamphilum, à quo arcessitus, et ut rem omnem de Glycerio cive apud patrem edissere vellet oratus erat, in via alloquitur Crito.

Una harum quaevis.] Tmesis est, qualis illa Pl[illegible], Pers. II. 2. 28. *Cui pol cumque occasio est.*

2. Vel tu, vel quod verum est, vel.] Cicero, Ligar. 3. *Cujus ego industriae gloriaeque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare.* Fam. X. 4. *In quo tuendo habeo causas plurimas, vel paternae*

Ch. Andrium ego Critonem video? certe is est.
Cr. Salvos sis; Chreme.
Ch. Quid tu Athenas, insolens? *Cr.* Evenit. sed hiccine 'st Simo?
Ch. Hic. *Si.* Men' quaeris? eho tu Glycerium hinc civem esse ais?
Cr. Tu negas? *Si.* Itane huc paratus advenis? *Cr.* Qua de re? *Si.* Rogas?

Tune

DONATUS.

3. ANDRIUM EGO CRITONEM VIDEO?] Bonum initium agnituri filiam. Itaque compendii causa, non laborat de agnitione personae Critonis, ut ab eo facile doceri possit. SALVOS SIS, CHREME.] Ne laboret ad persuadendum, miro compendio Poetae, jam Crito notus est Chremi.

4. QUID TU ATHENAS, INSOLENS?] INSOLENS, insolitus, insuetus. *Cicero, Moveor etiam loci insolentia. Sallustius, insolens vera accipiendi. Insolens* et arrogans intelligitur. Qui praeter legem agit humanam et naturalem, *insolens* dicitur. *Cicero, In victoria, quae natura insolens et superba est.* EVENIT.] Pudet fateri propter hereditatem venisse. Et vide ipsum esse, qui dixerit supra, *Clamitent me sycophantam, haereditates persequi.*

6. PARATUS ADVENIS?] Hoc est, subornatus, et compositus dolo.

COMMENTARIUS.

nae necessitudinis, vel meae à pueritia observantiae, vel tui erga me mutui amoris.

CUPIO.] Faveo. Cicero, Fam. II. 15. *Faveo Curioni, Caesari honestissime* cupio, *pro Pompejo emori possum.*

3. SALVOS SIS, CHREME.] Aliam lectionem vide in Comment. majore.

4. INSOLENS.] Insolitus, insuetus. infra Vs. 14. Sallustius, Catil. 4. Insolens *malarum artium.* Ubi vide, quae notavit Cortius.

6. QUA DE RE?] Vide supra I. 2. 13.

7. Ho-

Tune impune haec facias? tune hic homines adolescentulos,
Imperitos rerum; eductos libere, in fraudem illicis?
Sollicitando et pollicitando eorum animos lactas? *Cr.* Sanus ne es?
Si. Ac meretricios amores nuptiis conglutinas?

Pa.

DONATUS.

7. TUNE IMPUNE HAEC FACIAS?] Mire acriter Critonem aggressus, dilatavit incusationem, et generale fecit virtute oratoria, quae δεινότης dicitur. TUNE HIC.] Id est, Athenis, ubi delicta vindicantur.

8. IN FRAUDEM ILLICIS?] Illigas. unde *Virgilius*,

Terna tibi haec primum triplici circumdato filo
Licia circumdo.

Licia enim dicta sunt, quasi ligia.

9. EORUM ANIMOS LACTAS?] Quasi teneros animos. *Lactare*, est dulcedine aliqua tenere, ad persuasionem inducere: unde et *delectare* et *oblectare* dicimus.

10. AC MERETRICIOS AMORES NUPTIIS CONGLUTINAS?] Vide oratorie agi. ut gravius Critonem accuset Simo;

COMMENTARIUS.

7. HOMINES ADOLESCENTULOS.] Plautus, Bacchid. I. 1. 32.

Homo adolescentulus.

8. IMPERITOS RERUM.] Plautus, Stich. I. 2. 47.

Imperitus rerum, *ac morum mulierum.*

IN FRAUDEM INLICIS?] H. e. In damnum et malum. Hom. III. 1. 33. Plautus, Mil. V. 42. *Is me in hanc inlexit fraudem.* Plancus ad Cic. Fam. X. 23. *Qui quidem quum* in fraudem se deductum *videret.* Aves autem ab aucupe *inlici* esca proprie dicuntur. Unde metaphora translata est.

9. SOLLICITANDO AC POLLICITANDO.] Sallustius, Catil. 38. *Largiendo atque pollicitando.* Suetonius, Ner. 13. *Armeniae regem magnis* pollicitationibus sollicitatum.

ANIMOS LACTAS?] Vide supra IV. 1. 24.

10. MERETRICIOS AMORES NUPTIIS CONGLUTINAS?] H. e. Facis,

Pa. Perii! metuo, ut substet hospes. *Ch.* Si, Simo, hunc noris satis,
Non ita arbitrere. bonus est hic vir. *Si.* Hic vir sit bonus?
Itane adtemperate venit hodie in ipsis nuptiis,
Ut veniret antehac nunquam? est vero huic credendum, Chreme?

Pa.

DONATUS.

mo, nunc defendit filium, quem dudum increpaverat.

AC MERETRICIOS AMORES.] Pejus lenocinio crimen ingessit: non amicam facere de meretrice, sed conjugem.

NUPTIIS CONGLUTINAS?] Hoc gravius est lenocinio.

11. METUO, UT SUBSTET HOSPES.] Ut, ne non. *Lucil. Tuam ut memoriam retineas.* Et bene HOSPES ait, non *homo*, vel *Crito.* est enim ipso nomine causa diffidentiae.

12. NON ITA ARBITRERE.] Id est, non arbitreris.

BONUS EST HIC VIR.] Cum pondere et distinctione inferendum. HIC VIR SIT BONUS?] HIC, per ἔμφασιν. nec virum nec bonum esse dixit. HIC VIR SIT BONUS?] Mire Poëta, cum oportuerit Critonem inimiciorem Chremi esse quam Simoni, sic rem inducit, ut notior ei sit contra quem maxime venerat, atque ab eo defendatur, magis ut res progredi ad catastrophen possit.

13. IN IPSIS NUPTIIS.] In ipso articulo nuptiarum.

14. UT VENIRET ANTEHAC NUNQUAM?] Plerumque casus imitatur industriam: et hoc saepe fit, ut etiam sedulo facta, sint suspecta.

COMMENTARIUS.

cis, amores rati fiant legitimis nuptiis Pamphili et Glycerii. *Conglutinandi* verbum multum in arcta amicitia usurpatur. Metaphora à *glutine* desumta. Cicero, Att. VII. 8. *Soles conglutinare amicitias testimoniis tuis.*

11. SUBSTET.] Subsistat, sufferat. Plautus, Epid. I. 1. 77.

Tantae in te impendent ruinae, nisi suffulcis firmiter,
Non potes subsistere; itaque in te irruunt montes mali.

T 15. Pro

Pa. Ni metuam patrem, habeo pro illa re illum quod moneam probe.

Si. Sycophanta. *Cr.* Hem! *Ch.* Sic, Crito, est hic: mitte. *Cr.* Videat qui fiet.

Si mihi pergit, quae volt, dicere: ea, quae non volt, audiet.

Ego iſtaec moveo, aut curo? non tu tuum malum aequo animo feres? Nam

DONATUS.

16. SYCOPHANTA.] Hoc eſt, quod minime voluit ſibi dici Crito. nam ita loquutus eſt ſupra, *Clamitent me ſycophantam, hereditates perſequi.* HEM.] Principium iracundiae. audivit enim quod maxime vitabat: nam ut ſupra, *Clamitent me ſycophantam.* SIC, CRITO, EST HIC: MITTE.] Hic Chremes traducit illum ab iracundia, dicendo *ſic eſſe* eum. *Menander:* οὕτως αὐτός ἐστι. Et recte: quia naturae ignoſcitur, voluntati non item.

17. SI MIHI PERGIT, QUAE VOLT DICERE.] Graviter, et mature.

18. EGO ISTHAEC MOVEO, AUT CURO?] Eſt enim ſycophantae perturbare rem bonam, et curare malam. Hoc igitur dicit cum ὑποκρίσει. Ego haec turbo, aut cogito, quemadmodum tu dicis Simo? NON TU TUUM MA-

COMMENTARIUS.

15. PRO ILLA RE.] H. e. quod convenire huic rei queat. Virgilius, Aen. IV. 337. Pro re *pauca loquar.*

16. SYCOPHANTA.] Vide ſupra IV. 5. 20.

SIC, CRITO, EST HIC.] H. e. ea indole et conditione. Eun. III. 1. 18. Heaut. III. 1. 27. Phorm. III. 2. 42. Plautus, Amph. II. 1. 57. ſic ſum, *ut vides.* Vid. Scheffer. et Burm. ad Petron. 38.

17. SI MIHI PERGIT, QUAE VOLT DICERE, EA, QUAE NON VOLT, AUDIET.] Plautus, Aſin. II. 4. 82.

Tu contumeliam alteri facias, tibi non dicatur?

Pſeud. IV. 7. 77. *Contumeliam ſi dices, audies.* Caecilius apud Gell. VII. 17. *Audebis male, ſi male dixis mihi.* Salluſtius, invectiva in Ciceronem; *Reſpondebo tibi, ut, ſi quam male dicendo voluptatem cepiſti, eam male audiendo amittas.*

18. EGO ISTAEC MOVEO, AUT CURO?] Omnis emphaſis eſt in pro-

Nam, ego quae dico, vera an falsa audieris,
jam sciri potest.
Atticus quidam olim navi fracta, apud Andrum
ejectus est,
Et istaec una parva virgo. tum ille egens, forte
adplicat

Pri-

DONATUS.

MALUM AEQUO ANIMO FERES?] Non filium, sed amorem in filium significat. An quia iratus est? Et quaeritur, an conveniant haec verba Pamphilo venienti? Immo enim conveniunt: nam quanto magis dissimulat favorem, tanto plus acquirit fidei ad ea quae loquitur.

19. JAM SCIRI POTEST.] Addidit et temporis celeritatem, et magna maturitate dixit.

20. ATTICUS QUIDAM OLIM.] Haec pars argumenti est: quae et supra jam dicta.

21. FORTE ADPLICAT.] ADPLICAT, proprie de naufrago in littus ejecto atque egenti.

COMMENTARIUS.

pronomine EGO; scilicet, quia Simo toties illud TU ingeminaverat cum stomacho. Dicitur autem quis *movere*, qui primus dicit facitve quid. Ovidius, Heroid. XV. 3.

An, nisi legisses auctoris nomina Sapphus,
Hoc breve nescires unde movetur *opus?*

NON TU TUUM MALUM AEQUO ANIMO FERES?] Tam bona, quam mala *ferre* et pati dicimur. Phaedrus I, 2. 29.

Quia noluistis vestrum ferre, *inquit*, bonum,
Malum *perferte.*

Dicitur autem quis *aequo animo ferre* quid, qui fert humaniter quod corrigere nequit. Hec. IV. 4. 63. Phorm. I. 2. 88. Plautus, Mil. IV. 8. 33. *Fer aequo animo.*

20. NAVI FRACTA.] Supra I, 3. 17. Plautus, Rud. II. 6. 21.

Pol minume miror, navis si fracta 'st tibi.

Inde *naufragium* dictum, et ipse *naufragus*, qui *navem fregit.*

EJECTUS EST.] Proprie de naufragis. Vide supra I. 3. 18. Plautus, Rud. I. 5. 14. Ejectae *e mari sumus ambae.*

21. EGENS.] Amplius quid dicit, quam *pauper.* Ita Dido de

Primum ad Chryſidis patrem ſe. *Si.* Fabulam inceptat. *Ch.* Sine.
Cr. Itane vero obturbat? *Ch.* Perge. *Cr.* Tum is mihi cognatus fuit,
Qui eum recepit. ibi ego audivi ex illo, ſeſe eſſe Atticum.

Is

DONATUS.

22. PRIMUM AD CHRYSIDIS PATREM.] Quid eſt PRIMUM? an quia poſtea mortuus eſt? FABULAM INCEPTAT.] Aut ad comoediam retulit FABULAM, quia *fabula* comoedia, et quia argumentum quaſi fabulae narratur; aut certe ad irriſionem narrationis dicit. etenim OLIM fabulae proprium: ut *Horatius:*

---- olim
Ruſticus urbanum murem mus paupere fertur
Accepiſſe cavo, veterem vetus hoſpes amicum.

23. ITANE VERO OBTURBAT?] Si ſubdiſtinguit, *interſtrepit* accipe: ſi non diſtinguit, *evertit* intelligas. ITANE VERO OBTURBAT?] Poteſt, ITANE VERO, ſubdiſtingui: et ſic cum comminatione inferri, OBTURBAT.

24. IBI EGO AUDIVI EX ILLO.] Magna confirmatio veritatis eſt.

COMMENTARIUS.

Aenea, apud Virg. Aen. IV. 373. *ejectum litore*, egentem *Excepi.*

ADPLICAT PRIMUM AD CHRYSIDIS PATREM SE.] *Adplicant* ſe, qui adhaerent alteri. Heaut. II. 4. 13. Plautus, Menaechm. II. 2. 67.

Poſt illae extemplo ſe adplicant, *adglutinant.*

Neque vero ſoli amantes ad amicas, et hae rurſus ad amatores ſeſe adplicant, ſed et pauperes adplicare ſe ad patronos, eorumque auxilium et fidem implorare dicuntur. Ennius in Fragm. *Quo accedam? quo me* adplicem? Cicero, Orat. I. 39. *Si ſe ad aliquem quaſi patronum* adplicaviſſet. Dixit autem PRIMUM, non ſequente *ſecundum vel tertium*, aut ſimili. Ita Heaut. II. 3. 28. Plautus, Moſtell. V. 2. 32.

Omnium primum *ſodalem me eſſe ſcis gnato tuo.*

23. OBTURBAT.] Vide Donatum. Plautus, Poen. I. 2. 49.

Ne obturba, *ac tace.*

28. Dic

Is ibi mortuus eſt. *Ch.* Ejus nomen? *Cr.* Nomen
tam cito tibi? Phania.
Ch. Hem, perii. *Cr.* Verum hercle opinor
fuiſſe Phaniam: hoc certo ſcio,
Rhamnuſium ajebat ſe eſſe. *Ch.* O Juppiter!
Cr. Eadem haec, Chreme,
Multi alii in Andro tum audivere. *Ch.* Utinam
id ſit, quod ſpero. eho, dic mihi,
Quid eam tum? ſuamne eſſe ajebat? *Cr.* Non.
Ch. Cujam igitur? *Cr.* Fratris filiam.

Ch.

DONATUS.

25. NOMEN TAM CITO TIBI?] Non negantis eſt, ſed difficile ſe dicturum oſtendit. PHANIA.] Hoc ita dicit Crito, ut nemo audiret: ſcilicet adhuc dubitans, an ipſe ſit.

26. HEM.] Sunt qui putant, Simonem dicere: iraſcentem filio, Critonem ſubmonenti. PERII.] Hoc Pamphilus poſt iracundiam patris. An Chremis eſt dolentis, vel ad ejus mentionem, vel quod in filiam pene peccârat? VERUM HERCLE OPINOR.] Hoc adhuc cunctanter eſt dictum, et ideo indiget confirmatione.

27. RHAMNUSIUM SE.] Piraeeus et Rhamnus, et caetera hujuſcemodi, maritima Atticae oppida intelligenda ſunt. *Rhamnus*, pagus Atticae eſt.

28. MULTI ALII IN ANDRO.] Hoc *teſtimonium caecum* dicitur. Teſtimoniorum enim modus duplex eſt: *manifeſtus* et *caecus*. *Manifeſtus* eſt, qui certos teſtes, et praeſentes habet. *Caecus*, in quo multitudinem, aut civitatem dicimus ſcire. ut *Cicero*, *Teſtis eſt tota Sicilia*, quod tamen audientem conſternat. Eſt etiam in *caeco* jusjurandum, tabulae, abſenteſque perſonae.

29. CUJAM IGITUR?] Vetuſte, CUJAM. quod omnibus generibus et caſibus ſervit.

COMMENTARIUS.

28. DIC MIHI.] Vide ſupra IV. 1. 44.

 30. AR-

Ch. Certe mea 'ſt. *Cr.* Quid ais? *Si.* Quid tu ais? *Pa.* Arrige aures, Pamphile.
Si. Qui credis? *Ch.* Phania ille frater meus fuit. *Si.* Noram, & ſcio.
Ch. Is hinc, bellum fugiens, meque in Aſiam perſequens, proficiſcitur.
Tum illam relinquere hic eſt veritus; poſtilla nunc primum audio,

Quid

D O N A T U S.

30. ARRIGE AURES, PAMPHILE.] Tranſlatio a pecudibus. quibus verbis intendit, accipiendam eſſe vocem.
ARRIGE AURES, PAMPHILE.] Hoc Simo videtur dicere. Ut alii putant, ipſe ſibi Pamphilus.
31. NORAM, ET SCIO.] NORAM Phaniam, SCIO fratrem fuiſſe. Ergo et ad perſonam et ad rem retulit.
32. MEQUE IN ASIAM PERSEQUENS, PROFICISCITUR.] Bene IN ASIAM, ubi bellum non erat, ſed in Graecia. Et PERSEQUENS dicit, perſeverationem ſequentis oſtendens. *Perſequitur* enim qui non deſinit ſequi. *Virgilius,*

Quae te ſola, puer, multis e matribus, auſa Perſequitur.

C O M M E N T A R I U S.

30. ARRIGE AURES, PAMPHILE.] Uti beſtiae, ſubito ſtrepitum audientes *arrigunt aures*, in metu *demittunt*; ita homo ad inexſpectatae rei nuncium itidem *arrigere aures*, ubi excidit ſpe, vel ſubito metu corripitur, *demittere* dicitur. Virgilius, Aen. II. 303. *arrectis auribus* adſto. Contra Horatius, Carm. II. 13. 35.

Demittit *atras bellua Centiceps* Aures.

32. MEQUE IN ASIAM PERSEQUENS.] Recte explicat Donatus. Cicero, Fam. III. 8. *Qui me in caſtra, et qui trans mare* perſequi *non poſſent.* Suetonius, Caeſ. 35.
33. POSTILLA.] Ita junctim *poſtilla* dixerunt, uti *poſtea.* Eun. I. 2. 47. Heaut. II. 1. 38. Phorm. II. 2. 33. IV. 4. 25. V. 8. 29. Plautus, Curc. IV. 2. 43.

Sed eum, qui mihi illam vendidit, nunquam poſtilla *vidi.*

Vide Schottum, Obſ. I. 9.

34. QUID

Quid illo ſit factum. *Pa.* Vix ſum apud me,
ita animus commotus eſt metu,
Spe, gaudio, mirando hoc tanto, tam repentino bono.
Si. Nae iſtam multimodis tuam inveniri gaudeo.
Pa. Credo, pater. *Ch.*

DONATUS.

34. Vix sum apud me.] Hoc eſt argumentum, ſapientibus laetitiam vehementem in bonis moderandam; cum unuſquiſque gaudens ita perturbetur, ut apud ſe ipſum jam non ſit. Vix sum apud me.] *Non ſum apud me*, magis conſuetudine quam ratione dicitur. Aut forte ſic dicit: quaſi abierit animus, et rurſus redierit. Ita animus commotus est metu.] Duo carnifices futurarum rerum ſunt, ſpes et metus. Dolor enim et gaudium, praeſentium rerum ſunt. *Virgil.*

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: nec auras
Reſpiciunt.

Sed dolorem hic in laetitia non poſuit. Et mire ordinem ſervavit. ſic enim ſe haec invicèm ſequuntur. Et ἀσυνδέτως diſtinguendum eſt, spe, gaudio: ut ſeparatim inferantur.

35. Mirando.] Mirando, dum miror. Et eſt participium.

36. Nae istam multis modis tuam.] Non, multis modis inveniri gaudeo: ſed, tuam inveniri gaudeo. Alii, multis modis tuam inveniri gaudeo. Inveniri gaudeo.] Hic jam redit in gratiam Simo cum filio: niſi forte patrem ſocerum appellat. ut Turnus apud *Virgilium*,

COMMENTARIUS.

34. Quid illo sit factum.] H. e. Quid illi acciderit. Phorm. I. 2. 87. Plautus, Epid. I. 2. 48. Quid de tua fiet *fidicina igitur?* Cicero, Cluent. 66. Quid iſtis hominibus factum eſt, *Stratone et Nicoſtrato?*

Vix sum apud me.] *Apud ſe eſſe* dicitur, qui praeſenti et ſedato

Ch. At mihi unus ſcrupulus etiam reſtat; qui me male habet. *Pa.* Dignus es
Cum tua religione, odio. nodum in ſcirpo quaeris. *Cr.* Quid iſtuc eſt? *Ch.*

DONATUS.

Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus.

Sed quomodo infra dicit, *Quid reſtat, pater?* an *reſtat* quia haec jam major pars reconciliationis eſt? NAE ISTAM.] NAE, nimis. *Cicero*, *Nae iſti vehementer errant.* *Salluſtius*, *Nae iſta nobis manſuetudo et miſericordia.* GAUDEO.] *Gaudemus* noſtris: *gratulamur* alienis. Ut *Salluſtius*, *Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* CREDO, PATER.] Incertum, utrum, cui gratulatur, Simo ſit, quamvis Pamphilus reſpondeat. poteſt enim Chremes et pater videri. CREDO, PATER.] Sic reſponderi ſolet dicenti, GAUDEO.

37. AT MIHI UNUS SCRUPULUS ETIAM RESTAT.] AT diſcretivum eſt ſuperiorum dictorum. SCRUPULUS a *ſcrupo* lapide dictus, lapillus minimus. nam nimis moleſtae ſunt pedibus ſcrupuloſae viae. ut *Virgilius*,

Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.

ETIAM.] Pro adhuc.

38. DIGNUS ES CUM TUA RELIGIONE ODIUM.] Aut accuſativus pro ablativo caſu eſt poſitus, pro odio. aut ſeparatim ODIUM legendum eſt, ut ſit, dignus qui male habearis. NODUM IN SCIRPO QUAERIS.] *Scirpus*, paluſtris res, et leviſſima. *Lucilius* in primo, *Nodum in ſcirpo inſane facere vulgus.* Eſt autem *ſcirpus*, ſine nodo, et levis junci ſpecies. Alibi ipſe, *Reddunt curatura junceas.* *Plautus*, *Scirpea inducitur ratis.*

COMMENTARIUS.

dato eſt animo. Supra II. 4. 5. Plautus, Mil. IV. 8. 36. *Perii! ſumne ego apud me?*

37. SCRUPULUS.] Explicat Donatus. Cicero, Att. I. 18. *Domeſticarum quidem ſollicitudinum oculos omnes, et* ſcrupulos *occultabo.* Plinius, Lib. III. Epiſt. 17. *Exime hunc mihi* ſcrupulum, *cui par eſſe non poſſum.*

QUI ME MALE HABET.] Vide ſupra II. 6. 5.

38. RELIGIONE.] Vide ſupra IV. 3. 15. Dixit autem, CUM TUA

Ch. Nomen non convenit. *Cr.* Fuit hercle huic
aliud parvae. *Ch.* Quid, Crito?
Numquid meministi? *Cr.* Id quaero. *Pa.* Egone
hujus memoriam patiar meae
Voluptati obstare, cum egomet possim in hac
re medicari mihi?
Non patiar. heus Chreme: quod quaeris, Pasibula 'st. *Cr.* Ipsa 'st. *Ch.* Ea 'st.
Pa. Ex ipsa millies audivi. *Si.* Omneis nos
gaudere hoc, Chreme,

Te

DONATUS.

40. ID QUAERO.] Rursus Crito obliviosus est, utpote alienarum rerum.

41. VOLUPTATI OBSTARE.] Nunc laetitiae et gaudio.

42. HEUS CHREME.] HEUS dicendum erat, quia Chremes Critonem intuebatur.

43. EX IPSA MILLIES AUDIVI.] Duas res ostendit Pamphilus, et quod verum sit quod ex ipsa saepe audierit, et quod sit Glycerium. OMNES NOS GAUDERE HOC, CHREME.] Aut HOC correpte, aut HOC producte: ut sit, hac re gaudere. ET GAUDERE, nostris est, ut supra adnotavimus: alienis vero, gratulari. *Sallustius, Et ei voce magna vehementer gratulabantur.* Plus est ergo gaudere, quam laetari.

COMMENTARIUS.

TUA RELIGIONE, stilo Comico, pro, ob tuam religionem. Eun. I. 2. 73. Heaut. IV. 6. 7. Cicero, Philipp. XIII. 18. *Conservandus civis cum tam pio justoque foedere.*

NODUM IN SCIRPO QUAERIS.] H. e. Difficultatem moves, ubi nulla est. Plautus, Menaechm. II. 1. 22. *In scirpo nodum quaeris.* Ennii fertur: *Quaerunt in scirpo, soliti quod dicere nodum.*

43. AUDIVI.] Eun. III. 1. 32. Phorm. III. 2. 2.

T 5 46. DE

Te credo, credere. *Ch.* Ita me Di ament,
credo. *Pa.* Quid restat, pater?
Si. Jam dudum res reduxit me ipsa in gratiam.
Pa. O lepidum patrem!
De uxore, ita ut possedi, nihil mutat Chremes.
Ch. Causa optuma 'st,
Nisi quid pater ait aliud. *Pa.* Nempe. *Si.* Id
scilicet. *Ch.* Dos, Pamphile, est
Decem talenta *Pa.* Accipio. *Ch.* Propero ad
filiam. eho mecum, Crito:
Nam

DONATUS.

44. QUID RESTAT, PATER?] Hoc est, ne irascaris.

45. O LEPIDUM PATREM!] In quo leporis est plurimum, *lepidus* dicitur. Nam *lepos* est venustas.

47. NEMPE, SCILICET.] NEMPE et SCILICET dicentes, manu vel vultu dotem significant. quod mox intelligit Chremes. Alii ἀπὸ τῦ SCILICET, Chremetis personam faciunt. DOS PAMPHILE EST.] Id est, Pamphilo pro uxore dabuntur decem talenta.

48. ACCIPIO.] Ille nisi dixisset, ACCIPIO, dos non esset, datio enim ab acceptione confirmatur: nec potest videri datum id, quod non sit acceptum. EHO.] EHO hic admiratio est intentionis, ad id quod dicturi sumus.

COMMENTARIUS.

46. DE UXORE, ITA UT POSSEDI, NIHIL MUTAT CHREMES.] Subaudi, *Quin porro possideam.* Videtur autem respicere verba Edicti Praetorii, UTI POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS.

CAUSA OPTUMA 'ST.] Εὐφημισμὸς, quo utebantur, quoties *nullum* vel *nihil* dicere nollent. Plautus, Aul. II. 2. 83.

> *Sed nuptias*
> *Hodie quin faciamus, num quae* causa est? Eu. *Immo*
> *aedepol* optuma.

Respondendum erat, *nulla.*

47. NISI QUID PATER AIT ALIUD] Cicero, Att. XVI. 11. *Nisi quid tu aliud.* Tusc. III. 48 *Nisi quid aliud sibi videtur.*

DOS, PAMPHILE, EST DECEM TALENTA.] Plautus, Merc. IV. 3. 4. *Hem, quoi* decem talenta dotis *detuli.*

Di-

Nam illam me credo haud nosse. *Si.* Cur non illam huc transferri jubes?

Pa. Recte admones. Davo ego istuc dedam jam negoti. *Si.* Non potest.

Pa. Quî non potest? *Si.* Quia habet aliud magis ex sese, & majus. *Pa.* Quidnam? *Si.* Vinctus est.

Pa. Pater, non recte vinctus est. *Si.* Haud ita jussi. *Pa.* Jube solvi, obsecro.

Si. Age fiat. *Pa.* At matura. *Si.* Eo intro. *Pa.* O faustum & felicem hunc diem!

DONATUS.

50. DEDAM JAM.] Addidit et temporis celeritatem.

51. QUÎ?] Quamobrem?

52. NON RECTE VINCTUS EST.] Id est, *non juste.* Sed hic ad causam retulit, NON RECTE: senex vero, ad rem retulit. HAUD ITA JUSSI.] Quia quadrupedem constringi jusserat, quasi recte ac diligenter. Et hoc ipsum non vacat. nam jam joculariter loqui, et minus irascentis est, et placabilis animi. HAUD ITA JUSSI.] Eleganter lusit ad ἀμφιβολίαν, et simul ostendit, quam propitius sit Pamphilo pater, et quam facile veniam Davo impetrare possit ab eo: quippe qui jam etiam jocetur. Pamphilus autem dixerat *non juste:* ille sic respondit, quasi dixerit, *non diligenter vinctus est.* Et HAUD ITA JUSSI: sic enim praeceperat, *Quadrupedem constringito.*

COMMENTARIUS.

Dicit autem, *decem talenta est dos*, uti supra, III. 3. 23. *Irae amantium est integratio amoris.* Et quum Talentum contineret sexaginta minas, seu argenti libras, quarum singulae erant sex mille drachmarum, videtur haec dos de *dote summa* intelligenda, de qua supra I. 1. 74.

49. HUC TRANSFERRI.] Ita Adelph. IV. 7. 13. V. 7. 11.

50. DAVO EGO ISTUC DEDAM NEGOTI.] Supra Prol. 2. III. 2. 41. Eun. III. 4. 6.

ACTUS QUINTI
SCENA QUINTA.

CHARINUS. PAMPHILUS.

Ch. PRoviso quid agat Pamphilus: atque eccum. *Pa.* Aliquis forsan me putet

Non putare hoc verum: at mihi nunc sic esse hoc verum lubet.

Ego Deorum vitam propterea sempiternam esse arbitror, Quod

DONATUS.

PROVISO QUID AGAT PAMPHILUS.] *Haec Scena alterum generum Chremeti comparat: ne aut Charinus tristis recedat, aut non provisum videretur Philumenae.*

1. PROVISO QUID AGAT.] Hoc colloquium post compendium fabulae inducitur: ut una narratione etiam negotium Charini transigi possit. PROVISO QUID AGAT.] Dupliciter res ab oculis spectatorum moventur: aut enim futura promittuntur, aut facta narrantur. PROVISO, duo significat: et provideo et procedo.

2. AT MIHI NUNC SIC ESSE HOC VERUM LUBET.] Sic delicate pronuntiandum est, et separatim distinguendum. AT MIHI NUNC SIC ESSE HOC VERUM LUBET.] Sensus hic est, alii putent, ut volent: ego autem verum esse confirmo, quod mihi lubet verum credere.

3. EGO DEORUM VITAM PROPTEREA SEMPITERNAM ESSE ARBITROR.] Omne quod habemus, aut mutuum est, aut proprium. *Mutuum* est quicquid ad tempus habe-

COMMENTARIUS.

1. PROVISO, QUID AGAT PAMPHILUS.] Visum exire ex aedibus *provisere* dicitur. Eun. III. 1. 4. Adelph. V. 6. 1. Plautus, Menaechm. V. 1. 4.

Provisam, *quam mox vir meus redeat domum.*

4. Vo-

Quod voluptates eorum propriae ſunt : nam
mihi immortalitas
Parta 'ſt, ſi nulla aegritudo huic gaudio interceſſerit.
Sed

DONATUS.

bemus, nec poſtmodum noſtrum futurum eſt, ut uxor, domus, villa, ſervi, et caetera in hunc modum: *Proprium*, ut virtus animi, et bonum ſempiternum. quod proprie de Diis dicitur. non enim aliunde venerunt, ſed apud ſe ipſos ſunt ſemper. Et Epicurum ſecutus hoc dixit. Proprie ergo de Diis *ſempiternum* dicitur. Nam inter *ſempiternum* et *perpetuum* hoc intereſt: quod *ſempiternum* ad Deos, *perpetuum* proprie ad homines pertinet. EGO DEORUM VITAM PROPTEREA.] Hanc ſententiam totam *Menandri* de Eunucho tranſtulit. Et hoc eſt quod dicitur, *Contaminari non decere fabulas.* EGO DEORUM VITAM.] Non dixit, quod ſcit: ſed quod verum putet. Et eſt δόγμα Ἐπικούρειον, quod a caeteris Philoſophis repudiatur, de otio Deorum ac perenni voluptate.

4. PROPRIAE SUNT.] Perpetuae, ſempiternae, quae non ſunt accommodatae ad tempus, ac mutuae. ſic et ſupra, *Nihilne eſſe proprium cuiquam.*

5. SI NULLA AEGRITUDO HUIC GAUDIO INTERCESSERIT.] Scilicet ſecundum ſupradictam ſententiam, Si propria, inquit, haec fuerit voluptas, Deus ſum.

COMMENTARIUS.

4. VOLUPTATES PROPRIAE.] Videtur ἐπιχωρίζειν. Vide ſupra IV. 3. 1. et V. 5. 2.

NAM.] Tranſitioni inſervit haec particula. Ita Heaut. Prol. 16. Cicero, Fam. XIV. 1. Nam *quid ego de Cicerone dicam.*

MIHI IMMORTALITAS PARTA 'ST.] Expreſſio ſummae felicitatis. Plautus, Merc. III. 4. 18. *Salvos ſum:* immortalitatis Mihi data eſt. Propertius, II. 14. 9.

Quanta ego praeterita collegi gaudia nocte!
Immortalis ero, ſi altera talis erit.

5. AEGRITUDO.] Dolor animi. Heaut. III. 1. 19. V. 3. 1. Adelph. III. 2. 14. et paſſim alibi. Cicero, Tuſc. III. 10. Ut aegro-

Sed quem ego mihi potissimum optem nunc, cui haec narrem, dari?

Ch. Quid illud gaudii est? *Pa.* Davom video. nemo 'st, quem mallem, omnium:

Nam hunc scio mea solide solum gavisurum gaudia.

DONATUS.

7. QUID ILLUD GAUDII EST?] In aliis Davi persona infertur.

8. NAM HUNC SCIO MEA SOLIDE SOLUM GAVISURUM GAUDIA.] Ἀρχαϊσμός. SOLIDE SOLUM.] Figura παρόμοιον.

COMMENTARIUS.

grotatio *in corpore*, *sic* aegritudo *in animo nomen habet*, *non sejunctum à dolore.*

8. SOLIDE GRAVISURUM GAUDIA.] Supra IV. 1. 13. Cicero, Lael. 6. *Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis aeque ac tu ipse, gauderes?*

ACTUS QUINTI

SCENA SEXTA.

DAVUS. PAMPHILUS. CHARINUS.

Da. PAMPHILUS ubinam hic est? *Pa.* Dave. *Da.* Quis homo 'st? *Pa.* Ego sum. *Da.* O Pamphile.

Pa.

DONATUS.

PAMPHILUS UBINAM HIC EST?] *In hoc Actu mira arte ea quae restant de Comoedia breviter explicantur, et designantur duorum sociorum binae nuptiae.*

1. PAMPHILUS UBINAM HIC EST? P. DAVE. D. QUISNAM HOMO EST?] In affectu gaudentis Pamphili, et Davi

Pa. Nescis quid mihi obtigerit. *Da.* Certe: sed quid mihi obtigerit, scio.

Pa. Et quidem ego. *Da.* More hominum evenit, ut quod sim nactus mali,

Prius rescisceres tu, quam ego illud, quod tibi evenit boni.

Pa. Mea Glycerium suos parentes repperit. *Da.* O factum bene! *Ch.* Hem!

Pa. Pater amicus summus nobis. *Da.* Quis? *Pa.* Chremes. *Da.* Narras probe. *Pa.*

DONATUS.

vi gratulatione, cognitionem rerum Charino praebuit: cujus persona parce utitur post compendium.

2. SED QUID MIHI CONTIGERIT, SCIO.] Scio, id est, persensi.

3. MORE HOMINUM.] Hominum abundat. MORE HOMINUM EVENIT, UT ID QUOD SIM NACTUS MALI.] Quia fama mali celerior, quam boni: id est, ut facilius mala, quam bona nuntientur. Ad hoc ergo dixit, quod ille prior scierit quod esset vinctus, quam ipse cognitam Glycerium cognosceret.

5. MEA GLYCERIUM SUOS PARENTES REPPERIT.] Haec ita narrantur Davo, ut eadem opera etiam Charinus audiat.

6. PATER AMICUS SUMMUS.] Haec omnia ut diximus, propter Charinum dicuntur, ut audiat. AMICUS SUMMUS.] Deest *ejus*.

COMMENTARIUS.

3. MORE HOMINUM EVENIT.] H. e. Ita ut fit, vel fieri adsolet. Plautus, Aul. II. 2. 68.

> *Quia vides, me suam amicitiam velle; more hominum facit.*

QUOD SIM NACTUS MALI.] Phorm. III. 3. 10. Nepos, Att. 21. Nactus est morbum, *quem initio et ipse et medici contemserunt.*

5. O FACTUM BENE.] Formula approbantis et gratulantis. sic mox Vs. 11. Eun. V. 9. 7. Plautus, Pseud. IV. 6. 37. *Bene hercle factum.* Martialis VII. 15. 3.

> O bene, *quod silva colitur Tirynthius ista.*

6. NARRAS PROBE.] Formula laetantis, et laudantis rem auditam.

Pa. Nec mora ulla 'ſt, quin eam uxorem ducam. *Ch.* Num ille ſomniat
Ea, quae vigilans voluit? *Pa.* Tum de puero, Dave? *Da.* Ah, deſine.
Solus eſt, quem diligunt Dî. *Ch.* Salvos ſum, ſi haec vera ſunt.
Conloquar. *Pa.* Quis homo 'ſt? o Charine, in tempore ipſo mihi advenis.
Ch. Bene factum. *Pa.* Audiſtin'? *Ch.* Omnia. age, me in tuis ſecundis reſpice. Tu-

DONATUS.

7. NUM ILLE SOMNIAT EA, QUAE VIGILANS VOLUIT?] Hinc *Virgilius*,

Credimus? an, qui amant, ipſi ſibi ſomnia fingunt.

8. DESINE.] Compendium attulit.

11. BENE FACTUM.] A gratulatione coepit. OMNIA.] Compendium. AGE, ME IN TUIS SECUNDIS RESPICE.] Haec ſunt quae abſolute dicuntur: & eſt commonitio. Sunt enim qui felicitate elati, ne reſpicere quidem velint amicos. Et *reſpicere*, eſt proprie retro aſpicere. Id eſt, quem praecedis felicitate, non oblivifcaris.

COMMENTARIUS.

ditam. Eun. V. 3. 7. Hec. IV. 4. 20.

7. NUM ILLE SOMNIAT EA, QUAE VIGILANS VOLUIT?] Ennius: *Quae in vita uſurpant homines, cogitant, curant, vident,*

Quaeque agunt vigilantes, *agitantque*, ea *ſi cui* in ſomnio *accidunt*,

Minus mirum eſt.

Vide Comment. majorem.

9. SOLUS EST, QUEM DILIGUNT DI.] Formula praedicandi alterum felicem. Plautus, Bacchid. IV. 7. 8.

Quem Di diligunt,

Adoleſcens moritur, dum valet, ſentit, ſapit.

10. IN TEMPORE IPSO.] H. e. Opportune et optato. Supra IV. 4. 44. *per tempus.* Et III. 2. 52. IV. 4. 19. Heaut. II. 3 123. Hec. IV. 4. 5. Plautus, Poen. V. 3. 19.

Cum huc adveniſti hodie in ipſo tempore.

11. ME IN TUIS SECUNDIS RESPICE.] Supra IV. 1. 18. Plautus,

Tuus est nunc Chremes: facturum quae voles,
scio esse omnia.

Pa. Memini. atque adeo longum est nos illum
expectare, dum exeat.

Sequere hac me intus ad Glycerium. nunc tu
Dave, abi domum: Pro-

DONATUS.

12. TUUS EST NUNC CHREMES.] *Lucilius* in secundo, *Nunc praetor tuus est, meus si discesserit horno Gentilis.*

13. ATQUE ADEO LONGUM EST NOS ILLUM EXPECTARE.] Quia & audacter & artificiose binos amores duorum adolescentium, & binas nuptias in una fabula machinatus est: & id extra praescriptum *Menandri*, cujus Comoediam transferebat: idcirco aliud in proscenio, aliud post scenam retulit: ne vel justo longior fieret, vel in eandem propter rerum similitudinem cogerentur.

14. SEQUERE HAC ME INTUS AD GLYCERIUM.] Jam post scenam itur: quia ulterius in proscenio nihil agitur. TU DAVE, ABI DOMUM.] Hi versus, usque ad illum, GNATAM TIBI MEAM PHILUMENAM UXOREM, negantur *Terentii* esse: adeo ut in pluribus exemplaribus bonis non inferantur.

COMMENTARIUS.

tus, Bacchid. III. 6. 14.

Nullus est, quoi non invideant rem secundam obtingere.

12. TUUS EST NUNC CHREMES.] H. e. *tibi faventissimus.* Eun. II. 2. 39. V. 9. 10. Phorm. IV. 1. 21. Plautus, Poen. V. 39. *Mi patrue, salve: nam nunc es plane meus.* Cicero, Fam. II. 13. *Jam me Pompeji totum esse scis.* Idem, Mil. 1. *Reliqua vero multitudo, quae quidem civium est, tota nostra est.* Suetonius, Galb. 20. *Quid agitis, commilitones? Ego vester sum, et vos mei.*

14. SEQUERE HAC ME INTUS.] Varie usurpatur τὸ INTUS; notans non tantum in loco, uti mox Vs. 16. et 17. sed et motum de loco. Plautus, Pseud. II. 2. 10.

Ostium pultabo, atque intus evocabo aliquem foras.

et ad locum, notans *intro:* uti h. l. et Lucretius VI. 22.

Omnia cernebat, quaecumque receperat intus.

Quanquam aliter cepit et praecepit Lucilius, apud Charis. Lib. I.

Nam veluti intro aliud longe esse atque intus videmus,

Propere arcesse; hinc qui auferant eam. quid
stas? quid cessas? *Da.* Eo.
Ne expectetis, dum exeant huc: intus despondebitur;
Intus transigetur, si quid est, quod restet. Ω
Plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATUS.

16. NE EXPECTETIS.] Mire dicit, latenter se laudans: quo verbo avidum adhuc audiendi populum, adeoque cupidum & intentum ostendit, ut finem Comoediae evenisse non senserit.

17 INTUS TRANSIGETUR, SI QUID EST, QUOD RESTET.] Artificiose Poëta hereditatis justam petitionem ex Critonis persona praetermisit, quae ei Glycerio cognita jure tribuebatur: ne vel parvo rei Critonis tractatu, aut defraudatione Glycerii infuscaretur finis fabulae, ad laetum exitum spectans. SI QUID EST, QUOD RESTET.] Quia narratione dignum non est, quod Charinus rogat.

AELII DONATI V. C. *Oratoris Urbis Romae, Comment.* *in* TERENTI ANDRIAM *explicit.*

COMMENTARIUS.

Sic et apud te *longe alid est, neque idem valet* ad te,
Intro *nos vocat* ad sese, *tenet* intus apud se.

15. QUID STAS?] Formula increpandi hominem lentum. Eun. III. 2. 6. Heaut. II. 3. 9. IV. 7. 3.

17. Ω.] De hac nota vide Comment. nostrum majorem, et quae Bentlejus ad h. l. notavit.

PLAUDITE.] Hac voce spectatores dimittebantur. Pronunciabantur autem vel à grege histrionum, vel ab ea persona, quae prodibat in scenam. Plaudebant autem spectatores complosis manibus, significaturi, fabulam placuisse. Vide Brisson. Form. Lib. VIII. Quandoque *Valete et Plaudite*, quandoque *Plausum clarum date*, quandoque aliter dictum, uti è Plautinis Comoediis patet.

P. TERENTII
EUNUCHUS.

ACTA LUDIS MEGALENSIB. L. POSTUMIO ALBINO L. CORNELIO MERULA AEDILIB. CURULIB. EGERE L. AMBIVIUS TURPIO L. ATILIUS PRAENESTINUS TIBIIS DUABUS DEXTRIS. GRAECA MENANDRU. ACTA II. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI M. VALERIO C. FANNIO COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.

Phaedria	*adolesc. amator Thaidis.*	Chremes	*adolesc. frater Pamphil.*
Parmeno	*servus Phaedriae.*	Antipho	*adolescens.*
Thais	*meretrix.*	Dorias	*ancilla Thaidis.*
Gnatho	*parasitus Thrasonis.*	Dorus	*eunuchus.*
Chaerea	*adolesc. amator Pamphilae.*	Sanga	*Centurio.*
Thraso	*miles, rivalis Phaedriae.*	Sophrona	*nutrix Pamphilae.*
Pythias	*ancilla Thaidis.*	Laches	*senex, pater Phaed. et Chaer.*

PERSONAE MUTAE.

Strato *Elephantis Indicis praefectus.*

Simalio, Donax } *Ordinum ductores.*

Syriscus *Ordinum ductor.*

Sannio *servus atriensis.*

Pamphila *adolescentula.*

V 2 C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA
IN TERENTII EUNUCHUM.

SOrorem falſo dictitatam Thaidis,
Id ipſum ignorans, miles advexit Thraſo,
Ipſique donat. erat haec civis Attica.
Eidem Eunuchum, quem emerat, tradi jubet
Thaidis amator Phaedria, ac rus ipſe abit,
Thraſoni oratus biduum concederet.
Ephebus frater Phaedriae puellulam
Cum deperiret, domo miſſam Thaidi,
Ornatu Eunuchi induitur: ſuadet Parmeno:
Introiit: vitiat virginem: ſed Atticus
Civis repertus frater ejus, conlocat
Vitiatam ephebo, Phaedriam exorat Thraſo.

AELII DONATI,
V. C. ORATORIS URBIS ROMAE,
PRAEFATIO IN EUNUCHUM TERENTII.

HAec maſculini generis nomine nuncupata Fabula eſt, Eunuchus: et eſt Palliata Menandri vetus: quam ille auctor de facto adoleſcentis, qui ſe pro Eunucho deduci ad meretricem paſſus eſt, nominavit. Itaque ex magna parte motoria eſt. Atque in hac Comoedia qui perſonam Parmenonis actor ſuſtinet, primas habet partes. Secundae ſunt Chaereae. Tertiae Phaedriam ſpectant. Hujus Prologus ſane eſt concitatior. Nam et objecit crimina adverſantibus: et comminatur in poſterum: et accuſatorie narrat injuriam Terentio factam: et ad ultimum tumultuoſe, et cum magna invidia defendit Poëtam. Haec et πρότασιν et ἐπίτασιν, et καταστροφὴν ita aequales habet, ut nuſquam dicas longitudine operis Terentium delaſſatum dormitaſſe. Ac-

tus

tus sane implicatiores sunt in ea, et qui non facile a parum doctis distingui possint: ideo quia tenendi spectatoris causa vult Poeta noster omnes quinque Actus velut unum fieri, ne respiret quodammodo: atque distincta alicubi continuatione succedentium rerum, ante aulea sublata fastidiosus spectator exsurgat. Acta plane est Ludis Megalensibus, L. Posthumio, L. Cornelio Aedilibus Curulibus: etiam tunc personatis L. Numidio Posthumio, L. Ambivio Turpione: item modulante Flacco Claudio tibiis dextra et sinistra ob jocularia, multa permixta gravitate. Et acta est tanto successu ac plausu atque suffragio, ut rursus esset vendita, et ageretur iterum pro nova: proque ea pretium, quod nulli ante ipsam fabulam contigit, octo millibus sestertiûm numerarent Poëtae. Proverbia multa saepe pronuntiata, et cantica saepe mutatis modis exhibita sunt. Προτατικὸν πρόσωπον nusquam habet: sed suis tantum personis utitur. In hac Terentius delectat facetiis: prodest exemplis: et vitia hominum paulo mordacius, quam in caeteris carpit. Exempla autem morum hic tria praecipua proponuntur, urbani scilicet, parasiti, et militaris. Haec edita tertium est, et pronunciata, TERENTII EUNUCHUS: quippe jam adulta commendatione Poëtae, ac meritis ingenii notioribus populo. Facta autem ex duabus Graecis una est Latina. Nam ex EUNUCHO et COLACE Menandri fabulis, haec EUNUCHUS Terentiana scripta est, non sine crimine, quod multa in hanc translata sint ex multis Poëtis Latinis. quod totum per Prologum purgat atque defendit.

M. ANT. MURETI
ARGUMENTUM.

Civis quidam Atheniensium filiam, cui Pamphilae, et filium, cui Chremeti nomen erat, habuit. ex iis Pamphilam adhuc infantulam praedones rapuere e Sunio, et mercatori cuidam Rhodio vendidere: qui Rhodum advectam meretrici, quam amabat, dono dedit. Haec acceptam puellam pari cura ac studio, cum Thaide filia coepit educere: nemo ut esset, qui non utramque ex ipsa genitam

tam esse arbitraretur. Thais, quae grandiuscula erat, quum ad eam aetatem pervenisset, ut viris placere posset, maternam, ut fit, vivendi rationem insecuta, cum hospite quodam Athenas venit, qui eam postea moriens haeredem reliquit. Interea miles, Thraso nomine, ad eam adjecit animum: quumque cum ea per aliquod tempus consuevisset, in Cariam profectus est. Thaidis mater per eos dies vitam morte commutaverat, fraterque ipsius Pamphilam venalem proposuerat, sperans eam, quod et formosa esset, et fidibus sciret, praeclare a se venditum iri. Forte accidit, ut eo ipso tempore Thaidis amator miles esset Rhodi: qui, harum omnium rerum inscius, Pamphilam emit; ut esset, quod amicae, Athenas reversus, dono daret. Thais, profecto milite, aliam conditionem quaesierat, adjunxeratque sibi Phaedriam, adolescentem Atheniensem, Lachetis filium. Inaudiverat interim etiam aliquid de Pamphila; jamque cum fratre ipsius Chremete aliquoties collocuta, eo pervenerat, ut non dubiis indiciis intelligeret, sororem illius esse, quae secum in maternis aedibus educata foret. Summopere cupiebat igitur occasionem sibi aliquam dari, qua Pamphilam suis restitueret, eodemque facto, et puellam summo afficeret beneficio, et propinquorum illius amicitia fortunas constabiliret suas. Redit miles: sed quum cognosset de amore Phaedriae, puellam se, nisi eo repulso, daturum negat. Thais, quid ageret, nescire: nam et Phaedriam amabat ex animo, et Pamphilae recipiendae gratia quidvis sibi faciendum putabat: tandem, quum speraret, se postea facile consilium suum ei ipsi, cujus animum offenderat, probaturam; Phaedriam, ut militi gratificaretur, excludit. Postridie arcessito ei, atque aegre ferenti, tandem se purgat, multisque precibus ab eo impetrat, ut, per biduum, priores partes habere Thrasonem sineret: ubi primum eripuisset puellam, nihil sibi cum illo amplius fore. Phaedria, ut hujus bidui molestiam aequiore animo ferret, rus sibi abeundum esse statuit: itaque abiens, mandat Parmenoni, ut eunuchum et Aethiopissam ad Thaidem, cui eos emerat, duceret. Pamphilam, quum ex aedibus Thrasonis ad Thaidem deduceretur, conspicatus in via Phaedriae frater natu minor Chaerea, ita ejus amore flagrare coepit, nihil ut pensi haberet, dum ea potiretur: neque prius conquievit, quam, ejus rei causa, ad Thaidem pro eunucho deductus est. Quid plura? Thaide ad coenam cum milite profecta, virgini a Chaerea per vim vitium offertur. Turbae undique mirabiles, donec, tota re patefacta, Thais a Lachete in fidem et clientelam recipitur. Chaerea agnitam Pamphilam ducit uxorem. Thraso diu illusus, tandem in amoris meretricii partem, Gnathonis parasiti opera, admittitur.

P U-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS EUNUCHUS.

PROLOGUS.

SI quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, et minime multos laedere,
In his Poëta hic nomen profitetur suum.
Tum

DONATUS.

SI QUISQUAM EST, QUI PLACERE.] Attendenda Poëtae copia, quod in tot Prologis de eadem causa iisdem fere sententiis, variis verbis utitur. BONIS QUAM PLURIMIS.] Commendat personam.

2. ET MINIME MULTOS LAEDERE.] Ἀντίθετον πρῶτον.

3. IN HIS POETA HIC NOMEN PROFITETUR SUUM.] Cum dixisset, QUISQUAM, intulit, IN HIS. et alibi, *Cujus mos maxime est consimilis vestrum, hi se ad vos applicant.*

COMMENTARIUS.

1. PLACERE SE.] Πλεονάζει τὸ SE. Vide And. IV. 5. 2.

2. MINIME MULTOS LAEDERE.] Vult igitur Poëta ita placere bonis; ut tamen malos minime laedat. Per MULTOS enim *malos* intelligit. Accius: Bonis *probatum potius, quam multis fore.* Cicero, de Rep. VI. *Et vero in dissensione civili, quum* boni *plus quam multi valent.* Vide Comment. majorem.

3. NOMEN PROFITETUR.] Locutio vel à militibus, vel à candidatis translata. Cicero, Fam. X. 31. *Ei me* profiteor *inimicum.* Suetonius, Aug. 4. Ner. 31. Gellius, V. 9.

4. DIC-

Tum si quis est, qui dictum in se inclementius
Existimabit esse, sic existimet:
Responsum, non dictum esse, quia laesit prior,
Qui bene vertendo, et eas describendo male,
Ex

DONATUS.

4. TUM SI QUIS.] Bene, SI QUIS: cum *L. Lavinium* significet, ne vel ipsum a se laesum esse fateretur. Et TUM, praeterea: ut, *Tum canit Hesperidum.* INCLEMENTIUS.] Pro *inclementer.* ut,

Jam senior, sed cruda Deo viridisque senectus.

5. EXISTIMET.] Pro EXISTIMAVIT.

6. RESPONSUM, NON DICTUM ESSE.] Deest *ei*, ut in Phormione, *Si quis quid reddit, magna habenda est gratia.* NON DICTUM ESSE.] Superius DICTUM, participium est: inferius, nomen. A quo etiam *dicaces* dicuntur, qui joeosis salibus maledicunt. RESPONSUM, NON DICTUM ESSE.] Figura πλοκή. nam DICTUM modo bis numero positum, supra nomen significat, infra participium. ut in Heautont. *In quem quidvis harum rerum convenit, quae sunt dicta in stultum.*

7. QUI BENE VERTENDO.] BENE, pro valde. ET VERTENDO, in linguam Latinam transferendo. *Plautus, Vertit barbare.* Aut VERTENDO.] corrumpendo.

COMMENTARIUS.

4. DICTUM IN SE INCLEMENTIUS.] H. e. gravius. Plautus, Amph. II. 2. 110. *Iterum jam hic* in me inclementer dicit. Rud. I. 2. 26. *Qui* inclementer dicat homini *libero.*

6. RESPONSUM NON DICTUM.] Phorm. Prol. 14.

LAESIT PRIOR.] Quinctilianus, Instit. VI. 3. *Salse dicant in eum, quisquis aliquid* dixerit prior.

7. BENE VERTENDO, ET EAS DESCRIBENDO MALE.] Sensus est: ita bene vertit is, qui bene se vertisse jactat, ut interim male descripserit, i. e. actoribus personas non ex lege Comica dederit, atque adeo ex Graecis bonis Latinas fecerit non bonas. *describere* enim distribuere est. Cicero, Catil. I. 4. Descripsisti *urbis partes ad incendia.* Eodem fere sensu scribit Suetonius, Ner. 39. *Quod Nauplii mala* bene cantaret, *sua bona* male disponeret.

9. IDEM

Ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas.
Idem Menandri Phasma nunc nuper dedit.

At-

DONATUS.

9. IDEM MENANDRI PHASMA NUNC NUPER DEDIT.] Τὸ *αὐτὸ* apparet pronuntiatum, quasi hoc ipso admonuerit spectatorem, quam turpiter et imperite haec Fabula scripta sit. Et bene, NUNC NUPER: ut ex vicinitate facti ostendat, nihil esse dicendum, quam displicuerit haec Comoedia *L. Lavinii*: propterea quod res recens sit, et omnes meminerint. PHASMA autem, nomen est Fabulae *Menandri*: in qua noverca superducta adolescenti, virginem, quam ex vicino quodam conceperat, furtim eductam, cum haberet in latebris apud vicinum proximum, hoc modo secum habebat assidue, nullo conscio. Parietem, qui medius inter domum mariti ac vicini fuerat, ita perfodit, ut in ipso transitu sacrum locum esse simularet. Cumque transitum intenderet sertis ac fronde felici, rem divinam saepe faciens, evocabat ad se virginem. Quod cum animadvertisset adolescens, primum aspectu pulchrae virginis, velut numinis visu perculsus exhorruit: unde PHASMA est nomen Fabulae. deinde paulatim re cognita, exarsit in amorem puellae: ita ut remedium tantae cupiditatis, nisi ex nuptiis, non reperiretur. Ita ex commodo matris ac virginis, et ex voto amatoris, consensuque patris, nuptiarum celebratione finem accipit Fabula. Utrum ergo hoc dicat, quod totam Fabulam transferendo, laeserit *L. Lavinius*: an hoc tantum, de quo reprehendat, sed his signis velit ostendere, quem dicat vitiose *Thesaurum* composuisse; ut in *Thesauro* sit culpa, non in PHASMATE? NUNC NUPER DEDIT.] NUPER, ex illis verbis est, quae veteres propter ambiguitatem cum adjectione proferebant. nam nisi adderet, NUNC, hoc NUPER, olim, pridem, et jam significasset. IDEM MENANDRI PHASMA NUNC NUPER DEDIT.] Hanc Fabulam totam damnat, ut apparet, silentio: THESAURUM vero non totum, sed ex uno loco.

COMMENTARIUS.

9. IDEM MENANDRI PHASMA NUNC NUPER DEDIT.] Id pro exemplo adfert, q. d. Inde apparet, quam bene solitus sit vertere vetus Poëta. Vide Donatum.

Atque in Theſauro ſcripſit, cauſam dicere
Prius, unde petitur, aurum quare ſit ſuum,
Quam

DONATUS.

10. ATQUE IN THENSAURO SCRIPSIT, CAUSAM DICERE.] THESAURUM Latini veteres ſecundum Graecos, ſine N litera proferebant. ATQUE IN THENSAURO SCRIPSIT, CAUSAM DICERE.] Arguit *Terentius* quod *Luſcius* contra conſuetudinem litigantium, defenſionem ante accuſationem induxerit. Hujuſmodi enim eſt *Luſcii* argumentum: Adoleſcens, qui rem familiarem ad nequitiam prodegerat, ſervum mittit ad patris monumentum, quod ſenex ſibi vivus magnis opibus apparaverat, ut id aperiret, illaturus epulas, quas pater poſt annum decimum caverat ſibi inferri. Sed eum agrum in quo monumentum erat, ſenex quidam avarus ab adoleſcente emerat. Servus ad aperiendum monumentum auxilio uſus ſenis, Theſaurum cum epiſtola ibidem reperit. Senex Theſaurum tanquam a ſe per tumultum hoſtilem illic defoſſum retinet, et ſibi vendicat. Adoleſcens judicem capit: apud quem prior ſenex, qui aurum retinet, cauſam ſuam ſic agit: *Athenienſes, bellum cum Rhodienſibus quod fuerit, quid ego hic praedicem?* et caetera. Quae contra naturam juriſque conſuetudinem poſita argumenta notat *Terentius*: quod ille ordo potior erat, ut adoleſcens prior proponeret cauſam, qui petitor inducitur.

11. PRIUS, UNDE PETITUR AURUM.] UNDE, a quo. *Virgilius*;

Genus unde Latinum.

Nam poſſeſſorem fecit priorem agere, quam petitorem: quod abhorret a conſuetudine et juris et litium.

COMMENTARIUS.

10. IN THESAURO SCRIPSIT.] Hoc alterum exemplum fabulae male deſcriptae. Rem explicat Donatus. Hujus fabulae meminit Plautus, Trin. Prol. 18.

Huic nomen Graece eſt THESAURO fabulae.
Philemo ſcripſit, Plautus vertit barbare.
Nomen TRINUMMO fecit.

CAUSAM DICERE PRIUS.] Vide Ciceronem, Orat. pro P. Quinct. c. 2.

11. UNDE PETITUR.] Ut ICtis actor eſt, *qui petit*, ita reus, *unde*

Quam ille qui petit, unde is sit thesaurus sibi;
Aut unde in patrium monumentum pervenerit.
Dehinc, ne frustretur ipse se, aut sic cogitet,
Defunctus jam sum, nihil est quod dicat mihi.

Is

DONATUS.

12. QUAM ILLE QUI PETIT.] Deest DICAT. QUI PETIT.] Id est, petitor. QUAM ILLE QUI PETIT.] Esset recta locutio, si diceret, QUAM PETITOREM: aut, QUAM ILLUM QUI PETIT. Sed QUAM ILLE, maluit: ut subaudiamus, CAUSAM DICAT, per ζεῦγμα a superiore figuratum.

14. DEHINC.] Si loquatur. NE FRUSTRETUR IPSE SE.] Παρὰ προσδοκίαν dicitur: sed post addit, AUT SIC COGITET.] Si taceat.

15. DEFUNCTUS JAM SUM.] Σχῆμα διανοίας, ἠθοποιΐα. id est, omni labore liberatus sum, auctoritate jam confirmata et inviolabili. DEFUNCTUS JAM SUM.] Id est, jam egi fabulas meas: aut jam destiti periclitari in edendis Comoediis: aut certe, jam edidi quam tu reprehendis fabulam. DEFUNCTUS JAM SUM: NIHIL EST QUOD DICAT MIHI.] Non sit, inquit, de suis vitiis securus propter vetustatem, nihilominus enim a me reprehendetur.

COMMENTARIUS.

unde petitur. Cicero, Mur. 12. *Quid huic tam loquaciter litigiose responderet ille, unde petebatur, non habebat.* Livius, I. 33. *Unde res repetuntur.* Valet autem *unde*, à quo. Gronov. Observ. IV. 12. et mox ad Vs. 26.

13. PATRIUM MONUMENTUM.] Mos prisci seculi, thesauros in monumentis sepelire. Vide Lindenbruchium ad h. l. et Kirchmannum de Funer. Rom. III. 24. Ad hunc morem respexit Plautus, Pseud. I. 4. 19. Ubi Pseudolus de se sene divite ait:

Ex hoc sepulcro vetere viginti minas
Effodiam ego hodie, quas dem herili filio.

15. DEFUNCTUS JAM SUM.] Qui rem peregit, quique proinde ea est liberatus, *defunctus* et *perfunctus* dicitur. Adelph. III. 4. 62. Phorm. V. 8. 32. Cicero, Fam. VIII. 1. *Hoc mendacio, si qua pericula tibi impenderent, ut defungeremur.* Justinus, I. 5. *Defunctus somnio.* h. e. Liberatus illis malis, quae somnio portendi videbantur. Suetonius, Ner. 40. Defunctus *fatalibus malis.*

Is ne erret moneo, et definat laceſſere.
Habeo alia multa, quae nunc condonabitur;
Quae proferentur poſt, ſi perget laedere
Ita, ut facere inſtituit. Quam nunc acturi ſumus
Menandri Eunuchum, poſtquam Aediles emerunt,

Per-

DONATUS.

16. IS NE ERRET MONEO.] Σχῆμα, ἐπιείκεια.

17. QUAE NUNC CONDONABITUR.] Sic in Phormione, *Argentum quod habes, condonamus te.* Nam et *dono*, ablativo caſui jungebant veteres, *condono* vero accuſativo.

19. QUAM NUNC ACTURI SUMUS.] Obliqua narratio facti eſt, ſecundum caſum accuſativum.

20. POSTQUAM AEDILES EMERUNT.] Mire: cum ordo melior videretur, ſi ſic diceret: POSTQUAM AEDILES EMERUNT, QUAM NUNC ACTURI SUMUS, PERFECIT, SIBI UT INSPICIUNDI ESSET COPIA.] EMERUNT autem, mediam corripe. ut *Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.*

COMMENTARIUS.

lis. Unde qui omnes aerumnas ſibi divinitus deſtinatas eſt perpeſſus, ſimpliciter *defunctus* dicitur.

17. QUAE NUNC CONDONABITUR.] Optume conſtat ſenſus horum verborum, ſi ita ordinentur, ut illa, NUNC CONDONABITUR, ἐν παρενθέσει dicta ſint. Scilicet dicturus erat, *Habeo alia multa, quae proferentur poſt*, ſed ubi jam dixiſſet, *Habeo alia multa, quae*, poſt exiguam moram interjicit, NUNC CONDONABITUR, atque ita repetito pronomine QUAE, mox addit, *Quae proferentur poſt, ſi perget laedere.* Similis interminatio eſt And. Prol. 22. et 23.

19. INSTITUIT.] H. e. Incepit. Phorm. IV. 2. 14. Vide omnino Cl. Burmannum Quinct. ad Inſtit. Orat. I. 5.

QUAM NUNC ACTURI SUMUS.] Plautus, Mil. II. 1. 6.

Comoediai, quam modo acturi ſumus,
Et argumentum, et nomen vobis eloquar.

20. AEDILES.] Scilicet hi etiam ludis ſcenicis praefecti erat. Unde coram iis privatim Comoediae agebantur, prius, quam agerentur publice. Vide Comment. majorem.

21. IN-

Perfecit, ſibi ut inſpiciundi eſſet copia.
Magiſtratus cum ibi adeſſet, occepta 'ſt agi.
Exclamat, Furem, non Poëtam, fabulam
Dediſſe, et nihil dediſſe verborum tamen:
Colacem eſſe Naevî et Plauti, veterem fabulam:
Paraſiti perſonam inde ablatam et militis. Si

DONATUS.

21. PERFECIT.] Mire; quaſi difficile et illicitum.

23. EXCLAMAT, FUREM, NON POETAM.] Mire reprehendit ante vitium, quam de cauſa maledicti dicat. EXCLAMAT FUREM, NON POETAM.] Adhuc nulla reprehenſio eſt: ſiquidem licet transferre de Graeco in Latinum.

24. ET NIHIL DEDISSE VERBORUM TAMEN.] Aut neminem fefelliſſe; aut nihil appoſuiſſe de ſuo. ET NIHIL DEDISSE VERBORUM TAMEN.] Aut neminem fefelliſſe: *dare* enim *verba*, decipere eſt. Quia qui rem expectat, et nihil praeter verba invenit, deceptus eſt. unde alibi, *Verba iſtaec ſunt.* Et e contrario, *Rem cum videas, cenſeas.* Aut aliter: nihil addidiſſe de ſtilo ſuo *Terentium.*

26. PARASITI PERSONAM INDE ABLATAM.] Et hoc mire

COMMENTARIUS.

21. INSPICIUNDI.] H. e. Accuratius cognoſcendi et examinandi. Martialis, VI. 82.

Quidam me modo, Rufe, diligenter
Inſpectum, *velut emtor, aut laniſta,*
Cum vultu digitoque ſubnotaſſet.

22. MAGISTRATUS.] Veteres promiſcue et de ſingulis viris, qui praeſunt reip. et de integro eorum collegio, MAGISTRATUS ſingulum dicebant. Vide Gronov. ad Liv. XXXIV. 61. Graev. ad Juſt. II. 10. 13. Bynkersh. Obſerv. I. 18.

23. FABULAM DEDISSE.] Proprie de Poëta. Heaut. Prol. 33. Sed et *dare* eſt publice exhibere. Hec. Alt. Prol. 32.

24. NIHIL DEDISE VERBORUM TAMEN.] Id velle videtur vetus malevolus Poëta, Terentium ita plagium commiſiſſe, ut in manifeſto furto deprehenſus ſit, nec ſibi verba dare potuerit.

25. PLAUTI.] Ex Colace Plautina unum illud fertur:

Batiolam auream octo pondo habebat; accipere noluit.

26. PARASITI.] Vox origine proba, ſed poſteriore uſu infamis. Un-

Si id eſt peccatum, peccatum imprudentia 'ſt
Poëtae: non qui furtum facere ſtuduerit.
Id ita eſſe, vos jam judicare poteritis.
Colax Menandri eſt: in ea eſt paraſitus Colax,
Et Miles glorioſus: eas ſe non negat
Perſonas tranſtuliſſe in Eunuchum ſuam
Ex Graeca. ſed eas fabulas factas prius
Latinas, ſciſſe ſeſe, id vero pernegat.

Quod

DONATUS.

re non verſus objicit, ſed perſonam eſſe tranſlatam. quid ſtultius, aut calumnioſius dici poteſt?

27. PECCATUM IMPRUDENTIA 'ST.] Id eſt, ignorantia: ut, *imprudens harum rerum.* non enim ſtultitia. SI ID EST PECCATUM, PECCATUM IMPRUDENTIA 'ST POETAE.] Primo negat peccatum, deinde concedit et purgat. IMPRUDENTIA.] Ignorantia, non imperitia. SI ID EST PECCATUM.] Πλοκή. Nam PECCATUM ſuperius, nomen eſt: et ſequens, participium. Et primo negat, peccatum. Deinde, ſi peccatum eſt, purgat id ipſum veniali qualitate ab imprudentiae partibus.

32. IN EUNUCHUM SUAM.] Ad fabulam, non ad homi-

COMMENTARIUS.

Παράσιτοι olim dicti, qui epulis ſacris adhibebantur, quorum peculiaris erat magiſtratus, teſte Athenaeo, V. 6. De recentiorum tribus generibus vide infra II. 2. 13.

INDE.] e Colace. ſcilicet, adverbia loci eleganter pro relativis pronominibus uſurpantur. Infra II. 3. 30. III. 5. 36. Phorm. II. 2. 19.

28. FURTUM FACERE.] Plautus, Bacchid. I. 2. 60.

Aedepol feciſti furtum *in aetatem malum.*

32. TRANSTULISSE.] And. Prol. 14.

IN EUNUCHUM SUAM.] Poterat et SUUM dixiſſe, neque ad fabulam retuliſſe. Juvenalis, I. 6.

Scriptus et in tergo necdum finitus Oreſtes.

33. EAS FABULAS.] Mire, cuum de *Colace* tantum ſermo fuerit, niſi

Quod si personis iisdem uti aliis non licet:
Qui magis licet, currentes Servos scribere,
Bonas Matronas facere, Meretrices malas,
Parasitum edacem, Gloriosum Militem,
Puerum supponi, falli per Servum Senem,
Amare, odisse, suspicari? denique
Nul-

DONATUS.

minem retulit, ut *Virgilius*,

Centauro invehitur magna.

37. BONAS MATRONAS.] Ut Nausistratam. MERETRICES MALAS.] Ut Thaidem atque Bacchidem. Sic est in Heautont. *Scortari crebro nolunt, nolunt crebro convivarier.* Et artificiose ostendit omnem materiam Comicorum.

38. PARASITUM.] Ut Gnathonem. GLORIOSUM MILITEM.] Ut Thrasonem. GLORIOSUM MILITEM.] FACERE subauditur.

39. FALLI PER SERVUM SENEM.] Ut Demeam et Simonem.

40. AMARE, ODISSE, SUSPICARI?] Mire a personis ad gesta cum varietate transitum fecit. Omne enim quod in orationem venit, vel persona, vel factum est. ODISSE.] Quia *odere*, non est Latinum.

COMMENTARIUS.

nisi aliam *Naevii et Plauti*, aliam *Menandri Colacem* intellexit; et de Menandri illa prius Latine facta ignorare se negavit. Consule Comment. majorem.

35. CURRENTES SERVOS.] De ejusmodi servis vide Heautont. Prol. 31. Adelph. III. 2. 56. Phorm. I. 3. 25. Plaut. Poen. III. 1. 20. Ferme autem easdem fabularum personas junxit Ovidius, Amor. I. 15. 17.

Dum fallax servus, durus pater, improba lena,
Vivent, dum meretrix blanda, Menandros erit.

37. FACERE.] H. e. repraesentare, fingere, inducere. Plautus, Bacchid. Grex. 3.

Neque adeo haec faceremus, ni antehac vidissimus fieri,
Ut apud lenones rivales filiis fierent patres.

40. AMARE, ODISSE, SUSPICARI.] Haec maxime referuntur ad juve-

Nullum est jam dictum, quod non dictum sit prius.
Quare aequum est vos cognoscere, atque ignoscere,
Quae veteres factitarunt, si faciunt novi.
Date operam, et cum silentio animadvertite,
Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

DONATUS.

41. NULLUM EST JAM DICTUM, QUOD NON DICTUM SIT PRIUS.] Σχῆμα λόγου, πλοκή. Nam DICTUM, bis positum: ut superius PECCATUM, diversa significat.

42. QUARE AEQUUM EST VOS COGNOSCERE, ATQUE IGNOSCERE.] Σχῆμα λόγου, παρόμοιον.

43. QUAE VETERES FACTITARUNT, SI FACIUNT NOVI.] Et varie dixit, FACTITARUNT et FACIUNT, et cum magna defensione *Terentii*, semel facientis id quod saepe veteres.

44. ANIMADVERTITE.] Nos ἐλλειπτικῶς dicimus ADVERTITE, quod veteres plene, ANIMUM ADVERTITE.

45. QUID SIBI EUNUCHUS VELIT.] Ἀρχαϊσμός, VELIT SIBI. ut alibi, *Nam proh Deum atque hominum fidem, quid vis tibi, aut quid quaeris?*

COMMENTARIUS

juvenes, quarum hae in fabulis partes sunt. Vide infra I. 1. 15.

41. NULLUM EST JAM DICTUM, QUOD NON DICTUM SIT PRIUS.] Laudat hunc versum Hieronymus in Commentario ad Ecclesiasten, cap. 1. Illa vero JAM et PRIUS emphasi non carent, idemque valent, quod *nunc* et *olim*. Infra II. 2. 15. Horatius, Carm. II. 4. 2. Prius *insolentem*

Serva Briseïs niveo colore
Movit Achillem.

Unde et *priores* dicti majores. Phaed. IV. 19. 16.

44. DATE OPERAM.] Locutio à foro Romano petita. Judices enim caussam attentius considerantes proprie *operam dare* dicebantur. Cicero, Verr. II. 29. *M. Petilium, equitem Romanum, quem habebat in consilio, jubet* operam dare, *quod rei privatae judex esset.* Vide Brisson. de Form. Lib. V. Hinc de quibusvis diligentius rem agentibus dicitur. Sed et alteri *operam dare* dicimur, quando ejus negotia curamus. Infra II. 2. 50.

CUM SILENTIO ANIMADVERTITE.] Hec. Prol. Alt. 21. et 47. Phorm. Prol. 31. Plautus, Trin. Prol. 22.

Valete, adeste cum silentio.

ACTUS PRIMI
SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

Ph. QUID igitur faciam? non eam? ne nunc quidem,

Cum

DONATUS.

QUID IGITUR FACIAM?] *In hac προλάσει exemplum proponitur, quam non suae potestatis sit, qui amat: quam sapiat, qui non amat. neque aliter affectus est.*

1. QUID IGITUR FACIAM?] Διαλογισμὸς, σχῆμα διανοίας. Apparet et multa tacitum cogitasse adolescentem, et tandem in haec verba prorupisse. *Igitur*, pro deinde. Ut *Plautus* in Amphitruone:

Sin aliter sient animati, neque dent, quae petat:
Sese igitur summa vi virisque eorum oppidum expugnassere.

QUID IGITUR FACIAM?] *Menander*, εἶτα τί ποιήσω; Sic *Virgilius*,

Heu qui agam?

Et est διαλογισμὸς perditae mentis, post multam frustra cogitationem. NON EAM, NE NUNC QUIDEM.] Hoc videtur non esse contrarium: sed est. Nam dubitat, utrum meretricis satisfactionem expectet: an illam omnino non quaerat. NON EAM, NE NUNC QUIDEM.] NON EAM, *Probus* distinguit. Jungunt qui secundum *Menandri* exemplum legunt.

COMMENTARIUS.

1. QUID IGITUR FACIAM?] Formula dubitantis, quid consilii capiendum sit in re ambigua. Hec. IV. 1. 1. Laudat hunc locum Cicero, Nat. Deor. III. 29. et Quinctilianus, Instit. Orat. IX. 2. et 4. Horatius integrum expressit, Serm. II. 3. 260. seqq. Persius,

X Sat.

Cum arcessor ultro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?
Exclusit: revocat. redeam? non, si me obsecret. *Pa.*

DONATUS.

2. COMPAREM.] Constituam. ut, *Quam inique comparatum est.*

3. NON PERPETI MERETRICUM CONTUMELIAS?] Sic in Andria, *Priusquam harum scelera et lacrumae confictae dolis.* Cum uni sit iratus, de omnibus quaeritur.

4. EXCLUSIT: REVOCAT.] Utrumque injuriam fecit ex verbo, dicendo, EXCLUSIT potius, quam, *non admisit.* et, REVOCAT potius quam, *petit ut redeam*; quod erat moderatius.

REDEAM? NON, SI ME OBSECRET.] Vides ergo superiorem partem dubitationis in eo fuisse, ut rogatus rediret: inferiorem, ut ne rogatus quidem. NON, SI ME OBSECRET.] Bene de ea, quae totum proterve agens, *exclusit* et *revocat*: non petat, nec roget, nec oret, sed *obsecret*, inquit: quod horum omnium in majorem partem est ultimum.

COMMENTARIUS.

Sat. V. 172. In eandem sententiam Dido dixit apud Virg. Aen. IV. 534.

En, quid agam? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque sequar connubia supplex?
Quos ego sum toties jam dedignata maritos.

2. ME COMPAREM.] H. e. instituam, parem. Infra II. 2. 9. Hec. I. 1. 11. Ovidius, Metam. VI. 613.

in omne nefas ego me, *germana*, paravi.

3. MERETRICUM.] Invidiose de una Thaide dictum. And. III. 3. 26. Virgilius, Aen. II. 155. *Vos arae, ensesque nefandi.*

4. EXCLUSIT.] H. e. Intrare in suas aedes vetuit. Cicero, Catil. I. 4. Exclusi *eos, quos tu mane ad me salutatum miseras.* Suetonius, Oth. 3. *Ipsum etiam* exclusisse *quendam pro foribus stantem.* REVOCAT.] Ovidius, Remed. 519.

Janua forte patet, *quamvis* revocabere, *transi.*

NON SI.] Τὸ SI post NON valet *etiamsi*. Heaut. III. 1. 43. Ci-

Pa. Si quidem hercle possis, nihil prius, neque fortius:
Verum si incipies, neque pertendes naviter:
Atque ubi pati non poteris, cum nemo expetet,
In-

DONATUS.

5. SI QUIDEM HERCLE POSSIS.] Διαλογιστικῶς quasi ad alterum: ut,

---- *nescis heu, perdita, necdum*
Laomedonteae sentis perjuria gentis.

NIHIL PRIUS, NEQUE FORTIUS.] Deest, *est.* ut,

Multum ille et terris jactatus et alto.

Et *prius* modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. ut *Sallustius*, *Quae prima mortales ducunt.* Et ipse in Heaut. *Et suavia quae essent, prima habere.*

6. NAVITER.] A *navi* ductum, a qua in alto nullum diversorium est.

COMMENTARIUS

Cicero, Fam. XI. 10. Non, si *Varronis thesauros haberem, subsistere sumtui possem.* Virgilius, Aen. V. 17. non, si *mihi Jupiter auctor Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.*

6. PERTENDES.] Heaut. V. 5. 9. Propertius, III. 15. 17.

Quod si pertendens *animo vestita cubaris,*
Scissa veste meas experiere manus.

Est autem *pertendere* rem arduam ad exitum perducere; et *pertendit*, qui tendere non desinit. Eodem sensu dixit Ovidius, Arte Am. I. 389. *Aut non tentaris, aut* perfice.

NAVITER.] Uti à γενναῖος est *gnavus* et *navus*, ita γενναίως valet *gnaviter*; *naviter*. Errat Donatus.

7. PATI NON POTERIS.] H. e. durare. Hec. I. 2. 108. Ovidius, Metam. X. 25.

Posse pati *volui: nec me tentasse negabo.*

NEMO.] H. e. Nulla. Sensus est, quum Thais te non expetet. Plautus, Cas. II. 2. 12.

Nam vicinam neminem *amo merito magis, quam te.*

 8. UL-

Infecta pace, ultro ad eam venies, indicans
Te amare, et ferre non posse: actum est! ilicet!
Peristi! eludet, ubi te victum senserit.
Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita,
He-

DONATUS.

8. INFECTA PACE.] Ἔμφασις per μεταφοράν.

INDICANS TE AMARE.] Non verbis indicans. ut alibi, *Ibi tum exanimatus Pamphilus. Bene dissimulatum amorem, et celatum indicat.*

9. ACTUM EST! ILICET! PERISTI!] De jure translatum. ACTUM EST, ad *Ultro ad eam venies*, relatum est: ILICET, ad *Indicans te amare:* PERISTI, ad *Ferre non posse.*

ILICET.] Semper in fine transactae rei ponitur. PERISTI.] Ὑπερβολή. ILICET.] De judicio. PERISTI.] De supplicio.

10. ELUDET.] *Eludere* proprie gladiatorum est, cum vicerint. *Cicero*, *Quam diu etiam furor iste tuus eludet? Eludere*, est finem ludo imponere.

11. PROIN TU.] Ut *exin* et *exinde*, sic *proin* et *proinde* dicitur.

COMMENTARIUS.

8. ULTRO.] Vide And. I. 1. 73.

9. FERRE NON POSSE.] Idem est quod, *pati non posse*, diciturque vel absolute, vel subaudita voce *desiderium.* Cicero, Fam. XIV. 4. *Conficior lacrumis, sic ut* ferre non possim.

ACTUM EST. ILICET.] Formulae Comicae in rebus desperatis. Usi veteres vel in judiciis; sententia jam pronunciata, vel in funeribus efferendis. Vide Donat. ad Phorm. I. 4. 31. Plautus, Pseud. I. 1. 83. *Actum hodie de me est.*

10. ELUDET.] Gladiatores ictum vitantes seu arte seu dolo, proprie *eludere* eum dicebantur. Unde et decipere, et irridere notat. Phorm. V. 6. 45.

VICTUM.] Proprie. Infra I. 2. 98. Virgilius, Aen. IV. 370.

Num lacrumas victus *dedit?*

11. TEMPUS.] Occasio. And. III. 3. 24. Plautus, Bacchid. IV. 4. 25. *An nesciebas, quam ejusmodi homini raro* tempus *se daret?*

Eri-

Here. quae res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
In amore haec omnia insunt vitia: injuriae,
Suspiciones, inimicitiae, induciae,
Bellum, pax rursum. Incerta haec si tu postules
Ra-

DONATUS.

12. HERE. QUAE RES.] Concessum est in Palliata Poëtis comicis, servos dominis sapientiores fingere: quod idem in Togata non ferre licet.

13. EAM CONSILIO REGERE NON POTES.] Nunc domino servus est sapientior: quia nec amator, nec amans. Ut idem in Andria,

Facile omnes, cum valemus, recta consilia aegrotis damus.

14. IN AMORE HAEC OMNIA INSUNT VITIA.] Duae praepositiones, IN AMORE INSUNT.

15. INDUCIAE.] INDUCIAE, sunt pax in paucos dies, vel quod in diem dentur, vel quod in dies otium praebeant.

16. PAX RURSUM.] Bene, ut consolaretur, ultimam partem posuit. HAEC SI TU POSTULES.] Id est, si velis, vel coneris.

COMMENTARIUS.

ETIAM ATQUE ETIAM.] H. e. Iterum iterumque. probe. Plautus, Trin. III. 2. 48.

Sed te moneo, hoc etiam atque etiam *ut reputes.*

13. CONSILIO REGERE.] Livius, III. 11. *Quippe quae non* consilio regenda, *sed permissa temeritati audaciaeque esset.*

14. IN AMORE INSUNT.] Ita Adelph. V. 3. 35. Plautus, Merc. Prol. 18.

Nam amorem haec cuncta vitia sectari solent,
Cura, aegritudo, nimiaque elegantia.

Laudat hunc locum Cicero, Tusc. IV. 35. Adde Burm. ad Quinctil. Instit. Orat. II. 17. Et Cic. Manil. 22.

15. INDUCIAE.] Varias hujus vocis origines refert Gellius I. 25.

Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam fi des operam, ut cum ratione infanias.
Et quod nunc tute tecum iratus cogitas,
Egone illam? quae illum? quae me? quae non?
fine modo.
Mori me malim. fentiet, qui vir fiem.

Haec

DONATUS.

17. NIHILO PLUS AGAS.] Id eft, nihil agas.

19. ET QUOD NUNC.] Pro *quae*: ut fit confequens, *haec verba*. fic in Andria,

Quod plerique omnes faciunt adolefcentuli,
Horum ille nihil egregie.

20. EGONE ILLAM? QUAE ILLUM? QUAE ME?] Familiaris ἔλλειψις irafcentibus, nam fingula fic complentur, EGONE ILLAM *non ulcifcar*? QUAE ILLUM *recepit*? QUAE *exclufit* ME? QUAE NON *admifit*? Etenim neceffe habet, nec poteft complere orationem, qui et fecum loquitur, et dolore vexatur. Nam amat ἀποσιώπησιν nimia indignatio. ut *Virgilius*,

Quos ego. fed motos praeftat componere fluctus.

COMMENTARIUS.

18. CUM RATIONE INSANIAS.] Vide And. Prol. 17.

19. TECUM COGITAS.] Ita Eun. IV. 2. 8. Adelph. V. 3. 22. Idem eft *cogitare in animo*. Adelph. I. 1. 5. V. 3. 32. et, *cum animo*. Adelph. III. 4. 55.

20. EGONE ILLAM?] Prifcianus, Inftit. Lib. XVII. has ἐλλείψεις ita fupplet: EGONE ILLAM *digner adventu meo*? QUAE ILLUM *praepofuit mihi*? QUAE ME *fprevit*? QUAE NON *fufcepit heri*?

SINE MODO.] Infra IV. 6. 1. Hec. IV. 4. 85.

21. MORI ME MALIM.] Vide infra IV. 7. 2. Phorm. V. 7. 63. Plautus, Afin. IV. 2. 1. *egon' haec patiar? aut taceam?* emori Me malim.

SENTIET, QUI VIR SIEM.] Formula comminandi. Cicero, Catil. II. 12. Sentiet, *in hac urbe effe Coff. vigilantes.* Ovidius, Metam. XIII. 864.

Sentiet, *effe mihi tanto pro corpore vires.*

Phaedrus, V. 2. 9. *jam curabo*, fentiat.

22. FAL-

Haec verba, una mehercle falſa lacrumula,
Quam oculos terendo miſere, vix vi expreſ-
ſerit,
Reſtinguet: et te ultro accuſabis: et dabis ei
Ultro ſupplicium. *Ph.* O indignum facinus! nunc ego et

Illam

DONATUS.

22. HAEC VERBA.] VERBA ἐμφατικῶς dixit, quae ſcilicet nihil effectura ſint. MEHERCLE UNA FALSA LACRYMULA, QUAM OCULOS TERENDO MISERE, VIX VI EXPRESSERIT.] Expreſſio ad αὔξησιν ducens. Et non *vera*, ſed FALSA: et non *lacruma*, ſed LACRYMULA: et non *ultro flens*, ſed OCULOS TERENDO: et non *facile*, ſed VI: et non, *exſtillarit*, ſed EXPRESSERIT. ſic *Virgilius*,

Captique dolis lacrymiſque coactis.

23. QUAM OCULOS TERENDO MISERE, VIX VI EXPRESSERIT.] Totum ſenſum verbis ſignificantibus protulit: ut,

Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen.

Et: *Una dolo divûm ſi femina victa duorum eſt.*

25. NUNC EGO ET ILLAM.] NUNC, id eſt, ſero. ut *Virgil.*

Nunc ſcio quid ſit amor.

Et

COMMENTARIUS.

22. FALSA LACRUMULA.] Contra, Quinctilianus, Declam. CCCXLII. *Quam* veras lacrumas *profudit?*

23. OCULOS TERENDO.] Suetonius, de Clar. Rhet. cap. 5. Par oculorum *in amicitia M. Antonii Triumviri* extriſſe *ſe ajebat.*

VIX VI EXPRESSERIT.] Ita Ovidius, Metam. VI. 628.

Invitique oculi lacrumis maduere coactis.

Juvenalis, Sat. XIII. 133. *Vexare oculos humore coacto.*

24. RESTINGUET.] Phorm. V. 7. 82.

ACCUSABIS.] H. e. Culpabis. reprehendes. Hec. II. 1. 8. IV. 4. 95.

DABIS EI ULTRO SUPPLICIUM.] H. e. poenas. ſatis facies ei. Plautus, Epid. V. 2. 59.

Nunquam, hercle, hodie, niſi ſupplicium mihi das, *me ſolvi ſinam.*

25. O INDIGNUM FACINUS.] Plautus, Menaechm. V. 7. 15.

O fa-

Illam sceleftam esse, et me miserum, sentio:
Et taedet: et amore ardeo: et prudens, sciens,
Vivus, vidensque pereo: nec quid agam, scio.
Pa. Quid agas? nisi ut te redimas captum quam queas Mi-

DONATUS.

Et, *Nunc augur Apollo,*
Nunc Lyciae sortes.

27. Et prudens, sciens.] Prudens est, qui intelligentia sua aliquid sentit. Sciens, qui alicujus indicio rem cognoscit, Ergo *prudens*, per sese: *sciens*, per alios.

28. Vivus, vidensque pereo.] Mire et nove, vivus pereo: et propterea sic dixit, ut intelligamus, *occidor*: et vivus, quasi sapiens et sentiens. Vivus vidensque pereo.] Bene addidit videns, nam vivus perit, qui etiam dormiens opprimitur: videns autem, qui vigilans vim patitur et perit. Nam *videre*, pro vigilare posuit, ut etiam *Virgilius*, quum de silentio dicit,

---- *jamque videnti*
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.

Ergo *vivus*, non mortuus: *videns*, non dormiens.

29. Captum.] *Sallustius*, *Sin captus pravis cupidinibus.* Quam queas minimo.] Perseverat in translatione, quam jamdudum sumpsit a bello.

COMMENTARIUS.

O facinus indignum et malum:

Nunc.] Ita *Nunc demum*, Heaut. II. 3. 12.

27. Amore ardeo.] Ita Virgilius, Aen. IV.

Ardet amans Dido.

Prudens, sciens.] Formulae speciem habet. Cicero, Orat. pro Marcello c. 5. Prudens et sciens *tanquam ad interitum ruerem voluntarium.* Fam. VI. 6. *Ut in fabulis Amphiaraus, sic ego* prudens et sciens *ad pestem ante oculos positam sum profectus.* Contrarium est Heaut. IV. 1. 19.

28. Vivus vidensque.] Cicero, Orat. pro Sext. 27. Vivus, *ut aiunt*, *est*, vidensque.

29. Redimas captum quam queas minimo.] Plautus, Epid. II. 2. 110. *Quanti emi potest minimo?* Dixit vero captum, uti Simo de Pamphilo, And. I. 1. 55. *Certe captus est.* Metaphora translata

Minimo: si nequeas paululo, at quanti queas:
Et ne te afflictes. *Ph.* Itane suades? *Pa.* Si sapis:
Neque, praeterquam quas ipse amor molestias
Habet, addas: et illas, quas habet, recte feras.
Sed ecca ipsa egreditur, nostri fundi calamitas.
Nam quod nos capere oportet, haec intercipit.

DONATUS.

31. SI SAPIS.] Id est, si sapias. ad inferiora jungendum est: nam aliter non intelligitur.

34. NOSTRI FUNDI CALAMITAS.] Proprie *calamitatem* rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc est, culmum ac segetem.

35. INTERCIPIT.] Proprie, quasi totum capit. *Plautus* in Aulularia,

Quae mihi interbibere sola, si vino scateat,
Corinthiensem fontem et Pyrenaeum potest.

COMMENTARIUS.

lata ab iis, qui in hostium potestatem venerunt.

34. NOSTRI FUNDI CALAMITAS.] Allegoria elegans. Amator autem *fundus* dictus, quod instar fructuosissimi praedii plurima funderet. Plautus, Truc. V. 2. 15. *Solus summam habet hic apud nos. Nunc is est* fundus *nobis.* Donati interpretationem vocis *Calamitas* contra Nannium, περὶ τῆς καλαμαίας, id est, de *locusta* accipientem, tuetur J. Fr. Gronovius, Observ. III. 9.

35. CAPERE.] Reditus annui seu vectigalium, seu patrimonii *capi* proprie dicuntur. Cicero, Paradox. VI. 3. Capit *ille ex suis praediis sexcenta sestertia; ego centena ex meis.* Suetonius, de Illustr. Gramm. c. 23. *Nec sufficeret sumtibus, quanquam ex schola quadragena annua caperet.*

INTERCIPIT.] Quod capitur priusquam eo quo destinatum erat pervenerit, proprie *intercipi* dicitur. Plautus, Pseud. II. 4. 26. *Epistolam modo hanc intercepi.* Ovidius, Metam. VIII. 290. De apro: *Cererem in spicis* intercipit. Et rursus de sue, Metam. XV. 111. *Spemque* interceperit *anni.*

ACTUS PRIMI
SCENA SECUNDA.

THAIS. PHAEDRIA. PARMENO.

Th. MISERAM me! vereor ne illud gravius Phaedria
Tulerit, neve aliorſum, atque ego feci, acceperit,
Quod heri intromiſſus non eſt. *Ph.* Totus, Parmeno,
Tremo, horreoque, poſtquam adſpexi hanc. *Pa.* Bono animo es: Ac-

DONATUS.

1. MISERAM ME, &c. NEVE ALIORSUM.] Aliorsum, in aliam partem: ut *ſeorſum*, *retrorſum*, dicitur.

3. QUOD HERI INTROMISSUS NON EST.] Haec levius, ut de facto ſuo loquens. At Phaedria, EXCLUSIT, REVOCAT, inquit, REDEAM? NON, SI ME OBSECRET.

4. TREMO, HORREOQUE.] Ex amore nimio. Nimius ignis effectum frigoris reddit: et ex frigore nimio effectus ignis exiſtit: ſecundum illud quod Phyſici ajunt. hinc et *Virgilius*,

Aut Boreae penetrabile frigus adurat.

TREMO, HORREOQUE, POSTQUAM ADSPEXI HANC.] Natura magni caloris etiam horrorem incutit, ut nimiae febres.

COMMENTARIUS.

1. GRAVIUS TULERIT.] Ita And. I. 2. 20. Hec. II. 2. 19.

2. ALIORSUM ACCEPERIT.] H. e. in contrariam partem interpretatus ſit. Ita Plautus Aul. II. 4. 8. *Aliorſum dixeram.*

3. TOTUS TREMO, HORREOQUE.] Metaphora à febri deſumta, quae quando cum intenſiſſimo frigore accedit, *horror* vocatur. Celſus III. 3. *Frigus voco, ubi extremae partes membrorum inalgeſcunt; horrorem, ubi totum corpus intremit.* Unde qui algent, *horrere* dicuntur. Juvenalis, Sat. I. 93. hor-

Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.
Th. Quis hic loquitur? ehem, tun' hic eras,
mi Phaedria?
Quid hic stabas? cur non recta introibas? *Pa.*
Caeterum De

DONATUS.

5. Accede ad ignem hunc.] Potius ignem meretricem accipimus, quam aram Apollinis: vel quia amator uritur. Ut *Virgilius*,

At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.

Vel quia avida et avara est, ut ignis alimentorum. Jam calesces plus satis.] Nove, sed intelligitur *quam*, id est, plus aequo. ut alibi,

Quam ne quid in illum iratus plus satis faxit pater.

Hoc quidam putant; at mihi de his videtur esse, quae a veteribus geminabantur: ut, *plerique omnes*, hoc est, omnes: et, *pleraque omnia*, id est, omnia. sic et, plus satis, pro satis.

6. Quis hic loquitur?] Non imperite intelligunt, qui existimant meretricem etiam hoc simulare, quod non providerit Phaedriam. Nam et personae et dictis ejus caeteris hoc convenit: et tunc erunt gratiora omnia, quae supra dixit.

7. Cur non recta introibas?] Quasi parum fuerit introibas, satis mire additum recta.

COMMENTARIUS.

horrenti *tunicam non reddere servo.*

Sed et *Tremere* et *Tremor*, *Horrere* et *Horror* de summo pavore usurpantur. Plautus, Mil. IV. 6. 57.

Viden' ut tremuit, *atque extimuit, postquam te adspexit?*

Virgilius, Aen. III. 29. *Mihi frigidus* horror *Membra quatit.*

Bono animo es.] Plautus, Asin. III. 3. 48.

Bono animo es, *ne formida.*

5. Accede ad ignem hunc.] Citat Quinctilianus, Instit. Orat. III. 3. Recte explicat Donatus; cum quod solet jocari Parmeno in re seria; sic infra III. 3. 86. tum quod amantes vocare *ignes* amicas suas solebant. Ovidius, Heroid. XVI. 102.

Ardebam, quamvis hinc procul ignis erat.

7. Quid hic stabas?] Formula invitandi in aedes. Genes. XXIV. 31. Plautus, Menaechm. II. 3. 11.

Ani-

De excluſione verbum nullum. *Th.* Quid taces?

Ph. Sane, quia vero hae mihi patent ſemper fores:

Aut quia ſum apud te primus. *Th.* Miſſa iſtaec face.

Ph. Quid miſſa? o Thais, Thais, utinam eſſet mihi Pars

DONATUS.

8. DE EXCLUSIONE VERBUM NULLUM.] Plus admirationis eſt, nec accuſationi, nec ſatisfactioni locum reliquiſſe meretricem, callide diſſimulata injuria. QUID TACES?] Et hoc callide: quaſi innocens ne ſuſpicetur quidem, quid ſuccenſeat adoleſcens.

9. SANE, QUIA VERO HAE MIHI PATENT SEMPER FORES.] Tolle, SANE et VERO, et pronuntiandi adjumenta vultumque dicentis: et in verbis non negatio, ſed confeſſio eſſe credatur. Nam VERO, ironiae convenit. ut *Virgilius*,

Egregiam vero laudem et ſpolia ampla refertis.

10. AUT QUIA SUM APUD TE PRIMUS.] Duo dixit quae doleat: et quia clauſae fores, et quia poſterior habetur, praelato milite. AUT QUIA SUM APUD TE PRIMUS.] Subauditur, *Non recta introivi.* MISSA ISTAEC FACE.] Alia diſſimulatio, et durior poſt admonitionem. Sed bene intelligit, qui hoc a meretrice ridente molliter, et oſculum porrigente dici accipit.

11. QUID MISSA?] Magna virtus Poëtae eſt, non ſententias ſolum de conſuetudine ac de medio tollere, et ponere in Comoedia: verum etiam verba quaedam ex communi ſermone, quale eſt quod ait nunc, QUID MISSA? UTINAM ESSET MIHI PARS AEQUA AMORIS TECUM.] Vel amandi, vel non amandi ſcilicet.

COMMENTARIUS.

Animule mi, mihi mira videntur,
Hic te ſtare foris, *fores quoi pateant.*

10. MISSA ISTAEC FACE.] Plautus, Trin. V. 2. 44. *Ut ea miſſa faciat omnia.*

12. PARS

Pars aequa amoris tecum, ac pariter fieret,
Ut aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego istuc abs te factum nihili penderem.
Th. Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phaedria.
Non pol, quo quemquam plus amem, aut plus diligam,
Eo feci: sed ita erat res: faciendum fuit. *Pa.*

DONATUS.

12. AC PARITER FIERET.] PARITER, similiter. *Sallustius, Cui nisi pariter obviam iretur.*

13. UT AUT HOC TIBI DOLERET ITIDEM, UT MIHI DOLET.] Si ambo amaremus.

15. NE CRUCIA TE, OBSECRO, ANIME MI.] MI, vocativus est, ab eo quod est *meus.* Vide quam familiariter hoc idem repetit blandimentum. Vult enim *Terentius* velut peculiare verbum hoc esse Thaidis. ideo totiens dictum est; *Tune hic eras, mi Phaedria? Ne crucia te, obsecro, anime mi, mi Phaedria.* NE CRUCIA TE.] Haec nisi amplectens adolescentem mulier dixerit, videbitur, NE CRUCIA TE, sine affectu dicere. Sed sic dicet, NE CRUCIA TE, eo gestu, quasi in eo etiam ipsa crucietur: nam ideo subjecit, ANIME MI, hoc est, animus meus.

16. NON POL, QUO QUEMQUAM PLUS AMEM.] Hoc totum nimis blande, et cum contrectatione adolescentis, dicit meretrix.

17. FACIENDUM FUIT.] Legendum, faciendum, scribendum, totum hoc semper necessitati adjungitur. *Virgil.*

Aut pacem Trojano ab rege petendum.

Et alibi, *Arma acri facienda viro.*

COMMENTARIUS.

12. PARS AEQUA AMORIS.] H. e. aequalis. Virgilius, Aeneid. IV. 520. *Si quod non aequo foedere amantes*
Curae numen habet.

Ovidius, Heroid. XV. 163. *Quoniam non ignibus aequis ureris.*

16. PLUS AMEM, AUT PLUS DILIGAM.] Id vult, se et maxime delectari Phaedria; et eum prae reliquis amatoribus praecipuum habere. Vide Comment. majorem.

17. ITA RES ERAT.] H. e. Res ita exigebat. Plautus, Menaechm. V. 1. 37. *Ut veniat ad me.* Ita rem esse *dicito.* 18. Ex-

Pa. Credo, ut fit, misera prae amore exclusti
hunc foras.
Th. Siccine ais, Parmeno? age! sed huc qua
gratia
Te arcessi jussi, ausculta. *Ph.* Fiat. *Th.* Dic
mihi
Hoc primum, potin' est hic tacere? *Pa.* Ego-
ne? optume.
Verum heus tu, hac lege tibi meam adstringo fi-
dem:

Quae

D O N A T U S.

18. CREDO, UT FIT, MISERA PRAE AMORE EXCLUSTI HUNC FORAS.] Oratorie ac facete additum, MISERA. Et cum illa a derivatione causae argumentetur, mire a Parmenone correpta est, verisimile non esse, ut quis, quem amet, eundem possit excludere. EXCLUSTI HUNC FORAS.] Παρὰ προσδοκίαν intulit, intuens puellam, et ei ostendens Phaedriam: ut ostendat quam falsa et repugnantia loquatur meretrix.

19. AGE.] Corripientis est modo AGE, non hortantis adverbium.

20. TE ARCESSI JUSSI.] Hoc est, quod supra ait, *Non eam, ne nunc quidem, cum arcessor ultro?* DIC MIHI.] Meretricia calliditate commendat, quae dictura est.

21. EGONE? OPTUME.] Bene. non expectavit servus, ut pro se dominus responderet Thaidi.

22. VERUM HEUS TU.] Astute servus reponit Thaidi vicem. Nam illa ut magnum voluit expectari, quod dictura est, iste ut falsum contemnit. MEAM ADSTRINGO FIDEM.] Fidem promitto: quia *vincula fidei* dicuntur.

C O M M E N T A R I U S.

18. EXCLUSTI.] Supra I. 1. 4.

21. POTIN' EST HIC TACERE.] Videtur vereri, ne sit servus futilis et garrulus. Ita Phorm. I. 2. 9. Plautus, Poen. IV. 2. 53.

Quasi tu tacere quidquam potis sis.

22. TIBI MEAM ADSTRINGO FIDEM.] Contrarium est And. IV. 1. 19. *Solvisti fidem.*

24. PA-

Quae vera audivi, taceo, et contineo optume;
Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.
Plenus rimarum sum, hac atque illac perfluo.
Proin tu, taceri si vis, vera dicito.
Th. Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.

Pa.

DONATUS.

23. Quae vera audivi taceo.] Mire vicem Parmeno reddidit meretrici. Nam ut servum difficile est tacere commissa: ita meretricem rarum est vera dicere. Quae vera audivi.] Figura παρασκευή. Contineo optume.] Proprie a metaphora vasorum transtulit verba.

24. Sin falsum, aut vanum, aut fictum est, continuo palam est.] Falsum est, quo tegitur id quod factum est. Vanum, quod fieri non potest. Fictum, quod non est factum, et fieri potuit. Vel falsum, est fictum mendacium simile veritati. Vanum, nec possibile, nec verisimile. Fictum totum sine vero, sed verisimile. Falsum loqui, mendacis est: Fictum, callidi: Vanum, stulti. Falsum loqui, culpae est. Fictum, virtutis. Vanum, vecordiae. Falsis decipimur: Fictis delectamur: Vana contemnimus.

25. Plenus rimarum sum.] Vilis atque abjecta translatio, et apta ad meretricem loquenti. translata autem est ab aquario vase fictili. Hac atque illac perfluo.] Contra, Contineo optume.

26. Proin tu, taceri si vis, vera dicito.] Utrum te taceri, aut tuum dictum? an impersonaliter, et infinito modo?

27. Samia mihi mater fuit.] Puduit dicere Thaidem, *Meretrix mihi mater fuit.* quod tamen significavit, dicen-

COMMENTARIUS.

24. Palam est.] Suetonius, Ner. 7. *Ut de Claudio* palam factum est. Liv. l. 41.

26. Vera dicito.] Plautus, Casin. II. 3. 17. *Vera dicas velim.*

27. Samia mihi mater fuit.] De situ insulae Sami ita Apulejus,

Pa. Potest taceri hoc. *Th.* Ibi tum matri parvolam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. *Ph.* Civemne? *Th.* Arbitror:
Cer-

DONATUS.

dicendo aliunde civem, alibi habitasse. Nam ideo meretrices, *peregrinae* dictae sunt in Comoediis. ut in Andria, *Adeon' est demens? ex peregrina?*

28. POTEST TACERI HOC.] Id est, verisimile est. Nec hoc ad laudem proficit, sed ad dedecus meretricis. POTEST TACERI HOC.] Hoc, peregrinam nasci meretricem. Et ideo potest verum videri.

29. PUELLAM DONO QUIDAM.] Aetas et sexus amoris causa sunt, cur eam Thais puellam diligat. PUELLAM DONO QUIDAM MERCATOR DEDIT.] Propter hoc ostendit meretricem fuisse matrem: et dono ideo accipere puellam potuisse.

30. EX ATTICA HINC ABREPTAM.] Quia Athenis est constituta scena. ARBITROR.] Bene ARBITROR, et nihil certi. quando enim ausurus esset Parmeno adornare Chaeream ad vitiandum hanc virginem, si praescisset civem esse?

COMMENTARIUS.

jus, Florid. Lib. II. Samos *Icario in mari modica insula est, exadversum Mileto, ad occidentem ejus sita, nec ab ea multo pelagi dispescitur.*

EA HABITABAT RHODI.] Carpathii maris insula est *Rhodus*, vicina Samo. Lucilius, Sat. incerta: Rhodos *Carpathium in pelagus se inclinat aperte.* Et: *Carpathium mare transvectus coenabis* Rhodi. Male autem audiebant mulieres peregrinae, solae habitantes. Unde et Thais h. l. tacite, innuit, matrem suam fuisse meretricem. Plautus, Bacchid. III. 3. 68.

MN. *Ubi ea mulier habitat?* LY. *Hic.*
MN. *Unde eam esse aiunt?* LY. *Ex Samo.*

28. POTEST TACERI HOC.] Quinctilianus, Declam. III. 10. *Hoc exemplum in neutram partem* potest taceri.

31. CER-

Certum non ſcimus: matris nomen et patris
Dicebat ipſa: patriam et ſigna caetera
Neque ſciebat: neque per aetatem etiam potuerat.
Mercator hoc addebat, e praedonibus,
Unde emerat, ſe audiſſe, abreptam e Sunio.
Mater ubi accepit, coepit ſtudioſe omnia
Do-

DONATUS.

31. MATRIS NOMEN ET PATRIS DICEBAT IPSA.] Quae infantis memoriae proxima ſunt. Nam quid prius aetas illa, quam patrem matremque cognoſcit?

32. ET SIGNA CAETERA NEQUE SCIEBAT.] Id eſt, domum patris, regionemque ejus.

33. NEQUE PER AETATEM ETIAM POTUERAT.] Hoc ideo addidit, ne eſſet minus elegans, quae neſciret.

34. HOC ADDEBAT.] Ad matris ſcilicet nomen et patris, quod puella dicebat.

35. UNDE.] Id eſt, a quibus. ut *Virg.*
---- *Genus unde Latinum.*
Et, *Cauſam dicere prius, unde petitur aurum.*

E SUNIO.] *Sunium* promontorium eſt Athenienſium: et in eo forum rerum venalium, ἐμπόριον.

36. MATER UBI ACCEPIT.] Haec figura in narrationibus βάσις dicitur, cum omnia pedetentim dicuntur inſinuandi gratia. ut nunc, MATRI MERCATOR DONO DEDIT. MATER UBI ACCEPIT. Et ſimul convenit mulieri loquenti hujuſcemodi mora. MATER UBI ACCEPIT.] ACCEPIT, ſimpliciter; aut audivit ingenuam: ut *Capiendi et c. a. t.* Sed melius prius. COEPIT STUDIOSE OMNIA DOCERE.] Mire: nam non docuit, ſed COEPIT DOCERE. τῷ μελλητμῷ. Et vide quam ſatis muliebriter.

COMMENTARIUS.

31. CERTUM NON SCIMUS.] Cicero, Orat. c. 47. Non ſcire quidem *barbarum jam videtur*, neſcire *dulcius.*

33. PER AETATEM.] Ita Adelph. V. 8. 8. *Per annos.* Cicero, Rabir. 9. *Si* per aetatem *ſcire potuiſſes.* Fam. XIII. 29. *Ut primum* per aetatem *judicium facere potueris.*

35. UNDE.] H. e. A quibus. Vide Prol. 26.

Docere, educare, ita uti si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.
Ego cum illo, quo cum tum uno rem habebam hospite,
Abii huc: qui mihi reliquit haec, quae habeo, omnia.
Pa. Utrumque hoc falsum est! effluet. *Th.* Qui istuc? *Pa.* Quia Ne-

DONATUS.

37. ITA UTI SI ESSET FILIA.] Ergo velut soror habenda est Thaidi: et ideo sequitur, SOROREM PLERIQUE ESSE CREDEBANT MEAM.] Et oratorie cumulat dignitatem et amorem puellae: ut ejus comparatione leniatur injuria facta Phaedriae.

39. EGO CUM ILLO, QUO CUM TUM UNO REM HABEBAM HOSPITE.] Totum dixit, et quod hospitem, et quod rem habebat. Et bene *tum*, et non *nunc*. Nam nunc, cum duobus. QUO CUM TUM UNO REM HABEBAM.] Id est, consuetudinem, amorem. HOSPITE.] Id est, Attico.

40. ABII HUC.] Rhodo Athenas scilicet. QUI MIHI RELIQUIT HAEC, QUAE HABEO, OMNIA.] Hoc ideo, ne tantundem obsequii exigat Phaedria. Ideo contra Parmeno.

41. UTRUMQUE HOC FALSUM EST: EFFLUET.] Ipse exponit HOC UTRUMQUE quid dicat. Et contradicendum est, quia praesens amator gravatur hoc dicto.

COMMENTARIUS.

37. DOCERE, EDUCARE.] Vide And. I. 5. 39.

ITA UTI SI ESSET FILIA.] Cicero, Fam. II. 14. *Ejus negotium sic velim suscipias, uti si esset res mea.*

39. QUOCUM TUM UNO REM HABEBAM.] Hec. IV. 4. 96. Plautus, Bacchid. III. 6. 34.

Tibi non erat meretricum aliarum Athenis copia,
Quibuscum haberes rem, *nisi cum illa, quam ego mandassem tibi?*

41. EFFLUET.] ἀλληγορεῖ, q. d. ego qui plenus rimarum sum, hac atque illac perfluens, non continebo hoc. Cicero, pro Domo c. 46. Effluunt *multa ex vestra disciplina.*

42. NE-

Neque tu uno eras contenta, neque solus dedit:
Nam hic quoque bonam magnamque partem ad
te attulit.
Th. Ita 'st: sed sine me pervenire, quo volo.
Interea miles, qui me amare occeperat,
In Cariam est profectus. te interea loci

Cog-

DONATUS.

42. NEQUE TU UNO ERAS CONTENTA.] Quippe qui admiseris militem. NEQUE SOLUS DEDIT.] Quippe quia non omnia tua illius fuere mortui.

43. NAM HIC QUOQUE.] Δεικτικῶς. non *Phaedria*, sed HIC dixit, tangens illum, et quasi invito illo hoc exprobrat. BONAM MAGNAMQUE PARTEM AD TE ATTULIT.] Haec dicuntur ἰσοδυναμοῦντα: ut, *Abs te petere et poscere*. An potius BONAM specie, MAGNAM quantitate? et nunc discretive dictum est: nam alias BONAM, pro magna et multa accipimus.

44. ITA 'ST.] Non erat negandum, quod dixit Parmeno meretrici satisfacere cupienti, et non taceuti culpam in conscientia esse.

46. TE INTEREA LOCI COGNOVI.] Oratorie priorem amatorem facit militem, quam Phaedriam. Nam posterius dicit hunc cognitum per absentiam militis. Ergo cum militi Phaedria rivalis superductus sit, consequens est, ut miles queri debuerit, non Phaedria: et propterea nihil peccatum, si ordine servato miles antepositus fuerit ama-

tori

COMMENTARIUS.

42. NEQUE TU UNO ERAS CONTENTA.] Catullus, Carm. LXIX.
Quae tamen etsi uno non est contenta *Catullo*.

43. BONAM PARTEM.] Multam. Ovidius, Ponto I. 8. 74.
erit nostris pars bona *dempta malis*.

44. SINE ME PERVENIRE, QUO VOLO.] Eleganter de sermone quasi de itinere loquitur. Ita mox Vs. 75. III. 3. 11. Heaut. II. 3. 33. Adelph. V. 3. 35. Phorm. IV. 3. 35. Plautus, Amph. I. 1. 273. *Ingressu' st viam*.

6. IN CARIAM.] Haec Asiae minoris regio littoralis, ad oram

Cognovi. tute ſcis, poſt illa quam intimum
Habeam te: et mea conſilia ut tibi credam omnia.

Ph. Ne hoc quidem tacebit Parmeno. *Pa.* O dubiumne id eſt?

Ph. Hoc agite, amabo: Mater mea illic mortua 'ſt

Nu-

DONATUS.

tori poſtmodum cognito. Et hoc ſine puella, et munerum cauſa, multum pro milite contra Phaedriam valet. Sed vide meretricem, quia rem dixit perurentem, quot et qualia blandimenta ſubjicit, dicendo, *Tute ſcis, poſt illa quam intimum habeam te, &c.*

47. COGNOVI.] Proprie COGNOVI. TUTE SCIS, POST ILLA, &c.] Ἐπιπλοκὴ figura: nam hoc ad narrationem non pertinet.

48. ET MEA CONSILIA UT TIBI CREDAM OMNIA.] Ex praeſenti actu ſumpſit argumentum, quod eum nunc tanquam conſultorem adhibuerit. Et bene CREDAM. ſecundum illud, POTIN' EST HIC TACERE?

49. NE HOC QUIDEM.] Id eſt, hoc quoque falſum eſt. DUBIUMNE ID EST?] Me non taciturum ſcilicet.

50. HOC AGITE.] Pro adverbio corripientis eſt poſitum: aut certe pro adhortatione, audientiae praebendae. Sic *Plautus, Hoc agite, ſultis, ſpectatores.* Et convenit velut nutu audientiam ſignificantis, et geſtu hoc ipſum adjuvari. HOC AGITE; id eſt, illud deſinite, et hoc attendite.

COMMENTARIUS.

maris Carpathii, oppoſita Rhodo. Ejus incolae, φιλοπτόλεμοι dicti veteribus, mercenariam militiam praeſtabant. Videtur igitur Thraſo in Cariam profectus eſſe ad ſupplementa militiae conſcribenda.

47. QUAM INTIMUM HABEAM TE.] Ita Plautus, Mil. II. 1. 30. Intimum *ibi* ſe *miles apud lenam* facit.

48. MEA CONSILIA UT TIBI CREDAM OMNIA.] Plautus, Truc. II. 4. 34. *Tibi mea conſilia ſumma ſemper credidi.*

50. HOC AGITE.] Solennis formula in attentione ſibi concilianda. And. I. 2. 15. Phorm. II. 3. 3.

51. AD

Nuper. ejus frater aliquantum ad rem eſt avidior.
Is ubi hanc forma videt honeſta virginem,
Et fidibus ſcire, pretium ſperans, ilico
Producit, vendit. forte fortuna adfuit
Hic meus amicus: emit eam dono mihi,
Im-

DONATUS.

51. NUPER.] Ut adhuc amor flagrare videatur, addidit NUPER. ALIQUANTUM AD REM EST AVIDIOR.] Vultu accommodato ad reprehenſionem pronuntiandum eſt. AD REM AVIDIOR.] Proprie AVIDIOR. Et REM pecuniam modo dicit.

52. IS UBI HANC FORMA.] Ex aliena perſona vult oſtendere praeter affectum, quanti ſibi aeſtimanda ſit: et quanto munere miles Phaedriae meruerat anteponi.

53. ET FIDIBUS SCIRE.] Vetuſta ἔλλειψις. PRETIUM SPERANS.] Deeſt *magnum*. ut,

Et ſtabulo frenos audire ſonantes.

54. PRODUCIT: VENDIT.] Proprie. Nam *produci* res venales dicuntur. PRODUCIT: VENDIT.] Haec celeritas vendibilem indicat mercem. FORTE FORTUNA.] Id eſt, bona fortuna.

55. HIC MEUS AMICUS.] Quia locus eſt meritorum, non jam *miles*, ſed *meus amicus.* Vide enim quid ſequatur: EMIT: inquit, EAM DONO MIHI, IMPRUDENS HARUM RERUM. Hic oſtenditur quam avidus id faceret, ſi rem penitus noſſet. ſimul etiam oſtenditur, quanta ſecreta dicat Phaedriae: utpote quae rivalis neſciat.

COMMENTARIUS.

51. AD REM AVIDIOR.] Ita Adelph. V. 3. 48. V. 8. 31. de vi vocis *Avidus* vide ad Heaut. III. 2. 15.

52. FORMA HONESTA.] Vide ad And. I. 1. 96.

53. FIDIBUS SCIRE.] Subaudi, canere. Cicero, Fam. IX. 22. *Socratem* fidibus *docuit nobiliſſimus fidicen.* Valet autem SCIRE peritam eſſe. Unde dixit Nepos, Praefat. Scienterque *tibiis cantaſſe.*

54. PRODUCIT.] Ita Heaut. I. 1. 92.

Imprudens harum rerum, ignaruſque omnium.
Is venit. poſtquam ſenſit me tecum quoque
Rem habere, fingit cauſas, ne det, ſedulo.
Ait, ſi fidem habeat, ſe iri praepoſitum tibi
Apud me, ac non id metuat, ne, ubi acceperim,
Seſe relinquam, velle ſe illam mihi dare:
Verum id vereri. ſed, ego quantum ſuſpicor,
Ad

DONATUS.

56. IMPRUDENS HARUM RERUM, IGNARUSQUE OMNIUM.] *Prudentia*, naturalis eſt: *gnaritas* extrinſecus venit. *Imprudens*, per ſe: *Ignarus*, per alios. Hoc eſt, qui nec ſuſpicatus ſit, neque ex aliquo audierit.

57. POSTQUAM SENTIT ME TECUM QUOQUE REM HABERE.] Non dictum, ſed quaſi celatum. SENTIT ME TECUM QUOQUE REM HABERE.] Magno pondere dixit, TECUM QUOQUE: tanquam iraſcendi juſta magis ſit cauſa militi, quam Phaedriae. Nam SENTIT, et TECUM, et QUOQUE, hoc ſignificat. REM HABERE.] Sic dixit, ut honeſte res impura dicatur.

58. NE DET SEDULO.] SEDULO, ſine dolo, hoc eſt, impenſe.

59. AIT.] Semper AIT dicimus, quum vel inviſa nobis et audientibus, vel vana dicta narramus alicujus. SI FIDEM HABEAT.] Hoc eſt, ſi faciam aliqua, unde credat ſe tibi praeponi. SI FIDEM HABEAT.] Si credere cogatur, id eſt, credendi. SE IRI PRAEPOSITUM TIBI APUD ME.] Ἀναστροφὴ in verbo, PRAEPOSITUM IRI, ac neceſſaria implicatio in his, quae dura dictu ſunt.

62. SED, EGO QUANTUM SUSPICOR.] Alta et acuta inventio. Scit meretrix hoc ſolo amatores inimicos eſſe, quod

COMMENTARIUS.

56. IMPRUDENS.] H. e. Inſcius. Silius Ital. VI. 166.
Imprudens *tantae peſtis gradiebar.*
Conſule Bynkersh. Obſerv. Lib. II. cap. 10.

57. ME TECUM QUOQUE REM HABERE.] Vide ſupra ad Vs. 89.

63. AD

Ad virginem animum adjecit. *Ph.* Etiamne amplius?
Th. Nihil: nam quaesivi. nunc ego eam, mi Phaedria,
Multae sunt causae, quamobrem cupiam abducere:
Pri-

DONATUS.

quod item diligunt. Magnifice igitur, ut rivalis odium deliniret, vult persuadere Phaedriae, non se amari, sed virginem.

63. Ad virginem animum adjecit.] Cur hoc inferat? ut vel laedendi militis causa, Phaedria patiatur, eum, quam amet, et nolit virginem dono dare.

Etiamne amplius?] Mundat *Terentius*, ut solet, res hujusmodi per ἔλλειψιν suam.

64. Nihil: nam quaesivi. Nunc ego eam, mi Phaedria.] Optume purgavit *Terentius*, quod mox liberalibus nuptiis fuerat obfuturum, si vitiatam virginem duceret Chaerea. Necessario ergo defenditur, tanquam quae honeste nuptura est.

65. Multae sunt causae.] Non diligenter consideraverunt hanc meretricis orationem, qui illam instar controversiae retulerunt. Nam et principium est, Me miseram, vereor ne illud gravius Phaedria tulerit; Et narratio, Samia mihi mater fuit; Et partitio cum confirmatione, ut, Nunc ego eam, mi Phaedria, multae sunt causae, quamobrem cupio abducere: primum quod soror est dicta, et caetera. Reprehensio quoque, Egone id timeo? et, Egone non

COMMENTARIUS.

63. Ad virginem animum adjecit.] Plautus, Merc. II. 2. 62. *Ne* ad illam *me* animum adjecisse *aliqua sentiat.*

Etiamne amplius?] Vellet Phaedria, Thrasoni amplius quid esse cum illa puella, sperans ita fore, ut animus ejus paullatim elabatur Thaidi, ipseque adeo sine rivali illa potiatur. Vide And. II. 1. 25.

65. Causae quamobrem.] Vide And. V. 1. 18.

 68. Rus-

Primum quod ſoror eſt dicta: praeterea ut ſuis
Reſtituam ac reddam: ſola ſum: habeo hic neminem;
Neque amicum, neque cognatum: quamobrem, Phaedria,
Cupio aliquos parare amicos beneficio meo.

Id

DONATUS.

NON EX ANIMO MISERA DICO? Et concluſio per conqueſtionem: ut, QUAM JOCO REM VOLUISTI A ME TANDEM, QUIN PERFECERIS? EGO IMPETRARE NEQUEO HOC ABS TE, BIDUUM SALTEM UT CONCEDAS SOLUM.

QUAMOBREM CUPIO ABDUCERE.] Etiam hoc verbo gratificatur Phaedriae: non enim *accipere*, ut ab amico remunerante: ſed ABDUCERE, ut ab ſtulto, et experte.

67. UT SUIS RESTITUAM, AC REDDAM.] *Reſtituimur* iis, quibus nos volumus: *Reddimur* iis, qui nos volunt. Ergo reſtituimus volentem, reddimus volentibus. Sed in hac utrumque eſt. SOLA SUM: HABEO HIC NEMINEM.] SOLA SUM, ad familiarium refertur abſentiam. HABEO HIC NEMINEM, ad alienorum amicitiam. Poteſt enim ſola domi eſſe, habere tamen aliquem foris. Et, HABEO HIC NEMINEM, plus ſonat, quam, NEMINEM HIC HABEO. Et, SOLA SUM, ab iis quos natura conciliat per ſe. HABEO NEMINEM, eorum qui voluntate junguntur.

68. NEQUE AMICUM.] Bene hoc apud amatorem; quia eſt aliud *amator*, aliud *amicus*. *Amator*, qui ad tempus, *Amicus*, qui perpetuo amat. An quia in patris poteſtate eſt Phaedria? QUAMOBREM, PHAEDRIA.] In neceſſariis interponi nomen licet audientis.

69. CUPIO ALIQUOS PARARE AMICOS BENEFICIO MEO.] Hic oſtendit ſpecialiter, cujuſmodi amicos quaerat, ne Phaedriam contemnere videatur. PARARE AMICOS BENEFICIO MEO.] Quia parantur et ſuo, ſed minus diligunt.

COMMENTARIUS.

68. RESTITUAM.] Plautus, Capt. III. 4. 56.
Illum reſtituam *huic*, *hic autem in Alidem me meo patri.*
69. PARARE AMICOS.] And. I. 1. 39.

71. PRI-

Id, amabo, adjuta me, quo id fiat facilius.
Sine illum priores partes hosce aliquot dies
Apud me habere. nihil respondes? *Ph.* Pessuma,
Egon' quidquam cum istis factis tibi respondeam?
Pa. Eu noster! laudo. tandem perdoluit. vir es.
Ph.

DONATUS.

70. ID, AMABO, ADJUTA ME, QUO ID FIAT FACILIUS.] Παρέλκον. bis ID posuit. ADJUTA ME.] Mira coactio. pro *patere excludi*, ADJUTA ME, dixit.

71. SINE ILLUM.] Blande SINE ILLUM, tanquam in manu ejus sit injuriam non pati, et excludi militem. Non enim dixit *fer*, aut *patere*, sed SINE. PRIORES PARTES HOSCE ALIQUOT DIES.] Honeste circumloquitur, et oratorie, ne dicat, *Abi foras, atque excludi te patere.*

72. NIHIL RESPONDES?] Jam silentium accusat, quia scit nihil responsurum contrarium. Et satis blande, NIHIL RESPONDES? dixit, tanquam qui debeas amoris vicem.

73. EGO QUIDQUAM.] Facete exprimitur illud, AMANTIUM IRAE, AMORIS INTEGRATIO EST.

74. TANDEM PERDOLUIT.] Nimis doluit, id est, persensit dolorem. Et TANDEM, quasi qui nimis patiens fuit. TANDEM PERDOLUIT. VIR ES.] Eleganter variavit personam secundam, et tertiam. VIR ES.] Non *puer*, sed jam VIR, qui meretricem contemnis.

COMMENTARIUS

71. PRIORES PARTES.] Adelph. V. 4. 26. Locutio translata ab histrionibus, quorum primae, secundae, tertiae partes erant. Innuit igitur Thais, militem partibus suis actis mox excludendum esse. Cicero ad Q. Fr. II. 4. *Tibi istius generis in scribendo priores partes tribuo, quam mihi.*

HOSCE ALIQUOT DIES.] Plautus, Truc. IV. 3. 19. *Amabo, ut hos dies aliquos sinas Eum esse apud me.*

73. CUM ISTIS FACTIS.] De usu voculae *cum* vide ad And. IV. 4. 38.

74. TANDEM PERDOLUIT.] Ita pronunciat, uti Davus And. III. 4. 7. *Tandem cognosti, qui siem.* Et Annius apud Liv. VIII. 4. *Sin autem tandem desiderium libertatis remordet animos.* Est autem PER αὐξητικὸν in PERDOLUIT. Hyginus, Astron. II. 40. *Cuidam civium perdoluit inceptum Demiphontis.*

Ph. At ego nefciebam quorfum tu ires. parvola
Hinc eft abrepta: eduxit mater pro fua:
Soror eft dicta: cupio abducere, ut reddam fuis.
Nempe omnia haec nunc verba huc redeunt denique;
Ego excludor: ille recipitur. qua gratia?
Nifi illum plus amas, quam me: et iftam nunc times,
Quae

DONATUS.

75. PARVULA HINC EST ABREPTA: EDUXIT MATER PRO SUA.] Vide μίμησιν cum odio inductam, et depravatam pronuntiatione: ita ut et ὁμοιοτέλευτα non vitarentur de induftria. PARVULA HINC EST ABREPTA, EDUXIT MATER PRO SUA, SOROR EST DICTA.

78. HAEC NUNC VERBA.] Id eft, falfa dicta. HUC REDEUNT.] Ut excludar.

80. NISI ILLUM PLUS AMAS, QUAM ME.] Repudiatis caufis, quas illa attulerat, per derivationem caufae: hic aliud dicit effe cur repellatur. ET ISTAM NUNC TIMES, QUAE ADVECTA EST.] Adeo, inquit, amas militem, ut etiam invideas, fi quam amaverit.

COMMENTARIUS.

VIR ES.] Formula laudandi. Adelph. IV. 2. 25. Florus III. 3. *Flagitante aquam exercitu*, viri, *inquit*, eftis, *en illic habetis.*

75. AT EGO NESCIEBAM.] Tres hofce integros verfus laudat Quinctilianus, Inftit. Orat. IX. 2. Continent autem μίμησιν verborum Thaidis; qualis illa Didonis, apud Virg. Aen. IV. 376. *Nunc augur Apollo, Nunc Lyciae fortes, nunc et Jove miffus ab ipfo Interpres divûm fert horrida juffa per auras.*

QUORSUM TU IRES.] Vide fupra Vs. 44.

76. EDUXIT MATER PRO SUA.] Plautus, Cifteil. I. 3. 24. *Eaque eduxit eam fibi pro filia.*

78. HUC REDEUNT.] Ita And. III. 3. 35.

81. IL-

Quae advecta est, ne illum talem praeripiat tibi.
Th. Egon' id timeo? *Ph.* Quid te ergo aliud
follicitat? cedo.
Num folus ille dona dat? nuncubi meam
Benignitatem fenfifti in te claudier?

Non-

DONATUS.

81. TALEM PRAERIPIAT TIBI.] Εἰρωνεία ftomachantis amatoris.

82. QUID TE ERGO ALIUD SOLLICITAT?] Quid eft, inquit, fi hoc non eft?

83. NUM SOLUS ILLE DONA DAT?] Jam quafi quaeftiones tractantur: fed ille munus advexit. NUNCUBI MEAM BENIGNITATEM.] Poffunt enim dona dari, fed exigua, aut minus liberaliter: et ideo mentionem *benignitatis* adjecit. NUNCUBI MEAM BENIGNITATEM.] Sed ille benignus eft NUNCUBI, numquid alicubi. Aut fi NUNCUBI, legimus, erit adverbium temporis: ut fit ubi, quo in loco, qua in re. NUNCUBI MEAM BENIGNITATEM.] Intelligit fe et dona obtuliffe, et id benigne faepe feciffe. nam plerumque ingrata dona funt, in quibus benignitas non apparet: quae aut in quantitate rerum eft, aut in facilitate praeftantis.

84. CLAUDIER?] *Claudi*, aut *claudicare*. *Salluftius*, *Neque enim ignorantia claudit res.* Et, *Nihil focordia claudebat.*

COMMENTARIUS.

81. ILLUM TALEM.] Εἰρωνικῶς. Dicitur autem *Talis* pro tanto, et tam excellente. Plautus, Capt. V. 2. 2.

Quid me oportet facere, ubi tu talis *vir falfum autumas?*

Cicero, Fam. XIII. 73. *Certe mihi perfuadeo, te,* talem *virum, nil temere feciffe.* Sic *Qualis* pro Quantus. Ovidius, Faft. V. 960.

Cernite, fim qualis, qui modo qualis *eram!*

PRAERIPIAT TIBI.] Plautus, Cafin. I. 1. 14.

Huc venifti fponfam praereptum *meam?*

84. IN TE CLAUDIER?] Vide ad And. III. 3. 41. et quae notavit Cortius ad Salluft. Fragm. Lib. III. p. 976.

85. Ex

Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quaesivi? porro Eunuchum dixti velle te,
Quia

DONATUS.

85. NONNE, UBI MIHI DIXTI CUPERE TE.] Plus dixit, UBI DIXTI CUPERE TE: quam si diceret, fecisti ut emerem. Plus est enim id praestitisse, quod qui acceperit, non ausus fuerit postulare. CUPERE TE.] Vult rem parvi pretii ex illius cupiditate et suo labore perpendi. Ex AETHIOPIA.] Non *Aethiopissam:* sed honestius EX AETHIOPIA.

86. RELICTIS REBUS OMNIBUS, QUAESIVI?] Haec jam omnia in beneficiis considerari solent.

87. QUAESIVI.] Vide quemadmodum exhibeat, atque aerumnas sibi difficilium munerum dicat imposuisse meretricem. EX AETHIOPIA ANCILLULAM, inquit, DIXTI TE CUPERE. Quid ego feci in re coeli, et solis, ac pene orbis alterius? QUAESIVI. non enim in promptu erat. Deinde, non petisti, sed DIXISTI: nec velle te, sed CUPERE: non nigram, sed EX AETHIOPIA: nec dedi, sed RELICTIS REBUS OMNIBUS, QUAESIVI. Quid hic non exquisitum? quid non ita expressum, ut nihil addi possit? EUNUCHUM PORRO VELLE.] Eunuchos a Persis institutos putant ex captivis. A Babyloniis enim Hellanicus auctor est id habuisse. EUNUCHUM PORRO DIXTI VELLE TE.] Vide quemadmodum ut majus faciat quod praestitit, non semel imputat duo mancipia: sed primo *puellam*, deinde *eunuchum*. EUNUCHUM.] Εὐνοῦχος εἴρηται, ὡς εὐνὴν ἔχων, τοῦτ' ἔστι, φυλάττων OCOCeIN ryNeN KeKANΔROC. PORRO.] Deinde, vel postea, vel multo post.

COMMENTARIUS.

85. EX AETHIOPIA.] Ita infra III. 2. 18. Tibullus, II. 3. 59.

Illi sunt comites fusci, quos India torret.

Theophrastus, Charact. cap. 21. Καὶ ἐπιμεληθῆναι δὲ ὅπως αὐτῷ ὁ ἀκόλουθος Αἰθίοψ ἔσται. Ubi vide If. Casaub.

86. RELICTIS REBUS.] Vide ad And. II. 5. 1.

Quia solae utuntur his reginae; repperi.
Heri minas viginti pro ambobus dedi.

Ta-

DONATUS.

88. QUIA SOLAE UTUNTUR HIS REGINAE.] Illam, quia ex Aethiopia; hunc, quia solae his Reginae utuntur. Quid tale Thaidi rivalis dedit? QUIA SOLAE UTUNTUR HIS REGINAE.] Varie; EUNUCHUM dixit, et intulit, HIS. ut,

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quam plurimis, et minime multos laedere:
In his Poëta hic nomen profitetur suum.

REGINAE.] Id est, divites. sed ἐμφατικώτερον est. QUIA SOLAE UTUNTUR HIS REGINAE.] Nota, quum Eunuchum in singulari numero praeposuerit, HIS subjunxisse. sed HIS non ad Eunuchum retulit, sed ad delicias, aut quid tale: quia solae utuntur hujusmodi deliciis servitiisque Reginae. Et oratorie hic subdidit, quod in ancillula praetermisit. quia nulla Aethiopissa honesta dici potuit. Et *Reginas* modo divites dicit. ut in Phormione, *Regem me esse oportuit.* REPPERI.] Plus est quam *emi.* Et vide quam propriis et amplissimis verbis usus est. quia et ancillam ex Athiopia, et Eunuchum: quo solae utuntur Reginae. illam *quaesivi*, et hunc *repperi*: neutrum enim horum facile positum erat.

89. HERI MINAS VIGINTI PRO AMBOBUS DEDI.] Recentiora beneficia graviora adversum ingratos sunt. Ergo a tempore inducitur exprobratio. PRO AMBOBUS DEDI.] Melius amborum praetium dixit, quam ut separatim diceret, quanto emerit ancillulam nigram: de qua mox dicetur, HIC SUNT TRES MINAE. Nam constat Eunuchum solum emtum esse minis viginti, ut ipse Parmeno confitebitur seni.

COMMENTARIUS.

89. MINAS VIGINTI PRO AMBOBUS DEDI.] Ita Adelph. II. 1. 25. Plautus, Mostell. I. 3. 142.

Triginta minas pro capite tuo dedi.

Est autem *mina*, Gr. μνᾶ, ipsa argenti libra, continens florenos nostrates triginta, seu drachmas centum.

90. HAEC

Tamen contemtus abs te. haec habui in memoria.
Ob haec facta abs te ſpernor. *Th.* Quid iſtic, Phaedria?
Quanquam illam cupio abducere, atque hac re arbitror
Id fieri poſſe maxime: verumtamen,
Potius quam te inimicum habeam, faciam ut juſſeris. *Ph.*

DONATUS.

90. TAMEN CONTEMTUS ABS TE.] Et hoc ſervatur in beneficiis. Nam majora ſunt ceſſantibus meritis eorum, quibus praeſtantur.

91. OB HAEC FACTA ABS TE SPERNOR.] Sic *Virgilius*,

---- nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Et cum interrogatione, aut cum increpatione proferri poteſt. OB HAEC FACTA ABS TE SPERNOR.] Hic duplex eſt pronunciatio: vel per invidioſam prolationem, vel per interrogationem. Et melius hoc modo, quam interrogative profertur: hic enim eſt multo gravior illo. QUID ISTIC?] Hoc adverbium conſentire incipientis eſt. et eſt ἔλλειψις: deeſt enim *remoramur*, aut quid tale.

92. CUPIO ABDUCERE.] ABDUCERE dixit, tanquam ab ſtulto: nec per verum meritum, ſed per fraudem. *Cicero*, *Per vim atque dolum abducta ab Rhodio tibicine.* ATQUE HAC RE ARBITROR.] Non dicit qua, hoc eſt, ex te. Verumtamen ſcit meretrix, contentione quadam negari. Ergo fingit ſe vinci, ut adoleſcentem molliat: et ipſa cedit, ut et ille remittat pertinaciam.

94. POTIUS QUAM TE INIMICUM HABEAM, FACIAM UT JUSSERIS.] Hoc totum loquitur, tanquam magis ipſa amet Phaedriam, quam ab illo ametur. TE INIMICUM HABEAM.] Huic contrarium eſt, *Ut te amicum habeam.* FA-

COMMENTARIUS.

90. HAEC HABUI IN MEMORIA.] Vide And. I. 1. 13.
91. QUID ISTIC, PHAEDRIA?] Vide And. III. 3. 40.

95. Ex

Ph. Utinam iſtuc verbum ex animo ac vere diceres,
Potius quam te inimicum habeam. ſi iſtuc crederem
Sincere dici, quidvis poſſem perpeti.
Pa. Labaſcit, victus uno verbo. quam cito!

Th.

DONATUS.

Faciam ut jusseris.] Nec voluntate, nec vultu conſentientis hoc meretrix agit: ſed callide tentat omnia. Nam quia perſiſtendo non perficit quod expectabat, docet Phaedriam etiam ipſum negligentius negare quod poſcitur. Et adeo hoc ſubtile eſt, ut ſtatim impetraverit. Pervulgatum eſt enim, Quod ſumma vi defenderis, quum extorqueretur, hoc idem poſtmodum remitte remittenti.

95. Utinam istuc verbum.] Istuc verbum, pro tota ſententia. Verbum pro dicto. Sed proprie ἀξίωμα, id eſt, ſententia vel enunciatio, quae uno ligatur et aſtringitur verbo, verbum a veteribus dicebatur. Ex animo, ac vere diceres.] Certe, quia eſt qui ex animo dicat, fallat tamen.

96. Potius quam te inimicum habeam.] Tantum in animum Phaedriae hoc deſcendit, ut etiam repetat, quod amica dixerat adulando.

97. Sincere dici, quidvis possem perpeti.] *Sincerum*, purum, ſine fuco, et ſimplex: ut mel *ſine cera.* Bene ergo, ut mel, blandimentum meretricis dulce fatetur, ſed negat eſſe *ſincerum.*

98. Labascit.] Omnia inchoativa triſyllaba, fere media producta enuntiantur. Victus uno verbo. quam cito!] Quam cito ait, qui illum falſa lacrymula vinci crediderat poſſe. Plus factum eſt: uno victus eſt verbo, et

COMMENTARIUS.

95. Ex animo ac vere.] Imitatus Catullus, Carm. CVI.
Di magni, facite, ut vere promittere poſſit,
Atque id ſincere *dicat, et* ex animo.

97. Quidvis possem perpeti.] Vide And. II. 3. 6.

98. Labascit.] Metaphora à ſtatua, aedificio vel arbore translata

Th. Ego non ex animo miſera dico? quam joco
Rem voluiſti a me tandem, quin perfeceris?
Ego impetrare nequeo hoc abs te biduum,
Saltem ut concedas ſolum? *Ph.* Siquidem biduum; Ve-

DONATUS.

et cito. VICTUS UNO VERBO.] Ut, *Utinam iſtuc verbum.* Et UNO VERBO, ut diximus, ſic accipe: ut Verbum dictum intelligas, quod verbo complectitur, et completae ſententiae pronunciationem, quod ἀξίωμα nominatur.

99. EGO NON EX ANIMO MISERA DICO?] Quod ſenſit multum valuiſſe, hoc Thais inculcat animo amici ſui. Et EGO, vide quanta ſignificet. Convenit hoc pronomen blande multa exprobranti: ut *Virgilius*, *Mene fugis?*

100. QUAM JOCO REM VOLUISTI.] Contra illud refertur, quod ait Phaedria: *Nonne, ubi mihi dixti cupere te ex Aethiopia ancillulam, relictis rebus omnibus, quaeſivi?* Sed hoc vehementius et diſertius, QUAM JOCO REM VOLUISTI? Non *munus*, inquit, ſed quod plus eſt, REM. Et non *ſerio*, ſed JOCO, a facilitate praeſtantis. Et VOLUISTI, non etiam *dixiſti.* Mirandum obſequium, ex voto animi pendens. Non exſpectat imperium: ne voluptati mora ſit, dum jubetur. Tum illud quod ait, PERFECERIS: nonne pondus hoc verbi et potentiam Phaedriae circa amicam, et illius obſequium vehemens, et rerum difficultatem quae extortae ſint, monſtrat, atque omnem obterit querelam Phaedriae?

101. EGO IMPETRARE NEQUEO HOC ABS TE.] Tu et *joco*, et non petiſti, cum *perfeceris* tamen; at ego hoc *impetrare* non poſſum.

102. SALTEM UT CONCEDAS SOLUM?] Argute additum SALTEM et SOLUM. Et bene, CONCEDAS, ut voluntatis ſit: ſic enim dixit ſupra, *Sine illum priores partes hoſce aliquot dies apud me obtinere.*

COMMENTARIUS.

lata ad animum. Adelph. V. 2. 31. Plautus, Rud. V. 4. 38. *Salvos ſum: leno* labaſcit: *libertas portenditur.* Suetonius, Caeſ. 14. *Niſi* labantem *ordinem confirmaſſet M. Catonis oratio.*

UNO VERBO.] Hec. III. 5. 33. Propertius II. 5. 13. *Quam*

Verum nè fiant iſti viginti dies.
Th. Profectò non plus biduum, aut. *Ph.* Aut? nihil moror.
Th. Non fiet: hoc modo ſine te exorem. *Ph.* Scilicet
Faciundum eſt quod vis. *Th.* Merito amo te. *Ph.* Bene facis.
Rus ibo: ibi hoc me macerabo biduum.

Ita

DONATUS.

103. VERUM NE FIANT ISTI VIGINTI DIES.] Facete biduum decuplavit: et ſimul quia ex eadem ratione ſunt viginti, ex qua duo; et ex qua viginti, ducenti, duo millia. Et ſic deinceps.

104. PROFECTO NON PLUS BIDUUM, AUT.] Ἀποσιώπησις ſecunda.

105. HOC MODO SINE TE EXOREM.] Nove nunc, non *De te exorem:* ſed TE EXOREM. Et HOC abſolute.

106. FACIENDUM EST QUOD VIS.] Non *quod oportet*, ſed QUOD VIS dicendo, multum addidit obſequio ſuo.

MERITO AMO TE.] Bene amoris mentionem ad auferendam ſuſpicionem contemptus Phaedriae fecit. BENE FACIS.] In conſuetudinem venit, BENE FACIS, et BENE FECISTI, non judicantis eſſe, ſed gratias agentis.

107. RUS IBO.] Et hoc amatorium eſt, odiſſe urbem ſine amica. Nec dixit, *Ibi ero:* ſed, IBI HOC ME MACERABO BIDUUM. Pronunciandum eſt BIDUUM, ac ſi dixiſſet *biennio*.

COMMENTARIUS.

Quam facile irati verbo *mutantur amantes.*

104. NIHIL MOROR.] Senſus eſt, Non moror ultra biduum. Non concedo amplius, quam hoc biduum.

106. MERITO AMO TE.] Ita ſolent grati, ubi quid impetrarunt. Heaut. II. 3. 119. Phorm. I. 2. 4. Plautus, Poen. I. 2. 42.

AN. *Quieſce.* AD. *Ergo* amo te.

BENE FACIS.] Alia gratias agendi formula. Adelph. V. 8. 22. Plautus, Moſtell. III. 2. 129.

Bene *benigneque arbitror te* facere.

107. ME MACERABO.] Vide ad And. IV. 2. 2.

Ita facere certum eſt. mos gerundus eſt Thaidi.
Tu, Parmeno, huc fac illi adducantur. *Pa.* Maxume.
Ph. In hoc biduum, Thais, vale. *Th.* Mi Phaedria;
Et tu numquid vis aliud? *Ph.* Egone quid velim?

Cum

DONATUS.

108. ITA FACERE CERTUM EST.] Ex his apparet verbis, quam ſibi amator hoc aegre imperet. MOS GERUNDUS EST THAIDI.] Cum pronunciatione et geſtu: ut oſtendat, quae vis amoris ſit, ut Thaidi mos geratur.

109. HUC FAC ILLI ADDUCANTUR.] Eunuchus et ancilla, figurate ILLI: ſed praevalet genus maſculinum. ADDUCANTUR, pro *adducite eos*. Et bene adjectum eſt, ne dilatis ob retentionem muneribus, non procederet actus fabulae. Et ſimul quia abſentia Phaedriae opus eſt, dum per Chaeream ludificatur meretrix.

110. IN HOC BIDUUM, THAIS, VALE.] Nunc VALE abſceſſum ſignificat, non ſalutationem: nam ſi mera ſalutatio eſt, biduo ſolum amicam valere optat. Sed praeſcribere conatur, quanto tempore abfuturus ſit, et ſimul oſtendit, quam invitus abſcedat. IN HOC BIDUUM, THAIS, VALE.] Accuſativo utens caſu expreſſit amatoris impatientiam. BIDUUM dicens, praeſcripſit de tempore. Et VALE, majorem vim habet ex dolore diſcedentis, quam obſequio ſalutantis.

111. ET TU. NUMQUID VIS ALIUD?] *Vale* ſubaudiendum ſalutatorium. Et ſubintelligendum eſt poſt oſculum dici, NUMQUID VIS ALIUD? quaſi recte factum.

COMMENTARIUS.

111. NUMQUID VIS ALIUD?] Formula diſcedentis ab altero. Ita infra II. 1. 7. II. 3. 49. et 71. Adelph. II. 2. 39. Phorm. I. 2. 101. II. 4. 18. Plautus, Amph. I. 3. 44.

JUP. Numquid vis? ALC. *Ut, quum abſim, me ames, me tuam abſentem tamen.*

112. AB-

Cum Milite isto praesens, absens ut sies:
Dies noctesque me ames: me desideres:
Me somnies: me exspectes: de me cogites:
Me speres: me te oblectes: mecum tota sis:
Meus

DONATUS.

112. Cum milite isto.] Isto bene additum, quasi odioso; ut alibi, *Jam vero mitte, Demea, tuam istam iracundiam.* Et Virgil. *Aut quid petis istis?* Haec enim pronomina spernentis sunt, odiumque monstrantis. Praesens, absens.] Κακόζηλον.

113. Me desideres.] Αὔξησις. quia plus est amore desiderium.

114. Me somnies: me exspectes.] Ἐπαναφορὰ prima. Cum *amare* et *desiderare* sit voluntatis, atque etiamnum obsequi: *somniare*, satis amatorie dictum est.

115. Me speres.] Cum me exspectes, jam dixerit: quid sibi vult iterum me speres? Inter *spem* et *exspectationem* hoc interest: quia *exspectatio* certorum est: *spes* vero incertorum. Et *exspectatio*, propinquarum rerum: *Spes*, longinquarum. Et *Exspectatio*, destinat tempus: *Spes*, non destinat. An, *me speres idem facere.* id est, de te cogitare. ut sit speres, credas: ut statim in subditis invenies: *Nam ejus fratrem spero jam propemodum reperisse.* Me te oblectes.] Septimus casus me. Mecum tota sis.] Toto animo. Nam illam nunc animum vult esse, non corpus. Et simul quod ipse ab ejus corpore patitur: id vult militi ejus mente contingere, tanquam penitus excluso ab amica.

COMMENTARIUS.

112. Absens ut sies.] Virgilius, Aen. IV. 83.

Illum absens absentem auditque videtque.

Ovidius, Trist. III. 3. 17.

Te loquor absentem: te vox mea nominat unum:
Nulla venit sine te nox mihi, nulla dies.

113. Me desideres.] Ausonius Symmacho: *Tum vero ego beatus, quod adfectavi, adsequar*, me ut requiras, me desideres, de me cogites.

114. Me somnies.] Cicero, Fam. XIV. 2. *Ante oculos dies noctes-*

Meus fac sis postremo animus, quando ego sum tuus.

Th. Me miseram! forsitan hic mihi parvam habeat fidem,

Atque ex aliarum ingeniis nunc me judicet.

Ego pol, quae mihi sum conscia, hoc certo scio,

Neque me finxisse falsi quidquam, neque meo Cor-

DONATUS.

116. QUANDO EGO SUM TUUS.] *Animus* scilicet.

117. ME MISERAM! FORSITAN HIC MIHI.] Recte Thais nunc partem argumenti exsequitur tacitam apud Phaedriam, propter praesentiam servi: quem Poëta vult ita nescire, ut audeat ad vitiandam virginem subornare Chaeream.

118. ATQUE EX ALIARUM INGENIIS NUNC ME JUDICET.] Hic *Terentius* ostendit virtutis suae hoc esse, ut pervulgatas personas nove inducat: et tamen a consuetudine non recedat: utputa meretricem bonam cum facit, capiat tamen et delectet animum spectatoris.

120. NEQUE ME FINXISSE FALSI QUIDQUAM.] Aut, *dixisse*, debuit dicere. aut abundat FALSI. aut ideo, quia et

COMMENTARIUS.

Resque versaris. Ovidius, Heroid. XV. 123.

Tu mihi cura, Phaon; te somnia *nostra reducunt.*

Heroid. XVI. 99.

Te vigilans oculis, animo te nocte videbam;

Lumina cum placido victa sopore jacent.

ME EXSPECTES.] H. e. cupidissime desideres. Heaut. II. 4. 29. Plautus, Mostell. I. 3. 31.

Tu ecastor, erras; quae quidem illum exspectes *unum.*

Ovidius, Heroid. II. 98.

Phylli; face exspectes *Demophoonta tuum.*

117. MIHI PARVAM HABEAT FIDEM.] Plautus, Bacchid. IV. 3. 22. *Novi, sed nisi ames, non* habeam tibi fidem *tantam.*

118. EX ALIARUM INGENIIS ME JUDICET.] Plaut. Pers. II. 2. 30.

Tuo ex ingenio mores alienos probas.

119. MIHI SUM CONSCIA.] In bonam partem. Ita Adelph. III. 2. 50. Contra Horatius, Epist. I. 1. 61. *Nil* conscire sibi, *nulla pallescere culpa.*

120. NEQUE MEO CORDI ESSE QUEMQUAM CARIOREM.] Plautus,

Cordi esse quemquam cariorem hoc Phaedria.
Et quidquid hujus feci, caussa virginis
Feci: nam me ejus spero fratrem propemodum
Jam repperisse, adolescentem adeo nobilem.
Et is hodie venturum ad me constituit domum.
Concedam hinc intro, atque exspectabo, dum
venit.

DONATUS.

et vanum aliquid fingi potuit. ut supra, *Si vanum, aut falsum, aut fictum est.*

121. ESSE QUEMQUAM CARIOREM.] Melius, QUEMQUAM, quam si dixisset, *militem quemquam cariorem.* QUEMQUAM CARIOREM.] Quasi meretrix, non *carum* alterum, sed CARIOREM negat.

122. ET QUIDQUID HUJUS FECI.] Hujus absolute; aut per ἔλλειψιν, ut desit *rei.* In Hecyra,

Ne quid sit hujus oro.

In Heautontimorumeno,

Nihil me istius facturum, pater.

Virgilius, ---- *aut quid petis istis?*

QUIDQUID HUJUS.] *Rei* subaudiendum est: quod eum exclusi foras.

123. SPERO PROPEMODUM.] Nove SPERO, pro credo vel confido. PROPEMODUM ideo, quia hominem quidem novit, sed fratrem esse virginis nondum probavit.

124. ADEO NOBILEM.] ADEO, pro *nimis* positum est, aut pro expletiva particula.

126. ATQUE EXSPECTABO, DUM VENIT.] Futurum actum promittere voluit: non quo aliquis gestus sit expectantis.

COMMENTARIUS.

tus, Menaechm. II. 1. 21.

Ego illum scio, quam cordi sit carus *meo.*

122. QUIDQUID HUJUS FECI.] Infra V. 6. 10. V. 9. 40. Cicero, Attic. XVI. 4. *Itaque non video, sciturum me,* quid ejus sit, *ni statim aliquid literarum.*

125. CONSTITUIT.] Ita And. I. 5. 34. Heaut. IV. 4. 4.

126. CONCEDAM HINC INTRO.] Plautus, Pseud. I. 5. 158.

Concedere *aliquantisper* hinc *mihi* intro *libet.*

ACTUS SECUNDI

SCENA PRIMA.

PHAEDRIA. PARMENO.

Ph. FAc, ita ut juſſi; deducantur iſti. *Pa.* Faciam. *Ph.* At diligenter.
Pa. Fiet. *Ph.* At mature. *Pa.* Fiet. *Ph.* Satin' hoc mandatum 'ſt tibi? *Pa.* Ah!
Rogitare? quaſi difficile ſit.
Utinam tam aliquid invenire facile poſſis, Phaedria, Quam

DONATUS.

1. FAC, ITA UT JUSSI.] Jam amatorium multiloquium et vaniloquium continet iſta actio: nam et repetit quod jam dictum eſt: et id facit magis et odioſe nimis.

3. AH! ROGITARE? QUASI DIFFICILE SIT.] Deeſt *vis*, vel *pergis*: ut ſit, rogitare pergis? Vel *te*, ſi ipſum reſpicit: vel *hunc*, ſi averſus hoc dicit: ut ſit, Ah, rogitare te? aut rogitare hunc? Et diſtinctione interpoſita, inferendum vultuoſe, quaſi difficile ſit id quod mandat. Ita et ineptiam nimiam circa hoc ſolliciti amatoris expreſſit; et oſtendit nihil eſſe facilius, quam deducere ad meretricem munera: cum contra illud ſit difficillimum, poſcenti aliquid non dare. ROGITARE?] Subauditur *te*. Ut ſit, *mirum eſt te rogitare; quaſi ſit difficile complere quod jubes.*

4. ALIQUID INVENIRE FACILE POSSIS.] INVENIRE, acquirere. Sic Heautontim. *Non quaeris patri quo modo obſequare: et ut ſerves quod labore invenerit.* Nam ideo a praecedenti etiam *quaeſtus* dicitur.

COMMENTARIUS.

2. SATIN' HOC MANDATUM 'ST TIBI?] Formulae ſpeciem habet. q. d. cave negligas mandatum. Plautus, Merc. II. 4. 27.
Satin' iſtuc mandatum eſt?

5. PE-

Quam hoc peribit! *Ph.* Ego quoque una pereo, quod mihi eſt carius.
Ne iſtuc tam iniquo patiare animo. *Pa.* Minime: quin effectum dabo.
Sed numquid aliud imperas?
Ph. Munus noſtrum ornato verbis; quod poteris: et iſtum aemulum,
Quod poteris, ab ea pellito.
Pa. Memini, tametſi nullus moneas. *Ph.* Ego rus ibo, atque ibi manebo.

DONATUS. *Pa.*

5. QUAM HOC PERIBIT.] Deeſt *facile*: ut ſit, *Facile hoc peribit.* QUOD MIHI EST CARIUS.] PRO, *qui mihi ſum carior.* Sed EGO dixit abſolute, occurrens huic pronomini *quod.*

6. QUIN EFFECTUM DABO.] QUIN pro *immo.* ut in Heautontim. *Quin nolo mentiare.*

7. SED NUMQUID ALIUD IMPERAS?] In his ſervus nihil vult, niſi coactus facere, propter majorem dominum. ſic et alibi, *Jubeſne?* inquit. reſponderet ei Chaerea, *Cogo atque impero.*

8. MUNUS NOSTRUM ORNATO VERBIS.] Ἠθικῶς non dixit *meum*, quaſi et Parmenonis ſit. ET ISTUM.] Id eſt, moleſtum et odioſum: nam hoc ſignificat ISTUM.

9. AB EA PELLITO.] AB EA, ab ejus animo. Et non, *pelli facito*: ſed PELLITO.

10. TAMETSI NULLUS MONEAS.] Properat ſervus carpere

COMMENTARIUS.

5. PERIBIT.] Ita Heaut. III. 1. 77. Adelph. IV. 7. 25.

6. INIQUO PATIARE ANIMO.] Ita Phorm. V. 1. 36.

7. MUNUS NOSTRUM ORNATO VERBIS.] Primum dicit NOSTRUM, uti Thraſo infra III. 2. 15. tum vult munus ſuum commendari, et cum honore verborum offerri Thaidi. Eodem ſenſu Cicero, Off. II. 20. *Neque vero verbis auget ſuum munus, ſi quo forte fungitur, ſed etiam extenuat.* Quinctilianus, Declam. XIII. 13. *Cum parvis mediocritate munuſculis illa ſemper adjiceretur commendatio.*

QUOD POTERIS.] Juſtinus, XV. 1. H. e. quoad. quantum. Heaut. III. 1. 7. Vide Graevium ad Cic. Fam. I. 1. *Quod commodo rem facere poſſis.*

11. CEN-

Pa. Censeo. *Ph.* Sed heus tu. *Pa.* Quid vis? *Ph.* Censen' posse me obfirmare,
Et perpeti, ne redeam interea? *Pa.* Te ne? non hercle arbitror.
Nam aut jam revertere: aut mox noctu te adiget horsum insomnia.
Ph. Opus faciam, ut defetiger usque, ingratiis ut dormiam. *Pa.*

DONATUS.

pere vaniloquium domini. Et NULLUS, pro non. Sic in Hecyra, *Nullus dixeris.* *Plautus* in Trinummo, *Nullus credas.* EGO RUS IBO.] Et hoc jam dictum est: sed ostendit, quam moleste id incipiat Phaedria.

11. CENSEN' POSSE ME OBFIRMARE, ET PERPETI.] Arbitraris: ut *Censores*, qui morum alienorum habent summum arbitrium. Et ideo hunc putant non censere, quia ipsa desiderat fieri. POSSE OBFIRMARE, ET PERPETI.] Verba sunt desperantis. non *firmare*, sed OBFIRMARE: non *pati*, sed PERPETI.

12. TE NE?] TE quod ait, hanc vim habet, ut significet perditum amore Phaedriam esse.

13. NAM AUT JAM REVERTERE.] Modo JAM, pro *statim.* TE ADIGENT HORSUM.] Hoc est, ad urbem agent. INSOMNIA.] Vigiliae. Legitur et ADIGET, ut sit INSOMNIA numeri singularis.

14. UT DEFETIGER USQUE.] Ordo est, *usque ut defetiger.*

COMMENTARIUS.

11. CENSEO.] *Censebant* proprie Senatores in curia sententiam de republica dicentes. Vide Brisson. Form. Lib. V. p. 162. Unde magnifice à servis Comicis dictum. Plautus, Amph. III. 3. 11. *JUP. Ego rem divinam intus faciam, vota quae sunt. SOS.* Censeo:

OBFIRMARE ET PERPETI.] Ita Heaut. V. 5. 8. Hec. III. 5. 4. Plautus, Amph. II. 2. 15. *feram et perferam usque*
Abitum ejus animo forti atque obfirmato.

13. INSOMNIA.] Intelligit *ἀγρυπνίαν*, seu vigiliam. Suetonius, Calig. 50. *Incitabatur* insomnia *maxime.* Vide Comment. majorem. et Cortium ad Sallust. Catil. 27.

14. OPUS FACIAM.] Intelligit opus rusticum. Heaut. I. 1. 21.

Adelph.

Pa. Vigilabis lassus: hoc plus facies. *Ph.* Ah, nihil dicis, Parmeno.
Ejiciunda hercle haec est mollities animi: nimis me indulgeo.
Tandem non ego illa caream, si sit opus, vel totum triduum? *Pa.* Hui!

Uni-

DONATUS.

ger. INGRATIIS UT DORMIAM.] Id est, etiam invitus et coactus. Nam INGRATIIS, non *ultro* significat: quia ultronea ingrata sunt: *ingrata*, quae ab inimicis fiunt, ac recusantibus.

16. NIMIS ME INDULGEO.] ME sic veteres, quod nos MIHI dicimus. Alibi; *Te indulgebant, tibi dabant.*

17. TANDEM NON EGO ILLA CAREAM, SI SIT OPUS, VEL TOTUM TRIDUUM?] Sic coepit tanquam aliquid foret dicturus magnificum: non autem est παρὰ προσδοκίαν: sed vere amator magnum hoc putat. VEL TOTUM TRIDUUM?] Magna professio virtutis, cum biduo sit opus, triduo posse durare. Et TOTUM TRIDUUM, dicit universum triduum, εἰρωνικῶς: quasi sit triduum in multo numero.

COMMENTARIUS.

Adelph. IV. 1. 2. Ovidius, Remed. Am. 205.

Nocte fatigatum somnus non cura puellae
Excipit, et pingui membra quiete levat.

INGRATIIS.] Proprie ablativus est adverbialiter usurpatus. Plautus, Casin. II. 5. 7. *Vobis invitis, atque amborum* ingratiis. Merc. II. 4. 11. *Tuis ingratiis.* Eodem sensu Propertius, III. 10. 25.

Dulciaque ingratos *adimant convivia* somnos.

15. HOC PLUS FACIES.] Sensus est, Tanto plus facies, dum lassus vigilabis. Heaut. I. 1. 22.

NIHIL DICIS.] H. e. Quod dicis, nullius est momenti. And. II. 1. 14. Phorm. I. 4. 31.

16. EJICIUNDA MOLLITIES ANIMI.] Plautus, Casin. Prol. 23.

Ejicite ex animo *curam atque alienum aes.*

Lucilius apud Non.

Ejicere *istum abs te quam primum et perdere* amorem.

NIMIS ME INDULGEO.] Heaut. V. 2. 35. Lucilius, Lib. XXVIII. *Tu, qui* iram indulges nimis, *manus abstinere à muliere melius est;*

18. VIDE, QUID AGAS.] Formula deterrentis. Ita infra V. 5. 22.

 Do-

Univorsum triduum? vide quid agas. *Ph.* Stat sententia.

Pa. Dî boni, quid hoc morbi est? adeon' homines immutarier

Ex amore, ut non cognoscas eundem esse? hoc nemo fuit

Mi-

DONATUS.

18. VIDE QUID AGAS.] Sic dicitur magna aggredientibus. STAT SENTENTIA.] Et vultu et gestu magis spectabile quod dixit, STAT SENTENTIA: vel maxime eo, quod tanto sonitu haec de se promittat Phaedria continuo rediturus, vel potius non accessurus ad villam: tantum autem aberit, quantum temporis opus est ad vitiandam virginem.

19. QUID HOC MORBI EST?] Excusatio amoris, quando non culpa, sed morbus est. ADEON' HOMINES IMMUTARIER EX AMORE, UT NON COGNOSCAS EUNDEM ESSE?] More suo a plurali numero ad singularem se convertit.

20. UT NON COGNOSCAS EUNDEM ESSE?] Non solent stulti induci adolescentes: et ideo ad amorem retulit stultitiam Phaedriae.

COMMENTARIUS.

Donat. ad Phorm. II. 2. 32.

STAT SENTENTIA.] Quodcumque firmiter decretum est, *stare* et *sedere* dicitur. Virgilius, Aen. II. 750. Stat, *casus renovare omnes.* Aen. IV. 15. *Si mihi non animo fixum immotumque* sederet.

19. QUID HOC MORBI EST?] Amorem vocat *morbum*. Ita Plautus, Cistell. II. 75.

> GY. *Bono animo es, erit isti* morbo *melius.* SI. *Confidam fore,*
> *Si medicus veniat, qui huic* morbo *facere medicinam potest.*

Eodem sensu νόσος et νοσεῖν usurpantur Graecis.

IMMUTARIER EX AMORE.] Ita Dido amore Aeneae capta, apud Virg. Aen. IV. 595.

> *Quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania* mutat?

20. HOC NEMO FUIT MINUS INEPTUS.] Ita Plautus, Mostell. I. 1. 29. *Quo nemo adaeque juventute ex omni Attica*
> *Antehac est habitus parcus, nec magis continens.*

23. SE-

Minus ineptus, magis ſeverus quiſquam, nec magis continens.
Sed quis hic eſt, qui huc pergit? at at! hic quidem eſt paraſitus Gnatho
Militis: ducit ſecum una virginem dono huic. papae!
Facie honeſta. mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo

Cum

DONATUS.

21. MINUS INEPTUS, MAGIS SEVERUS.] Niſi enim hoc eſſet, quid eſſet, quod illum mulier praeferret militi? aut quid relinqueretur proprium perſonae militis, ſi et hic ſtolidus eſt? MAGIS SEVERUS QUISQUAM, NEC MAGIS CONTINENS.] Animadverte ut amet *Terentius* MAGIS addere poſitivo, potius quam comparativum facere. Nam, neque *ſeverior*, neque *continentior*, tam valuit dicere, quam MAGIS SEVERUS, et MAGIS CONTINENS.

22. HIC QUIDEM EST PARASITUS GNATHO.] Haec apud *Menandrum* in *Eunucho* non ſunt, ut ipſe profeſſus eſt, paraſiti perſona et militis: ſed de *Colace* tranſlatae ſunt.

24. FACIE HONESTA.] Οἰκονομία, qua oſtenditur amaturus Chaerea: ſiquidem hanc Parmeno ipſe miratur. FACIE HONESTA.] Sic *Virgilius: et laetos oculis afflarat honores.* Et mox idem: *Ita me Dii ament, honeſtus.*

NI EGO ME TURPITER HODIE HIC DABO.] NI DABO, pro dedero. *Virgilius*,

Quamvis ſolus avem coelo dejecit ab alto.

COMMENTARIUS.

23. SECUM UNA.] Ita infra III. 5. 66. Heaut. V. 1. 34. Adelph. IV. 3. 7. IV. 7. 35. V. 9. 16. Hec. III. 4. 19. Phorm. III. 3. 23. Plautus, Moſtell. IV. 3. 43.

I mecum, *obſecro*, una *ſimul.*

24. EGO ME TURPITER HODIE HIC DABO.] Ita Cicero, Fam. VIII. 15. ex emendatione Graevii: *Uſquequaque*, *inquies*, *ſe Domitii* male dant.

25. DE-

Cum meo decrepito hoc Eunucho. haec superat ipsam Thaidem.

DONATUS.

25. CUM MEO DECREPITO HOC EUNUCHO.] Facete MEO, ad parasitum retulit, cum pulchro munere venientem. Et praeparatio est ad ducendum Chaeream potius, quam deformem Eunuchum. DECREPITO HOC EUNUCHO.] *Decrepiti* sunt dicti, quorum crepitu et plangore familiae fuerant jam conclamata funera. HAEC SUPERAT IPSAM THAIDEM.] Hoc sic accipias, non vituperari Thaidem, sed tanquam ὑπερβολικῶς dici. Ideo addidit IPSAM, quasi nimiae pulchritudinis. Et bene IPSAM, propter quam datur.

COMMENTARIUS.

25. DECREPITO.] Ita senem capularem vocat. Adelph. V. 8. 16. Plautus, Merc. II. 2. 20.

Quid tibi ego aetatis videor? LY. *Acheruntieus,*
Senex, vetus, decrepitus.

Cicero, Coel. 16. *Tristis ac* decrepitus *senex*. Scaligero ad Plaut. Epid. V. 2. 1. *Decrepitus* dicitur à lucerna vel candela, quae ultimum exspirans crepitum edere solet, ut *decrepare* dicatur, quomodo *destertere* dixit Persius, Sat. VI. 10. Vide porro Vossii Etymolog.

ACTUS SECUNDI

SCENA SECUNDA.

GNATHO. PARMENO.

DI IMMORTALES! homini homo quid praestat! stulto intelligens! Quid

DONATUS.

DI IMMORTALES! HOMINI HOMO QUID PRAESTAT!] *In hac Scena non stans, sed quasi ambulans persona indu-*

COMMENTARIUS.

1. HOMINI HOMO QUID PRAESTAT!] Lucilius, apud NON. v. *Praestare:* *Si*

Quid intereſt! hoc adeo ex hac re venit in mentem mihi.

Conveni hodie adveniens quemdam mei loci hinc, atque ordinis, Ho-

DONATUS.

ducitur. Conſtitit tamen aliquantulum, intuens ſpectatores, dum ſecum loquitur. Exprimit autem paraſitum, et ſub ejus verbis corruptos mores in aſſentationem oſtendit: prorſus ut honeſtae quoque perſonae in hujuſmodi culpa invitae ſint: ut alibi, Obſequium amicos, veritas odium parit.

1. Dî IMMORTALES!] Hoc jam mire, et pro ſeculi ac temporum reprehenſione ſatyrice *Terentius*, quod apud eum *ſtultum* vocat ſimplicem paraſitus, et *intelligentem* malum. Dî IMMORTALES!] Admirantis exclamatio eſt, cum paraſiti geſticulatione. Dî IMMORTALES! HOMINI HOMO QUID PRAESTAT!] Morata narratio a ſententia incipi ſolet: quae dicitur προοιμίοι. HOMINI HOMO QUID PRAESTAT!] Alii diſtinguunt, QUID PRAESTAT STULTO INTELLIGENS. quia ſic veteres loquebantur.

2. QUID INTEREST!] Hoc admirantis eſt, et ideo ſic pronuntiandum.

3. CONVENI HOMINEM.] *Conveniſſe*, non vidiſſe tantum

COMMENTARIUS.

Si facies praeſtat facie, ſi corpore corpus.

Livius. XXXI. 7. *Dico, quantum vel vir viro, vel gens genti praeſtat.* Vide Cortium ad Salluſt. Catil. cap. 1.

2. QUID INTEREST!] Haec vel abſolute dicta, et per admirationem; vel junctim legendum, STULTO INTELLIGENS QUID INTEREST! Lucilius, Lib. IX.

Nunc haec quid valeant, quidve huic interſiet illud,
Cognoſces.

Gellius, III. 14. *Quid dimidium dimidiato interſit.* Vide Periz. ad Sanct. Min. III. 5.

Hoc ADEO EX HAC RE VENIT IN MENTEM MIHI.] Vocibus his, *venit in mentem*, vel nominativus additur, uti h. l. et infra V. 3. 1. vel genitivus. Phorm. I. 3. 2. Cicero, Fam. VII. 3. *Solet in mentem venire illius temporis.* ſubaudi, memoria. vel integra ſententia. Plautus, Mil. IV. 8. 48.

Quum venit in mentem, ut mores mutandi ſient.

3. CONVENI.] Obviam factus ſum. And. II. 2. 31.

MEI

Hominem haud impurum, itidem patria qui abligurierat bona.
Video sentum, squalidum, aegrum, pannis annisque obsitum. 5
Quid

DONATUS.

tum, sed etiam collocutum fuisse significat. MEI LOCI ATQUE ORDINIS.] LOCI, ingenuum: ORDINIS, pauperem. Illud natalium, hoc fortunae est.

4. HOMINEM HAUD IMPURUM.] Non dixit prodigum, quia hoc ipsum probat: sed non avarum, non improbum. Et sic laudamus eos, in quibus nihil est quod magnopere efferamus: ITIDEM PATRIA QUI ABLIGURIERAT BONA.] Hoc joculari vultu dicitur. Et eleganter ex persona parasiti non culpatur quod comederit bona. ABLIGURIERAT.] Suavibus escis consumpserat. Nam ἀπὸ τῦ λιγυρῦ, est *ligurire*. Et λιγυρὸν Graeci *suave* appellant.

5. VIDEO SENTUM.] Quam bene VIDEO, postquam dixit CONVENI. Et tempus mutavit et verbum. SENTUM.] Horridum. SENTUM.] Ad horrorem retulit. SQUALIDUM.] Ad sordes. AEGRUM.] Ad maciem. PANNIS ANNIS-

COMMENTARIUS.

MEI LOCI HINC ATQUE ORDINIS.] Παράλληλα sunt, h. e. meae sortis et conditionis. Magnifice autem dictum, quasi de homine primi ordinis et dignitatis. Cicero, Fam. XIV. 18. *Vos videte, quid aliae faciant* isto loco *feminae*. Donatus h. l. et ad Vs. 10. sibi non constat. Vide Manut. ad Cic. Fam. XIII. 33.

HINC.] H. e. ex hac urbe. And. V. 1. 14. infra V. 5. 10.

4. HOMINEM HAUD IMPURUM.] Mediocris laus. Ita infra Vs. 43. refertur autem ad ingenium. Heaut. IV. 1. 16. Adelph. II. 1. 29. II. 4. 17. Phorm. II. 3. 25. V. 7. 9. 3. et notat passim sordidum et avarum. Phorm. I. 2. 33.

PATRIA QUI ABLIGURIERAT BONA.] Cicero, Catil. II. 5. *Patrimonia sua profuderunt: fortunas suas* obligurierunt. Eodem sensu dixit Horatius, Serm. I. 2. 62. *Rem patris oblimare*. Sunt autem haec παρὰ προσδοκίαν à Gnathone dicta, quum spectatores crederent, fore ut laudaret hominem.

5. VIDEO SENTUM, SQUALIDUM, AEGRUM, PANNIS ANNISQUE OBSITUM.] Eodem fere sensu Attius, Telepho: *Nam etsi opertus squalitate est, luctuque horrificabili.* Plau-

Quid istuc, inquam, ornati est? quoniam miser
quod habui, perdidi. hem,

Quo

DONATUS.

NISQUE OBSITUM.] Ad vestitum et ad tristitiam. Sed PANNIS et ANNIS, καρολογίαι parasitorum sunt. PANNIS ANNISQUE OBSITUM.] Vel parasitica vernilitate καθ' ὁμοιοτέλευτον dictum: vel quia Homerus dixit, αἶψα γὰρ ἐν κακότητι βροτοὶ καταγηράσκουσι, et est miseriae senium deditum. Unde huic magis tristitia gravitasque displicuit, aliena semper ab omnibus parasitis. ANNISQUE OBSITUM.] Bene addidit *annis*: quia ut quisque miserior est, ita senior videtur. OBSITUM.] Ut SENTUM, dixit OBSITUM. μεταφορὰ ab agro.

6. QUID ISTUC ORNATI? INQUAM.] Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Ut si dicas, *Quis hic homo est?* Si autem in obliquo, contemptum significari. ut, *Quid hoc est hominis? quid*

COMMENTARIUS.

Plautus, Menaechm. V. 2. 100. *Impurissimum,*
Barbatum, tremulum, Titanum (an Tithonum?)
Cygno prognatum patre.

Martialis V. 53. 3.
Cum baculo peraque senem, cui cana putrisque
Stat coma, et in pectus sordida barba cadit.

SENTUM.] H. e. Horridum et incultum; qualia sunt loca vepribus et spinis obsita. Plautus, Truc. II. 1. 16.
Meretricem esse similem sentis *condecet.*

Virgilius, Aen. VI. 462. *Per loca* senta *situ.* Dixit autem SENTUM, SQUALIDUM, uti Plautus, Truc. V. 41.
Hunccine hominem te amplexari, tam horridum atque squalidum?

PANNIS ANNISQUE OBSITUM.] Heaut. II. 3. 53. Plautus, Menaechm. V. 2. 4. confitus sum
Senectute; *onustum gero corpus; vires*
Reliquere. ut aetas mala, merx mala est tergo!

Virgilius, Aen. VIII. 307. *Ibat rex* obsitus aevo. Suetonius, Calig. 35. *Pannis obsitum.* Apulejus, Florid. I. *Spinis et pilis obsitus.*

6. QUID ISTUC, INQUAM, ORNATI EST?] Plautus, Menaechm. I. 2. 37. *Qui istic est ornatus tuus?*

QUOD HABUI, PERDIDI.] Ita Plautus, Pers. IV. 4. 91. *Quod habuit, id perdidit.*

7. Quo

Quo redactus ſum! omnes noti me, atque amici deſerunt.
Hic ego illum contemſi prae me. Quid, homo, inquam, ignaviſſime?
Itan' paraſti te, ut ſpes nulla reliqua in te ſiet tibi? Si-

DONATUS.

quid mulieris? quid ornatus? QUID ISTUC ORNATI? INQUAM.] *Ornatus*, τῶν μέσων eſt, ad dedecus et ad turpitudinem. Vel ſimpliciter hoc accipe, vel εἰρωνικῶς. Et ORNATI, ut *ſenati*, antiquus genitivus. QUOD HABUI, PERDIDI.] Non dixit, id quod erat, comedi, aut conſumpſi.

7. HEM, QUO REDACTUS SUM!] Vel habitum ſuum, vel corpus oſtendens, hoc dicit. Nec quicquam hic, niſi ex media conſuetudine collocatum eſt. OMNES NOTI ME, ATQUE AMICI DESERUNT.] Sententioſe atque mordaciter in mores.

8. HIC EGO ILLUM CONTEMSI PRAE ME.] Hoc eſt illud, HOMO HOMINI QUID PRAESTAT! STULTO INTELLIGENS!

9. ITANE TE PARASTI.] Quam objurganter! tanquam in illo ſit, quod miſer eſt. Et alibi,

Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit,
Quin ita paret ſe, abs te ut blanditiis ſuis,
Quam minimo precio, ſuam voluptatem expleat.

Et hoc proprie verbum ad exprimendam inhumanitatem et ignaviam factum eſt. UT SPES NULLA RELIQUA IN TE SIET TIBI?] Sententioſe, ad illud quod et *Vigilius* ait,

Ponite: ſpes ſibi quiſque.

UT SPES NULLA RELIQUA IN TE SIET TIBI?] Bene, quaſi qui rem a fortuna acceperit.

COMMENTARIUS.

7. QUO REDACTUS SUM!] Phorm. V. 7. 86.
NOTI.] Active, qui me norunt. Phaed. I. 11. 1.

Virtutis expers, verbis jactans gloriam,
Ignotos *fallit*, notis *eſt deriſui.*

8. HOMO.] Ita ſolent per contemtum et riſum. Plautus, Bacchid. V. 2. 36. *Quid ais tu homo?* Vide Burm. ad Phaed. V. 7. 32.

9. ITAN' PARASTI TE.] Supra I. 1. 2. Cicero, Tuſc. V. 18. *Pro-*

inde

Simul consilium cum re amisti? viden' me ex eodem ortum loco?
Qui color, nitor, vestitus, quae habitudo est corporis!

Om-

DONATUS.

10. SIMUL CONSILIUM CUM RE AMISTI?] *Virgilius*,

---- nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit: vanum etiam, mendacemque improba finget.

Et *Sallustius*, *Neque Fortuna eget: quippe quae probitatem, industriam, aliasque bonas artes neque dare, neque eripere cuiquam potest.* Ergo haec interrogatio increpantis est: nec desiderat responsionem. Nam *consilium* in bonis animi: *res* in potestate fortunae. EX EODEM ORTUM LOCO?] Ex eadem fortuna.

11. QUI COLOR, NITOR, VESTITUS, QUAE HABITUDO EST CORPORIS!] Hoc contra illud, VIDEO SENTUM, SQUALIDUM, AEGRUM, PANNIS, ANNISQUE OBSITUM. COLOR ergo ad SENTUM: NITOR ad SQUALIDUM: VESTITUS ad PANNIS ANNISQUE OBSITUM: HABITUDO CORPORIS, ad AEGRUM refertur. QUAE HABITUDO EST CORPORIS!] *Plautus*, in Epidico, *Corpulentior hercle, atque habitior.*

COMMENTARIUS.

inde ita parent se *in vita*, *ut vinci nesciant.*

SPES NULLA RELIQUA IN TE.] Phorm. I. 2. 89.

10. SIMUL CONSILIUM CUM RE AMISTI?] Cicero, Coel. 32. *Hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis.* Ovidius, Pont. IV. 12. 47.

Crede mihi, miseros prudentia prima relinquit,
Et sensus cum re consiliumque *fugit.*

11. COLOR, NITOR.] Infra II. 3. 26. Ovidius, Heroid. III. 141. *abiit corpusque colorque.* NITOR ad pinguedinem refertur. Virgilius, Aen. III. 20. *superoque* nitentem

Coelicolum regi mactabam in littore taurum.

Phaed. III. 7. 4. *unde sic, quaeso* nites?

Aut quo cibo fecisti tantum corporis? Ubi vide Burm.

HABITUDO.] Praestantem corporis speciem notat. Quo sensu et *Habitus* usurpatur. Cicero, Coel. 24. *Integerrima aetate, optimo* habitu, *maximis viribus.* Vide Comment. majorem. et infra II. 3. 23.

Omnia habeo, neque quidquam habeo. Nihil
cum est, nihil desit tamen.
At ego infelix, neque ridiculus esse, neque pla-
gas pati

Pos-

DONATUS.

12. OMNIA HABEO.] Ad QUOD HABUI, PERDIDI. NEQUE QUIDQUAM HABEO.] Ad MEI LOCI ATQUE ORDINIS HOMINEM. OMNIA HABEO, ad industriam retulit. NEQUE QUIDQUAM HABEO, ad fortunae culpam. Et item denuo, fortunae crimen, NIHIL CUM EST, ad suam laudem, NIHIL DESIT TAMEN. OMNIA HABEO, NEQUE QUIDQUAM HABEO.] Alterum horum, neutrumve potest cuivis accidere: utrumque nulli. NIHIL CUM EST, NIHIL DESIT TAMEN.] Figura ὀξύμωρον. Ut apud *Virgilium*,

---- *Sequiturque sequentem.*

Et *Cicero*, *Cum tacent*, *clamant*.

13. AT EGO INFELIX.] Jam transit ἀπὸ τοῦ μιμητικοῦ πρὸς τὸ πραγματικόν. AT EGO INFELIX, NEQUE RIDICULUS,] Vehementer invectus est in tempora et mores Poëta, sub hac persona: in qua hominem ita inducit poenitere probitatis suae, ut se infelicem, non honestum dicat. Et, non *nolo*: sed, NON POSSUM.

COMMENTARIUS.

12. OMNIA HABEO, NEQUE QUIDQUAM HABEO.] ὀξύμωρον videtur. Curtius IX. 3. *Omnium victores omnium inopes sumus.* Ita fere Apostolus 1 Corinth. VIII. 9. et 2 Corinth. VI. 10.

NIHIL CUM EST, NIHIL DESIT TAMEN.] Hec. V. 2. 1. Phorm. I. 3. 10. Curtius, IV. 1. *Hae manus suffecere desiderio meo*: nihil defuit.

13. NEQUE RIDICULUS ESSE, NEQUE PLAGAS PATI POSSUM.] Duplex olim parasitorum genus erat; unum, quod ridiculis dicteriis cibum captabat; qui et ipsi *ridiculi* dicti. Plautus, Capt. III. 1. 10.

Ita juventus jam ridiculos *inopesque abs se segregat.*

Eosdem Juvenalis notat, Sat. III. 152.

Nil habet infelix paupertas durius in se,
Quam quod ridiculos *homines facit.*

Vide omnino Burm. ad Petron. cap. 44. Iidem Graecis γελωτοποιοὶ dicti. Alterum, quod verbera, aliasque indignitates ultro patiendo victum quaeritabat. Hi *plagipatidae* dicti Plauto, Capt. I. 1. 20. Mostell. II. 1. 10. Adde Comment. majorem.

14. To-

Possum. Quid? tu his rebus credis fieri? tota erras via.

Olim isti fuit generi quondam quaestus apud seclum prius.

Hoc novum est aucupium: ego adeo hanc primus inveni viam.

Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum volunt,

Nec

DONATUS.

14. QUID? TU HIS REBUS CREDIS FIERI?] Dum quis videtur, aut vapulat. TOTA ERRAS VIA.] Παρόμοιον per μεταφοράν.

15. APUD SECLUM PRIUS.] Scilicet cum essent tempora meliora.

16. HOC NOVUM EST AUCUPIUM.] Vide quid intersit, cum illud QUAESTUM dicat, hoc AUCUPIUM: illud de sapientibus, hoc de stultis. INVENI VIAM.] Adeo novum est aucupium.

17. EST GENUS HOMINUM.] Quia multi sunt hujusmodi, non dixit, *homines sunt*, sed, EST GENUS HOMINUM.

COMMENTARIUS.

14. TOTA ERRAS VIA.] Aristophanes, Pluto 162. proprie:

Ἢ τῆς ὁδοῦ τοπαράπαν ἡμαρτήκαμεν;

An aberravimus à tota via?

Lucret. II. 18. *Avius à vera longe ratione vagaris.*

Ita Belgae: *Hy is van de weg. Hy is 't spoor byster.*

16. AUCUPIUM.] Modus captandi quaestus. Eodem fere sensu dixit Plautus, Mil. IV. 3. 43.

Viden' tu illam oculis venaturam facere, atque aucupium *auribus?*

IV. 1. 9. *Circumspicito dum, ne quis nostro hic* auceps *sermoni siet.*

IV. 2. 5. *Qui* aucupet *me quid agam.*

INVENI VIAM.] H. e. agendi rationem. Virgilius, Aen. IV. 478. *Inveni, germana, viam.* Iustinus, I. 10. *Ipsi igitur* viam invenerunt, *qua de se judicium religioni et fortunae committerent.*

17. ESSE PRIMOS SE OMNIUM RERUM VOLUNT.] Vide notata ad And. IV. 5. 2. Dixit vero OMNIUM RERUM phrasi Poëtica. Ovid. Art. Am. I. 213.

19. Ar-

Nec sunt: hos consector. Hisce ego non paro
me ut rideant;
Sed his ultro arrideo, et eorum ingenia admi-
ror simul.
Quidquid dicunt, laudo: id rursum si negant,
laudo id quoque.

Ne-

DONATUS.

18. HISCE EGO NON PARO ME UT RIDEANT.] Quia ille dixerat, EGO INFELIX NEQUE RIDICULUS ESSE, NEQUE PLAGAS PATI POSSUM.

19. SED HIS ULTRO ARRIDEO.] Quid est, HIS ARRIDEO? aut veluti pareo, id est, obsequor: aut veluti dictis delector. Atque ARRIDEO, non sicut in parasitis fieri solet, ut his arrideatur a regibus, quum potius ipsi dictis, factisque rideant alienis, hic esse intelligendum, etiam res ipsa indicat ex contrario. Nam quod ait supra, HIS EGO NON PARO ME UT RIDEANT: hoc e contrario ostendit, quod subjiciatur ex dictis. SED HIS ULTRO ARRIDEO.] ULTRO, versa vice, an prior? an etiam insuper, hoc est, ultra. ADMIROR SIMUL.] Plus intulit, quam si *laudo* dixisset.

20. QUIDQUID DICUNT.] Non, *quod dicunt*; sed QUIDQUID DICUNT, id est, bene vel male: ne vel si interclusa fuisset assentatio, se impediat, quod contrarium laudaverit. ID RURSUM SI NEGANT, LAUDO ID QUOQUE.] Praeclare *Terentius*, quod a Satyrico de aliis diceretur, id hic de se dicentem inducit, facetius multo, quam si aliter fecisset: scilicet *κωλακεύομενος* mores temporum jam rum vitiatos per assentationem: quod fere in plerisque fabulis monstrat. Ut etiam in Andria:

Nam hoc tempore obsequium amicos, veritas odium parit.

Et in Adelphis: ---- *quod te isti facilem et festivum putant,*

Id

COMMENTARIUS.

19. ARRIDEO.] *Dicta* laudo, et cum risu prosequor. Adelph. V. 4. 10. Horatius, Arte Poët. 101.

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adflent.

20. QUIDQUID DICUNT, LAUDO.] Contra Cicero, Fam. 8. *Dicebant, ego negabam.*

21. NE-

Negat quis? nego: ait? aio. Postremo imperavi egomet mihi
Omnia assentari. Is quaestus nunc est multo uberrimus.
Pa. Scitum hercle hominem! hic homines prorsum ex stultis insanos facit. *Gn.*

DONATUS.

Id non fieri ex vera vita: neque adeo ex aequo et bono:
Sed ex assentando, indulgendo, et largiendo.

21. NEGAT QUIS? NEGO.] Bene sic dixit: NEGAT et AIT contraria sunt. Ut *Plautus* in Rudente, *Vel tu ais, vel tu negas.*

22. IS QUAESTUS NUNC EST MULTO UBERRIMUS.] Quam ille apud seculum prius fuerat. Et vide quemadmodum illiberalem vitam honestiore nomine primo AUCUPIUM, post etiam QUAESTUM nominaverit. ΡΟΠΟΚΑΡΗC * hic inducens.

23. SCITUM HERCLE HOMINEM!] Mire *Terentius* longae orationi interloquia quaedam adhibet, ut fastidium prolixitatis evitet; velut nunc Parmeno procul audiens Gnathonem, haec loquitur.

COMMENTARIUS.

21. NEGAT QUIS? NEGO. AIT? AIO.] Laudat Cicero, Lael. 25. Eleganter autem AIO et NEGO sibi opponuntur. Ita And. V. 4. 5. et mox infra IV. 4. 46. Plautus, Menaechm. I. 2. 52.

ME. *Sed quid ais?* PE. *Egone? Id enim quod tu ais, id* aio, *atque id* nego.

Eodem fere sensu dixit Martialis, XII. 40.

Mentiris? credo. recitas mala carmina? laudo.
Cantas? canto. bibis, Pontiliane? bibo.

IMPERAVI EGOMET MIHI.] *Imperat sibi*, qui statuit facere quid, quod nisi ratione quadam motus sponte facturus non erat. Cicero, Fam. VIII. 12. *Quum homo avarus, ut ea solveret*, sibi imperare *non posset.*

22. QUAESTUS MULTO UBERRIMUS.] Ita Plautus, Pseud. V. 2. 10. *Massici montis* uberrimos *quatuor fructus ebibere in una hora.* Vim autem superlativi augent etiam MULTO et LONGE. Heaut. IV. 8. 1. Vide ad And. III. 2. 46.

23. EX STULTIS INSANOS FACIT.] Ita Plautus, Ampli. II. 2. 72.
Ex insana insaniorem facies.

 24. IN-

Gn. Dum haec loquimur, interea loci ad macellum ubi advenimus;
Concurrunt laeti mi obviam cupedinarii omnes,
Cetarii, lanii, coqui, fartores, piſcatores, aucupes; Qui

DONATUS.

24. INTEREA LOCI.] Duae partes orationis, cum conjunctae unam fecerint, mutant accentum.

25. CONCURRUNT LAETI MI OBVIAM.] Et multos, et properos uno verbo oſtendit, et ex adverſo ad ſe feſtinantes. CUPEDINARII.] Varro Humanarum Rerum: *Numerius Equitius Cupes*, inquit, *et Romanius Macellus, ſingulari latrocinio multa loca habuerunt infeſta. His in exilium actis publicata ſunt bona, et aedes, ubi habitabant, dirutae: eque ea pecunia ſcalae Deûm Penatium aedificatae ſunt. Ubi habitabant, locus, ubi venirent, ea quae veſcendi cauſa in urbem erant allata. Itaque ab altero Macellum, ab altero Forum Cupedinis appellatum eſt.* CUPEDINARII.] Omnes qui eſculenta et poculenta vendunt, a rebus Cupedinis ob alimentum CUPEDINARII appellantur. Et ipſe ſubjecit, qui accipiendi ſunt CUPEDINARII.

26. CETARII.] Qui cete, id eſt, magnos piſces venditant, et bolonas exercent. LANII.] Qui laniant pecora: unde et *laniſtae* dicti, qui laniandis praeſunt gladiatori-

COMMENTARIUS.

24. INTEREA LOCI.] H. e. Interea temporis. ſupra I. 2. 46. Heaut. II. 3. 16. Plautus, Menaechm. III. 1. 1. Et ita adverbia loci pro adverbiis temporis uſurpantur.

MACELLUM.] Gr. *μαγειρεῖον*, quod eſt à *μάγειρος*, coquus. ſed vide Voſſii Etymologicon. Errat Donatus. Cibi autem cum crudi, tum cocti, et carnium et piſcium in macello olim vendebantur. Quare Caeſar *epulum pronunciatum populo in filiae memoriam* macellariis *oblocavit*. Suet. Caeſ. 26. Theophraſtus tamen, Charact. cap. 6. diſtinguit inter *τὰ μαγειρεῖα, ἰχθυοπωλεῖα* et *ταριχοπωλεῖα*.

25. CUPEDINARII.] Explicat Donatus. Lampridius, Heliogab. 30. *Pinxit ſe ut* cupedinarium, *ut ſeplaſarium, ut popinarium*.

26. CETARII.] De his ita Nonius Marcellus: Cetarii *genus eſt piſ-*

Quibus et re salva, et perdita profueram, et prosum saepe.

Salutant: ad coenam vocant: adventum gratulantur.

Il-

DONATUS.

toribus. Sic et MACELLUM a mactandis pecoribus dictum. PISCATORES.] Qui recentem piscem praebent.

FARTORES.] Qui insitia et farcimina faciunt. CETARII, LANII, COQUI, FARTORES.] Ἁμάρτημα comicum: in Palliata Romanas res loquitur.

27. QUIBUS ET RE SALVA.] Cum de meo impenderem.

ET PERDITA PROFUERAM.] Cum de alieno nanciscor et expendo. SAEPE.] Expletivae significationis est.

28. AD COENAM VOCANT.] Utrum ad emendam coenam? an ad convivium? ADVENTUM GRATULANTUR.] Accusativum casum pro dativo, pro *adventui gratulantur*. Et *adventus* proprie expectatorum, necessariorumque dicitur.

COMMENTARIUS.

piscatorum, quod majores pisces capit. Dictum ab eo, quod cete *in mari sunt majora piscium genera.*

COQUI.] Hi macellum frequentabant, atque inde conducebantur ab iis, qui lautiores epulas adparabant. Plautus, Aul. II. 4. 1.

Postquam obsonavit herus, et conduxit coquos.

FARTORES.] Hi dicti, quod aves farcirent, h. e. saginarent et altiles facerent. *Anseres farcire* dixit Cato, R. R. cap. 89.

AUCUPES.] Cicero, Offic. I. 42. laudans hunc Terentii locum, *Aucupes* omisit, errore, ut videtur, memoriae. Praeivit Plautus, Trin. II. 4. 5.

Piscator, pistor abstulit, lanii, coqui,
Olitores, myropolae, aucupes.

Adde Horatium, Sat. II. 3. 226. seqq.

27. RE SALVA ET PERDITA.] Plautus, Trin. III. 1. 8.

Tanton' in re perdita, Quam in re salva, *Lesbonicus factus est frugalior?*

28. AD COENAM VOCANT.] Vide And. II. 6. 22.

ADVENTUM GRATULANTUR.] Ita Plautus, Stich. IV. 1. 61. *Sed ego ibo intro, et* gratulabor *vostrum* adventum *filiis.*

Ille ubi miser famelicus videt me esse in tanto honore,
Et tam facile victum quaerere: ibi homo coepit me obsecrare,
Ut sibi liceret discere id de me: sectari jussi,

Si

DONATUS.

29. ILLE UBI MISER FAMELICUS VIDET ME.] Hic ostendit, quae res coëgerit ad discendum: et simul vide secundum vulgi opinionem loqui parasitum. *Miserum* et *famelicum*, hominem honestis moribus praeditum. ILLE UBI MISER FAMELICUS VIDET ME.] Vide ut sententiose demonstret malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum praevalentibus. Videt mihi hoc prodesse, et discere optat, quod negabat se posse. IN TANTO HONORE.] Quia *concurrunt*, *salutant*. FAMELICUS.] A fame et edendo dictus est, quasi *famedicus*.

30. TAM FACILE VICTUM QUAERERE.] Quia ad coenam vocant. IBI.] Pro *tunc*. HOMO.] Mire addidit HOMO. Aut additum supervacue HOMO. Ut,

Donat habere viro, decus et tutamen in armis.

31. UT SIBI LICERET DISCERE.] Quasi disciplinam, aut artem. Tantum auctoritatis criminum felicitas sumpsit. DISCERE ID DE ME.] Magis, *de illo*, et *de me*, veteres dicebant: quam ut nos dicimus *a me*, aut *ab illo*.

SEC-

COMMENTARIUS.

29. ESSE IN TANTO HONORE.] Vide de hac locutione Cortium ad Sallust. Catil. 19. n. 3.

30. TAM FACILE VICTUM QUAERERE.] H. e. acquirere. invenire. dixit autem FACILE pro commode, abundanter. Adelph. III. 4. 56. Plautus, Curc. V. 2. 6. *Propter eas vivo* facilius. Phaedrus, III. 7. 13. *Quanto est* facilius *mihi sub tecto vivere?* Ubi vide Burmannum; et Graevium ad Cic. Fam. III. 12.

HOMO.] Quasi cum commiseratione dictum. Phaedrus, II. 2. 7.

Capillos homini *legere coepere invicem.*

COEPIT ME OBSECRARE.] Vide ad And. III. 2. 13.

31. SECTARI JUSSI.] Simul magnifice et proprie loquitur, respiciens

Si potis est, tanquam Philosophorum habent disciplinae ex ipsis
Vocabula, Parasiti item ut Gnathonici vocentur.
Pa. Viden', otium, et cibus quid faciat alienus? *Gn.* Sed ego cesso

Ad

DONATUS.

Sectari jussi.] Proprie. Nam et *sectae* Philosophorum ab eo dictae sunt.

32. Ex ipsis.] Philosophis scilicet. Ex ipsis vocabula.] Ut Pythagorica, Platonica. Hoc igitur non est consequens ad illud, quod vult dicere; nisi forte *disciplinam* pro *discipulis* posuerit.

33. Parasiti item ut Gnathonici vocentur.] Non hoc intulit, quod coeperat dicere: nisi forte *disciplinam* pro *discipulis* accipimus.

34. Viden', otium et cibus quid faciat alienus?] Rursus Parmeno et facetias dicit, et distinguit longiloquium parasiti. Quid faciat.] Legitur et, quid facit: ut sit figura per modos, pro, quid faciat.

COMMENTARIUS.

ciens morem veterum Philosophorum, qui docentes praeibant, discipulis pone sequentibus. Unde et *secta* à sequendo seu sectando dicta. Plautus, Pers. II. 1. 5.

Nam equidem te jam sector *quintum hunc annum; quum interim, credo,*
Cucus si in ludum iret, potuisset fieri, ut probe literas sciret.

Suetonius, de Clar. Rhet. cap. 4. *Objicientibus sibi, quod in republica administranda potissimum consularis Isaurici* sectam sequeretur, *Malle respondit Isaurici esse discipulus, quam Epidii calumniatoris.*

32. Disciplinae.] H. e. Scholae. Cicero, Fin. III. 11. *Praeter enim tres* disciplinas, *quae virtutem à summo bono excludunt, ceteris omnibus Philosophis haec est tuenda sententia.*

33. Parasiti.] Vide supra ad Vs. 26.

34. Otium et cibus alienus.] Id vocat Juvenalis, Sat. V. 2. aliena vivere quadra. Phaed. III. 7. 14. *Otiosum largo satiari cibo.*

Ad Thaidem hanc deducere, et rogitare ad coenam ut veniat?
Sed Parmenonem ante oſtium Thaidis triſtem video,
Rivalis ſervum. ſalva res eſt: nimirum hic homines frigent.
Nebulonem hunc certum eſt ludere. *Pa.* Hice hoc munere arbitrantur Su-

DONATUS.

35. HANC DEDUCERE.] Proprie. Nam *ducitur* quis ad ſupplicium: *Deducitur* ad laetitiam. ET ROGITARE AD COENAM.] Vide paraſitum magis optare ad coenam Thaidem vocari, quam munus capere.

36. THAIDIS.] Legitur et THAIS.

37. SALVA RES EST.] Quia et ante oſtium, et triſtem video, SALVA RES EST. Nec hoc valet ad laetitiam, quod Parmeno eſt, ſed quod rivalis ſervus. SALVA RES EST.] Proverbialiter.

38. NEBULONEM.] Vel furem, quia nebulas objiciat: vel mollem, ut nebulam: vel inanem et vanum, ut nebula eſt. HICE.] Pro *hi*, vetuſte. *Virgilius*,

His certe neque amor cauſa eſt: vix oſſibus haerent.

Quia *biſce* debebat dicere. HICE HOC MUNERE ARBITRANTUR.] Non immerito Gnathonem deridet Parmeno, qui penitus noverit meretricis conſilium.

COMMENTARIUS.

37. RIVALIS.] Explicat Donatus infra, V. 9. 42. Sunt autem *Rivales* proprie eodem rivo utentes paſtores, aliique. Inde ob rixas inde ortas vox ad amores tranſlata. Plautus, Stich. III. 1. 30.

Eadem eſt amica ambobus. rivales *ſumus.*

SALVA RES EST.] Formulae ſpecies. Adelph. IV. 5. 9. Plautus, Capt. II. 2. 34.

HIC HOMINES FRIGENT.] *Frigere* et *frigus* de amiſſa gratia uſurpantur. Cicero ad Q. Fr. III. 8. *Memmius in adventu Caeſaris habet ſpem; in quo illum puto errare: hic quidem* friget. Seneca, Epiſt. CXXII. *Et amicitia Tiberii notus eſt, et* frigore.

38. NEBULONEM HUNC CERTUM EST LUDERE.] Plaut. Amph. I. 1. 109. *Certum eſt hominem eludere.*

Hoc

Suam Thaidem esse. *Gn.* Plurima salute Parmenonem

Summum suum impertit Gnatho. Quid agitur?
Pa. Statur. *Gn.* Video.
Num quidnam quod nolis, vides? *Pa.* Te. *Gn.* Credo: at numquid aliud?
Pa. Qui dum? *Gn.* Quia tristis es. *Pa.* Nihil equidem. *Gn.* Ne sis: sed quid videtur

Hoc

D O N A T U S.

40. SUMMUM SUUM.] Ἔλλειψις. SUMMUM SUUM IMPERTIT GNATHO.] Haec tota locutio, parasiticae elegantiae, et simul *εἰρωνείας* plena est. Nam et plurimam dicit ei salutem, quem ne exiguam quidem velit continere: et SUMMUM dicit eum, qui nec levis amicus sit sibi: et PARMENONEM GNATHO, non *ego te.* SUMMUM SUUM.] Quam venuste, quod summum amicum non resalutet Parmeno.

QUID AGITUR?] Pro blandimento, non pro interrogatione nunc ponitur. Ut, *O noster, quid fit? quid agitur?* QUID AGITUR? STATUR.] Pro, *quid agis? sto.* Et facete: nam stat, cui ingredi non licet.

41. AT NUMQUID ALIUD?] Cum jurgio hic de illo respondit. Et ideo reperit dictum Gnatho.

42. QUI DUM?] Interrogat interrogantem, ne ipse respon-

C O M M E N T A R I U S.

HOC MUNERE.] H. e. ob hoc munus. Catullus, XIV. 1.

Ni te plus oculis meis amarem,
Jucundissime Calve, munere isto
Odissem te odio Vatiniano.

39. PLURIMA SALUTE PARMENONEM IMPERTIT.] Lucilius apud Non. v. *Impertit*:

Sospitat, impertit salutem plurimam *et plenissimam.*

Plautus, Epid. I. 2. 23.

advenientem peregre herum suum Stratippoclem
Salva impertit *salute servus Epidicus.*

40. SUMMUM.] Ita Adelph. III. 2. 54.

QUID AGITUR? PA. STATUR.] Ita Plautus, Pseud. I. 5. 42.

SI. *Salve.* quid agitur? PS. Statur *hic ad hunc modum.*

43. MAN-

Hoc tibi mancipium? *Pa.* Non malum hercle.
Gn. Uro hominem. *Pa.* Ut falsus animi 'st!
Gn. Quam hoc munus gratum Thaidi arbitrare esse? *Pa.* Hoc nunc dicis,
Ejectos hinc nos: omnium rerum, heus, vicissitudo est.

Gn.

DONATUS.

spondeat. NIHIL EQUIDEM.] Dicens NIHIL, mutavit vultum Parmeno in laetitiam. Ideo illi facete Gnatho agenti hoc ipsum, NE SIS, dixit: ut probaret tristem fuisse.

NIHIL EQUIDEM.] Pro *non.* Ut infra, *Nihil dixit, ut sequerer se.*

43. HOC TIBI MANCIPIUM?] Ταπείνωσις. MANCIPIUM dicit puellam, aut virginem. NON MALUM HERCLE.] Inimica laudatio. URO HOMINEM.] Sibi hoc gestu et vultu parasitico dicit. Et pro eo quod est, dolere cogo. UT FALSUS ANIMUS EST!] Similiter et Parmeno secum gestu servili. Et ANIMI pro *animo*, ἀντίπτωσις veterum: qui *ingens es virium*, et, *dives es opum*, amabant dicere. UT FALSUS ANIMI EST!] Ex hoc falsus animi est, quod putat hujusmodi munere capi posse Thaidem.

44. QUAM HOC MUNUS GRATUM THAIDI.] Mire insultat Gnatho. Quanto enim magis munus gratum fuerit, tanto erit rivalis exclusior.

45. OMNIUM RERUM, HEUS, VICISSITUDO EST.] Vide lo-

COMMENTARIUS.

43. MANCIPIUM.] Servos servasque in bello captos, atque à republica emtos proprie *mancipia* dixerunt. Vide Comment. majorem.

NON MALUM.] Mediocriter laudandi formula. Plautus, Rud. Prol. 35. *Senex, qui huc Athenis exul venit*, haud malus.

URO HOMINEM.] Haec ad spectatores conversus dicit Gnatho. Quae vero molestiam nobis creant, *urere* dicuntur. Infra III. 1. 48. Florus II. 6. 2. Urebat *nobilem populum ablatum mare, captae insulae, dare tributa, quae jubere consueverat.*

45. HEUS.] Hanc particulam solent praemittere sententiam pronun-

Gn. Sex ego te totos, Parmeno, hos menses quietum reddam,
Ne sursum, deorsum cursites, neve usque ad lucem vigiles.
Ecquid beo te? *Pa.* Men'? papae! *Gn.* Sic soleo amicos. *Pa.* Laudo.
Gn. Detineo te fortasse: tu profectus alio fueras.

Pa.

DONATUS.

locum, in quo erumpere dolor Parmenonis potuit, nisi commissa servaret, et celaret Thaidis consilium.

46. Sex ego te totos.] Quid est totos? an diebus et noctibus? utpote amatoris servum: ac per hoc sine ulla cessatione et intermissione. Hos menses.] Hos, qui nunc aguntur, id est hoc tempore. Quietum reddam.] Facete: quasi hoc ipse fecerit. Et hoc est quod ait, Plurima salute Parmenonem summum suum impertit Gnatho: tanquam amico consulat.

47. Ne sursum, deorsum cursites.] Quod est laboris. Neque usque ad lucem vigiles.] Quod est exitii.

48. Sic soleo amicos.] Hoc εἰρωνικῶς.

49. Detineo te.] Valde teneo. Fortasse tu profectus alio fueras.] Vult exprimere confessionem, quod ad Thaidem venerit, sed intrare non possit.

COMMENTARIUS.

nunciaturi. Ita Heaut. II. 3. 72.

Omnium rerum vicissitudo est.] Horat. Carm. II. 10. 17.

non, si male nunc, et olim Sic erit.

Epod. XV. 23. *Eheu translatos alio moerebis amores,*

Ast ego vicissim risero.

47. Sursum deorsum.] Respicit clivosum Athenarum situm. Adelph. IV. 2. 35. Hec. III. 1. 35.

48. Ecquid beo te?] Quem laeto nuncio impertimus, *beare* dicimus. And. I. 1. 79. Plautus, Asin. II. 2. 66. Ll. *Taceo.* Le. Beas.

49. Detineo.] Moror. Cicero, Rosc. Amer. 7. *Ne diutius vos teneam, judices.*

Pro-

Pa. Nusquam. *Gn.* Tum tu igitur paululum da mihi operae: fac ut admittar
Ad illam. *Pa.* Age modo, nunc tibi patent fores hae, quia istam ducis.
Gn. Num quem evocari hinc vis foras? *Pa.* Sine, biduum hoc praetereat:
Qui mihi nunc uno digitulo fores aperis fortunatus,

Nae

DONATUS.

50. PAULULUM DA MIHI OPERAE.] Hoc quasi supplicantis vultu ad irrisionem dicitur. PAULULUM DA MIHI OPERAE.] Proprie sic dicitur, *adjuva me*. Sic in Adelphis, *Haec opera ut data sit.*

51. NUNC TIBI PATENT FORES HAE.] Ex eo quantum licere oportuit ostendit, * quam misere nihil liceat Parmenoni.

QUIA ISTAM DUCIS.] Hoc quasi ad Gnathonem, sed lente, ac sub lingua murmurat.

52. NUM QUEM EVOCARI FORAS?] Quia ipse intrare non potest. SINE, BIDUUM HOC PRAETEREAT.] Et hoc lentius. Nam si aliter pronuntiaveris, secreta produntur.

53. QUI MIHI.] MIHI, τῷ ἀφ᾽ ὑμῶν[?] dictum est. FORTUNATUS.] Ut ipse videris tibi.

COMMENTARIUS.

PROFECTUS.] *Profectus* dicitur etiam de eo, qui incipit proficisci. Vide Gotl. Cortium ad Sallust. Jug. 102. Plautus, Aul. I. 2. 40. *Nunc, quo profectus sum, ibo.* Et dicuntur proficisci, qui in urbe e domo in domum eunt. Vide And. III. 4. 21.

50. PAULULUM DA MIHI OPERAE.] H. e. adjuva me. Heaut. III. 1. 102. Adelph. IV. 1. 14. Phorm. I. 2. 37. Plautus, Aul. II. 2. 22. *Da mihi operam parumper.*

53. MIHI.] Παρέλκει, ornatus gratia. Phorm. V. 8. 21. Virgilius, Georg. I. 45. *Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro Ingemere.*

UNO DIGITULO.] H. e. facillime, et nullo negotio. Trabea, apud Cic. Tusc. 31. *Lena delinita argento nutum observabit meum,*

Quid

Nae tu istas, faxo, calcibus saepe insultabis frustra.

Gn. Etiam nunc hic stas, Parmeno? eho? numnam hic relictus custos,

Ne quis forte internuncius clam a Milite ad istam cursitet?

Pa.

DONATUS.

54. NAE TU.] NAE, *valde*. NAE TU ISTAS, FAXO, CALCIBUS.] Mira eloquentia, in qua utraque ὑπερβολὴ expressissima est. Nam neque UNO DIGITULO minus aliquid dici potest: neque CALCIBUS SAEPE INSULTABIS, aut amplius, aut ingentius. INSULTABIS FORES.] *Sallustius, Multos tamen ab adolescentia bonos insultavit.*

55. NUMNAM.] Hic NAM abundat: ut *quidnam*. RELICTUS CUSTOS.] Bene RELICTUS: quasi ab excluso.

56. NE QUIS FORTE INTERNUNCIUS.] Proprie, INTERNUNTIUS. NE QUIS FORTE INTERNUNCIUS.] Ex his verbis datur intelligi, parasitum e domo meretricia egredi. NE QUIS FORTE INTERNUNCIUS CLAM A MILITE AD ISTAM CURSITET?] Et hoc facete: quasi ipse sibi Thaidem totam vindicaverit, quod miles facit.

COMMENTARIUS.

Quid velim, quid studeam adveniens digito impellam januam;

* *Fores patebunt.*

54. CALCIBUS INSULTABIS.] Plautus, Poen. IV. 1. 3.

Incursat pugnis, calcibus.

Horatius, Carm. I. 25. 1. *Parcius junctas quatiunt fenestras*
Ictibus crebris juvenes protervi.

55. CUSTOS.] H. e. explorator. Suetonius, Caes. 43. *Legem praecipue sumtuariam exercuit, dispositis circa macellum custodibus, qui opsonia contra vetitum retinerent, deportarentque ad se.*

56. INTERNUNCIUS A MILITE.] Ita Plautus, Mil. IV. 1. 16.

Vah! egone ut ad te ab libertina esse auderem internuncius?

Tangit autem morem amantium. Ovidius, Amor. III. 14. 31.

Cur toties video mitti recipique tabellas?

57. PA-

Pa. Facete dictum. mira vera Militi quae placeant.
Sed video herilem filium minorem huc advenire.
Miror quid ex Piraeeo abierit: nam ibi custos publice est nunc.
Non temere est; et properans venit: nescio quid circumspectat.

DONATUS.

57. FACETE DICTUM.] Εἰρωνικῶς, quasi inficete. MIRA VERO MILITI QUAE PLACEANT.] MIRA, pro mirum. *Virgilius*, *Nota tibi.* Et est εἰρωνεία. Quid mirum est, inquit, facete loqui eum, qui militi placeat? Potest tamen et pluraliter intelligi.

58. SED VIDEO HERILEM FILIUM.] Non potest *Terentius* τρόφιμον proprie dicere: et ideo HERILEM FILIUM dicit.

59. MIROR QUID EX PIRAEEO ABIERIT.] Hic causa ostenditur, cur potest ignotus esse vicinis, et pro Eunucho fingi. MIROR.] Pro *nescio*. MIROR QUID EX PIRAEEO ABIERIT.] Ut ex Piraceo discederet, symbola amicorum; ut huc perveniret omisso negotio, aspectus virginis fecit. NAM IBI CUSTOS PUBLICE.] Adversus praedonum incursus illic excubabat juventus Attica. *Piraeeum*, ut *Sunium*, est maritima et accessu litoris pars clementior. PUBLICE EST NUNC.] NUNC ambigua distinctione positum est.

60. NON TEMERE EST.] Ut *Virgil. Haud temere est visum.* ET PROPERANS VENIT.] Mire locuturum ante formavit, ut gestus verba praecedant, verba habitum consequantur.

COMMENTARIUS.

57. FACETE DICTUM.] Ita Plautus, Capt. I. 2. 73. Poen. III. 3. 24.
MIRA VERO, MILITI QUAE PLACEANT.] H. e. maxime mira esse oportet, quae militi placeant; neque adeo dicta tua illi placerent, nisi mira essent. Est autem salsa ironia.
59. PIRAEEO.] Vide infra III. 4. 1.
PUBLICE.] H. e. Auctoritate publica, seu jussu populi. Livius, IV. 13. *Minucius eandem* publice *curationem agens, quam Maelius privatim agendam susceperat.* Excubabat autem in portu Piraeeo juventus Attica, quae ex ephebis excesserat, adversus praedonum incursus; postquam per biennium in ipsa urbe excubasset.

ACTUS

ACTUS SECUNDI
SCENA TERTIA.

CHAEREA. PARMENO.

Ch. OCCIDI.
Neque virgo eſt uſquam: neque ego, qui illam e conſpectu amiſi meo.
Ubi quaeram? ubi inveſtigem? quem percon- ter? quam inſiſtam viam?

In-

DONATUS.

OCCIDI.] *In hac Scena novus amor adhuc ephebi, et conſilium potiundae virginis demonſtratur: tanta virtute Poëtae Comici, ut hoc commentum non quaeſitum eſſe, ſed occurriſſe ſua ſponte videatur.*

1. OCCIDI. NEQUE VIRGO EST USQUAM.] Non habuit quid dicere debeat aliud, properans, et circumſpiciens; niſi OCCIDI. OCCIDI.] Produc mediam ſyllabam verbi hujus, et contrarium ſignificat.

2. NEQUE EGO, QUI ILLAM E CONSPECTU AMISI MEO.] Amatorie, dum illam non invenit, et ſe perdidit.

3. UBI QUAERAM?] Hoc circumſpectantis eſt. UBI INVESTIGEM?] Plus intulit. QUEM PERCONTER?] Hoc tertium plus intulit. Nam ubi nec veſtigia reperiuntur, ſupereſt interrogatio. QUAM INSISTAM VIAM?] Si nec, qui interrogetur, apparet. QUAM INSISTAM VIAM?] Et QUA VIA, legitur.

COMMENTARIUS.

2. NEQUE EGO.] Subaudi, *Uſquam ſum.* Aut, *ubi ſim, ſcio.* Ita ſolent in ſubita perturbatione. Phorm. V. 8. 4. Plautus, Ciſtell. IV. 2. 18. de ciſtella: *Nulla eſt, neque ego ſum uſquam.* Ita furens Dido apud Virg. Aen. IV. 595. *Quid loquor? aut* ubi ſum?

3. UBI QUAERAM? UBI INVESTIGEM?] Metaphora à venatione tranſlata. Heaut. IV. 2. 8. Phorm. V. 1. 9. Ovidius, Art. Am. I. 44.

Incertus ſum. una haec ſpes eſt, ubi ubi eſt,
diu celari non poteſt.
O faciem pulchram! deleo omnes dehinc ex animo mulieres.
Taedet cotidianarum harum formarum. *Pa.*
Ecce autem alterum.

Ne-

DONATUS.

4. UBI UBI EST, DIU CELARI NON POTEST.] Ob nimiam ſcilicet formae gratiam.

5. O FACIEM PULCHRAM!] FACIEM modo, non partem corporis dicit, ſed totam ſpeciem quae apparet et cernitur: *Virgilius*, *quibus aſpera quondam*
Viſa maris facies.

DELEO OMNES DEHINC EX ANIMO MULIERES.] Πρὸς τὸ πιθανὸν atgumentatus eſt, ut oſtenderet hunc grandem jam ephebum, etiam amoris expertem non fuiſſe. Sic et alibi,

Cum ipſum me noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem?
In hac commotus ſum.

6. ÇOTIDIANARUM.] Hoc eſt levium et uſitatarum: eſt quippe huic contrarium, *Nova figura oris. papae!* ECCE AUTEM ALTERUM.] Sic dicimus, cum propter alterum de altero venit in mentem.

COMMENTARIUS.

I. 44. Quaerenda *eſt oculis apta puella tuis.*
Vide interpretes ad Phaed. IV. 4. 4.

QUEM PERCONTER?] And. IV. 5. 5. *Percontari* eſt accurate inquirere. *Contus* inſtrumentum nauticum, quo vada tentantur.

QUAM INSISTAM VIAM?] Pacuvius, Atalanta: *Dubito*, quam inſiſtam viam. Plautus, Ciſtell. IV. 2. 11. *Utrum hac an illac* iter inſtiterit.

5. O FACIEM PULCHRAM.] Intelligit totam exteriorem ſpeciem. And. V. 2. 15. Ovidius, Triſt. I. 3. 26.

Haec facies *Trojae, quum caperetur, erat.*

Plerumque autem de ipſo vultu uſurpatur.

DELEO EX ANIMO.] Metaphora à ſcriptura deſumta. Cicero, Philipp. I. 1. *Omnem memoriam diſcordiarum oblivione ſempiterna delendam cenſui.* Contrarium eſt And. I. 5. 48.

6. QUOTIDIANARUM FORMARUM.] H. e. Vulgarium. Cicero, Orat.

Nescio quid de amore loquitur. o infortunatum
senem!
Hic vero est, qui si occeperit, ludum jocumque dices
Fuisse illum alterum, praeut hujus rabies quae
dabit. Ch.

DONATUS.

7. NESCIO QUID DE AMORE LOQUITUR.] Ut jamdudum Phaedria loquebatur. O INFORTUNATUM SENEM!] Hoc dictum praestruxit ad exitum fabulae ac Catastrophen. Nam perturbatus ad Thaidem ingreditur hic senex, per fallaciam Pythiae, et indicium Parmenonis: atque ita firmabuntur nuptiae virginis, quam ducet Chaerea.

8. HIC VERO EST.] Utrum senex: an Chaerea? sed senex potius. HIC VERO EST.] Senex. QUI.] Scilicet Chaerea.

9. PRAEUT HUJUS RABIES QUAE DABIT.] *Prae*, ex comparatione significat. Ergo proprie: et est integra locutio. Et ordo est; *Praeut illa sunt, quae hujus rabies dabit.* Et bene *dabit*, quasi de re violenta. Ut,

---- *dabit ille ruinam*
Arboribus.

PRAEUT HUJUS RABIES QUAE DABIT.] Hic ex parte characteris inscius quidem est personae Chaereae, quem moribus conjicit servus ardentiorem in amorem ferri posse, simul ac coeperit. PRAEUT HUJUS RABIES QUAE DABIT.]

COMMENTARIUS.

Orat. III. 24. Quotidianis *et vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.* Puellas autem *Formas* et *Figuras* vocarunt. Vide Burm. ad Quinctil. Declam. XV. 1.

ECCE AUTEM.] Formula, quibus utimur in rebus inopinatis. Adelph. V. 1. 5. Phorm. II. 1. 34.

LUDUM JOCUMQUE.] Proverbiale est de rebus minimi momenti. Lucilius, Sat. III.

Verum hic ludus *ibi susque omnia deque fuerunt,*
Susque et deque fuere, inquam, omnia, ludu' jocusque.

Livius, XXVIII. 42. Ludus et jocus *fuisse Hispaniae tuae videbuntur.*

9. PRAEUT.] Vocula comparationi inserviens. Plautus, Amph. I. 1.

Ch. Ut illum Dî Deaeque senium perdant, qui
me hodie remoratus est :
Meque adeo, qui restiterim : tum autem, qui
illum flocciſecerim.
Sed eccum Parmenonem. salve. *Pa.* Quid tu
es tristis? quidve es alacris? Unde

DONATUS.

BIT.] Et hic ostenditur jampridem motum in res Venereas Chaeream. Et magna Poëtae cura est, ne incredibile videatur, adolescentulum, qui pro Eunucho deduci potuerit, tam expedite virginem vitiasse. Quocirca artifex summus, quod aetati non potest, naturae attribuit Chaereae : ut calidior ingenio, et ante annos amator, non libidinem in sese; sed quandam rabiem designaverit in Venereos appetitus.

10. UT ILLUM.] Pro *utinam*. DÎ DEAEQUE SENIUM PERDANT.] Plus dixit SENIUM, quam *senem*. Nec mireris, post SENIUM, QUI additum: ideo quia declinationem ad intellectum retulit: ut alibi, *In Eunuchum suam.* Et *senex*; ad aetatem refertur: SENIUM, ad convicium. Sic *Lucilius* ait, *At quidem te senium, atque insulse Sophista.* REMORATUS EST.] A *remora* pisciculo, qui ex ἐχενηΐς vocatur, *remoratio* et *remoratus* dicitur.

11. TUM AUTEM, QUI ILLUM FLOCCIFECERIM.] TUM AUTEM, pro, *et*. Duas vult enim causas esse, cur se ipsum Dî perdant: unam, quod restiterit: alteram, quod senem perveritus diu remanserit a persequenda virgine. Et nota FLOCCIFECERIM, et *contemnere*, et *non contemnere* significare: ut nunc, QUI ILLUM FLOCCIFECERIM. deest *vel*: ut sit, *vel flocci fecerim.*

12. QUID TU ES TRISTIS? QUIDVE ES ALACRIS?] Prover-

COMMENTARIUS.

I. 1. 218. *Parum etiam*, praeut *futurum est*, *praedicas.*

11. RESTITERIM.] Phaedrus; III. 7. 4. de cane et lupo sibi invicem occurrentibus : *Ut restiterunt.*

QUI ILLUM FLOCCIFECERIM.] *Floccus* res minima est. Unde *flocci facere* est minimi aestimare. Plautus, Stich. II. 1. 12.

Cave quemquam flocci feceris.

12. ALACRIS.] Idem TRISTIS et ALACRIS dicitur, quia totus est

Unde is? *Ch.* Egone? nescio hercule, neque unde eam, neque quorsum eam.
Ita prorsum oblitus sum mei.
Pa. Quî, quaeso? *Ch.* Amo. *Pa.* Hem! *Ch.* Nunc, Parmeno, te ostendes, qui vir sies.

Scis

D O N A T U S.

verbiale est, in hominem perturbatum et incerti vultus. Aut laetus es. nam *alacris*, *L* litera pro *D* posita, non tristis, id est ἄδακρυς intelligitur. QUIDVE ES ALACRIS?] Et *alacer* et *alacris* dicitur: ut habes apud *Virgilium*:

Ergo alacris, cunctosque putans excedere pugna.

QUIDVE ES ALACRIS?] *Alacritas* est mutatio quaedam vultus gestientis in spem aliquam.

13. UNDE IS?] Modo, *ad quid venis*, significat. Sed *eo*, de loco ad locum veteres dicebant: quod mox in subjectis probabitur. QUORSUM EAM.] Bene: quia proxime dixerat, *Ubi quaeram? ubi investigem? quem percontér? quam insistam viam? Incertus sum.* QUORSUM EAM.] Hinc, ut diximus, manifestum est, *ire* et adventum significare.

14. ITA PRORSUM OBLITUS SUM MEI.] Huic contrarium.

Dum memor ipse mei.

Ergo OBLITUS MEI, insanus. ITA PRORSUM OBLITUS SUM MEI.] PRORSUM, recta, id est, omnino: nam PRORSUM, est porro versum, id est, ante versum. Hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena.

15. HEM.] Si cum *H*, Parmeno: si leniter, Chaerea. OSTENDES, QUI VIR SIES.] Non, *si vir sies:* sed, QUI VIR SIES; quod est ἐμφατικώτερον. Si quaesisset quidem, qui vir sies, an debeat praestare, qui virum se sic monstraturus est? Et VIR modo, non ad sexum, nec ad aetatem dicitur, sed ad laudem. QUI VIR SIES.] In veteribus invenitur.

C O M M E N T A R I U S.

est in gestibus et motu.

13. UNDE IS?] H. e. Unde venis? Virgilius, Aen. II. 375.

Vos celsis nunc demum à navibus itis?

Plautus, Stich. II. 1. 47. Unde is? *quid fers? quid festinas?*

Scis te mihi ſaepe pollicitum eſſe; Chaerea, aliquid inveni
Modo quod ames: in ea re utilitatem ego faciam ut cognoſcas meam:
Cum in cellulam ad te patris penum omnem congerebam clanculum.
Pa. Age, inepte! *Ch.* Hoc hercle factum eſt. fac ſis nunc promiſſa appareant; Si-

DONATUS.

16. SAEPE POLLICITUM ESSE.] POLLICITUM, quod promittentem ultro ſignificat, dixit. Et *ſaepe pollicitum ſe*, an neceſſe ſit praeſtare eum, qui promiſerit? CHAEREA, ALIQUID INVENI.] Induxit μίμησιν pragmatice, more ſuo, non contentus dicere, qui pollicitus ſit tantum, ſed quo modo etiam, et quibus verbis.

17. MODO QUOD AMES.] Tantummodo. Quaſi haec mora ſit promiſſis complendis. IN EA RE UTILITATEM EGO FACIAM UT COGNOSCAS MEAM.] An poſſit, qui poſſe ſe affirmavit? plus eſt promiſerit, quam oſtendere quid poſſit.

18. CUM IN CELLULAM.] Sic dicit anus * quae et acceperit beneficium. PATRIS PENUM OMNEM.] Ipſum penum: non ex eo aliquid, ὑπερβολικῶς. Et hoc, *penu*, et hic *penus*, et hac *penus*, veteres dixerunt. Ergo et *omnem* et *omne* legitur. CONGEREBAM CLANCULUM.] Λάθρα ἢ κρύφα.

19. AGE, INEPTE!] Qui dubites de promiſſis: an, qui exprobres te multa eſſe largitum. HOC HERCLE FACTUM EST.]

COMMENTARIUS.

16. ALIQUID INVENI MODO QUOD AMES.] Ovidius, Arte Am. I. 35. *Principio, quod amare velis, reperire labora.*

18. CELLULAM.] Pauperiorum et ſervorum erant *cellae* et *cellulae*. Adelph. IV. 2. 13. Martialis, III. 48. 1.

Pauperis extruxit cellam, *ſed vendidit Ollus*
Praedia, nunc cellam *pauperis Ollus habet.*

PENUM OMNEM.] Ciceroni, de Nat. Deor. II. 27. Penus *eſt omne, quo veſcuntur homines.* Hinc *cella penuaria*, Suet. Aug. 6.

19. HOC HERCLE FACTUM EST.] Reſpicit id, quod de patris penu

Sive adeo digna res eſt, ubi tu nervos intendas tuos.
Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum; quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, ut graciles fient. Si-

DONATUS.

EST.] Inveni quod amem: hoc quod dicebas, inquit, morae eſſe: jam factum eſt; amo. PROMISSA APPAREANT.] Utilitatem ut cognoſcam tuam.

20. SIVE ADEO DIGNA RES EST.] Si perſona Parmenonis eſt, SIVE abundat: et pro expletiva conjunctione modo eſt. In quibuſdam omnino non legitur. ADEO autem abundat, aut nimis ſignificat, vel ſatis. Si Chaerea dicit, hic ordo et ſenſus eſt, Fac, ſi vis nunc, ſive adeo digna res eſt, ubi tu nervos intendas tuos, ut promiſſa appareant. ut ſit SIS, ſi vis: et addatur, *ut*, quod deeſt. *Fac ut promiſſa appareant.* UBI TU NERVOS INTENDAS TUOS.] Utrum obſcene hoc, ut ſervus? an μεταφορικῶς, ubi laborare ac periclitari debeas? Sed melius legunt, qui hoc totum ad perſonam applicant Chaereae: et melius, quam, qui Parmenonem hoc putant loqui, SIVE ADEO DIGNA RES EST, UBI TU NERVOS INTENDAS TUOS.

21. HAUD SIMILIS VIRGO EST VIRGINUM NOSTRARUM.] Civium ſcilicet, id eſt, terrae ac patriae noſtrae. ut *Virgilius*: *Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris.* Et *Salluſtius*, *Noſtri foeda fuga*, *etc.* QUAS MATRES STUDENT.] Hoc verbo oſtendit cultum induſtriae, non pulchritudinem naturalem.

22. DEMISSIS HUMERIS ESSE, VINCTO PECTORE.] Antiqui enim Graeci etiam virginibus ſuis praebebant palaeſtram, ad componenda corpora. Vel, DEMISSIS HUMERIS ESSE,

COMMENTARIUS.

penu in cellulam Parmenonis congeſta dixerat. Non cepit Donatus.

20. NERVOS INTENDAS.] Cicero, 2. Verr. 12. *Magnum onus, ſed dignum, in quo omnes nervos aetatis induſtriaeque tuae* contendas.

22. DEMISSIS HUMERIS.] *Humeri demiſſi* teretis colli longitudi-nem

Si qua est habitior paullo, pugilem esse aiunt: deducunt cibum.

Tametsi bona 'st natura, reddunt curatura junceas. Ita-

DONATUS.

ESSE, liquide et molliter deductis, neque extantibus, alae in modum. DEMISSIS HUMERIS ESSE, VINCTO PECTORE.] Non accipiendum est quasi hoc dicat, *Ad hoc illas studeat matres demissis humeris esse, et vincto pectore, ut graciles fiant:* quasi haec duo propter unum illud fiant. sed varie tria dixit, ne diceret * *aut studeant illas demissis humeris, et vinctum pectus, ut graciles fient.* VINCTO PECTORE.] Castigato ac tenui, et velut vincto. Deest ergo *velut.* UT GRACILES SIENT.] A singulari *gracilis* venit haec declinatio.

23. SI QUA EST HABITIOR PAULLO.] Unde et *habitudo* dicitur: ut, *Quae habitudo est corporis?* nam HABILIOR, aptior intelligitur. ut,

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum.

Ergo HABITIOR legendum est. PUGILEM ESSE AJUNT.] Laus in Virginem. DEDUCUNT CIBUM.] Mire vituperavit formam, quam accuraverit fames. Et proprie DEDUCUNT.

24. TAMETSI BONA 'ST NATURA.] BONA, id est, plena, mag-

COMMENTARIUS.

nem arguunt. Sed et Humeri maxime ad decus faciunt. Virgilius, Aen. I. l. 589. *Os humerosque Deo similis.*

VINCTO PECTORE.] Claudianus in VI. Conf. Honor. 326. de cura matris circa filiam: *viridique angustat jaspide pectus.* Petronius, cap. 126. *gracile vinculum.* Vide Comment. majorem.

23. HABITIOR.] Supra II. 2. 11. Male explicat Donatus. Plautus, Epid. I. 1. 8. *Corpulentior videre, atque habitior.*

PUGILEM.] Tangit morem puellarum Laconum, quas nudas in gymnasiis corpora exercuisse tradunt cum adolescentibus. Propertius, III. 14. 4. *Inter luctantes nuda puella viros.* Hinc pugilice et athletice valere dixit Plautus, Epid. I. 1. 18.

DEDUCUNT CIBUM.] Cicero, Tusc. II. 17. Subduc cibum *unum diem athletae, ferre non posse exclamabit.*

24. JUNCEAS.] H. e. A summo ad imum aequaliter tenues. Au-

Itaque ergo amantur. *Pa.* Quid tua iſtaec? *Ch.*
Nova figura oris. *Pa.* Papae!
Ch. Color verus, corpus ſolidum, et ſucci plenum. *Pa.* Anni? *Ch.* Anni? ſexdecim. *Pa.*

DONATUS.

magna, et pinguis. REDDUNT.] Exhibent, perficiunt. CURATURA.] *Cura* mentis eſt: *Curatio*, medicinae: *Curatura*, diligentiae. JUNCEAS.] Tenues et pallidas.

25. ITAQUE ERGO AMANTUR.] Itaque, inquit, nemo illas amat. εἰρωνεία eſt. Aut vere amantur: ut eo magis haec amanda ſit, quae naturae beneficio, non factis comptis, aut induſtria, eſt pulchra. ITAQUE ERGO AMANTUR.] Atque ita ſit, ut amentur: non naturae merito, ſed induſtria. QUID TUA ISTAEC? Recte: ſic enim ipſe dicet, *At nihil ad noſtram hanc.* QUID TUA ISTAEC?] Deeſt, *qualis eſt, dic.* NOVA FIGURA ORIS.] Laudis genus eſt: NOVA, quia dixerat, *Taedet cotidianarum harum formarum.* PAPAE!] Interjectio mira ſubito accipientis.

26. COLOR VERUS.] Quia non de cura eſt ac de fuco, id eſt, naturalis, non fucatus. CORPUS SOLIDUM. Quia non vitiatum. CORPUS SOLIDUM.] Plenum et forte, id eſt, non flaccidum. SUCCI PLENUM.] Quia nemo deduxit cibum. Nam ſuccus, eſt humor in corpore, quo abundant bene valentes. *Virgilius:*

Et ſuccus pecori, et lac ſubducitur agnis.

Succus proprie, quaſi *ſugus:* quem ſibi ex alimentis membra ſugunt, ut ſe repleant. SUCCI PLENUM.] *Succus*, eſt interior pinguedo membrorum. ANNI? SEXDECIM.] Vide quemadmodum aetatem virginis maturae Poëta ex occaſione demonſtraverit.

COMMENTARIUS.

ſonius, Epiſt. IV. 44. *Pectore ſic tenero, plana ſic junceus alvo.*

25. ITAQUE ERGO AMANTUR.] Claudianus in VI. Conſ. Honor. 529. *Sic oculis placitura tuis.*

NOVA FIGURA ORIS.] H. e. Inſolita et prorſus mirifica forma vultus. Phorm. V. 6. 8. Virgilius, Ecl. III. 86.

Pollio et ipſe facit nova carmina.

h. e. Servio interprete, miranda.

26. COLOR VERUS.] Explicat Donatus. Ita Ovidius, Arte Am.

Pa. Flos ipſe. *Ch.* Hanc tu mihi vel vi, vel clam, vel precàrio
Fac tradas: mea nihil refert, dum potiar modo.
Pa. Quid? virgo, cuja eſt? *Ch.* Neſcio hercle. *Pa.* Unde eſt? *Ch.* Tantumdem.
Pa. Ubi habitat? *Ch.*

DONATUS.

27. HANC TU MIHI VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO.] Haec tria ſunt, quibus non rite res agitur, VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO: ſine pretii mentione. Vel quia virgo, non meretrix: vel quia nulla ephebo ſpes eſt fallendi ſenis. HANC TU MIHI VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO FAC TRADAS.] Secundum jus locutus eſt. Nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur: *vi*, *clam*, *precario*. *Vi*, quia virgo: *clam*, quia cuſtoditur: *precario*, quia pretium non habet Chaerea.

28. MEA NIHIL REFERT, DUM POTIAR MODO.] Non hoc perſonae attribuendum eſt, ſed affectui. Non enim quia Chaerea eſt, ſed quia amator, de ſe cupit facere quemadmodum potiatur.

29. QUID? VIRGO, CUJA EST?] Utrum ſerva, an filia?

COMMENTARIUS.

III. 164. *Et melior vero quaeritur arte color.*

CORPUS SOLIDUM.] H. e firmum, non langueſcens. Lucilius, Lib. XXVIII. *Hic* corpus ſolidum *invenies, hic ſtare papillas*
Corpore marmoreo.

SUCCI PLENUM.] Plautus, Mil. III. 1. 192. *Succidam* vocat. Apulejus, Apol. *En, vide, quam facies ejus decora, et* ſucci *palaeſtrici* plena *ſit.* Horatius, Carm. III. 27. 54.
Antequam turpis macies decentes
Occupet malas, teneraeque ſuccus *Defluat.*

27. FLOS IPSE.] Intelligitur ἀκμὴ aetatis. Ovidius, Arte Am. II. 663. *Nec quotus annus eat, nec quo ſit nata, require*
Conſule, quae rigidus munera Cenſor habet.
Praecipue, ſi flore *caret, meliuſque peractum*
Tempus, et albentes jam legit illa comas.
Hinc ejuſmodi homo *florens* dicitur. Plautus, Perſ. V. 1. 18. Et *florere.* Truc. II. 4. 2.
Ver vide, ut tota floret! *ut olet! ut nitide nitet!*

VEL VI, VEL CLAM, VEL PRECARIO.] Horatius, Epiſt. II. 2. 173. *Nunc* prece, *nunc* pretio; *nunc* vi; *nunc forte ſuprema*
Permutet dominos, et cedat in altera jura.

31. STO-

Ch. Ne id quidem. *Pa.* Ubi vidisti? *Ch.* In via *Pa.* Qua ratione amisti?
Ch. Id equidem adveniens mecum stomachabar modo:
Nec quemquam esse ego hominem arbitror, cui magis bonae
Felicitates omnes adversae fient. *Pa.*

DONATUS.

30. NE ID QUIDEM.] Pulchra varietas, *Nescio*, *Tantumque*, *Ne id quidem.* QUA RATIONE AMISTI?] Figura συγκοπὴ, pro *amisisti.* QUA RATIONE AMISTI? Si non remansisset Chaerea, sed consecutus virginem vidisset, quo deducta esset prius, quam Parmenonem conveniret, non ita procederet fabula, ut nunc procedit. Irruisset enim in cognitionem meretricis importune Chaerea, nec pro Eunucho adduceretur ulterius.

31. ID EQUIDEM.] Deest *ob*, aut *propter*: ut sit, *ob id*, aut *propter id.* MECUM STOMACHABAR.] Bene MECUM: quia acriorem dolorem sustinet, qui ipse sibi irasci cogitur. MECUM ergo, pro *apud me*, vel *mihi.*

32. HOMINEM ESSE ARBITROR.] Deest *quam me.* CUI MAGIS BONAE FELICITATES.] BONAE, magnae. Nove autem dixit, magnas felicitates sibi adversari, eo quod virginem tantae pulchritudinis ex oculis amiserit. Nam vidisse eam, felicitatis judicat: sed amisisse, adversae felicitatis. Et quod BONAE dixit, vel magnae, vel nimiae intelliguntur. Vel ἐπίθετον est proprium et perpetuum felicitatum. FELICITATES.] *Felicitas* adversa est, cum ex prosperitate, quod laedat, nascitur. BONAE FELICITATES.]

COMMENTARIUS.

31. STOMACHABAR.] Irae et indignationi sedem bili et *stomacho* tribuerunt. Unde passim et bilis et *stomachus* pro iracundia et expostulatione, *stomachari* pro irasci et expostulare dixerunt. Contrarium est εὐστομάχως ferre. Cic. Att. IX. 5.

33. ADVERSAE.] Metaphora à ventis translata. Propertius, I. 14. 15. *Nam quis divitiis adverso gaudet amore?*
Faustum contra secundum dixere. Propertius, II. 25. 27.
Mendaces ludunt flatus in amore secundi.

34. QUID

Pa. Quid hoc eſt ſceleris? *Ch.* Perii. *Pa.* Quid factum 'ſt? *Ch.* Rogas?

Patris cognatum, atque aequalem, Archidemidem,

Noviſtin'? *Pa.* Quid ni? *Ch.* Is, dum ſequor hanc, fit mihi obviam.

Pa. Incommode hercle. *Ch.* Immo enimvero infeliciter:

Nam

DONATUS.

TES.] Ἔμφασις eſt, eo quod FELICITATES pluraliter poſuit. Ἐπίθετα autem de tribus cauſis nominibus adduntur: diſcretionis, proprietatis, ornatus. Diſcretionis: ut,

---- *Phrygiae molimur montibus Idae.*

Proprietatis: ut, *Terribili impexum ſeta et dentibus atris.*

Ornatus: ut,

Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam.

34. QUID HOC EST SCELERIS?] Propter hoc quod patior, inquit. Nunc enim *ſcelus* dicit a ſene commiſſum.

35. ARCHIDEMIDEM NOSTIN'?] Hoc ſic pronunciandum eſt, ut appareat ex ipſo nomine ſtatim, odioſum neſcio quem occurriſſe ac permoleſtum.

36. QUID NI?] Correptio eſt ab ſe manifeſta inquirentis. Eſt enim ſenſus, Quid niſi, aut cur non noverim? eſt enim QUID NI, aut quid niſi, aut cur non. Quia veteres *ni* pro *ne* ponebant, et *ne* pro *non*, ut *Plautus*, *Ni ſtulta ſis*, pro ne. Et *Ne vult*, pro non vult.

37. IMMO ENIMVERO INFELICITER.] Bene hoc interponit, quod incredibile eſt, tardiorem futurum amatorem inceſſu virginis.

COMMENTARIUS.

34. QUID HOC EST SCELERIS?] Quia infortunia propter ſcelera credebant immitti, infelicitatem *ſcelus*, et infelicem *ſceleratum* dixerunt. Martialis, VII. 14. 1:

Accidit infandum noſtrae ſcelus, *Aule*, *puellae.*

35. AEQUALEM.] Vide And. II. 6. 22.

Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.
Illum liquet mihi dejerare, his mensibus
Sex septem prorsum non vidisse proximis,
Nisi nunc, cum minime vellem, minimeque
opus fuit.
Eho, nonne hoc monstri simile 'st? quid ais?
Pa. Maxume. *Ch.*

DONATUS.

38. Nam incommoda alia sunt dicenda.] Quae minora sunt scilicet, aut similia.

39. Illum liquet mihi dejerare.] Liquidum est, constans et manifestum, et certum. Et sic liquet, pro liquidum est: ut *claudit*, pro claudum est. Ut apud *Sallustium*, *Nihil socordia claudebat*. Et est liquet verbum juris, quo utebantur judices, quum *amplius* pronunciabant, obscuritate commoti causae magis, quam negotii simplicitate. Dejerare, valde jurare: ut *demiror*, et *deamo te Syre*. Si *de* producta legeris. Si correpta, Deos jurare intelligitur.

40. Prorsum non vidisse proximis.] Quia non vidisse dixit, proximis, praeteritis intelligimus. Proxima enim nobis aut praeterita, aut futura sunt: nam praesentia ea sunt, in quibus nunc sumus.

41. Nisi nunc, quum minime vellem.] Quia semper nolui, ideo nunc minime, utpote adolescens senem. Minimeque opus fuit.] Saepe enim nolumus tantum, nunc etiam non est.

COMMENTARIUS.

39. Liquet mihi dejerare.] Vide And. IV. 3. 14.
His mensibus.] Notat menses proximos. Phaedrus, I. 8. 10.
Ante hos sex menses. Ubi vide Burm.
40. Sex septem.] Solent hi numeri jungi. Cicero, Att. IX. 8. *Quippe qui florentissimus ac novus* sex septem *diebus ipsi illi egenti ac perditae multitudini in odium acerbissimum venerit.* Horat. Epist. I. 1. 58.
Si quadringentis sex septem *millia desint,*
Plebs ejus.
Florus, IV. 9. 3. *Modo trecentarum quinquaginta navium dominus; cum* sex septemve *fugiebat.*
42. Monstri simile.] Phorm. IV. 9. 3. Cicero, Ligar. 4. Prodigii

Ch. Continuo adcurrit ad me; quam longe quidem,
Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.
Heus! heus! tibi dico, Chaerea, inquit. restiti.

Scin'

DONATUS.

43. QUAM LONGE QUIDEM.] Bene LONGE dixit: quia *a longe* non potuit dicere. An subauditur *erat*, ut sit, quam longe erat?

44. INCURVUS, TREMULUS, LABIIS DEMISSIS, GEMENS.] Ut omnia ostendat in contrarium sibi versa esse, etiam cursum attribuit seni. *Labra*, sunt superiora: *labia*, inferiora. *Labra* asinorum proprie dicuntur. GEMENS autem, ob continuam tussim. Sic *Lucilius:*

Ante fores autem, et triclini limina quidam
Perditus Tiresia tussi grandaevus gemebat.

INCURVUS.] Valde curvus. Sic *Virgilius*,

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt.

Infractos enim valde fractos significat. Nam *in* praepositio nunc auget, nunc minuit dictionem. Recte etiam deformitatem describit senis, qui praeter aetatem post pulchram virginem foedior videbatur. Et quam importune omnia? pro puella, senex occurrit: pro virgine, *incurvus, tremulus:* pro pulchra, *labiis demissis*, *gemens:* et cum amator sit, inaniter adolescenti ipse judicium loquitur: dum festinandum sit, remoratur. LABIIS DEMISSIS.] Majora labra, unde *labeones.* Alii *labia* inferiora, et *labra* superiora.

45. HEUS! HEUS! TIBI DICO, CHAEREA,] TIBI DICO, CHAE-

COMMENTARIUS.

digii simile *est*, *quod dicam.* Philip. II. 27. *Incredibile ac* simile portenti *est.*

44. INCURVUS, TREMULUS.] Descriptio senis decrepiti. Plautus, Menaecchm. V. 2. 101. *Barbatum*, *tremulum.* Virgilius, Aen. V. 431. *Tarda trementi Genua labant.*

45. HEUS. HEUS. TIBI DICO.] Plautus, Menaecchm. II. 3. 27.

Heus,

Scin' quid ego te volebam? dic. cras est mihi
Judicium. quid tum? ut diligenter nunties
Patri, advocatus mane mihi esse ut meminerit.
Dum haec dicit, abiit hora. rogo, num quid velit?
Re-

DONATUS.

CHAEREA, non adderet, nisi videret Chaeream dissimulantem praeterire. INQUIT.] Aliter *inquit* pronunciandum est, hoc est, concitate. Nam senis verba aliter proferenda sunt.

46. SCIN' QUID EGO TE VOLEBAM?] Hic ostenditur odiosa tarditas senis, apud festinantem Chaeream. Nam non dicit, sed promittit se dicturum. CRAS EST MIHI JUDICIUM.] Huic morae etiam illud additum, quod quum debeat dicere quid velit, prius dicit quod non est necessarium, quare velit.

47. UT DILIGENTER NUNTIES.] DILIGENTER. Nihil tam abundanter, nihil tam moraliter dici potuit.

48. ESSE UT MEMINERIT.] Non ut sit, sed, ut esse meminerit. O prolixitas!

49. DUM HAEC DICIT.] Dat tempus verbis: quae non potuit, quamvis imitaretur, exprimere. ROGO, NUMQUID VELIT.] Hoc est, significo me abire. Nam abituri, ne id dure facerent, *Numquid vis*? dicebant his, quibuscum constitissent. Quid est ergo? ROGO NUMQUID VELIT? hoc est, dico quod abeuntes solent.

COMMENTARIUS.

Heus, mulier. tibi dico. Phaed. IV. 19. 18. *Tibi dico avare.* ubi vide interpretes.

46. SCIN' QUID EGO TE VOLEBAM?] Plautus, Menaechm. I. 3. 24. *Scin' quid volo ego te accurare?*

EST MIHI JUDICIUM.] Vide Phorm. II. 3. 57.

48. ADVOCATUS.] *Advocati* dicebantur vel amici et testes in controversia, qui cum reo ibant in judicium; ita infra IV. 6. 26. Adelph. IV. 5. 12. et 43. Plautus, Amph. IV. 3. 3. *Quaeso, ut advocatus mihi adsis.* vel Causidici, qui causam rei agebant. Cicero, Fam. VII. 14. *Multi, te advocato, causa cadent.*

49. ABIIT HORA.] Longissimum tempus notat. Ita Heaut. II. 2. 11. Horatius, Sat. I. 5. 13. *Dum aes exigitur; dum mula ligatur; Tota* abit hora.

50. RE-

Recte; inquit. abeo. cum huc respicio ad virginem,
Illa sese interea commodum huc advorterat
In hanc nostram plateam. *Pa.* Mirum, ni hanc dicit, modo
Huic quae data est dono. *Ch.* Huc cum advenio, nulla erat.
Pa. Comites secuti scilicet sunt virginem?
Ch. Verum: parasitus cum ancilla. *Pa.* Ipsa est: ilicet!

De-

DONATUS.

50. RECTE; INQUIT.] Pro eo quod est *nihil:* et moraliter τῷ ἀττικισμῷ. CUM HUC RESPICIO AD VIRGINEM, ILLA SESE INTEREA COMMODUM HUC ADVORTERAT.] In hanc partem scilicet; qua meretrix habitabat.

51. INTEREA COMMODUM.] Tantum quod, vel ipso eodemque tempore. INTEREA COMMODUM.] Una. Et hoc significat: ut si dicas, Eodem tempore quo hoc agebatur. Nam INTEREA, nunc conjunctio accipienda est: non, ut alias, pro adverbio ponitur.

52. IN HANC NOSTRAM PLATEAM.] Recte, quia vicina est illis Thais, ad quam deducitur.

53. NULLA ERAT.] Etenim ingressa jam fuerat.

54. COMITES SECUTI SCILICET SUNT VIRGINEM?] Interrogative quidem: sed sic, ut scire videatur id quod quaerit, sed ad hoc quaerere, ut quod scit, confirmet.

55. VERUM: PARASITUS.] VERUM, modo inceptiva est, non relativa particula. Ut in Andria, *Verum: vidi Cantharam suffarcinatam.*

COMMENTARIUS.

50. RECTE.] Formula, qua utuntur εὐφημοῦντες, qui nihil dicere nolunt. Vide ad Adelph. IV. 5. 19. et Donat. ad Hec. III. 2. 20.

51. COMMODUM.] Phorm. IV. 3. 9.

ADVORTERAT.] Phrasis nautica, apta Chaereae, publice custodi in portu Attico. Ovidius, Heroid. XII. 23.

Jussus inexpertam Colchos advertere *puppim.*

55. ILICET.] Vide supra I. 1. 9. Plautus, Amph. I. 1. 182.

Ilicet, *mandata heri perierunt.*

56. CON-

Desine: jam conclamatum est. *Ch.* Alias res agis.
Pa. Istuc ago quidem. *Ch.* Nostin' quae sit? dic mihi:
Aut vidistin'? *Pa.* Vidi: novi: scio, quo abducta sit. *Ch.*

DONATUS.

56. JAM CONCLAMATUM EST.] Transactum ac finitum: Ut conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitae officia. CONCLAMATUM EST.] Manifestum significat, ipsam eandem esse, vel pulchram esse, quia et ipse dixerat, *Haec superat ipsam Thaidem.* Ut in conclamatis funeribus nulla dilatio est doloris et luctus. Unde *Lucanus* ait;

---- Corpora nondum
Conclamata jacent.

Aut CONCLAMATUM, satis deploratum, satisque vociferatum est. quia dixerat, *O infortunatum senem: si et hic amare coeperit.* Tanquam dicat, Jam occisum patrem tandem scimus, jamque deflemus. ALIAS RES AGIS.] Recte, quia dixit ille, *Jam conclamatum est.* ALIAS RES AGIS.] Aut, *non attendis ad id quod dico*, significat, ut nulla sit in eo attentio. Nam hinc natum est, *Agite, amabo.* Aut, *nugatorias res agis*, hoc est jocaris: quasi dicat; vanas res agis.

58. SCIO, QUO ABDUCTA SIT.] Plus dixit, quam interrogabatur: credo taedio interrogantis; nam properat, ut dicturus est, ad deducendum Eunuchum ad Thaidem cum ancilla ex Aethiopia. SCIO, QUO ABDUCTA SIT.] Secunda ἀποσιώπησις.

COMMENTARIUS.

56. CONCLAMATUM.] Locutio translata à re funebri extremam fere desperationem indicat. Scilicet homine morti proximo omnis familia conclamabat, seu, ut vicini concurrerent, seu, ut anima forte delitescens in angulo quodam corporis excitaretur. Vide Comment. majorem.

ALIAS RES AGIS.] Vide ad And. I. 2. 15. Qui autem animum et cogitationem non occupant in re praesenti, *alias res agere* dicuntur. Hec. V. 3. 28. Plautus, Pseud. I. 2. 19.

Hoc vide sis, ut alias res agant! *hoc agite, huc animum advortite.*

Ch. Eho, Parmeno mi, noſtin'? *Pa.* Novi.
Ch. Et ſcis ubi ſiet?
Pa. Huc deducta eſt ad meretricem Thaidem:
ei dono data eſt.
Ch. Quis is eſt tam potens cum tanto munere
hoc? *Pa.* Miles Thraſo,
Phaedriae rivalis. *Ch.* Duras fratris partes prae-
dicas.
Pa. Immo enim ſi ſcias, quod donum huic do-
no contra comparet,
Tum

DONATUS.

59. EHO, PARMENO MI, NOSTIN'? ET SCIS UBI SIET?] Amatorie ſatis repetuntur quae ſemel dicta ſuffecerant.

60. HUC DEDUCTA EST AD MERETRICEM.] Et hoc confundit ſemel, quum acervatim dicit, velut odio interrogantis ſaepius, et feſtinatione ad mandata Phaedriae peragenda.

62. PHAEDRIAE RIVALIS.] Cum pronunciatione addendum, quo magis doleat, *Phaedriae rivalis.* DURAS FRATRIS PARTES PRAEDICAS.] Scilicet contra aemulum et divitem. Et PARTES DURAS, μεταφορικῶς ab actoribus ſcenicis.

63. COMPARET.] Hic jam oſtenditur miles, illuſtrior per rivalis dona, quam per ſua. Et eſt qualitas comparativa. COMPARET pro emat, aut, comparandam puter.

COMMENTARIUS.

61. TAM POTENS CUM TANTO MUNERE.] *Potens* et *Potentia* ad divitias referuntur. Plautus, Epid. I. 2. 50. *Eſt Euboicus miles locuples, multo auro* potens. Phaedrus. I. 24. 1.

Inops potentem *dum vult imitari, perit.*

62. RIVALIS.] Vide ſupra II. 2. 37.

DURAS FRATRIS PARTES.] H. e. difficilem cauſam, quam ſuſtineat, non valens ſuperare tam potentem rivalem. Phorm. I. 2. 22.

63. SI SCIAS, TUM MAGIS ID DICAS.] Plautus, Mil. V. 36.

Mage dicas, ſi ſcias, quod ego ſcio.

CONTRA COMPARET.] H. e. Ei opponat, ad vincendum militis donum. Locutio tranſlata à gladiatoribus, quorum paria invi-
cem

Tum magis id dicas. *Ch.* Quodnam quaeso hercle? *Pa.* Eunuchum. *Ch.* Illum ne obsecro
Inhonestum hominem, quem mercatus est heri, senem, mulierem?
Pa. Istunc ipsum. *Ch.* Homo quatietur certe cum dono foras.

DONATUS.

64. TUM MAGIS ID DICAS.] Duras partes fratris esse. QUODNAM QUAESO HERCLE?] Curiositatem addidit, παρελκόντων *Quaeso* et *Hercle.* Et vide quam molliter et sine intellectu spectatoris ad argumenti spectati ordinem Poëta perveniat: ut de Eunucho facta mentione consilium nascatur supponendi Chaereae. EUNUCHUM.] Mire *Terentius* primo simpliciter Eunucho nomen posuit, huic quoque detracturus.

65. INHONESTUM.] Foedum: ut contra, *facie honesta.* Ut apud *Virgilium*, *Et laetos oculis afflarat honores.* HOMINEM.] Opportune HOMINEM dixit, tanquam incerti sexus. SENEM, MULIEREM?] Non communi genere dixit SENEM: quippe qui alibi separaverit, dicendo, *senex atque anus:* sed subdistinguendum est: ut sit duplex vituperatio: una ab aetate, quod ait SENEM: altera a membrorum mollitie, quod ait MULIEREM.

66. QUATIETUR CERTE CUM DONO FORAS.] Mire CUM DONO: tanquam illi repulsae causa donum futurum sit. Tum deinde non rejicietur, sed QUATIETUR. Vide quam contumeliosius dictum sit, QUATIETUR FORAS: vel verberibus pelletur foras, non expulsione, sed detrusione. Vel sic dixit, FORAS QUATIETUR: ut desit, *versum:* ut sit, foras versum verberabitur, ut verberetur et fugetur foras. Nam et pervulgatae consuetudinis dictum est, *Feri canem foras*, hoc est, feriendo canem foras ejice.

COMMENTARIUS.

cem comparabantur. Adelph. II. 2. 4. Suetonius, Calig. 35. *Hunc è spectaculis detractum repente et in harenam deductum Thraci, et mox Hoplomacho*, comparavit.

65. MULIEREM.] Convicium in hominem ignavum et mollem. Infra IV. 3. 20. Plautus, Bacchid. IV. 8. 4.

Sed istam Thaidem non scivi nobis vicinam.
Pa. Haud diu est.
Ch. Perii! nunquamne etiam me illam vidisse? ehodum dic mihi;
Estne, ut fertur, forma? *Pa.* Sane. *Ch.* At nihil ad nostram hanc. *Pa.* Alia res est.
Ch.

DONATUS.

67. SED ISTAM THAIDEM NON SCIVI NOBIS VICINAM.] Quomodo enim pro Eunucho veniet, si aut novit aut notus est? Et si mulierem adolescens ne novit quidem: ipse multo maxime nescietur. SED ISTAM THAIDEM NON SCIVI NOBIS VICINAM.] *Οἰκονομία* contra illud, quod meretrix vicina erat. HAUD DIU EST.] Vicina scilicet. Et est causa, an verisimile sit nescire potuisse vicinam? Et nota, apud *Terentium* vicinas poni saepius adolescentibus meretrices, ut haec sit prima amoris illecebra.

68. NUNQUAMNE ETIAM ME ILLAM VIDISSE?] Artificiose inculcat Poëta *τὸ πιθανόν*.

69. ESTNE, UT FERTUR, FORMA?] Hoc propter illud, quod supra diximus. Sed nimio lepore Terentiano, jam illud agitur. Nam hic ostenditur, verisimile esse pro Eunucho creditum apud vicinam meretricem Chaeream: qui adeo ignotus sit mulieri, ut nec ipse eam noverit: quod erat facilius et promptius. Et additur color, quod et illa non diu vicina est, et quod adolescens plurimum in Piraeeo commoratus est. NIHIL AD NOSTRAM HANC.] Moraliter NOSTRAM dixit, pro *meam*. ALIA RES EST.] Non potuit melius suam utrique gratiam reservare: nam et illa et haec amantur.

COMMENTARIUS.

Non me arbitratur militem, sed mulierem.

69. NIHIL AD NOSTRAM HANC.] Particula AD comparationi inservit. Infra IV. 4. 14. Plautus, Capt. II. 2. 25. de Thalete Milesio:

Ad sapientiam hujus nimius nugator fuit.

Cicero, Dejot. 8. *Nihil ad tuum equitatum.*

70. FA-

Ch. Obſecro hercle, Parmeno, fac ut potiar.
Pa. Faciam ſedulo, ac
Dabo operam, adjuvabo. numquid me aliud
vis? *Ch.* Quo nunc is? *Pa.* Domum,
Ut mancipia haec, ita ut juſſit frater, deducam
ad Thaidem.
Ch. O fortunatum iſtum Eunuchum, qui qui-
dem in hanc detur domum!
Pa. Quid ita? *Ch.* Rogitas? ſumma forma
ſemper conſervam domi

Vi-

DONATUS.

70. FACIAM SEDULO.] Mire in promiſſis poſterioribus difficultas rei oſtenditur: quum primo FACIAM dixerit.

71. NUMQUID ME ALIUD VIS?] Hoc dicere abeuntes ſolent. Et bene, NUMQUID ME ALIUD VIS? quia feſtinat. Et ſimul quia hinc naſcitur dolus fallendae meretricis.

72. UT MANCIPIA HAEC, ITA UT JUSSIT FRATER, DEDUCAM AD THAIDEM.] Vide *Terentium*, ut non quaeſita eſſe haec fallacia, ſed ipſa ſe obtuliſſe videatur.

73. O FORTUNATUM ISTUM EUNUCHUM.] ISTUM, ſaepe annotavimus, aut ad contemptum, aut ad odium referri. Ut *Virgilius*, *Aut quid petis iſtis?*
Et, *Iſta quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas, Jupiter.*

QUI QUIDEM IN HANC DETUR DOMUM!] Quid facilius quam imitari velle, quod laudes? nec quiſquam, niſi qui cupit, eligitur pro Eunucho, qui Eunuchum putat eſſe beatum. Vide, quam molli deſcenſu ad hoc conſilium pervenitur. Res enim hoc ſuggerit potius, quam Parmeno: ideo quia ſervum hoc ſuadere Chaereae, nimis temerarium fuit.

74. QUID ITA?] Potuit intelligere ſtatim ſervus: ſed ad hoc interrogat, ut doceatur ſpectator.

COMMENTARIUS.

70. FACIAM SEDULO.] Vide And. III. 4. 18.
71. NUMQUID ME ALIUD VIS?] Vide ſupra I. 2. 111.

Videbit: conloquetur: aderit una in unis aedibus:
Cibum nonnumquam capiet cum ea; interdum propter dormiet.
Pa. Quid si nunc tute fortunatus fias? *Ch.* Qua re, Parmeno?
Responde. *Pa.* Capias tu illius vestem. *Ch.* Vestem? quid tum postea? *Pa.*

DONATUS.

75. VIDEBIT: COLLOQUETUR: ADERIT UNA.] Amatorie nimis, quinque lineas amoris executus est: adeoque diligenter, ut etiam ordinem custodierit. VIDEBIT: COLLOQUETUR: ADERIT UNA IN UNIS AEDIBUS.] Mire amator non simul effudit hoc bonum, sed particulatim digessit; ut major voluptas futura esse noscatur. VIDEBIT: COLLOQUETUR: ADERIT.] Istae enim sunt amoris lineae: etsi eas non omnes est persecutus.

77. QUID SI NUNC TUTE FORTUNATUS FIAS?] Sic videtur Parmeno dicere, potius ut jocetur, quam ut fieri credat posse.

78. CAPIAS TU ILLIUS VESTEM.] Non semel ostenditur, quod futurum sit: quia particulatim potest etiam quod turpe est, tamen mitti ad persuasionem. Simul in gestum respicitur. Ergo non dixit, *ibis pro Eunucho*: sed

COMMENTARIUS.

76. CIBUM CAPIET CUM EA.] Plautus, Trin. IV. 2. 60. *Quocum una* cibum capere *soleo.* Lucilius, Sat. VIII.

Cum poclo bibo eodem, amplector, labra labellis
Fingens compono, hoc est, tum ψωλοκοπῶμαι.

PROPTER DORMIET.] Particula *Propter* vel notat non longe ab re aliqua, uti Phaed II. 6. 7. *Venit per auras cornix, et* propter *volans*; vel arctissimam conjunctionem significat. Plautus, Amph. IV. 1. 8. *Quem* propter *corpus suum stupri compleverit.* Tum *Dormire* de ipso etiam concubitu usurpatur; addito fere *cum*, non *propter.* Ovidius, Remed. 481.

Nam, si Rex ego sum, nec mecum dormiet *illa.*

78. QUID TUM POSTEA?] Ita rogare solent, qui quare quid narretur, non satis intelligunt. Infra IV. 2. 9. IV. 7. 23. Adelph. IV.

Pa. Pro illo te ducam. *Ch.* Audio. *Pa.* Te eſſe illum dicam. *Ch.* Intelligo.
Pa. Tu illis fruare commodis, quibus tu illum dicebas modo:
Cibum una capias, adſis, tangas, ludas, propter dormias:

Quan-

DONATUS.

ſed primo, Capias illius vestem. Tum deinde, hoc ipſum non aſpernante domino, pergit ſervus ad caetera, quae audaciora ſunt. Vestem?] Quam libenter audiat, repetitio dictorum per interrogationem oſtendit.

79. Audio.] Id eſt, libenter hoc admitto, et conſeutio. Ut in Phormione, *Audio, et fateor.* Et contra; *Non audio.* Intelligo.] Audio et intelligo vim modo non uſitatam exprimunt, ſcilicet conſentientis immodicum affectum.

81. Cibum una capias. Bene ſervus interturbavit ſupra dictas amandi lineas, et ordinem voluptatum: quippe qui amare non noverit. Cibum una capias, adsis, tangas, ludas, propter dormias.] Etſi ſatis erat ſuperior verſus, tamen incentiva ſunt amoris, etiam ſigillatim haec enumerata, quae una ſententia ſuperior verſus oſtenderat.

COMMENTARIUS.

IV. 5. 15. Hec. IV. 1. 36. Plautus, Truc. II. 6. 28.

81. Tangas.] Verbum impudicum. Ita infra IV. 2. 10. Heaut. IV. 5. 15. Adelph. IV. 5. 52. Horatius, Sat. I. 2. 54. *Matronam nullam ego tango.* Ovidius, Metam. X. 343.

Ut praeſens ſpectem Cinyram, tangamque, loquarque,
Oſculaque admoveam, ſi nil conceditur ultra.

Ita et *attingo.* Hec. I. 2. 61. Sed et pro ipſo concubitu ponitur. Plautus, Aul. IV. 10. 25.

Ergo, quia ſum tangere *auſus, haud cauſificor, quin eam*
Ego habeam potiſſimum.

Neque aliter ſcriptores ſacri. Vide Geneſ. XX. 6. et 1 Corinth. VII. 1.

Ludas.] Et hoc verbum in obſcoenis eſt; pro laſcivire et libidinari. Infra III. 5. 38. Catullus, LIX. 211.

Ludite, *ut lubet, et brevi liberos date.*

 82. Quis-

Quandoquidem illarum neque te quisquam novit, neque scit qui sies.
Praeterea forma, et aetas ipsa 'st, facile ut pro Eunucho probes.
Ch. Dixti pulchre: nunquam vidi melius consilium dari.
Age, eamus intro: nunc jam orna me; abduc, duc, quantum potes.

Pa.

DONATUS.

83. QUANDOQUIDEM ILLARUM QUISQUAM.] Pro, *ex illis.* QUISQUAM.] Quia *quaequam* dicere, absurdum est. ILLARUM QUISQUAM.] QUISQUAM, multis exemplis probatur etiam feminino genere veteres protulisse: ita ut in numeris et generibus haec pronomina infinita sint. NEQUE SCIT QUI SIES.] Hoc est, quod supra callide Poëta praestruxit.

84. FORMA, AETAS, IPSA 'ST.] Deest, *in te.* FACILE UT PRO EUNUCHO PROBES.] Formam scilicet et aetatem. FORMAM, quia pulcher es: AETATEM, quia ephebus. FACILE UT PRO EUNUCHO PROBES.] PROBES, fingas, atque persuadeas: Ut in consuetudine dicimus, *Homo sacrilegus pro innocente se probavit.* Et *Cicero*, *Hoc tu his probabis?* Itaque deest *te*, quod subaudiamus. Ut sit, *pro Eunucho te probes.* PROBES.] Ut, *Migrantes cernas.* Aut *probes*, persuadeas. Et simul honeste, non dixit quod erat rectum, ut Eunuchum probes, sed PRO EUNUCHO: ne esset contumeliosum in Chaeream.

85. NUNC JAM ORNA ME.] Hortative ORNA dixit: non

de-

COMMENTARIUS.

82. QUISQUAM.] Utroque genere dixerunt *Quis*, *Quisnam*, *Quisquam*, *Aliquis.* Plautus, Aul. II. 1. 16. Quis *ea Est* nam *optuma?* Paul. L. 1. D. de Verb. Sign.

83. FORMA ET AETAS.] Vide ad And. I. 1. 45.

UT PRO EUNUCHO PROBES.] Sensus est, ut probes formam et aetatem quasi Eunuchi. Recte explicat Donatus.

85. QUANTUM POTES.] Idem *Quam potes* dixerunt, eodem sensu. Ovidius, Arte Am. I. 489.

Ne

Pa. Quid agis? jocabar equidem. *Ch.* Garris. *Pa.* Perii. quid ego egi miser?
Quo trudis? perculeris jam tu me. tibi equidem dico, mane.
Ch. Eamus. *Pa.* Pergin'? *Ch.* Certum est. *Pa.* Vide ne nimium calidum hoc sit modo.

Ch.

DONATUS.

despolia, aut *exue me.* ABDUC.] Abducimur unde volumus: Ducimur quo volumus. QUANTUM POTES.] Deest, *cito.*

86. QUID AGIS?] Callide servus non vult se auctorem videri tanti facinoris.

87. QUO TRUDIS?] Comici semper ea ostendunt fieri ab altero verbis alterius personae, quae ostendi per se ipsa non poterant: ut nunc manu agere Chaeream Parmenone ipso dicente cognoscimus. QUO TRUDIS?] Praebet se vi cogendum domino, quem compulit dictis. PERCULERIS TU ME.] Perverteris. Unde proverbium, *Bene plaustrum perculit.* TIBI EQUIDEM DICO, MANE.] Sigillatim ista pronuncianda sunt: ex quibus intelligatur, non cessare Chaeream, quin adhuc impellat et trudat.

88. PERGIN'?] Quasi vero joco dixerit, non serio. NE NIMIUM CALIDUM.] Periculosum. Sed melius *callidum* legitur. NIMIUM.] Proverbiale: quia NIMIUM propria vox est.

COMMENTARIUS.

Neve aliquis verbis odiosas offerat aures,
Quam potes, *ambiguis callidus abde notis.*

86. GARRIS.] Vid ad Phorm. III. 2. 2.

87. PERCULERIS.] H. e. Tundendo ad terram dederis; Plautus, Pers. V. 2. 22. *Perii, perculit me prope.* Unde ad fortunas refertur. Cicero, Dom. 11. *Desinant, desinant homines iisdem machinis sperare me restitutum posse labefactari, quibus antea stantem* perculerunt.

88. CALIDUM. Temerarium. praeceps. Plautus, Mil. II. 2. 71.
Repori, comminiscere, cedo calidum consilium cito.
Cicero, Off. I. 24. *Reperies multos, quibus periculosa et calida consilia quietis et cogitatis et splendidiora et majora videantur.*

 89. I-

Ch. Non eſt profecto: ſine. *Pa.* At enim
iſtaec in me cudetur faba. *Ch.* Ah!
Pa. Flagitium facimus. *Ch.* An id flagitium
eſt, ſi in domum meretriciam
De-

DONATUS.

89. AT ENIM ISTAEC IN ME CUDETUR FABA.] Id eſt, in me hoc malum recidet, in me haec vindicabitur culpa: ut laborat ſolum, in quo cuditur, id eſt, batuitur faba, quum ſiliquis exuitur tunſa fuſtibus: ut in areis more ruſticorum fit. Vel quod quidam male coctam fabam, et quae non maduerit, ſed dura permanſerit, ſupra caput coqui, velut ipſi fabae irati, ſaxo comminuunt. Tum univerſum malum, et omnis dolor ad coquum pervenit. Simile et alibi a pulmento proverbium eſt:

Tute hoc intriſti, tibi hoc eſt exedendum: accingere.

90. FLAGITIUM FACIMUS.] FLAGITIUM more militari dicitur, res flagitatione, hoc eſt increpatione digna. Nam *flagitatio*, a ſtrepitu dicitur: unde *flamma*, et *flagella*, et *flagitare*, id eſt, perſonare intelligimus dici. Nam haec omnia ſine ſonitu crepituque non ſunt. AN ID FLAGITIUM EST?] An liceat? an deceat? Et prius, quia licet. AN ID FLAGITIUM EST?] *Terentius* laudat argumentum hujus fabulae: in quo exemplum promitur, quod proſit parentibus, obſit meretricibus: et ſimul deliberationibus tractans ad faciendum. SI IN DOMUM MERETRICIAM DEDUCAR.] Hoc tale eſt; nulla lex prohibeat, et defendatur in licitum.

COMMENTARIUS.

89. ISTAEC FABA IN ME CUDETUR.] Senſus videtur eſſe, Dum tibi iſtius calidi conſilii auctor ſum, obſequium in ſpeciem tibi praeſtans, ſed revera maximum conciens malum, vereor, ne meo id faciam damno, et ne fraus illa in me recidat. Origo hujus dicti obſcurior. Vide Comment. majorem; et Taubm. ad Plaut. Capt. II. 1. 7.

90. FLAGITIUM FACIMUS.] Plautus, Caſ. III. 2. 19. Flagitium *maximum* feci, *miſer*. Vox *flagitium* etiam in amoribus illicitis ſedem fixit. Cicero, Tuſc. IV. 32. *Et ut turpes ſunt, qui efferunt ſe laetitia tum, quum fruuntur venereis voluptatibus, ſic flagitioſi, qui eas inflammato animo concupiſcunt.*

91. CRU-

Deducar; et illis crucibus, quae nos, noſtramque adoleſcentiam
Habent deſpicatam, et quae nos ſemper omnibus cruciant modis;
Nunc referam gratiam; atque eas itidem fallam, ut ab illis fallimur?
An potius haec pati? aequum eſt fieri, ut a me ludatur dolis.
Quod qui reſcierint, culpent: illud merito factum omnes putent.

Pa.

DONATUS.

91. ET ILLIS CRUCIBUS.] Hoc jam ad illud pertinet, ut oſtendatur decere. Et primo a perſona ejus fit.

92. HABENT DESPICATAM.] Contemptam atque deſpectam. Et ita eſt ἐπένθεσις et μεταπλασμός. Vel certe alterius verbi declinatio, ab eo quod eſt *deſpicor*, ut *conſpicor*. *Salluſtius*, *Quum interea Metellus monte digrediens cum exercitu conſpicatur, primo dubius quidnam inſolita facies oſtenderet.*

93. NUNC REFERAM GRATIAM.] Non eas, inquit, laceſſam: ſed quod juſtum eſt, vicem reddam: quaſi ipſe in aliis laeſus ſit. UT AB ILLIS FALLIMUR?] Non dixit, *alii falluntur*.

94. AN POTIUS HAEC PATI? AEQUUM EST FIERI.] Illic viciſſitudo extat in *Pati dolos*. UT A ME LUDATUR DOLIS.] Σύλληψις: ſubauditur *pati*.

95. QUOD QUI RESCIERINT.] Ex conſequentibus argumen-

COMMENTARIUS.

91. CRUCIBUS.] Ita de meretricibus. Plautus, Aul. III. 5. 48.

Aut aliqua mala crux ſemper eſt, quae petat aliquid.

92. HABENT DESPICATAM.] Plautus, Caſ. II. 2. 15.

Vir me habet *peſſumis* deſpicatam *modis.*

93. REFERAM GRATIAM.] H. e. Ulciſcar. Infra IV. 4. 51. V. 3. 2. Plautus, Perſ. V. 2. 71. *Sciunt* referre *probe inimico* gratiam. Phaedrus, III. 2. 1. *Solet à deſpectis par* referri gratia.

EAS ITIDEM FALLAM.] Ovidius, Arte Am. I. 645. *Fallite fallentes.*

96. QUID

Pa. Quid iſtuc? ſi certum eſt facere, facias: verum, ne poſt conferas
Culpam in me. *Ch.* Non faciam. *Pa.* Jubeſne? *Ch.* Jubeo, cogo, atque impero.
Nunquam defugiam auctoritatem. ſequere. *Pa.* Dî vortant bene.

DONATUS.

mentum: nam illud factum vituperatio ſequitur, hoc approbatio. ILLUD MERITO FACTUM OMNES PUTENT.] Bene, non *judicent:* quia et hoc ipſum non ſatis probum eſt, vel meretricem fallere.

96. QUID ISTUC?] Adverbium eſt aegre concedentis. FACIAS.] Pro, *facito.* VERUM, NE POST CONFERAS.] Si NE prohibentis eſt, nihil deeſt: ſi percontantis, ut ſit *ne forte*, deeſt, *timeo.* VERUM, NE POST CONFERAS CULPAM IN ME.] In hoc negotio non auctor vult intereſſe, ſed ſervus. VERUM.] Deeſt, *vide.*

97. COGO, ATQUE IMPERO.] Evidenter oſtendit plus eſſe *imperare* quam *jubere.*

98. NUNQUAM DEFUGIAM AUCTORITATEM.] Non, inquit, recuſabo facere, dum tu tamen auctor ſis facti.

COMMENTARIUS.

96. QUID ISTUC?] Vide ad And. III. 3. 40.
NE POST CONFERAS CULPAM IN ME.] Plautus, Amph. II. 2. 156. *Ne poſterius culpam in me conferas.*

98. NUNQUAM DEFUGIAM AUCTORITATEM.] H. e. Nunquam negabo, me fuiſſe auctorem et impulſorem. Plaut. Poen. I. 1. 17.

AG. *Si tibi lubido eſt, aut voluptati, ſino.*
Suſpende, vinci, verbera, auctor ſum, ſino.
MI. *Si* auctoritatem *poſtea* defugeris;
Ubi diſſolutus tu ſies, ego pendeam.

Cicero, Sul. 11. *Itaque attende jam, Torquate, quam ego defugiam auctoritatem conſulatus mei.* Senſus eſt: Quam ego recuſem, me auctore dici geſta, quae in meo conſulatu, et oppreſſione conjurationis geſta ſunt. Vide Donatum, infra V. 5. 20.

ACTUS TERTII
SCENA PRIMA.

THRASO. GNATHO. PARMENO.

Th. MAGNAS vero agere gratias Thais mihi?
Gn. Ingenteis. *Th.* Ain' tu? laeta 'ſt? *Gn.* Non tam ipſo quidem
Dono, quam abs te datum eſſe: id vero ſerio
Triumphat. *Pa.* Huc proviſo, ut ubi tempus fiet, De-

DONATUS.

1. MAGNAS VERO AGERE GRATIAS.] Hic ſermo ſic prodit, ut poſt Scenam inchoatus eſſe videatur. Continet autem aſſentationem paraſiticam, et ſtultitiam glorioſi militis. AGERE.] Plus ſonat infinitus modus, finito.

2. INGENTEIS.] Vide quantum adjiciat paraſitus. Ille, MAGNAS dixit, hic reſpondit, INGENTEIS: ille, LAETA 'ST: hic, TRIUMPHAT.

3. QUAM ABS TE DATUM ESSE.] Majoris eſt gratiae, tantum potuiſſe amorem militis, ut meretrix minus laetaretur ob lucrum. ID VERO SERIO.] ID, ob id: ut, *Id amabo adjuta me.* Alias παρέλκεται, id eſt, productionis locus eſt.

4. TRIUMPHAT.] Ut militaribus dictis tangit Militem Paraſitus! HUC PROVISO.] Tertia perſona venit in ſcenam: ſed ſeparatim loquitur, et ſecum.

COMMENTARIUS.

2. INGENTEIS.] Citat et explicat hunc locum Cicero, Lael. 26. Lucretius, V. 677. Maxima, *quae vidit quiſque, haec ingentia fingit.*

3. ABS TE DATUM ESSE.] Ovidius, Heroid. XVII. 70.
Te potius, quam tua dona ſequar.

4. TRIUMPHAT.] Ita Heaut. IV. 2. 5. Phorm. III. 3. 10. Cicero,

Deducam. sed eccum Militem. *Th.* Est istuc datum
Profecto, ut grata mihi sint, quae facio, omnia.
Gn. Advorti hercle animum. *Th.* Vel rex semper maxumas
Mihi agebat, quidquid feceram: aliis non item.
Gn. Labore alieno magnam partam gloriam
Ver-

DONATUS.

5. SED ECCUM MILITEM.] Injuriose MILITEM. Honorifice proprio nomine dicitur: ut in subjectis, *Audire vocem visa sum modo militis.* EST ISTUC DATUM.] Fato decretoque concessum: ut,

Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis.

6. UT GRATA MIHI SINT, QUAE FACIO, OMNIA.] Gratae nobis sunt aut res aut personae: sed nunc res dicit. QUAE FACIO, OMNIA.] Ἔλλειψις vel σύλληψις.

7. ADVORTI HERCLE ANIMUM.] Approbat dictum et hoc, *Ait, aio.* VEL REX SEMPER MAXUMAS MIHI AGEBAT.] Quam intempestive miles ad Regem transitum fecit, cum de meretrice agatur. VEL REX.] Ut in Hecyra,

Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi, quam sancte?

VEL REX SEMPER MAXUMAS.] Subauditur *gratias:* ab eo quod supra dixit, *Magnas vero agere gratias Thais mihi.*

9. PARTAM GLORIAM.] Id est, quae paritur. Ut, *Vectus equo spumante Saces.*

COMMENTARIUS.

ro, Att. IX. 16. *Meum factum probari abs te*, triumpho *gaudio.*

5. EST ISTUC DATUM.] Subaudi à natura, vel Diis immortalibus. Lucretius, II. 302. *Quantum cuique* datum est *per foedera naturai.* Cicero, Catil. IV. 1. *Mihi quidem si haec conditio consulatus* data est.

8. ALIIS NON ITEM.] Imitatus Cicero, Fam. XV. 21. *Quod tibi facetum videtur, quidquid ego dixi*, aliis *fortasse* non item.

9. LABORE ALIENO MAGNAM PARTAM GLORIAM VERBIS IN SE TRANSMOVET.] Haec Gnatho aversus dicit spectatoribus, Thrasone non audiente. Reliqua rursus ad Thrasonem conversus. Sallustius, Jug. 85. *Neque* gloriam *meam* laborem *illorum faciam.* de usu

Verbis saepe in se transmovet, qui habet salem;
Quod in te est. *Th.* Habes. *Gn.* Rex te ergo in oculis. *Th.* Scilicet.
Gn. Gestire. *Th.* Vero: credere omnem exercitum,

Con-

DONATUS.

10. VERBIS SAEPE IN SE TRANSMOVET, QUI HABET SALEM.] Mire adulator hoc attribuit militi, quod minime habet, vel *verba*, vel *salem*. QUI HABET SALEM.] *Sal* neutraliter, condimentum est: masculini, sapientia.

11. QUOD IN TE EST.] Quod tu habes. HABES.] Intelligis. Quod enim tenemus corpore, habemus animo: quodque item animo habemus intelligimus. HABES.] Pro intelligis. Sic dicitur *accipe*, et *da*. HABES etiam, id est, dicis. Ut *Sallustius: Tartessum Hispaniae civitatem, quam nunc Tyrii mutato nomine Gadirum habent.* REX TE ERGO IN OCULIS. SCILICET. GESTIRE. VERUM.] Vide inconditam properationem laudari se cupientis, adeo, ut non sinat verba impleri, quin praefestinet, SCILICET et VERUM dicere.

12. CREDERE OMNEM EXERCITUM.] Magis ridebis, si consideres militem notum esse, qui * CREDERE OMNEM EXERCITUM, CONSILIA.] Sub obtentu militis, ea stultitia,

de-

COMMENTARIUS.

usu vocis GLORIA vide Burm. ad Val. Flacc. Argonaut. I. 77.

10. QUI HABET SALEM; QUOD IN TE EST.] Ingenii acumen, et sermonis elegantiam *salem* et *sales* dixerunt. Catullus, Carm. LXXXIV. 4. *Nulla in tam magno corpore mica salis.* Afranius, in Compitalibus: *Quidquid loquitur, sal merum est.* Idem vero Gnatho eundem Thrasonem infra V. 5. 49. *Insulsum et fatuum* vocat.

11. REX TE ERGO IN OCULIS.] Summi amoris et benevolentiae expressio; quae varie effertur. Cicero, Fam. XVI. 27. *Te, ut dixi, fero oculis.* Idem Philipp. VI. 4. *Oderat tum, quum ille tabulis novis adversabatur, jam fert in oculis.* Et Att. VI. 2. *Publicanis in oculis sumus.* Persarum autem reges Satrapas suos *oculos* vocabant.

12. VERO.] H. e. Certe, utique. Adelph. III. 5. 23.

13. SA-

Confilia. *Gn.* Mirum. *Th.* Tum ficubi eum fatias
Hominum, aut negotî fi quando odium ceperat:
Requiefcere ubi volebat; quafi. noftin'? *Gn.* Scio:
Quafi ubi illam exfpueret miferiam ex animo. *Th.* Tenes. Tum

DONATUS.

defcripfit breviter comitem regium, acceptumque imperatori. Nam qui nunc credit exercitum, credit et confilia. *Virgilius:* *Nulla meis fine te quaeretur gloria rebus;*
Seu pacem, feu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides.

13. CONSILIA.] Αὔξησις. Plus enim eft confilia; quam totus exercitus. MIRUM.] Melius per εἰρωνείαν pronunciamus MIRUM. Quafi dicat, Quis non crederet tali viro? fed poteft etiam fimpliciter pro admirantis geftu accipi. UBI SATIETAS HOMINUM, AUT NEGOTÎ SI QUANDO ODIUM CEPERAT.] Reipub. princeps duas res patitur, homines et negotia, id eft, perfonas et res hominum. SATIETAS HOMINUM, AUT NEGOTÎ SI QUANDO ODIUM CEPERAT.] Proprie reddidit et decenter, *hominum fatietas, negotii odium.* Non enim par erat Reip. principem *hominum odio* laborare.

15. REQUIESCERE UBI VOLEBAT.] Bono verbo ufus eft. Nam *ceffat* defidiofus: *requiefcit* defeffus. QUASI. NOSTIN'?] Grate expreffit ftulti infantiam militis, qui ante vult intelligi quod fentit, quam ipfe dicat. Et proprie hoc morale eft ftolidi, five ruditer loquentis. QUASI. NOSTIN'?] Ἀποσιώπησις, pro, habes hoc? hoc eft, quod fupra, *Intelligis?*

16. QUASI UBI ILLAM EXSPUERET MISERIAM.] UBI pro *quan-*

COMMENTARIUS.

13. SATIAS.] Ita infra V. 6. 3. Hec. IV. 2. 18. Phorm. V. 5. 6. Eft autem *fatias* et *fatietas* faftidium. Lucret. II. 1037. *Feffus fatiate videndi.* Mela, III. 5. *Ubi eos vivendi* fatietas *magis, quam taedium* cepit.

15. REQUIESCERE.] Salluftius, Catil. 4. *Igitur ubi animus ex multis miferiis et periculis* requievit.

16. EXSPUERET MISERIAM EX ANIMO.] Metaphora, qualis illa Lu-

Tum me convivam solum abducebat sibi. *Gn.* Hui!

Regem elegantem narras. *Th.* Immo sic homo est,

Perpaucorum hominum. *Gn.* Immo nullorum arbitror,

Si

DONATUS.

quando, et in his, et supra. EXPUERET.] *Expuere* est cum fastidio aliquid rejicere et expellere. Nam *expuere*, est extra pus mittere, id est, foras. Nam *pus* est omnis humor corpori onerosus.

17. TUM ME CONVIVAM SOLUM ABDUCEBAT SIBI.] Hoc supererat, ut, qui esset minister magnarum rerum, id est, consiliarius, voluptatum quoque Regis particeps esset. Et vide quo significatu dicatur, ME, et CONVIVAM, et SOLUM, et ABDUCEBAT: nam non *vocabat*. ET SIBI quasi non propter me, sed ut *sibi* bene esset. TUM ME CONVIVAM.] Id est, quum satietas hominum esset, cum odisset negotia. CONVIVAM SOLUM ABDUCEBAT.] Ut,

---- *solam nam perfidus ille*
Te colere.

Significat autem, saepiusculc factum.

18. REGEM ELEGANTEM NARRAS.] Qui eligere sciat, aut qui ipse sit eligendus.

19. PERPAUCORUM HOMINUM.] Aut qui paucis utitur: aut qui de paucis est, aut qui paucis placet: hoc est, bonis et sapientibus, qui fere pauci sunt. IMMO NULLORUM ARBITROR, SI TECUM VIVIT.] Hoc aversus, ne miles audiat. Potest tamen et aliter intelligi, maxime cum milite.

COMMENTARIUS.

Lucretii, II. 1040. *Exspuere ex animo rationem.*

17. ABDUCEBAT.] Ita Heaut. I. 2. 9. Eadem est Hamanis jactantia. Esth. V. 12.

18. REGEM ELEGANTEM.] H. e. Eligere scientem. Infra III. 5. 18. Heaut. V. 5. 19.

19. PERPAUCORUM HOMINUM.] Horatius, Serm. I. 9. 44. Paucorum hominum, *et mentis bene sanae.*

 20. Ta

Si tecum vivit. *Th.* Invidere omnes mihi:
Mordere clanculum: ego non flocci pendere.
Illi invidere misere; verum unus tamen
Impense, elephantis quem Indicis praefecerat.
Is ubi molestus magis est; quaeso, inquam,
Strato, Eo-

DONATUS.

20. INVIDERE OMNES MIHI.] Plus potest ad significandum infinitum tempus, quam finitum.

21. EGO NON FLOCCI PENDERE.] Quod morderent clanculum, vel quod inviderent.

22. ILLI INVIDERE MISERE.] *Miser* enim est, cui animae miseria inest. VERUM UNUS.] Proprie UNUS. Nam *unus* ex multis dicitur. Et mire est facta nullius ponderis repetitio, ad inertiam loquentis exprimendam. Nam postquam dixit, INVIDERE OMNES MIHI: repetit, ILLI INVIDERE MISERE. Quin et *impense* et *misere* idem significant: et mox tamen sine ullo auctu addidit, VERUM UNUS TAMEN IMPENSE. Aut plus est *misere*, quam *impense*.

23. ELEPHANTIS QUEM INDICIS PRAEFECERAT.] Et hoc stulte: cum hoc ad dignitatem sumit, et sic pronunciat, ut magna esse praefectura videatur haec ipsa. Et hoc a stolido milite sic profertur, tanquam magnum hominem velit esse, qui sibi invideret. Et INDICIS πρὸς ἀντιδιαστολήν.

24. IS UBI MOLESTUS MAGIS EST.] More suo MAGIS addidit, ne diceret *molestior*. QUAESO, INQUAM, STRATO.] STRATO, nomen accommodatum militiae.

COMMENTARIUS.

20. TECUM VIVIT.] H. e. Te familiariter utitur. Cicero, Lael. 4. *Sed tamen recordatione nostrae amicitiae sic fruor, ut beate vixisse videar, qui* cum Scipione vixerim.

21. MORDERE CLANCULUM.] Et Homo, et Res mordere nos dicitur, ubi molestiam creat. Infra Vs. 55. Adelph. V. 3. 21. Eadem metaphora et *allatrare* et *rodere* dixerunt.

FLOCCI PENDERE.] Supra II. 3. 11.

23. IMPENSE.] H. e. Supra modum. Plautus, Epid. IV. 1. 39.

Ut alias res est impense *improbus.*

ELEPHANTIS INDICIS PRAEFECERAT.] Plautus Mil. I. 1. 25.

vel

Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?
Gn. Pulchre mehercle dictum, et sapienter. papae!
Jugularas hominem. quid ille? *Th.* Mutus ilico.
Gn. Quidni esset? *Pa.* Dii vostram fidem! hominem perditum Mi-

DONATUS.

25. EONE ES FEROX.] Caussale est, *ideone* significans. QUIA HABES IMPERIUM IN BELLUAS?] Mire extulit, IMPERIUM IN BELLUAS. Sic *Virgilius:*

---- illa se jactet in aula
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.

26. PULCHRE MEHERCLE DICTUM.] Immodica laudatione vertit, etiam si quid facete dictum est. Sufficeret enim, PULCHRE, quod est SAPIENTER.

27. JUGULARAS HOMINEM.] Pulchre tangit militem: JUGULARAS dicendo, non, *occideras*: quasi gladio, non verbis usus sit. MUTUS ILICO.] Tam hoc stultum est, quam si diceret, *statim nihil.* Recte autem diceret, *Ex illo mutus fuit.* Tale est et illud, *Tacere festinat.*

28. QUIDNI ESSET?] Hoc est, ut posset esse, *jugularas.* HOMINEM PERDITUM.] Deest, *ô:* ut sit, *ô hominem perditum!* sed sic melius sonat: majoris enim stuporis est, hoc modo pronunciatum. HOMINEM PERDITUM MISERUMQUE, ET ILLUM SACRILEGUM.] Vide quantum addiderit, qui non hominem simpliciter, sed *perditum*, et *miserum illum:* nec malum, sed *sacrilegum* dixerit.

COMMENTARIUS.

vel elephanto in India *Quo pacto pugno perfregisti brachium?* Sallustius, Jug. 52. Elephantis *et parti copiarum pedestrium Bomilcarem* praefecit.

25. BELLUAS.] Proprie de elephantis. Ovidius, Trist. IV. 6. 7.

Quaeque sui monitis obtemperat Inda magistri
Bellua, servitium tempore victa subit.

27. JUGULARAS.] H. e. Pudore suffusum ad silentium redegeras. Adelph. V. 8. 35. Horatius, Serm. I. 7. 35. *Per magnos, Brute, Deos te Oro, qui reges consueris tollere, cur non Hunc regem* jugulas?

Miserumque, et illum sacrilegum. *Th.* Quid illud, Gnatho,
Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio,
Nunquid tibi dixi? *Gn.* Nunquam: sed narra, obsecro.
Plus millies audivi. *Th.* Una in convivio
Erat hic, quem dico, Rhodius adolescentulus.
Forte habui scortum: coepit ad id adludere,
Et me irridere. Quid agis, inquam, homo impudens?
Le-

DONATUS.

30. TETIGERIM.] Luserim, fatigaverim. Nam *Tangere*, cum multa, tum etiam hoc significat.

31. NUMQUAM: SED NARRA, OBSECRO.] Callide parasitus intelligit ad hoc se interrogatum, ut audire postulet.

32. PLUS MILLIES JAM AUDIVI.] Ὑπερβολή. Aut superfutura * ut aequatur: aut subjacet, ut tantum non *millies* convenit stultum eundem et immemorem esse, qua et intelligentia est.

34. FORTE HABUI SCORTUM.] Vide quemadmodum miles, dum multa ad dictum suum pervenire fateatur, interim quam contemptus sit atque derisus. Abdomen in corpore foeminarum, patiens injuriae coitus, *scortum*, dicitur: ideo quia *scorta* sunt dura coria. A parte ergo sui meretrices *scorta* dicuntur: vel ἀπὸ τοῦ σκαίρειν, quod Graece *palpitare* intelligitur: quod illae faciunt saltando assidue: vel potius crissando, ut *Lucretius* ait, lib. 4. ob eam causam, ut concinniorem Venerem exhibeant viris: aut sibi abigant conceptum, quod in vulvam foeminae, in ipso coitu non se moventis, incidit.

COMMENTARIUS.

30. RHODIUM.] Plautus, Epid. II. 2. 115.

Auro opulentus, magnus miles, Rhodius, *raptor hostium, Gloriosus.*

32. PLUS MILLIES.] Phorm. III. 2. 2.

34. AD ID ADLUDERE.] Plautus, Stich. II. 58. *Quando adbilero,*

Lepus tute es, et pulpamentum quaeris? *Gn.*
Ha, ha, he!
Th. Quid eſt? *Gn.* Facete, lepide, laute: nihil ſupra.
Tuum ne, obſecro te, hoc dictum erat? vetus credidi. *Th.*

DONATUS.

36. LEPUS TUTE ES, ET PULPAMENTUM QUAERIS?] Lepus pro infamia multa ponitur: vel quod magis a poſteriori parte, hoc eſt, armis, pulpamentum de ſe praebeat, cum in convivio carpitur appoſitus. Ut *Horatius* ait,

Foecundi leporis ſapiens ſectabitur armos.

Vel quod venantur illum, et perſectantur canes: quos pro amatoribus ἀλληγορικῶς intelligimus: ut ipſe *Terentius* ait, *Cervam videre fugere, ſectari canes.*

Vel quod illum ſic fugiant omnes, conſtituat ut hunc libido effeminata. Vel quod a Phyſicis dicatur incerti ſexus, ac eſſe modo mas, modo foemina. LEPUS TUTE ES, ET PULPAMENTUM QUAERIS?] Quod in te habes, hoc quaeris in altero. Et eſt τρόπος ἀλληγορία. HA, HA, HE!] Paraſitus hic interjectionem riſus addidit: quo magis, nunc primum hoc audiſſe, credatur.

37. QUID EST?] Haec interrogatio geſtum vultumque continet cujuſdam alacris, et certi, quod laudandus ſit. FACETE.] *Facetus* eſt, qui facit verbis quod vult. LEPIDE.] *Lepidus*, qui politus eſt, ut λεπίς, id eſt, lamina. LAUTE.] *Lautus* qui mundus et ſplendidus eſt.

38. TUUM OBSECRO NE HOC DICTUM ERAT?] Et dicta, et proverbia, et adagiones, quod rem agant, facetis hominibus adſcribuntur: et hoc laudis genus eſt, ad potiores referre, quod alter probatur dixiſſe. VETUS CREDIDI.] Quia omnia vetera, magna ſunt.

COMMENTARIUS.

ro, adludiabo. Juſtinus, l. 4. de puero: *Quem ubi in manum mulier accepit, velut ad notam* adluſit.

36. LEPUS TUTE ES, ET PULPAMENTUM QUAERIS?] Explicat Donatus. Eodem ſenſu Catullus, Carm. XCI. *Ipſa olera olla legit.* Et Cicero ad Q. Fr. III. 1. *Ipſi fontes jam ſitiunt.* Vide Comment. majorem; et Gronov. ad Juſt. III. 3. 7.

Th. Audieras? *Gn.* Saepe; et fertur in primis.
Th. Meum est.
Gn. Dolet, dictum imprudenti adolescenti et libero.
Pa. At te Dî perdant. *Gn.* Quid ille, quaeso? *Th.* Perditus.
Risu omnes, qui aderant, emoriri. denique Me-

DONATUS.

39. SAEPE.] Non ex ipso: nam esset contrarium superiori. MEUM EST.] Non sensu tantummodo, sed verbis quoque ipsis agreste est, quod nunc dicit, MEUM EST.

40. DOLET DICTUM IMPRUDENTI ADOLESCENTI ET LIBERO.] Deest *mihi*, ut sit, *Dolet mihi*. Et DICTUM, participium est, id est, quod dixisti. Addidit enim parasitus, quo gravius sit dictum, commiserationem ejus in quem dictum est, utpote imprudentem adolescentem et liberum. Scit enim homines stultos, malos videri velle. Et vide parasitum in iisdem versari, cum ait supra, JUGULARAS, hic, DOLET DICTUM. IMPRUDENTI.] Scilicet qui minime crederet, tali se percuti posse convicio: aut cum tali viro sibi rem futuram. Et sic laudat militem, ut miseratione jam dignus sit adolescens. Tam festive * ut etiam misereri inimicorum vacet.

41. AT TE DÎ PERDANT.] Nove Parmeno, non ipsi, sed de ipso loquitur, non audiente eo. Εἰρωνικῶς. Parmeno hic male facit; AT TE DÎ PERDANT, inquit.

42. RISU OMNES, QUI ADERANT, EMORIRI.] Disciplina est Comicis, ut stultas sententias, ita etiam vitiosa verba, adscribere ridiculis imperitisque personis. Ut *Plautus*, *Latronibus ego denumerem stipendium*, inquit ex persona militis. Itaque hic EMORIRI dixit. At vero Atticus adolescens in Heautont. *Emori cupio*. Vide igitur Poëtam; pro loco ac tempore scire quid dicat.

COMMENTARIUS.

39. FERTUR.] H. e. celebratur. Quinctilianus, Instit. Orat. X. 1. *Nobis pueris insignes Oratores* ferebantur. Ubi vide Burm.

42. EMORIRI.] Ita Plautus passim. Ovidius, Metam. XIV. 215.

Mor-

Metuebant omnes jam me. *Gn.* Non injuria.
Th. Sed heus tu, purgon' ego me de istac Thaidi?
Quod eam me amare suspicata 'st? *Gn.* Nihil minus.
Immo auge magis suspicionem. *Th.* Cur? *Gn.* Rogas?
Scin'? si quando illa mentionem Phaedriae
Facit, aut si laudat, te ut male urat. *Th.* Sentio.
Gn. Id ut ne fiat, haec res sola est remedio. Ubi

DONATUS.

43. METUEBANT OMNES JAM ME.] Ne cui dicerem, *Lepus tute es, et pulpamentum quaeris.* Aut, *Eone es ferox, quia habes imperium in belluas?* NON INJURIA.] Hoc sic pronuncia, quemadmodum illud supra, *Quidni esset?*

44. PURGON' EGO ME DE ISTAC THAIDI?] Οἰκονομία ad litem futuram inter militem et Thaidem.

45. QUOD EAM ME AMARE SUSPICATA 'ST?] Quia apparet illam militi quoque κατὰ τὸ σεσιωπημένον ostendisse quod dixit Phaedriae.

46. IMMO AUGE MAGIS SUSPICIONEM.] Haec erit causa rejiciendi militis.

47. SCIN'?] Monentis est dicere *scin'*, vel *scito*. SI QUANDO ILLA MENTIONEM.] SI QUANDO et prima sylla-ba acui potest, et media. Tamen variat sententiam.

49. ID UT NE FIAT.] Modo *Ne*, non, significat. HAEC RES SOLA EST REMEDIO.] Si te suspicetur amare Pamphilam.

COMMENTARIUS.

Mortemque timens, cupidusque moriri.

44. PURGON' EGO ME DE ISTAC THAIDI?] Plautus, Amph. III. 2. 28. *Et id huc revorti, uti* me purgarem tibi.

48. TE UT MALE URAT.] Plautus, Bacchid. V. 1. 5.

Magis quam id reputo, tam magis uror, quae meus filius turbavit.

 50. UBI

Ubi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam
Continuo: si quando illa dicet, Phaedriam
Intromittamus commissatum: tu, Pamphilam
Cantatum provocemus. si laudabit haec
Illius formam: tu hujus contra. denique
Par pari referto; quod eam mordeat.
Th. Siquidem me amaret, tum istuc prodesset,
Gnatho. *Gn.*

DONATUS.

50. UBI NOMINABIT.] Et locum et tempus significat *Ubi.* TU PAMPHILAM CONTINUO.] Hic magna *οἰκονομία* est, qua *Terentius* praeparat quemadmodum jurgium inter Thaidem militemque, et Gnathonem, per duas partes serpat fabulae. Et bene CONTINUO: ut intelligat meretrix, non tam Pamphilam amari, quam sibi vicem dari.

52. PAMPHILAM CANTATUM PROVOCEMUS.] Eleganter, quia ille foris est, haec intus: illum *intromittamus*, hanc *provocemus.* Haec est in verbis Poëtae germana proprietas.

54. TU HUJUS CONTRA.] Hic CONTRA, vicem significat.

55. QUOD EAM MORDEAT.] *Quod par.* Aut absolute QUOD, quae res.

56. SIQUIDEM ME AMARET, TUM ISTUC PRODESSET, GNA-

COMMENTARIUS.

50. UBI NOMINABIT PHAEDRIAM.] Sex integros hosce versus citat Cicero, Fam. I. 9.

52. COMMISSATUM.] Plautus, Mostell. I. 4. 5. *Nunc* commissatum *ibo ad Philolachetem.* Vide Comment. majorem.

PAMPHILAM CANTATUM PROVOCEMUS.] Nimirum è gynaeceo. Tangit morem, de quo refert Livius, XXXIX. 6. *Tum psaltriae sambucistriaeque, et convivalia ludionum oblectamenta addita epulis.*

55. PAR PARI REFERTO.] Phorm. I. 4. 35. Plautus, Pers. II. 2. 41. *Par pari respondes dicto.* Citat Servius ad Virg. Aen. I. 265.

MORDEAT.] Supra versu 21. Livius, VIII. 4. *Sin autem tandem libertatis desiderium* remordet *animos.*

59. CA-

Gn. Quando illud, quo tu das, exspectat, atque amat:
Jam dudum te amat: jam dudum illi facile fit,
Quod doleat: metuit semper, quem ipsa nunc capit
Fructum, ne quando iratus tu alio conferas.
Th.

DONATUS.

Gnatho.] His versiculis personam Militis et Gnathonis continentibus, οἰκονομία inducitur, quod verisimile sit, facile militem ferre posse, anteponi sibi Phaedriam, qui se semper intellexerit non amari. Nam si hoc tollas, aut excludendus est Phaedria, aut ex dolore militis in hac fabula fit exitus Tragicus. Et hoc miles, ut sapiens, locutus est. Ergo meminisse convenit ridiculas personas non omnino stultas et excordes induci a Poetis Comicis. Nam nulla delectatio est, ubi omnino, qui deluditur, nihil sapit. Stultitia autem est in his quatuor modis: aut non venire in mentem, quod oportet: aut si venerit, non tenere: aut bonum consilium amittere: aut malum admittere. Vide ergo, ut hoc commode miles viderat, non tenuerit, totumque amiserit. Hoc autem idcirco interposuit Poëta, ut ostenderet, quid veneni haberet assentatio: per quam non modo errantes decipiuntur, ac praecipites eunt: verum etiam sapientes interdum, sanique evertuntur.

57. Quando illud, quod tu das, exspectat.] Hac sententia tollitur militi, quod recte senserat: nec persuadetur tamen, quod ametur ab amica.

58. Jam dudum te amat.] Vel nimium et valde, vel jam pridem.

59. Quod doleat.] Hoc ad illud refertur, quod supra dixit, *Par pari referto, quod eam mordeat.*

60. Ne quando iratus tu alio conferas.] Et hic locum pro persona posuit: ut ne diceret, *ad aliam.*

COMMENTARIUS.

59. Capit fructum.] Supra I. 1. 35.
60. Alio conferas.] Cicero, Off. I. 14. *Quas enim copias his*

Th. Bene dixti: at mihi istuc non in mentem venerat.

Gn. Ridiculum: non enim cogitaras. caeterum Idem hoc tute melius quanto invenisses, Thraso!

DONATUS.

61. AT MIHI ISTUC NON IN MENTEM VENERAT.] Sic pronunciandum est, quasi militi monstri simile videatur, sapiens dictum alii prius venisse in mentem, quam sibi.

62. RIDICULUM.] Vel hominem, vel dictum significamus. CAETERUM IDEM HOC TUTE MELIUS QUANTO INVENISSES, THRASO!] Scilicet si cogitasses.

COMMENTARIUS.

et suppeditari aequius est, et relinqui, eas transferunt *ad alienos.*

63. TUTE MELIUS.] Cicero, Fam. IV. 13. *Sed* haec tu melius, *vel optime omnium.*

ACTUS TERTII

SCENA SECUNDA.

THAIS. THRASO. PARMENO. GNATHO. PYTHIAS.

Th. AUDIRE vocem visa sum modo militis. At-

DONATUS.

AUDIRE VOCEM VISA SUM MODO MILITIS.] *Hic inducitur multiplex concursus dissimilium personarum, et tamen virtute et consilio Poëtae discretarum, ut confusio nulla sit facta sermonis: simul etiam pro se cuique accommodata mire repraesentatur oratio.*

1. AUDIRE VOCEM VISA SUM MODO MILITIS.] Omnes sen-

COMMENTARIUS.

1. AUDIRE VOCEM VISA SUM MODO MILITIS.] Plaut. Cistell. II. 3. 1. *Audire vocem visa sum ante aedes modo*
Mei Lampadisci servi.

6. EA-

Atque eccum. salve, mi Thraso. *Thr.* O Thais mea,
Meum suavium, quid agitur? ecquid nos amas
De fidicina istac? *Pa.* Quam venuste! quod dedit
Principium adveniens! *Th.* Plurimum merito tuo.

Gn.

DONATUS.

sensus *visa* dicuntur, ab eo quod est certissimum oculorum: Ergo *visa sum*, sensu. Ut *Virgilius:*

---- *visaeque canes ululare per umbram,*
Adventante Dea.

2. Salve, mi Thraso.] Quia secum, *Militis:* quia apud illum, *Thraso.* Est quaedam actio, cujus nomen honestum est: sicut orator, philosophus. est quaedam, cujus nomen offensum est, ut miles, lanarius.

3. Meum suavium.] Tria sunt osculandi genera, *osculum* scilicet, *basium*, et *suavium*. *Oscula* officiorum sunt: *Basia*, pudicorum affectuum: *Suavia*, libidinum vel amorum. Meum suavium.] Cum oscularetur, dixit. Quid agitur?] Et hoc blandimenti genus est post osculum. Sed duri est et agrestis: infert enim, Ecquid nos amas? Et *Ecquid*, aliquantulumne significat: et ideo illa plurimum, recitat. *Cicero* in Catilinam, *Quid est, Catilina? ecquid attendis? ecquid animadvertis horum silentium?*

4. De fidicina istac?] De, *propter:* ut sit, propter fidicinam. Et vide non puellam, sed *fidicinam*, quasi ab amatore dictam, et eo amatore, qui quasi memor sit artis, qua delectatur: et quia puella sit aemula meretricis: nam meretricum est fidicinam esse. Quam venuste! quod dedit principium adveniens!] Bene reprehendit Parmeno. Nam in beneficiis debet oblivisci qui dedit, et meminisse qui accepit. Et est gravis εἰρωνεία, *Quam venuste!*

5. Plurimum merito tuo.] Facete meretrix amorem suum non ad avaritiam retulit, sed ad officium. Et cum de fidicina, inquit, te amem praecipue merito tuo. Alii sic respondere intelligunt, ut ipsa de fidicina gratias agat.

Nam

Gn. Eamus ergo ad coenam: quid stas? *Pa.* Hem alterum:

Ex homine hunc natum dicas? *Thr.* Ubi vis, non moror.

Pa. Adibo, atque adsimulabo, quasi nunc exeam.

Itu-

DONATUS.

Nam cum ille dixerit, ECQUID NOS AMAS? illa respondit, PLURIMUM. Quod autem DE FIDICINA hac dixit ille, subjecit haec, MERITO TUO, id est, quoniam mereris, dando eam. Sed melius est, ut praeter munus *Meritum* dixerit, quamquam multi *munus meritum* intelligant. Ut est illud *Virgilii:*

Quique sui memores alios fecere merendo,

id est, gratos sibi reddidere munerando.

6. EAMUS ERGO AD COENAM.] Decuit parasitum de coena etiam importune admonere, cum quadam ἐμφάσει, velut magnae rei. HEM ALTERUM.] Bene *alterum*, quia duo sunt. HEM ALTERUM.] Si hic reprehendatur miles, *alterum dictum:* si parasitus, *alterum hominem*. Vult enim Parmeno et parasito esse versutior, et debet esse, cum pejoris conditionis sit. HEM ALTERUM.] ALTERUM, non respective, sed absolute. ac si dixisset, aliud dictum, vel alterum stultum.

7. EX HOMINE HUNC NATUM DICAS.] Recte reprehendit Parmeno duos, quorum unus beneficium Thaidi exprobrat, alter pro beneficio coenam ostendit, tanquam ad eam currendum sit: nam hoc significat, QUID STAS? quasi sit causa properandi. UBI VIS, NON MOROR.] Ad, EAMUS AD COENAM, UBI VIS retulit: Ad, QUID STAS? NON MOROR.

8. QUASI NUNC EXEAM.] Mire, NUNC EXEAM, quippe qui jam dudum procul steterit.

COMMENTARIUS.

6. EAMUS ERGO AD COENAM.] Ita solent servi et parasiti quemvis sermonem aut negotium interturbantes mentionem coenarum facere. Adelph. III. 4. 57. IV. 2. 49.

7. EX HOMINE HUNC NATUM DICAS?] H. e. Credas hunc esse ho-

Ituran', Thais, quopiam es? *Th.* Ehem! Parmeno,
Bene fecisti: hodie itura. *Pa.* Quo? *Th.* Quid? hunc non vides?
Pa. Video, et me taedet. ubi vis, dona adsunt tibi
A Phaedria. *Thr.* Quid stamus? cur non imus hinc?

Pa.

DONATUS.

9. ITURANE, THAIS, QUOPIAM ES?] Ut experiatur Thaidis animum, fingit nescire quo eat. EHEM! PARMENO.] Vide deprehensam meretricem velle blandimentis satisfacere Parmenoni.

10. BENE FECISTI] Quid bene fecit Parmeno? An quasi perturbata haec loquitur, etiam de nihilo blandiens, utpote meretrix et faceta? An quod illuserit convicio? HODIE.] Dulciter additum HODIE, quasi cum exceptione: quo se significat non perpetuo obsecuturam militi: et ut quae promiserit, biduum tantum abfuturum Phaedriam. QUID? HUNC NON VIDES? Si dixerit *militem*, laedit praesentem; si *amicum*, laedit Parmenonem. Mire igitur pronomen invenit.

11. VIDEO, ET ME TAEDET.] Opportune Parmeno fatetur odium militis, ut retundat ab eo amorem Thaidis. UBI VIS, DONA ADSUNT TIBI A PHAEDRIA.] Nil potuit exitiosius militi contingere, quam ut continuo rivalis mitteret munus, et posterior, et coram ipso. DONA ADSUNT TIBI A PHAEDRIA.] Cum illa sub pronomine celaverit nomen militis, ex arte Parmeno pronunciavit, A PHAEDRIA.

12. QUID STAMUS?] QUID STAMUS? ad moram refertur. QUID STAMUS?] His verbis miles insulsus dolere se indicat. CUR NON IMUS HINC?] Ubi servus rivalis est Parmeno.

COMMENTARIUS.

hominem, et non belluam potius? Ita infra, versu 36. et Plautus, Mil. II. 2. 80. *Herus meus elephanti corio circumtentus est, non suo,*
Neque habet plus sapientiae, quam lapis. 13. PA-

Pa. Quaeso hercle ut liceat, pace quod fiat tua,
Dare huic quae volumus, convenire et conloqui.
Thr. Perpulchra credo dona, haud nostris similia.
Pa. Res indicabit. heus, jubete istos foras
Ex-

DONATUS.

13. PACE QUOD FIAT TUA.] PACE; aut gratia, aut voluntate: et deest *cum*. Et sic locutus est, quasi bellum his verbis omnibus indixerit. PACE QUOD FIAT TUA, DARE HUIC QUAE VOLUMUS, CONVENIRE ET CONLOQUI.] Proprie: quia *pax*, *datio*, *deditio*, *conventio*, *colloquium*, militiae verba sunt: et invidiose sic ait, quasi per eum non accipere liceat dona Thaidem. Et sic pronunciandum, ut subaudiatur *vel*: ut sit, vel dare, vel convenire, et colloqui: ut inter hostes solet. *Sallustius: Quae pacta in conventione non praestitissent.* Et alibi, *Cujus ad verba voluntate, colloquio militibus promisso, corruptio facta paucorum, et exercitus Syllae datus est.*

14. DARE HUIC QUAE VOLUMUS.] Haec singula cum invidia pronuncianda sunt. CONVENIRE ET CONLOQUI.] Sic pronunciandum est, ut quasi dicat, liceat per te, miles, quod etiam inter hostes, et in bello licet.

15. PERPULCHRA CREDO DONA.] Εἰρωνεία de fiducia pulchrae virginis. NOSTRIS SIMILIA.] Et *his similia*, et *horum similia*, dicimus.

16. RES INDICABIT.] Scit Eunuchi nomen posse contemni: et ideo videri vult potius, quam sperari munera sua, id est, Chaeream. JUBETE ISTOS FORAS EXIRE; QUOS JUSSI, OCIUS.] Cum fiducia et alto vultu pronunciat; et festinat, ne occupet miles prius abire, quam videat. Et est ordo, OCIUS EXIRE.

COMMENTARIUS.

13. PACE QUOD FIAT TUA.] Eleganter ad militem nil nisi caedem spirantem. Habet autem formulae speciem. Plautus, Amph. I. 1. 132. *Obsecro, ut* per pacem *liceat te alloqui.* Cicero, Fam. VII. 17. Pace tua *dixerim.*

18. Ex

Exire, quos jussi, ocius. procede tu huc.
Ex Aethiopia est usque haec. *Thr.* Hic sunt
tres minae.
Gn. Vix. *Pa.* Ubi tu es, Dore? accede huc.
hem Eunuchum tibi! Quam

DONATUS.

17. PROCEDE TU HUC.] Bene PROCEDE dixit, non *accede*, aut *veni*: ut appareat dignitas in incessu. Et callide ab inferiore incipit munere, hoc est, a puella ad Chaeream venturus, simul ut a vero mancipio incipiens, ad falsum sine suspicione transiret.

18. EX AETHIOPIA EST USQUE HAEC.] Quod Thais cupiebat. Nam supra, NONNE UBI DIXTI CUPERE TE EX AETHIOPIA ANCILLULAM. USQUE additum, ut longinquitas monstraretur. Et hoc est quod facit, MUNUS NOSTRUM ORNATO VERBIS, QUOD POTERIS. EX AETHIOPIA EST USQUE.] Hic ostendit quid sit *ex Aethiopia*, addendo USQUE: ut ex longinquitate dignitas muneris penderetur. Et quid erit jam criminis in colore, quando ipse dicere gloriatur unde sit? Et mire ab inferiore coepit, ut αὔξησιν doni faceret in Chaerea: et turpi praecedente lenocinium comparat secuturo pulchro. USQUE modo adverbium de loco est: ut,

Siculo prospexit abusque Pachinno.

HIC SUNT TRES MINAE.] Callide munus ad pretium revocavit, ut ad avaritiam converteret meretricem: ne officio donantis et gratia leniretur. Et ideo non dixit, *tribus minis valet*, sed, HIC SUNT TRES MINAE: quasi jam vendenda sit.

19. VIX.] Aut *difficile* significat, aut *non*: ut sit, *nec hoc*. *Lucilius: Carcer vix carcere dignus.* UBI TU ES, DORE?] Tanquam quaerat eum, ut nomen indicet: quo audito magis dissimulet Chaeream. ACCEDE HUC.] Vultu eo

COMMENTARIUS.

18. EX AETHIOPIA EST USQUE HAEC.] Emphasis est in voce USQUE. Cicero, Dejot. 7. *Cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus*, usque *ad Numantiam misit* ex Asia. Nepos, Hannib. 2. *Ut* usque à rubro mari *arma conatus sit inferre Italiae.*

20. QUAM

Quam liberali facie, quam aetate integra!
Th. Ita me Dî ament, honeſtus eſt. *Pa.* Quid tu ais, Gnatho?
Numquid habes, quod contemnas? quid tu autem, Thraſo?
Tacent: ſatis laudant. fac periculum in literis.

Fac

DONATUS.

eo dicitur, quo debuit dicere, et dicto aemulorum laeſus, et confidentia deſtitutus, velut in eo dumtaxat conſpectu Chaereae confidens. HEM EUNUCHUM TIBI!] Mire poſtquam dixit,

---- *Eunuchum porro dixti velle te,*
Quia ſolae utuntur his reginae, repperi.

20. QUAM LIBERALI FACIE.] Non narrative laudat, ſed per interrogationem, quae major fiducia eſt. QUAM AETATE INTEGRA!] Id eſt, qua florent puberes, ut *Virgilius*,

atque integer aevi Aſcanius.

21. ITA ME DÎ AMENT.] Juravit ideo, ut non amore Phaedriae, ſed veritate cogi ad laudandum videatur coram milite. HONESTUS.] Pulcher. *Virgilius*,

Et laetos oculis afflarat honores.

HONESTUS.] Hic ſubdidit, quod in ancilla praetermiſit, quia Aethiopiſſa honeſta dici non potuit.

22. NUMQUID HABES.] Habes pro inveniſti. QUOD CONTEMNAS?] Plus eſt CONTEMNAS, quam *vituperes:* et deeſt, *in hoc:* ut ſit, *numquid habes, quod in hoc contemnas?*

23. TACENT: SATIS LAUDANT.] Taciturnitas, confeſſionis genus eſt, praeſertim contra adverſarii interroga-

tio-

COMMENTARIUS.

20. QUAM LIBERALI FACIE, QUAM AETATE INTEGRA.] Vide And. I. 1. 45. et 96.

21. ITA ME DÎ AMENT.] Formula jurandi, Terentio et Plauto familiaris.

23. TACENT: SATIS LAUDANT.] Cicero, Sext. 18. Tacenda loqui, *non inficiando confiteri videbantur.*

FAC PERICULUM IN LITERIS.] And. III. 3 33. Sunt, qui *literas*

de

Fac in palaestra, in musicis: quae liberum
Scire aequum est adolescentem, solertem dabo.

Thr. Ego illum Eunuchum, si opus sit, vel sobrius.

Pa.

DONATUS.

tionem. Ideo tacere hoc, vel quasi laudis argumentum est: quia supra tacere vituperavit: ideo et ipse sic ait; QUID TU AIS, GNATHO? NUMQUID HABES, QUOD CONTEMNAS? TACENT: SATIS LAUDANT. Et, QUID TU AUTEM, THRASO? quia supra contempserat puellam. FAC PERICULUM IN LITERIS, FAC IN PALAESTRA, IN MUSICIS.] Si totum singulariter diceret, esset ὁμοιοτέλευτον, *Litera*, *palaestra*, *musica*.

24. QUAE LIBERUM SCIRE AEQUUM EST.] Quondam liberi pueri his artibus erudiebantur. Et est figura ἔλλειψις: deest enim, *His*.

25. SOLERTEM.] Id est, disertum. Utrum *haec solertem*. Ut *Horatius*, *Docte sermones utriusque linguae*. An assumendum est *His* extrinsecus? SOLERTEM.] Deest, *His*. *Solers*, quasi totus ex arte consistens, ut ὅλος ἀρετὴ; quod Latinis verbis, quasi *solus in arte* sit. Huic *iners* contrarium. Nam *solers*, quasi ὅλος ἀρετὴ dictus. Ὅλον *solum*. *ut* ἕξ *sex*, et ὗς *sus* dicimus.

26. EGO ILLUM EUNUCHUM, SI SIET OPUS, VEL SO-

BRI-

COMMENTARIUS.

de arte arithmetica intelligunt, quod in ea literis uterentur veteres; non obstat tamen, quo minus de literis Humanioribus studiisque liberalibus intelligamus. Quin non tantum homines liberi, sed et servi literis imbuebantur, quo carius venirent. Horatius, Epist. II. 2. 6. *Verna ministeriis ad nutus aptus heriles*,

Literulis Graecis *imbutus*, *idoneus arti*
Cuilibet.

24. QUAE LIBERUM SCIRE AEQUUM EST ADOLESCENTEM.] Cicero, de Oratore, cap. 1. *Sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quae sunt* libero *homine dignae, expolitus.*

25. SOLERTEM DABO.] *Solers* opponitur rudi. Sallustius, Jug.

96.

Pa. Atque haec qui misit, non sibi soli postulat
Te vivere, et sua causa excludi caeteros.
Neque pugnas narrat, neque cicatrices suas
Os-

DONATUS.

BRIUS.] Hoc ut militare est, ita importunum praesente Thaide: extra quam, miles si saperet, nihil amatorie contemplari debuit. Sed et hoc accedit ad ejus odium: praeterquam quod jam in suspicione est amicae suae, quod fidicinam magis diligat. Et hoc mire, quod nemo prior Eunuchum esse Chaeream, quam miles, credidit: adeo stultus etiam nomine ipso appellavit. Sed statim stulte miles, primo quidem convicium ipsi Eunucho facit: in quo potest jam laedere amicam. Deinde attestatur hoc dicto pulchritudinem hujus muneris. Quid igitur proficit? Satis autem joculare est, si cogites Chaeream esse, qui haec de se audiat, et tacere cogatur. VEL SOBRIUS.] Honesta Ἔλλειψις, propter mulieris praesentiam. Ut *Virgilius*, *Novimus et qui te.* Et ipse in Heautont. *Qui se vidente amicam patiatur suam.* Hoc tamen miles coactus a Parmenone dicit, quia reprehensus est tacuisse.

27. ATQUE HAEC QUI MISIT.] Id est, tanta munera. Hoc enim HAEC significat. NON SIBI SOLI POSTULAT.] Hoc est, ISTUM AEMULUM, QUOD POTES, AB IPSA PELLITO.

28. SUA CAUSA EXCLUDI CAETEROS.] Nihil potuit dici invidiosius. Non enim dixit *Phaedriam*, sed CAETEROS, quasi futuri amatores fuissent, nisi metueretur exemplum Phaedriae.

29. NEQUE PUGNAS NARRAT.] Descriptio militis, tantum

COMMENTARIUS.

96. *Rudis antea et ignarus belli* solertissimus *omnium in paucis tempestatibus factus est.*

29. PUGNAS NARRAT.] Ita solent milites gloriosi. Plautus, Mil. I. 1. Truc. II. 6. 1.

CICATRICES OSTENTAT.] Livius II. 23. *Ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum* cicatrices *adverso pectore* ostentabat. Ovidius, Amor. III. 8. 9. *Cerne* cicatrices, *veteris vestigia pugnae.*

36. Es-

Oſtentat: neque tibi obſtat, quod quidam facit:
Verum ubi moleſtum non erit, ubi tu voles,
Ubi tempus tibi erit, ſat habet, ſi tum recipitur.
Thr. Apparet ſervum hunc eſſe domini pauperis Mi-

DONATUS.

tum excepto nomine. Neque cicatrices.] Inſigne foeditatis. Nam apud meretricem quid aliud cicatrices valent? Nam cicatrices etſi ſemper glorioſae ſint, non tamen etiam apud meretrices, quibus poſt pretium forma placet. Ut *Salluſtius* quoque fatetur, *Haec ſunt virtutis inſignia: dehoneſtamento tamen eſſe corpori, maxime laetabatur.*

30. Neque tibi obstat.] Qui a te repellat amatores tuos. Quod quidam facit.] Quidam recte. Nam et figuratum et aptum ſententiae eſt, et contemptum indicat hoc verbum.

31. Ubi molestum non erit.] Ad ſuperiora retulit, quod nunc dicit: Scilicet ad Non sibi soli postulat te vivere, et sua causa excludi caeteros: Neque pugnas narrat, &c. Ubi molestum non erit, ubi tu voles. Ad; Neque tibi obstat; Ubi tempus tibi erit. Et mire occupat animum meretricis, cum illam hujus impulſu inducit facere, quidquid dure fecit excludendo Phaedriam. Hic igitur qui ſcit praecepta de beneficiis aeſtimandis, intelligit oratorie in utramque partem dicta omnia. Verum ubi molestum.] Utrum *tibi* moleſtum, an *aliis*? ſed *aliis*, quia illaturus eſt:

32. Ubi tempus tibi erit.] Non amatori. Et *ubi tu voles*: non ut nunc in milite pateris. Ubi tempus tibi erit, sat habet, si tum recipitur.] His dictis et militem repulit ab animo meretricis, et commendavit adoleſcentem: et perfecit, ne injuria videatur apud Thaidem; quod ſponte ſuſceperit Phaedriam:

33. Apparet servum hunc esse domini pauperis.] Triſtiores enim ſunt ſervi pauperum, et ob hoc ipſum nequiores. Et hoc melius erat: quamvis illud aliter Paraſitus exponat. Domini pauperis miserique.] Bene ad-

Miserique. *Gn.* Nam hercle nemo posset, sat scio,
Qui haberet, qui pararet alium, hunc perpeti.
Pa. Tace tu, quem ego esse infra infimos omneis puto
Homines: nam qui huic animum assentari induxeris,
E flamma petere te cibum posse arbitror.

Thr.

DONATUS.

ditum MISERI: quia non continuo pauper etiam miser est.

34. NAM HERCLE NEMO POSSET.] Secundum illud, AIT, AIO, approbat parasitus quod miles dixit. Et est ordo, *Nam hercle satis scio, nemo posset hunc perpeti, qui haberet, qui pararet alium servum.* NAM HERCLE NEMO POSSET.] Aliam caussam subtiliorem assignat Parasitus, quam dixerat miles.

35. QUI HABERET, QUI PARARET.] Prius Qui, pronomen: sequens adverbium est.

36. QUEM EGO ESSE PUTO INFRA OMNIS INFIMOS HOMINES.] Nam haec sententia vult illum hominem servis etiam esse pejorem: quia et servus, homo. Ut in Phormione,

Servum hominem caussam orare leges non sinunt.

37. QUI HUIC ANIMUM ASSENTARI INDUXERIS.] Proprie: nam *animus inducitur* adversum objectas difficultates.

38. E FLAMMA TE PETERE CIBUM POSSE ARBITROR.] Unde sine damno aut malo nihil potest auferri. E FLAMMA.]

COMMENTARIUS.

36. ESSE INFRA OMNES.] Naevius, incerta Fabula: *pessimorum pessime.* Ovidius. Trist. V. 8. 1.

Non adeo cecidi, quamvis abjectus, ut infra
Te quoque sim; inferius quo nihil esse potest.

38. E FLAMMA PETERE TE CIBUM.] Lucilius, Lib. XXII. *Mordicus petere aurum ex flamma expediat, et è coeno cibum.* Catullus, Carm. LVII. *Ipso rapere de rogo coenam.* Cujusmodi hominem Plautus *bustirapum* vocat, Pseud. I. 3. 127. Rud. I. 2. 52.

43. Do-

Thr. Jamne imus? *Th.* Hos prius introducam, et quae volo,
Simul imperabo: post continuo exeo.
Thr. Ego hinc abeo, tu istam opperire. *Pa.* Haud convenit,
Una ire cum amica imperatorem in via.
Thr. Quid tibi ego multa dicam? domini similis es. *Gn.*

DONATUS.

MA.] Hoc intelligit non ex foco, sed ex medio igni, vel incendio flammae. Nam antiquum verbum est, *Petere cibum e flamma.* mordetque utrumque simul: ut nescias quem pejus vituperaverit, hujusne famem, an illius immanitatem, vel voraginem. Et simul vide convicium redditum, unde conjectum est: id est, de paupertate et egestate.

39. JAMNE IMUS?] Odium Parmenonis, et stomachum militis ista indicat festinatio. Et JAM increpatio morae est.

40. POST HUC CONTINUO EXEO.] Legitur et POSTEA, ut sit POST pro *postea.* ΑΠΟRΩΤΙΗDΕ quomodo pro postremo *post.*

41. EGO HINC ABEO.] Consequens erat, ut offenderetur miles, tam diligenter rivalis munus suscipiente meretrice.

42. UNA IRE CUM AMICA IMPERATOREM IN VIA.] Vide προπαρασκευὴν futurae litis inter Thaidem et militem. CUM AMICA.] Mirifice *amicam* dixit, non *meretricem.* IMPERATOREM IN VIA.] Congrue in militem: quasi ipse sit, sub quo est. Et hic servat Parmeno, quod sibi mandatum est, *Et istum aemulum, quod poteris, ab eapellito.* Et bene mutat nomina, hinc ad honorem, hinc ad invidiam. Hanc, non *meretricem*, sed *amicam* dixit: hunc, non *militem*, sed *imperatorem.*

43. QUID TIBI EGO MULTA DICAM?] Non habuit aliud

COMMENTARIUS.

43. DOMINI SIMILIS ES.] Petronius, cap. 58. *Qualis dominus, talis et servus.*

Gn. Ha, ha, he. *Thr.* Quid rides? *Gn.* Istuc quod dixti modo:

Et illud de Rhodio dictum in mentem venit.

Sed Thais exit. *Thr.* Abi prae, curre, ut sint domi

Parata. *Gn.* Fiat. *Th.* Diligenter, Pythias,

Fac cures, si Chremes huc forte advenerit,

Ut ores, primum ut maneat: si id non commodum est,

Ut redeat: si id non poterit, ad me adducito.

Py. Ita faciam. *Th.* Quid? quid aliud volui dicere? Ehem,

D O N A T U S.

ud miles stultus: et redit ad illa que supra dixit, DOMINI PAUPERIS MISERIQUE, DOMINI SIMILIS ES.] Ineptus jocus, in quo servus injuriae vice domino comparatur.

44. QUID RIDES?] Et hoc eo vultu dicitur, quasi sibi conscius sit miles facete dicti convicii. Nam non quod nesciat caussam risus, eo interrogat quid riserit: sed ideo, ut denuo laudetur.

45. ET ILLUD DE RHODIO DICTUM.] Hoc est illud, *Eorum ingenia admiror simul.* Et huic, ut apparet, fit amicior: ideo facilius ab amica, quam a parasito separabitur.

46. ABI PRAE, CURRE, UT SINT DOMI PARATA OMNIA.] Non dixit *quae:* quia intelligitur. DOMI UT SINT PARATA OMNIA.] Ἔλλειψις ἠθικὴ, in qua plus vultu significatur, quam verbis.

47. FIAT.] *Faciam*, vel *fiet*, diceret servus: liber vero, FIAT: tanquam et ipse jubeat sibi.

48. SI CHREMES HUC FORTE AD ME VENERIT.] Οἰκονομία ad litem futuram, et exitum fabulae. Et hoc non audit miles: nam si audiret, nimis irasceretur.

50. AD ME ADDUCITO.] Modo *ubi sum* significat.

51. QUID? QUID ALIUD VOLUI DICERE?] Pro, *quid aliud?*

C O M M E N T A R I U S.

51. QUID? QUID ALIUD VOLUI DICERE?] Infra V. 3. 1. Cicero,

Ehem, curate iſtam diligenter virginem.
Domi adſitis, facite. *Thr.* Eamus. *Th.* Vos
me ſequimini.

DONATUS.

aliud? hinc eſt illud *Ciceronis*, *Quem, quemnam? recte admones: Polycletum eſſe dicebant.*

52. CURATE ISTAM DILIGENTER VIRGINEM.] Haec res eſt, quae faciet virginem claudi, in lectulo collocari, et obdormire. CURATE ISTAM DILIGENTER VIRGINEM.] Ridiculum, quum contra eventurum ſit.

53. VOS ME SEQUIMINI.] Κωφὰ πρόσωπα ſunt puellae, quae ſequuntur.

COMMENTARIUS.

ro ad Q. Fr. III. 1. *Quid praeterea? Quid? etiam.* Att. I. 17. *Quid aliud ſcribam ad te? quid? multa ſunt, ſed in aliud tempus.* Vide ad And. V. 1. 22.

ACTUS TERTII

SCENA TERTIA.

CHREMES. PYTHIAS.

Ch. PROFECTO quanto magis magiſque cogito,
Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum: Ita

DONATUS.

1. PROFECTO QUANTO MAGIS MAGISQUE COGITO.] Haec perſona apud *Menandrum*, adoleſcentis ruſtici eſt, et inconſequens oratio eſt. Sed conceditur ſecum loquentibus multa tranſcendere, quae taciti intelligunt: eſt enim integrum hoc modo; *Profecto quanto magis magiſque cogito, nimirum intelligo vel invenio, quod dabit haec Thais mihi magnum malum.* Poteſt autem *nimirum* et pro confirmatione accepi, ut nihil deſit; ut ſit *nimirum*, ſine dubio, pro certo.

2. NIMIRUM DABIT HAEC THAIS MIHI MAGNUM MALUM.]

COMMENTARIUS.

2. DABIT MIHI MAGNUM MALUM.] Vide And. I. 1. 116.

Ita me video ab ea astute labefactarier.
Jam tum cum primum jussit me ad se arcessier;
Roget quis, quid tibi cum illa? ne noram quidem;
Ubi veni, caussam, ut ibi manerem, repperit.
Ait, rem divinam fecisse, et rem seriam
Vel-

DONATUS.

rum.] Solve NIMIRUM, et fac, *non est mirum:* et statim consequens erit per ἀσύνδετον tota sententia, quasi dixerit, *non est mirum:* et subdistinctione interposita mox intulerit, DABIT HAEC THAIS MIHI MAGNUM MALUM. Nam *Ni*, ne significat: et *Ne* non. *Ni* pro ne: *Virgilius,*

Laeti discrimine parvo Ni teneant.

Ne pro non: *Plautus*, *Ne vult*, inquit, pro non vult.

NIMIRUM DABIT HAEC THAIS MIHI MAGNUM MALUM.] His verbis intelligitur se sentire paulatim labi in amorem meretricis, quamvis invitum, et adhuc retinentem mentem.

5. ROGET QUIS, QUID TIBI CUM ILLA?] Prius intulit, quam interrogavit.

6. UT IBI MANEREM] MANEREM, modo, non dormirem, sed remanerem significat.

7. ET REM SERIAM VELLE AGERE MECUM.] Scilicet, quae non posset nunc agi, cum operetur. An *rem seriam* magis agendam tunc putabat, cum rem divinam fecisset?

COMMENTARIUS.

3. LABEFACTARIER.] H. e. Sensim convelli, et a proposito abduci. Metaphora à turri, aliave mole translata. Plautus, Merc. II. 3. 68. *Labefacto paulatim.*

6. CAUSAM, UT IBI MANEREM, REPPERIT.] Ita Virgilius, Aen. IV. 51. de simili re: *Indulge hospitio, caussasque innecte morandi.*

7. REM DIVINAM FECISSE.] Intelligit sacrificium Veneri oblatum. Ita Hec. I. 1. 109. Auspicabantur autem res serias à sacrificiis. Porro *rem divinam* et *res divinas* promiscue eodem sensu dixerunt. Plautus, Amph. III. 3. 11. *Ego rem divinam intus faciam.* Virgilius, Aen. 306. *Exin se cuncti divinis rebus ad urbem*

Per-

Velle agere mecum. Jam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia: ipſa accumbere
Mecum, mihi ſeſe dare, ſermonem quaerere.
Ubi

DONATUS.

9. DOLO MALO HAEC FIERI OMNIA.] *Dolus* a laedendo dictus, id eſt, a dolando, id eſt minuendo. Nam et *δόλος* Graece laeſio dicitur: et *dolones*, tela quaedam bellica: et *dolare* fabri, lignum eſt aſcia caedere. Quod autem addidit MALO: aut *ἀρχαϊσμὸς* eſt, quia ſic in duodecim Tabulis a veteribus ſcriptum eſt: aut *ἐπίθετον doli* eſt perpetuum: aut diaſtole eſt, quia eſt et *bonus*, quo a medentibus falli aegros, non tamen decipi, *Lucretius* Poëta teſtatur initio lib. 4. ACCUMBERE MECUM.] MECUM, *penes me* ſignificat.

10. MIHI SESE DARE.] Non poteſt magis ſignificari profuſa petulantia. SERMONEM QUAERERE.] *Sermonem quaerimus*, quando non ſolum quod dicamus quaerimus, verum etiam quomodo alter nobis reſpondeat et obloquatur: puta cum deficientibus ſermocinandi cauſis, *quota ſit hora*? et, *ſatis recte quis valuerit*? percontamur.

COMMENTARIUS.

Perfectis *referunt*. Et ſimpliciter *facere*. Virgilius, Ecl. III. 77.
Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.

9. DOLO MALO.] De diſcrimine *doli boni* et *doli mali* vide Ulp. l. 1. §. 2. et 3. ff. de Dol. mal. Cicero, Off. III. 14. *Sed quid faceret? Nondum enim Aquilius, collega et familiaris meus protulerat de* dolo malo *formulas; in quibus ipſis cum ex eo quaereretur*, Quid eſſet dolus malus? *reſpondebat*, cum eſſet aliud ſimulatum, aliud actum.

IPSA ACCUMBERE MECUM.] Id probroſum erat, non tantum Graecis, ſed et Romanis moribus. Apud illos ſegregabantur à menſa virorum mulieres; apud hos aſſidebant ad pedes. Vide Comment. majorem.

10. MIHI SESE DARE.] H. e. accommodare ſe voluntati meae. Heaut. IV. 3. 10. Adelph. V. 3. 52. Cicero, Att. IX. 5. *Video, ut ſe huic dent, ut daturi ſint.*

SERMONEM QUAERERE.] Explicat Donatus. Belg. *Zy zogt een praatje.* Ovidius, Arte Am. I. 143.
Hic tibi quaeratur *ſocii* ſermonis origo.

Ubi friget, huc evaſit: quam pridem pater
Mihi et mater mortui eſſent. dico, jam diu.
Rus Sunii ecquod haberem, et quam longe a
mari?
Credo ei placere hoc: ſperat ſe a me avellere.
Poſtremo, ecqua inde parva periſſet ſoror?
Ecquis cum ea una? quid habuiſſet, cum perit?
Ecquis eam poſſet noſcere? Haec cur quaeritet?

Ni-

DONATUS.

11. HUC EVASIT.] Tanquam impudenter contenderit ad hanc inquiſitionem. QUAM PRIDEM PATER MIHI ET MATER MORTUI ESSENT.] Hoc propter aetatem puellae inquiſitum eſt.

12. JAMDIU.] Jam olim.

13. ET QUAM LONGE A MARI?] Hoc ideo meretrix inquiſivit, ut ſciret, utrum rapina praedonibus fuiſſet: quippe ad mediterraneum locum, qui acceſſus eſſe potuit piratis? Sed tamen non abhorret a ſuſpicione hujus meretricis, quod et ſcire vellet, cujus pretii fundum habeat Chremes: hoc eſt, quam amoenum, vel quam maritimum.

14. SPERAT SE A ME AVELLERE.] Bono uſus eſt verbo AVELLERE, tanquam a pertinaciter retinente.

16. QUID HABUISSET, CUM PERIT.] CUM, pro quando: aut, *cum periret*.

17. HAEC CUR QUAERITET?] In geſtu ac vultu id quod reſtat oſtenditur. Nam deeſt, *neſcio*.

COMMENTARIUS.

Id *longe arceſſere fabulas* dixit Petronius, cap. 37. Ubi vide Burm.

11. UBI FRIGET.] Subaudi, Sermo. H. e. ubi jam non amplius ſuppetit, quod roget. Cicero, Fam. III. 8. Refrigerato *jam leviſſimo* ſermone *hominum provincialium*.

14. AVELLERE.] Cicero, pro Flacco, c. 24. Avulſum *eſt enim praeter ſpem, quod erat ſpe devoratum lucrum*.

18. Pr-

Nisi si illa forte, quae olim periit parvula
Soror, hanc se intendit esse, ut est audacia.
Verum ea si vivit, annos nata 'st sedecim,
Non major. Thais, quam ego sum, majuscula 'st.
Misit porro orare, ut venirem, serio.
Aut dicat quod volt; aut molesta ne siet:
Non hercle veniam tertio. Heus, heus.
Ecquis hic? Ego

DONATUS.

19. HANC SE INTENDIT ESSE.] Proprie *intendere*, est crimen in adversarium jacere.

21. MAJUSCULA 'ST.] Diminutive dixit, ut ostenderet utramque esse primaevam.

22. MISIT PORRO ORARE.] PORRO, pro *postea*. UT VENIREM SERIO.] Utrum, *ut venirem serio*, an *orare serio*?

23. AUT DICAT QUID VOLT.] Pro, *quid velit*. In Hecyra,

At vide, quam immerito aegritudo haec oritur mihi abs te, Sostrata.

AUT MOLESTA NE SIET.] Aut hoc moraliter, (nam cui hoc imperat?) aut cum quo hoc agit.

24. HEUS, HEUS, HIC QUIS EST?] Haec separatim pronuncianda sunt, nam apparet inter haec verba pulsatam januam personare.

COMMENTARIUS.

18. PERIIT PARVULA SOROR.] Plautus, Rud. Prol. 39.
Huic filiola virgo periit parvola.

22. MISIT.] Legati et Nuncii *mitti* proprie dicuntur. Plerumque autem verbum hoc absolute usurpatur, sine nomine addito; uti h. l. Cicero, Fam. XVI. 2. *Curio misi, ut medico haberetur honos.* Phaedrus, I. 1. 22. de ranis: Misere *ad Jovem.*

ORARE SERIO.] Id *orabat maxima opere* vocat mox versu 36.

23. MOLESTA NE SIET.] And. IV. 1. 17. supra III. 1. 24. Adelph. II. 1. 27. Phorm. IV. 3. 30. Plautus, Rud. IV. 3. 92. *Mihi molestus ne sies.*

24. HEUS, HEUS; ECQUIS HIC? EGO SUM CHREMES.] Ita Adelph. IV. 4. 24. Plautus, Rud. III. 4. 57. *Heus, ecquis hic est? heus.* Vide Comment. majorem.

Ego ſum Chremes. *Py.* O capitulum lepidiſ-
ſimum!
Ch. Dico ego mihi inſidias fieri. *Py.* Thais maximo
Te orabat opere, ut cras redires. *Ch.* Rus eo.
Py. Fac amabo. *Ch.* Non poſſum, inquam.
Py. At tu apud nos hic mane,
Dum redeat ipſa. *Ch.* Nihil minus. *Py.* Cur, mi Chremes?
Ch. Malam rem! hinc abis? *Py.* Si iſtuc ita certum eſt tibi,

Ama-

DONATUS.

25. EGO SUM CHREMES.] Vide quantum diſtet, ac varia ſit hujus ruſticitas, EGO SUM CHREMES: a faceta Meretricis diſciplina. O CAPITULUM LEPIDISSIMUM.] Nam ruſticum eſſe ſtatim magis apparebit, ubi dixerit, RUS EO: et ὑποκορίσματα σου ΠΟΝΙCΜΩ.

26. DICO EGO MIHI INSIDIAS FIERI.] Blandimentum ruſticus *inſidias* putat.

27. RUS EO.] Pro potiore negotio *rus* poſuit. Et major negatio eſt, quam ſi diceret, *Non huc venio.*

28. NON POSSUM, INQUAM.] Plus eſt, quam *nolo.*

29. DUM REDEAT IPSA.] IPSA, vel domina, vel ipſa, de qua agitur. NIHIL MINUS.] Deeſt, *faciam.*

30. MALAM REM! HINC IBIS?] Hoc adverbialiter dixit:

COMMENTARIUS.

25. O CAPITULUM LEPIDISSIMUM.] Ita Adelph. V. 9. 9. Phorm. III. 3. 26. Plautus, Mil. III. 1. 131. *O lepidum caput.*

26. MIHI INSIDIAS FIERI.] Phorm. II. 1. 44. Attius:

Vigilandum eſt ſemper: multae inſidiae ſunt bonis.

Phaedrus, I. 19. 1. *Habent inſidias hominis blanditiae mali.*

MAXIMO TE ORABAT OPERE.] Plautus, Mil. I. 1. 75. *Rex Seleucus me opere oravit maximo.*

28. HIC MANE, DUM REDEAT IPSA.] Plautus, Rud. III. 6. 41.

Manete, dum ego huc redeo.

1. HE-

Amabo, ut illuc transeas, ubi illa est. *Ch.* Eo.
Py. Abi, Dorias, cito hunc deduce ad militem.

DONATUS.

xit: quemadmodum dicimus, *Domum ibis.* Et apparet illum manu tactum esse, qui sic irascitur, quia dixit Pythias, CUR, MI CHREMES? quasi dicat, Cur meus sic indignatus est adolescens? nam ab eo quod est *meus*, vocativus *mi* facit.

31. AMABO, UT ILLUC TRANSEAS, UBI ILLA EST.] Vide non esse otiosum, quod omnia praetenta sunt potius, quam res importuna fieret, ut ad Militis domum Chremes duceretur. Neque enim hoc conveniebat personae Bacchiali: quoniam aut inficetum, et praeter usum, aut importunum: ideo hoc ipsum Doriae praecepit. UT ILLUC TRANSEAS UBI ILLA EST.] Ut brevem viam demonstraret, non *eas*, sed *transeas*, dixit. AMABO.] Interjectio est amantis: sic verbum sonat.

ACTUS TERTII

SCENA QUARTA.

ANTIPHO.

HERI aliquot adolescentuli coîmus in Piraeeo, In

DONATUS.

HERI ALIQUOT ADOLESCENTULI COIMUS IN PIRAEEO.] *In hoc proloquio insinuatio personae ejus est, cui narraturus est Chaerea, quae a se post Scenam facta sunt. Fit autem hoc populi causa, ut spectator auribus accipiat, quod subjicere oculis Poëta non potuit.*

COMMENTARIUS.

1. HERI ALIQUOT ADOLESCENTULI COIMUS IN PIRAEEO.] Videntur illi ALIQUOT ADOLESCENTULI custodes publice fuisse una cum Chaerea, atque *coiisse*, id est, convenisse, et pacti esse, ut de

In hunc diem ut de ſymbolis eſſemus. Chaeream ei rei

Praefecimus: dati annuli: locus, tempus conſtitutum eſt.

Praeteriit tempus: quo in loco dictum eſt, parati nihil eſt.

Homo ipſe nuſquam eſt: neque ſcio quid dicam, aut quid conjectem.

Nunc

D O N A T U S.

1. HERI ALIQUOT ADOLESCENTULI.] Bene inventa perſona eſt, cui narret Chaerea, ne unus diu loquatur: ut apud *Menandrum*. COIMUS.] COIMUS, conſenſimus, ac pepigimus: ne ſit ſoloeciſmus. IN PIRAEEO.] Pro, *in Piraeeum*.

2. UT DE SYMBOLIS ESSEMUS.] *Plautus* in Menaechmis, *Minore numquam fui diſpendio*. Sed melius *Eſſemus*, producta (*e*) litera.

3. PRAEFECIMUS.] Id eſt, συμποσίαρχον fecimus. DATI ANNULI.] Nihil interim de ſcorto. Apparet enim ephebos eſſe.

4. PRAETERIIT TEMPUS.] Quia *tempus* conſtitutum eſt. QUO IN LOCO.] Quia *locus* conſtitutus eſt.

5. HOMO IPSE.] Quia Chaeream ei rei praefecimus.

C O M M E N T A R I U S.

de Symbolis ederent poſtridie. Supra II. 2. 59. De *Piraeeo* vide Cellar. Geogr. Antiq. II. 2.

2. UT DE SYMBOLIS ESSEMUS.] H. e. coenam coenaremus, in quam quiſque ſymbolam dedit. Plautus, Truc. IV. 2. 28. *De eo nunc bene ſumus*. De *ſymbolis* vide ad And. I. 1. 61.

3. PRAEFECIMUS.] De Conviviorum praefectis, qui et Reges, et Magiſtri, et Arbitri dicebantur, vide Interpretes ad Plaut. Perſ. V. 1. 15.

DATI ANNULI.] Hi pro ſymbola dabantur conviviorum Regibus. Kirchman. de Annulis, cap. 18.

CONSTITUTUM.] And. I. 5. 34. ſupra I. 2. 125. Heaut. IV. 4. 4.

4. PRAETERIIT TEMPUS.] Id de apparatu convivii intelligendum, non de ipſo convivio. Infra III. 5. 59.

6. Hoc

Nunc mihi hoc negotî caeteri dedere, ut illum
quaeram:
Idque adeo viſam, ſi domi eſt. Quiſnam hic a
Thaide exit?
Is eſt, an non eſt? ipſus eſt. quid hoc hominis!
qui hic ornatu' eſt?
Quid illud mali eſt? nequeo ſatis mirari, neque
conjicere.
Niſi quidquid eſt, procul hinc lubet prius quid
ſit, ſciſcitari.

DONATUS.

6. Caeteri dedere.] Caeteri, exceptis me atque illo.

7. Quisnam hinc a Thaide.] Cauſa ſciſcitandi eſt admiratio de habitu commutato, et vix agnitus Chaerea.

8. Is est, an non est? ipsus est.] Vide an potuerit meretricem ignotam hoc habitu atque ornatu fallere, qui ab Antiphone vix agnoſcitur. Quid hoc hominis!] Vide an longam narrationem poſſit audire, qui nondum amico narrat, et jam affectus pendet. Quid hoc hominis!] Quod a Thaide ephebus exit. Qui hic ornatus est?] Quia Eunuchi veſte indutus eſt.

9. Quid illud mali est?] Quod timidus egreditur.

10. Quid sit, sciscitari.] Sciſcitari, eſt occulta magis et ſecretiora rimari, ac velle cognoſcere, ut

Suſpenſi Eurypilum ſcitatum oracula Phoebi
Mittimus.

COMMENTARIUS.

6. Hoc negoti caeteri dedere.] Vide And. Prol. 2.

7. Ibo ad eum, visam, si domi est.] Plautus, Aul. II. 1. 54.
Ego conveniam Euclionem, ſi domi eſt.

A Thaide exit.] And. I. 3. 21.

8. Quid hoc hominis?] Ita admirans et contemnens ſimul loquitur. Infra V. 1. 17. Heaut. IV. 8. 6. Vide Donatum ad Hec. IV. 4. 21. Plautus, Amph. II. 1. 26. *Quid hoc ſit hominis?*

Qui hic ornatu' est.] Supra II. 2. 6. Plautus, Menaechm. I. 2. 37. *Qui illic eſt ornatus tuus?*

9. Quid illud mali est?] Interrogatio cum admiratione et ſtomacho. And. V. 2. 2. Infra V. 8. 5. Heaut. I. 1. 30. Phorm. I. 9. 7.

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA QUINTA.

CHAEREA. ANTIPHO.

Th. NUMQUIS hic eſt? nemo eſt. numquis hinc me ſequitur? nemo homo 'ſt.
Jamne erumpere hoc licet mihi gaudium? prô Juppiter! Nunc

DONATUS.

NUMQUIS HIC EST? NEMO EST.] *In hac Scena, verba geſtum vultumque indicant exeuntis: cui obvia perſona objicitur, ſub cujus occaſione ſpectatoribus geſta narrabuntur.*

1. NUMQUIS HIC EST? NEMO EST. NUMQUIS HINC ME SEQUITUR?] Duo metuit, ne quis obvius comprehenſor occurrat: et ne quis ſui perſecutor exiſtat. NEMO HOMO 'ST.] Quamvis per NEMO, homo intelligatur: tamen addidit HOMO, ut veteres ſolent, τῷ ἀρχαϊσμῷ.

2. JAMNE ERUMPERE HOC LICET MIHI GAUDIUM?] ERUMPERE, quaſi activum verbum poſuit, pro naturali: ut ſit, *Licetne mihi erumpere hoc gaudium?* Aut ERUMPERE quaſi exire. MIHI, pro a me. ERUMPERE.] Utrumne ERUMPERE, pro emittere poſuit? An ERUMPERE pro exclamare? ut *erumpere vocem* dicitur, qui exclamat. Nam, *Prô Juppiter* dicturus eſt.

COMMENTARIUS.

1. NEMO HOMO.] Ita Adelph. II. 3. 6. Hec. III. 1. 1. Phorm. IV. 2. 1. Lucilius, XXIX. 70. *Quis tu homo es?* nemo *ſum* homo.

2. ERUMPERE HOC GAUDIUM?] Prior Donati explicatio vera eſt. Ita Cicero, Att. XVI. 3. *Ne in me* ſtomachum erumpant, *quum ſint tibi irati.*

3. NUNC

Nunc est profecto, interfici cum perpeti me possum,
Ne hoc gaudium contaminet vita aegritudine aliqua.
Sed neminemne curiosum intervenire nunc mihi,
Qui me sequatur: quoquo eam, rogitando obtundat, enecet: Quid

DONATUS.

3. NUNC EST PROFECTO.] Ordo et sensus hic est, *Nunc est profecto tempus, cum perpeti me possum interfici.* Hoc autem cur ipse dixerit, statim subjicit causam. CUM PERPETI ME POSSUM.] Animadvertendum est, quod si CUM conjuncte legeris, *quando* significat: si separatim, *dum* significat. NUNC EST PROFECTO.] Figurate, ac conjuncte lege sine disjunctione.

4. CONTAMINET VITA AEGRITUDINE ALIQUA.] Mire vitae crimen ostendit: velut ipsa sit campus, possessioque fortunae instabilis variorum.

5. SED NEMINEMNE CURIOSUM.] Apparatus ad intentionem futurae narrationis dicitur.

6. QUI ME SEQUATUR.] Id cupit gaudens; quod tristibus molestum est. Nam contra *Menedemus* gravatur narrare quae dolet. OBTUNDAT.] Odiose instet ac repetat, molestus et odiosus sit. ENECET.] Εὐφωνότερον quam ENICET.

COMMENTARIUS.

3. NUNC EST.] Caecilius apud Non. Nunc *enimvero* est, *cum meae morti remedium reperibit nemo.* Plautus Capt. III. 3. 1. Nunc illud est, *quum me fuisse, quam esse, nimio mavelim.* De ellipsi hujus locutionis vide Sanct. Min. IV. 4. Ovidius, Trist. IV. 8. 5.

Nunc erat, *ut posito deberem fine laborum*
Vivere.

4. AEGRITUDINE.] Vide And. V. 5. 5.

5. CURIOSUM.] Adjectiva terminata in *osus* fere in deteriorem partem sumuntur. Plautus, Stich. I. 3. 44.

Sed curiosi *sunt hic quam plures mali,*
Alienas res qui curant studio maximo.

6. OBTUNDAT.] Vide Donatum ad And. II. 2. 11.

Quid gestiam, aut quid laetus sim: quo pergam, unde emergam; ubi siem
Vestitum hunc nactus; quid mihi quaeram: sanus sim, anne insaniam?

An. Adibo; atque ab eo gratiam hanc, quam video velle, inibo. Chae-

DONATUS.

7. QUID GESTIAM?] Deest *quaerens*: ut sit, *rogitando obtundat et enecet, quaerens quid gestiam.* *Gestire*, est motu corporis monstrare quid sentias. Constat autem a pecudibus ad homines esse translatum. QUID GESTIAM.] *Gestire* proprie est, sensum corporis gestu indicare: quod magis brutorum est animalium. *Virgilius*,

Et studio incassum videas gestire lavandi.

AUT QUID LAETUS SIM.] Propter quid. UNDE EMERGAM.] Proprie dixit EMERGAM, ut ex lustris atque inhonestis locis, utpote meretricis domo. *Cicero*, *At ne tum quidem emersisti, lutulente Caesoni, ex miserrimis naturae tuae sordibus.*

8. VESTITUM HUNC NACTUS.] Bene NACTUS dixit: ut qui non sumeret, nisi suasisset haec occasio.

9. ADIBO, ATQUE AB EO GRATIAM.] Sensus et ordo hic est, *Adibo, atque ab eo gratiam hanc inibo. Gratiam inire*, est dare beneficium, ac per hoc alicujus inire gratiam, id est, amicitiam. Sed haec est elocutio, *Gratiam ab eo inibo*, pro, ejus gratiam merebor. Nam *ab eo*, amat *Terentius* pro *ejus* ponere: ut in Andria,

Haec primum animadvertenda ab eo injuria est.

Id est, *ejus injuria. Inire* autem *gratiam*, est mereri gratiam. *Plautus:* *Ini.*

COMMENTARIUS.

ENECET.] Excruciet. Plautus, Rud. IV. 3. 7. Enecas *jam me odio, quisquis es.*

7. QUID GESTIAM.] *Gestire* est gestibus et motu corporis magnum desiderium declarare. Ovidius, Metam. IV. 130.

Quantaque vitarit, narrare pericula gestit.

UNDE EMERGAM.] Respicit lupanaria subterranea; unde proprie se *emergebant* amatores. And. III. 3. 30.

9. AB EO GRATIAM HANC INIBO.] Plautus, Epid. III. 4. 5.

Ec-

Chaerea, quid est, quod sic gestis? quid sibi hic vestitus quaerit?
Quid est, quod laetus sis? quid tibi vis? satin' sanus? quid me adspectas?
Quid taces? *Ch.* O festus dies hominis! amice, salve.
Nemo 'st hominum, quem ego nunc magis cuperem videre quam te. *An.*

DONATUS.

Iniet tamen solidam et grandem gratiam.

10. QUID EST, QUOD SIC GESTIS?] Facete repetit verba ejus interrogationis: ut sciat se jampridem esse participem. QUID SIBI HIC VESTITUS QUAERIT?] Facete et figurate dictum est. Sic et alibi,

Ut pernoscatis, quid sibi Eunuchus velit.

11. QUID EST, QUOD LAETUS SIS?] Vide aliud esse *gestire*, aliud *laetum esse*. QUID TIBI VIS?] Πρὸς τὸ, *Quid mihi velim.* SATIN' SANUS?] Πρὸς τὸ, *Sanus sim, an insaniam?* QUID ME ADSPECTAS? QUID TACES?] His duabus interrogatiunculis descripsit vultum dicturi.

12. O FESTUS DIES HOMINIS! AMICE, SALVE.] Decet a salutatione incipere luculente dicturum. Illud autem verisimile est, et percussum re nova, et audiendi cupidum, immemorem extitisse salutandi. O FESTUS DIES.] Utrum quia causa est festi ac laeti diei? an quia ipse tantus sit, quantus est festus dies? O FESTUS DIES HOMINIS.] Pro, *homo festi diei.* Sic dicitur etiam *scelus homo.* Ennius, *O pietas animi.*

13. QUEM EGO NUNC MAGIS.] Bene additum MAGIS. ut his amicis se antepositum intelligat, quos cum optet vi-

COMMENTARIUS.

Ecquam ab te inibo gratiam? Nepos, Alcib. 9. *Magnam se ab eo initurum gratiam videbat.*

12. O FESTUS DIES HOMINIS!] Hominem *festivum* et exoptatum dicebant *Festum diem.* Plautus, Casin. I. 1. 49. *Sine, amabo, te amari, meus festus dies.* Varias de hoc loco conjecturas vide in Comment. majore.

An. Narra istuc quaeso quid fiet. *Ch.* Immo
ego te obsecro hercle ut audias.
Nostin' hanc, quam amat frater? *An.* Novi,
nempe, opinor Thaidem.
Ch. Istanc ipsam. *An.* Sic commemineram. *Ch.*
Quaedam hodie est ei dono data
Virgo. quid ego ejus tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho?

Cum

DONATUS.

videre Chaerea, tamen eum magis: adeo ut aliis amicis antepositum neminem cupiat.

14. IMMO EGO TE OBSECRO HERCLE UT AUDIAS.] Bonum compendium, ne multa diceret ad commendandum, ut solet, narrationem futuram. IMMO EGO TE OBSECRO HERCLE UT AUDIAS.] Bene contulit verba: ut ex his appareat, quid agere velit. Ille dixit QUAESO, hic OBSECRO.

15. NOSTIN' HANC, QUAM AMAT FRATER?] Quaeritur, an verisimile sit Antiphoni notam esse Thaidem, quam frater ipse nesciverit. Sed intelligere debemus, modo notitiam non vultus, sed famae positam esse: quam tamen potuit ex Phaedria et Antiphone scire. At vero aliam notitiam negaverat Chaerea sibi fuisse cum Thaide; hoc est, visus, vultus, oris, et corporis. NOVI, NEMPE, OPINOR, THAIDEM.] Verisimile est haec scire Antiphonem, qui adeo sit familiaris Chaereae. Et est ordo hic; *Novi, nempe, opinor, Thaidem.* OPINOR, THAIDEM.] Optime et ab illo tacitum, et ab hoc nomen ablatum est: ut appareat quam noverit; et quam possibile sit assequi quae dicentur.

17. QUID EGO EJUS TIBI.] Ordo hic esse debet, *Quid ego ejus tibi nunc faciem praedicem, aut laudem, Antipho? in hac commotus sum: cum me ipsum noris, quam elegans formarum spectator siem*, ut sit sensus; IN HAC COMMOTUS SUM: ille scilicet, qui, ut scis, formas solet eligere, ac fastidire pro merito. FACIEM PRAEDICEM, AUT LAUDEM.] *Praedicamus*, ut res sunt: *Laudamus* extollendo. Vel *praedicamus* voce: *laudamus* argumentis.

18. QUAM

Cum ipſum me noris, quam elegans formarum ſpectator ſiem?
In hac commotus ſum. *An.* Ain' tu? *Ch.* Primam dices, ſcio, ſi videris.
Quid multa verba? amare coepi. forte fortuna domi
Erat quidam Eunuchus, quem mercatus fuerat frater Thaidi:
Neque is deductus etiamdum ad eam. ſubmonuit me Parmeno Ibi

DONATUS.

18. QUAM ELEGANS FORMARUM SPECTATOR SIEM?] *Elegans ſpectator* eſt, qui ſit cunctantis et faſtidioſi judicii: cui non quid placet facile. SPECTATOR.] Probator: ut *pecuniae ſpectatores* dicuntur.

19. IN HAC COMMOTUS SUM.] Non eſt conſequens: eſſet autem, ſi diceretur, *In hac commotum me ſcias*. Erit ergo ordo et ſenſus qui ſupra. PRIMAM DICES, SCIO.] O fiduciam elegantiae, et de alienis oculis judicare.

20. QUID MULTA VERBA? AMARE COEPI.] Ordine egit. Nam prius eſt, *commoveri*: inde *amare*. Et bene non ante dicit, quid aggreſſus fuerit, niſi amoris mentione praelata: quo cogente nihil eſt infectum cupientibus.

22. SUBMONUIT.] Leviter monuit, et recte; quia ARRIPUI dicturus eſt. Et totum optime: nam ut non erat boni adoleſcentis, hanc technam reperire: ſic ab illo repertam, fuit plane veri amatoris arripere.

COMMENTARIUS.

18. ELEGANS FORMARUM SPECTATOR.] Vide ſupra III. 1. 18. Cicero, Fam. VII. 23. *Hominem in omni judicio, ut ego ſemper judicavi,* elegantiſſimum, *quae me digna putaris, coëmiſſe.*

19. IN HAC COMMOTUS SUM.] Ita And. I. 1. 67. Solent autem verba amorem ſignificantia ablativo fere jungi cum praepoſitione. Ovidius, Metam. VIII. 50. *Merito Deus arſit in illa.* Remed. Amor. 311. *Haeſerat in quadam nuper mea cura puella.* Et ita fere Scriptor Sacer, Proverb. V. 19. 20.

PRIMAM.] Praecipuam. Pulcherrimam. Supra I. 1. 5. et ibi Donat. Infra V. 9. 51. Heaut. V. 2. 10. Phaedrus, I. 13. 8.

Ibi servus, quod ego arripui. *An.* Quid id est?
Ch. Tacitus citius audies.

Ut vestem cum eo mutem, et pro illo jubeam
me illuc deducier.

An. Pro Eunuchon'? *Ch.* Sic est. *An.* Quid
ex ea re tandem ut caperes commodi?

Ch. Rogas? viderem, audirem, essem una,
qua cum cupiebam, Antipho.

Num parva caussa, aut parva ratio 'st? traditus
sum mulieri.

Illa ilico ubi me accepit, laeta vero ad se abducit domum:

Com-

DONATUS.

23. TACITUS CITIUS AUDIES.] In oratione solemus corripere extra ordinem percontantes. Et bene celeritatem promisit, qua facile tenetur auditor. Et mire, tanquam sola interrogatio morae sit.

24. ET PRO ILLO JUBEAM ME ILLUC DUCIER.] JUBEAM amico dixit, tanquam inter honesta sit, quod utile sit. Et turpe factum plerumque perseverante impudentia relevatur.

25. QUID EX EA RE TANDEM.] Transit a reprehensione facti, ad caussam ipsius facti.

27. NUM PARVA CAUSA, AUT PARVA RATIO 'ST?] Sic illata interrogatio est, quasi ad hanc annuere; et vultu consentire Antipho sit coactus.

28. LAETA VERO AD SE ABDUCIT DOMUM: COMMENDAT VIRGINEM.] Omnia mire, quod *laeta*, quod *abducit*, quod *domum*, quod *commendat virginem*. Specta singula,

et

COMMENTARIUS.

Si vocem haberes, *nulla* prior *ales foret.*

23. ARRIPUI.] H. e. avide amplexus sum, neque amisi. Virgilius, Aen. XI. XI. 459.

Immo, *ait*, *ô cives*, arrepto *tempore*, *Turnus.*

Petronius, cap. 80. *Nihil timui*, *immo conditionem praecipuam festinatione* rapti. Idem Graecis valet *ἁρπάσαι*.

28. LAETA VERO.] Particula VERO nominibus adjectivis et verbis

Commendat virginem. *An.* Cui? tibine? *Ch.* Mihi. *An.* Satis tuto tamen.

Ch. Edicit, ne vir quisquam ad eam adeat: et mihi, ne abscedam, imperat:

In interiore parte ut maneam solus cum sola. annuo,

Terram intuens modeste. *An.* Miser! *Ch.* Ego, inquit, ad coenam hinc eo. Ab-

DONATUS.

et mirare virtutem Poëtae. Hic enim commendandus est locus, erroris initium continens, apud Thaidem convicium. Tibi ne?] Non interrogat, sed miratur. Satis tuto tamen.] Quid hic facit tamen? Utrum hoc? etsi meretrix, tamen satis tuto agit. An? etsi Chaereae, satis tuto tamen: quia nullus accedet alius.

30. Edicit.] *Edicimus*, jubemus: vel jure dicimus. *Edicta* enim Imperatoris sunt. Et mihi, ne abscedam, imperat.] Certe nullus vir accedit.

31. Maneam solus.] Remaneam, perseveremque in loco, ac per hoc sim miser, utpote dono datus, et serviens meretrici. Et est εἰρωνεία.

32. Ego, inquit, ad coenam hinc eo.] Μίμησις, ad imprudentiam mulieris exprimendam, quae hoc die erit secura de custode Eunucho.

COMMENTARIUS.

bis juncta eorum significationem intendit. And. I. 2. 15. II. 1. 37. III. 4. 17. et passim alibi.

30. Edicit.] Pro imperio scilicet in ancillas. Vide ad And. I. 2. 33.

31. In interiore parte.] Nepos, Praefat. In interiore parte *aedium, quae γυναικωνῖτις appellatur; quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus.* Phorm. V. 6. 23. *Gynaeceum* vocat. Virgilius, Aen. 494. *Tecto interiore.*

Annuo, terram intuens modeste.] Non respondet, sed *annuit*, ut quasi eunuchus et recens mancipium timorem simulet; tum *terram intuetur* ob modestiam scilicet, pudorem et venerationem. Ita de conjuratis Cicero, Catil. III. 5. *Sic enim obstipuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se adspiciebant.* Ovidius, Fast. I. 147. *Sumsi animum, gratesque Deo non territus egi;*

Verbaque sum spectans *pauca locutus* humum.

Vide Comment. majorem. et Add. ad h. l.

Abducit secum ancillas: paucae, quae circum
illam essent.
Novitiae puellae, continuo haec adornant, ut
lavet.
Adhortor, properent. dum apparatur, virgo in
conclavi sedet,
Suspectans tabulam quandam pictam, ubi inerat
pictura haec: Jovem Quo

DONATUS.

33. ABDUCIT SECUM ANCILLAS.] Memoriter: nam dixerat abiens, *Vos me sequimini.* PAUCAE, QUAE CIRCA ILLAM ESSENT.] Relictae nonnullae, ut lavari possit ea virgo, quae sub viri hujus occasione nuptura est. Hoc enim totum sic inducit Poëta, ut non abhorreat a legitimis nuptiis, in ea praesertim, quae uxor futura est. MANENT.] Pro, remanent. ἀφαίρεσις.

34. NOVITIAE PUELLAE.] Αὔξησις, NOVITIAE, et PUELLAE. CONTINUO HAEC ADORNANT, UT LAVET.] HAEC pluraliter, pro HAE. Ut in Phormione, *Haec illae erant itiones.* ADORNANT autem, ex medio significatu, pro *apparant.*

35. DUM APPARATUR, VIRGO IN CONCLAVI SEDET.] Impersonaliter dixit. Et DUM APPARATUR, pro, *dum apparetur:* et SEDET, pro *sedebat.* VIRGO IN CONCLAVI SEDET.] *Conclave*, est separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubicula clausa sint adhaerentia triclinio.

36. SUSPECTANS TABULAM QUANDAM PICTAM.] Bene, ac-

COMMENTARIUS.

33. QUAE CIRCUM ILLAM ESSENT.] H. e. Quae praesto essent virgini, eamque diligenter curarent; quod jusserat Thais, supra III. 2. 52. Ita aulici dicuntur esse *circa* regem; Gr. οἱ περὶ τὸν βασιλέα. Nepos, Eum. 10.

34. NOVITIAE PUELLAE.] Petronius, cap. 139. *Unus ex* novitiis servulis *subito adcucurrit.*

ADORNANT.] H. l. absolute; frequentius tamen cum accusativo. infra IV. 4. 6. Plautus, Aul. II. 1. 35. *Nuptias adorna.*

LAVET.] De balneis fere intelligitur, quoties absolute sumitur. Livius, XLIV. 6. Lavanti *regi dicitur nunciatum, hostes adesse.*

36. SUSPECTANS.] Ergo tabula picta altius erat suspensa ad parietem. Virgilius, Aen. I. 438. *fastigia* suspicit *urbis.* UBI

Quo pacto Danaae misisse ajunt quondam in gremium imbrem aureum.

Ego-

DONATUS.

accedit repente pictura ad hortamenta aggrediendae virginis: ideo quia non ad hoc venerat Chaerea, ut continuo vitiaret puellam: sed ut videret, audiret, essetque una: cum nihil amplius cogitaret, ausus, incitatusque dum picturam cerneret. JOVEM QUO PACTO.] Mira inventio, qua haec pictura domui tribuitur meretricis, adversus omnium pudicitiam amorum, contra parsimoniam, contra dignitatem, contra pudicitiam.

37. MISISSE AJUNT.] Bene AJUNT: et quia fabula est, et quia tam turpis Jovi, quam apta meretrici. QUO PACTO DANAAE MISISSE AJUNT QUONDAM IN GREMIUM IMBREM AUREUM.] Quae aptior pictura domui meretricis ad amatorum illecebras; quam haec, quae exemplum continet amoris, et amoris puellae, et amoris ad Jovem pertinentis: et amoris non gratuiti, nec parvi propositi, sed auro in gremium fluente venalis? Tum quod in gremium Danaae etiam ipse Jupiter, ut splendidus imber illabitur: nonne videtur meretrix dicere adolescentulis, illam corporis partem auctore Jove velut inauratam fuisse? IMBREM AUREUM.] Non rorem vel pluviam, sed IMBREM addiderat. O avaritiam meretricis!

COMMENTARIUS.

UBI.] H. e. In qua. ita supra Prol. 26. II. 3. 20. Plautus, Mil. II. 1. 40. *Capiunt praedones navem*, ubi *vectus fui*... Phaedrus, III. 5. 5. Unde *accipere possis, monstrabo tibi*. h. e. a quo viro.

PICTURA.] Usus *picturarum* fuit frequens apud veteres. Plautus, Menaechm. I. 2. 34.

> *Dic mihi, nunquam tu vidisti* tabulam pictam *in pariete*,
> Ubi *aquila Catamitum raperet, aut ubi Venus Adoneum?*

Cicero, Verr. IV. 1. *Nego ullam* picturam, *neque in tabula, neque in textili fuisse.*

37. DANAAE.] De Danaës, Acrisii, Argivorum regis filiae, fabula vide Apollodorum, Biblioth. Lib. II. Ovidius, Metam. IV. 610.

> *Perseа, quem pluvio Danaë conceperat auro.*

Rem explicuit Horatius, Carm. III. 16. et Lactantius, Instit Div. I. 11. *Danaën violaturus Jupiter aureos nummos largiter in sinum ejus infudit.*

Egomet quoque id ſpectare coepi. et quia conſimilem luſerat
Jam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi:
Deum ſeſe in hominem convertiſſe, atque in alienas tegulas
Veniſſe clanculum per impluvium, fucum factum mulieri. At

DONATUS.

38. EGOMET QUOQUE ID SPECTARE COEPI.] Moris eſt ad id oculos vertere, quod videmus et eum quem aſpicimus, intueri.

39. JAM OLIM ILLE LUDUM.] Bene, non *ſcelus*, ſed LUDUM dixit. IMPENDIO.] Id eſt, magis magiſque luſerat. Et LUSERAT LUDUM, ut, *Hunc oro, ſine, me furere ante furorem.* Figura ἀρχαϊσμός.

40. DEUM SESE IN HOMINEM CONVERTISSE.] Philoſophice nunc *Terentius* demonſtravit, quam cladem moribus hominum, et civitatibus afferant figmenta Poëtarum, cum exempla ſcelerum afferant peccaturis. DEUM SESE IN HOMINEM CONVERTISSE.] Utrum quia Jupiter humana forma aurum infundens pictus erat in tabulis, non pro Jove aurum? an, IN HOMINEM, id eſt, hominis audaciam atque flagitia? ATQUE IN ALIENAS TEGULAS.] Hinc apparet Jovem ſeparatim, ſeparatim aurum fuiſſe pictum. IN ALIENAS TEGULAS.] Satis comico charactere locutus eſt, et preſſo ſtylo.

41. VENISSE CLANCULUM PER IMPLUVIUM.] Haec om-

COMMENTARIUS.

38. LUSERAT LUSUM.] Horatius, Carm. III. 29. 50.

Ludum *inſolentem* ludere *pertinax.*

Eſt autem vox honeſta in re turpi. Idem Graecis παίζειν eſt.

39. IMPENDIO MAGIS.] Cicero, Att. X. 4. *At ille* impendio *nunc* magis *odit Senatum.* Plautus, Aul. Prol. 18. *Minus minuſque impendio.*

40. ALIENAS TEGULAS.] Omnis vis eſt in voce ALIENAS. Ita Adelph. I. 2. 8. Cicero, Philipp. II. 18. *Cum tamen tu nocte ſocia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere.* Id διὰ τῶν κεράμων dicitur in Evang. Lucae V. 19.

41. PER IMPLUVIUM.] *Impluvium*, teſte Aſconio, ad Cic. Verr. I. 23.

At quem Deum? qui templa coeli summa soni-
tu concutit.
Ego homuncio hoc non facerem? ego illud ve-
ro ita feci, ac lubens.
Dum haec mecum reputo, arcessitur lavatum
interea virgo: It,

DONATUS.

nia non ut difficilia factu, sed ut humilia, et Jove indigna proferuntur, ut merito sequatur, EGO HOMUNCIO HOC NON FACEREM? quod non solum non Jovi, sed ne homini quidem, nisi furi, aptum erat? FUCUM FACTUM MULIERI.] Id est, *ut fucum faceret*, hoc est, insidias et fraudem. FUCUM, astutam fraudem: et MULIERI pro, *feminae*.

42. QUI TEMPLA COELI SUMMA SONITU CONCUTIT.] Ab auctoritate personae, ut fit in exemplis. SONITU CONCUTIT.] Παρῳδία de Ennio. TEMPLA COELI.]. Sententia Tragica: sed de industria, non errore.

43. EGO HOMUNCIO HOC NON FACEREM?] Oratorie. Ut Jovem extulit, ita detraxit sibi: ut puta, Ille est Deus, et magnus: ego non homo, sed homuncio.

44. DUM HAEC MECUM REPUTO, ARCESSITUR LAVA-

COMMENTARIUS.

I. 23. *est locus sine tecto in aedibus, qui impluere imber in domum possit.* Festus *impluvium* vocat, *quo aqua* impluit, *collecta è tecto.* Plautus, Mil. II. 2. 3.

> *Mihi quidem jam arbitri vicini sunt, meae quid fiat domi,*
> *Ita* per impluvium *intrò spectant.*

FUCUM FACTUM MULIERI.] *Fucus* adulterinus color est, et mala res muliebris, qua anni celantur. Unde translate pro dolo et fraude sumitur.

42. AT QUEM DEUM!] Ita Phorm. II. 3. 20. *At quem virum.*
TEMPLA COELI SUMMA SONITU CONCUTIT.] Sententiam Tragicam recte vocat Donatus. Praeivit Ennius, qui *coeli coerula templa*, sed et *templa coelitum* dixit. Idem in Atreo:

> *Sed quid tonitru turbida torvo*
> *Concussa repente aequora coeli*
> *Sensimu' sonere?*

Vide porro Comment. majorem.

43. EGO ILLUD VERO ITA FECI, AC LUBENS.] Plautus, Asin. III. 3. 5. *Ego vero, et quidem edepol lubens.*

45. EAM

It, lavit, redit. deinde eam in lectum illae conlocant.
Sto exspectans, si quid mihi imperent: venit una, heus tu, inquit, Dore,
Cape hoc flabellum, et ventulum huic sic facito, dum lavamur: Ubi

D O N A T U S.

TUM.] Servavit ordinem nuptiarum: et proprio verbo, quasi de nuptura dixit, ARCESSITUR. ut alibi,

Quam mox virginem arcessant.

Nam ipse illam est habiturus uxorem. DUM HAEC MECUM REPUTO.] Hic ostendit, non sibi primum haec nunc in mentem venisse, sed tunc etiam cogitata, cum nondum esset in domo meretricis.

45. IT, LAVIT, REDIT.] Συντομίᾳ, quia solet, utitur. DEINDE ILLAM IN LECTO ILLAE CONLOCANT.] Vide an aliquid deest legitimis nuptiis: nam et ipsum verbum CONLOCANT proprium est, et adscribitur pronubis.

46. STO EXSPECTANS, SI QUID MIHI IMPERENT.] Ἐνέργεια. Non enim dixit *stabam*. EXSPECTANS, desiderans. Et mire omne tempus executus est salva veritate, in qua *Virgilius* negligens invenitur: cum post occisum *Mezentium*, non facta noctis mentione, statim intulit:

Oceanum interea surgens aurora reliquit.

47. CAPE HOC FLABELLUM.] Praeclare non sensum, sed verba ipsa per μίμησιν induxit, per quam puellaris error exprimitur. CAPE HOC FLABELLUM, ET VENTULUM HUIC SIC FACITO.] Quam particulatim, cum qua diligentia et δεικτικῶς jubet, quasi novitio et imperito. VENTULUM HUIC SIC FACITO, DUM LAVAMUR.] Demonstrativum, et gestu explicandum.

C O M M E N T A R I U S.

45. EAM IN LECTUM ILLAE CONLOCANT.] Apulejus, Metam. II. *Vesperi quoque cum somno concederes, et in tubiculum te duxit comiter, et blande* lectulo collocavit, *et satis amanter cooperuit,*

47. VENTULUM HUIC SIC FACITO.] Plautus, Casin. III. 5. 14.

Contine pectus, face ventulum, *amabo.*

Curc. II. 3. 36. *nolo equidem mihi* Fieri ventulum. Suetonius, Aug. 82. *Aestate apertis cubiculi foribus, ac saepe in peristylio saliente aqua, atque etiam* ventilante *aliquo cubabat.*

50. STA-

Ubi nos laverimus, ſi voles, lavato. accipio triſtis.

An. Tum equidem iſtuc os tuum impudens videre nimium vellem:

Qui eſſet ſtatus, flabellum tenere te aſinum tantum.

Ch. Vix elocuta 'ſt hoc, foras ſimul omnes proruunt ſe. Ab-

DONATUS.

48. UBI NOS LAVERIMUS.] Vide uſum verbi tam cito variatum, DUM LAVAMUR: et, UBI LAVERIMUS. SI VOLES, LAVATO.] Quaſi ſatisfacientis eſt, cum ſolum illum relinquant cum virgine. ACCIPIO TRISTIS.] Id eſt, triſti ſimilis: ut,

> *Namque, ut conſpectu in medio turbatus inermis*
> *Conſtitit.*

ACCIPIO TRISTIS.] Bene TRISTIS, tanquam aliud magis vellet, hoc eſt, lavare, aut ludere: metuit enim, ne quod cupit, prodatur gaudio.

49. OS TUUM IMPUDENS.] Licet jocanti et amico officium jocunde facere.

50. QUIS ESSET STATUS.] *Statura* corpori adſcribitur: STATUS ad habitum refertur. Ergo *ſtatus* eſt σχῆμα: *Statura*, longitudo corporis. TE ASINUM TANTUM.] Quia hoc miniſterium delicatorum ſervorum eſt.

51. OMNES PRORUUNT SE.] Verbo neutrali quaſi activo uſus eſt.

COMMENTARIUS.

50. STATUS.] Intelligit ſtantis formam et modum. Horatius, Carm. III. 4. 54. *minaci Porphyrion* ſtatu.

FLABELLUM TENERE.] De *Flabellorum*, è pavonum pennis factorum uſu et forma vide Caſaub. ad Suet. Aug. 82. et Heinſ. ad Ovid. Art. Am. I. 161. ubi *flabella* etiam ex tabulis tenuioribus eſſe facta docet.

TE ASINUM TANTUM.] Appellatio *Aſini* in conviciis erat. Ita Adelph. V. 8. 12. Plautus, Pſeud. I. 2. 4.

> *Neque ego homines magis* aſinos *unquam vidi.*

51. PRORUUNT SE.] Apulejus in Floridis, de aquila: *Et quaerit, quorſum potiſſimum in praedam ſuperne* ſe ruat.

53. SOM-

Abeunt lavatum: perstrepunt, ita ut fit, domini ubi absunt.
Interea somnus virginem opprimit: ego limis specto,
Sic per flabellum clanculum: simul alia circumspecto,
Satin' explorata sint. video esse: pessulum ostio obdo.
An. Quid tum? *Ch.* Quid? quid tum? fatue. *An.* Fateor. *Ch.* An ego occasionem
Mi-

DONATUS.

52. UBI ABSUNT.] UBI, et temporis et loci potest esse.

53. INTEREA SOMNUS VIRGINEM OPPRIMIT.] Utpote compressam somno, et oblectatam flabello, atque ab Eunucho nihil metuentem. EGO LIMIS SPECTO.] LIMIS, si nominativus singularis est, *transversus* significat: si septimus pluralis, deest *oculis*. Nam LIMIS, est transversus: unde *limen* dicitur quoque, quod ingredientibus exeuntibusque transversum est. Quum igitur dissimulant homines se videre quod vident, et non recta facie, sed transversa intuentur, *limis* dicuntur *aspicere*. LIMIS SPECTO.] Cum *limi* dicantur obliqui generaliter, hoc tamen de oculis dicitur.

54. SIC PER FLABELLUM CLANCULUM.] SIC δεικτικὸν est, et necessario additum. Nam et LIMIS et PER FLABELLUM, sine demonstratione parum intelligitur.

55. PESSULUM OSTIO OBDO.] Scilicet ut amoveret, arceretque auxilium virginis.

56. QUID TUM, FATUE?] Quid enim praeter vitium fu-

COMMENTARIUS.

53. SOMNUS VIRGINEM OPPRIMIT.] Ita Adelph. IV. 1. 9.
LIMIS SPECTO.] Explicat Donatus. Oculi limi etiam lasciviae indices. Plautus, Bacchid. V. 2. 12.

Viden' limulis, *obsecro, ut intuentur.*

55. EXPLORATA.] Tuta. certa. Phorm. IV. 3. 23.
PESSULUM OSTIO OBDO.] Plautus, Cas. V. 2. 17. in re simili:
forem obdo; *ne senex me opprimat.*

58. A-

Mihi ostentatam, tantam, tam brevem, tam optatam, tam insperatam,
Amitterem? tum pol ego essem vere, qui simulabar.
An. Sane hercle ut dicis. sed interim de symbolis quid actum est?
Ch. Paratum est. *An.* Frugi es. ubi? domin'? *Ch.* Immo apud libertum Discum.

An.

DONATUS.

peret, ubi amator est adolescens, et virgo dormiens et inclusa? Grate explicata narratio est, quam audientis curiositas finit, et cujus in extrema parte major attentio est.

FATEOR.] Me fatuum, qui hoc quaesierim, subauditur. AN EGO OCCASIONEM MIHI OSTENTATAM, TANTAM, TAM BREVEM, TAM OPTATAM, TAM INSPERATAM, AMITTEREM?] Vide quanta dixerit: non voluntatem, sed *occasionem:* non animadversam, sed *ostentatam:* non hanc, sed *tantam:* non angustam, sed *brevem:* non appetitam, sed *optatam:* non repentinam, sed *insperatam.* Et bene INSPERATAM: aliud enim sibi promiserat; ut supra diximus, non quod pictura occasioque persuasit.

58. TUM POL EGO IS ESSEM VERE, QUI SIMULABAR.] Eunuchus scilicet.

59. SANE HERCLE UT DICIS.] Deest, *ita est.* SED INTERIM DE SYMBOLIS QUID ACTUM EST?] Bene memor est personae, quam induxit Poëta, per hanc interrogationem. SED INTERIM DE SYMBOLIS.] Παροιμιώδης, ἀλλὰ περὶ τοῦ χωρίου.

60. FRUGI ES.] Utilis et necessarius, ut fruges humano generi. FRUGI est ergo, in quo est aliquid quo fruamur, id est, utamur. DISCUM.] Nomen est proprium *Discum.*

COMMENTARIUS.

58. AMITTEREM.] Plautus, Mostell. II. 2. 8. *peccavisti largiter, Qui* occasionem *hanc* amisisti *tam bonam.*

60. FRUGI ES.] Servi proprie *frugi* dicebantur, si utiles essent. Infra IV. 7. 46. Heaut. III. 3. 36. Inde vox ad quasvis virtutes cujusvis hominis translata.

64. AD

An. Perlonge 'ſt: ſed tanto ocius properemus. muta veſtem.

Ch. Ubi mutem? perii: nam domo exulo nunc: metuo fratrem,

Ne intus ſit: porro autem, pater ne rure redierit jam.

An. Eamus ad me: ibi proximum eſt, ubi mutes. *Ch.* Recte dicis.

Eamus: et de iſtac ſimul, quo pacto porro poſſim

Potiri, conſilium volo capere una tecum. *An.* Fiat.

DONATUS.

61. SED TANTO OCIUS PROPEREMUS.] PROPEREMUS dixit, pro *ambulemus*. MUTA VESTEM.] Haec οἰκονομία eſt ad id, quod in domum Thaidis rediturus eſt Chaerea.

62. UBI MUTEM?] Vultu oſtendit, quod ſubaudiatur, *neſcio*. NAM DOMO EXULO.] Deeſt *Prope*, aut *Veluti*: ut ſit, Prope jam exulo. EXULO duobus modis dicitur: et de loco in quo exul eſt, et de loco ex quo ejectus eſt. NUNC METUO FRATREM.] Cauſas oſtendit, cur domo penitus veluti exulet.

63. PATER NE RURE REDIERIT.] Praeparatur jam interventus ſenis: et eſt ζεῦγμα ad ſuperiora. Nam et hic *metuo* eſt ſubaudiendum.

64. IBI PROXIMUM EST.] Hoc eſt, domus mea. RECTE DICIS. EAMUS.] Ipſa verba quodammodo feſtinationem ſonant.

65. QUO PACTO PORRO.] PORRO, poſtea, deinceps.

COMMENTARIUS.

64. AD ME.] Vide And. I. 3. 21. Plautus, Epid. III. 2. 43. *abeamus intro hinc ad me.*

66. FIAT.] Formula aſſentiendi et concedendi, Comicis familiaris.

ACTUS

ACTUS QUARTI
SCENA PRIMA.

Dorias.

ITa me Dii bene ament, quantum ego illum vidi, nonnihil timeo miſera,
Ne quam ille hodie inſanus turbam faciat, aut vim Thaidi.
Nam poſtquam iſte advenit Chremes adoleſcens, frater virginis,
Militem rogat, ut illum admitti jubeat. ille continuo iraſci:
Neque negare audere. Thais porro inſtare, ut hominem invitet.
Id

Donatus.

Ita me Dî bene ament.] *Ea perſona quaeſita eſt, quae terribilem credat militem: et eo magis in experiendo vanus ac ridiculus eſſe poſſit.* 1. Ita me Dî bene ament.] Hoc loco quid poſt Scenam geſtum ſit, hoc eſt, in convivio militis, ancilla demonſtrat: ut jam quae in proſcenio agantur, ex his poſſimus agnoſcere. 2. Ne quam ille hodie insanus.] *Illum*, et *Ille inſanus*, ſic effertur, ut omnibus inſuavis miles eſſe noſcatur. 3. Nam postquam iste advenit.] Inſtanter admonet, qui ſcilicet ſit Chremes. 4. Militem rogat.] Et hoc quaſi de odioſo *Militem* dixit, non *Thraſonem*. Continuo irasci.] Ut rivali. 5. Neque negare audere.] Ut amicae poſcenti. Instare, ut hominem invitet.] Vide impudentiam meretricis. primum petit, ut jubeat eum admitti:

Commentarius.

1. Quantum ego illum vidi.] H. e. pro eo ac ego illum vidi, Supra 1. 2. 62.

 7. Tam-

Id faciebat retinendi illius causa: quia illa, quae cupiebat
De sorore ejus indicare, ad eam rem tempus non erat.
Invitat tristis: mansit. ibi illa cum illo sermonem occipit.
Miles vero sibi putare adductum ante oculos aemulum:
Voluit facere contra huic aegre. heus! inquit, puer, Pamphilam

Ar-

D O N A T U S.

postea *ut invitet*, quod est majus. 6. ID FACIEBAT RETINENDI ILLIUS CAUSA.] Admonet spectatorem, ne existimet alteri rivali injuriam fieri Phaedriae. Et simul est hic προπαρασκευὴ virginis agnoscendae. 8. INVITAT TRISTIS.] TRISTIS, invitus, non libenter. Ut e contrario *Virgilius*, *Vobis* laetus *ego hoc candentem in littore taurum*

Constituam ante aras, voti reus.

Et, *Accipio tristis*, eodem modo. MANSIT IBI.] Adolescens scilicet. Et MANSIT pro remoratus est, id est, accubuit, nec recessit, MANSIT significat. Simile est, MANSIT, passus est. Sic, *Chremes mansit*, immoratus est, conviva necessitate discessit, accipiendus est. SERMONEM OCCIPIT.] SERMONEM colloquium dicit. 9. ADDUCTUM AEMULUM.] Plus dixit ADDUCTUM, quam *Admissum*: et simul quia videbat furibundum Chremem, et totum crimen revocat ad Thaidem. Et haec est causa, cur a milite in ejus domo nullam rixam patiatur Chremes. 10. HUIC AEGRE.] Huic Thaidi, non adducto.

C O M M E N T A R I U S.

7. TEMPUS.] H. l. est *occasio*. Sallustius, Catil. 29. *Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica non magis, quam oratio adhortentur.* Indicat autem Thais Chremeti infra IV. 6. 7.

10. FACERE HUIC AEGRE.] Plautus, Casin. III. IV. *Quin cupio tibi aliquid aegre facere.*

PAMPHILAM ARCESSE.] Id monuerat Gnatho, supra III. 1. 50. seqq.

12. IN

Arcesse, ut delectet hic nos: illa exclamat:
minime gentium!
In convivium illam? miles tendere. inde ad jurgium.
Interea aurum sibi clam mulier demit: dat mihi
ut auferam.
Hoc

DONATUS.

Heus! inquit, puer.] Hic ostenditur, quod supra apparatum est. Pamphilam arcesse.] Non *provoca*, sed *arcesse*: quia non est aptum militi. 11. Ut delectet hic nos.] Quasi dicat, quod haec non facit. Sed *delectare*; fidicinae est: quia supra de illa dixerat, Et fidibus scire. Et bene hic, quasi insuaviter nunc tractemur. Illa exclamat.] Non *respondit*, inquit, sed exclamat. Minime gentium.] Hoc magis mirum, *minime gentium*, quam *nusquam gentium*. 12. In convivium illam?] Ἐμφατικῶς. ἢ, *Cantando tu illum?* Illam?] Deest, *arcessas*: et est figura ἀποσιώπησις. Miles tendere.] Proprie dixit tendere, quod significat pertinacem contentionem. *Virgilius*, —— *Vasto certamine tendunt.* Inde ad jurgium.] Subauditur, *ventum est*. 13. Interea aurum sibi clam mulier demit.] Ne aurum pro virgine, quod retinebat, amitteret. Vel aurum demit, ut esset ad fugam expeditior, vel ad rixam. Et opportune *mulierem* dixit, non *Thaidem*: ut ostenderet

COMMENTARIUS.

12. In convivium illam?] Noluit Thais, virginem castam praeter Graecorum morem in convivium adduci. Cicero, Verr. I. 26. Sed et Romanorum conviviis virgines arcebantur, teste Varrone apud Non. V. *Acerbum*.

Tendere.] H. e. Contendere. Horatius, Epist. I. 17. 16.

Dum studet humanus, tenditque disertus haberi.

13. Aurum.] Id contra leges Atticas gestavit Thais meretrix. Meursius, Them. Att. I. 6. Intellige annulos, inaures, armillas, caetera. vide Comment. majorem.

Hoc est signi, ubi primum poterit, se illinc subducet, scio.

DONATUS.

malitiam sexus. 14. HOC EST SIGNI, UBI PRIMUM POTERIT.] Ad quam rem SIGNI? Utrum, *Hoc est signi, quamobrem metuam ne quam ille hodie insanus turbam faciat, aut vim Thaidi?* An, *Hoc est signi, unde scio quod ubi primum poterit, se illinc subducet?* Erit igitur subaudiendum sic, *unde* et *quod*: ut sit, *Unde scio, quod ubi primum poterit.*

COMMENTARIUS.

14. SE ILLINC SUBDUCET.] H. e. Clam abibit. Plautus, Asin. V. 2. 62. *Tempus est* subducere hinc me: *pulchre hoc gliscit praelium.*

ACTUS QUARTI

SCENA SECUNDA.

PHAEDRIA.

DUm rus eo, coepi egomet mecum inter vias,
Ita ut fit, ubi quid in animo est molestiae,
Ali-

DONATUS.

DUM RUS EO, COEPI EGOMET.] *Hic nunc causa narratur, cur statim in urbem redeat Phaedria, qui discesserat absfuturus biduum, ad tollendum jurgium militis, et importune redit.* 1. DUM RUS EO.] Jam tempus est revocandi in Scenam Phaedriam, postquam acta sunt omnia, quae illius absentiam desiderabant. COEPI EGOMET MECUM.] Ordo, *coepi aliam rem ex alia re cogitare.* INTER

COMMENTARIUS.

1. INTER VIAS.] Ita Plautus, Aul. II. 8. 9. *Egomet mecum cogitare* inter vias *Occepi.* Sed Cicero, Att. IV. 3. *Inter viam.* Tibullus, IV. 1. 79. *nostras* inter *sunt cognita* terras. Virgilius, Aen. III. 646. *Inter deserta ferarum.* Justinus, II. 2. *Inter silvas.*

2. UBI QUID IN ANIMO EST MOLESTIAE.] Ita dixit, uti supra III. 1. 16. *Exspueret miseriam ex animo.* Heaut. IV. 1. 17. *Esse in ani-*

Aliam rem ex alia cogitare, et ea omnia in
Pejorem partem. quid opus est verbis? dum
haec puto;
Praeterii imprudens villam. longe jam abie-
ram,
Cum sensi. redeo rursum, male vero me habens.
Ubi ad ipsum veni diverticulum, constiti.
Occepi mecum cogitare: Hem! biduum hic
Manendum est soli sine illa? quid tum postea?
Ni-

DONATUS.

VIAS.] Figurate et nove, INTER VIAS. 3. ET EA OMNIA IN PEIOREM PARTEM.] Utrum subaudiatur, *cogitare*? an, *ibant*, aut *vergebant*, aut quid tale? 4. DUM HAEC PUTO.] Id est, existimo. Ut *Virgilius*,

Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.

Et est ἀφαίρεσις pro *reputo*. *Putamus* enim instantia: *Reputamus* praeterita. 7. UBI AD IPSUM VENI DIVERTICULUM.] DIVERTICULUM est, ubi iter de via flectitur. Et proprie *diverticula* dicuntur in via domicilia, ad quae de itinere divertendum sit. CONSTITI.] Plus est nunc scientem stetisse, quam praeteriisse nescientem. 8. HEM! BIDUUM HIC MANENDUM EST.] Interjectio laborantis animi. BIDUUM sic pronuncia, ut longum nimiumque tempus. Tum deinde HIC, tanquam in loco solo atque tristi. 9. SOLI SINE ILLA?] Aut sine alio oblectamento. SINE ILLA?] Satis amatorie. SINE ILLA?] Jam causa est, cur *biduum* gravetur loco tristi, cur solatium conquirendum. Sunt autem qui idem putent *soli* esse, et *sine illa*: ut SINE

COMMENTARIUS.

animo inscitiam. Vide de hoc loquendi genere, Nic. Heinsium, ad Ovid. Metam. XIV. 209.

7. UBI AD IPSUM VENI DIVERTICULUM.] Suetonius, Ner. 48. *Ut ad diverticulum ventum est*. Sed Cl. Burmannus ad Petron. cap. 10. DEVERTICULUM tuetur. Est autem locus, quo *devertitur* à via.

Nihil eſt. quid? nihil? ſi non tangendi copia ſit,
Eho, ne videndi quidem erit? ſi illud non licet,
Saltem hoc licebit. certe extrema linea
Amare haud nihil eſt. villam praetereo ſciens.

Sed

DONATUS.

ILLA ἐξήγησις ejus ſit, quod dixerat, SOLI. 10. NIHIL EST. QUID? NIHIL?] Amantium diſputationes intermiſcent quaedam conſilia ſanae mentis, quae tamen ſtatim reſurgentis amoris ſaevitia devincuntur. 11. EHO, NE VIDENDI QUIDEM ERIT?] EHO, ridicule additum: tanquam omnino non ſecum loquatur, ſed cum altero. SI ILLUD NON LICET, SALTEM HOC LICEBIT.] Bene bis dictum LICET, LICEBIT: quaſi de re magna loquatur. totum ergo amatorie. 12. CERTE EXTREMA LINEA.] Et hoc recte: quia quinque lineae perfectae ſunt ad amorem: prima viſus, ſecunda loqui, tertia tactus, quarta oſculari, quinta coitus. An ſic dixit EXTREMA LINEA, quemadmodum dicitur *longis lineis quid fieri*? Id eſt, de longinquo. 13. AMARE HAUD NIHIL EST.] AMARE modo frui amore dicit. *Plautus*, in Bacchidibus,

Prius hic adero, quam te amare deſinam.

Et, *Sine te amem*. VILLAM PRAETEREO SCIENS.] Sciens

COMMENTARIUS.

10. TANGENDI.] Proprie, de amica vel virgine; Heaut. IV. 6. 15. Adelph. IV. 5. 52. Imitatus Ovidius, Metam. III. 748. *Liceat, quod* tangere *non eſt*, *Adſpicere, et miſero praebere alimenta furori.*

12. EXTREMA LINEA AMARE.] Variis conjecturis ſenſus hujus dicti ſollicitatur. Videtur autem à Circo petita locutio, et EXTREMA LINEA dictum pro *extrema parte lineae*. Ipſae autem *lineae* ſedilium ordines dicebantur. Reſpexit eo Ovidius cum alibi, tum Amor. III. 2. 19. *Quid fruſtra refugis? cogit nos* linea *jungi*, *Haec in lege loci commoda Circus habet.* Phaedria igitur biduo proximo eum ſaltem amoris ſui fructum percepturum ſe confidit, procul videndo Thaidem, quem *extrema linea*, id eſt, extremis lineae partibus ſejuncti ſedentes in Circo, ſeque è longinquo videntes percipiunt. Vide porro Comment. majorem.

13. HAUD NIHIL EST.] Ita dixit, uti Ovidius, Heroid. III. 131.

Eſt aliquid, collum ſolitis tetigiſſe lacertis,
Praeſentiſque oculos admonuiſſe ſui.

2. FA-

Sed quid hoc, quod timida subito egreditur Pythias?

DONATUS.

quidem, sed non minus amator, quam prius. 14. SED QUID HOC, QUOD TIMIDA SUBITO EGREDITUR PYTHIAS?] Ex his verbis persona in Scenam veniens, et locutura describitur. Et TIMIDA, modo aegra, turbata, commota, *Plautus*, *Manum ex mari, timida.* Et hic ipse, *Uxorem* inquit *Philumenam pavitare, nescio quid, dixerunt.* Timidum aliud naturale, aliud eventu est: ut, *Addit se sociam, timidisque supervenit Aegle.*

ACTUS QUARTI

SCENA TERTIA.

PYTHIAS. PHAEDRIA. DORIAS.

Py. UBi ego illum scelerosum, misera, atque impium inveniam? aut ubi quaeram?
Hoccine tam audax facinus facere esse ausum?
Ph. Perii! hoc quid sit vereor. *Py.*

DONATUS.

UBI EGO ILLUM.] *In hac Scena operae pretium delectationis est spectatoribus ex querela ancillae Thaidis, atque errore Phaedriae.* 1. UBI EGO ILLUM.] Hoc initio ostenditur tanquam persequentem fugientem, progressam esse personam. SCELEROSUM.] *Scelerosus*, est multorum: *Scelestus*, vel unius. *Scelerosus*, proprie auctor est sceleris: *Sceleratus*, in quo scelus sit constitutum vel commissum. SCELEROSUM ATQUE IMPIUM.] SCELEROSUM in Thaidem, IMPIUM in virginem. 2. AUDAX FACINUS FACERE.] FACINUS FACERE, figura ἀρχαϊσμός. HOC QUID SIT? VEREOR.] Pro duobus unum dixit, scilicet VEREOR,

COMMENTARIUS.

2. FACERE ESSE AUSUM.] De hac constructione vide ad And. I. 5. 10.

 3. Lu-

Py. Quin etiam insuper scelus, postquam ludificatus est virginem,
Vestem omnem miserae discidit: tum ipsam capillo conscidit.
Ph. Hem! *Py.* Qui nunc si detur mihi,
Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico! *Ph.*

DONATUS.

pro, et nescio, et vereor. 3. QUIN ETIAM INSUPER.] Accusatio facti. SCELUS.] Αὔξησις. Plus enim est *scelus*, quam *scelestus*. Ut, *Lucilius*: *Carcer*, *vix carcere dignus*. POSTQUAM LUDIFICATUS EST VIRGINEM.] Argumentum ab his quae sunt post negotium gesta. Et mire, POSTQUAM LUDIFICATUS EST, DISCIDIT dixit: cum ille videlicet, dum virgo reluctatur, hoc fecerit. Et mire expressit vitium illatum virgini ab eo quidem, qui vitiare jam posset: sed tamen ejusmodi adolescentulo, cujus propter teneras adhuc vires, ad explendam venerem, longiore noxa adversus virginem utendum fuit. Nam ideo praeter occasionem familiae discedentis, tempus, locus, et caetera attributa negotio, etiam somnus virginem opprimens, adjuvat Chaeream. Et mire LUDIFICATUS potius, quam complexus est, aut tale aliquid, quod amorem indicaret. 4. VESTEM OMNEM MISERAE DISCIDIT.] Adeo ut non amore fecerit, sed injuria. Et vide, ut ex his appareat, multum virginem reluctatam esse. TUM IPSAM CAPILLO CONSCIDIT.] Multo melius, quam si di-

COMMENTARIUS.

3. LUDIFICATUS.] H. e. Vitiavit. Quod et *illudere* virgini vel virginem dixerunt. Vid. Heins. ad Sil. Ital. VIII. 472. Idem *ludibrio habere* dicit Hec. I. 2. 74.

4. VESTEM DISCIDIT.] Luctando dilaceravit. Adelph. IV. 2. 20. Propertius, II. 15. 17. *Quod si pertendens animo vestita cubaris*,
Scissa veste *meas experiere manus.*

IPSAM CAPILLO CONSCIDIT.] Cicero, Tusc. III. 26. De Agamemnone: Scindens *dolore identidem intonsam* comam. Virgilius, Aen. IX. 478. *Scissa comam.* Plautus, Astraba, versu II. *Capillo scissa.*

6. UN-

Ph. Nescio; quid profecto absente nobis turbatum 'st domi.
Adibo: quid istuc? quid festinas? aut quem quaeris, Pythias?
Py. Ehem Phaedria, egon'? quem quaeram? abi hinc, quo dignus, cum donis tuis
Tam lepidis. *Ph.* Quid istuc est rei? *Py.*

DONATUS.

ceret, *Capillum illi conscidit.* 6. UT EGO UNGUIBUS FACILE ILLI IN OCULOS INVOLEM.] Nonne credis Pythiam id comminari, quod a virgine minus factum sit? quod, quia puella, non potuit. UNGUIBUS.] Quibus armatur hic sexus. IN OCULOS.] Quasi amatori. VENEFICO.] Mutanti homines, et ex virginibus mulieres facienti. An VENEFICO, amatori? quia amor, venenum occultum est. ut *Virgilius; Occultum inspires ignem, fallasque veneno.* Et, *longumque bibebat amorem.*

7. ABSENTE NOBIS TURBATUM 'ST DOMI.] Aut subdistinguendum est, et subaudiendum, *me*, aut ἀρχαϊσμὸς figura est; ABSENTE NOBIS, pro, nobis absentibus. *Pomponius, Sine ergo istuc, praesente amicis inter coenam. Varro* in Marcellum, *Id praesente Legatis omnibus, exercitu, pronunciat.* ABSENTE NOBIS.] Cum sic dicit, pro praepositione ponit ABSENTE: ac si diceret; Coram amicis.

8. QUID FESTINAS?] Properas, turbaris, et trepidas? *Sallustius, Festinantibus in summa inopia patribus.* EGON'?

COMMENTARIUS.

6. UNGUIBUS FACILE ILLI IN OCULOS INVOLEM.] Ita infra V. 2. 20. Ubi vide Donatum. Plautus, Mostell. I. 3. 46. *Vix comprimor, quin* involem illi in oculos.

7. ABSENTE NOBIS.] Ita et *praesente* veteres junxerunt plurali. Ita in XII. Tabb. *praesente ambobus.* Attius: *praesente his.* L. Pomponius: *praesente testibus.* Plautus, Amph. II. 2. 194. *Nobis praesente.*

Py. Rogas me? Eunuchum quem dedisti nobis,
quas turbas dedit!
Virginem, quam herae dono dederat miles, vitiavit. *Ph.* Quid ais!
Py. Perii. *Ph.* Temulenta es. *Py.* Utinam
sic sient, qui mihi male volunt!
Do. Au, obsecro, mea Pythias, quid istuc nam
monstri fuit? *Ph.*

DONATUS.

QUEM QUAERAM?] Deest *rogas*? 11. EUNUCHUM QUEM DEDISTI NOBIS, QUAS TURBAS DEDIT!] Aut ἐπίκτωσις: ut, *Urbem quam statuo, vestra est.* Aut QUEM cum interrogatione pronunciandum, ut sit, *qualem.* EUNUCHUM QUEM DEDISTI.] Quidam volunt QUEM distinguere: quasi dicat *qualem*: sed nesciunt, hac figura multum veteres usos esse. EUNUCHUM enim ad DEDISTI verbum retulit. Nunc ergo addit propter aliud ἀξίωμα assumendum extrinsecus, *is Eunuchus.* Nam quoties uno nomine, aut pronomine diversae declinationis enuntiationes comprehenduntur, necesse est quod alteri accommodatum fuerit, ab altero discrepare. QUEM DEDISTI, QUAS TURBAS.] Et QUEM et QUAS sic accipe, quasi dixerit, *qualem Eunuchum*, et *quales turbas.* 12. QUID AIS!] Hoc admirantis est magis, quam interrogantis. 13. TEMULENTA ES.] Ebria. a *Temeto.* quo nomine antiqui grave vinum appellabant, eo quod tentaret mentem, id est, labefactaret. *Virgilius*, *Tenuisque Lageos*
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam.
UTINAM SIC SIENT, QUI MIHI MALE VOLUNT.] Bene, non ebriam esse, in maledictum vertit: quasi vero temulentam esse, felicitatis sit. An non negat se esse ebriam, sed non vino, verum malo ebriam vult intelligi? 14. MEA PYTHIAS.] MEA, et *mea tu*, *et amabo*, et alia

COMMENTARIUS.

11. QUAS TURBAS DEDIT.] Imitatus Caecilium, Umbris: *Mirum adeo, nisi frater domi ebrius* turbam *aliquam* dedit. Plautus, Bacchid. II. 3. 123. *Quas ego hic turbas dabo!*

13. UTINAM SIC SIENT, QUI MIHI MALE VOLUNT.] Plautus, Asin. V. 2. 13. *Utinam, male qui mihi volunt, sic rideant.*

16. Res

Ph. Insanis: qui istuc facere Eunuchus potuit?
Py. Ego illum nescio
Qui fuerit: hoc, quod fecit, res ipsa indicat:
Virgo ipsa lacrumat, neque cum rogites, quid sit, audet dicere.
Ille autem bonus vir nusquam apparet. etiam hoc misera suspicor,
Aliquid domo abeuntem abstulisse. *Ph.* Nequeo mirari satis,
Quo

DONATUS.

hujuscemodi, mulieribus apra sunt blandimenta. QUID ISTUCNAM MONSTRI FUIT?] Quippe *monstrum* est omne contra naturam. Si igitur Eunuchus est, et vitiavit virginem, contra rerum naturam factum est, et recte *monstrum* est. Et ordo est: *Quid istucnam monstri fuit?* 15. QUI ISTUC FACERE EUNUCHUS POTUIT?] ISTUC FACERE, honestius apud puellam, quam si *Vitiare* dixisset. Et potest videri aliquid nutu significare. EGO ILLUM NESCIO QUI FUERIT.] Σύλληψις. Bene vitavit Eunuchi nomen, ut vitiasse virginem obtinere possit. 17. VIRGO IPSA LACRUMAT.] Nunc ostendit quid fecerit, et ostendit argumentis. NEQUE CUM ROGITES, QUID SIT, AUDET DICERE.] Quid si verberata esset? sed non puderet queri. Haec autem injuria apud virginem non habet nomen. 18. BONUS VIR.] Εἰρωνικῶς. non enim jam EUNUCHUS. Bene igitur VIR: quia hoc illum esse contendit. NUSQUAM APPARET.] Nescias utrum fuga ejus quaeratur, an culpa. Sed constat, haec argumenta esse; quod ipse virginem vitiaverit. ETIAM HOC MISERA SUSPICOR.] Bene ETIAM: quia et hoc suspicatur, virginem vitiatam. 19. NEQUEO MIRARI SATIS.] Bene hic omnes suspiciones ad Eunuchum, quem novit, revocat: nescit Chaeream siquidem hunc esse. Et mira locutio, pro eo

COMMENTARIUS.

16. RES IPSA INDICAT.] Infra IV. 4. 37. Cicero, Mil. 20. *Res ipsa loquitur.*

19. ALIQUID DOMO ABEUNTEM ABSTULISSE.] Scilicet, solebant servi fugitivi simul domo auferre quid furto. Phorm. I. 4. 13. Martialis, XI. 54. *Non miror furem, qui fugitivus erat.*

20. AB-

Quo ille abire ignavus possit longius; nisi si domum
Forte ad nos rediit. *Py.* Vise amabo, num sit.
Ph. Jam faxo scies.
Do. Perii! obsecro tam infandum facinus, mea tu, ne audivi quidem.
Py. At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maximos:
Sed nihil potesse: verum miserae non in mentem venerat: Nam

DONATUS.

quod est, *nescio.* 21. VISE AMABO, NUM SIT.] *Domi* subaudiendum est: aut, *Num sit quod dicis.* 24. SED NIHIL POTESSE.] Ut voluntatis rei sint, non etiam facti. VERUM MISERAE NON IN MENTEM VENERAT.] Non, *nihil potesse eos*; sed, *amatores esse maximos.* Ad partem enim sententiae pertinet quod dicit, NON IN MENTEM VENERAT: non ad totum quod audivisse se dudum. Etiam nisi penitus negative consideraveris, controversia inerit. Si enim nihil posse audieras, quid est quod in mentem non venerit ut vitares? utrum igitur amatores mulierum esse maximos audieras? Quod ipsum vitandum fuit. Neque enim hoc satis est ad pudicitiam, stuprum vitasse, cum impudica fieri vel solo osculo possit, quam omnino integram et illibatam velis. An VERUM, non erit conjunctio, sed nomen? ut illud quasi falsum audierit: hoc autem, quod verum inventum est, non ipsa suspicata sit. Nam *in mentem venire*, non reminisci tantum, sed etiam cogitare significat. Sic *Cicero*, *In mentem tibi non venit, causam publicam sustinere*, id est non cogitas, non suspi-

COMMENTARIUS.

20 ABIRE LONGIUS.] Ita Heaut. I. 2. 38. Adelph. V. 5. 1. Attius, Deiph. *Forte aliquanto, quam solitus, lembo sum progressus longius.*

21. AD NOS.] Vide And. I. 3. 21.

23. AMATORES MULIERUM MAXIMOS.] Ita Plautus, Menaechm. II. 1. 43. *Tu magnus amator mulierum es.*

24. NIHIL POTESSE.] Gr. οὐδὲν δύνασθαι. μὴ δυνατὸν εἶναι, subaudi.

Nam illum aliquo conclusissem, neque illi commisissem virginem.

DONATUS.

caris. VERUM MISERAE.] Si *verum* pro conjunctione accipimus, subaudiendum erit, AMATORES MULIERUM EOS ESSE MAXIMOS. NON IN MENTEM VENERAT.] Non quod audieram: sed, quod hic fecit. An non aliud in mentem venerat? non scilicet facturum fuisse quod fecit. NON IN MENTEM VENERAT.] Aut, non erat cogitatum: aut, non eram recordata. 25. NAM ILLUM ALIQUO CONCLUSISSEM.] Mire CONCLUSISSEM dixit, ut saevam feram. Sic alibi: *Conclusam hic habeo uxorem saevam.* NEQUE ILLI COMMISISSEM VIRGINEM.] Si vel amatorem tantum meminissem.

COMMENTARIUS.

di; *ἐνεργεῖν τὴν ἐπιθυμίαν.* Martialis, XI. 97.

Una nocte quater possum, *sed quattuor annis*
Si possum, *peream, te, Thelesilla, semel.*

Dixit autem POTESSE pro *posse*; qui archaismus Plauto familiaris. 25. CONCLUSISSEM.] Phorm. V. 1. 17.

ACTUS QUARTI

SCENA QUARTA.

PHAEDRIA. DORUS. PYTHIAS. DORIAS.

Ph. EXi foras, sceleste! at etiam restitas, Fu-

DONATUS.

1. EXI FORAS, SCELESTE!] Jocundus error, in quo non dubitet Phaedria ipsum esse qui quaeritur: verum insuper sic aggreditur, tanquam sit ipse. SCELESTE!]

COMMENTARIUS.

1. EXI FORAS.] Integer hic locus expressus è Plauto, Pseud. I. 2. 1. *Exite, agite, ite ignavi, male habiti, et male conciliati.* Particulae autem AT et ETIAM objurgationibus et imprecationibus

Fugitive? prodi, male conciliate. *Do.* Ob-
secro. *Ph.* Oh!
Illud vide; os ut sibi distorsit carnufex!
Quid huc reditio 'st? quid vestis mutatio?
Quid narras? paullum si cessassem, Pythias,
Do-

DONATUS.

Quale est *scelestum* appellari, qui nihil sciat. RESTITAS?] Necessario restitat, qui miratur se protrahi. 2. FUGITIVE?] Et scelestum et fugitivum increpat, in hunc crimen transferens Chaereae. MALE CONCILIATE.] Opportune adolescens hic exprobrat munus magno emptum. MALE, magno significat, ut *Plautus* in Amphitruone,

Haec nox scita 'st exercendo scorto conducto male.

Ergo MALE CONCILIATE, *magno empte* significat. Nam omnis conventio, *conciliatio* nominatur. *Conciliatum* ergo, magno emptum. OS UT SIBI DISTORSIT.] Et hic memor adolescens insinuandi muneris, dicit illum sibi os distorsisse, qui natura sit pulcher. *Os* autem dicimus illi *distorquere*, quem natura pulchrum deturpamus. 4. QUID HUC REDITIO 'ST?] Eleganter ei *reditio* objicitur, qui revera loco se non moverit. QUID VESTIS MUTATIO?] Sic veteres. *Plautus* in Trinummo,

Quid tibi interpellatio, aut in consilium huc accessio est?

Caecilius ἀεπαζομένη, *Quid tibi aucupatio est argumentum, aut de meo amore verbificatio est patri?* QUID VESTIS MUTATIO?] Nam liberi vestem habebat, utpote Chaereae: servi vero atque Eunuchi deposuerat. 5. PAULLUM SI CESSASSEM, PYTHIAS.] Familiare est iratis, avertere se

COMMENTARIUS.

bus aptae sunt. De priori vide And. IV. 1. 43. Hec. I. 2. 59. De posteriore, Plaut. Pers. II. 4. 4. *Scelerate! etiam respicis?* Sed *conciliare* est verbum contractibus proprium, et passim de emtione usurpatur. Plautus, Epid. III. 4. 36. *Conciliavisti probe.*

3. OS SIBI DISTORSIT.] Attius, Troadibus:

Personas distortas, *oribus deformes, miriones.*

Horatius, Serm. I. 9. 65. *Distorquens oculos.* Quinctilianus, Instit. Orat. I. 11. *Observandum erit etiam, ut recta sit facies dicentis; ne* labra distorqueantur.

4. HUC REDITIO.] Possit videri ὀψέν. Plautus, Amph. I. 2. 28.

Et

Domi non offendissem: ita jam adornabat fugam.
Py. Habesne hominem, amabo? *Ph.* Quidni habeam? *Py.* O factum bene!
Do. Istuc pol vero bene. *Py.* Ubi est? *Ph.* Rogitas? non vides?
Py. Videam? obsecro quem? *Ph.* Hunc scilicet. *Py.* Quis hic est homo?
Ph. Qui ad vos deductus hodie est. *Py.* Hunc oculis suis
No-

DONATUS.

ad aliam personam ab ea, in qnam commoveantur. 6. ITA JAM ADORNABAT FUGAM.] Ut supra, *Adornant, ut lavet.* 7. HABESNE HOMINEM, AMABO?] Haec omnia Pythias, cernens Eunuchum, loquitur. Id enim erit jocundum, ut quaerat illum quem videt. QUID NI HABEAM?] QUID NI, quid nisi? hoc est, cur non habeam? 8. UBI EST?] *Dorum* contemplata, dicit, UBI EST? quia non ipsum, sed alterum novit. ROGITAS? NON VIDES?] Stomachatur uterque errans mirifice: illa, quod Eunucho objecit, quod commisit Chaerea. 9. HUNC SCILICET.] Hoc jam, tangens Eunuchum, dicit Phaedria. 10. HUNC OCULIS SUIS NOSTRARUM NUMQUAM QUISQUAM VIDIT.] Ἀρχαϊσμὸς est figura, pro *nostrum.* vel *nostrarum*, id est, quae familiae nostrae sunt: ut parum sit, non vidisse Thaidem, nisi addatur, ne familiarium qui-

COMMENTARIUS.

Et clandestina ut celetur huc-itio.

VESTIS MUTATIO.] Si τὸ VESTIS est genitivi casus, ita dixit, uti Phorm. II. 1. 63. *Testimonii dictio.* Cicero, Fam. VII. 21. *Qui* factionem testamenti *non habuerit.* Si valet VESTES, nomen verbale regit casum verbi sui. Plautus, Amph. I. 3. 21.

Quid tibi hanc curatio *est* rem?

6. ADORNABAT FUGAM.] H. e. Parabat. Supra III. 5. 34. Phorm. I. 4. 14.

7. O FACTUM BENE.] Formula gaudentis. And. I. 1. 78.

10. HUNC OCULIS SUIS NOSTRARUM NUMQUAM QUISQUAM VIDIT.] Plautus, Pseud. II. 2. 27.

Neque te vidi ante hunc diem unquam oculis meis.

14 COM-

Nostrarum numquam quisquam vidit, Phaedria.
Ph. Non vidit? *Py.* An tu hunc credidisti
    esse, obsecro,
Ad nos deductum? *Ph.* Nam quem? alium
    habui neminem. *Py.* Au!
Ne comparandus hic quidem ad illum est: ille erat
Honesta facie et liberali. *Ph.* Ita visus est
Dudum, quia varia veste exornatus fuit:
Nunc eo tibi videtur foedus, quia illam non habet.
Py. Tace obsecro; quasi vero paullum intersiet.
Ad nos deductus hodie est adolescentulus,

Quem

DONATUS.

dem ullam esse, quae hunc viderit. 11. QUISQUAM.] Antiqua locutio est. 12. NON VIDIT?] Totidem, iisdemque verbis repetit. Et interrogatio stuporem admirantis ostendit, et jam veluti consentientis. 13. NAMQUE ALIUM HABUI NEMINEM.] Bene ad illud quod ait, AN TU HUNC: quasi ex multis. 14. AU! NE COMPARANDUS HIC QUIDEM EST.] Au, interjectio est conturbatae foeminae, nec constantis sibi. ILLE ERAT HONESTA FACIE ET LIBERALI.] Τῷ ἰδιωτισμῷ, ERAT, quasi de mortuo, aut qui non est, scilicet Thaidi, quia fugit. 15. HONESTA FACIE ET LIBERALI.] Commode descriptus est Chaerea.
17. NUNC EO TIBI VIDETUR FOEDUS.] Facete, FOEDUS VIDETUR, non est enim. 18. TACE OBSECRO.] Apte dictum est TACE, foemineo stomacho, quasi impudenter assistenti formae improbae, et argumenta inaniter pertinaciterque invocanti. TACE OBSECRO.] De consuetudine dictum est, TACE. Et bene additur, OBSE-

COMMENTARIUS.

14. COMPARANDUS AD ILLUM.] Τὸ AD eleganter comparationi inservit. Supra II. 3. 69.
16. VARIA VESTE.] H. e. Variis coloribus distincta; qualis ποικίλην et καταστίκτους dicitur Graecis. Hac Eunuchi ornabantur. Vide Comment. majorem.
17. QUIA ILLAM NON HABET.] Plautus, Epid. IV. 3. 8.

Scio

Quem tu vero videre velles, Phaedria.
Hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex,
Colore muſtellino. *Ph.* Hem, quae haec eſt fabula? Eo

DONATUS.

CRO: ne TACE ipſum videatur injuria. 20. QUEM TU VERO VIDERE VELLES, PHAEDRIA.] Commota adverſus Phaedriam, cogitur eum laudare, cui irata eſt: et ideo totum callide. QUEM TU VERO VIDERE.] Facete, quaſi nec hunc, nec ipſum qui miſit, conſpectum velit. QUEM TU.] QUEM, talem. Et breviter ejus forma laudata eſt: cum prolixius illius ſit deſcribenda deformitas. QUEM TU VERO VIDERE.] VERO, Pulchre. Pulcher enim eſt, cujus forma nec odium, nec convicium commeruit. *Lucilius* in Satyra Athemnydis * *ex facie florem delegeris.* QUEM TU VIDERE.] Quare TU? an quia iſte jam non velit videre, iratus ſcilicet ob vitiatam virginem? An TU? quaſi ſpectator elegans formarum, et qui amator ſis Thaidis?

21. HIC EST VETUS, VIETUS, VETERNOSUS, SENEX.] Sic hoc totum pronunciandum, quaſi iraſcatur huic, propter quem laudaverit Chaeream. VETUS, Ad vituperationem modo, non ad laudem ponitur: ut,

Veteris Poëtae maledictis reſpondeat.

VETUS eſt, cujus diminutivum eſt *vetulus.* VIETUS.] Mollis, flaccidusque, et flexibilis corpore. Unde et *vimina* et *vimenta*, et *vites*, et *vietores* dicuntur. Et *viere*, religare dicitur: quia *vietes* virgis magis religare poſſumus quidlibet. *Lucretius araneae* dixit *vietam veſtem*, id eſt, putri mollitia praeditam. VETERNOSUS.] Morbo vetere confectus, id eſt, *veterno*: quales ſunt qui hydropem patiuntur. Et recte. Nam ſaepe Eunuchi in ſenecta veternoſi fiunt; et cito hoc laborant morbo. SENEX.] Ex morbo aegritudineque rugoſus. SENEX.] Utrum ſenex? an quia videtur ob deformitatem? 22 COLORE MUSTEL-

COMMENTARIUS.

Scio, quid erres, quia veſtitum atque ornatum immutabilem Habet haec.

21. VETERNOSUS.] Ita dixit, uti *ſomnium* Adelph. III. 3. 41. *Veternus* autem etiam pro ſupina pigritia; *Veternoſus* pro homine inerti et ſomniculoſo ponitur.

22. COLORE MUSTELLINO.] H. e. ſubrufo. Donatus ſibi non con-

Eo redigis me, ut, quid egerim, egomet nesciam.

Eho tu! emin' ego te? *Do.* Emisti. *Py.* Jube, mihi denuo

Respondeat. *Ph.* Roga. *Py.* Venistin' hodie ad nos? negat.

At

DONATUS.

LINO.] Erravit *Terentius*, non intelligens *Menandricum* illud, ὗτός ἐςι γαλεώτης γέρων. Ait autem Stellionem, animal quod lacertae non dissimile est, maculoso corio. Nempe ad id genus coloris facies exprimitur Eunuchorum corporis, quia plerique lentiginosi sunt. Hinc ergo erravit ideo, quia γαλῆ *Mustella* dicitur, γαλεώτης *Stellio.* Ὡς παρ' Ἀριςοφάνει ἐν Νεφέλαις· ἥσθην γαλεώτῃ καταχέσαντι Σωκράτους. Ego Adesionem sequor, qui recte intellexit, *Terentium* scientem, *mustellino colore* Eunuchum dixisse coloratum, velut sublivido: quia vere Eunuchi, aut ex candidissimis lentiginosi fiunt, ut ex Gallis, et hujusmodi occidentalibus: aut ex fuscis sublividi, ut ex Armeniis, et aliis orientalibus. 23. UT, QUID EGERIM, EGOMET NESCIAM.] Pro, non meminerim, vel, non agnoscam.

24. EHO TU! EMIN' EGO TE?] Miro stomacho quod ipse fecit, id ex alio conatur audire: et donec haec audiat, an hoc fecerit, dubitat. JUBE, MIHI DENUO RESPONDEAT.] Hoc est, quod in Rhetoricis *Cicero* ait, *Contra firmam argumentationem, aliam aeque firmam aut firmiorem opponimus.* haec est autem aeque firma. DENUO autem, ad RESPONDEAT pertinet, non ad JUBE. DENUO RESPONDEAT.] *Jube vero, mihi denuo respondeat;* intelligendum est. 25 ROGA.] Mire utriusque fiducia confertur, et apud utrumque est veritas, cum uterque falla-

COMMENTARIUS.

constat, modo Terentium errasse dicens, modo scientem cum Adesione pronuncians. Sed vide Comment. majorem.

QUAE HAEC EST FABULA?] Formula admirantis, qua et Plautus utitur.

23. EO REDIGIS ME, UT, QUID EGERIM, EGOMET NESCIAM.] Ita plane Phorm. V. 7. 86. Neque sollicitanda lectio.

26. AN-

At ille alter venit, annos natus sedecim,
Quem secum adduxit Parmeno. *Ph.* Age dum, hoc mihi expedi
Primum: istam quam habes, unde habes, vestem? taces?
Monstrum hominis! non dicturus? *Do.* Venit Chaerea.
Ph. Fraterne? *Do.* Ita. *Ph.* Quando? *Do.* Hodie. *Ph* Quamdudum? *Do.* Modo.
Ph. Quicum? *Do.* Cum Parmenone. *Ph.* Noraſne eum prius? *Do.*

D O N A T U S.

tur. 26. AT ILLE ALTER VENIT.] Bene inſtat, quaſi ex parte jam obtinuerit Pythias. 27. AGE DUM, HOC MIHI EXPEDI.] Haec *Plautina* ſunt, cum in iiſdem longa ſit diſputatio: ſed mire a *Terentio* proferuntur ad ejus exemplum: et, quod eſt plus, carent *Plautinis* nugis. AGE DUM.] DUM, παρέλκον eſt, et adjuvat ex animo loquentem. 28. TACES?] Et recte tacet: quia metuit Chaeream. 29. MONSTRUM HOMINIS!] Bene Eunucho dictum eſt, MONSTRUM HOMINIS: hoc eſt, nec mas, nec foemina exiſtens. Sic et ſupra SENEM MULIEREM dixit. 30. MODO.] Nota MODO aperte pro praeterito tempore dictum eſſe, id eſt, jamdudum. Nam qui vitiaverat virginem, non MODO, ſed longe ante veſtem mutavit cum Eunucho Phaedriae. 31. QUICUM?] Praepoſitio *cum*, his dictionibus ſupponitur, *quicum*, *nobiſcum*, *vobiſcum*. Caeteris vero, ita ut ipſum nomen praeſcribit, praeponitur: ut, *Cum amicis*, *cum exercitu*, *cum advoca-*

C O M M E N T A R I U S.

26. ANNOS NATUS SEDECIM.] Haec dicuntur ex conjectura; uti ſupra II. 3. 26.

27. EXPEDI.] Impedita et intricata proprie *expediuntur*. Sed et incerta et obſcura, quando fiunt plana. Phaedrus, III. 14. 6. expedi, *quid fecerim*. Inde ſimpliciter pro narrare. Infra V. 6. 20. Plautus, Menaechm. IV. 2. 50. *qui tu miſera es? mihi* expedi.

 27. BENE

Do. Non. nec quis esset, unquam audieram dicier.

Ph. Unde igitur fratrem meum esse sciebas? *Do.* Parmeno

Dicebat eum esse: is dedit mihi hanc vestem. *Ph.* Occidi.

Do. Meam ipse induit: post una ambo abierunt foras.

Py. Jam satis credis sobriam esse me, et nihil mentitam tibi?

Jam satis certum est, virginem vitiatam esse? *Ph.* Age nunc, bellua,

Cre-

DONATUS.

tis. 33. UNDE IGITUR FRATREM MEUM ESSE SCIEBAS?] Utpote novitius: et eum qui ex Piraeeo raro discesserit: et longo intervallo εἰς τὸ ἄστυ venerit. Et hae sunt obliquae interrogationes: quibus uti oratores videmus, cum derivare testimonium nituntur. Et ideo sic ait Phaedria, ut frustretur omnia, quae confessus est Dorus. Vult enim fratri esse consultum. PARMENO DICEBAT EUM ESSE.] Prope infirmatum testimonium est. Quod enim sic ait, PARMENO DICEBAT EUM ESSE, falsum esse potest. Et mire sic ait: ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.* Sic autem dicimus, quando non semel, quod factum fuerit, sed saepius demonstramus. 36. JAM SATIS CREDIS SOBRIAM ESSE ME?] Quia supra dixit, TEMULENTA ES: et quasi gravem injuriam hoc dicto passa sit, memoriter dictum retulit. Ut, *En ego victa situ?* et, *Pulsus ego?* 37. JAM SATIS CERTUM EST, VIRGINEM VITIATAM ESSE?] Ordine ait, quum primum de se, tum de adver-

COMMENTARIUS.

37. BELLUA.] Acerbum convicium in hominem stupidum. Phorm. IV. 2. 11. Plautus, Mostell. IV. 2. 110.

Nae tu aedepol me arbitrare belluam,
Qui quidem non novisse possim, qui cum aetatem exegerim.

38. RES

Credis huic quod dicit? *Py.* Quid isti credam? res ipsa indicat.

Ph. Concede istuc paululum: audin'? etiam nunc paululum. sat est.

Dic dum hoc rursum: Chaerea tuam vestem detraxit tibi?

Do. Factum. *Ph.* Et ea est indutus? *Do.* Factum. *Ph.* Et pro te huc deductus est? *Do.* Ita.

Ph. Juppiter magne! ô scelestum atque audacem hominem! *Py.* Vae mihi!

Etiam nunc non credis, indignis nos esse irrisas modis?

Ph. Mirum ni tu credis, quod iste dicit. quid agam nescio. He-

DONATUS.

sario loquitur. 38. CREDIS HUIC QUOD DICIT?] A personae qualitate derogat fidem. Nam quid credendum est servo Eunucho fugitivo? QUID ISTI CREDAM? RES IPSA INDICAT.] Hic a persona quae convincebatur, oratorie ad factum se retulit. 39. CONCEDE ISTUC PAULULUM.] Ad se versum dicit istuc: ut longe sit a Pythia. Eunucho enim dicit Phaedria. 42. O SCELESTUM, ATQUE AUDACEM HOMINEM!] Chaeream scilicet vel Parmenonem. Sed sic pronunciandum est, ut putet ancilla de Eunucho dici, hoc ipso quod praesto est. Ideo illa infert, VAE MIHI! ETIAM NUNC NON CREDIS, INDIGNIS NOS ESSE IRRISAS MODIS? VAE MIHI!] Hoc totum, VAE MIHI, quidam a Pythia, usque ad IRRISAS MODIS, dici existimant. 44. MIRUM NI TU CREDIS, QUOD ISTE DICIT.] Utrum an serva, quod servus? an stulta, quod stultus? an foemina, quod Eunuchus? MIRUM NI TU.] Clare dicit.

COMMENTARIUS.

38. RES IPSA INDICAT.] Formulae species. Ita supra III. 2. 16. IV. 3. 16. Adelph. III. 2. 40. Hec. III. 3. 35.

44. MIRUM NI TU CREDIS.] Solent particulae MIRUM NI indicativo jungi. And. III. 4. 14. Supra II. 1. 24. Heaut. IV. 1. 50.

Heus! negato rurſum. poſſumne ego hodie ex te exſculpere
Verum? vidiſtin' fratrem Chaeream? *Do.* Non. *Ph.* Non poteſt ſine
Malo fateri, video. ſequere hac. modo ait, modo negat.
Ora me. *Do.* Obſecro te vero, Phaedria. *Ph.* I intro nunc jam. *Do.* Oi, ei. *Ph.*

DONATUS.

Quidam preſſius putant. 45. HEUS TU, NEGATO RURSUM.] RURSUM, non ad negationem pertinet, ſed ad interrogationem: ut ſit, *rurſus interrogatus*. *Rurſus*, retro, id eſt; e contrario: ac per hoc contrarium ſuperioribus dicito. 46. NON POTEST SINE MALO FATERI, VIDEO.] Ampliatio et dilatio quaeſtionis, argumento eſt, nihil conſtitiſſe. Adde quod poenam minatur, non tanquam jam incerto, ſed falſo teſti. Deinde ipſum FATERI conſideremus quale ſit. Non eſt teſtis *fateri*, ſed rei. Hic igitur ut in illum culpam transferat univerſam, *fateri* dixit, non indicare: ut ipſe reus, non alieni facti teſtis eſſe dicatur. NON POTEST SINE MALO.] Quaſi nec haec fuerit, nec illa confeſſio, in quibus nulla veritas ſit. 47. SEQUERE HAC.] Quaſi ad tormenta. MODO AIT, MODO NEGAT.] Teſtis aut ab adverſario convincitur falſitatis: aut a ſe ipſo, ſi variaverit dicta. Ergo priora quia non potuere convinci, ab inconſtantia teſtis, praeſidium defenſionis inquiſitum eſt. 48. ORA ME.] Hoc lentius: ut ſit cauſa non ſaeviendi. OBSECRO TE VERO, PHAE-

COMMENTARIUS.

45. NEGATO RURSUS.] Haec Phaedria clam ad Dorum converſus, Pythia non audiente.

EXSCULPERE.] Vox apta quaeſtioni et tormentis. Lucilius, ex recenſione Joſ. Scaligeri:

> *Nunc Nomentani quae ex teſtibus ipſe rogando*
> Exculpi, *haec dicam.*

Plautus, Ciſtell. II. 2. 6. *In quaeſtione vix* exſculpſi, *ut diceret.*

46. NON POTEST SINE MALO FATERI.] H. e. Sine plagis et verberibus. Plautus, Truc. IV. 3. 5.

> *Hic nunc volo ſcire eodem pacto*, ſine malo fateamini.

49. Ho-

Ph. Alio pacto honeſte quo modo hinc abeam neſcio.
Actum eſt, ſiquidem tu me hic etiam nebulo ludificabere.
Py. Parmenonis tam ſcio eſſe hanc technam, quam me vivere.
Dor. Sic eſt. *Py.* Inveniam pol hodie, parem ubi referam gratiam.
Sed nunc, quid faciendum cenſes, Dorias?
Dor. De iſtac rogas Vir-

DONATUS.

DRIA.] Bene VERO. Nam quia ille dixerat, ut ſimularet preces: hic annixus, VERO addidit, oſtendens, ſerio ſe rogare, et ex animo: non ut ille jubebat, dolo. I INTRO.] Terribiliter, dummodo eum ſummoveat. INTRO.] Utrum INTRO domum ad Phaedriam? an ad Thaidem? Sed non oportet ad Thaidem intelligi, ne celandarum rerum index teneatur. OI, EI.] Bene OI, EI σχετλιασμὸν ruſticum poſuit, utpote et ſervi et novitii. Et eſt deploratio ab eis ſic dicta. 49. ALIO PACTO HONESTE.] Contra officium fuit, mentiri docuiſſe ſervum, et adfuiſſe mendacio liberalem adoleſcentulum. Sed vide quemadmodum defendatur, dum ſe mentiri coactum dicit, dum conſulit honeſtati. Hanc autem cauſam longae ſermocinationis, ad hoc induxit artifex Poëta, ut apud omnes jam certum ſit, a Chaerea vitiatam virginem, ne ullo errore impediantur ulterius nuptiae, vel finis fabulae differatur. ALIO PACTO HONESTE] *Nullo alio* ſcilicet, niſi per hanc fallaciam. 50. ACTUM EST SIQUIDEM.] Hoc rurſus clare. Et ſic dicit tanquam adhuc iratus Eunucho ſuo. 51. QUAM ME VIVERE.] Deeſt *magis*: ut ſit, *Magis ſcio, quam me vivere.* 52. INVENIAM POL HODIE.] Haec

COMMENTARIUS.

49. HONESTE QUOMODO HINC ABEAM.] Eodem fere ſenſu dixit Phorm. V. 8. 58. *Pulchre diſcedo.*

50. ACTUM EST.] Vide ſupra I. 1. 9.

52. INVENIAM.] Comminiſcar. excogitabo. Heaut. I. 1. 56. Virgilius, Aen. IV. 478. Inveni, *germana, viam.*

 54. U-

Virgine? *Py.* Ita. utrum taceamne, an praedicem? *Dor.* Tu pol, si sapis,
Quod scis, nescis, neque de Eunucho, neque de vitio virginis.
Hac

DONATUS.

est προοικονομία ad futurum exitum fabulae. Nam dum se ulciscitur Pythias, fit indicium patri Chereae, et confirmantur nuptiae. 54. UTRUM TACEAMNE, AN PRAEDICEM?] Tertium παρέλκον: abundat enim aut UTRUM, aut NE: aut certe hoc fit, ut sit figura τμῆσις. TU POL, SI SAPIS, QUOD SCIS, NESCIS.] Non possumus nescire quod scimus. Sed ita, ut *Concordia discors.* Et *Vigilius*,

Sequiturque sequentem.

TU POL, SI SAPIS, QUOD SCIS, NESCIS.] Videamus, cur nolit Poëta de vitio virginis continuo scire Thaidem: utrum ne improviso malo vehementius commoveatur, ac doleat? an ut ex ejusdem virginis habitu vultuque isto cognoscat? quod est actuosius. An, quod proximum vero est, ut illam et Thais, et frater, ignorantes vitiatam, animosius adversus militem defendant, repetitum eam venientem, cum tanto strepitu ac minis? Nam quo ore praeterea diceret Thais Chremeti, de sororis pudore sollicito, EDUCTA EST ITA UTI TEQUE ILLAQUE DIGNUM EST: si sciret eam virginem non esse? 55. QUOD SCIS, NESCIS.] Unde in Heautont. *Nescias quod scis, si sapis.* Et hoc est quod κακόζηλον dicitur. QUOD SCIS, NESCIS.] Proverbiale est, et multum apud dialecticos tractatum: ut, *Facio, et non facio; et Amicus sum, et non sum:* et, *Audio, et non audio:* et caetera hujusmodi. DE EUNUCHO.] Quis fuerit. DE EUNUCHO.] Quod Chaerea fit, non Eunuchus. DE VITIO VIRGINIS.] Quod jam mulier facta

COMMENTARIUS.

54. UTRUM TACEAMNE, AN PRAEDICEM?] Ita Virgilius, Aen. III. 37. *Eloquar? an sileam?* Ovidius, Pont. IV. 3. 1. *Conquerar? an taceam?*

TU POL, SI SAPIS, QUOD SCIS, NESCIS.] H. e. Dissimula te scire id quod scis. Ita Plautus, Mil. II. 6. 88.

Nae tu hercle, si te Dii amant, linguam comprimes
Posthac: etiam illud, quod scies, nescíveris.

56. It-

Hac re, et te omni turba evolves, et illi gratum feceris.
Id modo dic, abiisse Dorum. *Py.* Ita faciam. *Dor.* Sed videon' Chremem?
Thais jam aderit. *Py.* Quid ita? *Dor.* Quia cum inde abeo, jam tum inceperat
Turba inter eos. *Py.* Aufer aurum hoc: ego scibo ex hoc quid fiet.

DONATUS.

56. HAC RE, ET TE OMNI TURBA EVOLVES.] Causa quaesita, cur ante jurgium cum milite Thais nesciat vitiatam virginem. ET ILLI GRATUM FECERIS.] Cui, nisi virgini? cujus crimen, ut supra, silentio texeris, praesertim tacentis injuriam suam, et sic dolentis amissam virginitatem, ut nec confessionem suae calamitatis subire possit. 57. ID MODO DIC.] ID pro *hoc*, subjunctivum pro praepositivo. 58. THAIS JAM ADERIT.] Bene dixit, ADERIT. huic enim aderit THAIS. QUIA CUM INDE ABEO.] Aliam causam ex alia supposuit: quasi diceret, *Video causam.*

COMMENTARIUS.

56. ILLI.] Non virgini, quod existimat Donatus, sed Phaedriae.
58. AURUM HOC.] Quod Thais sibi demens dederat Doriae, supra IV. I. 13.

ACTUS QUARTI
SCENA QUINTA.

CHREMES. PYTHIAS.

Ch. AT at! data hercle verba mihi sunt: vicit vinum quod bibi. Ac

DONATUS.

AT AT? DATA HERCLE VERBA MIHI SUNT.] *Hic semigravis inducitur vino Chremes priorum memor, titubans*

COMMENTARIUS.

1. DATA VERBA MIHI SUNT.] H. e. deceptus sum. And. I. 3. 6.

 Plau-

Ac dum accubabam, quam videbar mihi esse
pulchre sobrius!
Postquam surrexi, neque pes, neque mens sa-
tis suum officium facit.
Py. Chremes! *Ch.* Quis est? ehem Pythias.
vah, quanto nunc formosior Vi-

DONATUS.

in praesentibus, ut fere adpoti solent. 1. AT AT!] Interjectio est paulatim percepti atque intellecti mali. DATA VERBA] Fraus facta. DATA HERCLE VERBA.] A milite, an a meretrice, cujus jampridem dolum malum in omni re suspicatus est? an magis a vino, quasi captioso aliquo, data verba sunt? quia bibere, dulce est: ebrium fieri, turpissimum. adeo his quae sequuntur, quasi subtilem fraudem ebrietatis inducit. *Plautus* de vino,

Pedes captat primum, luctator dolosus est.

Virgilius de uva,

Tentatura pedes olim, vinctura que linguam.

2. AC DUM ACCUBABAM.] Hic verba data sunt. QUAM VIDEBAR MIHI ESSE PULCHRE SOBRIUS!] Nihil elegantius. Non dixit, videbar mihi tunc esse sobrius: sed ut hoc ipsum jam erroris esset, ac vinolentiae accumulatio, *Videbar*, inquit, *mihi nimium sobrius*. PULCHRE.] Fortiter ac nimis. 3. NEQUE PES.] Ad incessum. NEQUE MENS.] Ad facta ac dicta. SATIS SUUM OFFICIUM FACIT.] Bene: non enim omnino non facit, nam hoc insani est: sed, *non satis* facit, quod est ebrietatis. 4. QUIS EST? EHEM PYTHIAS.] Γνωμικῶς et satis miro exemplo mutatam credit, postquam ipse mutatus est. QUANTO NUNC FORMOSIOR VIDERE MIHI, QUAM DUDUM!] Hoc multum Academi-

COMMENTARIUS.

Plautus, Capt. III. 4. 118. *Verba mihi data esse video.*

VICIT VINUM.] Explicat Donatus. Ita Virgilius, Aen. I. 122. *Vicit hiems.*

3. NEQUE PES, NEQUE MENS SATIS SUUM OFFICIUM FACIT.] Imitatus Ovidius, Arte Am. I. 589.

Certa tibi à nobis dabitur mensura bibendi;
Officium praestent mensque pedesque suum.

Vide plura in Comment. majore.

6. SI-

Videre mihi, quam dudum! *Py.* Certe tu quidem pol et multo hilarior.
Ch. Verbum hercle hoc verum est, sine Cerere et Libero friget Venus.
Sed Thais multo ante venit? *Py.* Anne abiit jam a milite? *Ch.*

DONATUS.

eos juvat, qui ajunt, Prout habiti fuerimus atque affecti, ita nobis aliud atque aliud videri; et ideo nihil certi comprehendi posse. 5. CERTE TU QUIDEM POL.] Et CERTE et POL, haec dixit, ut appareret hanc vere loqui, quae sobria est: illum vero ex vino falli. Et honorifice, atque ut sobria, non dixit, temulentior, aut lascivior, sed *alacrior*. 6. VERBUM HERCLE HOC.] VERBUM proverbium. ut idem in Andria: *Verbum illud verum est, vulgo quod dici solet.* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS] Hoc si ad sententiam revoces, non conveniet ebrio: si ad petulantiam quam * sic ante dictum est. Nam et improbior factus est. Et quum tropice locutus sit, tamen ordinem naturalem servavit: nam primum cibus, deinde potus, postremo libido Venerea. FRIGET autem, quia omnis ejusmodi voluptas in calore sanguinis constituta est, qui his rebus alitur. Et FRIGET proprie, non adhaeret. Translatum enim hoc proverbium a picatione vasorum, quae frigida picem non tenent; quum alia multa meliora sint ad usum frigida, ut ferrum, argentum, aurum, et caetera hujusmodi. Nam sic alibi, *Ubi friget, huc evasit.* Et vide tres μετωνυμίας, *Cererem, Liberum, Venerem.* 7. SED THAIS MULTO ANTE VENIT?] Interrogative pronunciandum hoc. Et scias de his interrogationibus hanc ipsam esse, in quibus ita quaerimus, ut qui interrogantur, responsuri nobis se nescire videantur.

COMMENTARIUS.

6. SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS.] Citat Cicero, Nat. Deor. II. 23. *Fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum; ex quo illud Terentii:* SINE CERERE ET LIBERO FRIGET VENUS. Lucilius, Sat. IV.

Deficit alma Ceres, nec plebes pane potitur.

Horatius, Carm. III. 18. 6. *Larga nec desunt Veneris sodali*
Vina craterae.

8. AR-

Ch. Jamdudum : aetatem. lites sunt inter eos factae maxumae.
Py. Nihil dixit tum, ut sequerere sese? *Ch.* Nihil, nisi abiens mihi innuit.
Py. Eho nonne id sat erat? *Ch.* At nesciebam id dicere illam; nisi quia
Correxit miles, quod intellexi minus: nam me extrusit foras
Sed

DONATUS.

8. JAMDUDUM : AETATEM.] Quia JAMDUDUM infinitae morae est, addit AETATEM, ut ostendat multum abiisse temporis, ut factum est. JAM DUDUM : AETATEM, pro longinquo tempore. *Lucilius, Ut multos mensesque diesque: Non tamen aetatem.*

AETATEM.] Diu, longinquoque tempore ac prolixo, ut est aetas. Nam sic dicimus de die et *dieculam*, aliquantulam moram. 9. NIHIL DIXIT TUM, UT SEQUERERE SESE?] NIHIL, pro non *Virgilius:*

Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.

NIHIL, NISI ABIENS MIHI INNUIT.] Apparet quasi iratam discessisse Thaidem a Milite, et tamen sic iratam, ut illi ira consilium non ademerit. INNUIT, inquit, *quum abiret.* 10. EHO NONNE ID SAT ERAT?] Adeo simplex hic inducitur adolescens, ut a Pythia reprehendi possit. Nam quid opus fuit dicere, si innuit? AT NESCIEBAM ID DICERE ILLAM.] DICERE pro velle, vel significare. Sic alibi, *Quasi tu dicas, id factum consilio meo.*

NISI QUIA CORREXIT MILES, QUOD INTELLEXI MINUS.] Hoc videtur facetius et sapientius, quam dici ab ebrio, rustico, et adolescente debuisset. Hoc vitium tunc fit, quum Poëtae ingenium suum in personas conferunt. 11. QUOD INTELLEXI MINUS.] Verisimile hunc tantum

COMMENTARIUS.

8. AETATEM.] Ita Heaut. IV. 3. 38. Hec. V. 1. 20. Plautus, Asin. II. 2. 8. Aetatem *velim servire.*

9. MIHI INNUIT.] Meretricum nutus in blanditiis erant. Plautus, Asin. IV. 1. 39. *Neque illa ulli homini nutet, nictet, annuat.* Unde nil mirum, Chremetem, adolescentem simplicem et rusticum, artisque meretriciae ignarum, id minus intellexisse.

11. EXTRUSIT FORAS.] Plautus, Aul. Prol. 38. *Anum*

Sed eccam ipsam: miror ubi ego huic antevorterim.

DONATUS.

extrusum fuisse, non etiam vapulasse: quia miles Thaidi magis, quam huic irascitur. 12. MIROR UBI EGO HUIC ANTEVORTERIM.] Id est, hanc praecesserim. UBI.] In qua parte viae.

COMMENTARIUS.

Anum foras extrudit, *ne sit conscia.*

Phaedrus, V. 7. 39. *Ab universis capite est* protrusus foras. Ubi vide quae notavit Cl. Burm.

12. HUIC ANTEVORTERIM.] H. e. anteveneriṁ. Plautus, Capt. IV. 2. 60. *Pol moerores mi* antevortunt *gaudiis.* Caesar, B. G. VII. 7. *Omnibus consiliis* antevertendum *existimavit.*

ACTUS QUARTI

SCENA SEXTA.

THAIS. CHREMES. PYTHIAS.

Th. CREDO equidem illum jam adfuturum esse, ut illam a me eripiat. sine veniat!

Atqui si illam digito attigerit uno, oculi illico effodientur. Us-

DONATUS.

1. CREDO EQUIDEM ILLUM JAM ADFUTURUM ESSE, UT ILLAM A ME ERIPIAT.] Vides ut ex ipsis appareat verbis, quam concita et recens a litigio veniat Thais. Itaque nec nominat militem, nec virginem: sed pronomine utrumque significat, quasi in medio constituta negotio. ADFUTURUM ESSE.] Id est, adventurum: ut *Affuit et Mnestheus.* SINE VENIAT.] Quasi dicat, sine * nullis. Et comminantis est: ut, *Sine modo.* 2. ATQUI SI IL-

COMMENTARIUS.

2. SI ILLAM DIGITO ATTIGERIT UNO.] H. e. Si vel levissime attigerit. Plautus, Pers. V. 2. 15. *Ne sis me* uno digito attigeris.

Si-

Usque adeo ego illius ferre possum ineptias, et magnifica verba,
Verba dum sint: verum enim si ad rem conferentur, vapulabit. *Ch.*

DONATUS.

IAM DIGITO ATTIGERIT UNO.] Moris comminantium est, ad exiguum revocare commissa, quae se ulturos praedicent. OCULI ILLICO EFFODIENTUR.] Et foemineae minae sunt, et in libidinosos quam maxime: Nam hunc suspicatur amatorem esse virginis. Sic et alibi,

Ut ego unguibus facile illi in oculos involem venefico.

In oculos autem maxime saevire foeminas, et Tragoediae fere omnes, et Comoediae protestantur. 3. USQUE ADEO EGO ILLIUS FERRE POSSUM INEPTIAS, ET MAGNIFICA VERBA.] Non dixit, Usque adeo illum possum amare: sed, quam insuavis jam diu sit, ostendit, dicendo, FERRE POSSUM. Et cito ostendit, quae sit amicitia militis. INEPTIAS, inquit, ET MAGNIFICA VERBA. 4. VERBA DUM SINT.] Hoc est, quae vim non admisceant rerum. VERUM ENIM SI AD REM CONFERENTUR, VAPULABIT.] Si discesserit a verbis: et rem experiri coeperit, vapulabit. Et bona locutio: ut si dicas, Verba ad rem contulit.

COMMENTARIUS.

Similis locutio occurrit in Evangelio Lucae XI. 46.

OCULI ILLICO EFFODIENTUR.] Minae atrocissimae in Comoediis usitatae. Plautus, Aul. I. 1. 14.

Oculos hercle, ego istos, improba, effodiam tibi.

3. ILLIUS FERRE POSSUM INEPTIAS.] Imitatus Cicero, Att. XIII. 36. *Hae meae tibi* ineptiae, *fateor enim, ferendae sunt.*

MAGNIFICA VERBA.] Haec *magnificentia* dicitur Phorm. V. 7. 37. Plautus, Curc. IV. 4. 23. *ego tua* magnifica verba, *neque istas tuas magnas minas Non pluris facio, quam ancillam meam, quae latrinam lavat.* Tibullus, II. 6. 11.

Magna loquor, sed magnifice *mihi magna locuto*
Excutiunt clausae fortia verba fores.

Livius, XXV. 22. *Quibus Hannibal* magnifice *respondit.* Suetonius, Calig. 44. Magnificas *literas misit.*

4. SI AD REM CONFERENTUR.] H. e. Si exsequatur, quae minatus est. Verba enim et Res opponuntur. Heaut. IV. 2. 23. Adelph. II. 1. 10.

7. Qur

Ch. Thais, ego jam dudum hic adſum. *Th.* O mi Chreme, te ipſum exſpectabam.
Scin' tu turbam hanc propter te eſſe factam? et adeo ad te attinere hanc
Omnem rem? *Ch.* Ad me? quî, quaeſo, iſtuc? *Th.* Quia dum tibi ſororem ſtudeo
Reddere et reſtituere; haec atque hujuſmodî ſum multa paſſa.
Ch. Ubi ea eſt? *Th.* Domi apud me. *Ch.* Hem! *Th.* Quid eſt?
Educta ita, uti teque illaque dignum eſt. *Ch.* Quid ais? *Th.* Id quod res eſt.

Hanc

DONATUS.

hoc eſt, agere, quod dicebat, aggreſſus eſt. 7. AD ME? QUI, QUAESO, ISTUC!] Et ruſticus, et timidus, et pudens commotus eſt meretriculae dicto. 8. REDDERE ET RESTITUERE.] Proprie *redditur* cupientibus, ut domino ſervus: *Reſtituitur* cupiens, ut patriae civis: *Redditur*, et *reſtituitur*, cupiens cupientibus, ut parenti filius. Ergo in hac utrumque eſt, et *reddi* et *reſtitui*. HAEC ATQUE HUJUSMODI SUM MULTA PASSA] Mulier facunda meretrix, haec imputat adoleſcenti quae vidit, et alia, quibus interfuit. 9. HEM!] Extimuit adoleſcens, cum ſororem ſuam in domo meretricis eſſe audivit: cui rei ſtatim occurrit Thais. 10. EDUCTA] Subauditur *eſt*. UTI TEQUE ILLAQUE DIGNUM EST] Bene purgavit, quod ex factu meretricio exſpectabatur. Non inquit, *ut me dignum eſt*, apud me eſt. QUID AIS?] Recte: quia mirum apud

COMMENTARIUS.

7. QUI, QUAESO, ISTUC?] Haec Acidalii lectio eſt, et Franciſci Hare; ſed et ex duobus Mſſ. laudat Cl. Bentlejus. Ita Phorm. II. 2. 16. Vulgo, QUI? QUASI ISTUC. Senſu obſcuro, vel nullo. 8. REDDERE AC RESTITUERE.] Ita Cicero, Dom. 28. *Utrum me patria ſic accepit, ut lucem, ſalutemque redditam ſibi ac reſtitutam accipere debuit, an ut crudelem tyrannum?*

13. Ne

Hanc tibi dono do, neque repeto pro illa quidquam abs te pretii.

Ch. Et habetur, et refertur, Thais, a me, ita uti merita es, gratia.

Th. At enim cave, ne prius, quam hanc a me accipias, amittas, Chreme.

Nam haec ea 'ſt; quam miles a me vi nunc ereptum venit.

Abi tu, ciſtellam, Pythias, domo effer cum monumentis.

DONATUS.

meretricem liberaliter educatam. 11. HANC TIBI DONO DO.] Melius dixit, quam *Dono:* ut donum placidius videatur et praeſtantius. NEQUE REPETO PRO ILLA QUICQUAM ABS TE PRETII.] Ex eo quod potuit jure facere, beneficium demonſtravit, oratorie decens ſerio, non eſſe facturam. 12. ET HABETUR ET REFERTUR, THAIS, A ME.] Qui habet apud ſe gratiam, nondum retulit. *Retulit* qui deſtitit habere. Multum ergo hic dixit, et HABETUR GRATIA et REFERTUR. Quem ſenſum tranſtulit *Salluſtius*, in bellum Jugurthinum, *Arma, pecuniam, ſume, utere: et quoad vixeris, numquam redditam tibi gratiam putaris, ſemper apud me integra erit.* 13. NE PRIUS, QUAM HANC A ME ACCIPIAS, AMITTAS, CHREME.] Hoc in Comoedia licet more vulgi dicere. Caeterum non poteſt amitti, quod nondum acceptum ſit. An quia jam dudum ſumtum ſit? 14. NAM HAEC EA 'ST, QUAM MILES A ME VI NUNC EREPTUM VENIT.] Non ad deterrendum, ſed ad praeparandum animum adoleſcentis haec dicit, quem audacem putat, aliter ac res ipſa eſt. Nam mox Thais mutabit orationem, et dicet, *Quicum res tibi eſt, peregrinus eſt: Minus potens quam tu, minus notus, minus amicorum hic habens.* 15. CUM MONUMENTIS.] *Monu-*

COMMENTARIUS.

13. NE PRIUS, QUAM HANC A ME ACCIPIAS, AMITTAS.] Cicero, Fam. IV. 5. *Quid horum fuit quod non prius, quam datum eſt, ademtum ſit?* Videtur eſſe ὀξύμωρον.

15. CISTELLAM CUM MONUMENTIS.] Frequens ejuſmodi *monumen-*

Ch. Viden' tu illum, Thais? *Py.* Ubi sita 'st? *Th.* In risco. odiosa cessas?
Ch. Militem secum ad te quantas copias adducere?
Atat. *Th.* Num formidolosus, obsecro, es, mi homo? *Ch.* Apage sis;
Egon' formidolosus? nemo 'st hominum, qui vivat, minus.
Th. Atque ita opus est. *Ch.* Hau! metuo, qualem tu me esse hominem existumes.

Th.

D O N A T U S.

menta sunt, quae Graeci dicunt *γνωρίσματα καὶ σπάργανα.*
16. VIDEN' TU ILLUM, THAIS?] Longe videre, timoris est indicium. UBI SITA 'ST?] Trepidantes personas immiscuit. IN RISCO.] Cista pelle contecta: nomen Phrygium. 17. QUANTAS COPIAS.] Proprie dixit COPIAS: nam sic dicuntur legiones in unum collectae. Convenit tamen rudi et rustico adolescenti, sex homines, COPIAS dicere: Militem scilicet, Parasitum, Donacem, Syriscum, Simalionem, Sangam. 18. NUM FORMIDOLOSUS, OBSECRO, ES, MI HOMO?] FORMIDOLOSUS, et terribilis, et timidus intelligitur. APAGE SIS.] *Plautus* in Trinummo, *Apage, amor.* 20. ATQUE ITA OPUS EST.] Ut minus formidolosus sis. METUO, QUALEM TU ME ESSE HOMINEM

C O M M E N T A R I U S.

numentorum mentio in fabulis. Intelliguntur autem vel munuscula quaedam, quibuscum infantes exponebantur, atque unde agnosci poterant; vel crepundia in collo pendere solita. Sed et hinc gentem et familiam cognoscere licebat, si forte pueri vel puellae à praedonibus raperentur. Vide Heaut. IV. 1. 36. seqq. Plautus, Rud. IV. 4. 37.

ea quae olim parvá gestavit crepundia,
Istic in ista cistella insunt.

Consule porro P. Victorium, Var. Lect. II. 3.
16. Risco.] In Repositoriis vestium muliebrium *ῥίσκος* numeratur Polluci, Lib. X. c. 31. Nonius Marcellus exponit *loca in parietibus angusta.*
18. FORMIDOLOSUS.] H. e. timidus et formidans. Sed frequentius

tiur

Th. Immo hoc cogitato; quicum res tibi est, peregrinus est;
Minus potens quam tu; minus notus, minus amicorum hic habens.
Ch. Scio istuc. Sed tu quod cavere possis, stultum admittere 'st.
Malo ego, nos prospicere, quam hunc ulcisci, accepta injuria.
Tu abi, atque obsera ostium intus, ego dum hinc transcurro ad forum.

DONATUS.

EXISTUMES.] Videtur ebrius factus hic Chremes jam etiam displicere nolle mulieri. Nam idcirco fatetur, se timere malam opinionem Thaidis de se. Et, METUO QUALEM TU ME EXISTUMES, nove dixit: pro, *Metuo ne ignara sis.* 21. PEREGRINUS EST; MINUS POTENS QUAM TU.] Quam * postquam tamen ipsa non eloquitur, quid efficiatur, ex eo quod ait, PEREGRINUS EST; MINUS POTENS QUAM TU: bene sic dixit: quia tardum fuit dicere: *Ille impotens, tu potens*, et caetera. 23. SED TU, QUOD CAVERE POSSIS.] Ostendere vult *Terentius*, plures sententias ad timiditatem congruere, quam ad audaciam. Nam et mox dicturus est, OMNIA PRIUS EXPERIRI, QUAM ARMIS, SAPIENTEM DECET. Quia ex providentia timor, ex audacia temeritas provenit. ADMITTERE 'ST.] Fieri sinere. Et melius dixit, quam *Pati.* hoc generale est. Nam nunc ADMITTERE, *pati fieri* significat. 24. MALO EGO, NOS PROSPICERE.] Providere ne fiat: id est, prospicere et cavere. ab eo quod praecedit, id quod sequitur. ACCEPTA INJURIA.] Hic causa ostenditur, cur illud malit. 25. OBSERA OSTIUM INTUS.] Pavidi consilium nihil aliud conti-

COMMENTARIUS.

tius passive usurpatur pro formidando et metuendo. Plautus Amph. V. 1. 65. *Nimis* formidolosum *facinus praedicas.* Sallustius Catil. 7. de Regibus: *iis aliena virtus* formidolosa *est.*

21. PEREGRINUS.] Cui adeo difficile sit, lites sequi in loco alieno. Ita And. IV. 5. 15.

25. TRANSCURRO AD FORUM.] Ibi enim obambulabant advocati

Volo ego adesse hic advocatos nobis in turba
    hac. *Th.* Mane.
Ch. Melius est. *Th.* Mane. *Ch.* Omitte: jam
    adero. *Th.* Nihil opus est istis, Chreme:
Hoc modo dic, sororem illam tuam esse, et te
    parvam virginem
Amisisse: nunc cognosse: signa ostende. *Py.*
    Adsunt. *Th.* Cape.

Si

DONATUS.

net post claustra et fugam. Nam *sera* est claustrum januae. Transcurro ad forum.] Transcurro dixit, non *Curro*: ut proximitatem fori ostenderet. 26. Volo ego.] Quasi minus timeat: *cupio* non inquit, sed volo.
In turba hac.] Vide timidum *turbam* appellare, quam mulier non timet. 27. Melius est.] Fugae occasionem hic cupit dari. Mane.] Hoc gestu jam adjuvatur. Omitte: jam adero.] Ex hujus verbis apparet, etiam manu comprehensum esse adolescentem. Omitte: jam adero.] Quia causam probari non videt, celeritatem redeundi pollicetur. Nihil opus est istis.] Istis, utrum advocatis, an istis omnibus quae dixisti? *Virgilius*,
Aut quid petis istis?
28. Hoc dic modo, sororem illam tuam esse.] Ordine est executus: primo utrum personam habeat, Dic, sororem, inquit, illam tuam esse. Utrum negotium habeat, Et te parvam virginem amisisse. Cur hodie agat, Nunc cognosce. Et unde probet, Signa ostende. Haec omnia sic pronuncianda sunt; ut et justa

COMMENTARIUS.

cati et causi dici, venalem operam suam offerentes; atque hinc ἀγοραῖοι dicti. Cicero, de Orat. III. 33. *M. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem* foro. *quod erat insigne, eum qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio referretur.*

I i 2   30. Si

Si vim faciet, in jus ducito hominem: intel-
lextin'? *Ch.* Probe.
Th. Fac animo haec praesenti dicas. *Ch.* Faciam.
Th. Attolle pallium.
Perii! huic ipsi est opus patrono, quem defen-
sorem paro.

DONATUS.

et facta facilia demonstrentur. 30. SI VIM FACIET, IN JUS DUCITO HOMINEM.] Et recte: quia violento civiliter resisti solet. 31. FAC ANIMO HAEC UT PRAESENTI DICAS.] Haec non dicerentur a Thaide, nisi in illius vultu pavor nimius appareret. FACIAM.] Adjuvandam pronunciatione: FACIAM enim, timide dictum est. ATTOLLE PALLIUM.] His verbis Chremetis demonstravit nimium liberaliter pavidi adolescentuli animum. ATTOLLE PALLIUM.] Vel quia simplex est, vel quia ebrius, pallium trahit Chremes. 32. PERII! HUIC IPSI EST OPUS PATRONO.] Haec meretricis querela rudem adolescentulum magis et honeste natum, quam culpandum esse demonstrat.

COMMENTARIUS.

30. SI SIM FACIET.] Ita supra IV. 1. 2. Infra IV. 7. 37. Plautus, Pseud. V. 2. 4. *Hoc me vetat*, vim facere *nunc*.

IN JUS DUCITO HOMINEM.] H. e. ad tribunal Praetoris, seu in locum judicii. Ita Phorm. V. 7. 43. *In jus ambula*. Et V. 7. 88. *in jus eamus*. Plautus, Mostell. V. 1. 40. *Quin et illum in jus jube ire*.

31. ANIMO PRAESENTI.] H. e. Constanti et intrepido. Phorm. V. 7. 64.

ATTOLLE PALLIUM.] Qui rei seriae erant intenti, Pallium, instar togae ad pedes demissum, attollebant vel colligebant. Id Chremetem, futurum defensorem suum, vult facere Thais. Vide Comment. majorem.

ACTUS

ACTUS QUARTI SCENA SEPTIMA.

THRASO. GNATHO. SANGA. CHREMES. THAIS.

Thr. HANCCINE ego ut contumeliam tam insignem in me accipiam, Gnatho?

Mori me satius est. Simalio, Donax, Syrisce; sequimini. Pri-

DONATUS.

1. HANCCINE EGO UT CONTUMELIAM.] *Hic rursus inepti vanitas Militis demonstratur, ad amicam tanquam ad hostilem exercitum pergentis irritato animo, concitato cursu, inclinata chlamyde, trepidi et quatientis caput. Et haec verba pro hortatu Imperatoris accipienda sunt: quandoquidem omnia de exercitu transferuntur.* CONTUMELIAM vero proprie, et ut miles. *Sallustius, Ne qua contumelia.* CONTUMELIAM TAM INSIGNEM IN ME ACCIPIAM, GNATHO?] Apparet, Gnathonem et dehortatorem esse certaminis, et ad pocula militem provocare: maxime cum videat persuasisse ista consilia, ut hoc certamen moveretur. TAM INSIGNEM.] INSIGNEM, ut miles dixit, quia *insignia* armorum sunt. 2. MORI ME SATIUS EST.] Ridicula praesumptio: tanquam adversus meretricem jurgia nunquam Thraso sumere ausus esset, nisi morte proposita.

COMMENTARIUS.

1. UT.] Particula haec indignationi et stomacho inservit. Horatius, Epod. XVII. 56. *Inultus ut tu riseris.*

CONTUMELIAM TAM INSIGNEM IN ME ACCIPIAM.] Cicero, Verr. III. 41. *Habet enim quendam aculeum* contumelia, *quem pati pudentes ac viri boni difficillime possunt.* Suetonius, Caes. 79. *Adjecit ad tam* insignem *despecti Senatus* contumeliam *multo arrogantius factum.* Dicitur vero *contumelia accipi* eodem sensu, quo *metus*. Heaut. II. 3. 96. *Injuria*, Cic. Tusc. V. 19.

2. MORI ME SATIUS EST.] Vide supra I. 1. 21. Plautus, Truc. IV. 2. 29. *Mortuum hercle me, quam ut id patiar, mavelim.*

Primum aedeis expugnabo. *Gn.* Recte. *Thr.* Virginem eripiam. *Gn.* Probe.
Thr. Male mulcabo ipsam. *Gn.* Pulchre. *Thr.* In medium huc agmen cum vecti, Donax:
Tu,

DONATUS.

Ergo velut mortis contemptu opus est ad tale praelium. MORI ME SATIUS EST.] Quasi ille sibi dicat, vel molestum esse certamen, vel amicam non esse laedendam. SIMALIO.] Et hoc concitate pronunciandum est. SEQUIMINI.] Hujusmodi militia per tumultum repente suscipitur, et dicitur *Evocatio*: ubi dux alloquitur cives, *QUI REM PUBLICAM SALVAM VULTIS, ME SEQUIMINI.* Unde *Virgilius* sic ait, *desuetaque bello*
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Ipse vocat pugnas: sequitur tum caetera pubes.

3. PRIMUM AEDES EXPUGNABO.] Debet hic esse vociferatio vana ad hoc, et verbum militis cum quodam motu ingenti, et per immanes minas, sine ulla vi rerum. Vanaque comminatio est velle aedes expugnare, cum foris sit meretrix. 4. MALE MULCABO IPSAM.] Vide ordinem belli. Primo expugnatio moenium. tum recuperatio captarum rerum. demum poena praedonum. PULCHRE.] Postquam non obtinuit, quod volebat, Gnatho, assentatur ad omnia. Vide autem manifestam irrisionem ex ipso genere laudandi. Nam quid est in *aedium expugnatione* recti? quid in *virginis ereptione* probitatis? quid in *male mulcanda muliere* pulchritudinis? Sed hoc est, quod ait supra de se ipso parasitus, *Quidquid dicunt, laudo.* IN MEDIUM HUC AGMEN CUM VECTI, DONAX.] Mire composita ad contemtum nomina legionariorum sunt. Nam DONAX ab arundine, veluti sit inanis et fragilis, nomen sortitus est. IN MEDIUM HUC.] Ridicule satis. Armaturas leves non putat adversus Thaidem idoneas: et ideo *agmen cum vecti* vult venire in medium. An ideo *cum*

COMMENTARIUS.

SEQUIMINI.] Explicat Donatus. Livius. III. 27. *Accelera signifer, sequere miles.* Et cap. 38. *Sequimini pro vexillo cuspidem meam.*

4. MALE MULCABO IPSAM.] Ita Adelph. I. 2. 10. Atrius, Am... plu...uone: *aetate an mala*

Me-

Tu, Simalio, in sinistrum cornu: tu, Syrisce, in dexterum.
Cedo alios: ubi centurio est Sanga, et manipulus furum? *Sa.* Eccum adest. *Thr.*

DONATUS.

vecti, quia ad expugnationem venitur aedium? 5. SIMALIO.] A simio, vel a simia derivatum est, ob foeditatem oris vel nasi. SYRISCE.] Jam diminutivum est a *Syro*. TU, SIMALIO. IN SINISTRUM CORNU: TU, SYRISCE, IN DEXTERUM.] Hic agmen instruitur. Facetum autem est, cum a rebus magnis res ridiculae deriventur.

6. CEDO ALIOS.] Non *reliquos* dixit, sed ALIOS, quasi multi sint. SANGA.] Nec *sangarius* saltem, ut nomen esset. MANIPULUS FURUM.] MANIPULUS proprie est militis. Cum Romani et Latini sub uno Centurione bellum aggressuri deputabantur, sibi sertum vel coronam ex *manipulo* herbae, vel hujusmodi, conficiebant, quem pro signo sequebantur. Merito ergo Centurionem videns, *manipulum* desideravit: hoc est, coquum videns, convivas desiderat: qui apparaverat, quotiens locus affuit, id est, convivium est constitutum. Alii MANIPULUM FURUM, coci discipulos esse putant. ECCUM ADEST.] Pro

COMMENTARIUS.

Male *a me vis* mulcari *exemplis omnibus?* Phaedrus, I. 3. 2. Male mulcatus *graculus*. Ubi vide Interpretes; et J. Fr. Gronovium ad Liv. XXVIII. 30. et Plaut. Stich. III. 1. 19. et Observ. IV. 24.

CUM VECTI.] Erat *vectis* palus ferreus, quo muri vel aedes expugnandi vel furandi gratia perfodiebantur. Eodem instrumento amatores amicarum procacium fores pulsabant. Horatius, Carm. III. 26. 7. *et* vectes, *et arcus oppositis foribus minaces.*

6. CENTURIO.] Ita dictus, qui *centum* peditibus praeerat, quales bini in singulis manipulis.

MANIPULUS FURUM.] Unde *manipulus* dictus, refert Ovidius, Fast. III. 115. de signis militaribus:

Illaque de foeno, sed erat reverentia foeno,
Quantum nunc Aquilas cernis habere tuas,
Pertica suspensos portabat longa maniplos:
Unde maniplaris *nomina miles habet.*

Intelligit autem cohortem servorum, qui *furum* nomine dicti veteribus.

Thr. Quid, ignave? peniculon' pugnare, qui
istuc huc portes, cogitas?
Sa. Egon'? Imperatoris virtutem noveram, et
vim militum:
Sine sanguine hoc fieri non posse; qui absterrgerem vulnera?
Thr. Ubi alii? *Sa.* Qui, malum, alii? solus
Sannio servat domi.

DONATUS.

se ac pro discipulis Sanga. 7. QUID? IGNAVE?] Apparet, coquum ad repentinum strepitum sic exisse, ut ad artem suam fuerat expeditus. 8. EGON'?] Haec causa est. IMPERATORIS VIRTUTEM NOVERAM, ET VIM MILITUM.] Hoc plus habebit salis, si sic intellectum fuerit, ut *Sanga* uno eodemque tempore et quaerat quid dicat, simulque respondeat, *Hoc noveram, sine sanguine fieri non posse*, scilicet ἀπροσδοκήτως. Quid igitur si hoc sciebat?
9. QUI ABSTERGEREM VULNERA?] Quasi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc est? unde vulnera? quorum vulnera? utrum utriusque partis? an, quod magis ridiculum est, suorum? 10. QUI, MALUM.] MALUM, per παρένθεσιν suaviter infertur. *Plautus* in Epidico, *Quae (malum) haec impudentia est*? Et non interponitur MALUM, nisi oculis conversis ad eum, qui id quod reprehendimus,

COMMENTARIUS.

7. IGNAVE.] *Ignavus* proprie forti opponitur. Plautus, Capt. II. 2. 12.

PENICULO.] Festus: Peniculi, *spongiae longae propter similitudinem caudarum, appellatae.* Utebantur iis ad mensas detergendas. Quo respexit Plautus, Menaechm. I. 1. 1.

Juventus nomen Peniculo mihi,
Ideo quia mensam, quando edo, detergeo.

9. QUI ABSTERGEREM VULNERA?] Spongiis seu peniculis veteres ad vulnera vel abstergenda vel obliganda esse usos, è Medicorum libris patet. Apulejus, Miles. 1. *Quod vulnus, qua maxime patebat, spongia offulciens.*

10. QUI, MALUM, ALII?] MALUM indignantis particula est. Ita Heaut. II. 3. 77. IV. 3. 38. Adelph. IV. 2. 5. et 18. Phorm. IV. 5. 11. V. 7. 55. Plautus, Amph. II. 1. 45. *Quo id malum, pacto potest fieri?* So-

Thr. Tu hosce instrue: hic ego ero post principia: inde omnibus signum dabo.

Gn. Illuc est sapere! ut hosce instruxit, ipsus sibi cavit loco.

Thr. Idem hoc jam Pyrrhus factitavit. *Ch.* Viden' tu, Thais, quam hic rem agit?

Ni-

DONATUS.

dixerit. Malum nunc interjectio est. Solus Sannio servat domi.] Haec figura παρόμοιον dicitur. Solus Sannio servat domi.] Ut, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat.* Servat domi.] Pro remanet, ut observet. Nam servat domum, rectum erat: non, servat domi, si *custodit* intelligeretur. Vel Servat, pro sedet: ab eo quod sequitur, id quod praecedit. Nam non *servat*, nisi qui prius in eo loco sederit. 11. Post principia.] Magnifice ad risum commovendum. Nam dicere debuit, *post vos.* Et hunc locum sibi optimum elegit, ut timidus. Post principia.] Militare dictum est. Et ambigunt multi, an in extremo agmine sit hic locus, an in medio. Inde omnibus signum dabo.] Tanquam non omnibus dari possit, si aliunde detur. 12. Ipsus sibi cavit loco.] An Loco simpliciter, quia *post principia*? an Loco, *in loco, opportune* et εὐκαίρως? *Terentius* in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.* An pro, *de loco.* 13. Idem hoc jam Pyrrhus factitavit.]

DONATUS.

Solus Sannio servat domi.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 196. *Bene facit: quia nos eramus peregre, tutatus est domi.*

11. Post principia.] *Principia* in castris dicta tabernacula publica, in quibus militares magistratus jura militibus reddebant, atque ubi aquilae et signa custodiebantur. In ipsa acie erat ultimus Triariorum locus; atque adeo opportunissimus fugae. Tacitus, Hist. I. 48. Post *principia paulatim recedunt, atque inde cum paucis fugae se mandant.* Livius, II. 65. *Cessere magis, quam pulsi hostes sunt, quia ab tergo erant clivi, in quos* post principia *integris ordinibus tutus receptus fuit.* Sed vide Comment. majorem.

13. Pyrrhus.] Nimis gloriosa et ridicula comparatio. Idem fecisse Xerxem refert Justinus, II. 10. 23.

Thr. Quid, ignave? peniculon' pugnare, qui istuc huc portes, cogitas?
Sa. Egon'? Imperatoris virtutem noveram, et vim militum:
Sine sanguine hoc fieri non posse; qui abstergerem vulnera?
Thr. Ubi alii? *Sa.* Qui, malum, alii? solus Sannio servat domi.

DONATUS.

se ac pro discipulis Sanga. 7. QUID? IGNAVE?] Apparet, coquum ad repentinum strepitum sic exisse, ut ad artem suam fuerat expeditus. 8. EGON'?] Haec causa est. IMPERATORIS VIRTUTEM NOVERAM, ET VIM MILITUM.] Hoc plus habebit salis, si sic intellectum fuerit, ut *Sanga* uno eodemque tempore et quaerat quid dicat, simulque respondeat, *Hoc noveram, sine sanguine fieri non posse*, scilicet ἀπροσδοκήτως. Quid igitur si hoc sciebat?

9. QUI ABSTERGEREM VULNERA?] Quasi hoc fuerit auxilii genus. Quid hoc est? unde vulnera? quorum vulnera? utrum utriusque partis? an, quod magis ridiculum est, suorum? 10. QUI, MALUM.] MALUM, per παρένθεσιν suaviter infertur. *Plautus* in Epidico, *Quae (malum) haec impudentia est?* Et non interponitur MALUM, nisi oculis conversis ad eum, qui id quod reprehendimus,

COMMENTARIUS.

7. IGNAVE.] *Ignavus* proprie forti opponitur. Plautus, Capt. II. 2. 12.

PENICULO.] Festus: Peniculi, *spongiae longae propter similitudinem caudarum, appellatae.* Utebantur iis ad mensas detergendas. Quo respexit Plautus, Menaechm. I. 1. 1.

> *Juventus nomen* Peniculo *mihi*,
> *Ideo quia mensam, quando edo, detergeo.*

9. QUI ABSTERGEREM VULNERA?] Spongiis seu peniculis veteres ad vulnera vel abstergenda vel obliganda esse usos, è Medicorum libris patet. Apulejus, Miles. 1. *Quod vulnus, qua maxime patebat, spongia offulciens.*

10. QUI, MALUM, ALII?] MALUM indignantis particula est. Ita Heaut. II. 3. 77. IV. 3. 38. Adelph. IV. 2. 5. et 18. Phorm. IV. 5. 11. V. 7. 55. Plautus, Amph. II. 1. 45. *Quo id* malum, *pacto potest fieri?* So-

Thr. Tu hoſce inſtrue: hic ego ero poſt principia: inde omnibus ſignum dabo.

Gn. Illuc eſt ſapere! ut hoſce inſtruxit, ipſus ſibi cavit loco.

Thr. Idem hoc jam Pyrrhus factitavit. *Ch.* Viden' tu, Thais, quam hic rem agit?

Ni-

D O N A T U S.

dixerit. Malum nunc interjectio eſt. Solus Sannio servat domi.] Haec figura παρόμοιον dicitur. Solus Sannio servat domi.] Ut, *Sola mihi tales caſus Caſſandra canebat.* Servat domi.] Pro remanet, ut obſervet. Nam servat domum, rectum erat: non, servat domi, ſi *cuſtodit* intelligeretur. Vel Servat, pro ſedet: ab eo quod ſequitur, id quod praecedit. Nam non *ſervat*, niſi qui prius in eo loco ſederit. 11. Post principia.] Magnifice ad riſum commovendum. Nam dicere debuit, *poſt vos.* Et hunc locum ſibi optimum elegit, ut timidus. Post principia.] Militare dictum eſt. Et ambigunt multi, an in extremo agmine ſit hic locus, an in medio. Inde omnibus signum dabo.] Tanquam non omnibus dari poſſit, ſi aliunde detur. 12. Ipsus sibi cavit loco.] An Loco ſimpliciter, quia *poſt principia*? an Loco, *in loco*, *opportune* et εὐκαίρως? *Terentius* in Adelphis, *Pecuniam in loco negligere, maximum interdum eſt lucrum.* An pro, *de loco.* 13. Idem hoc jam Pyrrhus factitavit.]

D O N A T U S.

Solus Sannio servat domi.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 196. *Bene facit: quia nos eramus peregre, tutatus eſt* domi.

11. Post principia.] *Principia* in caſtris dicta tabernacula publica, in quibus militares magiſtratus jura militibus reddebant, atque ubi aquilae et ſigna cuſtodiebantur. In ipſa acie erat ultimus Triariorum locus, atque adeo opportuniſſimus fugae. Tacitus, Hiſt. I. 48. Poſt principia *paulatim recedunt, atque inde cum paucis fugae ſe mandant.* Livius, II. 65. *Ceſſere magis, quam pulſi hoſtes ſunt, quia ab tergo erant clivi, in quos* poſt principia *integris ordinibus tutus receptus fuit.* Sed vide Comment. majorem.

13. Pyrrhus.] Nimis glorioſa et ridicula comparatio. Idem feciſſe Xerxem refert Juſtinus, II. 10. 23.

 15. Quon

Nimirum consilium illud rectum est de occludendis aedibus.

Tha. Sane, quod tibi nunc vir videatur esse hic, nebulo magnus est.

DONATUS.

Irridet quidem Poëta: veruntamen ostendit, officium Imperatoris hoc esse, ne se in periculum projiciat. Sic *Sallustius*, *Et in praeliis actu promptus.* Et hoc totum, quasi in Palliata: sed concessum Poëtis fuit. PYRRHUS autem peritissimus strategematωn fuit: primusque, quemadmodum ea disciplina per calculos in tabula traderetur, ostendit. 14. NIMIRUM CONSILIUM ILLUD RECTUM EST.] Et nova locutio, et superiori similis, *Nimirum dabit haec Thais mihi magnum malum*, pro, sine dubio rectum est.

15. SANE, QUOD TIBI NUNC VIR VIDEATUR ESSE HIC, NEBULO MAGNUS EST: NE METUAS.] Figurata locutio, et praeterea ὑπέρβατον intermixtum. Nam hic ordo et sensus, ut sit dictum, *Ne metuas: sane qui tibi vir videtur esse, hic nebulo magnus est.* Et recte: nam obterretur adolescens, et aetate militis, quod jam vir est: et magnitudine, quod magnus corpore: quae utraque in illo vana esse, meretrix ut experta denunciat. NEBULO autem, vel inanis, vel vanus, aut mollis, ut est nebula, dicitur. Et hoc εἰρωνικῶς dictum est. Meretrix, frustra metuentem corripiens Chremetem, *Sane*, inquit, *quod tibi nunc vir videatur esse.* Et deest, *Non est:* ut sit, Non est quod tibi nunc vir videatur esse: hic nebulo magnus est. Sic et alibi,

Si in platea hac te offendero post unquam, nihil quod dicas mihi,
Alium quaerebam: iter hac habui: periisti.

COMMENTARIUS.

15. QUOD TIBI NUNC VIR VIDEATUR ESSE HIC, NEBULO MAGNUS EST.] Sensus est: *Quod tibi nunc vir videatur esse hic, id non est: nebulo magnus est.* Ita Heaut. I. 2. 30. Lucilius apud Non. V. *Nebulones.*:

Nugator quidam, ac nebulo *sit* maximu' *multo.*

Idem, Sat. incerta:

Nequam et magnus *homo, lanionum immani' canes ut.*

Non igitur in bonum tantum, sed et in malum sensum usurpatur τὸ *magnus.* Quod Galli et Belgae imitantur.

16. Ni-

Ne metuas. *Ch.* Quid videtur? *Tha.* Fundam tibi nunc nimis vellem dari,

Ut tu illos procul hinc ex occulto caederes: facerent fugam. *Thr.*

DONATUS.

Ut fit, Non eſt quod dicas mihi. 16. Quid videtur?] Non diceret miles, ſi ſtaret in ſententia: ſed jam videtur timore mutatus. Quid videtur?] Dubitandi eſt quod dictum ſit, *Quid videtur*? Ego ſane hoc Militem puto dicere, quem paulatim a violentis atque acribus principiis ad terrorem deſidiamque perducit timor. Nam primo ipſe praecedit, utpote qui dicat, *Sequimini.* Dum denique propius deventum eſt, *poſt principia* refert pedem. Poſt jam nihil ipſe audet, ſed quaerit conſilium Paraſiti. Denique, ubi cominus res gerenda eſt, dixit *Mane*, et continet irruentes. Ad poſtremum diffiſus, neſcit quid agat: ad paraſitum ſpectans, *Quid agimus*, inquit? Fundam tibi nunc.] Mire Paraſitus hoc ait: vel quia Militem nolle videt, vel quia non audet impugnare, conſilium formidoloſum, et aptum metuenti dedit, ſubtiliter tamen: nam *funda* pugnant, qui cominus non poſſunt: et *ex occulto*, qui non audent palam. Sed honeſta cauſa, non, quia timeas, inquit, ſed *ut fugiant:* tanquam niſi hoſtes fugerint, non ſit tutum accedere. Fundam tibi.] Non dixit haſtam, ut lanceam: ſed ſagittam, fundam, quae nimirum longe jactatur. ut ex hoc intervallo pavorem oſtenderet non audentis accedere. Et mire tibi: tanquam ipſe Paraſitus nec hoc audeat. Sunt autem qui putent haec a Thaide ad Chremetem dici, ſed male. non enim conveniunt iſta meretricis dictis ſuperioribus: niſi quia movet me, quod ex occulto dicit: quaſi conſtet ei, jamdudum videri militem, et ipſum non vidiſſe, cum qua pugnaturus ſit. 17. Ut tu illos.] Meretricem ſcilicet cum ſuis ut alibi, *Hos prius introducam*. Ut caederes.] Pro caedendo cogeres ut facerent fugam. Facerent fu-

COMMENTARIUS.

16. Nimis vellem.] Ita Adelph. IV. 1. 6. Plautus, Aſin. II. 3. 43. Nimis vellem *habere perticam.* Sunt autem haec Thaidis ad Chremetem verba. Vide Comment. majorem.

19. Om-

Thr. Sed eccam Thaidem ipſam video. *Gn.* Quam mox irruimus? *Thr.* Mane.
Omnia prius experiri, quam armis, ſapientem decet.
Quî ſcis, an quae jubeam, ſine vi faciat? *Gn.* Dî voſtram fidem.

DONATUS.

GAM.] Deeſt rurſus *ut.* ſic, *Ut facerent fugam*, vel ἀσυνδέτως illatum eſt. FACERENT FUGAM.] Deſiderat conjunctionem *enim:* ut ſit, *Facerent enim fugam.* 18. SED ECCAM THAIDEM IPSAM.] ECCAM et IPSAM, figura ἔμφασις. quaſi ECCAM principem belli: et IPSAM, contra quam pugnaturus eſt. QUAM MOX IRRUIMUS?] Hoc paraſitus irridens militem dixit. Et *irruere* proprie dicuntur, qui cum furore praelium ineunt. 19. OMNIA PRIUS EXPERIRI, QUAM ARMIS, SAPIENTEM DECET.] Animadverte quantam vim habeant ad delectandum in Comoediis ſeverae ſententiae, cum a ridiculis perſonis proferuntur: quale eſt apud *Plautum*, ubi miles ſuam formam admirans, ait,

Nimia eſt miſeria nimis pulchrum eſſe hominem.

QUAM ARMIS.] Ἀνακόλουθον: pro, *quam arma.* Aut Ἔλλειψις eſt, ſi ſubaudiamus *agere.* Et mire non dixit ME, ſed SAPIENTEM, quod magis ridiculum eſt. 20. AN QUAE JUBEAM.] Et mire non *velim:* ſed JUBEAM dixit. JUBEAM pro *velim:* ut, *jubeo Chremetem.* DÎ VOSTRAM FIDEM.] Bona ἀναλογία: qui leviora laudaverat, hic exclamare jam debet. Et hoc eſt quod ſupra ait, *Id rurſum ſi negant, laudo id quoque.* Nam negat rurſum male pugnandum eſſe, qui ſuperius retineri non poterat, quin in praelium vel moriturus irrueret. DÎ VOSTRAM FIDEM, QUANTI EST SAPERE! NUNQUAM ACCEDO, QUIN ABS TE ABEAM DOCTIOR.] Mire egit perſonam admirantis, per

COMMENTARIUS.

19. OMNIA PRIUS EXPERIRI, QUAM ARMIS, SAPIENTEM DECET.] Videtur proverbii ſpeciem habere, *Omnia experiri.* Cicero, Att. VII. 2. *Itaque omnia experiar.* Caeſar B. G. VII. 78. *Conſtituunt, ut omnia prius experiantur.* Nepos, Datam. 2. *Omnia primum experiri voluit, ut ſine armis propinquum ad officium reduceret.* Vide ad And. II. 1. 11.

20. DI VOSTRAM FIDEM.] Exclamatio Comicis familiaris. Vide And. IV. 3. 1.

23. QUI D

Quanti est sapere! nunquam accedo, quin abs
te abeam doctior.

Thr. Thais, primum hoc mihi responde; cum
tibi do istam virginem,

Dixtin' hos mihi dies soli dare te? *Tha.* Quid
tum postea?

Thr. Rogitas? quae mihi ante oculos coram
amatorem adduxti tuum.

Tha. Quid cum illo agas? *Thr.* Et cum eo clam
te subduxti mihi.

DONATUS.

trinam ἀποστροφήν. Ad Deos, ut, DI VOSTRAM FIDEM. Ad se ipsum, QUANTI EST SAPERE! Ad militem, NUNQUAM ACCEDO, QUIN ABS TE ABEAM DOCTIOR. Et ridicule Parasitus, Nunquam accedo ad te, dixit, qui nunquam recedit. 21. QUIN ABS TE ABEAM DOCTIOR.] Nimis impudens assentatio, se fieri doctiorem ex militis sapientia. 22. THAIS, PRIMUM HOC MIHI RESPONDE.] Omissa contentione repetendae virginis. non enim jam puellam, sed pactum exigit, ut Amator. CUM TIBI DO.] Pro, *cum tibi darem.* 23. QUID TUM POSTEA?] Aut, *dixi*, respondendum erat: aut, *Non dixi.* Sed vide contumaciam meretricis: in contemptionem personae militis interrogantem. interrogare maluit, quam per inductionem capi. 24. ROGITAS?] Contentionis genus interrogativae. QUAE MIHI ANTE OCULOS CORAM.] Utrum significat inepti militis dictum? An, ANTE OCULOS, minus est quam CORAM? ANTE OCULOS CORAM.] Potest ANTE OCULOS, et longe tamen intelligi: CORAM, proximitatem significat. 25. QUID CUM ILLO AGAS?] Omnino meretrix non pu-

COMMENTARIUS.

23. QUID TUM POSTEA?] Formula rogandi, qua utuntur, qui per contemtum respondere negant. De alio usu vide supra II. 3. 78.

24. MIHI ANTE OCULOS CORAM AMATOREM ADDUXTI.] Ita Heaut. V. 4. 18. Plautus, Rud. IV. 4. 3.

Quae me pellices adduxisse *dicet* ante oculos suos.

Imitatus Ovidius, Heroid. IX. 121.

Ante meos oculos adducitur *advena pellex.*

25. CLAM TE SUBDUXTI MIHI.] Id facturam Thaidem praedi-

Tha. Lubuit. *Thr.* Pamphilam ergo huc redde, nisi vi mavis eripi.

Ch. Tibi illam reddat? aut tu illam tangas? omnium. *Gn.* Ah, quid agis? tace.

Thr. Quid tu tibi vis? ego non tangam meam? *Ch.* Tuam autem? Furcifer! *Gn.*

DONATUS.

tat illum idoneum, cui reddenda sit ratio, cuique se purget: adeo apud illam amicitiae ejus pertaesum est. Nam errant qui dicunt, eam se velle militi reconciliare. ET CUM EO CLAM SUBDUXTI TE MIHI?] Invidiose, ET CUM EO: nam ut supra legimus, exclusit Chremem. SUBDUXTI TE MIHI.] Furtim subtraxisti mihi. *Virgil.*

et fidum capiti subduxerat ensem.

26. LUBUIT.] Superbum est, et meretricium verbum. Sic de Chelidone *Cicero* ait, *Libenter ait se facturam.* HUC REDDE.] Idioma est, pro contumelia reposcentis. Sic et in Hecyra, *Renumeret dotem huc: eat.* NISI VI MAVIS ERIPI.] Utrum *nisi* pro *non* et *si*? ut sit, *Si tibi illam non mavis eripi.* 27. TIBI ILLAM REDDAT?] Se primum interponit Chremes, ut adolescentulus potuit, jam fracto milite. AUT TU ILLAM TANGAS? OMNIUM.] Ait utrumque Chremes. Nam quia dixit, NISI SI TIBI MAVIS ERIPI, ait, TU ILLAM TANGAS? et addidit, OMNIUM. Et est ἀποσιώπησις secunda. Sic autem loqui solent plus gestu, quam verbis conciti. TIBI ILLAM REDDAT? AUT TU ILLAM TANGAS? OMNIUM.] Magna vis in pronominibus, et significatio est: ut, *Cantando tu illum?* 28. QUID TU TIBI VIS?] Recte. cum Thaide enim loquebatur, non cum hoc. EGO NON TANGAM MEAM?] Bene addidit MEAM.

COMMENTARIUS.

dixerat Dorias, supra IV. 1. 14. Πλεονάζει τὸ CLAM. Est vero *Ducere se aliquo*, abire, conferre se. Plautus, Amph. II. 3. 8. *ad regem recta* me ducam. Unde *subducere se* est clam abire.

26. HUC REDDE.] Invidiose et cum stomacho addidit HUC. Ita Hec. III. 5. 52.

27. OMNIUM.] Recte explicat Donatus. Ita And. V. 3. 1. q. d. Omnium bipedum nequissime.

28. AUTEM.] Haec particula repetitis interrogationibus inservit cum stomacho. Ita Adelph. II. 1. 30. V. 8. 11. et 17. et 27.

FUR-

Gn. Cave sis; nescis, cui nunc male dicas viro. *Ch.* Non tu hinc abis?
Scin' tu, ut tibi res se habeat? si quidquam hodie hic turbae coeperis,
Faciam, ut hujus loci, dieique, meique semper memineris.
Gn. Miseret tui me, qui hunc tantum hominem facias inimicum tibi. *Ch.*

DONATUS.

Hinc enim probatur injuste dictum, TU ILLAM TANGAS? TUAM AUTEM? FURCIFER!] Incongrue, ut imperitus adolescens, liberum servilibus conviciis exagitat. 29. CAVE SIS, NESCIS CUI NUNC MALE DICAS VIRO.] Animadverte, Parasitum neque tacere omnino, ne defuisse patrono videatur: neque in aliena causa rixam in se transferre. CAVE SIS.] Quia imperativa sunt contumeliosa, addebant veteres, SIS: quod significat *si vis.* NON TU HINC ABIS? SCIN' TU, UT TIBI RES SE HABEAT?] Hoc Parasito, illud Militi Chremes. 30. SCIN' TU.] Non parasito, sed militi dicit. 31. FACIAM, UT HUJUS LOCI, DIEIQUE, MEIQUE SEMPER MEMINERIS.] Moris est magnas esse minas hominum meticulosorum. Specta ergo quam acriter timidus comminetur. HUJUS LOCI, DIEIQUE, MEIQUE.] LOCI, in quo laesus. DIEI, quo caesus. MEI, a quo caesus. 32. MISERET TUI ME.] Hic Parasitus nunc quasi monitor Chremeti respondet. QUI HUNC TANTUM HOMINEM FACIAS INIMICUM TIBI.] Ne nunc quidem Parasitus a militis assentatione discedit.

COMMENTARIUS.

FURCIFER.] Convicium Comicum, cujus rationem exponit Donatus ad And. III. 5. 12.

30. UT TIBI RES SE HABEAT.] Pronomen TIBI vel eleganter πλεονάζει, vel notat, *Quod ad te attinet.* Periz. ad Sanct. Min. II. 4. Plautus, Aul. I. 1. 8. *At scin', quo modo tibi res se habeat?*

31. FACIAM, UT HUJUS LOCI, DIEIQUE, MEIQUE SEMPER MEMINERIS.] Haec expressa sunt ex Plauti Captivis, IV. 2. 20. *Faciam, ut ejus diei, locique, meique semper memineris.*

33. Di-

Ch. Diminuam ego caput tuum hodie, nisi abis.
Gn. Ain' vero, canis?
Siccine agis? *Thr.* Quis tu es homo? quid tibi vis? quid cum illa rei tibi est?
Ch. Scibis: principio eam esse dico liberam. *Thr.* Hem! *Ch.* Civem Atticam. *Thr.* Hui!
Ch. Meam sororem. *Thr.* Os durum! *Ch.* Miles, nunc adeo edico tibi, Ne

DONATUS.

33. DIMINUAM EGO CAPUT TUUM HODIE, NISI ABIS.] Rusticius dixit, CAPUT TUUM DIMINUAM, quam si dicerêt, DIMINUAM TIBI CAPUT. AIN' VERO, CANIS?] Hoc verbo impudentibus inimicis convicium fieri solet. Nam militare dictum est in hostem, CANIS: et apud *Homerum* pro gravi contumelia in adversarium dicitur, velut in illo loco, Τιμὴν ἀρνύμενοι Μενελάῳ σοί τε, κυνῶπα;

34. QUIS TU HOMO ES? QUID TIBI VIS?] Ἐπιτροχασμὸς figura est, ubi multa terribiliter interrogantur, ut;

State viri: quae causa viae? quive estis in armis?
Quove tenetis iter?

35. SCIBIS.] Non obsequenter, sed figurate dicitur ab irato. SCIBIS.] Et *scies*, et *scibis* dicitur post productionem tertiae conjugationis. PRINCIPIO EAM ESSE DICO LIBERAM.] Quo tollitur, *Tuam videri.* PRINCIPIO.] In tria divisit officium defensionis suae. In assertoris, PRINCIPIO EAM ESSE DICO LIBERAM. In cognitoris, CIVEM ATTICAM. In fratris, MEAM SOROREM. Et bonus est ordo; *Libera, civis, nobilis.* CIVEM ATTICAM.] Quo etiam negotium potest ei fieri, qui se pro domino gessit in civem. HUI.] *Hui*, *hem*, et caetera hujusmodi generis, sannae sunt adversus eos, quibus irascimur. 36. MEAM

COMMENTARIUS.

33. DIMINUAM EGO CAPUT TUUM.] Plautus, Menaechm. II. 2. 30. *hei mihi*; *Cum nihil est*, *illi qui* homini diminuam caput.
CANIS.] Acerbissimum convicium in hominem. Plautus, Mostell. I. 1. 40. *Canis capro commista.* Ita scriptor sacer, 2 Sam. XVI. 9.
36. OS DURUM.] H. e. Impudens. Lucilius, apud Non. V. *Bovinatores*: *Hic strigosu' bovinatorque*, ore *improbu'* duro. Cicero pro P. Quint. c. 24. *mihi videri* ore durissimo *esse.* Ovidius, Me-

Ne vim facias ullam in illam. Thais, ego eo ad Sophronam
Nutricem, ut eam adducam, et ſigna oſtendam haec. *Thr.* Tun' me prohibeas,
Meam ne tangam? *Ch.* Prohibeo, inquam. *Gn.* Audin' tu? hic furti ſe alligat. Sa-

DONATUS.

SOROREM.] Quo conſtat, praeſto eſſe defenſionem puellae. OS DURUM.] Quaſi ex omnibus hoc ſit impudentius, quod et ſororem ſuam dicat. OS DURUM.] Os impudens: ut contra, *mollis frontis* dicuntur, qui ſunt reverentes. NUNC ADEO EDICO TIBI.] Ut ſuperbe, quaſi militi. Nam *edictum*, Praetoris dicitur et imperatoris. MILES, NUNC ADEO EDICO TIBI.] MILES, contumelioſe dixit. De iis enim eſt officiis, quae ſuo nomine contumelioſa cenſentur. ſicut in Adelphis,

Delibera hoc, dum ego redeo, leno.

37. NE VIM FACIAS ULLAM IN ILLAM.] Servavit praecepta meretricis: adeo ut meminerit, *ſi vim faciet, in jus ducito hominem.* EGO EO AD SOPHRONAM.] Hoc lentius a Thaide Chremeti. 39. PROHIBEO, INQUAM.] Non ſatis exercitate adoleſcens totidem verbis dictum repetit militis. AUDIN' TU? HIC FURTI SE ALLIGAT.] Gnatho occaſionem finiendi litigii jamdudum quaerit, ob deſiderium menſae et cibi: et ideo quaſi de jure conſilium ſuggerit: hunc reum militis eſſe poſſe, qui paratus eſt alienam rem ſuam dicere, et id in jure profiteri, hoc eſt, apud Praetorem. Ergo FURTI SE ALLIGAT, id eſt, reum ſe efficit fraudis. Nam μεταληπτικῶς *furtum* pro omni fraude et dolo accipimus et injuria. ALLIGAT.] Aſtringit, illaqueat, et obnoxium facit. Omne igitur quod fraude fit, *furtum*

COMMENTARIUS.

Metam. V. 451. duri *puer oris, et audax.* Eodem ſenſu Petronius Cap. 43. dixit; *durae buccae fuit.*

NUNC ADEO EDICO TIBI.] Quaſi formulae ſpecies eſt. Plautus, Mil. II. 2. 4. *Nunc adeò edico omnibus.*

38. NUTRICEM.] Multa *Nutricum* mentio in veterum monumentis cum ſacris tum profanis.

39. FURTI SE ALLIGAT.] H. e. Dat tibi actionem furti adverſus ſe apud Praetorem. Gellius, VII. 15. *Quod cui ſervan-*

 dum

Satis hoc tibi est. *Thr.* Idem hoc tu ais, Thais?
Tha. Quaere, qui respondeat.
Thr. Quid nunc agimus? *Gn.* Quin redeamus.
jam haec tibi aderit supplicans Ul-

DONATUS.

est. Sic *Virgilius*, *Furta paro belli*, id est, insidias. et *Dulcia furta*, id est, adulteria. Omne malum factum.

Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Furtum duobus modis dicitur. Uno, cum omne maleficium generaliter significatur: altero cum res surrepta demonstratur. Nunc ergo *furtum*, maleficium est. 40. SATIS HOC TIBI EST.] Ad repetendam scilicet virginem, sumendamque injuriae vindictam. IDEM HOC TU AIS?] Id est, hoc quod Chremes, et tanquam Chremes. Et ipsam circumventurus interrogat. quod illa intelligens, malitiose ait, QUAERE, QUI RESPONDEAT. Satis contumeliose: Illud enim quaeritur, quod difficile reperitur. Ergo non modo indignus es, inquit, cui ego respondeam: sed vix invenies, qui te dignum responso judicet. QUAERE, QUI RESPONDEAT.] Et contempsit interrogantem: et indixit inimicitias professione iracundiae, cum dixit indignum militem. 41. QUID NUNC AGIMUS?] Vide ut evanuerit actio militis. Primo dixit, OMNIA PRIUS EXPERIRI, QUAM ARMIS, SAPIENTEM DECET. Post, IDEM HOC TU AIS, THAIS? Et postremo, QUID NUNC AGIMUS? Et, QUID NUNC AGIMUS? consilium quaerentis est. QUID NUNC AGIMUS?] Languidi atque defessi est. QUID NUNC AGIMUS?] Ubi est illud quod ait, PRIMUM AEDES EXPUGNABO, et caetera. Sed vani impetus hunc exitum semper accipiunt. QUIN REDEAMUS.] QUIN, modo *imo*, Non *abeamus*, inquit, sed REDEAMUS: ut irritos conatus uno

COMMENTARIUS.

dum datum est, si id usus est; sive, quod utendum acceperit, ad aliam rem, atque acceperit, usus est, furti se obligavit. Eodem sensu Plautus, Poen. III. 4. 27. *Homo furti se adstringet.*

40. QUAERE, QUI RESPONDEAT.] Contumeliose dictum militi, quasi indigno, cui respondeatur. Eodem sensu dixit Plautus, Pers. II. 4. 2. *Emere oportet, quem tibi obedire velis.* Ovidius, Amor. III. 11. 28.

Quae-

Ultro. *Thr.* Credin'? *Gn.* Immo certe. novi ingenium mulierum:
Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultro.
Thr. Bene putas.
Gn. Jam dimitto exercitum? *Thr.* Ubi vis.
Gn. Sanga, ita uti fortes decet
Milites, domi focique, fac viciſſim ut memineris.

Sa.

DONATUS.

verbo oſtenderet. 42. CREDIN'?] Ex parte conſentit, qui ſic interrogat. CREDIN'?] *Credere*, dubitantis eſt: *Certum eſſe*, fidentis. 43. UBI NOLIS, CUPIUNT ULTRO.] Plus intulit ſpei, non revocando verbum quod expectabatur, hoc eſt, *volunt*, ſed CUPIUNT. Ergo variavit: non enim intulit, *Volunt ultro*. BENE PUTAS.] Hoc eſt, recte putas; ſapis, vel intelligis. *Virgilius*,

Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.

Vel conjicis. Vel *putas*, diſputas. Vel *putas*, cogitas.

44. JAM DIMITTO EXERCITUM?] *Dimitti exercitus* dicitur, vel pace facta, vel vexatis hoſtibus. Ridicula ergo magnificentia verborum eſt, cum ſint facta deformia. SANGA, ITA UTI FORTES DECET MILITES, DOMI FOCIQUE FAC VICISSIM UT MEMINERIS.] Ut mire in coquum, qui focum curat in domo. quia milites hi fortiter pugnant, qui ſunt memores domorum. Vide ergo quam utrumque comicum. Ad ineundum praelium, reſque bellicas, Donax primus eſt: ad res domeſticas Sanga, qui coquus eſt. DOMI FOCIQUE.] *Domi* et *Foci*, genitivi ſunt. *Caecilius*, *Decora domi. Plautus*, *Quanquam domi cupio, opperiar tamen:*

COMMENTARIUS.

Quaere alium, pro me qui queat iſta pati.

42. NOLUNT, UBI VELIS: UBI NOLIS, CUPIUNT ULTRO.] Naevius, Agitatoria: *Quaſi dedita opera, quae ego volo, ea tu nevis: quae ego nolo, ea cupis.*

Sa. Jamdudum animus eſt in patinis. *Gn.* Frugi es. *Thr.* Vos me hac ſequimini.

DONATUS.

46. JAMDUDUM ANIMUS EST IN PATINIS.] Hic aperuit cauſam Poëta, cur et invitus Gnatho iret ad litem, et libens domum redeat. FRUGI ES.] Utilis et neceſſarius: a frugibus, quae quod his fruamur, dictae ſunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem eſt veſci. a *frumine*, quae eſt ſumma pars gulae: a qua re, etiam his, quae nec cibo nec poculo ſunt, *frui* dicimur, καταχρηστικῶς: utpote rebus Venereis: et delectatione odoris, viſus, auditus, et caeteris.

COMMENTARIUS.

46. ANIMUS EST IN PATINIS.] Ita Heaut. V. 5. 19. Plautus, Perſ. IV. 6. 27. *Animus in navi eſt meus.* Cicero, Att. XII. 12. *Igitur animus in hortis.*

ACTUS QUINTI

SCENA PRIMA.

THAIS. PYTHIAS.

Th. PERGIN', ſceleſta, mecum perplexe loqui?
Scio; neſcio; abiit; audivi; ego non adfui.
Non

DONATUS.

1. PERGIN', SCELESTA, MECUM PERPLEXE LOQUI?] *Nunc demum virgo violata eſſe cognoſcitur a Thaide, opportune. poſtquam magnopere et defenſa eſt, et retenta. Nam ſtatim conſequentur nuptiae ejus et Chaereae, qui illam vitiavit.* PERPLEXE LOQUI?] Ideo PERPLEXE, quia ſtatuerat crimen virginis celare. 2. SCIO; NESCIO; ABIIT;

COMMENTARIUS.

1. PERPLEXE.] H. e. Intricate, atque dubie. περιπεπλεγμένως, περιπλεγδην. Id Plautus, Stich. I. 2. 18. *perplexim* et 28. *perplexabiliter* dixit.

2. SCIO; NESCIO; ABIIT; AUDIVI; EGO NON ADFUI.] Repetit per

Non tu iſtuc mihi dictura aperte es, quidquid eſt?
Virgo conſciſſa veſte lacrumans obticet.
Eunuchus abiit. quamobrem? quid factum eſt? taces?
Py. Quid tibi ego dicam, miſera? illum Eunuchum negant

Fu-

DONATUS.

AUDIVI.] Mire ex dictis omnibus pauca decerpit: et oſtendit quid *perplexe* dixerit: et ſtomachum ſaevientis expreſſit. SCIO.] Flere puellam. NESCIO.] Vitiatam. ABIIT.] Eunuchus. AUDIVI.] Domi hoc admiſſum. EGO NON ADFUI.] Cum haec fierent. Acriter iratorum eſt, ea repetere, quae proxime dixerint, quibus iraſcuntur. Ut,

En ego victa ſitu, verique effoeta ſenectus.

3. NON TU ISTUC.] Non eſt hic interrogatio. 4. VIRGO CONSCISSA VESTE LACRUMANS OBTICET.] Haec omnia rixam eſſe ſignificant. VIRGO OBTICET.] *Tacemus* conſilia: ut, *Nec tacui demens. Reticemus* dolores: ut, *Ne verere, ne retice. Obticemus* quorum nos pudet: ut in Phormione, *Heu quidnam obtices?* 5. EUNUCHUS ABIIT.] Non *Chaerea*, ſed EUNUCHUS: non *fugit*, ſed ABIIT dixit. QUAMOBREM? QUID FACTUM EST? TACES?] Haec ἀσύνδετα inſtantis dominae vultum habitumque demonſtrant.

COMMENTARIUS.

per μίμησιν ſingula Pythiae interrogatae dicta. Confer autem cum perplexo ancillae reſponſo conſilium ejuſdem de tacendo virginis ſtupro, ſupra IV. 4. fin.

3. DICTURA APERTE.] H. e. Non perplexim, et ſine ambagibus. And. I. 2. 24. et 31. Adelph. IV. 5. 30. Phorm. IV. 3. 49. Ubi autem dicit, NON DICTURA ES? interrogando jubet. Ita Phaedrus, III. 6. 2. *Non vis citius progredi?*

4. CONSCISSA VESTE.] Vide ſupra IV. 3. 4. Forte autem ipſa lugens virgo vitiata ſibi conſcidit veſtem. Cujus rei exempla narrant Scriptores ſacri et profani de quibuſcumque gentibus.

OBTICET.] Vide Donatum. Horatius, Arte Am. 283. *Chorusque Turpiter* obticuit, *ſublato jure nocendi.*

Sed *conticere* eſt deſiſtere à loquendo. Virgilius, Aen. II. 1.

Conticuere *omnes, intentique ora tenebant.*

9. VE-

Fuiſſe. *Th.* Quis fuit igitur? *Py.* Iſte Chaerea.
Th. Qui Chaerea? *Py.* Iſte ephebus frater Phaedriae.
Th. Quid ais, venefica? *Py.* Atqui certo comperi.
Th. Quid is, obſecro, ad nos? quamobrem adductus eſt? *Py.* Neſcio;
Niſi amaſſe credo Pamphilam. *Th.* Hem! miſera occidi.
Infelix! ſiquidem tu iſtaec vera praedicas.
Num id lacrumat virgo? *Py.* Id opinor. *Th.* Quid ais, ſacrilega?

Iſtuc-

DONATUS.

7. QUIS FUIT IGITUR?] Haec cunctative pronuncianda ſunt: aut quia invita indicat, aut dubitat de nomine ignoti: aut trepidat per timorem: aut, non videatur affuiſſe, cum fuerit factum: aut quia non libenter dicat ejus nomen, cui iraſcitur. Sed ego agnoſco ancillarum conſuetudinem, quae obliviosae ſunt. 8. ISTE EPHEBUS.] EPHEBUS.] nomen ad aetatem retulit, non ad facinus commiſſum. EPHEBUS.] Cito oſtendit, cur iſte Eunuchus creditur. 9. QUID AIS, VENEFICA?] Redit rurſum ad iracundiam. aptum convicium et comicum in ancillas; *venefica, lupa, vipera et ſacrilega*, et caetera. 10. QUID IS, OBSECRO, AD NOS?] Non rogantis eſt OBSECRO, ſed dolentis. 11. NISI AMASSE CREDO PAMPHILAM.] Deeſt *quod:* ut ſit, *niſi quod.* 13. NUM ID LACRUMAT VIRGO?] Ut ſupra: ID VERO SERIO TRIUMPHAT; pro, ob id. ID OPINOR.] Callide Pythias OPINOR dixit, cum ſciat. QUID AIS, SACRILEGA?] Αὔξησις. Nam primo SCELESTA,

COMMENTARIUS.

9. VENEFICA.] Acerbiſſimum in mulierem ancillam convicium, uti VENEFICUS in hominem ſervum. ſupra IV. 3. 6. Plautus, Epid. II. 2. 37. *Viden' veneficam!* Eodem convicio mox SACRILEGA dicitur.

14. In-

Iſtuccine interminata ſum, hinc abiens tibi?
Py. Quid facerem? ita ut tu juſti, ſoli credita
'ſt.
Th. Sceleſta, lupo ovem commiſiſti. diſpudet;
Sic mihi data eſſe verba. quid illic hominis eſt?
Py.

DONATUS.

deinde VENEFICA, poſtremo SACRILEGA. 14. ISTUCCINE INTERMINATA SUM.] Satis moraliter. ISTUCCINE INTERMINATA SUM: pro, *Num iſtuc tibi comminata ſum?* ISTUCCINE INTERMINATA SUM HINC ABIENS TIBI?] Apparet haec poſt ſcenam eſſe mandata. Nam ſupra non meminit: ſed dixerat, *Tamen hos prius introducam, et quae volo ſimul imperabo: poſt continuo exeo.* 15. ITA UT TU JUSTI, SOLI CREDITA 'ST.] Dixerat enim prius Chaerea, *Edicit, ne vir quiſquam ad eam adeat: et mihi, ne abſcedam, imperat.* JUSTI.] Συγκοπὴ καὶ μεταπλασμὸς pro JUSSISTI.
16. SCELESTA, OVEM LUPO COMMISISTI.] Bene dilatum tot occaſionibus proverbium, perſonae Thaidis adſcriptum eſt. continet enim foemineam reverentiam et meretricium ſenſum, reditque rurſus ad minora convicia; quia videt ſe eſſe convictam. Et eſt proverbium, OVEM LUPO COMMISISTI. 17. SIC MIHI DATA ESSE VERBA.] Videtur plura fuiſſe dictura, niſi ſuperveniſſet Chaerea. QUID HOMINIS ILLIC EST?] Per genitivum caſum injurioſe dicitur: per nominativum, honorifice. QUID ILLUC HOMINIS EST?] Non continuo agnoſcit hunc hominem Meretrix. Quia etſi adhuc Eunuchi veſte indutus eſt, attamen exuit ſpadonis inceſſum: vultum, habitum-

COMMENTARIUS.

14. INTERMINATA.] Supra III. 2. 52. Plautus, Aſin. II. 2. 96.
Mihi, tibique interminatu 'ſt, *nos futuros ulmeos.*
16. LUPO OVEM COMMISISTI.] Dictum in eos, quibus parum tuto quid ſervandum committitur. Id Graecis eſt *καταλείπειν ὄϊν ἐν λύκοισι.* Plautus, Pſeud. I. 2. 8. *Ut mavelis* lupos apud oves linquere, *quam hos domi cuſtodes.* Cicero, Philipp. III. 11.
O praeclarum cuſtodem ovium, *ut ajunt*, lupum!
17. QUID ILLIC HOMINIS EST?] Injurioſe dictum recte obſer-

Py. Hera mea tace; tace obsecro, salvae sumus:
Habemus hominem ipsum. *Th.* Ubi is est? *Py.* Hem! ad sinistram,
Videsne? *Th.* Video. *Py.* Comprehendi jube, quantum potest.
Th. Quid illo faciemus, stulta? *Py.* Quid facias, rogas?
Vide amabo! si non, quum adspicias, os impudens
Videtur. *Th.* Non est. *Py.* Tum quae ejus confidentia 'st!

DONATUS.

que mutavit: et praeter vestem, totus in Chaeream rediit.

18. HERA MEA TACE; TACE, OBSECRO.] Blande ac puellariter arridet. TACE.] Non silentium indicentis est, sed securam facientis: ut, *Tace, egomet conveniam ipsum.*

19. HABEMUS HOMINEM.] Mire HOMINEM dixit, ut reum. 20. COMPREHENDI JUBE.] Pro, *comprehende.* JUBE enim *velle significat.* QUANTUM POTEST.] Deest *cito.*

21. QUID ILLI FACIEMUS, STULTA?] Subauditur *comprehenso.* QUID FACIAS, ROGAS?]Moraliter expressit puellae stupentis verba, et non habentis quid respondeat ad ea quae dicta sunt. 22. VIDE AMABO! SI NON, CUM ADSPICIAS, OS IMPUDENS VIDETUR.] Mire ab eo quod respondere coeperat, ad aliud transit, mirata confidentiam Chaereae. Non est impudens, inquit, non est, nisi similis impudenti. Sic alibi, *Severitas inest in vultu, atque in verbis fides.*

COMMENTARIUS.

vat Donatus. Ita Hec. IV. 4. 21. Plautus, Amph. II. 1. 26. *Quid hoc sit hominis?*

18. SALVAE SUMUS.] Exsultantis formula. Plautus, Asin. II. 2. 54. *Si istam firmitudinem animi obtines*, salvi sumus.

19. HABEMUS HOMINEM IPSUM.] Formulae speciem habet in manifesto deprehensum. Plautus, Cas. II. 8. 38. *Habeo viros.*

22. QUUM ADSPICIAS, OS IMPUDENS VIDETUR.] Ita Cicero, pro Sulla, cap. 27. *Adspicite ipsum; contuemini os.*

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

CHAEREA. THAIS. PYTHIAS.

Ch. APUD Antiphonem uterque, mater et pater,
Quasi dedita opera, domi erant, ut nullo modo
Introire possem, quin viderent me. interim
Dum ante ostium sto; notus mihi quidam obviam
Ve-

DONATUS.

1. APUD ANTIPHONEM UTERQUE,] *Rediens in viciniam suam, causam reddit Chaerea, cur non mutaverit vestem. Oportuit autem, et de necessitate argumenti fuit, Chaeream non mutasse vestem, ut cum meretrix virginem a Chaerea vitiatam audiret, et eum cum turpi habitu incedentem intueretur, eum reum vitiatae virginis putaret.* APUD ANTIPHONEM, dixit, pro, in domo ejus. UTERQUE, MATER ET PATER.] Non, uterque pater, et utraque mater, sed *uterque parens*: quia pater et mater. 2. QUASI DEDITA OPERA DOMI ERANT.] Non tam mirum, quod in ea domus parte, qua in aedes introeundum erat adolescentulo. UT NULLO MODO INTROIRE POSSEM.] Superius causa continetur, cur non mutaverit vestem: inferius autem, cur huc redierit. 3. QUIN VIDERENT ME.] QUIN, modo pro *quo minus*. 4. DUM ANTE OSTIUM STO.] An-

COMMENTARIUS.

1. APUD ANTIPHONEM.] H. e. In Antiphonis domo. Suetonius, Caes. 87. *Apud M. Lepidum.*

2. QUASI DEDITA OPERA.] H. e. Studio, et quasi ex compacto. Plautus, Poen. III. 1. 5. Dedita opera *amicos fugitavi senes.* Cicero, Fam. VIII. 1. *data opera.*

4. NOTUS.] H. e. Qui me nosceret. Plautus, Pseud. IV. 2. 37. *Novi, notis praedicas.* Cicero, Fam. V. 12. *Illi artifices corporis simu-*

Venit. ubi vidi, ego me in pedes, quantum queo,
In angiportum quoddam desertum: inde item
In aliud, inde in aliud: ita miserrimus
Fui fugitando; ne quis me cognosceret.
Sed estne haec Thais, quam video? ipsa 'st: haereo
Quid faciam? quid mea autem? quid faciet mihi?

Th.

DONATUS.

tiphonis scilicet. NOTUS MIHI QUIDAM OBVIAM VENIT.] An *notus*, qui me posset agnoscere? an qui me noverit, id est, amicus? 5. QUANTUM QUEO.] Deest *velociter*.

6. IN ANGIPORTUM.] Vide illum non vitasse sub una clausula bis IN dicere. IN PEDES, IN ANGIPORTUM. ANGIPORTUM dicebant vicum non pervium, viam publicam. IN ANGIPORTUM QUODDAM DESERTUM.] Deest, fugiens.

7. ITA MISERRIMUS FUI FUGITANDO.] Id est, fatigatus, lassus, et languidus sum, dum fugio. Et honesta locutio est: ut, *Miser amando*, *miser currendo*. 8. NE QUIS ME COGNOSCERET.] Nota improprie dictum, pro *Agnosceret*. 9. SED ESTNE HAEC THAIS, QUAM VIDEO?] Jampridem ipse visus, nunc primum videt. HAEREO.] Incertus remaneo atque defigor. Primus metus adimit consilium: sed recogitatio reddit confidentiam. 10. QUID MEA AUTEM?] Colligit se rursus ad impudentiam Chae-

COMMENTARIUS.

mulacra ignotis *nota faciebant*. Phaedrus I. 11. 2. Ignotos *fallit*, notis *est derisui*. Ubi vide Interpretes.

5. EGO ME IN PEDES.] Subaudi, do vel conjicio. Phorm. I. 4. 13. Plautus, Capt. I. 2. 12. *Si non est quod dem, mene vis dem ipse* in pedes? Ita Florus, IV. 2. 67. *Exercitus in fugam*.

6. DESERTUM.] H. e. Non frequentatum ab incolis, uti olim. Virg. Aen. II. 713. *Est urbe egressis tumulus, templumque vetustum* Desertae *Cereris*

9. HAEREO.] Metaphora ab avibus inescatis translata. Ita Donatus ad Adelph. III. 3. 49. Vide Phorm. V. 7. 70. Affino est illud Phorm. V. 2. 15. *In eodem luto haesitas*.

10. QUID

Th. Adeamus. bone vir, Dore, salve. dic mihi,
Aufugistin'? *Ch.* Hera, factum. *Th.* Satin' id tibi placet?
Ch. Non. *Th.* Credin' te impune habiturum? *Ch.* Unam hanc noxiam
Mitte: si aliam admisero unquam, occidito.
Th.

DONATUS.

rea. Et vide, si non eadem est audacia in Chaerea, quae in suscipiendo facinore fuit. Et ἐλλειπτικῶς, QUID MEA AUTEM? QUID FACIET MIHI?] Opportune se confirmavit, quia si extimuisset et fugisset, nihil nuptiae promoverentur. 11. BONE VIR, DORE.] Hoc totum figurate dixit, ut meretrix, et subtiliter. Nam scit Chaeream esse quem alloquitur, non Eunuchum. Et hic magna occasio datur meretrici adeundi adolescentis, qui habitum non mutavit: et adhuc quasi Eunuchus et servus est. BONE VIR DORE, SALVE.] Major objurgatio est, per hanc dissimulationem Thaidis adversus Chaeream, quam si illum id, quod est, appellet. 12. HERA, FACTUM.] Non potuit subtilius respondere Chaerea, quam accommodare se interroganti. SATIN' ID TIBI PLACET?] Hoc potest et non figurate dici, sed aperte. 13. UNAM HANC NOXIAM OMITTE.] Trisyllabo nomine NOXIAM dixit, quasi *noxam*. Alibi aliter, *Dominam* dixit *extra noxam*. 14. SI ALIAM

COMMENTARIUS.

10. QUID FACIET MIHI?] Formula contemnendi minas alterius, qua et utitur Plautus, Pers. II. 3. 16.

11. BONE VIR.] Similis ironia est And. III. 5. 10. Adelph. IV. 2. 17. Et ita Plautus passim.

12. SATIN' ID TIBI PLACET?] Formula reprehendentis alterum in manifesto scelere deprehensum. Adelph. IV. 7. 19. Ita fere Cicero, Att. VI. 6. *Sed heus tu*, *πυρὰς εἰς δῆμον* Athenis? Placet hoc tibi? Aliter explicat Cortius ad Sallust. Catil. 2. n. 1.

13. IMPUNE HABITURUM.] Ita infra V. 7. 18. Est autem *impune habere*. idem quod *inultum auferre*.

UNAM HANC NOXIAM.] Distinguunt vulgo, quod *noxia* sit culpa seu peccatum, *noxa* damnum seu poena è culpa sequens. Utrumque autem et culpam et poenam notat. Virgilius, Aen. I. 45.

Unius ob noxam, *et furias Ajacis Oilei.*

14. MITTE.] Plautus, Mostell. V. 2. 47. *Tra-*

Th. Num meam saevitiam veritus? *Ch.* Non. *Th.* Quid igitur?
Ch. Hanc metui, ne me criminaretur tibi.
Th. Quid feceras? *Ch.* Paululum quiddam. *Th.* Eho! paululum, impudens?
An paullum hoc esse tibi videtur, virginem
Vitiare civem? *Ch.* Conservam esse credidi.
Py. Conservam! vix me contineo, quin involem in

DONATUS.

ADMISERO UNQUAM, OCCIDITO.] Verba servorum, quibus nihil horribile est post praesentes plagas. Et non *Caedito*, sed OCCIDITO: et non *alias* dixit, quasi illa Chaereae dixerit, *at hic irrisor es, ut fugitivus.* 15. NUM MEAM SAEVITIAM VERITUS ES?] Ut fugeres. 16. HANC METUI, NE ME CRIMINARETUR TIBI.] Perfecte imitatus est verba fugitivorum, quae apud dominos faciunt comprehensi. 19. VITIARE CIVEM?] Bene intulit CIVEM: quod plus est, quam VIRGINEM VITIARE. Αὔξησις gradatim facta. CONSERVAM ESSE CREDIDI.] Locus erat ut diceret, SERVAM ESSE CREDIDI, sed admirabiliter CONSERVAM dixit. Et hoc ipsum, mirabiliter pronunciandum est: tanquam mirabiliter crediderit conservam esse, quae civis erat, atque eam quasi conservam vitiare debuerit.

20. CONSERVAM!] Oportune stomachatur Pythias, facta mentione *conservae*. VIX ME CONTINEO, QUIN INVOLEM IN CAPILLUM.] Minae illae proprie foeminarum sunt, et in se, et in alios unguibus saevientium: ut,

COMMENTARIUS.

Tranioni remitte, *quaeso*, *hanc* noxiam, *causa mea.*

ADMISERO.] Commisero. Heaut. V. 2. 3. Adelph. III. 4. 44. Nepos, Epam. 6. *Domi scelere* admisso. Cicero, pro Ligar. c. 10. *Ignoscite, judices; erravit: lapsus est, non putavit. Si unquam posthac. Ad parentem sic agi solet.*

20. VIX ME CONTINEO.] Hec. IV. 3. 9. Plautus, Menaechm. V. 2. 72. *non tu te tenes?*

INVOLEM IN CAPILLUM.] Supra IV. 3. 6.

21. Mon-

Capillum. monstrum; etiam ultro derisum advenit.
Th. Abin' hinc, insana? *Py.* Quid ita vero? debeam,
Credo, isti quidquam furcifero, si id fecerim:
Praesertim cum se servum fateatur tuum.
Th. Missa haec faciamus. non te dignum, Chaerea,

D O N A T U S.

Unguibus ora soror foedans, et pectora pugnis.
Sed INVOLEM, ab avibus tractum est, ut apud *Virgilium*, *praedam pedibus circumvolat uncis.* Ergo hoc gestu, et dicto, et corporis motu, est adjuvandum. INVOLEM IN CAPILLUM.] Apparet, more veterum intonsum esse. 21. ETIAM ULTRO DERISUM ADVENIT.] Mire nunc addidit accusationem, quod non saltem fugeret. 23. DEBEAM, CREDO, ISTI QUICQUAM FURCIFERO.] Subauditur *vero*, aut εἰρωνικῶς pronunciandum est. Sane *debere* dicimur poenas pro injuria ei, cui injuriam fecerimus: quas se non debituram Chaereae ut furcifero dicit Pythias, si illi caedem intulerit in servili habitu constituto. SI ID FECERIM.] Si involvaverim in capillum ejus.
25. MISSA HAEC FACIAMUS.] Haec scilicet jocularia et futilia. NON TE DIGNUM, CHAEREA, FECISTI.] Artifi-

C O M M E N T A R I U S.

21. MONSTRUM.] Ita Dorus, vetus Eunuchus, per convicium a Phaedria appellatus, supra IV. 4. 29.

ETIAM ULTRO DERISUM ADVENIT.] Ita Plautus, Amph. II. 1. 40. *Nunc venis etiam ultro irrisum dominum.*

22. DEBEAM ISTI QUIDQUAM.] Qui per injuriam factam alteri se quasi obligat, *debere* ei dicitur. Virgilius, Aen. XI. 51.

Nos juvenem exanimum, et nil jam coelestibus ullis
Debentem *vano moesti comitamur honore.*

23. CREDO.] Ironice dictum. supra III. 2. 15. Cicero, Catil. I. 2.

FURCIFERO.] Vide And. III. 5. 12. Eadem ratione Petronius Cap. 126. servum *crucem* vocat.

25. NON TE DIGNUM FECISTI.] Adelph. III. 3. 54. Quinctilianus, Instit. XI. 1. *Impudens actio omnibus indecora; sed ut quisque dignitate praecedit, magis in ea reprehendendus.*

27. IN

Fecisti. nam etsi ego digna hac contumelia
Sum maxume; at tu indignus, qui faceres tamen.
Neque aedepol, quidnunc consilii capiam, scio,
De virgine istac: ita conturbasti mihi
Rationes omnes, ut eam non possim suis,

DONATUS.

ciose meretrix ab eo quod licuit, ad id quod oportuit, transit: nec tractat quid sit legitimum, sed quid honestum. Itaque totam illam partem facti accusandi omittit, et ab accidentibus personae adolescentis objurgat. Scit enim, uno verbo obstari posse, *Licuit mihi*, in domo meretricia scilicet: ne videatur irrationabilis esse audacia illa ingenui a Poëta inducta esse. NON TE DIGNUM.] DIGNUM, pro digne. aut deest *facinus*: ut sit, *non te dignum facinus fecisti*. Mira accusatio mixta laudi et blandimento.

26. NAM SI EGO DIGNA HAC CONTUMELIA SUM.] Deest, *et*, ut sit ordo: *Nam etsi maxume*. Et bene additum est MAXUME, ut appareat, quod etsi digna pati sit meretrix, non tamen maxime digna pati. Thais est. 27. AT TU INDIGNUS QUI FACERES TAMEN.] Recte dixit. Quatuor enim sunt modi in hujusmodi rebus: ita ut aut uterque dignus sit, aut uterque indignus: aut alter dignus, alter indignus: aut contra. 28. NEQUE AEDEPOL, QUID NUNC CONSILII CAPIAM, SCIO, DE VIRGINE ISTAC.] Intelligit Thais amari virginem ab hoc: et ideo sic ait, ut conciliet nuptias. Nam satis signi est, quod Eunuchi habitum propter hanc sumpsit. Et vide quemadmodum ad captionem nuptiarum res eant: quod tamen dicere non audet Thais: sed ostendit adolescenti conjecturis, quem tentat, sciens amantem virginem: et viam ostendit pe-

COMMENTARIUS.

27. INDIGNUS, QUI FACERES.] H. e. *Non conveniebat personae tuae*; uti recte explicat, et exemplis adstruit J. Fr. Gronovius, Observ. III. 8. Ita Hec. III. 5. 27. Plautus, Curc. IV. 2. 27.

Indignis *si male dicitur*, *maledictum id esse dico*.
Verum si dignis *dicitur*, *benedictum est*, *meo quidem animo*.

29. CONTURBASTI MIHI RATIONES OMNES.] Metaphora à negotiatoribus petita, qui *conturbare* dicuntur, ubi vident, se aere alieno oppressos, nec in bonis esse, unde dissolvant debita. Cicero, pro Planc. c. 28. *Verum fac, me multis debere, et in iis*

Plan-

Ita ut aequum fuerat, atque ut ſtudui, tradere:
Ut ſolidum parerem hoc mihi beneficium, Chaerea.
Ch. At nunc dehinc ſpero aeternam inter nos gratiam
Fore, Thais. ſaepe ex hujuſmodi re quapiam et
Malo principio, magna familiaritas
Conflata eſt. quid ſi hoc quiſpiam voluit Deus?

Th.

DONATUS.

tendae ſibi uxoris. 32. HOC MIHI BENEFICIUM, CHAEREA.] Blande nomen repetitum eſt, CHAEREA. 33. AT NUNC DEHINC SPERO.] Nunc jam Chaerea vera veris aequiparans, recedit a jocularibus. 34. SAEPE EX HUJUSMODI RE.] Hoc eſt, turbulenta. QUAPIAM.] Quacumque, vel aliqua. 36. QUID SI HOC QUISPIAM VOLUIT DEUS?] Pleraque repentinis impulſionibus nata, mirifque proventibus, Deo adſcribi ſolent. Ut,

> *Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter et hoſtes*
> *Expedior.*

Et, *Hinc me digreſſum veſtris Deus appulit oris.*
Et *Salluſtius: Ut tanta repente mutatio non ſine Deo videretur.* QUID SI HOC QUISPIAM VOLUIT DEUS?] Vult amorem

COMMENTARIUS.

Plancio: utrum igitur me conturbare *oportet; an ceteris, quum cujuſque dies venerit, hoc nomen, quod urget, nunc cum petitur, diſſolvere?* Vide Manutium ad Cic. Att. II. 1. et IV. 17.

32. SOLIDUM BENEFICIUM.] H. e. Integrum. And. IV. 1. 23. Plautus, Curc. III. 35. *Inibis à me* ſolidam *et grandem gratiam.*

33. SAEPE EX MALO PRINCIPIO MAGNA FAMILIARITAS CONFLATA EST.] Ita Romulus apud Livium, I. 9. *Saepe ex injuria poſtmodum gratiam ortam.* Eſt autem *conflandi* vox à metallorum fuſoribus deſumta. quae enim liqueſcunt, *conflari* proprie dicuntur.

36. QUID SI HOC QUISPIAM VOLUIT DEUS?] Ita Plautus, Aul. IV. 10. 7. itidem de ſtupro virginis:

> *Deus impulſor mihi fuit; is me ad eam illexit.*

Et verſu 12. *Deos credo voluiſſe* Qui erat temerarius abuſus providentiae divinae. Sed et quoties cauſas rei reddere neſcirent,

teni

Th. Equidem pol in eam partem accipioque, et volo.

Ch. Immo ita quaeso. unum hoc scito: contumeliae
Non me fecisse causa, sed amoris. *Th.* Scio.
Et pol propterea mage nunc ignosco tibi.
Non adeo inhumano ingenio sum, Chaerea,
Neque ita imperita, ut, quid amor valeat, nesciam.

Ch. Te quoque jam, Thais, ita me Dî bene ament, amo. *Py.*

DONATUS.

intelligi Deum. 37. EQUIDEM POL IN EAM PARTEM ACCIPIOQUE, ET VOLO.] *Evenire* subauditur: et est σύλληψις tertia. 38. IMMO ITA QUAESO.] Utrum meretricem, an Deos quaeso? utrumque enim accipi potest. UNUM HOC SCITO.] Unde hoc sciat Thais, inepte quaeritur, quum ipsa res clamet, nunquam hanc conditionem subiturum Chaeream, ut pro Eunucho, etiam servo, se fingeret sine amoris impulsu. 40. NUNC IGNOSCO TIBI.] Quod culpa non sit hominis, sed amoris. 41. NON ADEO INHUMANO INGENIO SUM, CHAEREA.] Hoc est, immitis non sum, quantum putas: ut,

Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni.

42 NEQUE TAM IMPERITA.] Id est, non experta. UT, QUID AMOR VALEAT, NESCIAM.] Non *inhumana*, quia homo. non IMPERITA, quia meretrix. Et NEQUE TAM IMPERITA inquit: quasi dicat, *Neque tam pudica sum, ut, quid amor valeat, nesciam.* 43. TE QUOQUE JAM, THAIS.] Bene QUOQUE: non enim jam hanc ita amat, ut ne-

COMMENTARIUS.

rem divinitus accidisse dicebant.

37. IN EAM PARTEM ACCIPIO.] Supra IV. 2. 4. Adelph. Prol. 3. H. e. Quo sensu et mente. Cicero, Fam. X. 6. *Literae quam in partem acceptae sint.*

41. INHUMANO INGENIO.] Vide And. I. 1. 86.

44. TUM POL TIBI AB ISTOC, HERA, CAVENDUM INTELLIGO.] Subaudiendum: *Si te quoque jam amat Chaerea.* Post SI commode

Py. Tum pol tibi ab istoc, hera, cavendum intellego.
Ch. Non ausim. *Py*. Nihil tibi quidquam credo. *Th*. Desinas.
Ch. Nunc ego te in hac re mihi oro ut adjutrix sies.
Ego me tuae commendo et committo fidei.
Te mihi patronam capio, Thais: te obsecro:
Emoriar, si non hanc uxorem duxero. *Th*.

D O N A T U S.

gligat illam: sed hanc illius causa. 44. POL TIBI AB ISTOC, HERA, CAVENDUM.] Facete. tanquam qui soleat capillum et vestem ejus conscindere, quam amaverit.

45. NON AUSIM.] Pro, *non audebo*: et est verbum hujus temporis tantum. NON AUSIM.] Utrum propter aetatem? an propter fratrem suum Phaedriam potius? NIHIL TIBI QUIDQUAM.] Παρέλκον quartum, aut NIHIL, pro *non*. DESINAS.] Pro eo quod est, *desine*: an deest *fac*: ut sit, *fac desinas*. 47. EGO ME TUAE COMMENDO ET COMMITTO FIDEI.] Satis amatorie, ut appareat nunc maxime captum Chaeream, ac mancipatum virgini. *Commendamus* nos cognitis: *Committimus* ignotis. Ergo αὔξησις est majoris officii, fideique circa Thaidem. 48. TE MIHI PATRONAM CAPIO.] TE adjectum, vim habet, et ex animo supplicantis habitum adolescentis ostendit.

49. EMORIAR, SI NON HANC UXOREM DUXERO.] Vide amatorem adolescentulum, cui in ipso flore nihil dulcius

C O M M E N T A R I U S.

mode infertur TUM. Plautus, Rud. I. 3. 9.

> *Sed si id parate curavi ut caverem*,
> Tum *hoc mihi indecore, inique, inhoneste*
> *Datis, Dii.*

45. DESINAS.] H. e. Taceas. Ita And. V. 6. 8. Adelph. III. 1. 23.

47. ME TUAE COMMENDO ET COMMITTO FIDEI.] Ita And. I. 5. 61. et infra V. 9. 9. Hec. Prol. Alt. 45. Quae locutio quam vim habeat, inde patet, quod victi dicebantur *venire in fidem* victoris.

48. TE MIHI PATRONAM CAPIO.] Videtur respici mos Romanorum veterum; quando ex instituto Romuli plebs à Patriciis Patronos capiebat.

49. EMORIAR, SI NON HANC UXOREM DUXERO.] H. e. Nul-

 lam

Th. Tamen si pater. *Ch.* Quid? ah! volet, certo scio:
Civis modo haec sit. *Th.* Paululum opperirier
Si vis: jam frater ipse hic aderit virginis:
Nutricem arcessitum iit, quae illam aluit parvolam.
In cognoscendo tute ipse aderis. Chaerea.
Ch. Ego vero maneo. *Th.* Vin' interea, dum is venit,
Domi opperiamur potius, quam hic ante ostium?
Ch. Immo percupio. *Py.* Quam tu rem actura, obsecro, es? *Th.*

DONATUS.

vita est, ipsam despicere, si sibi uxor non datur. 50. TAMEN SI PATER.] Ἔλλειψις, aut ἀποσιώπησις secunda. QUID? AH! VOLET, CERTO SCIO.] QUID? deest *dicat.* Sed ista omnia ad confirmationem valent. 51. CIVIS MODO HAEC SIT.] Mire hic in votum conversum est, quod timere potuit, non ducturus uxorem. PAULULUM OPPERIRIER SI VIS: JAM FRATER IPSE HIC ADERIT VIRGINIS.] Adeo cito probari potest. 55. EGO VERO MANEO.] Modo VERO consentientis est adverbium: alias confirmantis: alias conjunctio: alias particula ironiam juvans: ut,

Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus.

56. DOMI OPPERIAMUR POTIUS, QUAM HIC ANTE OSTIUM?] Non ignara illecebrarum meretrix, non solum Chaeream retinet: verum etiam vocat, ubi virgo est. Et satis callide interrogat an velit: quasi nesciat velle.

57. IMMO PERCUPIO.] Amatorie, non *Volo:* sed PER-

COMMENTARIUS.

lam causam dico, quin aut mortem oppetam, aut uxorem ducam violatam virginem. Quarum rerum optio apud stupratam ingenuam erat. Meursius, Them. Att. I. 7. Emphatice autem dixit EMORIAR pro simplici *moriar.* Ita Heaut. V. 2. 18. Phaedrus I. 6. 7. *Arida sede* emori.

53. NUTRICEM ARCESSITUM.] Vide supra IV. 7. 37.

57. QUAM REM ACTURA ES?] Formula admirantis. Vide And. I. 1. 107.

58. Co-

Th. Nam quid ita? *Py.* Rogitas? hunc tu in aedeis cogitas
Recipere posthac? *Th.* Cur non? *Py.* Crede hoc meae fidei,
Dabit hic aliquam pugnam denuo. *Th.* Au, tace, obsecro.
Py. Parum perspexisse ejus videre audaciam.
Ch. Non faciam, Pythias. *Py.* Non pol credo, Chaerea, Ni-

DONATUS.

cupio.] 58. Hunc tu in aedes.] Pronomen in his plus valet, quam accusatio. Hunc tu in aedes cogitas?] Mire: cum illa jam velit, Cogitas dixit, volens ut recogitet. In aedes cogitas recipere posthac?] Per ancillae verba vult ostendere, quam sit tractandorum adolescentium perita Meretrix. 59. Posthac?] Post hoc factum, post hanc audaciam. Crede hoc meae fidei.] Puellariter dixit, Meae fidei. 60. Dabit hic aliquam pugnam denuo.] Pro stupro: ut,

At non in Venerem segnes, nocturnaque bella.

Et, *Vereturque bella et ingens facinus.*

Et *Lucilius, Vicimus, ô socii, et magnam pugnavimu' pugnam.*

Dabit autem proprie pro *inducet:* ut,

magnam dabit ille ruinam.

Au, tace obsecro.] Au interjectio est perturbatae mulieris: ut apud Graecos ἰοῦ. 61. Parum perspexisse ejus videre audaciam.] Parum εἰρωνεία est. Et non *Sensisse*, sed Perspexisse dixit: ut jam non sit experienda illius audacia, quae sit perfecte cognita. 62. Non faciam, Pythias.] Bene et moraliter appositum Pythias. Non pol credo, Chaerea, nisi si commissum non erit.] Joculariter, ut ille, Pythias, dicit, ita haec

COMMENTARIUS.

58. Cogitas.] H. e. In animum induxisti. decrevisti. Ita Eun. IV. 7. 7. Heaut. III. 3. 46.

59. Crede hoc meae fidei.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 235. *Tuae fidei credo?* Me. *Meae.*

60. Dabit hic aliquam pugnam denuo.] H. e. Novas ciebat turbas. Supra IV. 3. 21. Plautus, Capt. III. 4. 53.

Nisi si commissum non erit. *Ch.* Quin, Pythias,
Tu me servato. *Py.* Neque pol servandum tibi
Quidquam dare ausim, neque te servare: apage te.
Th. Adest optume ipse frater. *Ch.* Perii hercle: obsecro,
Abeamus intro, Thais: nolo me in via
Cum hac veste videat. *Th.* Quamobrem tandem? an quia pudet?
Ch. Id ipsum. *Py.* Id ipsum? virgo vero! *Th.* I prae, sequor.

Tu

DONATUS.

CHAEREA. 63. QUIN PYTHIAS.] Iterum nomen vultuose est additum. QUIN, pro immo. 64. NEQUE POL SERVANDUM TIBI QUIDQUAM DARE AUSIM.] Totum garrule et gesticulose, ut puellam cum adolescentulo fabulari videas. 66. ADEST OPTUME IPSE FRATER.] OPTUME, opportune. Et non est additum, cujus frater: utpote in re manifesta. 67. NOLO ME IN VIA CUM HAC VESTE VIDEAT.] Subtiliter adolescens, quia nihil profecerat, dicendo, PERCUPIO; invenit causam, qua tandem ingredi possit. 68. QUAMOBREM TANDEM?] Pro *tamen*. Interrogatio haec increpationem continet impudentissimi facti. AN QUIA PUDET?] Haec interrogatio irrisionis plena est, in eum quem nihil pudet. 69. ID IPSUM?] Hoc veluti molesto vultu dicitur: adeo ut imitetur dictum, vultum.

COMMENTARIUS.

Profecto jam aliquid pugnae edidit. Bacchid. II. 3. 39.
Ausculta pugnam, *quam voluit* dare.

63. NISI SI COMMISSUM NON ERIT.] Ὀξύμωρον videtur. Sensus enim est: *Non credo, nisi tum, si tibi commissum non erit quidquam.*

64. NEQUE SERVANDUM TIBI QUIDQUAM DARE AUSIM.] Cicero, Fam. XV. 1. *Ita alienata à nobis, ut neque exspectandum ab iis, neque committendum iis quidquam videatur.*

69. VIRGO VERO!] Haec cum stomacho dicta, q. d. *Pudet se in via videri cum veste spadonis; virgo vero abs te vitiata ea est, cujus te pudere debebat.* Cicero, Att. IX. 19. *Etsi hic quidem timoris causa:* nae vero. *sed stomachari desinamus.*

1. QUID?]

Tu iſtic mane, ut Chremem introducas, Pythias.

DONATUS.

que ejus Pythias. VIRGO VERO!] VERO εἰρωνικῶς: nam εἰρωνεία eſt. Ut, *Egregiam vero laudem!*. VIRGO.] Quaſi qui minime pudicitiae ſtatum ac verecundiae virginalis veneretur. I PRAE, SEQUOR.] Manifeſtum eſt, cur meretrix docta capiendorum juvenum, praeire velit Chaeream, et in conſequendo ipſa ſit tardior. Vult enim liberum ſine arbitris cum puella eſſe colloquium, et licitum amorem. Niſi forte putamus *Terentium* haec ſine cauſa feciſſe, qui ſit artificioſiſſimus Poëta. Nam neque ipſa ingreditur cum Chaerea, neque ingredi ſimul permittit Phaedriam. 70. TU ISTIC MANE, UT CHREMEM INTRODUCAS.] Relicta eſt Pythias ob multas cauſas: et in primis, ut poſſit per eam deluſus Parmeno pavore ſuo ſenem compellere, ingredi ad meretricem, et praeſentem fieri ad confirmandas nuptias.

ACTUS QUINTI
SCENA TERTIA.

PYTHIAS. CHREMES. SOPHRONA.

QUID? quid venire in mentem nunc poſſit mihi?

Quidnam? qui referam illi ſacrilego gratiam,

Qui

DONATUS.

1. QUID? QUID VENIRE IN MENTEM.] *In hoc loco cogitantis diſputatio eſt apud ſe ipſam Pythiae, quatenus Parmenonem dolo poſſit ulciſci.* 2. QUIDNAM?]

COMMENTARIUS.

1. QUID?] Vide ſupra III. 2. 51. Cicero, Verr. I. 54. Quod *eſt igitur remedium?* quod? Ubi Aſconius Pedianus inquit: *Repetit*,

Qui hunc ſuppoſuit nobis? *Ch.* Move vero ocius
Te, nutrix. *So.* Moveo. *Ch.* Video, ſed nihil promoves.
Py. Jamne oſtendiſti ſigna nutrici? *Ch.* Omnia.
Py. Amabo! quid ait? cognoſcitne? *Ch.* Ac memoriter. *Py.*

DONATUS.

Sic *Cicero*, *Sed earum rerum artificem, quem? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant.* QUI REFERAM.] Qui, quomodo, vel ut. 3. QUI HUNC SUPPOSUIT NOBIS.] Proprie SUPPOSUIT. Nam ut *ſubduci* dicuntur, quae nolumus amittere, ita *ſupponi* quae non deſideramus. Sic *Plautus*, *Ei pro ſcorto ſupponetur hircus unctus nautea.* MOVE VERO OCIUS TE, NUTRIX.] VERO pro interjectione poſuit ſtomachantis. 4. VIDEO, SED NIHIL PROMOVES.] Hinc eſt illud *Virgilianum*,

Illa gradum celerans ſtudio properabat anili.

Scilicet non re celerabat, ſed ſtudio. PROMOVES.] Proficis. 6. AMABO! QUID AIT? COGNOSCITNE?] Exhibitum ſpectatori eſt, quid poſt ſcenam geratur, id eſt, agnitio puellae. AC MEMORITER.] Plus intulit quam interrogabatur: nam magna ſunt ſigna, in quibus anilis memoria non erat. AC MEMORITER.] Reſponſionis brevitas attulit compendium perquirenti, ne plura interrogaret.

COMMENTARIUS.

Quod? *ut deliberantis cunctatio videatur ineſſe verbis ejus.*

3. SUPPOSUIT.] Ita Prol. 39. Frequentes autem ab antiquis ſuppoſitiones introducuntur, ſed frequentiores in Comoediis quam in Tragoediis. Plautus, Caterv. 2. *neque ulla amatio; Nec pueri* ſuppoſitio. Vide ad Heaut. V. 3. 12.

MOVE VERO OCIUS TE, NUTRIX.] Ita Plautus, Trin. III. 3. 73. *Quin te hinc amoves? et te moves?* Aul. I. 1. 1.

Teſtudineum iſtum tibi ego grandibo gradum.

6. MEMORITER.] Plautus, Aſin. III. 2. 38.

Ut memoriter *me Saxream vocabat atrienſem!*

Simile memoriae exemplum in nutrice eſt Heaut. IV. 1. 3.

9. Ec-

Py. Bene, aedepol, narras: nam illi faveo virgini.
Ite intro: jamdudum hera vos exspectat domi.
Virum bonum, eccum, Parmenonem incedere
Video. vide, ut otiosus it, si Dîs placet!
Spero me habere, qui hunc meo excruciem modo.
Ibo intro, de cognitione ut certum sciam:
Post exibo, atque hunc perterrebo sacrilegum.

DONATUS.

7. Nam illi faveo virgini.] Quasi dicat, illi faveo, non Chaereae. Et simul causa est, cur illum ulcisci cupiat: quia scilicet multum illi favet. 9. Virum bonum.] *Εἰρωνεία.* Eccum Parmenonem incedere video.] Res odio dignior, novitate scilicet incessus. 10. Vide ut otiosus it.] Invidet illi securitatem, quem sollicitum redditura est: non enim ulla alia erit vindicta post, praeter istam. Vide ut otiosus it.] Vultu dicit, et gestu, eum esse securum. Et mire Poëta laetum describit, ut repente ostendat esse commotum. Si Dîs placet!] Proprium est exclamantis propter indignitatem alicujus rei.

11. Spero me habere.] Pro *habituram.* aut, spero pro *credo,* more suo. Meo modo.] Id est, ut volo.

12. Ibo intro, de cognitione ut certum sciam.] Eleganter, defatigare Parmenonem, non necessarium putat, sed ex occasione. Nam post eum dicit se ire intro: exitura autem, ut ipsum in timorem conjiciat.

COMMENTARIUS.

9. Eccum Parmenonem incedere video.] *Incedere* est otiose, et cum dignitate quadam ambulantium. Plautus, Pseud. I. 4. 17.

> *Herum* eccum video *huc, una Simonem simul*
> *Cum suo vicino Caliphone* incedere.

Virgilius, Aen. I. 46. *Ast ego, quae Divûm* incedo *regina.* Ad quem locum vide Servium.

10. Si dis placet.] De frequentissimo hujus dicti usu vide ad Adelph. II. 5. 30.

11. Meo modo.] H. e. Meo arbitrio. Ita And. I. 1. 126. Heaut. II. 4. 21.

12. De cognitione.] Vox propria de liberis expositis, et denuo repertis. Hec. V. 3. 33.

Certum sciam.] Ita supra I. 2. 31. Hec. III. 1. 43. Phorm. I. 2. 98.

ACTUS QUINTI
SCENA QUARTA.

PARMENO. PYTHIAS.

Pa. REviso, quidnam Chaerea hic rerum gerat.
Quod si astu rem tractavit, Dî vostram fidem!
Quantam, et quam veram laudem capiet Parmeno!
Nam ut mittam, quod ei amorem difficillimum, et Ca-

DONATUS.

1. REVISO, QUIDNAM CHAEREA HIC RERUM GERAT. QUOD SI ASTU REM TRACTAVIT.] ASTU, Pro *astute*, modo adverbium est. alias nomen: ut, *An in Astu venit?* 2. DÎ VOSTRAM FIDEM!] Modo non invocantis est, sed admirantis, et est figura ἐπιμονὴ per ἐκφώνησιν facta.

4. NAM UT MITTAM, QUOD EI AMOREM DIFFICILLIMUM, ET CARISSIMUM.] Quum dicere deberet, *quod ei amorem et difficillimum et carissimum confeci:* primo quasi oblitus dicti superioris, transit ad virginem: deinde addit caussam ex abundanti. Quod si dixisset, AMOREM CONFECI: posset intelligi CONFECI, expedivi, perfeci. At vero VIRGINEM CONFECI, quid intelligimus, nisi hoc unum,

COMMENTARIUS.

1. QUIDNAM RERUM GERAT.] Ita Phorm. I. 2. 95. Plautus, Aul. I. 1. 15. *Ne me observare possis*, quid rerum geram.

2. ASTU REM TRACTAVIT.] H. e. Dolo. Errat enim Donatus, dicens, ASTU hoc loco esse adverbium. Plautus, Epid. IV. 1. 19. *Hanc congrediar* astu.

3. QUAM VERAM LAUDEM CAPIET.] Citat Servius ad Virgil. Aen. 694. Dicitur autem *capere laudem* eodem sensu quo *capere honorem*. Plaut. Bacch. III. 3. 34.

PARMENO.] Magnifice de se, quasi de alio et magno homine loquitur.

5. Ab

Cariſſimum, ab meretrice avara virginem
Quam amabat, eam confeci ſine moleſtia,
Sine ſumptu, ſine diſpendio; tum hoc alterum,
Id vero eſt, quod ego mihi puto palmarium,
Me repperiſſe, quo modo adoleſcentulus
Meretricum ingenia et mores poſſet noſcere:
Mature ut quum cognorit, perpetuo oderit.

Quae

DONATUS.

quod inſultat Parmeno confectam virginem: quaſi dicat ſuperatam atque devictam? Nam proprie hoc verbum convenit gladiatoribus iis, qui graviſſimis vulneribus occubuerunt. Sic *Cicero* in Catilinam, *Gladiatorii illi confecto et ſaucio.* Convenit ergo ſervilibus verbis, et velut jocoſe verniliterque jactanti, rem confectam eſſe in puella virgine, et non exhibere Chaereae damnum vel negotium. 5. AB MERETRICE AVARA VIRGINEM QUAM AMABAT.] Ἀποσιώπησις ſecunda. DIFFICILLIMUM, quia virginem quam amabat: CARISSIMUM, quia a meretrice avara. 8. ID VERO EST.] VERO, niſi ornativum eſſet, nihil ſignificaret. PALMARIUM.] Palma dignum. 10. MERETRICUM INGENIA.] Optime, non *meretricis* dixit, ſed potius MERETRICUM. 11. MATURE.] Cito et ante tempus. UT CUM COGNORIT.] Suaviter non *Noverit*, ſed COGNORIT, dixit: quod eſt plenae perſpicaciae. MATURE UT CUM COGNORIT.] Bene addidit MATURE. Fere enim cito cognoviſſe obfuit: ſed id ad illecebram fuit quod * cog-

COMMENTARIUS.

5. AB MERETRICE AVARA VIRGINEM QUAM AMABAT.] Ita dixit, AB MERETRICE AMABAT, uti Plautus, Pſeud. I. 2. 69. *qui amant à lenone.*

6. EAM CONFECI SINE MOLESTIA.] Senſus eſt: *Effeci ei virginem ſuo modo fruendam.* Plautus, Pſeud. I. 1. 110.

Satin' eſt, ſi hanc hodie mulierem efficio *tibi,*
Tua ut ſit?

Donati interpretationem Apulejus firmare videtur, qui *interficere virginitatem* dixit. Adde Burm. ad Petron. c. 20.

9. PALMARIUM.] H. e. Praecipuum, et dignum, cui palma detur; uti loquitur Heaut. IV. 3. 31.

Quae dum foris sunt, nihil videtur mundius,
Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans.
Quae, cum amatore suo quum coenant, ligu-riunt.
Harum videre ingluviem, sordes, inopiam:
Quam inhonestae solae sint domi, atque avidae cibi:
Quo

DONATUS.

nitus est cito. 12. QUAE DUM FORIS SUNT.] Apud amantes scilicet. NIHIL VIDETUR MUNDIUS.] Bene VIDETUR: non enim sunt. 13. NEC MAGIS COMPOSITUM QUIDQUAM.] Bona varietas. Nam haec omnia per comparativum gradum. NEC MAGIS ELEGANS.] More suo, ne diceret *compositius aut elegantius*: ut supra; *Hoc nemo fuit minus ineptus, magis severus.* 14. QUAE, CUM AMATORE SUO QUUM COENANT.] Unum CUM, praepositio est: alterum conjunctio. Et dicitur haec figura λειπτότης. LIGURIUNT.] Ἀπὸ τοῦ λιγυροῦ quod secundum Graecos *suave* intelligitur. *Ligurire* dicitur, qui eleganter et more senum multo fastidio suaviora quaeque degustat.

15. HARUM VIDERE INGLUVIEM.] Ordo erat, HARUM VIDERE INGLUVIEM, SORDES, INOPIAM, QUAM INHONES-

COMMENTARIUS.

12. MUNDIUS.] Proprie de mulieribus. Plaut. Menachm. II. 3. 4.
Munditia *illecebra animo est amantum.*
Ita Lucretius; IV. 1275. *mundo corporis cultu*, dixit. Horatius, Carm. I. 5. 5. *simplex munditiis.* Phaedrus, IV. 4. 21. *Mundum muliebrem.* 1 Petr. III. 9. ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος.

13. COMPOSITUM.] Advenustatem formatum. *Componi* proprie res dicitur, quae in justum et decorum ordinem redigitur. Plaut. Most. I. 3. 97. *Suo quique loco viden' capillus satis* compositus *est commode.* Tum forma et vultus dicuntur *componi* in quandam elegantiam. Tacitus, Annal. IV. 1. *Palam* compositus *pudor.*

14. LIGURIUNT.] Explicat Donatus, et h. l. et supra II. 2. 4. Exemplum ligurientis meretricis est in Plauti Bacchidibus; et Heaut. III. 1. 48. seqq. Apulejus, Metam. X. *Partes opimas quasque devorabam, et rancidiora seligens,* abliguriebam *dulcia.* Vide porro Comment. majorem.

15. INGLUVIEM.] Festus quasi *inguluviem* format à *gula.* In avibus

Quo pacto ex jure hesterno panem atrum vorent:

Nosse omnia haec, salus est adolescentulis.

Py. Ego pol te pro istis dictis et factis, scelus, Ul-

DONATUS.

TAE SOLAE SINT DOMI: id est, cum solae sint, ut inhonestae, atque avidae cibi: quae quum foris sunt, coenant scilicet. 17. QUO PACTO EX JURE.] Ex pro *cum* positum est. aut deest *madidum*, aut *maceratum*, aut *emollitum*. nam apparet et sordidum esse, et quasi atrum durumque panem, qui ex jure hesterno sit comedendus. Cui contrarium *Sallustius* posuit, de deliciis militum loquens, *Panes enim in dies mercari*, inquit. EX JURE HESTERNO PANEM ATRUM VORENT.] Hoc est, ut quidam volunt, ex antiquitate mucidum: quasi dicat, panem mucidum hesterno jure, accipientes deglutiunt. 19. EGO POL TE PRO ISTIS DICTIS ET FACTIS, SCELUS, ULCISCAR.] Mi-

COMMENTARIUS.

bus proprie est sinus ille, in quem cibus reconditur, antequam in ventrem demittatur. Hinc translate pro voracitate sumitur. Horatius, Sat. I. 2. 8.

17. EX JURE HESTERNO PANEM ATRUM VORENT.] *Panis ater* Graecis itidem μέλας ἄρτος dicitur. quod Germani imitantur. *Furfuribus conspersum panem* vocat Phaedrus, IV. 17. 4. *sordes farris canini*, Juvenalis, Sat. V. 11. Eandem inopiam tangit Argyrippus ille Plautinus, Asin. I. 2. 16.

Sordido vitam oblectabas pane, in pannis, inopia.

Dixit autem PANEM EX JURE, phrasi medica. Plautus, Merc. I. 2. 28. *Resinam ex melle Aegyptiam vorato, salvom feceris.* Celsus, III. 19. *Intritum ex vino.* Sed et generatim in rebus quae miscentur, *ex* valet *cum*. Varro R. R. III. 10. *Pullis apponitur nasturtium ex aqua.* Porro JURE HESTERNO dixit pro semeso. Horat. Serm. II. 6. 104. *Multaque de magna superessent fercula coena,*

Quae procul exstructis inerant hesterna *canistris.*

18. SALUS EST ADOLESCENTULIS.] Commodum ingens dixerunt *salutem*. Sensus est: *Salvi sunt adolescentuli, qui haec norunt.* Plautus, Cas. III. 3. 14. *Salus nulla est scapulis, si domum redeo.*

19. POL TE PRO ISTIS DICTIS ET FACTIS, SCELUS, ULCISCAR.] Plautus, Amph. I. 1. 129. *Ego pol te istis tuis pro dictis, et malefactis, furcifer, Accipiam.*

1. FA-

Ulciſcar: ut ne impune in nos illuſeris.

DONATUS.

ro artificio Poëtae, et ab initio non placatur Pythias, nec in gratiam redit Chaereae. Et inſuper nunc mire a Parmenone irritatur magis: ut per eam Parmeno terreatur, et per Parmenonem ingredi ad Thaidem cogatur Senex: et demum per Senem nuptiae confirmentur. Haec ergo artificibus et eruditis, caetera ſpectatoribus Poëta exhibet.

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

PYTHIAS. PARMENO.

Py. PROH fidem Deûm! facinus foedum! o infelicem adoleſcentulum!
O ſceleſtum Parmenonem! qui iſtum huc adduxit. *Pa.* Quid eſt?
Py. Miſeret me: itaque, ut ne viderem, miſera huc effugi foras, Quae

DONATUS.

1. PROH FIDEM DEÛM.] *Vim magnam oſtendit, Deorum implorans fidem: quaſi in hoc negotio nihil poſſit humanum conſilium.* PROH FIDEM DEÛM.] Simulata perturbatione ſui, Parmenonem terret Pythias. PROH FIDEM DEÛM.] Haec ſingula pronuncianda ſunt pavido et attonito vultu. FOEDUM.] Crudele. *Salluſtius, Foedi oculi.* O INFELICEM ADOLESCENTULUM!] Plus eſt miſeriam adoleſcentis dicere Pythiam, quam iraſci ei. O SCELESTUM PARMENONEM!] Ut verba ſunt, periit miſer adoleſcens, quum in eodem peccato iraſcitur Parmenoni Pythias, non Chaereae. 3. MISERET ME.] Haec omnia

COMMENTARIUS.

1. FACINUS FOEDUM.] Recte de *crudeli* explicat Donatus. Ovidius, Metam. I. 165. Foeda *Lycaoniae referens convivia menſae.*

Li-

Quae futura exempla dicunt in eum indigna.
Pa. O Juppiter!
Quae illaec turba 'st? numnam ego perii? adibo. quid istuc, Pythias?
Quid ais? in quem exempla fient? *Py.* Rogitas, audacissime?
Perdidisti istum, quem adduxti pro Eunucho adolescentulum,
Dum studes dare verba nobis. *Pa.* Quid ita? aut quid factum 'st? cedo. *Py.*

DONATUS.

quasi secum loquitur: et fingit se nescire, quod assistat Parmeno. 4. QUAE FUTURA EXEMPLA DICUNT IN EUM INDIGNA.] Graves poenae, quae possunt caeteris documento esse, EXEMPLA dicuntur. IN EUM INDIGNA.] Modo per INDIGNA, foeda, crudeliaque significat: Ut *Virgil.*

atque illi Miscenum in littore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremptum.

5. QUAE ILLIC TURBA 'ST?] Quae loquitur: aut quam ostentat ex vultu ac dictis. Sed apparet, vultum Pythiae *turbam* dicere. Ut in Andria, *Sed quid Pamphilum exanimatum video? Vereor quid siet. Operiar, ut sciam nunc, quidnam haec turba mihi tristitiae adferat.* 6. ROGITAS, AUDACISSIME?] Totum hoc terribile est in gestu ac vultu Pythiae, et nimis usitatum et femineum. 7. PERDIDISTI ISTUM, QUEM ADDUXTI.] Artificiose non accusat, quid peccaverit adversus Thaidem, quasi ex poena adolescentis plus doleat, quam irascatur Parmenoni. 8. DUM STUDES DARE VERBA NOBIS.] Bene, STUDES DARE: neque enim dedisti. QUID ITA?] Deest *dicis:* ut sit, *Quid ita di-*

COMMENTARIUS.

Livius, I. 26. Undè *foedare* est vulnerare et lacerare. Plautus, Amph. I. 1. 91. Foedant *et proterunt hostium copias.* Adde Servium ad Virgil. Aen. II. 55.

4. QUAE FUTURA EXEMPLA DICUNT IN EUM INDIGNA.] Quid EXEMPLA h. l. sint, recte explicat Donatus. Ita infra IV. 7. 21. Phorm. IV. 4. 7. Plautus, Mostell. V. 1. 67. Exempla *aedepol faciam ego in te.* 10. HINC

Py. Dicam: virginem istam, Thaidi quae hodie dono data 'st,
Scis eam hinc civem esse; et fratrem ejus esse apprime nobilem?
Pa. Nescio. *Py.* Atqui sic inventa 'st. eam iste vitiavit miser.
Ille ubi hoc rescivit factum, frater violentissimus.
Pa. Quidnam fecit? *Py.* Colligavit primum eum miseris modis. *Pa.* Hem!
Colligavit? *Py.* Atque equidem orante, ut ne id faceret, Thaide. *Pa.*

DONATUS.

eis? 10. SCIS EAM HINC CIVEM ESSE.] EAM abundat: quemadmodum supra, *Quam amabat virginem, eam confeci sine molestia.* ET FRATREM EJUS APPRIME NOBILEM?] Haec ad terrorem et gratiam aucta sunt. Nam primo *Virginem* posuit, post *Civem*, ad ultimum *nobilis Sororem.*

11. NESCIO.] Perturbatur Parmeno: nec negare potuit, nec consentire volebat: sed quasi defensionis loco dixit, NESCIO. ATQUI SIC INVENTA 'ST.] Facile est ut credat, qui dicit NESCIO. Ergo Pythias non laborat, ut suadeat civem esse. ATQUI SIC INVENTA 'ST.] Magnum horrorem incutit audienti, non accusando, sed miserando Chaeream. 12. FRATER VIOLENTISSIMUS.] Hoc inventum est, quod daretur ad nobilem. 13. COLLIGAVIT PRIMUM EUM.] Mira tarditas, ad torquendum Parmenonem: simul etiam relictus ad succurrendum locus. 14. ATQUE

COMMENTARIUS.

10. HINC CIVEM.] Gr. ἐντεῦθεν πολίτιν. Ita supra II. 2. 3. And. V. 1. 14.

APPRIME NOBILEM.] Ita Plautus, Cistell. I. 2. 6.

Adolescens quidam hic est apprime nobilis.

12. FRATER VIOLENTISSIMUS.] Qui iram cohibere nequeunt, *violenti* dicuntur. Plautus, Truc. II. 7. 43.

Nunc ego meos animos violentos, *meamque iram ex pectore*
Jam promam.

Livius, I. 46. *Duo* violenta *ingiena conjungerentur.* 15. QUOD

Pa. Quid ais? *Py.* Nunc minatur porro, sese id, quod moechis solet:
Quod ego nunquam vidi fieri, neque velim. *Pa.* Qua audacia
Tantum facinus audet? *Py.* Quid ita tantum? *Pa.* An non tibi hoc maximum est?
Quis homo pro moecho unquam vidit in domo meretricia
Prehendi quemquam? *Py.* Nescio. *Pa.* At ne hoc nesciatis, Pythias, Di-

DONATUS.

EQUIDEM ORANTE, UT NE ID FACERET, THAIDE.] Adeo VIOLENTISSIMUS. Et recte hoc additum, ne speret auxilium a Thaide. 15. NUNC MINATUR.] MINATUR, ut succurri possit ei, qui non sit passus. MINATUR PORRO, SESE.] Deest *facturum*. QUOD MOECHIS SOLET.] Deest *fieri*. 17. QUID ITA TANTUM?] Nimis callide Pythias hunc dicit *violentum*: et tamen injustum, audacemque dici non patitur, sed defendit, ut magis terreat Parmenonem. 18. QUIS HOMO PRO MOECHO UNQUAM.] Causa finalis. Virginem Civem apud Meretricem vitiavit: mercedem offert: petitur ad supplicium. 19. NESCIO.] Quam astute dixit NESCIO: ne laborans ad contradicendum, amitteret fidem suppliciis personae, ac vera dicentis. Vult enim magis nuntii officio fungi, quam persuadentis.

COMMENTARIUS.

15. QUOD MOECHIS SOLET.] Plusculas moechorum deprehensorum poenas Athenis à Dracone et Solone legislatoribus constitutas collegit Meursius, Them. Att. I. 4. H. l. Chaerea fingitur colligatus, quasi cui deprehenso virilia essent amputanda; ne vasis salvis rediret domum. Cujus exemplum Plautinus miles gloriosus est, Act. V. init. Horatius, Sat. I. 2. 45. *testes caudamque salacem Demeterent ferro.*

18 PRO MOECHO.] H. e. Ut moechus, seu, instar moechi. Supra II. 3. 83. Infra V. 6. 22. Cicero, pro Arch. c. 5. *Ita se jam tum gessisse* pro cive. Auctor Argumenti Militis Plautini: *ipse in domo Senis prehensus poenas* pro moecho *luit.*

19. PREHENDI.] *Prehendi* et *deprehendi* dicitur, qui in ipso crimine et flagitio opprimitur. Plautus, Asin. III. 2. 17. *Ubi*

Dico, edico vobis, noſtrum eſſe illum herilem filium. *Py.* Hem,
Obſecro, an is eſt? *Pa.* Ne quam in illum Thais vim fieri ſinat.
Atque adeo autem cur non egomet intro eo? *Py.* Vide, Parmeno,
Quid agas, ne neque illi proſis, et tu pereas: nam hoc putant,
Quidquid factum eſt, ex te eſſe ortum. *Pa.* Quid igitur faciam miſer?
Quidve incipiam? ecce autem video rure redeuntem ſenem.

DONATUS.

20. DICO, EDICO VOBIS.] Αὔξησις, ut ſupra, *Ubi quaeram? ubi inveſtigem?* DICO.] Tibi, Pythias. EDICO.] Omnibus tuis. Ergo ad univerſos utrumque refertur, et DICO et EDICO. 21. OBSECRO, AN IS EST?] Inſultantis. ut in Phormione, *Hiccine eras?* nam ſciebat eum eſſe. NE QUAM IN ILLUM THAIS VIM FIERI SINAT.] Quam bene providet Pythias! 22. ATQUE ADEO AUTEM CUR NON EGOMET INTRO EO? PY. VIDE, PARMENO, QUID AGAS, NE NEQUE ILLI PROSIS, ET TU PEREAS.] Totum hoc ad id addidit, ut ſenex intromittatur ad confirmandas nuptias. Sed Poëta hoc agit, perſonae neſciunt.

25. QUIDVE INCIPIAM?] *Facimus* mediocria, *Incipimus* ingentia. ECCE AUTEM VIDEO RURE REDEUNTEM SENEM.] Choragii eſt adminiſtratio, ut opportune in proſcenium.

COMMENTARIUS.

Ubi parietes perfoderis, in furto ubi ſis prehenſus.
Cicero, Fam. VIII. 7. *Servius Ocella nemini perſuaſiſſet, ſe moechum eſſe, niſi triduo bis* deprehenſus *eſſet*.

21. OBSECRO, AN IS EST?] Sarcaſtice interrogat, fingitque ſe neſcire, quod dudum noverat. Ita Phorm. V. 7. 52.

22. VIDE, QUID AGAS.] Formula monendi et abſterrendi. Supra II. 1. 18. Adelph. III. 2. 45. Phorm. II. 2. 32.

24. EX TE ESSE ORTUM.] H. e. Te ejus auctorem eſſe. Ita And. III. 2. 9. Adelph. V. 3. 11.

Dicam huic, an non? dicam hercle, etsi mihi magnum malum

Scio paratum: sed necesse est, huic ut subveniat. *Py.* Sapis.

Ego abeo intro: tu isti narra omnem rem ordine, ut factum siet.

DONATUS.

26. Dicam huic, an non?] Hoc non esset verisimile, nisi dubitasset. Quid enim ad Chaeream pertinet, dubitat.

27. Scio paratum: sed necesse est.] Haec causa dubitandi fuit: quod hinc Parmenonis, illinc adolescentis periculum cernitur. Sed necesse est.] *Dicere* subaudiendum est: ut sit, *Sed necesse est dicere*, et ἀσυνδέτως inferendum est quod sequitur. Deest enim *propterea*, vel quid tale. Sapis.] Sapis dicit, non videns quid futurum sit: sed tantum derisisse contenta.

ACTUS QUINTI

SCENA SEXTA.

Laches. Parmeno.

La. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi,

Ne-

DONATUS.

Ex meo propinquo rure hoc capio commodi.] *Annotandum, quod hujus senis nomen apud* Terentium *non est: apud* Menandrum *Simon dicitur.* 1. Ex meo propinquo rure hoc capio commodi.] Firmatur mentis status trepidantis Senis, ut appareat, quam inopinato malo amens fieri possit: quod ipsum superius et in Parmenone servatum est. Imparatis enim mentibus mala majora sunt. Ergo nunc tam otiosus incedit senex, ut neque mores increpet, nec quidquam suspicetur mali: sed agat gratias proximae villae: cujus beneficio non scit, quid in-

 ma-

Neque agri, neque urbis odium me umquam percipit.
Ubi satias coepit fieri, commuto locum.
Sed estne ille noster Parmeno? et certe ipsus est.
Quem praestolare, Parmeno, hic ante ostium?
Pa. Quis homo 'st? ehem, salvum te advenire, here, gaudeo. *La.*

DONATUS.

urbe agerent filii. Et nunc adest, ubi opus est Poëtae. Et vide hanc causam fuisse, cur non ad villam diverterit. Omnes villas comicas suburbanas esse, commoditatem ipsam nunc explicat et ostendit. 2. NEQUE AGRI, NEQUE URBIS.] Tragicus apparatus. Delicias memorat, qui pericula cogniturus est. ODIUM ME UNQUAM PERCIPIT.] Fastidium ex abundantia est. 3. UBI SATIAS COEPIT FIERI.] Suffecerant ad hanc sententiam duo superiores ii versus: sed *ἐνέργεια* est senilis eloquii, faceti et garruli simul. UBI SATIAS.] Deest *Nam:* ut sit, *Nam ubi satias coepit fieri.* Et COEPIT, pro *coeperit.* SATIAS, odium: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. COMMUTO LOCUM.] Mira brevitate duas res explicuit simul.

4. SED EST NE ILLE NOSTER PARMENO? ET CERTE IPSUS EST.] Et dubitavit, et firmavit postea: utpote senex, visu jam languido, atque oculis aetate defessis. 5. QUEM PRAESTOLARE, PARMENO, HIC ANTE OSTIUM?] Nove: non, *Cui praestolare:* sed, QUEM dixit. Aliter *Tullius* in Catilinam, *Qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur. Praestolari*, est praesto esse et apparere, hoc est, obsequi.

6. QUIS HOMO 'ST?] Quare, QUIS HOMO? quum pro-

COMMENTARIUS.

2. ODIUM ME PERCIPIT.] Particula PER intendit significationem verbi simplicis. Plautus, Truc. II. 5. 14: *ejus eam cito odium percipit.*

3. UBI SATIAS COEPIT FIERI.] Ita Hec. IV. 2. 18. Plautus, Pseud. I. 3. 100. *Ut hodie ad litationem huic suppetat* satias *Jovi.* Accius, Astyanacte: *Quorum crudelitatem nulla unquam explet* satias *sanguinis.*

6. SALVUM TE ADVENIRE GAUDEO.] Formula adventum gratulantis. Ita Hec. III. 2. 10. Plautus passim. 7. LIN-

La. Quem praestolare? *Pa.* Perii! lingua haeret metu.

La. Hem! quid est? quid trepidas? satin' salve? dic mihi.

Pa. Here, primum te arbitrari, quod res est, velim:

Quidquid hujus factum est; culpa non factum est mea.

DONATUS.

viderit venientem. Utrum non vult videri providisse, ne quid fallaciae parasse videatur? Sic et in Andria, *Quasi de improviso respice ad eum.* Vel, quia perturbatur exanimatus, qui dum quid apud Thaidem geratur, auscultat, non videt Senem propius accedere, quem longe viderat. An vero idcirco hoc fingit, quia quod parabat dicere de Chaerea, postquam cominus ventum est, non audet loqui?

7. Lingua haeret metu.] *Virgilius*, *Et vox faucibus haesit.* 8. Quid est, quod trepidas?] Instandum est seni ad audienda, quae de facili nunquam fateretur Parmeno. Satisne salve?] Salve, integre, recte, commode. *Plautus* in Trinummo, *Benevolens tuus atque amicu'st. Le. Satin' salve?* Satisne salve?] Nunc adverbium est: producta est *e* litera. *Sallustius*, *Inde ortus sermo, percontantibus utrimque, satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis agerentur.* 9. Here, primum te arbitrari, quod res est, velim] Quod ante narrationem confirmatio inducitur, contra morem et praecepta est: sed merito, quia perturbatus est, licet simul * ut non possit dicere. 10. Quidquid hujus fac-

COMMENTARIUS.

7. Lingua haeret metu.] Id varie exprimitur. Plautus, Cas. III. 5. 25. *Timor praepedit dicta linguae.* Et versu 59. *Timor praepedit verba.* Ovidius, Amor. I. 7. 20. *pavido lingua retenta metu.* Phaedrus, I. 2. 26. *Vocem praecludit metus.* Vide ad And. I. 5. 17.

8. Quid est? quid trepidas?] Ita plane de perturbato, et cum metu cursitante, Adelph. III. 2. 25. Vide Interpretes ad Phaed. IV. 5. 3.

Satin' salve?] Explicat Donatus. Sensus autem est, *Satin'*

La. Quid? *Pa.* Recte sane interrogasti: oportuit
Rem praenarrasse me. Emit quendam Phaedria
Eunuchum, quem dono huic daret. *La.* Cui?
Pa. Thaidi.
La. Emit! perii hercle. quanti? *Pa.* Viginti
minis.
La. Actum est. *Pa.* Tum quandam fidicinam
amat hic Chaerea.

DONATUS.

TUM EST.] Absolute, ut supra, *Et quidquid hujus feci, caussa virginis feci.* Aut deest *rei:* ut sit, *hujus rei.* Stomachose. 11. QUID?] QUID, interrogat. quis enim ante, crimen, quam objiciatur, aut proponatur, neget? RECTE SANE.] Docte *Terentius* ipse se reprehendit. Nam ordine factum non est, prae timore et conscientia.

12. EMIT QUENDAM PHAEDRIA EUNUCHUM.] Vide, narrationem a necessariis et urgentibus coeptam, non in se continere, nisi quod rei conditio cogit fateri. EMIT, inquit, QUENDAM EUNUCHUM, QUEM DONO HUIC DARET.] Non dixit, Cui dono daret. Aliter ab amoris mentione coepisset. Deinde τὸ QUENDAM ἐξουθενισμὸν significat, et εὐτέλειαν ἀνδρός. 13. HUIC.] HUIC, more suo dixit potius, quam, *Meretrici.* Quin etiam interrogatus, THAIDI potius dicturus est, quam ut nomen dicat, quo offenditur Senex. *Eunuchi* autem solius mentio necessaria est: quia dicturus est, pro Eunucho deductum Chaeream.

15. ACTUM EST.] Desperantis verbum. TUM QUANDAM FIDICINAM AMAT HIC CHAEREA.] Mire et necessario variavit. Ille EMIT, ut Eunuchum mittat ad Thaidem: hic AMAT, ut deduci se pro Eunucho velit. QUANDAM FIDICINAM.] Extenuatio criminis est, non quod vir-

COMMENTARIUS.

justae agis? Vel, SATIN' SALVAE, subaudi, *Res sunt.* Ita Plautus, Stich. I. 1. 10. et Trin. V. 2. 53. Livius, I. 58. et XL. 8.

13. HUIC.] Id dicens Parmeno digitum in Thaidis aedes intendit.

14. VIGINTI MINIS.] Compendium summae, ob sollicitudinem de herilis filii salute. Vide supra I. 2. 89.

15. HIC.] Adverbium est, et rursus denotantur Thaidis aedes, quae proximae erant.

16. AN

La. Hem! quid? amat? an ſcit jam ille, quid meretrix ſiet?
An in Aſtu venit? aliud ex alio malum.
Pa. Here, ne me ſpectes: me impulſore haec non facit.
La. Omitte de te dicere: ego te, furcifer,
Si vivo! ſed iſtuc quidquid eſt, primum expedi.

DONATUS.

ginem, quod civem vitiaverit. 16. Hem! quid? amat?] Haec ſingula pronuncianda ſunt: ut ſtuporem nimiae indignationis oſtendat. An scit jam ille quid meretrix siet?] Quia fidicina meretrix eſt. 17. An in Astu venit?] In Astu, in urbem de Piraeo. Sic Athenienſes vocabant urbem ſuam: unde ipſi incolae A'στοὶ vocantur. Aliud ex alio malum.] Hoc ſeparatim dixit Senex, fixis in Parmenonem oculis. 18. Me impulsore haec non facit.] Ipſum accuſat conſcientia. Non enim quod levius eſt, dixit, *me ſciente:* quum plus inferat, me impulsore. 19. Ego te, furcifer, si vivo!] Modo omnis ſaevitia comica aut in comminatione eſt, aut in apparatu verborum. 20. Si vivo!] A'ποσιώπησις*: te ulciſcar.* quia neceſſario ſequitur. Sed istuc quidquid est.] Inventa cauſa cur ſupplicia differantur, donec uxorem

COMMENTARIUS.

16. An scit jam ille, quid meretrix siet?] Ita Laches ignarus de virgine loquitur, ſcilicet quia et meretriculae vulgo fidibus ſciebant.

17. An in astu venit?] Athenae κατ' ἐξοχὴν dictae A'στυ, uti Alexandria Πόλις, Roma *Urbs.* Nepos, Themiſt. 4. *Xerxes protinus acceſſit* Aſtu. Idem, Alcib. 6. *Poſtquam* Aſtu *venit.* Cicero, de Legib. II. 2. *Ut veſtri Attici, priusquam Theſeus eoſdem migrare ex agris, et* in Aſtu, *quod appellatur, omnes ſe conferre juſſit, et Sunii erant iidem, et Attici.*

Aliud ex alio malum.] II. l. Ex valet *poſt.* Ita Heaut. III. 3. 37. Cicero, Fam. IX. 19. *Me quotidie* aliud ex alio *impedit.* Virgilius, Aen. III. 494. *Nos* alia ex aliis *in fata vocamur.*

18. Me impulsore.] Ita Plautus, Moſtell. III. 3. 13.

Me ſuaſore atque impulſore *factum audacter dicito.*

Vide Donatum ad Adelph. V. 9. 10.

20. Si vivo.] Formula in comminationibus uſitata. Plautus,

 Pſeud.

Pa. Is pro illo Eunucho ad Thaidem deductus eſt.

La. Pro Eunuchon'! *Pa.* Sic eſt. hunc pro moecho poſtea

Comprehendere intus, et conſtrinxere. *La.* Occidi.

Pa. Audaciam meretricum ſpecta. *La.* Numquid eſt

Aliud mali damnive, quod non dixeris,

DONATUS.

ducat Chaerea, et ipſe purget Parmenonem: ſecundum argumenta, quae ſibi ipſe proſpexit, juſſu coactuque feciſſe, et imperio herilis filii ſui, Chaereae ſcilicet.

21. AD THAIDEM DEDUCTUS EST.] Unde ductor ipſe ſceleratus. 22. PRO EUNUCHON'!] Non interrogat, ſed exhorreſcit. HUNC PRO MOECHO POSTEA.] Bene ſtuduit *Terentius*, PRO, bis numero dicere: et PRO *Eunucho*, et PRO *Moecho*. PRO MOECHO autem quaſi excuſans dixit. Nam vere in virginem Atticam, non *pro moecho*, ſed *moechus* eſt. HUNC PRO MOECHO POSTEA.] Bene utrumque PRO, quia neque *Eunuchus* eſt, qui vitiavit virginem: neque *moechus*, qui in domo meretricia. Et ſpecta, quam oratorie tranſtulerit mentionem vitiatae virginis. PRO MOECHO, inquit, ut culpam Chaereae ſub meretricis accuſatione celaret. HUNC PRO MOECHO.] Bene totum PRO: quia neque Eunuchus, qui Ephebus: neque adulter, qui amator. 23. COMPREHENDERE INTUS, ET CONSTRINXERE.] Quo dicto vim ingentem inferri ſignificat Chaereae. *Comprehendere*, ſignificat ſtrictim aliquem in facinore deprehenſum. 24. AUDACIAM MERETRICUM SPECTA.] Major ἔμφασις accuſationis eſt per pluralem numerum, quam ſingularem. Sic alibi:

An potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

AUDACIAM MERETRICUM.] Oratorie avertit iram Senis a

COMMENTARIUS.

Pleud. V. 2. 26. *Erit, ubi te ulciſcar.* ſi vivo. Vide And. V. 2. 25.

24. NUMQUID EST ALIUD MALI RELIQUUM?] Lucilius, apud

Non.

Reliquum? *Pa.* Tantum est. *La.* Cesso huc introrumpere?

Pa. Non dubium est, quin mihi magnum ex hac re sit malum:

Nisi quia necesse fuit hoc facere, id gaudeo,

Propter me hisce aliquid esse eventurum mali.

Nam jam diu aliquam causam quaerebat senex,

DONATUS.

se, et a Chaerea: atque derivat in meretricem. NUMQUID EST ALIUD MALI, DAMNIVE?] Bene interrogat: quia omnia invitus servus dicere videbatur. Et cum damnum, malum sit, de proximo collatum discernitur: et damnum ad emptionem Eunuchi, malum ad comprehensum pertinet et constrictum Chaeream. 26. CESSO HUC INTRORUMPERE?] In tantam formidinem conjectus est senex, ut non miremur, quod tam cito nuptias firmet ephebi et virginis: et quamvis non honeste, tamen quia ex ingenti metu, vel indigno matrimonio filii vitam pacisci velit. 27. NON DUBIUM EST, QUIN MIHI MAGNUM EX HAC RE SIT MALUM.] Suave est nescire personas, quid agat Poëta. Ita non periclitaturus Parmeno. 28. NISI QUIA NECESSE FUIT.] NECESSE, est nomen. Nam *necessus*, *necessis*, et *necessitas*, et *necessum* lectum est. ID GAUDEO.] Scilicet, ut succurratur Chaereae periclitanti.

29. PROPTER ME.] Plus dixit, quam si *per me* diceret. HISCE ALIQUID.] Meretricibus, non adolescentibus. Et item pluraliter suo more: Ut, *Audaciam meretricum specta.* Et, *Non perpeti meretricum contumelias.* 30. NAM JAM DIU ALIQUAM CAUSAM QUAEREBAT SENEX.] Nota

COMMENTARIUS.

Non. *Id solum adversae fortunae reique resistit.*

26. TANTUM EST.] Formula abrumpendi sermonem. Hec. V. 3. 15. Plautus, Merc. II. 2. 11. Lo. *Numquid amplius?* Ly. Tantum est.

CESSO HUC INTRORUMPERE?] Ita Plautus, Mil. II. 5. 50.
Intro rumpam *recta in aedes.*

Quamobrem insigne aliquid faceret his. Nunc repperit.

DONATUS.

CAUSAM, pro occasione. 31. QUAMOBREM INSIGNE ALIQUID FACERET.] Manifestius hoc *Menander* explicat, jampridem infestum meretrici senem, post corruptum ab ea Phaedriam: nunc demum se inventa occasione vindicaturum. QUAMOBREM.] Quamvis dixisset CAUSAM, intulit QUAMOBREM. INSIGNE ALIQUID.] Magnum et nobile facinus. FACERET.] Ἰδιωτικῶς dixit.

COMMENTARIUS.

31. INSIGNE ALIQUID FACERET HIS.] Ita dixit, uti supra IV. 1. 10. *facere huic aegre.*

ACTUS QUINTI

SCENA SEPTIMA.

PYTHIAS. PARMENO.

Py. NUMQUAM aedepol quidquam jam diu, quod magis vellem evenire,
Mihi evenit, quam quod modo senex intro ad nos venit errans. Mi-

DONATUS.

NUMQUAM AEDEPOL QUIDQUAM JAM DIU.] *Pythias egreditur veluti irrisura Parmenonem, ut ipsa putat; egredi autem a Poëta cogitur, ut doceat populum, quid intus egerit senex. Ergo persona cachinnans inducitur, quaerens Parmenonem: aspectuque ejus ob nimium risum vix loqui posse.*
1. NUMQUAM AEDEPOL QUIDQUAM.] Rarum est evenire quod velis: et quod maxime velis, id rarum magis.
2. INTRO AD NOS VENIT ERRANS.] Non gressu errans,

COMMENTARIUS.

1. NUMQUAM QUIDQUAM.] Amant hae voces jungi. Ita And. I. 2. 3. Supra IV. 4. 11. Adelph. I. 2. 18. et IV. 1. 12. et V. 4. 1. Ita et *nunquam usquam*. Eun. V. 9. 62.
5. MEN' QUAERIT HAEC?] Ita Adelph. II. 4. 1. IV. 2. 4.

6. IN-

Mihi solae ridiculo fuit, quae, quid timeret, sciebam.

Pa. Quid hoc autem 'st? *Py.* Nunc id prodeo, ut conveniam Parmenonem.

Sed ubi, obsecro, is est? *Pa.* Men' quaerit haec? *Py.* Atque eccum video. adibo.

Pa. Quid est, inepta? quid tibi vis? quid rides? *Py.* Perii.

Defessa jam sum misera te ridendo. *Pa.* Quid ita? *Py.* Rogitas?

Nunquam, pol, hominem stultiorem vidi, nec videbo. ah,

Non possum satis narrare, quos ludos praebueris intus.

At etiam primo callidum et disertum credidi hominem.

D O N A T U S.

nec via: sed animo et opinione. 3. Mihi solae ridiculo fuit.] *Soli* regulariter dicitur: solae non recte, sed antique. ut alibi, *Hoc ipsa in itinere, alterae dum narrat, forte audivi.* 4. Quid hoc autem est?] Ridentem miratur Parmeno. Nunc id prodeo.] Propter id ostendit, quam multum rideat petulans puella. Perii.] Proprie hic verbum est aptum, quasi sit lassa ridendo.

8. Numquam aedepol hominem stultiorem vidi.] Postquam rogas dixerat, quasi narratura videbatur: et redit ad insultationem. 9. Quos ludos praebueris intus.] Ex errore et metu nimio senis, credentis constrictum filium se offensurum in domo meretricis. 10. At

C O M M E N T A R I U S.

6. Inepta.] Leve convicium in mulierem. And. IV. 4. 52.

8. Nunquam, pol, hominem stultiorem vidi.] Ita Coelius ad Cic. Fam. VIII. 15. *Ecquando tu hominem ineptiorem, quam tuum Cn. Pompejum, vidisti, qui tantas turbas, qui tam nugax esset, commorit?*

10. Disertum.] H. e. Ingeniosum et expromptum, qui se un-

Quid? ilicone credere ea, quae dixi, oportuit te? An poenitebat flagitii, te auctore quod fecisset Adolescens, ni miserum insuper etiam patri indicares?

Nam

DONATUS.

ETIAM PRIMO CALLIDUM AC DISERTUM CREDIDI HOMINEM.] Haec omnia sic in scena pronunciata sunt, ut risu interrumpi verba puellae viderentur. Majorisque insultationis est, si is qui fatigat alterum, dicat se ante de illo multo aliter sensisse. 11. ILICONE CREDERE.] Non ideo hoc dicit, quod personae suae fidem deroget: sed quod res incredibilis fuerit, quam illi persuaserit: aut certe si credendum fuerit, non statim neque examinata, neque facta rei cognitione. ILICONE CREDERE.] Objurgatio de tempore. 12. AN POENITEBAT FLAGITII.] Illud quod supra, a stulto: hoc quod nunc dicit, a malo fieri potuit. Illud, ab imprudente: hoc quod pejus est, a sciente. AN POENITEBAT FLAGITII.] Parvum videbatur. Ipse alibi, *Quantum hic operae fiat, poenitet. Plautus* in Truculento, *Poenitetne te, quod ancillam solam nimis erumpere?* * 13. NI MISERUM INSUPER ETIAM PATRI INDICARES?] Duo objicit. Unum, quod male consuluerit: alterum, quod male prodiderit consilia sua. Et bene INDICARES. Nam *indicium* dicitur ejus, qui una peccaverit. NI MISERUM INSUPER ETIAM PATRI INDICARES?] Ad invidiam Parmenonis, miserum dicit adolescentem: eo

COMMENTARIUS.

decunque expedire posset. Ita literae dicuntur *disertae*, quae cum sale scriptae sunt. Cicero, Fam. III. 11. *Sed si, ut scribis, hae literae non fuerunt* disertae, *scito meas non fuisse.*

12. AN POENITEBAT FLAGITII.] *Poenitere* nos dicitur earum rerum, quibus contenti non sumus. Phorm. I. 3. 20. Attius, Nyctegresia: *Tun' quod superest socium, mittis leto? an lucti* poenitet? Plautus, Poen. I. 2. 71. poenitet, *Exornatae ut sumus.* Cicero, Fam. I. 7. *Me meae* (fortunae) *ne nimium* poeniteret, *tua virtute perfectum est.*

13. INDICARES.] H. e. Scelus ejus proderes. Ita Heaut. III. 3. 23. Plautus, Cistell. II. 3. 45. *Me* indicabit, *et suas*
Ad meas miserias addet.

14. QUID.

Nam quid illi credis animi tum fuisse, ubi vestem vidit
Illam esse eum indutum pater? quid est? jam scis te periisse?
Pa. Hem! quid dixti, pessuma? an mentita es? etiam rides?
Itan' lepidum tibi visum est, scelus, nos irridere? *Py.* Nimium.
Pa. Si quidem istuc impune habueris. *Py.* Verum? *Pa.* Reddam hercle. *Py.* Credo.
Sed in diem istuc, Parmeno, est fortasse, quod minitare.
Tu

D O N A T U S.

modo quo Juno accusans Venerem, ait,

an miseros qui Troas Achivis
Objecit.

Sic enim agimus, quum ab his, qui falso rei sunt, in auctores culpam sceleris removemus. 14. Nam quid illi.] Adolescenti scilicet. 15. Quid est? jam scis te perisse?] Hoc non stupentibus, ac culpam patientibus dicitur. 16. Hem, quid dixti, pessuma?] Nunc demum intelligit Parmeno, se esse delusum. Etiam rides?] Apparet eam ex hujus stomacho vehementius cachinnare.
17. Nos irridere?] Nos superbius dixit, quam si diceret *Me.* 18. Siquidem istud impune habueris.] Subauditur, *Tum nimium.* Verum?] Irridentis interrogatio.
19. Sed in diem istuc.] In longam dilationem. un-

C O M M E N T A R I U S.

14. Quid illi credis animi tum fuisse?] Ita Adelph. IV. 5. 31. Cicero, Fam. VI. 7. Quem putas animum esse, *ubi secum loquitur.* Ovidius, Trist. III. 3. 5.
Quid

Quid mihi nunc animi *dura regione jacenti*
Inter Sauromatas esse Getasque putas?

19. In diem.] H. e. Longo tempore post futurum. Phorm. V. 2. 19. Nepos, Att. cap. 9. *Quum ille fundum secunda fortuna emisset* in diem. Sed quandoque unius diei moram denotat. Ovidius, Metam. II. 48.
24 Pen-

Tu jam pendebis, qui ſtultum adoleſcentulum nobilitas
Flagitiis, et eundem indicas. uterque in te exempla edent.
Pa. Nullus ſum. *Py.* Hic pro illo munere tibi honos eſt habitus. abeo.

Pa.

DONATUS.

de *dilatio* eſt dicta diei prolatio. 20. TU JAM PENDEBIS.] JAM, nimiam velocitatem ſignificat. NOBILITAS FLAGITIIS, ET EUNDEM INDICAS.] Duas res ſignificat ſimul: et cogis flagitia facere, et facientem indicas. 21. UTERQUE IN TE EXEMPLA EDENT.] Nova ac mira tormenta, quae pro *exemplis* narrentur, aut quae documenta ſint caeteris, ne delinquant, EXEMPLA dicuntur. Et EDENT, et EDET legitur. Si EDENT, figuratum eſt: ſi EDET, recte. Et plus eſt EDET, quam *dabit*. 22. NULLUS SUM.] Hoc ſecum Parmeno. HIC PRO ILLO MUNERE TIBI HONOS EST HABITUS. ABEO.] Εἰρωνικῶς et μεταφορικῶς. PRO MUNERE.] Et honos rumigerulis haberi ſolet. 23. EGOMET MEO INDICIO, MISER, QUASI SOREX, HODIE PERII.] Proprium ſoricum eſt, vel ſtridere clarius quam mures, vel ſtrepere magis, quum obrodunt frivola: ad quam vocem

COMMENTARIUS.

20. PENDEBIS.] Pendens caedere. Solebant autem ſervi et ſervae vapulantes ſuſpendi ad trabes. Phorm. I. 4. 43. Plautus, Moſtell. V. 2. 45. *Verberibus caedere, lutum*, pendens. Eſt autem emphaſis in voce JAM. Ita Virgilius, Aen. II. 550. *Nunc morere.*

NOBILITAS FLAGITIIS.] Scilicet *nobilis* et *nobilito* etiam in deteriorem partem ſumitur. Eſt autem *nobilis* is qui noſcitur, q. d. *noſcibilis*. Hec. V. 2. 31. Plautus, Pſeud. IV. 7. 10. *Neque his unquam* nobilis *fui*. Titinnius: *Ne eam malefactis* nobilitaret. Cicero, Off. II. 7. Nobilitata *crudelitas*.

22. HIC PRO ILLO MUNERE TIBI HONOS EST HABITUS.] Mercedem et praemium honorem dixerunt. Lucilius, XXX. 6.

Virginis hoc pretium, atque hunc reddamus honorem.

Cicero, Fam. XVI. 9. *Curio miſi, ut medico* honos *haberetur*.

23. MEO

Pa. Egomet meo indicio, miser, quasi sorex, hodie perii.

DONATUS.

multi se intendentes, quamvis per tenebras noctis, transfigunt eos. *Plautus: Confossiorem te faciam soricina naenia.* EGOMET MEO INDICIO.] Proverbium in eos, qui ipsi se produnt, quia sorex non facile caperetur, nisi emitteret vocem noctu. QUASI SOREX, HODIE PERII.] Quia latere potuit, nec occidi, si taceret.

COMMENTARIUS.

23. MEO INDICIO.] Imitatus Ausonius, Idyll. XI. Praefat. ad Symmachum: *Latebat inter nugas meas libellus ignobilis, utinamque latuisset, neque* indicio suo tanquam sorex periret.

ACTUS QUINTI

SCENA OCTAVA.

GNATHO. THRASO.

Gn. QUID nunc? qua spe, aut quo consilio huc imus? quid inceptas, Thraso? *Th.*

DONATUS.

1. QUID NUNC? QUA SPE, AUT QUO CONSILIO HUC IMUS?] Reminiscere, hunc esse, qui supra militi dixerit de Thaide, *Jam dudum te amat.* et rursus, *Jam tibi haec aderit supplicans ultro.* Et hinc videbis, quos exitus habeat assentatio. Nam idem militi auctor est summae desperationis. Et animadverte, quod semper a mensa Gnatho invitus abstrahatur: nam et supra quum ad litem venitur, ex verbis Thrasonis manifestum est, et Gnathonem invitum sequi, ubi dicit, *Hanccine ego ut contumeliam tantam, tam insignem in me accipiam, Gnatho? Mori me satius est.* Et bene, QUA SPE, AUT QUO CONSILIO? tanquam omnia expertus, et nec muneribus gratus, nec terroribus metuendus. QUA SPE.] Parasitus intelligit quid agat

Th. Egone? ut Thaidi me dedam, et faciam quod jubeat. *Gn.* Quid est?
Th. Qui minus, quam Hercules servivit Omphalae? *Gn.* Exemplum placet.
Utinam tibi commitigari videam sandalio caput!
Sed

DONATUS.

agat miles: sed ad hoc inducitur interrogare ipsum militem, ut populus audiat, quo consilio veniat ad Thaidem. QUID NUNC? QUA SPE.] Summa desperatio est apud militem reconciliandae amicae, ad hoc ut aequo animo ferat admitti Phaedriam, dum ipse quoque recipiatur. Nam non in fine fabulae contristandus est. QUID INCEPTAS, THRASO?] *Incipere*, magnorum facinorum est, et audaciae. 2. UT THAIDI ME DEDAM.] Post indictionem belli, et instructionem pugnae quid sequatur, nisi deditio superatorum? ET FACIAM QUOD JUBEAT?] Proprie: nam in deditione victores jubent, victi obsequuntur. 3. QUI MINUS, QUAM HERCULES SERVIVIT OMPHALAE?] Hic *Terentius* exprimit consuetudinem, in qua ignavis rationes criminum, et exempla suppeditant. Nam sic et supra de Pyrrho. Omphale Lydiae regina fuit, quae Herculem sibi servientem etiam ad lanificium compulit: quum ipsa calathum, et colum, cultusque foemineos, sagittis et clava, leonisque tegmine mutasset. HERCULES SERVIVIT OMPHALAE.] Subauditur, *et ego serviam Thaidi?* 4. U-

COMMENTARIUS.

2. QUID EST?] De vera horum versuum lectione, et personarum distinctione vide Comment. majorem.

4. UTINAM TIBI COMMITIGARI VIDEAM SANDALIO CAPUT.] Haec Gnatho ad spectatores conversus. Ita Nonius, v. *Mitis* laudat è Turpilii Lindia: *Misero mihi mitigabat sandalio caput.* Dubium autem nullum est, quin Gnatho respexerit sortem Herculis, cujus caput Omphale regina sandalio percussisse narratur a Luciano, Libro de Conscrib. Hist. Erantque usitata mulierum arma ungues et sandalia. De unguibus supra, IV. 3. 6. Non tantum autem sandaliis; sed et soleis et sculponeis in verberando utebantur. Persius, Sat. V. 169. *Solea, puer, objurgabere rubra.* Plautus, Cas. II. 8. 59.

ST. *Soleas.* CH. *Qui, quaeso, potius quam sculponeas,*
Quibus batuatur tibi os, senex nequissime. Por-

Sed fores crepuere ab ea. *Th.* Perii! quid hoc autem 'st mali?

Hunc ego numquam videram etiam. quidnam properans hinc prosilit?

D O N A T U S.

.TINAM TIBI COMMITIGARI VIDEAM SANDALIO CAPUT!] COMMITIGARI, est tundendo deprimi atque deponi. SANDALIO CAPUT.] Plus dixit CAPUT, quam si aliam partem corporis diceret verberari. Et mire, calceamento caput verberari. 5. PERII! QUID HOC AUTEM EST MALI?] Eunuchi habitu Chaerea, sed virili confidentia prosilit, et militem velut novi rivalis terret aspectu. 6. HUNC EGO NUMQUAM VIDERAM.] Ideo Chaeream miratur.

C O M M E N T A R I U S.

Porro COMMITIGARI eleganter dicitur duri militis CAPUT. Adelph. II. 4. 12. Plaut. Mil. V. 31. Mitis *sum equidem fustibus.* Metaphora à salsamentis deducta, quae verberando mitia et mollia fiunt.

5. FORES CREPUERE.] Vide ad And. IV. 1. 59. Dixit autem FORES AB EA, uti And. III. 1. 3. ubi vide.

6. HINC.] H. e. E domo Thaidis.

A C T U S Q U I N T I

S C E N A N O N A.

CHAEREA. PARMENO. PHAEDRIA. GNATHO. THRASO.

Ch. O POPULARES! ecquis me vivit hodie fortunatior? Ne.

D O N A T U S.

1. O POPULARES! ECQUIS ME VIVIT HODIE FORTUNATIOR?] *Hic persona Chaereae est, fervens gaudio,*

C O M M E N T A R I U S.

1. POPULARES.] Vide ad Phorm. I. 1. 1.

ECQUIS ME VIVIT HODIE FORTUNATIOR?] Ita Plautus, Rud. IV. 5. 1. *Quis me est fortunatior?*

2. Ne-

Nemo hercle quisquam: nam in me plane Di potestatem suam
Omnem ostendere: cui tam subito tot contigerint commoda.
Pa. Quid hic laetus est? *Ch.* O Parmeno mi, o mearum voluptatum omnium
Inventor, inceptor, perfector! scin' me in quibus sim gaudiis?
Scis Pamphilam meam inventam civem? *Pa.* Audivi. *Ch.* Scis sponsam mihi? *Pa.*

D O N A T U S.

ut adolescentuli est in prosperis rebus. O POPULARES!] Non mirum, si insane exsultat nuptiis, qui jam dudum ob id solum, quod vitiaverat virginem, laetabatur. 2. NEMO HERCLE QUISQUAM.] Et interrogavit, et respondit sibi. NEMO HERCLE QUISQUAM.] Παρέλκον tertium. 3. CUI TAM SUBITO TOT CONTIGERINT COMMODA.] TAM qualitatis, TOT quantitatis est. 4. QUID HIC LAETUS EST?] Inventa persona est, ad quam gesta haec narret Chaerea, ut populus et miles instruatur, quid intus gestum sit.

5. INVENTOR, INCEPTOR.] *Invenire* sapientis est: *incipere*, audacis, *perficere*, constantis. Ergo plena laudatio est. Et constat, hoc Chaeream laudative dicere. Nam in subditis solum consilium attributurus est Parmenoni. SCIN' ME IN QUIBUS SIM GAUDIIS?] Σύλληψις. Et nota SCIN' ME: quum sufficeret SCIN'. Ergo ME abundat: et est figura ἀρχαϊσμός. 6. SCIS PAMPHILAM MEAM.] Amatorie dixit MEAM: vel potius sponsam meam, vel quam amo. INVENTAM.] Cognitam. CIVEM.] Deest *esse*. SCIS

C O M M E N T A R I U S.

2. NEMO QUISQUAM.] Ita Hec. I. 1. 10. Et Plautus, Bacchid. II. 3. 22. *Nullum alterum.*

IN ME PLANE DI POTESTATEM SUAM OMNEM OSTENDERE.] Descriptio summae felicitatis. qualis illa And. V. 6. 9.

5. IN QUIBUS SIM GAUDIIS.] Eadem ratione dicitur quis *esse in moerore.* And. IV. 2. 10.

6. INVENTAM.] Ita eleganter de inopinato eventu. Phaedrus, I. 12. 1.

Lau-

Pa. Bene, ita me Dî ament, factum. *Gn.* Audin' tu illum, quid ait? *Ch.* Tum autem Phaedriae

Meo fratri gaudeo amorem eſſe omnem in tranquillo: una 'ſt domus.

Thais patri ſe commendavit in clientelam et fidem:

Nobis dedit ſe. *Pa.* Fratris igitur Thais tota 'ſt? *Ch.* Scilicet.

Pa. Jam hoc aliud eſt quod gaudeamus: miles pellitur foras.

DONATUS.

SPONSAM MIHI?] Deeſt et *eſſe*.. Et eſt *ſponſa* nunc participium. 7. AUDIN' TU ILLUM, QUID AIT?] Hoc vultu mutato et turbato dicitur. 8. AMOREM ESSE OMNEM IN TRANQUILLO.] Bene, IN TRANQUILLO, quia mari et tempeſtatibus, amicae mobilitas et inſtabilitas comparatur. Sic *Horat.* *Simplex munditiis? heu quoties fidem*

Mutatoſque Deos flebit; et aſpera

Nigris aequora ventis

Emirabitur inſolens;

Qui nunc te fruitur credulus aurea.

UNA 'ST DOMUS.] Poſt Pamphilae nuptias.

9. THAIS PATRI SE COMMENDAVIT.] Hoc eſt quod profuit Phaedriae. IN CLIENTELAM ET FIDEM.] IN CLIENTELAM, ut ametur; FIDEM, ut defendatur. 10. FRATRIS IGITUR THAIS TOTA 'ST?]. Bene TOTA: ut ne ex parte quidem ſit militis. 11. MILES PELLITUR FORAS.]

COMMENTARIUS.

Laudatis utiliora, quae contemſeris,

Saepe inveniri.

8. FRATRI GAUDEO ESSE AMOREM OMNEM IN TRANQUILLO.] Summam ſecuritatem *tranquillum* et *rem tranquillam* dixerunt. And. III. 5. 14. Phorm. IV. 4. 9. Metaphora à mari tranquillo deducta. Lucret. V. 11. *Fluctibus è tantis vitam, tantiſque tenebris*

In tam tranquillo, *et tam clara luce locavit.*

10. TOTA.] H. e. Ita in poteſtate et arbitrio fratris, ut in nulla

 apud

Ch. Tum tu, frater ubi ubi est, fac quam primum haec audiat. *Pa.* Visam domum.
Th. Numquid, Gnatho, dubitas, quin ego nunc perpetuo perierim?
Gn. Sine dubio, opinor. *Ch.* Quid commemorem primum, aut laudem maxume?
Illumne, qui mihi consilium dedit, ut facerem: an me, qui ausus sim

DONATUS.

Sunt gaudia ex nostris bonis: sunt gaudia ex aliorum malis, hostium aut inimicorum. Ergo utrumque genus gaudiorum complexus est. 12. VISAM DOMUM.] Bene domi quaeritur amator exclusus: nam neque ruri, neque in foro est. 13. PERPETUO PERIERIM.] Quia illud *periisse* supra, temporale videbatur. QUIN EGO NUNC PERPETUO PERIERIM.] Hic jam militi neque serviendi amicae, ut apparet, praebetur locus. 14. SINE DUBIO, OPINOR.] Quia non quis dicitur perpetuo periisse. Quid enim opus hac exceptione est, quando nemo ita perit, ut temporaliter pereat, et postea fiat non perditus? Correxit parasitus stulti dictum militis: non illum PERPETUO, sed SINE DUBIO periisse, *opinari* respondens. Non est enim contrarium, *Opinor te periisse sine dubio*, pro, certo periisse. Confirmatur periisse miles, ut post tanta munera ex desperato supplex, ex supplice patiens rivalis existat. QUID COMMEMOREM PRIMUM?] Διαπόρησις oratoria familiaris laudantibus. *Cicero*, *Unde igitur potius incipiam*? Hoc autem fit, ubi omnia et magna videntur et paria. 15. ILLUM-

COMMENTARIUS.

apud eam parte haereat miles. Livius, III. 59. *Quod adeo toti plebis fuissent.*

12. UBI UBI EST.] H. e. Ubicunque est. And. IV. 2. 1. Supra II. 3. 4.

13. PERPETUO.] H. e. Certissime. Heaut. IV. 5. 33. et IV. 8. 22. Plaut. Most. III. 1. 5. *Nunc pol ego perii plane in perpetuum modum.*

14. QUID COMMEMOREM PRIMUM, AUT LAUDEM MAXIME?] Ἀπορία est. Ita Virgilius, Aen. 664.

Quem telo primum, quem postremum, aspera virgo,
Dejicis? Ubi vide, quae notavit Cerda.

16. Gu-

Incipere? an fortunam collaudem, quae gubernatrix fuit:
Quae tot res, tantas, tam oportune in unum conclusit diem?
An mei patris festivitatem, et facilitatem? ô Juppiter!
Serva obsecro haec nobis bona. *Ph.* Dî vostram fidem! incredibilia
Parmeno modo quae narravit. sed ubi est frater? *Ch.* Praesto adest.

DONATUS.

NE, QUI MIHI DEDIT CONSILIUM.] Attribuuntur personis consilia, facta, casus, et orationes. Ergo hic laudatur consilium Parmenonis, factum Chaereae, casus fortunae, id est, eventus: oratio senis. ILLUM, QUI MIHI DEDIT CONSILIUM.] Tria sunt in vita hominum, consilia, facta, successus. Consilium animi est: Factum corporis: Successus fortunae. ILLUM.] Parmenonem scilicet.

17. QUAE TOT RES.] Bene, TOT RES: quasi dicat, Eunuchum pro quo duceretur, commendationem virginis, absentiam meretricis, occasionem vitii inferendi, patris interventum in nuptias. 18. AN MEI PATRIS FESTIVITATEM?] Etiam patri laus impartienda est. Nam non erat transeundum FESTIVITATEM, qua et festivus amatori non obstitit, quod ignovit ut facilis: unde *festivitas* in dictis, *facilitas* vero in animo et factis. FESTIVITATEM.] Laetitiam: ut, *Festivus dies est.* 19. DÎ VOSTRAM FIDEM!] Cito intervenit Phaedria, utpote qui domi erat. 20. QUAE NARRAVIT.] Nimios affectus in utramque partem defectus orationis amat: est ergo ἔλλειψις: deest enim *Gaudeo.*

COMMENTARIUS.

16. GUBERNATRIX.] Ita Plautus de Fortuna, Merc. III. 4. 12.

Divûm atque hominum quae spectatrix atque hera eadem es hominibus.

Aliter cepit Cicero, Att. VIII. 4. *Cujus Fortunae nos, quantum humano consilio effeci poterit, motum ratione quadam gubernabimus.*

17. QUAE TOT RES, TANTAS, TAM OPORTUNE IN UNUM CONCLUSIT DIEM.] Ita Phorm. V. 6. 1. et 2. Caecilius, Umbris:

Ph. Gaudeo. *Ch.* Satis credo. nihil eſt Thaide haec tua, frater, dignius
Quod ametur: ita noſtrae eſt omni fautrix familiae.
Ph. Mihi illam laudas? *Th.* Perii! quanto minus ſpei eſt, tanto magis amo.
Obſecro, Gnatho, in te ſpes eſt. *Gn.* Quid vis faciam? *Th.* Perfice hoc
Precibus, pretio, ut haeream in parte aliqua tandem apud Thaidem.

DONATUS.

21. SATIS CREDO.] Sic dici nota agentibus ſolet. Recte igitur huic dicitur, cui fiunt nuptiae, GAUDEO: et ille ſic reſpondet, ut amicis gratulantibus decet, SATIS CREDO. CREDO autem ideo, quia multi ſe fingunt gratulari, quum invideant: gaudere, quum doleant. 23. MIHI ILLAM LAUDAS?] Scilicet amatori ejus. Et MIHI pronunciatione juvandum eſt. PERII! QUANTO MINUS SPEI EST, TANTO MAGIS AMO.] Hic vero eſt ardor inſaniſſimus: ut *Virgilius*, *Formoſum paſtor Corydon ardebat Alexin: Delicias domini.* Et profecto ſic eſt, Sapientes ſpe maxime ad amorem coguntur: ſtulti forma tantum. 24. OBSECRO, GNATHO, IN TE SPES EST.] Mire, quaſi deſperatis omnibus auxiliis, abjecta nimis ſupplicatio inducitur. Nam et OBSECRO, et GNATHO, id ſignificant, et IN TE SPES EST. QUID VIS FACIAM?] Non eſt hoc interrogantis, ſed oſtendentis, non eſſe quid faciat. 25. PRECIBUS, PRETIO.] Nihil militi ſuper-

COMMENTARIUS.

Nullae nationi tot, tantas, tam continuas victorias, tam brevi ſpatio datas arbitror, quam vobis.

24. PERFICE HOC PRETIO, PRECIBUS.] Formulae ſpeciem habet. Pacuvius, Teucro:

Neque perpetrare precibus, *neque* pretio *quit.*

Phaedrus V. 7. 18. *Adducit* pretio, precibus.

25. UT HAEREAM IN PARTE ALIQUA TANDEM APUD THAIDEM.] Plautus, Epid. II. 2. 7.

Nam ego illum audivi in amorem haerere apud *neſcio quam* fidicinam.

Gn. Difficile est. *Th.* Si quid collibuit, novi te. hoc si effeceris,

Quod vis donum et praemium a me optato, id optatum feres.

DONATUS.

est praeter precem, ut victo: et pretium, ut diviti. Nihil aliud optat, quam sic res eant, ut persona Thaidis conveniri possit. PRECIBUS, PRETIO.] Ἀσύνδετα, velut afflicta, et lassa, pronuncianda sunt. PRETIO.] Varie: quia alibi dixit, *precario.* UT HAEREAM.] Τὸ HAEREAM ultimum genus beneficii est. IN PARTE ALIQUA.] Non enim PARTE dixit: ut aequa intelligatur. TANDEM.] Et desperantis est, et difficulter credentis. TANDEM, non est adverbium temporis: sed nunc *Saltem* significat.

26. DIFFICILE EST.] Vultu et pronunciatione, asseveratione firmandum est. SI QUID COLLIBUIT.] Ἔλλειψις; pro, Si quid collibitum est, efficis. NOVI TE.] Deest *Perficis.* Sed ubique plura gestu significat miles, utpote infantissimus. 27. QUOD VIS DONUM, ET PRAEMIUM A ME OPTATO.] DONUM, praemium est: et *munus*, praemium. Sed *donum*, praemium Diis datur: *munus*, praemium hominibus. Nam separatim, *donum* Deorum est: *praemium* virorum est fortium: *munus* hominum. Et donum munusque, tam ante factum, quam post factum est. Donum voluntarium: praemium debetur. Alii ergo ἀσυνδέτως pronunciant, primo DONUM, et sic PRAEMIUM, quasi unam partem orationis. QUODVIS DONUM ET PRAEMIUM.] DONUM, ut a largo homine: PRAEMIUM, ut a praeclaro facinore. QUODVIS DONUM ET PRAEMIUM A ME OPTATO, ID OPTATUM FERES.] Donum optato, ob quod praemium accipias. PRAEMIUM A ME OPTATO.] Totum

COMMENTARIUS.

Cicero, Coel. c. 28. *Vigeant apud istam mulierem venustate; dominentur sumtibus:* haereant, *jaceant*, *deserviant.* Contrario sensu animus dicitur *elabi* mulieri. Hec. I. 2. 94.

27. QUODVIS DONUM ET PRAEMIUM A ME OPTATO, ID OPTATUM FERES.] Plautus, Merc. II. 3. 106. *Quod posces, feres.* Ovidius, Metam. II. 44. *quodvis pete munus, et illud Me tribuente feres.* Ubi vide Cl. Burm. Cicero, Philipp. V. 12. *Quid concupiscas, tu videris: quod concupiveris, certe habebis.*

Gn. Itane? *Th.* Sic erit. *Gn.* Si efficio hoc, postulo, ut mihi tua domus,
Te praesente, absente, pateat: invocato ut sit locus
Semper. *Th.* Do fidem, futurum. *Gn.* Accingar. *Ph.* Quem hic ego audio?
O Thraso! *Th.* Salvete. *Ph.* Tu fortasse, quae facta hic sint, nescis.

DONATUS.

militariter. Nam et *optatio* dicitur, et *optari* a militibus, ut alibi, *Vir fortis optet quod volet praemium.* 28. SI HOC EFFICIO, POSTULO, UT MIHI TUA DOMUS, TE PRAESENTE, ABSENTE, PATEAT.] Proverbiale est, *Praesente absente*, ut *sursum deorsum*, *ultro citro*, et caetera hujusmodi: *fanda nefanda: justa injusta*, *digna indigna*, *velit nolit.*

29. INVOCATO UT SIT LOCUS SEMPER.] INVOCATO, *non vocato* significat. *In* etenim auget et minuit dictionem. INVOCATO.] Male intelligitur precibus vocato, quum sit ἀυτομάτῳ, id est, etiam non invitando, quin ultro venire debeat suam domum. 30. DO FIDEM.] Juro, confirmo, spondeo. ACCINGAR.] Non quia facile est, quod negavit supra, sed suis votis parasitus adductus est ad coenandum: ideo et ACCINGAR dixit: sic enim dicimus in magnis rebus suscipiendis, ut: *Accingunt omnes operi.* 31. SALVETE.] Supplex sine gratia et sine timore, modo inimicus et infestus. TU FORTASSE, QUAE FACTA HIC SINT, NESCIS.] Hoc totum superbe ac minaciter inquit

COMMENTARIUS.

28. UT MIHI TUA DOMUS, TE PRAESENTE, ABSENTE PATEAT.] Cicero, Fam. XIII. 17. Domus ejus tota mihi patuit, *qua si opus fuisset, tam essem usus, quam mea.* Offic. II. 18. *Est enim, ut mihi quidem videtur, valde decorum*, patere domos *virorum illustrium illustribus hospitibus.*

29. INVOCATO.] H. e. Non vocato. ἀκλήτῳ. Plautus, Capt. I. 1. 2. *quia* invocatus *soleo esse in convivio.* Nepos, Cim. cap. 4. *Quos* invocatos *vidisset in foro, omnes devocaret.*

30. DO FIDEM.] Sancte promitto. And II. 3. 27. Adelph. III. 4. 27. Phorm. III. 2. 7. Cicero, Fam. V. 11. *Quamcumque ei* fidem dederis, *praestabo.* Ac-

Th. Scio. *Ph.* Cur ergo in his ego te conſpicor regionibus?

Th. Vobis fretus. *Ph* Scin' quam fretus? miles, edico tibi,

Si te in platea offendero hac poſt umquam, quod dicas mihi,

DONATUS.

adoleſcens. 32. SCIO.] Compendium Poëtae: ne rurſus eadem dicerentur. CONSPICOR.] Commune verbum eſt *conſpicor.* 33. VOBIS FRETUS.] Et hoc ſtulte. quis enim et rivalibus et inimicis fretum ſe eſſe dicat? Deinde ἀνακόλουθον, et vitioſa reſponſio eſt. Niſi enim addideris *Sum*, erit ſoloeciſmus conveniens loquenti, impolito homini et militi. SCIN' QUAM FRETUS?] Eſt ab * ſubaudiendum eſt. MILES, EDICO TIBI.] Hoc contumelioſe, et proprie ut Militi: MILES, inquit, EDICO TIBI. 34. SI TE

COMMENTARIUS.

ACCINGAR.] Ita ſolent rem ſeriam aggreſſuri. Phorm. II. 2. 4. Ratio locutionis petita vel à militibus in expeditionem aut pugnam euntibus; vel à ſervis, operi ſe accingentibus. Virgilius, Aen. I. 210. *Illi ſe praede* accingunt, *dapibusque futuris.*

34. SI TE IN PLATEA OFFENDERO HAC POST UNQUAM, PERISTI.] Plautus, Rud. III. 5. 10.

Verum, ſenex, ſi te unquam in urbe offendero,
Nunquam hercle quiſquam me lenonem dixerit,
Si non te ludos peſſumos demiſero.

Cicero, pro Rabir. Poſt. c. 11. ex perſona Caeſaris; *Si te ſecundo lumine hic offendero, moriere.* Eſt vero *offendere* proprie allidere ad aliquid. cui contrarium eſt *deſendere*, h. e. repellere. Unde ad animum transfertur, qui *offendi* dicitur, quoties quaſi alliditur ad aliquod dictum aut factum alterius. Demum *offendere* eſt incidere in aliquem in via, uti h. l.

QUOD DICAS MIHI, ALIUM QUAEREBAM; ITER HAC HABUI, PERISTI.] Similis locutio eſt Adelph. II. 1. 8. Plautus, Mil. II 2. 7.

Quod ille gallinam, aut columbam ſe ſectari, aut ſimiam
Dicat, diſperiſtis, niſi ad mortem male mulcaſſitis.

Ubi QUOD valet *quamvis.* Lucilius, XXIX.

Huc, alio, quum iter haberet,
Praeteriens venit. Plautus, Aſin. II. 3. 6.
Huc quia habebas iter.

Alium quaerebam; iter hac habui: periisti. *Gn.* Eia, haud sic decet.

Ph. Dictum est. *Gn.* Non cognosco vestrum tam superbum. *Ph.* Sic erit.

Gn. Prius audite paucis: quod quum dixero, si placuerit,

Facitote. *Ph.* Audiamus. *Gn.* Tu concede paullum istuc, Thraso.

DONATUS.

IN PLATEA OFFENDERO HAC.] Hoc est, Si vel casu invenero. Et IN PLATEA, inquit, non, circa Meretricis fores. NIHIL EST QUOD DICAS.] NIHIL, pro non: ut sit, non est quod dicas mihi: id est, nihil est quod dicas, pro, ut dicas mihi. ut sit, QUOD, pro *ut:* aut QUOD, pro, quid dicas mihi. Certum est autem, sic veteres locutos esse. 35. ALIUM QUAEREBAM.] Aut ALIUM pro *Quendam* posuit: ut sit, *quendam quaerebam*, id est, aliquem. aut ALIUM, hoc est, non quem tu putas: hoc est, alium, non Thaidem. Sed si *aliam* diceret, neque commode, neque ἐμφάνως loqueretur. praevalet enim masculinum genus. PERISTI.] Ordo est, postquam in platea hac te offendero, peristi. EIA.] Interdum hortantis est. ergo nunc EIA, correctionem significat. 36. NON COGNOSCO VESTRUM TAM SUPERBUM.] Locutio annotanda: mise laudavit, ut persuadere potuisset. VESTRUM TAM SUPERBUM.] Non, VESTRUM SUPERBUM. VESTRUM TAM SUPERBUM.] Absolute: ut, *Pol*, *Crito*, *antiquum obtines.* Ergo subaudiamus vel *ingenium*, vel *animum*, vel *morem*, vel *institutum.* 37. PRIUS AUDITE PAUCIS.] Mira insinuatione agit: qui non ut consentiant, sed ut audiant, paucis petit. Et bene PRIUS, quasi non obstet, quo minus faciant quod velint. Tum deinde quo attentiores existant, addidit PAUCIS. Deinde, SI PLACUERIT. facilius enim flectitur, cum quo non pugnamus, ut consentiat. PRIUS AUDITE.] Fiduciam ostentat persuasoriam rem dicturi. 38. AUDIAMUS.] Bene: non *Faciamus*, sed AUDIAMUS dixit: nam prima oratoris impetratio in mala causa est, audiri meruisse. TU CONCEDE PAULLUM ISTUC, THRA-

Principio ego vos credere ambos hoc mihi vehementer velim,
Me hujus quidquid facio, id facere maxume causa mea:
Verum idem si vobis prodest, vos non facere, inscitia 'st.
Ph. Quid id est? *Gn.* Militem ego rivalem recipiendum censeo. *Ph.* Hem!

DONATUS.

Thraso.] Thraso hoc in bonam partem accepit: et ideo paret. putat enim vel turpe esse, si humiliter precetur suo nomine, seque audiente, parasitus: vel incongruum sibi, si in os praesens a Gnathone laudetur. Istuc, Thraso.] Non ad se vocat: sed locum ostendit, quo abeat atque concedat. 39. Principio, ego vos.] Videt neque se odio haberi, neque offendi animos audientium in militis nomine. Hoc ergo oratorie: pro eo homine in quo offenditur; eum in quo non offenditur, posuit. 40. Me hujus quidquid facio, id facere maxime causa mea.] Deest *rei*, aut *est*: ut sit, *Me hujus quidquid est quod facio, id facere maxime causa mea.* Hic a persona discessit: et rem non odiosam pro odiosa posuit, id est, parasiticam, pro aemuli amore et commodo. 41. Verum idem si vobis prodest.] Multum attulit ad persuadendum: non esse commodum militi admitti, et suum commodum ipsorum esse commodum. Vos non facere inscitia 'st.] Oratorie, et secundum insinuationis praecepta sic dixit: nam rem remittendo et dubitando, magis flectit animos, quam si aperte ac pertinaciter asseveret.

42. Militem ego rivalem recipiendum censeo.] Artificiose satis, semel intulit omne quod durum dictu ad persuadendum erat. Nam quod Militem et Rivalem dixit, ad eam rem valet, ut magis admittendus sit, quam excludendus: et simul fiducia sic dicentis, parat animos ad audienda quae dicet. Militem ego rivalem recipiendum censeo.] *Rivales* dicuntur aemuli de mulieribus,

COMMENTARIUS.

42. Rivalem.] Vide supra, II. 2. 37.

Recipiendum? *Gn.* Cogita modo. tu hercle cum illa, Phaedria,
Et libenter vivis: etenim bene libenter victitas.
Quod des, paullum est: et necesse est multum accipere Thaidem,
Ut tuo amori suppeditare possit sine sumtu tuo.

DONATUS.

facta translatione nominis a feris bestiis: quae sitientes cum ex eodem rivulo haustum petunt, in praelium contra se invicem concitantur. Sic *Cicero* pro Caelio, *Sin erit ex illo fonte rivalis*, inquit. MILITEM RIVALEM EGO.] Considera quo vultu hoc dicendum sit: et intelliges, et MILITEM, et RIVALEM, et RECIPIENDUM, et EGO CENSEO, quanta significent. Non enim dixit *Thrasonem*, sed MILITEM: quod nomen ad stultitiam valet. Non *Socium*, sed RIVALEM: quo ostendit, quandoquidem rivalis in meretrice capiendus est, hunc potius eligendum. Nec, *non Excludendum*, sed RECIPIENDUM dixit: ut et ostenderet, adeo prodesse, ut etiam de industria retinendus sit. Non, *volo* aut *rogo*, sed CENSEO: ut consiliarius, non Parasitus, videatur loqui. Nam quod EGO addidit, eo dicto usus est, quo uti solent qui plus in negotio vident. Nam sic in Phormione Jurisconsulti: *Ego quae in rem tuam fuerint, ea velim facias. Ego sedulo hunc dixisse credo. Ego amplius deliberandum censeo.* CENSEO.] Vide virtutem Poëtae. non enim dixit *Peto*, sed CENSEO: tanquam in illis modo consulat, neque pro milite agat. 43. COGITA MODO.] MODO, aut tantummodo significat: aut temporis est adverbium. Et simul incerta distinctio est. 44. ET LIBENTER VIVIS.] Id est, bonorum ciborum edax es. 46. SUPPEDI-

COMMENTARIUS.

44. BENE LIBENTER VICTITAS.] Hec. III. 5. 11. Lucilius, Sat. IV. apud Ciceronem, Att. XIII. 52. *editque, bibitque*

Jucunde atque ἀδεῶς, nec solum id, sed bene cocto et
Condito sermone bono, et, si quaeri', libenter.

Plautus, Mostell. I. 1. 51. *Me* victitare pulchre, *te miseris modis.* Cicero, Fin. II. 8. *Hos ego asotos* bene *quidem* vivere, *at beate nunquam dixerim.*

46. SUPPEDITARE.] H. e. Sufficere, satis esse. Plautus, Asin. II. 4. 17. *Non queo labori* suppeditare.

Ad omnia haec magis opportunus, nec magis ex usu tuo
Nemo 'st: principio et habet quod det, et dat nemo largius.
Fatuus est, insulsus, tardus: stertit noctesque et dies.

DONATUS.

TARE POSSIT SINE SUMTU TUO.] Aut SUPPEDITARE, pro *suppeditari*: aut deest *se*. Ut, *Accingunt omnes operi*.

47. AD OMNIA HAEC MAGIS OPPORTUNUS, NEC MAGIS EX USU TUO NEMO 'ST.] Locutio est ex negativis tertia: ut, *Agrum in his regionibus meliorem nemo habet*. MAGIS EX USU.] Pro utilior, et MAGIS OPPORTUNUS, pro opportunior. NEMO 'ST.] Hoc est, opportunus. 48. HABET QUOD DET.] Ut dives. ET DAT NEMO LARGIUS.] Ut liberalis. 49. FATUUS.] Inepta loquens. A fando FATUUS dicitur: inde Fauni *Fatui:* et Nymphae *Fatuae* dictae sunt. FATUUS EST.] Hoc ex usu tuo. INSULSUS.] Sine sale et sapientia: aut sine saltu et facilitate. FATUUS EST, INSULSUS.] *Fatui* sunt, qui verbis et dictis fatui sunt: *Insulsi* vero, corde et animo. FATUUS EST, INSULSUS.] Sunt qui *fatuum*, animo putant: *Insulsum*, dictis. sed male. Nam *Fatui* quoque Dii sunt, qui et *Fauni* dicuntur: et non stulti, sed multum fantes, id est, loquentes. FATUUS EST, INSULSUS.] Haec quae nunc addidit, non ex superioribus pendent: sed cum superiora valeant plurimum, (nam quia dives et liberalis, potuit obesse rivalibus) haec omnia bona in milite corrumpuntur, quod FATUUS, quod

COMMENTARIUS.

47. EX USU TUO.] Ita Plautus, Pers. IV. 4. 14. Ex tuo *inquam* usu *est*: *eme hanc*.

48. HABET, QUOD DET.] Divites eleganter *habere* dicuntur. Plautus, Poen. IV. 2. 11. *Qui habet, quod det.* Curius Ciceroni, Fam. VII. 29. *At illa nostra praedicatio quanti est, nos quod simus, quod* habeamus, *quod homines existimemur, id omne abs te habere?* Ita et Graeci ἔχοντας, i. e. *habentes*, vocant divites.

49. TARDUS.] Explicat Donatus. Horatius, Carm. II. 8. 23. ad Juliam Barinen: *Tua ne* retardet *aura maritos*.

NOCTESQUE ET DIES.] Notat continuationem temporis, et plus est, quam *Interdiu noctuque*. Livius XL. 5. *Dies ac noctes*. Sallusti-

us,

Neque tu istum metuas ne amet mulier: facile pellas, ubi velis.
Ph. Quid agimus? *Gn.* Praeterea hoc etiam, quod ego vel primum puto:
Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius.

DONATUS.

INSULSUS, et caetera, quae ipse persequitur. FATUUS EST, INSULSUS.] Haec bene adduntur: quia dixit, ET HABET QUOD DET, ET DAT NEMO LARGIUS.] Ad rem eam valebat, ut amaretur miles a meretrice, et praeponendus omnibus esset: sed ingrata sunt mulieribus, maximeque lascivis, haec omnia quae subjicit. FATUUS EST, INSULSUS.] Hoc pro acervo vitiorum, cum quadam vultus improbitate prolatum est, quo magis res in medio posita esse videatur. TARDUS.] In Venerem scilicet. TARDUS.] Corpore et membris: quamquam et intellectu *tardos* vocamus, qui stulti sunt. Sed melius est sic intelligi, ut ea vitia videatur dicere, quae inamabilem faciant etiam divitem, largumque amatorem. Nam aut verba commendant: ut, *Pendetque iterum narrantis ab ore.* Hic FATUUS. Aut sapientia gratum facit: ut, *Multa viri virtus animo.* Hic INSULSUS est. Sed mihi videtur *fatuum* dicere, qui tantum glorietur, et blandiri amicae nesciat. *Insulsum*, qui non facile explicet Venerem: quae res meretricibus odiosa est. STERTIT.] Plus dixit quam *dormit*. NOCTESQUE ET DIES.] Plus significat, quam si diceret, *diebus et noctibus*: ut hoc ipso nomine consiliarii auctoritas inesse videatur. 50. UBI VELIS.] Quando vel quum. 51. QUID AGIMUS?] Initium consensionis, dubitatio est ejus qui negaverit. HOC ETIAM.] *Deest*, vel *abest*. QUOD EGO.] Parasitus scilicet. PRIMUM PUTO.] *Primum puto*, quasi parasitus. 52. ACCIPIT HOMINEM.] ACCIPIT, pascit, in-

COMMENTARIUS.

us, Catil. 27. Dies noctesque *festinare*.

52. ACCIPIT.] Lucilius in Centonibus:

Pulchre invitati nimis, accept*ique benigne*,

Plautus, Pseud. V. 1. 9. *Itaque in loco festivo sumus festive* accepti. Cicero, Att. XVI. 6. *Ubi quidem fui sane libenter apud Talnam nostrum; nec potui* accipi, *illo absente praesertim, liberalius.* Ovidius, Fast. II. 725. *Socios dapibusque meroque* Accipit. PRO-

Ph. Mirum, ni illoc homine quoquo pacto opus est. *Ch.* Idem ego arbitror.
Gn. Recte facitis. unum etiam hoc vos oro, ut me in vestrum gregem
Recipiatis: satis diu hoc jam saxum volvo. *Ph.* Recipimus.

DONATUS.

vitat: ut, *Illos porticibus rex accipiebat in amplis.* NEMO MELIUS PRORSUS, NEQUE PROLIXIUS.] Horum alterum apparatum indicat, alterum copiam. 53. MIRUM, NI ILLOC HOMINE QUOQUO PACTO OPUS EST.] Facete dixit adolescens rei parcus, et qui putet amorem sine damno esse oportere, quique fefellerit meretricem; non solum ejiciendum non esse militem, sed etiam quovis modo sustinendum ac perferendum. MIRUM, NI ILLOC HOMINE.] Obtinuit parasitus jam quod negabatur. Primo deliberatum: ut QUID AGIMUS? post concessum: ut, MIRUM NI ILLOC HOMINE QUOQUO PACTO OPUS EST. MIRUM, NI ILLOC.] Hic, inquit, ejusmodi est, ut etiam cum mala conditione patiendus sit. IDEM EGO ARBITROR.] Sane opus fuit consensione, praecipue Phaedriae, cujus res agitur: nam ita et servata persona est tarde consentientis amatoris. 54. RECTE FACITIS.] Gratiarum actio est. UNUM ETIAM HOC VOS ORO.] Subtiliter etiam Parasitus hic se adjungit, suasque partes circa hos agit. UT ME IN VESTRUM GREGEM.] Jam hos laudat: et nimis Parasitus est, si recorderis, eundem dixisse, *Facete, lepide, laute, nihil supra.* 55. SATIS DIU HOC

COMMENTARIUS.

PROLIXIUS.] H. e. Liberalius. Ita *fovere prolixius* dixit Suetonius, Tit. 7. *Prolixa beneficaque natura*, Cicero, Fam. III. 8.

55. SAXUM VOLVO.] Militem stupidum et insulsum *saxum* vocat. Ita Heaut. IV. 7. 3. V. 1. 44. Hec. II. 1. 17. Plautus Mil. II. 2. 83. de hero servus: *Neque habet plus sapientiae quam* lapis. Et IV. 2. 33. *Nullum est hoc stolidius* saxum. Simulque ad fabulam de Sisypho, saxum apud inferos volvente respicit. De eo ita Lucretius, III. 1013. *Hoc est adverso nixantem trudere monte*

Saxum, *quod tamen à summo jam vertice rursum*
Volvitur, *et plani raptim petit aequora campi.*

Aliter citat Cicero, Tusc. Quaest. I. 5. è vetere Poëta:

num illud, quod Sisyphu' versat

Sa-

Ch. Ac libenter. *Gn.* At ego pro istoc, Phaedria, et tu Chaerea,
Hunc comedendum et deridendum vobis propino. *Ch.* Placet.
Ph. Dignus est. *Gn.* Thraso! ubi vis, accede. *Th.* Obsecro te, quid agimus?
Gn. Quid? isti te ignorabant: postquam eis mores ostendi tuos,

DONATUS.

JAM SAXUM VOLVO.] Vide quemadmodum serpat paulatim etiam in eorum assentationem, ex vituperatione militis. HOC SAXUM VOLVO.] Proverbium in eos, qui inextricabili labore afflicti sunt. Et bene SAXUM de stulto milite ait: et se ipsum Sisyphum fecit. HOC SAXUM VOLVO.] Velut Sisyphus apud inferos. 56. AT EGO PRO ISTOC, PHAEDRIA.] Subaudiamus et *sum hic.* aliter non, ut parasitus ait. PHAEDRIA, ET TU CHAEREA.] Ambos nominat, quasi legibus paciscantur. 57. HUNC COMEDENDUM.] Cum caeteris rebus, summus Poëta etiam fidem ostendit amicitiae parasiticae, exemplo Gnathonis de milite loquentis hoc modo. PROPINO.] Facete sic dixit, ut parasitus, et quasi de convivio loqueretur. 58. DIGNUS EST.] Haec verba ultima longi sermonis, ejusmodi sunt, ut miles haec audiens, laudatum se esse, et approbatum existimet. UBI VIS.] Honorifice revocat ablegatum cum injuria, dicendo UBI VIS: quia ACCEDE imperativum erat: et UBI, nisi *quando* intellexeris, vitium est.
59. ISTI TE IGNORABANT.] Figura ἀκυρολογία. Ad utrum-

COMMENTARIUS.

Saxum *sudans nitendo, neque proficit hilum?*

57. COMEDENDUM ET DERIDENDUM VOBIS PROPINO.] Phrasis parasitica. Dicitur autem *comedi* et *exedi*, cujus opes consumuntur. Heaut. III. 1. 53. Plautus, Mostell. I. 1. 11.

Sine modo venire salvum, quem absentem comes.

Propinari autem etiam cibi dicuntur. Jul. Capitolinus in M. Antonino Philos. c. 15. *Venenatam partem fratri edendam* propinans, *et sibi innoxiam reservans.*

59. IGNORABANT.] Non noverant te, moresve aut ingenium tuum.

Et collaudavi ſecundum facta et virtutes tuas,
Impetravi. *Th.* Bene feciſti: gratiam habeo maximam.
Nunquam etiam fui uſquam, quin me omnes amarent plurimum.
Gn. Dixin' ego in hoc ineſſe vobis Atticam elegantiam?

DONATUS.

que enim pertinet, et ad laudem, et ad mores. Et hoc ambiguum. 60. SECUNDUM FACTA ET VIRTUTES TUAS.] Et hoc ἀμφίβολον. Nam *virtutes* εἰρωνικῶς pro vitiis poſuit: ut, *Neſcis qui vir ſiet:* et, *Ornatus eſſes ex tuis virtutibus.* FACTA ET VIRTUTES.] Proprie FACTA militibus adſcribuntur. FACTA ET VIRTUTES.] Amarior eſt εἰρωνεία in vitioſos homines, quam veritas. 62. NUMQUAM ETIAM FUI USQUAM.] NUMQUAM et locum, et tempus ſignificat: USQUAM, locum magis. NUMQUAM, pro non. Et NUMQUAM USQUAM, τῷ ἀρχαϊσμῷ, pro *non uſquam*, id eſt, nuſquam. QUIN ME OMNES AMARENT PLURIMUM.] Contrarium ſuperiori. Quid eſt enim quod bene non fecerit quicquam, ſi in illo eſt, ut ametur? 63. ATTICAM ELOQUENTIAM.] Et hoc εἰρωνικῶς, ut illa quae ſupra. ATTICAM dicit veram atque germanam, quia excultior eloquentia, dicitur *Attica:* et ſummi oratores, *Attici* appellati ſunt. 64. PRETERMISSUM.] Et hoc anceps eſt, intellectu gemino ad utrumque. ITE HAC.] Quo vocat

COMMENTARIUS.

tuum. Heaut. I. 1. 53. Cicero in Verr. Act. I. 10. *Et committit, ut quod ille dictitat, alicui qui te* ignorat, *verum eſſe videatur.* Sed et *ignorari* dicitur, cujus vultus *ignotus* eſt. Vide Schefferum ad Phaed. V. 1. 10.

63. ATTICAM ELEGANTIAM.] H. e. Praecipuam. Cicero, Oratore cap. 9. et paſſim alibi. Eo reſpexit Martialis, IV. 86. 1.

Si vis auribus Atticis *probari*,
Exhortor, moneoque te, libelle,
Ut docto placeas Apollinari.

pa-

Ph. Nihil praetermissum est. ita hac. Ω. Vos valete, et plaudite.

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATUS.

parasitus? an ad meretricem? an ad coenam militis, ut promisit? *Hunc ego comedendum et deridendum vobis propino.* ITE HAC.] Comessatum ad militem, vel ad Thaidem. Si coenae interfuit meretrix; quomodo post acta sunt omnia, cum mentio noctis non facta sit? Omnia post coenam gesta sunt: et non completa per rixam coena, superfuit plurimum temporis ad agendum.

AELII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romae, Comment. in* TERENTI EUNUCHUM *explicit.*

FINIS EUNUCHI.

P. TERENTII

HEAUTONTIMORUMENOS.

ACTA LUDIS MEGALENSIBUS, L. CORNELIO LENTULO L. VALERIO FLACCO AEDILIBUS CURULIBUS. EGERUNT L. AMBIVIUS TURPIO ET L. ATTILIUS PRAENESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDII. GRAECA EST MENANDRU. ACTA PRIMUM TIBIIS IMPARIBUS; DEINDE DUABUS DEXTRIS. ACTA III. EDITA M. JUVENTIO ET M. SEMPRONIO COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.

Antiphila, *amica Cliniae.*
Bacchis, *amica Clitiphonis.*
Chremes, *Clitiphonis pater.*
Clinia, *Menedemi filius.*
Clitipho, *Chremetis filius.*
Menedemus, *Cliniae pater.*
Nutrix.
Phrygia, *ancilla.*
Sostrata, *Chremetis uxor.*
Syrus, *servus Chremetis.*

PERSONAE MUTAE.

Archonides, *senex.*
Crito, *senex.*
Phania, *senex.*
Phanocrates, *senex.*
Philtera, *anus.*
Simus. *senex.*

C. SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA
IN TERENTII HEAUTONTIMORUMENON.

IN militiam proficisci gnatum Cliniam
Amantem Antiphilam compulit durus pater:
Animique sese angebat, facti poenitens.
Mox ut reversus est, clam patrem divortitur
Ad Clitiphonem, is amabat scortum Bacchidem.
Cum arcesseret cupitam Antiphilam Clinia,
Ut ejus Bacchis venit amica, ac servolae
Habitum gerens Antiphila, factum id, quo patrem
Suum celaret Clitipho: hic technis Syri
Decem minas meretriculae aufert a sene.
Antiphila Clitiphonis reperitur soror.
Hanc Clinia, aliam Clitipho uxorem accipit.

JO. CALPHURNII
BRIXIENSIS VIRI CLARISSIMI
IN P. SEXTI TERENTII
HEAUTONTIMORUMENON
PROLEGOMENA.

HAec fabula, Menandri Graeca: quae facta a Terentio Latina, nomen idem observavit, ne Graeci nominis euphoniam perderet: quod Terentius minus laudis existimaret propria scribere, quam Graeca transferre. Nomen habet a sene seipsum excruciante ob

filii

filii absentiam: quem amantem, duritia sua in militiam proficisci compulerat. ἑαυτὸν τιμωρούμενος, Latine, *se ipsum excrucians* interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas fabulas, ex utroque genere mistas, praeter hanc. Nam Comoediae aut motoriae sunt, aut statariae, aut mistae. Motoriae, turbulentae: Statariae, quietiores: Mistae, ex utroque actu consistentes. In hac, quae plurimum delectat et actu et stilo, primae partes sunt Menedemi et Chremetis: secundae Cliniae et Clitiphonis: tertiae Syri: et sic deinceps. Haec etiam, ut caeterae, quinque actus habet, Prologum concitatum. Nam se purgat, et in laedendis adversariis est occupatus. Argumentum quoque non simplicis negotii habet, nec unius adolescentis, ut in Hecyra: sed duorum, ut in caeteris fabulis.

M. ANT. MURETI

ARGUMENTUM.

CHremes Sostratae uxori gravidae imperat, si puellam pareret, ut eam statim interficeret. Fuit haec immanitas in veterum moribus, ut, quum fera nulla sit, quae foetus suos non diligat, ipsi quos alere nollent liberos, eos recens natos aut interficere, aut exponere fas putarent. Sostrata puellam enixa (ut est maternus semper animus clementior) vitam ei adimere non sustinuit: sed pauperculae cuidam anui Corinthiae, Philterae nomine, exponendam dedit: etiamque, muliebri quadam superstitione, annulum, de digito detractum suo, jussit, ut una cum puella exponeret. Id, quod tum stulte factum videri poterat, postea puellae saluti fuit; ejus enim annuli ope tandem agnita est a suis. Anus acceptam puellam Antiphilam nominat, educatque ut suam.

am. Eam, quum adolevisset, anusque illius filia putaretur, Menedemi filius Clinia perdite amare coepit, prope jam ut pro uxore haberet: quod ubi rescivit pater, ita violenter tulit, ut filium, assiduitate jurgandi, clam militatum in Asiam abire coëgerit. Tum vero qui filii amorem iniquo animo tulerat, multo iniquiore ejusdem absentiam ferre coepit. Itaque ut de se supplicium absenti filio daret, qui eum saevitia sua exegisset ex aedibus, aedes, suppellectilem, familiam vendit, praeter, qui servi ad opus ruri faciendum utiles erant: ingentemque sibi agrum comparat, ubi a prima luce ad noctem non servos modo exerceret, verum etiam, homo sexagenarius, senectutem miseris modis excruciaret suam. Profecto Clinia, Philtera, quae, ut dixi, Antiphilae putabatur mater, extremum vitae diem morte confecit. Clinia, quum jam menses tres abfuisset, amicae desiderio reversus, non ausus est patri se in conspectum dare, antiquam illius asperitatem veritus, sed ad Clitiphonem, Chremetis filium, divertit, quicum magna ipsi a puero familiaritas intercesserat. Clitipho, sodalis reditu laetus, Syrum et Dromenem servos (jam autem advesperascebat) in urbem, ad arcessendam Antiphilam, mittit. Exposuerat eo ipso die Menedemus Chremeti, quanto sibi desiderio esset filius: parum ut abfuerit, quin Chremes, quum primum de reditu Cliniae accepit, mitteret qui ei nunciaret: continuit tamen se in diem posterum; quod ita magis e re illius fore censeret Syrus, summa servus et audacia, et astutia: qui quum Antiphilam tantum arcessere jussus esset, etiam Bacchidem adduxit. Erat haec meretrix, procax, potens, sumptuosa, nobilis, cujus se amore haud ita pridem irretierat Clitipho. Quo autem res Chremetem lateret, hoc consilium capiunt, ut Bacchidem quidem amicam Cliniae, Antiphilam vero unam de illius ancillis esse simularent. Postridie mane Chremes ad Menedemum diluculo proficiscitur, et rediisse Cliniam nunciat. Ille gaudio amens, filium jam jam videre, jam jam amplecti, jam jam ei se suaque omnia per-

permittere cupiebat. At Chremes, cave, inquit, faxis: istoc enim modo et te, et eum, et rem una perdideris tuam: simul ei ostendit, quot incommoda capturus sit: si tam molli esse se, tamque infracto animo ostenderit. Cliniae amicam (eam enim Bacchidem existimabat, non jam pauperculam esse, aut parvo contentam, ut antea; sed sumptuosam, gemmis atque auro collucentem, cum familia numerosissima. Una, inquit, mihi nox tantum non paupertatem attulit, nedum tu te censeas oneri ferendo fore, si te illi perpetuo sumptibus suppeditare oporteat. Quin tu ita potius agito: humane quidem et comiter excipito filium; istud tamen tam impotens illius desiderium occultum habeto: tum si ille, quod amicae det, ut habeat, machinam adversum te aliquam struet, falli te sinito: ita et eum commodius retinebis apud te, et sumptuum facies minus. Haec Chremes, nescius (ut sunt humana) oculatum foris esse se, coecum domi. Interea enim meditabatur Syrus, decem minas, quas Bacchidi pollicitus erat dare, eas quomodo illi a Chremete ipso conficeret: jamque inibi erat, quum eum Chremes arreptum blande compellat, hortaturque, aliquam ad Menedemum fallaciam moliatur. Injecit in sermone Syrus mendacium a se pro tempore confictum: anum Corinthiam, Antiphilae (ita enim putabatur) matrem, mille drachmarum mutuo accepisse a Bacchide: ea mortua, puellam pro pecunia illa arrhaboni relictam. Dum haec aguntur, annulum suum agnovit Sostrata, ejusque indicio, Antiphilam filiam suam esse cognovit. Gaudio exsiliens, omnem rem defert ad virum; qui, ea leviter objurgata, ob repertam tamen filiam ipse quoque gavisus est. Jam omnia in tranquillo erant; absque Bacchide fuisset. Sed et illi quoquo modo decem excudendae erant argenti minae, et periculum erat, ne aliqua eam Chremes filii amicam esse rescisceret. Ibi Syrus audax consilium init, quomodo et utrique seni rem, ut erat, patefaceret, et commode se e tam impedito negotio expediret. Primum igitur Chremeti, Reperi, inquit, quomodo argentum a Menedemo eripiam: dicemus ei, Bacchi-

chidem hanc tui Clitiphonis amicam esse: orabimusque ut eam domi suae dies aliquot esse patiatur; teque id celatum velit. Porro Clinia filiae tuae, quae modo reperta est, formam sibi complacitam esse dicet, eamque petet uxorem. Quid tum? pecuniam, inquit, petet a patre suo, qui novae nuptae ornamenta coëmat: eam pecuniam numeraturus est Bacchidi. Jam autem ad Menedemum, Syri hortatu, transierat Bacchis, et eo pompam omnem suam transduxerat. Chremes, primo non satis consilium illud probare: at illam certe, inquit Syrus, pecuniam, pro qua filia tua opposita erat pignori, quin dissolvas, facere honeste non potes. Ego vero, inquit Chremes, et libenter quidem. Immo vero, infit Syrus, dato eam Clitiphoni, qui ad Bacchidem deferat: ita enim facilius credet Menedemus, eam illius esse. Sit ita sane. Numeratur a patre Clitiphoni pecunia, quam ad meretricem perferret. Interea tota res detegitur: indignari Chremes, et fremere, et minitari se omnia atrocissima exempla editurum. Tandem, quum prius Antiphilam Cliniae collocasset, partim Menedemi, partim uxoris precibus delinitus, ignoscit. Clitipho se, relictis meretricis amoribus, uxorem ducturum pollicetur. Quum autem caeterarum fabularum argumentum uno die contineri soleat, hujus non nisi biduo explicari potest.

PU-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS HEAUTONTIMORUMENOS.

PROLOGUS.

NE cui sit vestrum mirum, cur parteis seni
Poeta dederit, quae sunt adolescentium,
Id primum dicam: deinde, quod veni, eloquar.
Ex integra Graeca, integram Comoediam
Hodie sum acturus, Heautontimorumenon.

CALPHURNIUS.

1. NE CUI SIT VESTRUM MIRUM.] Prologus concitatus: nam et se purgat, et adversarium acriter terret. Actor quoque, ex commodo suo, cur hanc Comoediae actionem susceperit, causas affert. * PARTES SENI.] Bene dixit, PARTES; nam quum Comoedia quinque Actus habeat, erat, ut inquit Pedianus, persona primarum Partium, erat et secundarum, et sic reliquarum. Cic. in Divinat. *Ut in Actoribus Graecis fieri videmus, saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium.* Erant igitur Partes senum, erant adolescentum. Hinc tractum est, ut dicatur, meae partes sunt, tuae partes sunt. * SENI.] Per *senem* intelligit se ipsum, qui jam senio sit confectus. * 3. QUOD VENI.] Deest, propter. 4. EX INTEGRA

COMMENTARIUS.

3. ID PRIMUM DICAM.] Ut omnis ὑστερολογία abesse videatur, statuendum est, ea, quae dehinc usque ad versum 10 dicit, quasi obiter de argumento dicta. Inde igitur ad versum 16. primo membro defungitur; inde rursus ad finem, quid venerit, edisserit.

4. INTEGRA.] A nullo vel e Graeco traducta vel tractata. Adelph. Prol. 10. vel, non contaminata. Vide And. Prol. 16.

5. HEAUTONTIMORUMENOS.] Explicat Cicero, Tusc. III. 27. *Quid ille Terentianus* IPSE SE PUNIENS, *id est*, ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Et Horatius, Serm. I. 2. 20. *Ita ut pater ille, Terenti*

Fabula quem miserum gnato vixisse fugato
Inducit, non se pejus cruciaverit, *atque hic.*

6. Du-

Duplex quae ex argumento facta 'ft fimplici.
Novam effe oftendi, et quae effet: nunc qui fcripferit,
Et cuja Graeca fit, ni partem maximam
Exiftimarem fcire veftrum, id dicerem.
Nunc, quamobrem has parteis didicerim, paucis dabo.
Oratorem voluit effe me, non Prologum.

CALPHURNIUS.

GRAECA.] Terentius Hecyram et Phormionem ab Apollodoro tranftulit, reliquas quatuor a Menandro. 7. ET QUAE ESSET.] Id eft, quo nomine vocaretur. * 8. CUJA GRAECA SIT.] Antique dictum. * 10. HAS PARTES DIDICERIM.] Docet Poëta, difcit Actor, edunt Magiftri.

11. ORATOREM VOLUIT ESSE ME, NON PROLOGUM.] Officium *Prologi*, ante narrationem rei femper eft: verum tamen et poft principium fabulae inducitur, ut apud caeteros magnae auctoritatis veteres Poëtas. ORATOREM.] Sic in Prologo Hecyrae: *Orator ad vos venio cum ornatu Prologi.* ORATOREM.] ORATOREM audire oportere, jus gentium eft. ORATOREM non liceat injuriam pati. Ne igitur patiatur injuriam, non fe PROLOGUM, fed ORATOREM nominat. Et *Orator* eft qui rogat. *Exorator*, qui impetrat. Alibi Terent. *Orator ad vos venio, finite exorator fiem.* Et *Orator* eft, cui caufa defendenda

COMMENTARIUS.

6. DUPLEX.] Senfus videtur effe, Terentium in hac fabula duos feciffe filios familias amatores, duas amicas, duos fervos, duos etiam fenes; quum haec omnia fimplicia effent in Menandro. Atque eatenus Comoedia haec poterat *Nova* dici.

10. HAS PARTES DIDICERIM.] Quae à quoque actore feu hiftrione dicenda vel agenda funt, *partes* proprie dicuntur. Horatius, Epift. II. 1. 170. *adfpice, Plautus*

Quo pacto partes *tutetur amantis ephebi;*
Ut patris attenti, lenonis ut infidiofi.

Unde eleganter cujufque officiumet conditio vitae *partes* dicuntur. Phaedrus, II. 18. 10. *Fatorum arbitrio* partes *funt vobis datae.* ubi vide interpretes.

PAUCIS DABO.] H. e. Dicam. exponam. Virgilius, Ecl. I. 19.

Sed tamen ifte Deus qui fit, da, *Tityre, nobis.*

Ita Graeci ufurpant voce δίδοναι. Contra *accipere* etiam audire, et intelligere notat.

11. ORATOREM.] Vide Hec. Prol. Alt. 1.

Vestrum judicium fecit: me actorem dedit.
Sed hic actor tantum poterit a facundia,
Quantum ille potuit cogitare commode,
Qui orationem hanc scripsit, quam dicturus sum?
Nam quod rumores distulerunt malevoli,
Multas contaminasse Graecas, dum facit
Paucas Latinas; factum hic esse id non negat,
Neque se id pigere: et deinde facturum autumat.
Habet bonorum exemplum, quo exemplo sibi

CALPHURNIUS.

mandatur. * 13. Tantum.] Quasi dicat: Actor facundia tantum valebit seu poterit, quantum Poëta inventione commoda. * A facundia.] Bene Facundia, non, *Eloquentia. Facundus* dicitur, qui bene fari potest, *Eloquens*, qui et invenit, et dicit. 16. Nam quod rumores distulerunt.] Id quod malevoli vitio dant sibi, sibi laudi adscribit: seque exemplo praestantissimorum Poëtarum defendit, qui idem factitaverunt. Distulerunt, divulgaverunt. 19. Autumat.] Opinatur, dicit, censet. 20. Habet bonorum exemplum.] Videlicet, Plau-

COMMENTARIUS.

13. Sed hic actor tantum poterit a facundia.] Expressit per interrogationem, ut citra invidiam dictum sit. Eodem fere sensu dixit Cicero, de Oratore, II. 14. *Illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, quum haec nesciret,* in dicendo posse tantum. Vide Burm. ad Petron. c. 89:

14. Cogitare.] Excogitare. meditando invenire. Phorm. II. 1. 10. Phaed. III. Prol. 38. et V. Prol. 7. Ubi vide interpretes. Nepos, Datam. 6. *Quod ad suam perniciem fuerat* cogitatum.

16. Nam.] Particula transitioni inserviens. Ita Adelph. Prol. 15. Cicero passim.

Rumores distulerunt.] *Differendi* verbum hoc sensu fere in deteriorem partem sumitur. Lucilius, lib. XXX. *Et male dicendo multis sermonibu'* differs. Plautus, Trin. III. 2. 63. *Ne mihi hanc famam* differant. Suetonius, Aug. 14. Rumore *ab obtrectatoribus* dilato.

17. Contaminasse.] Mutilasse. Vide ad And. Prol. 16.

19. Autumat.] *Autumare*, teste Gellio, XV. 3. est et dicere, et opinari, et censere.

20. Habet bonorum exemplum, quo exemplo.] Intelligit

Licere id facere, quod illi fecerunt, putat.
Tum quod malevolus vetus Poëta dictitat,
Repente ad studium hunc se applicasse musicum,
Amicûm ingenio fretum, haud natura sua:

CALPHURNIUS.

ti, Naevii, Ennii, quos auctores Terentius habet, ut in Prologo Andriae fatetur:

Qui cum hunc accusant, Naevium, Plautum, Ennium
Accusant: quos hic noster auctores habet.

22. TUM QUOD MALEVOLUS VETUS POETA.] A natura, MALEVOLUS: a tempore vel invidia, VETUS: a signo aemulationis, POETA. VETUS, plerumque ad laudem refertur, interdum ad vituperationem. VETUS, id est, cariosus, et quasi rancidus. MALEVOLUS, non criminibus, sed maledictis. 23. HUNC MUSICUM.] Videlicet Poëtam elegantem. MUSICUS, Latine dicitur elegans, ἄμουσος vero Graece, inelegans. * MUSICUM.] Quinctilianus: *Nam quis ignorat, Musicen, ut de hac primum loquar, tantum illis jam antiquis temporibus non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem Musici et vates et sapientes judicarentur.* Et ille apud Aristophanem dicit, se *Musicam* nescire, praeter literas. *Musicam* appellat orbem doctrinae, literas prima elementa. 24. AMICUM INGENIO FRETUM.] Hoc idem refellit in Prologo Adelphorum:

Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adjutare, assidueque una scirbere;
Quod illi maledictum vehemens esse existimant,
Eam laudem hic ducit maximam, quum illis placet,
Qui vobis universis et populo placet.

AMICUM.] Pro amicorum, videlicet Laelii et Scipionis,

COMMENTARIUS.

Naevium, Plautum, Ennium. Vide And. Prol. 18. Eleganter autem substantivum cum ipso pronomine relativo repetitur. Hec. Prol. Alt. 2. 3. Plautus, Epid. I. 1. 39.

Est causa, qua causa *simul ire mecum veritu' st.*

23. STUDIUM MUSICUM.] Calphurnius τὸ MUSICUM perperam substantive accipit. Est autem *Studium musicum* idem quod ars musica, h. e. Scenica. Sed et generatim literae humaniores ita vocantur. Gellius, praefat. *Profanum vulgus à* Studio musico *diversum.*

24. AMICUM INGENIO.] Vide Donatum ad Adelph. Prol. 15.

25. Exi-

Arbitrium vestrum, vestra existimatio
Valebit. quamobrem omnes vos oratos volo,
Ne plus iniquûm possit, quam aequûm, oratio.
Facite aequi sitis: date crescendi copiam;
Novarum qui spectandi faciunt copiam
Sine vitiis: ne ille pro se dictum existumet,
Qui nuper fecit servo currenti in via

CALPHURNIUS.

quorum amicitia Terentius familiarissime usus est.

25. Arbitrium vestrum.] Bene arbitrium. nam *arbiter* dicitur judex, qui totius rei habet arbitrium et facultatem. horum enim arbitrio et judicio Comoedia commendari poterat. 27. Ne plus iniquum possit.] Justam rem petit: quae quidem, nisi ab justis, conceditur.

31. Qui nuper fecit servo currenti.] In hoc notatur adversarius, qui decorum personae non servaverit. Quid enim magis praeter servi decorum, quam ut illi *po-*

COMMENTARIUS.

25. Existimatio.] H. e. Judicium. arbitrium. Ita *existimare* pro judicare. Infra II. 3. 21.

26. Valebit.] H. e. Rumoribus malignis praevalebit. Liv. VIII. 27. *Haec consilia quum apud cupidos rerum novandarum* valuissent.

27. Ne plus iniquum possit, quam aequum oratio.] Ita Plautus, Rud. III. 2. 4. *ne impiorum potior sit pollentia, Quam innocentium.* Sunt vero *Aequi* faventes, *Iniqui* adversarii. Ovidius, Trist. I. 2. 6. Aequa *Venus Teucris, Pallas* iniqua *fuit.*

28. Facite aequi sitis.] H. e. Estote aequi. Est autem hic usus verbi *Facere* frequens. Ita Eun. III. 2. 53. Hec. III. 2. 2. ubi vide. Id Belgae imitantur.

Date crescendi copiam, novarum qui spectandi faciunt copiam sine vitiis.] Id vult Poëta: *Date copiam crescendi novarum fabularum sine turba, atque adeo cum silentio, iis qui faciunt copiam spectandi.* Quid vitium sit in fabula, vide Hec. Prol. 2. *Crescere* autem dicuntur, quorum fama et laus augetur. Virgilius, Ecl. VII. 25. *Pastores, hedera* crescentem *ornate Poëtam.* Dixit autem crescendi pro crescendarum. De qua locutione vide quae notavit Cl. Perizonius, ad Sanct. Min. III. 8. p. 442. seqq.

31. Fecit servo currenti in via decesse populum.] H. e. Induxit. Ita Eun. Prol. 37. Servorum currentium, et obviis minitantium, ni de via decederent, multa in Comoediis mentio est.

Decesse populum: cur insano serviat?
De illius peccatis plura dicet, cum dabit
Alias novas, nisi finem maledictis facit.
Adeste aequo animo: date potestatem, mihi
Statariam agere ut liceat per silentium:
Ne semper servus currens, iratus senex,
Edax parasitus, sycophanta autem impudens,
Avarus leno, assidue agendi sint mihi,

CALPHURNIUS.

pulus in via decedat, et insano serviat? * 35. ADESTE.] ADESTE, id est, intenti estote, et auxilium ferte, more advocati, qui clienti adest. 35. DATE POTESTATEM, MIHI STATARIAM AGERE.] Ut liceat ad exitum usque fabulae perpetuo stare, ne videlicet aliqua turba fiat: ut fieri solet, aut ludis funambuli, aut gladiatorum. tunc enim necesse est relinquere Comoediae actionem. Et bene dixit, STATARIAM. *Agi* enim dicitur fabula, cum recitatur, *Stare* cum placet. Est etiam Comoedia quae dicitur *stataria* aut *motoria*, a statariis actibus vel motoriis.

37. NE SEMPER SERVUS CURRENS.] Exprimit varias personas, quae in Comoediis introducuntur, quibus ars comica valde nobilitatur. Inducitur autem *leno perjurus, amator fervidus, servus callidus, et amica illudens, et uxor inhibens, et mater indulgens, et patruus objurgator, et sodalis opitulator, et miles praeliator, parasiti edaces, parentes*

COMMENTARIUS.

est. Plautus, Amph. III. 5. 1. Merc. I. 2. 5. Poen. III. 1. 20. Vix autem intelligitur, qua ratione vetus Poëta fecerit populum decedere currenti servo, seu in scena, seu in via.

33. CUR INSANO SERVIAT?] Sensus videtur esse, *Cur populus serviat insano servo*, vel si mavis *Poëtae?* Videtur autem servire, ubi decedit currenti de via. Atque in eo consistebat peccatum veteris Poëtae. Vide Comment. majorem.

36. STATARIAM.] Explicat Calphurnius. Dicuntur autem etiam Actores *statarii*, Cic. Brut. 30. Origo vocis à militibus *statariis*, ordines suos in conflictu rigide servantibus. Vide Voss. Instit. Poët. II. 37. 14.

38. SYCOPHANTA. Vide And. IV. 5. 20.

39. AGENDI SINT MIHI.] Videtur igitur omnino senex hic recitator etiam è grege veteris Poëtae L. Lavinii fuisse.

41. MEA

Clamore summo, cum labore maxumo.
Mea causa causam hanc justam esse animum inducite,
Ut aliqua pars laboris minuatur mihi.
Nam nunc novas qui scribunt, nihil parcunt seni:
Si qua laboriosa 'st, ad me curritur:
Sin lenis est, ad alium defertur gregem.
In hac est pura oratio. experimini,
In utramque partem ingenium quid possit meum.
Si nunquam avare pretium statui arti meae,

CALPHURNIUS.

tenaces, et *meretrices procaces*. 41. Mea causa causam hanc justam.] *παρονομασία*. 44. Si qua laboriosa 'st.] Justum etenim est seni in re laboriosa favorem praestare.

45. Ad alium gregem.] Gregem cum contemptu dixit, alios actores parvi faciens. Gregem appellat scenicorum turbam. Plautus in Prologo Asinariae,

Quae quidem mihi atque vobis res vertat bene,

Atque huic gregi. 46. Est pura oratio.] Hoc est, nitida, quae facile assensum auditorum ineat. 48. Si nunquam avare pretium statui.] Per haec verba Terentius demonstrat quam gravis auctor sit, qui suas Comoedias probet. sic *Horatius*, *Et cum respondere coneris*,

Quae gravis Aesopus, quae doctus Roscius egit.

COMMENTARIUS.

41. Mea causa.] Ita Eun. III. 2. 28. Infra V. 5. 23. Phorm. V. 8. 27. et Cicero passim. Phaedrus, I. 22. 4. *faceres si* causa mea. Ubi observat Cl. Burmannus, esse hanc elegantiorem et veteribus magis usitatam locutionem, quam *causa mei*.

Animum inducite.] Vide And. III. 3. 40.

44. Ad me curritur.] Id cum stomacho et indignatione dictum, uti And. I. 5. 14. *Itur ad me*.

45. Ad alium defertur gregem.] Intelligit histrionum familiam. Ita Phorm. Prol. 32. Plautus, Asin. Prol. 3.

46. Pura oratio.] Ita Julio Caesari Terentius dictus *puri sermonis* amator, auctore Donato in vita Terentii.

47. In utramque partem.] Videtur respicere Comoediam laboriosam et lenem, seu motoriam et statariam. Prioris exemplum est Eunuchus, alterius Heautontimorumenos.

48. Si nunquam avare pretium statui arti meae.] De usu particulae si vide ad And. I. 5. 57. Per pretium intelligit ἐπ-

τί-

Et eum esse quaestum in animum induxi maximum,
Quam maxume servire vestris commodis:
Exemplum statuite in me, ut adolescentuli
Vobis placere studeant potius, quam sibi.

CALPHURNIUS.

49. ET EUM ESSE QUAESTUM.] Nonnunquam subauditur, SI, ut sit, ET SI EUM QUAESTUM. 50. SERVIRE VESTRIS COMMODIS.] Plus dixit COMMODIS, quam si diceret, *voluptatibus*.

COMMENTARIUS.

τήρια, seu mercedem à spectatoribus solvi solitam. *Lucar* vocat Festus. Plautus. Mil. III. 1. 133. *Merci pretium statui.*

51. EXEMPLUM STATUITE IN ME.] Exempla dicuntur fieri, edi, statui in aliquem, sed sensu fere deteriore. Vide Eun. V. 5. 4. et 6. V. 7. 21. Plautus, Rud. III. 2. 6. *Statuite exemplum imprudentiae.* Sed h. l. sensus est: Ut adolescentuli histriones posthac meo exemplo potius studeant servire vestris commodis, quam suis; vestrumque judicium anteponant suo quaestui.

52. VOBIS PLACERE STUDEANT POTIUS, QUAM SIBI.] Arrogantis animi est, *placere sibi*. Ovidius, Metam. II. 58.

placeat sibi *quisque licebit.*

Martialis, V. 57. *noli* tibi, *Cinna* placere. Vide Cl. Burman. ad Petron. c. 44.

ACTUS PRIMI

SCENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMUS.

Ch. QUANQUAM haec inter nos nuper notitia admodum 'st:

CALPHURNIUS.

1. QUANQUAM HAEC INTER NOS.] *Bene ex arte comica senex opitulator inducitur, qui et miseria et tristitia alterius valde commoveatur. simul amborum se-*

COMMENTARIUS.

1. NUPER NOTITIA.] Citat Cicero, Fin. II. 4. Florus, IV. 2. 67. *Elephanti* nuper *à silva.*

Inde adeo, quod agrum in proximo hic mercatus es,
Nec rei fere ſane amplius quidquam fuit;
Tamen vel virtus tua me, vel vicinitas,
Quod ego in propinqua parte amicitiae puto,
Facit, ut te audacter moneam, et familiariter:
Quod mihi videre praeter aetatem tuam
Facere, et praeter quam res te adhortatur tua.
Nam proh Deûm atque hominum fidem! quid vis
tibi?

CALPHURNIUS.

num conjunctio et familiaritas, ad id quod ſecuturum eſt, non parum accommoda futura eſt. ſimul exprimitur a Poëta mutua miſeratio, quae inter ſenes eſſe ſolet, et oratio ſenilis prolixa. QUANQUAM HAEC INTER NOS.] Exordium eſt, et Oratori congruum. Quod enim exigua notitia, aut nuper incepta, vel nulla conſuetudo anteactae vitae facere prohibet, id vel virtus, vel propinquitas cogit. 4. VICINITAS.] *Vicinia* non tam homines qui eundem incolunt vicum ſignificat, quam qui prope domum tuam habitant. VICINITAS autem non homines, ſed propinquitatem proprie vicinorum. 9. NAM PRÔ DEÛM ATQUE HOMINUM

COMMENTARIUS.

2. AGRUM IN PROXIMO HIC MERCATUS ES.] Imitatus Columella, R. R. I. 1. *Cenſeo igitur* in propinquo agrum mercari. Plautus, Ciſtell. I. 1. 102. *Habitabat hic in proximo.*

VICINITAS.] Ovidius, Metam. IV. 59.

Notitiam primoſque gradus vicinia *fecit.*

De diſcrimine *Vicinitatis* et *viciniae* vide Comment. majorem.

5. QUOD EGO IN PROPINQUA PARTE AMICITIAE PUTO.] H. e. Quod ego amicitiae proximum eſſe puto. QUOD autem non refertur ad τὸ VICINITAS, ſed ad ſenſum; q. d. *Quod vicinum eſſe.* Tum PARTE dixit pro *Loco.* Commoda autem et vincula Vicinitatis explicat Heſiodus, Ἐργ. 339. ſeqq. Cicero, Fin. V. 23. Similis ſententia eſt, Fam. XIII. 10. *Hanc quaeſturae conjunctionem liberorum neceſſitudini proximam voluit eſſe.*

7. PRAETER AETATEM.] H. e. Aliter ac tua aetas poſtulat. Ita Hec. II. 1. 1. 29. Plautus, Epid I. 2. 3. Praeter aetatem *et virtutem ſtultus es.*

9. QUID VIS TIBI?] Formula reprehendendi. Ita Eun. IV. 7. 34. V. 7. 6.

Quid quaeris? annos ſexaginta natus es,
Aut plus eo, ut conjicio. agrum in his regionibus
Meliorem, neque pretii majoris, nemo habet:
Servos complureis: proinde quaſi nemo ſiet,
Ita tute attente illorum officia fungere.
Nunquam tam mane egredior, neque tam veſperi
Domum revortor, quin te in fundo conſpicer

CALPHURNIUS.

FIDEM!] Exclamatio vehemens eſt in eum, qui et ſenex et dives continuo ſe labore defatiget, et eo magis Chremes admiratur hujus laborem, nondum intellecta cauſa.

11. UT CONJICIO.] Id eſt, conjecturam capio. hinc conjectura dicta eſt a *conjectu*, id eſt, a directione quadam rationis ad veritatem. Unde etiam ſomniorum atque ominum interpretes, *conjectores* vocamus. 12. NEMO.] Pro quiſquam. 14. TUTE ILLORUM OFFICIA FUNGERE.] Nunc dicimus *officiis fungeris*. FUNGOR idem eſt quod officium munuſque ago: ut, *Fungor magiſtratu*, *fungor legatione*. 15. NUNQUAM.] Deeſt *Nam*. TAM MANE.] Modo adverbium; alibi nomen videtur: ut, *Jam mane novum*. *Jam clarum mane feneſtras intrat*. 16. QUIN TE IN FUNDO CONSPICER.] QUIN, pro quod non, hoc in loco: alias pro cur non, pro etiam, pro quare, ponitur. IN FUNDO.] Superius dixit, *Agrum in proximo hic mercatus es*. FUNDUS enim ab agro continetur. De quo *Cicero* in quodam joculari libello,

COMMENTARIUS.

IN HIS REGIONIBUS.] Cicero, L. Agrar. III. 4. *Ex multis praediis unam fundi* regionem, *formamque perfecerit*. De Agri, Ruris, Fundi, et ſimilium vocabulorum differentia, vide opuſcula de Latinitate JCtorum Veterum, edita à Cl. Dukero, p. 70. ſeqq.

12. PRETII MAJORIS.] Pro eo et *pretii pluris* dixerunt. Salluſtius, Jug. 85. *Neque hiſtrionem, neque* pluris pretii *coquum, quam villicum habeo*. Ubi vide quae notavit Cortius.

13. PROINDE QUASI.] Ita Phorm. II. 3. 35. Cicero, Mil. 31. Proinde quaſi *noſtram ipſam mentem, qua ſapimus, qua providemus, qua haec ipſa agimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus*.

15. NUNQUAM TAM MANE EGREDIOR.] Nonius, V. *Veſpera* ita citat: *Nunquam tam mane domo egredior, neque tam veſperi revortor*.

17. Fo-

Fodere, aut arare, aut aliquid ferre. denique
Nullum remittis tempus: neque te respicis.
Haec non voluptati tibi esse, satis certo scio.
At enim dices, me, quantum hic operis fiat, poenitet.
Quod in opere faciundo operae consumis tuae,
Si sumas in illis exercendis, plus agas.

CALPHURNIUS.

Fundum vero vocat, quem possit mittere funda,
Ni lapis exciderit, qua cava funda patet.

18. Remittis, neque te respicis.] Nihil significantius de eo qui nihil sibi parcit, nec sui miseretur. Nam qui aliis *remittit* aliquid, id est condonat, is est facilis et mitis naturae. 20. At enim dices.] Anthypophorae respondet. Poenitet.] Id est, parum videtur. Poenitet enim eum qui parum putat. Alibi Terent. *Nostri nosmet poenitet. Virg.* in Bucol. *Nec te poeniteat calamo trivisse labellum. Cicero* ad filium, *Quoad te, quantum proficias, non poenitebit.*

21. Quod in opere faciendo.] *Opera* est actio, et persona ipsa quae opus peragit. *Opus*, finis est et fructus operae. Nonnunquam *opus* pro *opera* videtur accipi. *Virg.*

Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.

22. In illis exercendis.] Qui aliis praeest, aut paterfamilias, aut imperator, plus efficit sua adhortatione

COMMENTARIUS.

17. Fodere aut arare.] Citat Cicero, Fin. I. 1. Varro, R. R. I. 31. *Vineas novellas* fodere aut arare; *et postea occare.* Suetonius, Ner. 9. *Rastello humum* effodit.

18. Neque te respicis.] H. e. Neque tui curam habes, neque tibi parcis. Ita Phorm. II. 3. 87. Cicero, Fam. X. 24. *Quod si aut Caesar* se respexerit. Vide quae notavit J. Fr. Gronovius ad Liv. XXXI. 44.

20. Me, quantum hic operis fiat, poenitet.] Intelligit opus rusticum. Ita Eun. II. 1. 14. Phorm. II. 1. 20. Cicero, Senect. 7. *Nunquam fere ulla in agro majora* opera *fiunt.* De voce poenitet vide ad Eun. V. 7. 12.

21. Opere faciundo.] Proprie. Ita mox versu 90. Eun. II. 1. 14. Adelph. IV. 1. 2. Phorm. II. 1. 20. Plautus, Asin. V. 2. 23. Opere *foris* faciundo *lassus.*

22. In illis exercendis.] Haec digitum intendens in servos rusticos dicit. Dicitur autem *exerceri*, qui fatigatur, et ad opus

Me. Chreme, tantumne est ab re tua otii tibi,
Aliena ut cures; eaque, nihil quae ad te attinent?
Ch. Homo sum: humani nihil a me alienum puto.
Vel me monere hoc, vel percontari puta.

CALPHURNIUS.

quam opera. 23. TANTUMNE EST AB RE TUA OTII TIBI?] *Difficilis*, ut inquit Cicero, *est cura rerum alienarum. Nam ea magis percipimus atque sentimus, quae nobis ipsis aut adversa eveniunt, quam illa, quae caeteris: quae quasi longo intervallo interjecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, judicamus.* AB RE TUA.] Id est a negotiis tuis familiaribus. Dicitur etiam AB RE TUA, contra utilitatem tuam: sicut *e re tua*, *et e republica:* id est, pro re tua, et pro republica. 25. HOMO SUM: HUMANI A ME NIHIL ALIENUM PUTO.] Hoc ex Platonis sententia, qui inquit: *Ortus nostri partem patriam vendicare, partem amicos.* Et ut Stoicis placet, *quae in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creantur.* Homines autem hominum causa generantur, ut ipsi inter se alii aliis prodesse possint.

26. PERCONTARI.] Id est interrogare. PERCONTARI suapte natura ad finem spectat coarguendi. Interrogamus,

COMMENTARIUS.

faciendum impellitur. Adelph. IV. 2. 48. Virgilius, Georg. I. 2. 10. Exercete, *viri*, *tauros.*

23. CHREME, TANTUMNE EST AB RE TUA OTII TIBI, ALIENA UT CURES?] Imitatus per jocum Cicero, Att. XII. 6. CHREME, TANTUMNE AB RE TUA EST OTII TIBI, *ut etiam Oratorem legas?* Horatius, Serm. II. 3. 19. aliena *negotia* curo *Excussus propriis.*

25. HOMO SUM: HUMANI NIHIL A ME ALIENUM PUTO.] Ita respondet Chremes, incusatus à Menedemo, ut qui aliena curaret, eaque quae nihil ad se attinerent: dicit vero, ideo nihil humani à se alienum esse, vel ideo, quod homo sit. Atque in hunc sensum laudat Cicero, Off. I. 9. *Est enim difficilis cura rerum alienarum; quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putat.* Qui nunc vulgo Chremetis verbis affingitur sensus, q. d. *Homo sum, adeoque errori obnoxius*, is à mente Terentii est alienissimus. Vide porro Comment. majorem.

26. VEL ME MONERE.] Ita Cicero, Fam. IV. 8. *Illud tamen vel tu me monuisse, vel censuisse puta, vel propter benevolentiam tacere non potuisse: ut, quod ego facio, tu quoque animum inducas.*

PERCONTARI.] Vide ad Eun. II. 3. 3.

27. DE-

Rectum est? ego ut faciam: non est? te ut deterream.
Me. Mihi sic est usus: tibi ut opus facto 'st, face.
Ch. An cuiquam est usus homini, se ut cruciet? *Me.* Mihi.
Ch. Si quid laboris est, nollem. sed quid istuc mali est,
Quaeso? quid de te tantum meruisti? *Me.* Eheu!
Ch. Ne lacruma: atque istuc, quidquid est, fac me
ut sciam:

CALPHURNIUS.

noscendi gratia: *Percontamur* vero, arguendi: quamvis tamen utroque indifferenter utamur. 28. Usus.] Modo *opus* significat: alias *utile*: ut, opus est facto, pro facere. Sic Sallust. *Nam et priusquam incipias, consulto, et, ubi consulueris, mature facto opus est.* * Ponitur igitur hic ablativus participii praeteriti temporis pro infinitivo; sicut ibi *consulto*; i. e. consulere, et *facto*, i. e. facere.

29. MIHI.] Non repugnat sententiae Chremetis, sed se solum meruisse dicit ut crucietur. 31. DE TE MERUISTI.] Dicimus autem *mereo* et *mereor*. MEREOR DE TE, est

COMMENTARIUS.

27. DETERREAM.] H. e. Dissuadeam; nullo formidinis respectu. Ita Adelph. I. 2. 94. Plautus, Mil. II. 3. 61. *Me homo nemo deterruerit, quin ea sit in his aedibus.*

28. MIHI SIC EST USUS.] Versum hunc laudat Cicero, Fin. V. 10. expressum è Plauto, Amph. I. 3. 7.

Citius, quod non facto 'st usus, fit, quam quod facto 'st opus.

30. SI QUID LABORIS EST, NOLLEM.] H. e. Si quid in animo molestiae est, quod te male habet. Quomodo et Graeci suum πόνος usurpant. Ita And. V. 2. 29. Hec. III. 1. 6. Unde qui in malis versantur, *laborare* dicuntur. Quia vero Menedemus cum suspirio dixerat, MIHI, inde Chremes suspicabatur, esse ei nescio quid laboris objectum, dicitque NOLLEM, usitata deprecandi formula, q. d. Sic Adelph. II. 1. 11. Est igitur NOLLEM q. d. Doleo vicem tuam. Plautus, Trin. V. 2. 57.

Si quid *tibi, pater,* laboris; *nihil evenit, ne time.*

31. QUID DE TE TANTUM MERUISTI?] H. e. Quid adversus te ipse peccasti, quod tantas à te poenas sumis? Plautus, Epid. I. 1. 59. *Videre* commeruisse

Hic, me absente, in te aliquid mali.

32. FAC ME, UT SCIAM.] Ita solet accusativus jungi verbis, cum pro eo nominativus ejusdem vocabuli in sequenti commate usitatius exprimitur. Dixit ergo, FAC ME, UT SCIAM, pro, *Fac, ut ego*

Ne retice: ne verere: crede, inquam, mihi,
Aut consolando, aut consilio, aut re juvero.
Me. Scire hoc vis? *Ch.* Hac quidem causa, qua dixi tibi.
Me. Dicetur. *Ch.* At istos rastros interea tamen
Adpone: ne labora. *Me.* Minime. *Ch.* Quam rem agis?

CALPHURNIUS.

aliquid in te confero vel bonum, vel malum. 33. NE RETICE.] Bene RETICE: nam *reticemus* dolores: *obticemus* pudenda: *tacemus* secreta. ut, *Nec tacui demens.* In Eunucho, *Virgo conscissa veste lacrymans obticet.*

34. AUT CONSOLANDO, AUT CONSILIO, AUT RE JUVERO.] His tribus adhibitis, quid amplius in vera amicitia exoptandum? * 36. AT ISTOS RASTROS.] Dicimus *Rastrum* in singulari, et *Rastri* in plurali. Dicti autem sunt a *radendo*, quod terram radant. 37. DEPONE.] In tempore. * NE LABORA.] Id est, noli te vexare, aut te ita

COMMENTARIUS.

ego sciam. Quae locutio Comicis est familiaris. Sed et scriptoribus aliis. Ita Eun. I. 2. 86. V. 8. 5. Adelph. V. 4. 20. Hec. Alt. Prol. 4. Plautus, Asin. I. 1. 13. *Te faciam, ut scias.* Vide omnino Periz. ad Sanct. Min. II. 5. 5.

33. NE RETICE.] Pacuvius, Periboea: *Parum est, quod aetas male habet, ni etiam hic ad malam Aetatem adjungas cruciatum* reticentia?

34. AUT CONSOLANDO.] Expressum è Plauto, Pseud. I. 1. 17.
Juvabo aut re, aut opera, aut consilio bono.
Imitatur Cicero, Fam. VII. 10 et Att. IX. 6.

35. QUA DIXI.] Locutio Graecissans, ubi relativum pronomen etiam casu convenit cum substantivo antecedente. Cicero, Fam. V. 14. *Cum scribas, aut aliquid agas eorum* quorum *consuesti.* Gellius, I. 3. *In eo, quo dixi, libro.* Vide quae notavit Cortius ad Sallust. Catil. 34. n. 2.

36. RASTROS.] *Rastri* et *Rrastra* dicuntur, quod terram *radant*, teste Servio ad Virg. Georg. I. 94. Sic Rostrum à rodendo dictum. Ennius, Annal. VIII. aliter, Rastros *dente faber* rasit *causa poliundei Agrei.* Suetonius, Ner. 19. Rastello *humum effodit.*

ADPONE.] Proprie, quoties quod in manu est, prope nos ponimus, *adponere* dicimur. Ita And. IV. 3. 10. Plautus, Cas. II. 6. 11. Adpone *hic sitellam.* Poen. IV. 2. 35. SY. *At onus urget.* MI. *At tu* adpone, *et respice ad me.* Eodem sensu Cicero, Fam. XVI. 4. *Omnia* depone.

38. VA-

Me. Sine me vacivom tempus ne quod duim mihi
Laboris. *Ch*. Non ſinam, inquam. *Me*. Ah! Non
aequum facis.
Ch. Hui, tam graves hos, quaeſo? *Me*. Sic meritum 'ſt meum.
Ch. Nunc loquere. *Me*. Filium unicum adoleſcentulum
Habeo. ah! quid dixi habere me? immo habui,
Chreme:
Nunc habeam, necne, incertum eſt. *Ch*. Quid ita
iſtuc? *Me*. Scies.
Eſt e Corintho hic advena anus paupercula:
Ejus filiam ille amare coepit perdite,
Prope jam ut pro uxore haberet. haec clam me omnia.
Ubi rem reſcivi, coepi non humanitus,

CALPHURNIUS.

labore conficere. Interdum *ne labora* ſignificat, ne cura, noli curare. 40. NON SINAM, INQUAM.] Haec magis geſtu exprimuntur. 40. HUI, TAM GRAVES.] Apoſiopeſis: et admiratio ponderis raſtrorum, quibus ſenex utitur. * HUI.] Miſerantis exclamatio eſt. 45. PERDITE.] Bene PERDITE. nam *perditus* eſt, qui in omne ſcelus eſt traditus. * PERDITE.] Adverbium, i. e. miſere et nimis ve-

COMMENTARIUS.

38. VACIVOM.] Vacuum, otioſum, εὔσχολον. Plautus, Bacchid. I. 2. 46. *Valens afflictet me* vacivum *virium*. Phaedrus V. Prol. 14. *Quartum libellum dum* vacive *perleges*. H. e. otioſe. per otium. Vide Cl. Burm.

40. HUI, TAM GRAVES HOS, QUAESO?] Subaudi, Raſtros tractas: quod adpoſitos à terra allevans dixit Chremes. Virgilius, Georg. I. 164. *Iniquo pondere raſtri*. Ovidius, Metam. XI. 36. *Sarculaque*, raſtrique graves, *longique ligones*.

42. IMMO HABUI.] Infauſtum verbum eſt HABUI. Unde Plautus, Rud. V. 2. 34. *Miſerum iſtuc verbum et peſſimum eſt*, habuiſſe, *et nihil habere*. Seneca, Controv. IV. 28. Habui *filiam de omnibus meis*, Habui, *dicendum*. Tacitus Annal. XII. 37. Habui *equos, viros, arma, opes*.

46. PROPE JAM UT PRO UXORE HABERET.] Ita And. I. 1. 119. I. 5. 38. Suetonius, Ner. 38. *Seductum ad ſe* pro uxore habuit.

47. NON HUMANITUS.] H. e. duriter et inclementer. Quod mox dicet, VI ET VIA PERVOLGATA PATRUM. Nonnius Marcel-

Neque ut animum decuit aegrotum adolescentuli,
Tractare; sed vi, et via pervolgata patrum.
Quotidie accusabam: hem, tibine haec diutius
Licere speras facere, me vivo patre,
Amicam ut habeas prope jam in uxoris loco?
Erras, si id credis, et me ignoras, Clinia.
Ego te meum esse dici tantisper volo,

CALPHURNIUS.

hementer, et in perditionem morum suorum. 48. ANIMUM AEGROTUM.] Pro *aegro* dixit. nam animus, *aeger*: corpus vero, *aegrotum* dicitur. * Non tamen inconvenientur id quod corpori appropriatur, attribuit animo. provenit enim menti vel animo aegritudo ex carnis lascivia.

49. ET VIA PERVOLGATA PARTUM.] Patres bonis institutis, aliorum exemplis, nonnunquam minis, filios ad virtutem adhortantur. * 50. HEM, TIBINE HAEC.] Interjectio indignantis. 54. TANTISPER VOLO.] TANTISPER, postulat post se DUM, pro donec sive quamdiu, Cicero, *In carcere ductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus in quem*

COMMENTARIUS.

cellus *Humanitus* et *Humaniter* ἰσοδύναμα facit. Vide Comment. majorem.

48. ANIMUM AEGROTUM.] Vide And. I. 2. 22.

49. TRACTARE.] *Tractatur* proprie materia, unde quid fingunt artifices. Unde *Tractari* homo dicitur, qui in varias cogitationes quasi diducitur. Ita infra, versu 101. et II. 3. 125. Cicero, Orat. 28. *Hujus eloquentiae est*, tractare *animos*, *hujus omni modo permovere.*

VIA PERVOLGATA.] H. e. ubique usitata, et nunc et olim. Plautus, Bacchid. IV. 9. 150. *Quod non triumpho*, pervolgatum *est*, *nihil moror.* Pseud. I. 1. 122. *At hoc* pervolgatum *est minus.*

50. QUOTIDIE ACCUSABAM.] H. e. objurgabam. Ita mox versu 67. Hec. IV. 4. 95. Expressus locus è Plauto, Merc. I. 1. 46. *Objurgare pater haec me noctes et dies.*

53. ERRAS, SI ID CREDIS.] Coelius ad Cic. Fam. VIII. 16. existimas, *eandem rationem fore Caesari in dimittendis adversariis*, *et conditionibus ferendis*, erras.

ME IGNORAS.] H. e. Non nosti mores et ingenium meum. Phaedrus, V. 2. 9. de virtutis experte: *Ut possis alios* ignorantes *fallere.* Ubi vide Interpretes.

54. TE MEUM ESSE.] Ita solent, suppresso *filii* nomine. Infra

V.

Dum, quod te dignum 'st, facies: sed si id non facis,
Ego, quod me in te sit facere dignum, invenero.
Nulla adeo ex re istuc fit, nisi ex nimio otio.
Ego istuc aetatis, non amori operam dabam;
Sed in Asiam hinc abii propter pauperiem: atque ibi
Simul rem, et belli gloriam armis repperi.

CALPHURNIUS.

dejectus deferretur, *compararetur*. Sunt qui accipiant *tantisper*, pro tantummodo: sunt qui pro interea. Livius Lib. I. ab urb. cond. *Tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit*, *tantisper tutela muliebri*. Et TANTISPER sine DUM usus est. * 57. OTIO.] Id est, cessatione et requie ab operibus.

diuturna quies vitiis alimenta ministrat.

58. * EGO ISTUC AETATIS.] Id est, cum essem ea aetate, qua tu es. Dicit eodem modo Cicero in Epistolis, *id aetatis*, pro, ea aetate. NON AMORI OPERAM DABAM.] Bene senex juxta Horatii praeceptum, *laudator temporis acti* inducitur. * 59. IN ASIAM.] Quae est tertia pars obis, et provincia in ea parte ejusdem nominis. * PROPTER PAUPERIEM.] Quia unusquisque cupit pauperiem fugere, tanquam magnum malum, ut inquit Horatius. * PROPTER PAUPERIEM.] *Paupertas* est mediocrium, *pauperies* mendicorum. 60. REM ET GLORIAM.]

COMMENTARIUS.

V. 4. 11. Adelph. V. 3. 11. et 13. et 16. Plautus, Merc. I. 1. 50. plenius, *Abnuere: negitare adeo*, *me* natum suum.

56. IN TE FACERE.] Ita infra I. 2. 24. Totum autem cum stomacho dictum; et videtur filio minitari abdicationem.

58. ISTUC AETATIS.] H. e. tanta jam aetate existens. Ita Plautus, Amph. I. 1. 2. *Hoc noctis*. h. e. tam multa nocte. Asin. I. 1. 56. *Id aetatis*. h. e. in tanta aetate. cum esset tam grandis natu. Ita etiam Cicero, Fam. VI. 10. XV. 13. Suetonius, Galb. 14. Ner. 28.

NON AMORI OPERAM DABAM.] Plautus, Merc. I. 1. 62. *Non, ut ego*, amori, *neque desidiae in otio* Operam dedisse.

59. PROPTER PAUPERIEM.] Paupertas multis fuit militiae causa. Adelph. III. 3. 30. Plautus, Trin. II. 4. 194. seqq. Virgil. Aen. II. 87. Pauper *in arma pater primis huc misit ab annis*.

60. GLORIAM.] Quam proprie ita dixerit, disserit Cl. Burman-

Poſtremo adeo res rediit: adoleſcentulus
Saepe eadem, et graviter audiendo, victus eſt.
Et aetate putavit me, et benevolentia
Plus ſcire et providere, quam ſe ipſum ſibi.
In Aſiam ad regem militatum abiit, Chreme.
Ch. Quid ais! *Me.* Clam me profectus, menſes treis abeſt.
Ch. Ambo accuſandi: etſi illud inceptum tamen
Animi eſt pudentis ſignum, et non inſtrenui.
M. Ubi comperi ex iis, qui ei fuere conſcii,
Domum revortor moeſtus, atque animo fere

CALPHURNIUS.

Haec duo potiſſimum a militibus ſtrenuis comparantur. Res tria notat, imperium ſive divitias, litem, et Venerem. * Armis repperi.] Alii Codices non habent cum armis belli, et tunc armis belli intelligatur, i. e. per praeclara geſta, quae geſſi in bello. * 62. Audiendo.] Scilicet ſaepe eadem convicia et probra. * Victus est.] A propoſito malo amoris deflexus. Et ita laudat filium, qui in malo non fuerit pertinax, ut multi ſunt. * Victus est.] Non ceſſit aut paruit, ſed, quod eſt oppreſſi, victus eſt. 63. Putavit me.] Clementiſſimus pater filium laudat, quod non pertinax in malis, ut multi, fuerit.

69. Ubi comperi.] Haec oratio, tota pathetica eſt. Et bene comperi, compertum eſt mihi, et exploratum,

COMMENTARIUS.

nus ad Val. Flacc. Argonaut. I. 77. Salluſt. Jug. 70. *Ex quo illi* gloria *opeſque inventae.*

Belli.] H. e. Tempore belli. Vide Voſſ. Art. Grammat. VII. 25. Salluſtius, Jug. 41. *Paucorum arbitrio* belli *domique agitabatur.* Ubi vide Cortium.

61. Postremo adeo res rediit.] Ita infra II. 3. 118. ubi vide.

63. Graviter audiendo.] H. e. Aegre et iniquo animo. And. I. 2. 20. Infra III. 3. 9.

Victus est.] Ceſſit, et obtemperavit. And. V. 3. 21. Hec. I. 2. 93 II. 2. 2.

65. Ad regem.] Intellexit Regem Perſarum, qui κατ' ἐξοχὴν dictus βασιλεύς, βασιλεὺς μέγας, et βασιλεὺς βασιλέων. Ita Eun. III. 1. 7. et 11. Vide Comment. majorem.

69. Ei fuere conscii.] Ita Phorm. I. 3. 4.

72. Ad-

Perturbato, atque incerto prae aegritudine:
Adsido, adcurrunt servi, soccos detrahunt:
Video alios festinare, lectos sternere,

CALPHURNIUS.

idem est quod scio per investigationem. * 71. ATQUE INCERTO.] Fracto, ut dicimus. Certo animo, id est, forti et firmo. * 72. ADSIDEO.] Id est, juxta aliquid sedeo. Nam componitur ex *ad*, quod est, juxta, et *sedeo*. Vel compositum pro simplici. * ADSIDEO.] *Sedemus* desidia. ut: *sedeant spectentque Latini*.
Residemus otio. ut: *Jam pridem resides animos*.
Praesidemus rei commissae, ut provinciae, *Assidemus* in re, quam frequenter agitamus. ACCURRUNT SERVI.] Tale illud in Andria, *Accurrit: mediam mulierem amplectitur*.

* SOCCOS DETRAHUNT.] Soccus calcei genus est, dictus, ut aliqui volunt, quasi *saccus*, quia calcationi sit facilis, quas pedithecas vocant. Eo autem calceamento Comoediarum Actores utebantur, quemadmodum *cothurno* Tragoedi. Usque adeo, ut pro stilo Comico poni possit, quemadmodum *cothurnus* pro stilo Tragico.

73. LECTOS STERNERE.] Ex consuetudine antiqua. lectulis enim stratis antiqui coenitabant. Unde triclinium a tribus lectis dictum. Horat.

Saepe tribus lectis videas coenare quaternos.

Terent. in Adelph.

Lectulos iligneos dedit faciendos in sole, ubi potetis vos.

COMMENTARIUS.

72. ADSIDO.] Exprimit vires nimio labore fatigatas, et prae aegritudine collapsas. Ovidius, Heroid. XIII. 24.

Succiduo dicet procubuisse genu.

SOCCOS DETRAHUNT.] Suetonius, Vitell. 2. *Detractumque socculum dextrum.* Erat autem haec res vilissimi ministerii. Confer Evang. Marci, I. 7.

73. FESTINARE.] H. e. Trepide concurrere. Adelph. III. 2. 25. Plautus, Cas. IV. 1. 5. *Omnes* festinant *intus totis aedibus.* Horatius, Carm. IV. 11. 9. *Cuncta* festinat *manus.*

LECTOS STERNERE.] Ita Adelph. II. 4. 21. Plautus, Mostell. I. 4. 13. *Cave modo, ne prius in via accumbas,*
Quam illic, ubi lectus est stratus, *coimus.*

Martialis, VIII. 67. 6. *Sternantur lecti.*

Coenam adparare: pro se quisque sedulo
Faciebat, quo illam mihi lenirent miseriam.
Ubi video haec; coepi cogitare: Hem! tot mea
Solius solliciti sint causa, ut me unum expleant?
Ancillae tot me vestiant? sumtus domi
Tantos ego solus faciam? sed gnatum unicum,
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius,
Quod illa aetas magis ad haec utenda idonea 'st,
Eum ego hinc ejeci miserum injustitia mea.
Malo quidem me dignum quovis deputem,
Si id faciam. nam usque dum ille vitam illam colet
Inopem, carens patria ob meas injurias,
Interea usque illi de me supplicium dabo:

CALPHURNIUS.

74. COENAM ADPARARE.] Nihil significantius de sene dicere potuit, qui voluptates et commoda, quae aspernatus gratia filii narrat. Nam ADPARARE, est ad dignitatem quandam ac verius pompam. *Praeparare* vero, est quae utilia sunt, aut fore creduntur. 82. EUM EGO EJECI.] EUM abundat. * 86. ILLI DE ME SUPPLICIUM DABO.] *Dare alicui de se supplicium* significat, punire se ipsum

COMMENTARIUS.

• 74. PRO SE QUISQUE SEDULO FACIEBAT.] H. e. Quantum quisque poterat. Plautus, Amph. I. 1. 76. Pro se quisque, *id quod quisque potest et valet.* Virgilius, Aen. XII. 552.

Pro se quisque *viri summa nituntur opum vi.*

75. MIHI LENIRENT MISERIAM.] Ita Plautus Mil. II. 6. 100. dixit: *Irae leniunt.* h. e. Leniuntur, seu defervescunt. Cicero, de Senect. c. 15. *Homerus Laërtem* lenientem desiderium, *quod capiebat è filio, colentem agrum, et eum stercorantem facit.*

77. UT ME UNUM EXPLEANT.] Eadem ratione *animus* alicui *expleri* dicitur. Hec. V. 1. 28. V. 2. 19.

78. ANCILLAE TOT ME VESTIANT?] H. e. Vestibus mihi conficiendis occupatae sint, nendo et texendo?

83. MALO QUIDEM ME DIGNUM QUOVIS DEPUTEM.] Citat haec verba Cicero, Tusc. III. 27.

84. VITAM ILLAM COLET.] H. e. Deget. Plautus, Cas. II. 1. 11. *faciam, uti, proinde ut est dignus,* Vitam colat. Cicero, Att. XII. 28. *Nunc plane nec ego victum, nec* vitam illam colere *possum.*

86. USQUE.] Haec particula intendit vim sententiae, tanto magis,

Laborans, quaerens, parcens, illi serviens.
Ita facio prorsus: nihil relinquo in aedibus,
Nec vas, nec vestimentum: conrasi omnia,
Ancillas, servos, nisi eos, qui opere rustico
Faciundo facile sumtum exercerent suum:
Omnes produxi ac vendidi: inscripsi ilico

CALPHURNIUS.

illius vice. * 87. Parcens.] Id est, coarctans et constringens solitum victum, et tanquam parcus fortunis parcendo, et eas reservando. * Illi serviens.] Deserviendo, conquirendo et conduplicando undique illi divitias more boni servi. Haec sunt illa, quae senex sibi facienda decrevit. * 88. Ita facio.] Nunc ostendit, ad rem verba accessisse, seu esse collata. 89. Corrasi omnia.] Omnia compilavi, vendidi. Huic contrarium est, *abradere*: et est per vim aliquid auferre. * Cum autem dicere volumus, aliquem nihil omnino tam parvum reliquisse ex rebus suis, quod non alienaverit, recte dicemus, *omnia corrasit*, quasi etiam raserit parietem etc. si ex illis radendis aliquid commodi potuerit consequi. Interdum *corradere* significat difficulter comparare. Terent. in Adelph. *Minas decem corradet.* 92. Produxi ac ven-

COMMENTARIUS.

gis, quia jam praecessit, usque dum. Ita Phorm. V. 8. 41.

Illi de me supplicium dabo.] Ita Eun. I. 1. 25.

87. Quaerens, parcens.] Ita Adelph. V. 3. 7.

89. Nec vestimentum.] Non intelligendae solae vestes proprie ita dictae, sed et vestes stragulae, tapetes, et similia. Infra V. 1. 30.

Conrasi.] Ita Adelph. II. 2. 34.

91. Sumtum exercerent suum.] H. e. Tantum quaestum mihi facerent, unde eos alere possem. Hec. II. 1. 28. Explicat J. Fr. Gronovius, Observ. Eccles. cap. 1.

92. Omnes produxi ac vendidi.] Ita Eun. I. 2. 54. Locum expressit Martialis, XI. 70. 7.

Si te delectat numerata pecunia, vende
Argentum, mensas, myrrhina, rura, domum.
Vende senes servos, agros et vende paternos,
Ne pueros vendas, omnia vende miser.

Inscripsi ilico aedes mercede.] Plautus, Trin. I. 2. 131. Aedes *venales hasce* inscribit *literis*. Vide ff. XIX. 2. Locati et Conducti. Est autem *inscribere* simpliciter venales aut locandas ponere aedes;

Aedeis mercede: quaſi talenta ad quindecim
Coëgi: agrum hunc mercatus ſum: hic me exerceo.
Decrevit tantiſper me minus injuriae,
Chreme, meo gnato facere, dum fiam miſer:
Nec fas eſſe ulla me voluptate hic frui,
Niſi ubi ille huc ſalvos redierit meus particeps.

CALPHURNIUS.

DIDI.] Bene PRODUXI: nam *producere*, foras ducere ſignificat. M. T. in Frumentaria, *Nemo tuorum amicorum abs te productus, nemo interrogatus.* Hinc *productores* dicuntur, qui virgines abducunt, et eas ad quaeſtum exponunt. 93. TALENTA AD QUINDECIM COEGI.] Congeſſi, coadunavi. Hinc *coactores* argentariorum dicuntur, qui pecunias cogunt. * Talentum Athenienſe parvum conſtat ex LX. minis ſeu libris. Talentum vero magnum conſtat ex octoginta tribus, et quatuor unciis. 95. DECREVI.] Plus eſt *decernere* quam conſtituere. Et eſt proprie *decernere* de rebus magnis certam proferre ſententiam.

97. VOLUPTATE FRUI.] Si parentes pro filiis elaborant, quis clementior hoc ſene, qui omnia commoda abſente filio aſpernatur? FRUI, proprie eſt delectationem capere ex uſu. * 98. MEUS PARTICEPS.] Id eſt, heres meus,

COMMENTARIUS.

aedes; *inſcribere mercede*, locandas dare; *inſcribere pretio*, vendendas ponere. Idem et *proſcribere* dixerunt. Cicero, Off. III. 13. *Quod ſiqui* proſcribunt: VILLAM BONAM, BENEQUE AEDIFICATAM, *non exiſtimantur feſelliſſe.* Fam. VII. 29. *Quod* (mancipium) *quidem ſi inter ſenes coëmtionales* venale proſcripſerit, *egerit non multum.* Adde Cuperum, Obſerv. I. 17. Locabantur autem aedes ex Kal. Juliis. Vide Torrent. ad Suet. Tib. 35. et Burm. ad Petron. 38.

93. QUASI TALENTA AD QUINDECIM COEGI.] Haec particula reſpondet Graecorum ὡς et ὡσεὶ, notatque circiter. Plautus, Moſtell. III. 1. 95. quaſi *quadraginta minas.* Omnes autem majores ſummas per TALENTA exprimebant. And. V. 4. 48. Eandem fere vim habet AD. Plautus, Trin. I. 2. 115. *Nummorum Philippeûm* ad *tria millia.* Suetonius, Caeſ. 20. Ad *viginti millibus civium.* Eſt porro COEGI, ex venditione collegi. Vide Torrent. ad Suet. Veſp. 1. Cicero, Att. VI. 2. *Ad pecuniam* cogendam.

98. MEUS PARTICEPS.] H. e. Conſors. μέτοχός μου. Reſpicit morem Romanorum, quo filius patre vivo habebat jus bonorum,

Ch. Ingenio te esse in liberos leni puto,
Et illum obsequentem, si quis recte aut commode
Tractaret. Verum neque tu illum satis noveras,
Nec te ille. hocque fit, ubi non vere vivitur.
Tu illum, numquam ostendisti, quanti penderes,
Nec tibi ille 'st credere ausus, quae est aequom patri.

CALPHURNIUS.

quasi nunc partem capiens bonorum meorum, vel etiam PARTICEPS, cui debeam credere omnia consilia mea.

99. INGENIO TE ESSE LENI IN LIBEROS PUTO.] LIBEROS multitudinis numero dixit, cum Menedemus unicum haberet filium. Constat enim antiquos Oratores, historiaeque, aut carminum Scriptores, etiam unum filium filiamve, *liberos* multitudinis numero appellasse. In Hecyra *liberos* in significatione unius filiae dixit, *Qui illum decreverunt dignum, suos cui liberos committerent.* Sic Cicero, *En cui tuos liberos committas.* 103. QUANTI PENDERES.] Quanti illum faceres. Tractum ab antiquis, qui ante signatam pecuniam, aes et argentum *pendebant*, * Inde *pendere poenas* dicimus, id est, dare seu luere poenas. Nam antiquorum poenae erant pecuniariae. Inde *pendere* dicimus aestimare seu liceri. Inde nihili pendere, id est, nihili facere. Inde parvi pendere, flocci pendere, magni pendere. 104. NEC TIBI GREDERE AUSUS.] Adolescentibus gloriosum est, si modestia utuntur et pietate in parentes, ut nihil dicant aut faciant nisi consilio paren-

COMMENTARIUS.

rum, sed mortuo demum possessionem. Vide Cic. Verr. I. 44. et Comment. majorem.

99. LIBEROS.] Solet haec vox etiam de uno filio filiave usurpari. Ita Hec. II. 1. 15.

100. RECTE AUT COMMODE TRACTARET.] Sallustius, Catil. 39. *Quo plebem in magistratu placidius* tractarent. Aurelius Victor, Epit. c. 6. *Militem severissime tractans.* Justinus, XLII. 1. *Exercitum superbe crudeliterque* tractaverat. Sed de recta institutione liberorum consule praeter alios Senecam, de Ira, II. 20. seqq.

102. NON VERE VIVITUR.] H. e. Minus recte, neque ratione. Ita *vera vita* dicitur Adelph. V. 9. 30.

104. NEQUE TIBI ILLE 'ST CREDERE AUSUS.] Id in filio suo laudat Demaenetus, Plaut. Asin. I. 1. 65.

Praesertim cum is me dignum, quoi concrederet,

Ha-

Quod si esset factum, haec numquam evenissent tibi.
Me. Ita res est, fateor: peccatum a me maximum est.
Ch. Menedeme, at porro recte spero, et illum tibi
Salvom adfuturum esse hic, confido, propediem.
Me. Utinam ita Dî faxint! *Ch.* Facient. nunc, si commodum est,
Dionysia hic sunt hodie; apud me sis volo.
Me. Non possum. *Ch.* Cur non? quaeso, tandem aliquantulum

CALPHURNIUS.

tum. 107. PORRO RECTE SPERO.] PORRO, ejusdem significationis cujus *vero* et *autem*: pro quibus *tamen* ponere non possis. Significat etiam apud Poëtas *longe*, *certe*, *postea*, *ultro*. SPERO pro credo, usitatum est: sive de praesenti loquamur, sive de praeterito. Similiter CONFIDO pro credo, tum in praeterito, tum in praesenti, tum in fututo. 109. UTINAM DII FAXINT.] FAXO, futurum tempus tantum: vel, ut alii, promissivum modum ostendit. 110. DIONYSIA HIC SUNT.] Hoc est Bacchanalia. *Dionysii* autem, qui et Bacchus dicitur, sacra, a plerisque Graeciae urbibus triennio quoque celebrabantur.

111. QUAESO.] Primam personam indicativi habet duntaxat. Licet *quaesere* lectum sit apud Sallustium et Tullium. * TANDEM.] Id est, uno verbo, quod tantam

COMMENTARIUS.

Habuit, me habere honorem ejus ingenio decet.

106. ITA RES EST.] Vide ad And. III. 1. 1.

PECCATUM A ME MAXIMUM EST.] Vel jungenda sunt PECCATUM A ME, pro, *peccatum meum*; vel τὸ MAXIMUM adverbialiter sumendum, pro *maxime*. Sed vide Periz. ad Sanct. Minerv. IV. 4. 86.

110. DIONYSIA HIC SUNT HODIE.] Emphasis est in vocibus HIC et HODIE; quod non in omnibus simul Atticae pagis ludi hi celebrarentur. Videtur autem sermo esse de iis Liberalibus, quae tempore vindemiae agitabantur ruri. Tum genio indulgebant. Infra IV. 4. 21. Plautus, Pseud. I. 1. 56. *proxima* Dionysia. CA. *Cras ea quidem sunt.* Poen. V. 3. 14. *Aphrodisia hodie, Veneris est festus dies.* Vide Christ. Falsterum, Noct. Ripens. Vigil. I. c. XI. § 3.

APUD ME SIS VOLO.] *Esse apud aliquem*, et *Esse cum aliquo* est coe-

Tibi parce: idem absens facere te hoc vult filius.
Me. Non convenit, qui illum ad laborem impulerim,
Nunc me ipsum fugere. *Ch.* Siccine est sententia?
Me. Sic. *Ch.* Bene vale. *Me.* Et tu. *Ch.* Lacrumas excussit mihi,
Misceretque me ejus. Sed ut diei tempus est,
Monere oportet me hunc vicinum Phaniam,
Ad coenam ut veniat. ibo, visam si domi est.
Nihil opus fuit monitore: jam dudum domi
Praesto apud me esse ajunt. egomet convivas moror.

CALPHURNIUS.

vim apud te habere velim, quantam, si diu interrogassem, et illud foret ultimum. hoc est, quod postulat Chremes.

* 115. LACRIMAS EXCUSSIT.] Id est, lacrimas in sinubus oculorum meorum oboriri fecit, quae ex oculis manarunt, ac si forent excussae. Nam *excutere* significat commovendo aliquid ejicere. Ut, *excute te pulvere*, id est, te movendo vehementer dejice a te pulverem.

* 116. UT DIEI TEMPUS EST.] TEMPUS supra horam significat. DIEI archaïsmo abundat. 119. NIHIL OPUS FUIT MONITORE.] Hoc est vocatore. Nam vocatores proprie dicebantur, qui ad coenas vocabant. 120. PRAE-

COMMENTARIUS.

coenare. Infra I. 2. 11. Adelph. V. 4. 19. Plautus, Stich. IV. 1. 11. *Cras* apud me eritis, *et tu et ille*, *cum vestris uxoribus*.

114. SICCINE EST SENTENTIA?] Ita Adelph. III. 5. 5. Hec. IV. 4. 15. Plautus, Trin. III. 2. 90. *Sic sententia est*. Eodem sensu *stare sententia* dicitur. Eun. II. 1. 18.

115. LACRUMAS EXCUSSIT MIHI.] Ita Plautus, Capt. II. 3. 59.

Ut lacrumas excutiunt mihi!

118. VISAM, SI DOMI EST.] Plautus, Bacchid. III. 5. 4.

Ibo et visam huc ad eum, si forte est domi.

119. NIHIL OPUS FUIT MONITORE.] Utebantur Veteres servis *monitoribus*, qui coena parata vocatos admonerent. Qui servi etiam *vocatores* dicti. Quo respexit Juvenalis, Sat. X. 215.

Clamore opus est, ut sentiat anus,
Quem dicat venisse puer, quot nunciet horas.

Et Martialis, VIII. 67. 1.

Horas quinque puer nondum tibi nunciat, et tu
Jam conviva mihi, Caeciliane, venis.

120. EGOMET CONVIVAS MOROR.] Qui tardo adventu suo mora-

Ibi adeo hinc intro. ſed quid crepuerunt fores
Hinc a me? quiſnam egreditur? huc conceſſero.

CALPHURNIUS.

STO SUM.] Idem eſt quod adſum; nec alteri fere verbo cohaeret, niſi verbo ſubſtantivo, et huic ſimplici. Nam *praeſto adſum*, magis Poëticum eſt. EGOMET CONVIVAS MOROR.] Hoc eſt, in mora detineo. A quibuſdam, MORARI pro expectare exponitur, ſed mea ſententia, magis Poëtice quam Oratorie.

COMMENTARIUS.

rabantur reliquos convivas, peculiari nomine *κωλυσιδείπνυς* dixerunt.

121. QUID CREPUERUNT FORES HINC A ME?] H. e. Fores aedium mearum. And. IV. 1. 59. Eun. V. 8. 5.

122. HUC CONCESSERO.] Qui ſermonem abrumpentes è publico abeunt in aedes, *concedere intro* dicuntur. Eun. I. 2. 126. Sed et, qui ſeorſim ſecedebant, *Concedere* dicebantur. Eun. IV. 4. 39. Adelph. IV. IV. 4. 26. Phorm. V. 1. 14. Caecilius, Tithe: *Hic dum abit*, huc conceſſero.

ACTUS PRIMI

SCENA SECUNDA.

CLITIPHO. CHREMES.

Cl. NIHIL adhuc eſt, quod vereare, Clinia: haudquaquam etiam ceſſant:

CALPHURNIUS.

1. NIHIL ADHUC EST, QUOD VEREARE.] *Hic Cliniae, qui ex Aſia redierat, ingens de amica ſollicitudo exprimitur. Accedit et ſodalis opitulator Clitipho, qui adventum amici mira voluptate patri narrat.* NIHIL ADHUC EST,

COMMENTARIUS.

1. NIHIL ADHUC EST, QUOD VEREARE.] Haec Clitipho ex aedibus egreſſus dicit Cliniae. metu patris intus manenti. Plautus, Trin. III. 3. 79. *De ſigno*, nihil eſt, quod vereare. Cicero ad Q. Fr. II. 14. *Certi nihil eſt adhuc: ſed veremur.*

CESSANT.] Intelligit Dromonem, Cliniae ſervulum, cum Antiphila.

2. Ho-

Et illam ſimul cum nuntio tibi hic ego adſuturam hodie ſcio:
Proin tu ſollicitudinem iſtam falſam, quae te excruciat, mittas.
Ch. Quicum loquitur filius?
Cl. Pater adeſt, quem volui: adibo. pater, opportune advenis.
Ch. Quid id eſt? *Cl.* Hunc Menedemum noſtin', noſtrum vicinum? *Ch.* Probe.
Cl. Huic filium ſcis eſſe? *Ch.* Audivi eſſe in Aſia. *Cl.* Non eſt, pater:
Apud nos eſt. *Ch.* Quid ais! *Cl.* Advenientem, e navi egredientem, ilico
Abduxi ad coenam: nam mihi magna cum eo jam inde uſque a pueritia

CALPHURNIUS.

QUOD VEREARE.] Clinia miſerat arceſſitum Antiphilam: diſcruciabatur quod non rediret. HAUDQUAQUAM ETIAM CESSANT.] Id eſt, nondum differunt adventum. 3. SOLLICITUDINEM ISTAM] Bene SOLLICITUDINEM dixit: nam *ſollicitudo* eſt quae inhaeret mentibus: *ſollicitatio*, quae ab alio fit. 7. AUDIVI, IN ASIA ESSE.] Recta ejuſcemodi eſt oratio per infinitum. nam non Latine dicitur, AUDIVI QUOD IN ASIA EST. * 8. APUD NOS EST.] Recte, et non *penes nos*. Nam *penes nos* eſt, quidquid a nobis poſſidetur, et in noſtra poteſtate eſt, ut, *penes Principem ſalus noſtra eſt*, id eſt, in ejus poteſtate. * QUID AIS!] Interrogat id quod audivit admirabundus, neque facile

COMMENTARIUS.

2. HODIE.] H. e. Continuo Eun. III. 2. 10.

3. SOLLICITUDINEM MITTAS.] Virgilius, Aen. VI. 85. Mitte *hanc de pectore curam*

QUAE TE EXCRUCIAT.] Ita Plautus, Trin. II 2. 9.

Haec ego doleo: haec ſunt quae me excruciant.

5. OPPORTUNE ADVENIS. Locutio Comica. And. II. 2. 8. Adelph. I 2. 1. III. 2. 29. Hec. IV. 4. 4. V. 3. 10. Plautus, Moſt. V. 1. 29. *opportune advenit.* Ita paſſim alibi.

8. ADVENIENTEM ABDUXI AD COENAM.] Haec dicebatur *Coe-*

Fuit semper familiaritas. *Ch.* Voluptatem magnam nuntias.
Quam vellem Menedemum invitatum, ut nobiscum esset hodie, amplius:
Ut hanc laetitiam nec opinanti primus ei objicerem domi.
Atque etiam nunc tempus est. *Cl.* Cave faxis; non opus est, pater.
Ch. Quapropter? *Cl.* Quia enim incertum 'st etiam, quid se faciat: modo venit.
Timet omnia, patris iram et animum amicae, se erga ut siet suae:

CALPHURNIUS.

credens. Non est interrogantis, sed admirantis. * 10. VOLUPTATEM MAGNAM NUNCIAS.] Ut Cicero in Epistolis: *Voluptatem habui nimiam.* 12. NEC OPINANTI.] Insperatum enim gaudium majus esse solet: quemadmodum et dolor acerbior, si *non opinanti* objicitur. * 13. ATQUE.] Hoc est, ut aliquando prius diximus, extra Donati sententiam. 13. CAVE FAXIS.] Volebat Chremes nunciare Menedemo rediisse filium: sed Clitipho prohibuit, quod Cliniae nondum patris voluntas esset perspecta. * 15. ANIMUM AMICAE.] Id est, timet, ne amica eum posterga-

COMMENTARIUS.

na adventitia. Lucilius, Sat. I. Ad coenam abducam, *et primum hisce abdomina thynni*

Advenientibu' priva dabo, cephaleamque carnem.

Plaut. Bacchid. II. 2. 8. Stich. IV. 1. 8. Suet. Vitell. 13. Dicit autem ABDUXI, uti Eun. III. 1. 17.

10. VOLUPTATEM MAGNAM NUNTIAS.] Eodem sensu adhibetur Hec. V. 4. 17. *Bene factum et volupe est.*

11. INVITATUM AMPLIUS.] Hae voces jungendae. Scilicet invitatus à Chremete erat Menedemus, supra I. 1. 110. Vellet vero, eundem AMPLIUS INVITATUM, atque adeo retentum.

12. OBJICEREM.] Usurpatur haec vox de re, quae inopinato obvenit, seu illa bona sit, seu mala. Adelph. IV. 4. 1. Virgilius, Aen. II. 199. *Hic aliud majus miseris multoque tremendum*

Objicitur *magis.*

16. EAM

Eam misere amat: propter eam haec turba, atque abitio evenit. *Ch.* Scio.
Cl. Nunc servolum ad eam in urbem misit, et ego nostrum una Syrum.
Ch. Quid narrat? *Cl.* Quid ille? se miserum esse. *Ch.* Miserum? quem minus credere 'st?
Quid reliqui 'st, quin habeat, quae quidem in homine dicuntur bona?
Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitias.
Atque haec perinde sunt, ut illius animus, qui ea possidet:
Qui uti scit, ei bona: illi, qui non utitur recte, mala

CALPHURNIUS.

verit, ac ne ex ejus animo effluxerit. * 16. SCIO.] Scilicet, propter eam discessisse, et id patri molestum esse.

18. MISERUM! QUEM MINUS CREDERE 'ST?] MINUS, hoc loco pro *non*, ponitur. Non est, inquit, credendum Cliniam esse miserum. Hoc ad sequentia respicit, scilicet, *Quid reliqui est, quin habeat, quae quidem in homine esse dicuntur bona?* MINUS CREDERE 'ST?] pro, non credendum est. * *Virg. Nec sit mihi credere tantum.* Hujusmodi locutio parum Latinis usui est. 19. QUAE QUIDEM IN HOMINE DICUNTUR BONA?] Scilicet a vulgo. Quum tantum *animi bona*, secundum Philosophos, appellanda sint. Et hoc illud, quod supra dixit Chremes,

COMMENTARIUS.

16. EAM MISERE AMAT.] Vide ad And. III. 2. 40.

17. IN URBEM MISIT.] Ergo scena fuit in agro. Menedemus autem aedes suas in urbe elocaverat.

18. CREDERE EST.] Hellenismus. Ita Adelph. V. 3. 42. Plautus, Truc. II. 6. 20. *an me maleficio vincere est?* Virgilius. Ecl. X. 46. *nec* sit *mihi* credere. Vossius, de Arte Gramm. VII. 51. subaudit *facultas.* ut sensus sit, *Facultas est credere.*

21. PERINDE SUNT, UT ILLIUS ANIMUS, QUI EA POSSIDET.] Ita Phorm. I. 3. 18. Cicero, Off. III. 33. *Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia magnum; sed* perinde *erit,* ut *acceperis.* Sallustius, Jug. 4. *Proinde quasi Praetura et Consulatus, atque alia omnia hujusmodi per se ipsa clara et magnifica sint, ac non* perinde *habeantur,* ut *eorum, qui ea sustinet, virtus est.*

Cl. Immo ille fuit senex importunus semper: et nunc nihil magis
Vereor, quam ne quid in illum iratus plus satis faxit, pater.
Ch. Illene? sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.
Cl. Quid tute tecum? *Ch.* Dicam. ut ut erat, mansum tamen oportuit.

CALPHURNIUS.

affirmat, scilicet *Cliniam non esse miserum.* * 23. SENEX IMPORTUNUS.] Quod dici solet, male generosus. quasi non opportunus. * 24. PATER.] Vel hic PATER est nominativi casus, et sic refertur ad Menedemum, vel est vocativi casus, et refertur ad Chremetem. 25. ILLE NE?] Chremes sermonem, quem coeperat, repressit: ut exemplo Cliniae filius terreretur. ILLE NE?] Hoc clara voce pronunciandum. * ILLENE?] Id est, dicis, te timere, ne ille senex faciat aliquid in illum? Deinde Chremes se repressit per ἀποσιώπησιν, ne confirmaret Cliniam, videns bonum esse, ut in timore foveatur. SED REPRIMAM ME] scilicet, non ostendendo ejus patris teneritudinem in eum. SED REPRIMAM ME.] Haec submissa voce protulit, ne audiret filius. * 26. QUID TUTE.] Quia dixerat Chremes, REPRIMAM ME, submissa voce et apud se, interrogat filius. UT UT ERAT.] Quam bene tuetur

COMMENTARIUS.

24. IN ILLUM FAXIT.] Ita supra I. 1. 57.

PATER.] Hic vocandi casus est, quo Chremetem patrem compellat Clitipho. Ita supra, versu 15.

25. REPRIMAM ME.] Ita Hec. V. 1. 38.

IN METU ESSE HUNC, ILLI EST UTILE.] Sensus est: *In metu esse Cliniam, Clitiphoni est utile.* Atque eo mox respicit Chremes, dicens filio: *Scitum est, periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.* Plautus, Asin. I. 1. 69. *Sum in metu.*

26. UT UT ERAT.] Sensus est, vel: *ut ut erat res.* Ita Phorm. III. 1. 4. et III. 2. 46. Plautus, Bacchid. V. 2. 73. *Age jam id, ut ut est, etsi est dedecorum, patiar:* vel *ut ut erat pater.* h. e. qualiscunque erat. Certe adverbium loco adjectivi positum. Ita And. I. 1. 35. *Sic vita erat.* Eun. III. 1. 18. *Sic homo est.* Phorm. III. 1. 15. Sic *sum.* h. e. talis. V. 4. 16. Sic, *Crito, est hic.*

27. PA-

Fortasse aliquantum iniquior erat praeter ejus lubidinem.
Pateretur: nam quem ferret, si parentem non ferret suum?
Hunccine erat aequum ex illius more, an illum ex hujus vivere?
Et quod illum insimulat durum, id non est. nam parentum injuriae

CALPHURNIUS.

patrum partes, qui omnino a filiis tolerandi sunt. * MANSUM.] MANSUM pro infinitivo. Ut, *curabo adductum Pamphilum*, pro, adducere, ut prius visum est. 27. PRAETER EJUS LIBIDINEM.] Vult causam Cliniae videri deteriorem: ut ostendat parentes filiis, ob vitia eorum, asperiores esse. * 28. PATERETUR.] Id est, pati debebat, vel, pati debuisset. Ut, *Faceres* saepe pro, *facere debuisses*. Nisi mavis ad patrem referre, q. d. debebat pater ejus pati libidinem? Sed superior sententia melior, propter id, quod sequitur, NAM QUEM FERRET, SI PARENTEM NON FERRET SUUM?] Tale est illud, *Cujus saluti consulet, qui suam negligit?*

29. HUNC.] Scilicet Cliniam. ERAT AEQUUM.] Ab aequo suscipit paternam defensionem. 30. QUOD ILLUM INSIMULAT DURUM, ID NON EST.] Aliud objectum refellit: et a statu definitivo censet patrem non esse appellandum durum, qui filios a vitiis sua severitate deterret.

COMMENTARIUS.

27. PATERETUR.] Jubendi vim habet. Ita Cicero, Sext. 24. *Quod si meis incommodis laetabantur, urbis tamen periculo* commoverentur.

29. HUNCCINE ERAT AEQUUM EX ILLIUS MORE, AN ILLUM EX HUJUS VIVERE?] And. I. 1. 125. Plautus, Cas. II. 3. 47. Pater de filio unico:

Illum mihi aequius est, quam me illi, quae volo, concedere.

30. QUOD ILLUM INSIMULAT DURUM, ID NON EST.] Est durus proprie, qui nec precibus, nec lacrumis flectitur. Sed et pater iniquior in filium *durus* dicitur. Ita infra III. 1. 30. Adelph. I. 1. 39. Huc respexit Ovidius, Amor. I. 15. 17.

Dum fallax servus, durus pater, *improba lena*
Vivent, dum meretrix blanda, Menandros erit.

Uniusmodi sunt ferme: paullo qui est homo tolerabilis.
Scortari crebro nolunt; nolunt crebro convivarier:
Praebent exigue sumtum. atque haec sunt tamen ad
virtutem omnia.
Verum ubi animus semel se cupiditate devinxit mala,

CALPHURNIUS.

* INSIMULAT.] INSIMULARE significat incusare, id est, mores malos reprehendere. Ut, *insimulo illum superbiae*, id est, incuso. 32. SCORTARI.] Est frequenter scorta ductitare. * SCORTARI.] Id est, ductitare. SCORTARI enim, ut Varro inquit, est *saepius meretriculam ducere*, quae meretrix a pelle *scortum* appellatur, quod ut pellicula subigatur. *Scortes* enim pelles sunt arietinae; et *scortea*, ut Festus inquit, et similiter Varro, appellantur omnia ex pellibus facta seu coriis. * CONVIVARIER.] CONVIROR deponens verbum aut significat celebrare convivium, aut ad convivium invitare, aut etiam frequentare convivia. Nonius etiam dicit inveniri *convivo* pro *convivor*, pro eo, quod est ad convivium invito. Pompo in

COMMENTARIUS.

31. UNIUSMODI.] Lucilius apud Non. v. Passum:
Rugosi passique senes eadem omnia quaerunt.

PAULLO QUI EST HOMO TOLERABILIS.] Haec varie explicantur. Uti autem pluscula adjectiva in BILIS exeuntia, ita et TOLERABILIS active et passive sumitur, pro eo, qui *tolerat*, et qui *tolerari* potest. Unde illa, PAULLO QUI EST HOMO TOLERABILIS, possunt referri ad parentes, q. d. *Qui sunt homines paullo tolerabiles*, vel, *certe quidem illius parentis*, *qui est paullo tolerabilis*, h. e. qui non nimis est durus, sed ferri potest. Vide Comment. majorem. Cicero, Catil. IV. 8. *Servus est nemo*, *qui modo* tolerabili *sit conditione servitutis.* De Oratore, I. 2. *Vix autem singulis aetatibus singuli* tolerabiles *oratores invenirentur.*

32. SCORTARI, CONVIVARIER.] Utrumque junxit etiam Sallustius, Catil. 7. *Magisque in decoris armis*, *et militaribus equis*, *quam in* scortis *et* conviviis *libidinem habebat.* Est porro CONVIVARIER proprie praebere convivia.

33. SUNT AD VIRTUTEM.] Similis locutio est And. I. 5. 66. et III. 2. 2. Phorm. V. 6. 22.

34. SEMEL SE CUPIDITATE DEVINXIT MALA.] Emphasis est in voce SEMEL, q. d. Ita se devinxit, ut semel et in perpetuum devinctus maneat. Ita infra II. 4. 12. Cicero, Fam. III. 13. *Praesertim in iis studiis*, *quibus uterque nostrum* devinctus *est.*

36. PE-

Necesse est, Clitipho, consilia consequi consimilia. hoc
Scitum est; periculum ex aliis facere, tibi quod ex usu siet.
Cl. Ita credo. *Ch.* Ego ibo hinc intro, ut videam nobis quid coenae siet.
Tu, ut tempus est diei, vide sis, ne quo hinc abeas longius.

CALPHURNIUS.

Munda: *Si Calendis convivant, Idibus coenant foris.*
35. CONSEQUI CONSIMILIA.] Nam cujus animus in re mala semel corruptus est, indies fit pejor. * 36. PERICULUM EX ALIIS FACERE.] Aliquando videtur pro consilio capi. Cicero ad Trebatium: *Cornelio nihil audeo dicere, cujus periculo tu stultus es.* 37. NOBIS QUID COENAE.] Minus dixit, quam si dixisset, *quae coena.* Sic illud, *Quid hoc hominis est?* aliter exprimitur quam si diceremus, Quis hic homo est?

COMMENTARIUS.

36. PERICULUM EX ALIIS FACERE.] Ita infra II. 1. 9. Adelph. III. 4. 51. seqq. Plautus, Pers. V. 13. 70. *Te de aliis, quam alios de te suavius 'st fieri doctos.* Tibullus, III. 7. 11.

Vos ego nunc moneo, felix, quicunque dolore
Alterius disces posse carere tuo.

37. NOBIS QUID COENAE SIET.] Vel QUID COENAE dictum pro, *Quae coena*, vel QUID SIET COENAE valet, *Quid fiet in coenam*; quando COENAE erit dat. casus. Ita Plautus, Truc. III. 1. 2.

Ut bubus glandem prandio *depromerem.*

38. UT TEMPUS EST DIEI.] Hc. . Ut hora diei postulat. Ita supra I. 1. 116. Dixit autem TEMPUS DIEI, uti Sallustius. Jug. 52. *diei vesper.* Gellius, II. 21. *Anni aestas.*
ABEAS LONGIUS.] Ita Eun. IV. 3. 20.

ACTUS SECUNDI
SCENA PRIMA.

CLITIPHO.

QUAM iniqui ſunt patres in omnes adoleſcentes judices!
Qui aequum eſſe cenſent, nos jam a pueris ilico naſci ſenes:
Neque illarum affines eſſe rerum, quas fert adoleſcentia.
Ex ſua libidine moderantur, nunc quae eſt, non quae olim fuit.

CALPHURNIUS.

1. QUAM INIQUI SUNT PATRES.] *Solus Clitipho permanſit, qui de patre conqueritur, ut mos eſt adoleſcentium, qui paterna praecepta moleſte ferunt.* * 2. JAM A PUERIS.] Pro adverbio ponitur, i. e. a pueritia, vel ab ineunte aetate, vel ſtatim ut pueri ſumus, aut cum primum pueri evadimus. 4. EX SUA LIBIDINE.] LIBIDO eſt quaeque voluntas temere ſuſcepta. Apud Salluſtium in Catil. tamen in bonam partem capitur, *Magiſque in decoris ar-*

COMMENTARIUS.

1. INIQUI IN ADOLESCENTES.] Ita Hec. III. 5. 25. et 35. Vide ſupra, Prol. 27.

3. ILLARUM AFFINES ESSE RERUM.] Affines *in agris vicini, in hominibus conſanguinitate conjuncti*; teſte Feſto. Sed et *Affinis* quis dicitur iis rebus ejus, quibus quaſi junctus et implicitus eſt. Plautus, Trin 2. 50. *Publiciſne* affinis *fuit, an maritumis negotiis?* Pacuvius, Armorum judicio: *Qui ſeſe* adfines *eſſe ad cauſam volunt, de virtute iis ego cernundi do poteſtatem omnibus* Maxime tamen de ſuſpicione, culpa et ſcelere dicitur. Lucretius, III. 733.

Corpus enim magis his vitiis affine *laborat.*

Rarius autem genitivo jungitur.

4. EX SUA LIBIDINE.] Videtur h. l. *Libido* ſimpliciter pro voluntate et arbitrio ſumi. Ita Hec. II. 2. 3. Porro autem Chremetis imaginem pinxit Horatius, Arte, 173.

Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero, caſtigator cenſorque minorum.

5. FA-

Mihi si unquam filius erit, nae, ille facili me utetur patre,
Nam et cognoscendi, et ignoscendi dabitur peccati locus.
Non ut meus, qui mihi per alium ostendit suam sententiam.
Perii! is mihi, ubi adbibit plus paullo, sua quae narrat facinora!
Nunc ait: periculum ex aliis facito, tibi quod ex usu siet.
Astutus! nae ille haud scit, quam mihi nunc surdo narret fabulam.

CALPHURNIUS.

mis, et militaribus equis, quam in scortis et conviviis libidinem habebant. NUNC QUAE EST.] Huic illud contrarium,

Sed nunc ea me exquirere,
Iniqui patris est. nam, quod antehac fecit, nihil ad me attinet.
Dum tempus ad eam rem tulit, sivi animum ut expleret suum.

5. COGNOSCENDI ET IGNOSCENDI.] Ex affectu eorum loquitur, qui cum alicui obnoxii sint, alium habent animum, quam haberent, si liberi essent. * DABITUR.] Nam qui alias erraverit, ignoscere errantibus non renuit, et eorum errata excusare. 7. PER ALIUM OSTENDIT SUAM SENTENTIAM.] Superius, *Sed reprimam me: nam in metu esse hunc, illi est utile.* 8. UBI ADBIBIT.] Id est, bibit. Nihil plus significat, nisi aliquatenus augeat praepositio, uti dicit Donatus. Quam petulans sit filius in parentem, ostenditur: cujus praecepta contemnit. 10. NAE ILLE.]

COMMENTARIUS.

5. FACILI ME UTETUR PATRE.] H. e. habebit me patrem facilem et benevolum. Ita Hec. V. 3. 29. *Facilis* autem opponitur *duro*, diciturque, qui facile exoratur. Adelph. V. 9. 29. Hec. V. 1. 35.

7. OSTENDIT SUAM SENTENTIAM.] Ita Plautus, Stich. I. 1. 55. *Propemodum jam* ostendit suam sententiam.

8. ADBIBIT PLUS PAULLO.] Ita Plautus, Stich. II. 2. 58. *Quando* adbibero, *alludiabo.* Gellius, II. 22. *Quia plus paullo adbibi.* Eodem sensu Lucilius, XXX. 5. *Ubi quis invitavit dapsilius se.*

10. ASTUTUS!] Salsa ironia; qualis illa Davi de hero Simone, And. I. 2. 12.

Magis nunc me amicae dicta ſtimulant: da mihi, atque adfer mihi.
Cui quid reſpondeam nihil habeo: neque me quiſquam eſt miſerior.
Nam hic Clinia, etſi is quoque ſuarum rerum ſatagit: attamen
Habet bene ac pudice eductam, ignarum artis meretriciae.
Mea eſt potens, procax, magnifica, ſumtuoſa, nobilis.

CALPHURNIUS.

NAE pro certe ponitur. * FABULAM.] Nam Fabulae loco habeo ejus ſermonem. 11. DA MIHI, ATQUE AFFER.] Verba ſunt amicae, quae magis Clitiphonem ſtimulant, quam patris praecepta. 13. SATAGIT.] Genitivo jungitur SATAGIT, id eſt, anxius eſt et curioſus ſuarum rerum. 14. PUDICE EDUCTAM.] Quod nos *educare* dicimus, antiqui *educere* dixerunt. * 15. PROCAX.] Inſtans in petendo. *Virg. procacibus auſtris.* i. e. improbis et importune flantibus. *Procare*, ut Pompejus inquit, poſcere eſt. Unde *procaces meretrices*, ab aſſidue poſcendo. Et

COMMENTARIUS.

QUAM MIHI NUNC SURDO NARRET FABULAM.] H. e. Quam irrita mihi det praecepta. Horatius, Epiſt. II. 1. 199.

Scriptores autem narrare *putaret aſello* Fabellam ſurdo.

Propertius, IV. 9. 21. *Cantabant ſurdo.* Virgilius, Ecl. X. 8. *Non canimus ſurdis.* Livius, III. 60. *Haud ſurdis auribus dicta.*

11. DA MIHI, ATQUE ADFER MIHI.] Ita ſolebant amicae. Plautus, Trin. II. 1. 17. Da mihi hoc, *mel meum*, *ſi me amas*, *ſi audes.*

13. SUARUM RERUM SATAGIT.] H. e. Satis rerum ſuarum agit. Satis ſuis rebus occupatus eſt. Plautus, Bacchid. IV. 3. 23. *Nunc agitas ſat tute tuarum rerum.* Sed et hinc ſollicitum eſſe, et huc illuc curſitare; certe in perpetuo motu eſſe, *ſatagere* dixerunt.

14. BENE AC PUDICE EDUCTAM.] Vide ad And. I. 5. 39.

IGNARAM ARTIS MERETRICIAE.] Ita Helena, apud Ovidium, Heroid. XVII. 141. *Sum rudis ad Veneris furtum.* Contra, Phaed. II. 2. 3. *Mulier non rudis.*

15. POTENS.] H. e. Amatori imperans. Horatius, Carm. I. 3. 1. *diva* potens *Cypri.*

PROCAX.] H. e. Laſciva et petulans. Tacitus, Annal. I. 16. *Gregarius miles*, procax *lingua.* Vide Donatum ad Hec. I. 1. 84.

MAGNIFICA.] Vide ad Eun. IV. 6. 3.

No-

Tum, quod dem ei, recte est. nam, nihil esse mihi, religio 'st dicere.
Hoc ego mali non pridem inveni: neque etiamdum scit pater.

CALPHURNIUS.

Proci uxorem poscentes in matrimonium. Itaque procax, id est petax dispoliatrix. * Magnifica.] *Magnifice* instructa supellectili, *magnifice* induta, *magnifice* epulans, et lauta quaerens convivia. Quae omnia magnum auri pondus poscunt. * Sumtuosa.] Multa impendens, et propterea multa petens. * Nobilis.] Id est, insignis, in malam partem, i. e. multis nota, quia videlicet frequentes habeat amatores. 16. Religio.] Metus vel sollicitudo. Terent. in Andria,

Dignus cum tua istac religione es odio.

Inde *dies religiosi*, infames vel infausti dicti: quos ex contraria causa propter nominis diritatem relinquam.

COMMENTARIUS.

Nobilis.] Id vel ad famam refertur; vide Donat. ad Hec. V. 2. 31. vel ad familiae splendorem.

16. Quod dem ei, recte est.] Id vult, se non habentem quod det, respondere poscenti Bacchidi, recte. q. d. jure poscis, et digna es eo munere. Vide Comment. majorem.

Religio.] Vide ad And. IV. 3. 15.

17. Hoc ego mali non pridem inveni.] Ita Plautus, Merc. II. 3. 23. itidem de amore: *Ibi hoc malum inveni.*

ACTUS SECUNDI SCENA SECUNDA.

CLINIA. CLITIPHO.

Clin. SI mihi secundae res de amore meo essent, jamdudum, scio,

CALPHURNIUS.

1. Si mihi.] *Hic mira amantis sollicitudo exprimitur, cui expectanti hora, dies, annus videtur.* Si mihi.] Amor res est suspicionis plena. Torquetur igitur Clinia

COMMENTARIUS.

1. Secundae res.] H. e. Faustae et felices. Ovidius, Heroid.

Venissent: sed vereor, ne mulier me absente hic corrupta sit.
Concurrunt multae opiniones, quae mihi animum exaugeant:
Locus, occasio, aetas, mater, cujus sub imperio 'st, mala:

CALPHURNIUS.

mora et dilatione amicae Antiphilae. * 2. VENISSENT.] Mulier et servus. SED VEREOR, NE MULIER.] Bene amantis exprimit affectum: qui semper omnia in deterius suspicatur. * VEREOR.] *Vereri* dicitur, qui rationabiliter terretur; formidare, qui sine ratione. 3. MIHI ANIMUM EXAUGEANT.] *Augeri* dicitur *animus*, quando multa concurrunt, quibus flectitur in eam partem, in quam inclinatur. 4. LOCUS, OCCASIO, AETAS.] Hic loci ex arte Rhetorica etiam ad majoris rei confirmationem valerent. LOCUS, OCCASIO, AETAS, MATER.] Argumenta deducuntur aut a rebus, aut a personis. Haec enim; causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, et caetera rerum accidentia, a personis deducuntur hoc modo. Nam similes parentibus aut majoribus suis filii plerumque creduntur: et nonnumquam ad honeste turpiterque vivendum. Similiter a natione quoque, patria, aetate, educatione et disciplina sumuntur. * LOCUS, OCCASIO, AETAS, MATER, CUJUS SUB IMPERIO EST, MALA.] Subdit ea, quae augent animum, ad id credendum, videlicet, LOCUS, quia scilicet est in eo loco, ubi aliae sunt

COMMENTARIUS.

roid. XVIII. 3. *Si mihi Di faciles et sunt* in amore secundi.

2. NE MULIER CORRUPTA SIT.] Amicae uxoresque *corrumpi* dicuntur, quando ab amatoribus vel maritis abducuntur. Suetonius, Caes. 50. *Constans opinio est, plurimas, et illustres feminas* corrupisse. Quod qui faciebant, *corruptores* dicti.

3. QUAE MIHI ANIMUM EXAUGEANT.] Explicat Calphurnius. Plautus, Capt. IV. 2. 1.

Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto,
Tanto mihi aegritudo auctior est in animo.

Livius, II. 7. *Haec dicta vulgo creditaque quum indignitate* augerent *Consulis* animum. Cicero mutavit locutionem, scribens ad Q. Fr. I. 4. *Multa convenerunt, quae mentem exturbarent meam.*

5. Cui

Cui nihil jam praeter pretium dulce 'ſt. *Clit.* Clinia.
Clin: Hei miſero mihi.
Clit. Etiam caves, ne videat forte hinc te a patre aliquis exiens?
Clin. Faciam. ſed neſcio quid profecto mihi animus praeſagit mali.
Clit. Pergin' iſtuc prius dijudicare, quam ſcis, quid veri ſiet?
Clin. Si nihil mali eſſet, jam hic adeſſent. *Clit.* Jam aderunt. *Clin.* Quando iſtuc erit?

CALPHURNIUS.

petulantes, et ideo contagione facilis lapſus eſt. Occasio, ut corrumpatur, quia formoſa, et multis forte juvenibus placens ac nota. Aetas, quia juveniſis et flore juventutis nitens, quae plerumque lubrica eſt. Mater, cujus sub imperio est, mala. Juvenal.

Scilicet exſpectes, ut tradat mater honeſtos,
Aut alios mores, quam quos habet? utile porro
Filiolam turpi vetulae producere turpem.

5. Hei mihi.] Hei, dativo jungitur. Ut *Virg.*
Hei mihi, qualis erat.

Heu vero, accuſativo: ut alibi Terentius, *Heu me miſerum.* 7. Mihi animus praesagit mali.] Sic fieri conſuevit, ut quoties aliquid expectamus, ea occurrant potius quae mentem noſtram ad cogitandum aliquid mali trahant. 9. Quando istuc erit?] Non poteſt credere

COMMENTARIUS.

5. Cui nihil jam praeter pretium dulce est.] Ita And. I. 1. 49. et IV. 5. 2. Phaedrus, III. Prol. 26. *Docto labori* dulce *praeponens* lucrum. Ubi vide quae notavit Cl. Burmannus.

7. Mihi animus praesagit.] Ita Plautus, Aulul. II. 2. 1.

Praeſagiebat mihi animus, *fruſtra me ire, quum exibam domo.*

Teſte Feſto, *praeſagire eſt acute ſentire. Unde ſagae dictae anus, quae multa ſciunt, et ſagaces canes, qui ferarum cubilia praeſentiunt.* Quae verba hauſta ſunt è Cicerone, Div. I. 31. ubi haec adduntur: *Is igitur, qui ante* ſagit, *quam oblata res eſt, dicitur* praeſagire, *i. e. futura ante ſagire.*

10. Hinc

Clit. Non cogitas, hinc longule esse? et nosti mores mulierum:
Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. *Clin.* O Clitipho,
Timeo. *Clit.* Respira: eccum Dromonem cum Syro, una adsunt tibi.

CALPHURNIUS.

ex nimia suspicione venturam amicam. 10. NON COGITAS HINC LONGIUS ABESSE?] Clitipho remover suspicionem ex animo Cliniae, et locorum intervallo, et ex cultu mulierum, quae majorem temporis partem in se ornando conterunt. * 11. DUM MOLLIUNTUR.] Molles carnes amantur. Quare consuetum mulieribus erat, se ad tactum unguentis praeparare. * ANNUS EST.] Scilicet integer, et plus exspectanti ex affectu. vel numerus determinatus pro indeterminato ponitur. CLITIPHO, TIMEO.] Vide nulla re arceri posse suspicionem ex pectore amantis. 12. ECCUM DROMONEM CUM SYRO.] Δεικτικῶς: et cum gestu nimiae laetitiae pronunciandum est.

COMMENTARIUS.

10. HINC LONGULE ESSE ?] Plautus, Menaechm. Prol. 64.
Ingressus fluvium rapidum ab urbe haud longule.
Rud. I. 4. 8. *Ilico hinc imus*, *haud* longule *ex hoc loco*.

11. MOLIUNTUR.] Haec vox ad mulieres translata notat surgere, se movere, et egressum adparare. Eodem sensu dixit Cicero, Mil. 10. *Domum venit; calceos et vestimenta mutavit; paulisper, dum se uxor, ut fit*, comparat, *commoratus est*.

COMUNTUR.] Citat Danatus ad Hec. IV. 3. 5. Plautus, Stich. V. 4. 19. *Sed amica mea et tua dum* comit, *dumque se exornat*, *nos volo Tamen ludere inter nos*.

ANNUS EST.] Hyperbolica expressio longi temporis. Ovidius Pont. III. 4. 59. *Dum venit huc rumor*, *properataque carmina fiunt*,
Factaque eunt ad vos, annus *abisse potest*.

12. RESPIRA.] H. e. Animum recipe. Plautus, Stich. II. 2. 20.
EP. *Mane, sine* respirem, *quaeso*. PH. *Immo acquiesce*. EP. *Animo male est*.

ACTUS SECUNDI SCENA TERTIA.

Syrus. Dromo. Clitipho. Clinia.

Sy. AIn' tu? *Dr.* Sic est. *Sy.* Verum interea dum sermones caedimus,
Illac sunt relictae. *Clit.* Mulier tibi adest, audin' Clinia?
Clin. Ego vero audio nunc demum, et video, et valeo, Clitipho.
Dr. Minime mirum, adeo impeditae sunt: ancillarum gregem

CALPHURNIUS.

1. AIn' tu?] *Hacc Scena plena est timoris et suspicionis: sed persona servilis utrique succurrit.* * *Servi autem in fronte Scenae ex abrupto colloquuntur, tanquam pergentes in incepto colloquio, quod ultro citroque in via conferebant.* Ain' tu?] Hoc sic lege, ut intelligas multa verba praecessisse. * Περιγραφὴ dicitur, quando Poëta significat, sermonem alterius personae praecessisse. Quid autem dixerit Dromo, non est curandum: nam iste est abruptus sermo ex communi viae colloquio. * Sermones caedimus.] *Caedere*, ut vult Nonius, ultra ceteras significationes interdum significat commiscere, allegatque Lucilium dicentem: *Tineae omnia caedunt*, i. e. commiscent, ut ipse interpretatur. Nostro autem hic proposito maxime convenit. 2. Mulier.] Non *Antiphila*, aut *amica:* sed sic dixit, quasi illi qui desperaverat redituram. 3. Ego vero audio.] Verba sunt respirantis, et ad se redeuntis. * Ego vero audio nunc demum.] Cum prius languerem prae timore, et consternatus essem, mei sensus non recte sua exercebant officia. 4. Minime mi-

COMMENTARIUS.

1. Sermones caedimus.] Idem Graeci dicunt, λόγους κόπτειν. Eodem sensu Virgilius, Aen. V. 160.

Multa inter sese vario sermone serebant.

3. Nunc demum.] Ita infra, versu 12. Vide ad And. V. 3. 11.
4. Impeditae sunt.] Vide ad And. III. 5. 11.

An-

Ducunt ſecum. *Clin.* Perii! unde illi ſunt ancillae? *Clit.* Men' rogas?

Sy. Non oportuit relictas: portant quid rerum! *Clin.* Hei mihi!

Sy. Aurum, veſtem: et veſperaſcit, et non noverunt viam.

Factum a nobis ſtulte eſt. abi dum tu, Dromo, illis obviam,

Propera: quid ſtas? *Clin.* Vae miſero mihi, quanta de ſpe decidi!

CALPHURNIUS.

RUM.] * Servi non videntes adoleſcentes pergunt in ſermone incepto. Mulieres a natura tardae in inceſſu ſunt: ſed hic additur cauſa tarditatis, ſcilicet, ANCILLARUM GREGEM DUCUNT SECUM, ac ſi duceretur unus grex ovium. MINIME MIRUM.] Scilicet ſi relictae ſunt. 5. PERII!] Cliniae ſuſpicio, quod amica corrupta ſit, ab ancillarum grege oritur. has enim ab aliis amatoribus eſſe putat. 6. PORTANT QUID RERUM!] Ob hoc non eſt ſecurus Syrus, quod mulieres relictae ſint. 7. ET VESPERASCIT, ET NON NOVERUNT VIAM.] Cauſa cur non oportuit relictas. quis enim tutus, ſi quid portat, et in nocte, et in incerto itinere? 8. ABI DUM.] DUM παρέλκον.
9. VAE MISERO MIHI.] Magis ſuſpicatur Clinia quod a

COMMENTARIUS.

ANCILLARUM GREGEM.] Ita Plautus, Ciſtell. IV. 2. 67. *Grex venalium*, ſubaudi, ſervorum. vide Donatum ad Adelph. III. 3. 8.

6. PORTANT QUID RERUM!] Emphatice dicit QUID! Ita infra III. 1. 49. Plautus, Epid. II. 2. 26. *Captivorum* quid *ducunt ſecum!*

7. AURUM, VESTEM.] Haec ſolent jungi. Ita infra III. 1. 43. Plautus, Curc. II. 3. 69.

Ut mulierem à lenone cum auro et veſte *abduceret.*

Eſt autem Hendiadys, pro veſtibus auro diſtinctis.

9. QUANTA DE SPE DECIDI!] Id varie effertur. Cicero, Fam. V. 5. *Ex magna ſpe deturbatos.* Livius, XXXVII. 26 *Antiochus poſteaquam* a ſpe *ſocietatis Pruſiae* decidit, *Epheſum ab Sardibus eſt profectus.* Suetonius, Oth. 5. *Sed poſtquam Piſone praelato* ſpe decidit, *ad vim converſus eſt.*

11. VI-

Clit. Quid iſtuc? quae res te ſollicitat autem? *Clin.* Rogitas quid ſiet?
Viden' tu ancillas, aurum, veſtem? quam ego cum una ancillula
Hic reliqui: unde ea eſſe cenſes? *Clit.* Vah! nunc demum intelligo.
Sy. Dî boni, quid turbae eſt! aedes noſtrae vix capient, ſcio.
Quid comedent? quid ebibent? quid ſene erit noſtro miſerius?
Sed video, eccos, quos volebam. *Clin.* O Jupiter! ubinam eſt fides?

CALPHURNIUS.

Syro aurum et veſtem audierit. 12. UNDE EA ESSE CENSES?] Unde eſſent iſta, tanquam notum eſſet, non explicuit. 13. QUID TURBAE EST?] Perſona ſervilis, utpote fidelis heri impenſis timet. QUID TURBAE EST?] TURBA primum perturbationem ſignificat. inde *turbo*, *turbas*, *perturbo*, *deturbo*. Dehinc multitudinem, quae fere turbatione non vacat. CAPIENT.] Alias deligent ſignificat. *Virgil.* *Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.*

15. ECCOS QUOS VOLEBAM.] *Eccum*, *eccam*; *eccos*, *eccas*; *ellum*, *ellam*; *ellos*, *ellas*; ab *ecce* compoſita ſunt: et per adverbia reſolvuntur, non per nomina. *Eccum* ecce hic: ſubintellige *virum* de quo agebamus. *Eccam*, ecce hic: ſubintellige *foeminam*. Ita *ellum*, intellige, ecce illum virum, &c. O JUPITER!] Sic exclamat dum

COMMENTARIUS.

11. VIDEN' TU.] H. e. Audiſne? Loquitur enim per indignationem de abſente Antiphila. Ita Plautus, Epid. II. 2. 37. itidem de abſente: *Viden' veneficam?*

13. AEDES NOSTRAE VIX CAPIENT.] Simili hyperbole utitur Juſtinus, II. 10. de exercitu Xerxis: *Graeciamque omnem vix* capere *ejus exercitum potuiſſe.*

14. QUID COMEDENT? QUID EBIBENT?] Ita Plautus, Trin. II. 1. 19. *Quod ebibit*, quod comeſt, *quod facit ſumti.*

15. UBINAM EST FIDES?] Similis ſententia eſt Adelph. III. 2. 32. Ovidius, Heroid. II. 31.

Jura, fides, ubi nunc, *commiſſaque dextera dextrae?*

Virgilius, Aen. IV. 373. *Nuſquam tuta fides.*

Dum ego propter te errans patria careo demens, tu interea loci
Conlocupletasti te, Antiphila: et me in his deseruisti malis:
Propter quam in summa infamia sum, et meo patri minus obsequens:
Cujus nunc pudet me, et miseret: qui harum mores cantabat mihi,
Monuisse frustra; neque potuisse unquam ab hac me expellere.

CALPHURNIUS.

putat ab amica esse deceptum. * 16. PROPTER TE.] Quia tua causa a patre sum exclusus verborum increpationibus. ERRANS.] Hinc *errones* dicuntur. * 18. IN SUMMA.] In querela amatoria consueverunt amatores ab amica decepti commemorare, quae adversa causa illius acciderint.

19. PUDET ME, ET MISERET.] Recte: quia post pudorem solet consequi misericordia. *Pudet*, verecundiae est. *Piget*, poenitentiae. Terent. in Adelphis, *Fratris me quidem pudet, pigetque.* Et bene PUDET, de filio in patrem. In Andria, *Tum patris pudor.* CANTABAT.] Hoc est, frequenter dicebat. Et significantius dixit CANTABAT. Et antiqui *canere* pro *eloqui* dixerunt. 20. AB HAC.] Sic dixit, quia nondum appulerat: etsi superius, *Me deseruisti,*

COMMENTARIUS.

17. ME DESERUISTI.] Proprie, de amantibus vel maritis. Ita And. I. 5. 35. et 36. II. 3. 28. IV. 2. 11. Adelph. III. 4. 31. Heaut. II. 4. 11. Virgilius, Aen. IV. 323.

cui me moribundam deseris, *hospes?*

Hinc *malitiosa desertio* nomen habet.

19. QUI HARUM MORES CANTABAT MIHI.] Invidiose dixit HARUM, intelligens unam Antiphilam. Ita Eun. I. 1. 3. Dixit porro, CANTABAT, uti Plautus, Trin. II. 2. 10.

Haec dies noctesque tibi canto, *ut caveas.*

Locutio ab oraculis desumta, quae praedicebant, et canebant simul. Justinus, XI. 7. *Antiqua oracula* cecinisse. Vel à cantilenis saepius repetitis; unde qui eandem rem saepius dicerent, *eandem cantilenam canere* dicebantur. Phorm. III. 2. 10.

20. EXPELLERE.] Id *aspellere* dixit Plautus, Trin. III. 2. 46. Ita *abstrahere*, And. I. 5. 6.

21. QUOD

Quod tamen nunc faciam: tum, quum gratum mihi esse potuit, nolui.
Nemo est miserior me. *Sy*. Hic de nostris verbis errat videlicet,
Quae hic sumus locuti. Clinia, aliter tuum amorem, atque est, accipis:
Nam et vita est eadem, et animus te erga idem, ac fuit:
Quantum ex ipsa re conjecturam cepimus.
Clin. Quid est, obsecro? nam mihi nunc nihil rerum omnium 'st
Quod malim, quam me hoc falso suspicarier.
Sy. Hoc primum, ut ne quid hujus rerum ignores, anus
Quae est dicta mater esse ei antehac, non fuit:

CALPHURNIUS.

dixerit. * 21. Tum, cum gratum mihi esse potuit.] Quia tunc fuissem patri obsecutus, et ejus morem gessissem voluntati. 22. Hic de nostris verbis.] Superius, *Portant quid rerum, et aurum, et vestem* dixit. Videlicet.] *Scilicet* et videlicet idem significare videntur quod *certe*: sed habent usum suum per amaritudinem cum derisu permixtam. *Virgil. Scilicet hic superis labor est. Quintil. Hoc videlicet exspectasti.* 25. Ex ipsa re.] Ex signis quae dicturus est. 28. Anus quae dicta est mater.] Hoc contra illud est quod supra dictum a

COMMENTARIUS.

21. Quod tamen nunc faciam.] Ἀνακόλουθον. Inferendum erat: *Quod tamen nunc facile poterit.* Ita Cicero, Fam. VI. 1. *Narravit, te interdum sollicitum vehementius solere esse, quod facere non debes.*

Quum gratum mihi esse potuit.] H. e. Quum gratiam patris meo obsequio demereri potui. Ita Ovidius, Heroid. XVI. 13.

Jam dudum gratum *est, quod epistola nostra recepta est.*

Vide porro Cl. Burm. ad Phaed. I. 22. 5.

23. Aliter tuum amorem accipis.] *Accipere* rem est interpretari, et credere talem esse. Ita And. II. 2. 30. Eun. I. 2. 2. V. 2. 37. Adelph. IV. 3. 15.

25. Conjecturam cepimus.] Ita dixit, uti Plautus, Pseud. II. 2. 2. *Ut ego oculis* rationem capio.

27. Hoc primum.] Subaudi, Sciendum est. Ita Virgilius, Aen. II. 79. Hujus.] Antiphilae.

30. Ea

Ea obiit mortem: hoc ipsa in itinere alterae
Dum narrat, forte audivi. *Clin.* Quaenam est altera?
Sy. Mane: hoc, quod coepi, primum enarrem, Clitipho:
Post istuc veniam. *Clit.* Propera. *Sy.* Jam primum omnium,
Ubi ventum ad aedes est, Dromo pultat fores:
Anus quaedam prodit: haec ubi aperuit ostium,
Continuo hic se conjecit intro: ego consequor.
Anus foribus obdit pessulum: ad lanam redit.

CALPHURNIUS.

Clinia, *Mater, sub imperio cujus est, mala.* 30. EA OBIIT MORTEM.] Hoc dictum, ne ab illa corruptam amicam suspicetur. ALTERAE DUM NARRAT.] Antiquum est: nos *alteri* dicimus. 31. QUAENAM EST ALTERA?] Interrogat: quia nondum intellexerat amicam adventare.

33. PROPERA.] *Properat* qui festinanter aliquid agit vel dicit. *Virgil. Multa, forent quae mox coelo properanda sereno, Maturare datur.*

JAM PRIMUM OMNIUM.] Sic incipit, ut multa pudicitiae signa narraturus. *Livius in primo ab Urbe cond. Jam primum omnium satis constat.* * HIC JAM PRIMUM OMNIUM est in primis vel in principio, nam principium est primum omnium. Vel sic intelligas, JAM PRIMUM OMNIUM, i. e. ecce primum omnium, quod sequitur. 35. ANUS QUAEDAM PRODIT.] In Eunucho de vilissima persona, *Prodi foras, male conciliate.* 37. AD LANAM REDIT.] Haec signa

COMMENTARIUS.

30. EA OBIIT MORTEM.] Ita And. I. 3. 18. Phorm. V. 8. 3. Plautus, Aul. Prol. 15. *Is obiit mortem.*

ALTERAE.] Ita dixit, non ALTERI, ne suspicio esset de viro, et ut initium de Bacchidis adventu praestrueret.

34. DROMO PULTAT FORES, ANUS QUAEDAM PRODIT.] Imitatus Ovidius, Metam. V. 447. *Parvasque* fores pulsavit; *at inde* Prodit anus. Solebant autem *anus* in famulitio esse matronarum.

36. SE CONJECIT INTRO.] Nimirum ut Antiphilam necopinantem opprimeret. Est vero *conjicere se intro* magno cum impetu introrumpere. Lucilius, Lib. XXVIII. Conjice te intro, *ac bono animo es.* Nepos, Themist. 8. Se *in sacrarium, quod summa colebatur religione,* conjecit.

37. FORIBUS OBDIT PESSULUM.] Ita Eun. III. 5. 55.

AD

Hinc ſciri potuit, aut nuſquam alibi, Clinia,
Quo ſtudio vitam ſuam te abſente exegerit,
Ubi de improviſo interventum eſt mulieri.
Nam ea res dedit tum exiſtumandi copiam,
Cotidianae vitae conſuetudinem,
Quae, cujuſque ingenium ut ſit, declarat maxume:
Texentem telam ſtudioſe ipſam offendimus:
Mediocriter veſtitam veſte lugubri,

CALPHURNIUS.

ſunt pudice vitam agentis. Sic in Andria, *Primum haec pudice vitam, parce, ac duriter agebat, lana et tela victum quaeritans.* 39. Vitam exegerit.] Aliter dicitur *exigere vitam*, *exigere fabulam*, et *exigere opus.* ſignificat enim traducere, expellere, et finire. * Exemplum primi eſt hic; ſecundi ut in Andria, *An exigendae ſint vobis prius*; tertium eſt operis, i. e. finire opus inceptum. 41. Existimandi copiam.] Judicandi. *Aeſtimare* enim eſt conſiderare, *Exiſtimare* vero, judicare. nam prius conſideramus ea quae judicanda ſunt. 43. Quae cujusque ingenium.] In Andria, *Nam qui cum ingeniis conflictatur ejuſmodi &c.* * 44. Telam.] *Tela* dicitur omnis pannus tam laneus, quam lineus. Offendimus.] Reperimus.

COMMENTARIUS.

Ad lanam redit.] Vide And. I. 1. 48. Ovidius, Heroid. III. 70.

Eſt mihi, quae lanas molliat, apta manus.

Adde interpretes ad Phaed. IV. 4. 5.

38. Hinc sciri potuit, aut nusquam alibi.] Senſus eſt: Ex hac re ſciri potuit, aut ex nulla re alia. Utitur enim tribus adverbiis pro totidem relativis. Compone cum hac narratione hiſtoriam apud Liv. I. 37. de Lucretia.

39. Vitam exegerit.] Prope ad finem perducere, *exigere* eſt, Adelph. V. 4. 16.

40. Interventum est mulieri.] Proprie *intervenitur* occupato et necopinanti. Adelph. III. 3. 52. Quales et *deprehendi* et *opprimi* dicuntur.

41. Existumandi copiam.] Sic Hec. I. 2. 88. dixit: *mores exiſtumans.*

45. Veste lugubri.] H. e. pulla, et longo uſu detrita. Qualis *veſtitus turpis* dicitur, Phorm. I. 2. 57. *Lugubria* dixit Proper-

Ejus anuis causa, opinor, quae erat mortua:
Sine auro, tum ornatam, ita uti quae ornantur sibi:
Nulla mala re esse expolitam muliebri:
Capillus passus, prolixus, circum caput

CALPHURNIUS.

Offendere fere idem est quod reperire. 46. EJUS ANUIS CAUSA.] M. Varronem, et P. Nigidium, viros Romani generis doctissimos, constat non aliter locutos esse et scripsisse, quam *senatuis* et *domuis*, qui est primus casus ab eo, quod est senatus et domus. 47. ORNANTUR SIBI.] Non ut placeant amatoribus. * Honestae enim mulieres rejiciunt vestium sordes, honesteque sibi vestiri cupiunt.

48. NULLA MALA RE EXPOLITAM.] Hoc est, non fucatam. MALA enim a similitudine mali, hoc est, pomi, nomen assumpsit. nam id est, quod praeeminet inter nasum, oculos et buccam, quod rotundum est, et in speciem mali. * MULIEBRI.] RES MULIEBRIS est fucus, quo mulieres molles utuntur ad exturgendam cutem, ne rugescat, seu solvatur in rugas, quod senescentibus contingit. * 49. CAPILLUS.] CAPILLUM dicit more suo cri-

COMMENTARIUS.

tius IV. 12. 97. Ovidius, Heroid. XV. 75. Veste *tegor* vili; *nullum est in crinibus aurum.*

46. EJUS ANUIS CAUSA.] Citat hunc versum Gellius, plura ejusdem declinationis adferens exempla.

47. ORNANTUR SIBI.] Explicat Calphurnius. Ita Ovidius, Heroid. XV. 77. Cui colar *infelix? aut cui placuisse laborem?* Tacitus, Germ. 38. *Neque enim ut ament, amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella comti, ut* hostium oculis, ornantur.

48. NULLA MALA RE ESSE EXPOLITAM MULIEBRI.] Compone cum hoc loco Phorm. I. 2. 55. *Mala res muliebris* intelligitur cerussa, stibium, purpurissum, alia. Recenset longo ordine Ovidius, Rem. Amor. 351. Porro exemplum earum, quae non sibi, sed amatori ornantur, est Philematium, apud Plautum, Mostell. I. 3. 10.

49. CAPILLUS PASSUS.] H. e. Religatus, et collo sine lege sparsus; quod vel praecipuum luctus indicium erat. Horatius, Serm. I. 8. 23. *Vidi egomet nigra succinctam vadere palla*
Canidiam pedibus nudis, passo*que* capillo.
Neque aliter Iliades apud Virgilium, Aen. I. 480. et III. 65.

50. PAX!]

Rejectus negligenter: pax! *Clin.* Syre mi; obsecro,
Ne me in laetitiam frustra conjicias. *Sy.* Anus
Subtemen nebat. praeterea una ancillula
Erat, ea texebat una: pannis obsita,
Neglecta, immunda illuvie. *Clit.* Si haec sunt, Clinia,
Vera, ita uti credo, quis te est fortunatior?
Scin' tu hanc, quam dicit sordidatam et sordidam?

CALPHURNIUS.

nem incultum. CAPILLUS PASSUS.] Id est sparsus. *Virgil.* *Crinibus Iliades passis.* Sunt quaedam verba, quae a diverso veniunt praesenti: sed in praeterito confunduntur: sicuti a patior, ita a pando *passus* descendit. * Ideo legendum est in Passione Christi: *Qui expassis manibus*, non *expansis.* * 50. PAX!] Adverbium Graecum, ut ait Priscianus. * 52. SUB TEGMEN.] i. e. filum, quod in tela texenda stamen intercurrit. 53. PANNIS OBSITA.] Sic in Eunucho, *Pannis annisque obsitum.* * Ita PANNIS OBSITA dicitur, ut ager obsitus spinis. 54. IMMUNDA ILLUVIE.] *Proluvies et illuvies* significantiam habent parem, et immunditia est. *Virgilius. Foedissima ventris Illuvies.* 56. SORDIDATAM ET SORDIDAM.] SORDIDUS a natura dicitur. SORDIDATUS vero fit urgente necessitate. * Vel habitu SORDIDATAM et veste, corpore SORDIDAM et illuvie. SOR-

COMMENTARIUS.

50. PAX!] Interjectio Comica silentium indicens, origine Graeca. Unde Hesychius, ΠΑΞ, ἐπὶ τῷ τὸ τέλος ἔχειν. Plautus, Pseud. V. I. 33.

Itaque, dum enitor, pax! *jam pene inquinavi pallium.*

Eleganter Terentii verba imitatus Ausonius, Technopaegnion ita claudens: *Totum opus hoc sparsum, crinis velut Antiphilae*, pax!

51. NE ME IN LAETITIAM FRUSTRA CONJICIAS.] Vide ad Hec. V. 4. 2.

52. SUBTEMEN NEBAT.] Lucilius, lib. VIII. *Intu' vero modo stet rectus* subtegmine *pannus.* Plautus, Merc. III. I. 20.

Possin' tu, si usus venerit, subtemen *tenue* nere?

Vide Comment. majorem. De discrimine autem inter *subtemen* et *subtegmen*, consule Cl. Drakenborch. ad Sil. VII. 80.

53. PANNIS OBSITA.] Vide ad Eun. II. 3. 5. Apulejus, Metam. III. *Anus alia* pannis *horridis* obsita.

56. SORDIDATAM ET SORDIDAM.] Cicero, in Pisonem c. 41.

Magnum hoc quoque ſignum eſt, dominam eſſe extra noxiam,
Quum ejus tam negliguntur internuntii:
Nam diſciplina eſt eiſdem, munerarier
Ancillas primum, ad dominas qui adfectant viam.

CALPHURNIUS.

DIDATAM, refertur ad illud, *pannis obſita.* SORDIDAM, ad illud, *neglecta, immunda illuvie.* 57. EXTRA NOXAM.] Hoc eſt culpam. NOXA etiam ſignificat damnum. *Sueton. in Caeſare, Spurinamque irridens, et ut falſum arguens, quod ſine ulla ſua noxa Idus Martiae eſſent.*

* 58. INTERNUNTII.] INTERNUNTII, qui nuntia ferunt ad amatores, et referunt ad amatas. quos aliqui gynaegogos dicunt a ducendis mulieribus. Utrum bene, necne, ipſi viderint. 59. NAM DISCIPLINA EST.] Praeceptum in Arte Amandi, ut amatores prius ancillas corrumpant. 60. AFFECTANT.] AFFECTARE eſt pronum animum ad

COMMENTARIUS.

Nec minus laetabor, quum te ſemper ſordidum, *quam ſi paulliſper* ſordidatum *viderem.* Senſus autem verborum Clitiphonis eſt: *Haec, quam dicit ſordidatam et ſordidam, magnum quoque ſignum eſt, Dominam eſſe extra noxiam.* Eſt vero *ſordidus* natura et moribus talis, *ſordidatus,* qui habet veſtes ſordidas ex occaſione quadam. Plautus, Aſin. II. 4. 90.

quanquam ego ſum ſordidatus, *Frugi tamen ſum.*

57. NOXIAM.] Vide ad Eun. V. 2. 13.

59. DISCIPLINA.] H. e. Mos et inſtitutum. Plautus, Aſin. I. 3. 49. de piſtoribus et oenopolis: *Si aes habent, dant mercem, eadem nos* diſciplina *utimur.*

MUNERARIER ANCILLAS PRIMUM.] Eandem diſciplinam praecipit Magiſter Amorum, Arte Am. I. 355. de ancilla Dominae:

Hanc tu pollicitis, hanc tu corrumpe rogando;
Quod petis, è facili, ſi volet illa, feres.

Horatius, Serm. I. 9. 56.

Difficiles aditus primos habet. Haud mihi deero.
Muneribus ſervos corrumpam.

Exemplum ejuſmodi amatoris habet Plautus, Aſin. I. 3. 30. ſeqq. et ancillae poſcentis munus ab amatore, Menaechm. III. 3. 17.

60. ADFECTANT VIAM.] H. e. Magno conatu quaerunt. Phorm. V. 7. 71. Plautus, Menaechm. IV. 3. 12. *Ut me defrudes, ad eam rem* adfectas *viam.*

64. TE-

Clin. Perge, obſecro te, et cave, ne falſam gratiam
Studeas inire. quid ait, ubi me nominas?
Sy. Ubi dicimus rediſſe te, et rogare uti
Veniret ad te: mulier telam deſerit
Continuo, et lacrumis opplet os totum ſibi: ut
Facile ſcires, deſiderio id fieri tuo.
Clin. Prae gaudio, ita me Dî ament, ubi ſim, neſcio:
Ita timui. *Clit.* At ego nihil eſſe ſcibam, Clinia.
Agedum viciſſim, Syre, dic quae illa 'ſt altera?
Sy. Adducimus tuam Bacchidem. *Clit.* Hem! quid?
Bacchidem?

CALPHURNIUS.

faciendum habere. * Ut dicit Feſtus. Laurentius dicit, *affectare* eſſe affectu et conatu alterius virtutem aemulari, quam aſſequi nequeas, refragante natura. Servius autem hic interpretatur AFFECTANT, viam praeparant; quemadmodum et illud Virgilianum, *viamque* affectat *Olympo*, interpretatur, ille praeparat ſibi divinos honores, ſeu diſponit. 61. FALSAM GRATIAM.] Scilicet mentiendo. * Nam ipſo reſcito gratia inita fruſtraberis. 65. OPPLET OS.] Nam ex nimio gaudio interdum lacrymae provenire ſolent. * Apulejus: *Tunc ego ſenſi naturaliter quoſdam affectus in contrarium provenire. nam et lacrimae ſaepicule de gaudio prodeunt; ita et in illo nimio pavore riſum nequivi continere.* 69. AGEDUM.] AGE ſingularem numerum deſiderat: AGITE pluralem: AGEDUM vero utrumque. QUAE EST ILLA ALTERA?] Interrogat non immemor verborum Syri, *O Clitipho: poſt iſtuc veniam.* 70. HEM! QUID?]

COMMENTARIUS.

64. TELAM DESERIT.] Eodem ſenſu dixit Virgilius, Aen. IX. 476. *Excuſſi manibus radii, revolutaque penſa.*
Integrum locum expreſſit Ovidius, Faſt. II. 755.

Deſinit in lacrumas, intentaque fila remittit,
In gremio vultum depoſuitque ſuum.

Vide porro Comment. majorem.

65. LACRUMIS OPPLET OS TOTUM SIBI.] Virgilius, Aen. IV. 30.
Sic effata, ſinum lacrumis implevit obortis.

68. NIHIL ESSE.] Formula elevandi rem. Ita Eun. IV. 2. 10. Phaed. III. 7. 17. *Unde hoc, amice?* nihil eſt. Ad quem locum vide Cl. Burm.

Eho ſceleſte, quo illam ducis? *Sy*. Quo illam ego? ad nos ſcilicet.
Clit. Ad patremne? *Sy*. Ad eum ipſum. *Clit*. O hominis impudentem audaciam!
Sy. Heus! Non fit ſine periclo facinus magnum et memorabile.
Clit. Hoc vide! in mea vita tu tibi laudem is quaeſitum, ſcelus:
Ubi ſi paululum modo quid te fugerit, ego perierim.
Quid illo facias? *Sy*. At enim. *Clit*. Quid enim? *Sy*. Si ſinas, dicam. *Clin*. Sine.
Clit. Sino. *Sy*. Ita res eſt haec nunc, quaſi cum. *Clit*. Quas, malum, ambages mihi

CALPHURNIUS.

HEM interjectio eſt novas res et optime audientis.

* 71. EHO.] Interjectio admonentis attentionem, et ut ſiſtatur gradus, poſcentis. QUO ILLAM DUCIS?] Hoc cum timore pronunciandum. Timet ne pater illius amicam cognoſcat. 72. O IMPUDENTEM AUDACIAM!] Bene AUDACIAM: quae proprie eſt temeritas. 73. HEUS TU, NON FIT SINE PERICULO FACINUS.] Sententia generalis, quae et ſervis convenit. 74. HOC VIDE!] Sic dicere ſolemus his, qui res maximas aggrediuntur. 75. UBI SI PAULULUM.] Verba proprie alicujus committentis alteri cum periculo vel res ſuas, vel ſalutem. 76. AT ENIM.] Aliquid ſupplendum. Syrus dicere volebat, aut in ea re non eſſe periculum: aut ſe effecturum quod intendit. Sed illius ſermonem Clitipho interrupit. 77. ITA RES EST

COMMENTARIUS.

72. IMPUDENTEM AUDACIAM.] Expreſſum è Plauto, Menaechm. II. 1. 13. *O hominis impudentem audaciam.* Phaedrus, III. 5. 9. *Sed ſpes feſellit* impudentem audaciam.

73. NON FIT SINE PERICLO FACINUS MAGNUM ET MEMORABILE.] Ita P. Syrus, vel Laberius:

Numquam periculum ſine periculo vincitur.

Virgil. Aen. IV. 94. *Magnum et memorabile nomen.*

74. HOC VIDE!] Formula admirantium et indignantium. Vide Adelph. II. 2. 20.

77. QUAS, MALUM, AMBAGES MIHI NARRARE OCCIPIT?] Ita cum indignatione interrogat, quia Syrus cum odioſa quadam mo-

Narrare occipit? *Clin.* Syre, verum hic dicit; mitte: ad rem redi.
Sy. Enimvero reticere nequeo: multimodis injurius, Clitipho, es; neque ferri potis es. *Clin.* Audiendum hercle est: tace.
Sy. Vis amare: vis potiri: vis, quod des illi, effici:

CALPHURNIUS.

HAEC NUNC, QUASI CUM.] Haec oratio imperfecta est: utpote a Clitiphone, qui impatiens audiendi est, interrupta. Recusat enim Clitipho pericula: et vult amica sine his potiri, quod Syrus fieri posse negat: quia necesse est, si amare vult, ut admittat pericula. Ergo subintelligendum est, quod hic velit compos esse voti sui sine periculo: quemadmodum si aliquis sine belli periculo velit consequi victoriam, aut aliquid tale: ut sit proverbium usitatum in ignavos, qui sine labore consequi vellent quod optant. * ITA RES HAEC.] Aut comparationem quandam voluit inducere, et non patitur Clitipho, qui negotium audire et rem solum vult; aut, quia simile quaerebat, et extra rem est, ideo ille ambages dicit; aut quia hoc secus ac contemnens dicit. * HAEC.] An Bacchis, an Antiphila, incertum. Est enim hic oratio imperfecta a Clitiphone interrupta. NUNC QUASI quid velit dicere, nescitur, interruptione impediente. Et ideo liberum est unicuique subintelligere, quod placet. MALUM.] Adverbium est interpositae indignationis. 80. NEQUE FERRI POTIS EST.] Pro, non potest. 81. VIS POTIRI.] POTIOR a potis descendit: ideo illi in significatione est simillimum. Dicitur enim, sum *compus animi*, *aut rationis*, quod haec habeo. VIS, QUOD DES ILLI, EFFICI.]

COMMENTARIUS.

mora, et tanquam aliud agens locutus fuerat; nec quidquam certi expedierat. Dixit autem AMBAGES, uti And. I. 2. 31. De particula MALUM vide ad Eun. IV. 7. 10.

79. AD REM REDI.] Formulae speciem habet, qua uti licet, quoties quis alias res agere videtur. Ita Adelph. II. 1. 31. quod mox versu 36. dicit, *istuc, quaeso, redi, quo coepisti.*

81. EFFICI.] Quod ingenio et industria perficitur, *effici* dicitur. And. II. 1. 34. Infra III. 3. 23. Cicero, Att. XIII. 1. *De pecunia vero, video ad te omnem diligentiam adhiberi, vel potius jam adhibitam; quod si efficis, à te hortos habebo.*

82. HAUD

Tuum eſſe in potiundo periclum non vis : haud ſtulte ſapis :
Siquidem id ſapere 'ſt, velle te id, quod non poteſt contingere.
Aut haec cum illis ſunt habenda, aut illa cum his amittenda ſunt.
Harum duarum conditionum nunc utram malis, vide:
Etſi conſilium, quod cepi, rectum eſſe et tutum ſcio.
Nam tua apud patrem amica tecum ſine metu ut ſit, copia 'ſt.
Tum, quod illi argentum es pollicitus, eadem hac inveniam via:

CALPHURNIUS.

Pro *inveniri* poſitum. 82. HAUD STULTE SAPIS.] Εἰρωνικῶς: id enim velle ſine periculo, quod fieri non poteſt, eſt inſipientis. 84. AUT HAEC.] Scilicet pericula. CUM ILLIS.] Invidioſe ILLIS, cum in una ſit. Sic in Eunucho, *Non perpeti meretricum contumelias.*

85. HARUM DUARUM CONDITIONUM] Hoc ſic infert Syrus, ut tandem velit conſilium ſuum anteferri. HARUM DUARUM CONDITIONUM.] Aut velle pericula cum amica, aut amittere eam una cum periculis. *Condictio*, eſt actio in aliquem, vel denunciatio. *condicere* enim, priſca lingua, eſt denunciare. CONDITIO vero ſine *c*, ut hic eſt legendum, eſt cum uno certam legem in ſe continens. Alibi Terent.

Accepit conditionem, dehinc quaeſtum occipit.

Dicitur etiam *bonae conditionis:* ita ut referas ad fortunas, non ad mores, id eſt, dives eſt. Eſt etiam CONDITIO in-

COMMENTARIUS.

82. HAUD STULTE SAPIS.] Ne diceret, *Facis intelligendo, ut nihil intelligas*; neque, *inſanientis ſapientiae conſultus es*, ſalſe Clitiphonem ridens, HAUD STULTE SAPIS, inquit, q. d. *Tu ſane ſapis, et quantus quantus es, nil niſi ſapientia es.* Et poſſit videri formulae ſpeciem habuiſſe, *haud ſtulte ſapere.*

85. HARUM DUARUM CONDITIONUM NUNC UTRAM MALIS, VIDE.] Ita Plautus, Caſ. II. 4. 13.

Optio haec tua eſt : utram harum vis conditionum, accipe.

87. COPIA 'ST.] H. e. Facultas. Plautus, Capt. III. 3. 14.

Neque jam Salus ſervare, ſi volt, me poteſt; nec copia eſt.

89. SUR-

Quod ut efficerem, orando ſurdas jam aures reddideras mihi.
Quid aliud tibi vis? *Clit.* Siquidem hoc fit. *Sy.* Siquidem! experiundo ſcies.
Clit. Age, age, cedo iſtuc tuum conſilium: quid id eſt? *Sy.* Adſimulabimus,
Tuam amicam, hujus eſſe. *Clit.* Pulchre. cedo quid hic faciet ſua?
An ea quoque dicetur hujus, ſi una haec dedecori eſt parum?
Sy. Immo ad tuam matrem abducetur. *Clit.* Quid eo? *Sy.* Longum 'ſt, Clitipho,

CALPHURNIUS.

ter plura eligenda, ſortis oblata electio. *Conditionum*, id eſt optionum, electionum. 89. QUOD UT EFFICEREM.] Superius, *Vis*, *quod des illi*, *effici.* Id *efficimus*, quod cum magno conatu et molimine facimus: vixque per nos finem accipit. 90. SIQUIDEM.] Syrus repetit verbum Clitiphonis, quod per eum dubitare videat. 91. ADSIMULABIMUS TUAM AMICAM.] Callide Clitiphonis amica, Cliniae eſſe ſimulatur, ut Antiphila ad Soſtratam deducatur, quae poſtea agnoſcetur filia Chremetis: qua cognita, et altero conſilio invento a Syro, extorquebitur argentum a Chremete, quod Clitipho Bacchidi promiſerat. 93. DEDECORI EST PARUM?] Turpe eſt habere unam amicam, nedum duas. 94. QUID EO?] Cum interrogatione: quaſi dicat, Quid tum, ſi ad matrem deducetur?

COMMENTARIUS.

89. SURDAS JAM AURES REDDIDERAS MIHI.] Ita ſolent de ſermone moleſto et ſaepius iterato. Curtius, IX. 2. Surdas *jam dudum* aures *pulſo*. Valet vero idem, quod *obtundere*.

90. SIQUIDEM!] Repetitio cum indignatione. Ita And. II. 2. 13. infra IV. 3. 41.

94. LONGUM 'ST.] Formulae ſpeciem habet, q. d. longiorem moram poſtulat, atque adeo odioſum eſſet. Ita And. V. 6. 13. Ovidius, Faſt. VI. 325.

Nec licet, *et* longum eſt, *epulas narrare deorum.*

Sueton. Galb. 3. *Imagines et elogia univerſi generis exſequi* longum eſt.

96. AC-

Si tibi narrem. Quamobrem id faciam, vera caufa eft. *Clit.* Fabulae!
Nihil fatis firmi video, quamobrem accipere hunc mihi expediat metum.
Sy. Mane. habeo aliud, fi iftud metuis: quod ambo confiteamini
Sine periclo effe. *Clit.* Hujufmodi, obfecro, aliquid repperi. *Sy.* Maxume.
Ibo obviam hinc: dicam ut revortantur domum. *Clit.* Hem!
Quid dixti? *Sy.* Ademtum tibi jam faxo omnem metum,
In aurem utramvis otiofe ut dormias.
Clit. Quid ago nunc? *Clin.* Tune? quod boni eft. *Clit.* Syre, dic modo

CALPHURNIUS.

95. FABULAE!] Recte FABULAE: quia neque verae funt, neque verifimiles. 98. HUJUSMODI, OBSECRO, ALIQUID.] Quam ftulte amans inducitur credere, Syrum, qui jocatur, jam habere aliquid, quo potiatur amica fine periculo. * 101. IN AUREM UTRAMVIS.] Loco proverbii, in eos, qui fecuri et otiofi vitam ducunt. Talis fententia et apud Menandrum, quae Latine fic exprimitur: *In aurem utramque quum quidem dotata eft, cubet.* Per aurem dextram dextrum latus defignat, per finiftram vero latus finiftrum. 102. QUID AGO NUNC?] Dubius et circa pe-

COMMENTARIUS.

96. ACCIPERE METUM.] Tam malae, quam bonae res *accipi* dicuntur. Ita infra V. 1. 59. Eun. IV. 6. 24. IV. 7. 1. Adelph. II. 1. 53. Phorm. V. 2. 4. Cicero, Fam. XV. 21. *In ea voluptate hunc* accepi *dolorem.*

101. IN AUREM UTRAMVIS OTIOSE UT DORMIAS.] Vetus adagium, quo fumma fecuritas indicatur, expreffum è Graeco Menandri, quod laudat Gellius, II. 33. Jculariter Plautus, Pfeud. I. 1. 121. PS. *De iftac re* in oculum utrumvis conquiefcito.

CA. *Oculum utrum, anne* in aurem? PS. *At hoc pervolgatum eft minus.*

Paulo aliter Plinius, Epift. IV. 29. *Nihil eft, quod* in dextram aurem *fiducia mei* dormias.

102. QUID AGO NUNC?] Formula dubitantis et folliciti. Ita

Adelph.

Verum. *Sy.* Age modo, hodie sero, ac nequidquam voles.
Clin. Datur: fruare dum licet, nam nescias,
Ejus sit potestas posthac, an nunquam tibi.
Clit. Syre, inquam. *Sy.* Perge porro, tamen istuc ago.
Clit. Verum hercle istuc est. Syre, Syre inquam, heus, heus, Syre.
Sy. Concaluit. quid vis? *Clit.* Redi, redi. *Sy.* Adsum, dic quid est?
Jam hoc quoque negabis tibi placere? *Clit.* Immo, Syre,

CALPHURNIUS.

ricula, et circa amicam, quaerit consilium. * Quod boni est.] Nam boni est velle abscedere lascivas mulieres. Et hoc totum dicit ridendo eum. 103. Age modo.] Sic pronuntiandum est, ut Syrus discedat, et dicat amicae Clitiphonis, ut domum revertatur. * Ac nequidquam.] Id est, frustra voles, quoniam statim revocabis voluntatem, et impedies, quo minus dicam verum, ut prius fecisti. Vel si ne et quidquam sint duo verba, tunc sic construe, Ac ne, i. e. non voles, non permittes, quidquam scilicet dici a me. nam impedies, ut prius.

* 106. Syre, inquam.] Interea Syrus ad mulieres se conferebat, quem abeuntem Clitipho primo paululum revocat; deinde ipso calescente magis ac magis amore, et Syro pergente, vehementissime revocat. Syre, inquam.] Trepide Syrum revocavit jam decedentem. Tamen istuc ago.] Quod coepi, scilicet ut dicam amicae, ut domum redeat. 107. Verum hercle istuc est.] Verba creduli et trepidi amantis, et concedere nolentis Syro, ut quod constituerit peragat. 108. Concaluit.] Bene de amore

COMMENTARIUS.

Adelph. V. 7. 18. Phorm. II. 4. 7.

104. Fruare dum licet.] Idem monet Horatius, Epist. I. xi. 22.
Tu, quamcunque Deus tibi fortunaverit horam,
Grata sume manu; neu dulcia differ in annum.
Idem Carm. III. 8. 27. *Dona praesentis cape laetus horae.* Cicero, Fam. VII. 8. *Quin tu urges istam occasionem, et facultatem, qua melior nunquam reperietur?*

108. Concaluit.] Hoc vel secum, vel ad spectatores conversus dicit Syrus de Clitiphone; q. d. is, qui modo indignabatur,

Et me, et meum amorem, et famam permitto tibi.
Tu es judex: ne quid accusandus sis, vide.
Sy. Ridiculum est, te istuc me admonere, Clitipho:
Quasi istic minor mea res agatur, quam tua.
Hic si quid nobis forte adversi evenerit,
Tibi erunt parata verba: huic homini verbera.

CALPHURNIUS.

CONCALUIT. In Eunucho, *Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis*. * CONCALUIT.] Id est, amoris igne ardescit, quapropter me sic revocavit. * ADSUM.] Hoc dicit, postquam paululum rediit, ac prope Clitiphonem fuit. 111. NE QUID ACCUSANDUS.] NE QUID, deest *ob*, vel *propter*. Et est admonitio aliquid alicui trepide committentis. 113. QUASI ISTIC MINOR MEA RES AGATUR.] Securius committimus his ad quos non minus pertinet quod agendum, quam ad nos. * QUASI.] Quasi dicat, videris ita admonendo me putare, quod minus mihi ex ea re impendeat periculum, quam tibi. Vel, quod minus ad me spectet, quam ad te, id caute fieri. Nam cum Horatius inquit,

Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet,

intelligitur sic, tibi imminet periculum proxime ardente te vicino pariete. Vel, negotium de incendio parietis vicini ad te pertinet. Nam RES in eo dicendi genere capitur pro negotio. Praeterea haec particula QUASI hic capitur ironice, ut saepe, praecipue cum jungitur cum *vero*, etiam sine *vero*. Exemplorum plena sunt omnia.

115. HUIC HOMINI VERBERA.] Amabant veteres de proximo similia dicere. *Cicero*, *Minus carum putavit, sive de armario, quam de sacrario fuisset ablatum*. HOMINI

COMMENTARIUS.

tur, adduci sibi suam Bacchidem, nunc ardere incipit ejus amore. Ita Eun. I. 2. 5.

113 QUASI ISTIC MINOR MEA RES AGATUR, QUAM TUA.] Infra IV. 8. 10. Hec. V. 2. 8. Plautus, Rud. IV. 4. 104.

Tua res agitur.

115. TIBI ERUNT PARATA VERBA: HUIC HOMINI VERBERA.] Similis sententia est Phorm. I. 4 42. Cicero, Off. I. 25 *Ne iisdem de caussis alii plectantur, alii ne appellentur quidem*. Dicens autem HUIC HOMINI, se ipsum indigitat. Ita And. II. 1. 10. Adelph. V. 7. 8.

117. SCI-

Quapropter haec res neutiquam neglectui est mihi.
Sed istunc exora, ut suam esse adsimulet. *Clin.* Scilicet
Facturum me esse: in eum jam res rediit locum,
Ut sit necesse. *Clit.* Amo te merito, Clinia.
Clit. Verum illa ne quid titubet. *Sy.* Perdocta 'st probe.
Clin. At hoc demiror, qui tam facile potueris
Persuadere illi, quae solet quos spernere!

CALPHURNIUS.

HUIC.] Δεικτικῶς haec dixit, se ipsum ostendens. * HOMINI HUIC.] Id est, mihi. Nam *hic* dicitur de persona loquentis; *iste* de persona audientis; *ille* de persona remota ab utroque. * 116. HAEC RES.] Immo est maxime mihi curae; nam res mea agitur, et in ea periculum mihi commune tecum impendet. 120. NE ILLA QUID TITUBET.] Subaudi, *timeo*. TITUBARE proprie est pedibus non valentis insistere, quales sunt ebrii. Ad animum quoque transfertur, quoties ab animo verba dissentiunt. Veretur igitur Clitipho, ne quid temere effundat, quo se indicet. * PERDOCTA 'ST PROBE.] Aut PER Poëtice abundat, aut PROBE. 122. QUAE SOLET QUOS SPERNERE!]

COMMENTARIUS.

117. SCILICET FACTURUM ME ESSE.] Sensus est, q. d. *Scire licet, me facturum esse.* Plaut. Pseud. IV. 7. 83. *Scilicet solitum esse.* Lucretius, II. 468. *Scilicet esse globosa.* Eandem rationem habet *Videlicet.* Plautus, Stich. IV. 1. 51.

Videlicet *fuisse illum nequam adolescentem.*

118. IN EUM JAM RES REDIIT LOCUM.] H. e. Statum. Quo sensu *Locus* usurpatur Adelph. III. 2. 46. Phorm. I. 3. 23. III. 1. 19. V. 7. 86. Eodem autem sensu dixit Phorm. I. 2. 5. *Adeo res redit.* Plautus, Bacchid. II. 2. 24. *In eum nunc haec revenit res locum.*

119. AMO TE MERITO.] Formula gratias agentis. Vide Eun. I. 2. 106.

120. TITUBET.] Proprie de pedibus vacillantibus dicitur. Phaedrus, IV. 14. 10. *Sero donum est reversus*, titubanti *pede.* Sed h. l. de lingua usurpatur. Ita Plautus, Pseud. IV. 1. 32. *At vide ne* titubes. Hinc de quovis errore adhibetur. Cicero, Fam. XII. 10. *Sin quid* titubatum, *ut fit in bello, exercitu tuo niteremur.*

PERDOCTA.] H. e. Fallaciis instructa. Ita Hec. II. 1. 6. Plautus, Epid. III. 2. 37. *Quae senes duo* docta *ludificetur.*

122. QUOS.] Emphasin habet haec vox, notans Quales, quam insignes. Ita Eun. I. 1. 21. et III. 5. 42.

Sy. In tempore ad eam veni, quod rerum omnium eſt
Primum. nam quemdam miſere offendi militem,
Ejus noctem orantem: haec arte tractabat virum,
Ut illius animum cupidum inopia incenderet:
Eademque ut eſſet apud te ob hoc quam gratiſſima.
Sed heus tu! vide ſis, ne quid imprudens ruas:
Patrem noviſti, ad has res quam ſit perſpicax:
Ego te autem novi, quam eſſe ſoleas impotens:
Inverſa verba, everſas cervices tuas,

CALPHURNIUS.

Quos, id eſt, quales amatores. *Virg.*

Quos ego ſum toties jam dedignata maritos.

124. MISERUM QUENDAM OFFENDI.] Recte MISERUM dixit, ut oſtenderet non admiſſum, arte ſcilicet meretricis. 126. INOPIA.] Scilicet ſui. *Ovidius*,

Nitimur in vetitum ſemper, cupimuſque negata.

* 128. HEUS!] Hic HEUS admonentis. * 130. IMPOTENS.] IMPOTENS eſt ſuorum appetituum minime moderator. Nam is *impotens* dicitur, qui ſuis affectibus ac animi paſſionibus non poteſt modum adhibere, ac eas cohibere, ſed ab illis victus trahitur quocumque ferant et rapiant eum. 131. INVERSA VERBA.] Omnia ponit, quae

COMMENTARIUS.

123. IN TEMPORE.] H. e. Tempeſtive. Eodem ſenſu dixit And. IV. 4. 44. Cicero, Catil. I. 6. *Nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat* in tempore.

125. EJUS NOCTEM ORANTEM.] H. e. Concubitum. Plautus, Aſin. III. 3. 146. Noctem *hujus et coenam ut ſibi dares.* Cicero, Att. I. 16. Noctes *certarum mulierum.* Ovidius, Amor. I. 10. 47.

Parcite, formoſae, pretium pro nocte *paciſci.*

ARTE TRACTABAT VIRUM.] Ovidius, Heroid. XVII. 141.

Sum rudis ad Veneris furtum, nullaque fidelem,
Di mihi ſunt teſtes, luſimus arte virum.

126. INCENDERET.] Virgilius, Aen. IV. 360.

Deſine meque tuis incendere *teque querelis.*

128. RUAS.] Non dixit, *Titubes*, neque *Labaris*, ſed RUAS, ut impetum temerarium adoleſcentis amore capti indicet.

131. INVERSA VERBA.] Ita Lucretius, I. 643.

Inverſis *quae ſub* verbis *latitantia cernunt.*

Explicat Ovidius, Amor. III. 11. 23.

Quid juvenum tacitos inter convivia nutus;

Gemitus, ſcreatus, tuſſis, riſus, abſtine.
Clit. Laudabis. *Sy.* Vide ſis! *Clit.* Tutemet mirabere.

CALPHURNIUS.

ab amante vecorde fieri ſolent. INVERSA VERBA.] Id eſt verba praepoſtere et in contrarium pronunciata. Eſt enim *invertere*, quaſi in contrarium vertere, et praepoſtere verba pronunciare: ut pro lavo vola. EVERSAS CERVICES.] CERVIX ſeu CERVICES poſterior pars colli, ubi origo eſt omnibus nervis. unde homo *durae cervicis* dicitur, quaſi indomabilis, et quaſi duri capitis, et durae mentis. EVERSAS CERVICES.] Contrarium eſt, *erectas cervices.* Et ſignificat illum flecti et domari ab amica. * CERVICES numero multitudinis dixit Quinctilianus: CERVICEM *videtur Hortenſius primus dixiſſe. Nam veteres pluraliter appellant.* * EVERSAS.] Cervix enim eſt poſterior pars colli. Ponitur pro ſuperbia ſeu contumacia quadam ac rigore mentis, ut, vir *durae cervicis*, i. e. indomabilis, et mentis rigorem prae ſe ferens, tanquam nemini caput inclinare velit. *Evertere* interdum ſignificat deſtruere, ut, evertere urbem, i. e. deſtruere, et eam demoliri ac diſſipare, ac etiam ſubvertere. Interdum *evertere* ſignificat proſternere, et facere, ut, quod ſtabat, nunc proſtratum jaceat. Et ab hac ſignificatione manavit praecedens, nam evertitur urbs, cum moenia, quae prius ſtabant, diruuntur. Item mulier quaerens drachmam evertit totam domum, i. e. inquirendo illam omnia quae in domo ſunt, jacit huc et illuc, et a ſuo ordine dimovet. Item in Jure ſaepe dicitur. * 132. SCREATUS.] A ſcreo, as, are, quod ſignificat ſcreatus pectoris et praecordiorum ejicere ex ore. * TUSSIS.] Id eſt, *tuſſes*, hoc eſt, contuſiones. 133. VIDESIS!] Vultuoſe pronunciandum

COMMENTARIUS.

Verbaque compoſitis diſſimulata notis.

EVERSAS CERVICES.] Ovidius, Heroid. XVI. 231.

Multaque ne videam, verſa cervice, *recumbo.*

Eodem ſenſu dixit Lucretius, I. 36.

Atque ita ſuſpiciens tereti cervice repoſta
Paſcit amore avidos, inhians in te, Dea viſus.

Apulejus, Metam. VI. *Sed et ſcalpendi dorſi ſimulatione nonnunquam* obligata cervice *pedes decoros puellae baſiabam.*

132. GEMITUS, SCREATUS, TUSSIS, RISUS.] Hi accuſativi pl. ſunt, qui etiam reguntur à verbo NOVI. Confer cum hoc loco prae-

 cep-

Sy. Sed quam cito sunt consecutae mulieres!
Clit. Ubi sunt? cur retines? *Sy*. Jam nunc haec non est tua.
Clit. Scio; apud patrem: at nunc interim. *Sy*. Nihilo magis.
Clit. Sine. *Sy*. Non sinam, inquam. *Clit*. Quaeso, paulisper. *Sy*. Veto.
Clit. Saltem salutare. *Sy*. Abeas, si sapis. *Clit*. Eo.
Quid istic? *Sy*. Manebit. *Clit*. O hominem felicem! *Sy*. Ambula.

CALPHURNIUS.

est. 135. CUR RETINES?] Impatientia amantis ostenditur. Nam visa amica, Clitipho verba Syri oblivioni tradiderat. 136. APUD PATREM.] Observabo id quod me admonuisti. AT NUNC INTERIM.] Ἀποσιώπησις amantis: ut sit, sine interim paulisper cum amica ludere. NIHILO MAGIS.] Vult Syrus eum perpetuo modestum, ne si inceperit, non possit se abstinere, etiam patre vidente.
139. QUID ISTIC?] ISTIC, pro iste.

COMMENTARIUS.

cepta amicae data, apud Plautum, Asin. IV. 1. Locum hunc respexit Ovidius, Heroid. XVI. 227.

Saepe dedi gemitus; *et te, lasciva, notavi,*
In gemitu risum *non tenuisse meo.*

ACTUS SECUNDI

SCENA QUARTA.

BACCHIS. ANTIPHILA. CLINIA. SYRUS.

Ba. AEDEPOL, mea te Antiphila, laudo, et fortunatam judico,

CALPHURNIUS.

1. AEDEPOL TE MEA ANTIPHILA.] *Non potuit melius conditionem meretriciam exprimere, quam per eam quae meretrix esset: quae tamen nomini meretricio favet, cum alibi reprehendantur meretrices, nihil aliud ex amore ado-*

Id quum ſtuduiſti, iſti formae ut mores conſimiles forent:
Minimeque, ita me Dî ament, miror, ſi te ſibi quiſque expetit.
Nam mihi, quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.
Et quum egomet nunc mecum in animo vitam tuam conſidero,
Omniumque adeo voſtrarum, volgus quae abs ſe ſegregant:

CALPHURNIUS.

adoleſcentium quaerere, quam pecuniae extorſionem, hic quoque jocunda amantium congreſſio ſignantiſſime exprimitur. Aedepol.] Per Caſtorem, et Pollucem, ornativa ſunt jurandi, apta foeminis. 2. Formae ut mores consimiles forent.] Mores enim pudici gratiores eſſe ſolent in pulchro corpore. *Virgil. Gratior et pulchro veniens e corpore virtus.* 3. Sibi quisque expetit.] Recte expetit: cum eam a pudicitia commendet. *Expetimus* enim tantum ea, quae honeſta ſunt, et plane bona. Unde, de rebus *expetendis* a Philoſophis ſcriptum: quae ſcilicet peti debent. 4. Oratio.] Quod dixeris, cum uno velle aetatem traducere. Antiqui etiam pauca verba *orationem* dixerunt. * 6. Volgus quae abs se segregant.] Hoc

COMMENTARIUS.

2. Id quum studuisti.] Ita Plautus, Mil. V. 44.
Magis metuant, minus haſtes ſtudeant.

Isti formae ut mores consimiles forent.] Unde Plautus, Moſtell. I. 3. 133.
Poſtea, nequidquam exornata eſt bene, ſi morata eſt male:
Pulchrum ornatum turpes mores pejus coeno collinunt.

Ovidius, Amor. III. 11. 42. *Non facit ad mores tam bona forma malos.* Phaedrus, III. 8. 15. *Tu formam ne corrumpas nequitiae malis:*
Tu faciem ut iſtam moribus vincas bonis.
Ubi vide Interpretes, maxime Burm.

4. Quale ingenium haberes, fuit indicio oratio.] Id reſpiciens Cicero, vel quivis alius dixit Orat. in Salluſt. I. *Ut omnis oratio moribus conſonet.*

6. Volgus quae abs se segregant.] Intelligit vulgus amatorum. Ita And. III. 4. 4. *Volgus ſervorum.* Hec. IV. 2. 24. *Volgus mulierum.* Ovidius, Faſt. IV. 865.

Et vos eſſe iſtiuſmodi, et nos non eſſe, haud mirabile 'ſt.
Nam expedit bonas eſſe vobis: nos, quibuſcum eſt
res, non ſinunt.
Quippe forma impulſi noſtra, nos amatores colunt:
Haec ubi immutata eſt, illi ſuum animum alio conferunt.

CALPHURNIUS.

eſt, neque promiſcue quoſque recipiunt. 8. NAM EXPEDIT BONAS ESSE VOBIS.] Quia cum ſolo vivitis. Nec poteſt eſſe verus amor, niſi inter duos, qui ſibi invicem fidem ſervant: juxta illud, *Nec regna, nec taedae ſocium pati valent.* * Ubi notanda eſt haec ſtructura: *mihi expedit eſſe bonum*, et, *mihi expedit eſſe bono*. 9. QUIPPE FORMA IMPULSI.] Et hic amor eſt gratia voluptatis tantum. Et bene IMPULSI: Nam haec omnia, nox, vinum, amor, adoleſcentia, ab *impulſionis* parte dicuntur, non a ratiocinationis. AMATORES COLUNT.] Bene AMATORES. *Amator* fingere poteſt: *Amans* vere amat. COLUNT.] COLERE eſt inferioris perſonae ad ſuperiorem: nonnunquam ſuperioris ad inferiorem. *Virgil.* *Poſthabita coluiſſe Samo.*

COMMENTARIUS.

Numina vulgares *Veneris celebrate puellae.*

De voce SEGREGANT vide ad And. I. 5. 56.

7. VOS ESSE ISTIUSMODI.] Attius, Antigona:
quanto mage te iſtiuſmodi eſſe *intelligo*,
Tanto, Antigona, mage me par eſt, tibi conſulere et parcere.

8. QUIBUSCUM EST RES.] Ita Plautus, Menaechm. III. 2. 17. *quaſi* res cum ea eſſet mihi, *Coepi aſſentari.* Eodem ſenſu dicunt, *rem habere cum muliere.*

9. FORMA IMPULSI NOSTRA NOS AMATORES COLUNT.] Lucilius, apud Gell. IX. 14. *Qui te diligit, aetati facieque tuae ſe*
Fautorem oſtendat, fore amicum polliceatur.
Juvenalis, VI. 142. *Si verum excutias, facies, non uxor amatur.*

10. HAEC UBI IMMUTATA EST.] Videtur locus expreſſus è Plauto, Moſt. I. 3. 43.
Nihilo ego, quam nunc tu, amata ſum, atque uni modo geſſi morem;
Qui pol me, ubi aetate hoc caput colorem commutavit,
Reliquit, deſeruitque me.

ANIMUM ALIO CONFERUNT.] Ita dixit, uti Hec. I. 2. 94. *huc tranſtulit amorem.*

12. CUM

Nisi si prospectum interea aliquid est, desertae vivimus.
Vobis cum uno semel ubi aetatem agere decretum 'st viro,
Cujus mos maxume 'st consimilis vostrum; hi se ad vos applicant.
Hoc beneficio utrique ab utrisque vero devincimini;
Ut numquam ulla amori vestro incidere possit calamitas.

CALPHURNIUS.

11. NISI SI PROSPECTUM.] *Prospicimus* futura: *Dijudicamus* praesentia. * DESERTAE VIVIMUS.] Ab his, qui ob amorem frequentes erant. * 13. CONSIMILIS VOSTRUM.] Moribus vestrum, pro, moribus vestris. Sic enim antiquis loqui placuit, *mores vestrum*, pro, *mores vestri*, ut recentioribus placet. * 14. HOC BENEFICIO UTRIQUE AB UTRISQUE VERO DEVINCIMINI.] Quasi diceret, si ambo obligatis vos mutuo beneficio intemeratae fidei servandae. Et hoc dictum est illi simile: *Uterque utrique sunt cordi.* Ubi Laurentius affirmat, ab oratoribus potius esse dicendum, *Uterque alteri est cordi.*

15. INCIDERE POSSIT CALAMITAS.] In Eunucho, *Nostri fundi calamitas.* Proprie *calamitatem* rustici grandinem dicunt, quod comminuat calamum, hoc est, culmum

COMMENTARIUS.

12. CUM UNO SEMEL AETATEM AGERE.] Ita Plautus, Cistell. I. 1. 80. *Matronae magis conducibile est istuc, mea Silenium,*
Unum *amare, et cum eo* aetatem exigere, *quoi nupta est* semel.

Horatius, Carm. III. 14. 5. Unico *gaudens mulier* marito.
Ovidius, Arte Am. I. 328. *O quantum est*, uni *posse placere* viro. De emphasi particulae SEMEL vide supra, I. 2. 34.

13. MOS CONSIMILIS.] Id *par ingenium* vocat Hec. I. 2. 94.

HI SE AD VOS APPLICANT.] Enallage numeri est, qualis Eun. Prol. 3. De usu vocis ADPLICANT vide ad And. V. 4. 21.

14. UTRIQUE AB UTRISQUE.] H. e. Alter ab altero. vicissim. Ita Phorm. V. 3. 17.

15. INCIDERE.] Haec vox usurpatur de malis et damnis, quae subito contingunt. Ita Adelph. IV. 4. 5. Propertius, I. 15. 28.
Si quid forte tibi durius inciderit.

An. Neſcio alias : me quidem ſemper ſcio feciſſe ſedulo,
Ut ex illius commodo meum compararem commodum. *Cl.* Ah!
Ergo, mea Antiphila, tu nunc ſola reducem me in patriam facis :
Nam dum abs te abſum, omnes mihi labores fuere, quos cepi, leves ;
Praeterquam, tui carendum quod erat. *Sy.* Credo. *Cl.* Syre, vix ſuffero.

CALPHURNIUS.

ac ſegetem. 16. NESCIO ALIAS.] Verba mulieris commendantis ſe a fide in virum. * 17. COMPARAREM.] Conſtituerem. ut alibi : *Quam inique comparatum eſt.* AH!] Clamoſa interjectio hoc in loco ad gaudium ſpectat. Nec potuit vox accommodatior dari, amatori prae nimio amore fere inſanienti ad primum cum amica congreſſum. * 18. REDUCEM.] Id eſt, incolumem, poſt varia pericula, quae ſubii eundo in Aſiam, et redeundo. Nam ut Servius inquit, *Reduces* dicuntur proprie, qui pericula evadunt. Facis itaque me *reducem*, i. e. defunctum periculis revertentem in patriam. 20. CREDO.] Syrus non ſe loco moverat, reſpondet verbis Clitiphonis, quicum loquebatur, ut eum aliquo ambulatum abire cogeret. VIX SUFFERO.] Vix, difficultatem ſignificat. Et aliquando pro *non* ponitur. *Ovid. Vix Priamus tanti, totaque Troja fuit.*

COMMENTARIUS.

16. NESCIO ALIAS.] H. e. Quid aliae agant, neſcio. Ita infra V. 4. 15. *Deos neſcio.* i. e. Quid Dii ſint facturi, ignoro.

FECISSE SEDULO.] Ita And. III. 4. 18. IV. 1. 56. Eun. II. 3. 70. Supra, I. 1174. Adelph. I. 1. 25. Ubi vide Donatum.

17. UT EX ILLIUS COMMODO MEUM COMPARAREM COMMODUM.] Vide ad And. IV. 1. 3.

18. REDUCEM ME IN PATRIAM FACIS.] Locus expreſſus è Plauti Captivis, V. 1. 1. ſeqq. Dicuntur autem *Reduces* proprie, qui pericula evaſerunt, et ſalvi domum redierunt. Vide Servium ad Virg. Aen. I. 401. Ita Hec. V. 9. 12. Plautus, Trin. IV. 1. 4.

> *Quum ſuis me ex locis* in patriam *urbiſque moenia* reducem faciunt.

19. LABORES, QUOS CEPI.] Vide And. V. 2. 29.

20. VIX SUFFERO.] Subaudi, Deſiderium abſentis Antiphilae.

21. IN-

Hoccine me miserum non licere meo modo ingenium frui !

Sy. Immo, ut patrem tuum vidi esse habitum, diu etiam duras dabit.

Ba. Quisnam hic adolescens est, qui intuitur nos? *An.* Ah! retine me, obsecro.

Ba. Amabo, quid tibi est? *An.* Disperii! perii misera! *Ba.* Quid stupes,

CALPHURNIUS.

Lucilius, Carcer vix carcere dignus. SUFFERO.] Sustineo, alias suppono. 22. IMMO, UT PATREM TUUM VIDI ESSE HABITUM.] Cum non possit per se Syrus Clitiphonem abigere, ad minas patris confugit, quem fingit iratum. VIDI ESSE HABITUM.] Vario modo homines *habiti* atque affecti esse possunt: quibus secundum Academicos aliud atque aliud videtur. ETIAM DURAS DABIT.] Subintelligendum est vel *lites* vel *partes.* In Eunucho, *Duras partes fratris praedicas.* Et *partes duras* μεταφορικῶς ab actoribus scenicis. * Vel, DURAS DABIT, hoc est, durum se praebebit. Vel absolute DURAS, ut dicimus *bonas* ei dedit, vel dabit poenas. Cic. *Quamprimum adveniens dedit.*

* 23. INTUITUR NOS.] Ab eo, quod est intueor, intuetur, et intuor intuitur. AH! RETINE ME.] Antiphilae prae nimia laetitia, viso Clinia, animo male esse coepit. Nam et animus una cum corpore nonnunquam deficit ni-

COMMENTARIUS.

21. INGENIUM.] Intelligit ipsam Antiphilam. Ita Pamphilus de Glycerio, And. I. 5. 40.

22. HABITUM.] H. e. Se habentem. Ita Eun. IV. 2. 6.

DURAS DABIT.] Subaudi, *Vices* vel *Partes.* Ita Eun. II. 3. 62. Phorm. I. 2. 23. Possit et *plagas* intelligi, ut metaphora sit à pugilibus desumta.

23. INTUITUR.] Ad eandem formam dixit Plautus, Mostell. III. 2. 150. *Nullam equidem illic cornicem* intuor. Lucretius, IV. 38.

in somnis cum saepe figuras Contuimur *miras.*

RETINE ME.] Ad primum conspectum Cliniae videtur animo linqui, et vix consistere pedibus. Ita Curculio, cui genua succidebant inedia, apud Plautum, Curc. II. 3. 31. *Retine, retine me, obsecro.* Ovidius, Heroid. II. 130.

Linquor, et ancillis excipienda cado.

24. QUID TIBI EST!] Formula rogandi eum, cujus vultum et sta-

Antiphila? *An.* Videon' Cliniam, an non? *Ba.*
Quem vides?
Cl. Salve, anime mi. *An.* O mi exspectate, salve.
Cl. Ut vales?
An. Salvum advenisse gaudeo. *Cl.* Teneone te,
Antiphila, maxume animo exoptata meo?
Sy. Ite intro: nam vos jamdudum exspectat senex.

CALPHURNIUS.

mio moerore: sic et interdum nimio gaudio. 25. VIDEON' CLINIAM, AN NON?] Tanta laetitia erat Antiphilae, ut etsi amatorem agnosceret, de eo tamen dubitaret.

26. ANIME MI.] Mollis oratio, et foeminea, multis implicata blandimentis. MI, vim blandimenti habet, nam significat *meus*. CLINIA, SALVE.] Illa ad majorem gratiam, amantem proprio nomine appellavit. SALVE, modo admirantis interjectio est. 27. TENEONE TE?] Prae nimio amicae desiderio cum dubitatione loquitur. Sunt qui legant, TENEONE TE; ut referatur ad fidem, ita ut dubitet, an a se alienata sit, an in fide persistat.

COMMENTARIUS.

statum subito mutari videmus, seu metu, seu alio affectu. Ita Plaut. Curc. II. 3. 30. Cas. III. 5. 10. quid tibi est, *quod timida es?*

STUPES.] Vide ad And. II. 1. 4.

27. SALVUM ADVENISSE GAUDEO.] Formula adventum gratulandi. Ita Eun. V. 6. 6. Adelph. I. 1. 55. et passim alibi.

TENEONE TE.] Ita solebant amici peregre redeuntes, seseque amplexantes. Plautus, Rud. I. 4. 4.

Tu facis me quidem, ut vivere nunc velim,
Quando mihi te licet tangere. Ut vix mihi
Credo ego hoc, te tenere! *obsecro amplectere.*

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA PRIMA.

CHREMES. MENEDEMUS.

Ch. LUCISCIT hoc jam: ceſſo pultare oſtium
Vicini? primum ex me ut ſciat ſibi filium
Rediſſe; etſi adoleſcentem hoc nolle intelligo.
Verum quum videam miſerum hunc tam excruciarier
Ejus abitu; celem tam inſperatum gaudium,
Cum illi pericli nihil ex indicio ſiet?
Haud faciam: nam quod potero, adjutabo ſenem;
Ita ut filium meum amico, atque aequali ſuo
Video inſervire, et ſocium eſſe in negotiis:

CALPHURNIUS.

1. LUCESCIT.] *Veri amici officium pulcherrime a Terentio in hac Scena exprimitur: in qua amicus amico ſimul, et gaudii inſperati, maximo cum affectu, nuntium, et conſilium affert.* CESSO.] Aliquis *ceſſare* dicitur, id eſt, tardare ad aliquid celeriter peragendum. *Virgilius, Ceſſas in vota preceſque. Ceſſat* deſidioſus: Requieſcit deſeſſus.

4. MISERUM HUNC.] Cum affectu. nam proprium veri eſt amici laetari rebus proſperis amici, et dolere adverſis.

* 6. CUM ILLI.] Deeſt, praeſertim. EX INDICIO.] INDICIUM proprie eſt oris et linguae. * 7. NAM QUOD POTERO.] QUOD pro QUANTUM. SENEM.] Plus habet af-

COMMENTARIUS.

1. LUCISCIT HOC JAM.] Expreſſum è Plauto, Amph. I. 3. 45.
Eamus, Amphitruo; luciſcit hoc jam.
Coelum vero quaquaverſum intuentes dicebant HOC. Pacuvius apud Cic. Nat. Deor. II. 36. Hoc, *quod memoro, noſtri coelum, Graji perhibent aethera.* Ennius, ex emendatione Jani Gulielmii: *Qui, quod in me eſt, exſecrabor* Hoc, *quod lucet, quidquid eſt.* Idem Poëta alibi plenius HOC *ſublime candens* vocat. Vide Comment. majorem.

7. QUOD POTERO.] Vide ad Eun. II. 1. 8.

8. AEQUALI SUO.] Vide ad And. II. 6. 22.

10. SE-

Nos quoque senes est aequom senibus obsequi.
Me. Aut ego profecto ingenio egregie ad miserias
Natus sum: aut illud falsum est, quod volgo audio
Dici, diem adimere aegritudinem hominibus.
Nam mihi quidem cotidie augescit magis

CALPHURNIUS.

fectus, quam si diceret, *Menedemum.* 10. NOS QUOQUE SENES EST AEQUOM SENIBUS OBSEQUI.] Juxta illud proverbium usitatissimum, *Pares cum paribus facillime congregantur.* Naturaliter enim adolescentes adolescentibus, senes vero senibus potius inserviunt et obsequuntur.

11. AUT EGO PROFECTO.] Id est, ex his duobus necesse est alterum tantum esse verum. sed senex ex nimio filii desiderio dubitat de eo quod omnibus approbatissimum est. INGENIO.] Hoc est, natura. INGENIUM naturalis est sapientia. *Sallust.* in Catilin. *Ingenium nemo sine corpore exercebat.* INGENIO quoque veteres dixerunt pro sua sponte vel natura. *Virg.* Georgic. libro 2.

Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique.

EGREGIE AD MISERIAM.] EGREGIUM dicitur, quod ex grege eligitur. Sed hic EGREGIE, valde, nimis. non est ergo ad laudem positum. 13. DIEM ADIMERE AEGRITUDINEM HOMINIBUS.] *Servius Sulpicius* ad Ciceronem, *Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque*

COMMENTARIUS.

10. SENES EST AEQUUM SENIBUS OBSEQUI.] Ita Plautus, Bacchid. Prol. 30. *Aequom 'st, si pater obsequitur patri.*

11. EGREGIE.] H. e. Praeter ceteros. Vide And. I. 1. 31.

AD MISERIAM NATUS SUM.] Eodem sensu dicitur quis *natus in rem*, cui peculiari modo est accommodatus. Horatius, Carm. I. 27. 1. Natis in usum *laetitiae scyphis.* Aliter, et cum dativo Adelph. IV. 2. 6. Est autem INGENIO NATUS quasi à natura factus. Ita Ennius: *eo ego* ingenio Natus *sum*, *amicitiam atque inimicitiam in fronte promtam gero.*

13. DIEM ADIMERE AEGRITUDINEM HOMINIBUS.] Eandem sententiam varie extulerunt Graeci et Romani. Cicero, Tusc. III. 16. *Est enim tarda illa quidem medicina, sed tamen magna, quam adfert longinquitas et dies.*

14. MIHI COTIDIE AUGESCIT AEGRITUDO.] Cicero, Att. III. 15. *Dies autem non modo non levat luctum hunc, sed etiam* auget. *nam* cete-

De filio aegritudo: et quanto diutius
Abest, magis cupio tanto, et magis desidero.
Ch. Sed ipsum foras egressum video: ibo, alloquar.
Menedeme, salve: nuntium apporto tibi;
Cujus maxume te fieri participem cupis.
Me. Num quidnam de gnato meo audisti, Chreme?
Ch. Valet, atque vivit. *Me.* Ubinam est, quaeso?
Ch. Apud me domi.
Me. Meus gnatus! *Ch.* Sic est. *Me.* Venit! *Ch.* Certe. *Me.* Clinia
Meus venit! *Ch.* Dixi. *Me.* Eamus: duc me ad eum, obsecro.

CALPHURNIUS.

molliat. 18. NUNTIUM APPORTO TIBI.] NUNTIUS et res ipsa et *nuntius* dicitur. 19. CUJUS MAXUME.] Bene MAXUME. quis enim nuntius illi gratior esse poterat, quam filii? 20. NUM QUIDNAM DE GNATO MEO.] Quia omnis illius sollicitudo circa filium erat, idcirco statim de eo suspicatus est, nondum facta mentione. 21. VALET ATQUE VIVIT.] Prothysteron in sensu est. Si enim VALET, necessario VIVIT: non si vivit, valet. Ergo VIVIT ET VALET dicendum erat. Et bene utrumque junxit. nam multi vivunt, sed non bene valent. 22. MEUS GNATUS!] Magis cum admiratione quam cum interrogatione legendum. CLINIA MEUS VENIT!] Addidit et nomen: quod fieri consuevit in his quos diu optavimus, et nondum venisse credimus. 23. DIXI.] Denunciatio est confirmandae sen-

COMMENTARIUS.

ceteri dolores mitigantur vetustate; hic non potest non et sensu praesentis miseriae, et recordatione praeteritae vitae quotidie augeri. Ut autem dixit, MIHI AUGESCIT, ita Virgilius, Ecl. X. 73. *Gallo, cujus amor tantum* mihi crescit *in horas.*

18. NUNTIUM ADPORTO TIBI.] Vide ad And. I. 1. 46.

21. VALET ATQUE VIVIT.] Ita Plautus, Bacchid. II. 2. 14. *Vivit recte et valet.* Utrumque autem jungitur, quia teste Martiale, VI. 70. 15. *Non est vivere, sed valere vita.* Est autem in sequentibus Menedemi verbis quaedam πολυλογίας species, sed quae affectum laeti patris egregie exprimit. Locus expressus è Plauto, Capt. IV. 2. 92. seqq. ubi simile est argumentum filii reducis ex Asia et bello.

24. Tu-

Ch. Non vult te ſcire ſe rediſſe etiam, et tuum
Conſpectum fugitat, propter peccatum: tum hoc timet,
Ne tua duritia antiqua illa etiam adaucta ſit.
Me. Non tu ei dixiſti, ut eſſem? *Ch.* Non. *Me.* Quamobrem, Chreme?
Ch. Quia peſſime iſtoc in te atque in illum conſulis,
Si te tam leni et victo animo eſſe oſtenderis.
Me. Non poſſum: ſatis jam, ſatis pater durus fui. *Ch.* Ah!
Vehemens in utramque partem, Menedeme, es nimis,
Aut largitate nimia, aut parſimonia.

CALPHURNIUS.

tentiae, nec mutandae, tranſlata de foro et. cauſidicis. *Cicero: Praeco* DIXISSE *pronunciat.* DIXI.] Hoc verbum in fine additum, ſuperiora confirmat. Et eſt proprium his qui peroraverint cauſam. * *Quinctilianus:* DIXERE *quoque, quanquam id Antonius Rufus ex diverſo ponit exemplum, de pluribus patronis praeco pronunciet.* DIXI.] Sic dixit, quaſi jam obtunderetur a Menedemo. 24. ET TUUM CONSPECTUM FUGITAT.] Plus eſt quam *fugit.* Et FUGITAT dixit, ut oſtenderet filium vehementer timere.

27. NON TU EI DIXTI, UT ESSEM?] UT, aliquando certam qualitatem ſignificat, et nonnunquam incertam. Alibi, *Ut erat geſta.* 28. QUIA PESSUME ISTOC.] Conſilium et parentibus omnibus et filiis ſalubre: patres enim nimia largitate et clementia liberos corrumpunt. Illi vero, nimia licentia deteriores facti, patribus moerori, ſibi vero detrimento ſunt. 30. NON POSSUM.] Hoc eſt animi

COMMENTARIUS.

24. TUUM CONSPECTUM FUGITAT.] Plautus, Capt. III. 9. 13.
Edepol minime miror, ſi te fugitat, *aut* oculos *tuos.*

27. UT ESSEM.] H. e. Qualis, et quomodo in eum affectus. Vide ad And. V. 4. 16.

28. IN ILLUM CONSULIS.] Bene vel male *conſulere alicui* eſt non tantum capere, ſed et exſequi conſilium, quod alteri vel proſit, vel obſit; ſed *conſulere in aliquem* fere in deteriorem partem ſumitur. Salluſtius, Jug. 13 *Singulos ex Senatu ambiundo nitebantur, ne* gravius in eum conſuleretur.

29. VICTO ANIMO.] H. e. Prae nimia indulgentia de jure tuo concedente. Ita Hec. I. 2. 93. II. 2. 2.

33. IN

In eandem fraudem, ex hac re, atque ex illa, incides.
Primum; olim potius, quam paterere filium
Commeare ad mulierculam, quae paululo
Tum erat contenta, cuique erant grata omnia,
Proterruisti hinc. ea coacta ingratiis
Postilla coepit victum volgo quaerere.
Nunc cum sine magno intertrimento non potest

CALPHURNIUS.

victi, et clementis. Interdum ad nimiam indignationem spectat: ut illud Satyrici, *Non possum ferre, Quirites, Graecam urbem.* * Satis jam, satis.] Haec reduplicatio magnam habet vehementiam. Ah! vehemens.] Bene dixit vehemens, de eo qui non servaret modum. *Ve* enim particula, sicuti quaedam aliae, tum intensionem, tum minutionem significat. Ergo vehemens, a *mentis vi* atque impetu dicitur. 33. In eandem fraudem.] Fraus pro dolo et poena ab antiquis accipiebatur.

35. Mulierculam.] Minus est quam si diceret aut *mulierem*, aut *meretricem*, utpote quae erat contenta parvo. * Et Muliercula dicitur cum contemtu, quasi paupercula. 37. Coacta ingratiis.] Hoc est, invita. Et bene coacta et ingratiis. Nam aliquis *ingratiis* dicitur aliquid facere, qui invitus et coactus praeter voluntatem facit. 38. Postilla coepit victum volgo quaerere.] Sic in Andria, *Lana ac tela victum quaeritans.* Et recte victum, et non *cibum* protulit. *Cibus* est enim, qui delicatis praebetur: Victus, in parvis aridisque alimoniis est constitutus. *Virgil.* *Victum infelicem, baccas lapidosaque corna.* Postilla.] Antiquum est: nos autem dicimus *postea.* Quaerere.] Melius dixisset *quaeritare.* Quaerit enim, qui ad plenum et perpetuum reponit: *Quaeritat*, qui vix quotidie inquirendo victum invenit.

39. Sine magno intertrimento.] Id est, damno. De-

COMMENTARIUS.

33. In eandem fraudem incides.] H. e. In idem damnum. Vide ad And. V. 9. 8.

37. Proterruisti hinc.] H. e. Minis et terrore propulisti. Ita Plautus, Trin. III. 2. 77. *Mea opera* hinc proterritum *te, meaque avaritia autument.* Virgilius, Aen. XII. 291. *Adverso* proterret *equo.*

39. Intertrimento.] Quidquid ex metallis conflatis vel polien-

Haberi, quidvis dare cupis. nam, ut tu ſcias,
Quam ea nunc inſtructa pulchre ad perniciem ſiet:
Primum, jam ancillas ſecum adduxit plus decem,
Oneratas veſte, atque auro. Satrapes ſi ſiet
Amator, nunquam ſufferre ejus ſumtus queat,
Nedum tu poſſis. *Me.* Eſtne ea intus? *Ch.* Sit rogas?

CALPHURNIUS.

trimentum, ſecundum Varronem, a detritu dicitur: quod ea quae trita ſunt, minoris pretii ſint. INTERTRIMENTUM ab eo quod duo quae inter ſe trita et diminuta. A quo etiam *intertrigo* dicta. 40. QUIDVIS DARE CUPIS.] Et hoc eſt nimiae largitatis. * 41. NUNC.] Pro *multo*, alias pro *minimo* eſt, et ſic dixit quod ſupra VEHEMENS IN UTRAMQUE PARTEM. Ergo accipi poteſt pro qualitate ſententiae. 42. PRIMUM, JAM ANCILLAS.] Et hoc eſt ſignum, illam probe inſtructam ad expilandum amatores. * PLUS DECEM.] Dixit, quemadmodum dicimus, *magis decem*, in quibus MAGIS et PLUS ſunt adverbia. Solemus tamen ſaepius apponere QUAM, ut, *adduxit ſecum plus quam decem.* Verum auctorum uſus ſemper eſt ſequendus.

43. SATRAPES.] SATRAPES a Graecis provinciae praefectus dicitur. 45. NEDUM TU POSSIS.] NEDUM, hoc loco negative ponitur: ut, *Non crederem tibi obolum, nedum pro te effunderem ſanguinem.* Jam Chremes Bacchidem credit Cliniae eſſe amicam. Et obſerva Terentianam

COMMENTARIUS.

endo affabre factis perit, *intertrimentum* proprie dicitur. Livius, XXXII. 2. de argento: *Id quia probum non eſſe quaeſtores renunciaverant, experientibuſque pars quarta decocta erat, pecunia Romae mutua ſumta,* intertrimentum *ſuppleverunt.* Hinc pro quovis detrimento et damno ponitur. Cicero, Verr. Lib. I. cap. 50. *Cum in eo ſine ullo* intertrimento *convenerat jam, quemadmodum traderetur.*

NON POTEST HABERI.] Vide ad And. I. 1. 58.

41. INSTRUCTA AD PERNICIEM.] Ita Hec. II. 1. 6. *doctae ad malitiam.* Plautus, Bacchid. III. 1. 6. *Omnis* ad perniciem inſtructa *domus opime atque opipare.* Livius, I. 54. *Et dictis factiſque* ad fallendum inſtructis.

43. SATRAPES SI SIET.] Σατράπης vox Perſica eſt, origine Hebraea, notans praeſidem provinciae. Hi vero opulentiſſimi erant, et quaſi Reguli in Oriente. Ita Cicero Fam. XI. 10. *Non, ſi Varronis theſauros haberem, ſubſiſtere ſumtui poſſem.*

Sensi. namque ei unam coenam atque ejus comitibus
Dedi: quod si iterum mihi sit danda, actum siet.
Nam ut alia omittam, pytissando modo mihi
Quid vini absumsit! sic hoc, dicens; asperum,
Pater, hoc est; aliud lenius sodes vide.

CALPHURNIUS.

consuetudinem, qui inducit nihil sapere eos qui falluntur. * Est argumentum a majori ad minus, nam si non possit major, idem nec minor. 46. Sensi.] Hoc cum dolore dicere solemus in his, in quibus detrimentum ingens passi sumus. 47. Actum siet.] Actum est dicitur de ea re, de qua jam lata sit sententia, et est verbum desperantis.

48. Pytissando modo.] Bene pytissando. Nam *pytissare* proprie est parce vinum gustare, quasi tentandi gratia. Tale est verbum quo Plautus utitur, *cyathisso*, tale est et *graecisso*. Pytissando, id est, expressis labris exspuendo, dum saporem vini probat. 49. Sic hoc dicens, asperum.] Id est austerum. Secundum *Plinium* tria vini

COMMENTARIUS.

46. Unam ei coenam, atque ejus comitibus dedi.] Cicero, Fam. IX. 20. *Etiam Hirtio* coenam dedi *sine pavone.*

47. Actum siet.] Plautus, Poen. I. 1. 83. *Actum hodie de me est.*

48. Pytissando.] A Graeco πυτίζω, quod est, πτύω, fit Tarentinorum dialecto πυτίσσω. Est autem *pytissare*, vinum gustandi causa ore sumtum, postquam degustatum est, exspuere. Inde *pytisma* dicitur vinum ore rejectum. Vitruvius, VII. 4. *Ita conviviis eorum et quod poculis et* pytismatis *effunditur, simul atque cadit, siccessit.*

49. Sic hoc.] Formula mediocriter laudantis. q. d. *Vinum hoc* sic *est.* Belgice, *Zoo en Zoo.* Cicero, Fam. XV. 21. *Deinde, quod illa sive faceta sunt, sive* sic, *fiunt narrante te venustissima.*

Asperum.] H. e. Acerbum, nec satis maturum. Cato R. R. 107. *Vinum* asperum *quod erit*, lene *et suave, si voles facere, sic facito.*

50. Pater.] Appellatio honorifica ob aetatem provectam. Horatius, Epist. I. 54. *frater*, pater, *adde: Ut cuique est aetas, ita quemque facetus adopta.*

Vide.] H. e. Cura praeberi. Cicero, Tusc. Quaest. III. 19. *Demus scutellam dulciculae potionis; aliquid* videamus *et cibi.* Vide ad And. II. 6. 25.

Relevi dolia omnia; omnes serias;
Omnes sollicitos habui: atque haec una nox.

CALPHURNIUS.

sunt genera, *austerum*, *dulce*, et *tenue*. 51. RELEVI DOLIA.] Ut inquit *Plinius*, *In Italia resina vino condendo maxime probatur Brutia: circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt. Picantur autem protinus a canis ortu: dehinc perfunduntur marina aqua aut salsa, ac levi cinere sarmenti asperguntur. Dum igitur vina aperiuntur, dolia relinuntur.* * RELEVI.] Id est, perforavi. quae perforatio fieri non poterat, nisi prius auferretur aut lutum, aut limus, aut argilla, aut pix, aut resina, aut gypsus, quibus linebantur dolia, aut picabantur seu incrustabantur. *Linere*, est picare, id est, pice aliquid linere seu ungere, seu mavis incrustare, et alicui rei suppositum aliquid superducere, ut parietem linimus calce aut gypso, id est, incrustamus; dolium linimus pice etc. Et quemadmodum *retegere* significat tegmen auferre, sic RELINERE significat bitumen amovere, quo aliquid prius linitum erat. Et ita RELEVI DOLIA OMNIA significat, abstersi lutum vel terram tenacem ab omnibus doliis, ut in ea coena vinum varium apponeretur. Praeter autem praedictam significationem LINERE significat etiam deturpare. Inde *Litura*, id est, deturpatio facta atramento ducendo lineam per falsa scripta, ut fieri solet. OMNES SERIAS.] SERIA, dolium: et proprie vas fictile de limo oblongum. *Persius*, *Et o si Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro Hercule!* * Inde *Seriola*. *Persius*: *Seriolae veteris metuens deradere limum.* 52. SOLLICITOS HABUI.] Variis officiis et mini-

COMMENTARIUS.

51. RELEVI DOLIA OMNIA, OMNES SERIAS.] Uti *Linere* est obturare, ita *Relinere*, vasa obturata limo, pice, cera aperire. Erant autem *dolia* vasa majora, *seriae* minora. Uti vero in *doliis* vinum et oleum, ita in *seriis*, quae erant vasa fictilia, praeter vina etiam sal et salsamenta servabantur. Plautus, Capt. IV. 4. 9. *Cocum percontabatur, possentne seriae fervescere?* Vide porro Comment. majorem.

52. OMNES SOLLICITOS HABUI.] H. e. Commotos variisque ministeriis districtos reddidi. Plautus, Menaechm. IV. 2. 20. *Sicut me hodie nimis* sollicitum *cliens Quidam* habuit. Est vero *sollicita-*

Quid te futurum censes, quem assidue exedent?
Sic me Dî amabunt, ut me tuarum miseritum est,
Menedeme, fortunarum. *Me.* Faciat quod lubet:
Sumat, consumat, perdat, decretum 'st pati:
Dum illum modo habeam mecum. *Ch.* Si certum est tibi
Sic facere, illud permagni referre arbitror,
Ut ne scientem sentiat te id sibi dare.
Me. Quid faciam? *Ch.* Quidvis potius, quam quod cogitas:
Per alium quemvis ut des: falli te sinas

CALPHURNIUS.

steriis distractos: nihil significantius dicere potuit. Quid enim aliud est *sollicitare*, quam suo loco movere? *Solum* autem quin significet locum, quis dubitat? quum *exules* quoque dicantur ex solo patriae suae pulsi. SOLLICITOS igitur HABUIT omnes domesticos, qui hinc et inde ad ministrandum destinabantur. 53. QUEM EXEDENT?] Plus dixit, quam si, *cujus res*, dixisset. 54. SIC ME DÎ AMABUNT.] Pro *ament.* UT ME TUARUM MISERITUM EST.] Bene MISERITUM. Nam secundum nonnullos, *miserari* est flere et lamentari: MISERERI vero, miserationes alienis casibus exhibere. 56. SUMAT, CONSUMAT, PERDAT.] Quis hoc patre indulgentior? sed hoc contingere solet dum unicus est gnatus. SUMAT.] Accipiat. Alias *sumere* est eligere. *Sallustius in Jugurth. Sumat aliquem ex populo monitorem officii sui.* PERDAT.] Quod majus est, et quod finem consumendi habet, tertio loco posuit. 61. PER

COMMENTARIUS.

citare, *solo ciere*, teste Festo. Unde ipsum *mare sollicitum* dicitur Virgilio, Georg. IV. 262. quum stridet refluentibus undis.

53. QUID TE FUTURUM CENSES?] Ita solebant fere in re desperata. Ita Phorm. I. 2. 87. Plautus, Truc. II. 4. 63. Quid me futurum est, *quando miles venerit?*

EXEDENT.] Cujus fortunas omnes absument. Varro, Ephebo: *Crede mihi, plures dominos cervi* comedere, *quam canes.* Lucilius, IV. *Qui edit se, hic* comedit *me.* Vide Joh. Fred. Gronovii Observ. IV. 24.

59. UT NE SCIENTEM SENTIAT TE ID SIBI DARE.] Sensus est, *ut ne sentiat, te scientem id sibi dare.*

Technis per ſervulum. etſi ſubſenſi id quoque,
Illos ibi eſſe, et id agere inter ſe clanculum.
Syrus cum illo veſtro conſuſurrat: conferunt
Conſilia adoleſcentes: et tibi perdere
Talentum hoc pacto ſatius eſt, quam illo minam.
Non nunc de pecunia agitur: ſed illud, quomodo
Minimo periclo id demus adoleſcentulo.
Nam ſi ſemel tuum animum ille intellexerit,
Prius proditurum te tuam vitam, et prius
Pecuniam omnem, quam abs te amittas filium; hui,

CALPHURNIUS.

ALIUM QUEMVIS UT DES.] Quod ſalubrius praeceptum parentibus dari poteſt? Nulla enim re adoleſcentes magis corrumpuntur, quam nimia parentum indulgentia.

62. TECHNIS.] Id eſt fallaciis. SUBSENSI.] Bene SUBSENSI. Nam SUB, eſt temperamentum plenae pronuntiationis, ut, *ſubtriſtis*, *ſubridet:* non ad plenum triſtis, aut ridet. Et quum quinque ſint ſenſus: duo ſunt, viſus et auditus, quos nos magis ſenſibiles habemus, quam pecora. *Cicero*, *Non ſolum videam*, *ſed etiam audiam*. Duabus ergo rebus ſcimus, aut ratione, aut ſenſu: quibus maxime praeſtamus caeteris animalibus. Ergo ſenex dicit ſe ſenſu ſenſiſſe ſervulos fraudem parare. 71. QUAM ABS

COMMENTARIUS.

63. ILLOS IBI ESSE.] H. e. Id agere et moliri. Infra V. 2. 30. et V. 5. 19. Plautus, Mil. I. 1. 28. *At indiligenter* hic eram. Eadem ratione *eſſe in aliqua re* quis dicitur, qui intentus eſt rei. Vide Eun. IV. 7. 46.

64. CONFERUNT CONSILIA.] Qui de re quapiam inter ſe agunt, *conferre conſilia*, et ſimpliciter, *conferre* dicuntur. Plautus, Rud. II. 3. 8. *Omnes ſapientes decet* conferre *et fabulari.* Cicero Philipp. II. 15. *Cum illo aut ſermones aut* conſilia contulit *ſaepius?* Suetonius, Caeſ 80. Conſilia *in unum omnes* contulerunt.

66. TALENTUM.] Vide ad And. V. 4. 47.

70. PRODITURUM TE TUAM VITAM.] H. e. Periculo expoſiturum. Infra IV. 3. 29. Adelph. IV. 5. 58. Hec. IV. 4. 5. Ovidius, Faſt. IV. 715. *E duce lanigeri pecoris*, *qui* prodidit *Hellen*, *Sol abit.*

71. ABS TE AMITTAS.] Comici fere *Amittere*, et *Amittere à ſe*, pro *dimittere* uſurpant. Ita Phorm. III. 2. 22. Plautus paſſim.

72. QUAN-

Quantam fenestram ad nequitiam patefeceris!
Tibi autem porro ut non sit suave vivere.
Nam deteriores omnes sumus licentia.
Quodcunque inciderit in mentem, volet: neque id
Putabit, pravum an rectum siet, quod petet.
Tu rem perire, et ipsum, non poteris pati.

CALPHURNIUS.

TE AMITTAS FILIUM.] AMITTAS, pro *dimittas* dixit. Nam quod nos dicimus *dimittere*, antiqui etiam dicebant *amittere*. ut *Virgil. Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Grajos. Sallustius, Pactione amissa, publico consilio.* 72. AD NEQUITIAM.] Bene de adolescente, NEQUITIAM dixit: *nequitia* enim est luxus vitae prodigus atque effusus. *Ovidius*,

Nequitia est, quae te non finit esse senem.

74. NAM DETERIORES OMNES SUMUS LICENTIA.] Sententia proprie seni conveniens. Et DETERIORES, signantissime protulit. *deteriores* enim homines licentia a bono ad malum vertuntur. Est enim *pejus* a malo, quod in usu est, et creberrime frequentatur: *Deterius* vero, a bono: ut minoris sit meriti quam quod placet. *Virgilius* tertio Georg. *Deterior donec paulatim ac decolor aetas.*

76. PUTABIT.] *Putamus* enim instantia: *Reputamus* praeterita. PUTARE proprie purgare est. Et *arbores* et *vites* dicimur *putare*: hinc *putare* est cogitare: quia cogitando superflua mente recidimus. Est tamen *putare* ejus, qui simplicitate pectoris aberravit. *Cicero, Lapsus est: non putavit.* * RECTUM EST.] Nam, ut inquit *Cicero* ad He-

COMMENTARIUS.

72. QUANTAM FENESTRAM AD NEQUITIAM PATEFECERIS!] Foramen in pariete seu muro *fenestram* dixerunt. Virgilius, Aen. II. 482. *Ingentem lato dedit ore* fenestram. Sensus igitur est: *Quantam ei ad nequitiam praebueris occasionem!* Ita Suetonius, Tib. 28. *Si hanc* fenestram aperueritis, *nihil aliud agi sinetis.* Aliter Cicero, Fam. XIII. 18. *In omnibus novis conjunctionibus interest, qualis primus aditus sit, et qua commendatione* amicitiae fores aperiantur. Dixit autem NEQUITIAM pro ipsa lasciva lubidine. Ovidius, Heroid. XVII. 29. *Quae tua* nequitia *est, non his contenta fuisset.*

77. REM PERIRE.] Intelligit rem familiarem. Supra I. 1. 8. Adelph. V. 1. 9. Phorm. I. 2. 19. et passim alibi. Plautus, Aul. II. 4. 21. *Suam* rem periisse, *seque eradicarier.*

Dare denegaris; ibit ad illud ilico,
Quo maxume apud te se valere sentiet:
Abiturum se abs te esse ilico minabitur.
Me. Videre verum, atque ita uti res est, dicere.
Ch. Somnum hercle ego hac nocte oculis non vidi meis,
Dum id quaero, tibi qui filium restituerem.
Me. Cedo dextram: porro te idem oro ut facias, Chreme.
Ch. Paratus sum. *Me.* Scin', quid nunc facere te volo?
Ch. Dic. *Me.* Quod sensisti illos me incipere fallere,

CALPHURNIUS.

renn. *Rectum est, quod cum virtute et officio fit.* 80. MINABITUR.] *Minatur* etiam filius parenti, dum se carum animadvertit, et discessum simulat. 83. QUI.] Quomodo: et est sermo Comicus. RESTITUEREM.] *Redditur* cupientibus, ut domino servus. *Restituitur* cupiens, ut patriae civis. Et *redditur* et *restituitur* cupiens cupientibus: ut patri filius. * 84. CEDO DEXTRAM.] CEDO est verbum defectivum duas tantum personas habens secundas in singulari et in plurali, quod significat, *Da* vel *Date.* Probat Nonius, nitens dicto Enniano, cujus haec verba sunt: *Cedite manus vestras, measque accipite, et junctis manibus confirmetur foedus.* Quod exemplum clarius possit adduci illo? *cedo* igitur *dextram.* nos enim aut oraturi aut confirmaturi quicquam alicui, ejus dextram poscere solemus.

COMMENTARIUS.

78. IBIT AD ILLUD.] H. e. Eo confugiet; id arripiet. Infra IV. 5. 45.

82. SOMNUM HAC NOCTE OCULIS NON VIDI MEIS.] Proxime accedit ad phrasin sacram. Vide Genes. XXXI. 40. Ita Ovidius, Heroid. XVIII. 27. *His ego, si vidi mulcentem pectora* somnum *Noctibus.* Macrob. Saturn. VII. 3. *Vigilantissimus est Consul, qui in consulatu suo* somnum non vidit.

83. FILIUM RESTITUEREM.] Ita And. III. 3. 38. Eun. IV. 6. 8. Hec. V. 3. 20. Plautus, Capt. III. 4. 56. *Illum* restituam *huic: hic autem in Alidem me meo patri.*

84. CEDO DEXTRAM.] Formula foedus et amicitiam pangentium. Plautus, Curc. II. 3. 28. *Cedo tuam mihi dexteram.* Vide Serv. ad Virg. Aen. VII. 266.

87. MA-

Id ut maturent facere: cupio illi dare,
Quod volt: cupio jam videre. *Ch.* Operam dabo.
Syrus eſt prehendendus, atque adhortandus mihi.
A me neſcio quis exit: concede hinc domum,
Ne nos inter nos congruere ſentiant.
Paullum negoti mihi obſtat: Simus et Crito,
Vicini noſtri, hic ambigunt de finibus:
Me cepere arbitrum: ibo, ac dicam, ut dixeram,
Operam daturum me, hodie non poſſe his dare.
Continuo hic adero. *Me.* Ita quaeſo. Dî voſtram fidem!
Ita comparatam eſſe hominum naturam omnium,

CALPHURNIUS.

89. Apprehendendus.] In And. *Tuus pater me modo apprehendit.* * Prehendendus.] Deeſt ad. Sed ideo praetermiſit, quia dicturus erat, Adhortandus. 94. Me cepere arbitrum.] Arbiter dabatur his, qui de finibus regendis ambigerent. Dicitur enim arbiter judex: quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. * *Boëthius: Regendorum finium arbitri eſſe dicuntur, qui finalia litigia diſcernunt. Ut ſi fuerit orta contentio de finibus, eorum dirimatur arbitrio.* Cepere.] Id eſt, elegerunt. ut *Cicero: Aut capiendus auxilio locus.* * 96. Ita quaeso.] Dictum

COMMENTARIUS.

87. Maturent.] Quod celeriter, ſed ordine fit, *maturatur*, quod tumultuoſe, *feſtinatur*. Supra I. 1. 73.

89. Prehendendus.] H. e. In ipſo quaſi curſu intercipiendus et appellandus. Ita And. II. 2. 16. Phorm. IV. 3. 15.

91. Nos inter nos congruere.] Ita Plautus, Curc. II. 2. 14. *Sane illi* inter ſe congruunt *concorditer.*

93. Vicini ambigunt de finibus: me cepere arbitrum.] Cicero, de Legib. I. 21. *Ex hac autem non rerum, ſed verborum diſcordia, controverſia nata eſt de Finibus.* Et poſt pauca: *Tres arbitri fines regemus.* Lites enim hae raro deferebantur ad judicem, ſaepius ad arbitrum, ſeu vicinum, qui conſenſu utriſque partis *capiebatur*, h. e. eligebatur. Vide Comment. majorem; et Juſtin. I. 10. et II. 2.

97. Ita comparatam esse hominum naturam omnium.] Imitatus eſt Lactantius, de Falſa Sapientia; cap. 4. *Nemo poteſt de ſe recte judicare. Quod nobilis Poëta teſtatur:* Ita enim comparatam

 eſſe

Aliena ut melius videant, et dijudicent,
Quam sua? an eo fit, quia in re nostra, aut gaudio
Sumus praepediti nimio, aut aegritudine?
Hic mihi quanto nunc plus sapit, quam egomet mihi!
Ch. Dissolvi me, otiosus operam ut tibi darem.

CALPHURNIUS.

abeunte Chremete. 98. ALIENA MELIUS UT VIDEANT, ET JUDICENT QUAM SUA.] Huic illud *Cic.* libro primo Officiorum contrarium est: *Est enim difficilis cura rerum alienarum: quanquam Terentianus ille Chremes, humani nihil a se alienum putat. Sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quae nobis ipsis aut prospera, aut adversa eveniunt, quam illa, quae caeteris: quae quasi longo intervallo interjecto videmus: aliter de illis, ac de nobis, judicamus.*

* 102. DISSOLVI.] Excusavi. quasi qui foret promissione ligatus sua.

COMMENTARIUS.

esse hominum naturam omnium, ut aliena melius videant, et dijudicent, quam sua?

98. ALIENA UT MELIUS VIDEANT.] H. e. Intelligant. And. IV. 3. 23. Phaed. IV. 9. 4. *Hac re* videre *nostra mala non possumus.* In eandem sententiam dixit Cicero, Fam. IX. 26. *O mi Furni, quam tu causam tuam non nosti, qui alienas tam facile discas!* Et Tusc. III. 30. *Est enim proprium stultitiae, aliorum vitia cernere, oblivisci suorum.*

99. GAUDIO SUMUS PRAEPEDITI.] Etiam amore et benevolentia praepedimur, ne verum videamus. Cicero, Coel. 19. *Inerat, nisi me propter benevolentiam forte fallebat, ratio et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata.* Plinius, IV. Epist. 27. *Aliquot annis, puto, nihil generis ejusdem absolutius scriptum, nisi forte me fallit aut amor ejus, aut quod me ipsum laudibus evexit.*

100. AEGRITUDO.] Vide ad And. V. 5. 5.

102. DISSOLVI ME.] Ita infra IV. 3. 34. Phorm. I. 2. 37. Plautus, Merc. I. 2. 54.

Obsecro, dissolve *jam* me: *nimis diu animi pendeo.*

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA SECUNDA.

SYRUS. CHREMES.

Sy. HAc illac circumcursa: inveniendum 'st tamen
Argentum: intendenda in senem est fallacia.
Ch. Num me fefellit, hosce id struere? videlicet
Ille Cliniae servus tardiusculus est:

CALPHURNIUS.

1. HAC ILLAC CIRCUMCURSA.] *Jucundus error, in quo herus a servo decipitur, quem credit alteri fallaciam intendere, dum sibi tenditur: et sic eum aggreditur de fallacia in alterum.* * HAC ILLAC.] Hoc dicit servus admonens se ipsum. 2. INTENDENDA.] Verbum a venatoribus translatum, qui retia *intendunt* ad feras capiendas. Quia ergo parat senem fallere, INTENDENDA dixit. Vel a sagittis atque arcu. IN SENEM.] Cum stomacho servili, SENEM dixit. In Andria, *Quantum intellexi modo senis sententiam.* 3. NUM ME FEFELLIT.] Idem superius: *Etsi subsensi id quoque, illos ibi esse.* Et hic est error, credi se-

COMMENTARIUS.

1. INVENIENDUM EST ARGENTUM.] Ita Plautus, Asin. II. 1. 4. Inveniundo argento *ut fingeres fallaciam.*

2. INTENDENDA.] Explicat Calphurnius. Phorm. II. 2. 16. Pacuvius: *Sed cum* contendi *nequitum, tum clam* tendenda est plaga. Sed et machinae bellicae *intendi* dicuntur in arces et oppida oppugnanda. Plautus, Bacchid. IV. 4. 58. *De ducentis nummis primum* intendebam *balistam in senem.* Unde et *expugnari* quis dicitur, à quo vix tandem quid obtinetur.

3. NUM ME FEFELLIT?] Haec Chremes secum; qui idem Menedemo dixit supra, III. 1. 62. seqq. Plautus, Bacchid. II. 3. 64. *Non me fefellit. sensi.* Cicero, Philipp. II. 36. *Num me igitur fefellit?* Virgilius, Aen. IV. 96. *Nec me adeo fallit.*

STRUERE.] H. e. Moliri. machinari. Virgilius, Aen. IV. 235. *Quid struit?*

4. TARDIUSCULUS.] Qui parum celeriter quid arripiunt ingenio, *tardi* et *tardiusculi* vocantur. Cicero, L. Agrar. III. 2. *Sed quem vestrum tam* tardo ingenio *fore putavit?*

Idcirco huic nostro tradita 'st provincia.
Sy. Quis hic loquitur? perii! numnam haec audivit?
Ch. Syre, *Sy*. Hem!
Ch. Quid tu istic? *Sy*. Recte equidem. sed te miror, Chreme,
Tam mane, heri qui tantum biberis. *Ch*. Nihil nimis.
Sy. Nihil narras? visa vero 'st, quod dici solet,
Aquilae senectus. *Ch*. Eia! *Sy*. Mulier commoda, et

CALPHURNIUS.

nem Menedemum, dum Syrus de Chremete ipso intelligit. 5. PROVINCIA.] Onus dicitur cujuslibet rei gerendae. Nam acquisitae bello longe ab Italia regiones, PROVINCIAE dictae sunt, a *porro*, vel a *procul vincendo*: ad quas Praetores, quia cum officio mittebantur, officia quoque PROVINCIAE nominantur. 7. RECTE.] Joco vult Syrus deflectere orationem in aliud, et subterfugere heri reprehensionem. * 8. TAM MANE.] Ἔλλειψις. deest, *vigilare*, aut tale quid. 10. AQUILAE SENECTUS.] *Plinius* lib. 10. Natur. Historiae, de aquilis haec refert, *Oppetunt non senio, nec aegritudine, sed fame, in tantum superiore accrescente rostro, ut aduncitas aperiri non queat.* Igitur *aquila*, tantum in senectute bibit, vel de praeda sanguinem sugit: ex quo proverbium in senes, qui plus bibunt, quam comedunt. * *Plinius* de ebrio inquit: *Hinc pallor et genae pendulae, oculorum ulcera, tremulae manus.* Divus *Hiero-*

COMMENTARIUS.

5. PROVINCIA.] Vide ad Phorm. I. 2. 22.

7. RECTE EQUIDEM.] Vim particularum cepit Calphurnius. Ita Adelph. IV. 5. 19. Hec. III. 2. 20. Ubi vide Donatum. Nec aliter 2 Reg. IV. 23.

10. AQUILAE SENECTUS.] Gr. Ἀετοῦ γῆρας. Erasmus in Chiliadibus explicat *vividam et viridem*. Ajunt autem Aquilam senio confectam, quum jam carnibus praedae ob rostrum nimis aduncum vesci nequeat, sanguinem exsugere, eoque victitare. Quando id voluerit Syrus, Chremetem cibi quidem, non etiam vini parcum fuisse.

MULIER COMMODA.] Qui novit accommodare se alteri, *Commodus* dicitur. Cicero, pro Murena, c. 31. *Quenquamne existimas Catone, proavo tuo*, commodiorem, *comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis?*

11. FA-

Faceta, haec meretrix. *Ch.* Sane, idem viſa 'ſt mihi.
Sy. Et quidem hercle forma luculenta. *Ch.* Sic ſatis.
Sy. Ita non ut olim, ſed uti nunc, ſane bona:
Minimeque miror, Clinia hanc ſi deperit.
Sed habet patrem quemdam avidum, miſerum, atque aridum,

CALPHURNIUS.

nymus de aquila inquit: *Aquila cum ſenuerit, gravantur ipſius pennae et oculi, quaeritque fontem et erigit pennas, et colligit in ſe calorem, et ſic oculi ejus ſanantur, et in fontem ſe ter mergit, et ita ad juventutem redit.* Eia!] Eia interdum hortantis eſt, nunc correctionem ſignificat. Mulier commoda.] A commendatione meretricis incepit, ut melius perſuadeat Cliniam deperire hanc, cum ſit amica Clitiphonis. 11. Faceta.] Bene de meretrice faceta dixit. Nam *facetus* eſt, qui facit verbis quod vult. Poteſt etiam referri ad formam corporis, ut ſignificatio vocabuli indicat. 13. Ita non ut olim.] Praeterita ſemper praeſentibus praeferuntur, et magis commendantur. * 14. Deperit.] Id eſt, ardentet amat. Nam amator ejus amore, quam amat, *perire* dicitur. Nam *perditus eſt*, qui inſano eſt captus amore. Inde dicimus *deperio illam.* 15. Aridum.] Tranſlatio a terra, quae nihil profert.

COMMENTARIUS.

11. Faceta.] Id maxime ad verba et dicta refertur. Cicero, Off. I. 29. *Multaque multorum* facete *dicta.* Juvenalis, IX. 10. *conviva joco mordente* facetus.

12. Forma luculenta.] H. e. feſtiva et hilaris. Quo ſenſu *diem luculentum* dixit Plautus, Epid. III. 2. 5.

Sic satis.] Formula mediocriter laudandi.

13. Uti nunc.] H. e. Quales nunc vulgo ſunt formae mulierum. Cicero, Att. XIV. 16. *Nunquam ille mihi ſatis laudari videbitur, quum ita laudabitur:* quomodo nunc eſt.

14. Deperit.] H. e. Perdite amat. Locutio Plauto valde familiaris.

15. Avidum, miserum atque aridum.] Expreſſio ſummae avaritiae. Plautus, Perſ. II. 3. 14. *triparcos homines, vetulos, a*vidos, aridos. Eſt vero avidus undique corradens pecuniam; Eun. I. 2. 51. Miser, qui quum habeat, uti non audet. Horatius, Arte, 170. *Quaerit, et inventis* miſer *abſtinet, et timet uti.* Aridus eſt tenax, nec ulli quidquam largiens. Plautus, Aul. II. 4.

Vicinum hunc: noſtin'? at quaſi is non divitiis
Abundet, gnatus ejus profugit inopia.
Scin' eſſe factum, ut dico? *Ch.* Quid ego neſciam?
Hominem piſtrino dignum. *Sy.* Quem? *Ch.* Iſtunc ſervolum
Dico adoleſcentis. *Sy.* Syre, tibi timui male.
Ch. Qui paſſus eſt id fieri. *Sy.* Quid faceret? *Ch.* Rogas?
Aliquid reperiret, fingeret fallacias,
Unde eſſet adoleſcenti, amicae quod daret:
Atque hunc difficilem invitum ſervaret ſenem.
Sy. Garris. *Ch.* Haec facta ab illo oportebant, Syre.
Sy. Eho! laudas? quaeſo, heros qui fallunt? *Ch.* In loco

CALPHURNIUS.

17. PROFUGIT.] Superius, *In Aſiam ad regem militatum abiit.* Hinc *profugus* dictus proprie, qui procul a ſedibus ſuis vagatur. 19. HOMINEM PISTRINO DIGNUM.] Ambigue, an de Dromone, an de Syro, a quo bene annotarentur ſenum vitia. Et ſecum haec dixit. 20. SYRE, TIBI.] Et hoc ſecum. * Id eſt, ne quid mali accideret tibi, nam jam mihi neſcio quid praeſagit animus mali. * 24. DIFFICILEM] Moroſum. SERVARET SENEM.] Bene SERVARET, dixit, de eo qui penitus ſe perderet, et continuis excruciaret laboribus. 26. EHO! QUAESO.]

COMMENTARIUS.

4. 18. *Pumex non eſt aeque* aridus, *atque hic eſt ſenex.*

20. TIMUI MALE.] H. e. valde. Ita infra IV. 1. 15. Hec. III. 2. 2. Plautus, Curc. V. 3. 6. *Peſſume metui.*

22. FINGERET FALLACIAS.] Ita Plautus, Aſin. II. 1. 2. *Argento comparando* fingere fallaciam.

24. DIFFICILEM.] H. e. Moroſum, nec facilem exoratu. Lucilius, VII. *Triſtes*, difficiles *ſumu', faſtidimu' bonorum.* Cicero, Nat. Deor. III. 29. *Parentem habere avarum, illepidum, in liberos*
Difficilem, *qui te nec amet, nec ſtudeat tui.*
Idem, de Senect. 18. *At ſunt moroſi et anxii, et iracundi, et* difficiles ſenes; *ſi quaerimus, etiam avari.*

25. GARRIS.] Vide ad Phorm. III. 2. 11.

OPORTEBANT.] Vide ad And. III. 2. 1.

26. IN LOCO.] Opportuno tempore. Adelph. II. 2. 8. Hora-

Ego vero laudo. *Sy.* Recte ſane. *Ch.* Quippe quia
Magnarum ſaepe id remedium aegritudinum 'ſt.
Huic jam manſiſſet unicus gnatus domi.
Sy. Jocon' an ſerio illaec dicat, neſcio:
Niſi mihi quidem addit animum, quo lubeat magis.
Ch. Et nunc, quid exſpectat, Syre? an dum hinc denuo
Abeat, cum tolerare hujus ſumtus non queat?
Nonne ad ſenem aliquam fabricam fingit? *Sy.* Stolidus eſt.
Ch. At te adjutare oportet adoleſcentuli
Cauſa. *Sy.* Facile equidem facere poſſum, ſi jubes:
Etenim quo pacto id fieri ſoleat, calleo.
Ch. Tanto hercle melior. *Sy.* Non eſt mentiri meum.

CALPHURNIUS.

EHO, modo interjectio eſt interrogantis: alias admirantis: alias ad ſe vocantis. * IN LOCO.] Opportune.

28. QUIA MAGNARUM SAEPE ID REMEDIUM AEGRITUDINUM 'ST.] Ipſum fallere in tempore, quidam de officiis ſcribentes, rectum putaverunt. * Nam Medici aegrotos ſaepe fallunt. * 31. QUO LUBEAT MAGIS.] Id eſt, magis placeat heros a ſervis decipi, quod ut viderit, ſaeviat in me, et me in piſtrinum dedat. 34. ALIQUAM FABRICAM.] Tranſlatio ab his, qui expugnaturi oppida, machinamenta belli ad id praeparant. STOLIDUS EST.] Superius, *Ille Cliniae ſervus tardiuſculus eſt.* Et proprie STOLIDUS eſt, qui proxime accedit ad naturam ſenſumque pecudum.

37. CALLEO.] Id eſt, callide ſcio. * 38. NON EST

COMMENTARIUS.

ratius, Carm. IV. 12. 28. *Dulce eſt deſipere* in loco. Adde Manutium ad Cic. Fam. XI. 16.

33. TOLERARE SUMTUS.] Ita Salluſtius, Catil. 24. *Ingentes* ſumtus *ſtupro corporis* toleraverat. Sed *tolerare famem* dixit Caeſar, B. G. I. 28. *tolerare inopiam*, Salluſtius, Catil. 37. *tolerare vitam*, Juſtinus, XLIII. 3.

34. AD SENEM ALIQUAM FABRICAM FINGIT.] H. e. Dolum aut fraudem molitur. Cicero, Nat. Deor. III. 29. e veteri Poëta:

Neque quo pacto fallam, neque quid inde auferam,
Nec quem dolum ad eum, *aut* machinam commoliar,
Scio quidquam.

38. TANTO, HERCLE, MELIOR.] Formula laudandi alterum, cui

Ch. Fac ergo. *Sy.* At heus tu! facito dum eadem haec memineris,
Si quid hujus simile forte aliquando evenerit,
Ut sunt humana, tuus ut faciat filius.
Ch. Non usus veniet, spero. *Sy.* Spero hercle ego quoque.
Neque eo nunc dico, quo quidquam illum senserim:
Sed si quid, ne quid. quae sit ejus aetas, vides.
Et nae ego te, si usus veniat, magnifice, Chreme,
Tractare possim. *Ch.* De istoc, quum usus venerit,
Videbimus, quid opus sit: nunc istuc age.
Sy. Numquam commodius unquam herum audivi loqui,

CALPHURNIUS.

MENTIRI MEUM.] In promissione dicit, non in fallendo.

39. AT HEUS TU!] Jam providet fallaciae, quam mente conceperat: quo facilius mereatur veniam, si quid struxerit in herum. 44 SED SI QUID, NE QUID.] Ἀποσιώπησις. quasi dicat, *Si quid evenerit.* QUAE SIT EJUS AETAS, VIDES.] Quae amori est obnoxia. 45. ET NAE.] Pro *valde.* * USU VENIAT.] *Usu venire* significat *evenire*, ut saepe licet videre in Epistolis Ciceronis. MAGNIFICE.] Bene MAGNIFICE dixit, memor verborum Chremetis, qui supra dixit, *Heros falli a servis, aliquando esse remedium magnarum aegritudinum.* 46. TRACTARE.] Superius,

COMMENTARIUS.

cui contrarium est, *Tanto nequior.* Adelph. IV. 1. 12. Vide Interpretes ad Phaed. III. 5. 3.

NON EST MENTIRI MEUM.] Ita Lucilius: *Homini amico et familiari* non est mentiri meum. Infra, IV. 5. 34. *non est mea simulatio.*

41. UT SUNT HUMANA.] H. e. Prout est conditio humanarum rerum. Plautus, Cistell. I. 3. 4. Ut sunt humana, *nihil est perpetuum datum.*

42. NON USUS VENIET.] H. e. Non accidet. Ita mox, versu 45. et Adelph. V. 6. 7. Plautus, Cistell. I. 2. 28. *Si quid usus venerit.*

44. SI QUID, NE QUID.] H. e. Si quid forte evenerit, ne quid mihi succenseas, aut culpam in me conferas.

QUAE SIT EJUS AETAS, VIDES.] Ita And. I. 5. 51.

Quo

Nec quum male facerem, crederem mihi impunius
Licere. quisnam a nobis egreditur fora?

CALPHURNIUS.

Quo pacto id fieri soleat, calleo. 50. QUISNAM A NOBIS EGREDITUR FORAS?] Παρασκευὴ alterius Scenae.

ACTUS TERTII

SCENA TERTIA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Ch. QUID istuc, quaeso? qui istic mos est, Clitipho? itane fieri oportet?
Cl. Quid ego feci? *Ch.* Vidin' ego te modo manum in sinum huic meretrici
Inserere? *Sy.* Acta haec res est. perii! *Cl.* Mene? *Ch.* Hisce oculis; ne nega.

CALPHURNIUS.

1. QUID ISTUC, QUAESO?] *In hac Scena Syrus hero persuadet, quod multum facit ad extorquendum argentum.* QUID ISTUC?] *Viderat Chremes filium ludentem cum Bacchide, quam Cliniae esse credebat. Et bene expressit objurgationem paternam saepe repetendo.* 2. HUIC MERETRICI.] Plus intulit, quam si dixisset, *mulieri.* 3. ACTA HAEC RES.] Verbum desperantis. Timebat

COMMENTARIUS.

2. MANUM IN SINUM HUIC MERETRICI INSERERE.] Aliter Ovidius, Heroid. XX. 141. *Contrectatque sinus, et forsitan oscula jungit.* Quandoque autem *sinus* integram vestem in muliere notat, Propertius, I. 2. 1.

Quid juvat ornato procedere, vita, capillo,
Et tenues Coa veste movere sinus?

3. ACTA HAEC RES EST.] Formula despondendi animum. Plautus, Rud. III. 3. 31. Acta haec res est. *Certum est moriri.* Vide ad Eun. I. 1. 9.

MENE?] Quasi negantis est per admirationem. Ita And. V. 2. 8.

HISCE OCULIS.] Ita Adelph. II. 3. 31. Hec. III. 3. 3. Plautus, Mil. II. 4. 15. PH. *Tun' me vidisti?* SC. *Atque* his *quidem* oculis.

4. NON

Facis adeo indigne injuriam illi, qui non *abstineas manum.
Nam istaec quidem contumelia 'st:
Hominem amicum recipere ad te, atque ejus amicam subagitare.
Vel heri in vino, quam immodestus fuisti! *Sy.* Factum. *Ch.* Quam molestus!
Ut equidem, ita me Dî ament! metui, quid futurum denique esset:
Novi ego amantium animum: advertunt graviter, quae non censeas.

CALPHURNIUS.

enim Syrus, ne ob hoc fallacia ejus detegeretur. ME-NE?] More filiorum, quod commiserat, patri audacter negat. * HISCE OCULIS.] Δεικτικῶς et cum emphasi. 4. FACIS ADEO INDIGNE INJURIAM ILLI.] Bene pater post objurgationem, ad admonitionem transit. 7. VEL HERI.] Ingerit aliud malefactum inter admonitionem, ut solent patres. * FACTUM.] Fatetur servus, eum fuisse immodestum in vino. Nisi etiam capiatur FACTUM, sicut ACTUM EST, ut sit desperantis dictum. 8. UT EQUIDEM METUI.] Ut pro *quantum*, vel pro *qualiter*. *Virgilius. Ut vidi, ut perii.* 9. ADVERTUNT GRAVITER.] Quia in

COMMENTARIUS.

4. NON ABSTINEAS MANUM.] Lucilius, Lib. XXVIII. *Tu, qui iram indulges nimis*, manus abstinere *à muliere melius est.* Plautus passim. Idem infra versu 29. dixit, *comprimito manus.*

6. AMICAM SUBAGITARE.] H. e. Nequiter et per lasciviam attrectare. Plautus, Merc. I. 2. 90. *Scelestus* subagitare *coepit.*

7. VEL HERI.] Emphasis est in particula VEL. Ita Cicero, de literis, Fam. II. 13 Vel *quas proxime acceperam, quam prudentes!*

IN VINO.] Gr. παρ' οἴνῳ. Plautus, Truc. IV. 4. 1.

Elitea et lutea est meretrix, nisi quae sapit in vino *ad rem suam.*

Cicero, Catil. II. 5. *Quod si* in vino *et alea comissationes solum et scorta quaererent.* Ita *post vina* dixit Horatius, Carm. I. 18. 5.

QAM IMMODESTUS FUISTI!] Plautus, Curc. I. 3. 45. *Auro contra cedo* modestum *amatorem.* Cicero, Off. I. 29. *Ipsumque genus jocandi non profusum, nec* immodestum, *sed ingenuum.*

8. UT METUI.] H. e. Quam metui. Ita Eun. II. 2. 43 Inf. IV. 1. 15.

9. ADVERTUNT.] Propter suspiciones, quae in amore insunt; Eun.

Cl. At mihi fides apud hunc est, nihil me istius facturum, pater.
Ch. Esto: at certe concedas hinc aliquo ab ore eorum aliquantisper.
Multa fert libido: ea prohibet facere tua praesentia.
Ego de me facio conjecturam: nemo 'st meorum amicorum hodie,
Apud quem expromere omnia mea occulta, Clitipho, audeam:
Apud alium prohibet dignitas: apud alium ipsius facti pudet:
Ne ineptus, ne protervus videar: quod illum facere credito.
Sed nostrum 'st intelligere, utcumque, atque ubicumque opus sit, obsequi.

CALPHURNIUS.

amore omnia suspecta sunt. * 10. MIHI FIDES.] Arcta familiaritas, cum alter de altero in re Venerea nihil suspicatur. 11. ESTO.] Verbum concedentis. CONCEDAS ALIQUO.] Et hoc quaerit Syrus, ut abigatur Clitipho ab amica, ne Chremes ejus esse animadvertat. 13. EGO DE ME FACIO CONJECTURAM.] Patres conantur monere filios aut proprio exemplo, aut aliorum. 16. NE INEPTUS,

COMMENTARIUS.

Eun. I. 1. 15. Ita Virgilius, IV. 296. *quis fallere possit amantem?* Statius, Theb. II. 335. *nil transit amantes.*

10. MIHI FIDES APUD HUNC EST.] Ita Plautus, Amph. II. 1. 5. *Facis, ut tuis nulla apud te sit fides.*

11. CONCEDAS HINC ALIQUO AB ORE EORUM.] H. e. E conspectu. Cicero, Catil. I. 7. *Si te parentes timerent, aut odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses; opinor*, ab eorum oculis aliquo concederes.

12. MULTA FERT LIBIDO.] H. e. Adportat. permittet. Sallustius, Catil. 21. *Alia omnia, quae bellum atque* lubido *victorum* fert.

13. EGO DE ME FACIO CONJECTURAM.] Ita Plautus, Cas. II. 3. 8. *Hanc* ego de me conjecturam *domi* facio, *magis quam ex auditis.*

14. EXPROMERE OCCULTA.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 4. 9. *Ubicunque usus siet, pectore* expromat *suo.*
Contra Sallustius, Catil. 10. *Aliud clausum in pectore, aliud in lingua* promtum *habere.*

Sy. Quid iſtic narrat? *Cl.* Perii! *Sy.* Clitipho, haec ego praecipio tibi,
Hominis frugi et temperantis functus officium. *Cl.* Tace ſodes.
Sy. Recte ſane. *Ch.* Syre, pudet me. *Sy.* Credo; neque id injuria.
Quin mihi moleſtum 'ſt. *Cl.* Pergin' hercle? *Sy.* Verum, dico quod videtur.
Cl. Non accedam ad illos? *Ch.* Eho! quaeſo, una accedundi via 'ſt?
Sy. Actum 'ſt. hic prius ſe indicarit, quam ego argentum effecero.

CALPHURNIUS.

NE PROTERVOS.] INEPTUS quoad dignitatem. * Cicero in II. de Oratore: *Nam qui aut, tempus quid poſtulet, non videt, aut plura loquitur, aut ſe oſtentat, aut eorum, quibuſcum eſt, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus eſt, is* INEPTUS *eſſe dicitur.* PROTERVUS dicitur importunus, qui alteri eſt impedimento, vel ſi per impotentiam mentis obvium cubito feriat, aut contumelia ſibi cedere cogat.

18. QUID ISTIC?] Syrus ſecum loquitur, timens ſuae fallaciae. 19. FRUGI.] Utilis et neceſſarius: a *frugibus*, quae quod his fruantur dictae ſunt. Inde *fructus* et *frumentum*. *Frui* autem eſt veſci: a *frumine*, quae eſt ſumma pars gulae. SODES.] Eſt adverbium blandientis. * TACE SODES.] Ab illo conſilio longe alienus Clitipho illum ſermonem interrupit, nec audire voluit. 21. QUIN MIHI MOLESTUM 'ST.] QUIN pro *etiam*. MIHI habet emphaſin. MIHI, qui non ſum pater. PERGIN'.] Iraſcitur Clitipho, ſervum adverſus ſe loqui. 22. EHO!] Hoc loco admonentis eſt. UNA VIA.] Scilicet honeſta: nec impudice agas. 23. ACTUM 'ST.] Semper deſperantibus hoc verbum datur. HIC PRIUS.] Haec ſecum loquitur.

COMMENTARIUS.

19. FRUGI ET TEMPERANTIS.] Utrumque et Cicero conjunxit, Tuſc. III. 8. *Qui ſit* frugi *igitur, vel ſi mavis, moderatus, et* temperans, *eum neceſſe eſt eſſe conſtantem.*

23. ARGENTUM EFFECERO.] Supra II. 3. 81.

24. AUS-

Chreme, vin' tu homini stulto mihi auscultare? *Ch.* Quid faciam? *Sy.* Jube hunc
Abire hinc aliquo. *Cl.* Quo hinc abeam ego? *Sy.* Quo? quo lubet: da illis locum.
Abi deambulatum. *Cl.* Deambulatum! quo? *Sy.* Vah! quasi desit locus.
Abi sane istac, istorsum, quo vis. *Ch.* Recte dicit. censeo.
Cl. Dî te eradicent, Syre, qui me hinc extrudis. *Sy.* At tu pol tibi istas
Posthac comprimito manus.
Censen' vero? quid illum porro credis facturum, Chreme,
Nisi eum, quantum tibi opis Dî dant, servas, castigas, mones?

CALPHURNIUS.

26. DEAMBULATUM! QUO?] Bene impotentia amantis exprimitur. nec pater, nec Syrus, nec deliberatio ante facta removere poterant Clitiphonem ab amica. * 28. ERADICENT.] Funditus ac radicitus te evellant, et de medio tollant. Dum haec cum indignatione proferret, percussit Syrum. 29. AT ISTAS COMPRIMITO MANUS.] Subticet percussionem: ne surgat in tragicum cothurnum. * 30. QUID ILLUM PORRO.] Vel indignatus servus haec

COMMENTARIUS.

24. AUSCULTARE.] Obedire et obsequi. Caecilius, Embono:

Audire, ignoti quod imperant, soleo, non auscultare.

Pacuvius, Chryse: *Magis audiendum, quam* auscultandum *censeo.* Plautus, Cas. II. 2. 31. *Tacesis, stulta, et mihi* ausculta.

25. DA ILLIS LOCUM.] Ita Phorm. III. 2. 37.

26. ABI DEAMBULATUM.] Formula, qua utebantur, quoties quem amotum vellent. Supra II. 3. 139. Plautus, Pseud. I. 3. 29. *Ambula tu.*

28. DI TE ERADICENT.] Vide ad And. IV. 4. 22.

29. COMPRIMITO MANUS.] Vide supra Vs. 2. Ita Livius, VII. 13. *Cur veteranus dux, fortissimus bello,* compressis, *quod ajunt,* manibus, *sedeas?* Aliter supra, versu 4. et Adelph. IV. 2. 26.

31. SERVAS.] H. e. Observas et custodis. Phaedrus, III. 10.

Ch. Ego iſtuc curabo. *Sy.* Atqui nunc, here, hic tibi adſervandus eſt.
Ch. Fiet. *Sy.* Si ſapias. nam mihi jam minus, minuſque obtemperat.
Ch. Quid tu? ecquid de illo, quod dudum tecum egi, egiſti, Syre? aut
Repperiſti, tibi quod placeat? an nondum etiam? *Sy.* De fallacia
Dicis? ſt! inveni nuper quandam. *Ch.* Frugi es. cedo, quid eſt?
Sy. Dicam: verum, ut aliud ex alio incidit. *Ch.* quidnam, Syre?
Sy. Peſſuma haec eſt meretrix. *Ch.* Ita videtur. *Sy.* Immo ſi ſcias.
Vah! vide, quod inceptet facinus. fuit quaedam anus Corinthia

CALPHURNIUS.

dicit, vel ſervili more aſtute tractat ſenem. 34. QUID TU?] Bene amoto filio de fallacia erga Menedemum exquirit. DE ILLO.] Sic dicere ſolent, qui de re aliqua peragenda inter ſe loquuntur. 37. UT ALIUD EX ALIO INCIDIT.] Multa eſſe fingit, ut veriſimilius ſi quod finxerit. 38. PESSUMA HAEC EST MERETRIX.] Contrarium illud quod ſuperius dixit, *Mulier commoda, et faceta, haec eſt meretrix.* Sed hoc loco PESSUMAM appellat: utpote quae teneat virginem, quam Syrus *illi relictam arrhaboni* fingit: et haec eſt valens cauſſa ad extorquendum argentum. 39. INCEPTET.] *Incipere* et *inceptare*, magnorum eſt facinorum et audaciae. In Eunucho, *Quid inceptas*,

COMMENTARIUS.

23. *Aetatem adultam* ſervans *diligentius.* Ubi vide Cl. Burm. et ad Petron. 85. et Quinctil. Inſtit. I. 2.

32. ADSERVANDUS.] Diligenter ſervandus. Catullus, XVIII. 15.

Et puella tenellulo dilicatior haedo,
Adſervanda *nigerrimis diligentius uvis.*

37. UT ALIUD EX ALIO INCIDIT.] Ita Quinctilianus, Inſtit. IX. 2. *Aliud ex alio ſuccurrit mihi.*

40. DE-

Hic: huic drachmarum argenti haec mille dederat mutuum.

Ch. Quid tum? *Sy.* Ea mortua 'st: reliquit filiam adolescentulam.

Ea relicta huic arrhaboni est pro illo argento. *Ch.* Intelligo.

Sy. Hanc secum huc adduxit, eaque est nunc ad uxorem tuam.

Ch. Quid tum? *Sy.* Cliniam orat, sibi uti id nunc det; illam illi tamen

Post daturam. mille nummûm poscit. *Ch.* Et poscit quidem! *Sy.* Hui!

CALPHURNIUS.

Thraso? * 40. DRACHMARUM.] DRACHMA pondus est, constans, ut vult *Priscianus*, ex tribus scrupulis, seu decem et octo siliquis. Sumitur etiam pro genere quodam monetae, propterea quod numismata antiquitus ponderabantur. * MILLE.] Hic MILLE singularis est numeri et substantivum, de quo multa *Gellius*. Jungitur autem semper genitivo, propterea quia substantivum est. Sed MILLE adjectivum et numeri pluralis substantivo jungitur in similitudine generis, numeri et casus. 41. ARRHABONI.] Pignori; hoc loco intelligas. ARRHABON dicitur merces, corollarium: et est quod prius datur, ut reliquum reddatur. 45. MILLE NUMMUM.] Tale et illud, *mille homi-*

COMMENTARIUS.

40. DEDERAT MUTUUM.] Ita Plautus, Trin. IV. 3. 48. talentum mutuum

Quod dederam, *talento inimicum mihi emi, amicum vendidi.*

42. RELICTA HUIC ARRHABONI.] Pars pretii, quae datur initio contractus, ut fides constet, *Arrha* et *Arrhabo* vocatur. Plautus, Mostell. III. 1. 115. *Sed* arrhaboni *dedit has quadraginta minas.* Est et *Arrhabo* annulus aliudve quid restituendum perfecto contractu, vel soluto pretio. L. II. §. 9. de act. emt. Instit. III. 24. pr. Vide Comment. majorem.

43. AD UXOREM.] H. e. Apud. Phorm. IV. 2. 8.

44. CLINIAM ORAT.] Sensus hujus dicti est: *Bacchis orat Cliniam, ut sibi nunc det id argentum; Antiphilam Cliniae tamen id argentum post daturam.* Vel: *Bacchidem post daturam esse Antiphilam Cliniae.*

45. MILLE NUMMUM POSCIT.] Subaudi, *Bacchis.* Videntur au-

Dubium id eſt? *Ch.* Ego ſic putavi. quid nunc facere cogitas?
Sy. Egone? ad Menedemum ibo: dicam, hanc eſſe captam ex Caria,
Ditem et nobilem: ſi redimat, magnum ineſſe in ea lucrum.
Ch. Erras. *Sy.* Quid ita? *Ch.* Pro Menedemo nunc tibi ego reſpondeo:
Non emo. quid ais? *Sy.* Optata loquere. *Ch.* Atqui non eſt opus.
Sy. Non opus eſt? *Ch.* Non hercle vero. *Sy.* Quid iſtuc? miror. *Ch.* Jam ſcies.

CALPHURNIUS.

num occiditur. et antiquum eſt. Cic. in VI. in Antonium: *Qui L. Antonio* mille nummûm *ferret expenſum.* HUI!] Et caetera hujuſmodi generis, ſane ſunt adverſus eos, quibus iraſcimur. 46. DUBIUMNE ID EST?] Quod meretrix avara poſcat. 47. IBO: DICAM.] Se aſtutum fingit ad decipiendum Menedemum. Superius, *Etenim quo pacto id fieri ſoleat, calleo.* * 49. ERRAS.] In praedictis verbis Syrus fingit ſuam eſſe calliditatem, qua dixerat, ſe decepturum Menedemum. quam fallaciam confutat Chremes. * 50. NON EMO.] Hoc eſt, cum ſermonem facies ei de emenda ea, dicet, NON EMO. * QUID AGIS?] Q. d. dicet tibi Menedemus, cur loqueris mihi de hac re? vel Chremes interrogat Syrum, quid ad eam dicat reſponſionem. OPTATA LOQUERE.] Ita loquitur ille, qui cum alio loquitur, et cui is adverſatur in conſilio de re peragenda. * OPTATA LOQUERE.] Poteſt dupliciter

COMMENTARIUS.

autem *ἰσοδύναμα* eſſe, *Nummus* et *Drachma.* Vide Comment. majorem.

45. ET POSCIT QUIDEM?] Formula mirantis. Plautus, Bacchid. II. 2. 44. *Nam jam huc adveniet miles.* Ch. Et miles quidem!

47. CARIA.] Vide ad Eun. I. 2. 46.

48. DITEM ET NOBILEM.] Utrumque junxit etiam Adelph. III. 4. 57.

50. OPTATA LOQUERE.] Ita And. I. 2. 33. *Bona verba, quaeſo.* Ovidius, Arte Am. II. 156. *Audiat* optatos *ſemper amica ſonos.*

52. A

Mane, mane! quid eſt, quod tam a nobis graviter crepuerunt fores?

CALPHURNIUS.

intelligi. Vel, LOQUERE pro LOQUERIS dicitur, et eſt ſenſus, *Dicis quae tu vis, vel quae ſunt cordi*, ut dici ſaepe ſolet. Vel LOQUERE eſt imperativum, et tunc eſt ſenſus, *Dic ea, quae ego opto, et accommoda tuos ſermones meis optatis.*

COMMENTARIUS.

52. A NOBIS.] Vide ad And. I. 3. 21.

ACTUS QUARTI

SCENA PRIMA.

SOSTRATA. CHREMES. NUTRIX. SYRUS.

So. NISI me animus fallit, hic profecto eſt annulus, quem ego ſuſpicor:
Is, quicum expoſita eſt gnata. *Ch.* Quid volt ſibi, Syre, haec oratio?
So. Quid eſt? iſne tibi videtur? *Nu.* Dixi equidem, ubi mihi oſtendiſti, ilico,

CALPHURNIUS.

1. NISI ME ANIMUS FALLIT.] *Haec Scena Antiphilae recognitionem continet: ex qua inter virum et conjugem altercatio oritur: demum reconciliatio. Simul Syro offertur alia ratio extorquendi argentum.* 2. EXPOSITA.] EXPONERE, eſt morti tradere et objicere. QUID VOLT.] Chremes non ſe loco moverat. HAEC ORATIO.] Pauca verba veteres ORATIONEM quoque dixerunt. 3. DIXI EQUIDEM.] Haec ſic reſpondet, ut quae nihil in hac dubita-

COMMENTARIUS.

1. NISI ME ANIMUS FALLIT.] Τὸ ANIMUS h. l. opinionem notat. Ita infra IV. 2. 1. Plautus, Menaechm. V. 9. 23. Cicero, pro Roſc. Amer. c. 17. Sed paullo aliter Lucilius, I. 139. *Nec me animi fallit.*

2. EXPOSITA.] Proprie. Et ita paſſim Comici. Gr. Ἐκβληθεῖσα.

Eum esse. *So.* At ut satis contemplata modo sis, mea Nutrix. *Nu.* Satis.
So. Abi jam nunc intro, atque illa si jam laverit, mihi nuntia:
Hic ego virum interea opperibor. *Sy.* Te volt: videas, quid velit.
Nescio, quid tristis est: non temere 'st: metuo, quid fiet. *Ch.* Quid fiet!
Nae, ista hercle magno jam conatu magnas nugas dixerit.
So. Ehem! mi vir. *Ch.* Ehem! mea uxor. *So.* Te ipsum quaero. *Ch.* Loquere, quid velis.
So. Primum hoc te oro, ne quid credas me advorsum edictum tuum
Facere esse ausam. *Ch.* Vin' me istuc tibi, etsi incredibile 'st, credere?

CALPHURNIUS.

tionis habeat. 4. AT UT SATIS.] Sic dicimus in his rebus de quibus addubitamus, et praecipue quas jam diu non vidimus. CONTEMPLATA.] CONTEMPLARI dictum est a *templo*, id est, loco qui ab omni parte adspici, vel ex quo omnis pars videri potest: quem antiqui *templum* nominabant. SATIS.] *Multum*, infinitum est: SATIS vero, finitum. 6. TE VOLT.] Signantius dictum, quam *quaerit* aut *exspectat*. 7. NESCIO, QUID.] Deest *ob*, vel *propter*. * NON TEMERE.] Non sine causa. QUID SIT!] Cum stomacho pronuntiandum. 9. EHEM! MI VIR.] A blandimento incipit. MI, et VIR, plurimum blandimenti habent. Et VIR maritum significat. VIRUM quoque, de animalibus posse dici, *Virg.* in Bucolicis ostendit, *Vir gregis ipse caper.* EHEM! MEA UXOR.] Haec repetitio a simili, indignantis est. 10. PRIMUM HOC TE ORO.] A purgatione incipit, ne mulier contra edictum mariti fe-

COMMENTARIUS.

5. SI JAM LAVERIT.] Id de balneo intelligendum. Vide Eun. III. 5. 34. seqq.

8. MAGNO CONATU MAGNAS NUGAS DIXERIT.] Ita Plautus, Rud. IV. 4. 107. *nugas magnas egeris.* Phaedrus, IV. 22. 4.

Qui, magna cum minaris, extricas nihil.

15. HE-

Credo. *Sy.* Nescio quid peccati portet haec purgatio.
So. Meministin' me esse gravidam, et mihi te maxumopere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli? *Ch.* Scio quid feceris:
Sustulisti. *Sy.* Si sic factum est, domina, ergo herus damno auctus est.
So. Minime: sed erat hic Corinthia anus, haud impura: ei dedi
Exponendam. *Ch.* O Juppiter! tantamne esse in animo inscitiam!
So. Perii! quid ego feci? *Ch.* Rogitas? *So.* Si peccavi, mi Chreme,

CALPHURNIUS.

cisse videatur. 14. NOLLE TOLLI?] TOLLERE: nutrire. *Juvenalis*, *Tollere dulcem Cogitat haeredem.* 15. SUSTULISTI.] *Educasti.* Hoc in alia significatione nonnunquam ponitur. DAMNO AUCTUS.] Propter dotem quae datur. Et recte DAMNO dixit. Nam *damnum*, rei est: *Malum* vero, hominis. * Dicimus, *Ego sum auctus damno*, et, *Damnum est auctum mihi.* Ut, *Augeo tibi divitias*, et, *Augeo te divitiis.* Et per passivum, *Tu augeris divitiis*, et, *Divitiae augentur tibi.* 16. HAUD IMPURA.] Commendatio personae cui data exponenda: ne Chremes ab ea impudice filiam educatam suspicetur. IMPURUS, est aliquo vitio maculatus: et aliquando dicitur *improbus.* 17. O JUPPITER!] Terribilis exclamatio senis, postquam audivit filiam anui datam exponendam. TANTAM INESSE.] Ἔλλειψις est, quae datur iratis, subauditur *decet.* INSCITIAM!] INSCITIA, est ignorantia quaedam rerum. * Hic, ut proderet se ipsam alteri in facinore, quod celatissimum

COMMENTARIUS.

15. HERUS DAMNO AUCTUS EST.] Est elegans ὀξύμωρον. Magis proprie Plautus, Pers. IV. 3. 15. *jam liberta auctus es?* Dicitur autem quis *augeri liberis.* Plautus, Truc. II. 6. 35. *Cumque es aucta liberis, gratulor.* Cicero, Att. I. 2. Filiolo *me* auctum *scito, salva Terentia.* Gellius, XII. 1. Auctumque *eum esse nato* filio.

16. HAUD IMPURA.] Vide ad Eun. II. 2. 4.

Insciens feci. *Ch.* Id equidem ego, si tu neges, certo scio,
Te inscientem, atque imprudentem dicere, ac facere omnia.
Tot peccata in hac re ostendis: nam, jam primum, si meum
Imperium exsequi voluisses, interemtam oportuit.
Non simulare mortem verbis, re ipsa spem vitae dare.
At id omitto: misericordia, animus maternus: sino.
Quam bene vero abs te prospectum est! quid voluisti? cogita.
Nempe anui illi prodita abs te filia est planissume,

CALPHURNIUS.

esse deberet. 19. INSCIENS FECI.] *Prudens*, est qui intelligentia sua aliquid sentit: *sciens*, qui alicujus indicio rem cognoscit. *Prudens*, per sese: *Sciens*, per alios. Cujus contrarium INSCIENS, et est qui ignorat res. Et *imprudens*, qui non delectum habet bonorum et malorum. * INSCIENS FECI.] Venialis status. 22. IMPERIUM EXSEQUI.] Primum ponit peccatum, quod contra edictum suum fecerit. * INTEREMTAM OPORTUIT.] Hic ponitur participium praeteriti temporis pro infinitivo *interimi*. Id enim fit in duobus casibus, accusativo et ablativo. 24. SINO.] Concedo: quia animus maternus plurimum veniae meretur. * 25. PROSPECTUM EST!] Hic est impersonale passivae vocis, ante se habens ablativum, mediante *ab* vel *abs*, et post casum sui verbi. Eodem modo in Epistolis Cicero loquitur. ait enim: *Quod si meis rationibus a te prospectum esse intellexero.* 26. ILLI PRODITA.]. Signantissime,

COMMENTARIUS.

22. IMPERIUM EXSEQUI.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 106. *Nunc pergam heri* imperium exsequi. Virgilius, Aen. IV. 396. Jussa *tamen Divûm* exsequitur.

INTEREMTAM OPORTUIT.] Ex more Graecorum, apud quos liberum erat patri, vel alere partum, vel occidere, teste Aristotele, de Repub. VII. 16. Vide omnino Comment. majorem.

23. SIMULARE VERBIS, RE IPSA SPEM DARE.] Eleganter opponuntur *Verba* et *Res*. Sallustius, Jug. 48. Verbis *pax nunciabatur, ceterum* Re *bellum asperrimum erat.* Livius, XXXV. 46. *Liberandae Graeciae* Re, *non* Verbis, *et simulatione.* Ita Graecis opponuntur λόγος et ἔργον.

27. U-

Per te vel uti quaestum faceret, vel uti veniret palam.
Credo id cogitasti: quidvis satis est, dum vivat modo.
Quid cum illis agas, qui neque jus, neque bonum atque aequum sciunt?
Melius, pejus; prosit, obsit: nihil vident, nisi quod lubet.
So. Mi Chreme, peccavi, fateor: vincor. nunc hoc te obsecro,
Quanto tuus est animus natu gravior, ignoscentior,

CALPHURNIUS.

PRODITA. Socii enim *deficere* dicuntur. *Sallust. Post defectionem sociorum. Prodere* parentes. *Virgilius, Unius ob iram Prodimur. Deserere* vero, patroni. hinc milites *patriae desertores* dicuntur, qui patriam deserunt, quam defendere deberent. *Virgilius. Desertorem Asiae.* * *Prodere*, Festus dicit, est dare et fallere. Et bene hic capi potest eo modo. Interdum *prodere* significat differre, sive elongare, ut ita dicam. *Virg. Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.* Interdum significat *indicare*, quod deberet tegi, et per hoc fallere, ut: *prodidit me voce.* i. e. indicavit, et, quod dicitur, inepte incusavit me. Propterea *proditores* dicuntur, qui decipiunt indicando, quod celare deberent. Filia ergo abs te *prodita* est, quasi commissa est illi anui, et per hoc decepta. 29. QUID CUM ILLIS AGAS.] Amatores designat, qui nihil pensi habent expertes juris et omnis aequitatis: ea sola recta putant quae illis libuerint.

31. PECCAVI, FATEOR.] Victa mariti argumentis, crimen suum fatetur: et quo magis mereatur veniam, simplicitatis opinionem inire tentat: et hoc per deprecationem. * 32. QUANTO TUUS EST ANIMUS NATU GRAVI-

COMMENTARIUS.

27. UTI QUAESTUM FACERET.] Intelligit quaestum meretricium. Ita And. I. 1. 52. Hec. V. 1. 8. 29. Plautus, Cistell. I. 2. 2.

Idem mihi, magnae quod parti est vitium mulierum,
Quae hunc quaestum faciunt.

28. QUIDVIS SATIS EST.] Ita Plautus, Mil. III. 1. 155. *Commodulum obsona, ne magno sumtu: mihi* quodvis sat est.

32. NATU GRAVIOR.] Ita dixit, uti *gravior aevo* Virgilius, *gravis annis* Horatius, *graves aetate* Livius, *aetas ingravescens* Cicero, *annis ingravantibus* Phaedrus dixerunt. Forte huc respexit Ovidius, Trist. III. 5. 31.

Quo

Ut meae stultitiae in justitia tua sit aliquid praesidî.
Ch. Scilicet equidem istuc factum ignoscam: verum, Sostrata,
Male docet te mea facilitas multa. sed istuc, quidquid est,
Qua hoc occeptum 'st causa, loquere. *So.* Ut stultae et misere omnes sumus
Religiosae; quum exponendam do illi, de digito annulum
Detraho: et eum edico, ut una cum puella exponeret:

CALPHURNIUS.

OR.] I. e. peritior propter plures experientias, quas potuisti habere, plus quam ego. Et bene dicit, GRAVIOR NATU, nam majores natu, i. e. seniores debent esse *graviores*, i. e. moderatiores et constantiores, atque prudentiores, ob majorem experientiam. Potest etiam hic capi NATU GRAVIOR, q. d. Tuus animus potuit plura videre, quam meus, quum me nativitate praecesserit. Nam fere mariti sunt *natu graviores* seu majores uxoribus suis.

IGNOSCENTIOR.] In crimine sic confesso ultimum remedium confugere ad judicum misericordiam. * 34. SCILICET EQUIDEM.] Ambae hae particulae affirmativae ad majorem comprobationem. 35. MEA FACILITAS.] Recte: quia cito uxori veniam dedit. FACILITAS illius est, qui cito iram deponit. *Clementia*, illius, qui nunquam irascitur. 36. QUA HOC OCCEPTUM.] Quasi de magna re dixit. UT STULTAE ET MISERE OMNES SUMUS.] Vituperatio a sexu: mulieres enim consueverunt esse imperitiores viris, et multis superstitionibus detineri. 37. RELIGIOSAE.] Superstitiosae. RELIGIOSUS etiam appellabatur

COMMENTARIUS.

Quo quis enim major, magis est placabilis irae.

Eodem sensu Horatius, Carm. III. 14.

Lenit albescens animos capillus,
Litium et rixae cupidos protervae.

35. MALE DOCET TE MEA FACILITAS MULTA.] Ita Quinctil. Declam. CCLXIX. Te, *sed* male, *ut sic dixerim*, docuit *sapientia*.

36. MISERE RELIGIOSAE.] Comici *Misere* dixerunt pro Valde. Plautus, Asin. IV. 1. 37. *Si magis* religiosa *fuerit*.

37. DE DIGITO ANNULUM DETRAHO.] Juvenalis, Sat. VI. 27.

de

Si moreretur, ne expers partis esset de nostris bonis.
Ch. Istuc recte. conservasti te, atque illam. *So.* Is hic est annulus.
Ch. Unde habes? *So.* Quam Bacchis secum adduxit adolescentulam. *Sy.* Hem!
Ch. Quid ea narrat? *So.* Ea lavatum dum it, servandum mihi dedit.
Animum non advorti primum: sed postquam adspexi, ilico
Cognovi: ad te exsilui. *Ch.* Quid nunc suspicare, aut invenis
De illa? *So.* Nescio; nisi ut ex ipsa quaeras, unde hunc habuerit,
Si potis est reperiri. *Sy.* Interii! plus spei video, quam volo.
Nostra est, ita si est. *Ch.* Vivitne illa, cui tu dederas? *So.* Nescio.
Ch. Quid renuntiavit olim? *So.* Fecisse id quod jusseram.

CALPHURNIUS.

is, qui nimia et superstitiosa sese religione alligaverat: ut hoc loco. 39. De nostris bonis.] Et haec erat superstitio. 40. Istuc recte.] Εἰρωνικῶς dictum. * 41. Hem!] Syrus timet, ne sibi praeripiatur auferendi argenti occasio, agnitione filiae. Itaque ingemit. 42. Lavatum.] Secundum antiquos: nos dicimus, *lotum*. *Ovidius* Fastorum secundo: *Mane lavaturas sacra petebat aquas.*

44. Exsilui.] Ostendit nimiam laetitiam de inventa filia. ideo non dixit *accessi*. 46. Plus spei video.] Nolebat tam cito cognosci filiam: ne occasio praeriperetur auferendi argentum. Plus spei.] Melius est ut non ad Sy-

COMMENTARIUS.

de annulo pronubo: *de digito pignus fortasse dedisti.*

42. Servandum mihi dedit.] More solenni; ne inter lavandum corrumperetur. Unde apud Ovid. Amor. II. 15. 23. annulus loquitur: *Me gere, cum calidis perfunderis imbribus artus,*
Damnaque sub gemma perfer euntis aquae.

48. Renunciavit.] Proprie de iis, qui jussi rem exsequi, narrant quid gestum sit. Justinus, XXIV. 6. Renunciata *legatione, risere Galli.*

51. Prae-

Ch. Nomen mulieris cedo quod ſit, ut quaeratur. *So.* Philtere.
Sy. Ipſa eſt. mirum ni illa ſalva eſt, et ego perii. *Ch.* Soſtrata,
Sequere me intro hac. *So.* Ut praeter ſpem evenit! quam timui male,
Ne nunc animo ita eſſes duro, ut olim in tollenda, Chreme!
Ch. Non licet hominem eſſe ſaepe ita ut volt, ſi res non ſinit.
Nunc ita tempus eſt mihi, ut cupiam filiam: olim nihil minus.

CALPHURNIUS.

rum referas, ſed ad Soſtratam. * 50. IPSA EST.] Fatetur Syrus: et intererat ad quaerendas puellas nomen ejus. MIRUM, NI ILLA SALVA.] Non poteſt credere, periiſſe anum, quod maxime vellet ob recognitionem Antiphilae. EGO PERII.] Quia recognita eſt antequam auferrem argentum. * 53. SI RES NON SINIT.] Nam prudentis eſt, ſervire tempori. 54. NIHIL MINUS.] Pro, *non*, quod auctus divitiis eſſet.

COMMENTARIUS.

51. PRAETER SPEM.] Vide And. II. 6. 5.
TIMUI MALE.] Supra III. 2. 20.

ACTUS QUARTI

SCENA SECUNDA.

SYRUS.

NISI me animus fallit, haud multum a me aberit infortunium:

CALPHURNIUS.

1. NISI ME ANIMUS FALLIT.] *Recognita Antiphila, Syrus anxius, novum quaerit conſilium de extorquenda pe-*

COMMENTARIUS.

1. NISI ME ANIMUS FALLIT.] Jocoſe repetit verba Soſtratae, initio Scenae ſuperioris.

HAUD

Ita hac re in angustum oppido nunc meae coguntur copiae:
Nisi aliquid video, ne esse amicam hanc gnati rescisscat senex.
Nam quod de argento sperem, aut posse postulem me fallere,
Nihil est: triumpho, si licet me latere tecto abscedere.

CALPHURNIUS.

cunia. Et bene deliberantem de re aliqua exprimit. Est enim dialogismus acuti ingenii in multa cogitatione versantis.

* 2. ITA HERCLE.] Q. d. Meus exercitus jam pene fusus est, nam coactus est et impulsus in angustias, ubi conteretur facile. h. e. mei conatus adeo repressi sunt hac re, h. e. hac agnitione puellae, ut facile possint contundi ac conteri. Et est translatio sumta a re militari. MEAE COPIAE.] Translatio sumta ab Imperatore, qui jam pene fusus ab hostibus, se in aliquem tutissimum locum receperit. COPIAE numero multitudinis et ἑνικῶς de exercitu dicitur. *Sallustius: Ex omni* copia *Catilinae. Virgilius: Et quae sit me circum* copia *lustro.* * Alii Codices habent ita: MEAE COPIAE COGUNTUR, i. e. constringuntur, IN ANGUSTO OPPIDO, i. e. in aliqua munitione, in quam me recipere necesse fuit. 5. TRIUMPHO, SI LICET ME LATERE.] Verba proprie servorum, quotiens vident se quod inceperant, perpetrare non posse. Et εἰρωνικῶς legendum.

COMMENTARIUS.

HAUD MULTUM A ME ABERIT INFORTUNIUM.] Aliter Plautus, Bacchid. IV. 2. 13. *Nae tibi hercle haud longe est os ab infortunio.*

2. IN ANGUSTUM OPPIDO NUNC MEAE COGUNTUR COPIAE.] Sermo militaris et imperatorius, uti grandiloquentiam amat Syrus. Id vult, se fere ad incitas esse redactum. Cicero, de Amicit. cap. 5. *Ita contracta res est et* adducta in angustum.

3. NISI ALIQUID VIDEO.] Ita And. II. 2. 36.

5. TRIUMPHO.] H. e. Exsulto gaudio. Eun. III. 1. 4.

LATERE TECTO ABSCEDERE.] Manet in allegoria. Exercitus enim in rebus desperatis pro victoria habet, si sine clade ab hoste discedere licet. Caesar, B. G. I. 25. *Ex itinere nostros* latere aperto *aggressi, circumvenire.* Sed et gladiatores dicti *tegere latus*, quod maxime petebatur, quoties cavebant, ne ictus sibi inferretur

Crucior, bolum tantum mihi ereptum tam subito e faucibus.

Quid agam? aut quid comminiscar? ratio de integro ineunda 'st mihi.

Nihil tam difficile 'st, quin quaerendo investigari possiet.

Quid, si hoc nunc sic incipiam? nihil est. quid si sic? tantundem egero.

CALPHURNIUS.

6. BOLUM.] Translatio ab animalibus quibus aufertur *praeda.* * BOLUS apud Graecos si per *o* scribitur, significat *jactum retis*; si per *ω*, *glebam terrae*, vel frustum cujusque rei. 7. COMMINISCAR.] Fingam. Inde *commentum* dicitur. Alibi, *Atque illis hoc commentum placet.* * RATIO.] Nam innuerat unam rationem, h. e. modum habendae pecuniae. quae via ubi non processit, aliam inire h. e. excogitare necesse fuit. 8. NIHIL TAM DIFFICILE.] Sententia generalis sine certo auctore, quae servis etiam convenit. * INVESTIGARE significat, quaerendo invenire, ut probat Laurentius. Nunc enim incipit Syrus deliberare, et identidem proponit, et proposita refellit. tandem inventa bona ratione erumpit in laetitiam. 9. QUID, SI

COMMENTARIUS.

tur. Tibullus, I. 4. 51. *Si volet arma, levi tentabis laedere dextra;*
Saepe dabis nudum, *vincat ut ille*, latus.

Vel possit Syrus respexisse poenam servorum, qui nudi latera et pendentes caedebantur flagris.

6. BOLUM TANTUM MIHI EREPTUM TAM SUBITO E FAUCIBUS.] Scurrilis locutio, à feris et alitibus translata. Lucilius apud Nonium: *In me illis spem esse omnem, quovis posse me* emungi bolo. Idem: *Esuriente leoni ex ore exsculpere praedam.* Quod Plautus, Poen. Prol. 101. dixit: tangere *hominem volt* bolo. Eadem metaphora dixit Cicero, de servata urbe Roma, Catil. III. 1. *Pene* ex faucibus *fati* ereptam.

7. RATIO DE INTEGRO INEUNDA.] Cicero, Nat. Deor. III. 92. Inita *subductaque* ratione *nefaria scelera meditantes.* Vide ad Eun. V. 2. 29.

8. NIHIL TAM DIFFICILE 'ST, QUIN QUAERENDO INVESTIGARI POSSIET.] Eodem sensu dixit Curtius, VII. 11. *Nihil tam alte natura constituit, quo virtus non possit eniti.*

9. QUID SI HOC NUNC SIC INCIPIAM?] Cicero, Fam. VI. 7. *Quid si hoc mute?* 11. Re-

At sic opinor. non potest. immo optume. euge! habeo optumam.

Retraham hercle, opinor, ad me idem illud fugitivum argentum tamen.

CALPHURNIUS.

SIC?] Qui aliquid incepturi sunt, multa proponere solent: et affirmare, et refellere quod sit faciendum vel relinquendum. * TANTUNDEM.] h. e. Tantum proficiam in hoc faciendo, quantum in alio praecedenti jam jam confutato. TANTUNDEM EGERO.] Haec consultatio fit a Syro per ratiocinationem. 10. SIC OPINOR.] Nam quae OPINAMUR, *putamus:* quae *putamus* incerta sunt. * IMMO.] Illa ratione aliquandiu perfecta, cognovit eam esse bonam, et. tunc se corrigit. EUGE!] Vox laetantis ejus qui optimum invenerit consilium. 11. FUGITIVUM ARGENTUM.] Facete et joculariter servili more de *argento* tanquam de *homine* dixit.

COMMENTARIUS.

11. RETRAHAM AD ME FUGITIVUM ARGENTUM.] Servi fugitivi proprie *retrahi* ex fuga dicuntur, quoties reprehenduntur. Inde translatio facta. Vide Sallust. Catil. 47.

ACTUS QUARTI

SCENA TERTIA.

CLINIA. SYRUS.

Cl. NULLA mihi res posthac potest jam intervenire tanta,

Quae mihi aegritudinem adferat: tanta haec laetitia oborta est.

CALPHURNIUS.

1. NULLA MIHI RES POSTHAC.] *Nimia Cliniae laetitia exprimitur de recognita Antiphila, qua praepeditus vix potest adduci a Syro, ut Clitiphoni succurrat.* 2. AEGRI-

COMMENTARIUS.

2. MIHI AEGRITUDINEM ADFERAT.] H. e. Creare vel conci-

Dedo patri me nunc jam, ut frugalior ſim, quam volt.
Sy. Nihil me fefellit: cognita eſt, quantum audio hujus verba.
Iſtuc tibi ex ſententia tua obtigiſſe laetor.
Cl. O mi Syre, audiſtin' obſecro? *Sy.* Quid ni? qui uſque una adfuerim.
Cl. Cui aeque audiſti commodius quidquam eveniſſe? *Sy.* Nulli.
Cl. Atque ita me Dî ament, ut ego nunc non tam meapte cauſa
Laetor, quam illius: quam ego ſcio eſſe honore quovis dignam.
Sy. Ita credo. ſed nunc, Clinia, age, da te mihi viciſſim:

CALPHURNIUS.

TUDINEM ADFERAT.] Tale et illud, *Deorum vitam adepti ſumus.* 3. DEDO PATRI ME.] Plus DEDERE hoc loco, quam *obſequi.* DEDERE ſe vult PATRI, quemadmodum in hoſtium poteſtatem hoſtes ſe *dedunt.* In Andria, *Tibi, pater, me dedo.* quaſi qui vellet contraria. Et *deditio* in hoſte fieri ſolet. FRUGALIOR.] Temperantior. ſi *frugalis* non exſtat, unde deſcendat, vide tu. 6. O MI SYRE.] A blandimento incipit, ut faciunt qui quidquam ſperatum conſequuti ſunt. QUIDNI?] Quid niſi audierim? 8. MEAPTE.] Cum ablativo παρέλκον additum, ut *noſtrapte. Cato* tamen poſuit *mihipte*, pro *mihi ipſi.* 9. HONORE QUOVIS DIGNAM.] Amica etſi impudica eſt, dummodo amatori placeat, ab eo commendatur amore eum impellente.

10. DA TE.] Duae partes orationis. * *Cicero: Da te*

COMMENTARIUS.

liare poſſit. Ita adferri dicitur *moleſtia*, Hec. III. 2. 9. *res commodae*, Hec. V. 3. 19.

3. DEDO PATRI ME.] Ita And. V. 3. 26. Eun. V. 8. 2.

5. TIBI EX SENTENTIA TUA OBTIGISSE.] H. e. Ex voto et arbitrio. Infra IV. 5. 17. Adelph. III. 3. 17. et 66. Hec. V. 4. 32. Phorm. II. 1. 26. Plautus, Menaechm. V. 9. 89. *Quoniam haec evenerunt, frater*, noſtra ex ſententia.

7. AEQUE COMMODIUS.] Ita Plautus, Capt. III. 5. 42.

Nec eſt quiſquam mihi, aeque melius *cui velim.*

10. DA TE MIHI.] H. e. Accommoda te meae voluntati. Eun. III. 3. 10. Cicero, Fam. II. 8. *Da te homini.* 11. A-

Nam amici quoque res est videnda, in tuto ut collocetur.

Ne quid de amica nunc senex. *Cl.* O Juppiter! *Sy.* Quiesce.

Cl. Antiphila mea nubet mihi. *Sy.* Siccine mihi interloquere?

Cl. Quid faciam, Syre mi? gaudeo.* fer me. *Sy.* Fero hercle vero.

CALPHURNIUS.

homini. *Dare* est quo repetas. *Dedere* est ad perpetuum. *Damus* et amicis. *Dedimus* tantum hostibus. 11. NAM AMICI.] Justa petitio: succurrendum est amico, ne quid illi incommodi accidat. AMICI.] Plus gratiae habet, quam si dixisset, *Clitiphonis*. Et *amicus*, animi est: *Amator* vero, corporis. Et *amator* est ad tempus: *amicus* qui perpetuo amat. 12. NE QUID AMICA.] Ἀποσιώπησις.

O JUPPITER!] Exclamatio terribilis pene ex nimio gaudio desipientis. * Tanquam Syrus aliquid dixisset, quod videretur desipienti vergere in nuptiarum impedimentum.

13. NUBET MIHI.] Hinc omnis laetitia dependet. INTERLOQUERE ?] Hoc loco INTER non auget quemadmodum in verbo *intercipit*, *interbibit*. Est autem INTERLOQUI, impedire, et interpellare loquentem. * INTERLOQUERE?] Quasi, *Loqueris inter me*, i. e. inter meum sermonem, illum interrumpendo, et in ejus medium te interponendo. 14. FER ME.] Id est, *tolera*. Tolerandus est, qui ex amore desipit, quia amor Deus est, et non voluntas: cogit enim hominem ad id quod vult. * FER ME.] Quia *amor* et *odium*, ut testatur A. *Gellius*, *duae sunt ferocissimae affectiones*. HERCLE VERO.] VERO, ut plurimum ironiae convenit. *Virgilius*, *Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis.* SANE et VERO, pronuntiandi adjumenta, in verbis negationem habent, licet confes-

COMMENTARIUS.

11. AMICI RES EST VIDENDA, IN TUTO UT COLLOCETUR.] Ita Cicero, Philipp. XIII. 5. *Ut videatur à vobis Cn. Pompeji filius* in patrimonio suo collocatus.

13. SICCINE MIHI INTERLOQUERE?] Id *interturbare* vocat Plautus, Bacchid. IV. 4. 81.

Cl. Deorum vitam apti ſumus. *Sy.* Fruſtra operam, opinor, ſumo.
Cl. Loquere; audio. *Sy.* At jam hoc non ages. *Cl.* Agam. *Sy.* Videndum eſt, inquam,
Amici quoque res, Clinia, tui in tuto ut collocetur:
Nam ſi nunc a nobis abis, et Bacchidem hic relinquis,
Senex reſciſcet ilico, eſſe amicam hanc Clitiphonis:
Si abduxeris, celabitur itidem, ut celata adhuc eſt.
Cl. At enim iſtoc nihil eſt magis, Syre, meis nuptiis advorſum:
Nam quo ore appellabo patrem? tenes, quid dicam? *Sy.* Quid ni?

CALPHURNIUS.

ſionem afferre credantur. * 15. DEORUM VITAM.] Quae laetitiae plena eſt et felicitatis, nulla admixta triſtitia. Et hyperbolicus ſermo ab affectione procedens. * FRUSTRA OPERAM, OPINOR, SUMO.] Quod vulgo dicitur, *capio poenam*, cum tamen poena duntaxat dicatur de punitione. Nam, ut vult Priſcianus, a *poena*, *oe* diphthongo in *u* mutata, deducitur *punio*; et ideo non eſt dicendum, *ſumſi magnam poenam pro te*, ſed potius *tua cauſa multos cepi* ſeu *ſumſi labores*, aut, *plurimum tua cauſa laboravi*. OPERA autem dicitur *operatio*, *labor*, *induſtria*. Ideo ſic intellige, *Fruſtra laborabo ſermonem apud te facere, cum tu gaudio deſipiens aures mihi non praebes*. 16. HOC NON AGES.] Id eſt, *audies*. In Andr. *Hoccine agis?* INQUAM.] Verbum hoc vim interdum maximam habet ad adhortationem. Et, VIDENDUM EST, et VIDE, magna aggreſſuris dicuntur. Et INQUAM utimur nonnunquam in repetitione ſupradictorum. 19. NOSTER.] Cum ſtomacho. 20. SI ABDUXERIS.] Recte ABDUXERIS: nam *abducitur* proprie quod alienum. 22. QUO ORE.] Sic dicimus, quando aliquid

COMMENTARIUS.

15. DEORUM VITAM APTI SUMUS.] Expreſſio ſummae felicitatis: qualis And. V. 5. 4. Virgilius, Ecl. IV. 15. *Ille Deûm vitam accipiet.* Eſt autem APTI ab *Apiſcor*, uti ADEPTI ab *Adipiſcor*. Lucilius, apud Non. v. *Apiſci*:

Ut ego effutiam, quod ego te in primis cupere apiſci *intellige.*

22. QUO ORE.] H. e. Qua fronte, ſeu, quo pudore. Scili-

cet

Cl. Quid dicam? quam caufam adferam? *Sy.* Quin nolo mentiare.
Aperte, ita ut res fefe habet, narrato. *Cl.* Quid ais? *Sy.* Jubeo.
Illam te amare, et velle uxorem: hanc effe Clitiphonis.
Cl. Bonam atque juftam rem oppido imperas, et factu facilem:
Et fcilicet jam me hoc voles patrem exorare, ut celet
Senem voftrum. *Sy.* Immo, ut recta via rem narret ordine omnem. *Cl.* Hem!
Satin' fanus es, aut fobrius? tu quidem illum plane prodis.
Nam qui ille poterit effe in tuto? dic mihi.
Sy. Huic equidem confilio palmam do: hic me magnifice effero,

CALPHURNIUS.

pudendum committimus. APPELLABO?] Si duxero Bacchidem. 23. QUIN.] *Immo.* cautus fervus ea admonet, quae non erunt adverfa nuptiis. 26. BONAM ATQUE JUSTAM.] Εἰρωνικῶς legendum. * 27. SCILICET.] Haec particula hic indignanter poni poteft, ut fi quis dicat, *Et quis eft, qui de me male loqui poffit?* SCILICET hic ponitur ironice, quafi quod dici folet, *Deus fciat.* Ut alibi: *Id populus curat,* fcilicet. Et *Virg.* Scilicet *is fuperis labor eft.* UT CELET SENEM VOSTRUM.] Dicimus enim, *celo tibi hanc rem,* et *celo te de hac re.* Intelligendum, *celet fenem de Bacchide.* 29. PRODIS.] PRODERE proprie ad parentes refertur: fed nonnunquam ad eum cui res alterius demandata eft, et cujus confilio alter regitur. * Alii legunt, PERDIS. * 31. HUIC CONSILIO PALMAM DO.] Tranflatio a victoribus, quibus dabatur *palma.* Contrarium eft huic

COMMENTARIUS.

cet quia pudor feu verecundia fedem fibi in fronte fixit. Ita Eun. IV. 7. 36. Cicero, in Vatin. cap. 2. *Quam caufam ad patronos tuos, aut quod os adferes?*

31. HUIC EQUIDEM CONSILIO PALMAM DO.] H. e. Palmarium puto et praecipuum hoc confilium. Eun. V. 4. 8. Vide ad Phorm Prol. 17.

Qui vim tantam in me, et potestatem habeam tantae astutiae,
Vera dicendo ut eos ambos fallam: ut quum narret senex
Voster nostro, istam esse amicam gnati, non credat tamen.
Cl. At enim spem istoc pacto rursum nuptiarum omnem eripis:
Nam dum amicam hanc meam esse credet, non committet filiam.
Tu fortasse, quid me fiat, parvi pendis, dum illi consulas.
Sy. Quid? malum! me aetatem censes velle id adsimularier?
Unus est dies, dum argentum eripio. pax! nihil amplius.

CALPHURNIUS.

illud: *Do manus.* PALMAM DO.] H. e. *Assentio.* more paciscentium, qui assentientes *palmam* porrigunt. * 34. NON CREDAT TAMEN.] H. e. revera sciat contrarium. q. d. *in quo decipietur*? vel, *Erit pulcra*, ut dici solet, *deceptio!* ubi quis ut credit non decipitur. quod ita erit in tuo patre, quem putas iri falsum. 36. MEAM ESSE CREDET.] Necessario si Chremes Bacchidem gnati amicam non crediderit, Cliniae esse crediderit. COMMITTET.] Bene de filia COMMITTET dixit: quia proprie magna *committimus*, et ea, secundum Donatum, quae salutem in dubio habent. 38. QUID? MALUM!] MALUM, interjectio est irascentis. ME AETATEM.] AETATEM posuit pro *diu*. Alibi: *Jam dudum: aetatem. lites factae inter eos.* 39. UNUS EST

COMMENTARIUS.

32. VIM IN ME HABEAM ASTUTIAE.] Ita dixit, uti Phorm. I. 2. 57. *Ni vis boni in ipsa inesset forma.*

36. COMMITTET FILIAM.] Vide ad And. I. 5. 6.

37. QUID ME FIAT.] Ita And. IV. 2. 26.

38. AETATEM.] H. e. Per omnem aetatem. Supra, II. 4. 12. Vide Donatum ad Hec. V. 1. 20. Gr. διὰ βίου. Lucilius:

Namque videtis, uti multos mensesque diesque,
Non tamen aetatem *tempestate hac scelerosi*
Laetentur.

39. PAX!] Vide supra II. 3. 50. 40. TAN-

Cl. Tantum ſat habes? quid tum, quaeſo, ſi hoc pater reſciverit?

Sy. Quid ſi redeo ad illos, qui ajunt: quid ſi nunc coelum ruat?

Cl. Metuo quid agam. *Sy.* Metuis? quaſi non ea poteſtas ſit tua,

Quo velis in tempore, ut te exſolvas: rem facias palam.

Cl. Age, age, traducatur Bacchis. *Sy.* Optume: ipſa exit foras.

CALPHURNIUS.

DIES.] Aſſignat tempus pro ratione. Non vult Chremetem diu credere Bacchidem Cliniae eſſe amicam. PAX!] Adverbium comicum, et ſignificat *tantum*. 41. SI NUNC COELUM RUAT?] Verbum uſitatum in eos qui ſubtimidi in re peragenda, ſemper dicere ſolent, *quid ſi hoc vel illud accideret*? * Et oſtendit ſuo reſponſo, talia dicta eſſe ridicula, per hoc quod dicit, QUID SI REDEO. 44. AGE, AGE.] Vox conſentientis, et qui victus eſt rationibus callidi ſervi. OPTUME EXIT.] Παρασκευὴ eſt alterius Scenae.

COMMENTARIUS.

40. TANTUM SAT HABES?] H. e. Contentus es? Ita And. IV. 2. 22. et 27. Eun. III. 2. 32.

41. QUID SI NUNC COELUM RUAT?] Vani timoris expreſſio. Ad eundem modum dixit Virgilius, Georg. I. 324. *ruit arduus aether.* Martialis, III. 100. 3. *Imbribus immodicis* coelum *nam forte* ruebat. Vide Comment. majorem.

43. REM FACIAS PALAM.] Ita res dicitur *palam eſſe.* Eun. I. 2. 24. Hec. IV. 4. 91. et *fieri.* Adelph. IV. 4. 14. Hec. I. 2. 30. Plautus paſſim.

ACTUS QUARTI
SCENA QUARTA.

BACCHIS. CLINIA. SYRUS. DROMO. PHRYGIA.

Ba. SATIS, pol, proterve me Syri promissa huc induxerunt:
Decem minas, quas mihi dare pollicitus est: quod si is nunc
Me deceperit, saepe obsecrans me, ut veniam, frustra veniet.
Aut quum venturam dixero et constituero; quum is certo

CALPHURNIUS.

1. SATIS, POL, PROTERVE.] *Restat ad fallaciam et ad extorquendum argentum, ut Bacchis irata a Syro placetur, et ad Menedemum transeat.* SATIS POL.] *Meretricis conquestio exprimitur, cujus tota indignatio dependet ex non tradita pecunia.* PROMISSA.] *Cicero, Promissa tua memoria teneas.* Aliter accipitur, cum dicimus *promissa barba.* nam *promittere*, est polliceri: et ad magnitudinem nutrire. *Plautus, Capillum promittam.* PROMISSA.] Dicitur *promissum* et *promissio. Promissio* et *pollicitatio* eandem vim habent. sed *pollicitatio*, majoris asseverationis est. HUC INDUXERUNT.] *Inducitur* aliquis, cum verbis alterius decipitur. In Andria, *Vide quo me inducas.* 2. POLLICITUS.] *Pollicemur* magis sponte: *Promittimus* rogati. 3. UT VENIAM, FRUSTRA VENIET.] Pulchra permutatio ejusdem

COMMENTARIUS.

1. INDUXERUNT.] H. e. Impulerunt. And. II. 3. 25.

2. DECEM MINAS.] Sensus est: *Decem sunt minae, quas minas mihi dare pollicitus est.* Supra III. 3. 40.

4. CONSTITUERO.] H. e. Certum tempus dixero. And. I. 5. 34. Eun. III. 4. 3. Hec. I. 2. 120. Cicero, Fam. VII. 4. *Si quid constitutum cum podagra habes, fac ut in alium diem differas.* Juvenal. Sat. III. 12. *Hic ubi nocturnae Numa* constituebat *amicae.*

5. PEN-

Renuntiarit, Clitipho cum spe pendebit animi:
Decipiam, ac non veniam: Syrus mihi tergo poenas pendet.
Cl. Satis scite promittit tibi. *Sy.* Atqui tu hanc jocari credis?
Faciet, nisi caveo. *Ba.* Dormiunt: pol ego istos commovebo.

CALPHURNIUS.

verbi per tempora, quae convenit iratis. 5. SPE PENDEBIT ANIMI.] Quod est corporis, ad cruciatum animi transtulit. Supra visum est quam torqueantur amantes in amicarum exspectatione. 6. AC NON VENIAM.] Mira meretricis calliditas exprimitur. jam cogitavit quemadmodum Syrus videatur apud Clitiphonem vanus et mendax, ex quo ab illo verberetur. MIHI.] In meam ultionem. *Virgilius. Post* mihi *non simili poena commissa luetis.* POENAS PENDET.] Persolvet. *Virgil. tum pendere poenas Cecropidae jussi.* 7. SATIS SCITE.] Hoc cum risu pronuntiandum. SCITE.] *pulchre.* In Andria, *Scitus puer.* PROMITTIT.] Scilicet, *venturam.* HANC CREDIS?] HANC, et ad contemtum, et ad odium dixit. Habent enim illa pronomina quandam emphasin. 8. DORMIUNT.] Otiosi sunt et negligentes. POL ISTOS COMMOVEBO.] Bene ISTOS, quasi odiosos. In Eunucho, *Cum milite isto. Virg. aut quid petis istis?* Haec enim pronomina spernentis sunt,

COMMENTARIUS.

5. PENDEBIT ANIMI.] H. e. Incertus erit. Plautus, Merc. I. 2. 18. *Ego animi pendeo.*

6. MIHI TERGO POENAS PENDET.] Ita Hec. I 2. 33. Plautus, Perf. II. 3. 12. *tax, tax*, tergo *meo erit* Asin. II. 4. 77. *Pro vestris dictis maledictis* poenae pendentur mihi *hodie.*

7. PROMITTIT.] Simili catachresi usus Plautus in simili re, pro, Minatur, Epid. I. 2. 21. *bene promittit.* Sinon apud Virg. Aen. II. 94.

me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi *ultorem, et verbis odia aspera movi.*

Id Belgae fere dicunt, *Iemant een dageraat beloven*

8. DORMIUNT.] H. e. Securi sunt, nec verba mea ad animum referunt. Ita Adelph. IV. 5. 59. Phorm. V. 8. 18. Coelius Ciceroni, Fam. VIII. 17. *Vos* dormitis, *nec haec adhuc mihi videmini intelligere.*

COMMOVEBO.] Ita And. V. 2. 23.

Mea Phrygia, audisti, modo iste homo quam villam demonstravit
Charini? *Ph.* Audivi. *Ba.* Proximam esse huic fundo ad dextram? *Ph.* Memini.
Ba. Curriculo percurre: apud eum miles Dionysia agitat.
Sy. Quid haec inceptat? *Ba.* Dic me hic oppido esse invitam, atque adservari:
Verum aliquo pacto verba me his daturam esse, et venturam.

CALPHURNIUS.

odiumque monstrantis. 9. MEA PHRYGIA.] Hoc est proprium meretricis, ultro excludere amantem, et alium recipere, vel se ad alium conferre. PHRYGIA.] Nomen a regione, sicuti *Lesbia*, *Andria*, *Samia*. QUAM VILLAM.] VILLA, domus in agris, quo rustici res vehunt, et evehunt. *Virg. Et jam summa procul villarum culmina fumant.* Uterer *Varronis* testimonio ex primo de Re Rustica ad Fundaniam, nisi notum esset. 10. Ad DEXTRAM.] Inducit memorem meretricem, nec oblitam ubi sit, et quid agat amans. nam hujuscemodi mulieres nil aliud agunt, nil aliud curant, quam quomodo aliquid ab amantibus extorqueant. 11. CURRICULO.] Hoc loco adverbium, alias nomen. APUD EUM MILES.] Hic est de quo superius Syrus, *Nam miserum quendam offendi ibi militem, Ejus noctem orantem; haec arte tractabat virum.* DIONYSIA AGITAT.] Aliter AGITAT accipitur, quum dicimus *agitat convivia et Dionysia:* et aliter quum dicimus, *agitat vitia. Juvenalis, Haec ego non agitem?* 12. QUID INCEPTAT?] Tanquam de magno facinore dixit. nam *inceptare* et *incipere*, magnorum est facinorum. SERVARI.] *Custodiri:* vel melius, *suspiciose observari:* ut illud Virgilianum,

COMMENTARIUS.

11. CURRICULO PERCURRE.] Ita Plautus, Rud. III. 6. 17. *Curro curriculo domum.* Et passim alibi. Afranius in Repudiato: *Age*, curre cursim *ad Numisium occulto.* Est vero *curriculum*, quod cursoribus certantibus emetiendum spatium est praefixum.

DIONYSIA AGITAT.] Supra I. 1. 110. Hec. I. 2. 18. Ovidius, Metam. VII. 431. agitant convivia *patres.* Suetonius, Claud. 32. Convivia agitavit *et ampla et assidua.*

15. AR-

Sy. Perii hercle. Bacchis, mane, mane: quo mittis iſtanc? quaeſo!
Jube, maneat. *Ba.* I. *Sy.* Quin eſt paratum argentum. *Ba.* Quin ego maneo.
Sy. Atqui jam dabitur. *Ba.* Ut lubet. num ego inſto? *Sy.* At ſcin' quid, ſodes?
Ba. Quid? *Sy.* Tranſeundum nunc tibi ad Menedemum eſt, et tua pompa
Eo traducenda eſt. *Ba.* Quam rem agis? ſcelus. *Sy.* Egone? argentum cudo,
Quod tibi dem. *Ba.* Dignam me putas, quam illudas? *Sy.* Non eſt temere.

CALPHURNIUS.

Quod ſupereſt, coeli menſes et ſydera ſerva. 14. Mane, mane.] Haec ſingula verba, ſi diligenter notes, Syri magnam trepidationem indicant: ideo ſtatim de argento mentionem fecit, in quo lis omnis pendebat inter Syrum et Bacchidem. 15. Quin.] Pro *immo*, hoc loco ponitur, Quin.] Repetit Bacchis Syri verbum, ut mos eſt iratorum. 16. Num ego insto?] Fingit ſe non magnopere curare, ut habeat argentum: quemadmodum faciunt hi qui defeſſi ſunt diu petendo aliquid. Sodes?] Blandientis adverbium. 18. Eo.] Ridicule additum: ut ſit Eo, loci adverbium. Quam rem agis? scelus.] In Andria, *Ubi eſt illic ſcelus.* Et ad intellectum, non ad verba redigitur. nam et scelus, *ſceleſtus* intelligitur. Et plus dixit quam, *ſceleſte:* ut, *Tu nihil niſi ſapientia es. Martial. Non vitioſus homo es, Zoile, ſed vitium.* Argentum cudo.] Jlocalariter dixit. *Cuditur* enim *pecunia*, dum imprimitur. 19. Quam illudas?] In Andria, *Adeone vobis*

COMMENTARIUS.

15. Argentum.] Intelligit de pecunia numerata, more Comico.

16. Tua pompa eo traducenda.] Proprie. Reſpiciens autem pompam Circenſem et Triumphalem intelligit ancillarum gregem. Plautus, Mil. I. 1. 67. *Ut te quaſi* pompam *illa* praeterducerem. Ovidius, Metam. XIII. 699. *cineri materno* ducere pompam. Cicero, de turba proconſulari et apparatu triumphi quem ſecum ex provincia adportabat, Att. V. 9. *Munus hoc extraordinarium traducamus.*

Argentum cudo.] Plautus, Moſtell. IV. 2. 11.

Ba. Etiamne tecum res hic mihi eſt? *Sy.* Minime: tuum tibi reddo.
Ba. Eatur. *Sy.* Sequere hac. heus Dromo. *Dr.* Quis me volt? *Sy.* Syrus. *Dr.* Quid eſt rei?
Sy. Ancillas omnes Bacchidis traduce huc ad vos propere.
Dr. Quamobrem? *Sy.* Ne quaeras. efferant quae ſecum huc attulerunt.
Sperabit ſumtum ſibi ſenex levatum eſſe harum abitu.
Nae, ille haud ſcit, paullum lucri, quantum ei damni adportet.

CALPHURNIUS.

videmur eſſe idonei, In quibus ſic illudatis? *Illudo in te*, ſeptimo caſu: et *illudo te*, accuſativo dicimus. dicitur quoque *illudo tibi*. NON EST TEMERE.] Sic dicitur quando aliquid fit non ſine magna ratione. 20. HIC.] *In hac re*, ut ad Menedemum traducar. Et eſt cum interrogatione legendum, ita ut neget, non veniſſe ea gratia.

21. EATUR.] Cito flectitur, et quia mulier, et meretrix; quae trahitur minimo lucello. * Et EATUR imperſonaliter, q. d. *a me*, vel, *a meis ancillis*. 23. QUAMOBREM?] Dromo utpote tardiuſculus non intelligit Syri conſilium. de eo ſuperius, *Ille Cliniae ſervus tardiuſculus eſt*. 25. DAMNUM.] DAMNUM, rei eſt: *Malum* vero, hominis. Perſolvet Chremes argentum ex fallacia Syri: quod erit majus *damnum*, quam ſi permanſiſſet meretrix.

26. TU NESCIS ID, QUOD SCIS, DROMO.] In Eunucho,

COMMENTARIUS.

Tace ſis, faber, qui cudere *ſoles* plumbeos nummos.

20. TECUM RES MIHI EST.] Ita Eun. IV. 6. 10. et 21. Supra II. 4. 8. Plaut. Menaechm. III. 2. 17. *Quaſi res cum ea eſſet mihi.*

24. SUMTUM SIBI LEVATUM ESSE.] Aliter Cicero, Fam. III. 12. *Leva me igitur hoc onere.*

26. TU NESCIS ID, QUOD SCIS.] Vide ad Eun. IV. 4. 54.

MUTUM DICES.] Ita ſolent, qui tacituros ſe promittunt. Plautus, Perſ. II. 2. 58.

PAE. *Ne hoc cuiquam homini edicerem, omnes* muti *ut loquerentur prius.*
SO. *Et edictum eſt magnopere mihi, ne cuiquam homini crederem;*
Omnes muti *ut loquerentur prius hoc.* *Tu*

Tu nescis id, quod scis, Dromo, si sapies. *Dr.* Mutum dices.

CALPHURNIUS.

Tu pol, si sapis, quod scis, nescis. Non possumus *nescire* quod *scimus*: sed ita, ut *concordia discors. Virgil. Sequiturque sequentem.* NESCIS ID, QUOD SCIS.] Hoc est quod dicitur, *Quod scis, nescis.* proverbiale est, et multum apud Dialecticos tractatum: ut, *facio* et *non facio*, et, *amicus sum* et *non sum*, et, *audio* et *non audio*, et caetera hujusmodi.

ACTUS QUARTI

SCENA QUINTA.

CHREMES. SYRUS.

Ch. ITA me Dî amabunt, ut nunc Menedemi vicem
Miseret me; tantum devenisse ad eum mali.
Illanccine mulierem alere cum illa familia?
Etsi scio, hosce aliquot dies non sentiet:
Ita magno desiderio fuit ei filius:

CALPHURNIUS.

1. ITA ME DÎ AMABUNT.] *Hic est transacta Syri fallacia, et tandem extorquetur argentum: et idem est Chremes qui fuit in prima Comoediae parte. miseretur enim Menedemi, et ejus vicem dolet, credens Bacchidem amicam Cliniae esse.*

2. TANTUM MALI.] Proprius dixisset *damni:* nisi ad aegritudinem animi referas. 3. ILLANCCINE MULIEREM.] Hoc est quod supra dixi, ista pronomina afferre contemtum et odium. CUM ILLA FAMILIA?] Cum stomacho dixit, id quod superius facete Syrus *pompam* appellavit.

5. ITA MAGNO DESIDERIO.] Vix in primis explebile de-

COMMENTARIUS.

3. ALERE.] Proprie. And. I. 1. 30. Plautus, Menaechm. I. 1. 22. *Illic homo homines non* alit, *verum educat, Recreatque.* Horat. Serm. I. 3. 11. alebat *saepe ducentos, Saepe decem servos, modo Reges atque Tetrarchas.*

FAMILIA.] Intelligit famulorum famularumque gregem. Phaedrus,

Verum ubi videbit tantos ſibi ſumtus domi
Cotidianos fieri, nec fieri modum,
Optabit rurſum ut abeat ab ſe filius.
Syrum optume eccum, *Sy*. Ceſſo hunc adoriri? *Ch.* Syre. *Sy*. Hem!
Ch. Quid eſt? *Sy*. Te mihi ipſum jam dudum optabam dari.
Ch. Videre egiſſe jam neſcio quid cum ſene.

CALPHURNIUS.

ſiderium illius rei eſt quam diu optavimus: ſed ejus poſtea in dies paulatim nos ſatietas capit. 7. NEC FIERI MODUM.] Quod plus eſt, et ad prodigalitatem accedit.

9. ECCUM!] In Andria, *Atque eccum, video*. Superius dixi, *eccum*, *ellum* reſolvi per adverbia, non per nomina: ſed tamen ſecundum Donatum, *eccum*, quaſi *ecce eum*, veteres dixerunt. *Eccum*, *ellum*: quod apertius ſignificat *ecce eum*, *ecce illum*. CESSO HUNC ADORIRI?] Quaſi de improviſo alloqui, aggredi. In And. *Hiccine me ſi imparatum in veris nuptiis Adortus eſſet*? ADORIRI dicitur, qui ex inſidiis repente invadit. Dictum ab eo, quod corpora aggredientium exſurgant ſubito, atque increſcant. HEM!] Interjectio laeti, alias perturbati. 10. TE MIHI IPSUM JAMDUDUM.] Laurentius Valla, Vir omnium noſtrae aetatis eruditiſſimus, dicit, *dudum* et *jamdudum*, de parvo tempore dici, unius horae, aut ſemihorae, aut duarum horarum, vel ad ſummum quatuor. Sed Donatus illud Terentianum exponens, *Jamdudum: aetatem. lites inter eos factae*, ſic inquit, Quia JAMDUDUM infinitae morae eſt, addit *aetatem*, ut oſtendat multum abiiſſe temporis: ut factum eſt. *Jamdudum: aetatem*, pro longinquo tempore. *Lucilius*, *Ut multos, menſeſque dieſque: Non tamen* aetatem. AETATEM, diu, longinquoque tempore ac prolixo, ut eſt *aetas*. et quae ſequuntur. 11. VIDERE EGISSE.] Colligit hoc ex verbis Syri, a quo exoptaretur: credebat enim ſenex, ſe a ſervo non optari, niſi

COMMENTARIUS.

drus, III. 19. 1. *Aeſopus domino ſolus cum eſſet* familia Ubi vide Interpretes.

7. NEC FIERI MODUM.] H. e. Finem. Plautus, Menaechm. II. 1. 8. *Nam* quid modi *futurum eſt illum quaerere?*

12. DIC-

Sy. De illo quod dudum? dictum ac factum reddidi.
Ch. Bonan' fide? *Sy.* Bona hercle. *Ch.* Non possum pati,
Quin tibi caput demulceam. accede huc, Syre:
Faciam boni tibi aliquid pro ista re, ac lubens.
Sy. At si scias, quam scite in mentem venerit.
Ch. Vah! gloriare evenisse ex sententia?
Sy. Non hercle vero: verum dico. *Ch.* Dic, quid est?
Sy. Tui Clitiphonis esse amicam hanc Bacchidem,

CALPHURNIUS.

gratia fallaciae in Menedemum. 12. AC FACTUM REDDIDI.] Secure et cum magna audacia pronuntiat: et plus est quam si diceret, *feci.* * 13. BONA HERCLE.] HERCLE ornativa particula. In Andria: *Puer* hercle '*st.* Hoc loco potest esse affirmativa. 14. CAPUT DEMULCEAM.] Magni blandimenti signum, quod fit, quoties in re optata domino servus ex sententia obsequitur. 15. BONI ALIQUID.] Non dicit quid: ut eum laetiorem reddat, et in spe magni boni detineat. 18. HERCLE VERO.] Adverbia sunt confirmativa. NON HERCLE VERO: VERUM DICO.] Negat se gloriari, et se veridicum fatetur: ut hi, qui re magna peracta, fingunt se non gloriari: ut sint majoris fidei et auctoritatis. 19. TUI CLITIPHONIS.] Hoc est quod superius Syrus, *Qui vim tantam in me, et potestatem habeam tantae*

COMMENTARIUS.

12. DICTUM AC FACTUM REDDIDI.] Vide ad And. II. 3. 7.

13. BONAN' FIDE?] Formulae speciem habet. Plautus, Aul. IV. 10. 42. Ev. *Dic bona fide: tu id aurum non surripuisti?* Ly. Bona.

NON POSSUM PATI, QUIN.] Elegans formula, pro qua Eun. V. 2. 20. *Vix me contineo, quin.* Eodem sensu, *Facere non possum, quin; nequeo mihi temperare, quo minus.* Cicero, Apulejus, Plautus, et Plinius dixerunt.

14. TIBI CAPUT DEMULCEAM.] Lucilius, XXIX. 25. *Hic ubi me videt, subblanditur, palpatur,* caput scabit, *pedes legit.* Palladius, Martio. Tit. XII. de domandis bobus: *Tunc appellationibus blandis et illecebris oblatorum ciborum non à latere, neque à tergo, sed à fronte accedens bubulcus* admulceat.

15. FACIAM BONI TIBI ALIQUID.] Ita Adelph. V. 5. 5. et V. 6. 8.

17. EX SENTENTIA.] Supra IV. 3. 5.

25. COM-

Menedemo dixit Clinia : et ea gratia
Secum adduxisse, ne tu id persentisceres.
Ch. Probe. *Sy.* Dic sodes. *Ch.* Nimium, inquam. *Sy.* Immo si scias.
Sed porro ausculta, quod superest fallaciae.
Sese ipse dicet tuam vidisse filiam :
Ejus sibi complacitam formam, postquam adspexerit.
Hanc cupere uxorem. *Ch.* Modone quae inventa 'st? *Sy.* Eam.
Et quidem jubebit posci. *Ch.* Quamobrem istuc, Syre?
Nam prorsum nihil intelligo. *Sy.* Hui! tardus es.
Ch. Fortasse. *Sy.* Argentum dabitur ei ad nuptias,
Aurum, atque vestem, quî, tenesne? *Ch.* Comparet?

CALPHURNIUS.

astutiae, *Vera dicendo*, *ut eos ambos fallam.* Inferius Chremes non credet Menedemo Bacchidem Clitiphonis esse amicam. 22. IMMO SIC SATIS.] SIC dixit, ut qui suspicaretur a Chremete dictum, nimium inquam, non serio, sed joco.

24. TUAM VIDISSE FILIAM.] Neque hoc Menedemo crediturus est Chremes, dum dicet inferius, *Et illum ajunt velle uxorem.* 27. JUBEBIT POSCI.] Id est, *peti. Petimus* aliquid precario: *Poscimus* imperiose: *Postulamus* jure.

28. PRORSUS NIHIL INTELLIGO.] PRORSUS, pro eo quod est *omnino.* Sunt qui conjunctionem velint. Vel PRORSUS, *certe*, *recte*, *vere.* Et dicitur quasi *porro versus.* nam PRORSUM, est *porro versum*, id est, ante versum. Hinc et *prorsa oratio*, quam non inflexit cantilena. HUI.] Interjectio mirantis. Et hoc cum gestu servili, et leviori personae congrue dictum. 29. ARGENTUM DABITUR.] Scilicet a Menedemo. inferius Chremes non immemor verborum, Menedemo dicet, *Et illum ajunt velle uxorem: ut quum despenderis, Des qui aurum, et vestem, atque alia,*

COMMENTARIUS.

25. COMPLACITAM FORMAM.] Ita And. IV. 1. 21.

27. POSCI.] Nimirum, in matrimonium.

30. AURUM ATQUE VESTEM.] Ita supra II. 3. 7. et 11. III. 1. 43. Infra IV. 8. 15. V. 1. 20.

31. DE-

Sy. Id ipsum. *Ch*. At ego illi neque do, neque despondeo.
Sy. Non? quamobrem? *Ch*. Quamobrem? me rogas? homini! *Sy*. Ut lubet.
Non ego dicebam, in perpetuum illam illi ut dares,
Verum ut simulares. *Ch*. Non mea 'st simulatio.
Ita tu istaec tua misceto, ne me admisceas.
Egon' cui daturus non sum, ut ei despondeam?
Sy. Credebam. *Ch*. Minime. *Sy*. Scite poterat fieri.
Et ego hoc, quia dudum tu tantopere jusseras,
Eo coepi. *Ch*. Credo. *Sy*. Caeterum equidem istuc, Chreme,

CALPHURNIUS.

quae opus sunt, comparet. 30. QUI.] Pro *quo*. 31. NEC SPONDEO.] Proprie dixit. *Spondet* pater puellae: *Despondet* pater adolescentis. In Andria, *Placuit*; *despondi*.

32. FUGITIVO DABO?] A conditione personae Cliniam vituperat: nam *fugitivi* proprie *servi*. Unde in edicto Aedilium Curulium titulus est servorum fugitivorum, *Si quis fugitivus, errove sit, noxave solutus non sit*. * HOMINI FUGITIVO.] Dicitur *Homo fugitivus*, et *servus fugitivus*, non *Fugitivus servus*, quia tunc est superfluum, ut testatur Quinctilianus. Ergo dicendum, *Servus fugitivus*, vel *Fugitivus*, sine additamento. 33. NON EGO PERPETUO.] *Virg*. *Connubio jungam stabili, propriamque dicabo*. Illa datur PERPETUO, quae omnes annos cum marito exigit. 35. TUA MISCETO.] Verba probi viri, qui non vult adhaerere consilio alterius in re non probabili. 36. CUI DATURUS NON SUM.] Argumentum ab aequo. Non aequum, non leges ipsae concedunt, ut quis pater filiam alicui spondeat, deinde deneget. 39. ISTHUC CHREME.]

COMMENTARIUS.

31. DESPONDEO.] Promiscue de filio et filia utebantur *despondendi* verbo. Ita mox, Vs. 36. et infra IV. 8. 26. V. 1. 18. Vide Comment. majorem ad And. I. 1. 75.

32. HOMINI.] Ἀποσιώπησις apta stomachanti. Sensus est: Egone homini in alieno amore occupato, et meretricem amanti filiam darem in seditionem atque incertas nuptias?

34. NON MEA EST SIMULATIO.] Ita supra III. 2. 38.

35. NE ME ADMISCEAS.] Ita infra V. 2. 22.

 40. AN-

Aequi bonique facio. *Ch.* Atqui cum maxume
Volo te dare operam, ut fiat, verum alia via.
Sy. Fiat. quaeratur aliud. sed illud, quod tibi
Dixi de argento, quod ista debet Bacchidi,
Id nunc reddendum 'st illi. neque tu scilicet
Eo nunc confugies: quid mea? num datum mihi est?
Num jussi? num illa oppignerare filiam
Meam, me invito, potuit? verum illud, Chreme,
Dicunt, Jus summum saepe summa malitia est.
Ch. Haud faciam. *Sy.* Immo, aliis si licet, tibi non licet.
Omnes te in lauta, et bene aucta parte putant.

CALPHURNIUS.

In re non probabili vult inire opinionem optimi servi, qui domino bona fide morem gerat, et pro viribus obsequatur.

42. FIAT: QUAERATUR ALIUD.] Astute et callide, in omnibus assentitur hero: quia jam lenibus verbis extorquebit argentum. 45. EO NUNC CONFUGIES.] Id est, ad rationes quas statim callide subjicit. magna vis est persuasionis: quoniam non prius amovemus ea quae is responderet, a quo aliquid petimus. 47. ME INVITO, POTUIT?] Haec pro Chremete essent, et jure non teneretur reddere id argentum. 50. IN LAUTA.] Non decet eum qui lautae vitae sit et splendidae, in omnibus juris rigorem observare. nam qui ad unguem jus servant, asperi, difficiles,

COMMENTARIUS.

40. AEQUI BONIQUE FACIO.] Vide de hac constructione Cl. Perizon. ad Sanct. Min. IV. 7. 2.

CUM MAXIME.] Sensus est, *Ita nunc volo, ut cum maxime volo.* Adelph. IV. 1. 2. Phorm. I. 4. 27. Florus, IV. 1. 3.

46. OPPIGNERARE.] *Pignerare* et *Oppignerare* est dare pignori, opponere pignori; sed *pignorari*, capto pignore sibi quem obligare. Martialis, II. 57. 7. Oppignaverit *Claudii modo ad mensam*
Vix octo nummis annulum, unde coenaret.

48. SUMMUM JUS SAEPE SUMMA MALITIA EST.] Aliter citat Cicero, Off. I. 10. Summum jus, summa injuria, *factum est jam tritum sermone proverbium.* Columella, I. 7. *Nam* summum jus *antiqui* summam *putabant* crucem.

50. IN LAUTA ET BENE AUCTA PARTE.] Decius Laberius, Recto-

Ch. Quin egomet jam ad eam deferam. *Sy.* Immo filium
Jube potius. *Ch.* Quamobrem ? *Sy.* Quia enim in hunc suspicio 'st
Translata amoris. *Ch.* Quid tum? *Sy.* Quia videbitur
Magis verisimile id esse, quum hic illi dabit.
Simul et conficiam facilius ego, quod volo.
Ipse adeo adest. abi : effer argentum. *Ch.* Effero.

CALPHURNIUS.

et tenaces multis videntur. 51. EGOMET.] Senex gloriae cupidus, adeo flectitur verbis Syri, ut ad meretricem cum argento festinare cupiat. 55. SIMUL ET CONFICIAM.] Hoc loco pro *efficiam* ponitur: quo saepius in hac significatione *Cicero* utitur. Ab hoc, *Confectum*, proprie verbum convenit gladiatoribus his, qui gravissimis vulneribus occubuerunt. *Cicero* in Catilinam, *Gladiatori illi* confecto *et saucio.*

COMMENTARIUS.

ctore: *Ne in re bona videam esse nequam filium.* Cicero, Catil. IV. 9. *Aucta: exaggeratasque fortunas.*

55. CONFICIAM.] Intelligit argentum. Ita Phorm. I. 1. 4.

ACTUS QUARTI

SCENA SEXTA.

CLITIPHO. SYRUS.

Cl. NULLA est tam facilis res, quin difficilis siet,
Quam invitus facias. vel me haec deambulatio,

CALPHURNIUS.

1. NULLA EST TAM FACILIS RES.] *Hic exprimitur amantis constantia, qui ob nimium amorem Syro in re sua irascitur : dehinc paulo momento illum demulcet.* QUIN.] Pro, *quod non.* DIFFICILIS.] Huic illud contrarium, *Nihil difficile homini volenti.* 2. VEL ME HAEC.] VEL,

COMMENTARIUS.

1. NULLA EST TAM FACILIS RES.] At contra, teste Ovidio, Amor.

Quam non laborioſa, ad languorem dedit.
Nec quidquam magis nunc metuo, quam ne denuo
Miſer aliquo extrudar hinc, ne accedam ad Bacchidem.
Ut te quidem omnes Dii, Deaeque, quantum eſt, Syre,
Cum tuo iſtoc invento, cumque incepto perduint!
Hujuſmodi res ſemper comminiſcere,
Ubi me excarnifices. *Sy.* I tu hinc quo dignus es.

CALPHURNIUS.

modo non eſt disjunctiva conjunctio, ſed pro *etiam* poſita. ut apud *Virgilium*, *Vel Priamo miſeranda manus.* HAEC DEAMBULATIO.] Quae facilis et non laborioſa. nam DEAMBULATIO homini potius voluptatem quam laborem affert. 6. UT TE OMNES QUIDEM DÎ.] Improvidus adoleſcens non conſiderat quid a Syro in rem ſuam peractum ſit: ſed omnia ad voluptatem ſuam refert. 7. ISTOC INVENTO.] Cum contemtu atque odio haec pronuntiantur. TUO ISTOC INVENTO, CUMQUE INCEPTO.] Quaſi de magno facinore. nam *inceptum*, et *inceptare*, et *incipere*, magnorum eſt facinorum. PERDUINT.] Et antiquum eſt, et Plautinum. 8. COMMINISCERE.] Pro *comminiſceris*, id eſt, *fingis*. hinc *commentum*. Alibi, *Atque ipſis hoc commentum placet.* 9. EXCARNIFICES.] Terribiliter EXCARNIFICES dixit, hoc eſt, *excrucies*. EXCARNIFICARE deductum eſt a *carnifice*. *Carnifex* eſt, qui carnes ex homine facit. nam *caro* dicta eſt, eo quod careat anima. Et *caro* proprie dicitur mortuorum. *Virgil.* *Et corpora luce carentum.* Vel *caro* ſit dicta quaſi *cado*. *Virgil.* *Belloque*

COMMENTARIUS.

Amor. I. 2. 10. *Leve fit, quod bene fertur, onus.*

3. AD LANGUOREM DEDIT.] Plautus, Aſin. III. 2. 28.
Ubi ſaepe ad languorem *tua duritia* dederis *octo*.
Validos lictores ulmeis affectos lentis virgis.

6. DI DEAEQUE QUANTUM EST.] Ita Plautus, Aul. IV. 10. 55.
Ut illum Dî *immortales omnes* deaeque, quantum eſt, *perduint!*

Bacchid. V. 2. 51. *Senex optume*, quantum eſt *in terra*.

7. CUM TUO ISTOC INVENTO.] Vide ad And. V. 4. 38.

9. UBI ME EXCARNIFICES.] H. e. Quibus rebus me excarnifices.

Quam pene tua me perdidit protervitas!
Cl. Vellem hercle factum: ita meritus. *Sy.* Meritus! quomodo?
Nae me istuc ex te prius audivisse gaudeo,
Quam argentum haberes, quod daturus jam fui.
Cl. Quid igitur dicam tibi, vis? abiisti: mihi
Amicam adduxti, quam non liceat tangere.
Sy. Jam non sum iratus. sed scin' ubi nunc sit tibi
Tua Bacchis? *Cl.* Apud nos. *Sy.* Non. *Cl.* Ubi ergo? *Sy.* Apud Cliniam.
Cl. Perii! *Sy.* Bono animo es: jam argentum ad eam deferes,
Quod ei pollicitus. *Cl.* Garris. unde? *Sy.* A tuo patre.

CALPHURNIUS.

caduci Dardanidae. Quod jam scilicet sine anima sit, et cadat. I TU HINC.] Et hic secure exclamat: quod jam extorserit argentum. 10. PROTERVITAS!] Importunitas, vel petulantia. PROTERVITAS, levior est quaedam contumelia. *Procacitas*, major. *Petulantia*, maxima. 11. ITA MERITUS.] MERETUR quis et bonum et malum. Et *mereri* et *promereri* est praestare beneficium. *Virgilius*, *Quique sui memores alios fecere merendo.* Et *idem*, *Nunquam, regina, negabo Promeritam.* 12. EX TE PRIUS AUDIVISSE GAUDEO.] Sic fingimus, quando sumus collaturi beneficium in aliquem, et quicquam audimus quod non placet, nec tamen nos infensos reddat. 15. NON LICEAT TANGERE.] Nimius est ardor in adolescente, cum videat amicam, nec tamen *tangendi* facultas datur. 16. JAM NON SUM IRATUS.] Non potest prae nimia laetitia diutius reticere quod fecerit. IRATUS.] IRATUS est ex causa: *Iracundus* ex moribus. SCIN' UBI NUNC SIT?] Haec interrogatio gaudentis est, et cui omnia ex voto successerint. 18. PERII!] Haec vox est amantis, aliquid mali suspicantis. * Quia amantibus omnia sunt suspecta. JAM ARGENTUM.] JAM, nimiam velocitatem significat. DEFERES.] In alia significatione accipitur illud Olympiadis ad Alexandrum, *Amabo*, inquit, *mi fili*, *quiescas*, *neque deferas me.* Hinc *delator.* 19. GARRIS.] Tanquam avis un-

Cl. Ludis fortaſſe me. *Sy.* Ipſa re experibere.
Cl. Nae ego fortunatus homo ſum! deamo te, Syre.
Sy. Qua cauſa id fiat. obſecundato in loco.
Sed pater egreditur. cave quidquam admiratus ſies:
Quod imperabit, facito: loquitor paucula.

CALPHURNIUS.

unde *garrulus*. Et GARRIRE is dicitur, qui inaniter loquitur. 20. EXPERIBERE.] Antiquum eſt: nos dicimus *experiere*. *Juvenalis*, *Experiar, quid concedatur in illis*, etc.

21. NAE EGO.] NE, id eſt *valde*. DEAMO TE, SYRE.] Id eſt, *valde amo*. DE, hoc loco auget: alias diminuit.

22. QUA CAUSA ID FIAT.] Ut argentum habeamus quod ad Bacchidem deferas. OBSECUNDATO IN LOCO.] OBSECUNDARE eſt omnia ad alterius nutum facere. 24. LOQUITOR PAUCULA.] PAUCULA dixit, non *pauca*: et ſic majorem vim admonitio iſta habitura eſt. nam PAUCULA coram patre loquetur Clitipho.

COMMENTARIUS.

ces. Solent Comici adverbiis uti pro relativus. Plautus Capt. Caterva, verſu 5. *Hujuſmodi paucas Poëtae reperiunt Comoedias*,
Ubi boni meliores fiunt.

I TU HINC, QUO DIGNUS ES.] Plautus, Menaechm. III. 2. 50.
Non tu abis, quo dignus es?

19. GARRIS.] Vide ad Phorm. III. 2. 11.

20. LUDIS FORTASSE TU ME.] Ita ſolent, vix credentes rem laetam ſibi nunciatam veram eſſe. Adelph. IV. 5. 63.

21. DEAMO TE.] Grati animi expreſſio. Eun. I. 2. 106. Supra, II. 3. 119. Adelph. V. 8. 23.

22. OBSECUNDATO IN LOCO.] Simile praeceptum vide And. IV. 3. 20. Eſt autem *obſecundare* omnia alicui ſecunda et ſubſervientia dicere et facere. Plautus, Truc. IV. 1. 3. *tempus ei rei ſecundes.*

ACTUS

ACTUS QUARTI
SCENA SEPTIMA.

CHREMES. CLITIPHO. SYRUS.

Ch. UBI Clitipho nunc est? *Sy.* Eccum me! inque. *Cl.* Eccum hic tibi!
Ch. Quid rei esset, dixti huic? *Sy.* Dixi pleraque omnia.
Ch. Cape hoc argentum, ac defer. *Sy.* Hei, quid stas? lapis!
Quin accipis? *Cl.* Cedo sane. *Sy.* Sequere hac me ocius.
Tu hic nos, dum eximus, interea opperibere:
Nam nihil est, illic quod moremur diutius.
Ch. Minas quidem jam decem habet a me filia,

CALPHURNIUS.

1. UBI CLITIPHO NUNC EST?] *Egreditur Chremes cum argento.* ECCUM ME! INQUE.] *Syrus subjicit verba Clitiphoni, quae patri respondeat.* INQUE.] Raro alibi praeter *inquam* et *inquit* reperies. INQUE.] id est, *dic.*

2. PLERAQUE OMNIA.] Hic adjectio in primo posita est loco. Adjectiones vero, aut in prima parte orationis, aut in ultima adjiciuntur. Hic ergo PLERAQUE ex abundantia positum est. OMNIA necessario additum in ultimo, sicut *interea loci, interibi.* 3. QUID STAS? LAPIS!] Hoc dictum in ignavum. Illa vero, *caudex, stipes, asinus*, in stultum. 4. QUIN.] Pro, *cur non.* 5. OPPERIBERE.] Antiquum est, sicut *experibere.* 7. MINAS QUIDEM.] Inducitur tenax senex circa rem sollicitus, qui conqueri-

COMMENTARIUS.

2. PLERAQUE OMNIA.] Vide ad And. I. 1. 28.

3. LAPIS.] Hominem stupidum *Lapidem* vocabant. Ita infra, V. 1. 44. Hec. II. 1. 17. Plautus, Merc. III. 4. 46. *egomet credidi Homini docto rem mandare, is lapidi mando maximo.* Mil. IV. 2. 33. *Nullum est hoc stolidius saxum.*

 9. OR-

Quas pro alimentis esse nunc duco datas:
Hasce ornamentis consequentur alterae.
Porro haec talenta dotis adposcunt duo.
Quam multa injusta ac prava fiunt moribus!
Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus est
Aliquis, labore inventa mea cui dem bona.

CALPHURNIUS.

tur de damno quod illi acciderat de inventa filia. 8. PRO ALIMENTIS.] Nam crediderat anum illam oppignerasse filiam Bacchidi. 9. ALTERAE.] Id est, *totidem*. 10. PORRO.] Modo adverbium ordinis: alias temporis. HAEC ADPOSCUNT.] HAEC pluraliter pro *hae*. In Eunucho, *Continuo haec adornant, ut lavet*. In Phormione, *Haec illae erant itiones*. TALENTA DUO.] In sequentibus dicet, *Duo talenta pro re nostra ego decrevi esse satis*.

12. RELICTIS OMNIBUS.] Positis omnibus aliis negotiis.

13. LABORE INVENTA.] Proprie, *parta*.

COMMENTARIUS.

9. ORNAMENTIS.] Videtur notari supellex, eaeque res, quibus instruenda et ornanda erat. Suetonius, Vitell. 14. *Vitellii, hostis sui, filiam splendidissime maritavit, dotavitque etiam et instruxit*.

10. HAEC TALENTA DOTIS ADPOSCUNT DUO.] Primum HAEC dixit pro HAE. Ita Phorm. V. 8. 23. ADPOSCUNT autem sibi, quasi in eandem summam. Postremo DOTIS notat *dotis nomine*. Plautus, Cistell. II. 3. 19. *Unde tibi* talenta *magna viginti pater Det* dotis. Vide Cl. Periz. ad Sanct. Min. II. 3. 7.

11. FIUNT MORIBUS.] H. e. Consuetudine. Plautus, Stich. V. 1. 31. More hoc fit, *atque stulte, mea sententia*.

12. RELICTIS REBUS.] Vide ad And. II. 5. 1.

ACTUS QUARTI SCENA OCTAVA.

MENEDEMUS. CHREMES.

Me. MUlto omnium nunc me fortunatissimum
Factum puto esse, gnate, quum te intelligo

CALPHURNIUS.

1. MUlto omnium nunc me.] *Hic est jucunda expositio erroris senis de verbis Syri, qui Menedemum cre-*

Resipisse. *Ch.* Ut errat! *Me.* Te ipsum quaerebam, Chreme.
Serva, quod in te est, filium, et me, et familiam.
Ch. Cedo quid vis? faciam. *Me.* Invenisti hodie filiam.
Ch. Quid tum? *Me.* Hanc sibi uxorem dari volt Clinia.
Ch. Quaeso, quid tu hominis es? *Me.* Quid est? *Ch.* Jamne oblitus es,
Inter nos quid sit dictum de fallacia?
Ut ea via abs te argentum auferretur. *Me.* Scio.
Ch. Ea res nunc agitur ipsa. *Me.* Quid dixti, Chreme?
Erravi. sic res acta 'st. quanta spe decidi!
Ch. Immo haec quidem, quae apud te est, Clitiphonis est

CALPHURNIUS.

credit decipi, dum ipse decipitur. 3. Ut errat!] *Virgil. Ut vidi, ut perii.* 4. Filium.] Filium prius nominavit, in quo omnis cura patris erat. 7. Quaeso.] Modo objurgatorium est. Quid hominis es?] In Eunucho, *Quid istuc, inquam, ornati est?* Scire nos convenit, cum recto casu profertur interrogatio, non esse contumeliosum. Ut si dicas, *Quis hic homo est?* Si autem in obliquo, contemtum significari. ut, *Quid hoc est hominis? quid mulieris? quid ornatus?* 10. Ea res nunc agitur ipsa.] Et ex hoc credit eos inter se finxisse Cliniam amare Antiphilam. 11. Sic res acta 'st.] Ut decipiaris. Et haec qui-

COMMENTARIUS.

3. Resipisse.] H. e. Cum bona mente in gratiam rediisse. Cicero, Att. IV. 5. *Vix aliquando te auctore resipui.* Dicit autem hoc egrediens Menedemus Cliniae, qui intus est.

7. Quid tu hominis es?] Explicat Calphurnius, verbis Donati ad Eun. II. 2. 6. Ita Hec. IV. 4. 21.

Ea via abs te argentum auferretur.] Phorm. III. 2. 28. V. 8. 48. Plautus, Epid. II. 2. 9. *Ipsi hi quidem mihi dant viam, quo pacto ab se argentum auferam* Cicero, Fam. VI. 12. *Perceleriter se* ablaturum *diploma.*

10. Ea res nunc agitur.] Ita Hec. V. 4. 8.

11. Quanta spe decidi.] Vide supra II. 3. 9.

Amica. *Me.* Ita ajunt. *Ch.* Et tu credis? *Me.* Omnia.
Ch. Et illum ajunt velle uxorem, ut quum despon-derim,
Des, quî aurum ac vestem, atque alia, quae opus sunt, comparet.
Me. Id est profecto! id amicae dabitur. *Ch.* Scilicet
Daturum. *Me.* Vah! frustra sum igitur gavisus miser.
Quidvis tamen jam malo, quum hunc amittere.
Quid nunc renuntiem abs te responsum, Chreme,
Ne sentiat me sensisse, atque aegre ferat?
Ch. Aegre? nimium illi, Menedeme, indulges. *Me.* Sine.
Inceptum 'st: perfice hoc mihi perpetuo, Chreme.
Ch. Dic convenisse; egisse te de nuptiis.

CALPHURNIUS.

dem cum contemtu interrogat. nam et hoc fictum esse credit. 13. ITA AJUNT.] ITA AJUNT, de re dicimus, quam volumus esse falsam. 16. ID EST PROFECTO.] Fingit se credere amico, quem fidum cognoverat. 17. GAVISUS.] Bene de filio GAVISUS dixit, quia *gaudemus* propriis, *gratulamur* alienis. MISER.] MISER est, cui animae miseria est. 18. AMITTERE.] Pro *dimittere*, more antiquo. 21. AEGRE!] Sic distingue, ut Chremes hanc vocem Menedemi subrideat: quippe quod filius non sit ulla in re timendus. INDULGES.] Nullum magis proprium verbum invenire potuisset de patre, qui omnia filio permittit. 22. INCEPTUM.] Nam quod semel INCEPTUM EST, non potest facile omitti. * 23. CONVENISSE.] CONVENIRE interdum significat *pacisci*. ut *Conveni tecum pro denario diurno*. Interdum significat *alloqui*. ut, *Te convenire cupio*. i. e. alloqui. Interdum significat, *casu invenire*.

COMMENTARIUS.

15. COMPARET.] H. e. Emat. Plautus, Poen. I. 2. 1.

Negotii sibi qui volet vim parare,
Navem et mulierem, haec duo, comparato.

Cicero, Att. XII. 19. *Cogito interdum trans Tiberim hortos aliquos* parare.

16. SCILICET DATURUM.] H. e. Scire licet, Cliniam id argentum daturum esse amicae. Supra II. 3. 117. Infra V. 1. 19. Plautus, Curc. II. 2. 13. *Item alios Deos facturos scilicet.* 29. UT

Me. Dicam. quid deinde? *Ch*. Me facturum esse omnia:
Generum placere. postremo etiam, si voles,
Desponsam quoque esse dicito. *Me*. Hem! istuc volueram.
Ch. Tanto ocius te ut poscat, et tu id, quod cupis,
Quam ocissume ut des. *Me*. Cupio. *Ch*. Nae tu propediem,
Ut istam rem video, istius obsaturabere.
Sed haec ita ut sunt, cautim, et paulatim dabis,
Si sapies. *Me*. Faciam. *Ch*. Abi intro; vide, quid postulet.
Ego domi ero, si quid me voles. *Me*. Sane volo:

CALPHURNIUS.

ut *Cicero* ad Lentulum: *Quem cum convenisset*, i. e. casu invenisset. Quandoque etiam significat, *placere*, *neque in controversia esse*. ut, *Hoc convenit inter nos*. i. e. de hoc nulla inter nos est controversia. Item dicere solemus, *de hoc negotio tandem convenit*, i. e. placuit deliberantibus, *ut res in crastinum differatur*. 26. DESPONSAM.] Et hoc est quod Cliniae magis placiturum est. HEM!] Modo interjectio laetantis: alias irascentis. 27. TANTO OCIUS.] Quia si acceperit filius desponsatam Antiphilam, quam primum exposcet argentum ad ornamenta coëmenda.
28. NAE.] Pro *valde*. Et hoc proprie Terentianum est. PROPEDIEM.] Temporis adverbium, et significat *cito*.
29. OBSATURABERE.] Id est nimiam de filio capies satietatem. quod est corporis, ad animum transtulit. Et sic plus hoc verbo intulit, quam si invenisset proprium verbum. 31. POSTULENT.] Tanquam jure: quia jure ali-

COMMENTARIUS.

29. UT ISTAM REM VIDEO.] Ita Adelph. IV: 7. 31.
ISTIUS OBSATURABERE.] H. e. Satias et taedium istius filii te capiet. Hec. IV. 2. 18. Plautus, Stich. I. 1. 18. *Hae res vitae me, soror*, saturant. Et est locutio sacra.
30. CAUTIM ET PAULATIM DABIS.] Lucilius: *Non frustillatim nec minutatim dari*.

Nam te ſciente faciam, quidquid egero.

CALPHURNIUS.

quid *poſtulamus*. 33. TE SCIENTE.] Recte SCIENTE. nam *ſciens* eſt, qui alicujus indicio rem cognoſcit. *Prudens*, qui intelligentia ſua aliquid ſentit. Ergo *ſciens* eſt per alios.

COMMENTARIUS.

33. TE SCIENTE FACIAM.] Plautus, Aſin. I. 1. 34.
Propterea quod me non ſcientem feceris.

ACTUS QUINTI

SCENA PRIMA.

MENEDEMUS. CHREMES.

Me. EGo, me non tam aſtutum, neque ita perſpicacem eſſe, id certo ſcio.
Sed hic adjutor meus, et monitor, et praemonſtrator Chremes,

CALPHURNIUS.

1. EGO, ME NON TAM ASTUTUM.] *Quia jam ad exitum properat fabula, fallacia detegitur per Menedemum, et Cliniae Antiphila deſponſabitur.* * *Et eſt operae pretium, videre ſenem, qui antea monebat, indigere admonitione. Et ſenes ſe multis ludibriis illudunt ultro citroque, eouſque donec aperte loquens Menedemus oſtendit, Bacchidem eſſe Clitiphonis amicam, non Cliniae.* EGO ME.] Ut inſultat ſenex, dum alterius ſtultitiam et tarditatem ludibrio habet. NON TAM ASTUTUM.] Haec jactationis cujuſdam ſpecies eſt, fingere ſe non ASTUTUM, dum videt alterum ſtultiorem. 2. AD-

COMMENTARIUS.

2. ADJUTOR.] Videtur reſpici mos Scenae, ubi *Adjutores* dicti, qui adjuvabant hiſtriones in agendis partibus; quod ſeu voce fiebat, ſeu geſtibus. Phaedrus, V. 5. 13.
In Scena vero poſtquam ſolus conſtitit,
Sine adparatu, nullis adjutoribus. Ad quem locum vide Interpretes.

MONITOR.] Ita dicti in Scena, qui *monebant* hiſtriones, ne memo-

Hoc mihi praestat. in me quidvis harum rerum convenit,
Quae sunt dicta in stultum: caudex, stipes, asinus, plumbeus:
In illum nihil potest; nam exsuperat ejus stultitia haec omnia.
Ch. Ohe! jam desine Deos, uxor, gratulando obtundere,

CALPHURNIUS.

JUTOR.] Cum risu haec pronuntianda: et ADJUTOR proprie in re bona, *Impulsor* in re mala. 4. CAUDEX, STIPES.] Ista injuriose dicuntur in stultum et hebetioris ingenii hominem: quemadmodum ignavum, *lapidem* appellamus. quamvis tamen idem sit: sed hoc plus est. 6. OHE!] Interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. OBTUNDERE.] *Obtundit*, qui saepe repetendo aliquid dicit. OBTUNDERE.] Est translatio a fabris, qui saepe repetunt tundendo aliquid malleo, et idem *obtundunt*

COMMENTARIUS.

moria vacillarent in agendis partibus.

PRAEMONSTRATOR.] Ita Plautus, Pers. I. 3.

Praemonstra *docte, praecipe astu filiae,*
Quid fabuletur, ubi se natam praedicet.

3. IN ME QUIDVIS HARUM RERUM CONVENIT.] Cicero, Verr. I. 49. *Quae vitia videntur in quemvis potius, quam* in istum convenire.

4. CAUDEX.] Simile convicium est *Frutex*, apud Plaut. Mostell. I. 1. 12.

STIPES.] Cicero, Post Red. in Sen. cap. 6. *Cum hoc homine, an cum* stipite *Aethiope si in foro constitisses, nihil crederes interesse.*

ASINUS.] Ita Eun. III. 5. 50. Adelph. V. 8. 12.

PLUMBEUS.] Suetonius, Ner. 2. *In hunc dixit Licinius Crassus orator, non esse mirandum, quod aeneam barbam haberet, cui esset os ferreum, cor* plumbeum.

5. EXSUPERAT EJUS STULTITIA HAEC OMNIA.] Plautus, Bacchid. V. 1. 3. *Solus ego omnes antedeo* stultitia. Est vero παρὰ προσδοκίαν dictum.

6. OHE.] Recte explicat Calphurnius. Martialis, IV. 91. 1.

Ohe, *jam satis est*, ohe, *libelle.*

GRATULANDO.] H. e. Gratias agendo. Adelph. IV. 7. 5. Afranius, Cinerario: *Quod salvos venis, melius est*, gratulor Diis.

En-

Tuam esse inventam gnatam: nisi illos ex tuo ingenio judicas,
Ut nihil credas intelligere, nisi idem dictum sit centies.
Sed interim, quid illic jam dudum gnatus cessat cum Syro?
Me. Quos ais homines, Chreme, cessare? *Ch.* Ehem! Menedeme, advenis?
Dic mihi; Cliniae, quae dixi, nuntiastin'? *Me.* Omnia.
Ch. Quid ait? *Me.* Gaudere adeo coepit, quasi qui cupiunt nuptias.
Ch. Ha! ha! he! *Me.* Quid risisti? *Ch.* Servi venere in mentem Syri
Calliditates. *Me.* Itane? *Ch.* Voltus quoque hominum fingit scelus.

CALPHURNIUS.

et hebetant. 9. CESSAT CUM SYRO?] Bene CESSAT, tanquam desidiosus. nam *Cessant* desidiosi, *Requiescunt* defessi. * 10. QUOS AIS HOMINES.] Hic Menedemus incipit alloqui Chremetem, ut faciem detegat. EHEM! MENEDEME, ADVENIS?] Sic tanquam exspectatus: et Adventus proprie exspectatorum, necessariorumque dicitur. * Et HEM est particula ostendens gaudium de adventu.

12. QUASI QUI CUPIUNT.] In Andria, *Ita tum discedo ab eo, ut qui se neget filiam daturum.* 13. HA! HA! HE!] Vox nimii cachinni, et accommodata Chremeti, qui credebat Menedemum decipi in filio, et assimulare illum petere uxorem. 14. ITANE?] Sic lege, ut quasi eludat Chremetem, qui passus est se a servo decipi. FINGIT.] Format: si tristes sunt, laetos reddit. FINGERE proprie

COMMENTARIUS.

Ennius, Hecuba: *Jupiter tibi summe tandem male regesta* gratulor. Vide Cl. Dukerum ad Flor. IV. 3. 5.

7. ILLOS EX TUO INGENIO JUDICAS.] Vide ad Eun. I. 2. 118.

8. CENTIES.] Eodem sensu dixit *millies*, Eun. III. 1. 32. Phorm. III. 2. 2.

14. VOLTUS QUOQUE HOMINUM FINGIT.] Caesar, B. G. I. 39. *Hi neque* vultum fingere, *neque interdum lacrumas tenere poterant.* Cicero, Tusc. III. 15. *Jure autem erat semper idem* vultus, *cum mentis, à qua is* fingitur, *nulla fieret mutatio.* 22. CON-

Me. Gnatus quod se adsimulat laetum, id dicis? *Ch.* Id. *Me.* Idem istuc mihi
Venit in mentem. *Ch.* Veterator! *Me.* Magis, si magis noris, putes,
Ita rem esse. *Ch.* Ain' tu? *Me.* Quin tu ausculta. *Ch.* Mane. hoc prius scire expeto,
Quid perdideris: nam ubi desponsam nuntiasti filio,
Continuo injecisse verba tibi Dromonem, scilicet
Sponsae vestem, aurum, atque ancillas opus esse, argentum ut dares.
Me. Non. *Ch.* Quid? non? *Me.* Non, inquam. *Ch.* Neque ipse gnatus? *Me.* Nihil prorsus, Chreme.
Magis unum etiam instare, ut hodie conficerentur nuptiae.
Ch. Mira narras. quid Syrus meus? ne is quidem quidquam? *Me.* Nihil.
Ch. Quamobrem? *Me.* Nescio equidem: sed te miror, qui alia tam plane scias.

CALPHURNIUS.

est figuli, qui formas ducit ex luto. 15. SE ADSIMULAT.] Refertur ad id, *Voltus hominum fingit.* 16. VENIT IN MENTEM.] Sic dicit, quia scit ab illo deceptum Chremetem. VETERATOR!] Vetus est in astutia. 17. ITA REM ESSE.] Vultuose pronuntiandum. quod si Chremes sciret se a Syro deceptum, vere illum *veteratorem* appellaret. MANE.] Deceptus Chremes aliter percipit verba Menedemi, quam ipse loquatur, et ab illo imprudens eluditur.

21. NON.] Ridicula negatio. Illa vero Virgiliana amara, *Non: verum Aegonis.* QUID? NON?] Cum admiratione repetit NON. 22. HODIE CONFICERENTUR NUPTIAE.] Incipiet paulatim detegi fallacia. nam hoc signum est Cliniam non falso velle Antiphilam. 23. NE IS QUIDEM QUIDQUAM?] Ἀποσιώπησις admirantis. hoc magis mirum videtur, quod nec Syrus verba injecerit, ad extorquendum argentum. 24. ALIA TAM PLANE SCIAS.] Pulchra

COMMENTARIUS.

22. CONFICERENTUR NUPTIAE.] Vide ad And. III. 2. 41.

26. SUB-

Sed ille tuus quoque Syrus idem mire finxit filium,
Ut ne paullulum quidem suboleat, esse amicam hanc Cliniae.
Ch. Quid ais! *Me.* Mitto jam osculari, atque amplexari: id nihil puto.
Ch. Quid est, quod amplius simuletur? *Me.* Vah! *Ch.* Quid est? *Me.* Audi modo:
Est mihi in ultimis conclave aedibus quoddam, retro:

CALPHURNIUS.

ironia in eum qui deceptus sit. 25. ILLE TUUS QUOQUE SYRUS.] Quem tantum *veteratorem* putas. FINXIT FILIUM.] Refertur ad id quod Chremes supra dixit, *Voltus quoque hominum fingit scelus.* 26. SUBOLEAT.] Tractum a sensu odorandi. * Et SUB ibi minuit. i. e. ut nec etiam pauxillum appareat, vel paullulum sentiatur id scilicet quod sequitur. 27. QUID AIS!] Nonnunquam perturbati intercessoris est dicere, QUID AIS? sed hoc loco metuentis est, non interrogantis. MITTO JAM OSCULARI.] Color rhetoricus. OSCULARI.] Haec est quarta amoris linea. nam sunt quinque: Prima *visus*, Secunda *loqui*, Tertia *tactus*, Quarta *osculi*, Quinta *coitus*. ID NIHIL PUTO.] Sic dicimus quando habemus aliquid majus ad confirmandum. * Ita dicit: Nil puto OSCULARI et AMPLEXARI, in comparatione ad illud, quod sequitur. 29. CONCLAVE.] In Eunucho, *Virgo in conclavi sedet.* Est autem CONCLAVE separatior locus in interioribus tectis: vel quod intra eum loca multa et cubilia clausa sint adhaerentia triclinio. * Et est neutrum. Festus autem ait, *conclavia*, dici loca, quae *una clave clauduntur.* Cicero autem in De Oratore cepit CONCLAVE pro *triclinio*, in quo

COMMENTARIUS.

26. SUBOLEAT.] Subaudi, mihi, vel cuiquam alii. Ita Phorm. III. 1. 10.

27. OSCULARI ATQUE AMPLEXARI.] Ita Plautus, Cas. II. 8. 36. *jam hercle* amplexari, *jam* osculari *gestio.*

28. AMPLIUS.] Ita Eun. I. 2. 63. et And. II. 1. 25. ubi vide.

29. ULTIMIS AEDIBUS.] Ita dixit, uti Phorm. I. 4. 38. *ultima platea.* Notatur autem ultima pars aedium, et plateae. Eodem sensu Cicero, Fam. III. 6. *Te in* prima provincia *velle esse.* Vide Cl. Burm. ad Phaed. II. 4. 1.

CONCLAVE.] Vide Donatum ad Eun. II. 5. 35.

31. Dic-

Huc est intro latus lectus; vestimentis stratus est.
Ch. Quid, pôstquam hoc est factum? *Me*. Dictum
factum huc abiit Clitipho.
Ch. Solus? *Me*. Solus. *Ch*. Timeo. *Me*. Bacchis
consecuta 'st ilico.
Ch. Sola? *Me*. Sola. *Ch*. Perii! *Me*. Ubi abiere in-
tro, operuere ostium. *Ch*. Hem!
Clinia haec fieri videbat? *Me*. Quidni? mecum una
simul.
Ch. Filî est amica Bacchis, Menedeme. occidi!
Me. Quamobrem? *Ch*. Decem dierum vix mihi est
familia.

CALPHURNIUS.

epulabantur convivae, loquens de Simonide, qui quum esset evocatus a duobus juvenibus ad januam, interea *conclave*, inquit, *quo epulabatur Scopas*, *super convivas corruit*. Valerius autem vocat illum locum *triclinium*, cum de eodem Simonide faceret mentionem, in capite de Miraculis.

* 31. DICTUM AC FACTUM.] H. e. aeque cito factum est hoc, ac dictum. Et hoc sermone celeritas facti indicatur. Vel intellige, quod vulgo dici solet, statim dictum, statim factum. Illud autem dicendi genus, DICTUM AC FACTUM, vim habet cujusdam aut adverbii, aut interjectionis. quod quidem sumtum est a communi loquendi modo; neque adhiberi debet verbum, quoniam eo addito vim suam perdere videtur. Melius est igitur, ut pro adverbio aut interjectione sumatur; ut, *Me miserum! proh Deûm atque hominum fidem! malum!* et alia multa.

33. SOLA.] Hoc magnum argumentum quintae lineae, quod *sola cum solo* fuerit. * OPERUERE OSTIUM.] Ab obstando. sicut *aperio* significat recludo, sic *operio* interdum significat claudo, uti hic. 34. QUID NI?] *Quid nisi*? * UNA SIMUL.] Idem fere signant; sed hic ponitur altera earum particularum ad ornatum, ut sonorior reddatur oratio. 36. FAMILIA.] Hoc loco pro *re familiari* ponitur. unde in judicium venit de lite familiae herciscundae. i. e. hereditatis. *Cicero* in lib. de Orat. *Idem herciscundae fa-*

COMMENTARIUS.

31. DICTUM FACTUM.] Ita Justin. II. 3. 13. Vide ad And. II. 3. 7.

Me. Quid? istuc times, quod ille operam amico dat suo?
Ch. Immo quod amicae. *Me*. Si dat. *Ch*. An dubium id tibi est?
Quemquamne animo tam communi esse, aut leni putas,
Qui se vidente amicam patiatur suam?
Me. Quidni? quo verba facilius dentur mihi.
Ch. Derides? merito mihi nunc ego succenseo.
Quot res dedere, ubi possem persentiscere,
Nisi essem lapis? quae vidi! vae misero mihi!

CALPHURNIUS.

miliae causam agere non possit. 37. OPERAM DAT.] Facete dictum a sene. 38. SI DAT.] Suspendendum, et est ἔλλειψις, quasi dicat, *nescio.* DUBIUM ID TIBI EST?] Jam credit Chremes se esse deceptum. * 39. COMMUNI ET LENI.] Quod si COMI, intellige COMI pro benigno et mansueto; nam *comes* homines dicuntur, qui errantibus viam ostendunt benigne ac non gravati. 40. AMICAM PATIATUR SUAM.] Subaudi, *subagitari.* Et est honesta ἔλλειψις in re turpi. *Virg. Novimus et qui te.* 41. QUIDNI?] Pro, *cur non.* Et haec verba proprie sunt deridentis. 44. NI ESSEM LAPIS?] Superius, *Nam exsuperat ejus stultitia haec omnia.* Et plus est quam, *caudex*, *stipes*,

COMMENTARIUS.

38. IMMO, QUOD AMICAE.] Subaudi, *operam dat.* Atque in eo versabatur jocus ex ambiguo. Ita Plautus, Trin. III. 2. 25. *In foro* operam amicis da, *haud in lecto* amicae, *ut solitus es.*

39. ANIMO TAM COMMUNI.] Ita Suetonius, Vesp. 22. *Super coenam autem et super aleas* communissimus. i. e. valde affabilis et familiaris. Belg. *zeer gemeenzaam.* Cicero, Fam. IV. 9. *Eum magis* communem *censemus in victoria futurum fuisse, quam incertis rebus fuisset?* Ubi vide quae notavit Cl. Graevius. Nepos, Att. 3. *Hic autem sic se gerebat, ut* communis *infimis, par principibus haberetur.*

40. PATIATUR.] Subaudi, subagitari, contrectari. Supra III. 3. 6.

43. QUOT RES DEDERE.] Subaudi, *Se.* Plautus, Bacchid. IV. 4. 25. *An nesciebas, quam ejusmodi homini raro* tempus se daret? UBI.] H. e. Ex quibus rebus. Adverbium pro relativo. Vide Eun. III. 5 36.

44. LAPIS.] Vide supra IV. 7. 3. Hec. II. 1. 17.

45. HAUD

At nae, illud haud inultum, si vivo, ferent:
Nam jam! *Me.* Non tu te cohibes? non te respicis?
Non tibi ego exempli satis sum? *Ch.* Prae iracundia,
Menedeme, non sum apud me. *Me.* Tene istuc loqui?
Nonne id flagitium 'st, te aliis consilium dare,
Foris sapere; tibi non posse auxiliarier?
Ch. Quid faciam? *Me.* Id quod me fecisse ajebas parum.
Fac te patrem esse sentiat: fac ut audeat
Tibi credere omnia, abs te petere, et poscere:
Ne quam aliam quaerat copiam, ac te deserat.

CALPHURNIUS.

asinus. 46. NAM JAM!] 'Αποσιώπησις. * H. e. Ex hoc tempore exheredabo eum. aut aliquid tale. *Virgil.* *Quos ego!* 48. TENE ISTUC LOQUI?] *Virgilius, Mene incepto desistere victam?* 49. ALIIS CONSILIUM DARE.] Hinc illud *Servii Sulpitii* ad Cicer. *Denique noli te oblivisci Ciceronem esse, et eum, qui aliis consueveris praecipere, et dare consilium.* * 54. COPIAM.] Facere *copiam* sui quasi se familiarem exhibere, et praesentiam suam non denegare. Interdum significat concedere facultatem. Fac ergo, ne quaerat

COMMENTARIUS.

45. HAUD INULTUM FERENT.] Vide ad And. III. 5. 4.

SI VIVO.] Formula jurisjurandi. Plautus, Menaechm. V. 5. 5.

Quem ego hominem, si quidem vivo, *vita devolvam sua.*

Neque aliter ipse Deus in sacris literis.

46. NON TU TE COHIBES?] Ita Servius de moerore Ciceronis, Fam. IV. 5. *Visne* tu te, *Servi*, cohibere?

NON TE RESPICIS?] Reponit Menedemus Chremeti dictum supra I. 1. 18.

48. NON SUM APUD ME.] Perturbati non esse apud se, neque compotes animi dicuntur. And. II. 4. 5. Hec. IV. 4. 85. unde et *redire ad se* est colligere se. And. III. 5. 16. Adelph. V. 3. 8.

50. FORIS SAPERE.] Cicero, Fam. VII. 6. *Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit.* Ovidius, Arte Am. I. 84.

Quique aliis cavit, non cavet ipse sibi.

51. ID QUOD ME FECISSE AJEBAS PARUM.] Ita Cicero, Fam. VI. 1. *Sed tu illum animum nunc adhibe, quaeso, quo me tum esse oportere censebas.*

Ch. Immo abeat, multo malo, quovis gentium,
Quam hic per flagitium ad inopiam redigat patrem.
Nam si illi pergo suppeditare; sumtibus,
Menedeme, mihi illaec vere ad rastros res redît.
Me. Quot incommoditates in hac re accipies, nisi caves?
Difficilem ostendes te esse, et ignosces tamen

CALPHURNIUS.

aliam facultatem. 55. IMMO ABEAT.] Hoc terribiliter pronuntiandum: et verba proprie rigidi et asperi patris. QUOVIS GENTIUM.] GENTIUM, in fine superflua adjunctio: sicut *interea loci.* dat tamen quandam αὔξησιν pronuntianti.

56. FLAGITIUM.] *Facinus.* FLAGITIUM, more militari dicitur, res *flagitatione*, hoc est increpatione digna. nam *flagitare*, est personare, inde *flamma* et *flagella*, quod haec non sint sine sonitu et crepitu. 57. SI PERGAM.] *Perseverem.* alias *pergere*, est ire. * Multi Codices habent SUMTIBUS, quod non multum placet, nisi sic dicas: *Si pergam suppeditare illi filio*, i. e. inservire, indulgere illi sumtibus dandis. vel, SUMTIBUS, i. e. per sumtus.

58. VERE AD RASTROS.] Quasi dicat, *Id quod tu, Menedeme, absentia filii exercebas*, hoc est, *rem rusticam*, *id ego inopia facere cogar.* 59. QUOT INCOMMODITATES.] Satis comice dixit: nam hoc nomen, leve quiddam significat: ut in Eunucho, *Immo enimvero infeliciter. Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.* CAPIES.] Ibi, *Inimicitias caperem. Capere* proprie dicimus, cum id quod in nobis est, assumimus. unde *capere* pro eligere ponitur.

COMMENTARIUS.

57. SI ILLI PERGO SUPPEDITARE.] Ita Cicero, Att. XII. 31. de filio: Suppeditemus *ei*, *quod opus sit.* Vide Comment. majorem. Aliter Plautus, Asin. IV. 2. 10. *Luxuriae* sumtus suppeditare *ut possiet.*

58. MIHI ILLAEC VERE AD RASTROS RES REDIIT.] Omnis emphasis est in τῷ VERE, q. d. *Mihi* vere *victus rastris erit quaerendus*, ob inopiam; non ut tibi, qui prae nimio dolore ob filii absentiam rastros usque adhuc tractasti. Idem valet Plauti illud, Poen. IV. 2. 85. *Profecto ad incitas lenonem rediget.*

59. QUOT INCOMMODITATES IN HAC RE ACCIPIES.] *Commoditas* et *Incommoditas* in contrahendis nuptiis memorantur Terentio. Hae autem *Accipi* eodem modo dicuntur, quo damnum vel malum

Post; et id ingratum. *Ch.* Ah! nescis, quam doleam. *Me.* Ut lubet.
Quid hoc, quod volo, ut illa nubat nostro? nisi quid est,
Quod mavis. *Ch.* Immo et gener, et affines placent.
Me. Quid dotis dicam te dixisse filio?
Quid obticuisti? *Ch.* Dotis! *Me.* Ita dico. *Ch.* Ah! *Me.* Chreme,
Ne quid vereare, si minus: nihil nos dos movet.
Ch. Duo talenta pro re nostra ego esse decrevi satis.
Sed ita dictu opus est, si me vis salvom esse, et rem, et filium,
Me mea omnia bona doti dixisse illi. *Me.* Quam rem agis?
Ch. Id mirari te simulato, et illum hoc rogitato simul,
Quamobrem id faciam. *Me.* Quin ego vero, quamobrem id facias, nescio.

CALPHURNIUS.

* 62. QUID HOC, QUOD VOLO.] Convertit Menedemus sermonem ad conjugium faciendum Cliniae et Antiphilae. NISI QUID EST.] Honeste petit quod officium est probi et honesti viri. * q. d. Honeste peto, nolens impedire, quin alteri tradas, si videas, te melius filiae tuae consulturum.

63. ET AFFINES.] Uxoris, *cognati* sunt: *Affines*, mariti. unde multi gradus sunt, et veluti rami propinquitatis, in *affinitate* et *cognatione* dispositi. 65. QUID OBTICUISTI?] Sic dixit, quasi puderet Chremetem dicere, quod parva dos videretur: nam *tacemus* consilia: *reticemus* dolores: *obticemus* quorum nos pudet. 67. PRO RE NOSTRA.] Tacite *rem suam* extenuat. 69. QUAM REM AGIS?] Hoc est quasi perturbati intercessoris. 70. ILLUM ROGITATO.]

COMMENTARIUS.

lum *dari*. Neque aliter supra II. 3. 96. *Accipere metum.*

61. INGRATUM.] Vide supra II. 3. 21.

UT LUBET.] Formula concedendi. Ita And. II. 1. 10.

64. QUID DOTIS DIXISSE.] Ita mox, versu 69. et V. 5. 4.

66. NIHIL NOS DOS MOVET.] Eodem sensu dixit Plautus, Trin. II. 4. 110. *Dotem nihil moror.*

67. PRO RE NOSTRA.] H. e. Pro re nostra familiari. Pro facultatibus nostris. Ita Adelph. V. 3. 23.

Ch. Egone? ut ejus animum, qui nunc luxuria et lascivia
Diffluit, retundam: et redigam, ut, quo se vortat, nesciat.
Me. Quid agis? *Ch.* Mitte; sine me in hac re gerere mihi morem. *Me.* Sino.
Itane vis? *Ch.* Ita. *Me.* Fiat. *Ch.* Age jam, uxorem ut arcessat, paret.
Hic, ita ut liberos est aequom, dictis confutabitur.
Sed Syrum! *Me.* Quid eum? *Ch.* Egone? si vivo, adeo exornatum dabo,

CALPHURNIUS.

Pulchra admonitio, ut perterrefaciat filium. * 72. LUXURIA.] LUXURIA a *Luxu*, i. e. superfluitate derivatur. LASCIVIA autem designat quandam petulantiam et importunitatem, exsultando et delectando in sua turpitudine. Haec tamen differentia non observatur; sed indifferenter illis duobus utimur pro eodem significatu. 73. DIFFLUIT.] *Persius: Diffluis amens.* 74. QUID AIS?] AIS dicimus de iis, qui vana loquuntur. 75. FIAT.] Concessio irati adversus pertinacem. 76. DICTIS.] Quia liberi *verbis* objurgandi sunt: servi vero *verberibus* puniendi. 77. SED SYRUM!] Ἀποσιώπησις, scilicet *puniam*. * QUID EUM?]

COMMENTARIUS.

72. LUXURIA ET LASCIVIA DIFFLUIT.] Ita Cicero, Off. I. 30. *Atque etiam si considerare volumus, quae sit in natura excellentia, intelligemus, quam sit turpe* diffluere luxuria. Idem de Amic. 15. *Non ergo erant homines deliciis* diffluentes *audiendi.* Eodem sensu, Orat. pro Marcello, cap. 8. *Omnia, quae dilapsa* defluxerunt, *severis legibus vincienda sunt.*

73. RETUNDAM.] Cicero, Attic. XVI. 15. *Belle iste puer* retundit *Antonium.* Phaedrus, IV. 23. 21. *Satis profecto* retudi *superbiam.* Ubi vide Cl. Burm. Metaphora translata à ferro, quod hebetatur. Horatius, Carm. I. 35. 39. *Retusum ferrum.*

UT, QUO SE VORTAT, NESCIAT.] Formula in eum, qui nescit, quid agat, quidve consilii capiat. Imitatus Cicero, Orat. pro Q. Ligar. 1. *Itaque, quo me vertam, nescio.*

76. DICTIS CONFUTABITUR.] Id fit infra, V. 2. 7. seqq. Est autem *confutare* turbare et impetum alicujus comprimere. Gellius VII. 3. *Injuriis atque imperiosis minationibus* confutare.

77. SED SYRUM!] Apta Ἀποσιώπησις irascenti et minitanti.

AD-

Adeo depexum, ut, dum vivat, meminerit ſemper mei:
Qui ſibi me pro ridiculo, ac delectamento putat.
Non, ita me Dî ament! auderet haec facere viduae mulieri,
Quae in me fecit.

CALPHURNIUS.

Scilicet *punies.* modus interrogandi. * Si vivo.] Subjungit affirmationem. 78. Adeo depexum.] Hoc verniliter more ſenum iratorum lege, et intellige contrarium.

80. Viduae mulieri.] Bene perſonam abjectam delegit, quae ludibrio habetur, et quia *mulier*, et quia viro orbata.

COMMENTARIUS.

Adeo exornatum dabo.] Verba *ornandi* ſumuntur quandoque in deteriorem partem. Vide Adelph. II. I. 22.

78. Adeo depexum.] Salſe jocatur ſenex. Sponſi enim ante nuptias pecti et ornari ſolebant. Juvenalis, VI. 25.

Conventum tamen, et pactum, et ſponſalia noſtra
Tempeſtate paras; jamque à tonſore magiſtro
Pecteris, *et digito pignus fortaſſe dediſti.*

Sed et *pectere* dicebant verberibus excipere. Plautus, Menaechm. V. 7. 28. *Pecte pugnis.* Vide Phorm. V. 7. 81.

79. Pro ridiculo.] Plautus, Mil. II. I. 14. *Is deridiculo 'ſt.* Lucretius, III. 778. *deridiculum eſſe videtur.* Gellius, XIII. 30. *In legendo deridiculi fuiſſent.* Dicit autem pro ridiculo, uti Ovidius, Triſt. I. 7. 15. *Illud amicitiae ſanctum et venerabile nomen*
Re *tibi* pro vili, *ſub pedibuſque jacet.*

80. Viduae mulieri.] Ita loquitur, quia ſequior ſexus contumeliis magis expoſitus. Quinctilianus, Declam. CCCXXXIII. *Et per ſe imbecilla res eſt* femina, *et adfert infirmitati naturali non leve pondus, quod* vidua *eſt.*

ACTUS QUINTI
SCENA SECUNDA.

CLITIPHO. MENEDEMUS. CHREMES. SYRUS.

Cl. ITANE tandem, quaeso, Menedeme, ut pater
Tam in brevi spatio omnem de me ejecerit animum patris?
Quodnam ob facinus? quid ego tantum sceleris admisi miser?
Volgo faciunt. *Me.* Scio, tibi esse hoc gravius multo, ac durius,
Cui fit: verum ego haud minus aegre patior, id qui, nescio;

CALPHURNIUS.

1. ITANE TANDEM.] *Restat ad tranquillitatem rerum omnium, ut Clitipho verbis patris perterritus, in viam redeat, et uxorem ducat.* ITANE.] Sic incipit, ut qui se a patre abdicatum putet. TANDEM.] Hic expletiva conjunctio. *Cicero: Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* Alias ponitur pro *tamen:* ut, *In qua civitate tandem arbitrare te vivere?* Nonnunquam pro *saltem.*

3. ADMISI.] Αὔξησις est. plus est *admittere*, quam *facere.* Alibi, *Haec te admittere Indigna.* 4. VULGO ID FACIUNT.] Ad purgationem peccati, si nihil aliud habemus, argumentum ab exemplo aliorum sumimus, qui idem factitaverunt. Sed multo magis valet, si ab exemplo omnium sumitur. * 5. CUI FIT.] Quoniam id te propius

COMMENTARIUS.

1. ITANE TANDEM.] Ita solent cum indignatione interrogantes. Ita Phorm. II. 3. 26.

2. EJECERIT ANIMUM PATRIS.] Locutio videtur translata ab iis, quae per vomitum ejiciuntur. Eadem metaphora usus Cicero, Fam. XIV. 7. *Omnes molestias et sollicitudines deposui et* ejeci.

4. VOLGO FACIUNT.] Ita Adelph. IV. 5. 54. Cicero, Fam. IV. 3. *Quod exemplo fit, id etiam jure fieri putant.*

5. EGO HAUD MINUS AEGRE PATIOR.] Ita Hec. IV. 2. 30. Plautus, Asin. V. 1. 5. *Possum equidem inducere animum, ne* aegre patiar.

6. Ti-

Nec rationem capio, nisi quod tibi bene ex animo
volo.
Cl. Hic patrem adstare ajebas? *Me.* Eccum! *Ch.*
Quid me incusas, Clitipho?
Quidquid ego hujus feci, tibi prospexi, et stultitiae
tuae.
Ubi te vidi animo esse omisso, et, suavia in praesentia
Quae essent, prima habere, neque consulere in longitudinem:
Cepi rationem, ut neque egeres, neque ut haec posses perdere.
Ubi, cui decuit primo, tibi non licuit per te mihi
dare,

CALPHURNIUS.

tangit, sive tua magis refert. * HAUD MINUS AEGRE.] Verum amicum agit Menedemus, qui aequum ex incommodo amici dolorem capit. 7. QUID ME INCUSAS.] Bene INCUSAS: quia filio major est pater. 8. QUICQUID EGO HUJUS FECI.] Hujus absolute: ut per ἔκλειψιν deest *rei*. In Hecyra, *Ne quid sit huius oro.* Alibi, *Nihil me istius facturum, pater.* EGO HUJUS FECI.] Semper gravis inceptio orationis, quae exordium sumit a pronomine.

9. ANIMO OMISSO.] *Negligenti.* Alibi, *At enim metuas, ne ab re sint omissiores paullo.* ET SUAVIA QUAE ESSENT, PRIMA HABERE.] *Sallustius: Quae prima mortales ducunt.* Et PRIMA modo ad laudem, non ad ordinem pertinet. In Eunucho, *Nihil prius, neque fortius.* * SUAVIA IN PRAESENTIA.] Voluptates licet *in praesentia* sint suaves, semper tamen secum junctam habent poenitentiam.

* 11. CEPI RATIONEM.] H. e. inveni modum. * 12. PRI-

COMMENTARIUS.

6. TIBI BENE VOLO.] Plautus, Pseud. IV. 3. 7. *Illi bene volo.*

9. ANIMO OMISSO.] Ita Adelph. V. 3. 45.

10. PRIMA HABERE.] H. e. Optima. praecipua. Eun. I. 1. 5. CONSULERE IN LONGITUDINEM.] Tacitus, Hist. II. 95. *Ipse abunde ratus, si praesentibus frueretur, neve* in longius consultans *novies millies H. S. paucissimis mensibus intervertisse creditur.* Eodem sensu Cicero, Fam. II. 8. *Ut ab homine* longe in posterum prospiciente *futura exspecto.*

Abii ad proximos, qui erant tibi: eis commisi, et credidi:
Ibi tuae stultitiae semper erit praesidium, Clitipho:
Victus, vestitus, quo in tectum te receptes. *Cl.* Hei mihi!
Ch. Satius est, quam te ipso herede haec possidere Bacchidem.
Sy. Disperii! scelestus quantas turbas concivi insciens!
Cl. Emori cupio. *Ch.* Prius, quaeso, disce, quid sit vivere:
Ubi scies, si displicebit vita, tum istoc utitor.

CALPHURNIUS.

MO, TIBI NON LICUIT PER TE MIHI DARE.] H. e. Tu non permisisti, tuis moribus obsistentibus. Vel, Tui mores non postulaverunt, me dare tibi bona mea, CUI DECUIT, i. e. justum fuit me dare bona mea, quia jure debebas mihi succedere, nisi obstitissent mores. 13. AD PROXIMOS.] Bene AD PROXIMOS, ad quos spectat post filium hereditas. * 15. VICTUS, VESTITUS.] Ostendit, quid sit illud praesidium stultitiae. VICTUS alimonia ad vitam sustentandam; VESTITUS, cultus sive ornatus ad tegendum corpus. RECEPTES.] Alibi, *Meum receptas filium.* Et frequentativo usus est, quod non raro, sed frequenter poterit se recipere. 18. VIVERE.] Cum virtute et ratione intelligas. 19. VITA.] Hoc loco *actus* et *mores*. In Phorm. *Quem ego viderim in vita optimum*, id est, *in actu* et *mori-*

COMMENTARIUS.

13. ABII AD PROXIMOS.] Respicit jus Atticum et Romanum, ubi furiosi et prodigi dabantur in tutelam proxime cognatis. Horatius, Sat. II. 3. 217. *Interdicto huic omne adimat jus.*

Praetor, et ad sanos abeat tutela propinquos.

Vide Comment. majorem.

14. TUAE STULTITIAE PRAESIDIUM.] Ita supra IV. 1. 33.

17. TURBAS CONCIVI.] Plautus, Amph. I. 2. 14. *Amphitruo actutum uxori* turbas conciet.

18. EMORI CUPIO.] Cicero, pro Marcello, cap. 9. *Tum te, si voles, cum et patriae, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito.*

22. NEC

Sy. Here, licetne? *Ch*. Loquere. *Sy*. At tuto? *Ch*. Loquere. *Sy*. Quae iſta 'ſt pravitas,
Quaeve amentia eſt, quod peccavi ego, id obeſſe huic? *Ch*. Ilicet.
Ne te admiſce: nemo accuſat, Syre, te; nec tu aram tibi,
Nec precatorem pararis. *Sy*. Quid agis? *Ch*. Nihil ſuccenſeo,
Nec tibi, nec huic: nec vos eſt aequom, quod facio, mihi.
Sy. Abiit; vah! rogaſſe vellem. *Cl*. Quid? *Sy*. Unde mihi peterem cibum:
Ita nos alienavit. tibi jam eſſe ad ſororem intelligo.

CALPHURNIUS.

bus. 20. QUAE ISTA EST PRAVITAS?] Derivatio criminis in ſe eſt. Et bene optimi ſervi fungitur officio. 21. ILICET.] ILICET, ſemper finem rei ſignificat, ut: *Actum eſt*. ILICET per ſyncopen, quod ſignificat, *ire licet*. Sic judices de concilio dimittebantur, ſuprema dicta cum praeco pronuntiaſſet. ILICET ergo increpatio eſt, quia interloquendo impedit Chremetem narrantem. * 22. NEC TU ARAM.] Praeſidium. Miſeri ad *aram*, ut tuti ſint, confugere ſolent. *Ovidius: Unica praeſidiis ara reperta meis.*

23. NEQUE PRECATOREM PARARIS.] Alibi, *Ad precatorem abeam*. Et *precari* aliquando idem, quod *deprecari*, hoc eſt, a ſe crimen depellere. Hinc *deprecatio*. NIHIL SUCCENSEO.] SUCCENSERE is dicitur, qui cum amare de-

COMMENTARIUS.

22. NEC TU ARAM TIBI, NEC PRECATOREM PARARIS.] Duo haec perfugia habebant ſervi et ſupplices. Ita Tranio ſervus apud Plautum, Moſtell. V. 1. 45. *Interim hanc* aram *occupabo*. De *Precatore* vel Deprecatore vide infra, verſu 49. et Phorm. I. 2. 90. Adde Comment. majorem.

22. UNDE MIHI PETEREM CIBUM.] Proprie de mendicis. Eun. III. 2. 38. Ovidius, Ibid. 111.

Exul inops erres, alienaque limina luſtres:
Exiguumque petas *ore tremente* cibum.

Quinctilianus, Declam. CCLXXXIII. *Cum habeas patrem*, cibum *ab aliis* petas?

26. ALIENAVIT.] H. e. Quaſi alienos ſegregavit. Aliter Cicero,

Cl. Adeon' rem rediisse, ut periculum etiam fame mihi sit, Syre?

Sy. Modo liceat vivere; est spes. *Cl.* Quae? *Sy.* Nos esurituros satis.

Cl. Irrides in re tanta? neque me quidquam consilio adjuvas?

Sy. Immo et ibi nunc sum, et usque id egi dudum, dum loquitur pater:

Et, quantum ego intelligere possum. *Cl.* Quid? *Sy.* Non aberit longius.

Cl. Quid id ergo? *Sy.* Sic est, non esse horum te arbitror. *Cl.* Quid istuc, Syre?

CALPHURNIUS.

beat, laesus irascitur. 27. UT PERICULUM ETIAM FAME MIHI SIT, SYRE?] Quod est extremum miseriarum. Etiam *fame fames* apud antiquissimos in quinta declinatione nominum variabatur, ex quo potest esse genitivus casus: quia C. Caesar in libro de Analogia, *hujus die*, et *hujus specie* dicendum putat. *Sallustius* in Jugurtha, *Vix decima parte die reliqua.* Vel sit septimus casus. 28. ESURITUROS SATIS.] Παρὰ προσδοκίαν quando aliter respondemus, quam exspectatur. * 30. DUDUM ID EGI.] Scilicet ut adjutarem te consilio. * 31. QUID?] Interrupit Syri sermonem Clitipho. * NON ABERIT.] Perficit, quod dicere inceperat. q. d. *pater, qui simulavit se abscedere et relinquere proximis sua omnia, non erit absens diu. Haec enim est fictio, ut depellaris a domo paterna.* 32. NON ESSE HO-

COMMENTARIUS.

ro, Fam. V. 8. *Te nonnunquam à me alienaverunt.* i. e. adduxerunt me apud te in invidiam.

TIBI JAM ESSE AD SOROREM.] Sensus est: *Tibi jam cibum esse apud sororem quaerendum.*

28. NOS ESURITUROS SATIS.] Vernile ἀπροσδόκητον. Ita Naevius: *Quid ploras pater? Mirum ni cantem; condemnatus sum.*

29. IRRIDES IN RE TANTA?] Cicero, Att. XV. 9. *Rides tu talibus rebus?*

30. IBI NUNC SUM.] Vide supra III. 1. 63.

31. NON ABERIT LONGIUS.] Haec meditabundus dicit servus, sensu incerto; unde nec ipsi Clitiphoni est intellectus. Vide Comment. majorem.

32. HORUM.] H. e. Chremetis et Sostratae filium. 35. TE

Satin' ſanus es, *Sy.* Ego dicam, quod mihi in mentem: tu dijudica.
Dum iſtis fuiſti ſolus, dum nulla alia delectatio,
Quae proprior eſſet, te indulgebant, tibi dabant: nunc filia
Poſtquam eſt inventa vera, inventa eſt cauſa, qua te expellerent.
Cl. Eſt veriſimile. *Sy.* An tu ob peccatum hoc eſſe illum iratum putas?
Cl. Non arbitror. *Sy.* Nunc aliud ſpecta: matres omnes filiis
In peccato adjutrices, auxilio in paterna injuria
Solent eſſe: id non fit. *Cl.* Verum dicis. quid nunc faciam, Syre?
Sy. Suſpicionem iſtanc ex illis quaere: rem profer palam:

CALPHURNIUS.

RUM TE ARBITROR.] Quaſi cum odio HORUM dixit: et eo magis quod nec te filium dixit. 34. DUM ISTIS FUISTI SOLUS.] Satis veriſimilis ratio adoleſcenti imprudenti et parum provido. ideo ſtatim ſubjicit: *Eſt veriſimile.*

* 35. INDULGEBANT.] Faciles erant, tibi permittentes multa, quae volebas. 37. IRATUM PUTAS?] Bene IRATUM, ob peccatum. IRATUS eſt, qui ex aliqua re laceſſitus iraſcitur. *Iracundus*, ex parva vel nulla cauſa. 40. ID NON FIT.] Mater tibi non eſt adjutrix: et hoc prope veriſimilius. * VERUM DICIS.] Prius autem dicebat, eum dixiſſe aliquid *veriſimile.* * 41. SUSPICIONEM ISTANC.] Quae turbat tuam mentem, videlicet, an ſis eorum fili-

COMMENTARIUS.

35. TE INDULGEBANT.] Lucilius: *Iram indulges nimis.* Afranius, Vopiſco: *Male merentur de nobis heri, qui* nos *tantopere* indulgent *in pueritia.* Vide Donatum ad Eun. II. I. 16. et Cortium ad Salluſt. Catil. II. n. 9.

38. MATRES OMNES FILIIS IN PECCATO ADJUTRICES.] Juvenalis, Sat. VI. 238.

Scilicet exſpectas, ut tradat mater honeſtos,
Aut alios mores, quam quos habet?

44. IN

Si non est verum, ad misericordiam ambos adduces cito: aut
Scibis, cujus sis. *Cl.* Recte suades; faciam. *Sy.* Sat recte hoc mihi
In mentem venit. namque adolescens, quam minima in spe situs erit,
Tam facillime patris pacem in leges conficiet suas.
Etiam haud scio, an uxorem ducat; ac Syro nihil gratiae.

CALPHURNIUS.

us, nec ne. 42. AD MISERICORDIAM.] Quia parentes veri filiis cito ignoscunt. 44. MINIMA IN SPE SITUS ERIT.] Nam si non esse filium crediderit, eo mirabilior videbitur patri: et citius ad misericordiam commovebitur.

* SITUS.] Hic inflectitur, *situs*, *a*, *um*. i. e. situatus, constitutus. * 45. PACEM IN LEGES.] H. e. secundum eas leges et conditiones, quas dare patri voluerit in ea pace ineunda. Nam cum pax inter aliquos conficitur, lex aliqua aut conditio in ea facienda solet allegari, i. e. adhiberi. Sensus ergo illius orationis est: Filius componet pacem cum patre, suo arbitrio, et secundum eas leges et conditiones pacis, quas voluerit. * 46. AN UXOREM DU-

COMMENTARIUS.

44. IN SPE SITUS ERIT.] Locutio rarior, sed plana. Uti enim quis dicitur *venire in spem*, ita et *situs in spe*, et *decidere de spe*.

45. TAM FACILLIME.] Ita dixit, uti Adelph. III. 4. 56. *Tam maxime.* Uti autem TAM et QUAM, Ita et *Tantum*, *quantum*; *tanto*, *quanto*, superlativis adduntur.

PATRIS PACEM IN LEGES CONFICIET SUAS.] Metaphora desumta à pactionibus bellicis, ubi utrimque justis conditionibus res componi solet. Ita Plautus, Mostell. V. 2. 5.

Nunc ego de sodalitate solus sum orator datus,
Qui a patre ejus conciliarem pacem.

LEGES sunt conditiones. And. I. 2. 27. Phorm. III. 2. 48. Plautus, Asin. I. 3. 81.

Habeo, unde istoc tibi, quod poscis, dem: sed in leges meas *Dabo.*

46. HAUD SCIO, AN UXOREM DUCAT.] H. e. Fortasse ducet uxorem. Vide ad And. III. 2. 45.

49. EUM

Quid hoc autem? ſenex exit foras. ego fugio. adhuc quod factum 'ſt,
Miror, continuo non juſſiſſe abripi me. ad Menedemum hinc pergam:
Eum mihi precatorem paro: ſeni noſtro fidei nihil habeo.

CALPHURNIUS.

cat.] Chremes diſcedens et patriam relinquens ducet uxorem ſcilicet Soſtratam. *Ac Syro nil gratiae.] Tu Clitipho ita tibi parentes reconciliabis; ego autem nihil ſum gratiae apud illos habiturus, h. e. nullo modo potero illis gratus eſſe. 47. Quid autem hoc?] Haec vox eſt timentis.

COMMENTARIUS.

49. Eum mihi precatorem paro.] Ita ſupra verſu 23. et Phorm. I. 2. 90.

ACTUS QUINTI

SCENA TERTIA.

Sostrata. Chremes.

So. PRofecto, niſi caves, tu homo, aliquid gnato conficies mali.
Idque adeo miror, quomodo

CALPHURNIUS.

1. PRofecto, nisi caves.] *In hac Scena continetur imago quaedam diſſidii inter virum et uxorem, qui natura moroſi atque difficiles ſunt.* Tu homo.] Cum contemtu et ſtomacho pronuntiandum. * Et dicit, tu homo, et poſtea ſubito mulierum natura redit ad lenitatem, diſ-

COMMENTARIUS.

1. Homo.] *Homo* et *Vir* veteribus ἰσοδύναμα erant. Plautus, Ciſtell. IV. 2. 57. *Mi* homo, *et mea* mulier, *vos ſaluto.*
Aliquid gnato conficies mali?] Ita And. IV. 1. 26.

4. Per-

Tam ineptum quidquam tibi in mentem venire, mi vir, potuerit.

Ch. Pergin', mulier, odiosa esse? ullamne ego rem unquam in vita mea

Volui, quin tu in ea re mihi fueris advorsatrix, Sostrata?

At si rogitem jam: quid est, quod peccem, aut quamobrem hoc faciam? nescias.

In qua re nunc tam confidenter restas, stulta? *So.* Ego nescio.

Ch. Immo scis, potius quam quidem redeat ad integrum haec eadem oratio.

CALPHURNIUS.

cedente indignatione. 3. INEPTUM QUIDQUAM.] Bene INEPTUM. nam *ineptum* est quod a quovis reprehenditur. VENIRE IN MENTEM.] VENIRE IN MENTEM veteres non recordationis causa tantum, sed etiam recogitationis considerationisque posuerunt. * 4. PERGIN' MULIER.] Sic solent mariti uxoribus dicere, cum illae adversantur. Et est energia senilis. Sensus igitur est: Pergin' mulieris partes exercere et officium, quae semper vult loqui et marito repugnare. 6. QUOD PECCEM.] Notat mulierum imprudentiam et imperitiam, quae ut plurimum ignorant quae prava aut recta sunt. 7. TAM CONFIDENTER.] Recte CONFIDENTER. nam *confidentia* saepius in malam, *fiducia* vero in bonam partem accipitur. Alibi, *O ingentem confidentiam!* NESCIO.] Sic lege, ut intelligas contrarium.

COMMENTARIUS.

4. PERGIN', MULIER, ODIOSA ESSE.] Ita Plautus, Cas. II. 3. 32. *Ohe, jam satis, uxor, est. comprime te: nimium tinnis.*
Relinque aliquantum orationis, cras quod mecum litiges.

5. ADVORSATRIX.] Simile exemplum molestae mulieris est Hec. IV. 1. 29. Plautus, Mostell. I. 3. 100.
Nunc assentatrix scelesta est; dudum advorsatrix *erat.*
Naevius, Agitatoria: *Quasi dedita opera, quae ego volo, ea tu non vis: quae ego nolo, ea cupis.* Idem, Tereo:
Video ego, te, mulier, more multarum utier,
Ut vim contendas tuam ad majestatem viri.

7. RESTAS.] H. e. Resistis. adversaris. Plautus, Mostell. V. 2. 5. *Hem, viden', ut* restat *furcifer.* Livius, VI. 30. *Ibi dum iniquo loco sola virtute militum* restantes *caeduntur.*

12. SUB-

So. Oh! iniquus es, qui me tacere de re tanta postules.
Ch. Non postulo: jam loquere: nihilo minus ego hoc faciam tamen.
So. Facies? *Ch.* Verum. *So.* Non vides, quantum mali ex ea re excites?
Subditum se suspicatur. *Ch.* Subditum! ain' tu? *So.* Certe, inquam, mi vir.
Ch. Confitere, tuum non esse. *So.* Au! obsecro te, istuc inimicis siet.
Egone confitear, meum non esse filium, qui sit meus?
Ch. Quid? metuis, ne non, quum velis, convincas esse illum tuum?
So. Quod filia est inventa? *Ch.* Non: sed, quod magis credendum siet,
Id quod est consimilis moribus,

CALPHURNIUS.

9. DE RE TANTA.] Scilicet in periculo filii. 12. SUBDITUM.] Id est, *suppositum. Juvenalis*, *Transeo suppositos.* * Mulieres, quae parere non possunt, et ut placeant maritis, se gravidas fingunt, et aliquarum inopum mulierum filios supponunt, et pro suis edunt. AIN' TU?] Pro, *aisne*? Et est percontativum verbum. * 13. AH!] Obsecrantis. modo blandientis et misericordiam moventis. INIMICIS SIET.] Haec imprecatio sic usurpatur ab Ovidio, ut illius propria sit. 15. CONVINCAS.] Verbum judicii est. * In judiciis *convicti* proprie dicuntur, qui causa ce-

COMMENTARIUS.

12. SUBDITUM SE SUSPICATUR.] H. e. Supposititium, nec genuinum filium. qualis etiam *Subdititius* et *subditivus* dicitur Plauto. Livius, XL. 9. *Me* subditum *et pellice genitum appellant.*

13. ISTUC INIMICIS SIET.] Formula deprecandi infelicia. Plautus, Merc. I. 2. 25.

Ac. *Periimus.* CH. *Principium inimicis dato.*

Ovidius, Heroid. XVI. 217.

Hostibus eveniant convivia talia nostris.

Convincas facile ex te natum: nam tui similis est probe:
Nam illi nihil vitii est relictum, quin sit et idem tibi.
Tum praeterea talem, nisi tu, nulla pareret filium.
Sed ipse egreditur. quam severus! rem, cum videas, censeas.

CALPHURNIUS.

ciderunt. 18. TUI SIMILIS.] Nam plerumque filii consimiles sunt parentum moribus. * Dicimus cum genitivo, cum morum similitudinem, aut doctrinae ostendimus. sed dicimus, *similis tibi*, cum dativo, cum qualitatem similem ostendere laboramus. 21. QUAM SEVERUS!] Nam facie ipsa videtur quandam probitatem ostendere; re vero, alius est.

COMMENTARIUS.

19. ILLI NIHIL VITII EST RELICTUM, QUIN SIT ET IDEM TIBI.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 246.

Quod mihi praedicas vitium, id tibi est.

21. REM, CUM VIDEAS, CENSEAS.] Expressum è Plauto, Cas. III. 2. 32. *Sed eccum, incedit, at,* quum adspicias *tristem, frugi* censeas.

ACTUS QUINTI

SCENA QUARTA.

CLITIPHO. SOSTRATA. CHREMES.

Cl. SI unquam ullum fuit tempus, mater, quum ego voluptati tibi

CALPHURNIUS.

1. SI UNQUAM ULLUM FUIT TEMPUS.] *Adhuc filius matrem sollicitam reddit, dum petit ut parentes commonstret: et ex hoc facilius pervenitur ad tranquillitatem omni-*

COMMENTARIUS.

1. SI UNQUAM.] Ita Dido ad Aenean, apud Virg. Aen. IV. 317.

Fuerim, dictus filius tuus tua voluntate, obsecro,
Ejus ut memineris, atque inopis nunc te miserescat mei.
Quod peto, et volo, parentes meos ut commonstres mihi.
So. Obsecro, mi gnate, ne istuc in animum inducas tuum,
Alienum esse te. *Cl.* Sum. *So.* Miseram me! hoccine quaesisti, obsecro?

CALPHURNIUS.

am rerum. 2. TUA VOLUNTATE.] Quasi innuit illam de industria illum voluisse appellari filium. 3. MISERESCAT.] Habemus *miseret*, *misereat*, et *miserescit*, *miserescat*, in eadem significatione, ejusdem naturae. Habemus etiam *miseresco*, *is*. *Virgil. His lacrimis vitam damus, et* miserescimus *ultro.* 4. QUOD PETO, ET VOLO.] PETO, inquit, quasi *precario*. nam proprie aliquid *precario petere* dicimur. 5. OBSECRO TE, MI GNATE.] Verba proprie matris desperatae. 6. SUM.] Haec vox simplex terribiliter pronuntiat. * MISERAM ME!] Per exclamationem prae dolore dicitur, q. d. *dico*, *verum est*, *me miseram esse.* quod dictum interjectionis vice fungitur.

* QUAESISTI?] Excogitasti, seu somniasti, ut dici solet, ut mihi dolorem incuteres. Vel QUAESISTI HOC? i. e. investigasti et interrogasti hoc ab aliquibus, ne esses

COMMENTARIUS.

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, miserere mei labentis.

De usu particulae SI vide ad And. I. 5. 57.

4. PARENTES MEOS UT COMMONSTRES MIHI.] Ita Phaëton ad Phoebum, Ovid. Metam. II. 38.

Pignora da, genitor, per quae tua vera propago
Credar, et hunc animis errorem detrahe nostris.

ALIENUM.] H. e. Non nostrae familiae. Adelph. I. 2. 57. III. 4. 6. Hec. IV. 4. 27. Livius, XXIX. 29. *Exstitit quidam, Mezetulus nomine, non* alienus *sanguine regibus.*

6. HOCCINE QUAESISTI?] Sensus est: *Hoccine voluisti?* Virgilius;

Ita mihi atque huic ſies ſuperſtes, ut ex me atque ex hoc natus es!

Et cave poſthac, ſi me amas, umquam iſtuc verbum ex te audiam.

Ch. At ego, ſi me metuis, mores cave in te eſſe iſtos ſentiam.

Cl. Quos? *Ch.* Si ſcire vis, ego dicam: gerro, iners, fraus, heluo,

CALPHURNIUS.

filius proprius, non ſuppoſitus? 7. HUIC SIS SUPERSTES.] Mos jurandi antiquus parentum. Et bene inducitur mater mitior patre, et quae *adjutrix ſit in paterna injuria filio.* 8. SI ME AMAS.] Haec verba blandientis matris ſunt, et quae valde de filio ſollicita ſit. 9. SI ME METUIS.] Matri dat verba ſuavia, patri vero aſpera. illa inquit, SI ME AMAS: hic, SI ME METUIS. * 10. QUOS?] Supple, *Mores dicis eſſe in me*; ſeu, *me cavere*, *ne ſint in me.* GERRO, INERS, FRAUS.] Haec dicuntur in abjectiſſimum quemque et nullius precii hominem. GERRO.] * GERRO, ut *Servius* dicit, a *gerendo*. unde *nugigerulus*, qui nugas gerit; vel ut *Nonius* et *Feſtus*, a *gerris*, nam *gerrae* ſunt nugae et ineptiae, ſic dictae, ut *Feſtus* refert, quod quum Athenienſes Syracuſas obſiderent, et crebro *gerras* poſcerent, irridentes Siculi *gerras* clamitabant, quum *gerrae* prius dicerentur, ut idem *Feſtus* ait, crates vimineae. Propter illam irriſionem Siculorum factum eſt, ut *gerrae* pro nugis et contemtu dicantur. Hinc *congerro*. *Plaut.* in Perſa, *Jam pol ille hic aderit, credo, congerro meus.* * INERS.] I. e. otioſus, ignavus, ſine arte et induſtria vivendi, ut vult *Servius*, * FRAUS.] Fraudulosus ſeu fraudulentus, ſeu culpabilis; nam, ut

COMMENTARIUS.

lius, Aen II. 664. Hoc erat, *alma parens, quod me per tela, per ignem Eripis?* Et Aen. IV. 675.

Hoc illud, *germana*, fuit? *me fraude petebas?*

7. ITA MIHI ATQUE HUIC SIS SUPERSTES.] Jurisjurandi formula eſt concepti per particulas ITA et UT. Senec. Controv. IX. 4. Ita

Ganeo, damnosus! crede, et nostrum te esse credito.
Cl. Non sunt haec parentis dicta. *Ch.* Non? si ex
capite sis meo
Natus item, ut ajunt Minervam esse ex Jove, ea
causa magis

CALPHURNIUS.

inquit *Ulpianus*, *Fraus est ipsa noxa*, i. e. culpa, et quasi quaedam praeparatio poenae. Interdum etiam pro *poena* ponitur in jure, ut ait *Servius*. Item et *fraus* pro periculo poni invenitur; ut, *Erit illa res fraudi*, id est periculo. Hoc *Servius*. Ponitur autem hic FRAUS pro fraudulento, ut alibi *scelus* pro scelesto. HELUO.] *Vorax*. *Catul.* in Caesarem, *An parum heluatus est*? * Insatiabilis, inquit *Servius*, seu, immoderate bona sua consumens, inquit *Festus*. Inde *heluor*, *aris*. i. e. effundere bona sua luxuriose ac immoderate. 11. GANEO.] Veteres *ganeum*, meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τῆς γῆς, quod ipsa sit in terra. Hinc GANEO deducitur, qui meretrices sequitur. DAMNOSUS.] Recte hoc postremum cum superioribus convenit. * DAMNOSUS.] I. e. damni quidquid tuis parentibus afferens. ut jam fecisti, extorquendo a me per servum decem minas Bacchidi.

12. PARENTIS.] Scilicet qui filium amet. NON, SI EX CAPITE SIS MEO.] Haec ingenti clamore pronuntianda. Et sic ostendit Chremes filium non debere abjicere spem patris, etsi ab eo verba aspera audit. 13. AJUNT.]

COMMENTARIUS.

Ita *mihi superstite filio mori liceat*, ut *ego illum*, *qui mori maluit*, *parricidam vocavi*. Vide Comment. majorem.

11. CREDE.] Ita Ovidius, Trist. IV. 3. 13.

> Crede *quod est*, *quod vis*; *ac desine tuta vereri*:
> *Deque fide certa sit tibi certa fides.*

12. NON, SI.] De vi harum particularum vide ad Eun. I. 1. 4.

13. MINERVAM EX JOVE.] Hanc fabulam vide apud Pindarum, Olymp. VII. Callimachum, Hymno V. et Lucianum, Dial. Jovis et Vulcani. Sensus autem verborum Chremetis est: *Si tu maxime propius me contingeres*, *quam humanos parentes contingunt filii*, *ea causa non magis patiar*, *me tuis flagitiis infamem fieri.*

 15. Di

Patiar, Clitipho, flagitiis tuis me infamem fieri.
So. Di istaec. *Ch.* Deos nescio: ego quod potero, enitar sedulo.
Quaeris id, quod habes, parentes: quod abest, non quaeris, patri
Quomodo obsequare: et ut serves, quod labore invenerit.
Non mihi per fallacias adducere ante oculos? pudet
Dicere, hac praesente, verbum turpe: at te id nullo modo
Puduit facere. *Cl.* Eheu, quam ego nunc totus displiceo mihi!
Quam pudet! neque quod principium inveniam ad placandum, scio.

CALPHURNIUS.

Bene AJUNT, de re fabulosa et ficta. 15. DEOS NESCIO.] Modus loquendi, praesertim iratorum. ENITAR.] Ne infamis fiam. 17. INVENERIT.] Id est, *acquisiverit.* Alibi, *Labore inventa mea cui dem bona.* 18. ADDUCERE.] Ἀποσιώπησις honesta. noluit dicere meretricem, praesente matre.

COMMENTARIUS.

15. DI ISTAEC.] Formula abominandi et deprecandi. Livius, VI. 18. *Bene facitis, quod abominamini:* Dii prohibeant haec! *Sed nunquam propter me de coelo descendent. Vobis dent mentem, oportet, ut prohibeatis.*

DEOS NESCIO.] Id vult Chremes: *Non nunc de Diis agitur, neque adeo Deos in partes voco.* Unde continuo a Diis discedens, quid ipse hac in re facturus sit, addit. Vide Comment. majorem.

18. PUDET DICERE HAC PRAESENTE VERBUM TURPE.] Omnis emphasis est in τῷ DICERE; cui mox ad exaggerandum Clitiphonis facinus opponitur τὸ FACERE. Dicit autem, PRAESENTE HAC, indigitans suam uxorem Sostratam, Clitiphonis matrem. Per VERBUM TURPE intelligit *Verba praetextata* seu *nupta*, ut vocabant; qualia praesente matrona loqui nefas habebatur. Juvenalis, Sat. XI. 201.

Spectent hoc nuptae, juxta recubante marito,
Quod pudeat narrasse aliquem praesentibus illis.

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

Menedemus. Chremes. Clitipho. Sostrata.

Me. Enimvero Chremes nimis graviter cruciat adolescentulum,
Nimisque inhumane. exeo ergo, ut pacem conciliem. optume
Ipsos video. *Ch.* Ehem, Menedeme: cur non arcessi jubes
Filiam, et quod dotis dixi, firmas? *So.* Mi vir, te obsecro,

CALPHURNIUS.

1. Enimvero Chremes.] *Intervenit persona, cujus gratia pax concilietur: ita ut omnia tranquilla sint, et composita, prout Comoediae finis postulat.* Enimvero.] * Hoc loquitur Menedemus solus apud se. Enimvero.] Nonnunquam principium est aliquid per iram dicturi.

* 3. Hem.] Interjectio percipientis eum, quem volebat. Arcessi.] Bene arcessi: quia proprie *arcessitur* uxor, dum ad virum ducitur. * 4. Mi vir.] Putat Sostrata, id quod erat fictum, esse verum, timebatque ne pater penitus exheredaret filium, omnia tribuens filiae.

Obsecro.] Nil significantius. nam *Orare*, est placidos

COMMENTARIUS.

2. Pacem conciliem.] Cicero, Fam. X. 27. Pacis *inter cives* conciliandae *te cupidum esse laetor.*

3. Arcessi jubes.] Ita And. V. 2. 7. Heaut. V. 5. 3. Adelph. V. 7. 6.

4. Quod dotis dixi.] De Dote vide supra, IV. 7. 10. et V. 1. 67. Proprie autem *Dos dicitur*, i. e. promittitur. Ovidius, Fast. VI. 594. *Si vir es, i, dictas exige dotis opes.*

Ne facias. *Cl.* Pater, obſecro, ut mihi ignoſcas. *Me.* Da veniam, Chreme.
Sine te exorem. *Ch.* Egon' mea bona ut dem Bacchidi dono? ſciens
Non faciam. *Me.* At id nos non ſinemus. *Cl.* Si me vivum vis, pater,
Ignoſce. *So.* Age, Chremes mi. *Me.* Age quaeſo, ne tam obfirma te, Chreme.
Ch. Quid iſtic? video, non licere, ut coeperam, hoc pertendere.
Me. Facis, ut te decet. *Ch.* Ea lege hoc adeo faciam; ſi facit,
Quod ego hunc aequom cenſeo. *Cl.* Pater, omnia faciam: impera.
Ch. Uxorem ut ducas. *Cl.* Pater. *Ch.* Nihil audio. *Me.* Ad me recipio:

CALPHURNIUS.

petere. *obſecrare* vero, iratos rogare. 5. NE FACIAS.] Haec timebat ne omnia bona illi traderet. 6. SCIENS.] Quod pejus eſſet, quam ſi neſciret. * 7. SI ME VIVUM VIS.] Hoc ſolo verbo poterat placare patrem. nam pater filii vitam omnibus rebus anteponit. * 8. NE TAM OBFIRMA TE.] I. e. Noli te tam obſtinatum oſtendere. Ille enim dicitur ſe *obfirmare* in aliquo propoſito, qui obſtinate ac pertinaciter in illo perſeverat, tanquam immobilis truncus. Et eſt tranſlatio ſumta a repagulo obfirmando. * 9. PERTENDERE.] In Eunucho: *Si incipies, neque pertendes gnaviter.* Alii legunt, PERPENDERE.
* 12. PATER.] Tantum dicit hoc verbum, non ſtatim

COMMENTARIUS.

Vide porro Comment. majorem.

6. SCIENS] Similis fere hujus vocis uſus eſt Adelph. IV. 5. 77.

8. NE TAM OBFIRMA TE.] Pacuvius, Periboea;

Tamen animo obfirmato *miteſcit metus.*

9. QUID ISTIC?] Vide And. III. 3. 40.

PERTENDERE.] Ita Eun. I. 1. 6.

12. AD ME RECIPIO.] H. e. Polliceor, me praeſtiturum, ut ille

Faciet. *Ch.* Nihil etiam audio ipsum. *Cl.* Perii! *So.* An dubitas, Clitipho?
Ch. Immo, utrum volt. *Me.* Faciet omnia. *So.* Haec, dum incipias, gravia sunt,
Dumque ignores: ubi cognoris, facilia. *Cl.* Faciam, pater.
So. Gnate mi, ego pol tibi dabo illam lepidam, quam tu facile ames;
Filiam Phanocratae nostri. *Cl.* Rufamne illam virginem,
Caesiam, sparso ore, adunco naso? non possum; pater.

CALPHURNIUS.

volens dare responsum, tanquam prius deliberaturus.

* NIHIL AUDIO.] Aversus et indignatus Chremes haec dixit. * AD ME RECIPIO.] Hoc dicendi genere saepius *Cicero* utitur in suis Epistolis, et praecipue commendatitiis. Interdum sumitur pro *Promittere.* * 14. IMMO, UTRUM VOLT.] Permissio patris ironica. 17. RUFAM.] *Rufus* color et *ruber* idem est. * De Rufo colore *A. Gellius* in secundo Noctium Atticarum multa verba facit.

* 18. CAESIAM.] Idem *Gellius* inquit: *Nostris autem Latinis veteribus* caesia *dicta est, quae a Graecis* γλαυκῶπις *dicitur, ut Nigidius ait, de colore caeli, quasi caelia.* Dan-

COMMENTARIUS.

ille faciat. Inde *Recipere* absolute pro polliceri. Phorm. V. 7. 9.

13. NIHIL ETIAM AUDIO IPSUM.] Eodem sensu haec dicuntur Menedemo, quo paullo ante dixerat Clitiphoni, NIHIL AUDIO. q. d. Non est, quod nuptias speret se effugere posse. Cicero, Lael. cap. 15. *Non ergo erunt homines deliciis diffluentes* audiendi.

17. RUFAM.] Hic color capillorum invisus erat. Martialis, II. 33. 3. *Cur non basio te, Philaeni?* rufa es.

18. CAESIAM.] Hos Plautus per contumeliam *noctuinos oculos* vocat, Curc. I. 3. 35.

SPARSO ORE.] H. e. Lentiginoso. Virgilius, Ecl. II. 41.

Sparsis *etiam nunc pellibus albo.*

Aen. VII. 191. sparsitque *coloribus alas.*

Ch. Heja! ut elegans est! credas animum ibi esse. *So.* Aliam dabo.
Cl. Quid istic? quandoquidem ducenda est, egomet habeo propemodum,
Quam volo. *So.* Nunc laudo te, gnate. *Cl.* Archonidi hujus filiam.
So. Perplacet. *Cl.* Pater; hoc nunc restat. *Ch.* Quid? *Cl.* Syro ignoscas volo,
Quae mea causa fecit. *Ch.* Fiat. Ω. Vos valete et plaudite!

CALLIOPIUS RECENSUI.

CALPHURNIUS.

tur caesii oculi Minervae, coerulei Neptuno. * SPARSO ORE, ADUNCO NASO?] Haec duo nimiam arguunt deformitatem, et adjuvant Clitiphonem in recusatione. Indecens nasus vituperatur, sed magis in muliere. SPARSO ORE.] I. e. Habentem os sparsum et latum seu extentum. * NON POSSUM; PATER.] Plus patrem commovit, quam si dixisset, *nolo.* 19. ELEGANS EST!] Hic ad formam refertur: sed saepius ad orationem et ad verba. * 19. ANIMUM IBI ESSE.] Verba apta ei, qui sibi multum tribuit.

COMMENTARIUS.

NASO ADUNCO.] Martialis tamen, IV. 41. 9. puerum laudat à *naribus uncis.*

19. UT ELEGANS EST!] Vide ad Eun. III. 1. 18.

CREDAS ANIMUM IBI ESSE.] Ita supra, V. 2. 30. Vide ad Eun. IV. 7. 46.

22. PERPLACET.] H. e. Vehementer et mirum in modum placet. Plautus, Merc. II. 3. 14. *Dum servi mei mihi* perplacet *consilium.*

FINIS HEAUTONTIMORUMENOY.

P. TE-

P. TERENTII

ADELPHI.

ACTA LUDIS FUNEBRIBUS AEMILII PAULLI QUOS FECERE Q. FABIUS MAXIMUS. P. CORNELIUS AFRICANUS. EGERE L. ATILIUS PRAENESTINUS, MINUTIUS PROTHIMUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI, TIBIIS SARRANIS. FACTA GRAECA MENANDRU L. ANICIO, M. CORNELIO COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.

Aeschinus, *adolesc. Filius Demeae, sed adoptatus a patruo Micione.*

Canthara, *nutrix Pamphilae.*

Ctesipho, *adolescens. Frater Aeschini.*

Dromo, *servus Micionis.*

Demea, *senex. Frater Micionis, Pater Aeschini et Ctesiphonis.*

Geta, *servus Sostratae.*

Hegio, *senex. Propinquus Pamphilae.*

Micio, *senex. Frater Demeae, Pater adoptivus Aeschini.*

Pamphila, *filia Sostratae, amica Aeschini.*

Sannio, *leno.*

Sostrata, *mater Pamphilae.*

Syrus, *servus Aeschini.*

PERSONAE MUTAE.

Babylo.

Parmeno, *servus.*

Storax, *servus.*

Tibicina, *amica Ctesiphonis.*

C. SUL-

C. SULPITII APOLLINARIS
PERIOCHA
IN TERENTII ADELPHOS.

DUos cum haberet Demea adolescentulos,
Dat Micioni fratri adoptandum Aeschinum:
Sed Ctesiphonem retinet. hunc Citharistriae
Lepore captum, sub duro ac tristi patre;
Frater celabat Aeschinus; famam rei,
Amoremque in sese transferebat: denique
Fidicinam lenoni eripit. vitiaverat
Idem Aeschinus civem Atticam pauperculam,
Fidemque dederat, hanc sibi uxorem fore.
Demea jurgare, graviter ferre. mox tamen,
Ut veritas patefacta est, ducit Aeschinus
Vitiatam: potitur Ctesipho Citharistriam,
Exorato suo duro patre Demea.

AELII DONATI,
V. C. ORATORIS URBIS ROMAE,
PRAEFATIO IN ADELPHOS TERENTII.

HAEC fabula palliata, ut ipsum indicat nomen, ex plurali numero, quum sit una; et masculino genere, quum sit Comoedia; ex Graeca Lingua, quum sit Latina, censetur. Potuit eam *Terentius* FRATRES dicere: sed et Graeci nominis εὐφωνίαν perderet, et praeterea togata videretur; ad summam, non statim intelligeretur *Menandri* esse: quod *Terentius* in primis lectorem scire cupit; minus existumans laudis, proprias scribere, quam Graecas transferre.

Est

Est igitur Menandri: et a *Fratrum* facto, quibus argumentum nititur, nomen accepit. Hujus tota actio quum sit mixta ex utroque genere, ut fere *Terentianae* omnes, praeter HEAUTONTIMORUMENON, tamen majori ex parte Motoria est. nam Statarios locos perpaucos habet. Prodest autem et delectat actu et stilo. In hac, primae partes sunt, ut quidam putant, Demeae: ut quidam, Syri. Quod si est, ut primas Syrus habeat: secundae Demeae erunt, tertiae Micionis, et sic deinceps. Quamquam etiam sunt, qui putant, primas Micioni dandas, secundas Syro, tertias Demeae. Nam quod ait *Terentius*, *Senes qui primi venient*; non ad partes quas dicimus, sed ad ordinem pertinet exeuntium personarum. Haec etiam, ut caetera hujuscemodi Poëmata, quinque Actus habeat necesse est, choris divisos a Graecis Poëtis. quos etsi retinendi causa jam inconditos spectatores minime distinguunt Latini Comici, metuentes scilicet, ne quis fastidiosus finito Actu, velut admonitus abeundi, reliquae Comoediae fiat contemtor et surgat: tamen a doctis veteribus discreti atque disjuncti sunt, ut mox aperiemus post argumenti narrationem. In hac Prologus aliquanto lenior inducitur: qui magis etiam in se purgando, quam in adversariis laedendis est occupatus. Protasis est turbulenta, Epitasis clamosa, Catastrophe lenis. Quarum partium rationem diligentius in principio proposuimus, quum de Comoedia quaedam diceremus. Haec sane acta est ludis scenicis funebribus L. Aemilii Pauli: agentibus L. Ambivio, et L. Turpione: qui cum suis gregibus etiam tum personati agebant. Modulata est autem tibiis dextris, id est, Lydiis, ob seriam gravitatem, qua fere in omnibus Comoediis utitur hic Poëta. Saepe tamen, mutatis per scenam modis, cantica mutavit: quod significat titulus scenae, habens subjectas personis literas, M. M. C. Item Diverbia ab histrionibus crebro pronuntiata sunt, quae significantur D. et M. literis secun-

cundum personarum nomina praescriptis, in eo loco ubi incipit scena. Adnotandum sane, quod haec Fabula προτατικὸν πρόσωπον non habet, hoc est, personam, quae ad argumentum nihil attineat, quaeque sit assumta extrinsecus, ut est in ANDRIA Sosia. Hanc dicunt ex *Terentianis* secundo loco actam, etiam tum rudi nomine Poëtae. Itaque sic pronuntiatam, ADELPHOE TERENTÎ, non TERENTÎ ADELPHOE: quod adhuc magis de Fabulae nomine Poëta, quam de Poëtae nomine Fabula commendabatur. In hac quidem spectatur quid intersit inter rusticam, et urbanam vitam: mitem et asperam: coelibis et mariti: veri patris, et per adoptionem facti. Quibus propositis ad exemplum, vitanda perinde, fugiendaque, *Terentius* monstrans, artificis Poëtae per totam Fabulam obtinet laudem.

M. ANT. MURETI
ARGUMENTUM.

Micio, et Demea, duo dissimillimo fratres ingenio fuere: ille urbanam vitam secutus est, hic rusticam: ille coelebs vixit; hic uxorem duxit: ille ingenio lenissimo; hic asperrimo: ille mitis etiam in alienos; hic saevus etiam in suos; ille etiam in ira placidus; hic etiam citra iram ferox. Erant Demeae filii duo: ex quibus natu majorem Aeschinum sibi adoptavit Micio, eumque secum in urbe liberalissime indulgentissimeque educavit: minorem Ctesiphonem ruri secum severe inprimis ac restricte habuit pater. Aeschinus multas meretrices, patre ad omnia connivente, adamavit; multa convivia celebravit; quae denique juventus fert, ea omnia non libere modo, sed etiam licenter exercuit. Postremo usque eo progressus est: in virginem pauperculam quidem, sed bonam, bonis prognatam, Pamphilam nomine, quam mater Sostrata vidua sancte secum et pudice, ut poterat, educabat, noctu temulentus quum incidisset, vim

ei

ei attulit, gravidamque fecit. Venit postea ad matrem illius, veniam petens, pollicensque se puellam uxorem ducturum. Ea fide data, et ignotum est, et tacitum. Ctesipho, cum in urbem interdum ventitaret, ipse quoque citharistriae cujusdam amore correptus est. Totam ejus rei famam, ne qua emanaret, ac perveniret ad Demeam, in sese Aeschinus transferebat. Tandem, quum leno, puellae dominus, aut pecuniam sibi, quanti ea erat, vellet in manum dari, aut se eam alii venditurum minitaretur; adductus in summam desperationem Ctesipho, jam de relinquenda patria cogitabat: quum Aeschinus, re intellecta, qui nullo neque pudore teneretur, neque metu, domum lenonis per vim ingressus est, et ipsum, et familiam contudit pugnis, puellamque per vim abreptam tradidit fratri. Spargitur tota urbe rumor, venit Demea, Micionem objurgat, inclamat, testatur Deos atque homines, quod dissolutus, quod intemperans, quod vinosus, quod scortator, quod nullius bonae rei Aeschinus foret, omnem in Micione uno haerere culpam. Diis gratias agere, quod ille saltem, quem ipse ruri haberet, frugi ac temperans esset; rei studeret, et famae; illarum rerum nihil ne cogitaret quidem: tantum videlicet interesse inter suam et fratris disciplinam! Placat hominem, quantum in se est, Micio: jamque se ab eo expediverat, quum supervenit aliud, quod majores etiam tumultus excitaret. Raptam ab Aeschino citharistriam, perfertur ad matrem Pamphilae; quae quidem Pamphila ita erat ad pariendum vicina, ut jam e dolore laboraret. Quid faceret misera? mutatum Aeschini animum, se vero, filiamque suam proditas per summam perfidiam, ac desertas putabat. Getam servulum, qui pauperem familiam solus, ut poterat, alebat, mittit ad Hegionem, puellae cognatum, jubetque ei rem, ut erat, exponere. Interea audierat Demea, suum quoque Ctesiphonem in raptione adfuisse: jamque totus in fermento, ut ajunt, erat; quum ei Syrus, servus vaferrimus, mendaciolum adspergit: venisse quidem rure Ctesiphonem, sed venisse objurgatum Aeschinum: multa ei medio foro mala dixisse, deinde rediisse rus

in

in praefecturam suam: lacrumare gaudio Demea, et gratulari sibi, quod unum saltem haberet, in quo exstaret paternae severitatis exemplum. Dum rus redit, incidit in Hegionem, a quo de constuprata per vim ab Aeschino Pamphila intelligit. Denuo commotus, dum fratrem, ut in eum iram emoveret, quaerit, obvium habuit mercenarium a villa, ex quo sciscitatus de filio, accipit, non esse ruri. Redit ad Syrum; a quo ei rursus novum mendacium, velut offa in os, ne latraret, objicitur: quaerit, ubi fratrem reperire possit: id vero ita indicavit Syrus, ut infelix senex, dum illius verbis fidem habet, nequidquam omne oppidum perreptaverit. Interea Micio omnium ab Hegione certior factus, ipsemet ad mulieres profectus, jacentes jam et afflictas erexerat, labantes et dubias confirmaverat, tristitia ac moerore confectas recreaverat, pollicitus, se Aeschino Pamphilam uxorem daturum. Venit Demea, clamor, jurgium, convicia. Etiam eo praesente, servulus quidam Ctesiphonem per imprudentiam nominat. Ille quum subito per vim in aedes irrupisset, quem jam pridem putabat ruri fodere, aut arare, aut aliquid ferre denique, eum accubantem cum amica, et suaviter potitantem deprehendit. Ibi vero tanta iracundia incitatus est, ut arderet. Satis diu vociferatus quum esset; tandem placida et composita Micionis oratione eo perducitur, ut, deposita vetere saevitia, benignus, affabilis, lepidus esse meditetur. Itaque ipso non permittente tantum, sed etiam jubente, puerpera domum traducitur: fiunt nuptiae: lenoni numeratur argentum: Micio ipse Sostratam ducit uxorem: Hegioni datur, unde vivat: Syrus una cum Phrygia uxore manumittitur. Quum Micio, caeterique omnes, sed tamen praecipue Micio, illam tantam, tam insperatam, tam subitam mutationem admiraretur; gravi et cordata oratione claudit Fabulam Demea: si omnia profundere, si in omni libidine ac nequitia vivere, si totam rem beluationibus, scortationibus, largitionibus consumere libeat, nihilo id sua magis, aliquanto etiam minus, quo sibi minus aetatis supersit, quam aliorum, interesse: sin corrigi se in loco et modice coërceri atque admoneri velint, eum esse se, qui id praestare possit. Permittuntur ei omnia. ita Fabula concluditur.

P U-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS ADELPHI.

PROLOGUS.

POstquam Poëta sensit, scripturam suam
Ab iniquis observari, et adversarios
Rapere in pejorem partem, quam acturi sumus,
Indicio de se ipse erit; vos eritis judices,

DONATUS.

1. POSTQUAM POETA SENSIT, SCRIPTURAM.] POSTQUAM, pro *quoniam:* cujus reciprocum, *Quoniam*, pro *postquam. Plaut.* in Aulul. *Quoniam is moritur, ita avido ingenio fuit.* POSTQUAM POETA SENSIT, SCRIPTURAM SUAM.] Indifferenter omnis qui aliquid scripsisset *scriptor* a veteribus dicebatur. 2. AB INIQUIS.] Inimicis: ut, *fatis Junonis iniquae.* OBSERVARI.] *Observatio*, ad honorem refertur: ut, *Praeterea Regem non sic Aegyptos et ingens Lydia, nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes Observant.* Sed nunc OBSERVARI, captari significat et *audiri.* OBSERVARI ergo et *honorari*, et *captari*, et *audiri* significat: ut *Plautus: Observatote, ut blande palpetur mulieri.*

3. RAPERE IN PEJOREM PARTEM.] Varietas per genera verborum; et utrique sententiae apte jungimus *Scripturam suam.* RAPERE IN PEJOREM PARTEM.] Id est, *vitio dare*, *vituperare.* 4. INDICIO DE SE IPSE ERIT.] Mire expressit simplicitatem vera dicturi, quum *indicaturum* de

COMMENTARIUS.

3. RAPERE IN PEJOREM PARTEM.] Ita Cicero, Fam. X. 33. *Pium meum consilium* raperent in contrariam partem *obtrectatores mei.* Phaedrus, Lib. III. Prol. 46. Supra, Eun. IV. 2. 4.

4. INDICIO DE SE IPSE ERIT.] Lucretius, IV. 1013.

Indicio*que sui facti persaepe* fuere.

Nepos, Pausan. c. 4. *Neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset.*

Laudin' an vitio duci id factum oporteat.
ΣΥΝΑΠΟΘΝΗΣΚΟΝΤΕΣ Diphili Comoedia 'st.
Eam COMMORIENTES Plautus fecit Fabulam.
In Graeca adolescens est, qui lenoni eripit
Meretricem, in prima Fabula. Eum Plautus locum
Reliquit integrum: eum hic locum sumsit sibi

DONATUS.

se dixit, non *narraturum*. Et INDICIO ERIT, pro *Index erit*. INDICIO DE SE.] *Indicat* is, qui *de se* volens aliquid, et de aliis etiam prodit: sed *confitetur* qui de se tantum, et qui invitus. VOS ERITIS JUDICES.] Bene quia apud JUDICES indicium profitentur, qui accusatorem adjuvant. 5. LAUDIN' AN VITIO.] Medium non fecit: ut appareat, si crimen non sit, LAUDI debere esse. 6. ΣΥΝΑΠΟΘΝΗΣΚΟΝΤΕΣ DIPHILI COMOEDIA 'ST.] Nec numeri, nec genera respicienda sunt, contra sententiam remque ipsam. 7. EAM COMMORIENTES PLAUTUS FECIT FABULAM.] Sic ut apud Graecos *δρᾶμα*, sic apud Latinos generaliter *Fabula* dicitur: cujus species sunt, *Tragoedia*, *Comoedia*, *Togata*, *Tabernaria*, *Praetexta*, *Crepidata*, *Attellana*, Μικτὸς, *Rhintonica*. 8. IN GRAECA ADOLESCENS EST.] Diphili scilicet. quasi diceret, *Quidam adolescens est qui lenoni eripuit meretricem*. 9. IN PRIMA FABULA.] Hoc est, in prima parte: ut dicimus, *In primis digitis*, non enim aut secunda, aut tertia fabula est. 10. RELIQUIT INTEGRUM.] Quum aliam transferret. SUMSIT SIBI.] Libere tulit: hoc est, non furatus est: ut, *Sume, pater*.

COMMENTARIUS.

5. LAUDIN', AN VITIO DUCI.] Ita infra I. 2. 25. et III. 3. 64.

7. COMMORIENTES.] Hanc tamen Plauti negat esse Varro, sed M. Aquilii, teste Gellio, III. 3. Vide Comment. majorem.

8. LENONI ERIPIT MERETRICEM.] Verbum usitatissimum in simili re. Ita Eun. IV. 6. 1. et 14. IV. 7. 3. et 26. Infra I. 2. 10. II. 2 30. III. 2. 30. Plaut. Mil. III. 2. 2. Eripiam *ego hodie concubinam militi*.

9. IN PRIMA FABULA.] Explicat Donatus. Ita Plautus, Cistell. V. Caterva, 6. *More majorum date plausum* extrema in Comoedia. Cicero, Senect. c. 18. *Is mihi videtur fabulam aetatis peregisse, nec, tanquam inexercitati histriones*, in extremo actu *corruisse*.

11. VER-

In ADELPHOS; verbum de verbo expressum extulit.
Eam nos acturi sumus novam. pernoscite,
Furtumne factum existumetis, an locum
Reprehensum, qui praeteritus negligentia 'st.
Nam quod isti dicunt malevoli, homines nobiles
Eum adjutare, assidueque una scribere:
Quod illi maledictum vehemens esse existumant,
Eam laudem hic ducit maximam, quum illis placet,

DONATUS.

11. IN ADELPHOS.] Latine declinavit. VERBUM DE VERBO EXPRESSUM EXTULIT.] Haec approbatio est, de Graeco esse sublatum, non de Plauto, ut dicit adversarius. EXTULIT.] Mire non dixit *Transtulit*, sed EXTULIT: ut ornasse Graeca videatur Latino stilo. 12. EAM.] ADELPHOS scilicet. NOVAM.] Veterem Graecam esse intelligimus. 13. FURTUMNE FACTUM.] Hoc est, VITIO DUCI. AN LOCUM REPREHENSUM.] Hoc est, LAUDI DUCI.

14. REPREHENSUM.] Retentum, resumtum. NEGLIGENTIA 'ST.] Plauti scilicet; cujus aemulari nunc exoptat negligentiam. 15. NAM QUOD ISTI DICUNT.] NAM, incipiendi vim habet modo: ut, *Nam ego hanc machaeram meam dico.* HOMINES NOBILES.] Scipionem Africanum significat, et Laelium Sapientem, et Furium Publium.

16. EUM ADJUVARE.] Legitur et ADJUTARE. *Pacuvius* in Chryse: *Adjuta mihi.* ASSIDUEQUE UNA SCRIBERE.] Non sic dicit adversarius: verum hic oratorie crimen non

COMMENTARIUS.

11. VERBUM DE VERBO EXPRESSUM EXTULIT.] Id varie effertur. Cicero, Fin. III. 4. *Nec tamen* exprimi verbum è verbo *necesse erit.* Idem Libro de optimo genere Oratorum, cap. 5. *Non verbum pro verbo necesse habui* reddere, *sed genus omnium verborum, vimque servavi.* Et Fam. III. 8. *Ut de tuo edicto* totidem verbis transferrem *in meum.* Tusc. III. 19. *Quae modo* expressa ad verbum *dixi, tollenda de libro.* Horatius, Arte 133. *Nec* verbum verbo *curabis* reddere *fidus Interpres.* Vopiscus, in Aurel. cap. 8. de Epistola: *Quam* ad verbum, *ut decebat, inserui.* Quod barbare *de verbo ad verbum* dixit Servius ad Virg. Aen. VIII. 29.

13. LOCUM REPREHENSUM, QUI PRAETERITUS.] Ita de Tempore, Phaedrus, V. 8. 3. elapsum *semel*
Non ipse possit Jupiter reprehendere.

18. EAM LAUDEM HIC DUCIT MAXIMAM, QUUM ILLIS PLACET.] Ita Horatius, Serm. I. 6. 62. *magnum hoc ego duo,*
Quod placui tibi.

 20. IN

Qui vobis universis et populo placent;
Quorum opera in bello, in otio, in negotio,
Suo quisque tempore usus est sine superbia.
Dehinc ne exspectetis argumentum Fabulae:
Senes qui primi venient, ii partem aperient;
In agendo partem ostendent. facite, aequanimitas
Poëtae ad scribendum augeat industriam.

D O N A T U S.

tangit. 19. QUI VOBIS UNIVERSIS, ET POPULO PLACENT] UNIVERSIS, qui in cavea sunt, dicit. POPULO, qui etiam praeter theatrum, id est, universam urbem. 10. IN BELLO.] Scipionis. IN OTIO.] Furii Publii. IN NEGOTIO.] Scilicet Laelii Sapientis. 24. IN AGENDO PARTEM OSTENDENT.] Σχῆμα ἀποσιώπησις. Hic enim jam non senes accipiendi essent: immo potius caeterae personae, sed ipsi senes in statario charactere PARTEM APERIENT: in motorio, PARTEM OSTENDENT. Nam duo agendi sunt principales modi, Motorius et Statarius: ex quibus ille tertius nascitur, qui dicitur Μικτός. AEQUANIMITAS.] Favor et propitius animus: et deest, *vestra.*

C O M M E N T A R I U S.

20. IN OTIO, IN NEGOTIO.] Ita Sallustius, Jug. 4. *Majusque commodum ex* otio *meo, quam ex aliorum* negotiis *reip. venturum.*

22. NE EXSPECTETIS ARGUMENTUM.] Expressum e Plauto, Trin. Prol. 16. *Sed de argumento ne exspectetis fabulae.*
Senes, qui huc venient, hi rem vobis aperient.

A C T U S P R I M I

S C E N A P R I M A.

M I C I O.

STORAX! non rediit hac nocte a coena Aeschinus;

D O N A T U S.

1. STORAX.] Nomina personarum, in Comoediis duntaxat, habere debent rationem et etymologiam.

C O M M E N T A R I U S.

1. REDIIT HAC NOCTE A COENA.] Ita Plautus, Mostell. II. 2. 54.

Neque servolorum quisquam, qui advorsum ierant?
Profecto hoc vere dicunt: si absis uspiam,

DONATUS.

Etenim absurdum est, Comicum aperte argumenta confingere: vel nomen personae incongruum dare, vel officium quod sit a nomine diversum. Hinc servus fidelis *Parmeno:* infidelis vel *Syrus*, vel *Geta:* miles *Thraso*, vel *Polemon:* juvenis *Pamphilus:* matrona *Myrrhina:* et puer ab odore *Storax:* vel a ludo et a gesticulatione *Circus:* et item similia. In quibus summum Poëtae vitium est, si quid e contrario repugnans contrarium diversumque protulerit, nisi per ἀντίφρασιν nomen imposuerit jculariter, ut *Misargyrides* in *Plauto* dicitur trapezita. Et fere hoc modo apud alios a Poëtis nomina componuntur describenda per ἀντίφρασιν, quod designat *Storax.* Primae partes, sicut in Prologo ipse promisit, a senibus aguntur: quorum contentione ad argumentum relata, vita aspera cum leni, et pater comis cum severissimo comparatur. STORAX.] *Storacem* vocavit, non Aeschinum: quo tacente puerum, id est, Aeschinum absentem credit: quia servuli adolescentibus praestolantur. ut in Andria, *Observabam mane illorum servulos venientes, aut abeuntes.* Sed quia fieri poterat, ut domino absente adesset Storax; commodissime adjecit: NEQUE SERVULORUM QUISQUAM, QUI ADVORSUM IERANT. STORAX! NON REDIIT HAC NOCTE.] Hoc alii interrogative, alii pronuntiative proferunt: sed magis pronuntiative dicendum. 2. NEQUE SERVOLORUM QUISQUAM.] Propter Storacem, quem abesse non respondendo intelleximus. QUI ADVORSUM] Proprie locutus est. nam *adversitores* dicuntur. IERANT.] Producte *I* pronuntiando: quod nos addita *v*, *Iverant* dicimus. Tale est illud *Virg.* *Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.*

3. PROFECTO HOC VERE DICUNT.] Absolute: non addidit, qui. SI ABSIS USPIAM.] Abundat USPIAM, aut deest *profectus*, aut quid tale. aut *ubi uspiam.* significat enim scilicet *uspiam* et in loco, et ad locum. SI ABSIS USPIAM, AUT UBI SI CESSES.] SI ABSIS, ad parentes propitios: SI

COMMENTARIUS.

54. *Tuus gnatus postquam* rediit à coena domum.

2. ADVORSUM IERANT.] Officii et heri tuendi causa. Ita Plautus passim.

Aut ubi si cesses, evenire ea satius est,
Quae in te uxor dicit, et quae in animo cogitat
Irata, quam illa, quae parentes propitii.
Uxor, si cesses, aut te amare cogitat,
Aut tete amari, aut potare, aut animo obsequi:

DONATUS.

CESSES, ad uxorem iratam refert in desertorem. 5. UXOR.] Subaudiendum est: *Dicit irata uxor.* QUAE IN ANIMO.] Omne quod sentimus, aut cogitamus, aut dicimus: et utrumque pro oratione est. Sed illa ἐνθυμηματικὸς, quae in cogitatione est: haec προφορικὸς λόγος dicitur, quae in verbis est constituta. *Virg. Et mihi jam multi crudele canebant Artificis scelus, et taciti ventura videbant.* Et ipse alibi: *Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet.*

6. QUAM ILLA, QUAE PARENTES.] Erudite. non addit in quem dicat, quia scit, nomina uxoris et parentum τῶν πρός τι esse. 7. UXOR, SI CESSES.] Quare non, *si absis*? an quia justius cessanti, quam absenti succensemus? an quia irata uxor, si cesses? AUT TE AMARE COGITAT.] Ἐπεξήγησις cum ἐξεργασίᾳ. AUT TE AMARE COGITAT: aut minus peccati est, amori proprio cedere, quam alieno amori obsequi, nulla re te impellente, sine uxore potare, aut velle delicias. Ergo αὔξησις est: nisi forte τῷ ἰδιωτισμῷ hoc putamus dictum. AUT TE AMARE COGITAT, AUT TETE AMARI.] Quum duo proposuerit, alterum sumsit. Nam quum dixisset, *Quae in te uxor dicit, et quae in animo cogitat:* intulit, *Aut te amare cogitat.* 8. AUT TE AMARE COGITAT, AUT TETE AMARI.] QUI TE AMARE

COMMENTARIUS.

5. IN ANIMO COGITAT.] Ita Heaut. II. 4. 5. Plautus Mostell. II. 3. 13. *Quo magis* cogito *ego* cum meo animo.

6. PROPITII.] Opponitur *propitius* irato. Cicero, Att. VIII. 16. *Hunc* propitium *sperant*; *illum* iratum *putant.*

7. AUT TE AMARE COGITAT, AUT TETE AMARI.] Imitatus Phaedrus, II. 2. 1. *A feminis utcunque spoliari viros,*
Ament, amentur, *nempe exemplis discimus.*

8. POTARE.] Loquitur ex more vetusto. Ita infra de filio, versu 37. et I. 2. 37. V. 3. 13. de servis, infra IV. 2. 47. et V. 1. 12. Phorm. V. 5. 9. de mulieribus, And. I. 4. 5.

ANIMO OBSEQUI.] Plautus, Poen. I. 1. 48.
Se amare velle, atque obsequi animo suo.

9. Ti-

Et tibi bene esse soli, quum sibi sit male.
Ego, quia non rediit filius, quae cogito!
Et quibus nunc sollicitor rebus! ne aut ille alserit,
Aut uspiam ceciderit, aut perfregerit
Aliquid. vah! quemquamne hominem in animum instituere, aut

DONATUS.

ἀμφιβόλως dixerat, cito intulit quod certum est, AUT TETE AMARI. Et quia illud TE dixerat, hoc geminavit, et TETE dixit, tanquam significantius. AUT ANIMO OBSEQUI.] Ἐπαναφορά. 10. EGO, QUIA NON REDIIT FILIUS.] Plus est quod dixit EGO, quam si diceret, *Pater*. EGO, QUIA NON REDIIT FILIUS.] Ἀνακόλουθον: non enim *Pater* dixit. QUAE COGITO! ET QUIBUS.] Hoc sic pronuntiandum est, ut horrere videatur ipse cogitationem suam.

11. QUIBUS NUNC SOLLICITOR REBUS!] Hoc est, quam malis! non ut uxor, bonis. NE AUT ILLE ALSERIT.] Vide quam teneri sit amoris hic timor; in juvene praesertim. NE AUT ILLE ALSERIT, AUT USPIAM CECIDERIT.] Nimium tenere amat, qui haec in juvene pertimescit, quae circa infantulos caveri solent. 12. AUT USPIAM.] USPIAM et in loco, et ad locum significat. CECIDERIT, AUT PERFREGERIT ALIQUID.] Jungendum, ut, non solum CECIDERIT, sed etiam PERFREGERIT. Haec sunt, quae sibi nemo evenire velit. 13. QUEMQUAMNE HOMINEM.] Sic dicimus de ea

COMMENTARIUS.

9. TIBI BENE ESSE SOLI, QUUM SIBI SIT MALE.] Decius Laberius, Rectore: *radiis*

Solis aciem effodit luminis, malis bene
Esse *ne videret civibus*.

10. QUAE COGITO! ET QUIBUS NUNC SOLLICITOR REBUS!] Cicero ad Q. Fr. III. 3. *Me autem jam et mare istuc, et terra sollicitat: neque desino, ut fit in amore, ea, quae minime volo, cogitare.*

11. NE AUT ILLE ALSERIT.] Integer locus expressus è Plauto. Mil. III. 1. 124. *Pol, si habuissem, satis cepissem miseriarum liberis.*
Censerem emori: cecidissetne ebrius, aut de equo uspiam:
Metuerem, ne ibi defregisset crura aut cervices sibi.

13. IN ANIMUM INSTITUERE.] Eodem sensu dixit Plautus, Mostell. I. 2. 2. *Argumentaque* in pectus *multa* institui.

Parare, quod ſit carius, quam ipſe eſt ſibi?
Atqui ex me hic non natus eſt, ſed ex fratre: is adeo
Diſſimili ſtudio eſt, jam inde ab adoleſcentia.
Ego hanc clementem vitam urbanam, atque otium
Secutus ſum: et, quod fortunatum iſti putant,

DONATUS.

re, quam miramur fere ab omnibus fieri. 14. QUAM IPSE EST SIBI?] Tanquam duo ſint. Sed hoc Poëtae Comico licet. 15. ATQUE EX ME HIC NON NATUS EST.] Quaſi dicat, Ex me non eſt, et ſic afficior: quid paterer, ſi genuiſſem? EX ME HIC NON NATUS EST.] Quaſi dicat, Non eſt meus. SED EX FRATRE.] Hoc eſt, omnino non alienus eſt. IS ADEO.] Tranſitus ad argumentum ſubtiliſſimus. ADEO.] Aut abundat, aut *nimium* ſignificat. Ut in Eunucho, *Adoleſcentem adeo nobilem.* 17. EGO HANC CLEMENTEM VITAM URBANAM.] *Ὀρθὴ διήγησις καὶ διαπίστωσις.* CLEMENTEM VITAM, figura ipſa. VITAM CLEMENTEM dicimus, quae clementes facit. *Clemens* autem eſt, qui colit mentem. ATQUE OTIUM.] Deeſt, *Urbanum.*

18. SECUTUS SUM.] Bene, SECUTUS, quaſi magiſtram recte beateque vivendi. ET, QUOD FORTUNATUM ISTI PUTANT.] Romani ſcilicet, qui *coelibem* quaſi *coelitem* dicunt. Et item Graeci, apud quos ſunt hujuſmodi ſententiae. ΕΙΤΑ ΦΙΛΟC ΕΧΟΙΟΙωΝ ΠωΔΟΥΜΕΝΟΝ. * Et alibi: ΓΑΜΕΙ ΠΑΜφΙΛΟC ΓΑΜΕΙΤω ΚΑγΑΡΙΔΗΑΙΚΗCeΝ ΜΕ. FORTUNATUM ISTI PUTANT.] Me utique uxorem non ducere. Dicit autem Romanis id videri: quos ſpectatores habet. Menander: *Ὦ μακάριον με! γυναῖκα οὐ λαμβάνω.* QUOD FORTUNATUM ISTI PUTANT.] Quidam putant ſic pronuntiandum, ET QUOD FORTUNATUM ISTI PUTANT UXOREM. Et haec bona et concinna locutio eſt. Et PUTANT bene

COMMENTARIUS.

16. JAM INDE AB ADOLESCENTIA.] Plautus, Bacchid. Grex, 1.
Hi ſenes niſi fuiſſent nihili jam inde ab adoleſcentia,
Non hodie hoc tantum flagitium facerent canis capitibus.

17. EGO HANC CLEMENTEM VITAM ATQUE OTIUM SEQUUTUS SUM.] Cicero, pro Rabir. Poſt. c. 7. *Hanc vitam quietam, atque otioſam ſequuti ſumus.* Fam. XII. 1. *Ut ego quidem et urbi et* otio *diffiderem urbano.* Phaedrus, V. 1. 7. *ſequentes otium.*

18. QUOD FORTUNATUM ISTI PUTANT, UXOREM NUNQUAM HA-

Uxorem numquam habui. ille contra, haec omnia:
Ruri agere vitam: ſemper parce, ac duriter
Se habere. uxorem duxit: nati filii
Duo: inde ego hunc majorem adoptavi mihi:
Eduxi a parvulo: habui, amavi pro meo:

DONATUS.

dicit is, cui diſplicet aliena ſententia. ISTI PUTANT.] Id eſt, hi qui a me diſſentiunt. 19. UXOREM NUNQUAM HABUI.] Si *Non habeo* dixiſſet, poterat videri habuiſſe.

20. RURI AGERE VITAM.] Contra haec omnia ſuffecerat brevitas: ſed ſubjunxit fratris deſcriptionem, ut verbis ipſis malam vitae conditionem oſtendat. SEMPER PARCE, AC DURITER.] SEMPER, licet incertam diſtinctionem habeat, tamen recte additum eſt: quia vel RURI AGERE, voluptatis eſt: vel PARCE, AC DURITER SE HABERE, virtutis. Sed SEMPER, ad vitium: PARCE autem, ad ſervandum: DURITER vero, ad laborem referendum eſt. RURI AGERE VITAM, SEMPER PARCE, AC DURITER SE HABERE.] Variavit, ut in Andria. 21. UXOREM DUXIT.] Recte DUXIT, non *Ducere*. Semel enim hoc fecit Demea. UXOREM DUXIT.] Varie per modos diſcurrit. UXOREM DUXIT.] Adjuvandum pronuntiatione eſt, ne ſingula utrinque aſſecuti videantur. Nam ſic in fine Fabulae ait Demea, *Uxorem duxi: quam ibi miſeriam vidi! nati filii: Alia cura.* 22. INDE EGO HUNC.] Mire INDE ſubjungit, quum perſonam praetulerit. Sic alibi, *E praedonibus*, *Unde emerat*, *ſe audiviſſe*, *abreptam e Sunio.* INDE EGO.] INDE pro *ex quibus*. ET MIHI abundat. Et bene HUNC dixit, quia de ipſo loquebatur. 23. EDUXI A PARVULO.] Quod nos *educare* dicimus, *educere* veteres dicebant: ut, *Educet ſylvis regem, regumque parentem.* HABUI, AMAVI PRO MEO.] Quaeritur quid ſit HABUI. Et

COMMENTARIUS.

HABUI.] Lucilius, Sat. XXVI. *Homines ipſi ſibi hanc moleſtiam ultro atque aerumnam offerunt, ducunt uxores.* Cicero, Att. XIV. 13. *A ducenda autem uxore ſic abhorret, ut libero lectulo neget quidquam eſſe jucundius.*

20. PARCE AC DURITER SE HABERE.] And. I. 1. 47. Petronius, cap. 38. *Quam bene ſe habuit?* Vide Cortium ad Salluſt. Catil. 21. et Jug. 67.

22. MAJOREM ADOPTAVI MIHI.] Plautus, Poen. V. 2. 99. *Is me ſibi adoptavit filium.*

In eo me oblecto: solum id est carum mihi.
Ille ut item contra me habeat, facio sedulo:
Do, praetermitto: non necesse habeo omnia
Pro meo jure agere. postremo alii clanculum
Patres quae faciunt, quae fert adolescentia,

DONATUS.

quum multa dicantur, hoc solum verum est, HABUI, credidi, duxi, existimavi: ut alibi, *Semper enim ejus dicta est haec, atque habita est soror.* Et, *Sic itaque habeantur, itaque dicantur.* Ergo PRO MEO subaudiendum est bis: et HABUI PRO MEO, et AMAVI PRO MEO. 24. IN EO ME OBLECTO: SOLUM ID EST CARUM MIHI.] Absolute utrumque, et IN EO, et SOLUM. IN EO.] Quasi in ea re. IN EO ME OBLECTO.] Nove dixit, pro, *Eo me oblecto.* SOLUM ID EST CARUM MIHI.] Plus autem significat, quam si diceret, *Solus is est carus mihi.* 25. ILLE UT ITEM CONTRA ME HABEAT.] ITEM, similiter: CONTRA, vicissim. *Plautus, Ut illa illum contra, qui est amoris cultor optimus.* FACIO SEDULO.] Secus a dolo, id est, sine dolo, et impense. 26. DO, PRAETERMITTO.] Do sumptum; PRAETERMITTO delicta. NON NECESSE HABEO OMNIA PRO MEO JURE AGERE.] Etsi licet, non necesse est patrem saevire, quia pater est. Inter *Jus* et *Aequitatem* hoc interest: *Jus* est, quod omnia recta et inflexibilia exigit: *Aequitas* est, quae de jure multum remittit. Ergo hic sensus, Non necesse est, etiam si liceat, saevum esse patrem. Et mire ostendit, jus summum, nisi necessitate, non esse servandum. 27. POSTREMO ALII CLANCULUM.] Non alii patres: sed alii adolescentes, clanculum patres suos. 28. QUAE FERT ADOLESCENTIA.] Veniam addidit statim, peccata ab adolescentibus ad aetatem removendo. Et vide quam breviter, quam pudice, quam ignoscenter locutus est.

COMMENTARIUS.

24. SOLUM ID EST CARUM MIHI.] Ita Virgilius, Aen. III. 660.

Lanigerae comitantur oves: ea sola voluptas,
Solamenque mali.

25. UT ITEM CONTRA ME HABEAT.] H. e. Ut vicissim itidem me tractet. Pacuvius, Niptris:

Pariter te esse erga illum video, ut illum te erga scio.

28. QUAE FERT ADOLESCENTIA.] Cicero, Orat. pro Cluent. 60. absolute: *Ut aetas illa fert.* Et ita And. I. 2. 17.

Ea ne me celet, consuefeci filium.
Nam qui mentiri, aut fallere insuerit patrem,
Aut audebit, tanto magis audebit caeteros.
Pudore et liberalitate liberos
Retinere satius esse credo, quam metu.
Haec fratri mecum non conveniunt, neque placent.
Venit ad me saepe, clamitans: quid agis, Micio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

DONATUS.

29. EA NE ME CELET, CONSUEFECI FILIUM.] Tribus enim vivitur modis, natura, consuetudine, et ratione.

30. NAM QUI MENTIRI, AUT FALLERE INSUERIT PATREM.] Separatim subaudiendum est, INSUERIT, πρὸς τὸ MENTIRI. 31. CAETEROS.] Quia jam deceperit patrem.

32. PUDORE ET LIBERALITATE.] PUDORE, ad filios retulit: LIBERALITATE, ad parentes. Argumentum a conjugatis. LIBERALITATE inquit regendi sunt: propter quod *liberi* dicuntur. *Liberalitatem* autem, bonitatem dicit.

33. RETINERE SATIUS ESSE CREDO.] Bene RETINERE: a vitiis scilicet. nam vitia filios retinent: quos retinent patres, a vitiis scilicet. Nam *retinet*, qui adversum aliquem tenet. 34. HAEC FRATRI MECUM NON CONVENIUNT.] Nova locutio. Et, NON CONVENIUNT, pro, non congruunt: ac per hoc, *In his ego et frater dissentimus*, id est, dissimiles sumus. 35. VENIT AD ME SAEPE, CLAMITANS.] Et importunitatem odiosam ostendit, AD ME dicendo: et inconditam assiduitatem, addendo SAEPE. Et congrue, postquam SAEPE dixit, adjecit aptius verbum, non dicens *Clamans*, sed CLAMITANS. QUID AGIS, MICIO?] Reminiscere lectionem, et invenies, interrogationem hujusmodi, vel invectionis principio convenire, vel objurgationis. 36. CUR PERDIS ADOLESCENTEM NO-

COMMENTARIUS.

32. PUDORE ET LIBERALITATE LIBEROS RETINERE.] Sallustius, Jug. 100. Pudore *magis, quam malo exercitum coërcebat.*

35. VENIT AD ME SAEPE, CLAMITANS.] Ita infra, IV. 7. 9. Quinque hosce versus laudat Cicero, Inv. I. 19.

QUID AGIS, MICIO?] Formula reprehendendi. Vide And. I. 1. 107.

36. CUR AMAT? CUR POTAT?] Sallustius, Catil. 11. *Ibi primum insuevit exercitus populi Romani* amare, potare. Idem, Jug. 85. *Ament, potent.* 38. VEE-

Cur potat? cur tu his rebus ſumtum ſuggeris?
Veſtitu nimio indulges: nimium ineptus es.
Nimium ipſe eſt durus, praeter aequumque et bonum.
Et errat longe, mea quidem ſententia,
Qui imperium credat gravius eſſe, aut ſtabilius,
Vi quod fit, quam illud, quod amicitia adjungitur.

DONATUS.

BIS?] Recte NOBIS additum eſt, et ἠθικῶς, ut alibi, *Pſaltriam nobis, ſi Diis placet, Paravit.* CUR AMAT? CUR POTAT?] Vide quemadmodum, ut durum objurgatorem oſtendat Demeam, quum ab eo ea dicantur in crimen vocari, quae aut aetatis ſunt: ut, CUR AMAT? aut naturae: ut, CUR POTAT? aut pietatis: ut, CUR TU HIS REBUS SUMTUM SUGGERIS? et caetera. CUR AMAT? CUR POTAT?] CUR AMAT? ad illud refertur, quod ait ſupra, DO, PRAETERMITTO. nam PRAETERMITTO delicta intelligimus ex amore. CUR POTAT? revocamus ad illud, quod ait, DO SUMTUM. 38. NIMIUM INEPTUS ES.] Utrumque dure, et NIMIUM, et INEPTUS ES. 39. PRAETER AEQUUMQUE ET BONUM.] Potuit et non addi, PRAETER AEQUUMQUE ET BONUM. 40. ET ERRAT LONGE.] Melius eſt, LONGE ſimpliciter accipiendum, ut locale ſit, quam *valde*. MEA QUIDEM SENTENTIA.] Modeſte addidit, MEA QUIDEM SENTENTIA: ne quis hoc pro praecepto dici exiſtimet. 41. QUI IMPERIUM CREDAT.] Utrum cujuslibet, an Demeae tantum? GRAVIUS ESSE, AUT STABILIUS.] GRAVIUS, ad vim; STABILIUS, ad tempus refertur. 42. VI QUOD FIT.] Id eſt, metu ac malo.
QUAM ILLUD, QUOD AMICITIA ADJUNGITUR.] Illud FIT, quod VI: hoc ADJUNGITUR, quod AMICITIA.

COMMENTARIUS.

38. VESTITU NIMIO INDULGES.] H. e. Veſtitui. Virgilius, Georg. IV. 198. *Quod nec* concubitu indulgent.

39. DURUS.] Cicero, de Senect. c. 18. *In ſcena intelligi poteſt ex iis fratribus, qui in Adelphis ſunt. Quanta in altero* duritas, *in altero comitas!*

PRAETER AEQUUMQUE ET BONUM.] Plautus, Bacchid. III. 3. 14.
Praeter aequum *ne quid delinquat.*

40. MEA QUIDEM SENTENTIA.] Quaſi formulae ſpeciem habet. Ita infra V. 9. 2. Phorm. II. 2. 21. Plautus paſſim.

41. QUI IMPERIUM CREDAT GRAVIUS ESSE.] Nepos, Dione 5.

Ex

Mea ſic eſt ratio, et ſic animum induco meum:
Malo coactus qui ſuum officium facit,
Dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet:
Si ſperat fore clam, rurſum ad ingenium redit.
Ille, quem beneficio adjungas, ex animo facit:

DONATUS.

43. MEA SIC EST RATIO, ET SIC ANIMUM INDUCO MEUM.] MEA SIC EST RATIO, ad ſuperiora pertinet confirmanda. SIC ANIMUM INDUCO MEUM: ad ea pertinet, quae dicturus eſt. MEA SIC EST RATIO.] Iterum modeſte et ἰδιωτικῶς. ET SIC ANIMUM INDUCO MEUM.] Senilis μακρολογία. 44. MALO COACTUS.] Duo dicit, MALO, et COACTUS. QUI SUUM OFFICIUM.] Ὁ τὸ καθῆκον ποιῶν, id eſt, qui recte facit. OFFICIUM autem dicitur, quaſi *efficium*, ab *efficiendo*, quod unicuique perſonae congruit. 45. DUM ID RESCITUM IRI CREDIT.] Quod facit ſcilicet. TANTISPER.] TANTISPER, quaſi *Tantumper*. Et *Pauliſper*, quaſi *paulumper:* unde *Parumper*, dictum eſt. TANTISPER CAVET.] *Peccare* ſubaudiendum eſt. nam totum ἐλλειπτικῶς, et obſcure dictum eſt. Et bene, CAVET, quaſi malo. 46. SI SPERAT FORE CLAM.] Iterum *quod facit* ſubaudiendum. RURSUM AD INGENIUM REDIT.] Mire, non intulit: CAVET, ſed, AD INGENIUM REDIT. Et RURSUM, eſt retro verſum, ut *Prorſum*, prius verſum. 47. ILLE, QUEM BENEFICIO ADJUNGAS.] Non dicit, *Beneficio adjunctus*, ut ſupra, *Malo coactus*. ILLE QUEM BENEFICIO ADJUNGAS.] Καλαντεθηκὴν AN*. Ille *malo*, hic *beneficio*. Ille *coactus*, hic *adjunctus*. Ille *dum id reſcitum iri credit, tantiſper cavet:* hic *praeſens abſenſque idem erit*. Et τὸ PRAESENS et ABSENS, non ad aliquem locum: ſed ad cuſtodem retulit et moni-

COMMENTARIUS.

Ex quo intelligi poteſt, nullum eſſe imperium tutum, niſi benevolentia munitum. Vide Comment majorem.

43. MEA SIC EST RATIO.] H. e. Conſuetudo, inſtitutum. Ita infra III. 4. 11. atque ita Cicero paſſim.

44. SUUM OFFICIUM FACIT.] Ita Eun. IV. 5. 3. Infra III. 5. 4. IV. 3. 2. V. 9. 23. Phorm. IV. 5. 12.

46. SPERAT FORE CLAM.] Cicero, Mil. 16. *Quis ignorat, maximam illecebram eſſe peccandi, impunitatis ſpem?*

RURSUM AD INGENIUM REDIT.] Ita Hec. I. 2. 38. et IV. 4. 96.

47. EX ANIMO FACIT.] Ita And. IV. 4. 55.

51. Hoc

Studet par referre: praesens, absensque idem erit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium,
Sua sponte recte facere, quam alieno metu.
Hoc pater ac dominus interest. hoc qui nequit,
Fateatur nescire imperare liberis.
Sed estne hic ipsus, de quo agebam? et certe is est.
Nescio quid tristem video. credo jam, ut solet;

DONATUS.

torem. ILLE, QUEM BENEFICIO ADJUNGAS.] Contra illud ait, MALO COACTUS. EX ANIMO FACIT.] Officium scilicet. 48. STUDET PAR REFERRE.] Id est, bene facere. PRAESENS, ABSENSQUE IDEM ERIT.] Contra illud, *Si sperat fore clam, rursum ad ingenium redit.*

49. HOC PATRIUM EST.] Superius a re tractum est: hoc jam a persona ducitur argumentum. CONSUEFACERE.] Non *Cogere:* sed CONSUEFACERE. 50. QUAM ALIENO METU.] Vide quemadmodum suum ad indulgentiam affectum revocet optimae disciplinae. 51. HOC PATER AC DOMINUS.] A differentia personarum et officiorum. INTEREST.] Differentia est. HOC QUI NEQUIT.] Longe melius NEQUIT, quam si diceret, *Non vult.*

52. FATEATUR NESCIRE IMPERARE LIBERIS.] Hoc indicat, et se melius consulere, et volentem hoc exercere. FATEATUR NESCIRE.] Deest *Se.* NESCIRE IMPERARE LIBERIS.] Oratorie, quasi artis sit, indulgentissime agere. IMPERARE, modo non ad superbiam, sed ad *Regendum*, est referendum. 53. SED ESTNE HIC IPSUS, DE QUO AGEBAM?] Κατ' οἰκονομίαν supervenit, de quo sermo est, ut factis dicta ostendantur. ET CERTE IS EST.] Bene nunc confirmat ipsum esse eum, quum propior est, utpote senili, nec in longum prospiciente conspectu. 54. NESCIO QUID TRISTEM VIDEO.] Orationis apparatus ex vultu ostenditur ut, *stetit acri fixa dolore. Tum quassans caput, hanc effundit pectore vocem.* NESCIO QUID.] Deest *Propter:* ut sit, *Nescio propter quid.* UT SOLET.] Causa cur illum aequo animo frater ferat. UT SOLET, inquit.

COMMENTARIUS.

51. HOC PATER AC DOMINUS INTEREST.] Eun. II. 2. 2. Sed vide Perizonium ad Sanct. Min. III. 5. 4.

Jurgabit. salvum te advenire, Demea,
Gaudemus!

DONATUS.

55. SALVUM TE ADVENIRE, DEMEA, GAUDEMUS.] Ut asperior ostendatur Demea, etiam salutatur ab eo, quem objurgaturus est.

COMMENTARIUS.

55. SALVUM TE ADVENIRE GAUDEMUS.] Formula adventum gratulantis. Eun. V. 6. 6. Hec. III. 2. 18. Plautus, Curc. II. 3. 27. *Salvum te gaudeo advenire.*

ACTUS PRIMI

SCENA SECUNDA.

DEMEA. MICIO.

De. EHEM! opportune. te ipsum quaerito.
Mi. Quid tristis es? *De.* Rogas me, ubi nobis Aeschinus
Siet, quid tristis ego sim? *Mi.* Dixin' hoc fore?

DONATUS.

1. EHEM! OPPORTUNE: TE IPSUM QUAERITO.] *In hoc actu diversi homines, diversi patres, et diversa studia proponuntur. hic lenis, hic amarus: hic facetus, hic impolitus: hic facilis, hic pertinax et difficilis.* HEM! OPPORTUNE: TE IPSUM QUAERITO.] Melius quam Menander, quum hic illum ad jurgium promtiorem, quam ad resalutandum faciat. 2. QUID TRISTIS ES?] Bene interrogat. potuit enim non iratus frater quaerere. UBI NOBIS AESCHINUS SIET?] Quasi quaedam causa sit tristitiae.
3. DIXIN' HOC FORE?] Credo jam, ut solet, objur-

COMMENTARIUS.

2. ROGAS ME, UBI NOBIS AESCHINUS SIET, QUID TRISTIS EGO SIM?] Haec verba varia capiuntur. Simplicissimus sensus videtur esse, ut Demea respondeat fratri Micioni, *Tune, apud quem Aeschinus est, me rogas, quid ego tristis sim?* q. d. Tu rogasse me non debebas, cum scias, Aeschinum, qui apud te est, tristitiae mihi causam existere.

5. NE-

Quid fecit? *De.* Quid ille fecerit! quem neque pudet
Quidquam: nec metuit quemquam: neque legem putat
Tenere se ullam. nam illa, quae antehac facta sunt,
Omitto: modo quid designavit! *Mi.* Quidnam id est?

DONATUS.

gabit. 4. QUID ILLE FECERIT!] Animadvertendum, ut interrogatus interroget more indignantium, quod ideo facit, quia videt Micionem eo vultu interrogare, ut videatur minus reprehendere culpam Aeschini. QUEM NEQUE PUDET QUIDQUAM: NEQUE METUIT QUEMQUAM.] Varie per casus discurrit, QUEM NEQUE PUDET QUIDQUAM: contra illud quod alibi pater dicit, *Erubuit, salva res est.* QUEM NEQUE PUDET QUIDQUAM.] Magno ordine accusavit. non (inquit) pudore movetur patrum, non metu parentum, non timore legum. Ergo gradatim αὔξησις oratoria processit. 6. TENERE SE ULLAM.] Bene TENERE, quia legem. Et est ἀμφιβολία oratoria. NAM ILLA, QUAE ANTEHAC FACTA SUNT, OMITTO.] Accusatio duo tempora recipit; praeteritum, ab ante gestis: et praesens, ab iis quae objiciuntur. Ergo utrumque mira brevitate perstrinxit. 7. OMITTO.] Παράληψις. MODO QUID DESIGNAVIT!] DESIGNARE, est rem novam facere, in utramque partem, et bonam et malam. Nam et *designatores* dicti, qui ludis funebribus praesunt: credo ob eam causam, quod ipsis ludis multa fiant nova et spectanda; simul etiam turba retineatur. quae sunt aut in spectaculis, aut in litibus. MODO QUID DESIGNAVIT!] Puto ego, *designationem*, contradictionem, aut conductionem populi in unum intelligi. hoc enim contingit ei, qui aliquo flagitio plurium in se oculos et ora convertit, et spectaculo est vulgo: quemadmodum *designatores*, qui ludis funebribus multitudinem retinent. DESIGNAVIT!] Hoc ver-

COMMENTARIUS.

5. NEQUE LEGEM PUTAT TENERE SE ULLAM.] Cicero, Philip. XI. 5. Leges *eum non* tenent. Virgilius, Aen. II. 159. Teneor *patriae* nec legibus *ullis*. Et Aen. XII. 819. *Nulla fati, quod* lege tenetur. Quinctilianus, Declam. CCLXX. *Eum demum* teneri *hac* lege. Ubi vide Cl. Burm.

7. DESIGNAVIT.] Nonius Marcellus: Designare, *cum nota et ignominia aliquid facere.*

8. Fo-

De. Fores effregit, atque in aedes irruit
Alienas: ipsum dominum, atque omnem familiam
Mulcavit usque ad mortem: eripuit mulierem
Quam amabat. clamant omnes, indignissime
Factum esse. hoc advenienti quot mihi, Micio,

DONATUS.

bum apud veteres duas res significabat: etenim prave et recte facta, *designata* dicebantur. QUIDNAM ID EST?] Et hoc etiam contemnens interrogat Micio. 8. FORES EFFREGIT.] Haec singula magna cum vociferatione inferenda sunt. stomachatur enim adversus male interrogantem. FORES EFFREGIT, ATQUE IN AEDES IRRUIT ALIENAS.] Totum quidem unum crimen est: *Rapuit meretricem.* Sed vide qua pompa, qua vociferatione dilatetur accusatio Demeae, de moribus Aeschini nihil nisi inania referentis. FORES EFFREGIT, ATQUE IN AEDES IRRUIT ALIENAS.] Haec singula consideranda sunt. Et bene dicit ALIENAS, quia si *Lenonis* diceret, parva res videretur.

9. IPSUM DOMINUM.] Iterum suppressa est infamis persona. ATQUE OMNEM FAMILIAM MULCAVIT.] Aut FAMILIAM pro servis lenonis dicit, aut pro meretricibus.

10. MULCAVIT.] Laceravit, mutilavit, mollivit, atque dissolvit. Unde *Mulciber* a mulctando, quasi *Mulctiber*. USQUE AD MORTEM.] Magna invidia caedis et mortis mentione, quae tamen nulli accidit. ERIPUIT MULIEREM QUAM AMABAT.] Omnia magno colore et accusatorie dicta sunt, et ex hoc maxime, quod *lenonem* et *meretricem* non dixit, contentus facti atrocitate, personarumque vilitatem reticens. ERIPUIT MULIEREM.] Non, *Abduxit*, sed ERIPUIT. 11. CLAMANT.] A praejudicato, et auctoritate rumoris. 12. HOC ADVENIENTI QUOT MIHI, MICIO, DIXERE!] Quasi dicat, Displicet omnibus, et multi eum accusant. Nec tamen lenonis querelae mentio fit. Vide oratorem. Hoc autem, vel articulus,

COMMENTARIUS.

8. FORES EFFREGIT.] Proprie. Ita infra versu 23. et 40. Plautus, Asin. II. 3. 4. *Quis nostras sic* frangit fores? Cicero, Verr. IV. 23. Effringi *multorum* fores, *revelli claustra*.

10. MULCAVIT USQUE AD MORTEM.] Ita Plautus, Mil. II. 2. 8. *Disperistis*, *ni* usque ad mortem *male* mulcassitis.

Dixere! in ore 'st omni populo. denique,
Si conferendum exemplum est, non fratrem videt
Rei dare operam, ruri esse parcum, ac sobrium?
Nullum hujus simile factum. haec quum illi, Micio,
Dico, tibi dico: tu illum corrumpi sinis.

DONATUS.

vel adverbium loci est. 13. IN ORE 'ST OMNI POPULO.] *Sallustius, In ore gentibus agens, populo, civitati.* 14. SI CONFERENDUM EXEMPLUM EST.] Tanquam non sit conferendum. NON FRATREM VIDET REI DARE OPERAM.] Satis comice hoc infertur legentibus argumentum: nam magis in culpa ille ipse est, quem laudat. 15. REI DARE OPERAM.] Non amori. REI DARE OPERAM.] Quam facete Poëta haec omnia falsa, et e contrario facit Demeam credere. RURI ESSE.] Non in urbe. PARCUM.] Non prodigum. SOBRIUM.] Non insanum. PARCUM AC SOBRIUM.] Contra illud: *Cur amat? cur potat?*

16. NULLUM HUJUS SIMILE FACTUM.] Hoc cum admiratione. Micio tangitur, quasi ipsius culpa sit fratris natura. NULLUM HUJUS SIMILE FACTUM.] Hoc cum admiratione indignantis pronuntiandum est, et ardentibus in Micionem oculis. Et subaudiendum est *Esse*, aut *Invenire*. HAEC QUUM ILLI, MICIO, DICO, TIBI DICO.] ILLI, pro *In illum:* et TIBI, pro *In te.* 17. TU ILLUM CORRUMPI SINIS.] Deest *Nam.* sed ferventius ἀσυνδέτως dicitur. Et hoc TIBI et TU pronuntiandum est intento digito, et infestis in Micionem oculis. nam hoc agi stomacho adversum dissimulatores solet. TU ILLUM CORRUMPI SINIS.] Mitius modo dixit, SINIS CORRUMPI: mox vehementius dicet, *An laudi putat fore, si perdiderit*

COMMENTARIUS.

13. IN ORE EST OMNI POPULO.] Eodem sensu dixit Plautus, Pseud. I. 5. 4. *Ita nunc per urbem solus sermo est omnibus.* Cicero, Lael. cap. 1. *In eum sermonem illum incidere, qui tum fere* omnibus erat in ore. Horatius, Epist. I. 3. 9. *Quid Titius, Romana brevi* venturus in ora.

15. SI CONFERENDUM EXEMPLUM EST.] Plautus, Poen. I. 2. 85. *Sed ubi* exempla conferentur *meretricum aliarum.* Ovidius, Metam. VII. 696. *Si faciem* morésque *velis* conferre *duarum.*

17. TIBI DICO.] Ita Phaedrus, IV. 19. 18. Tibi dico, *avare, gaudium heredis tui.* Ubi τὸ TIBI valet, *in te.* Sic idem I. 22. 10. *Hoc* in se *dictum debent illi agnoscere.*

Tu

Mi. Homine imperito numquam quidquam injustius;
Qui, nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.
De. Quorsum istuc? *Mi.* Quia tu, Demea, haec male judicas.
Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum

DONATUS.

gnatum? 18. Homine imperito numquam quidquam injustius.] Miro stomacho apud ipsum de ipso tanquam apud alterum loquitur. 19. Nisi quod ipse fecit.] Αὐθάδεια. hoc enim proprium rusticorum est, atque imperitorum. Nihil rectum putat.] Proprie putat. nam hoc verbum imperitorum est. Ordo est, *Qui nihil rectum putat, nisi quod ipse fecit.* 20. Quorsum istuc?] Deest *Pertinet*, aut *Dicis*. Quia tu, Demea.] Id est, homo imperitus. Haec male judicas.] Pari virtute haec leniter dicta sunt, qua superiora vehementer. 21. Non est flagitium.] Non peccatum negat esse: sed flagitium non esse contendit, et ideo subindignanter pronuntiandum est: ut si dicat, Scortari quidem adolescentulum, delictum est, sed non est flagitium. Et veniae locus non tam in facto, quam in persona est constitutus. Non est flagitium, mihi crede, adolescentulum scortari.] Mire respondit, et oratorie, ad haec quae invidiose dicta sunt. Nam quod ait ille, *Eripuit mulierem, quam amabat:* hic *scortum* dicit. quod *irruit in aedes alienas:* quasi ex vino furens, *potare:* quod cum aliis grave propositum est, hoc solum dicendo, leve reddit, id est, *fores effringere.* Mihi crede.] Quasi imperito dicit, Mihi crede. Non enim, *Me intellige.* Quod imitatus *Cicero* sic Caecilium exagitat; *Magna sunt, mihi crede: noli haec contemnere.* Hic enim et auctoritas dicentis, et contem-

COMMENTARIUS.

Tu illum corrumpi sinis.] Ita Plautus, Bacchid. III. 3. 15.
Non sino, neque equidem illum *me vivo* corrumpi sinam.

18. Nunquam quidquam.] Solent hae particulae conjungi à Comicis. Ita Eun. IV. 4. 11. Adelph. IV. 1. 12. V. 4. 1. Hec. III. 5. 15. Sed et nunquam eleganter pro *Non* usurparunt. Ita And. III. 5. 4. et saepe alibi. Plautus, Asin. III. 3. 40. *Hodie* nunquam *ad vesperam vivam.*

20. Quorsum istuc?] Vide And. II. 2. 24.

21. Non est flagitium.] Loquitur ex corrupta disciplina Atheniensium et Romanorum. Vide Comment. majorem.

Scortari, neque potare; non est: neque fores
Effringere. haec si neque ego, neque tu, fecimus,
Non sivit egestas facere nos. tu nunc tibi
Id laudi ducis, quod tum fecisti inopia?
Injurium est. nam si esset, unde id fieret,
Faceremus. Et tu illum tuum, si esses homo,
Sineres nunc facere, dum per aetatem licet:
Potius quam, ubi te exspectatum ejecisset foras,

DONATUS.

tus ostenditur audientis. 23. HAEC SI NEQUE EGO, NEQUE TU, FECIMUS.] Quia dixit: *Qui, nisi quod ipse fecit, nihil rectum putat.* 24. NON SIVIT EGESTAS.] Non voluntas prohibuit, sed necessitas: et ideo nulla laus.

25. QUOD TUM FECISTI INOPIA?] Nota, FECISTI, in eo quod significat, *Non fecisti.* 25. INJURIUM EST.] Quia nihil quicquam injustius homine imperito. NAM SI ESSET, UNDE ID FIERET.] Non est necessario consequens, sed probabiliter admittitur apud oratores: non enim omnes qui habent unde faciant, continuo etiam faciunt. UNDE ID FIERET.] FIERET, producta prima syllaba. *Ennius, Memini me fieri pavum.* 27. ET TU ILLUM TUUM, SI ESSES HOMO.] Multum progressus est, accusans accusantem. 29. QUAM, UBI TE EXSPECTATUM.] Eo rem produxit, ut ipse magis videatur consulere disciplinae, quam Demea. EXSPECTATUM.] Odiosum et malae vitae. Nam

COMMENTARIUS.

26. SI ESSET, UNDE ID FIERET, FACEREMUS.] Linacer, Lib. IV. de Emendata Struct. dicit esse Enallagen temporis, pro, *si fuisset, unde id fieret, fecissemus.* Quando eleganter subauditur τὸ ARGENTUM, cujus ellipsis frequens est in verbo *Habere.* Cicero, Fam. IX. 20. *Cum in sumtum* habebas. Phaedrus, III. Prol. 21. *Curamque* habendi *penitus corde eraserim.* Ubi vide quae notavit Cl. Burm.

27. SI ESSES HOMO.] H. e. Si saperes. Cicero, Att. IV. 15. *Si vis* homo *esse, recipe te ad nos.* Sed et HOMO simpliciter dicitur de Homine alicujus pretii. Infra V. 8. 11. Plautus, Epid. III. 4. 57. *Pugnasti.* homo *es.* Cicero, Fam. VII. 29. *At illa nostra praedicatio quanti est, nos quod simus, quod habeamus, quod homines existimemur, id omne abs te habere.*

29. EXSPECTATUM.] Explicat Donatus. Ita infra, V. 4. 20. Hec. IV. 2. 20. Quinctil. Instit. Orat. IX. 3. *Quum Proculeius* que-

Alieniore aetate, post faceret tamen.
De. Prô Juppiter! tu homo adigis me ad insaniam.
Non est flagitium, facere haec adolescentulum! *Mi.*
Ah!
Ausculta: ne me obtundas de hac re saepius.
Tuum filium dedisti adoptandum mihi:

DONATUS.

filiis parentes aut amabiles sunt, aut exspectati. amabiles, boni: *exspectati*, mali: quorum mors in dies singulos exspectanda et optanda sit. nam *exspectamus* ante diem, *speramus* ad diem. Unde avidior intelligitur, qui exspectat, quam ille qui sperat. EJECISSET FORAS.] Non dixit, *Amisisset*: sed, ut quiddam abjiciendum, EJECISSET.

30. ALIENIORE AETATE, POST FACERET TAMEN.] Ἀνακόλουθον. Deest enim *Quamvis*. Et FACERET ultimum, magnam vim habet. nihil enim prodesset, insuper obesset, retinere ab istis filium juvenem. ALIENIORE pro *Aliena* dicens, comparativum gradum pro positivo posuit.

31. PRÔ JUPPITER!] Tragica exclamatio est. Et bene, tanquam ipse se reprehenderet Demea, adjecit; TU HOMO ADIGIS ME AD INSANIAM.] Et TU HOMO dicens, negat illi familiaritatem. 32. NON EST FLAGITIUM, FACERE HAEC.] Moraliter indignatio expressa est, iisdem verbis, quae frater dixerat, repetitis. 33. NE ME OBTUNDAS.] Ne me saepe et moleste interpelles. Nam *Obtundere*, est aliquid saepe odiose repetere. 34. TUUM FILIUM

COMMENTARIUS.

quereretur de filio, quod is mortem suam exspectaret; *et ille dixisset, se vero non* exspectare: *immo, inquit, rogo* exspectes. In quibus verbis est Antanaclasis τοῦ *exspectare*, quod et opperiri et desiderare valet. Ejusmodi filium notat Ovidius, Fast. II. 625.

Cui pater est vivax, qui matris digerit annos.

EJECISSET FORAS.] Horatius, Sat. I. 8. 8.

Huc prius angustis ejecta cadavera *cellis*
Conservus vili portanda locabat in arca.

Turnebus, Advers. XXI. 15. explicat de iis, quibus sepulturae honos non tribuebatur. Adde Ciceronem, Mil. 32.

30. ALIENIORE AETATE.] Ita Plautus, Cas. III. 1. 4. *Capite cano!* aliena aetate! Cicero, Fam. III. 10. *De qua* alienum tempus *est mihi tecum expostulandi.*

33. NE ME OBTUNDAS.] Vide ad And. II. 2. 11.

34. ADOPTANDUM.] De ritu et jure adoptandi vide Gellium V. 19.

Is meus est factus: si quid peccat, Demea,
Mihi peccat: ego illi maxumam partem feram.
Obsonat? potat? olet unguenta? de meo.

DONATUS.

DEDISTI ADOPTANDUM MIHI.] Mira argumentatio per *ἐπαγωγὴν*, quae *Inductio* ab oratoribus dicitur, quum per interrogationem pervenimus ad id, quod volumus, concludendum. 35. IS MEUS EST FACTUS.] Sic progreditur, quasi confessionis genus sit, adversarium tacuisse. SI QUID PECCAT, DEMEA.] Conclusio dubiae rei a non dubiis sumta. SI QUID PECCAT, DEMEA.] *Τῷ ἰδιωτισμῷ* interposuit, DEMEA: et repetitum est, PECCAT. 36. EGO ILLI MAXUMAM PARTEM FERAM.] Errant, qui putant ILLI esse pronomen, quum sit adverbium loci: ut, *illi mea tristia fata, Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* ILLI ergo, *ibi*, ubi ille peccat. Quare quidam etiam *li* syllabam discretionis causa, ut locum significet, corripiunt. Et MAXUMAM PARTEM, optime dicit. Non enim *universam*, quia non solus pater Aeschini est: sed MAXUMAM, quia ejus magis est, cujus filius coepit esse per adoptionem. FERAM.] Sustinebo, tolerabo. 37. OLET UNGUENTA?] A summo ad imum proposita solvuntur. Et mira varietas est, OLET UNGUENTA: ne diceret, *obsonat*, *potat*, *ungitur*: ne scilicet haec exercitationis palae-

COMMENTARIUS.

35. IS MEUS EST FACTUS.] Loquitur more Romano, non Graeco. Vide Comment. majorem.

36. MIHI PECCAT.] H. e. Meo periculo et damno. Cicero, Fam. II. 18. *Sin quid offenderit*, sibi *totum*, *nihil* tibi offenderit. Petronius, cap. 45. *Sed* sibi *quisque* peccat. Eadem locutio in bonam etiam partem usurpatur. Cicero, Fam. VI 6. *Apud quem quidquid valebo vel auctoritate*, *vel gratia*, valebo tibi. Petronius, cap. 46. *Quidquid discis*, tibi discis. i. e. tuo bono et commodo.

EGO ILLI MAXIMAM PARTEM FERAM.] Primum ILLI dixit pro *illic*, i. e. in ea re; tum PARTEM intelligit damnum. Ita Plautus, Rud. I. 3. 6.

Hanccine ego partem *capio ob pietatem praecipuam?*

demum PARTEM FERAM ita dixit, uti infra II. 1. 24. *Ferres infortunium.*

37. OLET UNGUENTA?] Ita Plautus, Mostell. I. 1. 41.

Non omnes possunt olere unguenta *exotica*.

Mar-

Amat? dabitur a me argentum, dum erit commodum:
Ubi non erit, fortasse excludetur foras.
Fores effregit? restituentur. discidit
Vestem? resarcietur. est, Dîs gratia,
Et unde haec fiant, et adhuc non molesta sunt.
Postremo, aut desine, aut cedo quemvis arbitrum:
Te plura in hac re peccare ostendam. *De.* Hei mihi!
Pater esse disce ab aliis, qui vere sciunt.

D O N A T U S.

stricae, non luxuriae dicerentur. 38. AMAT?] Πρὸς τὸ, *Cur amat?* DUM ERIT COMMODUM.] Dare scilicet.

39. UBI NON ERIT.] Argentum scilicet: sed *Commodum dare*, subaudiendum est. FORTASSE EXCLUDETUR FORAS.] Hoc ita protulit, quasi dicat, nihil sibi deperiisse, si gratis forte fuerit ad amicam admissus. Et totum hoc τῷ ἐξουθενισμῷ legendum est. Et mire FORTASSE dicit, ut pater indulgens, et credens adolescentem posse etiam amari ab amica. non enim affirmavit, ut diceret, EXCLUDETUR FORAS. 40. FORES EFFREGIT? RESTITUENTUR.] Pervenit ad praesens crimen: illa enim ante acta fuerant.

41. RESARCIETUR.] RE abundat. 42. ET UNDE HAEC FIANT.] Iterum subaudiendum, *est*. ET ADHUC NON MOLESTA SUNT.] Quia non est flagitium, adolescentem scortari. 45. AB ALIIS, QUI VERE SCIUNT.] Superbum fuisset, *A me* dicere. melius ergo, AB ALIIS, dictum est.

C O M M E N T A R I U S.

Martialis, III. 6. 3. *Bellus homo est, flexos qui digerit ordine crines;*
Balsama qui semper, Cinnama semper olet.

DE MEO.] Aliter, nec minus eleganter dixit Adelph. V. 8. 17. De te *largitor, puer.* Plautus, Bacchid. I. 1. 65. *Facere sumtum* de tuo.

38. DUM ERIT COMMODUM.] H. e. Dum libuerit. Ita Eun. III. 2. 31. et 49. Laudat Asconius Pedianus ad Cic. Verr. II. 13.

39. EXCLUDETUR FORAS.] Eun. I. 2. 18. Plautus, Mil IV. 1. 8.
Hercle occasionem lepidam, ut mulierem excludam foras.

40. DISCIDIT VESTEM.] Eun. IV. 3. 4. Sed vide Comment. Majorem.

44. TE PECCARE OSTENDAM.] Attius, Myrmidonibus: *Ego me non* peccasse, *plane* ostendam, *aut poenas sufferam.*

Mi. Natura tu illi pater es, consiliis ego.
De. Tun' consulis quidquam? *Mi.* Ah! si pergis, abiero.
De. Siccine agis? *Mi.* An ego toties de eadem re audiam?
De. Curae est mihi. *Mi.* Et mihi curae est. verum, Demea,
Curemus aequam uterque partem: tu alterum,
Ego item alterum. nam ambos curare, propemodum

DONATUS.

46. NATURA TU ILLI PATER ES, CONSILIIS EGO.] Urbane Micio CONSILIIS subjunxit. Plus enim valet ad laudem *consilium*, quam *natura*. Et simul ostendit Poëta verbis Micionis, qui non natura, sed affectu sit pater, nullum patrem esse sapientem: eum vero posse sine perturbatione perfrui iis quos amat, quem patrem esse consilium fecerit, non natura, hoc est, qui filium adoptaverit. Et mire, quum NATURA singulariter dixerit, pluraliter intulit, CONSILIIS EGO. 47. TUN' CONSULIS QUIDQUAM?] Apertior contumelia: et ideo sequitur denuntiatio discedendi. TUN' CONSULIS QUIDQUAM?] Quia dixit, *Consiliis ego pater sum:* a conjugatis argumentatus respondit, TUN' CONSULIS QUIDQUAM? quia a consulendo *consilia* dicuntur, et *consultores*. SI PERGIS, ABIERO.] Ut, *donec me flumine vivo Abluero.* SI PERGIS, ABIERO.] 'Αρχαϊσμὸς, pro *Abibo*. Et hoc gestu abeuntis, vel ab[illegible]curi pronuntiatur. 48. SICCINE AGIS?] Recte, quia jam abibat: quasi revocantis correptio est. AN EGO TOTIES.] Hoc conversum intelligas dicere. AUDIAM?] Deest *te:* sed exprimere durum fuit. Et hoc est, *obtundere*. 49. CURAE EST MIHI.] Aeschinus scilicet.

50. CUREMUS AEQUAM UTERQUE PARTEM.] Proprie UTERQUE et AEQUAM, quasi particeps fratris. 51. PROPEMODUM.] Nisi addidisset PROPEMODUM, falsa videretur

COMMENTARIUS.

46. NATURA TU ILLI PATER ES.] Ita infra V. 7. 4. Cicero, Philipp. III. 6. *Cujus etiam* natura pater, *si vita suppeditasset, Consul factus esset.*

48. SICCINE AGIS?] Ita Eun. I. 2. 19.

49. CURAE EST MIHI.] Ita infra, IV. 5. 46. V. 6. 6.

53. QUID

Repoſcere illum eſt, quem dediſti. *De.* Ah! Micio.
Mi. Mihi ſic videtur. *De.* Quid iſtuc? tibi ſi iſtuc placet;
Profundat, perdat, pereat! nihil ad me attinet.
Jam ſi verbum unum poſthac. *Mi.* Rurſum, Demea,
Iraſcere? *De.* An non credis? repeton' quem dedi?
Aegre 'ſt: alienus non ſum. ſi obſto. hem! deſino.

DONATUS.

eſſe ſententia. 52. Ah! Micio.] Religioſe commotus eſt: ac veluti incuſatio eſt perfidiae. Et ideo exclamat dolens, et tranſit in iracundiam, conceſſionemque, quae ἐπιτροπὴ dicitur. 53. Mihi sic videtur.] Rationabiliter non *Eſt ſic*, dixit, ſed, Sic videtur: non vult enim verum eſſe. Quid istuc?] Deeſt *Loquor* aut *Reſiſto:* nam proprie ſignificatio eſt, de ſententia ſua decedentis.

54. Profundat, perdat.] Ἐπιτροπὴ figura. *Virgilius:*
I, ſequere Italiam ventis: pete regna per undas.
Profundat, perdat, pereat!] Haec ſic pronuntianda ſunt, ut oſtendatur geſtu, nolle quod loquitur. 55. Si verbum unum posthac.] Ἀποσιώπησις. Deeſt, *Tibi ſecero*, aut tale hujuſmodi. Rursum.] Quaſi mirans, Rursum irasceris? 56. An non credis?] Iraſci ſcilicet. Repeton' quem dedi?] Ruſticani ſtomachi eſt repetere ſemper verba, quae invitus alius audierit. Repeton' quem dedi?] Minus erat, ſi *Aeſchinum* diceret: ſed plus eſt, Quem dedi. 57. Aegre est.] Quaſi dictum ſit, *Quid ergo loqueris? quia aegre eſt. Cur aegre eſt? quia alienus non ſum.* Alienus non sum.] Mire Alienus non sum: quaſi timeat jam dicere, *Pater ſum.* Alienus non sum.] Satis cum ſtomacho, quaſi dicat, Si patrem me eſſe jam non

COMMENTARIUS.

53. Quid istuc?] Vide ad And. III. 3. 4.

54. Profundat] Citat Servius, ad Virg. Aen. IV. 381. Cicero, Cluent. 25. *Quam cum pecuniam* profudiſſet. Salluſtius, Catil. 20. *Illis divitias ſuperare, quas* profundant *in exſtruendo mari, et montibus exaequandis.*

Nihil ad me attinet.] Ita And. I. 2. 16. Heaut. I. 1. 24.

57. Aegre est.] Ita Hec. II. 1. 30. III. 5. 65. Phorm. I. 3. 7. et 10. Plautus, Cap. I. 2. 26. Aegre eſt mihi, *hunc facere quaeſtum carcerarium.*

Unum vis curem? curo: et eſt Dîs gratia,
Quum ita, ut volo, eſt. iſte tuus, ipſe ſentiet
Poſterius. nolo in illum gravius dicere.
Mi. Nec nihil, neque omnia haec ſunt, quae dicit; tamen

DONATUS.

licet, ALIENUS NON SUM. 59. ISTE TUUS.] Memoriter ISTE TUUS, ad illud quod dixerat, *Meus eſt factus.* ISTE TUUS, IPSE SENTIET POSTERIUS.] Quantus ſis, quantumque eum ames: hoc eſt, ut decipiatur per indulgentiam tuam. IPSE SENTIET.] *Sentire*, multi pro malo poſuere. ut ipſe alibi, *Sit rogas? Senſi. nam unam ei coenam atque ejus comitibus Dedi.* 60. POSTERIUS.] Etenim Demea ſatis hoc grave exiſtimat dictum in eum, qui non provideat in futurum: et arctius, quia pater eſt. NOLO IN ILLUM GRAVIUS.] Scilicet quam hoc. 61. NEC NIHIL.] NEC NIHIL et NONNIHIL nota figura eſt, conveniens placidiſſimo ſeni, qui in reprehendendo adoleſcente moderatus eſt. NEC NIHIL.] Apparet Terentium favere leniſſimis patribus: unde ſubjecit etiam rationem facti Micionis. NEQUE OMNIA HAEC SUNT, QUAE DICIT.] Bene a Micione hoc dicitur: quia indulgentioris eſt, plura ſcire: et ſupra dixit, *Ea ne me celet, conſuefeci filium.* Et hic ſenſus eſt: *Nec contemnenda ſunt quae dicit, nec omnia dicit tamen.* Hoc eſt, *Non*

COMMENTARIUS.

59. UT VOLO.] H. e. Ut opto. Ita And. I. 1. 138. III. 3. 18. et ſaepe alibi. Plautus, Merc. I. 1. 93. *Omnes*, ut volui, *vendidi ex ſententia.* Cicero paſſim.

ISTE TUUS.] Cum contemtu et odio haec reponit verbis Micionis, ſupra verſu 35. *Is meus eſt factus.* Ovidius, Amor. I. 8. 57. *Ecce, quid* iſte tuus *praeter nova carmina vates Donat!* Vide Donatum ad Eun. I. 2. 112.

SENTIET POSTERIUS.] Comminandi formula. Ita Eun. I. 1. 21.

60. NOLO IN ILLUM GRAVIUS DICERE.] Formula cohibendi iracundiam. Vide And. V. 3. 3. Cicero, Philipp. I. 11. *Ne gravius quippiam dicam.* Fam. I. 7. *Graviori enim verbo uti non libet.* Utitur autem hac formula Demea, quod crederet, parentum diras non eſſe irritas.

61. NEC NIHIL, NEQUE OMNIA HAEC SUNT, QUAE DICIT.] Ita Eun. II. 1. 15. *Nihil dicis.* Eodem fere ſenſu dixit Phorm. V. 6. 34. *Aliquid credito eſſe.* q. d. Belgice: *daar is iets aan.*

63. ITA

Nonnihil molesta sunt haec mihi: sed ostendere,
Me aegre pati, illi nolui: nam ita 'st homo;
Quum placo, advorsor sedulo, et deterreo.
Tamen vix humane patitur: verum si augeam,
Aut etiam adjutor sim ejus iracundiae,
Insaniam profecto cum illo. etsi Aeschinus
Nonnullam in hac re nobis facit injuriam.

DONATUS.

sola sunt quae dicit, *sed multa alia.* Et ordo est, *Neque tamen haec quae dicit*, *sunt omnia.* 62. NONNIHIL MOLESTA.] Placidissime NEC NIHIL dixit: et NONNIHIL maluit repetere, quam vehementer iracundiam demonstrare. Est enim altera διπλότης. NONNIHIL MOLESTA HAEC SUNT MIHI.] Optime Poëta Micionem fecit commotum: ne, si omnino immobilis esset, non indulgere adoptivo filio, sed omnino eum non curare videretur. Ergo sic in eum servat placidum animum, ut tamen retineat patris affectum. SED OSTENDERE, ME AEGRE.] Constat ergo, AEGRE PATI. nam aliter non erat parens. 63. ILLI.] Demeae scilicet. Aut *Illic*, id est, ibi, ubi Demea litigabat. NAM ITA 'ST HOMO.] HOMO dixit moraliter: sic enim de iis dicimus, quos parce reprehendimus. ut alibi, *Ut homo est*, *ita morem geras.* 64. QUUM PLACO.] Id est, quum volo placare. 65. VERUM SI AUGEAM.] Argumentum a contrario. nam *Placare*, contrarium est irritantibus augentibusque iracundiam. 66. AUT ETIAM ADJUTOR SIM EJUS IRACUNDIAE.] Σύλληψις. Nam a genitivo casu accusativus assumtus est. 67. ETSI AESCHINUS NONNULLAM IN HAC RE.] Rursus διπλότης, ut sit mitis reprehensio: et hoc ipso gravis. nam ETSI, et NONNULLAM NO-

COMMENTARIUS.

63. ITA 'ST HOMO.] Vide ad And. V. 4. 16.

64. QUUM PLACO, ADVORSOR SEDULO, ET DETERREO.] Quasi ὀξύμωρον est. Ita Plautus, Trin. III. 2. 46.

Ille qui aspellit, is compellit: ille qui consuadet, vetat.

65. HUMANE PATITUR.] Cicero, Tusc. II. 27. *Morbos toleranter, atque* humane ferunt. Att. I. 2. *Sin aliter acciderit*, humaniter feremus. Vide Heaut. I. 1. 47.

68. NOBIS FACIT INJURIAM.] Ita Heaut. III. 3. 4. Infra II. 1. 8. Hec. II. 2. 14. Phorm. II. 3. 2. Plautus passim.

72. DE-

Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit
Aliquid? poſtremo, nuper, credo, jam omnium
Taedebat, dixit velle uxorem ducere.
Sperabam jam deferviſſe adoleſcentiam.

DONATUS.

BIS, temperamento ſunt poſita. 69. QUAM HIC NON AMAVIT MERETRICEM? AUT CUI NON DEDIT ALIQUID?] Ἦθος ὑπερβολῆς. QUAM NON, et CUI NON. Ea tamen haec ſunt, ut non gravi ſono accuſationis proferantur; ſed ſolam reprehenſionem contineant. ALIQUID vero admirantis eſt. Quod addidit MERETRICEM, oſtendit Micionem hoc ſolum adhuc ſcire: nihil autem de vitiata virgine. QUAM HIC NON AMAVIT MERETRICEM?] Et hoc cum venia et defenſione. nam colere meretricem, non eſt flagitium. Et ſimul etiam vitiatae virginis adhuc ignarus oſtenditur Micio. AUT CUI NON DEDIT ALIQUID?] ALIQUID dicendo, praetermiſit vel meretricem vel numerum.

70. CREDO, JAM OMNIUM TAEDEBAT.] Παρένθεσις πρώτη. Etenim addimus ad ea quae apud nos parum certa ſunt, aut *Credo*, aut *Puto*. 71. DIXIT VELLE UXOREM DUCERE.] Mirum eſt apud Terentium, quum etiam per neſcias perſonas indicet argumenta. nam quum Micio neſciat amari ab Aeſchino civem virginem: tamen dicit, CREDO, JAM OMNIUM TAEDEBAT, et, DIXIT SE VELLE UXOREM DUCERE. Sic ex parte magna oſtendit neſcius argumentum: ideo quia veriſimile eſt, amantiſſimum Aeſchini Micionem omnes ſcire affectus adoleſcentis et conſuetudines. Et apparet praeterea, conatum ex parte fateri vitiatum amore Aeſchinum, et pudore impeditum, tantum hoc dixiſſe, quod honeſte potuit, velle ſe uxorem ducere: quam autem vellet, tacuiſſe confuſum. 72. SPERABAM JAM DEFERVISSE ADOLESCENTIAM.] Recte SPERABAM, pro *Gaudebam:* ſic enim dicimus, quum erraſſe nos

COMMENTARIUS.

72. DEFERVISSE ADOLESCENTIAM.] H. e. Fervere deſiiſſe. Infra IV. 1. 18. Cicero, Coel. 18. *Quorum cum* adoleſcentiae cupiditates deferviſſent, *eximiae virtutes*, *firmata jam aetate*, *extiterunt.* Idem de Senect. 13. *Erat quidam* fervor aetatis. Florus, de populo Romano, I. 22. 1. *Exarſit ac* ferbuit. Metaphora ab aeſtu et fervore maris tranſlata.

Gaudebam. ecce autem de integro! nisi, quidquid est,
Volo scire, atque hominem convenire, si apud forum est.

DONATUS.

cernimus. Et mire: non dixit, *Speraham illum jam corruptum:* sed mitis senex totum aetati attribuit, nihil filio. DEFERVISSE ADOLESCENTIAM.] Servat propositum circa aetatis veniam. DEFERVISSE.] Quasi deorsum a fervore tenuisse. Legitur et *desaevisse*. 73. ECCE AUTEM DE INTEGRO! NISI, QUIDQUID EST.] Ἀποσιώπησις prima: quia non vult credere. NISI, QUIDQUID EST.] Deest, *quia*: ut sit, NISI QUIA. Et est sensus, *Nisi quia non temere credo; et volo scire quidquid est.*

COMMENTARIUS.

73. DE INTEGRO.] Vide And. Prol. 26.
NISI QUIDQUID EST.] Ita Eun. III. 4. 20.

ACTUS SECUNDI

SCENA PRIMA.

SANNIO. AESCHINUS. PARMENO.

Sa. OBSECRO! populares, ferte misero, atque innocenti auxilium!

DONATUS.

1. OBSECRO! POPULARES.] Popularitas *in omnis rei consortium sumitur, nunc autem* POPULARES *cives dicit. Et hoc est, quod veteres* Quiritari *dicebant, Quirites conclamare.* OBSECRO! POPULARES, FERTE MISERO, ATQUE INNOCENTI AUXILIUM!] Hic exemplum est contumeliosi per potentiam divitis, et in perniciem suam pauperis contumacis. MISERO, ATQUE INNOCENTI AUXILIUM! SUBVENITE INOPI!] Tria sunt, *Miser*, *Innocens*, *Inops*.

COMMENTARIUS.

1. OBSECRO! POPULARES.] Locus hic expressus è Plauto, Rud. III. 2. 1. *Proh, Cyrenenses populares! vostram ego imploro fidem, Agricolae, accolae, propinqui qui estis his regionibus,*
Ferte opem inopiae.
Vide Comment. Majorem.

2. O-

Subvenite inopi! *Aes.* Otiose nunc jam illico hic consiste.
Quid respectas? nihil pericli est: nunquam, dum ego adero, hic te tanget.
Sa. Ego istam invitis omnibus.
Aes. Quamquam est scelestus, non committet hodie unquam, iterum ut vapulet. 5

DONATUS.

2. SUBVENITE INOPI!] Vide quam posteriora vehementiora sunt, ad incendendum populum. primo, *miserum:* post, *innocentem:* ad ultimum, *inopem* posuit. Et primo, FERTE AUXILIUM: post, SUBVENITE. Et totum hoc principium a benevolentia sumitur: quae comparatur ex invidia potentiae Aeschini. nam, contraria in Aeschino esse, vult intelligi. OTIOSE NUNC JAM.] OTIOSE, *secure* significat. Nam nisi qui *securus* est, *otiosus* non est. OTIOSE NUNC JAM ILLICO HIC CONSISTE.] Simul imperavit modum, tempus, locum, factum. Modum, OTIOSE: Tempus, NUNC: Locum, HIC: Factum, CONSISTE. Nam JAM et ILLICO, alterum tempori adjungitur, alterum loco. At *Consistere*, est audacter et constanter stare, ut, *Constitit in digitos extemplo arrectus uterque.* ILLICO.] Modo locum, non tempus significat. 3. NUNQUAM.] Pro *non.* *Virg* *Nunquam omnes hodie moriemur inulti.* 4. EGO ISTAM INVITIS OMNIBUS.] Bona ἔλλειψις. nemo enim plene loquitur, qui luctatur. ISTAM INVITIS OMNIBUS.] Deest *abducam.* 5. QUAMQUAM EST SCELESTUS, NON COMMITTET.] Ἀνακόλουθον primum: nam quum praeposuisset QUAMQUAM, non subjecit *Tamen* COMMITTET.] Perficiet: sed hoc proprie de illicitis et puniendis facinoribus dicimus. Et simul hic ostendit Comicus adolescens cedere se lenoni, invitum se noxam intulisse: et id quod fecerit, fecisse lenonis culpa, non sua. ITERUM UT VA-

COMMENTARIUS.

2. OTIOSE NUNC JAM ILLICO HIC CONSISTE.] Alloquitur Citharistriam, quam ex aedibus lenonis eripuerat; et quae identidem respectans timebat periculum à Sannione. Phaedrus I. 25. 6. *Quamlibet lambe otio*, Vide And. V. 1. 6.

5. ITERUM UT VAPULET.] Vapulaverat igitur jam intus in ipsis aedibus. Quo spectant Demeae verba, supra, I. 2. 8. seqq.

8. QUOD

Sa. Aeschine, audi: ne te ignarum fuisse dicas meorum morum;
Leno ego sum. *Aes.* Scio. *Sa.* At ita, ut usquam fuit fide quisquam optuma.
Tu quod te posterius purges, hanc injuriam mihi nolle
Factam esse, hujus non faciam. crede hoc; ego meum jus persequar:
Neque tu verbis solves unquam, quod mihi re male feceris.

DONATUS.

PULET.] Minaciter Poëta priorem litem sustulit, dicendo ITERUM: ut non eadem lis esset, de qua supra Demea questus est: sed instaurata nascatur. 7. LENO EGO SUM.] LENO, terribiliter pronuntiandum est: quasi dicat, *cui supplex eris.* Sed ex argumento est, quod contemnit Aeschinus minas lenonis: utpote qui jam uxorem decreverat ducere. SCIO.] Hoc sic respondit, quasi in lenone imminutio capitis tantum consisteret. FIDE QUISQUAM OPTUMA.] *Fides* in concipiendis comminationibus: nam *denuntiatio* comminantis est. 9. HUJUS NON FACIAM.] Figurate ergo. QUOD TE PURGES, id est, purgationem tuam. HUJUS autem, δεικτικὸν est. Aut enim stipulam, aut floccum moverat, aut summum digitum. HUJUS NON FACIAM.] *Cicero: Ne tantulum quidem commotus est.* EGO MEUM JUS PERSEQUAR.] Hoc est lenonium. MEUM JUS.] Meam libertatem. MEUM JUS.] Meam vindictam. Nam ut illa *injuria* est, quae fit innoxio: ita JUS *vindicta* illa, quae redditur reo. PERSEQUAR.] Ulciscar. *Cicero: Tu dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris.* 10. NEQUE TU VERBIS SOLVES UN-

COMMENTARIUS.

8. QUOD TE POSTERIUS PURGES.] Ita Hec. V. I. 16. Plautus, Aul. IV. 10. 23.

Non mihi homines placent, qui, quando male fecerunt,
purgitant.

9. MEUM JUS PERSEQUAR.] Plautus, Capt. III. I. 32. *Nunc barbarica lege certum est* jus meum *omne* persequi. Cicero, pro Caecina, 33. *Et lege agant, et* jus suum persequantur. Idem Belgae dicunt, *zyn recht vervolgen.*

10. NEQUE TU VERBIS SOLVES UNQUAM.] De oppositione inter

Novi ego vestra haec: nollem factum; jusjurandum dabitur, te esse

Indignum injuria hac; indignis quum egomet sim acceptus modis.

Aes. Abi prae strenue, ac aperi fores. *Sa.* Ceterum hoc nihil facis.

DONATUS.

QUAM, QUOD MIHI RE MALE FECERIS.] Νομικῶς. Et SOLVES, lues, persolves, id est, satisfacies, ac te purgabis. RE MALE FECERIS.] Acuendum est RE, et significanter proferendum. Ibi enim est sententia. Et plus dixit, RE MALE FECERIS, quam *Injuriam feceris.* 11. NOVI EGO VESTRA HAEC.] Ἔλλειψις: deest enim *verba.* JUSJURANDUM DABITUR.] Hoc est, jurabimus te esse indignum cui injuria fiat hujusmodi. Aut separatim, JUSJURANDUM DABITUR: et separatim, TE ESSE INDIGNUM INJURIA HAC. Et sic melius. verba enim satisfaciunt, quum res colligitur in generalibus causis. nam saepe irae ac lites jurejurando sunt terminatae. 12. INDIGNUM INJURIA HAC.] Comice INDIGNUM et INDIGNIS. 13. ABI PRAE STRENUE] Aut ABI PRAE, id est, prior: aut ABI PRAE, id est, praei: ut, *I prae, sequar.* Aut PRAESTRENUE: ut, *Praedivitis urbe Latini.* ABI PRAE STRENUE.] Magna contemptio minarum lenonis, non respondisse Aeschinum ad ea, quae dixerat. CETERUM HOC NIHIL

COMMENTARIUS.

ter *Verba* et *Res* vide ad Heaut. IV. 1. 23. et Phorm. V. 7. 80.

11. NOLLEM FACTUM: JUSJURANDUM DABITUR, TE ESSE INDIGNUM INJURIA HAC.] Mimesis verborum juventutis Atticae. Locum hunc imitatus Livius, XXIX. 19. *Locrensibus coram senatum respondere, Qua injurias sibi factas quererentur, eas neque senatum, neque populum Romanum facta: velle.* Pacuvius, incerta Tragoedia: *Sanctiora adigis* jura juranda, *quibus cotidie*
Parvae noxae extergeantur.

12. INDIGNIS QUUM EGOMET SIM ACCEPTUS MODIS.] Ita Eun. IV. 4. 43. Plautus, Menaechm. V. 1. 7.
Adibo, atque hominem accipiam, *quibus dictis meret.*
Rud I. 2. 59. *Deludificavit me ille homo* indignis modis.

13. HOC NIHIL FACIS.] Qui frustra sunt, et inanem sumunt operam, *nihil facere, nihil agere* dicuntur. Infra, V. 8. 12.

14. AT

Aes. I intro nunc jam. *Sa.* At enim non ſinam. *Aeſ.* Accede illuc, Parmeno;
Nimium iſtoc abiſti: hic propter hunc adſiſte. hem! ſic volo.
Cave nunc jam oculos a meis oculis quoquam demoveas tuos:
Ne mora ſit, ſi innuero, quin pugnus continuo in mala haereat.
Sa. Iſtuc volo ergo ipſum experiri. *Aeſ.* Hem! ſerva. omitte mulierem.

DONATUS.

FACIS.] NIHIL pro *non.* legitur et NIHILI. 14. AT ENIM NON SINAM.] ENIM, inceptiva particula apud veteres fuit: ſed et convenit perturbationi. 15. NIMIUM ISTOC ABISTI.] Quaſi ex contumacia lenonis appareat, quod multum abierit. PROPTER HUNC.] Juxta hunc. ut *Virgilius*,

templum de marmore ponam Propter aquam.

HEM! SIC VOLO.] Mire Comicus, ex alterius verbis, quid faciat alter, oſtendit. 17. QUIN PUGNUS CONTINUO.] PUGNUS a *pugna* dictus: aut ab illo *pugna.* PUGNUS CONTINUO.] Id eſt, veſtigium litigantis. 18. ISTUC VOLO ERGO IPSUM EXPERIRI.] Expreſſe oſtendit pauperioris loquacem contumaciam uſque ad pericula caedis. ISTUC VOLO ERGO IPSUM EXPERIRI.] Hoc illo dicente, ſervus lenonem verberat. HEM! SERVA.] Neſcias cui dicat haec Aeſchinus, an lenoni, an ſervo: ſed ſervo

COMMENTARIUS.

14. AT ENIM.] Vide Donatum ad Phorm. V. 7. 90.

15. PROPTER HUNC ADSISTE.] Vult Parmenonem adſiſtere juxta Sannionem. Plautus, Mil. I. 1. 6. *Stat propter virum.*

16. OCULOS A MEIS OCULIS QUOQUAM DEMOVEAS] Ita Plautus, Pſeud. III. 2. 69. *Tum ut hujus oculos in oculis habeas tuis:*
Quoquo hic ſpectabit, eo tu ſpectato ſimul.

17. SI INNUERO.] Ita Plautus, Rud III. 4. 26.
Vos adeo, ubi ego innuero vobis, *ſi ne ei caput exoculaſſitis.*

PUGNUS IN MALA HAEREAT.] Plautus, Rud. III. 4. 5. *Pugnum in os impinge.*

18. HEM, SERVA.] Haec Aeſchinus ad Parmenonem, q. d. Hoc age: me intuere. Sed et verberantium formula erat. Plautus, Perſ. V. 2. 29. *Hem! ſerva rurſum.*

Sa. O facinus indignum! *Aes.* Geminabit, nisi caves. *Sa.* Hei misero mihi!

Aes. Non innueram: verum in istam partem potius peccato tamen.

I nunc jam. *Sa.* Quid hoc rei est! regumne, Aeschine, hic tu possides?

DONATUS.

magis est verisimile. 19. GEMINABIT, NISI CAVES.] Hoc comminantis est, non jubentis ferire. sed quia longe stat Parmeno, GEMINA putavit dictum. Et GEMINABIT, subaudiendum est *plagam.* GEMINABIT, NISI CAVES.] Non singularem pugnum, et unum dabit, sed GEMINABIT: quasi dicat, *geminato duplicatoque numero inferet.* HEI MISERO MIHI!] Leno pulsatur. 20. NON INNUERAM.] Convenienter Poëta avidiorem Parmenonem malefaciendi inducit, quum supra dominum invitum ostenderet cogi ad inferendam injuriam. IN ISTAM PARTEM POTIUS PECCATO.] Ut verberes non jussus potius, quam jussus non verberes. 21. NUNC JAM.] Duae partes istae sunt. Et bene JAM, quia sero, et post plagas. Et utrum hoc lenoni, ut abeat, an puellae, ut introeat, dicitur? sed facetius est, si lenoni intelligas dici: quasi hoc factum sit quod voluerit: et quasi venerit ut vapulet. Et JAM etiam tarditatis incusatio est. Ut, *Virgilius: Jam melior, jam, diva, precor.* REGNUMNE, AESCHINE.] Invidiosa moraliter exclamatio, et ardentior ad plagas. REGNUMNE, AESCHINE, HIC TU POSSIDES?] Bene HIC, id est, Athenis, ubi gravius crimen est dominari velle. Nam tyranni

COMMENTARIUS.

20. IN ISTAM PARTEM POTIUS PECCATO.] Recte explicat Donatus. Imitatus Cicero, pro Roscio Amer. 20. In eam partem potius peccant, *quae est cautior.*

21. I NUNC JAM.] Dubium, utri dicatur, puellae an lenoni; quem potest irrisisse Aeschinus. Ita Plautus, Cistell. II. 3. 79.

I nunc jam *istuc, quo properabas.*

Virgilius, Aen. IX. 634. *I, verbis virtutem illude superbis.*

REGNUMNE HIC TU POSSIDES?] Non minus Athenis, quam Romae *Regis* et *Regni* appellatio odiosa erat. Ita Phorm. II. 3. 58. Sallustius, Jug. 31. *Impune quaelibet facere id est Regem esse.*

22. OR-

Aes. Si possiderem, ornatus esses ex tuis virtutibus.

Sa. Quid tibi rei mecum 'st? *Aes.* Nihil. *Sa.* Quid? nostin' qui sim? *Aes.* Non desidero.

Sa. Tetigin' tui quidquam? *Aes.* Si attigisses, ferres infortunium.

Sa. Quî tibi magis licet meam habere, pro qua ego argentum dedi?

DONATUS.

ibi semper oppressi sunt, et maxime a proximis. 22. SI POSSIDEREM.] Ἠθικὴ εἰρωνεία contemnentis in invidiam. ORNATUS ESSES EX TUIS VIRTUTIBUS.] Cito ostendit, quam a se longe sit REGNUM, qui dixerat *ornari* potuisse lenonem. EX TUIS VIRTUTIBUS.] Sic veteres per εἰρωνείαν *virtutes* pro flagitiis dicebant. Lucilius, *Animo, ac virtutibus.* 23. QUID TIBI REI MECUM 'ST?] Hoc, quia verberatus est, dicit. ut sit, *Quid tibi debeo?* non quia nihil sibi debeatur. NIHIL.] Facete: quia ipse abstulit, et NIHIL vult a se repeti. QUID? NOSTIN' QUI SIM?] Proprie: sic enim dicit, qui nihil quidquam debet, *Non me novit:* non quod ignoretur, sed quod in jure non cernatur.

24. SI ATTIGISSES.] Plus dixit ATTIGISSES, quam *Tetigisses.* Est enim multo majus *attingere*, quam *tangere.*

25. QUÎ TIBI MAGIS LICET.] Hic non tam ratiocinatio est, quam exclamatio per dolorem. QUÎ TIBI MAGIS.] *Si mihi*, inquit, *non licet attingere tuam: cur tibi licet meam, non tangere, sed habere?* Et HABERE, utrum domi in consuetudine: an corrumpere, id est, stuprare intelligimus? MEAM HABERE, PRO QUA EGO ARGENTUM DEDI?] MEAM suffecerat: sed magna moralitate additum, PRO QUA EGO ARGENTUM DEDI, ad vociferationem simul esse

COMMENTARIUS.

22. ORNATUS ESSES EX TUIS VIRTUTIBUS.] Quia Regum est, ornare duces et milites ex virtutibus suis. Plautus, Capt. V. 3. 20.

Sed, eccum, incedit huc ornatus *haud* ex suis virtutibus.

Aliter Heaut. V. 1. 77.

23. QUID TIBI REI MECUM 'ST?] Valet vel, *Quid tibi mecum negotii est?* Uti Heaut. I. 1. 3. et Plautus, Menaechm. II. 2. 48. *Quid tibi mecum est rei?* vel, uti Donatus explicat, *Quid tibi debeo?* Ita Heaut. IV. 4. 20.

24. FERRES INFORTUNIUM.] Ita Juvenalis, XIII. 105.

Ille crucem sceleris pretium tulit; *hic diadema.*

Responde. *Aes.* Ante aedes non fecisse, erit melius, hic convicium:
Nam si molestus pergis esse, jam intro abripiere, atque ibi
Usque ad necem operiere loris. *Sa.* Loris, liber? *Aes.* Sic erit.
Sa. O hominem impurum! hiccine libertatem ajunt aequam esse omnibus?

DONATUS.

ostendit leno quod repetat. 26. ANTE AEDES NON FECISSE, ERIT MELIUS, HIC CONVICIUM.] Non erat quod ad haec juste responderet. Et ideo sic respondet, ut CONVICIUM dicat, quod verum est. 28. LORIS, LIBER?] *Lora* apud veteres *laura* dicebantur, a lauro triumphorum: sub qua mos erat captivos vinciri, ducique per pompam. ideo autem, ut conditionis reminiscantur, loris caeduntur mancipia. Nam *mancipia* dicuntur, quod manu capta sunt: *Servi*, qui servati sunt, quum eos occidi oporteret jure belli. unde *Virgilius* sic inducit captivum rogantem, *Per patrios manes, per spes surgentis Iüli,*
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.

29. O HOMINEM IMPURUM!] Sic veteres IMPURUM ge-

COMMENTARIUS.

26. RESPONDE.] Ita solent, qui indignantes quid rogant. Eun. IV. 7. 22. Phorm. II. 1. 25.

ERIT MELIUS.] H. e. Auctor tibi sim. Sed comminantium est. Lucilius, XXVIII. *Tu, qui iram indulges nimis, manus abstinere à muliere* melius est. Ad eundem fere sensum Horatius, Carm. I. 2. 21. *Audiet cives acuisse ferrum,*
Quo graves Persae melius *perirent.*
Livius, III. 48. *Proinde quiesse* melius erit.

CONVICIUM.] Dicitur proprie quasi *convocium* de clamore multorum. Phaedrus, I. 6. 4. *Clamorem ranae sustulere ad sidera.*
Convicio *permotus quaerit Jupiter*
Causam querelae.
Inde contumelia et maledictum. Plautus, Bacchid. IV. 8. 33.
Ut ne clamorem *hic facias, neu* convicium.

28. OPERIERE LORIS.] Florus, III. 16. 7. *Fustibus saxisque* coopertum. Vide Comment. majorem.

29. O HOMINEM IMPURUM!] In conviciis erat *impuri* et *im-*

purati

Aes. Si ſatis jam debacchatus es, leno, audi, ſi vis, nunc jam.

Sa. Egon' debacchatus ſum autem, an tu in me? *Aeſ.* Mitte iſta, atque ad rem redi.

Sa. Quam rem? quo redeam? *Aeſ.* Jamne me vis dicere id, quod ad te attinet?

Sa. Cupio: aequi modo aliquid. *Aeſ.* Vah! leno iniqua me non volt loqui.

DONATUS.

neraliter pro improbo ponebant: ut in eadem hac fabula, *Perſuaſit ille impurus, ſat ſcio.* HICCINE LIBERTATEM.] Scilicet Athenis. AEQUAM ESSE OMNIBUS?] Quaſi diceret, *ubi non eſt.* quando Aeſchinus loquitur. Et bene OMNIBUS: ut ne lenones quidem videantur excepti.

31. MITTE ISTA, ATQUE AD REM REDI.] Superbe adoleſcens maleficium non putat lenonis eſſe purgandum. AD REM autem, ad negotium de quo agitur, dicit.

32. QUAM REM?] *Quam abduxiſti? Res* enim, pecunia intelligitur: vel id pro quo pecunia danda eſt. QUO REDEAM?] Ad, *quam evertiſti domum?* quia, *Fores effregit, atque in aedes irruit alienas.* QUOD AD TE ATTINET?] Quod tibi prodeſt, et commodum eſt. 33. CUPIO.] Ille, VIS, dixit: hic CUPIO. AEQUI MODO ALIQUID.] Subaudiatur, *dicas.* VAH! LENO INIQUA ME NON VOLT LOQUI.] Nomen ſacrilegum, et injuſtum LENO, iniquitatem agitat, juſtitiae patrocinatur. Hoc totum εἰρωνικῶς pronun-

COMMENTARIUS.

purati hominis appellatio. Infra, III. 3. 6. Phorm. V. 7. 93. Plautus, IV. 8. 43. *Quid nunc, impure, numquid debetur tibi?* Contra mediocriter laudantis formula, *Haud impurus.* Eun. II. 2. 4. Heaut. IV. 1. 16.

LIBERTATEM AEQUAM OMNIBUS.] Explicat Cicero, Offic. II. 23. *Eaque eſt ſumma ratio et ſapientia boni civis, commoda civium non divellere, atque omnes* aequitate *eadem continere* Livius, III. 31. *Communiter Legumlatores et ex plebe, et ex Patribus, qui utriſque utilia ferrent, quaeque* aequandae libertati *eſſent, ſinerent creari.*

30. DEBACCHATUS.] Ita Suetonius, Ner. 29. *Et cum affatim deſaeviſſet, conficeretur.*

33. AEQUI MODO ALIQUID.] Plautus, Curc. I. 1. 64. *neque quidquam queo* Aequi *bonique ab eo impetrare.*

Sa. Leno ſum, fateor; pernicies communis adoleſcentium;
Perjurus, peſtis: tamen tibi a me nulla orta eſt injuria.
Aeſ. Nam hercle etiam hoc reſtat. *Sa.* Illuc, quaeſo, redi, quo coepiſti, Aeſchine.
Aeſ. Minis viginti tu illam emiſti; quae res tibi vortat male!
Argenti tantum dabitur. *Sa.* Quid? ſi ego tibi illam nolo vendere,

DONATUS.

tiandum eſt. 34. LENO SUM.] Figura συγχώρησις. 35. ORTA EST INJURIA.] ORTA, coepta. 36. ILLUC, QUAESO, REDI, QUO COEPISTI, AESCHINE.] Figurate: rectum enim erat, UNDE COEPISTI. niſi forte QUO pronomen eſt modo accipiendum: ut ſit, *a quo.* Et bene memor eſt, dixiſſe Aeſchinum, *Omitte iſta, atque ad rem redi.*

37. QUAE RES TIBI VORTAT MALE!] Adjicit contumeliam, quaſi et hoc multum ſit et inimicum. *Vertumnus* dicitur Deus, qui rebus ad opinata revertentibus, praeeſt. Saepe autem male cedit, quod bonum putatur: et hoc eſt *male vertiſſe:* ut ille gladius qui muneri datus, adminiculum fuit reginae pereunti, de quo *Virg. enſemque recluſit Dardanium, non hos quaeſitum munus in uſus.*

38. QUID? SI EGO TIBI ILLAM NOLO VENDERE.] Haec majoris ſunt ſtomachi: et ideo ſtultiora: nam quod jam amiſit, venditurum ſe negat. Et, QUID? SI NOLO, nove dictum eſt, et τῷ ἰδιωτισμῷ. QUID? SI EGO TIBI ILLAM NOLO VENDERE, COGES ME?] Poteſt autem dici, QUID

COMMENTARIUS.

34. PERNICIES COMMUNIS ADOLESCENTUM.] Plautus, Aſin. I. 2. 7. itidem de lenone:

Perlecebrae, pernicies, *adoleſcentum exitium.*

Catullus, LXXXVII. 20. *Eripite hanc peſtem* perniciemque *mihi.*

36. ETIAM HOC RESTAT.] Cicero, Att. XIII. 13. *Id hercle reſtabat.*

37. QUAE RES TIBI VORTAT MALE!] Imprecandi formula. Phorm. IV. 3. 73. Plautus, Curc. II. 2. 23. *Quae res male vortat tibi.*

39. NAM-

Coges me? *Aes.* Minime. *Sa.* Namque id metui. *Aes.* Neque vendundam censeo,
Quae libera 'st: nam ego liberali illam adsero causa manu.
Nunc vide, utrum vis: argentum accipere, an caussam meditari tuam?
Delibera hoc, dum ego redeo, leno. *Sa.* Prô supreme Jupiter!

DONATUS.

SI NOLO? COGES ME? 39. MINIME.] Εἰρωνεία. NAMQUE ID METUI.] Εἰρωνεία contumax et ridicula in eo, quod jam amisit id, de quo dixit se cogi non posse. 40. NAM EGO ILLAM LIBERALI ASSERO CAUSA MANU.] Ordo est, EGO LIBERALI CAUSA, MANU ASSERO. Et sunt juris verba: a quibus etiam *Assertores* dicuntur vindices alienae libertatis. Nam et caussa ipsa, *liberalis* dicitur, quae actionem in se continet libertatis. 42. PRO SUPREME JUPITER!] Haec locutio ad hoc inducta est, ut ex verbis lenonis appareat, quam facile mitis fieri possit, et quidvis libenter accipere. PRO SUPREME JUPITER!] *Supremum* nunc dicit summum. ab eo quod est *superior* et *superius*

COMMENTARIUS.

39. NAMQUE ID METUI.] Id Ironice dicit: cogi enim, ut venderet virginem invitus, per leges non poterat.

NEQUE VENDUNDAM CENSEO, QUAE LIBERA 'ST.] Apulejus, Metam. VIII. *Quanquam enim prudens crimen legis Corneliae incurram, si civem Romanum pro servo tibi vendidero.* Vide Comment. majorem.

40. LIBERALI ILLAM CAUSA ADSERO MANU.] Sensus est: *Quia liberam mulierem, quae vendi non potest, alienare vis, ego illam liberali causa, h. e. directa legis actione, qua liberos homines alienare vetitum est, manu adsero.* Locutio inde orta, quod qui hominem in servitute constitutum defendere vellet, et esse liberum dicere, eum juxta se collocatum coram Praetore, et *manu* apprehensum quasi *adsereret* seu plantaret, dicens: *Hunc ego hominem jure Quiritium liberum esse ajo.* Plautus, Curc V. 2. 68.

Si quisquam hanc liberali adseruisset manu.

Eo respexit Coelius ad Cic. Fam. VIII. 9. *Agit causas liberales.*

41. UTRUM VIS.] Ita Heaut. II. 3. 85. Plautus, Cas. II. 4. 13.

Optio haec tua est: utram *harum* vis *conditionem, accipe.*

CAUSAM MEDITARI TUAM.] Cicero, Att. VIII. 7. *Vides, quam* causam mediter.

Minime miror, qui insanire occipiunt ex injuria.
Domo me eripuit; verberavit; me invito abduxit meam:
Ob malefacta haec tantidem emtam postulat sibi tradier.
Homini misero plus quingentos colaphos infregit mihi.

DONATUS.

fit *supremum*. *Virgilius*, *rex ipse Jovis de gente suprema*, *Troius Aeneas tua nos ad limina misit.* Et non abhortet a persona et plebeii, et lenonis, et vim passi, Jovem ipsum convicio persequi, ut quotidie videmus ab hominibus ejus loci et ordinis fieri. 43. MINIME MIROR, QUI INSANIRE OCCIPIUNT EX INJURIA.] Sensus hic est: Insanos fieri per injuriam plerosque mirabar, sed jam non miror, postquam ego ipse per injuriam quam sum passus, insanire compellor: adeo ut exclamem, PRO JUPITER! Et simul adverte vigilantem Poëtam, ut ubicunque in Comoedia vocem tragicam extulerit, statim personam insanam dicere faciat. Sic supra, *Pro Juppiter! tu homo adigis me ad insaniam.* 44. ME INVITO ABDUXIT MEAM.] Honestiori personae haec querela sufficeret, ABDUXIT MEAM. Sed leno bene addidit, ME INVITO. nam abducuntur meretrices absque voluntate lenonum. Et decora locutio est per ἔλλειψιν, ME INVITO ABDUXIT, non enim addidit, *puellam*, aut quid tale. 45. TANTIDEM EMTAM POSTULAT.] Legitur et TOTIDEM EMTAM. 46. HOMINI MISERO.] Secundum illud *Menandri:* * ΑΙΓΟC ΤΗ πΟΙωΝ ΤΟΙΓΟeΡπΑΤΟ ΤΟΝ ΓΡωΝΟΝ ΟΙΚεΤΗΝ λαδως. * HOMINI MISERO PLUS QUINGENTOS COLAPHOS INFREGIT MIHI.] Contumeliosa caedes, *colaphus*, et digna lenone. INFREGIT.] Ut illudens hoc fecisse Aeschinus videatur, cum sonitu se colaphizatum significat. INFREGIT autem, illisit, inflixit: ut sensus sit, *Inflixit homini misero plus quam quingentos colaphos.* Et flebiliter pronuntiandum est. hoc enim exprimitur, ut tamen incuset in alieno facto fortunam suam. Et vide quantum hoc distet ab illo quod supra di-

COMMENTARIUS.

45. OB MALEFACTA HAEC.] Rarior usus particulae OB. Ita Eun. I. 2. 91.

46. COLAPHOS INFREGIT.] Vide Donatum ad And. I. 5. 15. Plautus in Fragmentis' *Optimo jure* infringatur aula *cineris in caput*.

47. SUUM

Verum enim quando bene promeruit, fiat. suum jus postulat.

Age, jam cupio; si modo argentum reddat. sed ego hoc hariolor;

Ubi me dixero dare tanti, testes faciet ilico,

Vendidisse me. de argento, somnium: mox; cras redi.

Id quoque possum ferre, si modo reddat: quamquam injurium 'st.

DONATUS.

cebat, *Istuc volo ergo ipsum experiri.* hoc, quia solus est: illud, quia cum adversario. 47. BENE PROMERUIT.] BENE, multum. PROMERUIT, adjuvit, profuit: cui contrarium est *commeruit*. Nam *mereri* et *promereri*, est praestare beneficium. *Virgilius*, *Quique sui memores alios fecere merendo.* Et, *nunquam*, *regina*, *negabo Promeritam.*

49. UBI ME DIXERO DARE TANTI.] Recte dixit. Ubi enim pactio intercesserit pretii, jam ereptionis actio sublata erit, et pretium debebitur. 50. MOX; CRAS REDI.] Mire transit ad μιμητικόν. 51. ID QUOQUE POSSUM FERRE.] Id, MOX, CRAS REDI, id est, moram. QUAMQUAM

COMMENTARIUS.

47. SUUM JUS POSTULAT.] Ita Plautus, Stich. III. 1. 22.

Et jus et aequom postulas.

48. HARIOLOR.] H. e. Frustra rationem puto, et nugas ago. Ita Phorm. III. 2. 7. Eodem sensu Cicero, Fam. II. 16. *Sed ego fortasse* vaticinor; *et haec omnia meliores habebunt exitus.* Sumta locutio ab iis, qui futura, quorum nulla certa est cognitio, praedicere se fingunt.

49. TESTES FACIET.] Ita Plautus, Curc. IV. 4. 9.

Ne facias testes: *neque equidem debeo quidquam.*

Ubi vide quae notavit J. Fr. Gronovius. Idque proprie *Antestari* dixerunt.

50. DE ARGENTO, SOMNIUM.] H. e. Quod ad argentum mihi reddendum attinet, *somnium* merum videbitur, et inanis erit exspectatio. Ita Heaut. IV. 2. 4.

MOX: CRAS REDI.] Ennius: *Si luci, si nox, si* mox, *si jam data sit frux.* Persius, V. 66. Cras *hoc fiet, idem* cras *fiet.* Sensus est, vel: *Mox flagitanti mihi argentum respondebit*, CRAS REDI, vel: *Flagitanti mihi argentum respondebit*, MOX REDI, CRAS REDI.

Verum cogito id, quod res est: quando eum quaestum occeperis,
Accipiunda, et mussitanda injuria adolescentium 'st.
Sed nemo dabit: frustra egomet mecum has rationes puto.

DONATUS.

INJURIUM.] Vendere quod nolis. *est*, scilicet. 52. ID, QUOD RES EST.] Pro, *id quod verum est:* bona locutio. QUANDO EUM QUAESTUM OCCEPERIS.] Ut in Andria, *Dein quaestum occipit.* 53. MUSSITANDA.] Patienda, consideranda cum silentio, et ut in amatore putanda, atque per hoc perferenda. *Mussitare* enim proprie est dissimulandi causa tacere, dictum vel a *muto*, vel ab *M*, quae litera est nimium pressae vocis ac pene nullius; adeo ut sola omnium, quum inter vocales inciderit, atteratur atque subsidat. Hinc *Virgilius*, *Mussat rex ipse Latinus.*
54. FRUSTRA EGOMET MECUM.] Praeparationis genus, ad accipiendas viginti minas, totius summae desperatio.

COMMENTARIUS.

53. ACCIPIUNDA INJURIA.] Ita Eun. IV. 6. 24. Phorm. V. 2. 4.
MUSSITANDA.] Explicat Donatus. Plautus, Mil. III. 3. 40.
Quidquid est, mussitabo *potius*, *quam inteream male.*
54. FRUSTRA EGOMET MECUM HAS RATIONES PUTO.] Proprie loquitur, intelligens *rationes nummarias.* Plautus, Cas. III. 2. 25. *Cum eam* mecum rationem puto.

ACTUS SECUNDI

SCENA SECUNDA.

SYRUS. SANNIO.

Sy. TACE! egomet conveniam jam ipsum: cupide accipiat, faxo; atque etiam

DONATUS.

TACE! EGOMET CONVENIAM JAM IPSUM.] *In haec Scena actus est, exemplum continens vitae avarorum, qui saepe in damnum ipsius avaritiae rationibus ruunt: simul etiam duorum inter se nequam hominum spectanda quaedam vicissim, et dolosa captio est.* 1. TACE! EGOMET CONVENIAM JAM

COMMENTARIUS.

1. TACE.] Hoc Syrus in proscenium procedens Aeschino, qui iratus erat, dicit.

2. BENE

Bene dicat secum esse actum. Quid istuc, Sannio, est, quod te audio,
Nescio quid concertasse cum hero? *Sa.* Nunquam vidi iniquius

DONATUS.

IPSUM.] TACE, si pro adverbio est, omnibus dicitur: si pro verbo ponitur, dicitur Ctesiphoni maxime sollicito, et supplicanti omnibus, ob metum patris. JAM autem, non tarditatis est; sed properationis significatio. 2. BENE DICAT SECUM ESSE ACTUM.] ACTUM, recte additum est: nam multa etiam cupide accipimus, ita tamen ut male nobiscum esse dicamus actum. QUID ISTUC, SANNIO, EST.] Illud supra post Scenam, hoc jam in proscenio dicitur. Et vide quam ingeniose *Terentius*, qui supra ab Aeschino Lenonis nomine facit Sannionem vocari, utpote ab homine arroganti et feroci ob aetatem et negotium: at hunc blande circumvenientem honorificentius inducit cum Lenone loqui, et Sannionem eum vocare. Sane qui in sordidis professionibus agunt vitam, honorifice nomine proprio appellas: sed qui in splendidis artibus sunt constituti, gaudent artis nomine nuncupari, ut Imperator, Orator, Philosophus. Sic et in Eunucho, *Audire vocem visa sum modo militis*, apud se loquens meretrix: et postquam illum cominus videt, *Salve, mi Thraso*, inquit, non, *Salve miles:* quod erat durissimum. Et mox irata personat, *Miles, nunc adeo edico tibi.* 3. NESCIO QUID CONCERTASSE CUM HERO?] Argute positum NESCIO QUID: vult enim ex illo audire, ut nanciscatur initium, quod persuadendum suscepit. CONCERTASSE.] *Οἰκονομία.* honorifice nomen tractat, ut et placidum sibi reddat, et ut eum faciat ad contemnendam pecuniam li-

COMMENTARIUS.

2. BENE DICAT SECUM ESSE ACTUM.] H. e. Se fortunatum esse. Cicero, Fam. IV. 5. *Hisce temporibus* non pessime cum iis esse actum, *quibus sine dolore licitum est, mortem cum vita commutare.* Idem, Fam. IX. 24. *Si in hac cura atque administratione vita mihi ponenda sit*, praeclare actum mecum *putem*.

3. INIQUIUS CONCERTATIONEM COMPARATAM.] Respicit certamen gladiatorum, qui *comparari* proprie dicebantur. Cicero, Fam. XII. 22. *Nos hic cum homine gladiatore, omnium nequissimo, collega vestro, Antonio, bellum gerimus: sed non pari conditione, contra arma verbis.*

5. Ego

Concertationem comparatam, quam haec hodie inter nos fuit:
Ego vapulando, ille verberando, uſque ambo defeſſi ſumus.
Sy. Tua culpa. *Sa.* Quid agerem? *Sy.* Adoleſcenti morem geſtum oportuit.

DONATUS.

beralem. nam honeſtas adimit avaritiam. 4. CONCERTATIONEM COMPARATAM.] Διασύρει, quia ille CONCERTASSE dixit, non *caeſum eſſe*. COMPARATAM.] Proprie; alias *conſtitutam*. Et COMPARATAM ad dictum Syri refert, qui ait *concertationem* fuiſſe, pares faciens Aeſchinum et Lenonem. nam Sannio vult ſibi deberi pro eo quod vapulavit: quod abſtulit illi Syrus, dicendo eum non verberatum eſſe, ſed potius *concertaſſe*. Et proprie dixit *Concertationem*, ipſum actum. nam *certamen* eſt res ipſa de qua certatur, uter columbam ſagitta feriat, uter prior decurrat ad metas. Nam ſic *Virgilius* in Bucolicis: *Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.* At vero *certatio*, ipſe actus contentioque certantium eſt. 5. ILLE VERBERANDO, USQUE AMBO DEFESSI SUMUS.] Incerta eſt diſtinctio, vel VERBERANDO USQUE, vel USQUE DEFESSI. Et eſt USQUE adverbium, ſignificans aut *diu*, aut *multum*. 6. TUA CULPA.] Poteſt et nominativus et ſeptimus caſus eſſe. ſi nominativus eſt, deeſt *eſt*: ſi ſeptimus, deeſt *Factum eſt*. ADOLESCENTI MOREM GESTUM OPORTUIT.] Ab aetate adjuvatur ſententia. Ideo ADOLESCENTI dixit, non *Aeſchino*. Et *morem gerere*, proprie lenonis et meretricis eſt: unde et ipſe ſic reſpondet, ut non fugiens κακόφατον, dicat, USQUE PRAEBUI. ADOLESCENTI MOREM GESTUM OPORTUIT.] Cum ἐμφάσει ADOLESCENTI pronuntiandum

COMMENTARIUS.

5. EGO VAPULANDO, ILLE VERBERANDO.] Ita Juvenalis, Sat. III. 289. *Si rixa eſt, ubi tu pulſas, ego va ulo tantum.*

6. QUID AGEREM? Formula purgantium ſe. Ita Eun. V. 1. 15.

ADOLESCENTI MOREM GESTUM OPORTUIT.] Ita And. IV. 1. 17. Eun. I. 2. 1018. Infra III. 3. 77. IV. 5. 4. Sed et ſibi quis morem gerere dicitur, quando quid ſuo arbitratu facit. Heaut. V. 1. 74.

7. Us-

Sa. Quî potui melius, qui hodie uſque os praebui? *Sy.* Age, ſcis quid loquar?
Pecuniam in loco negligere, maximum interdum 'ſt lucrum. *Sa.* Hui!
Sy. Metuiſti; ſi nunc de tuo jure conceſſiſſes paululum, atque
Adoleſcenti eſſes morigeratus, hominum homo ſtultiſſime,

D O N A T U S.

eſt, ſcilicet qui facilius aſſentatione caperetur. 7. Qui potui melius, qui hodie usque os praebui?] Subauditur, *morem gerere.* Et hoc ſubtiliter Leno, quum morem gerendum fuiſſe in meretricis pretio dixerit Syrus. Hodie autem, non tempus ſignificat, ſed iracundam eloquentiam ac ſtomachum. Ut, *Virgilius, nunquam omnes hodie moriemur inulti.* Age] Modo Age corripientis eſt adverbium. Scis quid loquar?] Argute: quia ſimulaverat Leno non intellexiſſe, quid dixerat ſervus. Scis quid loquar?] Legitur et ſic: Sed scis, quod loquar? 8. In loco negligere, maximum interdum 'st lucrum.] Bene additum eſt In loco, et interdum: non enim ſemper. 9. Si nunc de tuo jure concessisses.] Bene Tuo jure: ne diceret, *Non erat res mea, quam venalem habui.* Aut De tuo jure, de lenonia duritia; ut alibi, *Meo jure utar, ut potior ſit, qui prior*

C O M M E N T A R I U S.

7. Usque os praebui?] Senſus eſt, Spartana patientia colaphos mihi infringi paſſus ſum. Cicero, Att. I. 18. *Auli autem filius, ô Dii immortales! quam ignavus, ac ſine animo miles. quam dignus, qui Palicano, ſicut facit, os ad male audiendum quotidie* praebeat.

8. Pecuniam in loco negligere, maximum interdum 'st lucrum.] Dixit in loco, uti infra, V. 3. 41. Cicero, Off. I. 40. Locum *autem actionis opportunitatem temporis eſſe dicunt.* Eodem fere ſenſu dixit Livius, II. 47. *Spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit.*

9. De tuo jure concessisses paullulum.] H. e. Remiſiſſes. Hunc locum reſpexit Cicero, Off. II. 18. *Eſt enim non modo liberale, paullum nonnunquam de ſuo jure decedere, ſed interdum etiam fructuoſum.*

10. Hominum homo stultissime.] Plautus, Moſtell. III. 1. 65. *homo hominum omnium teterrime.* 11. Ti-

Ne non tibi iſtuc foeneraret? *Sa.* Ego ſpem pretio non emo.

Sy. Nunquam rem facies. abi, neſcis ineſcare homines, Sannio.

Sa. Credo iſtuc melius eſſe: verum ego nunquam adeo aſtutus fui,

DONATUS.

ad dandum ſit. 11. NE NON TIBI ISTUC FOENERARET?] *Foeneratum*, eſt cum lucro redditum et multiplicatum. FOENERARET ergo, non Aeſchinus, ſed ipſa res in qua foeneratio eſt. EGO SPEM PRETIO NON EMO.] Ἀντιστονομία; contra, PECUNIAM IN LOCO NEGLIGERE, MAXIMUM INTERDUM EST LUCRUM. 12. NUNQUAM REM FACIES.] Leno quidquid agit, ad lucrum refert: et ſic lucri genus dicit eſſe Syrus a Lenone, quemadmodum perſuadet. Et nota, REM, et litem, et negotium meretricis, et patrimonium, et omnem pecuniam nominari. NUNQUAM REM FACIES.] Secundum perſonam ſervi, Lenonem Syrus hortatur, hominem ad lucrum excitans, non ad honeſtatem. NESCIS INESCARE HOMINES, SANNIO.] Μεταφορὰ ab aucupibus, qui avibus capiendis offundunt cibum. 13. CREDO ISTUC MELIUS ESSE.] Vide Comicum errorem utriuſque perſonae, et callidi Lenonis, et cap-

COMMENTARIUS.

11. TIBI ISTUC FOENERARET.] H. e. Multiplicem uſuram et lucrum redderet. Ita Phorm. III. 2. 8.

SPEM PRETIO NON EMO.] Qui lucrum incertum certo damno affectant, *ſpem pretio emere* dicuntur. Eodem ſenſu dixerunt, *Aureo hamo piſcari.*

12. REM FACIES.] H. e. Divitias parabis. Plautus, Pſeud. II. I. 12. *facilem ego hanc* rem *civibus meis* faciam.

ABI.] Varium habet uſum; eſtque vel formula laudandi, ut Adelph. IV. 2. 25. vel contemnendi, uti h. l. et Eun. IV. 3. 9.

NESCIS INESCARE HOMINES.] Id vult, Sannionem parum lenonem eſſe. Ita lena apud Plautum, Aſin. I. 3. 63.

Non tu ſcis? hic noſter quaeſtus aucupii ſimillimus eſt.

Petronius, cap. 140. *Sicut muta animalia cibo* ineſcantur; *ſic homines non caperentur, niſi aliquid morderent.*

13. EGO NUNQUAM TAM ASTUTUS FUI.] Cicero, Fam XI. 28. *Non agam aſtute. fateor, me ad iſtum gradum ſapientiae non perveniſſe.*

14. MAL-

Quin quidquid possem, mallem auferre potius in praesentia.

Sy. Age; novi tuum animum: quasi jam usquam tibi sint viginti minae,

Dum huic obsequare. praeterea autem te ajunt proficisci Cyprum. *Sa.* Hem!

Sy. Coëmisse, hinc quae illuc veheres, multa. navem conductam, hoc scio.

DONATUS.

tiosissimi Syri servi. 15. AGE.] AGE, nunc verbum est, significans *dic*, quia jam prope est, ut consentiat persuadenti. TUUM ANIMUM.] Deest, *liberalem*. QUASI JAM USQUAM TIBI SINT VIGINTI MINAE.] Sensus, Quasi numero in aliquo ducas, et in aliqua aestimatione constituas: et non, si velis, penitus contemnas viginti minas, dummodo huic obsequaris. 16. PRAETEREA AUTEM.] Ἀρχαϊσμὸς est figura. Nam veteres libenter conjunctiones multiplicabant. TE AJUNT PROFICISCI CYPRUM.] Et eum non profecturum dixit, sed jam PROFICISCI: et non ab uno dicit se audivisse, ne negaret: sed AJUNT inquit. 17. COEMISSE, HINC QUAE ILLUC VEHERES, MULTA.] Nusquam hoc ostendit alias *Terentius:* sed apparet ex confessione Lenonis vera haec omnia esse. Et mira varietas est. PROFICISCI, COEMISSE, CONDUCTAM NAVEM: ne diceret, *Proficisci*, *Emere*, et *Conducere navem*. Et CONDUCTAM NAVEM addidit, ut dilationem res habere non possit. HOC SCIO. ANIMUS TIBI PENDET?] Hoc et correpte legi potest, ut articulus demonstrativus sit: et producte, ut significet aut *hanc rem*, aut *hunc locum*, id

COMMENTARIUS.

14. MALLEM POTIUS.] Πλεονάζει τὸ POTIUS. Cicero, Fam. XV. 5. *Casum* potius, *quam te laudari* mavis.

AUFERRE IN PRAESENTIA.] Similis sententia est lenae, apud Plautum, Asin. I. 3. 50.

Semper oculatae nostrae sunt manus; credunt quod vident.

15. QUASI USQUAM TIBI SINT VIGINTI MINAE.] Sensum explicat Donatus. Est autem falsa ironia.

16. CYPRUM.] Infra, II. 4. 14. dixit, IN CYPRUM. De qua locutione vide Sanctium, Min. IV. 6. init. Erat autem Cyprus insula Veneri sacra, mancipiorum emtione et venditione nobilitata.

18. ANI-

Animus tibi pendet? ubi illinc, spero, redieris, tamen hoc ages.

Sa. Nusquam pedem. perii hercle! hac ille spe hoc inceperunt! *Sy.* Timet.

Injeci scrupulum homini. *Sa.* O scelera! illud vide,
Ut in ipso articulo oppressit! emtae mulieres
Complures: et item hinc alia, quae porto Cyprum.

DONATUS.

est Cyprum. 18. UBI ILLINC, SPERO, REDIERIS.] Ex spe sua vult Syrus ostendere, quid Leno debeat sperare, id est, non se accepturum modo. TAMEN HOC AGES.] Hoc est, exiges debitum. nam *hoc agere* dicimus eum, qui instat negotio suo. 19. NUSQUAM PEDEM.] Quia exclamatio est, per ἀποσιώπησιν non completur. 20. INJECI SCRUPULUM HOMINI.] Hoc leno non audit. simul enim dicitur, quum ille clamat. Et ideo simul legi non potest. Et hic ostendit Syrus, quo haec consilio locutus sit. ILLUD VIDE.] VIDE, τῷ ἰδιωτισμῷ dicit. 21. IN IPSO ARTICULO OPPRESSIT!] Μεταφορὰ perseverans a scrupulo, id est, lapillo, qui nos in calceo latens plerumque laedit. Et OPPRESSIT, vel Aeschinus, vel res ipsa, quam subjicit, id est, quod ait, EMTAE MULIERES COMPLURES. MULIERES.] Σύλληψις. Legitur EMTA, et EMTAE. 22. ITEM HINC ALIA.] In lenonis mercibus ἐξοχή. QUAE PORTO CYPRUM.] Hanc insulam posuit Poëta, vel quod Veneri sacrata sit, ut *Horatius*, *Sic te diva potens Cypri*; Vel, quod mercatus in ea sit, ut idem: *Numquam dimoveas, ut trabe Cypria Myrtoum pavidus nauta secet mare.*

COMMENTARIUS.

18. ANIMUS TIBI PENDET?] *Animus pendere* dicitur, cum in dubio est, et paullo momento huc illuc impellitur. And. I. 5. 31. Iidem et *pendere*, et *animi pendere* dicuntur. Plautus, Trin. II. 1. 19.

20. INJECI SCRUPULUM.] H. e. Dubium movi. Ita And. V. 4. 37. Adelph. IV 5. 76. Phorm. V. 7. 61.

ILLUD VIDE.] Rem inopinatam seu magnam cum admiratione narrantes, VIDE, dicebant. Cicero, Fam. VII. 19. Vide, *quanti apud me sis.*

21. IN IPSO ARTICULO OPPRESSIT.] Cicero, pro P. Quintio, c. 5. In ipso articulo *temporis.*

24. ACTUM

Nisi eo ad mercatum venio, damnum maxumum 'st.
Nunc si hoc omitto; actum agam. ubi illinc rediero,
Nihil est; refrixerit res. nunc demum venis?
Cur passus? ubi eras? ut sit satius perdere,
Quam aut hic nunc manere tam diu, aut tum persequi.
Sy. Jamne enumerasti id, quod ad te rediturum putes?

DONATUS.

23. NISI EO AD MERCATUM VENIO.] Eo nunc adverbium est loci, id est, Cyprum. MERCATUM autem, locum tempusque significat. DAMNUM MAXIMUM 'ST.] Quia et hoc damnum in pretio mulieris est. 24. NUNC SI HOC OMITTO.] Quod damnum est scilicet. Hoc autem dicit negotium cum Aeschino. ACTUM AGAM.] Proverbium, id est, *nihil agam.* quod enim in jure semel judicatum fuerit, rescindi et iterum agi non potest. Sic in Phormione, *Actum, ajunt, ne agas.* 25. NIHIL EST.] Nove, NIHIL EST: pro, *nulla spes est.* REFRIXERIT.] Pro, *refrigescit.* 26. UT SIT SATIUS PERDERE.] Per ὑπερβολὴν hoc accipe. nam non convenit personae leoniae damna contemnere. 27. AUT NUNC MANERE.] Dum non navigo. TUM PERSEQUI.] Quum rediero. 28. JAMNE ENUMERASTI.] Finxit Syrus se non intellexisse, quid apud se ipsum Leno locutus sit. ideo illi aliud ait, quam ille secum disputaverat. QUOD AD TE REDITURUM PUTES?]

COMMENTARIUS.

24. ACTUM AGAM.] H. e. Frustra operam sumam. Phorm. II. 3. 72. Plautus. Cistell. IV. 2. 36. *Actam rem ago.*

25. NIHIL EST.] Vide ad Phorm. V. 8. 6.

REFRIXERIT RES.] H. e. In oblivionem venerit. Plautus, Poen. IV. 2. 92. *At enim nihil est, nisi dum calet, hoc agitur.* Metaphora à ferro translata, quod ubi *refrixit*, frustra cuditur. Cicero, Philipp. V. 11. *Belli apparatus* refrigescent. Contra res, quae cum maxime concitate agitur, *calere*, et *fervere* dicitur.

NUNC DEMUM VENIS? CUR PASSUS? UBI ERAS?] Haec verba quasi mimesis sunt eorum, quae aliquando ab Aeschino vel quovis alio objici poterant lenoni post tempus venienti, et injuriam acceptam querenti.

27. PERSEQUI.] Subaudi, jus meum. Supra II. 1. 9. Cicero, Verr. III. 13. *Bona tua repetere, ac persequi lite, atque judicio.*

28. QUOD AD TE REDITURUM PUTES?] Haec varie possunt capi,

Sa. Hoccine illo dignum 'ſt? hoccine incipere Aeſchinum?
Per oppreſſionem ut hanc mihi eripere poſtulet?
Sy. Labaſcit. unum hoc habeo: vide, ſi ſatis placet:

DONATUS.

Hoc dicto tantum illum accepturum ſignificat, quantum dederat in puella. Nam ad nos redit, quod a nobis abierat. Et dicendo REDITURUM, oſtendit ſuper viginti minas nihil illum ſperare oportere: ſic enim ſupra, *Minis viginti tu illam emiſti; quae res tibi vertat male!* 29. HOCCINE ILLO DIGNUM 'ST?] Hujuſmodi comploratio ſummam deſperationem Lenonis oſtendit. HOCCINE INCIPERE AESCHINUM?] Quaſi de magno facinore dixit. Ut in Heautontimorumeno, *Vide quod inceptet facinus.* AESCHINUM autem cum laudatione dixit: quaſi quem non deceat male facere. Et vide quam omnia experiatur impotens et miſer, ob recuperandam rem ſuam. 30. UT HANC MIHI ERIPERE POSTULET?] Non dicit de qua: quia de illa ſermo eſt. POSTULET, velit, aut ſperet. *Cicero, Ut temporibus. reipubl. cedat, non eſt poſtulandum:* id eſt, cupiendum, aut exſpectandum. ERIPERE POSTULET.] 'Εν τῷ ἤθει dixit, non, *eripuerit*: tanquam adhuc non fecerit. Et ſic loquuntur, qui nolunt circa ſe perſeverare injuriam. 31. LABASCIT.] Hoc preſſe dicitur. Et proprie dixit LABASCIT, ut et ſuam inſtantiam, et cunctationem tarde incipientis conſentire monſtraret. nam inchoativum verbum eſt. Et eſt metaphora ab arbore facta: quae multis ſucciſa ictibus, ferri tandem incipit in caſum ponderis, ruinamque minitari. UNUM HOC HABEO.] Hoc clare: et ſubaudiendum eſt, *Quod dicam*, vel *Dicere.* VIDE, SI SATIS PLACET.] Non PLACET dixit: ſed SATIS

COMMENTARIUS.

pi, ut vel notent, Quod putes pro puella tibi deberi. Ita And. IV. 5. 4. Hec. I. 2. 97. Vel: Quid lucri e mercatura Cypria ſis facturus, neglecto Aeſchini negotio. Eleganter autem ait, PUTES, quia de rationibus ſubducendis ſermo eſt.

29. HOCCINE ILLO DIGNUM 'ST?] Ita Eun. V. 2. 25. Heaut. I. 1. 55. Phorm. II. 3. 26. Senſum explicat Donatus.

31. LABASCIT.] Hoc ad ſpectatores converſus dicit Syrus. Ita Eun. I. 2. 98. Plautus, Rud. V. 3. 38. *Salvos ſum: leno* labaſcit.

UNUM HOC HABEO.] Hoc rurſus ad Sannionem converſus ait. Intelligit autem conſilium. Ita And. IV. 2. 21. 33. DI-

Potius, quam venias in periculum, Sannio,
Servesne, an perdas totum, dividuum face:
Minas decem corradet alicunde. *Sa.* Hei mihi!
Etiam de sorte nunc venio in dubium miser?
Pudet nihil: omnes dentes labefecit mihi:

DONATUS.

PLACET. veluti magnum consilium praebiturus. 32. POTIUS, QUAM VENIAS IN PERICULUM.] Oratorie: comparatione pejorum, dicit, hoc esse, quod suggerit, eligendum. 33. DIVIDUUM FACE.] Hoc est: *divide:* figura μακρολογία. DIVIDUUM, a divisione: *Dimidium*, a dimensione dicimus. 34. MINAS DECEM.] Scit illum viginti posse accipere: sed idcirco agit, ut optet Leno quod paulo ante nolebat. CORRADET ALICUNDE.] ALICUNDE dictum est, quasi non habentis: nam nec ipsae in promtu sunt. 35. HEI MIHI! ETIAM DE SORTE NUNC VENIO IN DUBIUM MISER?] *Sors* est summa, cui extrinsecus acquiritur foenus. Ergo *sortem* dicit de pretio quo emta est, id est, viginti minis. Et vide illum damno potius exclamare, quam injuria. NUNC VENIO IN DUBIUM.] Id est, in periculum. 36. OMNES DENTES LABEFECIT MIHI.] Injuria Lenoni tunc dolet, quum adjuncta damno est: ut supra, *quando eum quaestum occeperis*, *Accipienda*, *et*

COMMENTARIUS.

33. DIVIDUUM FACE.] H. e. Divide imaginariam illam summam tuam in duas partes. Ita Plautus, Rud. V. 2. 52. Dividuum *talentum* faciam. Apulejus, Apol. *Sin vero uno unave superstite diem suum obiisset*; *uti tum* dividua pars *dotis posteriori filio*, *reliqua prioribus cederet.*

34. CORRADET.] Ita Heaut. I. 1. 89. ubi vide Donatum. Plautus, Poen. V. 6. 25. *Verum, obsecro te, ut liceat simplum solvere,*
Trecentos Philippos: credo, corradi *potest.*

35. DE SORTE.] Intelligit dimidium sortis, decem minas; est autem *Sors* h. l. summa seu caput pecuniae, uti vocat infra, V. 3. 30. Plautus, Mostell. III. 1. 34.
Qui mihi neque foenus, neque sortem *argenti danunt.*
Martialis, V. 42. 3. *Debitor usuram pariter* sortem*que negabit.*

VENIO IN DUBIUM.] Ovidius, Heroid. XVI. 138.
In dubium *Veneris palma* futura *fuit.*
Ubi vide notata Cl. Burmanno. Quinctilianus, Declam. CCCXVIII. *Ne jus quidem dubium erat*, *etiam antequam* veniret in dubium

36. OMNES DENTES LABEFECIT MIHI.] Lucilius apud Non. V.

Praeterea colaphis tuber est totum caput.
Etiam insuper defrudet? nusquam abeo. *Sy.* Ut
lubet.
Numquid vis, quin abeam? *Sa.* Immo hercle hoc
quaeso, Syre;
Ut ut haec sunt facta, potius, quam lites sequar,

DONATUS.

mussitanda injuria adolescentium est. Vel idcirco, enumeratis contumeliis adjecit, ETIAM INSUPER DEFRUDET? Et vide ut eadem quae dixit supra, repetat: sed ardentius tamen, et cum αὐξήσει. Sic *Virgil.* in majus repetit, quod non semel dicit. 37. COLAPHIS TUBER EST TOTUM CAPUT.] TUBER est genus cibi, collectum ex tumentibus, et quasi praegnantibus arenis. Plus autem hic, quam supra, dixit. Supra enim dixit, *Plus quingentos colaphos infregit mihi*; hic vero, COLAPHIS TUBER EST TOTUM CAPUT. 38. ETIAM INSUPER DEFRUDET?] Αὔξησις apta Lenoni avaro. nam honestior persona non hunc ordinem faceret. DEFRUDET.] Fraude decipiat. NUSQUAM ABEO.] Hoc dictum vim habet comminantis: nisi illud cum contemtu susceperit Syrus. UT LUBET.] Negligenter servus respondet, ut rogetur a Lenone. 39. NUMQUID VIS, QUIN ABEAM?] Haec est plena locutio. NUMQUID VIS, desiderat supplementum. Et hoc uti dicto discedentes solent. QUIN nunc *quare non* significat. IMMO, HERCLE HOC QUAESO, SYRE; UT UT HAEC SUNT FACTA.] Ipse sibi satisfacit. UT UT, enim *quoquomodo* significat, diverticulum ad preces faciens. 40. POTIUS, QUAM LITES

COMMENTARIUS.

Rostrum: *Percutio*, dentes*que adversos* excutio *omnes.* Amplius etiam dixit Plautus, Scena, *Tun' me*, versu 7.

Tuum diminuam caput, ut cum dentibus linguam exscrees.

Idem, Capt. IV. 2. 18.

Dentilegos *omnes mortales* faciam, *quemque offendero.*

37. COLAPHIS TUBER EST TOTUM CAPUT.] Fere ad eundem modum dixit Plautus, Pseud. I. 5. 131.

Quasi in libro cum scribuntur calamo literae,
Stilis me totum usque ulmeis conscribito.

38. UT LUBET.] Formula concedentis. Ita And. II. 1. 10. Heaut. V. 1. 61.

40. LITES SEQUAR.] Ita And. IV. 5. 16. Phorm. II. 3. 61. Plautus,

Meum mihi reddatur: ſaltem quanti emta 'ſt, Syre.
Scio te non uſum antehac amicitia mea:
Memorem me dices eſſe, et gratum. *Sy.* Sedulo
Faciam. ſed Cteſiphonem video. laetus eſt

DONATUS.

SEQUAR.] Quia dixerat Aeſchinus, *Nunc vide, utrum vis; argentum accipere, an cauſam meditari tuam.* 41. MEUM MIHI REDDAT.] Sortem, quam ſolam ſupra recuſabat. Et oratorie: non enim *Quanti emi* dixit: ſed invidioſe, MEUM MIHI REDDAT. SALTEM.] Τὸ ἔσχατον. Natum eſt autem a captivis SALTEM, qui nihil aliud praeter *ſalutem* a victore petunt. 42. SCIO TE NON USUM ANTEHAC AMICITIA MEA.] Figura ἀξιοπιστία, per quam oſtendit, ſe fideliter promittere, quod promittit. *Virgilius: ſcio me Danais e claſſibus unum, Et bello Iliacos fateor petiiſſe penates.*

43. MEMOREM ME DICES.] Figurate eſt inducta promiſſio praemiorum. Et bene utrumque narrat. nam non continuo qui *memor* eſt, etiam *gratus* eſt. *Memor* enim eſt, qui apud ſe meminit. *Gratus* qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Nam multi ſunt *memores, ingrati* tamen. SEDULO FACIAM.] Sic promittit, ut nihil ſua intereſſe credatur. SEDULO.] De induſtria, ſine dolo.

44. SED CTESIPHONEM VIDEO.] Adventus in proſcenium perſonarum quum conſulto conſilio fingantur a Poëta, tanquam ſuperveniant aliis rebus in medio poſitis, quae ipſarum interventu finiantur. mire tamen, quod quaſi ex argumento ſit, ut futuri actus ſui, ante quam loqui incipiant, deſcribantur. LAETUS EST DE AMICA.]

COMMENTARIUS.

tus, Perſ. V. 2. 20. *Stultitia 'ſt, quoi bene eſſe licet, eum praevorti Litibus.*

42. TE NON USUM AMICITIA MEA.] Ovidius, Triſt. III. 5. 1.
Uſus amicitiae tecum mihi parvus.

43. MEMOREM ME DICES ET GRATUM.] Plautus, Merc. V. 4. 36. *Memorem dices beneficii.* Cicero, Fam. XIII. 9. *Te ſocios Bithyniae, ſi iis commodaris, memores eſſe et gratos cogniturum.* Ovidius, Triſt. V. 4. 43.
Pro quibus affirmat fore ſe memoremque piumque.

SEDULO FACIAM.] Ita And. III. 4. 18. IV. 1. 56. Eun. II. 3. 70. infra III. 3. 59. Phorm. V. 8. 12.

De amica. *Sa.* Quid, quod te oro? *Sy.* Paulisper mane.

DONATUS.

Hoc lentius, et summisse. 45. QUID, QUOD TE ORO?] Deest *agis:* seu deest *ego.* QUOD TE ORO.] Aut *si quid,* aut *propter quod,* subintelligimus: ut sit, Quid mihi non respondes de eo, propter quod te oro: aut si quid te oro? Et quam bene fastidiosum Lenonem facit Syrus, ut optans ille desperando viginti minas accipiat. nam et supra non intendenti dicit totiens in uno sensu hoc idem Syrus de amica. Potest hoc interrogative pronuntiari.

ACTUS SECUNDI

SCENA TERTIA.

CTESIPHO. SYRUS.

Ct. ABs quivis homine, cum est opus, beneficium accipere gaudeas.
Verum enimvero id demum juvat, si, quem aequum 'st bene facere, is facit.

DONATUS.

ABS QUIVIS HOMINE, QUUM EST OPUS, BENEFICIUM ACCIPERE GAUDEAS.] *In hac Scena gratiarum actio est ex persona ejus qui praestitit, et ejus cui praestitum est, et ex ipsius pretii quantitate. Nam omne quod geritur, aut in rebus est, aut in personis, aut in attributis eorum.*

1. ABS QUIVIS HOMINE.] Bene sic coepit, dicturus, O FRATER! FRATER! Et QUI secundum regulam dixit: quia dicimus QUIBUS. caeterum a *Quo, quis* facit, non *Quibus.* Et incerta distinctio est: QUUM EST OPUS, BENEFICIUM ACCIPERE, vel QUUM BENEFICIUM EST OPUS. Hoc vetus, illud communiter. 2. ID DEMUM JUVAT.] Ostendit plus esse quod juvat, quam gaudium. IS FACIT.]

COMMENTARIUS.

2. VERUM ENIMVERO ID DEMUM JUVAT.] Easdem particulas conjunxit Sallustius, Catil. 2. Verum enimvero is demum *mihi vivere, atqui frui anima videtur.* Ubi vide, quae notavit Cortius.

3. QUID

O frater! frater! quid ego nunc te laudem? ſatis certo ſcio;
Numquam ita magnifice quidquam dicam, id virtus quin ſuperet tua.
Itaque unam hanc rem me habere praeter alios praecipuam arbitror,
Fratrem homini nemini eſſe primarum artium magis principem.

DONATUS.

Bene, ſubaudiendum eſt, bis numero. 3. O FRATER! FRATER!] *Virgilius*, *et fratrem ne deſere frater*. Unum relatum eſt ad appellationem: alterum ad laudem. Et ſubdiſtinguendum, ut videatur quaeſiviſſe, quid ultra diceret, et plus invenire ſe non potuiſſe, quam, FRATER! QUID EGO NUNC TE LAUDEM?] QUID, propter quid. Et NUNC TE, τῷ ἰδιωτισμῷ additum eſt de ſuperfluo: Ut,

tu nunc Carthaginis altae Fundamenta locas?

QUID EGO NUNC TE LAUDEM?] Quia laus, genus cauſae eſt, quod non adhibetur, niſi dubiae rei. QUID autem, pro *ad quid*. 4. NUMQUAM ITA MAGNIFICE.] Deeſt *quod*: ut ſit, *quod numquam ita magnifice*. Duplex cauſa eſt omittendae laudis, ſi res aut nimium mala eſt, aut nimium bona. ID VIRTUS QUIN SUPERET TUA.] Bona περίφρασις. VIRTUS TUA potius, quam *tu*. 5. ITAQUE UNAM HANC REM ME HABERE.] ITAQUE et ſubjunctivum poteſt eſſe, media ſyllaba correpta: et praepoſitivum, producta eadem ſyllaba, ut ſit ITAQUE. 6. FRATREM.] Nove dixit UNAM REM, *Fratrem*. Sed ego puto FRATREM non ſubdiſtinguendum, ſed legendum contexte uſque ad PRINCIPEM. Nam ſi diſtinxeris FRATREM, erit bis, ut arbitror, ſubaudiendum, et ſupra, et infra. Quod ſi FRATREM inferioribus junxeris, et cum admiratione pronun-

COMMENTARIUS.

3. QUID EGO NUNC TE LAUDEM?] Ita Eun. III. 5. 17.

4. NUMQUAM ITA MAGNIFICE QUIDQUAM DICAM, ID VIRTUS QUIN SUPERET TUA.] Ita Accius, Bacchide:

Quod neque ſat fingi, neque ſatis dici poteſt
Pro magnitate.

Cicero, pro L. Manilia, 11. *Jam vero virtuti Cn. Pompeji quae poteſt par oratio inveniri?* Petronius, cap. 126. *Nulla vox eſt, quae formam ejus poſſit comprehendere; nam quidquid dixero, minus erit.*

Sy. O Ctesipho! *Ct.* O Syre! Aeschinus ubi est? *Sy.* Ellum. te exspectat domi. *Ct.* Hem!

Sy. Quid est? *Ct.* Quid sit! illius opera, Syre, nunc vivo. festivom caput!

DONATUS.

tiabitur, et subaudietur, *Quam mihi.* Hanc sane locutionem scire debemus, propter personam elaboratam. nam nimium gaudet, et rusticus adolescens est, qui laudare conatur Aeschinum: quasi titubans, et pene balbutiens. HOMINI NEMINI.] Nove auribus nostris, sed veterum consuetudine locutus est. nam quum NEMINI, *hominem* significet: quid opus fuit dicere, HOMINI NEMINI? Sed ut diximus, figura est ἀρχαϊσμός. 7. O CTESIPHO!] Mire coepit, gaudium significans, O CTESIPHO. O SYRE!] Ille ut gaudens: hic, ut qui non praeviderit, O dicit. O SYRE! AESCHINUS UBI EST?] Bene statim de illo, cui agebat gratias, loqui coepit. ELLUM!] Ecce illum: vel pronomen est, vel adverbium demonstrantis. Alii interrogative legunt: ut sit, ELLUM *dicis*? TE EXSPECTAT DOMI. ut sit, ELLUM pronomen, id est, *illum*. nam et *illum*, et *ellum*, et *ollum* veteres dixerunt. DOMI.] Adverbium est in loco. HEM!] Interjectio est laetantis.

8. QUID SIT!] Deest, *quaeris*? sed est admirantis magis, quam interrogantis. ILLIUS OPERA.] Dicendo OPERA, et corporeum laborem Aeschini ostendit, et religionem. Ut, *Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem, Hunc operam.* Hanc religionem ait: ut, *annua magnae Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis.* ILLIUS OPERA, SYRE, NUNC VIVO.] O miram amplificationem beneficii. non dixit, *Illius opera amicam habeo:* sed quod satis grave, et satis amatorium, ILLIUS OPERA NUNC VIVO, inquit. FESTIVOM CAPUT!] Huic contrarius sensus est, *Ridiculum caput.* Alii putant, FESTIVOM CAPUT, non Aeschini intelligendum, sed orationis, quam habet Ctesipho, agens gratias fratri. Ita in Eunucho, *Quam venuste! quod dedit Principium adveniens!* Quod si est, nihil potest supra hanc laudationem: nam supra hoc factum

COMMENTARIUS.

8. VIVO.] H. e. Resipisco, cum antea occidisse, et pene sepultus viderer. Cicero pro P. Sextio, 31. *Res erat, et causa nostra eo jam loci, ut erigere oculos et vivere videretur.*

FESTIVOM CAPUT.] Ita And. II. 2. 34.

9. OM-

Qui omnia ſibi poſtputavit eſſe prae meo commodo:
Maledicta, famam, meum amorem, et peccatum in
ſe tranſtulit.
Nihil pote ſupra. ſed quiſnam? foris crepuit. *Sy.*
Mane, mane! ipſe exit foras.

DONATUS.

erit accipiendum. ſed male: nam *caput Aeſchini*, id eſt, ipſum Aeſchinum: ut in toto pars ſit per συνεκδοχήν: in qua figura et pars pro toto ponenda eſt, quae aut eminet ex toto, aut majoris pretii eſt ad id quod agitur. Quod ipſum ſic eſſe obſervatum a bonis auctoribus, ſi exempla συνεκδοχῆς penitus conſiderare ſtudes, invenies.

9. Quin omnia.] Admirative Quin: et ſic pronuntiandum Quin, τὸ παρέλκον uſque ad Maledicta, famam. Prae meo commodo.] Id eſt, mei commodi comparatione: ut in Eunucho, *Hic ego illum contemſi prae me*, id eſt, mei comparatione. 10. Maledicta, famam.] Maledicta, aut lenonis; aut Demeae: Famam autem, populi. nam ſi aliter acceperis, idem *maledictum* videbitur et mala *fama*. Meum amorem, et peccatum.] De rapienda meretrice, et amanda. Meum amorem, et peccatum.] Quum dixiſſet omnia, duo tantum intulit, Maledicta et Famam: ut, *Omnia Mercurio ſimilis, vocemque coloremque*. Et hoc, ut ſit defectus quidam intelligendus ex affectu gratias agentis. In se transtulit.] Pulchra παρασκευὴ, quia erratura eſt Soſtrata circa Aeſchinum, quemadmodum jam erravit Demea, eo quod ab illo credidit amari meretricem. 11. Nihil pote supra.] Ἔλλειψις per admirationem eſt: ſubaudiendum eſt enim vel *Eſſe*, vel *Dici*. Ut Pote pro *potis*, et *mage*, pro *magis*. Τῷ ἀρχαϊσμῷ. Sed quisnam? foris crepuit.] Reſonuit: ut *decrepiti* dicti ſunt clamoſi ſenes. Foris ſingularis numeri, nominativi caſus. Mane.] Mane, gaudentis eſt hoc dictum, non operiri jubentis.

COMMENTARIUS.

9. Omnia sibi postputavit.] Ita Hec. III. 5. 33.

10. Peccatum in se transtulit.] Ita And. II. 3. 5. Eun. II. 3. 97.

11. Nihil pote supra.] Subaudi, Dici aut Fieri. And. I. 1. 93. Eun. III. 1. 37.

Foris crepuit.] Ita Eun. V. 8. 5. Heaut. I. 1. 121. III. 3. 52. Plautus, Mil. II. 1. 76. *Sed foris concrepuit*. Vide ad And. IV. 1. 59.

ACTUS SECUNDI SCENA QUARTA.

AESCHINUS. SANNIO. CTESIPHO. SYRUS.

Aes. UBi ille est sacrilegus? *Sa.* Men' quaerit? num quidnam effert? occidi!
Nihil video. *Aes.* Ehem! opportune; te ipsum quaero. quid fit, Ctesipho?

DONATUS.

1. UBI ILLE EST SACRILEGUS?] *Mire Aeschinus servat adversus Lenonem superbiam, qua ostenditur tanto esse alienior ab amoribus Meretricis, quanto audacior in Lenonem.* MEN' QUAERIT? NUM QUIDNAM EFFERT?] Sperat nunc Leno se aliquid accepturum propter convicium. ut alibi, *Minis viginti tu illam emisti: quae res tibi vertat male! Argenti tantum dabitur.* Et vide, quanti faciat Leno prae lucro injuriam, qui se *sacrilegi* nomine significari non solum non dolet, sed etiam cupit. Oportet autem MENE QUAERIT? cum quadam gesticulatione et subsultatione sperantis Lenonis ad hoc se quaeri, ut accipiat, pronuntiare. OCCIDI! NIHIL VIDEO.] OCCIDI, non quia sacrilegus dictus est, sed quia nihil accipit. Et simul gestum considera loquentis ex verbis, OCCIDI! NIHIL VIDEO.] Mire hoc verbo apparet, in vultu Lenonis et spem mortuam, et extinctum gaudium. nam et apta est ἔλλειψις haec dicentis: OCCIDI! NIHIL VIDEO. neque enim addidit *Proferri*, aut quid tale. 2. EHEM!] Interjectio repentinae rei. OPPORTUNE: TE IPSUM QUAERITO.] Ἀσύνδετον. deest *Venisse*: non enim sequenti nectitur. QUID FIT, CTESIPHO?] QUID FIT, blandum initium est. non enim nunc interrogat, quum ipse dicat, IN TUTO 'ST OMNIS RES. sic ipse Demea in subditis, *jam nunc haec tria addidi praeter naturam: ô noster! quid fit? quid agitur?*

COMMENTARIUS.

1. SACRILEGUS.] *Sacrilegus* et *Sacrilega* convicium Comicum. Eun. V. 1. 13. V. 3. 2. et 13. Plautus, Rud. III. 4. 1. *natum quantum est hominum* sacrilegissume.

3. IN

In tuto 'ſt omnis res: omitte vero triſtitiam tuam.
Ct. Ego illam hercle vero omitto, qui quidem te habeam fratrem. o mi Aeſchine!
O mi germane! ah, vereor coram in os te laudare amplius; 5
Ne id aſſentandi magis, quam quo habeam gratum, facere exiſtumes.

DONATUS.

3. IN TUTO 'ST OMNIS RES.] Quaſi amatori, omne dixit negotium de amica. An OMNIS RES, et Lenonis jurgium, et ſuſpicio patris Demeae? OMITTE VERO.] VERO, abundat: aut correptivum eſt, jamdudum non omittentis. TRISTITIAM TUAM.] Sic dixit, quaſi nimiam. 4. EGO ILLAM HERCLE VERO OMITTO.] Apparet non nunc primum dici Cteſiphoni ab Aeſchino, OMITTE VERO TRISTITIAM TUAM. nec nunc primum reſponſum, OMITTO: et ideo additum eſt, HERCLE VERO. quia nunc demum data eſt plena ſecuritas. QUI QUIDEM TE HABEAM FRATREM.] Acuendum TE. 5. O MI GERMANE!] MI, *meus*: ſed vocativo dixit caſu: CORAM IN OS TE LAUDARE AMPLIUS.] CORAM, ad ipſum pertinet qui laudat, et ad eos qui audiunt: IN OS, ad ipſum qui laudatur. Nam CORAM *laudat*, qui non tacet apud alios, et hoc agit non per epiſtolam, ſed ipſe praeſens. IN OS, qui apud ipſum loquitur, quem collaudat. LAUDARE AMPLIUS.] Quia laudavit. 6. NE ID ASSENTANDI.] Antiqua ἔλλειψις, deeſt enim *Cauſa*. ASSENTANDI.] Adulandi. Et utrum deeſt *Cauſa*, an ad ipſam litem ſic dicitur? NE ID ASSENTANDI.] Specta, ſi non ruſticus adoleſcens eſt, et puriſſimae ſimplicitatis, adeo ut etiam velle laudare fratrem nimio pudore non poſſit, hoc ſolo quia praeſens eſt, quum illum nimium laudarit abſentem. QUAM QUOD HABEAM

COMMENTARIUS.

3. IN TUTO 'ST OMNIS RES.] Ita Plautus, Merc. II. 3. 48. *Res adhuc quidem hercle* in tuto 'ſt. Vide ad And. V. 2. 4.

OMITTE TRISTITIAM.] Ita infra IV. 7. 36.

5. CORAM IN OS TE LAUDARE.] Cicero, pro Sext. 40. *Ego hunc laudis fructum praeſenti libenter impertiam.* Id Graeci itidem dicunt, *κατὰ ϛόμα ἐπαινεῖν*. Contrarium eſt infra, V. 4. 10. *Nulli laedere os.*

6. ASSENTANDI.] Ita et Graeci omittunt *χάριν* et *ἕνεκα*. Vid. Taubm.

Aeſ. Age, inepte: quaſi nunc norimus nos inter nos, Cteſipho.
Hoc mihi dolet, nos pene ſero ſciſſe; et pene in eum locum
Rediſſe, ut ſi omnes cuperent, nihil tibi poſſent auxiliarier.
Ct. Pudebat. *Aeſ.* Ah! ſtultitia 'ſt iſtaec, non pudor. tam ob parvolam
Rem pene ex patria? turpe dictu. Deos quaeſo, ut iſtaec prohibeant.

DONATUS.

GRATUM.] Varie: non enim intulit, *quam gratias agendi.* QUOD.] Quia. 7. AGE, INEPTE.] Non eſt injuria, quia et major frater eſt, et blanda dicturus. 8. HOC MIHI DOLET.] Τῷ ἰδιωτισμῷ. MIHI DOLET, pro *Doleo.* Et DOLET bis ſubaudiendum eſt. ET PENE IN EUM LOCUM REDISSE.] Inſinuatio beneficii ex periculo et difficultate, ob tempus. 9. UT SI OMNES CUPERENT.] Non, ſi ego tantummodo, aliis adverſantibus. 10. PUDEBAT.] Deeſt *Fateri.* STULTITIA 'ST ISTHAEC.] Hoc ſcilicet fateri ei, qui ipſe patri numquam quidquam celaverit. TAM OB PARVOLAM REM.] Ergo diminutivis adjungitur TAM particula. Et deeſt *Perire:* ſed τῷ ἐυφημισμῷ tacetur. TAM OB PARVOLAM REM.] Id eſt, meretricem. Et bene hic dicit Aeſchinus, quaſi qui majora expertus ſit, id eſt, vitium virginis. 11. PENE EX PATRIA?] Deeſt, *Fugere:* quia amatores comici cito comminantur, patriam ſe deſerturos, ut amicas ſequantur. PENE EX PATRIA?] Ἀποσιώπησις ἐυφημισμοῦ χάριν. *Menander*, mori illum voluiſſe fingit: *Terentius* fugere. TURPE DICTU.] Te fugere ſci-

COMMENTARIUS.

Taubm. ad Plaut. V. 3. 18. et Voſſ. Arte Gramm. VII. 7. Similis fere ſententia eſt Auſonii, Epiſt. 16. *Haec, Domine mi, fili Symmache, non vereor, ne in te blandius dicta videantur eſſe, quam verius.*

7. QUASI NUNC NORIMUS NOS INTER NOS.] Cicero, Fam. III. 9. *Fuiſſe, qui* nos, *quo animo* inter nos *ſumus, eſſe nollent.* XIII. 76. *Ut nihil poſſit eſſe conjunctius, quam* nos inter nos *ſumus.*

8. IN EUM LOCUM REDISSE.] Subaudi, *Rem.* Ita Heaut. II. 3. 118. Phorm. I. 3. 1.

11. DEOS QUAESO, UT ISTAEC PROHIBEANT.] Formula deprecandi

Ct. Peccavi. *Aes.* Quid ait tandem nobis Sannio? *Sy.* Jam mitis est.

Aes. Ego ad forum ibo, ut hunc absolvam: tu intro ad illam, Ctesipho.

Sa. Syre, insta. *Sy.* Eamus: namque hic properat in Cyprum. *Sa.* Ne tam quidem.

DONATUS.

licet. Et deest *est*. UT ISTAEC PROHIBEANT.] Id est, exilium, fugamque patriae. 12. PECCAVI.] Approbavit ex periculo magnitudinem beneficii. QUID AIT TANDEM NOBIS SANNIO?] NOBIS τῷ ἰδιωτισμῷ additum est. non enim NOBIS intelligendum est. JAM MITIS EST.] Quia debacchatus est supra Leno, JAM MITIS EST dixit. 13. EGO AD FORUM IBO] Tunc enim, in foro et de mensae scriptura magis, quam ex arca domoque, vel cista, pecunia numerabatur. UT HUNC ABSOLVAM.] Id est, ut hunc, reddito illi pretio, dimittam. Nam veluti ligati sunt, quibus debetur aliquid. Dicuntur etiam *servi* illi *solvi*, qui quum debitores pretiorum fuerint, pecuniam reddunt debitam. Est ergo ABSOLVAM, pro, *a me solvam*. An jocatur in tristitia Lenonis, qui illum cum barba lenonia, et moesto vultu sequitur, tanquam reus? TU INTRO AD ILLAM, CTESIPHO.] Bona ἔλλειψις, significans laetitiam potiundae meretricis. 14. SYRE, INSTA.] Jam Syrus,

COMMENTARIUS.

candi malum omen. Vide Heaut. V. 4. 15. Hec. II. 1. 10. Cicero, Fam. XII. 6. *Quod Dî omen avertant.*

12. QUID AIT TANDEM NOBIS SANNIO?] Emphasis est in vocibus TANDEM et NOBIS. Ita infra, III. 4. 30. et IV. 5. 31.

MITIS EST.] Nimirum ex saevo et debacchante. Ita infra IV. 1. 18. Afranius, Divortio: *Immo illum* mitem *saxo faciant fustibus.*

13. AD FORUM IBO.] Respicit morem veterum, ab argentariis, quorum mensae et tabernae in foro erant, nummos solventium. Vide ad Phorm. V. 7. 21.

UT HUNC ABSOLVAM.] Ita mox, versu 18. Igitur non tantum debitor, qui obligatus creditori, sed et ipse creditor *absolvi* dicitur. Plautus, Epid. V. 1. 25. *Age, age,* absolve me, *atque argentum numera.*

14. NE TAM QUIDEM.] Videtur lente promovens unum pedem haec dixisse. Vel sensus est, Ne tam quidem propero, ut non malim ante argentum mihi numerari pro rapta virgine. Plautus, Pers. IV. 6. 11. To. *Quid* tam properas? SA. *Ita negotium 'st.*

15. QUAM-

Quamvis etiam maneo otiosus hic. *Sy.* Reddetur: ne time.

Sa. At ut omne reddat. *Sy.* Omne reddet: tace modo, ac sequere hac. *Sa.* Sequor.

Ct. Heus! heus! Syre. *Sy.* Hem! quid est? *Ct.* Obsecro hercle, hominem istum impurissimum

DONATUS.

non ut adjuvet, sed ut instanter adjuvet, rogatur. EAMUS: NAMQUE HIC PROPERAT.] Hoc clamat Syrus, ut beneficium ostendat: sane ita ut rursus Lenonem de profectione absterreat. NE TAM QUIDEM.] A Lenone inconstanter dicitur, ut perturbatio metuentis, magnum damnum possit ostendere. NE TAM QUIDEM.] TAM pro *Tantum.* an TAM pro *Tamen*? et deest, *Dicas me properare*, aut *propero:* ut sit etiam adverbium hortantis, vel consentientis. 15. QUAMVIS ETIAM.] Pro, *In quantum vis.* ETIAM particula, utrum consentientis adverbium, an conjunctio, qua significat et properare se, et non in tantum, ut negligat quod sibi debetur. MANEO OTIOSUS HIC.] Hoc separatim inferendum est, quasi pertinaciter asserentem Lenonem instaturum se exclamationem * facere denotetur. MANEO OTIOSUS HIC.] Dixerat enim, PROPERO: et rursum consenserat in Syri verba *Properasse se* dicentis. REDDETUR: NE TIME.] Quod desperaverat Leno, Syri ostendit sermo. 16. UT OMNE REDDAT.] Propter illud quod Syrus dixerat, DIVIDUUM FACE. Et probatum est, completumque quod ait, CUPIDE ACCIPIAT, FAXO. Et hoc ipsum, cum trepida et vultuosa supplicatione pronuntiandum est. TACE MODO, AC SEQUERE HAC.] Sic ait Syrus, quasi nunc Lenonem doceat, quae sit ars non perdendi. Et totum cum supercilio praestantis magnum beneficium dicit. SEQUOR.] Hoc verbo Leno satis commitigatus ostenditur. 17. HEUS! HEUS! SYRE.] Ex argumento est, ostendere, quantum timeat

COMMENTARIUS.

15. QUAMVIS.] H. e. Quantum libet. valde. Phaedrus, I. 28. 1. Quamvis *sublimes debent humiles metuere.*

17. HOMINEM ISTUM IMPURISSIMUM.] Convicium Comicum in lenonem, ad notandam avaritiam. Unde et *sordidus* dicitur. Ita Cicero, pro Cluent. 25. *Quae pecunia simulatque ad eum delata est*, homo impurissimus *statim coepit in ejusmodi mente et cogitatione versari · nihil esse suis rationibus utilius.* 18. IR-

Quamprimum absolvitote: ne, si magis irritatus siet,
Aliqua ad patrem hoc permanet; atque ego tum perpetuo perierim.
Sy. Non fiet: bono animo es: tu cum illa te intus oblecta interim:
Et lectulos jube sterni nobis, et parari caetera.

DONATUS.

Ctesipho saevum patrem. Heus! heus!] Vox est de longinquo revocantis. Obsecro hercle, hominem istum impurissimum.] Satis mansuete, quasi *Lenonem*, aut non possit rusticus, aut non audeat dicere, Hominem dixit. Istum impurissimum.] Avarissimum. Et totum cum execratione Lenonis. 18. Ne, si magis irritatus siet.] Velut clamet scilicet: et proprie de Lenone, quem irritari dicit ut canem. Nam *irritari*, proprie canes dicuntur. *Lucilius* de litera *R*: *Irritata canis quod, homo quam, plurima dictat.* Lenonem autem timet Ctesipho ut rusticus, ut sub patre duro, ut amator. 19. Aliqua ad patrem hoc permanet.] Non dicit quid: sed nos intelligimus *raptum puellae* significari. Aliqua ad patrem hoc permanet.] Proprie secretum latens latici comparatur, intra vas clausum existenti: quod, quum effunditur, *manat*. Sic et alibi de committendis secretis loquens, *Plenus*, inquit, *rimarum sum: hac atque illac perfluo.* Atque ego tunc perpetuo perierim.] Quasi et nunc se periisse sentiat, sed non perpetuo. 20. Non fiet: bono animo esto.] Ut illi liberalis timor est: ita Syro servilis confidentia. Tu cum illa te intus oblecta.] Moraliter Illa dictum est. ut, *Daturne illa bodie Pamphilo?* et *Illa quidem mea erit.* Tu cum illa te intus oblecta.] Honeste explicavit turpe dictu. 21. Et lectulos jube sterni nobis.] Servis. nihil tam Comicum. Et vide ut totum superbe ac magnifice loquatur

COMMENTARIUS.

18. Irritatus.] Explicat Donatus. Plautus, Amph. II. 2. 75. *Irritabis crabrones.*

19. Aliqua ad patrem hoc permanet.] Ita Plautus, Capt. II. 1. 25. *Neve* permanet *palam haec nostra fallacia.* Cicero, Fam. VIII. 6. *Invidiosum tibi sit, si* emanarit.

21. Lectulos.] Intelligit lectulos discubitorios et tricliniares. Plautus, Stich. V. 3. 5. *Lectis sternendis studuimus.* Fuit igitur animus Syri servi in patinis. 23. Hi-

Ego jam, transacta re, convortam me domum cum obsonio.

Ct. Ita quaeso: quando hoc bene successit, hilarem hunc sumamus diem.

DONATUS.

Syrus. 22. CONVORTAM ME DOMUM.] CONVORTAM, magnifice dictum. verbum est enim magni moliminis et agminis ingentis. Nam *Convertere se* dicitur, quem pompa praecedit: ut Imperator proprie convertit exercitum. Et hoc spectatur, ut moribus arrogantes servi sint, quum laetantur. 23. ITA QUAESO.] Volunt quidam et hunc versum Syri personae adjungendum: sed Ctesiphonis verba esse, ex subditis planum est, quum dicit, *Hunc diem misere nimis cupio, ut coepi, perpetuum in laetitia degere.*

COMMENTARIUS.

23. HILAREM HUNC SUMAMUS DIEM.] Ita infra, V. 3. 68. Plautus, Poen. V. 6. 30. *Ut hunc diem habeamus hilarem.*

ACTUS TERTII

SCENA PRIMA.

SOSTRATA. CANTHARA.

So. OBSECRO, mea nutrix, quid nunc fiet? *Ca.* Quid fiet, rogas?

DONATUS.

OBSECRO, MEA NUTRIX.] *Haec Scena Tragoediae ordinem servat. Nam Tragoedia in tria dividitur, Exspectationem, Gesta, et Exitum. Hic ergo Exspectatio est; in Getae nuntio Gesta; in planctu Sostratae Exitus.*

1. OBSECRO, MEA TU NUTRIX.] Hinc demonstratur, qui sit maternus affectus, quam grata in dominos servorum fides sit: eundemque laborem et dolorem esse ex falsis et veris malis. OBSECRO, MEA TU NUTRIX.] Personae aut suis verbis, aut aliorum insinuantur. Ex suis: ut nunc persona Sostratae. Ex alienis: ut Micio Aeschini persona ex Micionis oratione ac Demeae. OBSECRO,

MEA

Recte, aedepol, spero. *So.* Modo dolores, mea tu, occipiunt primulum.

Ca. Jam nunc times, quasi numquam adfueris; numquam tute pepereris.

DONATUS.

MEA TU NUTRIX.] MEA nunc pro blandimento ponitur. QUID NUNC FIET?] Imploratio est magis trepidantis, quam ignoratio et interrogatio. namque illius nutrix est, quippe anicula est: sed non sapientior nutrix est, quam domina sua. Ipsum etiam quod dicit, NUTRIX, honorificum est. Ut, *Annam, chara, mihi, nutrix, huc siste sororem.* Sunt enim nomina ad aliquid, quibus nos tamen velimus ab omnibus appellari, ut *Magister*, *Medicus*, *Orator*.

2. MODO DOLORES, MEA TU, OCCIPIUNT PRIMULUM.] Evidenter hic MODO temporis praesentis adverbium est. Et rursus MEA TU, blandimentum est: sine quo non progreditur colloquium foeminarum, et maxime trepidantium. PRIMULUM.] Initium, et ipsa origo dolorum, diminutive demonstrata est. Non enim *Primum*, sed PRIMULUM dicit. 3. JAM NUNC TIMES, QUASI NUMQUAM ADFUERIS, NUMQUAM TUTE PEPERERIS.] Docte duo proposuit, quibus experientes scientesque rerum sumus, videre et pati. *Virgilius* sic, *quaeque ipse miserrima vidi: Et quorum pars magna fui.* TUTE, autem pro *tu*: παρέλκον est, quod * recitatu. Et facit *tute*, et *tutemet*, et *tutemet ipse*. NUMQUAM TUTE PEPERERIS.] Vide προπαρασκευὴν doloris: nihil mali adhuc secutum est, et jam sic turbatur

COMMENTARIUS.

2. RECTE, AEDEPOL, SPERO.] Ita Heaut. I. 1. 107.

MODO DOLORES OCCIPIUNT PRIMULUM.] Intelligit DOLORES partus. Plautus, Amph. V. 1. 40.

Ibi utero exorti dolores, *ut solent puerperae.*

Propertius, IV. 1. 95.

Idem ego, cum Cinarae traheret Lucina dolores,
Et facerent uteri pondera lenta moram.

3. ADFUERIS.] Subaudi, Parientibus. Ita And. IV. 4. 32.

NUNQUAM TUTE PEPERERIS.] Ennius, Medea Exulante:

Nam ter sub armis malim vitam cernere,
Quam semel modo parere.

So. Miſeram me! neminem habeo: ſolae ſumus. Geta autem hic non adeſt:

Nec quem ad obſtetricem mittam; nec qui arceſſat Aeſchinum.

Ca. Pol is quidem jam hic aderit: nam numquam unum intermittit diem,

Quin ſemper veniat. *So.* Solus mearum miſeriarum eſt remedium.

DONATUS.

Soſtrata. 4. MISERAM ME!] Proprium eſt mulierum quum loquuntur, aut aliis blandiri: ut, *Annam, chara, mihi, nutrix, huc ſiſte ſororem.* Aut ſe commiſerari. ut,

miſerae hoc tamen unum Exſequere, Anna, mihi.

Nam haec omnia muliebria ſunt, quibus pro malis ingentibus quaſi in acervum rediguntur, et enumerantur nullius momenti querelae. NEMINEM HABEO.] Quid enim opus eſt? aut cur nunc quereris? NEMINEM HABEO: SOLAE SUMUS.] Muliebriter queritur, et ex perturbatione ſua aeſtimans, metu multa facit ea, quae pauca ſunt. SOLAE SUMUS.] Numquam pluraliter SOLAE. SOLAE SUMUS.] Quum hoc nomen ſingularitas ſit, mire SOLAE pluraliter dixit. GETA AUTEM HIC NON ADEST.] Hic apparatio eſt, ut oſtendatur abſens, qui ſuperventurus eſt.

5. NEC QUEM AD OBSTETRICEM MITTAM.] Deeſt *Habeo.* Sed in conſuetudine eſt ſic loqui, quum utrumque nobis, non alterutrum, deeſſe conquerimur. NEC QUEM AD OBSTETRICEM MITTAM; NEC QUI ARCESSAT AESCHINUM.] *Habeo* ſubauditur, et magis a trepidante, quam rationabiliter dicitur: nam refellit hoc totum nutrix Canthara. 6. NUMQUAM UNUM INTERMITTIT DIEM, QUIN SEMPER VENIAT.] NUMQUAM, pro *Non.* Et SEMPER non ad omne tempus retulit: nam qui poteſt? ſed ad omnes dies, ſecundum quod ait, NAM NUMQUAM UNUM INTERMITTIT DIEM. 7. SOLUS MEARUM MISERIARUM.] Bona

COMMENTARIUS.

4. NEMINEM HABEO: SOLAE SUMUS.] Ita Eun. I. 2. 67.

6. NUNQUAM UNUM INTERMITTIT DIEM.] Ita Plautus, Bacchid. II. 2. 31. *hem, non tantulum*

Unquam intermittit tempus, *quin eum nominet.*

Caeſar, B. C. VII. 36. *Neque ullum fere diem intermittebat.*

7. SOLUS MEARUM MISERIARUM 'ST REMEDIUM.] Ita Heaut. III. 2. 28.

Ca. E re nata melius fieri haud potuit, quam factum 'st, hera:
Quando vitium oblatum est; quod ad illum attinet potissimum;

DONATUS.

locutio. 8. E re nata.] Sic proprie dicimus de iis, quae contra voluntatem nostram acciderunt: ut nunc vitium virginis. Ergo E re nata, ex vitio virginis. Sic *Lucilius*, p. i. i. *Hic e re nata Sic ejus dedit: haud malus est.* Et sic maluit dicere, quam nunc Aeschino culpam, sed potius casui attributam vellet. Est autem ordo, *Nihil potuit melius e re nata fieri, quam id quod factum est, hera.* ut quandoquidem vitianda erat virgo, ab eo vitiaretur, qui erat expetendus ad matrimonium. Sensus enim hic est, Malum vim fieri virgini: sed ex conditione ejus quae vitiata sit, nihil potuit melius evenire quam contigit, ut ab eo vitiaretur, cujus nos non poeniteret. Intelligere autem debemus, Fieri et factum esse: pro *Evenit* et *Contigit* dici. Melius fieri haud potuit.] Si Fieri pro *Evenit* acceperis, erit consequutio locutionis; sin minus, deerit, *quantum intelligo.* ut sit, E re nata, *quantum intelligo.* 9. Quando vitium oblatum est.] Hoc est, e re nata. Oblatum est.] Oblatum dicitur, quod offertur invito. Quod ad illum attinet potissimum.] Quasi vitium oblatum sit potissimum, hoc est, bonum: sed ex persona ejus qui obtulit vitium, factum est bonum, quod per se ipsum malum est. Et hoc est quod melius haud fieri potuit, quam factum est. Illum autem dicit, Aeschinum scilicet. Potissimum autem superlativum est ab eo quod est *Potis* et *Potius.* Sic enim facit, *Potis*, *potius*, *potissimum.* Et Quod, modo exceptionem significat: ut sit; *Quantum ad illum attinet*, id

COMMENTARIUS.

8. E re nata melius fieri haud potuit.] H. e. Postquam res ita nata erat, ut filiae tuae offerretur vitium, malum illud ad majorem salutem converti non potuit, quam, quod ad Aeschinum attinet, illum esse talem. Plautus, Cas. II. 5. 35. Ita rem natam *intelligo.* Bacchid II. 2. 40. *Ut* rem *hanc* natam *esse intelligo.* Cicero, Att. VII. 8. *Pro re nata.* Vide Comment. majorem.

9. Vitium oblatum.] Ita Hec. III. 3. 23. Eodem sensu *injuriam offerre* dixit Hec. V. 1. 14.

Talem, tali genere, atque animo, natum ex tanta familia.

So. Ita pol est, ut dicis. salvos nobis, Deos quaeso, ut siet.

DONATUS.

est, Aeschinum. 10. TALEM.] Scilicet a corpore, a forma, a pulchritudine. TALI GENERE.] Laus, ante illum talem: et *tali animo*, in illo. Et *Genus* jam ad vivos pertinet. *Familia* etiam ad defunctos. Alii *Genus* ad copias: unde et *paterfamilias* dicitur: ut sit, EX TANTA FAMILIA, ex tam divite domo. Haec omnia παρέκτασις tragica, est gaudiorum introductio, ante funestissimum nuntium. TALI GENERE.] Id est, ab his quae extrinsecus sunt, id est, honestate generis. ATQUE ANIMO.] Id est, sapientia, modestia. Hoc modo igitur nihil praetermisit in laude. 11. SALVOS NOBIS, DEOS QUAESO, UT SIET.] Quam bonus est, quum nihil ad vota praeter salutem, opus est!

COMMENTARIUS.

11. DEOS QUAESO.] Quasi formulae usum habet in bene precantibus. Ita And. III. 2. 7. Plautus, Amph. II. 2. 88.

Equidem sana sum, et deos quaeso, *ut salva pariam filium.*

Sed et in imprecationibus diris. Plautus, Rud. IV. 7. 30.

At ego deos quaeso, *ut, quidquid in illo vidulo 'st,*
Si aurum, si argentum est, omne id ut fiat cinis.

ACTUS TERTII
SCENA SECUNDA.

GETA. SOSTRATA. CANTHARA.

Ge. NUNC illud est, quod si omnes omnia sua consilia conferant,
Atque huic malo salutem quaerant, auxilii nihil adferant,

DONATUS.

NUNC ILLUD EST.] *Hic locus, secundum artem comicam servum currentem exprimit, et nuntiantem mala. Maxima itaque pars Scenae motoria est. Significat autem, nunc tale negotium est, nunc tale periculum est: aut vero consignificationem temporis habet, ut si diceret, quando aut quo tempore.* 1. NUNC ILLUD EST.] Utrum *periculum*, an *tempus*? Est enim ἔλλειψις. QUOD SI OMNES OMNIA SUA CONSILIA CONFERANT.] Ὑπερβολὴ cum παρομοιώσει, OMNES OMNIA. Hinc *Cicero*, *Omnes in hoc judicio conferant omnia.*

2. SALUTEM QUAERANT.] Non *Remedium*, ut aegro: sed ut pereunti, SALUTEM. Et nove dixit, MALO SALUTEM, pro *contra malum.* AUXILII NIHIL ADFERANT.] Mire de proximo repetitum est παρόμοιον; id est, CONFERANT et ADFERANT. Hoc convenit praesertim stomacho minus verba curantis. Sic supra, OMNES OMNIA.

COMMENTARIUS.

1. NUNC ILLUD EST.] Locus expressus è Plauto, Rud. III. 3. 1.
Nunc id est, quum *omnium copiarum atque opum*,
Auxilii, praesidii, viduitas me tenet.

Si OMNES OMNIA SUA CONSILIA CONFERANT.] Τὸ *Si* valet *Etsi*, quia sequitur negativum NIHIL. Vide ad Eun. I. 1. 2. Tum OMNES OMNIA eleganter junguntur. Ita Hec. V. 4. 27. Livius, XXVIII. 24 *Quum* omnia omnes *auderent.* Quinctilianus, Instit. Orat. X. 1. Omnia, *quae* omnes *auctores dixerint.* CONSILIA CONFERANT dixit, uti Heaut. III. 1. 64.

2. HUIC MALO SALUTEM QUAERANT.] H. e. Malum hoc ad salutem convertere studeant, uti loquitur And. IV. 1. 49.

Quod mihique, heraeque, filiaeque herili est. vae misero mihi!
Tot res repente circumvallant, unde emergi non potest:
Vis, egestas, injustitia, solitudo, infamia.
Hoccine seclum! o scelera! o genera sacrilega! o hominem impurum!

DONATUS.

3. QUOD MIHIQUE, HERAEQUE, FILIAEQUE.] Mira in servo fides, quum primum se ponat in herili malo: et post se, matrem: in ultimo puellam. QUOD MIHIQUE, HERAEQUE, FILIAEQUE HERILI EST.] Πολυσύνδετον secundum. ut, *omnia secum Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,*
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.
VAE MISERO MIHI!] Ἐμπαθῶς σχετλιάζει. 4. CIRCUMVALLANT.] CIRCUMVALLANT se circa nos, et stipant se invicem. nam *circumvallamus* nos et alios. tamen rara locutio est. Et CIRCUMVALLANT dixit, velut inimica acies contra nos: et ideo addidit, UNDE EMERGI NON POTEST. Quum impressio est hostium, sic dicitur. Ut *Sallustius*: *Pressi undique multitudine.* *Cicero*, *Qui semper premuntur, et numquam emergunt.* Et EMERGI, nove: nam *emergo* dicitur, non *emergor.* sed ideo est usus, quia extra compositionem et *mergo* et *mergor* facit. UNDE EMERGI NON POTEST.] UNDE, absolute. an deest *Illud*? an UNDE, pro *ex quibus*? 5. VIS, EGESTAS, INJUSTITIA, SOLITUDO, INFAMIA.] Hae RES sunt quae CIRCUMVALLANT: VIS illata: EGESTAS ipsius puellae: INJUSTITIA judicum illius temporis: SOLITUDO a defensoribus: INFAMIA ab iis, qui credunt pretio vitiatam. Nam et in subditis sic habes, *Quando ego conscia mihi sum, neque pretium, neque rem ullam intercessisse.* 6. HOCCINE SECLUM.] Ἐν ἤθει. Questu-

COMMENTARIUS.

4. TOT RES REPENTE CIRCUMVALLANT.] Eandem rem aliter expressit And. I. 5. 25. Locus expressus è Plauto, Mill. II. 2. 64. seqq. Proprie usus Dolabella, scribens Ciceroni, Fam. IX. 9. *Illi non posse contingere, ut honeste effugere possit, pulso Italia, amissis Hispaniis, capto exercitu veterano,* circumvallato *nunc denique.*

UNDE EMERGI NON POTEST.] Vide ad And. III. 3. 30.

5. VIS, EGESTAS, INJUSTITIA, SOLITUDO, INFAMIA.] Haec sunt illa mala. Pacuvius, Periboea: *metus, moeror, egestas,*
Senium, exiliumque, atque senectus. 8. Fi-

So. Me miseram! quidnam est, quod sic video timidum, et properantem Getam?

Ge. Quem neque fides, neque jusjurandum, neque illum misericordia

DONATUS.

rus de homine, SECULUM accusat prius: ut, *o tempora! o mores!* Et e contrario, secula in omnibus rebus laudantur: ut, *quae te tam laeta tulerunt Secula?* O SCELERA! O GENERA SACRILEGA! O HOMINEM IMPURUM!] Moris est nimis dolentibus, incusare alia ex aliis. *Virgil.*

Quum, complexa sui corpus miserabile gnati,
Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Et: *Quem non incusavi amens hominumque Deûmque?*
O HOMINEM IMPURUM!] Aeschinum scilicet. Et hoc ἠθικῶς. nam semper ultimum ponimus eum, cui maxime irascimur. Ut in Andria, post accusatum socerum et vituperatam sponsam, *Nam quid ego dicam de patre?* Et in Phormione, *Itane tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?* Et post multa: *O facinus audax! o Geta monitor!* Unde ille, *Vix tandem*, inquit. 7. VIDEO TIMIDUM, ET PROPERANTEM GETAM?] TIMIDUM, perturbatum. Non enim timet, sed dolet. Sic *Plautus* in Bacchidibus,

Nam ut ex navi vecta es, credo timida es.

8. QUEM NEQUE FIDES, NEQUE JUSJURANDUM.] Ordo est, *Hominem impurum, quem neque fides, neque jusjurandum.* Et saepe repetitum NEQUE, exaggerat crimen admissum. QUEM NEQUE FIDES.] Quia promisit. NEQUE JUSJURANDUM.] Quia juravit. NEQUE ILLUM MISERICORDIA.] Quia vim intulit. NEQUE ILLUM.] Secundum παρέλκον; nam abundat ILLUM: ut; *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.* Et ejus videlicet MISERICORDIA quam amavit, NEQUE REPRESSIT, ne auderet: NEQUE REFLEXIT, ne faceret. Et sic hoc dictum est, ut a *Virgilio*, *Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?*

Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?

Ut si non potuit reprimi ne faceret, saltem ut in peccan-

COMMENTARIUS.

8. FIDES.] Data puellae de futuris nuptiis. Ita infra, III. 4. 27.
ILLUM.] Πλεονάζει hoc pronomen vel post ipsum substantivum, vel post pronomen *Qui.* Ita mox versu 17. et infra III. 3. 4. Neque aliter Scriptores Sacri.

 12. AR-

Repressit, neque reflexit: neque quod partus instabat prope;
Cui miserae indigne per vim vitium obtulerat. *So.* Non intelligo
Satis, quae loquatur. *Ca.* Propius, obsecro, accedamus, Sostrata. *Ge.* Ah,
Me miserum! vix sum compos animi: ita ardeo iracundia.
Nihil est quod malim, quam illam totam familiam mihi dari obviam,
Ut ego iram hanc in eos evomam omnem; dum aegritudo haec est recens.

D O N A T U S.

do esset mitior, debuit commoveri. sed melius, quod supra. 9. NEQUE QUOD PARTUS INSTABAT PROPE.] Αὐξητικῶς addidit non tantum mariti, sed etiam patris scelus. 10. CUI MISERAE.] Deest *ei.* INDIGNE.] Impie, crudeliter. ut *Virgil.* *quae causa indigna serenos Foedavit vultus?* NON INTELLIGO SATIS, QUAE LOQUATUR.] Ad hoc Sostrata ignorans inducitur, ut malo nuntio repente feriatur. Et quia oportuit ipsam priorem loqui, praesens loquitur. Quia autem non est perdenda tam suavis ἠθοποιΐα dolentis ad irascentem: idcirco non audit, ne ob illam rem Geta conservus loqui desinat. 11. SATIS, QUAE LOQUATUR.] Adhuc non audiente Geta loquitur. Idcirco nec audit eum satis, nec videtur ab eo Sostrata.

12. VIX SUM COMPOS ANIMI.] Aut VIX, tandem: aut VIX, non. Ut *Lucilius,* *Carcer vix carcere dignus.* COMPOS ANIMI.] Id est, competentis animi, vel sani animi. cui contrarium est, *Impos animi.* *Sallustius, Neque animo, neque lingua satis compotem.* quum de amente Septimio loqueretur. Alii, *Compotem animi*, compositum animo intelligunt. 13 QUAM ILLAM TOTAM FAMILIAM.] Hic nunc tam culpa familiae, quam scelus Aeschini ostenditur, propter quem omnes cruciandi sunt. 14. IRAM HANC.] HANC interdum pro qualitate, interdum

C O M M E N T A R I U S.

12. ARDEO IRACUNDIA.] Ita Heaut. V. 1. 48. Plautus Pseud. I. 2. 67. *Ira incendor.*

14. IRAM HANC IN EOS EVOMAM OMNEM.] Ita infra, III. 4. 65. Hec.

Satis mihi id habeam supplicii, dum illos ulciscar modo.
Seni animam primum extinguerem ipsi, qui illud produxit scelus.

DONATUS.

pro quantitate accipimus, interdum pro utroque. ut, *tuaque animam hanc effundere dextra?* Et, *Hunc ego te, Euryale, aspicio?* Sed nunc pro utroque, Hanc dixit. ut *Sallustius*, de scriptione Celtiberi ait, *Hunc igitur redarguit Tarquinius.* 15. Satis mihi id habeam supplicii.] Moraliter loquitur: nam fere quando quisquam irascitur, sibi videtur fortis, tanquam qui plus audet. Dum illos ulciscar modo.] Verum est hanc esse vindictam, quae ex recentissimis flagitiis properata sit. *Virgil.* *te, Turne, superbum Caede nova quaerens.* 16. Seni animam primum extinguerem ipsi.] Bene Extinguerem: quia ignis est. *Vigilius: Igneus est illis vigor, et coelestis origo Seminibus.* Et Primum addidit, quod ordinem significat. tunc enim adjicitur, quum multa subjicienda monstrantur: ut cui fracta prius crura brachiaque, * caetera vitia, in Aeschinum totum promovens ostenditur, etiam per

COMMENTARIUS.

65. Hec. III. 5. 65. Cicero, Mil. 29. *Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus libentius* haec in illum evomere *videar, quam verius.* Id Graecis est ἐμέσαι τὸν πονηρὸν χολῆς θυμόν.

Dum aegritudo haec est recens.] Cicero, Fam. X. 23. Iracundias *autem harum rerum* recentes *habebant.* Propertius, II. 4. 9. *Nunc est ira recens.*

15. Satis mihi id habeam supplicii.] H. e. Contentus sim hoc supplicio. Ita Phorm. V. 8. 40. Plautus, Mostell. V. 2. 43. *Supplicii habeo satis.*

16. Seni animam primum extinguerem.] Vitam et Animam dixerunt *Lumen* et *flammulam*, quae extingui proprie dicuntur. Virgilius, Aen. IV. 605. *natumque, patremque Cum genere* extinxem. Eadem phrasi Scriptores Sacri utuntur.

Produxit.] H. e. Genuit. Lucilius, Sat. Lib. XXIII.

Ducunt uxores, producunt, *quibus haec faciam*, *liberos.*

Plautus, Bacchid. III. 3. 51. *qui illum* produxit *sibi.* Sed et educare est *producere.* Plautus, Asin. III. 1. 40.

Audientem dicto, mater, produxisti, *filiam.*

Tum autem Syrum impulſorem, vah, quibus illum lacerarem modis!
Sublimem medium arriperem, et capite pronum in terram ſtatuerem,
Ut cerebro diſpergat viam.
Adoleſcenti ipſi eriperem oculos : poſt haec praecipitem darem.

DONATUS.

aliena ſupplicia. 17. SYRUM IMPULSOREM.] Cauſa poenae. VAH, QUIBUS ILLUM LACERAREM MODIS!] Hic voluntas immodica oſtenditur, poenam pro merito repoſcentis. Et nota, quum SYRUM dixerit, addidiſſe nutus de ſupercilio. 18. SUBLIMEM.] Iſta poena. 19. UT CEREBRO DISPERGAT VIAM.] Et cerebrum et via diſpergi poteſt: ideo videtur ambiguum. ut apud *Virgil. enſemque cruore Spumantem, ſparſaſque manus.* Aliter enim dicitur, *Spargite humum foliis.* Aliter, *Sparſerat et latices ſimulatos fontis Averni.* 20. ADOLESCENTI IPSI ERIPEREM OCULOS.] Bene OCULOS, amoris indices, adjutoreſque flagitii. POST HAEC PRAECIPITEM DAREM.] Gravior

COMMENTARIUS.

17. IMPULSOREM.] Vide Eun. V. 6. 28. et ita infra, IV. 2. 21.

LACERAREM.] H. e. Articulatim conciderem. Ita Plautus, Curc. IV. 4. 20. *Jam ego te faciam, ut hic formicae fruſtillatim differant.*

18. SUBLIMEM.] Vide ad And. V. 2. 20.

CAPITE PRONUM IN TERRAM STATUEREM.] Hanc lectionem tuentur eruditi, et poſtulat ſenſus. quanquam in Libris eſt PRIMUM. Imitatus Virgilius, Aen. I. 115. *excutitur*, pronuſ*que magiſter Volvitur* in caput. Catullus, Carm. XVI. 23.

Hunc ego volo de tuo ponte mittere pronum.

Dixit autem CAPITE STATUEREM, uti Plautus, Curc. II. 3. 8.

Quin cadat, quin capite ſiſtat *in via, de ſemita.*

19. UT CEREBRO DISPERGAT VIAM.] Similis locutio eſt Eun. IV. 7. 33. Infra IV. 2. 12. V. 2. 7. Ennius, Fragm. Lib. VI. *telo Transfixit corpus, ſaxo* cere comminuit brum.

Virgilius, Aen. V. 413.

Sanguine cernis adhuc, ſparſo*que infecta* cerebro.

20. ERIPEREM OCULOS.] Aliter Eun. IV. 3. 6. Plautus, Menaechm. V. 7. 22. *Eripe oculum iſti.*

21. RUE-

Caeteros ruerem, agerem, raperem, tunderem, et proſternerem.
Sed ceſſo heram hoc malo impertiri propere? *So.* Revocemus. Geta!
Ge. Hem! quiſquis es; ſine me. *So.* Ego ſum Soſtrata. *Ge.* Ubi ea eſt? te ipſam quaerito:
Te exſpecto: oppido opportune te obtuliſti mihi obviam,
Hera. *So.* Quid eſt? quid trepidas? *Ge.* Hei mihi! *So.* Quid feſtinas, mi Geta?

DONATUS.

poena caecitatis, non providere quo cadas. 21. CAETEROS RUEREM.] *Ruere*, activam vim habet. *Salluſtius* in ſecundo, *Ictu eorum, qui in flumine ruebant, necabantur. Ruere* enim, eſt toto corpore uti ad impellendum: quod faciunt, qui ipſi praecipites alios proſternunt. Unde proprie *ſues ruere* dicuntur. *Virgil. Ipſe ruit, denteſque Sabellicus exacuit ſus.* Et *Horatius: Hanc rabioſa fugit canis, at lutulenta ruit ſus.* AGEREM.] Proſequerer, premerem. *Virgilius: Illa fretus agit ventos.* Id eſt, nimia celeritate perſequitur, et pene occupat, praevenitque. TUNDEREM, ET PROSTERNEREM.] Vide quam fortis ſibi videatur, qui dolet et iraſcitur. 23. EGO SUM SOSTRATA.] Haec ideo inducitur, ut veriſimile ſit ſupra non viſam Soſtratam: quando etiam vix nunc agnoſcitur ab irato. TE IPSAM QUAERITO: TE EXSPECTO: OPPIDO OPPORTUNE.] Incerta diſtinctio, utrum TE EXSPECTO OPPIDO OPPORTUNE, ſit dicendum: an *Exſpectare*, ſit impatienter cupere, et ſine praeſcriptione temporis ſperare, juxta certum tempus. Unde apparet, ad TE EXSPECTO, quia per ſe nimium eſt, non eſſe jungendum OPPIDO.

25. QUID FESTINAS, MI GETA?] *Probus* aſſignat hoc Soſtratae. *Aſper* non vult ad omnia ſervum reſpondere:

COMMENTARIUS.

21. RUERE M.] Explicat Donatus. Cicero, Att. II. 15. *Seu* ruet, *ſeu eriget rempublicam.* Virgilius, Aen. XII. 454. ruet *omnia late.*

23. QUISQUIS ES.] Formula, qua utebantur neſcientes vel neſcire ſe fingentes, cum quo loquerentur. Phorm. I. 4. 19. Virgilius, Aen. I. 391.

Quiſquis es, *haud, credo, inviſus coeleſtibus auras*
Vitales carpis.

26. ANI-

Animam recipe. *Ge.* Prorsus! *So.* Quid istuc prorsus ergo 'st. *Ge.* Perimus!

Actum 'st! *So.* Eloquere ergo, obsecro te, quid sit. *Ge.* Jam! *So.* Quid jam, Geta?

Ge. Aeschinus! *So.* Quid is ergo? *Ge.* Alienus est ab nostra familia. *So.* Hem!

Perii! quare? *Ge.* Amare occepit aliam. *So.* Vae miserae mihi!

DONATUS.

sed nutricem putat hoc loqui. QUID FESTINAS?] Perturbaris. Et commotus dicit PRORSUS, actu commoto, fesso, et anhelanti, ob perturbationem et contentum cursum. 26. ANIMAM RECIPE.] Quod in lectione gestu ostendi minime potuit, id ex verbis Sostratae ostenditur in Geta. Nam ideo dicitur, ANIMAM RECIPE: quia ille prae anhelitu crebriora verba continuare non possit.

27. PERIMUS! ACTUM 'ST!] Jam bina verba junguntur. PERIMUS! ACTUM 'ST!] Verba sunt desperationis. Nam ACTUM 'ST, dicitur in ea re, de qua jam lata sit sententia. ELOQUERE, OBSECRO, QUID SIT.] Bene ELOQUERE. nam conatur tantum, quod nec explicatur, nec intelligitur: cui vitio contraria virtus est *Eloquentia.* Jam plus hic gestu, quam dictu agitur: quia ut supra diximus, et lassus est qui nuntiat: et integratur dolor nuntii, quum apud illam loquitur, ad quam maxime calamitas pertinet: quo dolore, vox plerumque subtrahitur atque singultit: et simul dat signum perditarum rerum. 28. ALIENUS EST AB NOSTRA FAMILIA.] Bene ALIENUS. Geta enim ipsi jam dominus, Sostratae gener, Pamphilae maritus vocabatur. 29. AMARE OCCEPIT ALIAM.] Pejus est AMARE OCCEPIT, quam *Amat.* Nam in eo quod dixit, OCCEPIT, augmenta mali metuenda significat: ut in principiis, quae actum respiciunt, non statim imminutionem inspectant. Et OCCEPIT, magnum facinus dixit. VAE

COMMENTARIUS.

26. ANIMAM RECIPE.] H. e. Respira. Heaut. II. 2. 12. Phorm. V. 6. 22. Plautus, Epid. II. 2. 21. *Recipiam anhelitum.* Florus, II. 3. 1. *Ad recipiendum spiritum.* Livius, II. 50. *Ut respirandi superior locus spatium dedit,* recipiendique *à pavore tanto* animum.

28. ALIENUS EST AB NOSTRA FAMILIA.] Ita versu 40. et Hec. IV. 4. 36.

30. NE-

Ge. Neque id occulte fert: ab Lenone ipsus eripuit palam.
So. Satin' hoc certum 'st? *Ge.* Certum. hisce oculis egomet vidi, Sostrata. *So.* Ah,
Me miseram! quid credas jam? aut cui credas? nostrumne Aeschinum?

D O N A T U S.

MISERAE MIHI!] Mire interponuntur mulieris affectus novo nuntio. 30. AB LENONE IPSUS ERIPUIT PALAM.] Sic nuntiat, ut ultima pejora sint. Et his argumentis vult probare, quod immodice amet Aeschinus, qui plus quam virginem, id ipsum quod pudor nec hortatur, nec consulit, amat. Quis autem magis potuit inpudens esse, quam qui post honestum amorem, AB LENONE amet? Hoc etenim significat *meretricem.* Ergo non honestum, sed AB LENONE: non per alium, sed IPSUS: nec emit, aut abduxit, sed ob impatientiam valde amantis ERIPUIT. neque id OCCULTE, ut qui celaret factum, tanquam satisfacturus uxori videretur: sed PALAM. 31. SATIN' HOC CERTO?] Magnis malis non statim creditur. Hoc ergo ex dolore dixit, quod stupet audiens: non quia non habet fidem. HISCE OCULIS.] Ἰδιωτισμὸς asseverantis. AH!] Interjectio est flentis. 32. ME MISERAM!] Mira affectio. nam lachrymae non sinunt finire sensum. QUID CREDAS JAM? AUT CUI CREDAS?] Fides, aut personae qualitate servatur, si gravis persona est, cui creditur: aut ipsius rei qualitate, si ea res creditur, in qua fallere, cui creditur, aut non potest, aut non debet. Hic ergo mire in utroque jam fidem dixit nullam esse, et in per-

C O M M E N T A R I U S.

30. NEQUE ID OCCULTE FERT.] H. e. Neque occulte habet. non celat. Cicero, Cluent. 19. *Neque id* obscure ferebat; *nec dissimulare ullo modo poterat.* Contra non dissimulare est *prae se ferre.* Cicero, Arch. 11. *Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed* prae nobis ferendum.

31. HISCE OCULIS EGOMET VIDI.] Ita Heaut. III. 3. 3. Plautus, II. 3. 19. *egomet duobus hisce oculis meis vidi.*

32. QUID CREDAS JAM? AUT CUI CREDAS?] Idem aliter dixit Heaut. II. 3. 15. Plautus, Bacchid. III. 3. 87.

Satin' ut quem tu habeas fidelem tibi, aut quoi credas, nescias.

Noſtrarum vitam omnium? in quo noſtrae ſpes, omneſque opes ſitae
Erant: qui ſine hac jurabat ſe unum numquam victurum diem:
Qui ſe in ſui gremio poſiturum puerum dicebat patris;

DONATUS.

ſona, et in re. Quod *Virgilius* tranſtulit, breviuſque dixit, *Nuſquam tuta fides.* Hoc eſt, nec in re, nec in perſona. Et hic ipſe in Heautont. *Prô Juppiter! ubinam eſt fides?* NOSTRUMNE AESCHINUM? NOSTRARUM VITAM OMNIUM?] Ἐλλειπτικῶς omnia: quia fletus impedit verba. Deeſt autem, *Hoc feciſſe*, vel quid tale. 33. SITAE ERANT.] SITAE; poſitae. nam *ſitum* eſt quidquid in loco ſuo poſitum non evertitur. 35. POSITURUM PUERUM.] PUERUM dixit, ſi puer naſceretur: non quia divinabat. Ad votum ergo cupientis retulit PUERUM; non quia neceſſe eſſet marem naſci. Et haec omnia, magno ſtupore dicuntur, ad exaggerandam perfidiam illius cui creditur,

COMMENTARIUS.

33. VITAM.] H e. Cujus opera nunc vivimus. Supra, II. 3. 8. Quo ſenſu et paraſiti patronos *vitam* ſuam vocabant. Plaut. Stich. II. 2. 47. Et *vitae* appellatio erat in blanditiis amatoriis. Plautus, Stich. IV. 2. 6. *O mea* vita, *ô mea voluptas, ſalve.*

IN QUO NOSTRAE SPES, OMNESQUE OPES SITAE ERANT.] Ita plane Phorm. III. 1. 6. Et Comicum eſt SPES et OPES jungere. Plautus, Amph. V. 1. 1.

Spes atque opes *vitae meae jacent ſepultae in pectore.*

Et Seneca, Epiſt. 48. *In te ſpes opeſque ſunt.*

34. NUMQUAM VICTURUM.] Ita Plautus, Pſeud. I. 1. 92.

Profecto nullo pacto poſſum vivere,
Si illa à me abalienatur, atque abducitur.

35. QUI SE IN SUI GREMIO POSITURUM PUERUM DICEBAT PATRIS.] Senſus eſt: *Qui dicebat, ſe poſiturum puerum recens natum in gremio patris ſui, atque ita obſecraturum, et patris miſericordiam imploraturum, ut ex qua ſuſcepiſſet hunc puerum, hanc ſibi liceret uxorem ducere.* Ennius, Iphigenia: *neque unquam tuum*

In gremium *extollas liberorum ex te genus.*

Eundem ritum reſpexit Claudianus in Rufin. I. 92.

quem prima mea de matre cadentem Suſcepi gremio.

Suetonius, Aug. 34. *Accitos Germanici liberos, receptoſque partim ad ſe, partim* in patris gremium, *oſtentavit.* Vide porro Comment. majorem.

42. IN

Ita obsecraturum, ut liceret sibi hanc uxorem ducere.
Ge. Hera, lacrumas mitte: ac potius, quod ad hanc rem opus est, porro consule.
Patiamurne, an narremus cuipiam? *Ca.* Au! mi homo, sanusne es?
An hoc proferendum tibi videtur usquam esse? *Ge.* Mihi quidem non placet.
Jam primum, illum alieno animo a nobis esse, res ipsa indicat.
Nunc si hoc palam proferimus, ille inficias ibit, sat scio.
Tua fama, et gnatae vita, in dubium veniet. tum si maxime
Fateatur, quum amet aliam, non est utile hanc illi dari.
Quapropter quoquo pacto tacito est opus. *So.* Ah! minime gentium:
Non faciam. *Ge.* Quid agis? *So.* Proferam. *Ge.* Hem! mea Sostrata, vide, quam rem agas.

D O N A T U S.

et dolorem eorum qui crediderunt. 37. Hera, lacrumas mitte: ac potius, quod ad hanc rem opus est.] Hinc *Virgil.* *Non lachrymis hoc tempus, ait Saturnia Juno.* Sentit autem, non lachrymis agendum, ubi consilio opus est. Porro consule.] Porro, in reliquum, deinde, vel in futurum. Porro enim, ordinis et temporis adverbium est, non conjunctio. 38. Au! mi homo, sanusne es? Hoc ex persona nutricis legendum est. Illa enim dissimulandam rem putat. Mi, pro *meus.* 42. Tua fama, et gnatae vita.] Tibi enim crimini erit, vitiatam esse filiam: illi etiam oberit. Et utrum *Vitam*, salutem dicit? In dubium.] In periculum. 43. Fateatur.] Vitiasse filiam. Et complexio est δίπλευρος oratoria, in qua utrum senseris, contrarium tollis: cogiturque * quod ex altera parte sit, hoc est, tacere.

44. Quapropter quoquo pacto.] Congrue et pro persona, et pro muliere hoc dictum est: eamque in malis constantem esse demonstratur. 45. Non faciam.] Non

C O M M E N T A R I U S.

42. In dubium veniet.] H. e. Periclitabitur. And. II. 2. 10. Supra, II. 2. 35.

So. Pejore res loco non poteſt eſſe, quam in quo nunc ſita eſt.
Primum indotata eſt: tum praeterea, quae ſecunda ei dos erat,
Periit: pro virgine dari nuptum non poteſt. hoc reliquum eſt,
Sin inficias ibit, teſtis mecum eſt annulus, quem amiſerat.

DONATUS.

FACIAM, dixit, pro *Non tacebo*: quaſi *Tacere*, aliquam actionem habeat. ſed moralis ſignificatio eſt, et communis omnibus: ſicut *advocatum* dicimus *male feciſſe*, quum tacuerit. 46. PEJORE RES LOCO NON POTEST ESSE.] Satis argute inter Getam et Soſtratam ſententias ex perturbatione facit nutare. QUAM IN QUO NUNC SITA EST.] Cauſa nihil timendi. 47. PRIMUM INDOTATA EST.] Ratio ſubjecta eſt cauſae: et *indotatam*, pauperem modo dicit. TUM PRAETEREA, QUAE SECUNDA EI DOS ERAT.] Videlicet, PRO VIRGINE DARI NUPTUM. Et incerta diſtinctio eſt: etenim erat bis ſubaudiendum, PRO VIRGINE DARI NUPTUM. 48. NON POTEST] Jungendum, DARI NUPTUM. Et PRO VIRGINE: id eſt, virgo: ut, *Nunc plane eſt pro nova*, id eſt, nova. Aut, *Nec virgo*, *nec* PRO VIRGINE *nubere poteſt*. non virgo: quia vitiata eſt. nec *pro virgine*: quia res diffamata eſt. 49. SI INFICIAS IBIT.] Si negabit. TESTIS MECUM EST ANNULUS.] Locutio haec

COMMENTARIUS.

46. PEJORE LOCO.] H. e. Statu et conditione. Heaut. II. 3 118.

47. SECUNDA DOS.] Intelligit Virginitatem et illibatam pudicitiam. Ita Alcumena apud Plautum, Amph. II. 2. 209.

Non ego illam mihi dotem *eſſe duco*, *quae* dos *dicitur*,
Sed pudicitiam, *et pudorem*, *et ſedatum cupidinem.*

Sed et formam in magna dotis parte exiſtimabant. Ovidius, Metam. XI. 301. *quae* dotatiſſima forma, *Mille procis placuit.* Ad eundem modum Clementia Imperatorum *dos prima* dicitur à Fl. Vopiſco, in Aurel. c. 44.

48. PRO VIRGINE DARI NUPTUM NON POTEST.] Plautus, Aul. II. 2. 14. *Virginem habeo grandem*, *dote caſſam*, *atque illocabilem*;
Neque eam queo locare cuipiam.

49. TESTIS MECUM EST ANNULUS.] Senſus eſt, *Annulus eſt tenens me*, *teſtis*, *Pamphilam ab Aeſchino eſſe violatam.* Errat Donatus;

Poſtremo, quando ego conſcia mihi ſum, a me culpam eſſe hanc procul:
Neque pretium, neque rem ullam interceſſiſſe, illâ aut me indignam, Geta,
Experiar. *Ge.* Quid iſtuc? accedo, ut melius dicas. *So.* Tu, quantum potes,

DONATUS.

ſic capienda eſt: hoc eſt, *annulus pro me teſtis.* Vel ſic, *Annulus et ego teſtes ſumus.* Sed melius quod ſupra.

50. Postremo, quando ego conscia mihi sum.] Quando, pro quoniam; vel Quando, pro Quandoquidem.

51. Neque rem ullam.] Hoc eſt, internuntium, pactum clam, aut promiſſum. Et bene totum execrative dixit: ut alii facinora abhorreant. Illa.] Filia ſcilicet.

52. Experiar.] Apud judices agam. Quid istuc?] Verbum eſt aegre conſentientis: quaſi qui dicat, *Quid hic reſiſtam?* Accedo, ut melius dicas.] Id eſt, ut conſentiam, velut qui melius poſſim dicere. Quantum potes, abi.] Deeſt *Cito:* ut ſit, *Quantum potes, cito abi.*

COMMENTARIUS.

tus; qui tamen Eun. III. 3. 9. Mecum recte explicat per *pene: me,* dicitur autem annulus testis, uti *res auctor* apud Plautum, Trin. I. 2. 70. *Id ita eſſe ut credas,* rem *tibi* auctorem *dabo.*

50. Quando.] H. e. Quoniam. Ita infra III. 3. 81. Virgilius, Aen. I. 261. Quando *haec te cura remordet.*

A me culpam hanc esse procul.] Ita Plautus, Trin. I. 2. 42.
culpam ut ab ſe ſegregent.
Phaed. I. 10. 5. *Negabat illa, ſe eſſe culpae proximam.*
Ad quem locum vide quae notavit Cl. Burmannus.

51. Pretium.] Si enim *pretium* meretricibus pro nocte dari ſolitum interceſſiſſet, jam ſpes omnis aliquando nubendi decolaverat Pamphilae. Ovidius, Amor. I. 10. 47.
Parcite, formoſae, pretium *pro nocte paciſci.*

52. Experiar.] H. e. Judicio contendam. In jus jubebo ire. Plautus, Moſtell. V. 1. 41. Experiar, *ut opinor: certum eſt.* Cicero, Fam. XIII. 65. *Non me praeterit, nos eam rem Epheſi expertos eſſe; neque ab Epheſiis ullo modo impetrare potuiſſe.*

Accedo, ut melius dicas.] Senſus videtur eſſe: *Accedo ad tuam ſententiam, ut bona verba loquaris.* Quia illud experiar cum ſtomacho dictum erat. Tacitus, Germ. 4. *Ipſe eorum opinionibus accedo.*

Abi, atque Hegioni cognato hujus rem omnem narrato ordine:
Nam is noſtro Simulo fuit ſummus; et nos coluit maxume.
Ge. Nam hercle alius nemo reſpicit nos. *So.* Propera tu, mea Canthara,
Curre: obſtetricem arceſſe: ut, cum opus ſit, ne in mora nobis ſiet.

DONATUS.

53. ATQUE HEGIONI.] Apud *Menandrum* Soſtratae frater inducitur. HUJUS.] Filiae ſuae ſcilicet. 54. SIMULO.] Nomen patris puellae: diminutivum a *Simo*, vel *Simone*. Et nota nomen in Palliata Fabula Latine diminutivum. SIMULO FUIT SUMMUS.] SUMMUS, an ad cognatum, an ad amicum refertur? an abſolute ponitur, ut in Eunucho? *Plurima ſalute Parmenonem ſummum ſuum impertit Gnatho.* ET NOS COLUIT MAXUME.] Et miſerabilius COLUIT dictum eſt; quam ſi diceret, *Colit. Virgil.*

Per caput hoc juro, per quod pater ante ſolebat.

Colere enim, et majoribus et minoribus convenit. Ut, *Poſthabita coluiſſe Samo.* 55. NOS.] Monoſyllabo finit, vultuoſam exprimens pronuntiationem. TU, MEA CANTHARA.] Triſtis ac ſeriae foeminae blandimentum eſt MEA potius, quam pronomen poſſeſſivum. Deeſt enim *Chara*, vel quid tale: quo addito, pronomen ſtaret MEA.

56. CURRE.] Mire dictum eſt ancillae, CURRE. UT, QUUM OPUS SIT.] Id eſt, quum adeſſe coeperit partus. NE IN MORA NOBIS SIET.] Locutio qualis ſupra.

COMMENTARIUS.

53. REM OMNEM NARRATO ORDINE.] Ita mox infra, III. 3. 10.

55. NEMO RESPICIT NOS.] Ita infra V. 8. 9. Reſpicit vero potentior humiliorem. Plautus, Bacchid. IV. 2. 24. *Deus* reſpiciet, *nos aliquis.* Martialis, X. 10. 5.

Qui me reſpiciet, *Dominum Regemque vocabo.*

56. NE IN MORA NOBIS SIET.] Ita And. II. 5. 13. III. 1. 9. Plautus, Trin. II. 2. 2. *neque tibi ero in mora.*

ACTUS

ACTUS TERTII SCENA TERTIA.

Demea. Syrus.

De. Disperii! Ctesiphonem audivi filium
Una adfuisse in raptione cum Aeschino.
Id misero restat mihi mali, si illum potest,
Qui alicui rei est, etiam eum ad nequitiam abducere.

DONATUS.

1. Disperii! Ctesiphonem audivi filium.] *Hic ostenditur quod severi homines, ac recti et honesti tenaces, vel ridiculi sunt, vel odio habentur quoquo accesserint. Magno autem affectu, et quasi exclamantis addidit* Filium: *quasi causam redderet cur dixerat* Disperii! 2. Una adfuisse in raptione cum Aeschino.] Οἰκονομία, in qua ostenditur, quantum commovebitur Demea ipsa re comperta, quum ex parva rei suspicione tantum se afficiat. *Raptio* autem ad personam refertur, *Rapina* ad rem, *Raptus* ad stuprum, si volumus proprie loqui. 3. Id misero restat.] Bene Restat: tanquam jam summum malum sit, Aeschinum esse corruptum. Et, Misero mihi: quasi qui nihil nesciat, nihil curante Micione. Si illum potest.] Non dubitat velle: et ideo dicit, Potest. 4. Qui alicui rei est.] Recte. de hoc enim supra dixit, *Non fratrem rei dare operam videt, ruri esse parcum, ac sobrium?* Etiam eum ad nequitiam abducere.] Quasi invitum dixit, non *Vocare*, sed Abducere. *Ducimus* enim volentes: sed *abducimus* invitos. *Nequitia* autem proprie libidinosa inertia dicta est: quod *nihil queat*, nullique rei apta sit. Unde et *nugae*, quod *nihil*

COMMENTARIUS.

4. Qui alicui rei est.] Subaudi, aptus natus, idoneus. Eadem constructione dixit Plautus, Stich. V. 4. 38.

Nolo ego nos pro summo bibere; nulli rei erimus postea.

Etiam eum.] Πλεονάζει τὸ eum. Vide supra III. 2. 17.

Ad nequitiam abducere.] H. e. Corrumpere. quod barbare dicunt *seducere*. Plautus, Bacchid. I. 2. 4.

Videtur posse hic ad nequitiam adducier,

Ubi ego illum quaeram? credo abductum in ganeum
Aliquo: persuasit ille impurus, sat scio.
Sed eccum Syrum ire video! hinc scibo jam, ubi siet:
Atque hercle hic de grege illo est: si me senserit
Eum quaeritare, numquam dicet carnufex.
Non ostendam me id velle. *Sy.* Omnem rem modo seni,

DONATUS.

agant, vel a non agendo. 5. CREDO ABDUCTUM.] Non *iisse*, sed ABDUCTUM esse: quasi adhuc culpa non sit illius. IN GANEUM ALIQUO.] Veteres GANEUM, meretricum tabernam dixerunt, ἀπὸ τοῦ γᾶς, τοῦτ' ἔστι, τῆς γῆς, quod ipsa sit in *terra*, non ut coenacula superius. Unde et *taberna*, quasi *trabena*, a validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt. 6. PERSUASIT ILLE IMPURUS.] *Suademus* facilia, *Persuademus* difficilia. Et *suadere* facientis est, *Persuadere* perficientis. IMPURUS autem pro improbo ponitur apud Terentium. Et hic quoque excusata voluntas est Ctesiphonis, cui a majore fratre et improbo ingesta sit persuasione nequitia. 7. SED ECCUM SYRUM IRE VIDEO.] IRE, et *abire*, et *venire* significat. IRE VIDEO!] IRE, pro *venire*: ut, *Nec vero Aeacidem me sum laetatus euntem Accepisse lacu.*

8. ATQUE HERCLE HIC DE GREGE ILLO EST.] Figura ἐπανάληψις, *de grege illo est.* *Ordo* vel bonorum, vel malorum dicitur, et gravium; ut *Equester ordo*, *senatorius ordo.* GREX vel bonorum, vel malorum est, et levium. ut *Cicero*, *In his bonis gregibus omnes aleatores*, *omnes impuri impudicique versantur.* 9. QUAERITARE.] Instanter quaerere. CARNUFEX.] Pro *ganeo* positum est. 10. NON OSTENDAM ME ID VELLE.] Scilicet, scire ubi sit.

COMMENTARIUS.

5. CREDO ABDUCTUM IN GANEUM.] Quid GANEUM sit, explicat Donatus. Ita Plautus, Menaechm. V. 1. 3.

Immersit aliquo, credo, in ganeum.

7. HINC.] Id est, Ex hoc. Adverbium pro Relativo. Vide Eun. III. 5. 36.

8. DE GREGE ILLO.] Intelligit sodalitium. Ita Eun. V. 9. 54. Et per contemtum de grege impurorum loquitur. Ita Horatius, Epist. I. 4. 16. *Epicuri de* grege *porcum.*

11. Quo

Quo pacto haberet, enarramus ordine:
Nihil vidi quidquam laetius. *De.* Prô Juppiter!
Hominis ſtultitiam. *Sy.* Collaudavit filium:
Mihi, qui id dediſſem conſilium, egit gratias.
De. Diſrumpor. *Sy.* Argentum adnumeravit ilico:
Dedit praeterea in ſumtum, dimidium minae:
Id diſtributum ſane eſt ex ſententia. *De.* Hem!

DONATUS.

11. QUO PACTO SE HABERET, ENARRAMUS ORDINE.] Hoc recte: quia dixerat Micioni, *Niſi quidquid eſt, volo ſcire, atque hominem convenire, ſi apud forum eſt.* Et ENARRAMUS, pro *enarravimus.* ut, *Omnis humo ſumat Neptunia Troja.* Et ORDINE bene: quia ſimpliciter fatetur. Fallax autem et captioſa narratio eſt, quod timemus fateri. 12. NIHIL VIDI QUIDQUAM LAETIUS.] Quartum παρέλκον. 13. HOMINIS STULTITIAM.] Scilicet quia laetatur, ignorans ubi Aeſchinus ſit. COLLAUDAVIT FILIUM.] Plus additum eſt. non enim ſolum non *Accuſavit*, ſed et COLLAUDAVIT. 15. DISRUMPOR.] Mire: his enim verbis commovetur, COLLAUDAVIT et EGIT GRATIAS. Et vide αὔξησιν ſtomachi reſervatam. ARGENTUM ADNUMERAVIT ILLICO.] Contra illud eſt, *Cur tu his rebus ſumtum ſuggeris?* Et non ſolum inquit, ADNUMERAVIT: ſed quod pejus eſt, ILICO. 17. ID DISTRIBUTUM.] DISTRIBUTUM, in diverſa tributum: id eſt, diſpar-

COMMENTARIUS.

11. QUO PACTO HABERET.] Uti res eſt, ita *habere*, et *ſe habere* dicitur. Eadem locutio ad valetudinem refertur. Lucilius, apud Gell. XVIII. 8.

Quo me habeam *pacto, tamen etſi haud quaeri', docebo.*

15. DISRUMPOR.] Prae iracundia nimirum, indignatione, dolore. Ita Plautus, Bacchid. IV. 2. 21. Diruptum *velim.* Cicero, Att. VII. 12. *Non deterreor periculo, ſed* diſrumpor *dolore.*

ARGENTUM ADNUMERAVIT ILICO.] Intelligit viginti minas, lenoni pro fidicina dandas. Ita Plautus, Merc. I. 1. 88.

Talentum argenti ipſus ſua adnumerat *manu.*

16. DEDIT IN SUMTUM.] Ita Cicero, Fam. IX. 20. *Sed ad illam tuam lautitiam, cum* in ſumtum habebas.

17. EX SENTENTIA.] Ex voto. Vide Heaut. IV. 3. 5.

Huic mandes, si quid recte curatum velis.
Sy. Hem! Demea, haud adspexeram te. quid agitur?
De. Quid agatur! vostram nequeo mirari satis
Rationem. *Sy*. Est hercle inepta, ne dicam dolo,
Atque absurda. pisces ceteros purga, Dromo:
Congrum istum maximum in aqua sinito ludere

DONATUS.

titum per pulmentaria. 18. HUIC MANDES, SI QUID RECTE CURATUM VELIS.] Εἰρωνεία est majoris stomachi: quia ille dixit, EX SENTENTIA DISTRIBUTUM: id est, ut indicat Demea, dilapidatum. Sic alibi, *Bone custos, salve, columen vero familiae*. 19. EHEM DEMEA.] EHEM, interjectio est commoti, et quasi perculsi re subita et nova. QUID AGITUR?] Blandientis est, non interrogantis. ut alibi: *O noster, quid fit? quid agitur?* 20. NEQUEO MIRARI SATIS RATIONEM.] Mira sunt etiam illa, quae vehementer prava sunt. Et ideo MIRARI, pro horrere et reprehendere positum est. Et RATIONEM ἰδιωτικῶς dixit malam: quum non sit ratio nisi bona. sed sic loquitur populus. 21. EST HERCLE INEPTA.] Hoc ad senem. NE DICAM DOLO.] Ne mentiar, id est, ex contrario dicere videar: sed ut sedulo dicam. 22. ATQUE ABSURDA.] *Ineptum*, est stultum tantum: *Absurdum*, quod et stultum est, et in ipsa stultitia diversum, et quasi repugnans sibi. Sic ergo locutus est, ut videatur *ineptam* rationem ad Aeschinum referre: *absurdam* ad Micionem, quem jam fieri stultum, contrarium senectuti est. 23. CONGRUM

COMMENTARIUS.

18. HUIC MANDES, SI QUID RECTE CURATUM VELIS.] Ita Phorm. IV. 4. 8. Plautus, Asin. I. 1. 107.

Eidem homini, si quid recte curatum velis, *Mandes.*

20. RATIONEM.] H. e. Agendi modum. Infra V. 3. 26. Plautus, Merc. I. 1. 56. Rationem *pessumam esse.*

21. NE DICAM DOLO.] Explicat Donatus. Ita Plautus, Menaechm. II. 1. 3. *Non dicam dolo.* Et alibi saepius. Idem eodem sensu, Casin. Prol. 38. *Ne quid mentiar.* Cicero, Fam. III. 9. *Id mihi*, ne mentiar, *gratum est.*

22. PISCES CETEROS PURGA.] H. e. Desquama. exentera. Haec autem Syrus ad conservos aversus dicit, quia animus ei est in patinis. unde Demeam non nisi παρέργως adloquitur.

23. CONGRUM SINITO LUDERE.] Ita Cicero, Carmine Arateo, 328. *Exin squamigeri serpentes* ludere *pisces.*
Virgilius, Aen. V. 594. *Del-*

Pauliſper: ubi ego venero, exoſſabitur:
Prius nolo. *De.* Haeccine flagitia! *Sy.* Mihi quidem non placent.
Et clamo ſaepe: Salſamenta haec, Stephanio,

DONATUS.

ISTUM MAXIMUM.] Διαστολή: quia erant alii, non maximi. ut e contrario, *Argitiſque minor*, quia eſt et major. Nam ISTUM quod ait, δεικτικόν eſt. videtur enim oſtendere digitio, quem dicat. IN AQUA SINITO LUDERE PAULISPER.] Sic oſtenditur bene obſonaſſe, qui vivos adtulit piſces: nam non ludit piſcis, niſi vivus. 25. PRIUS NOLO.] Superbe, et pro auctoritate: non dixit *Non oportet*, ſed NOLO. ſubauditur, *purgari eum.* Et nihil ex mora corruptelae acceſſurum piſci ex eo oſtendit, quod ait LUDERE, hoc eſt vivere, et non laeſum vivere. non enim dixit, *Natare:* quod etiam poſſunt languidi piſces. Ipſe inſuper planum facit, quid ſit PURGA, dicendo EXOSSABITUR. PURGA igitur, *exoſſa* ſignificat: non ut quidam putant, EXOSSABITUR, *comedetur.* MIHI QUIDEM NON PLACENT.] Plus hoc ad ſenem. Et vide quam totum ſuperbe, et confidenter dixerit ob amicitiam omnium dominorum, excepto uno Demea, quem tantum prae illis contemnit. 26. SALSAMENTA.] Hoc ad diſcipulum. SALSAMENTA, aut ſalſi piſces ſunt, aut laridum. SALSAMENTA HAEC, STEPHANIO.] In tota Comoedia opera danda eſt, ut ſtomachetur Demea: excepto quod ſe ipſe in fine commutat. Haec ergo cauſa eſt, quare Syrus quoque illi objicitur, magnifice inferens ſe ut luxurioſum licentemque ſervum: praeſertim qui adoleſcentum pae-

COMMENTARIUS.

Delphinum ſimiles, qui per maria humida nando
Carpathium Lybicumque ſecant, ludunt*que per undas.*

Et ita Scriptores Sacri. vide Pſalm. CIV. 26. Hiobi cap. XL. 15.

24. EXOSSABITUR.] Ita Plautus, Aul. II. 9. 1.

Dromo, deſquama piſces. tu Machaerio
Congrum, muraenam exdorſua, quantum potes,
Atque omnia dum abſum hinc, exoſſata *fac ſient.*

Sed Amph. I. 2. 162. ad pugnos et verbera tranſtulit:

ME. Exoſſatum *os eſſe oportet, quem probe percuſſeris.*
SO. *Mirum ni hic me quaſi muraenam* exoſſare *cogitat.*
Ultro iſthunc, qui exoſſat *homines.*

26. SALSAMENTA HAEC MACERENTUR.] Proprie. Plautus, Poen. I. 2.

Fac macerentur pulchre! *De.* Di vostram fidem!
Utrum studione id sibi habet, an laudi putat
Fore, si perdiderit gnatum? vae misero mihi!
Videre videor jam diem illum, quum hinc egens
Profugiet aliquo militatum. *Sy.* O Demea!
Istuc est sapere, non, quod ante pedes modo 'st
Videre, sed etiam illa, quae futura sunt,
Prospicere. *De.* Quid? istaec jam penes vos psaltria 'st?

DONATUS.

dagogus fuerit. 28. UTRUM STUDIONE.] Aut ordo est, UTRUMNE. aut est παρέλκον tertium. aut vero per ἔλλειψιν accipitur: quasi dicat, *utrum est?* aut, *utrum verum est?* quod qui accipit, UTRUM subdistinguat, et separet a sequentibus necesse est. UTRUM STUDIONE.] Aut UTRUM supervacuum est, aut NE: aut certe τμῆσις figura est, pro, Utrumne studio id sibi habet, si sciens laedit filium? LAUDI PUTAT.] Quia decipit. 29. SI PERDIDERIT GNATUM?] Et magno affectu, non dixit Aeschinum: et mire, non addidit, cujus GNATUM. VAE MISERO MIHI!] Hoc est, quod supra dixit, *Aegre est: alienus non sum.*

30. VIDERE VIDEOR JAM DIEM ILLUM.] ILLUM dixit, quasi quendam tristem ac funestum. 32. QUOD ANTE PEDES MODO 'ST VIDERE.] Hoc sumpsit Poëta de illo in physicum pervulgato ancillae dicto, *Quod est ante pedes, non videt: coeli scrutatur plagas.* 33. SED ETIAM ILLA, QUAE FUTURA SUNT.] Magis ridicula est assentatio, si quis maxime laudetur, quibus maxime caret. 34. ISTAEC JAM PENES VOS PSALTRIA 'ST?] Dicendo ISTAEC, ostendit

COMMENTARIUS.

I. 2. 31. *Soror, cogita amabo, item nos perhiberi,*
Quasi salsa muriatica *esse autumantur,*
Sine omni lepore, et sine suavitate;
Nisi multa aqua usque et diu macerantur.

30. VIDERE DIEM.] Ita Hec. IV. 4. 29. Cicero, Fam. XIV. 1. *Quem* diem *si* videro. Evang. Joh. VIII. 56. Sed et *videre diem* notat vivere. Ovidius, Trist. V. 5. 44. *Sive* diem videat, *sive tegatur humo.*

32. ANTE PEDES.] H. e. Praesens. ἐν τοῖς ποσὶν κείμενον. Cicero, Div. II. 13. Quod est ante pedes, *nemo spectat: coeli scrutantur plagas.* Ita rem praesentem ἐμποδὼν dicunt Graeci.

33. QUAE FUTURA SUNT, PROSPICERE.] Ita Cicero, Mur. 2.

Est

Sy. Ellam intus. *De.* Eho, an domi eſt habiturus?
Sy. Credo, ut eſt
Dementia. *De.* Haeccine fieri! *Sy.* Inepta lenitas
Patris, et facilitas prava. *De.* Fratris me quidem
Pudet, pigetque. *Sy.* Nimium inter vos, Demea, ac
Non, quia ades praeſens, dico hoc, pernimium intereſt.

DONATUS.

jamdudum ſe hac indignari. 35. ELLAM INTUS.] Ut, *Ellum confidens, catus.* AN DOMI EST HABITURUS?] Proprie: quia *haberi uxor* dicitur, et *haberi mulier*, quum coit. CREDO, UT EST DEMENTIA.] Sic et in Eunucho, *Eam ſe intendit eſſe, ut eſt audacia.* Et nominativus caſus eſſe poteſt, et ſeptimus. Si ſeptimus, *Perditus*, aut quid tale ſubaudimus. Sed melius nominativum accipimus caſum. 36. INEPTA LENITAS PATRIS, ET FACILITAS PRAVA.] LENITAS, ad permittendum: FACILITAS, ad ignoſcendum. ſic quidam. Sed ego *lenitatem* ad Micionem refero, qui haec leniter patitur: *Facilitatem*, ad Aeſchinum, cui haec per licentiam facilitas datur. *Pravum* autem eſt, quod et ipſum laedit facientem: *Malum*, quod alios tantum. 37. FRATRIS ME QUIDEM PUDET, PIGETQUE.] PUDET, in his quae turpiter facit: PIGET, in his quae cum damno ac malo. *Pudere*, etiam ad dedecus: *pigere*, ad dolorem refertur. PUDET, quod turpe eſt: PIGET, quod dolet. 38. NIMIUM INTER VOS, DEMEA.] Μεταδιόρθωσις. nunc enim redditum eſt, quod ſupra dicebatur. Et praeterea repetendo NIMIUM, confirmavit ſu-

COMMENTARIUS.

Eſt boni Conſulis, non ſolum videre, quid agatur, verum etiam videre, quid futurum ſit. Eodem fere ſenſu dixit Heaut. V. 2. 10. *Conſulere in longitudinum.*

35. ELLAM INTUS.] Haec digito in aedes intenſo dicit. Ita And. V. 2. 14. Et Plautus, Amph. Prol. 120. *Meus pater intus nunc eſt*, eccum, *Jupiter.* Aulul. IV. 10. 51. eccillam *domi.*

HABITURUS.] Subaudi, Secum. Ita Cicero ad Terentiam uxorem, Fam. XIV. 4. *Si te* habebo, *non mihi videbor plane periſſe.* Donatus non cepit.

39. ADES PRAESENS.] Ita Plautus, Amph. III. 3. 22.

Audis, quae dico, tametſi praeſens *non* ades.

Tu, quantus quantus, nihil nisi sapientia es:
Ille, somnium. sineres vero tu illum tuum
Facere haec? *De.* Sinerem illum! an non sex totis mensibus
Prius olfecissem, quam ille quidquam coeperit?
Sy. Vigilantiam tuam tu mihi narras? *De.* Sic siet

DONATUS.

perius dictum, et τὸ CPCMANIET non solvit. 40. TU, QUANTUS QUANTUS.] Id est, *quantuscunque.* NIHIL NISI SAPIENTIA ES.] Ridicule prius additum NIHIL, quam quicquam, laudis nomine. Deinde si *Sapiens* dixisset, non tanta esset irrisio. Sed hyperbolicῶs accipitur, id est, stultus; NIHIL NISI SAPIENTIA ES: ILLE, SOMNIUM.] Nec tu *sapiens*, sed SAPIENTIA: nec ille *somniculosus*, sed SOMNIUM. Ὑπερβολή. SINERES VERO ILLUM TUUM?] Ab argumento Fabulae repetit SINEREM? et εἰρωνικῶς interrogat.

42. TOTIS SEX MENSIBUS.] TOTIS, quasi longi sint: id est, integris, ut ne unum quidem diem minus a sex mensibus sciat, quid coepturus sit filius. Nimis comica et moralis assentatio. 43. PRIUS OLFECISSEM.] Totum ridicule. Nam quid olfecisset, qui nondum quicquam scire coepisset, cujusque naribus nihil objectum fuisset? Nam ideo *nares* a *naritate* dictae sunt, quod nos odoratu doceant praesto et prope esse, quod adhuc oculi non vident. QUAM ILLE QUIDQUAM COEPERIT?] Multum dixit, et *Ante sex menses*, et OLFECISSEM, et PRIUS QUAM COEPERIT. 44. VIGILANTIAM TUAM TU MIHI NARRAS?] Id est, quam maxime scio. SIC SIET MODO, UT NUNC EST.]

COMMENTARIUS.

40. NIHIL NISI SAPIENTIA ES.] Ita Aelianus, Var. Hist. IV. 20. Ὅτι οἱ Ἀβδηρῖται ἐκάλουν τὸν Δημόκριτον Φιλοσοφίαν. *Abderitae Democritum vocabant Philosophiam.* Ita Catullus, XIII. 14. Fabullum vocat *totum nasum.*

41. SOMNIUM.] H. e. Somniculosus, futilis et vanus. Ita de re vana, Supra II. 1. 50. Phorm. III. 2. 9. V. 6. 34.

42. SEX TOTIS MENSIBUS.] De tempore longo intelligendum. Ita Eun. II. 3. 39.

43. OLFECISSEM.] H. e. Praesensissem. Ita Plautus eadem locutione dixit Aul. II. 2. 39. Olet *aurum huic.* Et Cicero, Att. IV. 14. *Soles enim tu festine* odorari.

44. VIGILANTIAM TUAM TU MIHI NARRAS?] Omnis emphasis est in voce MIHI. Ita Eun. V. 9. 23. Vide Donatum. 47. A-

Modo, ut nunc eſt, quaeſo. *Sy.* Ut quiſque ſuum volt eſſe, ita 'ſt.

De. Quid eum? vidiſtin' hodie? *Sy.* Tuumne filium?

Abigam hunc rus. jamdudum aliquid ruri agere arbitror.

De. Satin' ſcis ibi eſſe? *Sy.* Oh! qui egomet produxi. *De.* Optume 'ſt.

Metui, ne haereret hic. *Sy.* Atque iratum admodum

DONATUS.

Non dicit *Qui:* ſed reſpice ad argumentum, et ridebis haec optantem Demeam. 45. UT QUISQUE SUUM VOLT ESSE, ITA 'ST.] Hae ſunt ſententiae et ſemper probabiles, et pro perſonis ridiculae. *Plautus* in Milite glorioſo,

Nimia eſt miſeria, nimis pulchrum eſſe hominem.

46. QUID EUM? VIDISTIN' HODIE?] QUID EUM? initium interrogationis futurae de perſona alicujus. Sic in Heautont. *Sed Syrum.* ME. *Quid eum?* TUUM NE FILIUM? Hoc clare, TUUM NE FILIUM? Moris eſt ut qui cogitat, quid reſpondeat, interrogatione remoretur.

47. ABIGAM HUNC RUS.] Ut pecudem, dixit ABIGAM: non ut hominem, *Mittam.* ABIGAM.] Hoc lentius. Et ABIGAM quaſi pecudem dixit: unde et *Abactores* dicti ſunt. *Cicero* in Verrinis, *Equarum greges iſtum abigendos curaſſe.* JAMDUDUM ALIQUID RURI AGERE ARBITROR.] Hoc clare. ALIQUID RURI AGERE ARBITROR.] Hoc plus eſt, quam *illic eſſe:* vult enim cum laude ejus loqui, ut ſupra:

Rei dare operam, ruri eſſe parcum, ac ſobrium?

Et AGERE. proprie dixit, nam ab agendo, *ager* dictus eſt, quod in eo multa agenda ſunt. 48. QUI EGOMET PRODUXI.] Mutata praepoſitione, non *Deduxi*, ſed PRODUXI, dixit: id eſt, *porro duxi.* 49. METUI, NE HAERERET.] Haec tranſlatio ut ſublevat Cteſiphonem, ita Aeſchino invidioſa eſt. Nam haeret avis, non animo,

COMMENTARIUS.

47. ABIGAM HUNC RUS.] Haec ad Spectatores converſus dicit Syrus. Plautus, Amph. Prol. 150.

Abigam *jam ego illum advenientem ab aedibus.*

48. PRODUXI.] H. e. Extra oppidum duxi abiturum rus. Infra IV. 2. 22. Eodem ſenſu *proſequi* notat quem proficiſcentem extra oppidum ſequi.

54. HAEC

De. Quid autem? *Sy.* Adortus jurgio fratrem apud forum,
De psaltria istac. *De.* Ain' vero? *Sy.* Vah! nihil reticuit.
Nam, ut numerabatur forte argentum, intervenit
Homo de improviso: coepit clamare, o Aeschine!
Haeccine flagitia facere te! haec te admittere

DONATUS.

nec voluntate: sed visco decipientis aucupis. 50. QUID AUTEM?] QUID pro quare, vel ob quam causam. *Virg. Quae fortuna viris; classem quo littore linquant; Quid veniant?* Cui contrarium in significatione * id quod te oro. ADORTUS JURGIO EST.] *Aggredimur*, de longinquo: *Adorimur*, ex insidiis et ex proximo. nam *Adoriri*, est quasi aliquem oriri, id est, exsurgere. 51. DE PSALTRIA ISTAC.] Hic mire senem imitatus est, et memoriter: quia ille dixerat, *Quid? istaec jam penes vos psaltria est?* NIHIL RETICUIT.] Mirum enim, minorem fratrem non pepercisse majori: nec reticuisse quidquid erat opus. 52. INTERVENIT HOMO DE IMPROVISO.] *Intervenire*, est in medio negotio, quasi ex insidiis supervenire, et opprimere in ipso actu eos, qui rem celatam vellent. Et vide quam oratorie narret gestionem rei, quae nunquam facta sit: his enim fides fit. 53. COEPIT CLAMARE.] Ἠθικῶς, totum, et COEPIT, et CLAMARE: et quod sequitur. 53. AESCHINE, HAECCINE FLAGITIA FACERE TE!] Est accusatio a persona: et vide pondus in nomine *Aeschini*. 54. HAEC TE ADMITTERE?] Αὔξησις. nam plus est ADMITTERE, quam FACERE. HAEC TE ADMITTERE INDIGNA.] Pronum est haec statim credere Demeam, de eo quem superius laudaverit, *non fratrem videt Rei dare operam, ruri esse parcum, ac sobrium?* Unde mira Poëtae arte, et initia et media, et postrema sibi congruunt atque respon-

COMMENTARIUS.

50. APUD FORUM.] Vide And. I. 5. 19.

54. HAEC TE ADMITTERE INDIGNA GENERE NOSTRO!] Ita Heaut. V. 2. 3. Plautus, Curc. I. 1. 23.

Numquid tu, quod te, aut genere indignum *sit tuo,*
Facis, aut inceptas facinus facere, Phaedrome?

55. LA-

Indigna genere noſtro! *De.* Oh! lacrumo gaudio.
Sy. Non tu hoc argentum perdis, ſed vitam tuam.
De. Salvos ſit, ſpero: eſt ſimilis majorum ſuûm. *Sy.*
Hui!
De. Syre, praeceptorum plenus iſtorum ille. *Sy.* Phy!
Domi habuit unde diſceret. *De.* Fit ſedulo.
Nihil praetermitto: conſuefacio: denique,
Inſpicere, tanquam in ſpeculum, in vitas omnium

DONATUS.

dent. 55. LACRUMO GAUDIO.] Immoderata laetitia, maxime parentum, lachrymas habet. Recte ergo additum eſt, GAUDIO: quia lachrymae ſolum moerorem ſignificant. 56. NON TU HOC ARGENTUM PERDIS, SED VITAM TUAM.] Haec figura oratoria δεινότης dicitur: qua oſtenditur, non eſſe mediocre quod factum eſt. 57. Hui!] quaſi admiretur ipſe, quae narrat. 58. SYRE, PRAECEPTORUM PLENUS ISTORUM ILLE.] Vide Demeam non deſinere culpam Aeſchini in Micionem conferre: quum e contrario praeceptorum ſuorum vult eſſe, quod ſapit Cteſipho. ISTORUM.] Quae dicis; ſcilicet, *Non tu hoc argentum perdis, ſed vitam tuam.* PHY!] Interjectio mirantis eſt. 59. DOMI HABUIT UNDE DISCERET.] UNDE, id eſt, de quo. FIT SEDULO.] Ἠθικῶς dictum eſt FIT. Et SEDULO, ſine dolo, id eſt, inſtanter: quia negligentes doloſi dicuntur. 61. INSPICERE, TANQUAM IN SPECULUM,

COMMENTARIUS.

55. LACRUMO GAUDIO.] Ita infra IV. 1. 20. Plautus, Stich. III. 2. 13. *Ut* prae laetitia lacrumae *proſiliunt mihi!* Apulejus, Metam. I. Lacrumae *ſaepicule* de gaudio *prodeunt.* Exempla lacrumantium prae gaudio refert Livius, V. 7. et XXV. 24.

58. PRAECEPTORUM PLENUS.] H. e. Affatim inſtructus. Ita Plautus, Epid. I. 2. 49. Plenus *conſilii es.* Eodem ſenſu dixit Cicero, Off. I. 1. *Abundare oportet praeceptis.*

59. DOMI HABUIT UNDE DISCERET.] Proverbii ſpeciem habet. Plautus, Truc. II. 5. 4. Domi *modo* docta *dictito.* Cicero, Fam. X. 3. *Sed quid ego nunc haec ad te, cujus* domi *naſcuntur?*

61. INSPICERE, TANQUAM IN SPECULUM, IN VITAS.] Plautus, Amph. I. 1. 286. proprie: *ſaepe* in ſpeculum inſpexi. Integrum hunc locum imitatus Horatius, Serm. I. 4. 105. ſeqq. Plinius, Paneg. 55. *Mihi* intuenti in ſapientiam tuam *minus mirum videtur.*

62. Ex

Jubeo: atque ex aliis ſumere exemplum ſibi.
Hoc facito. *Sy*. Recte ſane. *De*. Hoc fugito. *Sy*. Callide.
De. Hoc laudi eſt. *Sy*. Iſtaec res eſt. *De*. Hoc vitio datur.
Sy. Probiſſime. *De*. Porro autem. *Sy*. Non hercle otium 'ſt
Nunc mihi auſcultandi. piſces ex ſententia
Nactus ſum: hi mihi ne corrumpantur, cautio 'ſt:
Nam id nobis tam flagitium 'ſt, quam illa, Demea,

DONATUS.

IN VITAS OMNIUM JUBEO.] Videndum, an recte *ſpeculum* induxerit, quum *alienas vitas* dicit *inſpiciendas* eſſe. niſi forte hoc ad cauſam admovendi ſpeculi, non ad affectum referamus. Nam cauſa inſpiciendi ſpeculi, emendatio eſt vultus: effectus, formae per imaginem reſultatio.

63. CALLIDE.] *Callidus* dictus eſt etiam qui exercet dolos. *Callidus* dicitur, qui *callum* ſibi uſu artis induxerit.

64. HOC LAUDI EST, HOC VITIO DATUR.] Non philoſophice, ſed civiliter monet. Non enim dixit, *hoc bonum:* ſed, HOC LAUDI EST. Nec *hoc malum:* ſed, VITIO DATUR. Ergo ut idiota et comicus pater, non ut ſapiens et praeceptor. ISTAEC RES EST.] Non quam rem gerit Micio: non ut ille agit. Et ſignificat, *Hoc verum eſt*, *hoc utile eſt*. 65. PORRO AUTEM.] Prope delinitus erat Demea, contra inſtitutum argumenti. Artificioſe igitur Poëta ſubjecit ex perſona ſervi, unde illum ad amaritudinem provocet. PORRO AUTEM.] At vero, et hujuſmodi principia narrationum ſunt, quibus ſuperiora ſequentibus connectuntur. 68. NAM ID NOBIS TAM FLAGITIUM 'ST.] Non dixit, *Peccatum*, irridens ſenem: ſed

COMMENTARIUS.

62. EX ALIIS SUMERE EXEMPLUM SIBI.] Ita Heaut. I. 2. 36. Plautus, Perſ. IV. 3. 70. *ſed te de aliis, quam alios de te ſuaviu'ſt*
Fieri doctos.

63. HOC FACITO. HOC FUGITO.] Ita Cicero, Div. II. 61. *Hoc facito. hoc ne feceris.*

65. NON HERCLE OTIUM 'ST.] Ita Plautus, Caſ. II. 2. 39.
Mox magis quum otium *mihi et tibi* erit.

67. NE CORRUMPANTUR.] Ita dixit, uti IV. 2. 49. *Prandium corrumpitur.*

CAU-

Non facere vobis, quae modo dixti: et, quod queo,
Conservis ad eundem istunc praecipio modum:
Hoc salsum 'st; hoc adustum 'st; hoc lautum 'st parum,
Illud recte: iterum sic memento. sedulo
Moneo, quae possum, pro mea sapientia.
Postremo, tanquam in speculum, in patinas, Demea,
Inspicere jubeo, et moneo, quid facto usus siet.
Inepta haec esse, nos quae facimus, sentio:

DONATUS.

FLAGITIUM. Et quidem flagitium, corrumpi pisces, vel talia. 69. QUOD QUEO.] Quod possum. Sed sic maluit dicere, ut allusionem de sua arte faceret Syrus: et hac re ostenderet, nihil ab illo dici serio. QUOD QUEO.] A coquendo sumsit παρόμοιον. Sic et infra: *Sedulo moneo, quae possum, pro mea sapientia.* Et *Ciceronis* dictum refertur in eum, qui coqui filius secum causas agebat: *Tu quoque aderas huic causae.* Nam apud veteres *coquus* non per *C* literam, sed per *Q* scribebatur. 70. AD EUNDEM ISTUNC PRAECIPIO MODUM.] Arguta imitatio ad deridendum Demeam, omnium quae serio ille supra dixerat.

71. HOC SALSUM 'ST, HOC ADUSTUM 'ST.] Haec contexte et conjuncte dicuntur: quia non vicissim Syro assentatur senex. 73. PRO MEA SAPIENTIA.] Διασυρτικῶς SAPIENTIA dixit: quia condimentum gustu ac *sapore* temperant coci. 74. TANQUAM IN SPECULUM.] Et hic SPECULUM non ad imaginem vultus, sed ad contuitum contrapositae rei retulit. 76. NOS QUAE FACIMUS.] Non coci,

COMMENTARIUS.

CAUTIO 'ST.] H. e. Cavendum est. Ita And. II. 3. 26. Plautus, Bacchid. IV. 2. 15. *mihi cautio est.*

71. HOC LAUTUM 'ST PARUM.] H. e. Nitidum et elegans. Martialis, lib. XI. Epigr. 31. 20.

Hoc lautum *putat, hoc putat venustum,*
Unum ponere ferculis tot assem.

73. PRO MEA SAPIENTIA.] H. e. Quantum ego quidem sapio. Ita Cicero, Fam. XVI. 1. *Haec* pro tuo ingenio *considera.*

75. QUID FACTO USUS SIET.] Ita Plautus, Amph. I. 3. 6.

Sed ubi summus imperator non adest ad exercitum,
Citius, quod non facto 'st usus, fit, quam quod facto 'st usus.

77. UT

Verum quid facias? ut homo 'ſt, ita morem geras.
Numquid vis? *De.* Mentem vobis meliorem dari.
Sy. Tu rus hinc abis? *De.* Recta. *Sy.* Nam quid tu hic agas,
Ubi, ſi quid bene praecipias, nemo obtemperet?
De. Ego vero hinc abeo, quando is, quamobrem huc veneram,

DONATUS.

ſed Micio, Aeſchinus, et familia. An Nos pro *Domini* poſuit? An Nos, pro *Ego*? et hoc melius. SENTIO.] Cum dilatione et vultuoſe dicendum SENTIO. 77. VERUM QUID FACIAS?] QUID FACIAS? pro, quid faciat. unuſquiſque ſcilicet. UT HOMO 'ST, ITA MOREM GERAS.] Utrum aptum proverbium ſit ſervis, an etiam amicis? Ut eſt, *Obſequium amicos, veritas odium parit.* Et haec ſententia modo velut querela, demiſſa voce proferenda eſt. 78. MENTEM VOBIS MELIOREM DARI.] Πρὸς τὸ *Vis:* reſpondet agreſti feritate. nam reſpondendum erat, *Recte*, aut *Valeas.* Sed hic, ne vel abiens blandus eſſet, pro ſalutationibus ipſis amara ſupponit. Et memento etiam hunc eundem inſalutatum relinquere, qui adveniens paulo ante, nec ſalutaverat, nec reſalutaverat fratrem. MELIOREM autem, pro bona ac tolerabili poſuit. non enim bonam credit, ut meliorem optet. Sic *Virgilius*,

Dî meliora piis, erroremque hoſtibus illum!

79. TU RUS HINC ABIS?] Vult Syrus noſſe an eat. TU RUS HINC ABIS?] Qui conſuetudinis memor eſt, animadvertit has interrogationes non inquirendi cauſa poni, ſed admonitionis loco eſſe apud eos, quos velimus abſcedere. Sic igitur interrogat, ut hortetur: et ſic pronuntiat, ut et ſciat, et approbet quod rogat. NAM QUID TU HIC AGAS.] Addidit hortatum, ut quam primum abeat.

81. QUANDO IS, QUAMOBREM.] Nova locutio, Is, QUAMOBREM: pro, *Is*, *propter quem.* ſic et alibi, *In eo*

COMMENTARIUS.

77. UT HOMO 'ST, ITA MOREM GERAS.] Ita Plautus, Moſtell. III. 2. 36. *ut homines ſunt, ita morem geras.*

80. BENE PRAECIPIAS.] Lucilius apud Non. v. *Praecipere:*

Porro amici eſt, bene praecipere, *tueri*, *bene praedicare.*

84. SED

Rus abiit: illum curo unum: ille ad me attinet.
Quando ita volt frater, de istoc ipse viderit.
Sed quis illic est, procul quem video? estne hic Hegio,
Tribulis noster? si satis cerno, is hercle 'st: vah!
Homo amicus nobis jam inde a puero. Dii boni!
Nae illiusmodi jam nobis magna civium
Penuria 'st. homo antiqua virtute, ac fide.

DONATUS.

me oblecto: solum id est charum mihi. 82. ILLUM CURO UNUM.] UNUM cum exceptione. Et tamen sic loquitur, ut appareat illum non posse sibi imperare oblivionem Aeschini. nam idcirco addidit, QUANDO ITA VOLT FRATER, DE ISTOC IPSE VIDERIT. *Amare coepit.* Et ideo tenet, *Nam ambos curare, propemodum Reposcere illum est, quem dedisti.* 84. QUIS ILLIC EST, QUEM PROCUL VIDEO? ESTNE HEGIO.] Inventa causa est, cur non abeat Demea, propter reliquam Fabulae partem: et simul aliud additur, quo indignetur. Bene autem dubitat, et familiam * inveniat civem, et multum absens a conspectu civium.

87. NAE ILLIUSMODI JAM NOBIS MAGNA CIVIUM PENURIA 'ST.] NAE, valde. ILLIUSMODI.] Cujusmodi est Hegio, id est, qualis. Et magna οἰκονομία senex laudatur,

COMMENTARIUS.

84. SED QUIS ILLIC EST, PROCUL QUEM VIDEO?] Ita Plautus, Capt. IV 2. 8. *Sed Ergasilus estne hic, procul quem video?*

85. TRIBULIS NOSTER.] Id intelligendum de Tribubus Atticis, de quarum numero non convenit inter scriptores. Est autem TRIBULIS civis ejusdem Tribus, seu ὁμόφυλος. Vide Comment. majorem

SI SATIS CERNO, IS HERCLE 'ST.] Ita Phorm. V. 1. 8. Plautus, Trin. IV. 3. 64.

Satin' ego oculis plane video? estne ipsus, an non est? is est.
Certe is est. is est profecto.

86. HOMO AMICUS NOBIS JAM INDE A PUERO.] Ita Plautus, Capt. III. 4 112.

Philocrates jam inde usque amicus fuit mihi à puero puer.

88. HOMO ANTIQUA VIRTUTE, AC FIDE.] H. e. Summa, seu praecipua Quia enim omnia indies in pejus ruere existimabant, *Antiqua* pro bonis et probis usurpabant, utpote proxime ad Deos accedentia. Ita And. IV. 5. 22. Hec. IV. 4. 18 et 20. Plautus, Capt. I. 2. 20. *Ille demum* antiquis *est adolescens moribus.*

Haud cito mali quid ortum ex hoc ſit publice.
Quam gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Reſtare video! vah! vivere etiam nunc libet.
Opperiar hominem hic, ut ſalutem, et conloquar.

DONATUS.

ut poſtulationi ejus ſtatim adſit fides. 89. HAUD CITO MALI QUID ORTUM EX HOC SIT PUBLICE.] Utrum hoc optantis eſt, ne moriatur? an eſt teſtimonium vitae hominis, numquam obfuturi reipublicae? 90. UBI ETIAM HUJUS GENERIS RELIQUIAS RESTARE VIDEO!] Paucos ac raros bonos. nam RELIQUIAS, pro relictis paucisque dixit. ideo RESTARE *etiam* dictum eſt. 91. VIVERE ETIAM NUNC LUBET.] Ex hac delectatione oſtenditur Demea, et quam peccantibus ſit amarus ac ſaevus: et quam facile hujus incuſatione, tanquam gravi teſtimonio crediturus ſit: et quantum doliturus ſuper Aeſchino, qui diſpliceat talibus viris.

COMMENTARIUS.

89. HAUD CITO.] H. e. Haud facile. Cicero, Bruto 76. *Sed neque verbis aptiorem* cito *alium dixerim.* Vide Cl. Burm. ad Phaed. III. 40. 10.

91. VIVERE ETIAM NUNC LUBET.] Ita Plautus, Curc. I. 3. 16. *hoc etiam eſt, quamobrem cupiam vivere.*

ACTUS TERTII

SCENA QUARTA.

HEGIO. GETA. DEMEA. PAMPHILA.

He. PRo Dî immortales! facinus indignum, Geta.

DONATUS.

1. PRô Dî IMMORTALES!] *Haec Scena fidem amici erga defunctum, maturitatem ſenilis orationis, et accuſationem ejus, quem laedere nolit ipſe accuſator, continet.* FACINUS INDIGNUM.] Jam narravit Geta: et recte. non e-

COMMENTARIUS.

1. PRO DI IMMORTALES!] Exclamatio Comica, Plauto perquam familiaris. Ita Phorm. V. 8. 9. et ſine PROH, Eun. II. 2. 1. Plaut. Aul. III. 4. 1.

FACI-

Quid narras! *Ge*. Sic est factum. *He*. Ex illan' familia
Tam illiberale facinus est ortum? o Aeschine,
Pol haud paternum istuc dedisti. *De*. Videlicet
De psaltria hac audivit: id illi nunc dolet
Alieno: pater is nihili pendit. hei mihi!
Utinam hic prope adesset alicubi, atque audiret haec.

DONATUS.

nim apud spectatotes iterum fuerunt dicenda, que dicta sunt. Illud sane admirandum, ejusmodi Hegionis verba induci, qualia esse debuerunt tantopere laudati viri, et ejusdem Hegionis ac Demeae. 2. QUID NARRAS!] Mirantis est, non interrogantis. 3. TAM ILLIBERALE FACINUS.] Id est, non odisse cui succenseas, laudare homines, factum reprehendere. O AESCHINE, POL HAUD PATERNUM.] Mira maturitas: in qua nescias utrum magis injuriam illatam orbae virgini, an Aeschinum peccasse, plus doleat. servatur enim in Hegione, quod vir bonus sit et amicus. 4. HAUD PATERNUM ISTUC DEDISTI.] Deest, *facinus*. Et DEDISTI, pro *fecisti*. Sed sic dicitur in re magna: ut, *dabit ille ruinas Arboribus, stragemque satis*. VIDELICET DE PALTRIA HAC AUDIVIT.] VIDELICET, confirmativum est. Ut VIDELICET, *videre licet*: sic *scilicet*, scire licet: *ilicet*, ire licet. 5. DE PSALTRIA HAC AUDIVIT.] Sic errat Demea; ut intelligatur quantum debeat irasci in iis, quae inopinata audiet. 6. IS NIHIL PENDIT.] Is, abundat. ut in Heautont. *Perii! is mihi, ubi adbibit plus paullo, sua quae narrat facinora!* Aut IS, pro *ipse*: subjunctivum pronomen minus quam finitum. 7. UTINAM HIC PROPE ADESSET.] Quasi sibi non cre-

COMMENTARIUS.

FACINUS INDIGNUM.] Ita And. I. 1. 118. et saepe alibi. Sed Phorm. V. 8. 19. Facinus indignum *et malum!*

2. EX ILLAN' FAMILIA TAM ILLIBERALE FACINUS ESSE ORTUM?] Ita Plautus, Poen. V. 2. 67. *Id esse facinus ex te ortum.* Dixit autem ILLIBERALE pro inhonesto et scelesto, quodque hominem liberum non deceat. Ita *illiberaliter*, infra, IV. 5. 30. et Phorm. II. 3. 24.

4. HAUD PATERNUM ISTUC DEDISTI.] H. e. Non ostendisti, te patrissare. *Dare* enim et Facere notat. Ita, *ne turbam faciat* dixit Eun. IV. 1. 2. Sed *turbas dedit*. Eun. IV. 3. 11.

He. Nisi facient, quae illos aequom 'st, haud sic auferent.

Ge. In te spes omnis, Hegio, nobis sita est.
Te solum habemus: tu es patronus, tu parens:
Ille tibi moriens nos commendavit, senex.

DONATUS.

diderit dicenti, *In ore est omni populo.* 8. NISI.] *Si non*, significat. QUAE ILLOS AEQUOM 'ST.] Subauditur, *Facere*, a superiori, per σύλληψιν intellectum. HAUD SIC.] Δεικτικὸν est. HAUD SIC AUFERENT.] Quomodo accipimus, HAUD SIC AUFERENT? an, Factum suum auferent sic; An, si correxerint culpam, non silentio transituros ipsos, vel ipsum quod factum est. HAUD SIC AUFERENT.] Id est, leniter abibunt, vel subtrahent culpam. HAUD SIC AUFERENT.] Senilis et matura comminatio. Et est SIC demonstratio, gestum continens levissimae ac parvae significationis. 9. IN TE SPES OMNIS, HEGIO.] Ut narratio non fuerit necessaria: ita preces interponendae sunt.

10. TU ES PATRONUS, TU PARENS.] PATRONUS aut temporale nomen est defensoris: aut certe appellatio est, per quam ostenditur, quid illi cultus et obsequii debeatur. Est enim nomen ad aliquid. PARENS autem, veri amoris nomen est: et aequali loco continet interpretationem. Et vide, quam vigilanter Poëta, quum simpliciter matronam de absente Hegione loquentem induceret, COLUIT NOS, dixit: quum servus et supplex ad praesentem loquitur, TU ES PATRONUS, inquit. 11. ILLE TIBI MORIENS NOS COMMENDAVIT, SENEX.] Servus magnum veritatis indicium addidit, dicendo MORIENS: nemo enim *moriens* non vera loquitur et urgentia. Unde in jure ultima judicia certiora sunt. Sic alibi, *Hanc mihi in*

COMMENTARIUS.

8. HAUD SIC AUFERENT.] Vide ad And. III. 5. 4.

9. IN TE SPES OMNIS NOBIS SITA.] Ita supra III. 2. 33. Phorm. III. 1. 6.

10. TU ES PATRONUS, TU PARENS.] Ita And. I. 5. 60. Phorm. III. 2. 11. Plautus, Capt. II. 3. 84.

Tu mihi nunc herus es: tu patronus, tu pater.

11. TIBI MORIENS NOS COMMENDAVIT.] Simile exemplum est And. I 5. 49. seqq.

Si deseris tu, perimus. *He.* Cave dixeris.
Neque faciam, neque me satis pie posse arbitror.
De. Adibo. Salvere Hegionem plurimum
Jubeo. *He.* Te quaerebam ipsum. salve, Demea.

DONATUS.

manum dat. mors continuo ipsam occupat. 12. Si deseris tu, periimus.] Proprie, quasi patrono. nam Socius deficit, Parens prodit, Patronus deserit. Sic *Sallustius*, *Post defectionem sociorum et Latii.* Et, *unius ob iram Prodimur.* Et, *Prodidisti et te, et illam miseram, et gnatum: quod quidem in te fuit.* Plautus, *Qui libertos habent, eos deserunt.* Hinc et milites, qui defensores patriae deberent esse, *desertores* esse dicuntur. Haec autem omnia magnam vim habent, si per singulas partes orationis considerentur, ad commovendum precibus Hegionem. Et, Tu es patronus, ab honesto; Tu es parens, a justo. Si deseris tu, periimus.] Et huic rei maxime respondet oratorie, quae illum maxime commovit. Ut, *En ego victa situ.* Et, *Pulsus ego?* Alii πρὸς τὸ periimus, τῷ εὐφημισμῷ responsum putant. 13. Satis pie posse.] Deest, *facere.* Neque me satis pie posse arbitror.] Honesta locutio, qua significat, quicquid fecerit pro pietatis debito illis merito parum esse. Sensus autem hic est, Neque faciam quod nefas est, ut vos deseram: nec hoc ipsum quod facio, satis pium est pro tanta necessitudine. Et bene addidit Satis. ut, *Et sapiens; non tamen satis.*

14. Salvere Hegionem plurimum jubeo.] Ideo providit Demea, non provisus est: quia oportuit illum audire quae loqueretur Hegio, et ex illius jam verbis indignationem moveri. Jubeo autem, *volo* significat: ab eo quod sequitur, id quod praecedit. Non *jubemus* enim: nisi quod voluerimus. Et est *Homericum:* Κέλευε με πάντ

COMMENTARIUS.

12. Cave dixeris.] Quia τὸ deseris erat vox male ominata, et quia impium erat, clientem immerentem deserere, hanc suspicionem procul à se esse amotam vult.

14. Salvere Hegionem plurimum jubeo.] Eodem sensu dixit And. III. 3. 1. *Jubeo Chremetem.* Plautus, Mostell. III. 1. 44. Salvere te jubeo, *mi Saturides*, bene.

De. Quid autem? *He.* Major filius tuus Aeſchinus,
Quem fratri adoptandum dediſti, neque boni,
Neque liberalis functus officium eſt viri.
De. Quid iſtuc? *He.* Noſtrum amicum noras Simulum,
Atque aequalem? *De.* Quidni? *He.* Filiam ejus virginem
Vitiavit. *De.* Hem! *He.* Mane; nondum audiſti, Demea,
Quod eſt graviſſimum. *De.* An quid eſt etiam amplius?

DONATUS.

ἀποδῦναι ἰθέλομην γὰρ ἕκτορα. CYNENNIAENA. 16. MAJOR FILIUS TUUS AESCHINUS.] Artificioſa poſtulatio: in qua, ne ſtatim Demea diceret, nihil ad ſe hanc querelam pertinere, quippe qui Cteſiphonem curare debeat, infertur cauſa, cur non diſſimulet pater: quia filius: quia major eſt: quia Aeſchinus, ſi quid eſt in ipſo nomine charitatis: quia fratris adoptivus: quia bonus et liberalis: et contra haec, quibus laudatus eſt, fecit. 17. NEQUE BONI.] Quaſi id quod eſt, velit quod eſſe debet. 18. NEQUE LIBERALIS FUNCTUS EST OFFICIUM VIRI.] Quaerendum inter *bonum* et *liberalem* quid interſit. An *bonus* eſt, qui non nocet? *Liberalis*, qui etiam prodeſt? An *bonus*, qui non peccat in facto? *liberalis*, qui nec verbo quidem.

20. AEQUALEM?] Ὁμήλικα. QUIDNI?] Plus eſt QUIDNI, quam *Noveram.* nam quaſi corripit dubitantem, dicendo QUIDNI? ut ſubaudiatur, *Noverim.* FILIAM EJUS VIRGINEM VITIAVIT.] Vides quantum valeat injuria, vel dignitas perſonarum. Non contentus facinore, perſonas credidit ante proponendas. 21. HEM!] Interjectio nunc eſt irati, et eſt irati vehementer: quippe qui aliud vitium audiebat, praeter crimina quae ſciebat. 22. QUOD EST GRAVISSIMUM.] Quia illud grave. AN QUICQUAM EST

COMMENTARIUS.

17. QUEM FRATRI ADOPTANDUM DEDISTI.] Ita ſupra, I. 2. 34.

18. FUNCTUS OFFICIUM.] Ita Heaut. I. 1. 14. Dixit autem OFFICIUM VIRI, uti Phorm. I. 2. 89.

20. AEQUALEM.] Vide ad And. II. 6. 22.

22. AMPLIUS.] H. e. Gravius. Ita Hec. III. 1. 9.

24. PER-

He. Vero amplius: nam hoc quidem ferundum aliquo modo 'ſt:
Perſuaſit nox, amor, vinum, adoleſcentia:
Humanum 'ſt. ubi ſcit factum, ad matrem virginis
Venit ipſus ultro, lacrumans, orans, obſecrans,

DONATUS.

ETIAM AMPLIUS?] AMPLIUS, quantitatis eſt. nam ideo, *Nondum etiam audis, quod eſt graviſſimum.* AMPLIUS.] Id eſt, majus. 24. PERSUASIT NOX, AMOR, VINUM, ADOLESCENTIA.] *Plautus* in Bacchidibus: *quia iſthoc illecebroſius Fieri nihil poteſt; Nox, mulier, vinum, homini adoleſcentulo.* Et haec omnia ab impulſionis parte dicuntur, non a ratiocinationis: ideo et PERSUASIT dixit: nam inſtans perſuaſio, *impulſio*, dicitur: ut ipſe, *Dum in dubio eſt animus, paulo momento huc illuc impellitur.* PERSUASIT NOX, AMOR, VINUM, ADOLESCENTIA.] Haec inferuntur ἀσυνδέτως, ut multa videantur. VINUM.] Plus dixit, quam ſi *vinolentiam* diceret. ut, *Tu nihil niſi ſapientia es: Ille, ſomnium.* Proximum huic, et ſimile, eſt in Hecyra: *cum virgine una adoleſcens cubuerit Plus potus, ſeſe illa abſtinere ut potuerit? Non veriſimile dicis: nec verum arbitror.* Virgilius: *Bacchus et ad culpam cauſas dedit.*

25. HUMANUM 'ST.] Nihil tandem ex ea ſumtum conſuetudine eſt, quod non humanum. Et hoc dicere ſolemus, ubi peccatum quidem non negamus, ſed tolerabile eſſe dicimus. UBI SCIT FACTUM.] Id eſt, intelligit et ſentit: quia ſupra futurae * peccaverit: et quia qui impulſione peccat, non peccat ratiocinatione. Hic locus illi rei occurrit, *Cur ergo tacuiſti?* 26. VENIT IPSUS ULTRO, LACRUMANS.] Mire: et ad matrem VENIT ULTRO,

COMMENTARIUS.

24. PERSUASIT NOX, AMOR, VINUM, ADOLESCENTIA.] Solent haec eſſe in cauſa turpitudinis. Plautus, Aul. IV. 10. 15. Vini *vitio atque* amoris *feci.* Ovidius, Amor. I. 6. 59.

Nox, *et* amor, vinum*que nihil moderabile ſuadent.*

25. UBI SCIT FACTUM.] Virgilius, Aen. V. 788.

Cauſas tanti ſciat *illa furoris.*

Ita autem loquitur, quaſi inſciens et imprudens, ſeu amens vitiaverit virginem. Unde Virgilius, Ecl. VIII. 43. *Nunc* ſcio, *quid ſit amor.*

26. LACRUMANS, ORANS, OBSECRANS.] Ennius, Annal. I. 1. 28.

Flentes, plorantes, lacrumantes, obteſtantes.

 27. FI-

Fidem dans, jurans se illam ducturum domum.
Ignotum 'st: tacitum 'st: creditum 'st. virgo ex eo
Compressu gravida facta est: mensis hic decimus est.
Ille bonus vir nobis psaltriam, si Dîs placet,

DONATUS.

LACRUMANS, ne quod leniter aut mollius mulier tulisset, prope pactionem iniisse videretur. ORANS, OBSECRANS.] *Orare*, est placidos petere: *Obsecrare*, iratos rogare. Unde plus facit OBSECRANS, quam ORANS: plus vero *orans*, quam *rogans*. *Cicero*, *Orare et rogare*. 28. IGNOTUM 'ST: TACITUM 'ST: CREDITUM 'ST.] Ἀσυνδέτως per συντομίαν ut solet, hic loquitur: ut, *Imus*, *venimus*, *videmus*. IGNOTUM 'ST autem, quod ULTRO venerat et LACRUMANS: TACITUM 'ST, quod *orabat* et *obsecrabat*: CREDITUM 'ST, quod *fidem dabat* et *jurabat*. Et honestius impersonaliter, quam *ignovimus*, *tacuimus*, *credidimus*. VIRGO EX EO COMPRESSU GRAVIDA FACTA EST.] Haec addidit, ne ex viliore usu et inhonesta patientia virginis ad conceptum libido pervenerit. Et praeterea quia et hoc potuit dici, Ille quidem vitiavit virginem: sed quid si ex alio concepit postea, quae nunc gravida facta est? idcirco et a vitio virginis tempus ostendit, ut cum facto ratio conveniret.

30. ILLE BONUS VIR.] Εἰρωνεία indignantis in loco addita est verbis ardentibus. ILLE BONUS VIR, NOBIS PSALTRIAM, SI DÎS PLACET, PARAVIT.] Conclusio accusa-

COMMENTARIUS.

27. FIDEM DANS.] Ita And. II. 3. 27. et saepe alibi.

SE ILLAM DUCTURUM DOMUM.] Locutio à solemni more translata. Infra IV. 5. 60. Hec. I. 1. 5. I. 2. 60. et 71. Phorm. II. 1. 68. IV. 4. 13. Plautus passim.

28. VIRGO EX EO COMPRESSU GRAVIDA FACTA 'ST.] Ita Plautus, Epid. IV. 1. 15. *quae meo* compressu *peperit filiam*.

29. MENSIS HIC DECIMUS EST.] Intelligit menses lunares, quales ante Julium Caesarem computabantur. Unde passim decem menses partui mulieris tribuuntur. Ita infra IV. 5. 57. Hec. V. 3. 14. Plautus saepius. Virgilius, Ecl. IV. 61.

Matri longa decem *tulerunt fastidia* menses.

Sed Caecilii in Plocio est:

Insoletne mulier decumo mense *parere?*
Pol nono *etiam*, septimo *atque* octavo.

30. SI DIIS PLACET.] Ironiae formula. Ita Eun. V. 3. 10. Vide Freinshemium et Dukerum ad Flor. III. 4. 1. Plautus tamen etiam citra ironiam, Capt. II. 3. 94.

Ex-

Paravit, quicum vivat: illam deserat.
De. Pro certon' tu istaec dicis? *He.* Mater virginis
In medio 'st: ipsa virgo: res ipsa: hic Geta

DONATUS.

tionis. Et, BONUS VIR, εἰρωνεία quidem est, sed ab eo posita, qui indignetur *virum bonum* esse debuisse, qui non sit: ut supra, *Neque boni*, *Neque liberalis est functus officium viri.* Et simul considera, quo nomine Aeschinum vocet, *virum* appellans scilicet, qui vult ejus certa esse promissa, et qui illum jampridem videri maritum velit. NOBIS autem, ex abundanti τῷ ἰδιωτισμῷ ad indignationem relatum est. NOBIS PSALTRIAM.] Τῷ ἰδιωτισμῷ. sic enim dicimus, et est consuetudinis pervulgatae. SI DÎS PLACET.] Bene interpositum ad invidiam, SI DIS PLACET: scilicet per quos juratum est. 31. ILLAM DESERAT.] Id est, cui e contrario, dum vivat, obstrictus est. Et DESERAT, virginem scilicet. 32. PRO CERTON' TU ISTAEC DICIS?] Hoc ideo non dicit, quia fidem non habeat narranti: sed quia miratur scelera. MATER VIRGINIS IN MEDIO 'ST.] Terribiliter satis, IN MEDIO 'ST.] quasi retineri non possit, nec cohiberi, quin rem probet. Et praeterea, quum argumentorum genera duo sint, ἔντεχνον καὶ ἄτεχνον: sicut in rebus manifestis, ἀτέχνῳ utitur. Hoc ergo, sublatis superciliis, dicendum est. IN MEDIO 'ST. nam lentius erat, si diceret, *Praesto est.* 33. IPSA VIRGO.] Scilicet quae in Aeschinum reum et testis et crimen est. Et ideo addit, RES IPSA: Id est, pondus uteri,

COMMENTARIUS.

Expedivi ex servitute filium, si Diis placet.
Quo sensu et, *si Dii volent*, dixit Poen. IV. 2. 88.

32. PRO CERTON' TU ISTAEC DICIS?] Ita Attius, Telepho:
Pro certo *arbitrabor sortes*, *oracla*, *adytus*, *auguria.*
Cicero, Fam. VI. 12. *Quare magno opere putavi angoris et doloris tui levandi causa*, pro certis *ad te ea*, *quae essent certa*, *perscribi.* Sallustius, Catil. 15. pro certo *creditur.* Livius XLIV. 22. *Illud affirmare* pro certo *habeo audeoque.* Eodem sensu dixit Ovidius, Amor. II. 11. 53.
Omnia pro veris *credam*, *sint ficta licebit.*

33. IN MEDIO 'ST.] H. e. Vivit. Contra *è medio excedere*, et, *è medio abire* est mori. Phorm. V. 7. 74. V. 8. 30.

Praeterea, ut captus eſt ſervorum, non malus,
Neque iners, alit illas: ſolus omnem familiam

DONATUS.

exactis ad pariendum menſibus. 34. PRAETEREA, UT CAPTUS EST SERVORUM, NON MALUS.] Ad haec, intelligamus aliter dici, *non inertem Socratem*: aliter, *non inertem ſervum*: aliter, *non malum Scipionem eſſe*: aliter, *non malum ſervum eſſe*. PRAETEREA, UT CAPTUS.] An, quantum capit animus ſervilis, tantum non malus, neque iners Geta? An, UT CAPTUS EST SERVORUM, quemadmodum ſaepe aucupium in ſervis habendis bonum evenit? Ut in captu avium, vel piſcium, vel ferarum plurimum fortuna dominatur. Et hoc ideo, quia ſervum evenire bonum, non ratio eſt aut natura, ſed caſus eſt, utpote in re rariſſima: ut ſit, UT CAPTUS EST SERVORUM, id eſt, eventus eſt in ſervis. UT CAPTUS EST SERVORUM.] Id eſt, ut ſe habet conditio ſervorum. *Afranius* in Simulante, *Is, ut ſervorum captus eſt, facillime domo atque noſtra familia provenditur.* Ergo CAPTUS ſortem intelligo. NON MALUS.] Id eſt, fidelis. 35. NEQUE INERS.] Id eſt, artem habens. Oratorie futurum teſtem et indicem laudat: ſed ne improbe facere videatur, parcius id facit. non enim dixit, *bonus et ſolers*: ſed, quod in ſervo ſufficit, NON MALUS, NEQUE INERS. Et proferendi Getae haec maxime cauſa eſt: ne quod permittere videatur in ſervo pauperis, atrocius fiat. Et ſimul ut haec προθεράπευσις non contriſtet Getam: quem prius laudat, dicturus, HUNC ABDUCE, VINCI, QUAERE REM. ALIT ILLAS: SOLUS OMNEM FAMILIAM SUSTENTAT.] Duas hic res docet: et unde hae vivant: quod teſtimonium pudicitiae eſt: et gravem teſtem poſſe eſſe Getam. SOLUS.] Incerta diſtinctio eſt, SOLUS. ſed melius, SOLUS OMNEM FAMI-

COMMENTARIUS.

34. UT CAPTUS EST SERVORUM.] Ita Caeſar B. G. IV. 3. Ut captus eſt *Germanorum*. Cicero, Tuſc. II. 27. ut eſt captus *hominum*. Eodem ſenſu dixit Tacitus, Germ. 30. *Multum*, ut inter Germanos, *rationis ac ſolertiae*.

NON MALUS.] Vide ad Eun. II. 2. 43.

35. SOLUS OMNEM FAMILIAM SUSTENTAT.] Ita Phorm. II. 1. 57. de ſervo Geta: *columen vero familiae*. Virgilius, Aen. XII. 59. *in te omnis domus inclinata recumbit*.

ABDUCE, VINCI, QUAERE.] Κλίμαξ ἀσύνδετος, rei accommodata. Ita de ancillis, Hec. V. 2. 7.

37. Ex-

Suſtentat. hunc abduce, vinci, quaere rem.
Ge. Immo hercle extorque, niſi ita factum 'ſt, Demea.
Poſtremo non negabit: coram ipſum cedo.
De. Pudet: nec, quid agam, neque quid huic reſpondeam,
Scio. *Pa*. Miſeram me! differor doloribus.

DONATUS.

LIAM SUSTENTAT. Hoc verbo tenuis victus oſtenditur, quod bene frugi eſſe monſtratur in foeminis. 36. HUNC ABDUCE, VINCI, QUAERE REM.] Non multum permittit, utpote de alieno ſervo. ideo Geta plus de ſe largietur. Ipſe tamen ἀσυνδέτως tria poſuit, ut multa videretur dicere. HUNC ABDUCE.] Ut, *Tu*, *Voluſe*, *armari Volſcorum edice maniplis*. Nam poſtea *E* litera, hujuſmodi verbis aucta eſt. HUNC ABDUCE, VINCI.] Bono ordine. Et ABDUCE: ab hoc illuc ubi nemo poſſit intercedere. Et VINCI: ne ſolutus, ut ſciat ſi verum ſervus accuſet. QUAERE REM.] Latenter praeter vincula, etiam tormenta ſignificavit. nam hoc, QUAERE REM, pete rei veritatem, ſignificat. 37. IMMO HERCLE EXTORQUE.] Ἄτεχνος πίστις. Et bene ipſe de ſe plus et apertius, quam Hegio, largitur. EXTORQUE.] Multum dixit: non *Torque*, ſed EXTORQUE. *Torquemus* enim hominem: *Extorquemus* veritatem. 39. PUDET.] Averſus hoc dicit, et perturbatus Demea. Majoris erit ponderis PUDET dictum, ſi *Me* nec addas, nec ſubaudias. 40. DIFFEROR DOLORIBUS.] Divellor, diſcrucior, dilaceror. Et proprie hoc genus querelae convenit parturienti, et cui viſcera diſtenduntur: et ei quae inexpertum dolorem nunc primum

COMMENTARIUS.

37. EXTORQUE.] Ita dixit, uti Eun. IV. 4. 45. *exſculpere verum*.
40. DIFFEROR DOLORIBUS.] Tam ad ſenſum, quam ad corpus refertur. Turpilius apud Non. *Intercapedine interficior, deſiderio* differor. Plautus, Epid. I. 2. 15. *clamore defatigor*, differor. Truc. IV. 1. 3. *laetitia* differor. Maxime proprie uſus Lucilius, XXIX. 38. *Dividant*, differant, *diſſipent*, *diſtrahant*. Et Plautus, Ciſt. II. 1. 5. *Exanimor*, *feror*, differor, *diſtrahor*, *diripior*.

41. JUNO

Juno Lucina, fer opem! ſerva me, obſecro! *He.* Hem!
Numnam illa, quaeſo, parturit? *Ge.* Certe, Hegio. *He.* Hem!
Illaec fidem nunc voſtram implorat Demea.
Quod vos jus cogit, id voluntate impetret.
Haec primum ut fiant, Deos quaeſo, ut vobis decet.

DONATUS.

ſentiat. 41. JUNO LUCINA, FER OPEM!] Bona procuratio Poëtae: ut et vox parturientis, pro teſtimonio ſuccedat, ad inflammandum Demeam. Et nota, puellarum quae in Comoediis honeſtae ſunt, et ex amore dicuntur, aut nullam in Scena eſſe, aut rariſſimam vocem. FER OPEM!] Partui. SERVA ME, OBSECRO!] Parturientem. Duas enim res poſcit haec precatio: et naſcentis, et parturientis ſalutem. 42. NUMNAM ILLA, QUAESO, PARTURIT?] ILLA ſcilicet de qua ſermo eſt. quid enim opus fuerat nomine? 43. ILLAEC FIDEM NUNC VOSTRAM IMPLORAT.] Haec oratoria πλάσις eſt. non enim vere rogat: ſed videtur hoc facere. Et *implorare*, eſt in malis poſitos cum ploratu aliquem rogare. 44. QUOD VOS VIS COGIT, ID VOLUNTATE IMPETRET.] Artificioſe: ne totum ſimpliciter agendo, diffidere cauſae videatur. VIS igitur legum intelligitur. 45. DEOS QUAESO, UT VOBIS DECET.] Hoc eſt, non voluntate adverſarium fore. UT VOBIS DECET.] Παραινετικῶς dixit, non ut puellae utile

COMMENTARIUS.

41. JUNO LUCINA, FER OPEM.] Ita And. III. 1. 15.

43. ILLAEC FIDEM NUNC VOSTRAM IMPLORAT.] H. e. Cum ploratu expetit. Ita Plautus, Rud. III. 2. 1. *Pro, Cyrenenſes populares*, voſtram ego imploro fidem. Livius, III. 21. *Multitudo clamore ingenti nunc Conſulum, nunc Patrum* fidem implorant.

44. ID VOLUNTATE UT IMPETRET.] H. e. Sponte veſtra. Ita And. II. 5. 11. Phorm. V. 3. 2. Livius, XXXV. 45. *Multa homines, ne bellarent*, voluntate *remittere, quae bello et armis cogi non poſſint.*

45. VOBIS DECET.] Helleniſmus eſt, πρέπει ὑμῖν. Ita infra, V. 8. 5. Plautus, Amph. II. 2. 188.

Iſtuc facinus, quod tu inſimulas, noſtro generi *non* decet.

Gellius, IX. 15. *Praefatur arrogantius, quam ejus* aetati decebat.

46. SIN

Sin aliter animus voſter eſt, ego, Demea,
Summa vi defendam hanc, atque illum mortuum.
Mihi cognatus erat: una a pueris parvolis
Sumus educati: una ſemper militiae, et domi
Fuimus: paupertatem una pertulimus gravem.
Quapropter enitar, faciam, experiar: denique

DONATUS.

eſt, ſed UT VOBIS DECET. VOBIS DECET.] Graece dixit, *ὑμῖν πρέπει*. Et deeſt, *facere*. 46. SIN ALITER ANIMUS VOSTER EST.] Officium amici exſequitur in reddenda cauſa, cur adverſarius futurus ſit. EGO, DEMEA, SUMMA VI DEFENDAM HANC.] Non dixit id quod eſt, *Vos ulciſcar*: ſed, DEFENDAM HANC. 47. ATQUE ILLUM MORTUUM.] Idonea cauſa eſt, adverſus vivos querimoniam faciendo, pro mortuo ſcilicet. Qua in re, et de officio ſuo locutus eſt, et exaggeravit culpam in Aeſchinum, qui videbatur in uno et eodem facinore vivos mortuoſque laeſiſſe.

48. COGNATUS MIHI ERAT.] Cauſa expoſita, jam agit Hegio de perſona ſua, utrum recte faciat: ut quam perſonam inducit * oſtendat habiturus. Quum amicitiarum duo genera ſint, unum neceſſarium, id eſt, propinquitas ſanguinis: alterum voluntarium, quo nobis etiam alieniſſimi conjunguntur: Micionem dicit ac Demeam, et vivos, et voluntarios tantum ſibi amicos eſſe. Simulum vero, et mortuum, et non ſolum voluntate, ſed et neceſſitudine amicum fuiſſe conjunctum. In qua re et illi non deerit, et his purgatur. Sed et, COGNATUS MIHI ERAT, vultu adjuvat: quia non a conjunctione inceptiva ſumſit exordium. COGNATUS MIHI ERAT.] Officia multa contra officium unum Demeae amicitiae ac Micionis.

50. PAUPERTATEM UNA PERTULIMUS GRAVEM.] Ἐπαναφορά eſt. quia magis conjungit malorum conſortium, quam bonorum. 51. NITAR, FACIAM, EXPERIAR.] Sic

COMMENTARIUS.

46. SIN ALITER ANIMUS VOSTER EST.] Ita Hec. V. 2. 19.

48. MIHI COGNATUS.] Ita And. V. 4. 23. infra, V. 8. 24. Phorm. II. 3. 44. III. 2. 11.

49. MILITIAE ET DOMI.] Ita Plautus, Capt. Prol. 86. *Domi bellique.*

50. PAUPERTATEM PERTULIMUS GRAVEM.] Eadem metaphora paupertatem *onus grave* vocat. Phorm. I. 2. 44.

51. ENITAR, FACIAM, EXPERIAR.] Ita ſupra, III. 2. 52. 52. A-

Animam relinquam potius, quam illas deseram.
Quid mihi respondes? *De.* Fratrem conveniam, Hegio :
Is, quod mihi de hac re dederit consilium, id sequar.
He. Sed, Demea, hoc tu facito cum animo cogites,
Quam vos facillime agitis; quam estis maxume
Potentes, dites, fortunati, nobiles;

DONATUS.

dicit, ne dicat, *Vindicabo:* quod vult magis significatum esse, quam dictum. Et ne ei diceretur, *nihil poteris:* quod ad incipiendum sufficit, dixit, EXPERIAR. 52. ANIMAM RELINQUAM POTIUS.] Modesta comminatio: prius quid sibi possit evenire dixit, quam quid passurus sit Aeschinus. 53. QUID MIHI RESPONDES?] *Respondere* proprie dicitur, quum lis intenditur. *Respondere* enim est priorem alloqui, quasi respondere, verba fundere. ut, *funditque has ore querelas. Respondere*, posteriore loco dicere. FRATREM CONVENIAM, HEGIO.] Vultuose pronuntiandum, hoc quod addidit, HEGIO. quasi dicat; Res in manu fratris est constituta, non mea. 55. SED, DEMEA, HOC TU FACITO.] Ἐπιθεράπευσις supra habitae comminationis. 57. QUAM VOS FACILLIME AGITIS.] Ut et supra, *Facilem victum paret.* Et vide quam oratorie lau-

COMMENTARIUS.

52. ANIMAM RELINQUAM POTIUS.] Ita Heaut. III. 1. 70.

54. IS, QUOD MIHI DE HAEC RE DEDERIT CONSILIUM, ID SEQUAR.] Idem hic versus repetitur Phorm. II. 4. 21. vide Comment. majorem.

55. FACITO CUM ANIMO COGITES.] Ita Plautus, Mostell. III. 2. 13. *Quo magis* cogito *ego* cum *meo* animo.
Cicero, Agrar. II. 24. *Vos tamen id potestis* cum animis *vestris* cogitare.

56. QUAM VOS FACILLIME AGITIS.] Notandus usus particulae QUAM et TAM, sequente superlativo. Ita Heaut. V. 2. 44. Sallustius, Jug. 31. Quam *quisque* pessime *fecit*, tam maxime *tutus est*. Est autem *facillime agere* rebus ad vitam necessariis abundare. Vide Graevium ad Cic. Fam. III. 12. et Burmannum ad Phaed. III. 7. 13. Plautus, Curc. V. 2. 6.
PL. *Nugas garris.* CU. *Soleo : nam propter eas* vivo facilius.

59. Si

Tam maxume vos aequo animo aequa noſcere
Oportet, ſi vos voltis perhiberi probos.
De. Redito: fient, quae fieri aequum 'ſt, omnia.
He. Decet te facere. Geta, duc me intro ad Soſtratam.
De. Non me indicente haec fiunt. utinam hoc ſit modo

DONATUS.

des ſumſerit argumenta ſuadendi. 58. Aequo animo aequa noscere oportet.] Bene dixit, aequo animo: quia potentiori et fortiori contra naturam eſt aequitas.

60. Redito.] Proſequebatur eum, quemadmodum apparet ex verbis. 61. Decet te facere.] Solicita obſequela Hegionis, ultima in loquendo, oſtendit impotentiorem perſonam contra Aeſchinum, quo magis gaudium creſcit Comoediae: quando tali ac tanto pauperior puella, ſed tamen cupita, jungetur. 62. Non me indicente.] Quia dixerat, *Ipſe ſentiet poſterius*. Et nimis dura compoſitio eſt: ſed apta iraſcenti. Utinam hoc sit modo defunctum!] Utinam, deſperandi vim habet. Hoc, id eſt, negotium; id eſt, raptus virginis. Defunctum, finitum, id eſt, ut non pejora committat. Defunctum, finitum, id eſt, ne ulterius peccet Aeſchi-

COMMENTARIUS.

59. Si vos voltis perhiberi probos.] Ita Cicero, Off. III. 4. *Qui bonos ſe viros haberi volunt*. Probum autem Grammaticum in Plauti Ciſtellaria legiſſe ait Gellius, VII. 7. *ſane ego*
Me volo fortem perhiberier virum.

62. Non me indicente haec fiunt.] Vide, quae dixerit ſupra, I. 2. 17. et 59. Eodem ſenſu dixit Cicero, Fam. VI. 6. *Quae in bello nihil adverſi accidit*, non praedicente me. Idem, Fin. II. 3. *Eam varietatem dicere*, *intelligerem*, *ut*, *etiam* indicente re, *intelligo*. Livius, XXII. 39. *Num et duo boni Coſſ. etiam* me indicente, *omnia è republica fide veſtra faceretis*. Ut vero dicitur *indicens*, verbo ipſo non uſitato, ita et *inſciens*, *inſperans*, *inopinans*, *illaeſus*, *impunitus*, *incogitans*. Sed et *invocatus* pro non vocato, Eun. V. 9. 29. Ita Phorm. V. 7. 58. *indictum* pro non dicto. Virgilius Aen. VII. 733.
Nec tu carminibus noſtris indictus *abibis*.
Et Plautus, Amph. II. 2. 217. *rem inquiſitam* pro, non quaeſitam, dixit.

Utinam hoc sit modo defunctum.] Ita Eun. Prol. 15. Phorm. V. 8. 32.

63. Ni-

Defunctum! verum nimia illaec licentia
Profecto evadet in aliquod magnum malum.
Ibo, ac requiram fratrem, ut in eum haec evomam.

DONATUS.

nus. 63. NIMIA ILLAEC LICENTIA.] Quam illi dat Micio.

64. PROFECTO EVADET.] Per ardua et praerupta veniet.

65. HAEC EVOMAM.] Non *Effundam*, sed EVOMAM: utpote quae me aegrum faciunt, quibus me relevabo, cum languor ille egestus sit, nam EVOMAM, hoc translatione significat.

COMMENTARIUS.

63. NIMIA ILLAEC LICENTIA PROFECTO EVADET IN ALIQUOD MAGNUM MALUM.] Ita Phorm II. 2. 11.

65. UT IN EUM HAEC EVOMAM.] Ita supra, III. 2. 15. Hec. III. 5. 65.

ACTUS TERTII

SCENA QUINTA.

HEGIO.

BONO animo fac sis, Sostrata; et istam, quod potes,

DONATUS.

BONO ANIMO FAC SIS, SOSTRATA.] *Hi sex versus in quibusdam non feruntur. In hac Scena videtur jam locutae Sostratae Hegio respondere. Potest tamen et ipse incipere, tanquam qui et rem noverit, et moerore ejus moveatur.*

1. BONO ANIMO FAC SIS, SOSTRATA.] Meminisse debemus, quod dixit, *Duc me intro ad Sostratam.* Et quia hoc *Intro*, in proscenio est. ΠΑΤΕΡΑ ΠΔΙΤΝΝΙΝ * non post Scenam. Nam aliud significat *Eamus intro*, ubi dicitur, *Intus despondebitur: Intus transigetur, si quid est, quod restet.* Illud enim interius agitur extra omne proscenium. FAC SIS, SOSTRATA.] Sis honorifice additur ver-

COMMENTARIUS.

1. QUOD POTES.] H. e. Quantum potes. Ita Eun. II. 1. 8. et 9. Heaut. III. 1. 7. Phorm. III. 1. 14.

Fac conſolere. ego Micionem, ſi apud forum 'ſt,
Conveniam: atque, ut res geſta eſt, narrabo ordine.
Si eſt, facturus ut ſit officium ſuum,
Faciat: ſin aliter de hac re eſt ejus ſententia,
Reſpondeat mihi: ut, quid agam, quam primum
ſciam.

DONATUS.

bo, ne quod imperativo modo pronuntiatur, ſuperbum ſit. Deductum eſt autem a ſenatuſconſulti formula: ubi enim aliquid ſenatus conſulibus injungit, addit, *Si eis videatur*. ET ISTAM, QUOD POTES.] Quia vox ipſa triſtis, et circa triſtem filiam, QUOD POTES dixit. 2. FAC CONSOLERE.] Duas res dixit, quas et ordine locutus eſt; Et tu bonum habe animum, inquit: et filiam fac habere. EGO MICIONEM.] Quia Demeam jam vidit. 4. SI EST, FACTURUS OFFICIUM.] Hoc dicendo, promittit eum eſſe facturum: nam facile eſt unumquemque ſuo officio fungi.

6. UT, QUID AGAM, QUAM PRIMUM SCIAM.] Mature: neque comminatur, neque ſegnem oſtendit ſe fore.

COMMENTARIUS.

3. UT RES GESTA EST.] Ita infra, IV. 4. 20. Hec. III. 5. 18.

NARRABO ORDINE.] Ita Eun. V. 5. 28. Heaut. IV. 3. 28. ſupra III. 3. 11.

4. SI EST, FACTURUS UT SIT OFFICIUM SUUM.] Loquendi genus eſt, Terentio familiare, pro eo quod eſt ſimpliciter, SI EST FACTURUS OFFICIUM SUUM. Ita Hec. III. 5. 51. IV. 1. 43. IV. 4. 15. et 102. Phorm. II. 1. 40. dixit autem, FACTURUS OFFICIUM, uti Eun. IV. 5. 4. ſupra I. 1. 44. infra IV. 3. 2. et V. 9. 23. Hec. IV. 4. 15.

5. ALITER DE HAC RE EJUS EST SENTENTIA.] Ita Heaut. I. 1. 114. Hec. IV. 4. 15.

6. RESPONDEAT MIHI.] Cum ſtomacho dictum. Ita Hec. III. 5. 58. *Renuntiet mihi.*

ACTUS QUARTI
SCENA PRIMA.
CTESIPHO. SYRUS.

Ct. AIN', patrem hinc abisse rus? *Sy.* Jam dudum. *Ct.* Dic sodes. *Sy.* Apud
Villam est. nunc cum maxume operis aliquid facere credo. *Ct.* Utinam quidem,
Quod cum salute ejus fiat, ita se defatigarit, velim,
Ut triduo hoc perpetuo prorsum e lecto nequeat surgere.

DONATUS.

AIN', PATREM HINC ABISSE RUS?] *Hic ostenditur timiditas boni adolescentuli, et verti * se ad peccandum ex delicti conscientia, et reverentia parentis apparet. Item mos verorum patrum circa filios, Syro Demeam describente.*

1. AIN', PATREM HINC ABISSE RUS?] Compendio ostenditur, quid sit jam locuturus Syrus. 2. NUNC CUM MAXUME OPERIS ALIQUID EACERE CREDO.] Vide quasi ἰδίωμα verborum Syri esse, de opere loqui: sic enim dicit et Demeae. Sed illud, falso: hoc, serio. UTINAM QUIDEM.] *Apud villam sit*, subaudiendum: et distinguendum, antequam inferatur, quod sequitur. 3. QUOD CUM SALUTE EJUS FIAT.] Hoc non est odisse patrem: sed tantum timere ex proprio delicto. servatur enim in eo et amor filii, et amoris effectus. 4. UT TRIDUO HOC PERPETUO.] Quantum sufficiat amori. etenim non opus erat

COMMENTARIUS.

2. NUNC CUM MAXUMB.] Particulae CUM MAXIME, et NUNC CUM MAXIME de tempore maxime praesenti usurpantur. Ita supra Heaut. IV. 5. 40. et Phorm. I. 4. 27. Sed et valent, valde, prorsus. q. d. *ita nunc, ut tum, cum maxime.* Neque aliter capienda haec verba Hec. I. 2. 40. Vide Comment. majorem.

OPERIS ALIQUID FACERE.] Vide ad Eun. II. 1. 14.

3. DEFATIGARIT.] Ex Frontonis sententia *Defatigatus* et *Fessus* ita differunt, ut illud de animo dicatur, hoc de corpore. Sed contrarium vel ex hoc loco patet, et Eun. II. 1. 14. Adde P. Manutium ad Cic. Fam. X. 19. *Defatigatus* autem de animo dicitur And. IV. 1. 46. et Phorm. IV. 3. 11.

5. HUNC

Sy. Ita fiat! et iſtoc, ſi quid potis eſt, rectius. *Ct*. Ita. nam hunc diem
Miſere nimis cupio, ut coepi, perpetuum in laetitia degere.
Et illud rus nulla alia cauſa tam male odi, niſi quia prope 'ſt.
Quod ſi abeſſet longius,
Prius nox oppreſſiſſet illic, quam huc revorti poſſet iterum.

DONATUS.

PERPETUO dicere, ſi *Triduum* dixiſſet. 5. ET ISTOC, SI QUID POTIS EST, RECTIUS.] Deeſt *addi*. nam ſi mortem ſignificaret, non conveniret adoleſcentem ita dicere: videtur enim plus temporis optaſſe languori. NAM HUNC DIEM MISERE NIMIS CUPIO.] Moriatur ſcilicet. Et hoc adverſus ſervum debet dicere, ne indecorum adoleſcentis perſonae ſit, haec ita dixiſſe. quamvis ejuſmodi adoleſcentes inducant Comici. ut *Naevius* in Tribaſelo, *Deos quaeſo, ut adimant et patrem et matrem meos*. 6. MISERE NIMIS CUPIO.] NIMIS abundat, more Comicorum, qui hoc dicto aſſeverationem inculcabant. CUPIO, UT COEPI, PERPETUUM IN LAETITIA DEGERE.] Qui et ſupra dixit, *Ita quaeſo: quando hoc bene ſucceſſit, hilarem hunc ſumamus diem*. 7. ET ILLUD RUS NULLA ALIA CAUSA TAM MALE ODI.] Mire oſtendit omnia ex delictis in pravum verti: adeo ut miſeram putet adoleſcens ſuburbanam villam, qua re caeteri delectantur. Illud ergo tanquam cum deteſtatione dixit: et MALE, et NIMIS, et MISERE. Nam *Nimium*, et malum miſerumque eſt; ſecundum illam ſententiam, *Ne quid nimis*. 8. QUOD SI ABESSET LONGIUS.]

COMMENTARIUS.

5. HUNC DIEM PERPETUUM IN LAETITIA DEGERE.] Ita ſupra, II. 4. 23. Infra V. 3. 68. Plautus, Ciſtell. I. 1. 79.

Quia ego illum unum mihi exoptavi, quicum aetatem degerem.

Phaedrus, I. 3. 2. *Suoque potius habitu* vitam degere. Dixit autem DIEM PERPETUUM, uti Plautus, Aſin. III. 3. 131. *Perpetuum annum*.

7. TAM MALE ODI.] Ita Plautus, Menaechm. I. 3. 7. *Ut ego uxorem* odi male. Cicero, Fam. VII. 2. oderam *multo* pejus *hunc*.

9. NOX OPPRESSISSET.] H. e. deprehendiſſet. ſupra II. 2. 21.

Nunc ubi me illic non videbit, jam huc recurret, ſat ſcio.
Rogitabit me, ubi fuerim: quem ego hodie toto non vidi die.
Quid dicam? *Sy.* Nihilne in mentem? *Ct.* Numquam quidquam. *Sy.* Tanto nequior.
Cliens, amicus, hoſpes, nemo 'ſt vobis? *Ct.* Sunt: quid poſtea?

DONATUS.

Amori magis, quam rei conſulit adoleſcens. 10. JAM HUC RECURRET, SAT SCIO.] Mire de ſene, RECURRET dixit, ut ejus inſtantiam demonſtraret. 12. NIHILNE IN MENTEM?] Sic hoc accipiendum eſt, ut adoleſcenti libero malitiam putemus, non ſapientiam deeſſe: adeo in hac re magiſter eſt ſervus. NUMQUAM QUIDQUAM.] Παρέλκον, pro NUMQUAM: id eſt, non. TANTO NEQUIOR.] Sic hoc dictum eſt, ut e contrario dicimus, *Tanto melior.*

13. CLIENS, AMICUS, HOSPES, NEMO 'ST VOBIS?] Vide magiſtrum ad nequitiam, ut ſimplici adoleſcenti mentiendi viam demonſtret, et honeſtum tentet afferre argumentum ad mendacium, propter *clientem*, *amicum*, aut *hoſpitem* in urbe ceſſare viſum: quod tamen nec ſic intelligit rudis ac ruſticus adoleſcens. CLIENS, AMICUS, HOSPES, NEMO 'ST VOBIS?] Mire ſic interrogavit, ut qui agreſtes inhumanoſque reprehendat, et inſociabiles aliis,

COMMENTARIUS.

Cicero, de Seneſt. c. 14. *Quoties illum lux noctu aliquid deſcribere ingreſſum, quoties* nox oppreſſit, *quum mane coepiſſet?*

REVORTI POSSET ITERUM.] πλεονάζει τὸ ITERUM. Ita Plautus, Poen. Prol. 79. Revortor rurſus denuo *Carthaginem.*

11. QUEM EGO HODIE TOTO NON VIDI DIE.] Eſt occupatio verborum Demeae, quaſi qui rogaturus ſit: *Ubi fuiſti, Cteſipho, quem ego hodie toto non vidi die?*

12. NIHILNE IN MENTEM?] Subaudi, *venit.* Atque ita legit Donatus, quem vide ad verſum 14. et Heaut. IV. 5. 16. V. 1. 13. V. 2. 33. et 44. V. 3. 3.

TANTO NEQUIOR.] Formula reprehendendi. Ita Plautus, Menaechm. II. 3. 79. Contra laudandi formula eſt, *Tanto melior.* Vide ad Heaut. III. 2 38.

13. CLIENS, AMICUS, HOSPES NEMO 'ST VOBIS?] Non interrogat, quaſi neſciat ſervus, ſed monet herilem filium, ut hinc

cau-

Sy. Hisce opera ut data sit. *Ct.* Quae non data sit?
non potest fieri. *Sy.* Potest.
Ct. Interdiu: sed si hic pernocto, causae quid dicam,
Syre?
Sy. Vah! quam vellem etiam noctu amicis operam
mos esset dari.
Quin tu otiosus es: ego illius sensum pulchre calleo.
Quum fervit maxume, tam placidum, quam ovem
reddo. *Ct.* Quo modo?

D O N A T U S.

propter asperitatem rustici senis. 14. HISCE OPERA UT DATA SIT.] A superiore subauditur, *Veniat in mentem:* id est, cogita dari potuisse: et datam dicito. QUAE NON DATA SIT?] Hic de facto quaestio est, in qua quidem disputant, quaedam tunc possibilia intelligi, quando facta sint. quum autem non fiunt, non modo non fieri, sed ne possibilia quidem esse dicenda. qui locus περὶ δυνατῶν dicitur. POTEST.] Iterum subauditur, *Fieri*, *ut data sit:* vel, *ut credatur data.* 15. INTERDIU.] Bene: quia amatori maxime nocte opus est. 16. VAH! QUAM VELLEM ETIAM NOCTU.] Hoc utriusque personae convenit, sed et melius à Syro, et facetius dicitur. Et quidam totum Ctesiphoni assignant, abusque INTERDIU. Et, QUAM VELLEM, proprie dicimus in his, quae non videmus fieri. Bene igitur deficiente argumento, cum aliud non inveniret, in vota conversus est. unde videntur magis haec verba Ctesiphonis esse. 17. CALLEO.] Callide scio.

18. QUUM FERVIT MAXUME.] Tertia conjugatione dixit, unde *fervere* dicitur, correpta media syllaba. QUO MODO?] Miratur, quia timet eum, quem iste contemnit.

C O M M E N T A R I U S.

causam sumat absentiae suae. q. d. *sunt enimvero vobis clientes, sunt amici et hospites, quibus te operam dedisse fingere queas.* Cicero, de Senect. 10. *Non Curia vires meas desiderat, non rostra, non* Amici, *non* Clientes, *non* Hospites. Quo autem gradu in officiis praestandis habiti sint *Clientes*, disputat Gellius, V. 13. Originem à Romulo repetunt Plutarchus in Romulo et Dionysius Halicarnassensis. Verba vide in Comment. majore.

14. HISCE OPERA UT DATA SIT.] Ita Heaut. V. 1. 37.

18. QUUM FERVIT MAXUME, TAM PLACIDUM, QUAM OVEM REDDO.] Eodem sensu dixit Plautus, Mostell. III. 2. 165. *Tam*

Sy. Laudarier te audit libenter: facio te apud illum Deum:
Virtutes narro. *Ct*. Meas? *Sy*. Tuas. homini illico lacrumae cadunt,
Quasi puero, gaudio. hem tibi autem. *Ct*. Quidnam est? *Sy*. Lupus in Fabula.

DONATUS.

19. LAUDARIER TE AUDIT LIBENTER.] Quod a Demea dicitur, in omnes parentes dici puta. nam nemo tam asper est pater, ut non statim mitescat, laudato filio. 20. VIRTUTES NARRO.] Non dicit elegantem indolem, sed VIRTUTES. VIRTUTES autem sunt perfecti sapientis, vel divi alicujus. Et bene cum pudore respondet, MEAS? ostendens quod nullae essent. CT. MEAS? SY. TUAS.] Cum gestu pronuntiare debemus, ut intelligatur irrisio.

21. QUASI PUERO, GAUDIO.] Deest, *prae*: ut sit, *Prae gaudio*. LUPUS IN FABULA.] Silentii indictio est in hoc proverbio: atque ejusmodi silentio, vel in ipso verbo, ut ipsa Fabula conticescat. Quia lupum vidisse homines dicimus, qui repente obmutuerint: quod fere iis evenit, quos prior viderit lupus: ut cum cogitatione in qua fuerint, etiam voce et verbis careant. Sic *Theocritus*, Οὐ φθέγξῃ; λύκον εἶδες. Et *Virgil. vox quoque Moerin Jam fugit ipsa: lupi Moerin videre priores*. Alii putant ex nutricum Fabulis natum, pueros ludificantium terrore lupi, paulatim e cavea venientis usque ad limen cubiculi.

COMMENTARIUS.

placida est, quam est aqua. FERVERE autem secunda et tertia conjugatione extulerunt. Supra, I. 2. 72. Lucilius, Sat. IX.

Fervit *aqua*, *et* fervet; fervit *nunc*, fervet *et annum*.

De quo loco vide Quinctilianum, Instit. Orat. I. 10. Plautus, Curc. V. 3. 49.

Hisce (pugnis) *ego*, *si tu me irritaveris*, placidum *te hodie* reddam.

19. FACIO TE APUD ILLUM DEUM.] Hyperbole laudationis. Cicero, de Oratore, II. 42. *Quae dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper* Deus *videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule*, Deus.

20. HOMINI ILLICO LACRUMAE CADUNT, QUASI PUERO, GAUDIO.] Vide supra III. 3. 55.

21. LUPUS IN FABULA.] De origine hujus adagii ita Servius ad Virg. Ecl. IX. 54. *Hoc etiam Physici confirmant, quod vox detrahitur*

Ct. Pater est? *Sy.* Ipsus est. *Ct.* Syre, quid agimus? *Sy.* Fuge modo intro: ego videro.
Ct. Si quid rogabit, nusquam tu me: audistin'? *Sy.* Potin' ut desinas?

D O N A T U S.

Nam falsum est quod dicitur, intervenisse lupum Naevianae Fabulae, Alimoniae Remi et Romuli, dum in theatro ageretur. 22. FUGE MODO INTRO.] Non dixit *i*, vel *abi*, vel *vade*, sed FUGE: tanta celeritate opus est.

23. SI QUID ROGABIT, NUSQUAM TU ME.] Magna virtute *Terentius* rudem, simplicem, timidumque inducit Ctesiphonem ab initio: ut is sit, qui mox opprimeretur cum meretrice accumbens, interventu patris, ob imprudentiam ac rusticitatem suam. NUSQUAM TU ME.] Scilicet vidisse respondeas. Familiaris ἔλλειψις et apta properanti. quare haec omnia pressa voce cum celeritare pronuncianda sunt.

C O M M E N T A R I U S.

bitur ei, quem primum viderit lupus. Unde etiam proverbium hoc natum est, LUPUS IN FABULA, *quoties supervenit ille, de quo loquimur, et nobis tua praesentia amputat facultatem loquendi.* Utitur eo Cicero, Att. XIII. 33. et laudat Donatus ad Virg. Aen. III. 477. Aliter Plautus, Stich. IV. 1. 71. *Atque eccum tibi* lupum in sermone.

22. QUID AGIMUS?] Formula consilium quaerentis. Ita Eun. IV. 7. 41. V 9. 51. et 59. Phorm. V. 8. 18.

EGO VIDERO.] H. e. Mihi curae erit. Ita And. II. 6. 25. et infra IV. 2. 12. *Ego cavebo.*

23. POTIN' UT DESINAS?] Reprehendi formula est. Qualis illa Plauti, Merc. V. 2. 49. *Potin' ut animo sis tranquillo?* Et Poen. IV. 2. 49. *Potin' ut taceas?*

ACTUS QUARTI
SCENA SECUNDA.

DEMEA. CTESIPHO. SYRUS.

De. NAE, ego homo ſum infelix! primum fratrem nuſquam invenio gentium:
Praeterea autem, dum illum quaero, a villa mercenarium

DONATUS.

NAE, EGO HOMO SUM INFELIX!] *In hoc Actu exemplum eſt, neminem facilius, quam optimum quemque falli atque deludi, ut Virgilius ait. Et* NAE *valde ſignificat. Ut:* Nae illi vehementer errant; *Cicero in Catilinam.*

1. NAE, EGO HOMO SUM INFELIX!] Vide initium conveniens perpetuo moerori Demeae. Per totam Fabulam, aut *Diſperii* dicit, aut *Defeſſus ſum*, aut aliquid tale ſemper eſt, quod queratur: ita tamen, ut cum augmento ſit miſeria, quotieſcunque proceſſerit. nam plus eſt quod nunc dixit: NAE, EGO HOMO SUM INFELIX! quam *Diſperii.* NUSQUAM INVENIO GENTIUM.] Abundat GENTIUM.

2. A VILLA MERCENARIUM VIDI] Sapientiſſime *Terentius*, etſi proxima villa eſt, neceſſario ſenem ad reliquos actus Fabulae noluit ab urbe diſcedere, perſonae ſenilis memor. nam et arduum fuerat, dum redit, et cruciabile, ne fatigatio ejus in Tragoediam tranſiret. Recte igitur invenit, a *mercenario* illi in urbe narratum, ruri non eſſe Cteſiphonem. At ubi perſonâ eſt adoleſcentis, et proficiſcitur ad villam, et continuo redit. ut in Eunucho Phaedria. Et A VILLA: utrum *A* pro *de* poſitum eſt? ut ſit, *De villa.* an deeſt *Veniſſe*? ut ſit, *A villa vidi veniſſe mer-*

COMMENTARIUS.

1. NAE EGO HOMO SUM INFELIX.] Ita Plautus, Amph. I. 1. 169. *Nae ego homo infelix fui.*

NUSQUAM GENTIUM.] Ita Plautus, Amph. II. 1. 73. et paſſim alibi.

2. A VILLA MERCENARIUM.] Haec fortaſſe habent ſenſum genitivi caſus, ut ſit, MERCENARIUM VILLAE. Ita And. III. 1. 3. IV. 4. 17. Vide Comment. majorem. 5. MA-

Vidi: is filium negat esse ruri. nec quid agam, scio.
Ct. Syre. *Sy.* Quid ais? *Ct.* Men' quaerit? *Sy.* Verum. *Ct.* Perii! *Sy.* Quin tu animo bono es.
De. Quid hoc, malum! infelicitatis? nequeo satis decernere:
Nisi me credo huic esse natum rei, ferundis miseriis.

DONATUS.

cenarium. 3. NEC QUID AGAM, SCIO.] Utrum fratrem, an filium magis quaeram. nam senex querulus tria dicit esse incommoda sibi: quod fratrem non inveniat; quod Ctesipho ruri non sit; quod, utrum in urbe maneat, an ad villam abeat, ipse nesciat. 4. VERUM.] Modo VERUM, nomen non est: sed adverbium confirmantis, id est, *vere.* PERII! Haec Ctesiphonis perturbatio huc tendit Poëtae arte, ut deprehendatur cum amica filius, repente ingresso sene. QUIN TU ANIMO BONO ES.] Nunc QUIN, pro *Quinimo* positum est. 5. QUID HOC, MALUM! INFELICITATIS?] Abundat MALUM. QUID HOC, MALUM! INFELICITATIS?] Deest, *Deos testor.* QUID HOC, MALUM! INFELICITATIS?] Hic autem MALUM, pro interjectione positum: quasi dicat, O MALUM! et est dictum anxii hominis, et perturbati nimis. 6. NISI ME CREDO.] Pro, *nisi quia jam superest, ut me credam.* hic enim sensus est in hujusmodi locutione. NISI ME CREDO HUIC ESSE NATUM REI.] Nova locutio, pro, *Nisi quia credo.* Et HUIC REI, potest subtrahi, incolumi sensu: ut, NISI ME CREDO NATUM ESSE FERUNDIS MISERIIS. Ergo HUIC REI, subdistinguendum: et sic inferendum, FERUNDIS MISERIIS. Ergo HUIC REI, pro, *Ad hanc rem.*

COMMENTARIUS.

5. MALUM!] Ita solent indignantes. Vide ad Eun. IV. 7. 10.

NEQUEO SATIS DECERNERE.] H. e. Dijudicare, discernere. Suetonius, Calig. 25. *Matrimonia contraxerit turpius, an dimiserit, non est facile* decernere.

6. NISI.] De usu Comico hujus particulae vide ad And. IV. 1. 40.

ME CREDO HUIC ESSE NATUM REI, FERUNDIS MISERIIS.] Ita Heaut. III. 1. 11. dixit autem, FERUNDIS MISERIIS, uti Phaedrus, I. 2. 30. *Malum perferte.*

Primus sentio mala nostra: primus rescisco omnia:
Primus porro obnuncio: aegre solus, si quid fit, fero.
Sy. Rideo hunc: primum ait se scire: is solus nescit
omnia.
De. Nunc redeo: si forte frater redierit, viso. *Ct*.
Syre,
Obsecro, vide, ne ille huc prorsus se irruat. *Sy*. Etiam taces?

DONATUS.

7. PRIMUS SENTIO MALA NOSTRA: PRIMUS RESCISCO OMNIA.] Ἐπαναφορά. PRIMUS SENTIO MALA.] Ridiculus error Demeae. Et PRIMUS, ad ordinem: SOLUS, ad numerum dicitur. 8. PRIMUS PORRO OBNUNCIO.] Qui malam rem nuntiat, *obnunciat*: qui bonam, *annunciat*. nam proprie *obnunciare* dicuntur augures, qui aliquid mali ominis scaevumque viderunt. Ergo, OBNUNCIO malum imminens, quasi *omen nuntio*. Inde enim ἐτυμολογία hujusce verbi est. AEGRE SOLUS, SI QUID FIT, FERO.] Prave scilicet. 9. IS SOLUS NESCIT OMNIA.] Et bene SOLUS, utpote de multis: quia quum sciat Micio, Syrus, Aeschinus, Ctesipho, populus; hic solus fallitur. 10. SI FORTE FRATER REDIERIT, VISO.] Pro, *Si rediit*. 11. VIDE, NE ILLE HUC.] Jam metuitur quid futurum sit. Et quum neutrum sit, IRRUAT, nove intulit, SE. Praeterea sic dixit, IRRUAT, tanquam de eo qui pugnaturus sit. Ut in Eunucho, *Quam mox irruimus*? Aut tanquam de sue. Ut *Horatius*, *Hac lutulenta ruit sus*. Et *Virgilius*, *Ipse ruit*, *dentesque Sabellicus exacuit sus*. HUC PRORSUS SE IRRUAT.] Neutrum verbum,

COMMENTARIUS.

7. RESCISCO OMNIA.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 6. 12.
Omnia rescivit *scelera ex Mnesilocho*.

8. OBNUNCIO.] H. e. Malum nuncium adporto. Pacuvius, Iliona:
Occidisti; *ut multa paucis verba unose* obnunciem.

Dicitur autem eadem ratione, qua *obloquor*, *obrogo*, *obtrudo*; in quibus verbis particula *ob* ingratum sensum efficit. Proprie Cicero, Philipp. II. 33. *Augur auguri*, *consul consuli* obnunciasti. Vide Comment. majorem.

11. HUC PRORSUS SE IRRUAT.] Active usurpavit vocem caeteroquin intransitivam. Ita Eun. III. 5. 51. et supra III. 2. 21. Apulejus, Flor. *Quaerit*, *quorsus potissimum in praedam superne sese ruat*.

13. ME

Ego cavebo. *Ct.* Numquam hercle hodie ego istuc committam tibi:

Nam me jam in cellam aliquam cum illa concludam: id tutissimum 'st.

Sy. Age, tamen ego hunc amovebo. *De.* Sed eccum sceleratum Syrum.

Sy. Non, hercle, hic quidem durare quisquam, si sic fit, potest.

DONATUS.

quasi activum, SE IRRUAT, posuit. ETIAM TACES?] Antique pro *Tace.* Sic in Andria, *Etiam tu hoc respondes*? pro *responde.* Est ergo correptionis significatio.

12. HODIE EGO ISTUC COMMITTAM TIBI.] Quod ago jam, id est, complexum mulieris. 13. NAM ME JAM IN CELLAM ALIQUAM CUM ILLA CONCLUDAM.] Id egit stulte adolescens, ut ibi deprehendatur, ubi conclusus est. Sed sic ipse egit, ut possit subterfugere, non deprehensus, conspectum patris. IN CELLAM ALIQUAM CUM ILLA.] *Λιτότης* figura; dicimus *In locum*, pro *in loco.* IN CELLAM CONCLUDAM, non *in cella* ait. Et mire; ut reclusum tutumque locum subiret, CELLAM scilicet, quam ob ea quae in ipsa *celantur*, clausam esse conveniat. Nam et *Cella*, et *Cellarium*, a reponendis celandisque rebus esculentis et poculentis dicitur. 14. AGE, TAMEN EGO EGO HUNC AMOVEBO.] Mire AMOVEBO dixit: non *Deterrebo.* nam proprie amovetur saxum de loco. In quo verbo significat, imminere sibi magnum laborem in hoc opere. Et vide *αὔξησιν.* Supra, Ut pecudem, *abigam hunc rus*, dixit: modo, Ut saxum, *amovebo*, inquit. 15. NON, HERCLE, HIC QUIDEM DURARE QUISQUAM, SI SIC FIT, POTEST.] Nimis moraliter expressa verba sunt Syri, ver-

COMMENTARIUS.

13. ME JAM IN CELLAM ALIQUAM CUM ILLA CONCLUDAM.] Ita Plautus, Epid. III. 3. 21. *In aediculam istanc seorsum concludi volo.*

14. HUNC AMOVEBO.] Ita supra, III. 3. 47. Plautus, Mostell. III. 3. 48. *Dicam, ut hic res sint quietae, atque ut hunc amoverim.*

15 NON HERCLE HIC QUIDEM DURARE QUISQUAM POTEST.] Ita Hec. II. 2. 27. Plautus, Menaechm. V. 3. 31. *Vivere hic non possum, neque* durare *ullo modo.* Vide Cl. Burm. ad Val. Flacc. Argon. I. 237.

17. QUID

Scire equidem volo, quot mihi ſint domini. quae haec eſt miſeria?

De. Quid ille gannit? quid volt? quid ais, bone vir? eſt frater domi?

Sy. Quid, malum! bone vir, mihi narras? equidem perii. *De.* Quid tibi eſt?

Sy. Rogitas? Cteſipho me pugnis miſerum, et iſtam pſaltriam,

DONATUS.

beratum ſe indicantis. quis non ex verbis, ſervum verberatum intelligat? et ſervum recens verberatum? et ſervum fugam comminantem? Mire autem non *ego*, ſed QUISQUAM dixit. nec *Permanere*, ſed DURARE; nam hoc verbum perferendis malis convenit, ut *Virgilius*, *Durate*, *et voſmet rebus ſervate ſecundis.* Haec autem omnia ſic dixit, quaſi non videat Demeam. 16. QUOT MIHI SINT DOMINI.] Et hic apparet, non a legitimo domino verberatum eſſe. QUAE HAEC EST MISERIA?] Deeſt, *quam patior*, et quaſi comploratio quaedam eſt flebilis poſt querelas. 17. QUID ILLE GANNIT?] *Gannitus* eſt proprie veluti ploratus vapulantium. 18. QUID, MALUM!] Et hic MALUM pro interjectione abundat. 19. CTESIPHO ME PUGNIS MISERUM, ET ISTAM PSALTRIAM, USQUE OCCIDIT.] Mire interjecit MISERUM: et neceſſario USQUE addidit: ut oſtenderet, OCCIDIT nimiae caedis verbum, non occiſionis intelligi oportere. USQUE OCCIDIT.] Prope OCCIDIT: aut, USQUE, pro *valde* eſt. OCCIDIT: pro *Vehementer cecidit*. Nam *Occidere*, et *Peroccidere* ad caedem referebantur apud veteres. USQUE OCCIDIT.] Ἰδιωτικῶς. non enim occiſus

COMMENTARIUS.

17. QUID ILLE GANNIT?] Vulpes proprie dicuntur *gannire*. Plautus, Amph. Sc. Di voſtram fidem. verſu 24.

BL. *Oggannis*. So. *Nec* gannio, *nec latro*.

Varro, L. L. VI. laudat Plautinum illud: Gannit *odioſus omni totae familiae*. Feſto autem *gannitio* eſt canum querula murmuratio; et Lucretius, V. 1069. *gannitum* canibus adulantibus tribuit. Inde ad humanam vocem transfertur, teſte Nonio Marcello. Vide Phorm. V, 8, 41.

Usque occidit. *De.* Hem! quid narras? *Sy.* Hem! vide, ut discidit labrum.
De. Quamobrem? *Sy.* Me impulsore hanc emtam esse ait. *De.* Non tu eum rus hinc modo
Produxe ajebas? *Sy.* Factum: verum venit post insaniens:
Nihil pepercit. non puduisse verberare hominem senem,
Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?

DONATUS.

loquitur. 20. Hem, vide, ut discidit labrum.] Non ostendit, sed videtur ostendere seni parum jam videnti, et intra os. Hem! vide, ut discidit labrum.] Asper mediam longam a *caedendo* accipit; ego mediam brevem à *scindendo*.

21. Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?] Mire *Terentius* eos ipsos, qui falluntur, ex aliqua parte cautos facit: ut eo delectabilius spectatoribus procedant doli. nam quae gratia est aut delectatio, non stultissimum falli? Non tu eum rus hinc modo produxe ajebas?] Memoriter senex non solum quid sibi dixerit Syrus paulo ante, sed quibus verbis dixerit, refert. nam sic dixerat, Quem egomet produxi. 22. Verum venit post insaniens] Supra, *Produxi iratum admodum.* nunc αὐξητικῶς non iratum praedicat, sed *insanum.* 23. Nihil pepercit.] Ut supra, *Nihil reticuit.* sic dicimus in his, quae praeter exspectationem gesta sunt. Verberare hominem senem.] Miserum fit de aetate, id quod de conditione non poterat. 24. Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis?] Addidit aetati invidiam et meritum recens. hoc est enim quod dicit Modo. Et Tantillum, δεικτικὸν est. videtur enim manu

COMMENTARIUS.

20. Vide, ut descidit labrum.] Haec dicens servus os sibi distorquet. Lucilius, apud Non. V. Labia:

Zopyrion labias discidit, *utrumque sequutus.*

22. Produxe ajebas?] Vide supra III. 3. 48. Est autem συγκοπὴ Poëtis familiaris. Vide Cerdam ad Virg. Aen. VIII. 274.

Insaniens.] Ita infra, IV 7. 9. Phorm. IV. 3. 37.

24. Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi

De. Laudo, Ctesipho: patrissas. abi, virum te judico.

Sy. Laudas? nae, ille continebit posthac, si sapiet, manus.

De. Fortiter. *Sy.* Perquam! quia miseram mulierem, et me servolum,

DONATUS.

fingere, quam parvulum. 25. LAUDO, CTESIPHO.] Hic totus versus mire delusum ostendit senem. LAUDO CTESIPHO: PATRISSAS.] Facile inductus est senex varietate fraudis et doli. nam Syrus et supra ut laudans, non ut vituperans Ctesiphonem: et nunc ut accusans, idem perficit atque persuadet. PATRISSAS.] Αὔξησις. nam ut supra dixerat, *Spero: est similis majorum suûm*: hic confirmat quod sperare se dixerat. PATRISSAS.] Attende quam bene inventum sit, inanem se dicere. nonne videtur ibi stultissimus, cum hujusmodi laude non modo se non laudare velle, quod odiosum est: sed etiam filium apud intelligentes vituperare videatur? siquidem non solum hic stultus, sed etiam ille, quia PATRISSAS inquit. PATRISSAS.] Tam securus est, ut se laudet. Et ABI addidit: quasi dicat, Non est quod jam demorer; perfectus es. ABI, VIRUM TE JUDICO, inquit, non *adolescentulum*. hoc enim ad aetatem, non ad sexum, refertur. 26. NAE, ILLE CONTINEBIT POSTHAC, SI SAPIET, MANUS.] Comminatio est subtilis: et parcior, velut servi. 27. PER-

COMMENTARIUS.

STAVI MEIS.] Ita Silenus de Marone, Bacchi filio, apud Euripidem in Cyclope, versu 143.

Ὃν ἐξέθρεψα παῖδ' ἐγώ πότ' ἀγκάλαις.

H. e. *Quem alui puerum ego quondam in meis brachiis.*

Livius Andronicus, Virgine:

Quem ego nefrendem alui, lacteam immulgens opem.

Dixit autem TANTILLUM, uti Plautus, Poen. V. 3. 43.

Quantae è quantillis *jam sunt factae!*

25. ABI, VIRUM TE JUDICO.] Laudandi formula, qualis Eun. I. 2. 74. Plautus, Mostell. III. 1. 108. *euge, Philolaches, Patrissas.*

26. CONTINEBIT POSTHAC, SI SAPIET, MANUS.] H. e. Cohibebit. Petronius, cap. 96. Manus*que* continent *à rixa.* Eadem ratione dicitur quis *continere se.* Eun. V. 2. 20. *Continere linguam.* Cicero ad Q. Fr. I. 1.

27. MISERAM MULIEREM, ET ME SERVOLUM, QUI REFERIRE NON

Qui referire non audebam, vicit; hui! perfortiter.
De. Non potuit melius. idem, quod ego, ſentit, te eſſe huic rei caput.
Sed eſtne frater intus? *Sy.* Non eſt. *De.* Ubi illum quaeram, cogito.
Sy. Scio, ubi ſit: verum hodie numquam monſtrabo. *De.* Hem! quid ais? *Sy.* Ita.
De. Diminuetur tibi quidem jam cerebrum. *Sy.* At nomen neſcio

DONATUS.

QUAM!] Nimis εἰρωνεία. ET ME SERVOLUM.] Oratorie. non *Servum*, ſed SERVOLUM, quum ſit ſenex. 28. NON AUDEBAM.] Non poteram. HUI! PERFORTITER.] Hoc, geſtu ſervili, et nimis leviori perſonae congrue dictum eſt.

29. NON POTUIT MELIUS.] Id eſt, laudo te, Cteſipho: et deeſt *Fieri*. IDEM SENTIT, QUOD EGO.] Id eſt: *patriſſas, virum te judico*. 30. SED ESTNE FRATER INTUS?] Deeſt *Reſponde*: ut ſit, reſponde. 31. VERUM HODIE NUMQUAM MONSTRABO.] Volens ſenem avidius quaerere, quod hic ardor ſemper paratiſſimus credentes etiam fallit, ei fingit ſe nolle dicere. HODIE autem aut abundat; ut, *Numquam omnes hodie moriemur inulti*. Aut, NUMQUAM HODIE, pro, nullo tempore hujus diei. quia NUMQUAM, per ſe generale eſt. 32. DIMINUETUR TIBI QUIDEM JAM CEREBRUM.] Comminationis genus verba ipſa indicant: ut appareat ſenem baculum ſuſtuliſſe. AT NO-

COMMENTARIUS.

NON AUDEBAM, VICIT.] Ita Plautus, Aſin. II. 2. 108. *Quum ego te* referiam Ovidius, Metam. III. 654. *quae gloria veſtra eſt, ſi puerum juvenes, ſi multi fallitis unum?* Capital autem erat, ſi quis ſervus herum pulſaſſet.

29. TE ESSE HUIC REI CAPUT.] H. e. Auctorem. Ita And. II. 6. 27. Plautus, Aſin. III. 3. 137.

Ego caput *huic argento fui hodie reperiundo.*

30. UBI ILLUM QUAERAM, COGITO.] Ita Plautus, Merc. V. 2. 16. *Cogito, quonam ego illum curram quaeritatum.*

31. NUMQUAM MONSTRABO.] Proprie. Cicero, Off. III. 13. *Erranti viam non* monſtrat. Particula autem NUMQUAM eleganter aptatur certo tempori. Vide Cortium ad Salluſt. Catil. cap. 8. n. 5.

32. DIMINUETUR TIBI QUIDEM JAM CEREBRUM.] Ita ſupra III. 2. 19. Eun. IV. 7. 33. infra V. 2. 7. 34. POR-

Illius hominis; sed locum novi, ubi sit. *De.* Dic ergo locum.
Sy. Nostin' porticum, apud macellum, hanc deorsum? *De.* Quidni noverim?
Sy. Praeterito hac recta platea sursum. ubi eo veneris,
Clivos deorsum vorsus est: hac te praecipitato. postea
Est ad hanc manum sacellum, ibi angiportum propter est.

DONATUS.

MEN NESCIO ILLIUS HOMINIS; SED LOCUM NOVI, UBI SIT.] Recte: quia si *Hominem* diceret, non erat errandum agnita persona hominis: et ubi habitet cognito. si notus esset, nulla causa quaerendi superesset. 33. DIC ERGO LOCUM.] DIC ERGO, quasi invitum coëgerit. ERGO, semper addimus, ut hortemur tarde quid facientes. ut *Virgilius*, *Ergo age*, *chare pater*, *cervici imponere nostrae*.

34. NOSTIN' PORTICUM, APUD MACELLUM?] Convenit rustico et parcissimo seni *macellum* in urbe nescire. Et ideo sic interrogatur a servo. HANC DEORSUM?] Bene HANC DEORSUM: quia non est una. QUIDNI NORIM?] Correptive, QUIDNI? pro *Quid nisi*? Etenim quamvis rusticus, tamen est civis Demea. 35. HAC RECTA.] Proprie, *hac parte:* ut manu viam ostendere videatur. UBI EO VENERIS, CLIVOS DEORSUM VORSUS EST: HAC TE PRAECIPITATO.] Hoc lentius. quidam clarius legunt: ut sit, PRAECIPITATO, cito descende. 37. AD HANC MANUM.] Τῶν πρός τι προτῆκον dicitur, in quo non permanet certum dextrum, nec certum sinistrum: et ideo proficit in errorem. vult enim servus haec signa esse perplexa. EST SACELLUM.] Ut *Varro* ait, *Sacra cella est*. PROPTER.] Prope. ut *Virgilius*, *templum de marmore ponam Propter aquam*. Et *Lucretius*, *Propter aquae rivum*, *sub*

COMMENTARIUS.

34. PORTICUM.] Vide Joh. Meursii Lect. Attic. lib. VI. cap. 17. et 18.

DEORSUM.] Respicit situm Athenarum. Vide ad And. II. 2. 19.

37. AD HANC MANUM.] Servili ruditate loquitur, dextram vel sinistram manum commonstrans.

38. CA-

De. Quonam? *Sy.* Illic ubi etiam caprificus magna eſt. noſtin'? *De.* Novi. *Sy.* Hac pergito.
De. Id quidem angiportum non eſt pervium. *Sy.* Verum hercle. vah!
Cenſen' hominem me eſſe? erravi. in porticum rurſum redi:
Sane hac multo propius ibis, et minor eſt erratio.

DONATUS.

ramis arboris altae. 38. UBI ETIAM CAPRIFICUS MAGNA EST.] In hoc *Homerum* imitatus eſt, qui dicit *caprificum* prope Trojana moenia conſtitutam. HAC PERGITO.] Non *Ito:* ſed quia longum eſt, PERGITO. 39. ID QUIDEM ANGIPORTUM.] Id eſt, anguſta et curva via: quaſi *anguiportus:* ut *angitia*, aut *anguitia.* Alii, quod inter portus ſit locus anguſtus, hoc eſt, inter domos. Nam *domos*, vel *portus*, vel *inſulas* veteres dixerunt. Et obſerva *Terentianam* conſuetudinem, in qua inducit nonnihil ſapere eos qui falluntur. 40. CENSEN' HOMINEM ME ESSE? ERRAVI.] Calliditas eſt maxima, deprehenſum mendacium non defendere, ſed fateri: ut opinionem ſimplicitatis acquirat. Vides igitur ut ipſe ſibi ſuccenſeat, tanquam imprudens erraverit, non doloſus impulerit interrogantem. Et mire ſe negat hominem: tanquam homo corde ſit, non corpore. 41. SANE HAC MULTO PROPIUS IBIS.] Quaſi erraſſe profuerit illa vita. Et SANE, pro *ſatis* ac *valde:* quia qui ſanus eſt, idem et validus. MINOR EST ERRATIO.] ERRATIO eſt pecudum: *Error* ani-

COMMENTARIUS.

38. CAPRIFICUS.] Ficus eſt ſilveſtris, nunquam matureſcens, et ſaxis ruptis fere innaſcens. Vide Plin. Hiſt. Nat. XV. 19. Luſit in voce Martialis, IV. 52.

Geſtari junctis, niſi deſinis, Hedyle, capris,
Qui modo ficus *erat, jam* caprificus *erit.*

39. ANGIPORTUM NON EST PERVIUM.] Graecis στενωπὸς dicitur. Vitruvio I. 6. *Fundula.*

40. CENSEN' HOMINEM ME ESSE?] H. e. Ecquid ſtupidus tibi videor, neque ſatis dignus nomine hominis? Ita ſupra, I. 2. 27. infra, V. 8. 11. Plautus, Mil. IV. 2. 52.

Ecquis dignior fuit, homo *qui eſſet?*

Scin' Cratini, hujus ditis, aedes? *De.* Scio. *Sy.* Ubi eas praeterieris,
Ad sinistram hac recta platea: ubi ad Dianae veneris,
Ito ad dextram: priusquam ad portam venias, apud ipsum lacum
Est pistrilla, et exadvorsum fabrica. ibi est. *De.* Quid ibi facit?

DONATUS.

mi est, et loci in quo erratur. 42. CRATINI, HUJUS DITIS, AEDES?] Congrue nomen invenit diviti. *Cratinus*, ἀπὸ τοῦ κράτους. id est, a potentia. 43. AD SINISTRAM HAC.] Deest *Ito*: figura ἔλλειψις. UBI AD DIANAE VENERIS.] Sic absolute dicebant, non addito *Templo*. Sallustius: *Ad Jovis mandem nostra*. 44. PRIUSQUAM AD PORTAM VENIAS.] PORTAM dicendo, ostendit usque ad muros finemque civitatis erraturum Demeam. *Porta* autem, ab aratro portando dicta est, quod in eo loco coloniae deductor et conditor, subjunctis vacca et tauro, aratrum, quo urbem designat, suspendit manu: ne imprimat sulcos, ubi civitatis aditus relinquendi sunt. APUD IPSUM LACUM.] Credibiliter addidit LACUM. Nam Varro docet ob usum jumentorum exeuntium et introeuntium: et praeterea ut adversum hostilem ignem portis de proximo subveniretur. 45. EST PISTRILLA.] Veteres absolute dicebant *pistrinam*, ut *sutrinam*, et *medicinam*, ad tabernam referentes: nam *pistrino* PISTRILLA non convenit. Etsi multa diminutiva diversa sunt a genere nominum primae positionis: ut *Rana*, *ranunculus*;

COMMENTARIUS.

43. UBI AD DIANAE VENERIS.] Subaudi, Aedem vel Templum. Quae ellipsis Graecis est familiaris. Homerus, Odyss. K. 282. Ἐνὶ Κίρκης. *In Circes*, subaudi, Aede. Vide Lamb. Bos, V. Cl. de Ellipsi Graeca. Cicero, Fam. XIV. 2. *Quemadmodum à* Vestae *ad Tabulam Valeriam ducta esses.* Horatius, Serm. I. 9. 39. *Ventum erat ad* Vestae. Sed et citra Ellipsin. Plautus, Curc. IV. 1. 20. *Pone* aedem Castoris. Suetonius, Caes. 78. *Sedens pro* aede Veneris *Genitricis*.

45. EXADVORSUM.] H. e. E regione. Ita Phorm. I. 2. 38. et 47. Plautus, Bacchid. IV. 7. 37. *Video* exadvorsum *Pistoclerum*.

46. LEC-

Sy. Lectulos in sole ilignis pedibus faciundos dedit.
De. Ubi potetis vos? *Sy.* Bene sane. *De.* Sed cesso ad eum pergere?
Sy. I sane. ego te exercebo hodie, ut dignus es, silicernium.

DONATUS.

scutum, scutella: canis, canicula. 46. LECTULOS IN SOLE ILIGNIS PEDIBUS FACIUNDOS DEDIT.] In urbe convivium, aut in sole, aut in umbra, pro conditione temporis instruebatur. Repente igitur interrogatus, quod minime opinabatur quaesiturum senem, arripuit statim LECTULOS. Et quia potuit senex dicere, *Mentiris:* nam habet lectulos: addidit ex tempore, IN SOLE. Et ne eos quoque habere diceret, addidit, ILIGNIS PEDIBUS FACIUNDOS. Sed hoc gestu actoris adjutum est: quasi eodem tempore servus et quaerat quid dicat, et respondeat.

47. UBI POTETIS VOS?] Incerta persona est: nam Syro vel Demeae hoc dictum jungi potest. BENE SANE.] Hic εἰρωνεία est, non approbatio. 48. I SANE.] Aut abundat SANE: aut inferioribus jungitur. SILICERNIUM.] Coena quae infertur Diis Manibus, quod eam silentes cernant, id est, umbrae possideant: vel quod qui haec inferant, cernant tantum, neque degustent. Nam de his quae libantur inferis, quisquis comederit, aut biberit, funesta-

COMMENTARIUS.

46. LECTULOS IN SOLE.] Inde et *Solarium* dictum locus in suprema parte aedium, ubi solebant apricari. Plautus, Mil. II. 3. 69. Vide Comment. majorem.

ILIGNIS PEDIBUS.] H. e. Ex ilice factis. Lucilius apud Non.

Ilignis pedibus *Cercurus curreret aquis.*

H. e. remis ilignis, quales ob duritiem et robur adhibebantur.

47. UBI POTETIS VOS?] An adolescentes intelligit cum servo? an senem cum adolescentibus et servo? dixit autem, UBI POTETIS, pro, *in quibus.* Adverbium pro relativo; quod Comicis familiare est.

48. EGO TE EXERCEBO.] Similes sententiae sunt And. V. 2. 23. et Phorm. II. 3. 4. Plautus, Epid. IV. 1. 3.

multiplex aerumna me exercitam habet.

Virgilius, Aen. IV. 223.

Tum vos, ô Tyrii, stirpem, et genus omne futurum Exercete odiis.

SILICERNIUM.] Etymon explicat Donatus. Alia vide in Fabri Thesauro.

 49. O-

Aeschinus odiose cessat: prandium corrumpitur.
Ctesipho autem in amore est totus. ego jam prospiciam mihi:
Nam jam adibo, atque unumquodque, quod quidem erit bellissimum,

DONATUS.

tur. Aut erit SILICERNIUM senex, qui jam jamque silentibus umbrisque cernendus sit: et sic est melius, quam ut quidam *Xenophonta* interpretantes putant, sic nos SILICERNIUM intelligere, hoc est, *silicem cernentem* senem, dum incurvus est, vel stratae saxo viae intentus, vel sarcophagi jamjam appropinquantis sibi. 49. AESCHINUS ODIOSE CESSAT: PRANDIUM CORRUMPITUR.] Ἀσύνδετον. deest *et*. PRANDIUM CORRUMPITUR.] Ut coquus dixit: qui sciat conditionem quandam magis ferventem placere.

50. CTESIPHO AUTEM IN AMORE EST TOTUS.] Non potuit plus dici de incondita ac nimia voluptate. EGO JAM PROSPICIAM MIHI.] JAM, interdum significat festinationem, ut nunc. Interdum ad describendum ponitur, et increpandam moram. Ut: *Jam melior, jam, diva, precor.* Et, *Vos quoque Pergameae jam fas est parcere genti, Dique Deaeque omnes.* Et PROSPICIAM MIHI dixit, tanquam hoc sentiat, *Illi sua agunt negotia: et ego illorum exemplo consulam mihi.* Et bene PROSPICIAM: quasi non pransurus, nisi providero mihi. 51. BELLISSIMUM.] Proprie BELLISSIMUM dixit. Unde et hujusmodi ad irritan-

COMMENTARIUS.

49. ODIOSE CESSAT.] Ita Eun. IV. 6. 16.

PRANDIUM CORRUMPITUR.] Ita Plautus, Pseud. III. 2. 102. *Corrumpitur jam coena.*

50. IN AMORE EST TOTUS.] Ita Horatius, Serm. I. 9. 2. *Nescio, quid meditans nugarum*, totus in illis. Cicero, Fam. XVI. 16. *Te totum in literis vidi.*

51. BELLISSIMUM.] H. e. Nitidissimum. unde et *Bellaria* dicta. Comparativo usus Varro apud Non. *Graeci* belliores, *quam Romani nostri.* Transfertur enim vox etiam ad morum venustatem et gratiam.

CARPAM.] Ita Martialis, III. 13. 1.

Dum non vis leporem, dum non vis carpere *mullum.*

Et notat Cl. Burmannus ad Phaed. I. 28. 4. esse hoc verbum proprium animalibus, quando pascuntur.

45. CYA-

Carpam: et cyathos sorbillans paullatim hunc producam diem.

DONATUS.

dam gulam cibi, *Bellaria* dicuntur. 52. CARPAM.] Modo *eligam*. Alias *laedam* significat: ut, *Carpit enim vires paullatim, uritque videndo Foemina*. Alias *Fruar*: ut, *Carpamus, dum mane novum, dum flumina crescunt*. Et *Persius*, *Indulge genio; carpamus dulcia*. Id est, fruamur rebus dulcibus. PAULATIM HUNC PRODUCAM DIEM.] Bono verbo usus est ad metaphoram, tanquam morientis diei. Ut est, *Nec te tua funera mater*
Produxi, pressive oculos.

COMMENTARIUS.

52. CYATHOS SORBILLANS.] Erat *cyathus* ordinaria mensura, qua bibentes utebantur, uno fere haustu exsiccantes. Martialis, I. 72. 1. *Naevia sex* cyathis, *septem Justina bibatur.*
Solenne erat, in gratiam amicorum vel amicarum tot cyathos ebibere, quot numero literis eorum scriberentur nomina. Dixit autem SORBILLANS, non *Sorbens*, nec *bibens*, quia delicatum se facit, et quam libet otio cuticulam curaturus est. Vide infra, V. 1. 1. Apulejus, Metam. II. *Priusquam totum* exsorberem, *clementer invadit; ac relictum* paullatim *labellis minuens, meque respiciens*, sorbillat *dulciter*. Qui locus à Terentio videtur expressus.

PRODUCAM DIEM.] H. e. Sensim hunc diem conteram et consumam. Ita Martialis, II. 89. 1.
Quod nimio gaudes noctem producere *vino*,
Ignosco.

ACTUS QUARTI

SCENA TERTIA.

MICIO. HEGIO.

Mi. EGo in hac re nihil reperio, quamobrem lauder tantopere, Hegio:

DONATUS.

1. EGO IN HAC RE NIHIL REPERIO, QUAMOBREM LAUDER.] *Haec Scena est plena sententiarum senilium ad*

COMMENTARIUS.

1. EGO IN HAC RE NIHIL REPERIO, QUAMOBREM LAUDER.] Ita

Meum officium facio: quod peccatum a nobis ortum 'ſt, corrigo.
Niſi ſi me in illo credidiſti eſſe hominum numero, qui ita putant
Sibi fieri injuriam; ultro, ſi quam fecere ipſi, expoſtulant,
Et ultro accuſant. id quia non eſt a me factum, agis gratias?
He. Ah! minime: numquam te aliter, atque es, in animum induxi meum.
Sed quaeſo, ut una mecum ad matrem virginis eas, Micio:

DONATUS.

officia demonſtranda. Et TANTOPERE, vim adverbialem in ſe continet; nam ſignificat *nimis.* 2. QUOD PECCATUM A NOBIS ORTUM 'ST, CORRIGO.] Si diceret, PECCATUM EST A NOBIS, participium fuiſſet. nunc quia ORTUM addidit, nomen eſt. numquam enim eadem pars orationis jungi, niſi per ἀσύνδετον, poteſt. 4. SI, QUAM FECERE, IPSI EXPOSTULANT.] Hic diſtingue: et ſeparatim infer, IPSI EXPOSTULANT. SI QUAM FECERE, IPSI EXPOSTULANT.] Senſus eſt manifeſtus: ſed obſcura ſunt verba, et eorum collocatio et diſtinctio. nam incertum, utrum SI EXPOSTULANT, intelligendum ſit: an, SIQUAM, pro una parte orationis accipi oporteat. 5. ULTRO ACCUSANT.] ULTRO, nunc prave et perverſe. ID QUIA NON EST A ME FACTUM.] Haec interrogatio, quaſi ſubtriſti vultu eſt proferenda. 6. AH! MINIME.] Non *minime ago:* ſed, *Minime te credo eſſe illorum in numero.* 7. QUAESO, UT UNA MECUM.] Servavit τὸ πρέπον, adjiciendo UNA

COMMENTARIUS.

Ita Charino reſpondet Pamphilus. Plautus, Trin. V. 2. 4.

Si quid amicum erga bene feci, aut conſului fideliter,
Non videor meruiſſe laudem; culpa caruiſſe arbitror.

2. QUOD PECCATUM A NOBIS ORTUM 'ST.] Ita ſupra III. 3. 89. et Hec. II. 2. 11.

4. ULTRO.] De vi hujus vocis vide ad And. I. 1. 73.

OPUS EST FACTO.] Ita Plautus, Caſin. III. 3. 24. *Quod facto eſt opus.* Salluſtius, Catil. 1. *Priuſquam incipias, conſulto; ubi conſulueris, mature* facto opus eſt.

Atque istaec eadem, quae mihi dixti, tute dicas mulieri :
Suspicionem hanc propter fratrem ejus esse, et illam psaltriam.
Mi. Si ita aequum censes, aut si ita opus est facto, eamus. *He.* Bene facis:
Nam et illi animum jam relevabis, quae dolore ac miseria
Tabescit: et tuo officio fueris functus. sed si aliter putas,
Egomet narrabo, quae mihi dixti. *Mi.* Immo ego ibo. *He.* Bene facis.
Omnes, quibus res sunt minus secundae, magis sunt, nescio quomodo,

DONATUS.

MECUM EAS : quippe ad incognitam matremfamilias.

8. TUTE DICAS MULIERI.] In nomine ostendit, cur haec ipse dicat. MULIERI enim, inquit, nimis pavidae ac diffidenti. 9. SUSPICIONEM HANC PROPTER FRATREM EJUS ESSE.] Nimis breviter ac succincte, et ut oportuit inter scientes. ET ILLAM PSALTRIAM.] PROPTER FRATREM EJUS ESSE, subaudiendum est. 10. SI ITA AEQUUM CENSES.] A justo et utili est tota sententia. Et sane hi versus desunt, quos multa exemplaria non habent.

11. NAM ET ILLI ANIMUM JAM RELEVABIS.] Et deinceps ILLI maluit dicere, quam *nurui*, adhuc divitem reveritus. DOLORE AC MISERIA.] DOLORE, parturientis: MISERIA, injuria ab Aeschino accepta. 12. SED SI ALITER PUTAS.] Artificiose, remittendo quod petebat, extorsit magis. 13. IMMO EGO IBO.] Hoc adverbio quod ait IMMO, ostendit se promte agere, et instanter quod promisit. 14. MINUS SECUNDAE.] Dicere sic maluit, ne

COMMENTARIUS.

11. ILLI ANIMUM JAM RELEVABIS.] Ita Ennius, Annal. X.

O Tite, sei quid ego adjuro, coiramve levasso.

Plautus, Rud. I. 4. 27.

Spes mea, ut me omnium jam laborum levas!

Cicero, Catil. I. 13. *Videbimus fortasse ad breve quoddam tempus* cura *et* metu *esse* relevati.

14. QUIBUS RES SUNT MINUS SECUNDAE.] Ita Heaut. II. 2. 1. Phorm. II. 1. 11.

Suspiciosi: ad contumeliam omnia accipunt magis:
Propter suam impotentiam se semper credunt negligi.
Quapropter te ipsum purgari ipsis coram, placabilius est.
Mi. Et recte, et verum dicis. *He.* Sequere me ergo hac intro. *Mi.* Maxume.

DONATUS.

Miserae diceret. NESCIO QUOMODO.] Hoc est, vehementia, nulla palam ratione. 15. ACCIPIUNT MAGIS.] Mire additum MAGIS: quum possit sensus et sine hoc esse integer. 16. PROPTER SUAM IMPOTENTIAM.] Infirmitatem. Et rursus noluit humilitatem aut miseriam dicere. NEGLIGI.] Legitur et CLAUDERE et CLAUDICARE.

17. QUAPROPTER TE IPSUM PURGARE.] Utrum TE IPSUM, una pars orationis sit? an divise accipiendum? ut sit, TE Micionem, IPSUM Aeschinum PURGARE. CORAM, PLACABILIUS EST.] CORAM, id est, praesentem, et coram praesentibus. Et CORAM indiget adjectione, *Palam* non indiget. Et praeterea CORAM; ad caeteras personas refertur; *Palam*, generaliter dicitur. 18. ET RECTE, ET VERUM VICIS.] RECTE, ad verba retulit; VERUM, ad rem atque sententiam. Potest enim *recte et falsum* dici, dummodo nullo vitio verborum nominumque dicatur, quanquam et ipsum fallere in tempore, quidam de officiis scribentes, rectum putent.

COMMENTARIUS.

15. AD CONTUMELIAM OMNIA ACCIPIUNT MAGIS.] Ita Phaedrus III. 8. 8. *Accipiens (quid enim?) cuncta in contumeliam.* P. Syrus: *In calamitoso risus etiam injuria 'st.* Quinctilianus, Declam. XIII. 1. *Solatium erit, iram potius, quam contemtum pati.*

16. IMPOTENTIAM.] H. e. Inopiam, imbecillitatem et humilitatem. Cicero, pro Mur. 28. *Valeant haec omnia ad salutem innocentium, ad opem* impotentium, *ad auxilium calamitosorum.* Contra dixit Phaedrus, I. 24. 1.

Inops potentem *dum vult imitari, perit.*

Et I. 30. 1. *Humiles laborant, ubi* potentes *dissident.*

17. TE IPSUM PURGARE IPSIS.] Ita Eun. III. 1. 44. Hec. V. 4. 31. Plautus, Amph. III. 2. 28.

Id huc reverti, uti me purgarem tibi.

PLACABILIUS.] H. e. Ad placandum aptius. Ita Phorm. V. 7. 68.

ACTUS

ACTUS QUARTI SCENA QUARTA.

AESCHINUS.

DISCRUCIOR animi. hoccine de improviso mali mihi objici
Tantum; ut neque quid me faciam, neque quid agam, certum siet?
Membra metu debilia sunt: animus timore obstipuit.

DONATUS.

DISCRUCIOR ANIMI.] *Hoc loco χαρακτῆρα amantis immodice juvenis, et senis facit indulgentis, ac lepidissimi patris.* 1. DISCRUCIOR ANIMI.] Ἀνταπόδοσις figura. ut, *O praestans animi.* HOCCINE DE IMPROVISO MALI.] Haec verba repentino nuntio perculsum indicant Aeschinum propter divortium stare: et iram circa se Sostratae, et ejus filiae ob raptum meretricis. OBJICI.] Proprie; quia inopinanti. Nam OBJICI dicitur in utramque partem: ut si quos ante quis videt, quam exspectaverit quo verbo magnitudo doloris ostenditur ex improviso incommodo. 2. UT NEQUE QUID ME FACIAM.] Plus est, QUID ME FACIAM: quam, *Quid faciam.* Illud enim de rebus: hoc, de ipso homine intelligitur. NEC QUID AGAM, CERTUM SIET.] CERTUM SIET, pro *certum sit.* nisi forte, UT, *Quam* significet. 3. MEMBRA METU DEBLILIA SUNT,

COMMENTARIUS.

1. DISCRUCIOR ANIMI.] Ita Phorm. I. 4. 10. *Antipho me excruciat animi.* Plautus, Aul. I. 2. 27.

Discrucior animi, *quia ab domo abeundum 'st mihi.*

Cistell. II. 1. 3.

Omnes homines supero atque antideo crucibilitatibus animi.

Eadem ratione dixit Pacuvius, Periboea: *horrescit animi.*

HOCCINE DE IMPROVISO MALI MIHI OBJICI.] Ita Hec. III. 1. 6. Phorm. III. 2. 18. Plautus, Cas. III. 5. 33. *quid illi* Objectum 'st mali *tam repente?* Caesar, B. G. VII. 5. 9. *Tantis subito* difficultatibus objectis.

2. QUID ME FACIAM?] Vide ad And. III. 5. 8.

3. MEMBRA METU DEBILIA.] Ita Virgilius, Aen. V. 4. 31. *Tremore genua labant.*

Pectore consistere nihil consilii quit. vah! quomodo
Me ex hac expediam turba? tanta nunc suspicio de me incidit: 5
Neque ea immerito. Sostrata credit, mihi me psaltriam hanc
Emisse: id anus fecit indicium mihi.
Nam ut hinc forte ea ad obstetricem erat missa; ubi eam vidi, illico
Accedo, rogito, Pamphila quid agat? jam partus adsiet?

DONATUS.

ANIMUS TIMORE OBSTIPUIT.] Metu patris: TIMORE divortii. 5. NUNC SUSPICIO.] Modo ostenditur causa trepidationis Aeschini. 7. ID ANUS MIHI INDICIUM FECIT.] Illa anus cui Sostrata dixerat, *Curre: obstetricem arcesse.* 8. NAM UT HINC FORTE EA AD OBSTETRICEM ERAT MISSA.] Apparet, inter caetera anum dixisse, ad obstetricem se missam. an ultro haec suspicatus est Aeschinus? HINC autem addendo, ostendit se ante fores Sostratae stare. ut alibi, *Ex Andro commigravit huc viciniae.* UBI EAM VIDI.] Sunt qui addant supervacue HANC: et legunt, HANC UBI VIDI. 9. PAMPHILA QUID AGAT? JAM PARTUS ADSIET?] Amatoria interrogatio, qua monstrat

COMMENTARIUS.

ANIMUS TIMORE OBSTIPUIT.] Ita Plautus, Poen. I. 2. 48.
quid hic, malum, Adstans obstipuisti?

4. PECTORE CONSISTERE NIHIL CONSILII QUIT.] Cicero, Tusc. IV. 8. laudat illud Ennii:
Tum pavor sapientiam omnem mihi ex animo expectorat.
Plautus, Amph. V. 1. 1.
Spes atque opes vitae meae jacent sepultae in pectore.
Cicero, Senect. 20. *Mortem igitur omnibus horis impendentem timens, qui poterit* animo consistere? Virgilius, Aen. I. 643. *neque enim patrius* consistere mentem *Passus amor.*

5. ME EX HAC EXPEDIAM TURBA.] Vide ad And. III. 5. 11. Eun. IV. 4. 56.

SUSPICIO DE ME INCIDIT.] Ita And. II. 2. 22. et III. 2. 21. Aliter Heaut. IV. 5. 52. Plautus, Bacch. III. 3. 32. *Innocens* suspicionem *hanc* sustinet *causa mea.*

7. ID ANUS FECIT INDICIUM MIHI.] Ita Plautus, Aul. II. 2. 11.
Anus *hercle* huic indicium fecit *de auro.*
Cicero, Verr. I. 57. *Feci ipse indicium.* 10. ADE-

Eone obstetricem arcessat? illa exclamat: abi, abi jam, Aeschine!
Satis diu dedisti verba: sat adhuc tua nos frustrata 'st fides.
Hem! quid istuc obsecro, inquam, est? valeas: habeas illam, quae placet.
Sensi illico id illas suspicari: sed me reprehendi tamen,
Ne quid de fratre garrulae illi dicerem, ac fieret palam.

DONATUS.

Aeschinus curae sibi esse res omnes. 10. ILLA EXCLAMAT.] Non *respondet*, sed EXCLAMAT. Et bene vim addidit ad exclamationem fuisse. Ergo a vocis sono EXCLAMAT, non a verbis. ABI, ABI JAM, AESCHINE! SATIS DIU VERBA DEDISTI NOBIS.] Usque dum intelligeremus. 11. SAT ADHUC TUA NOS FRUSTRATA 'ST FIDES.] Usque dum deciperemur. 12. HEM! QUID ISTUC, OBSECRO, INQUAM, EST?] HEM, interjectio est novas res et inopinatas audientis. VALEAS: HABEAS ILLAM.] Quasi recedat et longe absit. ut in Andria, *Valeant, Qui inter nos dissidium volunt*. 14. GARRULAE.] Utpote anus. AC FIERET PALAM.] Demeae scilicet, cui minime opus fuit.

COMMENTARIUS.

10. ABI, ABI.] Formula fastidiose rejicientium quem. Ita Eun. IV. 7. 9. Phorm. I. 2. 9. Naevius, Togularia: Abi, *deturba te saxo, quisquiliae, non homo.* Plautus, Trin. IV. 2. 147. *Abi hinc ab oculis.* Aliter usurpatur supra IV. 2. 25.

11. DEDISTI VERBA.] Vide ad And. I. 3. 6.

TUA NOS FRUSTRATA 'ST FIDES.] Ennius, apud Gell. XVIII. 2.

Nam qui lepide postulat alterum frustrari,
Quem frustratur, frustra eum dicit frustra esse.
Nam qui sese frustrari quem frustra sentit,
Qui frustratur, is frustra est; si non, ille est frustra.

Est autem *frustrari* decipere; *frustra esse*, dicipi.

12. VALEAS: HABEAS ILLAM, QUAE PLACET.] Vide ad And. IV. 2. 13. et V. 3. 18.

13. ME REPREHENDI.] Qui se ab aliqua re seu dicenda, seu facienda cohibent et reprimunt, *Reprehendere se* dicuntur. Desumtum ab eo, quod *Reprehendere* est quandoque manum injicere et retinere. Vide Interpretes ad Phaed. V. 8. 4.

14. FIERET PALAM.] Ita Eun. I. 2. 24. Heaut. IV. 3. 43. Hec. I. 2. 30. et IV. 4. 91. Plautus, Amph. III. 1. 16. *Faciam, res* fiat palam.

16. Us-

Nunc quid faciam? dicam fratris esse hanc? quod minime 'st opus
Usquam efferri. age, mitto: fieri potis est, ut ne qua exeat.
Ipsum id metuo, ut credant: tot concurrunt verisimilia.
Egomet rapui: ipse egomet solvi argentum: ad me abducta 'st domum.
Haec adeo mea culpa fateor fieri. non me hanc rem patri,
Ut ut erat gesta, indicasse? exorassem, ut eam ducerem.

DONATUS.

15. NUNC QUID FACIAM?] Figura διαπόρησις. 16. UT NE QUA EXEAT.] Erumpat, ut, *quum spumeus amnis Exiit, oppositasque evicit gurgite moles.* 17. IPSUM ID METUO, UT CREDANT.] IPSUM, quod fratri rapui. Et UT, pro *Ne non* posuit. TOT CONCURRUNT VERISIMILIA.] Ut mea esse credatur. 18. AD ME ABDUCTA 'ST DOMUM.] Proprie, non dixit *Adducta*, sed ABDUCTA: *Abducitur* enim alienum: ut in Heautontimorumeno, *Abducimus tuam Bacchidem.* AD ME autem DOMUM, moraliter dixit, pro *Ad domum meam.* An ideo AD ME, quia et illic luctatus Leno est in retinenda contra Aeschinum puella? 20. UT UT ERAT GESTA, INDICASSE?] Id est, sive male, sive bene gesta erat: *ut* enim, certam qualitatem significat: UT UT incertam: quasi dicat, Quoquo modo, male, bene. EXORASSEM, UT EAM DUCEREM.]

COMMENTARIUS.

16. USQUAM EFFERRI.] Ita supra III. 2. 41. Phorm. V. 7. 65. Hec. I. 2. 32. Nepos Dion. 8. *Res, multis consciis, quae gereretur, elata refertur ad Aristomachen.*

NE QUA EXEAT.] Ita Nepos, Datam. 6. *Si in turbam* exisset. Suetonius, Galb. 20. *Quod ante paucos dies* exierat *in vulgus.*

17. TOT CONCURRUNT VERISIMILIA.] Ita And. III. 2. 31. Heaut. II. 2. 3.

20. UT UT ERAT GESTA.] Ita Plautus, Bacchid. V. 2. 73.

Age jam id, ut ut est, *etsi est dedecorum, patiar.*

Ceſſatum uſque adhuc eſt: nunc porro, Aeſchine, expergiſcere!
Nunc hoc primum eſt: ad illas ibo, ut purgem me: accedam ad fores.
Perii! horreſco ſemper, ubi pultare haſce occipio miſer.
Heus! heus! Aeſchinus ego ſum; aperite aliquis actutum oſtium.
Prodit neſcio quis: concedam huc.

D O N A T U S.

Sic enim promiſerat ſe Soſtratae facturum. 21. Nunc porro, Aeschine, expergiscere!] Sic et alibi, *Enimvero, Dave, nihil loci eſt ſegnitiae, neque ſocordiae.* Legitur et *jam:* quod eſt correptivum interdum. 22. Nunc hoc primum.] Primum, ab eo quod rogandus eſt pater. Accedam ad fores.] Soſtratae ſcilicet. 23. Horresco semper.] Satis amatorie: nam in amore nimium ſemper eſt frigus, et calor recedit a corpore. ut, *Totus, Parmeno, tremo, horreoque, poſtquam aſpexi hanc.* 24. Aperite aliquis actutum ostium.] Vim pluralem habet Aliquis, quamvis ſingulariter dicatur: non eſt enim Aliquis, niſi de multis. recte ergo Aperite aliquis, et nove. nam non placet illud, ubi duae diſtinctiones ſunt: unde Aperite eſt una, altera Aliquis. Actutum ostium.] Ut aſſumatur rurſus, *Aperiat.* proprie enim veteres et *Quis*, et *Aliquis*, et *Quiſquam*, non obſervabant quo genere, aut quo numero declinarent. Eſt ergo figura ἀρχαϊσμός.

C O M M E N T A R I U S.

21. Expergiscere.] Id vult, nihil loci eſſe ſegnitiae, neque ſocordiae. Plautus, Aſin. II. 1. 1.

Hercle vero, Libane, nunc te meliu'ſt expergiſcier.

Salluſtius, Catil. 20. *Quin igitur* expergiſcimini? Et 52. Expergiſcimini *aliquando, et capeſſite rempublicam.* Contra *dormire* dicuntur negligentes rerum ſuarum. infra IV. 5. 59.

22. Purgem me.] Vide ſupra IV. 3. 17.

23. Horresco.] Vide ad Eun. I. 2. 4.

24. Heus! heus! Aeschinus ego sum.] Ita Eun. III. 3. 24. et 25.

Aperite aliquis.] Syntheſis Plauto familiaris. Pſeud. V. 1. 37.

Aperite, aperite, *heus, Simoni me adeſſe* quis nunciate.

25. Concedam huc.] Ita ſolebant à foribus paullulum recedentes, ne in viam proturbarentur. Heaut. I. 1. 121. Plautus, Caſ. II. 7. 11. *At at,* concedam huc: *audio aperiri fores.*

AC-

ACTUS QUARTI SCENA QUINTA.

MICIO. AESCHINUS.

ITA, uti dixi, Soſtrata,
Facite: ego Aeſchinum conveniam; ut, quomodo acta haec ſint, ſciat.
Sed quis oſtium hoc pultavit? *Aeſ.* Pater hercle eſt. perii! *Mi.* Aeſchine.
Aeſ. Quid huic hic negoti 'ſt? *Mi.* Tune has pepuliſti fores?
Tacet. cur non ludo hunc aliquantiſper? melius eſt:

DONATUS.

1. ITA, UTI DIXI, SOSTRATA, FACITE.] Hic apparet, Micionem jam multa dixiſſe. 2. FACITE.] Jubet vel ſecurae ſint, vel adornent nuptias. EGO AESCHINUM CONVENIAM.] Mire, occurſurus Aeſchino, Aeſchinum quaerit. 3. PATER HERCLE EST.] Quid eſt hoc, quod Micio timetur? an quia illi non eſt confeſſus? Oſtendit autem Poëta, tantundem pudorem poſſe, aut amplius, quam timorem. 4. QUID HUIC HIC NEGOTI 'ST?] Alius timor, quod hinc egreditur pater. TUNE HAS PEPULISTI FORES?] Sic coepit interrogare, ut negationi locum praebeat. Et nota PEPULISTI, elatum verbum: et tragico cothurno magis, quam loquelae comicae accommodatum. 5. TACET.] Hoc apud ſe loquitur Micio. MELIUS EST.] Et non, *Ludere bonum eſt*: ſed MELIUS. Et hoc meliore affectu dixit, quam ſi diceret; *Dignus eſt.*

COMMENTARIUS.

4. QUID HUIC HIC NEGOTI 'ST?] Haec Aeſchinus ad ſpectatores converſus cum pavore pronunciat. Ita And. V. 2. 8. et mox verſu 8.

5. CUR NON LUDO HUNC ALIQUANTISPER?] Ita Heaut. IV. 6. 20. Ita autem ſecum haec dicit Micio, ut ſimul Spectatores intelligant, quid facturus ſit.

9. ERU-

Quandoquidem hoc numquam mihi ipſe voluit credere.
Nihil mihi reſpondes? *Aeſ.* Non equidem iſtas, quod ſciam.
Mi. Ita? nam mirabar, quid hic negotii eſſe tibi.
Erubuit: ſalva res eſt. *Aeſ.* Dic ſodes, pater,
Tibi vero quid iſtic eſt rei? *Mi.* Nihil mihi quidem:
Amicus quidam me a foro abduxit modo

DONATUS.

6. Hoc numquam mihi ipse voluit credere.] Contra illud, quod ait, *Poſtremo alii clanculum Patres quae faciunt, quae fert adoleſcentia, Ea ne me celet, conſueſeci filium.* Credere autem magno affectu dixit. non enim confiteretur ut patri: ſed crederet, ut parenti aut ſodali ſuo. 7. Non equidem istas.] Deeſt, *Pulſavi.* Quod sciam.] Quantum ſcio. 8. Ita? nam mirabar, quid hic negotii esset tibi.] Accipit negationem Micio, ut ludere Aeſchinum poſſit. 9. Erubuit: salva res est.] Nimis paterna ſententia. Et e contrario Simo in Andria, *Vide, num ejus color pudoris ſignum uſquam indicat?* Et quanti affectus eſt, non dixiſſe *Erubuit; ſalvus eſt:* ſed, Salva res est. Nonne videtur tibi res ejus omnis in Aeſchino conſtituta? eodem animo et ſupra dixit, *In eo me oblecto: ſolum id eſt carum mihi.* Non enim solum intulit quod exſpectabatur: ſed abſolute, quaſi ex omnibus solum id eſt, inquit. 10. Nihil mihi quidem.] Mihi, id eſt, meae propriae rei. Et callida negatione coepit: ut et illi adimat confitendi locum ac fiduciam: ſimulque fiat ei deſperatio ducendae ejus, cujus mentio tam contemtim ab ipſo tractetur. 11. Amicus quidam me a foro abduxit modo huc advocatum sibi.] Hinc incipit mendacium, miſtum vero nam Amicus quidam me a foro huc, verum eſt: Advocatum, falſum. Sed Huc et Quidam, modo ἔμφασιν habent levis negotii, et in quo nec magnae perſonae, nec res difficilis operae aut longae occupationis habentur. Et Advocatum dicendo,

COMMENTARIUS.

9. Erubuit. salva res est.] Ita Eun. II. 2. 37. Plautus, Rud. IV. 3. 89. *Euge*, ſalva res eſt: *praeda haec perpetua eſt mea.* Citat Lampridius in Heliogabalo, cap. 11. 12. Ad-

Huc advocatum sibi. *Aes.* Quid? *Mi.* Ego dicam tibi:
Habitant hic quaedam mulieres pauperculae:
Ut opinor, has non nosse te, et certo scio.

DONATUS.

alienum negotium demonstravit: nam et SIBI non vacat. si enim *mulieribus* addidisset, potuit aliud sperari.

12. QUID?] Deest *Ait:* ut sit, *Quid ait?* EGO DICAM TIBI.] Senile est. nam id jam dicendum fuit, et hoc ἔμφασιν habet vilis rei, quae vel facile dici possit, vel non celanda sit. 13. MULIERES PAUPERCULAE.] Non potuit magis celare dignitatem formae et aetatis puellae, quae amatur ab Aeschino, quam ut eam primo eodem nomine cum matre nominaret: deinde communiter diceret de ambabus universa, quibus contemni debeant. QUAEDAM MULIERES PAUPERCULAE.] PAUPERCULAE addidit, ut magis desperet Aeschinus impetrari posse has nuptias a patre. Et item QUAEDAM: ut ignobiles demonstrarentur. Et totum hoc cum abjectione pronuntiandum est. QUAEDAM et PAUPERCULAE dicendo, adimit omnem spem nuptiarum: nam QUAEDAM, ignobilem indicat: *Pauper*, indotatam. Quid ergo remanet, quod speret Aeschinus? PAUPERCULAE.] Nec *pauperes* saltem. 14. OPINOR.] Vel adeo obscurae sunt, et nullius pretii, UT OPINOR, HAS NON NOSSE TE. Potuit recte dicere et hoc, *Ut opinor, has non nosti:* sed illud venustius, UT OPINOR HAS NON NOSSE TE.] Aut abundat UT: aut deest *Scilicet.* Magnum autem crimen est in forma vicinae puellae, incognitam esse adolescenti de proximo. Et quia scit hunc esse, de quo dixerit, *Quam hic non amavit meretricem? aut cui non dedit aliquid?* subdidit causam, ne dignitatis pudorisque esset, quod eam incognitam Aeschino esse dixisset: NEQUE ENIM DIU HUC, inquit, COMMIGRAVERUNT. Et UT OPINOR, mire ipse sibi sumit atque confirmat, quod nondum ille confessus est. ET CERTE SCIO.] Ἐπανόρθωσις.

COMMENTARIUS.

12. ADVOCATUM SIBI.] Vide ad Eun. II. 3. 48.

13. MULIERES PAUPERCULAE.] Ita Plautus, Epid. IV. 1. 28. *Virgini* pauperculae, *Tuaeque matri me levare paupertatem.* Poen. III. 1. 33. *quanquam sumus* pauperculi, *Est domi, quod edimus.*

14. UT OPINOR, HAS NON NOSSE TE, ET CERTO SCIO.] Solent

Neque enim diu huc commigrarunt. *Aes.* Quid tum postea?
Mi. Virgo est cum matre. *Aes.* Perge. *Mi.* Haec virgo orba est patre:
Hic meus amicus illi genere est proxumus:
Huic leges cogunt nubere hanc. *Aes.* Perii! *Mi.* Quid est?
Aes. Nihil: recte: perge. *Mi.* Is venit, ut secum avehat:

DONATUS.

parum dixit, inquit. 15. QUID TUM POSTEA?] Gratissime proditur Aeschinus amator, quum sedulo dissimulet.

16. VIRGO EST CUM MATRE.] Vult Micio sic audire Aeschinum, tanquam alienissimum: et ideo veluti inscius facti, diligentius narrat. *Virginem* autem ἀρχαϊσμῷ, pro *muliere* dixit. 17. HIC MEUS AMICUS.] Qui me advocatum abduxit de foro. 18. HUIC LEGES COGUNT NUBERE.] Non *Permittunt*, dixit, nec *jubent:* sed COGUNT, ad perturbandum Aeschinum. Et recte. alia enim *sinunt* leges, alia *cogunt* fieri. Et ne esset quo resisteretur illi, vult ut mulieres a lege cogantur. PERII!] Hoc audit Micio, sed dissimulat. 19. NIHIL: RECTE.] Id est, *recte quod perii.* Et nihil magis Comicum. Et vide trisyllabum artificiose esse subjectum: ut qui PERII dixit, vix hoc locutus fuisse videatur. PERGE.] Vide instantius interrogantem, quam extraneum decuit. IS VENIT, UT SECUM AVEHAT.] Aliud pejus in amatam, ut nec Athenis saltem

COMMENTARIUS.

lent ea, quae opinamur, et quae certa sunt, jungi, sibique opponi. Ita And. II. 2. 30. et V. 4. 26. Cicero, Lael. 3. *Moveor enim, tali amico orbatus, qualis,* ut arbitror, *nemo unquam erit; et,* ut confirmare possum, *nemo certe fuit.*

15. NEQUE ENIM DIU HUC COMMIGRARUNT.] Ita And. I. 1. 43. Plautus, Pers. I. 3. 57.

Siquidem hic leno nondum sex menses Megaribus
Huc *est cum* commigravit.

QUID TUM POSTEA?] Vide ad Eun. II. 3. 78.

ILLI GENERE EST PROXIMUS.] Ita Phorm. I. 2. 75.

18. HUIC LEGES COGUNT NUBERE HANC.] Idem repetitur Phorm. I. 2. 75. De voce NUBERE vide ad And. III. 3. 3.

19. NIHIL, RECTE, PERGE.] Vide ad Eun. II. 3. 50.

Nam habitat Mileti. *Aes.* Hem! virginem ut secum avehat!
Mi. Sic est. *Aes.* Miletum usque, obsecro? *Mi.* Ita. *Aes.* Animo male 'st.
Quid ipsae? quid ajunt? *Mi.* Quid illas censes? nihil enim.
Commenta mater est, esse ex alio viro,
Nescio quo, puerum natum: neque eum nominat:
Priorem esse illum: non oportere huic dari.

DONATUS.

alteri nuberet. 20. NAM HABITAT MILETI.] Πιθανῶς MILETI: et est adverbium locale. HEM! VIRGINEM UT SECUM AVEHAT!] Hic acrius commoveri proditur adolescens, ut affectu fateatur, quod verbis negat. 21. SIC EST. MILETUM USQUE, OBSECRO? ITA. ANIMO MALE 'ST.] Ille oblitus sui, sic indignatur, ut in re propria: hic rursus callide vultu utitur, tanquam aliena narrantis. MILETUM USQUE? OBSECRO!] Bene USQUE. nam *Miletos*, colonia est Atheniensium in Ponto. ANIMO MALE 'ST.] *Animo male fieri* dicitur, quum ictu alicujus moeroris perculsus animus, non sustinet corpus: sequiturque ruina membrorum. 22. QUID IPSAE? QUID AJUNT?] Non statim credit Aeschinus pudicam matremfamilias statim consentire in nuptias novas viri ignoti. QUID ILLAS CENSES?] *Posse dicere*, subaudiendum. NIHIL ENIM.] *Dicunt*, subaudiendum. Et sic intelligendum NIHIL, non quod taceant, sed quod nihil confirmationis habeat, id quod dicunt. 23. COMMENTA MATER EST.] Nunc dicit quid dicat. etiam COMMENTA dixit, id est, fallaciam confinxisse, verisimile comminisci. EX ALIO VIRO.] Jam de proximo tangit Aeschinum. 25. PRIOREM ESSE ILLUM.]

COMMENTARIUS.

21. ANIMO MALE 'ST.] Ita Plautus, Amph. V. 1. 6. Animo male 'st: *aquam velim.* Haec autem Aeschinus aversus secum loquitur.

22. QUID ILLAS CENSES?] Ita And. V. 2. 12.

NIHIL ENIM.] Abundat τὸ ENIM. Ita Hec. V. 4. 10. Phorm. I. 2. 63. et IV. 4. 13.

25. PRIOREM ESSE ILLUM.] H. e. potiorem, jure nimirum cognationis. Ita Eun. I. 2. 71.

26. NON-

Aes. Eho! nonne haec justa tibi videntur postea?
Mi. Non. *Aes.* Obsecro, non? an illam hinc abducet, pater?
Mi. Quid illam ni abducat? *Aes.* Factum a vobis duriter,
Immisericorditerque: atque etiam, si est, pater,
Dicendum magis aperte, illiberaliter.

DONATUS.

Mire tractat etiam partes. Aeschini. 26. NONNE HAEC JUSTA TIBI VIDENTUR POSTEA?] Scilicet illa, quae amicus tuus dixerat prius, quam haec audire. JUSTA TIBI.] JUSTA, quae postea audisti, quam illa quae pro Lemnio dicebas prius. Aut si hoc non est: quaere quid sit POSTEA. Videtur enim POSTEA sic abundare, quomodo interdum *Hodie*, de stomacho adjicitur loquentis. ut *Virgilius* dicit: *Numquam omnes hodie moriemur inulti.*

27. NON.] Vultuose pronuntiandum est NON. AN ILLAM HINC ABDUCET, PATER?] HINC, tanquam singultus ploraturi est. nam sic est pronuntiandum. PATER.] Quasi hoc ad supplicandum dicatur. 28. FACTUM A VOBIS DURITER.] Non *Dure* et *Crudeliter*: sed quasi dura mente, id est, inflexibili, et quod Graeci dicunt ἀτενής. 29. IMMISERICORDITERQUE.] Nota octo syllabarum adverbium, atque insuper compositum, et cum conjunctione prolatum. SI EST, PATER, DICENDUM MAGIS APERTE.] Id est, *apertius*: quia jam apertum fuerat, DURITER et IMMISERICORDITER. Et bene praefatus est, ne contumax adversus patrem videretur. 30. ILLIBERALITER.] Αὔξησις. nam multa DURITER, etiam si opus sit, IMMISERICORDITER quoque, et facienda sunt, et patienda, si ita ratio et causa cogat: et non sit *illiberale*, id est, non malum atque inhonestum. ILLIBERALITER.] Injuste, inclementer,

COMMENTARIUS.

26. NONNE HAEC JUSTA TIBI VIDENTUR POSTEA?] παρέλκει vox POSTEA. Ita Plautus, Menaechm. III. 2. 31.

An tibi malam rem vis pro maledictis dari Postea.

28. DURITER, IMMISERICORDITERQUE.] Contra dixit Cicero, pro P. Sulla, cap. I. *Lenitatem meam misericordiamque.*

30. DICENDUM MAGIS APERTE.] Similis locutio est And. I. 2. 31. *II. 6.* 23. Eun. V. I. 3. Heaut IV. 3. 24. Phorm. IV. 3. 49.

Mi. Quamobrem? *Aes.* Rogas me? quid illi tandem creditis
Fore animi misero, qui cum illa consuevit prius,
Qui infelix haud scio, an illam misere nunc amat,
Quum hanc sibi videbit praesens praesenti eripi,

D O N A T U S.

non bene. quia *liberalis*, bonus dicitur. 31. QUAM OB REM?] Delectari magis cupiens Micio, Aeschinum vult protrahere ad defensionem sui. 32. FORE ANIMI MISERO.] Quid de se plus diceret, si factum fateretur? QUI CUM ILLA CONSUEVIT.] Legitur et ILLAM: et dicebant veteres, *Hanc rem consuevit*, et εὐσχημόνως. ut *Plautus*, *Et clandestina ut celetur consuetudo.* Et majore affectu non amorem allegavit, sed quod est commune cum bonis, et multo justius, consuetudinem. 33. QUI INFELIX.] Non QUI: sed, QUI INFELIX: et non AMAT: sed MISERE, dixit. Et ita affectu proditur, qui ut alienus vult loqui.

34. PRAESENS PRAESENTI ERIPI.] Adjuvant significationem haec ex abundanti addita: ut, *Illam absens absentem auditque videtque.* Et, *Fratrem ne desere frater.* Sic *Caecilius* in Eratosthene, *Haec caterva plena gladiatoria, quum suum sibi alius sauciat: socius socium.* Et totus hic locus est translatus ex *Virgilio*, in IIII. Aeneid. *Quis tibi nunc, Dido, cernenti talia sensus? Quosve dabas gemitus, quum littora fervere late Prospiceres arce ex summa, totumque videres Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?*

C O M M E N T A R I U S.

31. QUID ILLI TANDEM CREDITIS FORE ANIMI MISERO?] Ita Eun. V. 7. 14. Cicero, pro Dejot. 2. *Quid nunc mihi animi sit.* Virgilius, Aen. IV. 408.

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia, sensus?

32. CUM ILLA CONSUEVIT.] Ita Hec. IV. 1. 40. Phorm. V. 6. 34. Caecilius, Plocio: Ea me, *clam se*, cum *mea* ancilla *ait* Consuetum. Voces autem *consuescere* et *consuetudo* non tantum de furtivis amoribus, sed etiam de legitimis nuptiis usurpantur. Plautus, Cist. I. 1. 89. *En unquam* cum *quiquam* viro consuevisti?

33. HAUD SCIO AN.] De usu harum particularum vide ad And. III 2. 45. Cicero, Fam. IX. 15. *Est id quidem magnum, atque* haud scio, an *maximum.*

34. PRAESENS PRAESENTI.] Similis locutio est Hec. III. 2. 15. IV. 1. 42. Plautus, Mostell. V. 1. 27. *adsum* praesens praesenti

ti-

Abduci ab oculis? facinus indignum! pater.
Mi. Qua ratione iſtuc? quis deſpondit? quis dedit?
Cui? quando nupſit? auctor his rebus quis eſt?
Cur duxit alienam? *Aeſ*. An ſedere oportuit

DONATUS.

36. Istuc?] Deeſt, *Dicis*. Quis despondit?] Latenter objurgat Aeſchinum, rem ſine patre geſſiſſe. Et dicitur figura ἐπιτροχασμός. Quis despondit?] Quia non interfuit pater. Quis dedit?] Quia rapuit antequam peteret. 37. Quando nupsit?] Quia nuptiae non factae ſunt. Et Nupsit moleſte additum, quaſi aliena ſit, quae non legibus ducta ſit. Auctor his rebus quis est?] Dativo caſu. non *Harum rerum*. Et *Salluſtius*, *Qui tunc Romanis imperator erat*. Auctor his rebus quis est?] Iterum objurgat, quia non interfuit pater. Et agit ſic dolens, velut ſibi minus amoris praebitum fuerit, Micio: ut ſe his, quantum amor patitur, videatur ulciſci; quodque ſibi negotium non confiteatur Aeſchinus. 38. Cur duxit alienam?] Utrum filiam? an quae poſſit aliena eſſe? nam omnes alienas filias ducunt. An sedere oportuit.] Sedere proprie ignavae ceſſationis eſt. ut, *Sedeant ſpectentque Latini*, Et, *Quid ſedes, Verres? quid*

COMMENTARIUS.

tibi. Pſeud. IV. 7. 43. *Te ipſus coram* praeſens praeſenti *videt*.

35. Abduci ab oculis.] H. e. E conſpectu. Phorm. III. 3. 15. Plautus, Caſ. II. 4. 25. *Abin hinc* ab oculis?

Facinus indignum.] H. e. Turpe. Ita And. I. 1 118. V. 2. 13. Eun. I. 1. 25. ſupra II. 1. 19. III. 4. 1. Hec III. 3. 16. Phorm. III. 2. 26. IV. 3. 8. V. 8. 17. Plautus, Menaechm. V. 7. 15. *o facinus indignum et malum!*

37. Auctor his rebus quis est?] De cujus conſilio et ſententia res geritur, auctor dicitur. And. Prol. 19. Eun. V. 7. 12. Cicero, Cluent 5. *Nubit genero ſocrus, nullis* auſpiciis, *nullis auctoribus, funeſtis omnibus ominium*.

38. An sedere oportuit domi virginem tam grandem?] Reſpicit morem Graecarum mulierum, de quo Nepos in Praefat. Virgilius, Aen. VII. 52. *Sola domum et tantas ſervabat filia ſedes,*
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.

Dixit autem, virginem grandem, uti And. IV. 5. 19. *grandiuſcula*. Plautus, Aul. II. 2. 14. Virginem *habeo* grandem, *dote caſſam, atque illocabilem*. Notat porro Sedere otioſum eſſe, et exſpectare rei gerendae occaſionem.

 40. Haec

Domi virginem tam grandem, dum cognatus huc
Illinc veniret, exſpectantem? haec, mi pater,
Te dicere aequom fuit, et id defendere.
Mi. Ridiculum: advorſum ne illum cauſam dicerem,
Cui veneram advocatus? ſed, quid iſta, Aeſchine,

DONATUS.

ſpectas? 39. TAM GRANDEM.] GRANDEM, ad aetatem veteres retulerunt, non ad corpus. Et in parte aetatis dicitur *grandis*, non in tota vita, niſi ſi addatur *natu.* ut, *Grandis natu parens adductus ad ſupplicium.* Et *grandis infans*, et *grandis puer*, et *grandis ephebus*, et *grandis virgo* recte dicitur. Et unde ſcit Aeſchinus? an GRANDEM hic fingit ignotam? an quia dixit pater, COMMENTA MATER EST, ESSE EX ALIO VIRO, NESCIO QUO, PUERUM NATUM. Ergo et illa *grandis*: et ſerus Mileſius, qui tunc virginem petit, quum jam alteri data ſit, vel rapta ſit alteri. DUM COGNATUS HINC ILLINC VENIRET.] Proverbialiter HINC ILLINC. 41. ET ID DEFENDERE.] Non potuit magis amatorie, et magis pueriliter loqui, quam ut non contentus quod ait, HAEC DICERE TE AEQUUM FUIT: etiam adderet, ET ID DEFENDERE.] Patet autem qualis affectus eſt, quum etiam patri ob alienam cauſam blanditur, ut ipſe nunc ſimulat. 42. RIDICULE.] Vocativus eſt caſus, ab eo quod eſt *ridiculus.* 43. QUID ISTA, AESCHINE, NOSTRA?] Hic jam ultima deſperatio, et Aeſchinum in confeſſionem protrahet, et in finem fallaciae ſenem deducet. Et bene quidem NOSTRA dixit. memor eſt enim ſe reſpondiſſe Aeſchino interroganti, *Tibi vero quid iſtic rei eſt? Nihil mihi quidem.* Totum autem hoc ſenex ad id redegit, non tam

COMMENTARIUS.

40. HAEC, MI PATER, TE DICERE AEQUUM FUIT, ET ID DEFENDERE.] Duobus igitur nominibus reum facit patrem; primum quod HAEC DICERE neglexerit, id eſt, *Non oportuiſſe ſedere domi virginem tam grandem, dum cognatus Mileto veniret, eamque duceret*; tum, quod neglexerit HAEC DEFENDERE, *ne ſcilicet cognatus iſte ſecum aveheret virginem, quia nempe alter prior cum ipſa conſueverat.* Ut adeo DEFENDERE h. l. notet prohibere.

42. ADVORSUMNE ILLUM CAUSAM DICEREM, CUI VENERAM ADVOCATUS?] Et reus, et actor *cauſam dicunt.* Eun. Prol. I. 1. 42. Plautus, Menaechm. V. 2. 48. *Hinc ſtas, illinc* cauſam dicis. Cicero, Off. I. 10. *Si conſtitueris, te* cuipiam advocatum *in rem praeſentem eſſe* venturum.

44. QUID

Noſtra? aut quid nobis cum illis? abeamus. quid eſt? Quid lacrumas? *Aeſ.* Pater, obſecro, auſculta. *Mi.* Aeſchine, audivi omnia,
Et ſcio: nam te amo: quo magis, quae agis, curae ſunt mihi.
Aeſ. Ita velim me promerentem ames, dum vivas, mi pater,

DONATUS.

ut torqueret Aeſchinum, quam ut majus faceret beneficium ſuum, exponendo in quod pene periculum amor ejus inciderit. 44. QUID EST? QUID LACRUMAS?] Quaſi repente animadverterit flentem, et quaſi cauſam omnem neſciat, ſic inquirit. 45. AESCHINE.] Non exhibuiſſet perſonam patris, niſi pietate victus, pati filium nollet confeſſione torqueri, *Virgilius: nec plura querentem Paſſa Venus, medio ſic interfata dolore eſt.* Bene ergo intelligunt, qui ſic accipiunt, perrecturum adhuc fuiſſe Micionem, niſi victus affectu, fallaciam projeciſſet.

46. NAM TE AMO.] Bene addidit, NAM TE AMO, et cetera. nam et invidis, et inimicis moris eſt ſcire, quid agamus. 47. ITA VELIM ME PROMERENTEM AMES.] Quam pie additum eſt PROMERENTEM: tanquAm illic ſit votum Aeſchini, quum poſſit pater etiam immeritum amare. Et animadvertendum eſt, UT ſemper ſequi vel ſtatim, vel ex intervallo, maxime in hujuſmodi confirmationibus. Sic *Cicero: Ita velim mihi Deos propitios, ut, quum illius temporis mihi venit in mentem*, etc. VELIM

COMMENTARIUS.

44. QUID NOBIS CUM ILLIS?] Ita ſupra II. 1. 23. Heaut. IV. 4. 10. Plautus, Menaechm. V. 2. 74. *Quaeſo, quid mihi tecum 'ſt?*

46. CURAE SUNT MIHI.] Supra I. 2. 49. Infra V. 6. 6. Hec. I. 2. 118.

47. PROMERENTEM.] H. e. Bene merentem. Ita And. II. 1. 31. Virgilius, Aen. IV. 333. Unde et *bene* additur ſupra II. 1. 47. Phorm. III. 2. 31. Contrarium eſt *Commerere.* And. I. 1. 112. Quanquam Plautus *promerere* paſſim in malum ſenſum uſurpavit. Vide Amph. II. 1. 20. Menaechm. V. 6. 24. Trin. V. 2. 42.

DUM VIVAS.] Ita Plautus, Rud. II. 6. 15. Ut tibi, dum vivam, *bene velim, plus quam mihi.*

Ut me hoc delictum admisisse in me, id mihi vehementer dolet.
Et me tui pudet. *Mi.* Credo hercle: nam ingenium novi tuum
Liberale: sed vereor, ne indiligens nimium sies.
In qua civitate tandem te arbitrare vivere?

DONATUS.

autem, pro *Volo*, antique dicitur. 48. UT ME HOC DELICTUM ADMISISSE IN ME.] ME, IN ME, αὐξητικῶς adjectum est. 49. ET ME TUI PUDET.] Ambiguum quidam hoc dictum putant: sed apparet adolescentem propter suum peccatum dicere, non quod quicquam turpe fecerit patri. 50. NE INDILIGENS NIMIUM SIES.] Non ergo ingratus, sed negligens Aeschinus: nec negligens, sed INDILIGENS: nec in alterum, sed in se deliquit. Mirae clementiae genus est, aut omnino ignoscere, aut crimen in levius commutare: nam tota objurgatio ita amica est, ut non multum a blandimento discrepet: magisque proficiat apud audientem, ut vult *Terentius*, quam illa aspera atque praefracta. 51. IN QUA CIVITATE TANDEM TE ARBITRARE VIVERE?] Communem locum inducit a loco, a persona, a facto, a tempore. IN QUA CIVITATE?] Aliter pronuntiandum est, id est, presse ac leniter: ne faciat illud *Tullianum*, *Pro Di immortales! ubinam gentium sumus? quam rempublicam habemus? in qua urbe vivimus?* Et TANDEM pro *Tamen*. IN QUA CIVITATE?] Hoc est, oblitus es Athenis te esse, ubi vivitur legibus? Vide omnes sententias poni accusatorias, et nihil amoris. isti sunt orationum colores difficillimi: sed elaboravit *Terentius*

COMMENTARIUS.

48. DELICTUM ADMISISSE IN ME.] Ita Phorm. II. 1. 40. et II. 3. 68. Lucilius: *Proferat ergo jam vester ordo* scelera, quae in se admiserit. Plautus, Amph. III. 2. 4. *Quae neque sunt facta, neque ego in me admisi, arguit.*

50. INDILIGENS.] H. e. Socors. Phorm. V. 3. 5. Ita Plautus, Mostell. I. 2. 23. et 29. Dominum aedium *indiligentem* vocat. Hinc JCti patrem familias *diligentem* et *diligentissimum* vocant, qui rem suam tutatur.

51. IN QUA CIVITATE TANDEM TE ARBITRARE VIVERE?] Id vult, Leges in civitate Athenarum acerrime exerceri. Ita Cicero, Mil. 3. In qua tandem urbe *hoc homines stultissimi disputant?* de particula TANDEM vide And. V. 2. 18.

52. Jus

Virginem vitiasti, quam te jus non fuerat tangere.
Jam id peccatum primum magnum: magnum, at humanum tamen.
Fecere alii saepe, item boni. at postquam id evenit, cedo,
Numquid circumspexti? aut numquid tute prospexti tibi,
Quid fieret? qua fieret? si te ipsum mihi puduit dicere,
Qua resciscerem? haec dum dubitas, menses abierunt decem.

D O N A T U S.

Micionem facere leniter accusantem, et inducere Demeam durissime blandientem. In qua civitate?] Quod objurgat Micio, magni amoris est, et necessaria pro persona assentatio: non enim convenit, patrem nimium diligentem filium, ejus praeterire peccata. 52. Virginem vitiasti.] Vide et rem dici, et abesse tragicam inclamationem, et ostendi delictum: et ad veniam festinari. nam statim dicet: Jam id peccatum primum est magnum, at humanum tamen. Et tota pronuntiatio hujusmodi verbis summissa debetur. 54. Fecere alii saepe, item boni.] Moris est exemplo lenire, quod purgare non possis. Fecere alii saepe, item boni.] Consolatio ab exemplo. Et Boni, non quum hoc facerent, sed alias boni. At postquam id evenit.] Evenit, inquit, non *Commissum est.* nihil innocentius dici potuit. 55. Numquid circumspexti?] Συγκοπὴ ΗΑΛΗΤΑΝΑCΜΟC * pro *circumspexisti. Circumspicimus* praesentia, *prospicimus* futura.

56. Qua fieret?] Id est, qua ratione, quo modo fieret? et *Qua ratione*; id est, quibus adminiculis, vel per quas personas? Si te ipsum mihi puduit dicere.] Optime hoc additum est: quasi non debuerit Aeschinum apud Micionem pudere. 57. Qua resciscerem?] Qua,

C O M M E N T A R I U S.

52. Jus non fuerat tangere.] Vide ad Eun. II. 3. 81. Unde filiam connubio nondum junctam *intactam* vocat Virgilius, Aen. I. 345.

54. Fecere alii saepe, item boni.] Ita Plautus, Merc. II. 2. 47. *Fecere tale ante alii spectati viri.*

57. Haec dum dubitas, menses abierunt decem.] Ita Eun. II, 3. 49. De decimo partus mense vide supra III. 4. 29.

Prodidisti et te, et illam miseram, et gnatum, quod quidem in te fuit.

Quid? credebas, dormienti haec tibi confecturos Deos?

DONATUS.

id est, per quos: et ad omnia subauditur, NUMQUID CIRCUMSPEXTI? QUA RESCISCEREM?] Deest *Re*, vel *Ratione*. MENSES ABIERUNT DECEM.] Mire ABIERUNT. Quasi dicat, Te cessante, menses cessere: et locus est incusationis a tempore. Et *abire* dicitur, quod paulatim nos deserit: hoc autem ex partu intelligit. 58. PRODIDISTI TE, ATQUE ILLAM MISERAM.] Vide festivum senem, quantum se adolescenti accommodet: non enim illum, quem causa deposcit, sed amatorium ordinem fecit, prius dicendo PRODIDISTI TE, quam ILLAM; tum etiam GNATUM, ut ex animo amare videatur id quod natum est. PRODIDISTI.] Decepisti, vel deseruisti. ut *Virgilius*, *unius ob iram Prodimur*. QUOD QUIDEM IN TE FUIT.] *Sallustius*, *Quod in familiv nostra fuit*, *praestitit*, *ut in omnibus bellis adesset vobis*. Et *Cicero*, *Senator P. R. quod in vobis fuit*, *jacuit et pernoctavit in publico*. QUOD QUIDEM IN TE FUIT.] Pro, id quod in te erat: id est, quantum in officio tuo spei et auxilii partiumque tuarum fuit: vel, quantum ad te spectabat. Et hic est illud, quod obsequentissimus pater vult, omnia per se esse correcta.

59. DORMIENTI HAEC TIBI CONFECTUROS DEOS?] Quam mitis, quam faceta objurgatio! Videtur satis Micio ille esse, qui antea est descriptus? QUID? CREDEBAS, DORMIENTI HAEC.] Incerta distinctio: nam et per se QUID? et QUID CREDEBAS? legi potest: et velut hic subaccusatur Aeschinus, DORMIENTI HAEC TIBI CONFECTUROS DEOS? ἀπὸ τοῦ ἀδυνάτου. Et quae sint, quae a Diis cessantibus praestari non possint, sequenti versu docet, ne vi-

COMMENTARIUS.

58. PRODIDISTI.] Ita Heaut. III. 1. 70. IV. 1. 26. Hec. IV. 4. 50. QUOD QUIDEM IN TE FUIT.] Ita Plautus, Bacchid. III. 6. 11. *Ille*, quod in se fuit, *accuratum habuit*.

59. DORMIENTI.] H. e. Socordi, et indiligenter rem agenti. Ita Heaut. IV. 4. 8. Phorm. V. 8. 18. Plautus, Epid. I. 1. 59. *Non enim nunc* dormitandum, *neque cunctandi copia 'st*. Vide supra IV. 4. 21. Eodem fere sensu dixit Ovidius, Arte Am. I. 43. *Haec tibi non tenues veniet delapsa per auras*.

60. IIN

Et illam ſine tua opera in cubiculum iri deductum domum?

Nolim ceterarum rerum te ſocordem eodem modo.
Bono animo es: duces uxorem hanc. *Aeſ.* Hem!
Mi. Bono animo es, inquam. *Aeſ.* Pater,
Obſecro, non ludis tu nunc me? *Mi.* Ego te! quamobrem? *Aeſ.* Neſcio:

D O N A T U S.

deatur de Diis male ſenſiſſe. Dormienti.] Multo melius, quam ſi diceret *ceſſanti.* Et non, *Facturos:* ſed, quod plenum eſt, Confecturos. Et mire Deos ponit in eo negotio, quod ipſe praeſtat: tanquam hic et ſe et Deos excuſet, quod non fecerint Aeſchino quae volebat, etiam dormienti. 60. Et illam sine tua opera in cubiculum iri deductum domum?] Ἀπὸ τοῦ ἄλλου ἀδυνάτου. Ordo, Deductum iri domum. 61. Nolim ceterarum rerum te socordem. Quam nihil imperioſe ac pro auctoritate patria fit! Nolim, inquit, te socordem ceterarum rerum esse: non dixit, *ne ſis ſocors.* 62. Bono animo es.] Apparet flenti haec dicta omnia eſſe: et hoc decuit verecundum adoleſcentem, et ex vi tantae orationis, et metu amittendae puellae. Et es, modo imperativi modi eſt, temporis praeſentis. nam *eſto*, futuri eſt. Duces uxorem.] Datur in ultima objurgatione et breviter, et plena ſecuritas. Hem!] Singultientis fletu et gaudio dixit Hem. 63. Obsecro! non ludis tu nunc me?] Moeſtus amatoris animus ludentem ſerio loqui credidit: vera dicentem, quia optata ſunt, putat ludere nunc. Poteſt et ob hanc cauſam dicere, Ludis tu me nunc? quod numquam eum antea luſerit. Ego te! quam ob rem?] Magna vis pronominum cur non ludat. quibus et acceſſit conſideratio rei. nam primo Ego, deinde Te, deinde cauſae propoſitio. Et recte Ludis. Eſt enim amantis, in falſum metum conjicere imminente laetitia, qualibet ſententia: inimici vero, in falſum gaudium quemquam

C O M M E N T A R I U S.

60. In cubiculum iri deductum domum.] Vide Hec. I. 2. 60.
61. Ceterarum rerum te socordem.] Ita Cicero, pro P. Quintio, 3. Ceterarum rerum *paterfamilias et* prudens *et* attentus. de conſtructione hac conſule Cl. Perizonium, ad Sanctii Minerv. II. 3. n. 6. et 12.

64. Ni-

Nisi quia tam misere hoc esse cupio verum, eo vereor magis.

Mi. Abi domum, ac Deos comprecare, ut uxorem arcessas. abi.

Aes. Quid? jam uxorem? *Mi.* Jam. *Aes.* Jam? *Mi.* Jam; quantum potest. *Aes.* Dî me, pater,

Omnes oderint, ni magis te, quam oculos nunc amo meos.

DONATUS.

impellere, sub alicujus moeroris adventum. Et ideo negat se Micio in hac parte lusurum Aeschinum, qui in aliis luserit. NESCIO.] Religiose dixit NESCIO: quasi non sit ratio, quare non credat patri, quamvis subjecerit causam. 64. QUIA TAM MISERE HOC CUPIO ESSE VERUM.] Pro nimis: quia nimia miseria: ut, *Ne quid nimis.* hoc enim putant, qui virtutes mediocritates esse dixerunt.

65. ABI DOMUM, AC DEOS COMPRECARE.] Magnus institor sui beneficii est, qui a Diis petendum esse dicit, quod ipse praestabit. an ideo quia ordinis fuerat, prius rem divinam facere, et sic uxorem arcessere? Et bene repetitum est ABI: quasi haerenti morantique: ut, *Vos istaec intro auferte: abite.* 66. QUID? JAM UXOREM?] Accessit ad beneficium tempus. Et ideo JAM quasi gestiens repetit adolescens. QUANTUM POTEST.] Aut deest *cito:* aut *quantum potest esse.* 67. NI MAGIS TE, QUAM OCULOS NUNC AMO MEOS.] Mire NUNC addidit. Et eleganter inventum est, quod in se amator multum diligat, id est, oculos: ut e contrario in Eunucho, *Adolescenti ipsi*

COMMENTARIUS.

64. NISI QUIA.] Comicum est, NISI QUIA, et, *Nescio nisi.* Ita Eun. V. 6. 28. Heaut. III. 2. 30. Hec. II. 3. 6. Phorm. III. 1. 10. V. 7. 59. Plautus, Truc. IV. 3. 11. Cistell. I. 1. 5.

65. ABI DOMUM, AC DEOS COMPRECARE.] Ita loquitur, quia rite non contrahebantur nuptiae, nisi re divina prius facta. Ita Megadorus, ducturus Euclionis filiam, Plaut. Aulul. III. 6. 34. *eo lavatum, ut sacruficem.*

67. QUAM OCULOS.] Ita Demea de Aeschino, infra V. 7. 5. Plautus, Mil. IV. 1. 37. *quae te* tanquam oculos *amat.* Catullus, Carm. III. 4. *Quem* plus *illa* oculis *suis amabat.* Et XIV. 1. *Ni te* plus oculis meis *amarem.* Et sapit locutio haec phrasin sacram. Vide Zachar. II. 8. et Galat. IV. 15.

68. PER-

Mi. Quid! quam illam? *Aes.* Aeque. *Mi.* Perbenigne. *Aes.* Quid! ille ubi est Milesius?
Mi. Abiit: periit: navem adscendit. sed cur cessas? *Aes.* Abi, pater:
Tu potius Deos comprecare: nam tibi eos, certo scio,
Quo vir melior multo es, quam ego, obtemperaturos magis.

DONATUS.

eriperem oculos. id est, ipsos de quibus amat. 68. Quid! quam illam?] Commendat se Micio, et familiariorem amatori facit, mentionem faciendo saepius de amica in uxorem ducenda. Aeque.] Sic infert hoc, quasi dubitando invenerit. Perbenigne.] Multum putat, quia amator hoc dixit: ergo *benigne*, large, abundeque. Quid! ille ubi est Milesius?] Non amat, si statim timere desinit. unde *Virg. Omnia tuta timens. eadem impia fama furenti Detulit armari classem, cursumque parari.*

69. Abiit: periit: navem adscendit.] Facete, Abiit: ne diceret, mentitus sum. atque ita dixit, ut infantibus nutrices de terriculis dicere solent: quas quum ipsae confinxerint, abolitas volunt, postquam illos vident nimium pavere. Et mihi videtur ridens haec dixisse: ut intelligat Aeschinus, Micionem joco fuisse mentitum.

71. Tibi obtemperaturos magis.] Mira sententia, Deos obsequi bonis, quasi bonis hominibus multum debeant. Et in excusationem precandi Deos, vide quae

COMMENTARIUS.

68. Perbenigne.] Formula gratias agentis. Horatius, Epist. I. 7. 15. *Vescere, sodes.*
Jam satis est. At tu quantumvis tolle. Benigne.

69. Abiit: periit: navem adscendit.] Hysterologia; prius enim *navem adscendit*, quam *periit*. Plautus, Rud. II. 2. 19. *Leno abiit scelestus exulatum*, In navem adscendit. Cicero, Catil. II. 1. *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

71. Vir melior multo es, quam ego.] Ita loquitur, quia credebant, pietatem parentum liberis auxilio esse solere. Plautus, Poen V. 4. 107. *Mi pater, tua pietas plane nobis auxilio fuit.*

Obtemperaturos.] Videtur id velle, Deos esse obnoxios patri suo, et facere quaecunque velit. Ita Plautus, Poen. V. 4. 18. *Omnia faciet Jupiter, faxo, nam mihi est obnoxius, et me metuit.*

72. Quae

Mi. Ego eo intro, ut, quae opus sunt, parentur. tu fac, ut dixi, si sapis.
Aes. Quid hoc est negoti! hoc est patrem esse? aut hoc est filium esse?
Si frater, aut sodalis esset, qui magis morem gereret?
Hic non amandus? hiccine non gestandus in sinu est? hem!

DONATUS.

facultas nata sit patrem sine assentatione laudandi. Non est autem injuriosum, ad patrem referre deprecationem Deorum: sed magis honorabile. nam tale est apud *Virgilium*, *Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque penates.* Ut ipse patrem portet, hic Deos. 72. EGO EO INTRO, UT, QUAE OPUS SUNT, PARENTUR: TU FAC, UT DIXI, SI SAPIS.] Hic versus in quibusdam non invenitur.

73. QUID HOC EST NEGOTI!] Et mirantis haec, et laudantis oratio est. Et bene videtur hujusmodi patrem *Terentius* probare. 74. QUI MAGIS MOREM GERERET?] Qui, quo modo, qua re, qua ratione, magis mihi indulgeret? 75. HIC NON AMANDUS?] Omnia perfecit hic

COMMENTARIUS.

72. QUAE OPUS SUNT.] Intelligit sacrificium, vasorum supellectilium lavationem, vestes candidas, opsonia, vocationem genere proximorum et vicinorum, coquorum conductionem, tibicinas, lampadas, et similia.

SI SAPIS.] Formula suadendi. Ita Eun. I. 1. 31. IV. 4. 54. Heaut. IV. 4. 26. IV. 8. 31.

73. HOC EST PATREM ESSE?] Ita Plautus, I. 5. 29.

Ehem, illuc est patrem esse, *ut aequum 'st, filio?*

74. SI FRATER, AUT SODALIS ESSET.] Ita Plautus, Cistell. I. 1. 3. *soror si mea esset,*

Qui magis potueris mihi honorem ire habitum, Nescio.

Cicero, Fam. X. 11. *Si de filii tui dignitate esset actum, amabilius certe nihil facere potuisses.*

75. GESTANDUS IN SINU.] Formula Graecis et Latinis familiaris. Vide Homerum, Iliad. Z. 135. et Σ. 398. et ibi Eustathium. Cicero, Fam. XIV. 4. *Cicero meus quid aget? Iste vero* sit in sinu *semper, et complexu meo.* Neque aliter scriptores sacri. Vide Jes. XL. 11.

76. COM-

Itaque adeo magnam mihi injecit sua commoditate curam,
Ne forte imprudens faciam, quod nolit. sciens cavebo.
Sed cesso ire intro, ne morae meis nuptiis egomet siem?

DONATUS.

pater, ut et ametur, et laudetur, et foveatur. 76. MAGNAM MIHI INJECIT SUA COMMODITATE CURAM.] Mira sententia; mala etiam de bonis nobis nasci. an bonus parens magnae curae est filio? 77. SCIENS CAVEBO.] Facere quod nolit scilicet. 78. SED CESSO IRE INTRO, NE MORAE MEIS NUPTIIS EGOMET SIEM?] Bene hoc, utpote objurgatus.

COMMENTARIUS.

76. COMMODITATE.] H. e. Facilitate et obsequio. Ita Heaut. III. 2. 10.

78. NE MORAE MEIS NUPTIIS SIEM.] Ita Plautus, Bacchid. II. 2. 46. *Ne mihi sit morae.*

ACTUS QUARTI

SCENA SEXTA.

DEMEA.

DEFESSUS sum ambulando. ut, Syre, te cum tua

DONATUS.

1. DEFESSUS SUM AMBULANDO.] *Hic exemplum inducitur saevi patris ex affectu vero, et ob hoc invisi omnibus. non autem tantum amare vultu, quam ipsa re, inducitur: nam neque sibi, neque cuiquam alii; sed filio tantum consultum cupit.* DE autem, *valde* significat. UT, SYRE, TE CUM TUA MONSTRATIONE.] UT, pro *utinam.* Et haec omnia anhelans dixit. TE CUM TUA.] Adhuc non credit in errorem se missum fuisse. TE CUM TUA MONSTRATIONE.] Ἰδιωτικῶς, TE CUM TUA MONSTRATIONE.

COMMENTARIUS.

1. DEFESSUS SUM AMBULANDO.] Ita Pacuvius, Teucro:
Postquam defessus perrogitando *advenas.*

In-

Monſtratione magnus perdat Jupiter!
Perreptavi uſque omne oppidum: ad portam, ad lacum:
Quo non? neque illic fabrica ulla erat, neque fratrem homo
Vidiſſe ſe ajebat quiſquam. nunc vero domi
Certum obſidere eſt uſque, donec redierit.

DONATUS.

3. PERREPTAVI USQUE OMNE OPPIDUM.] Tardus inceſſus, non perambulatio, ſed *perreptatio* dicitur. AD PORTAM, AD LACUM: QUO NON?] Mire propinquiora omiſit, utpote PORTICUM, MACELLUM, CRATINI AEDES, TEMPLUM DIANAE: et ultima poſuit, ut quantum peragraverit, demonſtraret. AD LACUM.] Facete Poëta memorem inducit ſenem, quorum minime opus fuit meminiſſe. 4. QUO NON?] Duobus dictis, QUO NON? addidit: quaſi et ad dicendum laſſus appareat. 6. CERTUM OBSIDERE EST USQUE, DONEC REDIERIT.] Proprie OBSIDERE dixit. convenit enim et irato, et repente aggreſſuro. Et ab eo quod eſt *obſideo*, *obſidere* facit, producta media ſyllaba: ab eo quod eſt *obſido*, *obſidere* facit, eadem ſyllaba correpta.

COMMENTARIUS.

Integra autem haec Scena exſcripta è Plauti Amph. IV. 1.

CUM TUA MONSTRATIONE.] De hoc uſu particulae CUM vide ad And. V. 4. 38.

2. MAGNUS PERDAT JUPITER.] Ita Plautus, Amph. II. 1. 19. *Jupiter te perdat.*

3. PERREPTAVI USQUE OMNE OPPIDUM.] Pluribus verbis haec exſequutus eſt Plautus, Epid. II. 2. 13. ſeqq.

6. OBSIDERE.] Notat diu ſedere. Unde *obſeſſor fori* dicitur coquus, qui non conducitur toto die, apud Plautum, Pſeud. III. 2. 18. Donatus non cepit.

ACTUS

ACTUS QUARTI
SCENA SEPTIMA.

Micio. Demea.

Mi. IBo, illis dicam, nullam esse in nobis moram.
De. Sed eccum ipsum! te jamdudum quaero, Micio.
Mi. Quidnam? *De.* Fero alia flagitia ad te, ingentia,
Boni illius adolescentis. *Mi.* Ecce autem! *De.* Nova;
Capitalia. *Mi.* Ohe! jam. *De.* Nescis, qui vir sit. *Mi.* Scio.

DONATUS.

2. IBo, illis dicam.] *In hac Scena est exemplum intempestivae objurgationis, ac per hoc ridiculae.* Ibo, illis dicam.] Moris est secum loqui vel senes, vel maxime aliquid ex animo agentes. Illis dicam.] Sostratae et filiae. 3. Fero alia flagitia ad te, ingentia, boni illius adolescentis.] Magno sonitu, ac ingenti ostentatione futurae accusationis exorsus est. magna sunt enim omnia, et Fero, et Alia flagitia, et Ingentia, et quod εἰρωνικῶς, Boni illius adolescentis, dicit.

4. Boni illius adolescentis.] Εἰρωνεία, quae semper amarius ponitur, quam criminatio manifesta. Ecce autem!] Ecce dicitur, quum repente triste aliquid rebus intervenit laetis, aut certe, quum aliud agitur, aliud emergit novum: ut *Virgilius*, *Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta, Horresco referens, immensis orbibus angues.* Et, *Ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus.* Et *Cicero*, *Ecce autem repente ebrio Cleomene, esurientibus caeteris*, etc. Nova.] Recentia. an mira et magna? ut, *Pollio et ipse facit nova carmina.* 5. Nescis, qui vir sit.]

COMMENTARIUS.

1. Nullam esse in nobis moram.] Ita And. I. 1. 139. Virgilius, Ecl. III. 52. *in me mora non erit ulla.*

3. Fero ad te.] Res magnae *ferri* et *adportari* dicuntur à nunciis. Ita Phorm. V. 6. 17. Heaut. III. 1. 18. And. V. 2. 17.

5. Capitalia.] H. e. Capitis supplicio luenda. Ita *fraudem* ca-

De. Ah stulte! tu de Psaltria me somnias
Agere: hoc peccatum in virginem est civem. *Mi.* Scio.
De. Eho! scis? et patere? *Mi.* Quindni patiar? *De.* Dic mihi,
Non clamas? non insanis? *Mi.* Non. malim quidem.
De. Puer natus est. *Mi.* Dî bene vortant! *De.* Virgo nihil habet.

DONATUS.

Εἰρωνεία. nam VIR, ad laudem sumi solet. ut alibi, *Virum te judico.* SCIO.] Satis ridicule, ne quod ille cupit, abneget Micio: vel ut consentiendo iracundiam Demeae acriorem fieri possibilem sibi mitigare queat. nam SCIO ad negotii totius gestionem retulit: non ad illud quod ait, NESCIS, QUI VIR SIT. 8. EHO! SCIS? ET PATERE?] Jam et illi irascitur, non Aeschino. 9. NON. MALIM QUIDEM.] Alii volunt Micionem dicere, MALIM QUIDEM: alii Demeam. 10. *De.* PUER NATUS EST. *Mi.* DÎ BENE VORTANT!] Hic bono exemplo inducitur Micio irascentem juste Demeam leniter ferre: quia exanimato ob moerorem, non convenit inclementer ire obviam, quum possit in tempore objurgari, postquam destomachatus fuerit. Et vide quam facete: quum ille, PUER NATUS EST, ad argumentum mali attulerit: hic ita respondit, quemadmodum solent illi, quibus puellam nasci metuentibus, nuntiatur puerum natum esse. nam in omnibus quae cupita evenerint, DII BENE VORTANT, dici solet: quia saepe homines ea optaverunt, quae aliis aliter atque expectaverunt, contigissent. quam potestatem rerum vertentium semet in utramque partem, Vertumno

COMMENTARIUS.

capitalem dixit Cicero, pro Rabir. Perd. c. 9.

6. SOMNIAS.] H. e. Hariolaris. per errorem existimas. Ita Plautus, Pseud. IV. 7. 91. *Quid somniatis?*

7. PECCATUM IN VIRGINEM.] Ita Phorm. V. 3. 20. Eodem sensu dixit Plautus, Aulul. IV. 10. 62. *Si quid ego* erga te *imprudens* peccavi.

9. NON INSANIS?] H. e. Nonne expostulas et debaccharis? Ita supra IV. 2. 22. et Phorm. IV. 3. 37.

10. DI BENE VORTANT?] Explicat Donatus. Ita Eun. II. 3. 98. Plautus, Aulul. II. 3. 5. et Curc. V. 2. 58. *Deos volo bene vertere istam rem vobis.* 11. DU-

Mi. Audivi. *De.* Et ducenda indotata 'ſt? *Mi.* Scilicet.
De. Quid nunc futurum eſt? *Mi.* Id enim, quod res ipſa fert.
Illinc huc transferetur virgo. *De.* O Juppiter!
Iſtoccine pacto oportet? *Mi.* Quid faciam amplius?
De. Quid facias? ſi non ipſa re iſtuc tibi dolet;
Simulare certe eſt hominis. *Mi.* Quin jam virginem
Deſpondi: res compoſita 'ſt: fiunt nuptiae:

D O N A T U S.

Deo ſupereſſe, veteres exiſtimaverunt. Virgo nihil habet.] Vult rem ſine remedio videri: quia ſcit poſſe nuptiis finiri ſollicitudinem. Et vide amaritudinem Demeae contra omnes, ut nec virgini ipſi parcat. 11. Audivi.] Ἀφελῶς et cum ἐξουθενισμῷ reſpondendum, quaſi leve ſit, quod admiſſum ſit. Et ducenda indotata 'st.] Ducenda ſcilicet, niſi damnandus ſit Aeſchinus. Et hoc verbum, neceſſitatis vim habet: ut, *pacem Trojano ab rege petendum.* 12. Quid nunc futurum est?] More iraſcentium, quum ipſe ſciverit quid futurum ſit, Micionem interrogat. Et hujuſmodi interrogatio, ſecundum figuram ſuam non habet reſponſionem: ſed Micio ſic reſpondit, quaſi ſimpliciter inquirenti. 13. Illinc huc transferetur virgo.] *Virginem*, quae etiam cum viro fuit, vocat. *Virgilius*, *Ah, virgo infelix.* O Juppiter! istoccine pacto oportet?] O Juppiter, tragice adjecit a Micione verſus. Istoccine pacto, ad ipſum Micionem reſpiciens dixit. 15. Si non ipsa re istuc tibi dolet.] Nunc *Rem* pro *veritate* poſuit.

16. Simulare certe est hominis.] Non hoc dixit, quia hominis eſt mentiri: ſed quia ſaepe iracundiae ſimulatio, cuſtodia diſciplinae eſt. Jam virginem despondi: res composita 'st: fiunt nuptiae.] Ne diceret, *deſpondi*, *compoſui*, *facio.* Et *deſpondet puellam* qui petit:

C O M M E N T A R I U S.

11. Ducenda indotata 'st?] Scilicet ex lege Attica ſtuprator virginis aut mortem obire, aut indotatam ducere cogebatur.

13. Virgo.] Ita dicitur virum jam experta. Horatius, Carm. II. 8. 23. *virgines nuptae.*

17. Res composita 'st.] Ita Hec. III. 5. 22. Phorm. IV. 3. 16.

 Plau-

Demſi metum omnem. haec magis ſunt hominis. *De.* Caeterum,
Placet tibi factum, Micio? *Mi.* Non, ſi queam
Mutare: nunc, quum non queo, aequo animo fero.
Ita vita 'ſt hominum, quaſi, quum ludas teſſeris:
Si illud, quod maxime opus eſt jactu, non cadit;
Illud, quod cecidit forte, id arte ut corrigas.
De. Corrector! nempe tua arte viginti minae

DONATUS.

ſpondet a quo petitur. Recte ergo ſocer futurus, DESPONDI, dixit. 18. HAEC MAGIS SUNT HOMINIS.] Bene repetit HOMINIS: ille enim dixerat, SIMULARE CERTE EST HOMINIS. CAETERUM, PLACET TIBI FACTUM, MICIO?] Nihil aliud volebat Demea, niſi ut ſaeviret Micio: quod impetrare non potuit, etiam ab eadem ſentiente, de pravitate et peccato Aeſchini. 21. QUASI, QUUM LUDAS TESSERIS.] Rectum erat ſi diceret, *Ita vita eſt hominum, quemadmodum teſſeris ludere*, aut, *quemadmodum ludus eſt teſſerarum.* Nota ergo genus locutionis.
22. SI ILLUD, QUOD MAXIME OPUS EST JACTU, NON CADIT.] Utrum, QUOD OPUS EST, JACTU NON CADIT? incerta diſtinctio. 23. ILLUD, QUOD CECIDIT FORTE, ID ARTE UT CORRIGAS.] *Ars* adhibenda pro *fortuna.* non enim ſi male jactus ceciderit, deſerendus eſt ludus. Et FORTE nunc pro *Fortuna* intelligendum. 24. CORRECTOR!] Quia dixit, ARTE UT CORRIGAS. Sed moris eſt

COMMENTARIUS.

Plautus, Curc. V. 3. 23. *ſi potiſſum hoc inter vos* componere.

19. PLACET TIBI FACTUM?] Formula expoſtulandi. Ita Eun. IV. 2. 12. Plautus, Amph. I. 3. 16.

Here veniſti, media nocte; nunc abis. hoccine placet?

21. ITA VITA 'ST HOMINUM.] Integrum hunc locum imitatus Guntherus Ligurin. I. 237.

Nunc igitur, veluti cum luditur alea, prudens,
Si qua male acciderint, ea luſor corrigit arte:
Sic nos, humanae luſit quos alea ſortis,
Conſilio fati caſum properemus iniqui
Corrigere, et tanto ſolatia ferre dolori.

23. QUOD CECIDIT FORTE, ID ARTE UT CORRIGAS.] Similis ſententia Caeſaris, B. C. III. 73. *Si non omnia caderent ſecunda, fortunam eſſe induſtria ſublevandam.*

24. CORRECTOR!] Sarcaſmus acerbus. Ita Cicero pro Balbo, cap.

Pro Psaltria periere: quae, quantum potest,
Aliquo abjicienda est: si non pretio, at gratiis.
Mi. Neque est, neque illam sane studeo vendere.
De. Quid igitur facies? *Mi.* Domi erit. *De.* Prô
Divum fidem!
Meretrix et materfamilias una in domo?
Mi. Cur non? *De.* Sanum te credis esse? *Mi.* E-
quidem arbitror.
De. Ita me Dî ament, ut video ego tuam ineptiam,
Facturum credo, ut habeas quicum cantites.
Mi. Cur non? *De.* Et nova nupta eadem haec dis-
cet? *Mi.* Scilicet.

DONATUS.

iratis ab ultimo verbo contradicentis incipere. 27. NEQUE EST, NEQUE ILLAM SANE STUDEO VENDERE.] In scopulo versatur Micio, in quo eligit ineptus potius videri, quam prodat Ctesiphonem patri. 30. CUR NON?] Posset dicere, *Non est Aeschini amica:* sed celanda est culpa Ctesiphonis. 31. ITA ME DÎ AMENT, UT VIDEO EGO TUAM INEPTIAM.] Ordo est, *Ita me Dî ament, te facturum credo, ut habeas, quicum cantites.* Ipse se fallit, non inquirendo ulteriorem causam retentae in domo meretricis. Mire autem CANTITES: quasi turpius sit cantare senem cum psaltria, quam coire. 33. ET NOVA NUPTA EADEM HAEC DISCET?] Alius subaudiet *Dicere.* sed ô magna in

COMMENTARIUS.

cap. 8. *O praeclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis, correctorem atque emendatorem nostrae civitatis!*

VIGINTI MINAE PRO PSALTRIA PERIERE.] Ita Plautus, Menaechm. I. 3. 23. *Quatuor minae periere plane.*

26. ABJICIENDA.] H. e. Vili pretio vendenda. Ita Plautus, Mostell. III. 3. 2. *nunquam edepol me scio*
Vidisse usquam abjectas *aedes, nisi modo hasce.*

Phaedrus, IV. 4. 42. *Agros* abjiciet *moecha, ut ornatum paret.*

29. MERETRIX ET MATERFAMILIAS UNA IN DOMO?] Ita Cicero, Philipp. II. 41. *Ingenui pueri cum meritoriis, scorta inter matresfamilias versabantur.* Id ne fieret, honestiores sollicite cavebant.

31. UT VIDEO EGO TUAM INEPTIAM.] Ita Heaut. IV. 8. 29. Cicero, Fam. XIII. 69. *Ut ejus modestiam cognovi.*

33. NOVA NUPTA.] Ita Plautus, Cas. IV. 3. 1.

De. Tu inter eas restim ductans saltabis. *Mi*. Probe.
De. Probe? *Mi*. Et tu nobiscum una, si opus sit.
De. Hei mihi!
Non te haec pudent? *Mi*. Jam vero omitte, Demea,
Tuam istanc iracundiam: atque, ita uti decet,
Hilarum ac lubentem fac te in gnati nuptiis.

D O N A T U S.

verbis elegantia! vide enim quam vim significet DISCET. Et ideo non *Uxor*, sed NOVA NUPTA, quam ad omnia docilem esse, ipsum indicat nomen. 34. TU INTER EAS RESTIM DUCTANS SALTABIS.] Lusus est natus ab eo fune, quo introductus equus Durius in Trojam est, cum nexis manibus fune, chorum ducunt saltantes. Hoc a quibusdam dicitur, sed ego puto, manu consertos choros puellorum puellarumque cantantes, *restim ducere* existimari: et id maxime convenire ad exagitandam importunitatem senis, veluti pueros imitantis. Simul etiam quia iste connexus manuum lascivus ac petulans adimit discretionem conditionis, dignitatis, aetatis, inter meretricem, novam nuptam, et senem. Et hoc, quemadmodum dictum est: et quanto stomacho jam ab Aeschino recessum est, et transitum ad Micionis luxuriam describendam. 36. JAM VERO OMITTE, DEMEA.] Mire urbanitatem expressit ultro objurgantis, qui objurgatus est. 37. TUAM ISTANC IRACUNDIAM.] TUAM ISTANC dicendo, et ridiculam, et su-

C O M M E N T A R I U S.

Dum illam educunt huc novam nuptam *foras.*

34. RESTIM DUCTANS SALTABIS.] Primum amatores saltando studebant placere amicae. Plautus, Pseud. V. 1. 27.

> *postquam exsurrexi, orant med uti saltem.*
> *Ad hunc me modum intuli, ut illis satisfacerem ex disciplina. quippe ego*
> *Qui probe Ionica perdidici.*

Lucilius, Sat. II. *Stulte saltatum te intervenisse cinaedos.*
Horatius, Epist. I. 10. 48. de pecunia:

> *Tortum digna sequi potius, quam* ducere funem.

Vide Comment. majorem.

36. NON TE HAEC PUDENT?] Veteres verbo *Pudere* forma personali utebantur. Ita Plautus, Casin. V. 2. 3.

> *Ita nunc* pudeo, *atque ita nunc paveo.*

38. HILARUM AC LUBENTEM FAC TE.] Plautus, Pers. V. 1. 8.

> *Omnes* hilaros, lubentes, *laetificantes faciam ut fiant.*

41. U-

Ego hos conveniam: post huc redeo. *De.* O Juppiter!
Hanccine vitam! hoscine mores! hanc dementiam!
Uxor sine dote veniet: intus Psaltria est:
Domus sumtuosa: adolescens luxu perditus:
Senex delirans. ipsa, si cupiat, Salus,
Servare prorsus non potest hanc familiam.

DONATUS.

pervacuam significat. Et bene IRACUNDIAM: nam *Ira*, de causa est: *Iracundia* de vitio multum irascentis. ATQUE, ITA UTI DECET, HILARUM AC LUBENTEM.] Bene addidit LUBENTEM: multi enim *hilares* se simulantes, non *lubentes* sunt. HILARUM.] Vetuste, non *Hilarem.*

40. HANCCINE VITAM! HOSCINE MORES! HANC DEMENTIAM!] Ἐλλειπτικῶς omnia, utpote stomachose secum loquens. deest enim *Esse*, aut quid tale. 42. DOMUS SUMTUOSA.] DOMUS, id est, homines. 43. IPSA, SI CUPIAT, SALUS, SERVARE PRORSUS NON POTEST HANC FAMILIAM.] Σωματοποιΐα. *Plautus*, *Lubentiorem te faciam, quam ipsa lubentia est.* Etenim ὑπερβολή est, IPSA SALUS, SI CUPIAT SERVARE, PRORSUS NON POTEST HANC FAMILIAM. Hinc licet aestimare quantum et coloris et gravitatis apud *Terentium* sit, ad imitationem Caecilianam. Vide quantum creverit a superioribus, ut sic finiat.

COMMENTARIUS.

41. UXOR SINE DOTE.] Plautus, Trin. III 2. 55.

Meam vis sororem tibi dem; suades sine dote. *hoc non convenit.*

43. SENEX DELIRANS.] Ita Phorm. V. 8. 8. Plautus, Epid. III. 3. 11. *profecto* deliramus *interdum* senes. Cicero, Senect. 11. *Senilis stultitia, quae* deliratio *appellari solet, senum levium est, non omnium.*

IPSA SI CUPIAT SALUS, SERVARE PRORSUS NON POTEST HANC FAMILIAM.] Ita Plautus, Capt. III. 3. 14.

Neque jam Salus servare, si volt, me potest.

Mostell. II. 1. 4. *Nec Salus nobis saluti jam esse, si cupiat, potest.*

ACTUS QUINTI
SCENA PRIMA.
SYRUS. DEMEA.

Sy. AEDEPOL, Syrisce, te curasti molliter,
Lauteque munus administrasti tuum.
Abi! sed postquam intus sum omnium rerum satur,
Prodeambulare huc libitum est. *De.* Illud sis vide

DONATUS.

1. AEDEPOL, SYRISCE.] *Hic exemplum inducitur licentiae servorum sub miti domino.* AEDEPOL, SYRISCE, TE CURASTI MOLLITER.] Quia detexit Ctesiphonem, jam oportet ut ebrius inducatur Syrus: per cujus fallacias tegatur adeo. Et *Syriscum* se dicit, non *Syrum*, τῷ ὑποκορίσματι. MOLLITER.] Delicate. 2. LAUTEQUE MUNUS ADMINISTRASTI TUUM.] Ut quicquid esset bellissimum, carperes: cyathosque sorbillares. Aut MUNUS servile, esse et bibere. 3. ABI!] Verbum vel sibi, vel alteri cum laudatione blandientis. nam sic dicunt, qui jam compotes sunt votorum omnium, perfectique in rebus universis.

4. PRODEAMBULARE.] Nota duas praepositiones uni dictioni adjunctas. Ut: *Pede prosubigit terram.* Et ἀμφιπεριχρήνην. Et, optime ad delicias exprimendas hoc verbum convenit. nam procedere segnem, *prodeambulare*

COMMENTARIUS.

1. SYRISCE.] Ita ipse sibi blanditur servus plus potus. Eadem ratione Olympio apud Plautum Cas. III. 6. 14. *Olympiscus* dicitur.

TE CURASTI MOLLITER.] Verbum *curandi* in variis notionibus etiam de conviviorum laetitia usurpatur. Plautus, Poen. III. 3. 80.

Ego id quaero hospitium, ubi ego curer mollius,
Quam regi Antiocho oculi curari solent.

2. LAUTEQUE MUNUS ADMINISTRASTI TUUM.] Loquitur de edendi et bibendi provincia tanquam de insigni munere. Ita Ergasilus apud Plautum, Capt. IV. 3. 7.

Nunc ibo in praefecturam, ut jus dicam larido.

3. ABI! Vide Donatum. Et supra IV. 2. 25.

4. VIDE.] Ita solent stomachantes, Ita Phorm. II. 3. 11.

7. Tu

Exemplum disciplinae! *Sy.* Ecce autem hic adest
Senex noster. quid fit? quid tu es tristis? *De.* Oh! scelus.
Sy. Ohe! jam. tu verba fundis hic sapientia?
De. Tun'? si meus esses. *Sy.* Dis quidem esses, Demea,
Ac tuam rem constabilisses. *De.* Exemplum omnibus
Curarem ut esses. *Sy.* Quamobrem? quid feci? *De.* Rogas?

DONATUS.

significat. nam *deambulare* etiam intus potuit. 5. EXEMPLUM DISCIPLINAE!] Quia unus ex multis reliquis. An quia senior, et nuper etiam paedagogus, ut ipse ait, *Quem ego modo puerum tantillum in manibus gestavi meis.*

6. QUID FIT? QUID TU ES TRISTIS?] Mire securitatem ebrii hic expressit. numquid enim pertimescit interventum senis, ut solebat, Syrus? aut quicquam praecavet? Subblanditur tantum, et ita rerum oblitus est, ut quum eum saevum sciat, causam tristitiae ejus inquirat. 7. TU VERBA FUNDIS HIC SAPIENTIA?] Utrum SAPIENTIA VERBA? an TU SAPIENTIA? quia dixit supra, *Tu, quantus quantus es, nihil nisi sapientia es.* FUNDIS.] Utrum sine ulla cessatione profers? An *Perdis*? secundum illud, *Nam quid tu hic agas, Ubi, si quid boni praecipias, nemo obtemperat?* 8. DIS QUIDEM ESSES, DEMEA.] Ab eo quod est *Dis*, *ditis*, *Dites* facit: ab eo quod est *Dives*, *divitis*, *divites*. 10. QUAMOBREM? QUID FECI? dicere,

COMMENTARIUS.

7. TU VERBA FUNDIS HIC SAPIENTIA?] Ita Plautus, Poen. I. 2. 61. *En monstrum mulieris! tantilla tanta* verba funditat. Ovidius, Metam. VII. 248.

Verba *simul* fundit, *terrenaque numina poscit.*

Vide Cl. Burmannum ad Ovid. Metam. VII. 590.

9. TUAM REM CONSTABILISSES.] Ita Plautus, Capt. II. 3. 92. *edepol* rem *meam* Constabilivi. Livius, IV. 49. *Qui agros sedesque ac fortunas* stabilire *volunt.*

EXEMPLUM OMNIBUS CURAREM UT ESSES.] H. e. Exemplum in te ederem, quod ceteris documento esset, quid sit pericli, herum fallere, gnatum perdere. Ita Eun. V. 5. 4. et 6. Phorm. IV. 4. 7. Livius, II. 5. *Ut in utramque partem arcendis sceleribus* exemplum *nobile* esset.

In ipsa turba, atque in peccato maxumo,
Quod vix sedatum satis est, potasti, scelus!
Quasi re bene gesta. *Sy.* Sane nollem huc exitum.

DONATUS.

non esse sobrii Syri. 11. IN IPSA TURBA.] Non minus ridicula importunitas Demeae est, quam ebrietas Syri: qui adversum temulentum tantae gravitatis oratione personat, ut ex dicentis vultu et verbis, et ex audientis habitu et stupore, magnam voluptatem percipiant spectatores. vides enim quanto pondere verborum cum ebrio litiget. 12. POTASTIS, SCELUS.] Non quod plus videt senex, quam objicitur oculis: sed oratorie, POTASTIS, dixit, quum unum ebrium cernat: propter illud quod ait, EXEMPLUM DISCIPLINAE. quasi in omnibus sit, quod in uno nunc aspicitur. *Virgilius, et crimine ab uno Disce omnes.* 13. SANE NOLLEM HUC EXITUM.] Et hoc dictum argumento est, Syrum oblitum omnium rerum nihil respondisse Demeae per fallaciam: sed tantummodo poenitere quod exierit.

COMMENTARIUS.

12. SEDATUM.] Quaecunque in motu sunt, ubi ad priorem statum reducuntur, proprie *sedari* dicuntur. Vide interpretes ad Phaed. II. 5. 18. Uti vero h. l. TURBA dicitur *sedari*; ita Cicero, Off. I. 27. *Perturbationum sedationem* dixit.

13. QUASI RE BENE GESTA.] H. e. Ita te effers, quasi re in provincia vel bello bene gesta triumphum duxeris, et magnifico epulo exceptus sis. Ita Plautus, Amph. II. 2. 23. re gesta bene,

Victis hostibus, quos nemo posse superari ratu'st.

Virgilius, Aen. IX. 157.

Quod superest, laeti, bene gestis *corpora* rebus,
Procurate viri.

Florus, IV. 11. 1. de Antonio: *Captus amore Cleopatrae,* quasi bene gestis rebus, *in regio se sinu reficiebat.* Est autem *rem gerere* proprie cum hostibus confligere, et insignem aliquam victoriam ex iis referre. Horatius, Epist. I. 17. 33.

Res gerere, *et captos ostendere civibus hostes.*

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA SECUNDA.

DROMO. SYRUS. DEMEA.

Dr. HEus! Syre; rogat te Ctesipho, ut redeas. *Sy.* Abi.
De. Quid Ctesiphonem hic narrat? *Sy.* Nihil. *De.* Eho! carnufex;
Est Ctesipho intus? *Sy.* Non est. *De.* Cur hic nominat?
Sy. Est alius quidam, parasitaster parvolus:
Nostin'? *De.* Jam scibo. *Sy.* Quid agis? quo abis? *De.* Mitte me.

DONATUS.

1. HEus! SYRE.] Quam clare dicat, ostenditur ex eo quod praemisit HEUS, antequam loqueretur. CTESIPHO.] Mire additum nomen est: quum aut sine hoc, aut per pronomen intelligi possit Ctesipho. UT REDEAS.] REDEAS dicendo, ostendit et illum inter pocula, a quo egressus est ebrius. 4. EST ALIUS QUIDAM, PARASITASTER PARVOLUS.] Non ALIUS PARASITASTER, sed alius Ctesipho, qui est *parasitaster*. Et bene non *alter*, sed ALIUS: quasi non duo, sed multi sint Ctesiphones. Et hoc sic pronuntiandum est, ut simul et quaerat, et dicat NOSTIN'? Quasi sycophanta, nunc addidit, NOSTIN'; nam veteratoris est, etiam mentientem confidere.

5. QUID AGIS? QUO ABIS?] Hoc jam ebrio convenit, non illi quem cognovimus Syrum. nam quod retinet se-

COMMENTARIUS.

4. PARASITASTER PARVOLUS.] Ita dixit, uti *Pisciculos minutos*, And. II. 2. 32. Dicitur autem PARVOLUS et de aetate, et de statura.

5. JAM SCIBO.] Haec cum stomacho dicens Demea simul in aedes Micionis introrumpere parat. Plautus, Cas. III. 5. 22. *Scibis*.
MITTE ME.] Ita Heaut. V. 1. 74. Plautus, Cas. II. 3. 15.

6. NON

Sy. Noli inquam. *De.* Non manum abſtines, maſtigia?
An tibi jam mavis cerebrum diſpergi hic? *Sy.* Abit.
Aedepol commiſſatorem haud ſane commodum,
Praeſertim Cteſiphoni. quid ego nunc agam?
Niſi dum hae ſileſcunt turbae, interea in angulum
Aliquo abeam, atque edormiſcam hoc villi. ſic agam.

DONATUS.

nem, confeſſionis genus eſt. 6. NON MANUM ABSTINES? MASTIGIA.] Etiam injeciſſe manum, ut teneret Demeam, ex ipſius verbis cernitur. 7. AN TIBI JAM MAVIS CEREBRUM DISPERGAM HIC?] Ut apparet, baculo minatur. ABIIT.] Quia prohibere non potuit, demiſſo et deſperanti vultu, quid factum ſit, dicit, et abiiſſe Demeam pronuntiat. 8. AEDEPOL COMMISSATOREM HAUD SANE COMMODUM.] Τῷ χλευασμῷ, tantum inopinatus ſupervenit, ut omnia ſic offendat, quemadmodum qui comiſſatum ingreditur: quia comiſſatoris eſt ſupervenire ad ſcortum, et vociferari aliquid in jocularem ſtrepitum. quare totum ſalſe, totum ad Demeam contulit. 9. PRAESERTIM CTESIPHONI.] Bona exceptio, ut appareat omnibus incommodum, et in his Aeſchino, ſed praecipue Cteſiphoni.

10. NISI DUM HAE SILESCUNT TURBAE.] Non quae jam ſunt, ſed quae erunt. 11. HOC VILLI.] Ὑποκόρισμα eſt *vini*: ut *unus ullus*, *aſinus aſellus*, *vanus vallus*, *vinum villum*.

COMMENTARIUS.

6. NON MANUM ABSTINES?] Ita attrectantes et blandientes abigebantur. Plautus, Amph. III. 2. 22. *Potin' es, ut* abſtineas manum? Lucilius, apud Non. v. Indulgere: Manum *à muliere* abſtinere *melius eſt.* Vide ad And. IV. 4. 51.

7. CEREBRUM DISPERGI.] Vide ſupra III. 2. 19. IV. 2. 32. Eun. IV. 7. 33.

8. COMMISSATOREM.] Vide Comment. major. ad Eun. III. 1. 52.

10. SILESCUNT TURBAE.] Ita Plautus, Mil. II. 6. 100.

Dum hae conſileſcunt turbae, *atque irae leniunt.*

12. EDORMISCAM HOC VILLI.] Plautus, Rud. II. 7. 28.

Quin abeo hinc in Veneris fanum, ut edormiſcam *hanc* crapulam.

SIC AGAM.] Ita ſolent poſt deliberationem ſtatuentes, quid facere velint. Cicero, Fam. XIV. 4. *Sine te igitur ſim? opinor,* ſic agam.

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA TERTIA.

MICIO. DEMEA.

Mi. PARATA a nobis sunt, ut dixi, Sostrata,
Ubi vis. quisnam a me pepulit tam graviter fores?

De. Hei mihi! quid faciam? quid agam? quid clamem, aut querar?

DONATUS.

PARATA A NOBIS SUNT, ITA UT DIXI, SOSTRATA, UBI VIS.] *In hac Scena collatio est personarum, mitis parentis ac saevi.* 1. PARATA A NOBIS SUNT.] De verbis abeuntis vult ostendere Poëta, quam orationem cum Sostrata habuerit ingressus Micio. Et vides quas ἐλλείψεις interposuerit. Primo, PARATA A NOBIS SUNT: quae, non dixit: sed, ITA UT DIXI dicendo, significat se dixisse omnia. Deinde, UBI VIS, Fiant nuptiae; vel quid tale, aut omisit: aut dicturus hoc ipsum, audit vehementius fores esse pulsatas: et quod agebat, abjecit, 2. QUISNAM A ME PEPULIT.] A ME, modo, id est, *Meas.* TAM GRAVITER.] Quia irati omnia concite faciunt, quum pulsandae fores essent exituro foras Demeae, sic eas pulsavit, ut et his ipsis irasci videretur. 3. HEI MIHI! QUID FACIAM? QUID AGAM? QUID CLAMEM, AUT QUERAR? Ô COELUM! Ô TERRA! Ô MARIA NEPTUNI!] Multum laboravit *Terentius*, ut ἀναλογίαν servaret in dolore Demeae: quo major debet in Ctesiphone reprehensio esse, quam in delictis Aeschini. Et nota, quod ubi non invenit quod dignum loqueretur, ab interjectione cepit, HEI MIHI! Et adhuc quum pro rei magnitudine oratio parva esset, QUID FA-

COMMENTARIUS.

1. PARATA.] Domo egrediens Micio alloquitur Sostratam; Pamphilae matrem, quae intus manet.

2. QUISNAM PEPULIT FORES?] Ita supra IV. 5. 4. Frequentius autem *pulsari* et *pultari* dicuntur fores. De constructione vocum, FORES A ME, vide ad And. I. 3. 21.

O coelum! o terra! o maria Neptuni! *Mi.* Hem tibi!

DONATUS.

ciam? inquit. In alieno indignatus est: in suo Quid faciam? inquit. In alieno litigavit: hic ait, Quid agam? In alieno clamavit, et questus est: hic in suo relinquitur. Et praeter διαπόρησιν in Aeschini peccato Micionem accusavit: in Ctesiphonis, elementa cum Diis omnibus ac toto mundo. Mira αὔξησις, et quam imitatur *Virgilius* in Orpheo, post amissam rursus Eurydicen, *Quid faceret?* inquit. (omnia enim consumserat primus dolor.) *Quo se rapta bis conjuge ferret?* (nam quid praeter omnes terras atque inferos loci remanebat?) *Quo fletu Manes:* (per quem fletum Manes; quasi omnes primis luctibus impleverat lachrymis.) *Qua numina voce moveret?* cui nec ira quidem inexperta remanserat. Et vide hic gradus doloris et iracundiae: in tantum autem, ut jam crescere non possint. quippe in initio Fabulae tantum tristis est Demea. nam sic audit a Micione, *Quid tristis es?* et ipse, *Rogas me? ubi nobis Aeschinus siet? quid tristis ego sim?* Inde mox procedit in pejus: adeo ut sic incipiat, *Disperii! Ctesiphonem audivi filium una adfuisse in raptione cum Aeschino.* Inde postea dicit, *Nae, ego homo sum infelix!* Ad postremum, Hei mihi! quid faciam? quid agam? Et naturali quodam modo, postquam summus furor ad extrema pervenit, repente senex mutatur, et mitis est. 4. O coelum! ô terra! ô maria Neptuni!] *Neptunus*, quia medius sit inter coelum et inferos, dum utriusque regni particeps habetur, elementorum omnium potior. nam ideo tridentem habet, pro numero trium elementorum: ut apud *Virgilium* idcirco dicit, *Jam coelum terramque meo sine numine, venti, Miscere!* Et apud *Homerum* sic idem, Ὣς εἰπὼν, σύναγην νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον, Χερσὶ τρίαιναν ἑλών. πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας Παντοίων ἀνέμων· σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον. Et hoc est quod ait *Horatius*, in Arte Poëtica, *Interdum tamen et vocem Comoedia tollit.* In haec enim tria, rerum natura dividitur. Ut *Virgilius*, *Principio maria, ac terras, coelumque profundum.* Et per hoc totum mundum accusavit. O

COMMENTARIUS.

4. O coelum! o terra! o maria Neptuni!] Ita Plautus, Trin.

Rescivit omnem rem, id nunc clamat scilicet:
Paratae lites: succurrendum 'st. *De.* Eccum adest
Communis corruptela nostrûm liberûm.
Mi. Tandem reprime iracundiam, atque ad te redi.

DONATUS.

COELUM! ô TERRA! ô MARIA NEPTUNI!] Utrum Deos elementa vocavit, quod Diis quoque irascitur, qui in iis commorantur, ut dolentes solent? An quia Deos esse non putat, ideo haec omnia *Neptuni* dicit: quasi dicturus esset, *Neptunia fiant*: nisi intercederet persona Micionis: quem videns, ad aliud conversus, desiit diluvium et interitum rebus optare, objecto fratre, cui maxime irascitur, et propter quem detestabatur omnia. Tale est apud *Virgilium*: *Omnia vel medium fiant mare.* An omnia accusat, ut indignantes solent? Ut, *Quem non incusavi amens, hominumque, Deorumque*? Et ut, *Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.* HEM TIBI!] Τῷ ἰδιωτισμῷ TIBI; nulli enim Micio loquitur. 5. ID NUNC CLAMAT.] ID, ob id. SCILICET: PARATAE LITES.] Videtur et ipse pertimuisse, dicendo SCILICET, et PARATAE LITES. Sed ut rursus confirmet se ipsum, quia SUCCURRENDUM 'ST, ait. 6. SUCCURRENDUM 'ST.] Ctesiphoni scilicet. 7. COMMUNIS CORRUPTELA NOSTRUM.] Qui communiter ambos corruperit. COMMUNIS CORRUPTELA NOSTRUM LIBERUM.] Major accusatio est ista, quam prior: quippe quum jam modo de ambobus accusetur Micio, non de uno. 8. TANDEM REPRIME IRACUNDIAM.] Mire. Quia reprehendere nequit irascentem, nimietatem reprehendit irati. Et *Ira*, de causa est: *Iracundia*, de

COMMENTARIUS.

Trin. IV. 3. 63. *Mare, Terra, Coelum, Di vostram fidem!* Juvenalis, Sat. VI. 283. *Clames licet, et mare coelo Confundas.*

6. SUCCURRENDUM EST.] Nimirum Ctesiphoni, cui lites paratae a Demea.

7. COMMUNIS CORRUPTELA NOSTRUM LIBERUM.] Ita dixit, uti supra II. 1. 34. *Pernicies adolescentium.* Plautus, Asin. V. 2. 17.

Is apud scortum corruptela est liberis.

8. REPRIME IRACUNDIAM.] Attius, Myrmidonibus:

Iram infraenes, obstes animis, reprimas confidentiam.

Idem, Telepho: *proinde istaec tua Aufer terricula, atque* animum iracundum comprime.

AD TE REDI.] Vide ad Heaut. V. 1. 48.

10. REM

De. Repressi, redii: mitto maledicta omnia:
Rem ipsam putemus. dictum hoc inter nos fuit;
Ex te adeo est ortum, ne tu curares meum,
Neve ego tuum? responde. *Mi.* Factum 'st, non nego.
De. Cur nunc apud te potat? cur recipis meum?
Cur emis amicam, Micio? nam qui minus

DONATUS.

moribus. ATQUE AD TE REDI.] Quia *ira*, ab eo quod est *Ire* dicitur, quod a se eat, qui irascitur et furit. Et, AD TE REDI, proprie dixit. *Virgilius: Verum, ubi nulla fugam reperit fallacia, victus In sese redit.* Et *Cicero: Redit ad se, atque ad mores suos.* 9. REPRESSI, REDII.] Non quid dicatur, sed quo gestu dicatur, specta: et videbis neque adhuc repressisse iracundiam, neque ad se rediisse Demeam. sed quam mira est atque perspicua moralitas, in hujusmodi rebus, apparet. 10. REM IPSAM PUTEMUS.]. Videtur paulo citius destomachatus, quam res etiam incertae poscebant. Sed et hoc morale: nam juste irati, omissa saevitia, ad ratiocinationes saepe festinant. Et praeterea illud accedit, quod non invenit jam, quod condigne dicat: simul etiam quia increpitus est a fratre, quod apud se jam non sit per iracundiam vehementem. REM IPSAM PUTEMUS.] Tractemus, purgemus. nam et hinc *putamina*, purgamenta dicta sunt: ut *Plautus* in Captivis ait, *Nucleum amisi, retinui pignori putamina.* Et *Virgilius*, *Multa putans*, inquit. *Putare* proprie, est falsa et cassa a veris et utilibus resecare. unde arborum purgatores, *putatores* dicuntur. Et REM, causam ipsam litis ostendit: ut, *Mitte ista, atque ad rem redi.* 11. NE TU CURARES MEUM.] *Nam ambos curare, propemodum reposcere illum est, quem dedisti.* 12. FACTUM 'ST.] Apparet, Micionem invitum quidem fateri, sed facete contemnere objecta. 14. CUR EMIS AMICAM, MICIO?] Inclamatio ista nominis, magnam invidiam significat. Ut, *Regnumne, Aeschine, hic possides?* Et, *pacem te poscimus omnes, Turne.*

COMMENTARIUS.

10. REM IPSAM PUTEMUS.] H. e. Expendamus. aestimemus. Ita Eun. IV. 2. 4. IV. 7. 43. Metaphora a calculis et rationibus deducta.

13. CUR RECIPIS MEUM?] Vide ad Hec. V. 1. 16.

16. QUAN-

Mihi idem jus aequom 'st esse, quod mecum 'st tibi?
Quando ego tuum non curo, ne cura meum.
Mi. Non aequom dicis; non. nam vetus verbum hoc quidem est:
Communia esse amicorum inter se omnia.
De. Facete! nunc demum istaec nata oratio est.
Mi. Ausculta paucis, nisi molestum est, Demea.
Principio, si id te mordet, sumtum filii

DONATUS.

NUM QUI MINUS MIHI IDEM JUS AEQUUM 'ST ESSE.] Aut NUM, aut QUI abundat. Et est ordo, *Qui minus aequum est esse idem jus mihi.* QUI ergo, *quare* vel *cur* significat.

17. NON.] Confidenter NON repetivit, non habens rationem quam subjiceret: nisi illi proverbium venisset in mentem. Nam quia se videt in malam causam incidisse, totum vernaliter et facete agit: et subjicit aequitatem, ubi justo se tueri non potest. Quod tamen a Demea statim convincitur, dicendo, NUNC DEMUM ISTAEC NATA ORATIO, ut ostendat illum perturbatum contraria protulisse dictis suis superioribus. 18. COMMUNIA ESSE AMICORUM INTER SE OMNIA.] Inter Pythagoreos ortum dicitur. 19. FACETE! NUNC DEMUM ISTAEC NATA ORATIO EST.] Alii totum jungunt: alii separant. Et bene NATA EST: nam sic dicimus de rebus repentinis: ut supra, *E re nata melius fieri haud potuit, quam factum est, hera.*

20. AUSCULTA PAUCIS, NISI MOLESTUM EST, DEMEA.] In duas partes dividitur tota persuasio: nihil passurum Demeam damni, nihil corruptelae. 21. PRINCIPIO, SI

COMMENTARIUS.

16. QUANDO EGO TUUM NON CURO, NE CURA MEUM.] Ita Plautus, Capt. III. 4. 99.

Meam rem non cures, si recte facias. num ego curo tuam?

17. NON AEQUOM DICIS; NON.] Vehemens negatio. Ita supra I. 2. 21. et 22. Phorm. II. 1. 60. Catullus, Carm. XIV. 16.

Non, non, *hoc tibi, salse, sic abibit.*

18. COMMUNIA ESSE AMICORUM INTER SE OMNIA.] Cicero, Off. I. 16. *Ut in Graecorum proverbio est:* Amicorum esse omnia communia. Idem, de Legib. I. 12. *Unde est illa Pythagorea vox:* ΤΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΚΟΙΝΑ.

21. SI ID TE MORDET.] Ita Eun. III. 2. 21. et 55.

SUMTUM FILII QUEM FACIUNT.] Vide ad And. II. 6. 19.

Quem faciunt, quaeso facito haec tecum cogites:
Tu illos duos olim pro re tollebas tua,
Quod satis putabas tua bona ambobus fore,
Et me tum uxorem credidisti, scilicet,
Ducturum: eandem illam rationem antiquam obtine:
Conserva, quaere, parce: fac quam plurimum
Illis relinquas: gloriam tu istam obtine.
Mea, quae praeter spem evenere, utantur sine.
De summa nihil decedet: quod hinc accesserit,
Id de lucro putato esse omne. haec si voles
In animo vere cogitare, Demea,
Et mihi, et tibi, et illis demseris molestiam.
De. Mitto rem: consuetudinem ipsorum. *Mi.* Mane:

DONATUS.

ID TE MORDET, SUMTUM FILII QUEM FACIUNT.] Figurativa locutio est: ut, *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit!* 22. QUAESO.] Modo objurgatorium est QUAESO. 23. PRO RE TOLLEBAS TUA.] Pro patrimonii tui qualitate. 25. ET ME TUM UXOREM CREDIDISTI, SCILICET, DUCTURUM.] Ἐπαγωγή. 27. CONSERVA, QUAERE, PARCE: FAC QUAM PLURIMUM ILLIS RELINQUAS.] Hoc sic pronuntiandum, ut appareat hanc ipsam voluptatem displicere Micioni. CONSERVA Parta. QUAERE Nova. PARCE Omnibus. 29. UTANTUR SINE.] Aut deest, *His*, ut sit, *his utantur*: aut *mea utantur*, antique locutus est. 30. DE SUMMA NIHIL DECEDET.] Rei tuae scilicet. 33. DEMSERIS.] Pro, *demes*. 34. MITTO REM.] Pecuniam. Et haec exclamatio est moralis nimis adversum tardos, ac non intelligentes homines. CON-

COMMENTARIUS.

26. EANDEM ILLAM RATIONEM ANTIQUAM OBTINE.] Ita And. IV. 5. 22.

30. QUOD HINC ACCESSERIT.] H. e. Quod à me accesserit ad tuos reditus. HINC igitur dicens, semet indigitat.

31. ID DE LUCRO PUTATO ESSE OMNE.] Elegans formula. Cicero, Fam. IX. 17. De lucro *jam prope quadriennium vivimus.* Horatius, Carm. I. 9. 14. *Quem fors dierum cumque dabit*, lucro *Adpone.* Vide Phorm. II. 1. 16. Hec. III. 1. 7.

32. IN ANIMO COGITARE.] Comicae locutiones sunt, *secum cogitare*; *in animo cogitare*; *cum animo cogitare.*

33. DEMSERIS MOLESTIAM.] Ita supra IV. 7. 18.

35. Is-

Scio: istuc ibam. multa in homine, Demea,
Signa insunt, ex quibus conjectura facile fit;
Duo quum idem faciunt, saepe, ut possis dicere,
Hoc licet impune facere huic, illi non licet:
Non quod dissimilis res sit, sed quod is, qui facit.
Quae ego illis inesse video, ut confidam fore,
Ita ut volumus. video sapere, iutelligere, in loco

DONATUS.

SUETUDINEM IPSORUM.] *Loquor*, aut quid tale, subaudiendum. MITTO REM: CONSUETUDINEM IPSORUM.] Vel ab utilitate ad honestatem transit: vel a rebus ad illos ipsos, de quibus agitur. Cavetur enim, ne aut rem perdant, aut ipsi pereant. MANE: SCIO: ISTUC IBAM.] Moralis et faceta correptio, continens in se latenter blandimentum, quo deliniatur auditor. 35. MULTA IN HOMINE, DEMEA, SIGNA INSUNT.] Obscurissimus sensus et re et verbis. 37. DUO QUUM IDEM FACIUNT.] Obscure locutus est, quum hic sit sensus: *Duo idem faciunt, quorum uni licet facere, alteri non licet.* DUO QUUM IDEM FACIUNT.] Nam ambo et sapiunt, et intelligunt, et loco verentur. non ingenii vitium, sed aetatis est. SAEPE, UT POSSIS DICERE.] Melius est SAEPE ad superiora conjungere: nam possunt duo idem facere, et casu, non ut similitudinem facere videantur. tunc ergo erit signum, SAEPE IDEM FACIUNT. DICERE autem posuit, pro intelligere et scire: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. ut, *Foeneratum istuc beneficium pulchre tibi dices.* Et, *Memorem me dices esse et gratum.* 39. NON QUOD DISSIMILIS RES SIT.] An quia huic licet? 40. QUAE EGO ESSE IN ILLIS VIDEO.] Ordo et sensus hic est, *Multa in homine, Demea, signa insunt, ex quibus conjectura facile fit: quae ego illis inesse video, ut confidam fore ita ut volumus.* 41. INTELLIGERE, IN LOCO VERERI.] Non, IN LOCO INTELLIGERE: sed, IN LOCO VERERI. 42. INTER

COMMENTARIUS.

35. ISTUC IBAM.] Vide ad Eun. I. 2. 44. et 75.

37. DUO QUUM FACIUNT IDEM] Ennius, Hecuba:

Opulenti quum loquuntur pariter atque ignobiles,
Eadem dicta, eademque oratio aequa non aeque valet.

Vide Comment. majorem.

41. IN LOCO.] Ita Heaut. III. 2. 26. Infra V. 9. 37.

Vereri, inter ſe amare: ſcire eſt liberum
Ingenium, atque animum. quovis illos tu die
Reducas. at enim metuas, ne ab re ſint tamen
Omiſſiores paullo. ô noſter Demea,
Ad omnia alia aetate ſapimus rectius:
Solum unum hoc vitium ſenectus adfert hominibus,
Attentiores ſumus ad rem omnes, quam ſat eſt:

DONATUS.

SE AMARE.] Cito dixit INTER SE: quod eſt, quum alter alterum invicem amat. 44. AT ENIM METUAS.] Ἀντίθεσις ad priorem tractatum pertinens, qui eſt habitus de conſuetudine rei familiaris. NE AB RE SINT TAMEN OMISSIORES PAULLO.] Quia amant, potant, olent unguenta. AT ENIM METUAS, NE AB RE SINT TAMEN OMISSIORES PAULLO.] Oratorie PAULLO: nam non PAULLO omiſſiores fore, Demea, ſed *plurimum* fore credit et metuit. Et AB RE, a patrimonio. 45. OMISSIORES.] Ἀνειμένοι, ἀνετώτεροι, negligentiores. Sic in Heautontim. *Ubi te vidi animo eſſe omiſſo.* O NOSTER DEMEA.] Blanda et cum quodam complexu ejus, qui reprehenditur, incuſatio, et de more ſublata. Et ſic hoc dixit, tanquam dicturus eſſet, *Multa te latent, ſimplex homo es.* nam hujuſmodi ſententia latenter quandam dicentis auctoritatem fiduciamque deſignat. 46. AD OMNIA ALIA AETATE SAPIMUS RECTIUS.] Praeterquam ad avaritiam. Et per hoc, quod optas liberis, vitium ſenectutis eſt. 48. ATTENTIORES SUMUS AD REM OMNES.] Proprie ATTENTIORES reddit *omiſſioribus.* ſupra enim dixerat, *Ne ab re tamen ſint omiſſiores paullo.*

COMMENTARIUS.

42. INTER SE AMARE.] Ita Plautus, Capt. II. 3. 60. *Videas corde* amare inter ſe. Cicero ad Q. Fr. III. 3. *Valent pueri, ſtudioſe diſcunt, diligenter docentur, et nos, et* inter ſe amant.

44. REDUCAS.] Nimirum ad officium. Ita fere And. III. 3 27.

NE AB RE SINT TAMEN OMISSIORES PAULLO.] Ita Heaut. V 2. 9.

47. SOLUM UNUM HOC VITIUM SENECTUS ADFERT HOMINIBUS.] Caecilius apud Cic de Senect. cap. 8.

Aede ol, ſenectus, ſi nihil quidquam aliud vitii
Adportet ſecum, cum advenit; unum id ſat eſt,
Quod diu vivendo multa, quae non vult, videt.

48. ATTENTIORES.] Ita infra, V. 8. 31. Cicero, Fam. IX. 16. *Tum enim, cum rem habebas, quaeſticulis te faciebam* attentiorem.

49. A-

Quod illos ſat aetas acuet. *De.* Ne nimium modo
Bonae tuae iſtae nos rationes, Micio,
Et tuus iſte animus aequus ſubvortant. *Mi.* Tace:
Non fiet. mitte jam iſtaec: da te hodie mihi:
Exporge frontem. *De.* Scilicet, ita tempus fert:

D O N A T U S.

Quam sat est.] Quaſi dicat, attentos nos eſſe, non ſtatim crimen eſt. 49. Quod illos sat aetas acuet.] Μεταφορικῶς, acuet. Ne nimium modo bonae tuae istae nos rationes, Micio, Et tuus iste animus aequus subvortant.] Si nae, valde, Subvortit infra legendum eſt: Si ne, pro non, conjunctio eſt, et Subvortat legendum, ita ut ſubaudiamus *Timeo*, vel aliquid tale. Et tuae et istae quod ait, ſignificationem habent nulliuſmodi rationem et ineptam: nam apparet, non eas probari ab eo, qui ſic loquitur, ut ſupra, *Jam vero omitte, Demea, Tuam iſtanc iracundiam.* 51. Tace: non fiet.] Tace nunc pro ἐυφημισμῷ poſitum eſt: quaſi diceret, Non ſubvertet. ne dixeris, quod mali ominis verbum eſt. 52. Da te hodie mihi.] Accommoda te ipſum voluntati meae. nam ad animum tranſtulit, quod eſt corporis. ut in Eunucho: *Mihi ſeſe dare, ſermonem quaerere. Cicero, Cerviculam jactare, et populo ſe accommodare.* Da te hodie mihi.] Si non vis, inquit, propter te: vel propter me mitis eſto. 53. Exporge frontem.] Quia *contrahi* contrario verbo dicitur. Et verbo iſto oſtenditur, quanto conatu opus ſit, ad explicandam tantam contractionem ſenectutis et ſeveritatis. Scilicet,

C O M M E N T A R I U S.

49. Acuet.] Docebit, incitabit, hortabitur; Metaphora e cote deducta. Cic. Off. III. 1. *Itaque duae res, quae languorem adferunt ceteris, illum* acuebant, *otium et ſolitudo.* Idem, pro Roſc. Amer. 38. *Illum* acuere: *hos, qui ſimul erant miſſi, fallere: illum identidem monere, ut caveret.* Virgilius, Georg. I. 123. *Curis* acuens *mortalia corda.*

52. Da te mihi.] Ita Eun. III. 3. 10. Plautus, Aſin. V. 1. 21. *quin* te *ergo hilarum* das mihi?

53. Exporge frontem.] Quorum vultus triſtis et contractus ad ſerenitatem mutatur, *exporrigere frontem* dicuntur. Ita Plautus, Caſ. II. 4. 3. *Primum ego te* porrectiore fronte *volo mecum loqui.*

Scilicet ita tempus fert: faciendum est.] Ita ſolent, qui poſt longam altercationem vinci ſe patiuntur. Ita Eun. I. 2. 105.

Faciendum eſt. caeterum rus cras cum filio
Cum primo lucu ibo hinc. *Mi.* Immo de nocte cenſeo :
Hodie modo hilarum fac te. *De.* Et iſtam pſaltriam

DONATUS.

ITA TEMPUS FERT: FACIUNDUM EST.] Vide ſi non hoc ſit, quod Graeci MIPCOKαλήμερον dicunt : nam ſic, et ITA TEMPUS FERT, et FACIUNDUM dicendo, oſtendit ſe magis cogi neceſſitatibus, ut paullo ſit tranquillior. Et cum tanta difficultate promittit, tanquam mala ſubiturus ſit. Atque adeo majorem partem ſecum diſputat, neceſſario hoc velit nolit faciendum eſſe, ut ſit laetior: et hoc quia TEMPUS FERT. 54. FACIUNDUM EST.] Satis mire: tanquam neceſſitate cogatur ad gaudendum agreſtis ſenex * MICOKAλHMEPOC. CAETERUM RUS CUM FILIO CUM PRIMO LUCU IBO HINC.] Hoc ideo facit, quaſi gaudere interim non poſſit, niſi ſe vicinae ſaevitiae proximitate ſoletur. 55. CUM PRIMO LUCU.] Ἀποσιώπησις. CUM PRIMO LUCU.] Veteres dicebant *lucum*, pro *luce*, pro ſole ponentes. Ergo CUM PRIMO LUCU, quum primum ſol coeperit illuceſcere. CUM PRIMO LUCU.] Veteres maſculino genere dicebant, *lucem*. IBO HINC.] Tanquam de malo loco. DE NOCTE.] Abundat DE. 56. FAC TE.] Eodem verbo utitur, quo jamdudum: ut laborem ad laetitiam ſe convertentis oſtendat : id eſt, elabora ut ſis hilaris. ET ISTAM PSALTRIAM UNA ILLUC MECUM HINC ABSTRAHAM.] Vide ſingulas ſyllabas, imbutas amaritudine ruſtica atque agreſti. Nam ISTAM odium ſignificat. PSALTRIAM.] Saevitia in nomine eſt, quam delicioſam eſſe oportet. Et, UNA MECUM : quam cum adoleſcentibus eſſe convenerat. Et ILLUC : ad quem locum pſaltriam ſecum ire compellit? Deinde ne vel in itinere poena ceſſet, CUM FILIO IBO HINC, inquit, ILLAM vero ABSTRAHAM. nam ILLUC eo animo dixit, quo ſupra, IBO HINC. Et apparet illum quaſi mancipium ducturum puellam, non ut fidicinam.

COMMENTARIUS.

55. CUM PRIMO LUCU.] Aliter Plautus, Ciſtell. II. 1. 49. *Cum primo luci.* Cicero, Off. III. 31. *Cum prima luce.* Virgilius, Aen. VII. 130. *Primo cum lumine.*

56. HILARUM FAC TE.] Ita ſupra IV. 7. 38.

Una illuc mecum hinc abſtraham. *Mi.* Pugnaveris.
Eo pacto prorſum illic alligaris filium.
Modo facito, ut illam ſerves. *De.* Ego iſtuc videro:
Atque ibi, favillae plena, fumi, ac pollinis,
Coquendo ſit faxo, et molendo: praeter haec

DONATUS.

57. MECUM HINC ABSTRAHAM.] Non *Abducam*: ſed quod eſt ſaevientis, ABSTRAHAM. PUGNAVERIS.] Magnam rem feceris. Sic *Lucilius*, *Vicimus*, *ô ſocii*, *et magnam pugnavimus pugnam*. 58. EO PACTO PRORSUM ILLIC ALLIGARIS FILIUM.] Haec cum riſu dicit Micio, Et *ligare*, eſt injicere alicui vincula. Quis vero dicitur *alligari* ad aliquid, ſine quo eſſe non poſſit? Ergo proprie ad amicam alligari adoleſcentem dixit amatorem. PRORSUM autem, certe, recte, ac vere ſignificat. 59. UT ILLAM SERVES.] Acuendum ILLAM: Hoc eſt, non jam filium, ſed ILLAM ſerva, in qua utrumque retinueris. EGO ISTUC VIDERO.] Hoc eſt, *ut illam ſervem*. 60. ATQUE IBI, FAVILLAE PLENA, FUMI, AC POLLINIS, COQUENDO SIT FAXO, ET MOLENDO.] Atqui *molere* prius eſt, quam *coquere*: ſed illud prius poſuit, quo pulchritudo magis foedatur. an quia prius torreatur triticum, ut tundi poſſit? Ut *Virgilius*, *Et torrere parant flammis*, *et frangere ſaxo*.

61. COQUENDO SIT FAXO, ET MOLENDO.] Ne ametur ſcilicet. COQUENDO SIT FAXO, ET MOLENDO: PRAETER HAEC.] Ἀπόδοσις octava. 62. MERIDIE IPSO.] Quum ſol vehementior eſt. Et nomen fecit de adverbio. *Meridiem* dixerunt veteres, quaſi *medidiem*, *R* pro *D* poſito, propter cognationem harum inter ſe literarum. UT STIPULAM COLLIGAT.] Quod ſub ſole fieri neceſſe eſt.

COMMENTARIUS.

57. ABSTRAHAM.] Quaſi invitam et reluctantem. Ita And. I. 5. 8. III. 2. 39.

PUGNAVERIS.] H. e. Rem magnam fereris. Plautus, Epid. III. 4. 57. Pugnaſti, *homo es*. Cicero, Fam. III. 10. *Illud* pugna *et enitere*, *ne quid nobis temporis prorogetur*.

58. ILLIC ALLIGARIS.] Nimirum, ruri ſeu agro. Aliter cepit Donatus.

59. EGO ISTUC VIDERO.] Vide ad And. II. 6. 25.

61. COQUENDO SIT FAXO, ET MOLENDO.] Lucil. XXVII. 81.
Ea molet, *conficiet penſum*, *pinſetur flagro*.
De ancillarum laboribus vide Plautum, Merc. II. 3. 62. ſeqq.

Meridie ipso faciam, ut stipulam colligat:
Tam excoctam reddam, atque atram, quam carbo
'st. *Mi.* Placet.
Nunc mihi videre sapere. atque equidem filium
Tum etiam, si nolit, cogas, ut cum illa una cubet.
De. Derides? fortunatus, qui istoc animo sies.
Ego sentio. *Mi.* Ah! pergisne? *De.* Jam jam desino.

DONATUS.

63. TAM EXCOCTAM REDDAM, ATQUE ATRAM.] Ἰδιωτικῶς dixit REDDAM, pro *faciam*. Et EXCOCTAM, ad tenuitatem siccati coloris: ATRAM, ad colorem retulit. Et vide quam aspera, quamque ingrata clausula sit, qua saevidici senis finitur oratio. PLACET. NUNC MIHI VIDERE SAPERE.] Non contradicit: timet enim suasor, ne laetitiam rursus provocet ad jurgium. 64. ATQUE EQUIDEM FILIUM.] Non solum suadet laetitiam, sed etiam ridere cogit invitum. 66. DERIDES? FORTUNATUS, QUI ISTOC ANIMO SIES.] Hoc verbum vultu Demeae sic profertur, ut subrisisse videatur invitus. Sed rursus EGO SENTIO, amare severeque dixit. Et *Ridet*, qui simpliciter ridet: *Deridet*, qui cum alterius irrisione et contemtu ridet. FORTUNATUS, QUI ISTOC ANIMO SIES.] Non laudantis est quod ait, FORTUNATUS: sed moraliter reprehendentis. ut si dicas, quum te aliquid cura offenderit, fortunatos stultos qui nihil sentiant. At hoc quoque dixit in Eunucho: *At ego infelix, neque ridiculus esse, neque plagas pati Possum.* 67. JAM JAM DESINO] Et hic velut necessitatem

COMMENTARIUS.

62 MERIDIE IPSO FACIAM UT STIPULAM COLLIGAT.] Virgilius, Georg. I. 297. *At rubicunda Ceres medio succiditur aestu.* Ovidius, Fast. IV. 705. *Captivam stipula foenoque involvit, et ignes*
Admovet. urentes effugit illa manus.

63. EXCOCTAM REDDAM.] Tibullus, I. 10. 15.
Uretur facies; urentur sole capilli;
Deteret invalidos et via longa pedes.

ATRAM, QUAM CARBO.] Aliter Plautus, Poen. V. 5. 9.
Sed mea amica nunc mihi irato obviam veniat velim,
Jam [illegible] ego illam pugnis totam faciam, ut sit morula.
Ita replebo atritate, atrior multo ut siet,
Quam Aegyptii, aut qui cortinam ludis per Circum ferunt.

65. UT CUM ILLA UNA CUBET.] Ita Hec. I. 2. 63. Plautus, Merc. III. 1. 41. *etiam cum uxore non cubet?*

68. Hi-

Mi. I ergo intro, et cui rei opus est, ei hilarem hunc sumamus diem.

DONATUS.

queritur imponi sibi. 68. ET CUI REI OPUS EST.] Cui rei credis, nisi nuptiis? hoc est, ludo atque laetitiae, voto et gaudio nuptiali. HUNC SUMAMUS DIEM.] Non accipiamus, sed impendamus, et consumamus. Unde et *sumtum* dicimus pecuniam, quae insumenda est.

COMMENTARIUS.

68. HILAREM HUNC SUMAMUS DIEM.] Ita supra, II. 4. 23.

ACTUS QUINTI

SCENA QUARTA.

DEMEA.

NUMQUAM ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit,

DONATUS.

NUMQUAM ITA QUISQUAM BENE SUBDUCTA RATIONE.] *In hac Scena exemplum inducitur hominum, qui virtutem taedio deserunt, ob contemtum ejus quod apud omnes saevum esse, vitiosum sit. Et adeo favet Terentius clementioribus ac mitissimis patribus, ut hunc quoque adducat ad sententiam Micionis, non tamen hoc sentientem, quod ita fieri oportet; sed quod ita res cogat. Vult enim naturalem inesse veris patribus acrimoniam: sed eam semper invidiosam esse adolescentibus.* 1. BENE SUBDUCTA RATIONE.] Bene disposita, bene computata. *Ducere* enim est digitis computare. *Seducere* est apud alium et palam: *Subducere*, apud se ipsum et secreto. quo magis in verbo isto majoris atten-

COMMENTARIUS.

1. BENE SUBDUCTA RATIONE.] Lucilius XXIX. 31. *Equidem uno hi modo* rationes subducent. Ratio loquendi à tabulis accepti et expensi deducta. Plautus, Capt. I. 2 89. subducam ratiunculam,

Quantillum argenti mihi apud trapezitam siet.

Unde eleganter Cicero, Fam. I. 9. *Hic ego, quantum humano consilio efficere potui, circumspectis rebus meis omnibus*, rationibusque subductis, *summam feci cogitationum mearum omnium.*

Quin res, aetas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,
Aliquid moneat, ut illa, quae te ſcire credas, neſcias:
Et quae tibi putaris prima, in experiundo repudies:
Quod nunc mihi evenit. nam ego vitam duram, quam vixi uſque adhuc,
Prope jam excurſo ſpatio mitto: id quamobrem? re ipſa repperi,
Facilitate nihil eſſe homini melius, neque clementia.
Id eſſe verum, ex me atque ex fratre cuivis facile 'ſt noſcere.
Ille ſuam ſemper egit vitam in otio, in conviviis:

DONATUS.

tionis et diligentiae ſignum eſt. 2. QUIN RES.] QUIN, modo, *cur non* ſignificat. QUIN RES, AETAS, USUS.] Tria poſuit, ex quibus RES pro experientia ponitur: et hac dicit ſe eſſe mutatum. nam mox dicet, RE IPSA REPPERI, FACILITATE NIHIL ESSE HOMINI MELIUS, NEQUE CLEMENTIA. 3. ALIQUID MONEAT.] Σύλληψις eſt per caſus. ſubauditur enim *Quem*. 4. QUAE TIBI PUTARIS PRIMA.] Ante alia eligenda: quae et primo loco ponenda, ac per hoc optima. 5. VITAM DURAM, QUAM VIXI.] Ἀρχαϊσμός. ut *Lucilius*, *Magnam pugnavimus pugnam*. NAM EGO VITAM DURAM, QUAM VIXI USQUE ADHUC.] Prius dixit quid faciat, quam cur faciat. 6. PROPE JAM EXCURSO SPATIO.] Id eſt, ad calcem, propter ipſos decurſus metaſque vivendi. Et eſt μεταφορὰ ſumta a curſoribus. EXCURSO SPATIO.] Id eſt, in ſumma ſenectute. ID QUAMOBREM? RE IPSA REPPERI.] Quia ſecum loquitur, ideo multa reticet. Et deeſt, *Faciam*? et, *Si quis quaerat*: et, *Dicam*. 7. FACILITATE.] Jam facilem ſe infert. Inter *Facilitatem* et *Clementiam* hoc intereſt: *Facilis* enim, cujus ira cito ſolvitur: *Clemens*, qui non iraſcitur.

9. ILLE SUAM SEMPER EGIT VITAM.] Hic jam quaſi comparativa qualitas inducitur de utroque: et ut ille in initio Fabulae locutus eſt, ſic in fine hic loquitur.

COMMENTARIUS.

4. PUTARIS PRIMA.] Ita Lucilius, Sat. Incerta:
Commoda praeterea patriae ſibi prima putare.

REPUDIES.] Ita And. IV. 3. 18.

6. PROPE JAM DECURSO SPATIO.] H. e. Spatio vitae ad finem de-

Clemens, placidus, nulli laedere os, arridere omnibus.
Sibi vixit: sibi sumtum fecit: omnes bene dicunt, amant.
Ego ille agrestis, saevus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem: quam ibi miseriam vidi! nati filii:

DONATUS.

10. Clemens, placidus, nulli laedere os.] Mira varietas et in locis, et in partibus orationis. Et clemens est, qui *colit mentem* suam, nec eam vexat irascendo. Clemens, placidus.] Clemens est circa recte agentes: Placidus etiam circa delinquentes. Et *Clementis* est, nulli laedere os: *Placidi*, arridere omnibus. Et clemens animo, placidus vultu. Nulli laedere os.] Id est, nullum praesentem laedere. Et vide quam grate a nominibus verba transeant. Nulli laedere os, arridere omnibus.] Voluptatis affectus est duplex: Aut enim ex quiete voluptas est, aut ex aliquo actu. ergo hic utrumque complexus est. Nulli laedere os.] Adeo ut nulli se contristem faciat. Et haec est figura ἀναδρομὴ, quum recurrimus per ea quae diximus: et ἐξηγητικῶς omnia repetita sunt. 12. Ego ille agrestis.] Bene addidit Ille, quasi jam notus, hoc ipso quod ferus atque agrestis. Et Saevus factis. Tristis animo: Truculentus vultu. Et aliter dici potest, ut Tristis sit, qui dolet: Truculentus et saevus, qui terret. Et ideo αὔξησις mira per ista decurrit. 13. Duxi uxorem.] Pendet, Duxi uxorem: sed *Etiam* cum magno significatu addendum est: majore enim pondere

COMMENTARIUS.

decurso. Plautus, Merc. III. 2. 4. Decurso *in* spatio, *breve quod vitae relliquum 'st.* Explicat metaphoram Donatus.

10. Nulli laedere os.] Contrarium dixit supra, II. 4. 5. *In os laudare.*

11. *Sibi* vixit.] H. e. Suo more et modo, non ex arbitratu uxoris. Ita Heaut. II. 3. 47. *ornantur sibi.*

12. Ego ille agrestis.] H. e. ferus, et rusticus. Cicero, Senect. c. 14. de rebus Venereis: *Libenter vero istinc, tanquam à domino* agresti *ac furioso, profugi*, Horatius, Epist. I. 18. 5.

Asperitas agrestis, *et inconcinna, gravisque.*

13. Quam ibi miseriam vidi!] H. e. Expertus sum. Virgi-

Alia cura. porro autem, illis dum ſtudeo ut quam plurimum
Facerem, contrivi in quaerendo vitam, atque aetatem meam.
Nunc exacta aetate, hoc fructi pro labore ab his fero,
Odium. ille alter ſine labore patria potitur commoda:
Illum amant, me fugitant: illi credunt conſilia omnia:
Illum diligunt: apud illum ſunt ambo: ego deſertus ſum.
Illum ut vivat, optant: meam autem mortem exſpectant. ſcilicet
Ita eos meo labore eductos maxumo, hic fecit ſuos,

DONATUS.

ſubtrahitur conjunctio: nam, *Duxi etiam uxorem*, dicendum fuit. QUAM IBI MISERIAM VIDI!] IBI inquit, quaſi uxor locus ſit. Et hoc ſine conjunctione, ut mala quae enumerat, multa videantur. 14. ALIA CURA.] Non *altera*. 17. PATRIA POTITUR.] Accuſativo caſu extulit, quod nos ablativo dicimus. id eſt, *patrio potitur commodo. Accius* in Clytemneſtra, *Feras potiuntur plagas.*

19. ILLUM DILIGUNT: APUD ILLUM SUNT AMBO: EGO DESERTUS SUM.] Hic oſtendit *Terentius*, verum patrem et moleſtiorem et odioſum eſſe magis adoleſcentibus. 20. ILLUM UT VIVAT, OPTANT.] Σύλληψις. nam ſic veteres loquebantur. Nos vero dicimus *Illi optant*, non

COMMENTARIUS.

gilius, Aen. II. 5. *quaeque ipſe* miſerrima vidi. Eſt et phraſis ſacra. Vide Pſalm. XXXIV. 13. et 1 Petr. III. 10.

15. CONTRIVI IN QUAERENDO VITAM.] Ita Hec. V. 3. 17. Phorm. I. 4. 32. Plautus, Caſ. III. 3. 4. *Contrivi diem.* Bacchid. IV. 6. 11. *Ferratuſque in piſtrino* aetatem conteras.

16. EXACTA AETATE] Vide Heaut. II. 3. 39. Cicero, pro Dejot. 10. *Jam aetate exacta.*

HOC FRUCTI PRO LABORE AB HIS FERO.] Cicero, pro Sext. c. 31. *Piſo ille, gener meus, cui* fructum *pietatis ſuae, neque ex me, neque à populo Romano* ferre *licuit.*

ODIUM.] Petronius, cap. 84. Praemium, *propter morum differentiam*, odium *habet.*

21. FECIT SUOS.] Ita Andr. V. 6. 12. Infra V. 6. 10.

Paullo sumtu. miseriam omnem ego capio: hic potitur gaudia.
Age age, nunc experiamur contra haec, quid ego possiem
Blande dicere, aut benigne facere, quando eo provocat.
Ego quoque a meis me amari, et magni pendi postulo.
Si id fit dando, atque obsequendo, non posteriores feram.
Deerit? id mea minime refert, qui sum natu maximus.

DONATUS.

illum. ILLUM.] Micionem. 23. NUNC EXPERIAMUR.] Magis comice pluraliter EXPERIAMUR dixit, quam si diceret, *Experiar.* 24. QUANDO EO PROVOCAT.] Non addit quis: sed intelligimus, Micionem significari. 26. SI ID FIT DANDO, ATQUE OBSEQUENDO.] Bene naturam secutus est, qui artem ignorat, putans agi veris omnia debere, non DANDO et OBSEQUENDO. SI ID FIT.] Id est, Jam a liberis si magni pendor. NON POSTERIORES FERAM.] Subauditur, *Partes*, aut, *Non parvi faciam*, id est, non vincar a Micione. Et translatio est a partibus histrionum in Fabula. NON POSTERIORES FERAM.] Primus in his ero, inquit, in DANDO, ATQUE OBSEQUENDO.

27. DEERIT? ID MEA MINIME REFERT.] Vide, remanere in Demea non penitus ejectam securitatem.

COMMENTARIUS.

24. BENIGNE FACERE.] H. e. Liberalem et munificum esse. Plautus, Capt. IV. 1. 29. *Facis benigne.* Cicero, Fam. III. 72. *Quibuscunque rebus Caerelliae* benigne feceris. Catullus, Carm. LXXI. 3. *Omnia sunt ingrata: nihil* fecisse benigne *est.*

26. NON POSTERIORES FERAM.] Subaudi, Partes. Sensus est, Non ero secundo in loco, seu pretio. Contrarium est Eun. I. 2. 71. Translatio desumta à personis Comicis, in quibus aliae primarum, aliae secundarum, aliae denique posteriorum erant partium. Ita Graeci eodem sensu *τὰ πρῶτα φέρεσθαι* et *τὰ ἔσχατα φέρεσθαι* dixerunt.

27. DEERIT? ID MEA MINIME REFERT, QUI SUM NATU MAXIMUS.] Ita Cicero, pro M. Coelio, 16. *Si egebis, tibi dolebit; mihi sat est, qui aetatis quod reliquum est, oblectem meae.*

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

SYRUS. DEMEA.

Sy. HEus! Demea, rogat frater, ne abeas longius.

De. Quis homo? o Syre noster, salve! quid fit? quid agitur?

Sy. Recte. *De.* Optime 'st. jam nunc haec tria primum addidi

Praeter naturam: o noster! quid fit? quid agitur?

DONATUS.

HEus! Demea, rogat frater, ne abeas longius.] *Hic ostendit Poëta, quam absurde blandus conetur esse, qui non soleat: et quam immodica sit repentina largitas, ubi animus a parcitate nimia in contrarium vitium profusionis excucurrerit.* 1. Heus! Demea, rogat frater, ne abeas longius.] Ut apparet, jam edormivit crapulam Syrus. Et satis moraliter dixit, Frater: nec addidit *Tuus*. Frater.] Moraliter. nam deest *Tuus*. 2. O Syre noster, salve! quid fit?] Jam non haec blanda, sed dura sunt. nam Salve dixit ei, non solum quem saepe viderit, sed cum quo toties litigaverit. Quid fit? quid agitur?] Interrogat et quum sciat, et quum damnet actus ejus.

3. Recte.] Bene respondit Recte: hae enim interrogationes de salute atque incolumitate ejus sunt, qui interrogatur. Haec tria.] Deest *Verba*. Jam nunc haec tria primum addidi praeter naturam: O noster! quid fit? quid agitur?] Hoc pressius dictum est.

4. Praeter naturam.] Plus dicit, quam si diceret,

COMMENTARIUS.

1. Ne abeas longius.] Ita Eun. IV. 2. 5. Plautus, Menaechm. II. 2. 52. *Proin tu ne* quo abeas longius *ab aedibus*.

5. Ser-

Servom haud illiberalem praebes te; et tibi
Lubens bene faxim. *Sy*. Gratiam habeo. *De*. Atqui, Syre,
Hoc verum 'st, et ipsa re experiere propediem.

DONATUS.

Praeter consuetudinem. 5. SERVOM HAUD ILLIBERALEM.] Dura et importuna repente commutatio ex tanta vituperatione in laudem Syri, ostendit contra naturam suam niti Demeam. PRAEBES TE.] Id est, te ostendis, factis probas. ET TIBI LUBENS BENE FAXIM.] Et bene ad quam rem aptum est, BENE FAXIM addidit. Quis enim credat tam subitis post saevitiam blandimentis, nisi factis quoque vera esse ostendantur? ET TIBI LUBENS BENE FAXIM.] Et additum est, ut ostendat hanc esse sententiam, Non solum te laudo, sed etiam juvo: illud dicendo, hoc faciendo. ET TIBI LUBENS BENE FAXIM.] Potest hoc et sic intelligi, *Bene tibi faxim, et lubens.* multi enim bene, sed non ex animo faciunt. Omnia ergo addidit, quae *placidum* ostendat ipsum, atque *clementem*. 6. ATQUI, SYRE.] ATQUI abundat per *παρέλκον*. SYRE.] Asseveratio est non credentis. 7. HOC VERUM 'ST.] Quasi falsum fuerit illud, quod jurgabat: et HOC sit VERUM, quod nunc dicit. PROPEDIEM.] Ὑφέν. Nam PROPEDIEM adverbium est temporis: ut si diceret, *Cito*.

COMMENTARIUS.

5. SERVUM HAUD ILLIBERALEM PRAEBES TE.] Sensus est: Servis liberaliter. uti dicit And. I. 1. 11.

TIBI LUBENS BENE FAXIM.] Ita Plautus, Trin. II. 2. 47. Bene *volo ego* illi facere, *si tu non nevis*. Dixit autem FAXIM, uti infra V. 6. 8. Sic Pacuvius, Periboea: *precor veniam, petens,*

Ut quae egi, ago, vel axim, *verruncent bene.*

ACTUS QUINTI
SCENA SEXTA.

GETA. DEMEA.

Ge. HERA, ego hinc ad hos provisam, quam mox virginem
Arcessant. sed eccum Demeam! salvos sies.
De. O! qui vocare? *Ge.* Geta. *De.* Geta, hominem maxumi
Pretii te esse, hodie animo judicavi meo.
Nam is mihi profecto est servos spectatus satis,

DONATUS.

1. HERA, EGO HINC AD HOS PROVISAM.] AD HOS, ad Micionem et Aeschinum scilicet. PROVISO duas res significat: procedo et video. 2. SED ECCUM.] Hoc apud se. 3. O! QUI VOCARE?] Hac interjectione utimur, ubi ex intervallo notos videmus. O! QUI VOCARE?] Post *O*, nomine vocaturus, non habuit quod diceret: et ideo subjecit, QUI VOCARE? *Virgilius: O quam te memorem? virgo. namque haud tibi vultus Mortalis: nec vox hominem sonat. ô Dea certe, An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?* Moris est autem inferiores proprio nomine vocari, si blandiri velis. sed hic nominis oblitus, dum dubitat, et inquirit, inhaesit pronomini.

4. ANIMO MEO.] Hoc est, secundum animi mei sententiam, et quantum ad animum meum pertinet. 5. NAM IS MIHI EST PROFECTO SERVOS.] In hoc laudando quia

COMMENTARIUS.

1. HERA.] Sostratam, quae intus est, exiens alloquitur Geta.

PROVISO, QUAM MOX VIRGINEM ARCESSANT.] Ita Plaut. Menaechm. V. 1. 4. Provisam, quam mox *vir meus redeat domum.*

3. HOMINEM MAXIMI PRETII.] Ita And. V. 2. 15. *quantivis pretii.*

5. SERVOS SPECTATUS SATIS.] H. e. Bonitatis probatae, et frugi. And. I. 1. 64. IV. 1. 22. V. 1. 1. Plautus, Menaechm. V. 6. 1. *Spectamen bono servo id est, qui rem herilem*
Procurat, videt, collocat, cogitatque.

5. Si

Cui dominus curae 'ſt: ita uti tibi ſenſi, Geta.
Et tibi, ob eam rem, ſi quid uſus venerit,
Lubens bene faxim. meditor eſſe affabilis;
Et bene procedit. *Ge.* Bonus es, quum haec exiſtimas.

DONATUS.

non laborat, ſubjecit ſpecialiter merita ejus: aut, ut exiſtimo, nihil habuit quod diceret niſi laudem, ſine ullius facti mentione. Et Mihi, id eſt, quantum ad judicium meum pertinet. 6. Cui dominus curae 'st.] Quum hic *dominas* habeat, *Dominum* dixit: quia praevalet maſculinum. *Virgilius*, *Deſcendo, ac ducente Deo flammam inter et* [*hoſtes*
Expedior.

Et praeterea ſententia generalis inducitur, quum nullum ſpecialiter *dominum* ſignificat. Ita, ut tibi sensi, Geta.] Maximum delinimentum infert, eum nomine vocans, quod tantum ſuperioribus eſt. Et vide quam grate, poſtquam ipſe dixit, nomine appellavit Getam. 7. Et tibi, ob eam rem.] Quid Et tibi? utrum quemadmodum aliis? an quemadmodum Syro? Et tibi, ob eam rem, si quid usus venerit.] Defectus quidam ruſtici praeter naturam blandientis, cogit dicta repetere ſine gratia. Hae autem promiſſiones ad hoc praemittuntur, ut quum in ſubjectis agi a Demea hujuſmodi res coeperint, non ſit abſurdum ſpectatoribus, Demeam tam cito eſſe mutatum. 8. Meditor esse affabilis.] Sic hoc lentius, ut illud ſupra, *Jam nunc tria haec addidi Praeter naturam: O noſter! quid fit? quid agitur?* 10. Paullatim plebem.] Moraliter inferiorum turbam, Plebem dixit: hoc eſt, ut in urbe vulgus, ita in familia ſervos. Et fit tranſlatio ab iis, qui honores doloſe, ac non pro merito petunt, ambitioſique ſunt. Plebem primulum facio

COMMENTARIUS.

7. Si quid usus venerit.] Ita Heaut. III. 2. 42. 45. et 46. Phorm. I. 2. 23. Plautus, Ciſtell. I. 2. 18. *Si quis uſus venerit.*

8. Lubens bene faxim.] Utitur eadem formula, qua ſupra ad Syrum, V. 5. 6.

10. Paulatim plebem primulum facio meam.] Imitatus Cicero, Mil 35. Plebem *et infimam multitudinem* ſuam *ſe* feciſſe *commemorat.* Videtur autem reſpicere prenſationes ambitioſorum candidatorum, quibus ea diſciplina erat, primum minutam plebem

De. Paullatim plebem primulum facio meam.

DONATUS.

MEAM.] Hoc eſt, mihi faventem. Ut e contrario *Virgilius*, *Vadimus immiſti Danais, haud numine noſtro*.

COMMENTARIUS.

captare blande dicendo et benigne pollicendo. Ovidius, Arte Am. II. 259. Fac plebem, *mihi crede*, tuam.

ACTUS QUINTI

SCENA SEPTIMA.

AESCHINUS. DEMEA. SYRUS. GETA.

Aeſ. OCCIDUNT me quidem, dum nimis ſanctas nuptias
Student facere: in apparando conſumunt diem.
De. Quid agitur, Aeſchine? *Aeſ.* Ehem! pater mi, tu hic eras?

DONATUS.

1. OCCIDUNT ME QUIDEM.] *Adoleſcens et Demea inter ſe affabiles, imaginem praebent, et quam dulcis ſit junioribus aſſentatio, et quam ingrata cenſura.* Ἰδιωτικῶς autem dixit, OCCIDUNT ME QUIDEM.] QUIDEM, pro exſpectatione eſt: tanquam in hac mora nullus alius occidatur, niſi qui amat, id eſt, ego. DUM NIMIS SANCTAS NUPTIAS.] Et NIMIS SANCTAS ridicule additum eſt in ea ducenda, quae jam peperit. nam *Sanctum* eſt, quod omni obſervatione inviolatum eſt. Et bene additum eſt NIMIS: quia *Nimium* pro vitio ponitur: juxta illam ſententiam, qua dicitur: *Ne quid nimis.* 3 QUID AGITUR, AESCHINE?] Jam ipſe docuit, QUID FIT? et QUID AGITUR? blandimentum eſſe. Jam nunc haec tria primum, addi-

COMMENTARIUS.

1. OCCIDUNT ME QUIDEM.] Senſum explicat Donatus. Plautus, Pſeud. IV. 1. 21. Occidis me, *quum iſtuc rogitas.*

NUPTIAS FACERE] H. e. Adparare, adornare. Ita And. III. 2. 41. Heaut. V. 1. 22.

2. CONSUMUNT DIEM.] Cicero, Fam. IV. 12. *Marcellum, collegam noſtrum conveni, eumque* diem *ibi* conſumſi, *ut cum eo eſſem.*

5. Te

De. Tuus hercle vero et animo et natura pater;
Qui te amat plus quam hosce oculos. sed cur non domum
Uxorem arcessis? *Aes.* Cupio: verum hoc mihi morae 'st,
Tibicina: et Hymenaeum qui cantent. *De.* Eho!
Vin' tu huic seni auscultare? *Aes.* Quid? *De.* Missa haec face;

DONATUS.

dit praeter naturam, *O noster! quid fit? quid agitur?* EHEM! PATER!] Non sine consternatione respondet Aeschinus: etsi hic blande interrogat, et miti vultu: nam ex improviso objectus est Demea, et insperanti. 4. TUUS HERCLE VERO ET ANIMO, ET NATURA PATER.] Totum eripuit Micioni, cui ne animum quidem reliquit. 5. QUI TE AMAT PLUS QUAM HOSCE OCULOS.] Magis comicum, quam *amo.* SED CUR NON DOMUM UXOREM ARCESSIS?] Bene subjecit, quae volenti esse credebat. 6. VERUM HOC MIHI MORAE 'ST, TIBICINA: ET HYMENAEUM] Hoc est quod ait, *Dum nimis sanctas nuptias student facere.* HYMENAEUM quidam Liberi et Veneris filium dicunt esse, qui primus certas nuptias instituerit. ideo per laudem cantatur virginalibus nuptiis ob hujusmodi meritum. Alii, virum fortem Atticum dicunt fuisse, qui raptas praedonibus virgines, oppressis latronibus, intactas patriae restituerit. Alii, quod ὑμὴν dicatur membrana quaedam, qua est munita virginitas, quae primo disrumpitur coitu, HYMENAEUM putant, veluti *hymnum* vocari virginalium nuptiarum. Ergo hic accipe HYMENAEUM in nuptiis, quemadmodum θρῆνον in funere, vel in sacris *hymnum.*

8. VIN' TU HUIC SENI AUSCULTARE?] Contemsit se ipsum dicendo, HUIC SENI: hoc solum afferens causae, cur audiendus non sit, quod sit senex. Et totum hoc

COMMENTARIUS.

5. TE AMAT PLUS QUAM HOSCE OCULOS.] Supra IV. 5. 67.

6. MIHI MORAE EST.] Supra IV. 5. 78.

7. TIBICINA, ET HYMENAEUM QUI CANTENT.] Haec ad nuptialem pompam requirebantur. Plautus, Aul. II. 4. 1. *Postquam obsonavit herus, et conduxit coquos,* Tibicinasque. Cas. IV. 3. 11. *Dirumpor* cantando Hymenaeum Catull. Carm. Nupt. LX. 4.

Jam veniet virgo, jam dicetur Hymenaeus.

Vide Donatum.

9. LAM-

Hymenaeum, turbas, lampadas, tibicinas:
Atque hanc in horto maceriam jube dirui,
Quantum poteſt: hac transfer: unam fac domum:
Traduce et matrem, et familiam omnem ad nos. *Aeſ.*
Placet;
Pater lepidiſſime. *De.* Euge! jam lepidus vocor.
Fratri aedes fient perviae: turbam domum
Adducet: ſumtum admittet; multa. quid mea?
Ego lepidus ineo gratiam. jube nunc jam

DONATUS.

apparet laetiſſimo vultu dici. 9. TURBAS, LAMPADAS, TIBICINAS.] Bene totum pluraliter: ut qui reprehendit ſic multa. *Plautus*, *Quos tu mihi paraſitos, luſcos, quos Summanos ſomnias?* Haec igitur vultu pronuntianda ſunt, ut appareat ea diſplicere dicenti. 10. ATQUE HANC IN HORTO MACERIAM JUBE DIRUI.] *Maceria* dicitur paries nunc. * alicujus demacerata. 13. EUGE! JAM LEPIDUS VOCOR.] Apparet Demeam experiendi cauſa aſſentari, non quod animo faciat. 14. FRATRI AEDES FIENT PERVIAE.] Elegantius quam *Fratris*. 16. EGO LEPIDUS.] Irridens adoleſcentis animum, ſic inquit. INEO GRATIAM.] *In gratiam eo*, hoc eſt, amicos comparo. JUBE NUNC JAM.] Inſultantis eſt verbum JUBE, tanquam praeſtet Micioni, hoc dicit Demea. Aut apud ſe dicit hoc. JUBE NUNC.] Quaſi inſultantes dicere ſolemus, nunc minari, nunc aſſi-

COMMENTARIUS.

9. LAMPADAS.] His utebantur in nova nupta domum ducenda. Plautus, Caſ. I. 30. *Primum omnium huic lucebis novae nuptae facem.* Vide Comment. majorem.

10. IN HORTO MACERIAM.] Plautus, Merc. V. 4. 49.

Illac per hortum *nos domum tranſibimus.*

Iſidoro *maceriae* ſunt parietes longi, quibus vineae aliquae (l. aliaque) clauduntur.

11. UNAM FAC DOMUM.] Cicero, Lael. 27. Una domus *erat*, *idem victus*, *iſque communis.*

12. TRADUCE.] Plautus, Caſ. III. 3. 16.

Jamne hanc traduxti huc ad nos *vicinam tuam?*

13. PATER LEPIDISSIME.] Plautus, Pſeud. I. 3. 89. *Homo lepidiſſime.*

16. JUBE NUNC JAM.] Recte explicat Donatus, inſultantis eſſe verbum. Plautus, Moſt. II. 1. 79. *Jube venire nunc jam.* Rud. III. 4. 3. *Jube modo accedat prope.*

17. Di-

Dinumeret illi Babylo viginti minas.
Syre, cessas ire, ac facere? *Sy.* Quid ago? *De.* Dirue.
Tu, illas, abi, et traduce. *Ge.* Dî tibi, Demea,
Bene faciant, quum te video nostrae familiae
Tam ex animo factum velle. *De.* Dignos arbitror.

DONATUS.

stere, quem afflictum tenemus: ita et Micioni Demea dicit, JUBE NUNC. JUBE NUNC JAM DINUMERET ILLI BABYLO VIGINTI MINAS.] Nimis morale est, quum de absente tanquam de praesente agimus. Est autem, JUBE NUNC JAM, figura etiam apud *Plautum* frequentissima. JUBE NUNC JAM.] JUBE sic dicit, quemadmodum supra ille, qui quum alius nemo adesset, alicui diceret. 17. DINUMERET.] DINUMERET dixit, quasi multum numeret. ILLI.] Cui ILLI? Ctesiphoni? Lenoni? an Aeschino? an Syro? BABYLO.] Fratrem, *Babylonem* ob nimiam liberalitatem vocat: an *Aeschinum* nimis prodigum? 18. SYRE, CESSAS IRE, AC FACERE?] Ἰδιωτικῶς dicitur. DIRUE.] Hoc vultu dicitur adhortante. 20. QUUM TE VIDEO NOSTRAE FAMILIAE TAM EX ANIMO FACTUM VELLE.] *Ex animo alicui facere*, est id facere, quod ille animo suo velit: aut certe ex tota mente praestare, non perfunctorie. sed EX ANIMO FACTUM, bene factum intelligere debemus, ut sit, EX ANIMO, quasi ex sententia. 21. DIGNOS ARBITROR.]

COMMENTARIUS.

17. DINUMERET ILLI BABYLO VIGINTI MINAS.] Hac lectione quam et Donatus tuetur, et explicat, retenta, possit sensus esse, Dinumeraverit illi Lenoni frater Babylo, ita vocari dignus ob prodigalitatem, viginti minas. Ita Scholiastes Juvenalis, III. 221. Persicum *quasi divitem posuit, eo quod Persae divites. Sic Horatius:* Persicos *odi, puer adparatus. Terentius:* Dinumeret nunc illi Babylo XX. minas. Plura vide in Comment. majore. Plautus, Epid. III. 4. 32. *Si sexaginta mihi* dinumerantur *minae.*

19. DI TIBI BENE FACIANT.] Formula gratias agendi. Plautus, Menaechm. V. 7. 32. Tibi *Di semper, adolescens, quisquis es,* faciant bene.

21. FACTUM VELLE] H. e. Favere familiae nostrae, eamque adjutare. Plautus, Bacchid. III. 3. 91.

Serva tibi sodalem, et mihi filium. MN. Factum volo.

Quid ais tu? *Aes.* Sic opinor. *De.* Multo rectiu'st,
Quam illam puerperam nunc duci huc per viam
Aegrotam. *Aes.* Nihil enim vidi melius, mi pater.
De. Sic soleo. sed eccum, Micio egreditur foras.

DONATUS.

Multa desunt, et *Vos*, et *esse*, et *Qui fiant*. 22. QUID TU AIS?] Eo vultu dicitur QUID TU AIS? quo videmus loqui eos, qui interrogant gesticulante vultu, quid sentiant de consilio suo, quos sciunt approbaturos esse.

25. SIC SOLEO.] Potest εἰρωνεία videri: quippe quando tale consilium probat Demea, quod probaret adolescens.

COMMENTARIUS.

25. SIC SOLEO.] Ita Eun. II. 2. 48.

ACTUS QUINTI

SCENA OCTAVA.

MICIO. DEMEA. AESCHINUS.

Mi. JUBET frater? ubi is est? tune jubes hoc, Demea?
De. Ego vero jubeo; et in hac re, et aliis omnibus,
Quam maxume unam facere nos hanc familiam;
Colere, adjuvare, adjungere. *Aes.* Ita quaeso, pater.

DONATUS.

1. JUBET FRATER?] *Apparet Micionem dixisse*, Cur dicis? *Syrum respondisse*, Quia hoc jubet frater tuus. JUBET FRATER?] *Dirui maceriam* scilicet. TUNE JUBES HOC, DEMEA?] Interrogative pronuntiandum totum. Ita erit una persona. Et ostenditur breviter ex hujus verbis, quid prior dixerit Syrus. Et mirum initium: ne prooemio opus esset Demeae, ad profitendam mutationem voluntatis. 2. HAC RE.] Maceriae disjectione. ET ALIIS OMNIBUS.] Ut nuptiis senilibus. 4. COLERE, ADJUVARE, ADJUNGERE.] COLERE, ad nurum per-

COMMENTARIUS.

3. UNAM FACERE FAMILIAM.] Supra, V. 7. 9.

4. COLERE.] Amicitiam. ADJUVARE Familiam inopem. ADJUN-

GE-

Mi. Haud aliter censeo. *De.* Immo hercle ita nobis decet.
Primum hujus uxoris est mater. *Mi.* Quid postea?
De. Proba et modesta. *Mi.* Ajunt. *De.* Natu grandior.
Mi. Scio. *De.* Parere jam diu haec per annos non potest:
Nec, qui eam respiciat, quisquam est: sola est. *Mi.* Quam hic rem agit?

DONATUS.

tinet; Adjuvare: ad Hegionem: Adjungere, ad Sostratam. Et notandum *Coli* a superiore. ut, *Posthabita coluisse Samo. hic illius arma.* Colere.] Subauditur *Jubeo*, per ζεῦγμα. 5. Immo hercle ita nobis decet.] Antiqui si addebant statim verbum, *Nos decet facere*, *nos decet dicere*: si non addebant, Nobis decet, dicebant.

6. Primum hujus uxoris est mater.] Incipit a persuasione, sed latenter, ita ut ea quae proposito consilio dicenda erant, ante demonstrarit, quam dicat quid fieri velit. Et hoc semper fit ab oratoribus in his rebus, a quibus incipere non oportet, propter turpitudinem, aut incommoditatem rei, quae persuadenda est. Considera adeo apud *Virgilium*, ubi persuadet Iris matribus, ut naves suas incendant: et invenies hoc ipsum consilium ultimum poni post argumenta quamplurima, *Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.* Et initium a possibili factum est: nam dicit, Hujus uxoris est mater.

7. Proba et modesta.] Proba sibi: et Modesta apud alios. Et vide laudes consiliatoribus inventas et usitatas. Ita ajunt.] Hoc ita respondet, quasi dicat, *Sed quid mea?* 8. Scio.] Adhuc Micio non intelligit, quo res tendat: sed tamen vultu quodam admirantis, cur hoc

COMMENTARIUS.

gere Affinitatem. Quod *Adstringere* dixit Plautus, Trin. III. 2. 73.

5. Nobis decet.] Vide supra III. 4. 45.

6. Quid postea?] Ita supra, IV. 1. 13. Vide ad Eun. II. 3. 78.

7. Natu grandior.] H. e. Grandaeva. Ita Plaut. Aul. II. 2. 37.

8. Per annos.] H. e. Propter annos ingravescentes. Eun. I. 2. 33.

9. Qui eam respiciat.] H. e. Curam ejus gerat. Supra III. 2. 55.

Sola est.] H. e. deserta vivit, neque amicum habens, neque

De. Hanc te aequom 'st ducere: et te operam, ut fiat, dare.
Mi. Me ducere autem! *De.* Te. *Mi.* Me? *De.* Te, inquam. *Mi.* Ineptis. *De.* Si tu sis homo,
Hic faciat. *Aes.* Mi pater. *Mi.* Quid? tu autem huic, asine, auscultas? *De.* Nihil agis:
Fieri aliter non potest. *Mi.* Deliras. *Aes.* Sine te exorem, mi pater.

DONATUS.

dicatur, respondet. PARERE JAM DIU HAEC PER ANNOS NON POTEST.] Recte, ne contra filios suadere videatur. PARERE JAM DIU HAEC PER ANNOS NON POTEST.] Hoc autem addidit, ne contra filios pater suadere videatur nuptias, si illis cohaeredes esse procreandos suadeat. HAEC PER ANNOS NON POTEST.] Bene PER ANNOS: quia non est sterilis. 10. HANC TE AEQUOM 'ST DUCERE.] TE, Micio, scilicet. ET TE OPERAM.] TE, Aeschine. nam ad illum conversus a Micione est. Et quare Aeschinum operam dare aequum est? scilicet ut prosit socrui.

11. ME DUCERE AUTEM!] Magna vis in pronominibus posita est. nam ME ille sic dicit, quasi quem minime deceat. TE.] Ille sic respondet, quasi quem maxime oporteat. INEPTIS.] Verbum est, quod facit *Ineptio*, *ineptis*, *ineptit*. SI TU SIS HOMO.] Non SI *es*, sed SIS dixit: quasi in eo se hominem sit Aeschinus probaturus. SI TU SIS HOMO.] Aeschine. SI SIS, pro, Si esse volueris, et, si credi homo volueris. SI TU SIS HOMO.] Hic facete et mire coëgit Aeschinum ad persuadendum. non enim dixit, SI TU SIS HOMO, *persuade*: sed sic, FACIAT: ut ab illo non factum, sed effectum exigeret. 12. MI PATER.] MI vocativus casus est, ab eo quod est *Meus*. QUID? TU HUIC, ASINE, AUSCULTAS?] Aptum convicium grandi et fatuo. 13. FIERI ALITER NON POTEST.] A necessa-

COMMENTARIUS.

patronum. And. II. 3. 7. Eun. I. 2. 67. Supra III. 1. 4.

QUAM HIC REM AGIT?] H. e. Quid sibi vult? Quid intendit? Ita Heaut. IV. 4. 18. V. 1. 69.

11. SI TU SIS HOMO.] Formula leviter reprehendendi. Vide supra I. 2. 27.

12. ASINE.] Ita Eun. III. 2. 5. Heaut. V. 1. 4.

NIHIL AGIS!] H. e. Frustra operam sumis. Ita supra, II. 1. 13. *nihil facis.*

14. Au-

Mi. Insanis? aufer. *De.* Age, da veniam filio. *Mi.* Satin' sanus es? ego
Novus maritus anno demum quinto et sexagesimo
Fiam! atque anum decrepitam ducam! idne estis auctores mihi?

DONATUS.

rio. DELIRAS.] Proprio vocabulo usus est, tanquam loquaci. 14. INSANIS? AUFER.] Congrue seni DELIRAS: juveni INSANIS. Et AUFER, vel *te*, vel *manum*: nam rogans, manum admovet scilicet, dicens MI PATER. AUFER.] Aut *te* deest, aut *manum.* aut pro eo quod est *Abi:* ut sit, *Aufer te.* 15. EGO NOVUS MARITUS.] Apud *Menandrum* senex de nuptiis non gravatur. Ergo *Terentius* εὑρητικῶς. EGO NOVUS MARITUS ANNO DEMUM QUINTO ET SEXAGESIMO FIAM! ATQUE ANUM DECREPITAM DUCAM!] Hic deest et *Quis*, et *Quid*, et *Quando*, et *Quomodo:* ut sit, *Quis*? EGO. *Quid*? NOVUS MARITUS. *Quando*? ANNO DEMUM QUINTO ET SEXAGESIMO.] *Quomodo*? ANUM DECREPITAM DUCAM. ANNO DEMUM QUINTO ET SEXAGESIMO.] Haec aetas est, ut *Varro* ait, etiam comicorum senum. Et DEMUM, adverbium tarditatis est.

16. ATQUE ANUM DECREPITAM DUCAM!] Hoc facete addit, tanquam faciendum hoc esset, si puella duceretur seni. IDNE ESTIS AUCTORES MIHI?] Hoc est, persuasores. ut *Virgil. Auctor ego audendi.* DECREPITAM.] DECREPITAM, aut stomacho anili et iracundo: aut DECREPITAM, obtusi animi et laesae senectutis. aut DECREPITAM, cui saepe moribundae crepuerit planctu familia, id

COMMENTARIUS.

14. AUFER.] Manum, vel dicta. Videtur enim Aeschinus manu, demulcens patrem orasse. Ita Phorm. I. 4. 46. V. 6. 18. Plautus, Truc. IV. 4. 8. *aufer nugas.*

15. NOVUS MARITUS FIAM?] Ita Plautus, Epid. II. 2. 6. *Continuo maritus fiam.*

16. ANUM DECREPITAM.] Vide ad Eun. II. 1. 25. Suetonius, Oth. 2. *Quamvis* anum, *ac pene* decrepitam.

IDNE ESTIS AUCTORES MIHI?] Ita Phorm. IV. 3. 20. Plautus, Pseud. I. 3. 2. *Quid mihi es auctor?* Suetonius, Caes. 19. Auctores Bibulo fuerunt, *tantundem pollicendi.*

Aes Fac: promisi ego illis. *Mi.* Promîsti autem? de te largitor, puer.

De. Age. quid, si quid te majus oret? *Mi.* Quasi non hoc sit maxumum.

De. Da veniam. *Aes.* Ne gravare. *De.* Fac, promitte. *Mi.* Non omittis?

Aes. Non, nisi te exorem. *Mi.* Vis est haec quidem. *De.* Age; prolixe, Micio.

Mi. Etsi hoc mihi pravum, ineptum, absurdum, atque alienum a vita mea

DONATUS.

est, clamaverit. 17. LARGITOR.] Verbum est imperativi modi, futuri temporis. DE TE LARGITOR, PUER.] Acutius DE TE dictum est, quam *de tuo.* Et bene in eum, qui promiserat puellae conjunctionem suam.

19. DA VENIAM.] Praesta beneficium, concede quod petitur. NE GRAVERE.] Ne te difficilem praebeas. quia *gravem se* dicitur *praestare*, qui id facile non praestat in beneficio, quod potest. DA VENIAM, NE GRAVERE. FAC, PROMITTE.] Altrinsecus agentium, fatigantiumque verba sunt. 20. AGE, PROLIXE, MICIO.] Aut, AGE PROLIXE, id est, age benigne; ut sit PROLIXE benigne, secundum veteres. aut per ἀσύνδετον, et ἔλλειψιν, AGE, correptivum: ut ad PROLIXE subaudiatur, *Noster esto*, aut quid tale: et MICIO velut insuavi dictum sit. 21. ETSI HOC MIHI PRAVUM, INEPTUM, ABSURDUM.] PRAVUM, si anum ducit nullo commodo suo. INEPTUM, qui non voto filiorum ducat uxorem. ABSURDUM, homini qui nunquam

COMMENTARIUS.

17. DE TE LARGITOR PUER.] Aliter supra I. 2. 37. Plautus, Menaechm. III. 3. 21. *da sodes, abs te.* Dixit autem PUER, blanda objurgatione, quum Aeschinus jam esset maritus. Virgilius, Ecl. IV. 66. *desine plura*, puer.

19. NE GRAVARE.] Ita Plautus, Stich. I. 3. 32. *Promitte vero.* ne gravare.

20. VIS EST HAEC QUIDEM.] Formula, qua utebantur arctius pressi et oppressi. Plautus, Capt. III. 5. 92. Suetonius, Caes. 28.

AGE, PROLIXE.] H. e. Benigne et liberaliter. Cicero, Fam. VII. 5. *Neque mehercule minus ei* prolixe *de tua voluntate promisi, quam eram solitus de mea polliceri.*

21. ALIENUM A VITA MEA.] Phaedrus, IV. 4. 40.

ut moribus *quid teneat* alienum *suis.*

23. ME-

Videtur: ſi vos tantopere iſtuc voltis, fiat. *Aeſ.* Bene facis:
Merito te amo. *De.* Verum, quid ego dicam? hoc confit, quod volo.
Quid nunc, quod reſtat? Hegio his eſt cognatus proxumus,
Affinis nobis, pauper: bene nos aliquid facere illi decet.
Mi. Quid facere? *De.* Agelli eſt hic ſub urbe paullum, quod locitas foras:

DONATUS.

duxerit, et numquam ducere voluerit, ſeni duci uxorem, quae adoleſcenti ducta non ſit. 22. SI VOS TANTOPERE ISTUC VOLTIS, FIAT.] Cur hic non vertitur de voluntate Soſtratae? An quia illam conſentire neceſſe eſt, vel propter pauperiem, vel ob amorem filiae ſuae? SI VOS TANTOPERE ISTUC VOLTIS, FIAT.] Ridicule dixit et comice, uxorem ſe ducere, non quia velit, aut debeat: ſed ut obſequatur jubentibus. 23. HOC CONFIT, QUOD VOLO.] Perficitur, inquit, quod volo: ut ſumtum et turbam domum recipiat Micio, et ego ineam gratiam. 24. QUID NUNC, QUOD RESTAT?] QUOD RESTAT, pro *Quod ſequitur.* An QUOD RESTAT tanquam reliquiarum priorum, ac per hoc minimum? HEGIO HIS EST COGNATUS PROXUMUS.] Commendatio perſonae quaſi notae: etiam Micioni, ob merita ſua. Et bene addidit PROXUMUS: nam multi gradus et veluti rami ſunt propinquitatis in affinitate et cognatione diſpoſiti. 25. AFFINIS NOBIS.] Recte. nam uxoris cognati, marito affines ſunt. PAUPER.] Jam hoc nomine apparet aliquid flagitari. 26. QUOD LOCITAS FORAS.] FORAS dixit, locum pro perſona ponens; quaſi diceret, *Neſcio cui alieno.* ſic et nos dicimus, *Audi quid dicit* *

COMMENTARIUS.

23. MERITO TE AMO.] Formula gratias agendi. Eun. I. 2. 106. CONFIT.] Ita And. I. 1. 140. Cicero, Fam. IV. 5. de conſolatione: *Per quos ea* confieri *debet.* Virgilius, Aen. IV. 115. *nunc, qua ratione, quod inſtat,*
Confieri *poſſit, paucis, adverte, docebo*

25. BENE NOS ALIQUID FACERE ILLI DECET.] Ita ſupra V. 5. 6.

26. AGELLI SUB URBE PAULLUM.] Ita Plautus, Trin. II. 4. 107. *Eſt* ager ſub urbe *hic nobis.* Martialis, XI. 18. 1. *Rus ſub urbe.*

27. HUIC

Huic demus, qui fruatur. *Mi.* Paullum id autem? *De.* Si multum ſiet, tamen
Faciendum eſt: pro patre huic eſt: bonus eſt: noſter eſt: recte datur.
Poſtremo non meum illud verbum facio, quod tu, Micio,
Bene et ſapienter dixti dudum: Vitium commune omnium eſt,

DONATUS.

Ecce hac, pro *Ecce hic*. *Cicero*, *Hic tum alius ex alia parte*. Deeſt ergo aliquid, ut ſit, *Quod locitas foras verſum*. Aut ſi FORIS: *foris poſito*, id eſt, alieno. SUB URBE EST PAULLUM AGELLI HIC.] Totum cum contemtione pronuntiandum. 27. HUIC DEMUS, QUI FRUATUR.] Id eſt, qui fructum capiat, non proprietate potiatur. Proprie ergo, et quaſi de jure dixit FRUATUR. eſt autem FRUATUR, alatur: quia *Frumen* dicitur ſumma gula, per quam cibum lingua demittit in ventrem. 28. BONUS EST: NOSTER EST: RECTE DATUR.] Ἐπιτροχασμὸς hortantis, et ἀσύνδετον multa congerentis. BONUS EST.] Potuit reſponderi, *Quid mea?* BONUS EST: NOSTER EST.] Haec omnia vultuoſe, tanquam invidiam parſimoniae faciat Micioni. Et plus ſignificat NOSTER, quam ſi addatur, *Quid noſter*. NOSTER EST.] Bene addidit. namque dixit, PRO PATRE HUIC EST. RECTE DATUR.] Quaſi non quaeratur, an dandum ſit: ſed illud ſolum, an RECTE. 29. NON MEUM ILLUD VERBUM FACIO.] Nunc VERBUM pro ἀξιώματι poſuit, quod uno ſtringitur verbo. Ergo VERBUM, brevis ſententia. NON MEUM ILLUD VERBUM FACIO.] Nota VERBUM, pro *ſententia*. ut, *Uno verbo dic, ſi quid eſt, quod me velis*. Et, *Miſeram me! quod verbum audio?* VERBUM dixit, veram ſententiam. nam *verba* eſſe a *veri-*

COMMENTARIUS.

27. HUIC DEMUS, QUI FRUATUR.] H. e. Uſufructuarium conſtituamus, ut annuos fructus et reditus percipiat, ipſo agro manente noſtro. Vide Comment. majorem. et Donat. ad And. Prol. 5.

28. PRO PATRE HUIC EST.] H. e. Patris loco. Eun. II. 3. 83. Florus IV. 10. 9. *Utriuſque coeli ſubita mutatio* pro peſtilentia *fuit*.

RECTE DATUR.] H. e. Jure merito. ſed et tuto.

30. DIXTI DUDUM.] Supra V. 3. 48.

31. MA-

Quod nimium ad rem in senecta attenti sumus: hanc maculam nos decet
Effugere. dictum est vere, et re ipsa fieri oportet.
Mi. Quid istic? dabitur: quandoquidem hic volt. *Aes.* Mi pater.
De. Nunc tu mihi es germanus pariter corpore et animo. *Mi.* Gaudeo.
De. Suo sibi hunc gladio jugulo.

DONATUS.

tate dicta testatur Varro. 31. Hanc maculam nos decet effugere.] Maculam τῷ χλευασμῷ dixit, irridens opinionem Micionis: quia parsimoniam, Maculam putet. Et simul auxit, primo Vitium, deinde Maculam dicendo. 35. Suo sibi hunc gladio jugulo.] Ἀλληγορία. Et non Suo, sed Suo sibi, moraliter, et ut veteres solent loqui.

COMMENTARIUS.

31. Maculam.] H. e. Ignominiam. Eadem metaphora dixit Juvenalis XIV. 2. *Et nitidis maculam ac rugam figentia rebus.*

34. Germanus pariter corpore et animo.] Ita supra, V. 7. 4. Plautus, Cas. III. 4. 25

Nunc tu mihi amicus es germanum *in modum.*

35. Suo sibi hunc jugulo gladio.] Ita Plautus, Capt. I. 1. 31. Suo sibi *succo vivunt.* Ad eundem modum dixit Seneca, Controv. XIV. *In suis illum castris cecidit.*

ACTUS QUINTI
SCENA NONA.

SYRUS. DEMEA. MICIO. AESCHINUS.

Sy. Factum est, quod jussti, Demea. *De.* Frugi homo es. ego aedepol hodie mea quidem sententia

DONATUS.

1. Factum est, quod jussti, Demea.] Id est, diruta est maceria. 2. Frugi homo es.] Utilis, ut

COMMENTARIUS.

1. Factum est, quod jussti.] Supra, V. 7. 10. et 18. V. 8. 2.

2. Frugi homo es.] Laus servi. Vide ad And. III. 5. 60.

Mea

Judico Syrum fieri esse aequom liberum. *Mi.* Istunc liberum?
Quodnam ob factum? *De.* Multa. *Sy.* O noster Demea! aedepol vir bonus es.
Ego istos vobis usque a pueris curavi ambos sedulo:
Docui, monui, bene praecepi semper, quae potui, omnia.
De. Res apparet: et quidem haec porro; obsonare, cum fide
Scortum adducere, apparare de die convivium.

DONATUS.

fruges. AEDEPOL HODIE MEA QUIDEM SENTENTIA JUDICO SYRUM FIERI ESSE AEQUOM LIBERUM.] Hoc est quod jamdudum promiserat Syro: sed nunc opportune. videtur enim modo meritum praecessisse. Et, SENTENTIA JUDICO, κυριολογία. 4. QUODNAM OB FACTUM?] Jure. adscribi enim causas manumissionis, in jure formula est. MULTA.] Oratorie maluit generaliter dicere, quam quaerere specialiter, quod invenire non possit. Et Micio singulariter unum quaerit, hic pluraliter multa respondet. AEDEPOL VIR BONUS.] Jurat bonum: quia praeter opinionem est. 5. EGO ISTOS VOBIS USQUE A PUERIS.] Intelligit Syrus, laborantem pro se Demeam non habere quod dicat: et ideo ipse prosequitur ordinem meritorum: secundum quem apparet, paedagogum fuisse. 6. DOCUI, MONUI, BENE PRAECEPI.] Ridicule adduntur, et tantum consuetudine: quia imputantur etiam facta prave, pro bonis. QUAE POTUI, OMNIA.] Bene QUAE POTUI: quasi plura vellet. 7. RES APPARET.] Mire irridet Demea, sic tamen ut serio agere videatur. 8. APPARARE DE DIE CONVIVIUM.] Id est, repente, neque ante praedictum, nec

COMMENTARIUS.

MEA QUIDEM SENTENTIA.] Ita supra I. 1. 4.

5. EGO ISTOS VOBIS USQUE A PUERIS CURAVI.] Apparet igitur, Syrum fuisse Paedagogum. Ita And. III. 4. 17. Heaut. III. 3. 33.

7. OBSONARE.] H. e. Obsonia emere. Quod quum proprie esset officium servorum, parasiti sibi eam provinciam depoposcerunt.

CUM FIDE SCORTUM.] H. e. Fidicinam.

8. ADPARARE DE DIE CONVIVIUM.] Id semper probro datum. Frugi homines coenam auspicabantur hora nona vel decima; luxuriosi autem DE DIE. quin *de medio die*. Horatius, Serm. II. 8. 3. *De medio potare die*. Catullus, Carm. XLV. 5. *Vos*

Non mediocris hominis haec sunt officia. *Sy.* O lepidum caput!
De. Postremo, hodie in psaltria hac emunda, hic adjutor fuit,
Hic curavit: prodesse aequom 'st: alii meliores erunt.
Denique hic volt fieri. *Mi.* Vin' tu hoc fieri? *Aes.* Cupio. *Mi.* Si quidem
Tu vis, Syre, eho! accede huc ad me: liber esto. *Sy.* Bene facis.
Omnibus gratiam habeo: et seorsum tibi praeterea, Demea.

D O N A T U S.

pridie constitutum. 10. POSTREMO, HODIE IN PSALTRIA HAC EMUNDA.] Et hoc totum serio dicitur, ut magis ridiculum videatur. HIC ADJUTOR FUIT.] In re bona *Adjutores*, in re mala *Impulsores* dicuntur. Ergo HIC ADJUTOR dicitur a non irascente: a criminante autem et irato, *impulsor.* HIC ADJUTOR FUIT, HIC CURAVIT.] De more repetitum est HI[C]: quum dicitur, HIC ADJUTOR FUIT, HIC CURAVIT. Sic enim solemus onerare audientem meritis ejus, quem laudamus. Deinde quid non praestitit, qui et officium corporis, ut ADJUTOR: et curam animi praebuit, ut consultor? 12. DENIQUE HIC VOLT FIERI.] Ab'utitur Demea sciens prodigam voluntatem adolescentuli. 13. SYRE, EHO! ACCEDE HUC AD ME.] Utrum ut eundem manu emittat, an ut palam fiat, jubet propius accedere, juris publici consuetudine ludens? Et vide quam comicam manumissionem, quam facete induxerit atque condigne. 14. ET SEORSUM TIBI PRAETEREA, DEMEA.] Effecit Demea plus quam volebat. nam qui conabatur amari, praefertur etiam his qui amantur.

C O M M E N T A R I U S.

Vos convivia *lauta, sumtuosa*
De die facitis.

Dixit autem ADPARARE, quasi de re magna. Virgilius, Aen. I. 438. *mediisque* parant convivia *tectis*.

9. O LEPIDUM CAPUT.] Ita Plautus Mil. III. I. 131. Et Pseud. IV. I. 22. *O lepidum hominem.*

13. EHO! ACCEDE HUC AD ME.] Haec audiens Syrus adsilit. Unde continuo Micio, LIBER ESTO, inquit. Vide Interpretes ad Phaed.

De. Gaudeo. *Aes.* Et ego. *Sy.* Credo. utinam hoc perpetuum fiat gaudium,
Phrygiam ut uxorem meam una mecum videam liberam.
De. Optumam quidem mulierem. *Sy.* Et quidem tuo nepoti, hujus filio
Hodie primam mammam dedit haec. *De.* Hercle vero serio,
Si quidem primam dedit, haud dubium, quin emitti aequom siet.
Mi. Ob eam rem? *De.* Ob eam. postremo a me argentum, quanti est, sumito.

DONATUS.

15. GAUDEO. AES. ET EGO.] Gratulantium Syro haec verba sunt: quibus de more ille, CREDO, respondet. UTINAM HOC PERPETUUM FIAT GAUDIUM.] Integrum, solidum, et nusquam interruptum. 16. PHRYGIAM UT UXOREM MEAM.] Ut ipse Syrus, ita uxor Phrygia: secundum veteres, qui servis nomina a nationibus imponebant. UNA MECUM VIDEAM LIBERAM.] Hoc sic pronuntiandum est, quasi gaudeat sic recordatum Demeae: quod quum ultro cogitat habuisse * plene oblitus fuit.

18. HODIE PRIMAM MAMMAM DEDIT HAEC.] Ridiculum meritum: siquidem oportuerit primam esse quamcunque. an quia causa est, quod ingenui dicuntur SERIO a nutricibus liberis educandi? HERCLE VERO SERIO.] Adverbia sunt confirmantia. παρελκον. 20. OB EAM REM?] Hoc eo vultu dicit, quo rem veluti excutimus, et ostendimus momenti esse nullius. ARGENTUM, QUANTI EST, SUMITO.] Quanto pretio valet. ARGENTUM, QUANTI

COMMENTARIUS.

Phaed. II. 5. 21. seqq Plaut. Epid. V. 2. 65. *Ob eam rem* liber esto.

15. PERPETUUM.] H. e. Solidum; quale esse non poterat, Syro quidem libero, sed Phrygia non libera. Plautus, Menaechm. V. 9. 88 *liber perpetuo ut siem.*

18. PRIMAM MAMMAM DEDIT.] Τὸν τιτθὸν ἔδωκε. Plautus, Truc. II. 5. 1. *I vero isti* date mammam.

20. QUANTI EST.] H. e. Quanti tibi aestimatur Phrygia.

SUMITO.] H. e. Accipito. Ita Heaut. III. 1. 56. Plautus, Pseud. I. 5. 23. *Tu mihi hercle argentum dabis, Abs te equidem* sumam.

Sy. Dî tibi, Demea, oro, omnes ſemper omnia optata offerant.

Mi. Syre, proceſſiſti hodie pulchre. *De*. Si quidem porro, Micio,
Tu tuum officium facies, atque huic aliquid paululum prae manu
Dederis, unde utatur: reddet tibi cito. *Mi*. Iſtoc vilius.
Aeſ. Frugi homo eſt. *Sy*. Reddam hercle, da modo.
Aeſ. Age, pater. *Mi*. Poſt conſulam.

D O N A T U S.

EST, SUMITO.] Hoc verbo utimur, ut faciunt qui perſuadere aliquid cupiunt. 21. DII TIBI, DEMEA, ORO, OMNES SEMPER OMNIA OPTATA OFFERANT.] OMNES OMNIA: antiqua elegantia, et figurata. 22. PROCESSISTI HODIE PULCHRE.] Nunc vere pulchre proceſſit Syrus.
SIQUIDEM PORRO, MICIO, TU TUUM OFFICIUM FACIES.] Hoc eſt patroni, ut libertum non deſeras, ſed ut alas manumiſſum. *Plautus*, *Facis melius*,

Quam pars lenonum, qui libertos habent, et eos deſerunt.

24. UNDE UTATUR.] UTATUR, vivat: unde *uſura*, vita dicitur. ut, *Unius uſuram horae gladiatori iſti non dediſſet.* An, unde alatur, de quo uſumfructum capiat, et cujus tibi ſortem reddat? Et hoc melius: nam ideo addidit, REDDET TIBI CITO. ISTOC VILIUS.] Hoc egit *Terentius*, ut converſis officiis uſque adeo prodigum faceret Demeam, donec parcum redderet Micionem. ISTOC VILIUS.]

C O M M E N T A R I U S.

21. DI TIBI, DEMEA, ORO, OMNES SEMPER OMNIA OPTATA OFFERANT.] Formula bene precandi. Plautus, Aſin. I. 1. 32. *Di tibi dent, quaecunque optes.* Horatius, Carm. III. 16. 43. *Bene eſt, cui Deus* obtulit *Parca, quod ſatis eſt, manu.*

22. PROCESSISTI.] H. e. Promotus es. Plin. Epiſt. VIII 6. *Sed quis adeo eſt demens, ut aut per ſuum, aut per publicum dedecus* procedere *vellet?*

23. PRAE MANU DEDERIS.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 3. 9.

Patri reddidi omne aurum amans, quod fuit prae manu.

Vide Cl. Burm. ad Petron. 67.

24. UNDE UTATUR.] Ita Cicero, Attic. XI. 11. *Atque hoc ipſum jam prope conſumtum eſt. quare id quoque velim, cum illa videas, ut ſit*, unde utamur.

ISTOC VILIUS.] Explicat Donatus. Propertius, I. 2. 25.

Non ego nunc vereor, ne ſis mihi vilior iſtis.

De. Faciet. *Sy.* O vir optime! *Aes.* O mi pater festivissime!
Mi. Quid istuc? quae res tam repente mores mutavit tuos?
Quod prolubium? quae istaec subita est largitas? *De.* Dicam tibi:
Ut id ostenderem, quod te isti facilem, et festivom putant,
Id non fieri ex vera vita, neque adeo ex aequo et bono:

DONATUS.

Quasi *nihil minus:* negatio enim est floccum ostendentis, aut quid tale, cum ἐλλείψει. quia subauditur *Quicquam:* et, *Non dabo.* 26. FACIET.] Ne quid negatum in fine Fabulae videatur, addidit Demea FACIET. Et FACIET, quod petis scilicet. quod irridens dixit, quasi de prodigo dicere videatur. Et mire FACIET: quia nec credibile erat statim consensurum qui negaverat, et perpetuo negatio esse in fine non debuit. 27. QUID ISTUC? QUAE RES TAM REPENTE MORES MUTAVIT TUOS?] Animadvertendum est; qua calliditate *Terentius* quaerens finem Fabulae, complere laetitiam per ipsum Demeam nititur in universos, qui in tota Comoedia tristis ac saevus interturbavit et vociferatus est.

28. QUOD PROLUBIUM?] PROLUBIUM, quod Graeci προθυμίαν, id est, promtus animus ad largiendum. SUBITA EST LARGITAS? Repentina, ac per hoc ipsa est ingrata et immoderata: ut evenit, quum ex nimis parcis non largi et liberales, sed effusi prodigique redduntur. 29. UT ID OSTENDEREM.] Abundat ID. aut ἔλλειψις est, pro *Per id:* QUOD TE ISTI FACILEM, ET FESTIVOM PUTANT.] Multum detraxit Micioni, dicendo TE ISTI PUTANT, per quod significatur, errare adolescentes, et hunc non esse FESTIVOM. QUOD TE ISTI FACILEM, ET FESTIVOM

COMMENTARIUS.

28. QUOD PROLUBIUM?] Caecilius apud Non.

Quod prolubium, *quae voluptas, quae te lactat largitas?*

Gellius, XVI. 19. Prolubium *audiendi subit.*

QUAE ISTAEC SUBITA EST LARGITAS?] Phaedrus, I. 23. 7.

Ista subita *me jubet* benignitas *Vigilare.*

30. FIERI EX VERA VITA.] Vide Heaut. I. 1. 102.

33. Ju-

Sed ex assentando, indulgendo, et largiundo, Micio.
Nunc adeo, si ob eam rem vobis vita mea invisa est, Aeschine,
Quia non justa, injusta prorsus omnia, omnino obsequor:
Missa facio. effundite, emitte, facite, quod vobis lubet.
Sed si id voltis potius, quae vos propter adolescentiam
Minus videtis, magis impense cupitis, consulitis parum,
Haec reprehendere, et corrigere me, et obsecundare in loco:

DONATUS.

PUTANT.] Bene in postremo dignitas personae hujus servata est, ut non perpetuo commutata videretur: ut Truculenti apud *Plautum*. 31. INDULGENDO.] Attende indulgentiam a Demea culpae adscribi denuo. ET LARGIUNDO, MICIO.] Severe additum est nomen verbis ex animo plorantis. 33. QUIA NON JUSTA, INJUSTA PRORSUS OMNIA, OMNINO OBSEQUOR.] Proverbiales sunt hujusmodi elocutiones, *fanda nefanda*, *digna*, *indigna*, *velis nolis*. 34. EFFUNDITE, EMITE, FACITE.] EFFUNDITE, ad Aeschinum pertinet: EMITE, ad Ctesiphonem: FACITE, ad omnes. FACITE QUOD VOBIS LUBET.] Proprie rediit rursus ad amaritudinem pristinam. Haec ἐπιτροπὴ est figura, qua invitos nos permittere ostendimus quod nolumus fieri. 35. QUAE VOS PROPTER ADOLESCENTIAM MINUS VIDETIS.] Hic ostendit *Terentius*, magis Demeam simulasse mutatos mores, quam mutavisse. 36. MINUS VIDETIS, MAGIS IMPENSE CUPITIS, CONSULITIS PARUM.] Εἰρωνεία, MINUS, MAGIS, PARUM. 37. HAEC REPREHENDERE, ET CORRIGERE ME, SECUNDARE IN LOCO.] Tri-

COMMENTARIUS.

33. JUSTA, INJUSTA.] Καὶ δίκαια, κἄδικα. Ita And. I. 3. 9.

34. EFFUNDITE.] H. e. Quam largissime consumite. Cicero, Off. II. 15. *Multa patrimonia* effuderunt, *inconsulte largiendo*.

36. MINUS VIDETIS.] H. e. Intelligitis et cavetis. And. IV. 3. 23. Heaut. I. 1. 64. Supra III. 3. 33. Cicero, pro L. Manil. 22. *Si autem vos* plus *tum in rep.* vidistis.

37. OBSECUNDARE IN LOCO.] Vide ad Heaut. IV. 6. 22.

Ecce me, qui id faciam vobis. *Aes.* Tibi, pater, permittimus:

Plus ſcis, quid facto opus eſt. ſed de fratre quid fiet? *De.* Sino.

Habeat. in iſtac finem faciat. *Aes.* Iſtuc recte. Ω Plaudite!

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATUS.

bus tria redduntur: et utraque αὐξητικῶς. Illa in malam partem ſuperiora: haec in bonam, quae inferiora ſunt. Non tantum enim culpae eſt, *minus providere*; quam *impenſe cupere*: nec tantum mali eſt, *impenſe cupere*, quantum *parum conſulere*. Item REPREHENDERE, bonum eſt: melius CORRIGERE: optimum, SECUNDARE. Nam qui *reprehendit*, non continuo *corrigit*: qui *corrigit*, non ilico *ſecundat*, id eſt, laetiſſimum reddit et fideliſſimnm. Alii SECUNDARE, obſequi dictum putant. Et ideo additum eſſe IN LOCO: quaſi non ſemper faciendum ſit. Ergo SECUNDARE, vel in melius convertere, vel obſequi intelligimus. 38. TIBI, PATER, PERMITTIMUS.] Noluit *Terentius* ab amoribus filiorum perpetuo repulſum patrem.

39. SINO. HABEAT. IN ISTAC FINEM FACIAT.] Haec quidem permiſſio eſt: ſed et exceptionem in ſe continet: et cum quodam ſtomacho, et velut minaci denuntiatione profertur. 40. IN ISTAC FINEM FACIAT.] Hoc eſt, aut ne aliam amet, aut ne alteram comparet: ne poſt iſtam luxurietur ulterius. ISTUC RECTE.] Bene. Et Micio non diſceſſit de propoſito ſuo, qui ut peccaſſe alias oſtenderet fratrem ob nimiam aſperitatem, cum exceptione quadam laudans verba ejus, ISTUC RECTE dixit. Quaſi diceret, *non ut caetera*. Et ſimul repoſuit ei, qui ſupra dixerat, UT ID OSTENDEREM, QUOD TE ISTI FACILEM, ET FESTIVOM PUTANT, ID NON FIERI EX VERA VITA, NEQUE ADEO EX AEQUO ET BONO.

AELII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romae*, *Comment. in* TERENTÎ ADELPHOS *explicit.*

COMMENTARIUS.

39. DE FRATRE QUID FIET?] Ita Plautus, Epid. I. 2. 48. *Quid de illa fiet fidicina igitur?*

40. IN ISTAC FINEM FACIAT.] Ita Ovidius, Metam. IV. 258. *Venerisque modum ſibi fecit in illa.*

FINIS ADELPHORUM.

P. TERENTII
HECYRA.

ACTA LUDIS MEGALENSIB. SEX. JUL. CAESARE, CN. CORNELIO DOLABELLA AEDIL. CURULIB. NON EST PERACTA. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI, TIBIIS PARIB. TOTA GRAECA APOLLODORU FACTA EST. ACTA PRIMO SINE PROLOGO. DATA SECUNDO, CN. OCTAVIO, T. MANLIO COSS. RELATA EST. L. AEMILIO PAULO LUDIS FUNEBRIBUS. NON EST PLACITA. TERTIO RELATA EST, Q. FULVIO, L. MARCIO AEDILIB. CURULIB. EGIT L. AMBIVIUS TURPIO. PLACUIT.

PERSONAE.

PROLOGUS.
Bacchis, *meretrix*, *amica Pamphili*.
Laches, *senex*, *pater Pamphili*.
Myrrhina, *mater Philumenae*.
Pamphilus, *filius Lachetis et Sostrat.*
Parmeno, *servus Sostratae*.
Phidippus, *senex*, *pater Philum.*
Philotis, *meretrix*.
Sosia, *servus Pamphili*.
Sostrata, *mater Pamphili*.
Syra, *anus*, *lena*.

PERSONAE MUTAE.

Philumena, *puella*, *nupta Pamphilo*.
Scirtus, *Servulus*.
Nutrix.
Ancillae *Bacchidis*.

C. SULPITII APOLLINARIS

PERIOCHA

IN TERENTII HECYRAM.

Uxorem duxit Pamphilus Philumenam,
Cui quondam ignorans virgini vitium obtulit:
Cujusque, per vim quem detraxit anulum,
Dederat amicae Bacchidi meretriculae.
Dein profectus in Imbrum est, nuptam haud attigit.
Hanc mater utero gravidam, ne id sciat socrus,
Ut aegram ad se transfert. revertit Pamphilus:
Deprehendit partum: celat: uxorem tamen
Recipere pon volt. pater incusat Bacchidis
Amorem. dum se purgat Bacchis, anulum
Mater vitiatae forte agnoscit Myrrhina.
Uxorem recipit Pamphilus cum filio.

AELII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMAE.

PRAEFATIO IN HECYRAM TERENTII.

Haec Fabula Apollodori esse dicitur Graeca: nam et ipsa et Phormio ab eodem dicuntur esse translatae: quum reliquae quatuor sint Menandri Comici. Hecyra autem dicitur ideo, quia per socrus et soceros in ea aguntur multa. Nam et ἑκυρὸς et ἑκυρὰ, soceri nomen, socrusque significant. Est autem mixta motoriis actibus et statariis: multumque sententiarum et figurarum continet in toto stilo. Unde quum delectet plurimum; non minus utilitatis adfert spectatoribus. Atque in hac, primae partes sunt Lachetis, secundae Pamphili, tertiae Phidippi, quartae Parmenonis: ac deinceps aliarum personarum, quae his adjunctae sunt. Divisa

est

est autem, ut caeterae, quinque Actibus legitimis: quos in subditis distinguemus. In hac Prologus est et multiplex, et rhetoricus nimis, propterea quod saepe exclusa haec Comoedia, diligentissima defensione indigebat. Atque in hac Protasis turbulenta est, Epitasis mollior, lenis Catastrophe. Acta sane est ludis Megalensibus, Sexto Julio, C. Rabirio Aedilibus Curulibus: Egitque L. Ambivius. Modulatus est eam Flaccus Claudius tibiis paribus. Tota Graeca est, factaque et edita quinto loco, Cn. Octavio, T. Manlio Coss. Cantica et diverbia summo in hac favore suscepta sunt. Προτατικὰ in hac πρόσωπα, id est, personae extra argumentum duae sunt, Philotidis et Syrae. In tota Comoedia hoc agitur, ut res novae fiant, nec tamen abhorreant a consuetudine. Inducuntur enim benevolae socrus: verecunda nurus; lenissimus in uxorem maritus, et item deditus matri suae; meretrix bona.

M. ANT. MURETI
ARGUMENTUM.

Pamphilus, Lachetis e Sostrata uxore filius, Bacchidem meretricem deperibat. Is quum aliquando noctu ad eam temulentus iret, in Philumenam, Phidippi et Myrrhinae filiam, incidit, eamque in via per vim compressit: atque ita effugit, ut neque ipse eam, neque puella ipsum cognoscere potuerit. In illa autem lucta etiam annulum ei detraxit, cumque Bacchidi dono dedit. Paullo post pater eum, tum ut a meretricio amore averteret, tum ut praesidium suae senectuti pararet, ad uxorem ducendam perpulit. Contigit, ut ea ipsa uxor ei daretur, quam ipse constupraverat: gaudente admodum puellae matre, quae, quia sola conscia erat filiam e stupro gravidam esse, quamprimum eam collocare properabat, ut, si forte post aliquot menses pararet, nuptiis, quemadmodum saepe fit, obtegeretur stuprum. Cecidit res longe aliter, ac putabatur. Etenim Pamphilus, qui invitissimus adjecisset animum ad rem uxoriam, quia avellere se derepente a Bacchidis amore non posset, ita dormit cum uxore, ut eam ne attigerit quidem. Bacchis, quod, ea viva, nunquam

sa uxorem ducturum, saepe ei promiserat Pamphilus, nonullam sibi ab eo factam injuriam putans, multo ei minus, quam solebat, placida et obsequens esse coepit. Eo factum est, ut Pamphilus ei se paullatim subduxerit, quamque prius spernebat uxorem, ejus mirificum quendam amorem animo conceperit. Interea quiddam accidit, ut iter Pamphilo in Imbrum esset. Profecto eo, Philumena, quae intumescere sibi uterum sentiret, quum aliorum, tum socrus inprimis suae conspectum refugiebat. Tandem quum in eo esset, ut celare vix posse amplius videretur, sumta occasione, per sacrificandi speciem, ad matrem se, unam omnium rerum consciam, confert. Post dies complusculos mittit Sostrata, qui eam arcesserent. Respondetur, aegrotum esse. It, ut eam saltem viseret: non admittitur. Laches accusare uxorem, et dicere haec omnia illius culpa accidere. Illa contra excusare se, et culpam deprecari: nullius se rei consciam esse, cur sua consuetudo nurui odiosa esse debeat. Interea rediit Pamphilus, atque ita sors tulit, ut quo die ipse Athenas appulit, eo ipso, Philumena partu levaretur. Quum igitur, videndi cupidus, (aegrotare enim acceperat, et ita amabat, ut qui vehementissime) subito ad eam ingressus esset, peperisse deprehendit. Ibi eum Myrrhina exeuntem prosecuta, lacrumans, obtestari coepit, quando ea res nihil ipsi nocitura esset; ne reciperet quidem uxorem, si ita videretur: sed tamen ne famam illius proderet. Ita se facturum recipit. Quum igitur neque vellet uxorem recipere, neque rursum veram adferret causam; suspicati sunt senes, eum Bacchidis adhuc amore impeditum, ea de causa ab uxore abhorrere. Arcessitam itaque Bacchidem objurgat Phidippus. Ea, quum se illi purgasset, jubetur ad mulieres ingredi, et eis quoque illam suspicionem adimere. Ingreditur, annulum habens in digito, quem olim Philumenae ereptum, sibi dederat Pamphilus. Is annulus effecit, ut vitiatam esse ab ipso Pamphilo Philumenam cognosceretur. Laetus Pamphilus et uxorem et filium recipit.

P U-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS HECYRA.

PROLOGUS.

HEcyra est huic nomen Fabulae. haec cum data est

DONATUS.

HEcyra est huic nomen Fabulae.] *Totus hic Prologus subtilem conquestionem continet, ob hoc, ne aperte populum neglectae Fabulae reum faciat, et facile revocet in favorem.* 1. Hecyra est huic nomen Fabulae.] A nomine coepit, ut incognitam probaret, et ideo spectandam. Hecyra est huic nomen Fabulae.] Nominativo casu figuravit: quum in usu sit, ut dativo dicamus. quamvis praesto sint exempla, quibus veteres per omnes fere casus hoc genus locutionis enuntiabant. Hecyra est huic nomen Fabulae.] Haec primo data est sine Prologo, ludis Megalensibus: quo Sex. Julius, et Cornelius Dolabella ediderunt, sed occupato populo studio funambuli, displicuit. Postea data est ludis Funebribus L. Aemilii Pauli: quos fecerunt Q. Fabius Maximus, et Cornelius Africanus. Tunc quoque non peracta est, per studium populi circa gladiatores. Tertio ad postremum introducta, Q. Fulvio, L. Martio aedilibus: virtute actorum L. Ambivii, et L. Turpionis est commendata. Haec quum data est nova.] Ita dicitur, *Data est Fabula*, ut *data est coena*, *datum est prandium*. Et *edidit*, a *dato* descendit. Haec quum data est nova, novum intervenit vitium.] Sic et *Homerus*, Κεῖτο μέγας μεγαλωςὶ λελασμένος ἱπποσυνάων. Et *Dari* dicitur *Fabula*, quum agitur: *Stare*, quum placet. Haec quum data est nova, novum intervenit vitium.] Σύλληψις prima: deest enim

COMMENTARIUS.

1. Data est.] Poëta proprie *dare Fabulam* dicitur. Ita Eun. Prol. 23. Heaut. Prol. 33.

Nova, novum intervenit vitium, et calamitas,
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit.
Ita populus studio stupidus in funambulo

DONATUS.

Huic: et est figura παρονομασία, NOVA, NOVUM. 2. VITIUM, ET CALAMITAS.] Bene secundum augures. VITIUM enim est, si tonet tantum: VITIUM ET CALAMITAS, si tonet et grandinet simul, et etiam fulminet. VITIUM, ET CALAMITAS.] Translatio est ab augurio: et *vitio creati* dicuntur *consules*. CALAMITAS παρὰ τὴν καλάμην dicitur: *clades*, quia clamatur: ut aliud sit grandinis culmum frangentis, aliud furti, aut doli mali. Sic *Probus*. 3. UT NEQUE SPECTARI.] VITIUM, quod non spectata est: CALAMITAS, quod non cognita. UT NEQUE SPECTARI, NEQUE COGNOSCI.] Mira defensio. siquidem non judicio Comoedia exacta est, si spectari cognoscique non potuerit: placitura scilicet, si audiretur. UT NEQUE SPECTARI, NEQUE COGNOSCI.] Ideo theatrum, ideo spectatores, ideo actores: quia major pars in gestu est, quam in verbis. COGNOSCI.] Vel probari, vel sciri: an *Hecyra* sciri dicatur, quae scita sit nomine? 4. ITA POPULUS STUDIO STUPIDUS.] A derivatione causae. Non quia mala, inquit, exclusa est: sed quia populus *funambuli* admiratione obstupuit: quod infra de *gladiatoribus* dicet, ad commutationem causae inducendam. ITA POPULUS STUDIO STUPIDUS.] Hic excusatur et *populus*, qui neque judicavit de Fabula, neque tamen stulte erravit. STUPI-

COMMENTARIUS.

2. NOVUM INTERVENIT VITIUM ET CALAMITAS.] Est VITIUM ex augurali disciplina petitum, notatque omne omen infaustum. Cicero, Philipp. II. 32. *Quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de coelo servare constituit?* CALAMITAS è re rustica petita. Vide Donatum ad Eun. I. 1. 34. Dicitur autem NOVUM VITIUM, quia non temere antea Funambuli lusus videtur turbasse Comoedias.

4. POPULUS STUDIO STUPIDUS IN FUNAMBULO ANIMUM OCCUPARAT.] Ita Plautus, Pseud. I. 5. 135. *Ne quo te ad aliud occupes negotium.* de Funambulo ita Manilius, V. 652. ex restitutione Jos. Scaligeri: *aut tenues ausus sine limite gressus*
Certa per extentos ponit vestigia funes,
Et coeli meditatus iter vestigia perdit;
Et pene ut pendens populum suspendit ab ipso.

Ho-

Animum occuparat. nunc haec plane eſt pro nova:
Et is, qui ſcripſit hanc, ob eam rem noluit
Iterum referre, ut iterum poſſet vendere.
Alias cognoſtis ejus: quaeſo hanc nunc noſcite.

DONATUS.

DUS, pro ſtupens. ut, *timidiſque ſupervenit Aegle.*

5. PRO NOVA.] Recte: jam enim non eſt nova.

6. ET IS, QUI SCRIPSIT HANC, OB EAM REM.] Id eſt, ob eam cauſam. quaſi dicat, non iterum acta eſt ſine cauſa. Cur ergo non poſt funambulum relata eſt, ubi ille ceſſarat? in quo maluit avarum Poëtam populo inducere, quam ſuo operi diffidentem. 7. ITERUM REFERRE.] Supervacuum eſt ITERUM. UT ITERUM POSSET VENDERE.] Aliis ſcilicet ludis. hoc, ut diximus, ad laudem Fabulae refertur: poſtquam tantum fiduciae Poëtae dedit. 8. ALIAS COGNOSTIS EJUS: QUAESO NUNC HANC NOSCITE.] Mire illi favorem petit ex aliis, quae ſpectatori notae ſunt. EJUS.] Poëtae. Quaſi haec omnino nota ſit. At in *Andria*, quae omnium prima eſt, aliter ait, *Ut pernoſcatis, et quid ſpei ſit relliquum: Poſthac quas faciet de integro Comoedias, Spectandae, an exigendae ſint vobis prius.*

COMMENTARIUS.

Horatius, Epiſt. II. 1. 20. *Ille* per extentum funem *mihi poſſe videtur*
Ire *Poëta, meum qui pectus inaniter angit.*

De voce STUPIDUS vide ad And. II. 1. 4.

5. PRO NOVA.] H. e. Loco novae, et quaſi plane nova. Ita Adelph. V. 8. 28. *pro patre eſt.*

7. ITERUM REFERRE.] Ita Prol. Alt. 30. Explicat Donatus.

ALTER PROLOGUS.

ORATOR ad vos venio ornatu prologi:

DONATUS.

ORATOR AD VOS VENIO ORNATU PROLOGI.] *Magna arte hic Prologus ſcriptus eſt, et nimis oratorie. Nam totiens expulſa Fabula, quomodo honeſte revocari potuit in proſcenium, niſi primo ipſa impudentia pro fiducia proferretur?*

COMMENTARIUS.

1. ORATOR AD VOS VENIO.] Ita Heaut. Prol. 22. Eſt autem *Orator* h. e. qui cauſam agit Poëtae et ejus Fabulae apud Spectatores, tanquam judices. Vide Comment. majorem.

2. Si-

Sinite exorator ut sim: eodem ut jure uti senem
Liceat, quo jure sum usus adolescentior:
Novas qui exactas feci ut inveterascerent;

D O N A T U S.

deinde actor peritissimus ipse Ambivius, probaret et Poëtam et Comoediam, cujus auctoritas elucet ex verbis? tum deinde subtiliter novo Poëtae, a vetusto et magnae auctoritatis Caecilio, *peteretur exemplum, et peteretur ingeniosissime? Nam quod rudi* Terentio *contigit, accidisse memoratur veteri* Caecilio: *quod huic semel, illi saepe: quod huic in aliis numquam, hoc illi fere in omnibus: quod huic praeter* Hecyram *et actae, et probatae sunt caeterae: illi partim exactae, partim vix probatae. Itaque his omnibus argumentis id actum est, ut neque desperandum sit de* Terentio, *quod explosus est: ut nihilominus illi tantum attribuendum sit, ut aut par* Caecilio, *magno tunc Poëtae, aut ultro melior etiam esse possit. Hic autem L. Ambivius histrio, fuit actor Comoediarum.*

2. ORATOR AD VOS VENIO.] *Oratorem* audire oportere, jus gentium est: *oratorem* non licet injuriam pati. Ideo ergo ne expellatur, non se *Prologum*, sed *Oratorem* nominat. *Plautus: Impias, here, te: oratorem verberas.* 2. SINITE EXORATOR UT SIM.] ORATOR, est dum agit: EXORATOR, quum impetraverit. Ita illud, dicentis: hoc, jam effecti significationem habet. Et ORATOR est, cui causa defendenda mandatur. EODEM UT JURE UTI SENEM LICEAT.] Ut, *Me liceat casus miserari insontis amici.*

3. QUO JURE SUM USUS ADOLESCENTIOR.] Tanquam aliud agens affert exempla, quibus ostendat, turpe non esse *Terentio*, exclusam esse unam illius Fabulam, quum multorum Poëtarum multae exactae sint: et in his *Caecilii*, cujus illo tempore magna auctoritas fuit. ADOLESCENTIOR.] Haec comparatio minus a positivo sonat, et vim diminutivam exprimit: ut, *Jam senior; sed cruda Deo, viridisque senectus.* 4. NOVAS QUI EXACTAS FECI

C O M M E N T A R I U S.

2. SINITE EXORATOR UT SIM.] Verbum *sinendi* propriam quasi sedem habet in precationibus. Ita infra 44. And. V. 3. 30. Eun. I. 2. 105. Heaut. V. 5. 6. Adelph. V. 8. 13. Phorm. III. 2. 30. Plautus, Bacchid. V. 2. 51. Sine *hoc exorarier abs te.*

3. QUO JURE.] Elegans repetitio ejusdem substantivi. Ita infra 23. Vide Heaut. Prol. 20.

4. EXACTAS.] H. e. Explosas. Ita infra 7. et And. Prol. 27.

IN-

Ne cum Poëta ſcriptura evaneſceret.
In his, quas primum Caecilii didici novas,
Partim ſum earum exactus: partim vix ſteti.
Quia ſciebam dubiam fortunam eſſe ſcenicam:
Spe incerta, certum mihi laborem ſuſtuli.

DONATUS.

UT INVETERASCERENT.] Σύλληψις. INVETERASCERENT, denuo agerentur. quia nondum acta, *nova* dicitur Fabula. EXACTAS.] Expulſas. INVETERASCERENT.] In conſuetudinem venirent, ſpectarentur, amarentur. 5. NE CUM POETA SCRIPTURA EVANESCERET.] Cauſa facti honeſtior eſt, non ſe Poëtae unius, ſed ipſius Poëmatis cauſa laborare. 6. IN HIS, QUAS PRIMUM CAECILII DIDICI NOVAS.] A ſimili argumentum, quod fit per comparationem artificioſam et oratoriam rerum ac perſonarum. 7. PARTIM SUM EARUM EXACTUS, PARTIM VIX STETI.] Vide, plus eſſe in exemplo: ſiquidem partim exactae ſunt *Caecilii* Fabulae, partim vix admiſſae: quum una *Hecyra* excluſa ſit. Et eſt ſenſus, aut diſplicui, inquit; aut in aliquibus vix placui. PARTIM SUM EARUM EXACTUS.] Pro, in aliis. Et ſimul ſplendida locutio eſt. PARTIM adverbium eſt. Et proprie locutus eſt. Nam *Fabulae* aut *agi* dicuntur, aut *ſtare*. 8. QUIA SCIEBAM DUBIAM FORTUNAM.] Non igitur Poëtae culpa, ſed caſus eſt. nam ideo Fortunae eventum extulit. 9. SPE INCERTA CERTUM MIHI

COMMENTARIUS.

INVETERASCERENT.] H. e. Saepius perſpectatae veteres Fabulae fierent.

5. NE CUM POETA SCRIPTURA EVANESCERET.] H. e. Ne cum obitu ipſius Poëtae etiam Poëma interiret.

6. CAECILII.] Hic *malus auctor Latinitatis* dicitur Ciceroni, Att. VII. 3. Idem in Bruto, 74. Caecilium *et Pacuvium male locutos videmus*. Vide de eo Gellium, IV. 20. et XV. 24.

DIDICI.] Hiſtriones proprie *diſcere* Comoedias, Poëtae *docere* dicuntur, quum eas dant ediſcendas. Ita Heaut. Prol. 10. infra 48.

7. PARTIM EARUM.] Ita Cicero, Tuſc. V. 13. Earum ipſarum partim *ſolivagas*, *partim congregatas*. De hac conſtructione vide Gellium, X. 13.

VIX STETI.] Fabula *Stare* dicitur, quae placet et peragitur. Phorm. Prol. 9.

8. DUBIAM FORTUNAM ESSE SCENICAM.] H. e. Hiſtrionum ſortem eſſe incertam, ob populi inconſtantem favorem, et ſiniſtrum ſaepe judicium.

10. AB

Easdem agere coepi, ut ab eodem alias discerem
Novas, studiose; ne illum ab studio abducerem.
Perfeci, ut spectarentur. ubi sunt cognitae;
Placitae sunt. ita Poëtam restitui in locum,
Prope jam remotum injuria adversariûm
Ab studio, atque ab labore, atque arte musica.

DONATUS.

LABOREM SUSTULI.] Sententiose, et verum. nam ubi certa spes est, nihil opus est labore certo ac vehementi. SPE INCERTA.] Pro, spei incertae. an deest *in*? INCERTA CERTUM.] Honesta figura, quae dicitur ἀντίθεσις. 10. EASDEM.] Exactas. COEPI.] Difficultatem facti et molimen ostendit. AB EODEM.] Caecilio scilicet. 11. NOVAS, STUDIOSE; NE ILLUM AB STUDIO.] Παρόμοιον. NE ILLUM AB STUDIO ABDUCEREM.] Iterum causa honestatis.

12. PERFECI, UT SPECTARENTUR.] Attende, quantum pondus habeat, quod non *feci* dixit, sed potius PERFECI: ut molem difficultatis ostenderet. UBI SUNT COGNITAE, PLACITAE SUNT.] Elegans promissio, et hanc placituram, si cognoscatur. Et est conjectura a futuro tempore.

13. PLACITAE SUNT.] Nota participium sine origine verbi. ITA POETAM RESTITUI IN LOCUM.] Mire non *Caecilium*, sed POETAM: ut hoc generaliter populo praestitisse, non uni homini videatur. RESTITUI IN LOCUM.] Quia remotum et exclusum, dixit. 14. PROPE JAM REMMOTUM.] Geminavit M secundum antiquos, qui omnes in verbis liquidas duplicabant. 15. AB STUDIO, ATQUE AB LABORE.] Bene ostendit se populo profuisse, *Caecilium* Poëtam ad laborem revocando. ATQUE ARTE MUSICA.] Ab tertio commode subaudiendum est: ut, *Hic portus alii effodiunt, hic alta theatris Fundamenta lo-*

COMMENTARIUS.

10. AB EODEM ALIAS.] H. e. Alias Fabulas ejusdem Poëtae. locutione Comica. Vide Comment majorem.

11. AB STUDIO.] Nimirum artis musicae. Ita infra 14. Phorm. Prol. 2. et 18.

13. PLACITAE SUNT.] Proprie. Ita infra 31. Suetonius, Ner. 42. Galb. 12.

RESTITUI IN LOCUM.] Ita And. IV. 1. 58. Phorm. Prol. 33. Plautus, Mil. III. 1. 108. *Haud facile* te in eundem *rursus* restitues locum.

15. ARTE MUSICA.] Idem *studium musicum* dixit Heaut. Prol. 23.

Quod si scripturam sprevissem in praesentia,
Et in deterrendo voluissem operam sumere,
Ut in otio esset potius, quam in negotio:
Deterruissem facile, ne alias scriberet.
Nunc quid petam, mea causa, aequo animo attendite.
HECYRAM ad vos refero, quam mihi per silentium
Numquam agere licitum est. ita eam oppressit calamitas:
Eam calamitatem vostra intelligentia
Sedabit: si erit adjutrix nostrae industriae.

DONATUS.

cant alii, immanesque columnas Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris. 16. IN PRAESENTIA.] Statim ut a populo ejiciebatur. 18. UT IN OTIO ESSET POTIUS, QUAM IN NEGOTIO.] Ex ipsis rerum nominibus ostendit facilitatem deterrendi. 20. NUNC QUID PETAM, MEA CAUSA.] Bene PETAM et MEA CAUSA, quasi orator. MEA CAUSA, AEQUO ANIMO ATTENDITE.] Commendatio personae levis, per aliam personam gravem, secundum praecepta in Rhetoricis. 21. HECYRAM AD VOS REFERO.] A causa principium narrationis inducitur. HECYRAM AD VOS REFERO.] Principium a principali quaestione, an cognita sit, et an spectanda sit. QUAM MIHI.] A persona dicentis.

22. ITA EAM OPPRESSIT CALAMITAS.] Hoc succedit pro illo, quod est a persona adversariorum. Simul ad fortunam retulit culpam populi: non enim dixit quod praesto erat. 23. EAM CALAMITATEM.] CALAMITATEM repetit, ne nos fabulam illum dicere putaremus. VOSTRA INTELLIGENTIA.] A judicum persona. 24. NOSTRAE INDUSTRIAE.] Rursus a sua. Et bene περιφράσει

COMMENTARIUS.

18. IN OTIO.] Vide Adelph. Prol. 20.

23. EAM CALAMITATEM.] Vide supra, versu 3. De voce *calamitas* vide Donatum ad Eun. I. 1. 34.

24. SEDABIT.] Eadem metaphora usus Plautus, Poen. V. 4. 93:
Multorum annorum miserias nunc hac voluptate sedo.
Proprie usus est Phaedrus, II. 5. 18. *sedans pulverem.*

25. Pu:

Quum primum eam agere coepi, pugilum gloria,
Funambuli eodem accessit exspectatio,
Comitum conventus, strepitus, clamor mulierum
Fecere, ut ante tempus exirem foras.

DONATUS.

usus est: ne diceret, *Vos nobis.* 25. QUUM PRIMUM EAM AGERE COEPI.] Jam hinc narratio subtilis inducitur, et ut non laedat populum, et ut defendat Poëtam. PUGILUM GLORIA.] Περίφρασις, ἀντὶ τοῦ, *pugiles etiam gloriosi*: ut minus turpe sit, antelatos eos esse. Sicut *Virgilius*, *vastis cum viribus effert Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit: Solus qui Paridem solitus contendere contra.* Haec est gloria pugilum, gratia funambuli. PUGILUM GLORIA.] *Pugil* dictus est a pugna: et *Pugna* a pugno. Veteres namque ante usum ferri et armorum, pugnis et calcibus, et morsibus, corporumque luctatione certabant. PUGILUM GLORIA, FUNAMBULI EODEM ACCESSIT EXSPECTATIO.] Πολυλογία. FUNAMBULI EODEM ACCESSIT EXSPECTATIO.] Duplex causa ad unam exclusionem adhibetur. ACCESSIT EXSPECTATIO.] Narratio cur exclusa sit. hoc est, non Poëtae culpa ejecta est, nec judicio populi: et ideo nunc admittenda est. EXSPECTATIO.] Desiderium. ut *Virgil. quibus, Hector, ab oris Exspectate venis?*

27. COMITUM CONVENTUS.] Utrum eos *comites* dicit, qui sunt pugilum assectatores? an servos, qui dominos sequuntur? STUDIUM.] Certamen diversis faventium. CLAMOR MULIERUM.] Bene MULIERUM: non enim timet eas, quibus suffragari vel refragari non licet in theatro. 28. UT AN-

COMMENTARIUS.

25. PUGILUM GLORIA.] Tractavit hunc locum Horatius, Epist. II. 1. 182. *Saepe etiam audacem fugat hoc terretque Poëtam,*
Quod numero plures, virtute et honore minores,
Indocti, stolidique, et depugnare parati,
Si discordet eques, media inter carmina poscunt
Aut ursum, aut pugiles: *his namque plebecula gaudet.*

26. FUNAMBULI EODEM ACCESSIT EXSPECTATIO.] Haec quasi ἐν παρενθέσει dicta. Dicitur autem EXSPECTATIO de re magna. Nepos, Alcib. 6. *Tanta fuit omnium* exspectatio *visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus confluceret.* Phaedrus, IV. 22. 2. de monte parturiente: *Eratque in terris maxima* exspectatio.

27. CLAMOR MULIERUM.] His non licebat interesse ludis scenicis, ni-

Vetere in nova coepi uti consuetudine,
In experiundo ut essem. refero denuo.
Primo actu placeo: quum interea rumor venit,
Datum iri gladiatores: populus convolat:

DONATUS.

TE TEMPUS EXIREM FORAS.] Τῷ ἐξουθενισμῷ, ne gravem passus videatur injuriam. 29. VETERE IN NOVA.] Ἀντίθετον primum. VETERE IN NOVA COEPI UTI CONSUETUDINE.] Nisi *novam Comoediam* intellexeris, non erit aperta sententia. nam et supra dixit, *Nunc haec plane est pro nova.* An a *Terentio* NOVA ideo dictum est, quia numquam alias exclusus est? Et bene VETERE: ut ostendat, turpe non esse, quod et aliis Poëtis saepe contigerit. 30. REFERO DENUO.] Aut RE abundat, aut DENUO. 31. PRIMO ACTU PLACEO.] Rationabiliter dixit PRIMO: quia quinque sunt actus, partes Fabulae. PLACEO.] PLACEO dixit pro eo quod est; Fabula placet, aut *Terentius*. Et mire, *Non diu*, inquit, *pependit judicium*, *sed statim placuit*: ut quod sequitur, non judicio, sed perturbatione factum sit. QUUM INTEREA RUMOR VENIT, DATUM IRI GLADIATORES.] Hoc abhorret a nostra consuetudine: veruntamen apud antiquos gladiatores in theatro spectabantur.

32. DATUM IRI.] DATUM IRI dixit, ut Fabulam commendet: ut et omnia spectatori et populo dicantur.

COMMENTARIUS.

nisi maritorum, vel quorum in potestate erant, permissu. Augustus autem *feminis ne gladiatores quidem, quos promiscui spectare solemne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit solis.* Sueton. Aug. 44.

30. IN EXPERIUNDO UT ESSEM.] H. e. Ut experirer denuo, an placitura esset haec Fabula. Ita *istic sum*, h. e. sum in auscultando. Infra I. 2. 39. Heaut. V. 2. 30.

31. PRIMO ACTU PLACEO.] Proprie. Cicero, Senect. 19. *Neque enim histrioni, ut* placeat, *peragenda est Fabula, modo, in quocunque fuerit Actu, probetur: neque sapienti usque ad* Plaudite *vivendum.*

RUMOR VENIT.] Ita Phaedrus V. 5. 11. itidem de novo spectaculi genere: *Dispersus* rumor *civitatem concitat.*

32. DATUM IRI GLADIATORES.] Ludi et spectacula *dari* proprie dicuntur. Suetonius, Domit. 4. vocat *munera Quaestoria.* Adde Tacitum, Annal. XI. 22.

POPULUS CONVOLAT.] Cicero, Tusc. III. 21. *Multi sunt, qui statim* convolent.

Tumultuantur, clamant, pugnant de loco:
Ego interea meum non potui tutari locum.
Nunc turba nulla est: otium, et silentium est:
Agendi tempus mihi datum est : vobis datur
Potestas condecorandi ludos scenicos.
Nolite sinere per vos artem musicam
Recidere ad paucos. facite, ut vostra auctoritas
Meae auctoritati fautrix, adjutrixque sit.
Si numquam avare pretium statui arti meae;

DONATUS.

34. NON POTUI TUTARI LOCUM.] Facete repetit LOCUM.

35. NUNC TURBA NULLA EST.] Ἀνταπόδοσις πρὸς τὸ *tumultuantur*. TURBA, id est, θόρυβος. NUNC TURBA NULLA EST: OTIUM, ET SILENTIUM EST.] *Turbam* retulit ad id quod supra dixit, *Clamor mulierum*. OTIUM πρὸς τὸ *pugnant*. SILENTIUM, πρὸς τὸ *Clamant*. NUNC TURBA NULLA EST: OTIUM, ET SILENTIUM EST.] Quae adhortatio per enumerationem. 36. AGENDI TEMPUS MIHI DATUM EST.] Ab Aedilibus scilicet. VOBIS DATUR POTESTAS CONDECORANDI LUDOS SCENICOS.] Quasi et aliquid agat populus, quum spectet. 38. NOLITE SINERE PER VOS.] Σχῆμα διανοίας, ῥητορικὴ ἐπίπληξις. ARTEM MUSICAM.] Oratorie: quasi non *Terentii* causa agatur, sed artis musicae.

40. MEAE AUCTORITATI.] Quia jam senex est. MEAE AUCTORITATI FAUTRIX, ADJUTRIXQUE SIT.] Qua *Terentium* probo. Et est figura ἀναλογία. Vult autem se esse ejus auctoritatis, ut et populo placere jam debeat, qui ipsi placet. 41. SI NUMQUAM AVARE.] Commendatio ab

COMMENTARIUS.

33. PUGNANT DE LOCO.] Quod nimirum in hoc spectaculo omnes promiscue sederent, quum in theatro distincta essent subsellia ordinum. Vide Plautum, Poen. Prol. 19. seqq. Sed et *gratuita loca* memorantur Suetonio, Calig. 26.

36. VOBIS DATUR POTESTAS.] Ita And. III. 3. 9. Hec. V. 3. 16. Phorm. V. 6. 40.

40. MEAE AUCTORITATI.] Id vult L. Ambivius Turpio, se non tantum auctorem esse, quare plusculae exactae Caecilii Comoediae reductae fuerint in Scenam, et placuerint, sed et, nisi per spectatorem populum steterit, Terentii Hecyra, jam bis frustra inchoata, se facturum, ut inveterascat.

41. SI NUMQUAM AVARE PRETIUM STATUI ARTI MEAE.] Causam

Et eum esse quaestum, in animum induxi, maximum,
Quam maxime servire vostris commodis:
Sinite impetrare me, qui in tutelam meam
Studium suum, et se in vostram commisit fidem;
Ne eum circumventum inique iniqui irrideant.
Mea causa, causam hanc accipite, et date silentium,

DONATUS.

antedictis, id est, a personae attributis. SI NUMQUAM AVARE.] A meritis defensoris argumentum ad laudem Fabulae. SI NUMQUAM AVARE.] Per haec verba *Terentius* vult demonstrare, quam gravis auctor sit, qui suas Comoedias probet. Sic *Horatius*, *ea quum reprehendere coner*, *Quae gravis Aesopus, quae doctus Roscius egit.* 42. ET EUM ESSE QUAESTUM, IN ANIMUM INDUXI.] Modo non *numquam* subauditur: sed *si*, ut sit, *Et si eum esse*, et cetera. MAXIMUM, QUAM MAXIME. INIQUE INIQUI.] Παρόμοιον.

43. QUAM MAXIME SERVIRE VOSTRIS COMMODIS.] Plus dixit COMMODIS, quam si diceret *Voluptatibus*. 44. SINITE IMPETRARE ME, QUI IN TUTELAM MEAM.] Ordo est, *Sinite impetrare me, ne eum circumventum inique iniqui irrideant, qui in tutelam meam studium suum, et se in vestram commisit fidem.* 47. MEA CAUSA.] Quasi Orator, *causam* dixit. MEA CAUSA, CAUSAM HANC ACCIPITE] Hoc oratorie. sic enim fit, quum persona pro persona ad commendationem affertur. MEA CAUSA, CAUSAM.] Παρονομασία. ET DATE SILENTIUM.] Quasi Fabulae ac Poëtae.

COMMENTARIUS.

sam adfert, quare auxilium et favorem populi imploret. Eam enim vim particula SI habet. Ita And. I. 5 57. Plautus, Mil. III. 1. 131. *Sicuti* merci pretium statui, *pro virtute ut veneat.* Vide Comment. majorem.

45. SE IN VOSTRAM COMMISIT FIDEM.] Ita Eun. V. 2. 47. Hec. I. 2. 34.

46. INIQUE INIQUI DERIDEANT.] Solent ita ludere in simili vocabulo. Plautus, Amph Prol. 34.

Juste ab iustis justus sum orator datus.

Gellius, X. 3. *Eane fieri bonis bono genere gnatis boni consulitis?*

47. MEA CAUSA CAUSAM HANC ACCIPITE.] H. e. Suscipite. Plautus, Mostell. V. 2. 23. Accipito *hanc ad te litem.* Cicero, Fam. VII. 24. *Phameae* causam receperam, *ipsius quidem causa.*

 49. PRE-

Ut libeat ſcribere aliis, mihique ut diſcere
Novas expediat, poſthac pretio emtas meo.

DONATUS.

48. UT LIBEAT SCRIBERE ALIIS.] Oratorie ἀπὸ τῆς * ἐCATHOS. MIHIQUE UT DISCERE NOVAS EXPEDIAT.] Proprie DISCERE; docet enim Poëta, diſcit ſcenicus.

49. NOVAS EXPEDIAT, POSTHAC.] Ab utili argumentatio eſt. Et bene, UT EXPEDIAT: tanquam facturus ſit, et ſi non expedierit, dum quaeſtum maximum ſervire populo putat. PRETIO EMTAS MEO.] Aeſtimatione a me facta, quantum Aediles darent: et proinde me periclitante, ſi abjecta Fabula, a me pretium, quod Poëtae numeraverint, repetant. Ergo MEO, a me facto, a me ſtatuto. nam quomodo alibi dixit, *Poſtquam Aediles emerunt.* Et bene, ut ſequatur populus judicium ejus, qui aeſtimare vere Fabulas potuerit. PRETIO EMTAS MEO.] Ut quidam volunt, PERICULO.

COMMENTARIUS.

49. PRETIO EMTAS MEO.] Ergo vel Fabulae aliae ab Aedilibus emtae, aliae ab Hiſtrionibus, atque in his etiam Hecyra; vel Aediles à Poëta, Hiſtriones rurſus ab Aedilibus emerunt.

ACTUS PRIMI

SCENA PRIMA.

PHILOTIS SYRA.

Ph. PER pol quam paucos reperias meretricibus

DONATUS.

PER POL QUAM PAUCOS REPERIAS MERETRICIBUS FIDELES.] *Novo genere hic utraque* πρoτατικὰ πρόσωπα *inducuntur. Nam et Philotis et Syra non pertinent ad argumentum Fabulae. Hoc autem maluit Terentius, quam aut per Prologum narraret argumentum, aut* θεὸν ἀπὸ μηχανῆς *induceret loqui.* 1. PER POL QUAM PAUCOS REPERIAS.] Hae perſonae *Terentii* more extrinſecus aſſumuntur, ut

COMMENTARIUS.

1. PER POL QUAM PAUCOS.] Particula per eleganter per Tmeſin

Fideles evenire amatores, Syra.
Vel hic Pamphilus jurabat quoties Bacchidi!
Quam ſancte! ut quivis facile poſſet credere,
Numquam illa viva ducturum uxorem domum.

DONATUS.

ſic argumenti obſcuritatem ſpectator effugiat. Per pol quam paucos.] Animadvertendum eſt in hac Fabula, *Terentium*, bonam meretricem inducturum, ne id contra morem videatur facere, etiam aliam meretricem non malam inducere: ut id exemplis fiat tritius, et uſu veriſimile. Per pol quam paucos.] Ordo eſt, Pol perquam paucos reperias. Nam per pol, non eſt Latinum, ſed *κατὰ τμῆσιν* perquam, id eſt, *nimio*. Quam paucos.] Quidam non paucos, ſed paucis legunt. Sic enim Apollodorus *αλπα* ICHPAS THC rei IONHNC THRAICCI PA*γγ*ιbai*ω*C * Reperias.] Aptum verbum ad raritatem. Et ideo non dixit *pauci ſunt*, ſed paucos reperias: quaſi quaerens. Non autem reperitur, niſi quod quaeritur: non quaeritur, niſi quod praeſto non ſit.

2. Fideles.] Hujuſmodi ſententias Rhetores *διανοίας* vocant. Et mire, non *Eſſe*, ſed Evenire dixit: ut non rationis, ſed caſus ſit id, quod rariſſimum eſt. Fideles.] *Fidi*, in maximis: Fideles, in minoribus negotiis.

3. Vel hic Pamphilus.] Tranſitus a generali ſententia ad ſpecialem. Vel.] Nunc *veluti*: alias conjunctio disjunctiva eſt, alias correptionem ſignificat: ut apud *Ciceronem*, *Vel optimam Meſſanae vitam*, *Virgilius*, *Carmina vel coelo poſſunt deducere Lunam*. Aut vel, *ut* modo. Jurabat quoties Bacchidi! quam sancte!] Tria ſunt: quod jurabat, et quoties, et quam sancte. Quod totum de more amatorum et meretricum dixit, quae jurejurando teneant, quos lege non poſſunt.

4. Ut quivis.] Non modo Bacchis, quae amica erat.

5. Numquam illa viva ducturum uxorem.] *Παρένθεσις* prima. jurabat numquam illa viva uxorem ducturum.

COMMENTARIUS.

ſin ſeparatur à ſuo adjectivo. Ita Plautus, Caſ. II. 6. 18. Per *pol* ſaepe *peccas*. Cicero, Att. 1. 4. per *mihi* gratum *eſt*.

4. Quam sancte!] Proprie. Sanctum enim eſt jusjurandum. Infra II. 2. 26. V. 1. 25. Plautus, Ciſtell. II. 3. 27. *ſancte adjurabat mihi*.

Hem! duxit. *Sy.* Ergo propterea te sedulo
Et moneo, et hortor, ne cujusquam misereat:
Quin spolies, mutiles, laceres, quemquem nacta sis.
Ph. Utin' eximium neminem habeam? *Sy.* Neminem.

DONATUS.

6. HEM! DUXIT.] Pronuntia ut mirantem ostendas. HEM! DUXIT.] HEM adverbium demonstrantis est: ut *Hem alter.* ERGO PROPTEREA.] Modo ERGO affectum exprimit reprehendentis, tarde sibi consentientem: sic *Virgilius*, *Ergo age, chare pater, cervici imponere nostrae.* PROPTEREA TE SEDULO.] SEDULO, instanter, et ex animo: vel, *sine dolo.* 7. ET MONEO, ET HORTOR.] *Monemus* consilio, *Hortamur* impulsu. NE CUJUSQUAM MISEREAT.] Deest *te.* 8. QUIN SPOLIES, MUTILES, LACERES.] QUIN, pro *quo minus.* Et magna persuasio est ad malefaciendum. SPOLIES.] *Spoliare* est, non minimam partem auferre. *Mutilare*, aliquid detrahere, sine quo res esse non possit. *Lacerare* autem, quum omnino non habeas, quod imminuas. MUTILES, imminuas: unde *mutili* dicti sunt boves, aut capri, sine cornibus. nam male, qui a *multa* putant dici. Et inde *Mulciber* Vulcanus, quod sit mutilatus ac debilis: id est, claudus. nam proprie *Mulciber* dictus est, quod omnia *mulcet*, id est, molliat ac vincat. 9. UTIN' EXIMIUM NEMINEM HABEAM?] UTIN' pro *ut ne.* Ἀπόστροφος. Et perseverat in ἀλληγορίᾳ. Nam *eximia pecora* dicuntur, quae a grege ex-

COMMENTARIUS.

6. ERGO PROPTEREA.] Idem pleonasmus est apud Plautum, Trin. III. 3. 27. *Quo pacto ergo igitur?*

8. SPOLIES, MUTILES, LACERES.] Locus expressus è Plauti Bacchidibus, V. 1. 8.

Chrysalus me hodie laceravit; *Chrysalus me miserum* spoliavit.

Turpilius, Pedio: *Quaeso omittite ac deserite hanc meretricem, quae te semel ut est nacta, semper studuit perdere, detegere*, spoliare, *opplereque adeo fama atque flagitiis.* Vide Nic. Heinsium ad Ovid. Metam. XIII. 562. Inde munera amatoribus expressa *spolia* vocantur.

QUEMQUEM.] H. e. Quemcunque. Ita Plautus, Menaechm. V. 1. 17. *Omnia mala ingerebat*, quemquem *adspexerat.*

9. UTIN' EXIMIUM NEMINEM HABEAM?] Ita Cicero pro Arch. 9. *Marius L. Plotium* eximie dilexit. V. de Festum in v. *Eximius.* Idem *potissimus* dicitur Erotio meretrici, apud Plautum, Menaechm. II. 3. 9.

11. ITA

Nam nemo illorum quisquam, scito, ad te venit,
Quin ita paret se, abs te ut blanditiis suis
Quam minimo pretio suam voluptatem expleat.
Hiscine tu, amabo, non contra insidiabere?
Ph. Tamen pol eandem injurium est esse omnibus.
Sy. Injurium autem est ulcisci adversarios?

D O N A T U S.

cepta sunt ad usus dominorum suorum: ut uberius pascantur. Sed proprie *eximii* sunt porci majores, qui ad sacrificandum excepti liberius pascuntur. Etenim boves, qui ad hoc electi sunt, *egregii* dicuntur: Et *oves lectae.* ut *Virgilius*, *mactant lectas de more bidentes.* Ita et *porci eximii.* Utin' eximium.] Deest *Censes:* ut sit, Censes ut eximium neminem habeam? vel certe, doces? Utin' eximium.] Separatum ex omnibus. Proprie *eximius porcus* est, exemtus a grege, atque signatus macula aut nota. Habeam?] Deest *Censes*, aut *Vis*, aut *Mones.*

10. Nam nemo quisquam.] Παρέλκον tertium. nam abundat Quisquam. Scito, ad te venit.] Bene additum est Scito: et moraliter, et acutius pronuntiandum. est enim verbum illorum, qui familiares corrigunt.

11. Quin ita paret se.] Hoc verbum Paret, adversum munificos et segnes sumitur. Ut alibi, *Itane te parasti, ut spes nulla reliqua in te siet tibi?* Abs te.] Pro, *ex te.* 12. Suam voluptatem expleat.] Bene expleat, quod contrarium meretrici est, amatorem voluptate satiari.

13. Hiscine.] Ἐρώτησις. Id est, *talibus.* Et vide si pulchra meretrix puella est. Insidiabere?] *Insidiari* malum est: sed contra *insidiari*, justum est. 14. Tamen eandem pol esse omnibus injurium est.] Idem aliter, et vehementius intulit. nam pejus est eandem esse omnibus, quam nullum excipere. Injurium.] Iniquum. Injurium autem indignantis modo significatio est: et vim adverbii habet. 15. Ulcisci adversarios?] De more Adversarios mutato nomine posuit. durum enim fuerat,

C O M M E N T A R I U S.

11. Ita paret se.] Ita Eun. II. 2. 9.

12. Suam voluptatem expleat.] Ita And. I. 2. 17. Plautus, Truc. II. 6. 38.

vim magni doloris per voluptatem *tuam Condidisti in corpus.*

15. Injurium autem est, ulcisci adversarios?] Loquitur

 ex

Aut qua via te captent, eadem ipſos capi?
Eheu me miſeram! cur non aut iſtaec mihi
Aetas et forma eſt, aut tibi haec ſententia?

DONATUS.

ſi *amatores* diceret. 16. QUA VIA TE CAPTENT.] Qui te captant ſaepe, tu eos vel ſemel cape. 17. EHEU ME MISERAM!] Bene, quia non perſuaſit: ſed affectum doloris expreſſit. Intelligitur enim ex vultu ejus, non eam perſuaſiſſe quod voluit. EHEU ME MISERAM! CUR NON AUT ISTAEC MIHI AETAS, ET FORMA EST.] Ἐμπαθῶς ait, quod reliquum eſt: quia quod volebat, perſuadere non potuit. Et bene ISTAEC AETAS, ET FORMA: quia utrumque non habet. Et mire e contrario deſcripta eſt deformitas Lenae, et formam et voluntatem malam gerentis. 18. AUT TIBI HAEC SENTENTIA?] Δεικτικῶς, ſimulque oſtendit ſecundum φυσιογνωμικὸς, difficile deformem reperiri bonam.

COMMENTARIUS.

ex diſciplina gentilium. Ita Phaedrus, I. 26. 1.

Nulli nocendum; ſi quis vero laeſerit,
Multandum ſimili jure, ſabella admonet.

16. TE CAPTENT.] Locutio tranſlata à gladiatoribus, eorumque diſciplina, quum alter alteri inſidiatur, ad ictum inferendum. Ita Plautus, Moſtell. V. 1. 21.

Docte atque aſtute mihi captandum *eſt cum illoc.*

17. CUR NOM AUT ISTAEC MIHI AETAS ET FORMA EST.] Ita Horatius, Carm. IV. 10. 7.

Quae mens eſt hodie, cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genae?

Auſonius, Epigr. XIII. 5.

Nunc piget; et quereris, quod non aut iſta voluntas
Tunc fuit; aut non eſt nunc ea forma tibi.

Quae è Terentio ſunt expreſſa.

ACTUS

ACTUS PRIMI
SCENA SECUNDA.

PARMENO. PHILOTIS. SYRA.

Pa. SEnex si quaeret me, modo isse dicito
Ad portum, percontatum adventum Pamphili.
Audin', quid dicam, Scirte? si quaeret me, uti

DONATUS.

SEnex si quaeret me, modo isse dicito.] *Hoc servus dixit, in Scenam de proscenio respiciens. Duae conjecturae sunt in hac Scena: an verae sint nuptiae: et an verisimile sit, abstinere potuisse adolescentem a virgine sibi nuptum tradita.* 1. Senex si quaeret me.] Magis expressit consuetudinem, dicendo Senex: quam si diceret, *Dominus major.* Senex si quaeret me.] Ut ex verbis suis tam meretrix, quam lena descripta est: ita et Parmeno ipse qualis sit, ostenditur ex sua locutione. Exeundi autem causa de argumento sumitur: quia Pamphilus absens est, et exspectatur in dies ejus adventus. Senex si quaeret me, modo isse dicito ad portum.] Haec omnia submissa et veloci pronunciatione efferenda sunt. hoc enim desiderant hujusmodi verba, utpote et servi et festinantis.

2. Percontatum adventum Pamphili.] Honestam causam dixit, id est, Pamphili adventum. Et percunctatum, et percontatum scribitur. sed percontatum a *conto* dicitur, quo nautae utuntur ad exploranda loca navibus opportuna. si vero percunctatum, ab eo quod a *cunctis* perquiratur, dicitur. 3. Audin', quid dicam, Scirte?] *Audis:* modo, sentis, intelligis. ut *Virgilius*,

COMMENTARIUS.

1. Senex.] Intelligit Lachetem, Pamphili patrem, herum suum.

2. Ad portum.] Piraeeum, portum Atheniensium, de quo Eun. III. 4. 1.

Adventun Pamphili.] A Lachete patre in Imbrum missi ad petendam hereditatem. Infra 96. seqq. Dixit autem adventum pro *reditu.* uti *venire* pro redire dixit Plautus, Curc. III. 67.

Tum dicas: si non quaeret, nullus dixeris:
Alias ut uti possim causa hac integra.
Sed videon' ego Philotium? unde haec advenit?
Philotis, salve multum. *Ph.* O salve, Parmeno.
Sy. Salve mecastor, Parmeno. *Pa.* Et tu aedepol, Syra.
Dic mihi, Philotis, ubi te oblectasti tam diu?
Ph. Minime equidem me oblectavi, quae cum milite

DONATUS.

Progeniem sed enim Trojano a sanguine duci Audierat. Item alibi, *neque audit currus habenas.* AUDIN', QUID DICAM, SCIRTE?] *Audis*, modo pro advertis. AUDIN', QUID DICAM, SCIRTE?] Convenit nomen servo puero, παρὰ τὸ σκιρτᾷν, quod est gestire et ludere. SCIRTE?] Κωφὸν πρόσωπον inducitur. 4. NULLUS.] Pro, *non.*

5. ALIAS UT UTI POSSIM.] Inter ALIAS et *alia*, hoc interest: quod ALIAS, alio tempore significat: *alia* aliter, aut per alia. INTEGRA.] Non dicta. 6. SED VIDEON' EGO PHILOTIUM?] Mira inventa est causa narrandi ideo, quia peregre venit meretrix: alioquin si Athenis esset, omnia sciret. SED VIDEON' EGO PHILOTIUM?] Sic solet dubitari, advenientibus ipsis, quos post multum temporis intervallum vident. UNDE HAEC ADVENIT?] Cum quodam contemtu ejus, HAEC dicit Parmeno. 8. SALVE MECASTOR, PARMENO.] Olim salutantes addebant jusjurandum, ut hoc sedulo facere viderentur. ME.] Aut adjectio est, et abundat: aut positum est pro μὰ syllaba: ut Graeci μὰ τὸν Ἀπόλλωνα dicunt. ET TU AEDEPOL, SYRA.] Irrisit ad MECASTOR, addendo AEDEPOL. Et quod illa PARMENO, ille hic addidit SYRA. SYRA.] SURA veteres legerunt, U pro Y ponentes: ut *Musia*, *Suria.*

9. DIC MIHI, PHILOTIS.] Vide licentiam: supra PHILOTIUM, hic PHILOTIS dixit. UBI TE OBLECTASTI TAM DIU?] Facete dictum meretrici: non, *Ubi fuisti?* sed, UBI TE OBLECTASTI? 10. MINIME EQUIDEM ME OBLE-

COMMENTARIUS.

4. NULLUS DIXERIS.] H. e. Non dixeris. Ita And. II. 2. 33.

5. CAUSA HAC INTEGRA.] H. e. Praetextu. Ideo autem INTEGRA, quod nunquam antea usus ea sit coram hero. Ita Plautus, Asin. IV. 1. 44. *Nolo habere illam causam.*

9. DIC MIHI.] Curiose interrogat. Ita And. IV. 1. 44.

12. Tu-

Corinthum hinc ſum profecta inhumaniſſimo:
Biennium ibi perpetuum miſera illum tuli.
Pa. Aedepol te deſiderium Athenarum arbitror,
Philotium, cepiſſe ſaepe: et te tuum
Conſilium contemſiſſe. *Ph.* Non dici poteſt,
Quam cupida eram huc redeundi, abeundi a milite,
Voſque hic videndi, antiqua ut conſuetudine

DONATUS.

CTAVI.] ME, acutius proferendum eſt: et reſpondet πρὸς τὸ TE. 11. CORINTHUM HINC SUM PROFECTA.] HINC magnum oſtendit dolorem habere Philotium, quod relictis Athenis Corinthi habitaverit. CUM MILITE CORINTHUM HINC SUM PROFECTA INHUMANISSIMO.] Multa dixit: et MILITE, et HINC, et INHUMANISSIMO. INHUMANISSIMO.] Quid potuit de milite dici, niſi in ſuperlativo? namque omnis miles inhumanus: hic vero *inhumaniſſimus*. CORINTHUM HINC SUM PROFECTA.] Haec argumenta ſunt, an ſe oblectare potuerit. a perſona, quia miles inhumaniſſimus: a loco, quod HINC PROFECTA: a tempore, quod BIENNIUM: a re, id eſt, ab injuria quam *tulit*. 12. BIENNIUM IBI PERPETUUM.] Ut continuationem ſui caſus oſtenderet, PERPETUUM dixit. MISERA.] Muliebris interpoſitio, τὸ MISERA. ILLUM TULI.] Non, *cum illo fui*, ſed TULI: adeo non ME OBLECTAVI.

13. DESIDERIUM ATHENARIUM] Quod Corinthum profecta es. ATHENARUM ARBITROR.] Quod dixit HINC, ante ποδοικὴν * Athenarum, et ἀμφιβολία TE DESIDERIUM CEPISSE. AEDEPOL TE DESIDERIUM ATHENARUM ARBITROR CEPISSE SAEPE.] Quod CUM MILITE INHUMANISSIMO. 15. CONSILIUM CONTEMSISSE.] Poenitudine eſſe poſſeſſam. 16. HUC REDEUNDI.] Iterum a loco. ABEUNDI A MILITE.] A perſona. VOSQUE HIC VIDENDI.] A re. REDEUNDI, ABEUNDI, VOSQUE HIC VIDENDI.] Oratorie unam rem in tria diviſit, *Huc redeundi*, *Abeundi a milite*, *Voſque hic videndi:* ut diceret, *Huc veniendi.*

COMMENTARIUS.

12. TULI.] Ita infra IV. 3. 4. Virgilius, Aen. III. 327.
juvenemque ſuperbum Servitio enixae tulimus.

13. TE DESIDERIUM CEPISSE.] Ita Cicero dixit, Fam. II. 11.
Mirum me deſiderium tenet urbis.

14. TE TUUM CONSILIUM CONTEMSISSE.] Aliter And. IV. 3. 18.

18. A-

Agitarem libere inter vos convivium.
Nam illic haud licebat, nisi praefinito loqui,
Quae illi placerent. *Pa.* Haud opinor, commode
Finem statuisse orationi militem.
Ph. Sed quid hoc negotî est, modo quae narravit mihi
Hic intus Bacchis? quod ego numquam credidi

DONATUS.

18. AGITAREM INTER VOS LIBERE CONVIVIUM.] Inter *agere* et *agitare* hoc interest: quod *Agere*, est aliquid vel necessarium facere: *Agitare*, voluptarium. Ergo AGITAREM, exercerem. 19. NAM ILLIC HAUD LICEBAT, NISI PRAEFINITO LOQUI.] Legitur et ILLI: ut sit circumflexus accentus, et significet ILLIC: ut, *Illi mea tristia facta.* Et absolutum est. PRAEFINITO.] Deest tempore, aut quid tale. NISI PRAEFINITO LOQUI, QUAE ILLI PLACERENT.] Duo dixit: et PRAEFINITO, et QUAE ILLI PLACERENT: ut neque quantum velles, neque quod velles, diceres. 20. HAUD OPINOR, COMMODE.] COMMODE, pro *blande*, et *bene:* ut, *Numquam tam dices commode.*

21. FINEM STATUISSE ORATIONI MILITEM.] Argute MILITEM: quia quasi inimicus sit ORATIONI, quae in pace plurimum potest. 22. SED QUID HOC NEGOTI EST?] Hic ad argumentum nunc descendit. In Phormione, *Sed quid tu es tristis?* praelatis scilicet allocutionibus, et separatarum et permistarum personarum: ne jejune ad argumentum veniens, non agere fabulam, sed narrare videretur. QUID HOC NEGOTI EST?] Bene addidit NEGOTI, ut augeret invidiam facti. nam potuit dicere, *Quid hoc est?* Sed, ut diximus, ad invidiam et magnitudinem rei, NEGOTI dixit. QUAE NARRAVIT MIHI.] QUAE, qualia scilicet, et quanta. MODO QUOD NARRAVIT MIHI.] QUAE, legendum est: ut sit, qualia et quanta: et hoc ἐν ὑποκρίσει.

23. QUOD EGO NUMQUAM CREDIDI.] Hoc totum cum

COMMENTARIUS.

18. AGITAREM LIBERE INTER VOS CONVIVIUM.] Vide Eun. V. 9. 44. Plautus, Asin. V. 1. 7. *hoc* agitemus convivium
Vino et sermone suavi.

19. PRAEFINITO LOQUI.] Explicat Donatus. Cicero, Fam. VI. 8. *Calendas Januarias tibi* praefinitas *esse scis.* h. e. praescriptas. Et Fam. VII. 2. Praefinisti, *quo ne pluris emerem.* Vide ejusmodi leges amicae *praefinitas*, apud Plautum, Asin. IV. 1.

26. FIR-

Fore, ut hac ille viva posset animum inducere
Uxorem habere. *Pa.* Habere autem? *Ph.* Eho tu,
an non habet?
Pa. Habet: sed firmae hae vereor ut sint nuptiae.
Ph. Ita Di Deaeque faxint, si in rem est Bacchidis.
Sed qui istuc credam ita esse? dic mihi, Parmeno.
Pa. Non est opus prolato: hoc percontarier
Desiste. *Ph.* Nempe ea causa, ut ne id fiat palam.

DONATUS.

invidia pronuntiandum ex animo meretricis, quae facinus indignum nuptias putat. 24. UT HAC ILLE VIVA POSSET.] Mire ostendit ex eisdem verbis eandem hanc esse, quam supra dixit, *Numquam illa viva uxorem ducturum*, POSSET ANIMUM INDUCERE.] Quasi in rem duram et immanem.

25. HABERE AUTEM?] Ostendit pronuntiatione, quod prope est, ut non habeat. 26. SED FIRMAE HAE VEREOR UT SINT NUPTIAE.] Bene pro persona servi, qui vult dominum uxorium esse magis, quam amatorem Bacchidis. SED HAE FIRMAE VEREOR.] Animadverte *Terentium* in nuptiis hoc dictum servare, utrum firmas an infirmas dicat nuptias. UT.] Ne non. 27. SI IN REM EST BACCHIDIS.] Bene additum, SI IN REM EST BACCHIDIS: ut ostenderet, se non malignitatis, sed benevolentiae causa, talia vota suscipere. IN REM.] Pro, utilitatem: *Ab re*, contra utilitatem. 28. SED QUI ISTUC CREDAM?] Id est, *nuptias esse infirmas.* SED QUI ISTUC CREDAM, ITA ESSE? DIC MIHI, PARMENO.] Superiore voto excusavit crimen curiositatis: jam videtur propter Bacchidem audire velle. 29. NON EST OPUS PROLATO: HOC PERCONTARIER DESISTE.] Vide quam convenienter Poëta, quum id agat, ut narrantem Parmenonem inducat, tamen multis diverticulis morales facetias internectat. NON EST OPUS PROLATO: HOC PERCONTARIER DESISTE.] Incerta distinctio, utrum, PROLATO HOC, an HOC PERCONTA-

COMMENTARIUS.

26. FIRMAE NUPTIAE.] Ita infra 101. Phorm. V. 1. 6.

27. SI IN REM EST BACCHIDIS.] Vide And. III. 3. 14. Plautus, Aul. II. 1. 10. *Quod in rem esse utrique arbitremur.*

29. NON EST OPUS PROLATO.] Ita mox 32. et 78. Heaut. V. 2. 41. Adelph. III. 2. 39.

30. ID FIAT PALAM.] Ita Heaut. IV. 3. 43.

32. Ut

Ita me Di amabunt, haud propterea te rogo,
Ut hoc proferam: ſed ut tacita mecum gaudeam.
Pa. Numquam dices tam commode, ut tergum meum
Tuam in fidem committam. *Ph.* Ah! noli, Parmeno.
Quaſi tu non multo malis narrare hoc mihi,
Quam ego, quae percontor, ſcire. *Pa.* Vera haec praedicat:
Et illud mihi vitium 'ſt maximum. ſi mihi fidem

DONATUS.

RIER. 31. ITA ME DI BENE AMABUNT.] Pro *ament:* ut, *donec regina ſacerdos Marte gravis, geminam partu dabit Ilia prolem.* 32. UT HOC PROFERAM.] Prodam, Bacchidi ſcilicet, vel cuilibet. MECUM GAUDEAM.] MECUM, intra me. *Virgil. Haec ſecum.* 33. NUMQUAM DICES TAM COMMODE.] Haec pronuntiatio ejuſmodi eſſe debet, ut ex ea appareat prope delinitum Parmenonem, vix ſe poſſe continere quin narret. NUMQUAM DICES TAM COMMODE.] Quaſi ex parte labefactus eſt: ſic enim loquitur. 34. AH! NOLI, PARMENO.] Artificioſe ſe fingit audire nolle, ut tacitura credatur, ſi audierit: quia curioſitas ſignum eſt loquacitatis. Sic *Horat. Percontatorem fugito: nam garrulus idem eſt.* 35. QUASI NON TU MULTO MALIS.] Deeſt, *Ita dicis:* ut ſit, *Ita dicis quaſi.* Et nunc Philotis non eſt inſtantior, hac calliditate, ut magis ſervum ad dicendum provocet. QUASI NON TU MULTO MALIS NARRARE HOC MIHI.] Ἔλλειψις: deeſt enim, *Ita gravaris dicere*, aut, *Ita negas te eſſe locuturum.* 36 VERA HAEC PRAEDICAT: ET ILLUD MIHI VITIUM 'ST MAXIMUM.] Haec lentius apud ſeſe: illud clare, SI MIHI FIDEM DAS.] Etiam alia ſe habere vitia, exceptione ſignificat, in hoc quod dicit, ILLUD MIHI VITIUM 'ST MAXIMUM. 37. ET

COMMENTARIUS.

32. UT TACITA MECUM GAUDEAM] Ita Virgilius, Aen. I. 502.
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.

33. COMMODE.] H. e. Blande. Vide Donatum ſupra 20.

TERGUM.] Ita loquitur vernili ratione, quia ſi fidem falleret Philotis, *tergum* Parmenonis maxime in diſcrimen venturum, et ipſe pendens plectendus erat. Vide Heaut. IV. 4. 6.

34. AH, NOLI.] Subaudi, hac cauſa ſeu praetextu uti. rationem mox addit. Donatus non cepit.

37. ILLUD MIHI VITIUM 'ST MAXIMUM.] Ita Plautus, Mil. IV. 4.

Das, te tacituram, dicam. *Ph.* Ad ingenium redis.
Fidem do: loquere. *Pa.* Auſculta. *Ph.* Iſtic ſum.
Pa. Hanc Bacchidem
Amabat, ut cum maxume, tum Pamphilus,
Quum pater, uxorem ut ducat, orare occipit:
Et haec, communia omnium quae ſunt patrum,
Seſe ſenem eſſe, dicere: illum autem unicum:

DONATUS.

ILLUD MIHI VITIUM 'ST MAXIMUM.] Servile vitium eſt, tacere non poſſe. SI MIHI FIDEM DAS.] Animadverte, his dilationibus etiam ſpectatorem ſuſpendi, quo libentius audiat. SI MIHI FIDEM DAS.] Fideliter, pro *des.*

38. AD INGENIUM REDIS.] Quia a ſe diſceſſerat, ſi taceret. *Cicero*, *Redit ad ſe.* 39. HANC BACCHIDEM AMABAT, UT CUM MAXUME.] Ejuſmodi eſt haec tota narratio, ut defenſionem adoleſcentis continere videatur: quod meretricem amicam neceſſitate coactus deſeruerit. Mire igitur, unde quaeſtio eſt, inde coepit: AMABAT, inquit, BACCHIDEM. Sic et in ſecundo *Vigilius*, an fortiores Graeci Trojanis, *fracti bello*, inquit, *fatiſque repulſi Ductores Danaum.* 40. BACCHIDEM AMABAT.] Ordo et ſenſus hic eſt, *Hanc Bacchidem tum amabat Pamphilus*, *ut cum maxume amabat*, *quum pater*, *uxorem ut ducat*, *orare occipit.* Et UT poſitum pro *quemadmodum.* Et *maxume* bis numero ſubauditur. Et CUMMAXIME, una pars orationis eſt: aut CUM MAXUME, pro nimis.

41. QUUM PATER.] QUUM, modo adverbium eſt temporis, pro *quando.* ORARE OCCIPIT.] Maxima neceſſitas eſt, orans pater. 42. ET HAEC, COMMUNIA OMNIUM.] Quid ſi injuſtum eſt, quod orabatur? oſtendit juſtum, et frequentatum, quod dicebat pater. 43. SENEM ESSE, DICERE.] Omnem cauſam adoleſcentis ſenex amputavit, pro ſuo ſenili commodo rogans: potuiſſet enim adoleſcens dicere, *Quam pro me curam geris*, *hanc pre-*

COMMENTARIUS.

4. 9. *id illi vitium maximum eſt.* Loquitur autem ſervus ad ſpectatores converſus, quaſi non audiente Philotio.

38. AD INGENIUM REDIS.] Ita Adelph. I. 1. 46.

39. ISTIC SUM.] H. e. Hanc operam tibi dico. Auſculto. Ita Prol. 30. Heaut. III. 1. 63.

40. UT CUM MAXUME.] De hac locutione vide ad Adelph. IV. 1. 2.

44. PRAE-

Praesidium velle se senectuti suae.
Ille primo se negare. sed postquam acrius
Pater instat, fecit animi ut incertus foret;
Pudorin', anne amori obsequeretur magis.
Tundendo, atque odio denique effecit senex:

DONATUS.

cor pro me deponas. SENEM ESSE, DICERE.] Illud posset agere amator contra utilitatem suam: sed non poterat filius contra utilitatem patris. Ergo ut cogeret pater, suam causam interponebat. 44. PRAESIDIUM VELLE SE SENECTUTI SUAE.] PRAESIDIUM SENECTUTIS, sobolem et successorem dicit. 45. ILLE PRIMO SE NEGARE.] Utrum deest *dicere*? an, NEGARE sc. *nuptias*? SED POSTQUAM ACRIUS PATER INSTAT.] Tria dicit, et ACRIUS, et PATER, et INSTAT. SED POSTQUAM ACRIUS PATER INSTAT.] POSTQUAM, inquit, PATER ACRIUS INSTAT, non compulsus est Pamphilus, sed tantum deliberavit. PATER INSTAT.] Major vis est quum PATER INSTAT, quam quum *rogat.* 47. PUDORIN', ANNE AMORI OBSEQUERETUR MAGIS.] Sic ostendit in utramque partem, ut amorem vincere debuisset: PUDORIN' ANNE AMORI.] 'Ανακόλουθον. non enim praeposito *utrum* intulit ANNE. PUDORIN', ANNE AMORI.] Latens excusationis ratio explicata est. PUDORI, Patris scilicet: AMORI, Meretricis, 48. TUNDENDO, ATQUE ODIO.] *Tundere*, est saepius idem repetere: translatio a fabrorum malleo. ODIO.] Assiduitate. Attendenda est difficultas uniuscujusque verbi. TUNDENDO, ATQUE ODIO DENIQUE EFFECIT.] DENIQUE temporis longitudinem significat. *Efficimus* vero, quod cum magno conatu et molimine facimus, vixque per nos finem ac-

COMMENTARIUS.

44. PRAESIDIUM VELLE SE SENECTUTI SUAE.] Ita Sallustius, Jug. 14. *Generis* praesidia *omnia extincta sunt.*

46. ANIMI INCERTUS.] Ita Phorm. IV. 1. 12. *Consilii incertum.*

47. PUDORIN', AN AMORI OBSEQUERETUR MAGIS.] Solent haec sibi invicem opponi in amantibus. And. I. 5. 26. Adelph. I. 1. 32. Ovidius, Metam. I. 618. pudor *est*, *qui suadeat illinc*;

Hinc dissuadet amor. *Victus* pudor *esset* amore

48. TUNDENDO, ATQUE ODIO.] H. e. Odiose instando, et quasi tundendo. Plautus, Poen. I. 3. 25. *pergin' aures* tundere? Suetonius, Vesp. 2. *Ea demum* extudit, *magis convicio, quam precibus, vel auctoritate.*

51. DO-

Despondit ei gnatam hujus vicini proxumi.
Usque illud visum est Pamphilo neutiquam grave,
Donec jam in ipsis nuptiis. postquam videt
Paratas; nec moram ullam, quin ducat, dari:
Ibi demum ita aegre tulit, ut ipsam Bacchidem,

DONATUS.

cipit. TUNDENDO, ATQUE ODIO DENIQUE EFFECIT SENEX.] Mire interposuit moras, ad postremum confessurus uxorem ductam. Primo, inquit, negavit: post, deliberavit: ad postremum, duxit. Non, inquit, ipse: sed effecit hoc senex. Ita mutatione personae totam voluntatem adolescentis absolvit. DENIQUE EFFECIT.] Oratorie tempus apposuit: nam hoc significat DENIQUE. ODIO.] Hoc est, instantia. 49. DESPONDIT EI GNATAM.] Vide, non hic dici, *Duxit uxorem Pamphilus:* sed totum ad patrem referri. 50. NEUTIQUAM.] Non nimis. 51. DONEC JAM IN IPSIS NUPTIIS.] Nota locutionem sensu magis, quam verbis manifestam. DONEC JAM IN IPSIS NUPTIIS.] Deest, *Positus constitutusve ita doluit, et aegre tulit.* Aut repetere debemus sic, IN IPSIS *inquam* NUPTIIS. DONEC JAM IN IPSIS NUPTIIS.] In mentione *nuptiarum* effervescit animus amatoris. 52. NEC MORAM ULLAM, QUIN DUCAT, DARI.] Ubi nec aliquam dieculam, vel dilationem videt ad nuptias. QUIN.] Quo minus. 53. IBI DEMUM.] Denique, postremo. Et mire additum est IBI: quia male pendebat, IN IPSIS NUPTIIS. Et sic est, quasi dixisset, IN IPSIS *inquam* NUPTIIS. DEMUM ITA AEGRE TULIT, UT IPSAM BACCHIDEM, SI ADESSET, CREDO, IBI EJUS COMMISERESCERET.] Hoc ὑπερβολικῶς. ut *Virgilius*, *Vel*

COMMENTARIUS.

51. DONEC JAM IN IPSIS NUPTIIS.] Ἔλλειψιν supplet Donatus. Ita Virgilius, Aen. II. 100. *donec Calchante ministro.* Dixit autem IN IPSIS NUPTIIS, pro, ipso nuptiarum die, seu, quum mora nulla daretur, quin duceret. Nepos, Milt. 7. *Quum jam in eo esset, ut oppido potiretur.*

POSTQUAM VIDET.] Nota POSTQUAM praesenti junctum. Sallustius, Catil. 57. *Catilina* postquam videt, *montibus atque copiis hostium sese clausum.*

53. UT IPSAM BACCHIDEM COMMISERESCERET.] Emphasis est in nomine *Bacchidis*; quia disciplina est meretricibus, *ne cujusquam misereat.* Supra, I. 1. 7. Pacuvius, Duloreste:

Si Priamus adesset, et ipse ejus commiseresceret.

Si adesset, credo, ibi ejus commiseresceret.
Ubicumque datum erat spatium solitudinis,
Ut colloqui mecum una posset: Parmeno,
Perii! quid ego egi? in quod me conjeci malum?
Non potero hoc ferre, Parmeno. perii miser!
Ph. At te Di, Deaeque perduint, cum istoc odio!
Laches.
Pa. Ut ad pauca redeam, uxorem deducit domum.

DONATUS.

Priamo miseranda manus. UT IPSAM BACCHIDEM.] Quae nunc accusatrix est. Et est argumentum ab animo. AEGRE TULIT.] Idem Virgilius, *quis talia fando, Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulyssei, Temperet a lacrymis?* 54. CREDO, IBI.] IBI *Tum.* 56. UT COLLOQUI MECUM UNA POSSET.] Παρέλκον tertium. Et argumentum a persona, quod ait, MECUM. PARMENO, PERII!] Argumentum a dictis: quod ait, PARMENO, PERII! PARMENO.] Moraliter, et antonomastice nomen repetit. Et significanter fecit, non addendo *Dicebat*, et in μιμητικὸν a διηγηματικῷ transeundo. Et mire interposuit nomen, ut affectum doloris ostenderet. Sic *Virgilius: Anna, fatebor enim.* 58. PARMENO.] Ἐν ἤθει repetit nomen.

59. AT TE DI, DEAEQUE PERDUINT.] Obtinuit et persuasit servus. nam jam meretrix seni irascitur, non Pamphilo. CUM ISTOC ODIO.] Cum instantia ac molestia.

60. UT AD PAUCA REDEAM.] Tanquam multa sint, quae de Pamphili amore dici possint. UT AD PAUCA REDEAM.] Praeceptum oratorium in longa narratione, pro veritatis inquisitione. reddit enim auditorem acriorem, quem spes finis recipit fatigatum. UXOREM DEDUCIT DO-

COMMENTARIUS.

55. SPATIUM SOLITUDINIS.] H. e. Facultas, habendi me solum. Ita infra, III. 3. 14.

57. PERII! QUID EGO EGI?] Ita Eun. II. 3. 86. Heaut. IV. 1. 18. Est autem μίμησις verborum Pamphili.

58. NON POTERO HOC FERRE.] Modestior longe Pamphilus alter, And. V. 3. 27.

59. AT.] Vide And. IV. 1. 43. et infra, III. 5. 19.

CUM ISTOC ODIO.] H. e. Cum tua odiosa et molesta instantia. De usu particulae CUM vide And. V. 4. 38.

60. UT AD PAUCA REDEAM.] Ita Phorm. IV. 3. 43.

Nocte illa prima virginem non attigit.
Quae consecuta est nox eam, nihilo magis.
Ph. Quid ais! cum virgine una adolescens cubuerit
Plus potus, illa se abstinere ut potuerit?
Non verisimile dicis: nec verum arbitror.

DONATUS.

MUM.] *Uxor* dicitur, vel ab *ungendis* postibus, et figenda lana: id est, quod quum puellae nuberent, maritorum postes *ungebant*, ibique lanam figebant. vel quod lotos maritos ipsae *ungebant*. cujus rei testis *Ennius*:

Exin Tarquinium bona foemina lavit et unxit.

61. NOCTE ILLA PRIMA.] Pronuntiandum acutius, ILLA PRIMA: quasi dicat, plena desiderii, plena cupiditatis. Similiter addidit, VIRGINEM. Et expresse, NON ATTIGIT NOCTE ILLA PRIMA. Quasi dicat, plena amoris et plena dulcedinis: ut mirum sit quod infertur, *Non tactam virginem.* Et hic argumentum est, quanta fecerit Pamphilus erga amicam suam. VIRGINEM NON ATTIGIT.] VIRGINEM ἔμφασις est: quamvis non amatam, VIRGINEM tamen. Et non dixit, *non amplexus est:* sed, *Ne attigit quidem.* 62. QUAE CONSECUTA EST NOX.] Eam primam noctem scilicet. NIHILO MAGIS.] Quasi in nihilo possit esse magis aut minus. Et NIHILO MAGIS, asseverationis est. 63. QUID AIS! CUM VIRGINE UNA.] Invenitur quasi interjectio UNA, id est, simul uno loco. CUM VIRGINE.] A persona. UNA.] A loco. ADOLESCENS.[A persona. CUBUERIT.] Ab habitu et occasione. CUM VIRGINE UNA ADOLESCENS CUBUERIT.] Argumenta in conjecturam necessario posita: quibus *Terentius* ex utraque parte disputans, τὸ ἀπίθανον purgat, ne quis illum stulte haec posuisse judicaret. Haec enim meretrix tarde credit argumentis, ne a Parmenone vincatur. Hinc est quod ait *Horatius.*
Vincere Caecilius gravitate, Terentius arte. 64. PLUS POTUS.] Ab impulsione, et ex accidentibus. 65. NON VE-

COMMENTARIUS.

63. CUM VIRGINE UNA ADOLESCENS CUBUERIT.] Ita Adelph. V. 3. 65.

64. PLUS POTUS.] Ita Heaut. II. 1. 8. Plautus, Rud. II. 7. 8.

Vel ego amare utramvis possim, si probe adpotus *siem.*

ILLA SESE ABSTINERE.] Ita infra III. 3. 51 Turpilius, Pedio:

Ut ille hac sese abstineret, *ego supersedeam nuptiis.*

Pa. Credo ita videri tibi: nam nemo ad te venit,
Nisi cupiens tui: ille invitus illam duxerat.
Ph. Quid deinde fit? *Pa.* Diebus sane pauculis
Post, Pamphilus me solum seducit foras;
Narratque, ut virgo ab se integra etiam tum siet:
Seque ante, quam eam uxorem duxisset domum,
Sperasse, eas tolerare posse nuptias:

DONATUS.

RISIMILE DICIS.] Αὔξησις perversa: prius est enim VERUM, deinde VERISIMILE. Sed ideo sic dicit, quia est saepe non VERISIMILE, VERUM tamen: ut, Decios pro alieno commodo mori voluisse. NON VERISIMILE DICIS.] Hoc jam plus est, tantum eum amasse Bacchidem, quantum non possit credi. 66. CREDO ITA VIDERI TIBI: NAM NEMO AD TE VENIT.] Magno compendio usus est, non ostendens cur hoc falsum sit, quod putet meretrix: sed cur hoc putet. Ita ex ejus persona totum refellitur, quod objicit. 67. ILLE INVITUS.] INVITUS dicendo: quasi admonet iterum iterumque. ut *Virgilius*, *Italiam non sponte sequor*. 68. QUID DEINDE FIT?] Interponitur persona ad exitum festinans: ut alibi, *Quam metui, quorsum evaderes*. DIEBUS SANE PAUCULIS POST.] Hic exitus est.

69. PAMPHILUS ME SOLUM SEDUCIT FORAS.] Ne testis quisquam et arbiter secretorum interveniat. ME SOLUM SEDUCIT FORAS.] Familiaris in servo jactantia, de dominorum familiaritate. simul quia decens est, ut per eum, quid gestum sit, spectatores sciant. 70. NARRATQUE, UT VIRGO AB SE INTEGRA ETIAM TUM SIET.] Hoc est illud quod supra dixerat, *Nocte illa prima virginem non attigit*.

71. SEQUE ANTE, QUAM EAM UXOREM DUXISSET DOMUM.] Bonus color purgationis: diceretur enim, Quare, si illam odio habebat, ducebat uxorem? 72. TOLERARE

COMMENTARIUS.

69. ME SOLUM SEDUCIT FORAS.] Haec propria *seducendi* notio. Naevius, Praecone: *Ego dedita opera te, pater*, solum foras seduxi. Plaut. Asin. II. 2. 95. *Nam me hodie senex* seduxit solum, *seorsum ab aedibus*. Vide Interpretes ad Phaed. III. 10. 11.

70. VIRGO ABS SE INTEGRA.] Ita Plautus, Curc. I. 1. 51.

Tam à me pudica, *quasi soror mea sit*.

Lucilius, XXIX. 67. Citat Nonius, dicens: SIGNATAM, integram virginem *vetustas voluit dicere*. Ita fere Cantic. IV. 12.

73. SED

Sed quam decrerim me non posse diutius
Habere, eam ludibrio haberi, Parmeno,
Quin integram itidem reddam, ut accepi ab suis,
Neque honestum mihi, neque utile ipsi virgini est.
Ph. Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili.
Pa. Hoc ego proferre, incommodum mihi esse arbitror:
Reddi patri autem, cui tu nihil dicas vitii,
Superbum est. Sed illam spero, ubi hoc cognoverit,
Non posse se mecum esse, abituram denique.

DONATUS.

POSSE.] TOLERARE, verbum est male patientis.

73. QUAM DECRERIM ME NON POSSE DIUTIUS HABERE.] Ἀποστροφὴ καὶ ἠθοποιΐα, ἀπὸ διηγήματος εἰς μιμητικήν. DECRERIM.] Statuerim et defixerim. 74. EAM LUDIBRIO HABERI.] Honesto verbo et pudoris pleno usus est: et nove pro *vitiari*. 75. QUIN.] Quo minus. INTEGRAM.] Id est, honestam. non enim dixit, Spoliatam virginem aut mulierem. UT ACCEPI A SUIS.] Vigilanter quidem INTEGRAM specificat: id est, talem, qualem accepi a suis. potuit enim vitiatam accepisse, ut saepe evenit. Ergo non abundat, UT ACCEPI A SUIS, sed habet significationem. 77. PIUM AC PUDICUM INGENIUM NARRAS PAMPHILI.] Erga meretricem PIUM, PUDICUM erga virginem. Cogitur PIUM dicere Pamphilum, quem perjurum putabat. PIUM ET PUDICUM INGENIUM NARRAS PAMPHILI.] An simul erga virginem et PIUM et PUDICUM? an PIUM erga meretricem, PUDICUM erga virginem? 78. HOC EGO PROFERRE.] Verba Pamphili sunt: non ut quidam putant, ad personam Parmenonis referentes. HOC EGO PROFERRE.] Amorem scilicet meretricis. 79. CUI NIHIL DICAS VITII.] Nunc VITII, culpae uxoriae. 81. ABI-

COMMENTARIUS.

73. SED QUAM DECRERIM.] Quatuor hos versus ita loquitur servus, ut μίμησιν habeant verborum Pamphili.

74. EAM LUDIBRIO HABERI.] Ita Plautus, Menaechm. V. 2. 32. *Ludibrio, pater, habeor.* Vide Comment. majorem.

79. CUI TU NIHIL DICAS VITII.] H. e. Quam nullius vitii insimules. Plautus, Asin. V. 2. 48. *faxo, ut scias,*
Quid pericli sit, dotatae uxori vitium dicere.

 82. I-

Ph. Quid interea? ibatne ad Bacchidem? *Pa.* Cotidie.
Sed, ut fit, postquam hunc alienum ab sese videt,
Maligna multo, et magis procax facta ilico est.
Ph. Non aedepol mirum. *Pa.* Atqui ea res multo maxime
Disjunxit illum ab illa: postquam et ipse se,
Et illam, et hanc, quae domi erat, cognovit satis,

DONATUS.

TURAM DENIQUE.] DENIQUE, moram significat, et postremam tarditatem. itaque postremo, vel sero abituram indicat. 82. QUID INTEREA?] Exsultantis est, et gestientis audire. INTEREA.] Inter eos dies. 83. POSTQUAM HUNC ALIENUM AB SESE VIDET.] Pro *Alienatum* dixit. ut in Phormione, *Quid? ego vobis, Geta, alienus sum?* Nam quomodo ALIENUM, si amabat, dixisset? POSTQUAM HUNC ALIENUM.] Oratorie, non jam Bacchidem excusat, quam a verisimili causa vult inducere, quod ipsa sit in Pamphilum durior. ALIENUM AB SESE VIDET.] Id est, maritum: nam hoc nomen a meretricibus ALIENUM est.

84. MALIGNA MULTO.] MALIGNA, difficilis ac superba. *Malignus* est, qui difficultatem sui ostendit. PROCAX.] Dispoliatrix et petax. *Procare* enim, est petere. *Virgil. procacibus austris.* id est, impudentibus. nam qui multum petit, impudens est et PROCAX. Unde et *Proci* dicti sunt, qui filias alienas in matrimonium petierunt.

85. NON AEDEPOL MIRUM.] Obtinuit quod volebat Parmeno. nam credidit Philotis injuriam factam Pamphilo.

ATQUE EA RES MULTO MAXIME.] Opportune concitatius Pamphilum defendit Parmeno, postquam Philotis inducta est, ut fateretur injuriam factam. ATQUE EA RES.] ATQUI, immo. Legitur et ATQUE. 87. ET ILLAM.] Meretricem malam. ET HANC, QUAE DOMI ERAT.] Uxorem modestam. ET ILLAM, ET HANC, QUAE DOMI ERAT.] ILLAM, quae meretrix esset: HANC, id est uxorem. COGNOVIT.] Diligentius et attentius consideravit. nam *Cognoscere*, est diligenter et attente considerare. COG-

COMMENTARIUS.

82. IBATNE AD BACCHIDEM?] Id *commeare ad mulierculam* dixit Heaut. III. 1. 35.

83. ALIENUM AB SESE.] Ita infra IV. 4. 36. Adelph. III. 2. 28.

88. AD

Ad exemplum ambarum mores earum exiſtimans.
Haec, ita uti liberali eſſe ingenio decet,
Pudens, modeſta: incommoda, atque injurias
Viri omnes ferre, et tegere contumelias.
Hic, animus partim uxoris miſericordia
Devinctus, partim victus hujus injuriis,

DONATUS.

NOVIT SATIS.] Bene SATIS, ex ipſius moribus, et ex meretricis. 88. AD EXEMPLUM.] Quaſi ad imaginem, et collationem, et ſpeciem comparationis. EXISTIMANS.] Intelligens. 89. HAEC, ITA UTI LIBERALI ESSE INGENIO DECET.] Qualitas comparativa. 90. PUDENS, MODESTA.] Haec contra vitia meretricia poſuit. PUDENS haec, illa PROCAX: MODESTA haec, illa MALIGNA. reliqua vero ſuperadduntur, ornamenta uxoris, matronaeque laudes. INCOMMODA, ATQUE INJURIAS.] Callide, laudata uxore non repetit vitia meretricis apud meretricem: et ſimul contentus de uxoris laudibus, vitia meretricis intelligit. INCOMMODA, ATQUE INJURIAS VIRI OMNES FERRE.] Figura ἔλλειψις. 91. TEGERE.] Hoc plus eſt, quam ferre. Et TEGERE, quod meretricem amaret. Et plus dixit TEGERE, quam celare. TEGERE enim ad hoc dixit, ut non ſolum cuiquam non ediceret, ſed et ne quis ſciret. 92. HIC, ANIMUS.] Oratorie dixit. non enim Pamphilum dixit: ſed *animum* Pamphili. HIC, ANIMUS.] HIC pro *Tum. Virgilius*, *Hic annis gravis, atque animi maturus Aletes.* UXORIS MISERICORDIA.] Ἀμφιβολία. UXORIS MISERICORDIA.] Recte, quia ex miſericordia amor naſcitur. Sic et in Phormione, *Miſeritum eſt. Virgo ipſa facie egregia. Virgilius*, *heu, quibus ille Jactatus fatis!* 93. DEVINCTUS, PARTIM VICTUS.] De proximo repetivit παρόμοιον, DEVINCTUS, VICTUS. PARTIM VICTUS HUJUSCE INJURIIS.] Qualitas relativa.

COMMENTARIUS.

88. AD EXEMPLUM AMBARUM MORES EARUM EXISTUMANS.] Locutio elegans, licet rarior. Senſus eſt: *Mores utriuſque ex comparatione mutua aeſtimans, et de utriſque ex hac comparatione judicans.*

91. TEGERE CONTUMELIAS.] Ita infra III. 3. 28.

92. HIC.] H. e. Tunc. Ita And. II. 3. 15. Phaed. I. 11. 5. hic *auritulus Clamorem ſubito totis tollit viribus.*

MISERICORDIA DEVINCTUS.] Ita And. III. 2. 29.

Paullatim elapsu' est Bacchidi: atque huc transtulit
Amorem, postquam par ingenium nactus est.
Interea in Imbro moritur cognatus senex
Horunc. ea ad hos redibat lege hereditas.
Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.

DONATUS.

94. PAULLATIM ELAPSUS.] Adeo est tardus amor Pamphili et magnus, ut etiam post injurias difficile discedat. ELAPSUS.] Animus, non Pamphilus. 95. POSTQUAM PAR INGENIUM NACTUS EST.] An sibi PAR? an absolute bonum? ut dicimus, *Sic par est facere te*. Ergo aut sibi PAR, aut uxori: id est, liberali foeminae. PAR INGENIUM NACTUS EST.] PAR INGENIUM, eandem voluntatem. *Sallustius, Quos eadem odisse, et eadem metuere in unum coëgit.* Idem alibi; *Nam idem velle, atque idem nolle, ea demum firma amicitia est.* 96. INTEREA IN IMBRO MORITUR COGNATUS SENEX.] Bene caussa abitionis Pamphili narratur. MORITUR COGNATUS SENEX.] Bene, quod ait SENEX: nam acerbum funus non conveniebat Fabulae. In Comoedia itaque apud *Terentium*, aut meretrix molesta, aut ex duabus una uxor moritur, aut senex. Ita ex hujusmodi mortibus, vel incommodum vitatur, vel lucrum insuper nascitur, ut non sit causa lugendi.

97. HORUM.] Maluit HORUM, quam *Dominorum*, dicere. AD HOS REDIBAT LEGE HEREDITAS.] Verbo juris usus est: ea enim legitima est hereditas, quae familiae debebatur. 98. EO AMANTEM.] Modo jam uxorem: non enim amicam. INVITUM PAMPHILUM EXTRUDIT PATER.] INVITUM recessisse vis verbi demonstrat. Nam proprie *Extrudere* dicitur, qui manibus expellit: sed hic translatione usus est, ut ostenderet, tantum importunitatis verbis senis fuisse, quantum impulsio manuum efficere potuisset. EXTRUDIT.] Verbum necessitatis, et aptum im-

COMMENTARIUS.

94. ELAPSUS BACCHIDI.] Alia metaphora usus Cicero, Fam. VI. 19. *Tanta est enim intimorum multitudo, ut ex his potius aliquis effluat, quam novo sit aditus.*

HUC TRANSTULIT.] H. e. In hanc, nimirum uxorem. Ita infra III. 1. 17. Heaut II. 4. 10.

96. IN IMBRO.] *Imbrus* est insula juxta Thraciam sita.

97. EA AD HOS REDIBAT LEGE HEREDITAS.] Ita And. IV. 5. 4.

98. INVITUM EXTRUDIT.] Explicat Donatus. Plautus, Merc.

II.

Relinquit cum matre hic uxorem, nam ſenex
Rus abdidit ſe. huc raro in urbem commeat.
Ph. Quid adhuc habent infirmitatis nuptiae?
Pa. Nunc audies. primo dies compluſculos
Bene conveniebat ſane inter eas. interim
Miris modis odiſſe coepit Soſtratam:

DONATUS.

portunitati. 99. RELINQUIT.] Inertia praeſentis temporis. Legitur et RELIQUIT. RELINQUIT CUM MATRE HIC UXOREM.] Praeparatio ad futurum errorem. 100. NAM SENEX RUS ABDIDIT SE.] NAM hic inceptiva particula eſt. ut, *Nam meus conſervos eſt homo haud magni pretii. Plautus* in Milite Glorioſo. RUS ABDIDIT SE.] Verbum reprehendentis ſenem: quod, SE ABDIDIT dixit. HUC RARO IN URBEM COMMEAT.] Huc bene dixit, ut oſtendat Parmenonem in urbe eſſe. Mira οἰκονομία. fac enim praeſentem, et nullus error in Fabula eſt. COMMEAT.] *Commeare* eſt abeſſe inde, ubi te eſſe oporteat. Ergo hoc dicto oſtendit, quam raro ad urbem veniat ſenex. quippe *Commeatus* eſt ex aliqua commoratione temporalis abſceſſus. 101. QUID ADHUC HABENT INFIRMITATIS NUPTIAE?] Bene uſque adhuc ſuſpenſa narratio eſt. Et in hac interrogatione quaſi ſubſtomachatur Philotis decepta, quod nihil videat infirmitatis in nuptiis, quod optaverat. QUID ADHUC HABENT?] Hoc triſtior meretrix dixit. 102. NUNC AUDIES.] Sic ait, quaſi jamdudum audire cupienti, vel quaſi ad moleſtam percontatricem. 103. BENE CONVENIEBAT SANE.] BENE, pro multum: et SANE, valide. quia qui ſanus, idem et validus. 104. INTERIM MIRIS MODIS ODISSE.] Huc uſque Parmenonem Poëta verba paſſus eſt dicere: caetera actibus ſervaturus. INTERIM MIRIS MODIS.] Mire ad finem Comoediae rerum explanatio reſervatur. namque ſi quaeras, fallitur Parmeno, quum non odio ſocrus, ſed pudore ſimultatem adverſus ſocrum Phi-

COMMENTARIUS.

II. 3. 22. *Jam hinc olim* invitum *domo* extruſit *ab ſeſe*.

100. RUS ABDIDIT SE.] Ita Plautus, Pſeud. IV. 7. 5. *Ex conſpectu heri ſui* ſe abdiderunt. Cicero, Fam. XIII. 29. Abdidit ſe *in intimam Macedoniam*.

103. BENE CONVENIEBAT SANE INTER EAS.] Ita Plautus, Trin. III. 1. 22. *Neſcio quid non ſatis* inter eos convenit.

Neque lites ullae inter eas, postulatio
Numquam. *Ph.* Quid igitur? *Pa.* Si quando ad eam accesserat
Confabulatum, fugere e conspectu ilico:
Videre nolle. denique, ubi non quit pati,
Simulat se a matre arcessi ad rem divinam. abiit.
Ubi ibi est dies complures, arcessi jubet.

DONATUS.

lumena simulaverit. INTERIM.] Modo repente: et est adverbium temporis. MIRIS MODIS.] Miris exemplis.

105. POSTULATIO.] Expostulatio, querela. sed proprie *Expostulatio* est apud illum ipsum, qui peccaverit: POSTULATIO, de illo apud alterum. 106. QUID IGITUR?] Recte dixit, si hoc non fuit, quid ergo? POSTULATIO, querela, et quasi justa interpositio querelarum. 107. FUGERE E CONSPECTU ILICO.] Bene E CONSPECTU: utpote, quae caveret gravida intelligi. Sed tamen subjungit, VIDERE NOLLE: ut ignorantia Parmenonis appareat, qui argumentum odiorum credidit, quod Philumena neque *videre* vellet, neque *videre*. FUGERE E CONSPECTU.] Ne videretur. 108. VIDERE NOLLE.] Ne videret. DENIQUE, UBI NON QUIT PATI.] PATI et *sustinere*, et *sustineri* intelligi potest hoc loco, utrum postquam non potuit sustinere socrum? an postquam illam socrus ferre non potuit, sic se celantem nurum? Potest etiam sic intelligi, Ubi non potuit argumenta odii sui ipsa nurus pati et continere, migravit ad socrum. NON QUIT PATI.] Tolerare aut tolerari: quia *Patior* commune est. nam *Patior te*, et *a te*, dicimus. 109. ABIIT.] Proprie ABIIT: quia non exspectavit ut mitteretur. 110. UBI ILLIC DIES EST COMPLURES.] Ἀρχαίως DIES, non *diebus* dixit. ARCESSI

COMMENTARIUS.

105. POSTULATIO.] H. e. Expostulatio, jurgium, querela. Plautus, Bacchid. III. 3. 45. *Acris* postulatio *haec est*. Idem. Mil. II. 6. 34. *Postulare* pro *expostulare* dixit.

107. FUGERE E CONSPECTU.] Phaedrus, I. 16. 6. de conspectu fugere *veloci impetu*.

108. NON PATI.] Subaudi, consuetudinem socrus. vel absolute dixit PATI, uti Heaut. IV. 5. 13. Et Virgilius, Ecl. X. 52.

Certum est, in silvis, inter spelaea ferarum
Malle pati.

109. AD REM DIVINAM.] Ita Eun. III. 3. 7.

113. AB-

Dixere causam tunc, nescio quam. iterum jubet.
Nemo remisit. postquam arcessunt saepius,
Aegram esse simulant mulierem. nostra ilico
It visere ad eam. admisit nemo. hoc ubi senex
Rescivit, heri ea causa rure huc advenit:
Patrem continuo convenit Philumenae.
Quid egerint inter se, nondum etiam scio:
Nisi sane curae est, quorsum eventurum hoc siet.

DONATUS.

JUBET.] Non addidit *Quae*, quia intelligitur. 111. DIXERE CAUSAM TUNC, NESCIO QUAM.] Ideo NESCIO QUAM, quia nullius momenti, ac falsam. 112. NEMO REMISIT.] Hic jam apertius odium videtur, ubi nec jam fingitur causa. POSTQUAM ARCESSUNT.] Subauditur *Nostri*, id est, missi a socru. POSTQUAM ARCESSUNT.] Id est, missi a nobis scilicet. Et mira varietas. 114. IT VISERE.] Ut, *populare Penates Venimus*. IT VISERE AD EAM.] VISERE, officii est: *Videre*, quaerentis aliquem. ADMISIT NEMO.] Injuriosa etiam ipsa pronuntiatio est. HOC UBI SENEX RESCIVIT.] *Scimus* quae ad nos deferuntur: *Rescimus* celata. 115. HERI EA CAUSA.] Bene EA CAUSA: quippe qui se ruri abdidisset. 117. NONDUM ETIAM SCIO.] Παρέλκον tertium: et deest *scire*. Et est σύλληψις, *Scio*, *scire*, cum ἀναβάσει. NONDUM ETIAM.] Recte servavit reliquis partibus Fabulae pendulum et attentum spectatorem. 118. NISI SANE CURAE EST, QUORSUM EVENTURUM HOC SIET.] Bene: quia curiosus est Parmeno, et idem garrulus. nam per totam Fabulam talis inducitur.

COMMENTARIUS.

113. AEGRAM ESSE.] Nimirum morbo corporis. Ita infra, III. 2. 6. Nepos, Milt. 7. Aeger *erat vulneribus*. Ovidius, Pont. I. 3. 90.

Nec juvet admota perditus aeger *ope*.

Errat igitur Donatus ad And. I. 2. 22.

114. VISERE AD EAM.] Ita infra, II. 1. 40. III. 2. 4. et 6. Plautus, Bacchid. III. 5. 4. *visam huc ad eum*.

ADMISIT NEMO.] Lucilius XXX. 45.

Non datur; admittit nemo; *nec vivere ducunt*.

HOC UBI SENEX RESCIVIT.] Ita Plautus, Bacchid. II. 3. 124.

Hoc ubi senex resciverit.

119. HA-

Habes omnem rem. pergam, quo coepi hoc iter.
Ph. Et quidem ego: nam constitui cum quodam hospite,
Me esse illum conventuram. *Pa.* Di vortant bene,
Quod agas! *Ph.* Vale. *Pa.* Et tu bene vale, Philotium.

DONATUS.

QUORSUM EVENTURUM.] Ἔλλειψις. deest *scire*. 119. HABES OMNEM REM.] Quasi dicat, quam audire expetisti. PERGAM, QUO COEPI HOC ITER.] PERGAM HOC ITER: ut, *Tendere iter pennis*. QUO COEPI HOC ITER.] Ad portum scilicet. 120. NAM CONSTITUI CUM QUODAM HOSPITE.] Dicit causam, cur in reliqua Fabula non appareat persona hujus meretricis. CONSTITUI.] CONSTITUI proprie. nam de hujusmodi rebus dicitur convenire et *constituere*, de cujusmodi rebus apud extraneos meretrices agunt. 121. DI VORTANT BENE, QUOD AGAS!] Saepe enim res eveniunt aliter, quam volumus: et ideo *Vertumnus* colitur, qui praeest rebus *vertentibus*.

COMMENTARIUS.

119. HABES OMNEM REM.] H. e. Audivisti, intellexisti. Ita Lucilius XXIV. 65. Habes omnem rem: *timeo ne accuser*. Cicero, Fam. I. 9. Habes *de Vatinio*; *accipe de Crasso*.

PERGAM, QUO COEPI HOC ITER.] Ita Pacuvius, Medo: *Ire si resto*, pergit iter; *jam si ire conor, prohibet bitere*. Horatius, Serm. II. 6. 99. *Ambo propositum* peragunt iter. Vide Cl. Burm. ad Val. Flac. IV. 690. et Cort. ad Sallust. Jug. 79.

120. CONSTITUI.] Vide ad Heaut. IV. 4. 4. Titinnius apud Non. v. Toga: *Scorto rus* constituit.

121. DI VORTANT BENE.] Ita Phorm. III. 3. 19. Plautus, Curc. V. 2. 58. *Deos volo bene vertere istam rem vobis*.

ACTUS

ACTUS SECUNDI SCENA PRIMA.

Laches. Sostrata.

La. PRô Deûm atque hominum fidem! quod hoc genus est? quae haec est conjuratio?
Utin' omnes mulieres eadem aeque studeant, nolintque omnia?
Neque declinatam quidquam ab aliarum ingenio ullam reperias?

DONATUS.

PRô Deum atque hominum fidem!] *In hac Scena accusatio socrus est: quae se conjecturaliter defendit, dicens nihil a se factum in perniciem nurus.* 1. Prô Deûm atque hominum fidem!] Ἐμπαθῶς ab exclamatione coepta scena est. Senex enim est difficilis et iratus. Quod hoc genus est? quae haec est conjuratio?] Conatur *Terentius* adversus famam socrum bonam reperire, et incipit a generali exclamatione, quo vehementior sit ejus accusatio: paulatimque ad speciale crimen descendit. Quod hoc genus.] Accusatio a persona: cui accidit ex sexu, quod socrus est. Conjuratio.] *Consensio*, bonae rei est: Conjuratio, malae. Et inde *conjuratio Catilinae* dicta est. Quae haec conjuratio?] Accusatio a re.

2. Ut omnes mulieres eadem aeque studeant.] Bono argumento utitur. Laesisti nurum, quia socrus es: et nulla socrus diligit nurum. Ut omnes mulieres.] Accusatio a causa eadem. Studeant.] Majoris operis est *studere*, quam *velle*. 3. Neque declinatam quid-

COMMENTARIUS.

1. Proh Deum atque hominum fidem!] Ita And. I. 5. 2. et 21. Heaut. I. 1. 9. Plautus passim.

Quod hoc genus est? quae haec est conjuratio?] Videtur dictum per ἓν διὰ δυοῖν, pro, *Quod hoc est genus conjurationis?* Plautus, Rud. V. 3. 15. *Quae haec est factio?*

2. Aeque studeant.] Ita Eun. Prol. 1. et 28. Plautus, Mil. V. 1. 40. *Hae res studeant.* Phaedrus, I. 27. 2.

Qui humiles nati dici locupletes student.

3. Declinatam quidquam ab aliarum ingenio.] Ἀπὸ τῆς ἀλ-

Itaque adeo uno animo omnes ſocrus oderunt nurus.
Viris eſſe advorſas, aeque ſtudium eſt: ſimilis pertinacia eſt.
In eodemque omnes mihi videntur ludo doctae ad malitiam.

DONATUS.

QUAM.] Id eſt, flexam vel inflexam, ab eo, quod *declinaverit*: ne parum ſit, *diverſam* vel *diſſimilem* dixiſſe. ut eſt illud, *Illum tumultum inflexit.* 4. ITAQUE ADEO UNO ANIMO.] Neſcias an ex ſententia hac, vel adeo ex hac ſcena nomen Fabulae ſit inventum. ITAQUE ADEO.] Neceſſaria ſententiae ἀμφιβολία, ad deſcribendam utramque perſonam. 5. VIRIS ESSE ADVORSAS.] Aliud argumentum: Laeſiſti nurum, ut mihi adverſareris. nam mulier es, et mulieres omnes adverſantur viris. AEQUE STUDIUM EST.] STUDIUM, eſt voluntas hominis attentior atque impenſior. SIMILIS PERTINACIA EST.] Αὔξησις. nam STUDIUM et bonum eſt: PERTINACIA vero numquam non mala. 6. IN EODEMQUE OMNES MIHI VIDENTUR LUDO DOCTAE AD MALITIAM.] Tria in accuſatione poſuit, ex quibus duo ſunt communia, unum ipſius. quod mulier eſt, et quod ſocrus, communia: quod ipſa ſpecialiter magiſtra eſt ad malitiam Soſtrata. Ex his colligit inju-

COMMENTARIUS.

ἄλλων φύσεως ἐκκλίνουσαν. Eadem ſententia dixit Menander:

Γυνὴ γυναικὸς πώποτ' ὐδὲν διαφέρει.
Nihil unquam differt mulier a muliere.

Ita Cicero, Off. I. 40. A delictis, *quae parva videntur, eſt diligentius* declinandum.

4. OMNES SOCRUS ODERUNT NURUS.] Quamvis poſſit eſſe embigue dictum, ex mente tamen Lachetis, nurum diligentis, OMNES SOCRUS nominandi caſu valet πᾶσαι ἑκυραί.

5. VIRIS ESSE ADVORSAS.] Ita And. I. 1. 37. Heaut. V. 3. 5. Plautus, Caſ. II, 3. 35. *Sed quid ais? jamne domuiſti animum, potius ut quod vir velit Fieri, id facias, quam* adverſere *contra?*

AEQUE STUDIUM EST; SIMILIS PERTINACIA EST.] Utrumque vitium junxit et Cicero, Tuſc. I. 12. *Non* pertinacia, *aut* ſtudio *vincendi.*

6. LUDO.] Proprie *Ludus* dicebatur Schola gladiatorum, in qua tirones ludicro certamine exercebantur et praeparabantur ad ludos publicos. Horatius, Epiſt. I. 1. 2. *Donatum jam rude quaeris, Maecenas, iterum antiquo me includere* ludo.

In-

Ei ludo, si ullus est, magistram hanc esse satis certo scio.

So. Me miseram! quae nunc, quamobrem accuser, nescio. *La.* Hem!

Tu nescis? *So.* Non, ita me Di bene ament! mi Laches:

Itaque una inter nos agere aetatem liceat. *La.* Di mala prohibeant!

DONATUS.

riam passam nurum, per conjecturam. 7. EI LUDO, SI ULLUS EST, MAGISTRAM.] Magna amplificatio criminis. dubitat an sit *ludus malitiae:* et *magistram* non dubitat Sostratam, sed, CERTO SCIO, inquit. 8. ME MISERAM!] Et haec ἐμπαθῶς coepit, sed ad misericordiam spectat defendentis oratio. QUAE NUNC, QUAMOBREM ACCUSER, NESCIO.] Oratorie pro se loquitur mulier. siquidem majoris innocentiae est nescire crimen, quam defendere. Et his verbis ostenditur, sine noxa esse etiam Philumenam: non solum hanc, quae loquitur, Sostratam. 9. NON, ITA ME DI BENE AMENT! MI LACHES.] Modo MI LACHES non est blandientis, sed ejus qui periclitetur innoxius. NON, ITA ME DI BENE AMENT!] Ἄτεχνος πίστις per jusjurandum. NON, ITA ME DI BENE AMENT!] Animadvertendum, veteres non minus εὐφημισμὸν in verbis, quam κακέμφατον neglexisse: velut hic, ITA ME DI BENE AMENT! 10. ITAQUE.] Modo duae partes sunt

COMMENTARIUS.

Inde vox translata ad omnem scholam; uti h. l. et Phorm. I. 2. 36

7. MAGISTRAM.] Eleganter Quinctilianus, Instit. VI. 3. referens verba Ciceronis in Pletorium, Fonteji accusatorem, *Cujus matrem dixit, dum vixisset,* ludum, *postquam mortua esset, magistros habuisse.* Cujus aenigmatis acumen in eo consistit: *Ludum habere* dicebantur lanistae et scholarum magistri. Quorum autem bona sub hasta vendebantur, quod solvendo non essent, *magistros accipere* dicti, nempe auctionum, quibus praeerant. Quoniam igitur ad hanc feminam vivam aliae mulieres convenisse dicebantur, uti pueri conveniunt ad ludi magistrum, dixit Cicero, eam *habuisse ludum.* Quia vero post mortem ejus bona erant divendita, ergo post mortem dicitur *habuisse magistros.* Vide Burm. ad loc. cit.

10. ITAQUE.] H. e. Et ita. infra IV. 2. 3.

DI MALA PROHIBEANT.] Formula deprecandi malum. Ita And. III.

So. Meque abs te immerito esse accusatam, postmodum rescisces. *La.* Scio.
Te immerito? an quidquam pro istis factis dignum te dici potest?
Quae me, et te, et familiam dedecoras: filio luctum paras.
Tum autem, ex amicis inimici ut sint nobis adfines, facis:
Qui illum decrerunt dignum, suos cui liberos committerent.

DONATUS.

orationis. DI MALA PROHIBEANT!] Seniliter odit uxorem, cujus amor optabilis fuit in adolescentia. DI MALA PROHIBEANT!] Ut una inter nos agamus aetatem.

11. POSTMODUM RESCISCES.] Haec figura ab oratoribus ἐπάγγελμα nominatur: in qua aliquid promittimus judicibus nos probaturos, quum metuimus, ne quid illis temere persuasum sit. POSTMODUM RESCISCES.] Fiducia innocentiae. *Resciscere* est, quum quod de industria celatur, vix argumentorum vi agnoscitur. 12. AN QUIDQUAM PRO ISTIS FACTIS.] Amare; παρὰ προσδοκίαν.

13. QUAE ME, ET TE, ET FAMILIAM.] Jam sic accusat, quasi probaverit crimen. Et est amplificatio. QUAE ME, ET TE, ET FAMILIAM.] Haec exaggeratio est, quae δεινότης appellatur: quum ex uno maleficio multa fiunt ab oratoribus crimina. DEDECORAS.] *Dedecoratur*, quod honestum est: *Turpatur*, quod honestum est corporale.

15. DIGNUM, SUOS CUI LIBEROS COMMITTERENT.]

COMMENTARIUS.

III. 3. 36. Adelph. II. 4. 11. Deprecatur autem Laches alterius mortem, idemque cum Sostrata optat. Donatus non cepit.

13. FAMILIAM DEDECORAS.] Ita Plautus, Bacchid. III. 3. 95.

Qui dedecorat *te, me, amicos atque alios flagitiis suis.*

FILIO LUCTUM PARAS.] Ita Phaedrus, I. 28. 6.

Ne tantum miserae luctum importaret *sibi.*

Et II. 4. 6. pernicies, *ait*, *Tibi*, paratur.
Vide Donatum ad And. IV. 1. 32. et IV. 2. 7.

15. LIBEROS.] Intelligit filiam unicam. Ita Heaut. I. 1. 99. et Plautus, Aul. IV. 10. 5. Servius ad Cic. Fam. IV. 5. *Licitum est tibi, credo, pro tua dignitate ex hac juventute generum deligere, cujus fidei* liberos *tuos te tuto committere putares.* Virgilius, Aen. X. 532.

Gna-

Tu sola exorere, quae perturbes haec, tua impudentia.

So. Egone? *La.* Tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem, non hominem putas.

An, quia ruri crebro esse soleo, nescire arbitramini,

Quo quisque pacto hic vitam vestrorum exigat?

DONATUS.

Multum sonanter, et accusatorio strepitu, nec masculinum genus, nec foemininum posuit: nec unam, sed LIBEROS. Sic *Cicero*, *En cui tuos liberos committas:* quum de uno ageret. Et, *Habemus enim liberos:* de puella. DIGNUM.] Sic dixit DIGNUM, ut honoris genus sit, accipere uxorem meruisse. SUOS CUI LIBEROS COMMITTERENT.] Nota LIBEROS in significatione etiam unius filiae.

16. TU SOLA EXORERE.] Emergis, reperiris. Verbum hoc impudentiam notat. *Cicero*, *Exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus.* EXORERE.] Existis. *Exoriri* dicitur, qui non exspectatus invadit in aliquem. 17. TU, INQUAM, MULIER, QUAE ME OMNINO LAPIDEM, NON HOMINEM PUTAS.] TU, MULIER, ἔμφασιν malitiae habet. Et omnino expressio consuetudinis est ad indignationem. Et *lapis* numquam utilis, nisi ad telum, quem magis ad injuriam delegit, nam *saxum* melius, quam *lapis*. Ut *Virgilius: Saxaque subvectare humeris.* TU, INQUAM, MULIER.] Sic *Euripides:* Πολλὰς ἂν εὕροις μηχανάς· γυνὴ γὰρ εἶ. Et *Virgilius: varium et mutabile semper Foemina.* LAPIDEM, HAUD HOMINEM.] Sufficeret, LAPIDEM PUTAS: sed de stomacho, HAUD HOMINEM, additum est. *Plautus*, *Herus meus, elephanti corio circumtectus est, non suo.* HAUD HOMINEM PUTAS.] Ἐν ἤθει. Sic *Apollodorus :* Σὺ μὲ παντάπασιν * eHCAY λίθον.

18. AN, QUIA RURI ESSE CREBRO SOLEO.] Memor sui est, quia dixerat Parmeno, *Rus abdidit se.* 19. QUO QUISQUE PACTO HIC VITAM VESTRORUM.] VESTRORUM,

COMMENTARIUS.

Gnatis *parce tuis.* Unde Cajus de Verb. Signif. L. 148. *Non est sine liberis, cui vel unus filius, unave filia est.*

17. LAPIDEM.] H. e Stupidum et bardum. Infra IV. 1. 9. Heaut. IV. 7. 3. et V. 1. 44. Plautus, Merc. III. 4. 46. *egomet credidi, Homini docto rem mandare; is* lapidi *mando maximo.*

19. VITAM EXIGAT.] Ita infra III. 5. 40. Heaut. II. 3. 39. Lucilius

Multo melius hic quae fiunt, quam illic, ubi ſum aſſidue, ſcio.
Ideo, quia, ut vos mihi domi eritis, proinde ego ero fama foris.
Jampridem equidem audivi, cepiſſe odium tui Philumenam;
Minimeque adeo mirum: et, ni id feciſſet, magis mirum foret.
Sed non credidi adeo, ut etiam totam hanc odiſſet domum.
Quod ſi ſciſſem, illa hic maneret potius, tu hinc iſſes foras.
Ad vide, quam immerito aegritudo haec oritur mihi abs te, Soſtrata:

D O N A T U S.

pro *veſtrûm.* ſic veteres. 20. MULTO MELIUS HIC QUAE FIUNT.] Ὑπερβολῇ uſus eſt. ut in Adelphis, *An non prius totis ſex menſibus olfeciſſem?* 21. IDEO, QUIA, UT VOS MIHI DOMI ERITIS.] Mire confirmat, unde ſciat: ne ſuſpicioſe crimen objicere videretur. Et bene MIHI: quia commoditas familiae ad hunc redundatura eſt.

22. PRIDEM EQUIDEM AUDIVI CEPISSE ODIUM TUI PHILUMENAM.] Primo objurgatio eſt Soſtratae, cur non amet nurum. Secundo, cur non ametur a nuru. Tertio, cur uſque adeo puella nupta deſerat domum.

23. MINIMEQUE ADEO MIRUM.] Satis amare; pro merito dicit odium, contra meritum amoremque: ſimul excuſat nurum, quae oderit talem ſocrum: et ſimul praevenit, *Quid ſi non laeſa eſt, ſed odio me habet?* 24. SED NON CREDIDI ADEO.] Deeſt, *Oſuram fuiſſe.* 26. AT VIDE, QUAM IMMERITO AEGRITUDO HAEC ORITUR MIHI ABS TE, SOSTRATA.] Ἠθικῶς poſt acrem invectionem, ſe

C O M M E N T A R I U S.

cilius apud Non. V. *Exigere: Quum cognoveris*, vitam *ſine cura* exigas.

21. PROINDE EGO ERO FAMA FORIS.] Ita Heaut. I. 1. 13. Dixit autem, ERO FAMA, uti infra IV. 3. 14. *Nos jam fabula ſumus.*

25. TU HINC ISSES FORAS.] Minatur formulam divortii, *Exi foras, mulier* Martialis, XI. 104. 1. *Uxor* vade foras, *aut moribus utere noſtris.* Juvenalis, Sat. VI. 145.

Collige ſarcinulas, dicet libertus, et exi.

27. CON-

Rus habitatum abii, concedens vobis, et rei serviens;
Sumtus vestros otiumque ut nostra res posset pati,
Meo labori haud parcens, praeter aequom atque aetatem meam.

DONATUS.

ipsum miseratur, ut invidiam durae inclamationis in ipsam convertat. Sic in Andria, *Age nunc: jam ego pol hodie, si vivo, tibi Ostendam, herum quid sit pericli fallere.* Et continuo, *Chreme, Pietatem gnati! nonne te miseret mei? Tantum laborem capere ob talem filium?* QUAM IMMERITO AEGRITUDO HAEC ORITUR MIHI ABS TE, SOSTRATA.] Postquam de injuria dixit, de persona ejus cujus fama est, id est, * cum. AEGRITUDO HAEC ORITUR.] ORITUR, et magnitudinem rei significat, et repentinum impetum. ut supra, *Tu sola exorere.* 27. RUS HABITATUM ABII.] Quia dixit, *Senex rus sese abdidit.* CONCEDENS VOBIS.] Ne diceretur, quod sit voluptatis causa. VOBIS, melius pluraliter, quam si diceret *Tibi.* CONCEDENS VOBIS, ET REI SERVIENS.] CONCEDENS VOBIS, id est, ut vos in urbe essetis. REI SERVIENS.] *Res servit* divitibus, quia abundant: *rei serviunt* pauperes, quia se coartant ad angustias rei. Ita ergo res pro qualitate sua et *servit*, et ei *rei servitur. Horatius. Imperat aut servit collecta pecunia cuique.* 28. SUMTUS VESTROS, OTIUMQUE.] SUMTUS VESTROS, idem quod alibi, *Otium, vitam urbanam.* Vel quod nihil acquiritis, ut in Adelphis, *Hanc ego clementem vitam urbanam, atque otium sequutus sum.* OTIUMQUE.] Hoc amare: quasi nihil agentibus. UT NOSTRA RES POSSET PATI.] Mediocris scilicet: ut comici patresfamilias. 29. PRAETER AEQUOM, ATQUE

COMMENTARIUS.

27. CONCEDENS VOBIS.] H. e. E conspectu vestro secedens. vobis locum dans. Plautus, Epid. V. 2. 16.

Num ab domo absum? num oculis concessi *tuis?*

REI SERVIENS.] H. e. Rem familiarem curans. Plautus, Truc. II. 3. 21. *Ut* rei servire *suave est!*

28. OTIUM.] Proprie. Justinus, II. 4. de Amazonibus: *Virgines in eundem ipsis morem, non* otio, *neque lanificio; sed armis, equis, venationibus exercebant.*

PATI.] H. e. Par esse sumtibus et otio. Horatius, Epist. I. 18. 28. *meae, contendere noli,*

Stultitiam patiuntur *opes: tibi parvula res est.*

Non te pro his curasse rebus, ne quid aegre esset mihi?

So. Non mea opera, neque pol culpa evenit. *La.* Immo maxume.

Sola hic fuisti: in te omnis haeret culpa sola, Sostrata.

DONATUS.

AETATEM MEAM.] PRAETER AEQUOM, quia vos estis domini: vel quia vos fruimini, quum ego doluerim. AETATEM.] Quia senex. *Virg.* *vires ultra, sortemque senectae.* 30. NON TE PRO HIS CURASSE REBUS.] Mirus sensus: PRO HIS, inquit, tot REBUS unam et facilem redderes: *Curares*, NE QUID AEGRE ESSET MIHI. Et TE sic pronuntiandum, quasi dicat, *Etsi alii non curarent*, *tu curare debuisti.* 31. NON MEA OPERA, NEQUE POL CULPA.] Vellet dicere, *Nurus culpa evenit:* sed melius dixit, NON MEA: ne accusando confirmaret, quod dixit senex, *Omnes socrus oderunt nurus.* NEQUE POL CULPA EVENIT.] Bene additum, NEQUE POL CULPA. Potuit enim fieri ut non fecerit ipsa injuriam; sed tamen permiserit fieri. mire tamen nec ipsa accusat nurum. NON MEA OPERA, NEQUE POL CULPA.] Videtur unum dixisse OPERA et CULPA: et tamen non est idem. OPERA enim est, si scientes laeserimus: CULPA, si nescientes. quorum alterum sceleris, alterum stultitiae est. 32. SOLA HIC FUISTI.] Ratio. et deest *enim:* ut sit, *Sola enim hic fuisti*, quod ad filium et maritum pertinet: nam non *sola*, cum qua nurus. SOLA HIC FUISTI.] SOLA, quantum pertinet ad regendam domum: caeterum et filius, et nurus erant: sed SOLA, id est, sine me. IN TE OMNIS HAERET CULPA.] Etsi in nuru culpa aliqua, in te omnis est tamen, Sostrata. SOLA, SOSTRATA.] Optime geminavit SOLA, more irascentium: nondum nomen posuit, et SOSTRATA ad-

COMMENTARIUS.

29. PRAETER AEQUUM ATQUE AETATEM TUAM.] Ita Heaut. I. 1. 7. Adelph. I. 1. 39.

30. NE QUID AEGRE ESSET MIHI?] Ita infra III. 5. 69. Plautus, Menaechm. IV. 2. 62. *Quid tibi aegre est?*

32. IN TE OMNIS HAERET CULPA.] Ita Cicero pro M. Coel. cap. 6. *Nec Catilinae familiaritatis* crimen haereat.

33. Vos

Quae hic erant, curares: quum ego vos solvi curis caeteris.
Cum puella anum suscepisse inimicitias, non pudet?
Illius dices culpa factum. *So.* Haud equidem dico, mi Laches.
La. Gaudeo, ita me Di ament! gnati causa. nam de te quidem

DONATUS.

ditum ad amaritudinem inclamantis. 33. QUUM EGO VOS SOLVI CURIS CAETERIS.] Vos, pro TE: ut, *desiste manum committere Teucris.* QUUM EGO VOS SOLVI.] Nova figura, SOLVI VOS. 34. CUM PUELLA ANUM SUSCEPISSE INIMICITIAS.] Hoc dicit, tanquam concesserit etiam nurum iniquam esse. CUM PUELLA.] *Puellam* blande dixit: ita hanc cum amaritudine, ANUM. 35. ILLIUS DICES CULPA FACTUM.] Praevenit defensionem: et eam sic pronuntiavit ut crimen. HAUD EQUIDEM DICO, MI LACHES.] MI LACHES modo dixit, quasi gravissimum accusatorem arguens, et quasi defatigata et delassata ejus inclamationibus. Non ergo blandientis est modo MI: sed invidiose rogitantis. 36. GAUDEO, ITA ME DI AMENT! GNATI CAUSA.] Quod similis filius non sit? an quod talem uxorem habeat, quam nec inimica accusare possit? Et GNATI CAUSA, dixit: quia talem uxorem habens, sua causa quid gaudeat, non habet. NAM DE TE QUIDEM, SATIS SCIO.] Id est, nihil detrimenti fit, si tu pecces. id est, nunquam, inquit, peccando pejor fieri potes: sed es ea-

COMMENTARIUS.

33. VOS SOLVI CURIS.] H. e. Liberavi. uti And. II. 2. 14. et 15. Ita Horatius, Epod. XVII. 45.

Et tu (*potes nam*) solve me dementia.

34. PUELLA.] Ita vocat juvenem, sed jam nuptam mulierem. Ita infra IV. 3. 13. Virgilius, Ecl. VI. 48.

Ah, virgo *infelix*, *quae te dementia cepit?*

De Pasiphaë, matre Phaedrae, Ariadnes et Androgei.

SUSCEPISSE INIMICITIAS.] Ita Cicero, pro A. Cluent. 67. *Novis inter propinquos* susceptis inimicitiis. Contra, Fam. VIII. 6. *Cavendum tibi erit*, *ne parum simpliciter et candide* posuisse inimicitias *videaris.* Et pro Cluent. 67. *Ceteri novis affinitatibus adducti veteres* inimicitias *saepe* deponunt.

36. DE TE QUIDEM, SATIS SCIO, PECCANDO DETRIMENTI NI-

Satis ſcio, peccando detrimenti nihil fieri poteſt.

So. Qui ſcis, an ea cauſa, mi vir, me odiſſe aſſimulaverit,

Ut cum matre plus una eſſet? *La.* Quid ais? non ſigni hoc ſat eſt,

Quod heri nemo voluit viſentem ad eam te intro admittere?

So. Enim laſſam oppido tum eſſe ajebant: eo ad eam non admiſſa ſum.

DONATUS.

dem quae ſemper es. Senſus eſt: Jam talis es, ut pejor fieri non poſſis. Sic *Cicero*, *Eſt idem Verres, qui fuit ſemper.* 37. PECCANDO DETRIMENTI.] Servas, inquit, numerum peccatorum, nec fit ullum copiae detrimentum. ſed quum plurimum delinquas, tantundem ſemper admittitur. PECCANDO DETRIMENTI.] Hic ſenſus obſcurus eſt: attamen hic, dum quantumcunque, inquit, ſceleris admiſeris, id eſt, quantumcunque peccaveris, nihil de tua exiſtimatione minuitur, nihil de pudore derogatur: eadem es quae fuiſti, quia pejor fieri non potes. PECCANDO DETRIMENTI.] Quidam hanc putant εἰρωνείαν: quaſi dicat, Certus ſum, quod ex nullo peccato tuo damnum pati poſſumus: ſed male. 38. QUI SCIS, AN EA CAUSA, MI VIR.] Defenſio a derivatione cauſae: in qua oſtenditur, non hanc eſſe, quam objicit cauſam ſenex, cur abierit nurus ad matrem ſuam. 39. UT CUM MATRE.] Deeſt *ſua.* UT CUM MATRE UNA PLUS ESSET?] Ἰδιωτικῶς dixit: id eſt, diu, ac majorem partem. 40. QUOD HERI NEMO VOLUIT.] Bene infirmavit defenſionem ſenex, dicendo, Si propter matrem abiit, cur tu excluſa es, quum venires? 41. ENIM LASSAM OPPIDO.] Infirmius

COMMENTARIUS.

NIHIL FIERI POTEST.] Forte huc reſpexit Cicero, ſcribens ad Herenn. IV. 10. *Ubi enim iſte vidiſſet ſcurram exhauſto rubore, qui ſe putaret nihil habere, quod de exiſtimatione perderet, ut omnia ſine famae detrimento facere poſſet.*

39. UT CUM MATRE UNA PLUS ESSET.] Ita And. I. 1. 36. Dixit autem PLUS pro *amplius.* Lucretius, VI. 420.

Altaque cur plerumque petit loca? plurimaque plus
Montibus in ſummis veſtigia cernimus ipſis?

41. ENIM.] Plautinum eſt, hanc particulam in ſententiae initio ponere. Ita et Phorm. V. 7. 90. LAS-

La. Tuos esse ego illi mores morbum magis, quam ullam aliam rem, arbitror.
Et merito adeo: nam vostrarum nulla est, quin gnatum velit
Ducere uxorem: et quae vobis placita est conditio, datur.

DONATUS.

defenditur socrus, ut error senis usque ad καταστροφὴν perseveret. ENIM LASSAM OPPIDO.] Pro, OPPIDO ENIM dixit. Supervacua ponitur interdum haec conjunctio, aut pro altera conjunctione. OPPIDO.] Valde. translatio a rusticis, qui interrogati, quemadmodum fruges provenissent? respondebant, OPPIDO, id est, quae sibi et *oppido* sufficere potuissent. EO.] Propterea, ideo. 42. TUOS ESSE ILLI MORES.] Acerbissime institit senex et accusationi uxoris, et defensioni nurus: siquidem hoc sensu dicat, nurum nec mendacii culpam incurrere, quae vere aegrotet ex moribus malae socrus. 43. NAM VOSTRARUM NULLA EST.] Pro *Vostrûm.* hoc enim venit ab eo quod est *Vostra.* QUIN GNATUM VELIT.] QUIN, quae non. 44. ET QUAE VOBIS PLACITA EST CONDITIO, DATUR.] Imago hic quaedam argumentationis, quae dicitur ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους: quod Latine dicitur, *Ab initio ad finem.* Et ut generaliter coepit invectionem, ita generaliter conclusit in socrus. Et est sensus, Eo improbius facitis, quod illas, quas elegeritis, odistis. 45. UBI DUXERE IMPULSU VOSTRO.] Bene verba eadem stomachose, et significanter repetivit, ut improbitas ex proximo appareat IMPULSU. UBI DUXERE IMPULSU.] Videtur, ut supra diximus, haec tota scena ad hoc interposita, ut Fabulae nomen hinc intelli-

COMMENTARIUS.

LASSAM OPPIDO TUM ESSE AJEBANT.] Eodem sensu LASSAM dicit, quo quis *laborare* morbo dicitur. sed et ad animum refertur. And. II. I. 4. De vocabulo OPPIDO ita Festus: *Ortum autem est hoc verbum è sermone inter se confabulantium, quantum quisque frugum faceret? utque multitudo significaretur, saepe respondebatur:* quantum vel oppido satis esset. *Hinc in consuetudinem venit, ut diceretur* oppido *pro valde multum.*

44. CONDITIO.] H. e. Matrimonium. uxor. Phorm. IV. I. 13. Suetonius, Galb. 5. *Remansit in coelibatu: neque sollicitari ulla conditione amplius potuit.*

Ubi duxere impulſu voſtro, voſtro impulſu eaſdem exigunt.

DONATUS.

geremus inventum. Et impudentiam ſocruum *impulſus* repetitio demonſtravit. IMPULSU VOSTRO.] Sic in Heautontimor. *Scortari crebro nolunt ; nolunt crebro convivarier.*

COMMENTARIUS.

45. EXIGUNT.] Id plenius dixit Plautus, Merc. IV. 6. 5.

Uxor viro ſi clam domo egreſſa eſt foras,
Viro fit cauſa, exigitur matrimonio.

ACTUS SECUNDI

SCENA SECUNDA.

PHIDIPPUS. LACHES. SOSTRATA.

Ph. ETSI ſcio ego, Philumena, meum jus eſſe, ut te cogam,
Quae ego imperem, facere: ego tamen patrio animo victus, faciam,

DONATUS.

ETSI SCIO EGO, PHILUMENA, MEUM JUS ESSE.] *In hac ſcena moralis allocutio Phidippi eſt ad filiam, mitiſſimi patris colorem oſtendens.* 1. ETSI SCIO.] Apparet et hic multa prius patri ſuo Philumenam locutam fuiſſe. Ergo haec reſponſio eſt, non principium. SCIO MEUM JUS ESSE, UT TE COGAM.] Hoc idem in Adelphis, *Non neceſſe habeo omnia Pro meo jure agere.* UT TE COGAM.] Etiam invitam ſcilicet. 2. PATRIO ANIMO VICTUS.] Bene VICTUS: quia non ratione facio. VICTUS eſt undecunque,

COMMENTARIUS.

1. ETSI.] Phidippus domo egreſſus adloquitur filiam, quae intus manet. Plautus, Rud. IV. 3. 102.

Quanquam iſtuc eſſe jus meum certo ſcio.

2. FACIAM, UT TIBI CONCEDAM.] Ita Heaut. Prol. 28. Cicero, Fam. III. 8. *Faciendum mihi putavi, ut tuis literis reſponderem.* Et paſſim alibi. Eſt autem πολυλογίας ſpecies; quam Belgae imitantur.

3. Li-

Ut tibi concedam: neque tuae libidini advorsabor.
La. Atque eccum Phidippum optume video! ex hoc jam scibo, quid siet.
Phidippe, etsi ego meis me omnibus scio esse adprime obsequentem,
Sed non adeo, ut mea facilitas corrumpat illorum animos.
Quod tu si idem faceres, magis in rem et nostram, et vostram id esset.
Nunc video in illarum potestate esse te. *Ph.* Heia vero!

DONATUS.

qui recedit a jure. 3. NEQUE TUAE LIBIDINI.] *Libido* est quaelibet voluntas temere suscepta. Et bene LIBIDINI: est enim non aequum, domo mariti abesse nuptam. Etsi enim pro voluntate posuit *Libidinem:* tamen subaccusavit hoc nomine. 4. OPTUME.] Opportune. EX HOC JAM SCIBO.] Legitur et HINC, locale adverbium. Et quasi comminatur uxori, modo se inventurum, ipsam peccasse, non nurum. QUID SIET.] Utrum, quid sit rei? an, quid fiet nurus? utrum innocens, an iniqua? Et videtur hoc Sostratae dicere: nam vicini sunt inter se proximi Laches et Phidippus. 5. PHIDIPPE, ETSI EGO MEIS.] Expostulatio Lachetis apud Phidippum, accusationem continens, tanquam causam injuriarum intendat. SCIO ME ESSE ADPRIME OBSEQUENTEM.] Principium a persona ejus, cum quo agitur, et sua: et an utile sit, nimis obsequi hominem suis. ADPRIME.] Vehementissime.
6. SED NON ADEO, UT MEA FACILITAS.] FACILITAS, indulgentia. SED NON ADEO, UT MEA FACILITAS.] Deest *Tamen.* Et est ἀνακόλουθον tertium. 8. NUNC VIDEO.]

COMMENTARIUS.

3. LIBIDINI.] H. e. Voluntati. Vide Cortium ad Sallust. Catil. 2. n. 1.

4. PHIDIPPUM OPTIME VIDEO.] Ita Plautus, Merc. II. 2. 57.
Sed optime gnatum meum video.

6. SED NON ADEO.] Notanda locutio, qua SED usurpatur post ETSI, notatque *tamen.* Ita et Cicero, Fam. IX. 16.

7. IN REM.] Supra I. 2. 27.

8. IN ILLARUM POTESTATE ESSE TE.] Plautus, Aul. III. 5. 60.

La. Adii te heri de filia: ut veni, itidem incertum amisti.
Haud ita decet, si perpetuam vis esse adfinitatem hanc,
Celare te iras. si quid est peccatum a nobis, profer:
Aut ea refellendo, aut purgando vobis corrigemus,
Te judice ipso. sin ea est causa retinendi apud vos,

DONATUS.

Jucunde temperat ejus culpam, quem accusat, quum dicat illum coactum a suis facere sibi injurias. HEIA VERO!] Modo adverbium corripientis. HEIA VERO!] *παρέλκον.* 9. ADII TE HERI DE FILIA.] Narratio. Et memoriter Poëta: quia dixit HERI, ea causa rure huc advenit, patrem continuo Philumenae convenit. ITIDEM INCERTUM AMISTI.] Pro AMISISTI. *συγκοπή.* Et ITIDEM, quid est? an id, Incertum amisisti, ut ad te incertus veni? Jungendum ergo UT VENI, ITIDEM. ut sit, *Ut veni, amisisti itidem incertum. Incertus*, inquit, *veni: incertus a te recessi.* 10. HAUD ITA DECET.] Non usque adeo decet. Et est confirmatio. HAUD ITA DECET.] Bene additum est ITA. etsi enim celandae irae: non usque adeo tamen, ut discordiam pariant. 12. AUT EA REFELLENDO, AUT PURGANDO.] *Refellit* qui negat: *Purgat* qui fatetur, et sic defendit. Ergo *Refellimus* per conjecturam: *Purgamus* per caeteros status. VOBIS CORRIGEMUS.] Plus dixit VOBIS, quam *Tibi.* 13. TE JUDICE IPSO.] *Virgilius: Pan Deus Arcadia mecum si judice certet.* Quid enim est TE IPSO, nisi scilicet reo culpae, et tibi ipsi ac tuis faventi? vel qui me speres vincere. SIN EA EST

COMMENTARIUS.

Quae indotata est, ea in potestate est *viri.*

Viri vero, qui in uxorum erant potestate, *γυναικοκρατούμενοι* dicti Graecis.

9. UT VENI, ITIDEM INCERTUM AMISTI.] Ita Phorm. II. 4. 19.

10. PERPETUAM ESSE ADFINITATEM.] Ita infra IV. 4. 101.

11. CELARE TE IRAS.] Contra dixit Plautus, Pseud. I. 5. 34. *Iram in promptu gerere.*

12. REFELLENDO.] H. e. Refutando. Phorm. I. 2. 82. et II. 3. 54. Cicero, pro Q. Ligar. 5. Refellere, *et coarguere nostrum mendacium.*

15. Cu-

Quia aegra est; te mihi injuriam facere arbitror, Phidippe,
Si metuis, satis ut meae domi curetur diligenter.
At, ita me Di ament! haud tibi hoc concedo, etsi illi pater es,
Ut tu illam salvam magis velis, quam ego. id adeo gnati causa,
Quem ego intellexi illam haud minus, quam se ipsum, magnificare.

DONATUS.

CAUSA RETINENDI APUD VOS.] Reprehensio. 14. ARBITROR, PHIDIPPE.] Bene addidit nomen, excitans audientem. 15. SATIS UT MEAE DOMI CURETUR DILIGENTER.] Ut, *ne non.* Et jungendum est, SATIS DILIGENTER. non enim, METUIS SATIS. 16. AT, ITA ME DI AMENT! HAUD.] Addidit jusjurandum; vix enim credibile est, tantundem amare socerum, quantum patrem. ETSI ILLI PATER ES.] *Sallustius* in primo libro, *Et liberis ejus avunculus erat.* ETSI ILLI PATER ES.] Compendium attulit *Virgilius: Heu fuge, nate Dea.* Hoc enim sentit, *Quanquam natus Dea sis, fuge tamen.* 17. ID ADEO GNATI CAUSA.] Honeste amori nurus rationem subjecit piam. Nam non continuo rectum est, nimis amari a socero nurum, nisi propter filium diligatur. Bene ergo GNATI CAUSA. incredibile est enim, patrem non patris pietate superari. 18. QUEM EGO INTELLEXI.] Et causam sui amoris ostendit, et mariti nullam erga conjugem culpam: quippe qui amet. Et a Parmenone dictum, *Eo amantem invitum Pamphilum extrudit pater.* QUEM EGO INTELLEXI ILLAM HAUD MINUS, QUAM SE IPSUM MAGNIFICARE.] Hic subtiliter oneratur culpa nurus: si quidem indigne in-

COMMENTARIUS.

15. CURETUR DILIGENTER.] Alio sensu Eun. III. 2. 51. Cicero, Fam. XVI. 5. *Ego omnem spem tui* diligenter curandi *in Curio habeo.*

16. HAUD TIBI HOC CONCEDO.] Imitatus Cicero, Fam X. 29. Nec his concedo, *quanquam sunt singulari in te benevolentia, ut te salvum malint, quam ego.*

18. MAGNIFICARE.] H. e. Magni facere. Plautus, Pseud. IV. 1. 34. *Te amo, et metuo, et* magnifico. Lucilius: Magnificare *hos, his bene velle, his vivere amicum.*

Neque adeo clam me eſt, quam eſſe eum graviter laturum credam,
Hoc ſi reſcierit. eo domum, ſtudeo haec, prius quam ille, ut redeat.
Ph. Laches, et diligentiam voſtram, et benignitatem
Novi: et quae dicis, omnia eſſe, ut dicis, animum induco.
Et te hoc mihi cupio credere: illam ad vos redire ſtudeo,

DONATUS.

juriam faciat ſocero et marito. 19. NEQUE ADEO CLAM ME EST, QUAM ESSE.] Ingenioſiſſime Poëta jam praeparat cauſam ſimulaturo ob hanc rem iracundiam Pamphilo. 20. HAEC, PRIUS QUAM ILLE, UT REDEAT.] Hic ſubtiliter etiam terrorem injecit iracundiae mariti. 21. LACHES, ET DILIGENTIAM VOSTRAM.] Principium ſimiliter a perſona eſt factum. LACHES, ET DILIGENTIAM VOSTRAM.] Remotivo ſtatu agit Phidippus pro perſona ſua. nam in filiam removet culpam, cur non redeat: et relativam ſimul tentat qualitatem. poteſt enim videri, eam injuria ſocrus ad hanc voluntatem eſſe compulſam. LACHES, ET DILIGENTIAM VOSTRAM.] Ab eo coepit, quo maxime motus eſt, et quod in primis purgandum ſibi fuit: ne ſuſpectam aut voluntatem, aut diligentiam habere videatur affinium. Et cum affectu quodam, et gemitu dixit, LACHES, quod ille ait, PHIDIPPE. Et bene a nomine coepit, ut conſentire illi videatur. Et DILIGENTIAM, quod ille ait; SIN METUIS, SATIS UT MEAE DOMI, etc. Et VOSTRAM melius, quam *Tuam:* quum ille dixerit de ſe tantum. Et BENIGNITATEM, quod ait, HAUD TIBI CONCEDO, ETSI ILLI PATER ES, UT TU ILLAM, etc. ET DILIGENTIAM VOSTRAM, ET BENIGNITATEM.] Απόδοσις ad utrumque. DILIGENTIAM: quia dixit, *Si metuis, ſatis ut meae domi curetur diligenter. Benignitatem: quia dixit, Haud tibi concedo, etſi illi pater es, ut tu illam ſalvam magis velis, quam ego.*

22. ET QUAE DICIS, OMNIA ESSE, UT DICIS.] Quod juravit: et quod dixit *gnati cauſa*, et quod addidit, Quod illam amet Pamphilus. 23. ET TE HOC MIHI CUPIO CRE-

COMMENTARIUS.

22. ANIMUM INDUCO.] Ita And. III. 3. 40.

23. TE HOC MIHI CUPIO CREDERE.] Ita Eun. V. 9. 39. Heaut. IV. 1. 11. Phorm. V. 3. 27. 26. SAN-

Si facere possim ullo modo. *La.* Quae res te facere id prohibet?
Eho! num quidnam accusat virum? *Ph.* Minime. nam postquam attendi
Magis, et vi coepi cogere, ut rediret, sancte adjurat,
Non posse apud vos Pamphilo se absente perdurare.
Aliud fortasse aliis vitii est: ego sum animo leni natus.

DONATUS.

DERE.] Melius, quam si et hic juraret. ET TE HOC MIHI CUPIO CREDERE.] Bene collegit ex vicissitudine, quod volebat. 24. SI FACERE POSSIM.] Hic est remotio. SI FACERE POSSIM ULLO MODO.] Et mollius dixit, quam si, *Nec facere possum*, dixisset. hoc enim vult intelligi, *Volo, et non possum facere.* 25. EHO! NUM QUIDNAM ACCUSAT VIRUM?] Gesticulatio quaedam, secretoria quaerentis. saepe enim de maritis puellae parentibus queri solent aliquid ejusmodi, quod solis ipsis committendum est. EHO! NUM QUIDNAM ACCUSAT VIRUM?] EHO, interjectio ponentis aurem propiorem. nam illa quaerit, quae solent de maritis puellae matribus quaeri. NAM POSTQUAM ATTENDI.] Institi. Et vide, num desit *animum:* ut sit, *Attendi animum.* Non enim plenum est, sed nudum. Adverti enim oculos, aut animum, subauditur. 26. SANCTE ADJURAT.] Τὸ AD, nunc auctivum est: significat enim *Valde.* 27. NON POSSE APUD VOS PAMPHILO SE ABSENTE PERDURARE.] Bene hic addidit Poëta verba: quum diceret, *Etsi scio ego, Philumena, meum jus esse, etc.* NON POSSE APUD VOS PAMPHILO SE ABSENTE PERDURARE.] Magnifice contra illud quod Laches dixit, aegre laturum Pamphilum. Et ita locutus est, quasi hoc Pamphilo gratius esse debeat. PERDURARE.] Proprie et muliebriter dixit. 28. ALIUD FORTASSE ALIIS VITII EST.] Sic dixit, ne diceret, *Sed coge, ut redeat:* et mollius dixit ALIIS,

COMMENTARIUS.

26. SANCTE ADJURAT.] Supra I. 1. 4.

27. NON POSSE APUD VOS PAMPHILO SE ABSENTE PERDURARE.] Ordo est: *Non posse se perdurare apud vos, absente Pamphilo.* Vide ad Adelph. IV. 2. 15.

28. ALIUD FORTASSE ALIIS VITII EST.] Ita Cicero ad Brut. 13. *Aliter alii cum suis vivunt: nihil ego possum in sororis meae liberis facere, quo possit expleri voluntas mea, aut officium.*

Non possum advorsari meis. *La.* Hem! Sostrata.
So. Heu me miseram!
La. Certumne est istuc? *Ph.* Nunc quidem, ut videtur. sed numquid vis?
Nam est, quod me transire ad forum jam oporteat.
La. Eo tecum una.

DONATUS.

quam si *tibi* dixisset. EGO SUM ANIMO LENI NATUS.] Hoc contra illud quod primum dictum est: *Etsi ego meis omnibus scio me esse apprime obsequentem: Sed non adeo, ut facilitas mea illorum corrumpat animos.* EGO SUM ANIMO LENI.] Qualitas venialis. ANIMO LENI NATUS.] Hoc est plenum. nam SUM ANIMO LENI, quum dicimus, ἐλλειπτικῶς profertur. 29. NON POSSUM.] Conclusio: HEM! SOSTRATA.] Quae dixisti, *Non mea opera, neque pol culpa evenit.* HEU ME MISERAM!] Ad se rediri totiens, quasi delassata, conqueritur. 30. CERTUMNE EST ISTUC?] Quod Philumena non redeat. NUMQUID VIS?] Discedentis verbum. 31. TRANSIRE.] Cito ire.

COMMENTARIUS.

30. NUMQUID VIS?] Formula discedentium. Eun. I. 2. III. Adelph. III. 3. 78. et passim alibi.

ACTUS SECUNDI

SCENA TERTIA.

SOSTRATA.

AEDEPOL nae nos sumus mulieres inique aeque omnes invisae viris,

DONATUS.

AEDEPOL NE NOS SUMUS MULIERES INIQUE AEQUE OMNES.] *In hac scena est allocutio, qua inducitur secum loquens anus: per quam orationem mores ejus, et animus mitis intelligi possit.* 1. AEDEPOL NE NOS MULIERES.] La-

COMMENTARIUS.

1. MULIERES INIQUE AEQUE OMNES INVISAE VIRIS.] Ita Creüsa, apud Euripidem, Ione, versu 398.

Τὰ γὰρ γυναικῶν δυσχερῆ πρὸς ἄρσενας,
Κἂν ταῖς κακαῖσιν αἱ 'γαθαὶ μεμιγμέναι,

Mi-

Propter paucas: quae omnes faciunt dignae ut videamur malo.
Nam, ita me Di ament! quod me accusat nunc vir, sum extra noxiam.
Sed non facile est expurgatu: ita animum induxerunt, socrus
Omnes esse iniquas. haud pol me quidem. nam numquam secus

DONATUS.

ches generaliter incusavit socrus; haec plurimas defendit. Causa accusationis iniquae, Non enim omnes sumus malae. INIQUE AEQUE.] Comicum παρόμοιον. Et vide sententiam, defensionem accusatarum socruum continentem: contra illud quod ait, ITAQUE UNO ANIMO OMNES SOCRUS ODERUNT NURUS. Officium enim boni Poëtae est, nullum genus hominum specialiter laedere. Sic *Virgilius*: *quod saepe malae legere novercae.* Id est, non omnes novercae, sed tantum malae. 3. NAM, ITA ME DI AMENT!] Bene jurat. nam sine jurejurando incredibile est, sit bona socrus. QUOD ME ACCUSAT.] Deest *in eo.* ut sit, *In eo quod accusat nunc vir, sum extra noxiam.* An QUOD, propter quod. 4. ITA ANIMUM INDUXERUNT.] *Inducere animum* est ita tenere, ut non amittant: id est, persuadere animo suo. SOCRUS OMNES ESSE INIQUAS.] Intelligitur, quibus INIQUAS, id est nuribus: quia SOCRUS nomen est ad aliquid dictum. HAUD POL ME QUIDEM.] *Esse iniquam*, subaudiendum est a superiore, ut sit POL, pro pleno jurejurando. HAUD POL ME QUIDEM.] Subaudiendum *Scio esse*, aut *Novi esse*, aut tale quid, secundum ἔλλειψιν, quae familiaris est his, qui secum loquun-

COMMENTARIUS.

Μισούμεθ'. οὕτω δυστυχεῖς πεφύκαμεν.
Conditio enim mulierum misera apud viros,
Nam bonae etiam inter malas mixtae
Odio habemur. Adeo miserae sumus.

3. SUM EXTRA NOXIAM.] Ita Heaut. II. 3. 57.

4. NON FACILE EST EXPURGATU.] Plautus, Capt. III. 4. 87.
Sed hoc primum me expurgare *tibi volo.*

SOCRUS OMNES ESSE INIQUAS.] Hinc explicatur dictum supra II. 1. 4.

5. NUMQUAM SECUS HABUI ILLAM.] Adelph. I. 1. 23. Sallustius, Catil. 11. *Sulla exercitum luxuriose* habuerat.

Habui illam, ac si ex me esset nata: nec, qui hoc mihi eveniat, scio.

Nisi pol filium multis modis jam exspecto, ut redeat domum.

DONATUS.

tur. 6. NEC, QUI HOC MIHI EVENIAT.] QUI, unde.

7. MULTIS MODIS.] Vehementer. JAM EXSPECTO, UT REDEAT DOMUM.] Quia nihil mirum in matre est, exspectare ut filius redeat: idcirco additum MULTIS MODIS.

COMMENTARIUS.

6. SI EX ME ESSET NATA.] Ita Heaut. V. 4. 3. Adelph. I. 1. 15. Plautus, Rud. II. 3. 79. *Accepit ad sese*, haud secus, quam si ex se simus natae.

7. MULTIS MODIS.] Heaut. II. 3. 79. Cicero, de Oratore, III. 58. ex vetere Poëta:

Multimodis *sum circumventus, morbo, exilio, atque inopia.*

ACTUS TERTII

SCENA PRIMA.

PAMPHILUS. PARMENO. MYRRHINA.

Pa. NEMINI ego plura acerba esse credo ex amore homini umquam oblata,

DONATUS.

NEMINI EGO PLURA ACERBA.] *Hic allocutio est per conquestionem. Et bene non se amatoribus modo, sed infelicibus amatoribus comparavit: et principium est a summa totius mali.* 1. NEMINI EGO PLURA ACERBA.] Ab eo loco conquestionis, in quo dicitur, quod nulli fere talia adversa contigerint. NEMINI EGO PLURA ACERBA.] Nimis cothurnati et tragici in hac scena dolores essent, non comici, nisi adderet, EX AMORE. NEMINI EGO PLURA ACERBA ESSE CREDO.] ACERBA dupliciter evenerunt Pamphilo, ex praeterito, de meretrice: ex praesenti, de uxore.

COMMENTARIUS.

1. OBLATA.] H. e. Evenisse. Dicitur igitur *Offerri* etiam de rebus malis. Ita infra III. 3. 10. et ibi Donat. et V. 1. 13.

2. VI-

Quam mihi. heu me infelicem! hanccine ego vitam parſi perdere?
Haccine cauſa ego eram tantopere cupidus redeundi domum?
Cui quanto fuerat praeſtabilius, ubivis gentium agere aetatem,
Quam huc redire? atque haec ita eſſe, miſerum me reſciſcere?
Nam nos omnes, quibus eſt alicunde aliquis objectus labos,

DONATUS.

2. Heu me infelicem!] Ab ipſa ſimplici exclamatione. Heu me infelicem!] Lachrymans hoc dicit. Hanccine ego vitam.] Ab eo quod ab adverſis ad adverſa delatus ſit. Parsi perdere?] *Parco*, conſervo, *parſi* facit: *Parco*, veniam do, *peperci*. Modo ergo *continui*, *abſtinui* ſignificat. 3. Cupidus redeundi domum?] Ab eo quod contra ſpem contigit malum. 4. Ubivis gentium agere aetatem.] A malorum ſuorum comparatione. Ubivis gentium agere aetatem.] Magna deteſtatio praeſentis loci, eligere quaſvis terras, vel quamvis gentem potius, quam eam, in qua eſt. *Virgilius: Tollite me, Teucri; quaſcunque abducite terras.* Et Gentium hic abundat. Et bene, Ubivis gentium agere aetatem: quia ſupra dixerat, *Hanccine ego vitam parſi perdere?* Nimis enim tragicum fieret, *Satius erat in mari perire.* 5. Atque haec ita esse, miserum me resciscere?] Quod ait, lachrymantis eſt. Resciscere, eſt vix reperire, quod de induſtriá fuerat celatum. 6. Nam nos omnes, quibus est alicunde.] Aut deeſt *apud*, ut ſit, *Apud nos omnes.* Aut *nos omnes*, pro, *nobis omnibus.* Nam nos omnes.] Ratio ſuperioris ſenſus. Et deeſt *apud*, aut *penes*,

COMMENTARIUS.

2. Vitam perdere.] Ita Plautus, Epid. IV. 2. 24. Vitam *tuam ego* interimam.

6. Nos omnes.] Donatus recte *genus locutionis abſolutum* vocat. Ita Plautus, Epid. II. 1. 1. Plerique homines, *quos cum nihil refert, pudet.* Vide Periz. ad Sanctii Minerv. IV. 11. et Cort. ad Salluſt. Jug. 30.

Objectus labos.] Non tantum res laetae *objici* dicuntur; ſed et triſtes. Vide Heaut. I. 2. 12. Eſt autem labos dolor, aerumna.

Omne quod eſt interea tempus, prius quam id reſcitum eſt, lucro eſt.

Par. At ſic citius, quî te expedias his aerumnis, reperias.

Si non rediſſes, hae irae factae eſſent multo ampliores:

DONATUS.

aut quid tale. NAM NOS OMNES, QUIBUS EST.] Conſtat hanc σύλληψιν eſſe. retulit enim LUCRO EST, non ad NOS OMNES, ſed ad QUIBUS EST ALICUNDE: ut ſit ordo, *Nam quibus eſt alicunde aliquis objectus labos, lucro eſt tempus.* hoc eſt, nos omnes. NAM NOS OMNES, QUIBUS EST.] Hac figura uſus eſt etiam *Tullius* pro Murena, *Praetor quoque ne ſe pulchrum, ac beatum putaret, ei quoque carmen compoſitum eſt.* Nam ille dativum caſum ſubjecit, cum praepoſuiſſet nominativum. Et totum Apollodori eſt, qui ſic ait * ΟΙΓΑΡ ΑCΙCΟΥΝΙΕC ΤΟΝ χρω CΝΟΦ ΔιeΝΤΙΚΗΚΟΤΗC. * QUIBUS EST ALICUNDE.] Hoc genus locutionis abſolutum dicitur. Tale eſt apud *Virgilium*: *Craſtina lux, mea ſi non irrita dicta putaris, Ingentes Rutulae ſpectabis caedis acervos.* 7. RESCITUM EST.] Σχῆμα ἀκαταNON. * 8. AT SIC.] Sed ſic. AT SIC CITIUS, QUI TE EXPEDIAS HIS AERUMNIS, REPERIAS.] At hoc modo, quod veniſti, et diſcordias eſſe celerius reperire poteris: et quo modo his aerumnis te abſolvas. Et bene EXPEDIAS AERUMNIS. aut enim ſolvunt nos curae abeuntes, aut impediunt et ligant advenientes. Ut, *Solvite corde metum, Teucri, ſecludite curas.* AT SIC CITIUS, QUI.] Sententia contraria. nam ſupra ſic collegit, Si ignorare mala ſua unicuique bonum eſt: ſequitur ut malum ſit, ea cito cognoviſſe. Hic per contrarium: Si in adverſis ſuis ſuccurrere unicuique quamprimum bonum eſt: ſequitur, ut cito ea cognoviſſe, ſit quam optimum.

COMMENTARIUS.

Heaut. I. 1. 30. Ita Graecis πόνος et πονεῖν.

7. LUCRO EST.] Ita Phorm. II. 1. 16. Plautus, Merc. III. 2. 10. *Id jam* lucro eſt, *quod vivis.*

8. TE EXPEDIAS AERUMNIS.] Vide ad And. III. 5. 11. et mox verſu 11.

9. IRAE AMPLIORES.] H. e. Graviores. vehementiores. Ita infra verſu 50. *morbus gravior.* Florus, IV. 1. 4. *Amplius neſas.*

11. I-

Sed nunc adventum tuum ambas, Pamphile, ſcio reverituras.
Rem cognoſces: iram expedies: rurſum in gratiam reſtitues.
Levia ſunt haec, quae tu pergravia eſſe in animum induxti tuum.
Pa. Quid conſolare me? an quiſquam uſquam gentium eſt aeque miſer?
Prius quam hanc uxorem duxi, habebam alibi animum amori deditum:

DONATUS.

10. SED NUNC ADVENTUM TUUM AMBAS.] Ne accuſare alteram altera audeat. 11. REM COGNOSCES.] Melius eſt REM, quam *litem*. REM COGNOSCES: IRAM EXPEDIES: RURSUM IN GRATIAM RESTITUES.] Τρίκωλος ſententia. Et bono ordine uſus eſt. Prius enim fit querela, deinde ponitur iracundia, poſtremo reditur in conſilium.

12. LEVIA SUNT HAEC QUAE TU PERGRAVIA ESSE.] Genus conſolationis, non a ſubſtantia, ſed a quantitate. non dicit non eſſe cauſam ſolicitudinis, ſed *levem* dicit. QUAE TU PERGRAVIA ESSE.] Bene additum contra LEVIA, non *gravia*, ſed PERGRAVIA. LEVIA SUNT.] A quantitate. IN ANIMUM INDUXTI TUUM.] Id perſuaſiſti tibi.

13. QUID CONSOLARE ME? AN QUISQUAM USQUAM.] Ut ſolet in vero angore, ipſa conſolatione aegreſcit dolor. Et ingenioſe, non inquit *Dicis*, ſed CONSOLARE ME: et hoc ipſo oſtendis ſcire te, quod miſer ſum.

14. PRIUS QUAM HANC UXOREM DUXI.] Hoc refert ad illud caput, in quo ait; *Nemini plura acerba eſſe credo ex amore homini umquam oblata.* PRIUS QUAM HANC UXOREM DUXI.] Ante rem. HABEBAM ALIBI ANIMUM AMO-

COMMENTARIUS.

11. IRAM EXPEDIES] Aliter modo, verſu 8. et Phorm. V. 4. 4. Eodem ſenſu *expedire rem* paſſim dicitur. De vi verbi vide ad And. III. 5. 11.

RURSUM IN GRATIAM RESTITUES.] Πλεονάζει τὸ RURSUM; quod Comicis familiare. Ita Eun. IV. 2. 6. Adelph. IV. 2. 40. Phorm. V. 7. 29.

14. HABEBAM ALIBI ANIMUM AMORI DEDITUM.] H. e. In alio amore occupatus eram. uti loquitur And. V. 1. 10. Id Cicero pro Coel. 19. *Animum libidini deditum* vocat.

Jam in hac re, ut taceam, cuivis facile ſcitu eſt, quam fuerim miſer:
Tamen numquam auſus ſum recuſare eam, quam mihi obtrudit pater.
Vix me illinc abſtraxi, atque impeditum in ea expedivi animum meum:
Vixque huc contuleram; hem! nova res orta 'ſt, porro ab hac quae me abſtrahat.
Tum matrem ex ea re me, aut uxorem in culpa inventurum arbitror.
Quod ita quum eſſe invenero, quid reſtat, niſi porro ut fiam miſer?

DONATUS.

RI DEDITUM.] An miſer ſit in amore ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, Ante rem, in re, poſt rem. HABEBAM ALIBI.] Gravius dixit ALIBI, quam ſi *in meretrice* diceret. Et maluit ALIBI dicere, quam *ad meretricem.* 16. QUAM MIHI OBTRUDIT.] Recte enim dici potuit, *Quomodo ergo uxorem duxit, ſi amabat?* Et bene, OBTRUDIT, quia invito. Sic alibi, *Aliquid monſtri alunt: ea quoniam nemini obtrudi poteſt, Itur ad me.* Et OBTRUDIT, pro obtrudebat, ἐνέργεια temporis. 17. VIX ME ILLINC ABSTRAXI.] VIX, vel μόλις, vel *ſtatim* ſignificat. ATQUE EXPEDIVI ANIMUM MEUM.] Curae, ut diximus, aut ligant, aut ſolvunt. ut *Virgilius: Quae mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.* amatoris enim curae vincula dicuntur. 18. VIXQUE HUC.] Maluit HUC, quam *Ad uxorem* dicere. HEM! NOVA RES ORTA 'ST PORRO.] PORRO, deinde. Et vim habet deinde, modo implicationem continuarum miſeriarum referentis. 20. QUOD CUM ITA ESSE INVENERO, QUID RESTAT, NISI PORRO UT FIAM MISER?] Ordinem ſervavit allocutionis, in quo a praeteritis, a praeſentibus, a futuris inducitur perſonae loquentis oratio. NISI PORRO UT FIAM.] PORRO, poſtea, vel in poſterum. Alii

COMMENTARIUS.

16. OBTRUDIT.] Ita And. I. 5. 15.
17. ABSTRAXI.] Ita And. I. 5. 8. et III. 2. 38.
IMPEDITUM IN EA EXPEDIVI ANIMUM.] Vide And. III. 5. 11.
18. HUC CONTULERAM.] Ita ſupra I. 2. 94.

21. MA-

Nam matris ferre injurias me, Parmeno, pietas jubet.
Tum uxori obnoxius sum; ita olim suo me ingenio pertulit.
Tot meas injurias! quae numquam in ullo patefecit loco.
Sed magnum nescio quid necesse est evenisse, Parmeno,
Unde ira inter eas intercessit, quae tam permansit diu.

DONATUS.

conjunctionem putant. 21. PIETAS JUBET.] Apte, quia FERRE dixit, addit JUBET.] 22. TUM UXORI OBNOXIUS SUM.] MATRIS cum dixisset, non intulit *Uxoris*, sed mutavit casus. ITA OLIM SUO ME INGENIO PERTULIT.] OLIM, ad diuturnitatem retulit, non ad spatium praeteriti temporis. 23. TOT MEAS INJURIAS.] Hae sunt injuriae, quas supra dixit, *Nocte illa prima virginem non attigit. Quae consecuta est nox, eam nihilo magis.* Et deinde, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.* TOT MEAS INJURIAS.] Aliam vim habet quod dixit, ME PERTULIT: aliam, quod adjecit, INJURIAS MEAS: aliam, quod *reticuit.* QUAE NUMQUAM IN ULLO PATEFECIT LOCO.] Non dixit *Quas*, sed QUAE, ut ad omnia, non ad INJURIAS, referatur extrema conclusio. 24. SED MAGNUM NESCIO QUID NECESSE EST.] Bene de ambabus sentiens, putat magnam caussam esse, quae iram fecerit, et iram diuturnam. 25. QUAE TAM PERMANSIT DIU.] Et a

COMMENTARIUS.

21. MATRIS FERRE INJURIAS.] Cicero, pro A. Cluent. 6. *Facile intelligo, non modo reticere homines* parentum injurias, *sed etiam animo aequo* ferre *oportere.*

22. UXORI OBNOXIUS SUM.] Explicat vocem celebris Grammaticus apud Gell. VII. 17. *Quis adeo tam linguae Latinae ignarus est, quin sciat, eum dici* obnoxium, *cui quid ab eo, cui esse* obnoxius *dicitur, incommodari et noceri potest, et qui habeat aliquem* noxae, *id est, culpae suae conscium?* Inde porro notat eum, qui alteri quacunque in re morem gerit. Sallustius, Catil. 23. *Minari interdum ferro, ni* obnoxia *foret.*

25. INTERCESSIT.] Ita And. V. 5. 5. Phorm. IV. 1. 17.

QUAE TAM PERMANSIT DIU.] Ita *memorem iram* dixit Virgilius, Aen. I. 8. *memores iras*, Ovidius, Metam. XII. 583.

Par. Haud quidem hercle parvom, ſi vis vero veram rationem exſequi.
Non maxumas, quae maxumae ſunt interdum irae, injurias
Faciunt. nam ſaepe eſt, quibus in rebus alius ne iratus quidem eſt;
Quum de eadem cauſa eſt iracundus factus inimiciſſimus.

DONATUS.

re, et a tempore. 26. HAUD QUIDEM HERCLE PARUM EST.] Servilis ratio et ſordida: et non his reſpondens omnibus quae dixit Pamphilus, ſed tantum noviſſimae parti. PARUM.] Subaudiendum NECESSE EST EVENISSE, vel *evenit.* nam conſequens ſententia tollit, quod ille dixit, NECESSE EST. SI VIS VERO VERAM RATIONEM EXSEQUI.] VERO, vel nomen eſt, vel conjunctio, vel adverbium.

27. NON MAXUMAS, QUAE MAXUMAE SUNT INTERDUM IRAE, INJURIAS FACIUNT.] Injuriae faciunt iras, non irae injurias. ſed hic FACIUNT ὑπαλλακτικῶς dixit, ſecundum ſuperiorem rationem increpans errorem Pamphili, qui de irae magnitudine aeſtimet injuriae quantitatem. Alii FACIUNT, probant, oſtendunt, intelligunt. Caute dixit INTERDUM: plerumque enim ſic. NON MAXIMAS, QUAE MAXUMAE SUNT.] Senſus eſt, In quo primum, *Non irae injurias faciunt*: accipiendum eſt. ſecundum, *Non maxumas maxumae.* FACIUNT, pro oſtendunt. 29. CUM DE EADEM CAUSA.] Rectum erat ſi diceret, *cum in hiſdem rebus.* adjiciendo CAUSA obſcuravit elocutionem ſuam. ſed convenit ſervo haec humilitas orationis. nam plenum erat,

COMMENTARIUS.

26. VERAM RATIONEM EXSEQUI.] H. e. Rem, ita uti eſt, exiſtimare. Ita Plautus, Mil. III. 3. 69. et 71. *cogitate meditari* et *accurate exſequi* eodem ſenſu dixit.

27. NON MAXUMAS, QUAE MAXUMAE SUNT INTERDUM IRAE, INJURIAS FACIUNT.] Hypallage eſt, inverſo verborum ordine, pro: *Non maxumas, quae maxumae ſunt interdum injuriae, iras faciunt.* Ovidius: *Magnaque de facili jurgia lite cadunt.*

28. QUIBUS IN REBUS ALIUS NE IRATUS QUIDEM EST.] Eandem rem tangit Lucretius, III. 311.

Nec radicitus evelli mala poſſe putandum eſt,
Quin proclivius Hic iras decurrat ad acres;
Ille metu citius paullo tentetur; at ille
Tertius accipiat quaedam clementius aequo.

30. I-

Pueri inter sese quam pro levibus noxiis iras gerunt!
Quapropter? quia enim, qui eos gubernat animus, infirmum gerunt.
Itidem illae mulieres sunt ferme, ut pueri, levi sententia.

DONATUS.

si diceret: *Nam saepe est, quibus in rebus alius ne iratus quidem est, cum de iisdem rebus est iracundus factus inimicissimus.* Est autem pro *evenit* dixit. Et est ordo: *Saepe est, cum quibus in rebus alius ne iratus quidem est: de eadem causa iracundus factus est inimicissimus.* IRACUNDUS FACTUS INIMICISSIMUS.] IRATUS quidem est, qui ex aliqua re lacessitus irascitur. IRACUNDUS, qui ex parva nullave causa praecedente irascitur. 30. PUERI INTER SESE.] Argumentum a simili. QUAM PRO LEVIBUS NOXIS.] Interrogative. NOXIS, injuriis, culpis. 31. QUAPROPTER?] Διαλεκτικῶς interrogat. QUIA ENIM, QUI EOS GUBERNAT ANIMUS.] Αἰτιολογικὴ ἀπόκρισις. INFIRMUM GERUNT.] Ἐσχηματισμένως, ἀντὶ τοῦ, *Infirmus est.* Sed ἀνακολουθία ista convenit servo. 32. ITIDEM ILLAE MULIERES SUNT FERME, UT PUERI.] Artificiose MULIERES a persona: a similitudine, PUERI: a facto, IRAS GERUNT: ab accidentibus similitudinis, *Animus infirmus*: a collatione personae mulieris accidentium, LEVI SENTENTIA: a facto, FORTASSE UNUM ALIQUOD VERBUM INTER EAS IRAM HANC CONCIVERIT, qua sententia totum hic sublatum est, quod ait: SED MAGNUM NESCIO QUID NECESSE EST EVENISSE, PARMENO, UNDE IRA INTER EAS INTERCESSIT. ITIDEM ILLAE MULIERES.] Sexus alius ad ingenium [illegible] sen-

COMMENTARIUS.

30. IRAS GERUNT.] Ita Plautus, Poen. III. 6. 18. de divitibus: *Plumbeas iras gerunt.* Cicero, pro Dejot. 11. Inimicitias *hominum more* gerere *poteratis.* Idem Belgae dicunt, *Haat dragen.*

31. QUI EOS GUBERNAT ANIMUS.] Ita Sallustius, Catil. 1. Animi imperio, *corporis servitio magis utimur.*

INFIRMUM GERUNT.] Ennius, Fragment. Lib. IV.

Vos etenim juvenes animos geritis *muliebres.*

Cicero, Off. III. 29. ex Euripide:

Juravi lingua, mentem *injuratam* gero.

Plautus, Bacchid. III. 4. 11. *Satin' ego* animum *mente sincera* gero?

32. ITIDEM ILLAE MULIERES SUNT, FERME UT PUERI, LEVI SENTENTIA.] De puerorum levitate ita Lucretius, III. 448.

Fortasse unum aliquod verbum inter eas iram hanc conciverit.
Pa. Abi, Parmeno, intro; ac me venisse, nuntia. *Par.* Hem! quid hoc est? *Pa.* Tace.
Trepidari sentio, et cursari rursum, prorsum. *Par.* Agedum, ad fores.

DONATUS.

sus idem est. Et mire similitudinem contulit ad id quod agitur. 33. FORTASSE UNUM ALIQUOD VERBUM INTER EAS IRAM HANC CONCIVERIT.] Sic *Plautus*, *Fortasse te amare suspicabere.* Nam veteres infinitivo modo adjungebant FORTASSE. CONCIVERIT.] Commoverit. IRAM HANC CONCIVERIT.] Legitur et CONSCIVISSE. Et *rem conscivisse*, est rem novam fecisse. CONCIVERIT.] Decreverit, fecerit. 35. TREPIDARI SENTIO, ET CURSARI RURSUM, PRORSUM.] *Trepidatio*, ad vocem refertur loquentium: *Cursatio*, ad sonum pedum. Et *trepidatur* primo ab his, qui morbum putant: *cursatur* ab his, qui partum sciunt. CURSARI RURSUM, PRORSUM.] RURSUM proprie *retro:* PRORSUM, *ante* significat. Et est proverbiale, ut dicimus, *Sursum deorsum*, *intro foras*, *hac illac*,

COMMENTARIUS.

Nam veluti infirmo pueri, teneroque vagantur
Corpore; sic animi sequitur sententia tenuis.

De mulieribus Propertius, II. 9. 33.

Non sic incerto mutantur flamine Syrtes,
Nec folia hiberno tam tremefacta Noto;
Quam cito feminea non constat foedus in ira,
Sive ea causa gravis, sive ea causa levis.

33. IRAM HANC CONCIVERIT.] Vox *conciendi* de re magna, sed tristi, et infausta usurpatur. Plautus, Amph. I. 2. 14.

Amphitruo actutum uxori turbas conciet.

Vide Comment. majorem.

34. ME VENISSE NUNTIA.] Ex more, quo peregre redeuntes de adventu uxores primum per nuntios faciebant certiores. Plautus, Amph. I. 1. 40. *Me a portu praemisit domum, ut haec nunciem uxori suae.*

35. TREPIDARI.] H. e. Cum tumultu quodam pavitari; quod fit in periculo. Adelph. III. 2. 25. Sallustius, Jug. 67. *Romani milites improviso metu, incerti ignarique, quid potissimum fecerent,* trepidare *ad arcem oppidi, ubi signa et scuta erant.* Livius, I. 7. *Concursu pastorum* trepidantium.

Cu-

Accede propius. hem! ſenſiſtin'? *Pa.* Noli fabularier.

Prô Juppiter! clamorem audio. *Par.* Tute loqueris: me vetas.

My. Tace, obſecro, mea gnata. *Pa.* Matris vox viſa 'ſt Philumenae.

Nullus ſum. *Par.* Qui dum? *Pa.* Perii! *Par.* Quamobrem? *Pa.* Neſcio quod magnum malum

Profecto, Parmeno, me celas. *Par.* Uxorem Philumenam

Pavitare, neſcio quid, dixerunt: id ſi forte eſt, neſcio.

DONATUS.

et ſimilia. Graeci, ἄνω κάτω. 37. TUTE LOQUERIS: ME VETAS?] Mire expreſſus eſt mos auſcultantium. 38. TACE, OBSECRO, MEA GNATA.] Non ſolum hic Juno Lucina non inducitur, ſed etiam ſilentium parturienti inſuper imponitur: quia furtiva conceptio eſt. Et tamen ejuſmodi verba ſunt matris, ut duntaxat argumentum ſcientibus manifeſta ſint: Pamphilo vero et Parmenoni, tamquam aegram continentis filiam videantur. TACE, OBSECRO, MEA GNATA.] Conceptum furtivum furtim convenit naſci. MATRIS VOX VISA 'ST.] Omnia haec quae ſenſu percipi poſſunt, VISA dicimus. *Virgilius*, *viſaeque canes ululare per umbram.* 39. NULLUS SUM.] Rurſus ſe infelicem et miſerum appellavit hic. NULLUS SUM.] Αὐξητικῶς. QUIA PERII.] Satis amatorie. 40. UXOREM PHILUMENAM PAVITARE.] PAVITARE, τῷ ἐξουθενισμῷ.

41. PAVITARE, NESCIO QUID.] *Pavere* et *timere*, et ad corporis, et ad animi perturbationem veteres referebant. Plautus in Bacchidibus: *Nam ut in mari vecta es, credo, timida es.* Ergo, PAVITARE, aegrotare: quia ſic horruiſſe

COMMENTARIUS.

CURSARI RURSUM PRORSUM.] Explicat Donatus. Ita Eun. II. 2. 47. Adelph. IV. 2. 35. Plautus, Amph. V. 1. 60.

Ego cunas receſſim rurſum vorſum *trahere et ducere.*

Varro, apud Non. *Mortales multi* rurſus ac prorſus *meant.*

39. NULLUS SUM.] Formula deſperandi. Ita And. III. 4. 20. Eun. V. 7. 22. Infra, IV. 4. 32. Plautus, Caſ. III. 5. 1.

Nulla ſum! nulla ſum! tota tota occidi!

 43. Quin

Pa. Interii! cur mihi id non dixti? *Par.* Quia non poteram una omnia.

Pa. Quid morbi eſt? *Par.* Neſcio. *Pa.* Quid? nemon' medicum adduxit? *Par.* Neſcio.

Pa. Ceſſo hinc ire intro, ut hoc quamprimum, quidquid eſt, certum ſciam?

Quonam modo, Philumena mea, nunc te offendam affectam?

Nam ſi periculum ullum in te ineſt, periiſſe me una haud dubium eſt.

Par. Non uſus facto eſt mihi nunc hunc intro ſequi.

DONATUS.

viſa ac palpitare venis. 42. QUIA NON POTERAM UNA OMNIA.] Deeſt, *Dicere.* QUIA NON POTERAM UNA OMNIA.] Cum ſtomacho pronuntiavit: et deeſt, *dicere.*

43. NEMON' MEDICUM ADDUXIT?] Scilicet ex quo ſcire poſſes. NESCIO.] Perturbatus Parmeno idem repetit verbum. Et verbum aptum eſt perſonae ſervili. 44. CESSO HINC IRE INTRO.] In vultu proloquium. Sic autem dixit Poëta, ut gravem morbum in uxore ſuſpectans maritus, protinus ingrediatur, et partum improviſus offendat.

45. QUONAM MODO, PHILUMENA?] Amatoria ἀποςροφή. Sed in Phormione, *Quod ſi eo meae fortunae redeunt, Phanium, abs te ut diſtrahar, Nulla eſt mihi vita expetenda.* OFFENDAM AFFECTAM?] Laſſam, poſſeſſamque morbo. ab eo quod eſt *affici:* unde *affectus* dicuntur, propter quos afficimur. 46. NAM SI PERICULUM ULLUM IN TE INEST.] Multum dixit, *Si in te periculum ineſt, me periiſſe non dubito.* Tantus autem affectus non eſt mariti tantum, ſed amatoris quoque. NAM SI PERICULUM ULLUM.] Non permiſit amor dicere *Perituram:* ſed SI PERICULUM.

47. NON USUS FACTO EST MIHI.] Vide artificem *Te-*

COMMENTARIUS.

43. QUID MORBI EST?] Ita infra, III. 2. 22.

NEMON' MEDICUM ADDUXIT?] Ita Plautus, Menaechm. V. 3. 11. *nunc cogito, Utrum me dicam* ducere medicum, *an fabrum.*

45. AFFECTAM?] Propric. i. e. languentem. Propertius, II. 28. 1. *Juppiter,* affectae *tandem miſerere puellae.*

47. NON USUS FACTO.] Vide Heaut. I. 1. 29. Plaut. Menaechm. V. 2. 1. *Ut aetas mea eſt, atque ut hoc* uſus facto eſt.

50. MOR-

Nam invisos omnes nos esse illis sentio.
Heri nemo voluit Sostratam intro admittere.
Si forte morbus amplior factus siet,
Quod sane nolim, maxume heri causa mei:
Servom ilico introisse dicent Sostratae:
Aliquid tulisse comminiscentur mali,
Capiti atque aetati illorum! morbus qui auctus siet.
Hera in crimen veniet, ego vero in magnum malum.

DONATUS.

rentium, quemadmodum alias per Pamphilum, alias per ipsum Parmenonem invenit, quemadmodum nesciatur a caeteris, virginem ante nuptias ab ipso Pamphilo vitiatam esse. NON USUS FACTO.] Non utile. FACTO abundat.

48. NAM INVISOS OMNES NOS ESSE ILLIS SENTIO.] Acute ejusmodi causam reperit, quae vel hominem curiosum contineret: quaeque non Parmenonem modo, sed mox etiam Sostratam arceat ab ingressu. 49. HERI NEMO VOLUIT SOSTRATAM.] Quasi alius dixerit, *Unde intelligis?* HERI NEMO VOLUIT SOSTRATAM.] Argumentum odii. 51. MAXUME HERI CAUSA MEI.] Bene MAXUME: qui et propter ipsam, vel propter invidiam socrus non velit fieri graviorem morbum. 52. SERVOM ILICO INTROISSE.] Mire, ut criminosius, suspiciosumque sit: non Lachetis aut Pamphili *servum*, sed *Sostratae*: nec *Parmenonem* saltem. 53. COMMINISCENTUR.] Dicent, cum confinxerint. 54. CAPITI ATQUE AETATI ILLORUM!] Bene τῷ εὐφημισμῷ maluit ILLORUM, quam *puellae* dicere: quod utique intelligitur. QUI.] QUI, *unde*.

55. HERA IN CRIMEN.] Sostrata in litem. EGO VERO IN MAGNUM MALUM.] In quaestionis tormenta.

COMMENTARIUS.

50. MORBUS AMPLIOR FACTUS.] H. e. Gravior. uti supra, versu 9.

54. CAPITI ATQUE AETATI ILLORUM!] De vi et usu hujus sententiae vide ad Phorm. III. 2. 6.

55. HERA IN CRIMEN VENIET, EGO VERO IN MAGNUM MALUM.] H. e. Hera male audiet, ego vero male accipiar flagris. Similis sententia est Heaut. II. 3. 115. Adde Phorm. II. 2. 8.

ACTUS

ACTUS TERTII
SCENA SECUNDA.

SOSTRATA. PARMENO. PAMPHILUS.

So. NEscio quid jamdudum audio hic tumultuari misera:
Male metuo, ne Philumenae magis morbus adgravescat:
Quod te, Aesculapi, et te, Salus, ne quid sit hujus, oro!
Nunc ad eam visam. *Par.* Heus! Sostrata. *So.* Ehem! *Par.* Iterum istinc excludêre.

DONATUS.

1. NESCIO QUID JAMDUDUM HIC AUDIO TUMULTUARI.] *In hac Scena quasi quaedam deliberatio est, continens suasionis dissuasionisque partes, quas in subditis considerabimus.* HIC.] Quia nimis vicini sunt. 2. MALE METUO, NE PHILUMENAE MAGIS.] Instat Terentius bonam socrum facere, ut bonam meretricem faciat. MAGIS MORBUS ADGRAVESCAT.] Gravior fiat. Proprie, quia morbi graves sunt dicti. *Virgilius, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis Deficit.* Sallust. *Morbi graves ad inediam insolita vescentibus.* 3. QUOD TE, AESCULAPI, ET TE, SALUS.] Deest *propter:* ut sit, *Propter quod.* 4. NUNC AD EAM VISAM.] Sic *Virgil. Respice ad haec.* HEUS! SOSTRATA.]

COMMENTARIUS.

2. MALE METUO.] Pollio ad Cic. Fam. X. 33. *Tanquam nihil pejus timerent.*

MORBUS ADGRAVESCAT.] Cicero, Tusc. III. 31. *Adgravescens vulnus.* Virgilius, Georg. III. 504.

Sin in processu coepit crudescere morbus.

3. TE, AESCULAPI, ET TE, SALUS.] Aesculapius ex Epidauro translatus est Romam, Apollinis filius, Coronei nepos. Vide Ovid. Metam. XV. 622. Ejus et Salutis Numen junctim colebatur, junctis etiam statuis.

4. AD EAM VISAM.] Ita supra I. 2. 114. et II. 1. 40.

EXCLUDERE.] H. e. Non intromitteris. Ita Eun. I. 2. 79. et saepius alibi.

5. TUN'

So. Ehem! Parmeno, tun' hic eras? perii! quid faciam misera?
Non visam uxorem Pamphili, cum in proximo hic sit aegra?
Par. Non visas? ne mittas quidem visendi causa quemquam.
Nam qui amat, cui odio ipsus est, bis facere stulte duco:
Laborem inanem ipsus capit, et illi molestiam adfert.

DONATUS.

Vide quemadmodum per se ipsum Parmeno, per Parmenonem arceatur Sostrata: quae neque deesse propter officium, neque ingredi propter socrum inducitur. HEM.] Interjectio est novas res audientis. ITERUM ISTINC EXCLUDERE.] Bene ITERUM: ut illi pudorem incuteret repetitione injuriae. Et memoriter. jam enim dixit, *Nostra ilico It visere ad eam. admisit nemo.* Et simul vide, quam vehementius ad injuriam sonet *Excludi*, quam *Non admitti.* 5. EHEM! PARMENO.] EHEM, interjectio est ejus, quae commota sit nova re. 6. NON VISAM UXOREM PAMPHILI.] Ut dixit supra, SERVUM SOSTRATAE, non *Parmenonem*: sic hic, UXOREM PAMPHILI dixit magis, quam *Philumenam*: ut animum et officium ejusdem socrus, et matris breviter demonstraret. 7. NON VISAS?] Unam rem Sostrata consuluit, hic de duabus respondet: namque et illam non vult ingredi, et cavet ne ipse mittatur. Et bene, QUEMQUAM: ne aperte pro se loqui videatur. 8. NAM QUI AMAT, CUI ODIO IPSUS EST.] Aliam causam subjunxit: quia durum fuerat ipsi Sostratae dici, quod supra dictum est. NAM QUI AMAT.] Una causa a sententia morali. CUI ODIO IPSUS EST.] Deest *eam*, vel *eum*. 9. LABOREM INANEM IPSUS CAPIT, ET ILLI MOLESTIAM ADFERT.] Hoc validissimum ad dissuadendum fuit. ET ILLI MOLESTIAM ADFERT.] Bene hoc adjecit: ne qui amat, hoc dicat, *Laborem, dum promere-*

COMMENTARIUS.

5. TUN' HIC ERAS?] Ita solent ad subitum conspectum ejus, quem videre vellent. Eun. I. 2. 6.

6. IN PROXIMO HIC.] Vide Heaut. I. 1. 2.

AEGRA.] Ita supra I. 2. 113.

9. LABOREM CAPIT.] Ita And. V. 2. 29. Heaut. II. 4. 19.

Tum autem filius introiit videre, ut venit, quid agat.
So. Quid ais! an venit Pamphilus? *Par.* Venit. *So.* Dis gratiam habeo.
Hem! istoc verbo animus mihi rediit, et cura ex corde excessit.
Par. Jam ea de causa maxume nunc huc introire nolo.
Nam si remittent quidpiam Philumenae dolores,
Omnem rem narrabit, scio, continuo sola soli,
Quae inter vos intervenit, unde ortum est initium irae.

DONATUS.

ar, *quem amo*. 10. TUM AUTEM FILIUS.] Alia causa ab eventu. VIDERE, UT VENIT, QUID AGAT.] Quod supra, *Visere*. An *Visere*, officii est apud aegros: VIDERE, cognitionis? et ideo additum, QUID AGAT. 11. AN VENIT PAMPHILUS?] Bene imitatur affectum. 12. HEM!] Interjectio foeminina ac matronalis. EX CORDE EXCESSIT.] Geminavit praepositionem. 13. NUNC HUC INTROIRE NOLO.] Cur, si venit Pamphilus, non sit introeundum, causa narratur. 14. NAM SI REMITTENT QUIDPIAM.] Verbum activum quasi neutrum posuit. PHILUMENAE DOLORES.] Δραματικῶς errat. non enim vere dolor morbi est, cum sit partus. 15. SCIO, CONTINUO SOLA SOLI.] Ut, *haud (credo) invisus coelestibus, auras Vitales carpis*. Et sic, SOLA SOLI dicitur, quomodo *Praesens praesenti*. Sic *Virgilius*, *illum absens absentem auditque videtque*. 16. QUAE INTER VOS INTERVENIT.] Melius sic, quam si diceret, *Quae illi feceris*. UNDE ORTUM EST.]

COMMENTARIUS.

10. INTROIIT VIDERE.] Graecismus, qualis supra I. 2. 114. Phorm. I. 2. 52. Plautus, Rud. I. 2. 6. *Nunc huc ad Veneris fanum* venio visere. Propertius, I. 1. 12.

Ibat *et hirsutas ille* videre *feras*.

12. ANIMUS MIHI REDIIT.] Ita Plautus, Truc. IV. 4. 15. *adspersisti aquam. Jam* rediit animus. Eodem sensu, Epid. IV. 1. 42. *remigrat* animus *nunc demum*. Contra Amph. V. 1. 29. *ita mihi* animus *etiam nunc* abest.

14. SI REMITTENT QUIDPIAM PHILUMENAE DOLORES.] Phrasis Medicorum. Ita Celso *remittere se dolores* frequenter dicuntur.

18. GAU-

Atque eccum video ipsum egredi. quam tristis est! *So.* O mi gnate!
Pa. Mea mater, salve! *So.* Gaudeo venisse salvom. salvan'
Philumena est? *Pa.* Meliuscula est. *So.* Utinam istuc ita Di faxint!
Quid tu igitur lacrumas? aut quid es tam tristis? *Pa.* Recte, mater.

DONATUS.

Pro *fit.* 'Ανακόλουθον tertium. 17. QUAM TRISTIS EST!] Χαρακτηρισμὸς locuturi Pamphili. O MI GNATE!] Ordo est, *O mi gnate, gaudeo te salvom venisse:* sed intercedit Pamphilus tristis. 18. SALVAN' PHILUMENA EST?] Cito probat Phamphilo se amare nurum, cum post salutationem nihil prius, quam de salute uxoris ejus inquirat. SALVAN' PHILUMENA EST?] Mire obviam sibi exeuntem filium nihil aliud, nisi de Philumena interrogavit: ut ostenderet ejus morbum curae sibi esse. 19. MELIUSCULA EST.] Verum est, quantum ad morbum pertinet. MELIUSCULA EST.] Hoc et ad morbum, et ad eventum partitudinis verum est. ita non mentitur Pamphilus matri. UTINAM ISTUC ITA DI FAXINT!] Diligentiore officio loquitur, ut rea apud filium socrus. 20. QUID TU IGITUR LACRUMAS?] Locus ab eo quod agitur: quo significat, *Si ita est, quare ergo tu tristis es?* RECTE, MATER.] Sic dicimus, cum sine injuria interrogantis aliquid reticemus. Et bene additum MATER; ut duritia reticentiae blando nomine molliretur. Alii RECTE sic accipiunt, ut intelligant, *Nihil est mali.* 21. QUID FUIT TUMULTI?] An-

COMMENTARIUS.

18. GAUDEO, VENISSE SALVOM.] Formula adventum gratulantis. Eun. V. 6. 6. Plautus, Epid. I. 1. 5. *Venire salvom gaudeo.*

19. MELIUSCULA EST.] H. e. Paullo melior. Cicero, Fam. IX. 18. *Ipse* melior *fio, primum valetudine.* Et XVI. 5. *Cum* meliuscule *tibi esset.*

20. RECTE, MATER.] Explicat Donatus. Ita Heaut. III. 2. 7. Adelph. V. 5. 19. Plautus, Merc. II. 3. 33. DE. *Quid festinas, gnate mi?* CH. Recte, pater. Cicero plenius, Fam. IX. 9. *Rectissime sunt apud te omnia.*

21. QUID

So. Quid fuit tumulti? dic mihi. an dolor repente invaſit?

Pa. Ita factum 'ſt. *So.* Quid morbi eſt? *Pa.* Febris. *So.* Cotidiana? *Pa.* Ita ajunt.

I, ſodes, intro; conſequar jam te, mea mater. *So.* Fiat.

Pa. Tu pueris curre, Parmeno, obviam, atque his onera adjuta.

DONATUS.

tiqui ſic declinaverunt, *tumulti*, *ſenati*. ut *Salluſtius*, *Decretum ſenati fit*. DIC MIHI.] DIC, verbum eſt inſtantis audire, et curioſius interrogantis. *Virgilius*, *Dic mihi*, *Damoeta*, *cujum pecus*? DOLOR REPENTE INVASIT?] Proprie INVASIT, quia REPENTE. 22. ITA FACTUM 'ST.] Moris eſt aſſentiri ad dicta interrogantium, qui quae vera ſunt celant. ITA AJUNT.] Bene aliis adſcripſit: ſi falſum ſit, ut ipſis adſcribatur mendacium. ITA AJUNT.] in hac tota interrogatione et reſponſione, colorem induxit ſecretum, aegre objurgantis. ITA AJUNT.] Religioſe mendacium ad rumorem retulit. AJUNT inquit, ne ipſe falſum dicere videretur. 23. I, SODES, INTRO.] Metuit, ne ingrediatur mater ad ſoceros: et ideo dicit, I, SODES, INTRO. Et apparet INTRO dicentem, manu annuere, ut domum redeat: et ſimul quo magis faciat, addit cauſam. CONSEQUAR JAM TE, MEA MATER.] Adjecit et tempus, JAM. MEA.] Neceſſario additum: MEA MATER. Et SODES; quia, I INTRO, durum eſt. FIAT.] Abiens dixit hoc mater. FIAT: ne omnino juſſis alienis parere videatur. quaſi imperemus et nos, quae nos ipſi facturi ſumus.

24. TU PUERIS CURRE, PARMENO, OBVIAM.] Probabilis cauſa, qua ablegat etiam Parmenonem, dum jubet eum pueris occurrere. Et ſimul notandum, quod in hac Fabula ridicule vexatur uſque ad ultimum ſervus et ablegatur, cum ſit et piger et curioſus. ATQUE HIS ONERA

COMMENTARIUS.

21. QUID FUIT TUMULTI?] Ita And. II. 2. 28. Plautus, Caſ. III. 5. 22. *Quid intus tumulti fuit?*

22. QUID MORBI EST?] Ita ſupra, III. 1. 43. Plautus, Aſin. I. 1. 41.

24. HIS ONERA ADJUTA.] Ita Gellius, II. 19. *Roges, veniant, operamque mutuam dent*, *et* meſſem *hanc* nobis adjuvent.

AD-

Par. Quid! non ſciunt ipſi viam, domum qua redeant? *Pa.* Ceſſas?

D O N A T U S.

ADJUTA.] Locutio antiqua figurata. Et eſt ὑπαλλαγή; pro, ipſos onera portantes, eis onera adjuta. 25. QUID! NON SCIUNT IPSI VIAM, DOMUM QUA REDEANT?] Jam vide, quemadmodum ſervetur Parmenoni perſona loquacis, curioſi, pigri. DOMUM, adverbiale eſt. DOMUM QUA REDEANT?] QUA ſi locum ſignificet, videbitur reliquum praeceptum ſervus non audiviſſe. Sin audivit, QUA, *quomodo* intelligemus. id eſt, quemadmodum onus portent de navi. ut, *Quid fieret*, et *qua fieret*. CESSAS!] De induſtria omnes ablegavit ſuos, ut non audirent quae intus poſt ſcenam ſunt acta: quae tamen populo eſt narraturus.

ACTUS TERTII

SCENA TERTIA.

PAMPHILUS.

NEQUEO mearum rerum initium ullum invenire idoneum,

D O N A T U S.

NEQUEO MEARUM RERUM INITIUM ULLUM INVENIRE IDONEUM.] *In hac Scena conqueſtio eſt ad deliberationem deſcendens, an habeat Pamphilus, an excludat uxorem: in qua tota oratio Pamphili ad argumentum ſpectans, amatoria magis, quam maritalis eſt. nam aliter non perveniretur ad ultimam cognitionem omnium rerum, niſi adoleſcens furtivum conceptum uxoris, et partum, aliquanto lenius, quam conjugalis dolor expetit, toleraviſſet.* 1. NEQUEO MEARUM.] Haec eſt *Homerica* illa διαπόρησις. Τί πρῶτον, τί δ' ἔπειτα, τί δ' ὑστάτιον καταλέξω; NEQUEO MEARUM RERUM INITIUM.] Hoc principium magna διαπορήσει oneratur: ut oſtendantur aerumnae et multae et graves. IDONEUM.]

C O M M E N T A R I U S.

1. NEQUEO MEARUM RERUM INITIUM ULLUM INVENIRE.] Explicat Donatus. Ita fere Plautus, Pſeud. I. 4. 5. *neque nunc,*

Unde exordiar narrare, quae nec opinanti accidunt:
Partim quae perſpexi his oculis, partim quae accepi auribus:
Qua me propter exanimatum citius eduxi foras.
Nam modo me intro ut corripui timidus, alio ſuſpicans
Morbo me viſurum adfectam, ac ſenſi eſſe, uxorem: hei mihi!
Poſtquam me adſpexere ancillae adveniſſe, ilico omnes ſimul
Laetae exclamant, venit! id quod me repente adſpexerant.

DONATUS.

Aptum, conveniens. 2. UNDE.] A quo. 3. PARTIM QUAE PERSPEXI HIS OCULIS.] His, quaſi miſeris, vult intelligi, quibus perſpexi, vel audivi mala. An ſic dictum eſt, ut apud *Virgilium*, *vocemque his auribus hauſi.*

4. QUA ME PROPTER EXANIMATUM.] Inter EXANIMATUM et *Exanimum* hoc intereſt: *Exanimatus*, eſt conterritus, conturbatus. Ut, *Sed quidnam Pamphilum exanimatum video?* Et *Virgilius*, *Exanimata ſequens impingeret agmina muris.* *Exanimus* vero, eſt occiſus. *Virgilius*, *Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Acoetes. Servabat ſenior.*

5. ME INTRO UT CORRIPUI.] Raptim ingreſſus ſum. TIMIDUS.] Pro *timens*, nomen loco participii. 6. MORBO ME VISURUM ADFECTAM.] Quia et hic morbus eſt. HEI MIHI! Interjectio dolentis eſt. *Virgilius*, *Eloquar, an ſileam?* Et dicitur haec figura ἐπιμονή. HEI MIHI!] Mire interpoſuit σχετλιασμόν. 8. ID QUOD ME REPENTE.] Deeſt *propter*. ut ſit, *Propter id:* ac per hoc, *Ideo.* ID QUOD ME REPENTE ADSPEXERANT.] Cauſa cur laetae ex-

COMMENTARIUS.

quid faciam, ſcio, Neque exordiri primum, unde occipias, habes.

4. EDUXI FORAS.] H. e. Cito proripui me. Plautus, Aulul. IV. 8. 8. *Ubi ille abiit, ego me deorſum* duco *de arbore.*

5. ME INTRO UT CORRIPUI.] Ita infra IV. 1. 3. Idem *corripiendi* verbum etiam de egreſſu uſurpatur. Infra, verſu 16. Plautus, Merc. III. 4. 76. *ut* corripuit *ſe repente, atque abiit!* Quod Virgilius, Ecl. III. 19. dixit: *quo nunc* ſe proripit *ille?*

9. VOL-

Sed continuo voltum earum sensi immutari omnium,
Quia tam incommode illis fors obtulerat adventum meum.
Una illarum interea propere praecucurrit, nuntians,
Me venisse: ego ejus videndi cupidus, recta consequor.
Postquam introii, extemplo ejus morbum cognovi miser.
Nam neque, ut celari posset, tempus spatium ullum dabat:
Neque voce alia, ac res monebat, ipsa poterat conqueri.
Postquam adspexi, ô facinus indignum! inquam: et corripui ilico

D O N A T U S.

clamaverint. ID ergo, *ob id.* 9. SED CONTINUO VOLTUM EARUM SENSI IMMUTARI OMNIUM.] Mire Pamphilus etiam ancillarum metu impellitur, ut alienum nasci puerum suspicetur: nec ullo modo in memoriam redeat, hanc se puellam, vel hujusmodi vitiasse. VOLTUM EARUM.] Quae viderint. 10. FORS OBTULERAT.] *Offerri* dicuntur tam bona quam mala, si insperata objiciantur aspectibus. OBTULERAT.] *Oblatum* dicitur in utramque partem, quidquid exspectationem praevenit. 12. EGO EJUS VIDENDI CUPIDUS.] Non erit plena vis repentini doloris, si aliquid praesentiens suspicatur. Et ideo addidit, EGO EJUS VIDENDI CUPIDUS. RECTA CONSEQUOR.] Absolute, et sine adjectione: non enim addidit *via.* 13. EXTEMPLO EJUS MORBUM.] MORBUM mitiore animo, quam *vitium* dixit, aut *probrum.* Et recte: quia dixit, ALIO ME SUSPICANS MORBO VISURUM ADFECTAM, AC SENSI ESSE, UXOREM. 14. SPATIUM.] Moram. 15. AC RES MONEBAT.] Partus. 16. O FACINUS INDIGNUM!] FACINUS IN-

C O M M E N T A R I U S.

9. VOLTUM EARUM SENSI IMMUTARI.] Horatius, Serm. II. 8. 84. *Nasidiene, redis* mutatae frontis.

10. FORS OBTULERAT ADVENTUM.] Ita infra, versu 26.

16. CORRIPUI ILICO ME INDE.] Repetit *corripiendi* vocem ex versu 5. ut notet, eadem se celeritate exisse, qua intraverat. Naevius, Colace: *Ubi vidi, exanimabiliter timidis pedibus protinam me dedi.* Sallustius, Catil. 32. *dein se ex curia domum* proripuit.

Me inde lacrumans, incredibili re, atque atroci percitus.
Mater conſequitur. jam ut limen exirem, ad genua accidit,
Lacrumans miſera. miſeritum eſt. profecto hoc ſic eſt, ut puto:
Omnibus nobis ut res dant ſeſe, ita magni atque humiles ſumus.

DONATUS.

DIGNUM, non ad illam, hoc eſt, Philumenam, ſed ad auctorem vitii refertur. ET CORRIPUI ILICO.] Ardens ſcilicet dolore. Et eſt cauſa cur cito exierit. 17. LACRUMANS.] Non furens, ſed LACRUMANS: non iratus, ſed *miſertus*. ATQUE ATROCI.] Id eſt, vehementi.

18. MATER CONSEQUITUR. JAM UT LIMEN EXIREM.] Oſtendit affectum miſericordiae ſuae, *Matrem* potius dicendo, quam *Myrrhinam*, et addendo *Miſeram*. AD GENUA ACCIDIT.] *Accidere*, eſt geſtu corporis oſtendere humilitatem cadentis: propter *ad*, quod eſt juxta, et *cadere*. *Salluſtius* autem ſine praepoſitione dixit, *Qua accidam, aut quo*. 19. LACRUMANS MISERA.] Miſerabiliter ſe habens. MISERITUM EST.] Ut recte ſupra dictum ſit de illo, *Pium ac pudicum ingenium narras Pamphili*. MISERITUM EST.] Hoc ipſe ſibi. 20. OMNIBUS NOBIS UT RES DANT SESE,

COMMENTARIUS.

17. PERCITUS.] Ita Plautus, Caſ. III. 5. 6.

At iſta, obſecro, ne quid in te mali faxit ira percita.

18. JAM UT LIMEN EXIREM.] H. e. Quum in eo eſſem, ut limen exirem. Quum jamjam exiturus limen eram.

AD GENUA ACCIDIT.] Ennius, Pancratiaſte: *Quum deſubito me orat mulier lacrumans, quae* ad genua accidit. Suetonius, Caeſ. 2. *Ut* ad genua *ultro ſibi* accideret. Credebant autem, miſericordiam in genibus ſitam. Vide Comment. majorem.

19. HOC SIC EST.] Res eleganter dicitur *eſſe*. id eſt, vera eſſe. Plautus, Epid. I. 1. 17. *Quid tibi vis dicam, niſi* quod eſt? Moſtell. I. 2 12. *Ita* eſſe, *ut praedico*. Pſeud. I. 5. 36. Sint *illa, nec ne* ſint.

20. OMNIBUS NOBIS UT RES DANT SESE, ITA MAGNI, ATQUE HUMILES SUMUS.] Livius XXXIV. 25. *Haec multitudinis natura eſt, aut ſervit humiliter, aut ſuperbe dominatur*. Dixit autem, RES DANT SESE, uti Plautus, Bacchid. IV. 4. 25.

An neſciebas, quam ejuſmodi homini raro tempus ſe daret?

Vir-

Hanc habere orationem mecum a principio institit:
O mi Pamphile! abs te quamobrem haec abierit, causam vides.
Nam vitium est oblatum virgini olim, ab nescio quo improbo.
Nunc huc confugit, te atque alios partum ut celaret suum.

DONATUS.

ITA MAGNI ATQUE HOMILES SUMUS.] Mire dixit DANT SESE. Homerus: Τοῖος γὰρ νόος ἐςὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγησι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. Sed hic SESE illo et validius dixit, et est haec καθολικὴ sententia. *Apollodorus:* ὕτως ἕκαςος διὰ τὰ πράγματα σεμνὸς ἦν καὶ ταπεινός. 22. O MI PAMPHILE! ABS TE QUAMOBREM HAEC ABIERIT:] A nomine et blandimento, mire: quia secreta confitetur. Ut *Virgilius*, *Anna, fatebor enim, miseri post fata Sichaei.* A principio idem elaboravit, ut adversus pudorem conscientia et voce et confessione duraret. O MI PAMPHILE! ABS TE QUAMOBREM HAEC ABIERIT.] Venialis status, in quo confessio est et precatio. ABS TE QUAMOBREM.] Morale blandimentum ante confessionem. 23. NAM VITIUM.] Est confessio. NAM VITIUM EST OBLATUM.] Coepit a causa. OBLATUM.] Ad repentina pertinere superius annotavimus. Et OBLATUM, quasi non exspectanti et nolenti. VIRGINI.] Quasi quae falli posset. OLIM.] Recte OLIM: quia facilis venia circa vetera jam delicta. unde tentat temporis longinquitate extenuare peccatum. OLIM ergo, ante menses novem. AB NESCIO QUO IMPROBO.] Mire contemsit personam, dicendo NESCIO QUO, id est, nescio quem dixit. ut ostendat ignobilem, ita abjectum: nam si nomen illi est, habet et dignitatem: ut *et nos aliquod nomenque decusque Gessimus.* Et ne placere videatur

COMMENTARIUS.

Virgilius, Aen. IV. 627. *Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.* Opponuntur autem MAGNI et HUMILES, ut superbi et abjecti seu obscuri. Plautus, Mil. IV. 2. 53. magnum *me faciam Nunc, quoniam illaec me collaudat.* Unde *magnifica verba*, Eun. IV. 6. 3. *magnificentia*, Phorm. V. 7. 37. Contra Phaedrus, I. 30. 1. Humiles *laborant, ubi potentes dissident.*

21. INSTITIT.] H. e. Incepit. Cicero, Fam. X. 16. *Flagitare Senatus* institit *Cornutum.*

23. VITIUM EST OBLATUM VIRGINI. Ita And. III. 1 9. Adelph. III. 2. 10.

 26. QUAE-

Sed cum orata ejus reminiſcor, nequeo, quin lacrumem miſer.
Quaequae fors fortuna eſt, inquit, nobis quae te hodie obtulit,
Per eam te obſecramus ambae, ſi jus, ſi fas eſt, uti
Advorſa ejus per te tecta, taciteque apud omnes ſient.
Si umquam erga te animo eſſe amico ſenſiſti eam, mi Pamphile:

DONATUS.

is qui fecit, *Improbum* dixit. 25. SED QUUM ORATA EJUS.] Bona παρένθεσις. NEQUEO QUIN LACRUMEM MISER.] Videtur quaſi diſtillantes fletus detergere. NEQUEO.] Deeſt *continere*. 26. QUAEQUAE FORS FORTUNA.] Precatio. FORS FORTUNA.] Ὑφέν. id eſt, ſubita fortuna. Et FORTUNA, in incerto: FORS FORTUNA, in bono ponitur. *Virgilius*, *ſi qua in te fortuna fuiſſet.* Et ipſe, O *fors fortuna*.

27. PER EAM TE OBTESTAMUR] Oratorie inducuntur et pro tacentibus preces. PER EAM TE OBTESTAMUR AMBAE.] *Obteſtatio*, eſt precatio cum mentione earum rerum, per quas petimus: ut, *per everſae, genitor, fumantia Trojae Excidia obteſtor.* SI JUS, SI FAS EST.] Utrum hoc invidioſe, an quaſi foemina, quae leges neſciat?

28. UTI ADVORSA EJUS.] Mire non *crimen:* ſed ADVORSA. PER TE TECTA, TACITAQUE.] TECTA, ſi reducis: TACITA, ſi repudias ſub alia excuſatione. An idem ſignificant? an potius, *Neque re, neque verbo indices?* An. TECTA, ne videantur: TACITA, ne dicantur? TECTA, TACITAQUE.] TECTA ſint, ne haec alii ſciant: TACITA, ne ipſe indicet. 29. SI UMQUAM ERGA TE.] *Virgilius*, *Si conceſſa peto, ſi dant ea moenia Parcae.* *Terentius* in Andr. *Si te in germani fratris dilexi loco, Sive haec te ſolum ſemper fecit maximi.* SI UMQUAM ERGA TE.] Ab

COMMENTARIUS.

26. QUAEQUAE FORS FORTUNA.] Ita fere loquebantur, quoties laeti quid ſibi obtigiſſet, et incerti eſſent, cui Deorum, Dearumve id acceptum eſſet ferendum. Plautus, Rud I. 4. 37. Quiſquis eſt *Deus*, *veneror.* Virgilius, Aen. IV. 576. *ſequimur te, ſancte Deorum*, Quiſquis es.

27. SI JUS; SI FAS EST.] De uſu particulae SI vide ad And. I. 5. 57.

30. Si-

Sine labore hanc gratiam, te, ut sibi des pro illa, nunc rogat.

Caeterum de reducenda id facias, quod in rem sit tuam.

Parturire eam, neque gravidam esse ex te, solus conscius.

Nam ajunt tecum post duobus concubuisse eam mensibus.

DONATUS.

anteacta vita. 30. UTI SIBI DIS, PRO ILLA.] Subauditur, *gratia*. 31. CAETERUM DE REDUCENDA.] Tentat etiam hoc persuadere, sed oratorie et verecunde. Et mire, DE REDUCENDA dixit, non *De respuenda*. QUOD IN REM SIT TUAM.] Nam nisi reducatur, reddenda dos erit. 32. SOLUS CONSCIUS.] A possibili. nam hoc nomine ostendit, tacere eum posse, quod conscius sit ipse solus. 33. NAM AJUNT.] Honestius AJUNT, pro *Ait* dixit. nam quis aut scire, aut dicere potuit, nisi Philumena? ergo recte. AJUNT enim potius honestum est, quam *Ait*. POST DUOBUS CONCUBUISSE EAM MENSIBUS.] POST DUOBUS, simpliciter accipiendum. non *post duos*. est enim ἀντιστροφή, pro DUOBUS POST. id est, non statim ut nupta sit, sed, postquam nupta est, post duos menses nuptiarum: ut sint reliqui quinque menses. Et hinc apparet, ante duos menses, priusquam cum Pamphilo concumberet, vitiatam, quatuor mensibus cum Pamphilo fuisse: ex quibus, duobus posterioribus amatam esse, reliquis tribus peregrinatum fuisse Pamphilum. An POST DUOBUS, pro *post duos?* ut *Plautus: Post principio* [illegible].

COMMENTARIUS.

30. SINE LABORE.] H. e. Nullo negotio, facili opera; seu, quod commodo tuo facere possis. Phaedrus, III. 7. 24.

Sic sine labore *venter impletur meus.*

HANC GRATIAM UT SIBI DES PRO ILLA.] Ita Plautus, Capt. III. 5. 63. *Ergo ab eo petito* gratiam *istam*. Pro beneficio, quod comitatur gratia. Stich. I. 2. 23. Gratiam *a patre si petimus, spero ab eo impetrassere.*

33. TECUM POST DUOBUS CONCUBUISSE MENSIBUS.] Ordo hujus et sequentis versus hic est: *Nam postquam ad te venit, mensis agitur hic jam septimus. Tum ajunt, tecum post duobus concubuisse mensibus.*

 34. MEN-

Tum, postquam ad te venit, mensis agitur hic jam septimus:
Quod te scire, ipsa indicat res. nunc si potis est, Pamphile,
Maxume volo, doque operam, ut clam eveniat partus patrem:
Atque adeo omnes. sed si fieri id non potest, quin sentiant,
Dicam abortum esse: scio, nemini aliter suspectum fore,
Quin, quod verisimile est, ex te recte eum natum putent.
Continuo exponetur. hic tibi nihil est quidquam incommodi:

DONATUS.

Et, *post paullo.* 35. QUOD TE SCIRE IPSA INDICAT RES.] Qui contristatus corripuisti te foras. 36. EVENIAT PARTUS.] Philumenae scilicet. 38. ABORTUM ESSE.] Non est Latinum *Aborsa est:* sed, *Abortum fecit.* ABORTUM ESSE.] Deest, *natum*, vel *factum*, vel absolute. quomodo dicimus, *e re nata:* vel quemadmodum dicimus, *ex te mihi orta est injuria.* DICAM ABORTUM ESSE.] Rationabiliter dixit. fit enim *abortus* mense septimo sine pernicie foeminae. SUSPECTUM FORE.] Suspicabilem, suspiciosum. 39. EX TE RECTE EUM NATUM PUTENT.] Nove dixit *Natum abortum:* quasi abortus nascatur. NATUM ergo pro facto, conceptoque dixit. 40. EXPONETUR.] Ad mortem scilicet. HIC TIBI NIHIL EST QUIDQUAM INCOMMODI.] Quum alienus exponitur, et non tollitur pro tuo. Et mire necandi pueri non fit mentio: quia Pamphili filius invenietur, quum ei etiam per patrem puellae Poëta succurrit. HIC TIBI NIHIL EST QUIDQUAM INCOMMODI.] Ab utili. Et est παρέλκον quartum: ut, *Nihil vi-*

COMMENTARIUS.

34. MENSIS AGITUR.] Ita Phaedrus, I. 18. 2.

Instante partu mulier, actis mensibus.

Ubi vide, quae notavit Cl. Burmannus.

39. RECTE NATUM.] H. e. Non ex furtivis amoribus, sed legitimo matrimonio, atque ex patre, quem nuptiae demonstrabant. Ita infra IV. 1. 16.

Et illi miserae indigne factam injuriam contexeris.
Pollicitus sum: et servare in eo certum 'st, quod dixi, fidem.
Nam de reducenda, id vero neutiquam honestum esse arbitror:
Nec faciam: etsi amor me graviter, consuetudoque ejus tenet.
Lacrumo, quae posthac futura 'st vita, quum in mentem venit,

DONATUS.

di quidquam laetius. 41. ET ILLI MISERAE, INDIGNE.] Ut non sit ἀνακόλουθον. Superiori versui τὸ ET addendum est: ut sit, ET TIBI NIHIL EST QUIDQUAM INCOMMODI. ET ILLI MISERAE.] Conclusio per enumerationem. Et non laederis, inquit, et proderis miserae. FACTAM INJURIAM.] Mire INJURIAM dixit: ut non contemnenda sit, sed tollenda. 42. POLLICITUS SUM.] Plus quam *promisi.* QUOD DIXI.] Quod promisi. 43. ID VERO NEUTIQUAM HONESTUM ESSE ARBITROR.] NEUTIQUAM, non est omnino negativum, sed aliquid assensionis habet. Est enim NEUTIQUAM, non nimis, non valde. 44. NEC FACIAM.] Bene addidit, NEC FACIAM. multa enim etiam inhonesta amore suscipimus. ETSI AMOR ME GRAVITER, CONSUETUDOQUE TENET.] Hoc cum gemitu. ETSI non complexivum, neque praepositivum, sed subjunctivum, id est, pro *tametsi.* AMOR ME GRAVITER, CONSUETUDOQUE.] Quae duae res contra honestum et utile validissimae. Et bene TENET, non *tenuit.* 45. LACRUMO, QUAE POSTHAC FUTURA 'ST VITA.] Bene propensior in affectum est, ut verisimile fiat, potuisse reticere. Et LACRUMO non pendet a superiori: sed interpositis diu fletibus dixit. LACRUMO, QUAE POSTHAC.] QUAE, modo vim pronominis non tenet, sed querelae. Et LACRUMO, sic dixit ut *Virgilius, Sic effata, sinum lacrumis implevit obortis.* Et est

COMMENTARIUS.

43. DE REDUCENDA.] H. e. Quod ad reductionem attinet. Plautus, Rud. IV. 7. 2. De illo vidulo, *Si sapias, sapias: habeas quod Di danunt boni.*

44. AMOR ME GRAVITER, CONSUETUDOQUE EJUS TENET.] Ita videtur per Hendiadyn dicere, pro, *Amor consuetus*, uti And. I, 1. 108.

Solitudoque. O fortuna, ut numquam perpetuo es bona!
Sed jam prior amor me ad hanc rem exercitatum reddidit.
Quem ego tum consilio missum feci: idem nunc huic operam dabo.
Adest Parmeno cum pueris: hunc minime 'st opus
In hac re adesse. nam olim soli credidi,
Ea me abstinuisse in principio, cum data est.
Vereor, si clamorem ejus hic crebro audiat,
Ne parturire intelligat. aliquo mihi est
Hinc ablegandus, dum parit Philumena.

DONATUS.

ordo, LACRUMO, CUM IN MENTEM VENIT. 46. O FORTUNA.] Hic *Fortunam* pro bona posuit. UT NUMQUAM PERPETUO ES BONA!] Legitur et DATA. nam et sic pro *bona* intelligitur necessario. 48. IDEM NUNC HUIC OPERAM DABO.] Si IDEM, *ego*. si EIDEM, hoc est *amori*. OPERAM DABO.] Difficultatem rei ostendit, dicendo OPERAM DABO. 49. ADEST PARMENO CUM PUERIS.] Quia idem Parmeno est secretorum conscius, addidit, CUM PUERIS. MINIME 'ST OPUS.] Id est, omnino non est opus. 53. ALIQUO MIHI EST HINC ABLEGANDUS, DUM PARIT PHILUMENA.] In tota Comoedia non cessabit, cum sit piger; nec rescisceet aliquid, cum sit curiosus, Parmeno. 54. DUM PARIT PHILUMENA.] DUM, alias *dummodo*, alias *donec:* nunc, *quamdiu.*

COMMENTARIUS.

46. O FORTUNA, UT NUNQUAM PERPETUO ES BONA!] Ita Ennius, Annal. VIII. *Haudquaquam quemquam semper Fortuna sequuta est.* Accius, Medea: *Fors dominatur, neque ulli vita propria in vita est.* Cicero, Mil. 26. *Vide, quam sit varia vitae commutabilisque ratio; quam vaga volubilisque Fortuna!*

48. IDEM NUNC HUIC OPERAM DABO.] Sensus est: Etiam id operam dabo, huic amori, uti nimirum eum missum faciam. Ita And. I. 1. 130. Donatus non cepit.

54. ABLEGANDUS.] Ita solent de iis, quorum praesentia molesta est. Livius, I. 35. *Eo magis Tarquinius instare, ut quamprimum comitia regi creando fierent. Quibus indictis sub tempus pueros venatum* ablegavit.

ACTUS

ACTUS TERTII SCENA QUARTA.

Parmeno. Sosia. Pamphilus.

Par. AIn' tu, tibi hoc incommodum evenisse iter? *So.* Non hercle verbis, Parmeno, dici potest Tantum, quam re ipsa navigare incommodum 'st.

DONATUS.

AIN' TU, TIBI HOC INCOMMODUM EVENISSE ITER?] *Alia ratio est, currentis ad argumenta: alia actuum Comicorum. Sed perfecti Poëtae est ita servire argumento, ut tamen spectator novis delectationibus teneatur. Nam in hac scena, donec perveniat ad Pamphilum Parmeno, hoc εὕρημα inducitur, cum hoc ostenditur, quid mali sit navigatio.*

1. AIN' TU?] Pro *aisne tu*? Et sic jam aliquid dixisse magni in praecedenti oratione ex respondentis sermone demonstratur. AIN' TU?] In scena nascitur oratio, aut in scenam defertur. 3. TANTUM, QUAM RE IPSA NAVIGARE INCOMMODUM 'ST.] Ἀνακόλουθον quartum. non enim intulit, *quantum*. Ut *Virgilius*, *Sed quanto ille magis formas se vertet in omnes: Tanto, nate, magis contende tenacia vin-*

COMMENTARIUS.

1. AIN' TU.] Formula cum admiratione interrogantium, quod jam dictum erat. Ita Eun. III. 1. 2. III. 5. 19. Heaut. II. 3. 1. V. 1. 17. Phorm. V. 7. 77.

ITER.] Intelligit navigationem. Sic *ire* pro navigare, et *cursus* pro navigatione passim usurpantur.

2. NON HERCLE, VERBIS, PARMENO, DICI POTEST TANTUM, QUAM RE IPSA NAVIGARE INCOMMODUM EST.] Naevius, Incerta Tragoedia: *Namque nullum pejus macerat humanum,*
Quam mare saevum, vires cui sunt magnae.
Topper confringent importunae undae.

Plautus, Rud. I. 3. 1.
Nimio hominum fortunae minus miserae memorantur,
Quam reapse experiundo iis datur acerbum.

Cicero, Fam. XIV. 5. *Incommode navigassemus.* De particulis TANTUM, QUAM, vide J. Fr. Gronovium ad Liv. XVI. 2.

4. O

Par. Itane est? *So.* O fortunate! nescis quid mali
Praeterieris, qui numquam es ingressus mare.
Nam alias ut omittam miserias, unam hanc vide:
Dies triginta, aut plus eo, in navi fui,
Cum interea semper mortem exspectabam miser.
Ita usque advorsa tempestate usi sumus.
Par. Odiosum! *So.* Haud clam me est. denique hercle aufugerim
Potius, quam redeam, si eo mihi redeundum siet.

D O N A T U S.

cla. 4. O FORTUNATE! NESCIS QUID MALI PRAETERIERIS.] Bene majori affectu, dicens, O FORTUNATE! quam si responderet, *Ita.* 5. QUI NUMQUAM ES INGRESSUS MARE.] Proprie dixit, INGRESSUS. nam qui jam navigavit, *egressus* dicitur. Sic *Virgilius*, *Egressi optata potiuntur Troës arena.* 6. NAM ALIAS UT MITTAM MISERIAS.] Παράληψις oratoria. Et MISERIAS, navigationes scilicet.

7. DIES TRIGINTA.] Accusativus casus plenum numerum et continuationem rei significat. DIES TRIGINTA, AUT PLUS EO, IN NAVI FUI.] Hoc exitiosum vel sine periculo videri potest. Sed vide quid addat, AUT PLUS EO, IN NAVI. Absolute EO, ut alibi, *Annos sexaginta natus es, Aut plus eo, ut conjicio.* 8. SEMPER MORTEM EXSPECTABAM MISER.] Dura est exspectatio mali. *Virgilius*, *Inclusi poenam exspectant.* SEMPER MORTEM EXSPECTABAM.] Id est, horis omnibus, cum continuatione triginta dierum.

9. ITA USQUE.] USQUE, vel *diu*, vel *valde.* 10. ODIOSUM.] Esse scilicet in mari triginta dies. Et nomen pro adverbio posuit: ODIOSUM pro *odiose.* HAUD CLAM ME EST.] Λιτότης. pro, *Ego maxime intelligo, quam odiosum sit.* Nam qui jungunt, et sic legunt, errant, et non intelligunt. AUFUGERIM.] Sic veteres, quod nos *Fu-*

C O M M E N T A R I U S.

4. O FORTUNATE.] Virgilius, Georg. II. 458.

O fortunatos *nimium, sua si bona norint, Agricolas!*

INGRESSUS MARE.] Quinctilianus, Declam. VI. 21. *Ingressus maria.* ubi vide, quae notavit Cl. Burm.

8. SEMPER MORTEM EXSPECTABAM.] Juvenalis, Sat. XII. 57.

I nunc, et ventis animam committe, dolato
Confisus ligno; digitis à morte remotus
Quattuor, aut septem, si sit latissima teda.

16. ET-

Par. Olim quidem te causae impellebant leves,
Quod nunc minitare facere, ut faceres, Sosia.
Sed Pamphilum ipsum video stare ante ostium.
Ite intro. ego hunc adibo, si quid me velit.
Here, etiam tu nunc hic stas? *Pa.* Equidem te exspecto. *Par.* Quid est?
Pa. In arcem transcurso opus est. *Par.* Cui homini? *Pa.* Tibi.
Par. In arcem! quid eo? *Pa.* Callidemidem hospitem Myconium, qui mecum una advectus est, conveni.

D O N A T U S.

gerim. AUFUGERIM.] Conjunctivum modum posuit pro indicativo futuro: vel, ut alii dicunt, permissivo.

12. OLIM QUIDEM TE CAUSAE IMPELLEBANT LEVES.] Mire in servum fugitivum, qui ob vitium hujusmodi, non ob causam fugiat. Et bene LEVES dixit: haec enim non est *levis*. 13. QUOD NUNC MINITARE FACERE.] Ut sit ordo, *Olim quidem te causae impellebant leves, Sosia, ut faceres quod nunc minitaris facere hac occasione*. Artificiose. Et in Andria sic ait recusanti perjurium servo Mysis, *Nova nunc relligio in te incessit?* FACERE.] *Ut faceres*, Comicum est et Terentianum. 14. SED PAMPHILUM IPSUM VIDEO.] IPSUM, a quo missus sum: vel dominum, ut Graeci dicuntur αὐτόν. 15. EGO HUNC ADIBO.] Vel nova curiositate ait Parmeno. 16. EQUIDEM TE EXSPECTO.] Bene excepit Pamphilus Parmenonem. ut videatur vera dicturus. EQUIDEM TE EXSPECTO.] Apparet Pamphilum Parmenonis absentiam desiderare: eo quod nunc prior Parmenonem alloquitur. 17. IN ARCEM TRANSCURSO OPUS EST.] Ostendit quam longe sit, cum IN ARCEM dicat. Et bene IN ARCEM, quam Minerva condidit. IN ARCEM.] Pronuntia, ut ostendat quam longe sit *in arcem transcurrere*. TRANSCURSO.] Pro *transcurrere*. CUI HOMINI?] Haec verba cum sua pronuntiatione vim recusationis in se continent. CUI HOMINI?] Cum recusatione pronuntiandum. Et est pigri responsio, laborem ad alium transferentis. 19. QUI MECUM UNA ADVECTUS EST.]

C O M M E N T A R I U S.

16. ETIAM TU NUNC HIC STAS?] Interrogat cum admiratione. Ita Eun. II. 2. 55.

19. MYCONIUM.] Ex Mycone insula, Cycladum una, in mari Aegaeo.

20. Si

Par. Perii! vovisse hunc dicam, si salvos domum
Redisset umquam, ut me ambulando rumperet.
Pa. Quid cessas? *Par.* Quid vis dicam? an conveniam modo?
Pa. Immo, quod constitui me hodie conventurum eum,
Non posse; ne me frustra illic exspectet. vola.
Par. At non novi hominis faciem. *Pa.* At faciam, ut noveris.

DONATUS.

Apparet eum cum eo aliquid negotii habere, cum dicit, QUI MECUM UNA ADVECTUS EST. 20. VOVISSE HUNC DICAM, SI SALVOS DOMUM REDISSET UNQUAM.] Facete dixit. More enim hoc fit eorum, qui longis itineribus maris periclitati, vovent aliquid si pervenerint. Et convenit hoc Pamphilo: quem supra male navigasse audierat.

22. QUID VIS DICAM? AN CONVENIAM MODO?] Non enim mandaverat quidquam, qui sine causa mittebat, oblitus bene dissimulare: ut qui mentiuntur. Et sic pronuntiandum, AN CONVENIAM MODO? ut reprehendere dominum Parmeno videatur. AN CONVENIAM MODO?] Εἰρωνικῶς dixit. Nam non hoc interrogantis simpliciter.

23. IMMO, QUOD CONSTITUI ME HODIE.] Deest, *nuntia:* ut sit, *immo nuntia.* Et sumitur a superiori sententia, qua dixit, *Quid vis dicam?* IMMO, QUOD CONSTITUI ME HODIE.] Apparet eum hanc conquisitam, et vix corrasam invenisse caussam. 24. VOLA.] Ἠθικῇ ὑπερβολῇ usus est. Ita curras, ut volare magis, quam currere videaris. Et antea *transcurrere* jusserat: nunc adjecit pro imperio domini, non *Curre*, sed VOLA. 25. AT NON NOVI HOMINIS FACIEM.] Moralis expressio pigritiae, in tot excusationibus

COMMENTARIUS.

20. SI SALVOS DOMUM REDISSET.] Attius, incerta Fabula:
Si rite ad patriam sospes pervenisset.

21. ME AMBULANDO RUMPERET.] Ex nimia intentione virium in currendo. Martialis, XII. 14. 11.
Quid te frena juvant temeraria? saepius illis,
Prisce, datum est equitem rumpere, *quam leporem.*

24. VOLA.] Pacuvius, incerta Tragoedia: *Volucri curritur axe quadrigae.* Cicero, Philipp. X. 5. Volasse *enim, non iter fecisse diceres.* Phaedrus, V. 8. 1. *Cursu volucri.*

25. NON NOVI HOMINIS FACIEM.] Ita Plautus, Pseud. IV. 7. 99. *Quem ego hominem nullius coloris novi.*

26. MA-

Magnus, rubicundus, crispus, crassus, caesius,
Cadaverosa facie. *Par.* Dii illum perduint!
Quid, si non veniet? maneamne usque ad vesperum?
Pa. Maneto. curre. *Par.* Non queo: ita defessus sum.
Pa. Ille abiit. quid agam infelix? prorsus nescio,

DONATUS.

posita est. AT FACIAM UT NOVERIS.] Stomachose pronuntiandum AT. quod et Pamphilus repetit dicens, AT FACIAM UT NOVERIS. 26. MAGNUS, RUBICUNDUS, CRISPUS, CRASSUS, CAESIUS.] Properatio, συναθροισμός. Et acervo sine conjunctivo est usus. MAGNUS, RUBICUNDUS.] Imperite *Terentium* de Myconio *crispum* dixisse ajunt, cum Apollodorus *calvum* dixerit: quod proprium Myconis est. ut *Lucilius*, *Myconi calva omnis juventus*. Unde etiam proverbium Graecum: Μυκώνιος φαλακρός. Sed ego *Terentium* puto scientem facetius Myconium *crispum* dixisse. CAESIUS.] Glaucis oculis, quasi felis oculos habens et glaucos. 27. CADAVEROSA FACIE.] Sublivida, ac personata rubore et livore. *Rubicundi* enim et crassiorem faciem saepe habent: quod est proprium *cadaveris*. Potest et pulposa intelligi et crassa, quasi *cadaverosa*: *Caro* enim dicta est, eo quod careat anima. Et *Caro* proprie dicitur mortuorum. *Virgilius*: *et corpora luce carentum*. Unde *Carnifices* dicti, quod *carnes* ex homine faciant. *Pulpa* vero, proprie ea quae manducatur, eo quod *pulsetur* et conscindatur. Potest et *R* pro *D* poni, ut *Caro* sit dicta quasi *cado*. ut *Virgilius*, *belloque caduci Dardanidae*. Quod jam scilicet sine animo sit et *cadat*. DII ILLUM PERDUINT!] More pigrorum, male optat ei, propter quem mittitur. 28. QUID, SI NON VENIET?] Omnia dicit, ne eat. 29. MANETO. CURRE.] Etiam Pamphilus tamquam de industria perseverat. NON QUEO: ITA DEFESSUS SUM.] Hoc in gestu, et spectaculo plus est: nam incessu et auctor exprimit lassitudinem. 30. ILLE

COMMENTARIUS.

26. MAGNUS, RUBICUNDUS.] Similis descriptio ad internoscendum hominem est Heaut. V. 5. 17. Plautus, Capt. III. 4. 113.

> HE. *Sed qua facie est tuus sodalis Philocrates?* AR. *dicam tibi: Macilento ore, naso acuto, corpore albo, et oculis nigris, Subrufus aliquantum, crispus, cincinnatus.*

27. CADAVEROSA FACIE.] H. e. Non magis venustus, nec minus

Quo pacto hoc celem; quod me oravit Myrrhina,
Suae gnatae partum. nam me miseret mulieris.
Quod potero, faciam: tamen ut pietatem colam.
Nam me parenti potius, quam amori obsequi

DONATUS.

ABIIT.] Quasi dicat, Licet jam loqui. ILLE ABIIT.] Quasi cum difficultate completam rem ostendit hoc dicto.

32. SUAE GNATAE PARTUM.] Ἐπεξήγησις. 33. QUOD POTERO, FACIAM.] Id est, celabo quantum potero. an quasi projiciens curas, et fessus angore dixit, QUOD POTERO, FACIAM: id est, si potero, cedam amori: et rursus, tamquam pietatis admonitus, adjecit exceptionem, TAMEN UT PIETATEM COLAM. Servat enim in illo amorem Poëta: cujus non poenitebit, re cognita, et errore sublato. QUOD POTERO, FACIAM.] Id est, amori obsequar. nam misericordia mulieris de amore descendit. QUOD POTERO, FACIAM.] Apparet, hoc dictum defectus esse, non virtutis. TAMEN UT PIETATEM COLAM.] Recordatus est laesam matrem esse ab uxore: hoc enim credit. Et ideo se ad exceptionem revocavit; ita se amori cedere oportere, ut non obliviscatur omnino pietatis. Et bene in eam causam contulit necessitatem non reducendae uxoris, quae invenietur nulla esse. Sunt tamen, qui manente eadem sententia, totum hoc jungunt: QUOD POTERO, FACIAM: TAMEN UT PIETATEM COLAM: hoc est, *in quantum potero, dabo operam adversus amorem, ut omisso eo, pietatem colam.* Et subjungitur causa. TAMEN UT PIETATEM COLAM.] Deest *ita:* ut sit TAMEN pro *dumtaxat.* Ut sit, *Ita ut pietatem colam.* Dixerat enim, QUOD POTERO: et ideo addidit exceptionem, TAMEN UT PIETATEM COLAM: id est, non sum oblitus et matris. TAMEN.] Pro, *ita tamen.* 34. NAM ME PARENTI POTIUS,

COMMENTARIUS.

nus detestandus, quam cadaver. Cujusmodi Gr. νεκρώδης, Plauto, Pers. II. 4. 12. *morticinus* dicitur.

33. QUOD POTERO, FACIAM: TAMEN UT PIETATEM COLAM.] Promittit, se taciturum de vitio Philumenae oblato, sed non reducturum; id enim pietas in matrem prohibere videbatur. Plautus, Asin. III. 1. 6.

Hoccine est pietatem colere, *matris imperium minuere?*

34. PARENTI POTIUS, QUAM AMORI OBSEQUI.] Ita supra I. 2. 47.

QUAE

Oportet. atat! eccum Phidippum, et patrem
Video. horſum pergunt. quid dicam hiſce? incertus ſum.

DONATUS.

QUAM AMORI.] AMORI, ſcilicet uxoris. quia dixit, QUOD POTERO, FACIAM. Et hoc eſt, quod dixerat, QUOD POTERO, FACIAM. 35. ATAT!] Interjectio eſt conterriti et conturbati. 36. HORSUM PERGUNT.] Modo PERGUNT, pro *eunt*. alias *perſeverant*.

ACTUS TERTII

SCENA QUINTA.

LACHES. PHIDIPPUS. PAMPHILUS.

La. DIXTIN' dudum, illam dixiſſe, ſeſe exſpectare filium?
Ph. Factum. *La.* Veniſſe ajunt: redeat. *Pa.* Quam cauſam dicam patri,
Quamobrem non reducam, neſcio. *La.* Quem ego hic audivi loqui?

DONATUS.

DIXTIN' DUDUM, ILLAM DIXISSE, SE EXSPECTARE.] *Facete principium eſt interrogantis ita, ut ſciat quid ſibi reſponſurus ſit, quem interrogat. Illaturus eſt enim argumentum per* ἐπαγωγήν. 1. DIXTIN' DUDUM.] Quia dixerat, *Sancte adjurat, Non poſſe apud vos Pamphilo ſe abſente perdurare.* DIXTIN' DUDUM.] Captioſa interrogatione coepit, dicturus, VENISSE AJUNT: REDEAT. 2. FACTUM.] Id eſt, Dixiſſe illam, aut me. Et deeſt *eſt*: ut ſit, *Factum eſt.*

3. QUAMOBREM NON REDUCAM, NESCIO.] Habet cauſam, ſed non vult veram dicere: et praeterea non vult cum invidia matris ſuae loqui; ſi in illam conferat, ut uxorem non reducat domum. QUEM EGO HIC AUDIVI LOQUI?] Ut ſolet, primo perſonas inducit ſecum loquentes: deinde ipſas convenire invicem. ut alibi, *Quis hoc lo-*

Pa. Certum obfirmare eſt viam me, quam decrevi perſequi.

La. Ipſus eſt, de quo hic agebam tecum. *Pa.* Salve, mi pater.

La. Gnate mi, ſalve. *Ph.* Bene factum te adveniſſe, Pamphile:

Atque adeo, quod maximum 'ſt, ſalvom atque validum. *Pa.* Creditur.

La. Advenis modo? *Pa.* Admodum. *La.* Cedo, quid reliquit Phania,

DONATUS.

quitur? Myſis, ſalve. 4. CERTUM OBFIRMARE EST VIAM ME.] Adverſus omnia obſtinate agere, id eſt, contra omnes. OBFIRMARE EST VIAM ME, QUAM DECREVI PERSEQUI.] Id eſt, ut matri potius, quam amori, morem gerat. 7. ATQUE ADEO, QUOD MAXIMUM 'ST, SALVOM ATQUE VALIDUM.] Ordo eſt, primum ADVENISSE, deinde SALVOM, poſtremo VALIDUM. SALVOM ATQUE VALIDUM.] Αὔξησις ad ſalutem. *Validus* namque, robuſtus et habitior corpore. QUOD MAXIMUM 'ST.] Legitur et QUOD MAXIME EST. CREDITUR.] Minus blande reſpondet, de repudio locuturus. 8. ADVENIS MODO?] Difficile invenitur praeſentis temporis MODO. Atque ut oſtendat eſſe momentum etiam praeſentis temporis, dixit ADMODUM: quod eſt minus. ADVENIS MODO?] *Virgilius: Vigilaſne, Deûm gens, Aenea? vigila.* ADMODUM.] Excuſatio cur adhuc non viderit patrem. CEDO, QUID RELIQUIT PHANIA, CONSOBRINUS NOSTER?] Utrum jactanter Laches de hereditate loquitur praeſente ſocero, ut illum cupidiorem faciat ad revocandam filiam? et fit ſaepe hoc, ut ex alio principio pervenire quaeramus ad ea, quae volumus dicere. An ideo, ut ſciat rem, et divitias ſuas: cupidio-

COMMENTARIUS.

4. CERTUM OBFIRMARE EST VIAM ME, QUAM DECREVI PERSEQUI.] Ita Cicero, Fam. IV. 13. *Et certe omnes* vias perſequar, *quibus putabo ad id, quod volumus, perveniri poſſe.*

5. DE QUO HIC AGEBAM TECUM.] Vide Donatum ad Adelph. I. 1. 53. Ita Phaedrus, III. 13. 11. *De quis nunc agitur.* Ex ſolenni JCtorum formula: *Qua de re agitur.* Adde Manut. ad Cic. Muren. 13.

6. BENE FACTUM, TE ADVENISSE.] Formula adventum gratulantis. Infra V. 4. 17. Phorm. II. 1. 25.

9. Vo-

Consobrinus noster? *Pa.* Sane hercle homo voluptati obsequens
Fuit, dum vixit: et qui sic sunt, haud multum heredem juvant.
Sibi vero hanc laudem relinquunt: vixit, dum vixit, bene.
La. Tum tu igitur nihil adtulisti huc plus una sententia?
Pa. Quidquid est id, quod reliquit, profuit. *La.* Immo obfuit:

DONATUS.

rem socerum redditurus? 9. CONSOBRINUS NOSTER.] Quasi sororinus. *Sobrini*, sunt ex duabus sororibus. *Consobrini*, ex fratre et sorore. Et propinquitate *Terentius* frequentata movetur, ut heredum. CONSOBRINUS NOSTER.] Quum de fratre natus est alter, et alter ex sorore, *Consobrini*: quum ex fratribus, *Patrueles* dicuntur. SANE HERCLE HOMO VOLUPTATI OBSEQUENS FUIT.] SANE, *satis*, *valide*. nam qui sanus, et validus est. VOLUPTATI OBSEQUENS FUIT.] Contra facit Pamphilus: disjungi enim volens, nihil dicit, vel parum relictum. 10. HAUD MULTUM HEREDEM JUVANT.] Parum consulunt heredi.

11. SIBI VERO HANC LAUDEM RELINQUUNT: VIXIT, DUM VIXIT, BENE.] Bene et facete, *Nihil heredi relinquunt*, *sibi vero relinquunt.* VIXIT, DUM VIXIT, BENE.] Πλοκή. Plane unum VIXIT aliud significat: et alterum VIXIT, aliud. VIXIT, DUM VIXIT, BENE.] Sententia est hortantis ad delicate vivendum. VIXIT, DUM VIXIT, BENE.] Hoc enim scilicet reliquit. 12. UNA SENTENTIA?] Expressit animum avari senis. 13. QUIDQUID EST ID, QUOD RELIQUIT, PROFUIT.] QUIDQUID, et ad parvitatem refertur. ut, *At enim id mihi satis est*, *quod est de me opi-*

COMMENTARIUS.

9. VOLUPTATI OBSEQUENS.] Ita Plautus, Bacchid. III. 3. 12. *Est libidini homini*, *suo* animo obsequi. Pseud. V. 1. 26. *Cordi atque* animo *suo* obsequentes.

10. QUI SIC SUNT.] H. e. Qui ejusmodi sunt morati moribus. And. V. 4. 16.

11. VIXIT, DUM VIXIT, BENE.] H. e. Genio suo indulsit. Eun. V. 9. 44. Eodem sensu dixit Petronius, cap. 43. *Frunitus est, quamdiu vixit.*

Nam illum vivom, et ſalvom vellem. *Ph.* Impune optare iſtuc licet:
Ille reviviſcet jam numquam. et tamen utrum malis, ſcio.
La. Heri Philumenam ad ſe arceſſi hic juſſit. dic juſſiſſe te.
Ph. Noli fodere. juſſi. *La.* Sed eam jam remittet. *Ph.* Scilicet.

DONATUS.

nionis, quidquid eſt. QUIDQUID EST ID, QUOD RELIQUIT.] Nullum in hoc ſene fuit doloris officium, antequam ſciret aliquid relictum. PROFUIT.] Id eſt, *pro nobis fuit:* ac per hoc noſtrum eſt. poteſt enim ipſe profuiſſe, poteſt res ejus. IMMO OBFUIT.] Morem eorum expreſſit, quibus relinquitur: qui quum audierint ſibi aliquid eſſe relictum, tunc triſtes ſe fingunt. 14. NAM ILLUM VIVOM, ET SALVOM VELLEM.] Non idem VIVOM, quod SALVOM. IMPUNE OPTARE ISTUC LICET.] Bene IMPUNE: quia heredi poena eſt, mortuos reviviſcere. An, *ſine detrimento optas?* ut quum medicus dicit de jam mortuo, *Ego ſi illum curarem, viveret.* IMPUNE OPTARE.] Si optata evenirent, numquam, inquit, optares ut ille reviviſceret.

15. ILLE REVIVISCET JAM NUMQUAM.] Mire Poëta his verbis Phidippum quoque ſubinvidere indicat. Plus eſt NUMQUAM, quam *Non.* ET TAMEN UTRUM MALIS, SCIO.] Mortuum illum magis, quam ut reviviſcat denuo. ET TAMEN UTRUM MALIS, SCIO.] Quid malis de duobus, ſcio: utrum illum mortuum permanere, an reviviſcere.

16 HERI PHILUMENAM.] Hoc erat, quo omnis tendebat oratio. AD SE ARCESSI HIC JUSSIT.] Bene et ARCESSI et JUSSIT: ut nihil uxor ſua ſponte fecerit. HERI PHILUMENAM AD SE ARCESSI HIC JUSSIT.] Et HERI et JUSSIT, bene: ut breve tempus ſit, et coacta videatur exiſſe. Et non *Abduci*, ſed ARCESSI: nec *A nobis*, ſed

COMMENTARIUS.

14. ILLUM VIVOM ET SALVOM VELLEM.] Ita Plautus, Pſeud. I. 3. 75. *Ego te vivom ſalvomque vellem.*

16. DIC JUSSISSE TE.] Haec Laches Phidippo in aurem dicit.

17. NOLI FODERE.] Et haec Phidippus Lacheti ſoli. Acriter autem admonentes digito cubitove alterum fodiebant. Cicero, Philipp. II. 34. *Nam exſpectas, dum te ſtimulis* fodiam? Vide Comment. majorem.

18. OM-

Pa. Omnem rem ſcio, ut ſit geſta: adveniens audivi omnia.

La. At iſtos invidos Di perdant! qui haec libenter nuntiant.

Pa. Ego me ſcio caviſſe, ne ulla merito contumelia
Fieri a vobis poſſet. idque ſi nunc memorare hic velim,
Quam fideli animo, et benigno in illam, et clementi fui,
Vere poſſum: ni te ex ipſa haec magis velim reſciſcere.
Namque eo pacto maxume apud te meo erit ingenio fides,
Quum illa, quae nunc in me iniqua eſt, aequa de me dixerit.

DONATUS.

AD SE. 18. OMNEM REM SCIO, UT SIT GESTA.] *Virgilius: Trojanas ut opes et lamentabile regnum, etc.*

19. AT ISTOS INVIDOS DI PERDANT!] Bene INVIDOS, qui matrimonio invideant. Ergo revocanda uxor eſt. Et adeo non puduit mendacii honeſte deprehenſum ſenem, ut invidos faceret, qui vera prodiderant. 20. EGO ME SCIO CAVISSE.] Principium a tempore, a dictis, factiſque, tam ſuis quam adverſariorum: et ab anteacta vita et praeſenti. EGO ME SCIO CAVISSE, NE ULLA MERITO CONTUMELIA.] Mire addidit MERITO. non enim *cavere*, inquit, ne fieret ea, potui. Igitur, ne merito fieret, quod in me fuit. 21. IDQUE SI NUNC.] Ab anteacta vita.

22. ET CLEMENTI FUI.] Pro *fuerim.* indicativum pro conjunctivo poſuit. 23. NI TE EX IPSA HAEC MAGIS VELIM RESCISCERE.] Παράληψις. 24. NAMQUE EO PACTO MAXUME APUD TE MEO ERIT INGENIO FIDES.] Bene, non *dictis*, ſed INGENIO. 25. QUUM ILLA, QUAE NUNC IN ME INIQUA EST, AEQUA DIXERIT.] INIQUA AEQUA, παρωνομαστίαι ſunt Terentianae. Et bonum argumentum. Nam et *Virgilius*, *Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat*, inquit. Et *Cicero*,

COMMENTARIUS.

18. OMNEM REM SCIO, UT SIT GESTA.] Ita Plautus, Poen. III. 1. 50. *Quin tuae uxori rem omnem, ut ſit geſta, eloquar.*

19. AT.] Vide ad And. IV. 1. 43.

 26. DIS-

Neque mea culpa hoc discidium evenisse, id testor Deos!
Sed quando sese esse indignam deputat matri meae,
Cui concedat, cujusque mores toleret sua modestia;
Neque alio pacto componi potest inter eas gratia;
Segreganda aut mater a me est, Phidippe, aut Philumena.

DONATUS.

Te ipso teste iniquo, atque improbo: verum ad hanc rem satis idoneo: te, inquam, teste, dicam. IN ME INIQUA EST, AEQUA DE ME DIXERIT.] Quia adversarii testimonium, si contra se dicat, tam grave est, quam vel boni viri.

26. NEQUE MEA CULPA HOC DISCIDIUM EVENISSE.] Non ergo quid fiat, verum per quos fiat, quaerendum est. Et nimis abrupte dixit EVENISSE, non *Evenire*. Hoc EVENISSE DISCIDIUM.] Ad confirmationem, non *Evenire*, sed EVENISSE dixit. 27. SED QUANDO SESE ESSE INDIGNAM.] Hoc sic profert, ut eam ostendat causam esse discidii: et hoc ipso tentat, utrum dotem relinquere possit. Et ideo supra, *Neque mea culpa hoc discidium evenisse, id testor Deos*, inquit. DEPUTAT MATRI MEAE, CUI CONCEDAT.] Fortasse ergo indigna est. Et recte DEPUTAT: mihi tamen mater colenda est. hoc sentit. DEPUTAT MATRI MEAE, CUI CONCEDAT.] Ἐν ὑποκρίσει MATRI MEAE, ut idonea sit causa repudii. 28. CUJUSQUE MORES TOLERET.] Hoc melius, quam *obsequatur*, aut *inserviat*. MORES TOLERET.] Bene MORES, ut aniculae: notat enim pravitatem. unde senes, *morosi* appellantur. *Horatius*, *Donec virenti canities abest Morosa.* MORES TOLERET SUA MODESTIA.] O temperamentum! MORES potius, quam *Injurias* dixit. 29. NEQUE ALIO PACTO COMPONI POTEST.] Nisi ut concedat matri, toleretque mores ejus. 30. SEGREGANDA AUT MATER A ME EST, PHIDIP-

COMMENTARIUS.

26. DISCIDIUM.] Vide ad And. IV. 2. 14.

27. SESE ESSE INDIGNAM DEPUTAT MATRI MEAE, CUI CONCEDAT.] Sensus est: *Sese esse indignam deputat matre mea, cui matri meae concedat.* Vide Comment. majorem.

29. COMPONI POTEST INTER VOS GRATIA.] Ita Phorm. IV. 3. 16. Plautus, Curc. V. 3. 23. *Si potissum hoc* inter vos componere. Virgilius, Ecl. III. 108.

Non

Nunc me pietas matris potius commodum suadet sequi.

La. Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus,
Quum te postputasse omnes res prae parente intelligo.
Verum vide, ne impulsus ira prave insistas, Pamphile.

Pa. Quibus iris impulsus nunc in illam iniquos siem?

D O N A T U S.

PE.] Bene tamquam ex deliberatione colligit, quod facturus est. Et mollius SEGREGANDA, quam *Excludenda.*

31. NUNC ME PIETAS MATRIS POTIUS COMMODUM SUADET SEQUI.] Quam mollibus verbis repudium nuntiatum est a Pamphilo! 32. HAUD INVITO AD AURES.] Optime dictum, HAUD INVITO. non enim in totum volenti, quippe de discidio: sed tamen quia pie locutus est, mediocriter approbavit. PAMPHILE, HAUD INVITO AD AURES.] Gravis oratio est a nomine incoepta. *Virgilius, O praestans animi juvenis.* Et est figura Λιτότης. Sic *Virgilius, Posthabui tamen illorum mea seria ludo.* HAUD INVITO SERMO MIHI ACCESSIT TUUS.] Senili loquacitate: pro, *Recte locutus es.* 33. OMNES RES.] Plus dixit, quam si *Uxorem* diceret. PRAE PARENTE INTELLIGO.] Bene PARENTE, quod nomen commune et cum patre est, et cum omnibus, quos haec necessitudo conjungit. Melius ergo, quam si diceret *Matrem.* 34. VERUM VIDE, NE IMPULSUS IRA PRAVE INSISTAS, PAMPHILE.] Leniter et suadenter. IRA.] Non ergo judicio. INSISTAS, PAMPHILE.] Non enim *Incipere*, sed *Insistere* hic malum est. 35. QUIBUS IRIS IMPULSUS.] Non dixit, *Qua ira*, ne superbe loqueretur, sed QUIBUS IRIS: ut hoc ipsum per εἰρωνείαν deri-

C O M M E N T A R I U S.

Non nostrum, inter vos *tantas* componere lites.

32. HAUD INVITO AD AURES SERMO MIHI ACCESSIT TUUS.] Ita Accius, Meleagro: *Agnita vox ad aures ejus accidit.* Cicero, pro P. Sextio, 50. *Nihil ut unquam videretur tam populare* ad *Populi Romani* aures accidisse.

33. POSTPUTASSE OMNES RES PRAE PARENTE.] Ita Adelph. II. 3. 9.

34. IMPULSUS IRA PRAVE INSISTAS.] Ita Phorm. I. 4. 15.

Quae numquam quidquam erga me commerita 'ſt, pater,
Quod nollem: et ſaepe, quod vellem, meritam ſcio.
Amoque, et laudo, et vehementer deſidero.
Nam fuiſſe erga me miro ingenio, expertus ſum:
Illique exopto, ut reliquam vitam exigat
Cum eo viro, me qui ſit fortunatior:

D O N A T U S.

deret, quod pater dixit, IMPULSUS IRA. An IRIS matris, aut meae uxoris, et mea? an omnium trium? QUIBUS IRIS IMPULSUS.] Recte, non vult iram eſſe, ne peccaſſe videatur uxor. Sic enim quaſi nec ipſa peccaverit. QUIBUS IRIS.] Ille *Iram* ſingulariter dixit, hic *Iras* pluraliter: ne videatur unius irae cauſa mittere uxorem.

36. QUAE NUMQUAM QUIDQUAM ERGA ME COMMERITA 'ST, PATER.] Adverte, proprietatem expreſſit *commerendi* et *merendi*. 37. ET SAEPE, QUOD VELLEM, MERITAM SCIO.] *Mereri* bona dicimus. *Commereri* mala: id eſt, delinquere, peccare. Ergo hic MERITAM, pro *Praeſtitiſſe* dixit. *Virgilius, ego te, quae plurima fando Enumerare vales, numquam, regina, negabo Promeritam.* 38. AMOQUE, ET LAUDO.] Non ſtatim qui *amantur*, et *laudantur*: nec qui *laudantur*, etiam continuo *deſiderantur*. Multa ergo dixit, AMOQUE, ET LAUDO, ET VEHEMENTER DESIDERO. Et vide, amoris impulſus nimius hic eſt circa uxorem: et quaſi oblitus ſuae matris et vitiatae, loquitur. ſed tali opus eſt Pamphilo ad ejuſmodi argumentum, donec perveniat ad καταστροφὴν, in qua uxorem reduci neceſſe eſt. 39. NAM FUISSE ERGA ME.] Quantum valet, quod FUISSE dixit, et non *Eſſe!* quaſi re tranſacta. ERGA ME.] Hoc totum repudiaturus inaniter diceret, niſi ad exitum Fabulae Poëta reſpiciens, reducturi animum in Pamphilo reſervaret. Et nota repudiantem eam, quam laudat, pietate ſola compulſum. 40. UT RELIQUAM VITAM EXIGAT.] Satis flebiliter dixit, RELIQUAM EXIGAT. *Virgilius: Omnes ut tecum, meritis pro talibus, annos Exigat.* 41. CUM EO VIRO.] Non invidere, jam non eſt

C O M M E N T A R I U S.

40. UT RELIQUAM VITAM EXIGAT CUM EO VIRO.] Plautus, Ciſtell. I. 1. 81. *Unum amare, et* cum eo aetatem exigere.

42. Ti-

Quandoquidem illam a me diſtrahit neceſſitas.
Ph. Tibi id in manu eſt, ne fiat. *La.* Si ſanus ſies,
Jube illam redire. *Pa.* Non eſt conſilium, pater.
Matris ſervibo commodis. *La.* Quo abis? mane;
Mane, inquam. quo abis? *Ph.* Quae haec eſt pertinacia?
La. Dixin', Phidippe, hanc rem aegre laturum eſſe eum?

DONATUS.

mariti. 42. QUANDOQUIDEM ILLAM A ME DISTRAHIT NECESSITAS.] Omnis concluſio verborum Pamphili, repudii confirmationem continet: plus tamen ſententia ſignificante, quam verbis. QUANDOQUIDEM ILLAM A ME DISTRAHIT NECESSITAS.] Excuſatio in neceſſitate, quae eſt inexorabilis. Et NECESSITAS, partus ſcilicet, quam neceſſitatem domi offendit: quod ex alio ſcilicet peperit. Sed modo vult neceſſitatem, matris videri iracundiam, quae a nuru ita offenſa ſit. 43. TIBI ID IN MANU EST, NE FIAT.] Hoc oppoſuit, quod minime vult Pamphilus videri, et quod prodeſt ſocero. SI SANUS SIES, JUBE ILLAM REDIRE.] Pro, *Si ſanus es:* nam aliter *Jubeas* dicere debuit. SI SANUS SIES.] Bene pater ſupra *Iram* dixit: nunc *Inſaniam* ſignificat ineſſe Pamphilo. SI SANUS SIES.] Non ergo culpa eſt, cui ut redeat, jubere poteſt. 44. NON EST CONSILIUM.] Durius erat, *Nolo reducere.* ergo hoc lenius dixit. 45. MATRIS SERVIBO COMMODIS.] Hoc verbo neceſſitatem, qua cogatur, oſtendit. QUO ABIS?] Factum Pamphili ex patris verbis oſtenditur, quod diſceſſit. Et bene: nam ulterius praeſente patre reſiſtere durum fuit. 46. MANE, INQUAM. QUO ABIS?] Bene, Quo abis? quia patrem deſeris et uxorem. QUAE HAEC EST PERTINACIA?] Sicut decuit ſocerum. Et ſubindignatur, quia coram ſibi fit contumelia. 47. DIXIN', PHIDIPPE.] Artificioſe Laches, ut minus miretur, et minus indigne-

COMMENTARIUS.

42. TIBI ID IN MANU EST, NE FIAT.] H. e. Tui arbitrii res eſt. Infra IV. 4. 44. Plautus, Amph. II. 1. 14. *Iſtuc tibi eſt in manu.* Salluſtius, Jug. 14. *Neque mihi in manu fuit, Jugurtha qualis foret.*

44. NON EST CONSILIUM.] Plautus, Mil. II. 3. 73. Conſilium eſt, *ita facere.* Ita Salluſtius, Catil. 4. et 53.

Quamobrem te orabam, filiam ut remitteres.
Ph. Non credidi aedepol adeo inhumanum fore.
Ita nunc is ſibi me ſupplicaturum putat?
Si eſt, ut velit reducere uxorem, licet:
Sin alio eſt animo; renumeret dotem huc; eat!

DONATUS.

tur ſocer, iraſci Pamphilum dicit: quando et praedictum eſt, et ſic oportuit. DIXIN', PHIDIPPE, HANC REM AEGRE LATURUM ESSE EUM?] Renovavit verba ſua eidem perſonae. nam ita dixerat, *Neque adeo clam me eſt, quam eſſe eum graviter laturum credam, Hoc ſi reſcierit.*

48. QUAMOBREM TE ORABAM, UT FILIAM REMITTERES.] Invidioſe adverſum Phidippum, tamquam in illo ſit, unde ſe purget, et non accuſet Pamphilum.

49. NON CREDIDI AEDEPOL ADEO.] Potuit enim dicere, *Non credidi inhumanum fore:* ſed acerbe addidit ADEO. ADEO INHUMANUM FORE.] Bene, quaſi iratus, INHUMANUM eſſe inquit. 50. ITA NUNC IS SIBI ME.] SIBI et ME, magno pondere legendum eſt utrumque pronomen, ut, *Cantando tu illum?* Id eſt, genero ſocerum, vel Pamphilo Phidippum, vel ſi quid tale inveneris. SUPPLICATURUM.] Parum eſt *Satis facturum*; SUPPLICATURUM addidit. 52. SIN ALIO EST ANIMO; RENUMERET DOTEM HUC; EAT!] Hoc recte ſocer. non tam ut dotem recipiat, quam ut terreat, hoc dicit. Et RENUMERET, proprie: quia dos, pecunia eſt. Et ἰδιωτισμὸς iraſcentis eſt, et exigentis debitum. EAT vero mire dictum: quaſi ipſe projiciatur, qui jubetur ire. Et ſimul in hoc verbo quaſi renuntiatio caritatis eſt. RENUMERET DOTEM HUC; EAT!] Terrorem repetendae dotis oſtendit, quum dicit, RENUMERET DOTEM: ſimul cum injuria, HUC: et iracunde,

COMMENTARIUS.

51. SI EST, UT VELIT.] Ita infra, IV. 1. 43. 44. Phorm. V. 8. 32.

52. RENUMERET DOTEM HUC.] Vide Donatum ſupra III. 3. 31. Apulejus, Apolog. *Nam quodcunque aliud in dotem acceperis, potes, cum libuit, ne ſis beneficio obſtrictus, omne ut acceperas*, renumerare, *mancipia reſtituere, domo demigrare, praediis cedere. Sola virginitas, cum ſemel accepta eſt, reddi nequitur: ſola apud maritum ex rebus dotalibus remanet.*

53. Ec-

La. Ecce autem! tu quoque proterve iracundus es.
Ph. Percontumax rediſti huc nobis, Pamphile.
La. Decedet jam ira haec: etſi merito iratus eſt.
Ph. Quia paullulum vobis acceſſit pecuniae,
Sublati animi ſunt. *La.* Etiam mecum litigas?

DONATUS.

EAT! 53. ECCE AUTEM TU QUOQUE PROTERVE IRACUNDUS ES.] Addendo QUOQUE, nonnihil aſſenſus eſt: quaſi dicat, *Quomodo Pamphilus.* PROTERVE IRACUNDUS ES.] PROTERVE, immoderate, et ſuperbe, dictum eſt ideo; quod proterat alium, qui protervus eſt. Nam *Protervus* eſt, qui dum alius obvius eſt, proterit: quod faciunt et tauri in appetitu coitus foeminarum, in quas calent.

54. PERCONTUMAX REDISTI.] Proprie *Contumax* dicitur contemtor potiorum. PERCONTUMAX REDISTI HUC NOBIS, PAMPHILE.] Magnae indignationis eſt, abſentes alloqui: ut alibi, *O Aeſchine, Pol haud paternum iſtuc dediſti.* NOBIS, PAMPHILE.] Τῷ ἀττικισμῷ. nam aut abundat, aut ſignificatu adjuvat pronuntiationem.

55. DECEDET JAM IRA.] Quaſi in ira ſit culpa: non, *Deponetur ira*, inquit, ſed DECEDET. 56. QUIA PAULLULUM VOBIS ACCESSIT PECUNIAE.] Facete: quaſi dicat, Quia habetis unde dotem reddatis. aut, Quia nullam cauſam habeatis repudii, ſed ditiorem quaeratis conjunctionem. QUIA PAULLULUM VOBIS ACCESSIT PECUNIAE, SUBLATI ANIMI SUNT.] Et non, Major eſt factus Pamphilus. ſimul majore ſtomacho, quod cum labore celabat, aperte oſtendit. 57. SUBLATI ANIMI.] Pro *Elati*, SUB-

COMMENTARIUS.

53. ECCE AUTEM!] Formula admirantis, in rebus inopinatis. Ita Eun. II. 3. 6.

55. DECEDET JAM IRA HAEC.] Ita infra V. 2. 15.

56. QUIA PAULULUM VOBIS ACCESSIT PECUNIAE, SUBLATI ANIMI SUNT.] Cicero, Fam. VII. 13. *Utrum ſuperbiorem te pecunia facit?* Petronius, cap. 43. *Quod illius mentem ſuſtulit, hereditatem accepit.* Proprie autem ACCESSIT dixit quaſi ad priſtinam nummorum ſummam. Cicero, pro C. Rabir. Poſtumo, 11. *Non intelligo hoc, quale ſit, utrum* acceſſionem *Decumae, ut noſtri facere coactores ſolent, centeſimae; an* deceſſionem *de ſumma fecerit.* Dixit porro, SUBLATI ANIMI, uti Plautus, Truc. II. 8. 10. *Poſtquam filiolum peperit*, animos ſuſtulit. Τὸ ANIMI enim pl. num. vel pro ſuperbia, vel pro virtute ponitur. prius h. l. ſic Ovidius, Triſt.

Ph. Deliberet, renuntietque hodie mihi,
Velitne, an non: ut alii, si huic non sit, siet.
La. Phidippe, ades! audi paucis. abiit. quid mea?
Postremo inter se transigant ipsi, ut lubet:
Quando nec gnatus, neque hic mihi quidquam obtemperant:
Quae dico, parvi pendunt. porto hoc jurgium
Ad uxorem, cujus haec fiunt consilio omnia:

DONATUS.

LATI dixit. Et hoc proprie ferarum est. ut, *Attollitque animos. Poenorum qualis in arvis, Saucius ille gravi venantum vulnere pectus, Tum demum movet arma leo.* Nam bestiae pro animi qualitate vel erigunt corpora, vel deponunt, ait *Cicero.* ETIAM MECUM LITIGAS?] Belle: et illum ex invidia iracundiorem, et hoc ad se dicentem, quod propter Pamphilum dicebat, effecit. ETIAM MECUM LITIGAS?] Invidiose, quasi jam cum Pamphilo litigaverit. 58. DELIBERET, RENUNTIETQUE HODIE.] Ferocius quam socerum deceret: attamen mature, quod DELIBERET dixit. 59. UT ALII, SI HUIC NON SIT, SIET.] Magna fiducia conditionem filiae asserit: quoniam jam si Pamphilus nolit, paratum alterum dicit esse. SI HUIC NON SIT.] Subauditur *uxor.* Sed dura dictu reticuit, ut debebat. 60. PHIDIPPE, ADES.] Nomine appellat: quod facere solemus, iratos mitigare conantes.

61. POSTREMO INTER SE TRANSIGANT.] Non enim haec votiva sunt, quibus interesse delectet. 62. QUANDO NEC GNATUS, NEQUE HIC.] Invidiose GNATUS, et NON OBTEMPERANT, et HIC non familiariter dictum, quasi ab irato. 63. QUAE DICO, PARVI PENDUNT.] Quia obtemperamus etiam tacitae voluntati. PORTO HOC JURGIUM AD UXOREM, CUJUS, etc.] Bene rursus in errorem reditur: ne quae vera sunt, contra Fabulae propositum cognoscantur. PORTO HOC JURGIUM.] PORTO, quasi aliquid magnum. 64. CUJUS HAEC FIUNT CONSILIO

COMMENTARIUS.

Trist. V. 8. 3. *Quae tibi res animos in me facit, improbe?*

59. UT ALII, SI HUIC NON SIT, SIET.] Ita Cicero, Fam. II. II. *Quidquid erit, tibi erit.*

61. INTER SE TRANSIGANT.] Ita And. V. 6. 17. Cicero, pro Q. Roscio, 13. *Roscius cum Flavio* transegit.

65. QUOD

Atque in eam hoc omne, quod mihi aegre 'st, evomam.

DONATUS.

OMNIA.] Non transacta objiciuntur uxori, sed quae nunc aguntur. CONSILIO.] Utrum dispositione: an εἰρωνεία est in male consulentem? 65. ATQUE IN EAM HOC OMNE, QUOD MIHI AEGRE 'ST.] Non *Quod irascor*, sed QUOD MIHI AEGRE EST, dixit. EVOMAM.] Bene: quia aegritudinem solet vomitus relevare: sic *Cicero* in Catilinam, quum dicit, *Quae quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecerit.*

COMMENTARIUS.

65. QUOD MIHI AEGRE 'ST.] Ita supra II. 1. 30.
EVOMAM.] Vide Adelph. III. 2. 14.

ACTUS QUARTI

SCENA PRIMA.

MYRRHINA. PHIDIPPUS.

My. PERII! quid agam? quo me vortam? quid viro meo respondebo
Misera? nam audivisse vocem pueri visu' 'st vagientis:

DONATUS.

PERII! QUID.] *Mire in hac Scena iterum rixa est senis atque anus: et tamen varie et alio modo, ut mores inter se diversos, et tamen notos possimus agnoscere.* 1. PERII! QUID AGAM?] Haec proloqui oportet Myrrhinam, ut ex ejus persona reminiscatur spectator gestae rei: simulque ex hujus personae verbis, quid agat altera persona, monstretur. Nam perscrutari Phidippum universa conclavia, et ire per totam domum cognito partu filiae suae, apparet ex praesentibus dictis. PERII! QUID AGAM?] Singula ita pronuntia, ut perturbatum ostendas. QUID AGAM? QUO ME VORTAM?] Figura διαπόρησις, apta turbatis. 2. NAM AUDISSE VOCEM PUERI VISUS EST VAGI-

COMMENTARIUS.

1. VIRO.] H. e. Marito. Vide Interpretes ad Phaed. I. 18. 4. et Cortium ad Sallust. Catil. 25.

3. COR-

Ita corripuit derepente tacitus sese ad filiam.
Quod si rescierit peperisse eam, id qua causa clam me habuisse
Dicam? non aedepol scio.
Sed ostium concrepuit. credo, ipsum ad me exire. nulla sum!
Ph. Uxor ubi me ad filiam ire sensit, se duxit foras.

DONATUS.

ENTIS.] *Virgilius*, *Continuo auditae voces, vagitus et ingens,*
Infantumque animae flentes in limine primo.
Et est ὀνοματοποιΐα. nam vox ipsa sic est, ut quasi vagitus saepius sonet. PUERI VISUS EST VAGIENTIS.] Proprie dixit VAGIENTIS; et infantium est. VISUS EST.] Quomodo, *Audire vocem visa sum modo militis.* 3. ITA CORRIPUIT DEREPENTE.] Raptim intulit. Et DEREPENTE, una pars orationis est, ut *Defessus.* adverbiis enim praepositiones separatim non adduntur. DEREPENTE.] Ὑφέν. Nam si separaveris, non est Latinum, DE REPENTE.

4. QUOD SI.] QUOD, pro *Nam*, aut *itaque.* sed et nos in hujusmodi significatione sic dicimus. QUOD SI RESCIERIT.] *Scimus* manifesta: *Rescimus* occulta. ID QUA CAUSA.] ID, hoc ipsum, peperisse eam. 5. NON AEDEPOL SCIO.] Ideo quia vera causa dici non potest.

6. SED OSTIUM CONCREPUIT.] Plus est quam *Crepuit:* nam *con* modo auctivum est. AD ME.] Bene AD ME, quasi litigaturum. 7. UBI ME AD FILIAM IRE SENSIT.] Hoc ante rem: et simul argumentum delicti est, quod exiit a filia marito ingresso mulier. UXOR UBI ME AD FILIAM.] Mirantis est gestus et dictum. SE DUXIT FORAS.] Ordo, DUXIT SE. Et verbis usus est, intra domesticos parietes, artis, τῷ ἰδιωτισμῷ. SE DUXIT, pro

COMMENTARIUS.

3. CORRIPUIT SESE.] Vide supra III. 3. 16.

DEREPENTE.] Ita infra, versu 39. Cicero, pro Q. Ligar. 5. *Tu* derepente *irrupisses.* Eadem ratione *Desubito* dixerunt. Lucilius apud Non. *Quamvis* desubito *trinis deducere scalis.*

4. CLAM HABUISSE.] Plautus, Merc. II. 3. 26. *Musca est meus pater; nihil potest* clam *illum* haberi.

7. SE DUXIT FORAS.] Plautus, Aul. IV. 8. 8. *ego me deorsum* duco *de arbore.*

8. Ti-

Atque eccam video. quid ais Myrrhina? heus! tibi dico. *My.* Mihine, mi vir?

Ph. Vir ego tuus sum? tun' virum me, aut hominem deputas adeo esse?

Nam si utrumvis horum, mulier, umquam tibi visus forem,

Non sic ludibrio tuis factis habitus essem. *My.* Quibus? *Ph.* At rogitas?

Peperit filia? hem, taces? ex quo? *My.* Istuc patrem rogare est aequom?

DONATUS.

Abiit. 8. ATQUE ECCAM VIDEO!] Apparet mulierem fugere, et viri aversari praesentiam. Et ideo hoc separatim pronuntiandum. HEUS! TIBI DICO.] Ostendit Myrrhinam avertentem se: quasi nihil inveniat, quod dicat de filia. MIHINE, MI VIR?] Sic et in Andria: *Nihil respondes*? quum turbatum se ostendit Davus. VIR?] Ad maritalem conditionem retulit, non ad sexum. ut *Virgilius* in Bucolicis, *Vir gregis ipse caper.* 9. TUN' VIRUM ME.] Accusatio ab increpatione incipiens. AUT HOMINEM DEPUTAS ADEO ESSE?] Αὔξησις perversa. ADEO autem abundat. *Virgilius*, *Tuque adeo, quem mox quae sint habitura Deorum Concilia, incertum est.* 10 NAM SI UTRUMVIS HORUM.] Vir aut homo. MULIER, UMQUAM TIBI VISUS FOREM.] Acerbe MULIER: ut supra, *Tu, inquam, mulier, quae me omnino lapidem, non hominem putas.* 11. QUIBUS?] Callide mulier, et quasi nullius culpae conscia, QUIBUS dixit: Et QUIBUS, *factis* scilicet. AT ROGITAS?] Bene irascitur interroganti. Nam interrogare quae sciat, impudentiae est. 12. PEPERIT FILIA.] Propositio criminis. HEM! TACES?] Non *Taces* nunc: sed TACES, *celas.* EX QUO?] Bene EX QUO, quia argumentum impudicitiae est, puerperium taciturnum. ISTUC PATREM.] Mira calliditas. Rea mulier hoc

COMMENTARIUS.

8. TIBI DICO.] Increpandi formula. Phaedrus, IV. 19. 18. Tibi dico *avare.* Ubi vide Cl. Burmannum.

11. LUDIBRIO HABITUS ESSEM.] Ita supra, I. 2. 74.

12. TACES?] Formula increpandi non respondentem. Eun. IV. 4. 28.

Perii! ex quo censes, nisi ex illo, cui data est nuptum, obsecro?
Ph. Credo: neque adeo arbitrari patris est aliter. sed demiror,
Quid sit, quamobrem tantopere omnes nos celare volueris
Partum: praesertim quum et recte, et tempore suo pepererit.
Adeon' pervicaci esse animo, ut puerum praeoptares perire,

DONATUS.

solo defenditur, quod accusat. ISTUC PATREM ROGARE EST AEQUOM?] Ex sua interrogatione accusavit accusatorem. 13. PERII! EX QUO CENSES?] Mire additum ad affectum, PERII. NISI EX ILLO, CUI DATA.] A verisimili argumentum. NISI EX ILLO, CUI DATA EST NUPTUM?] Solutio criminis per fiduciam respondentis, *Sallustius*, *Ita fiducia*, *quam argumentis purgatior es.*

14. CREDO: NEQUE ADEO ARBITRARI.] Ab accusatione maritus ad defensionem sui conversus, omisit quod coeperat. SED DEMIROR, QUID SIT.] Mollior factus, jam non irascitur, sed miratur. Adeo vides Phidippum nulla re alia, quam mulieris correptione lenitum. DEMIROR.] *Valde miror:* quod minus est quam irascor.

15. QUAMOBREM TANTOPERE.] Alia intentio criminis. OMNES NOS CELARE VOLUERIS.] Recte: quia putat et Pamphilum esse celatum. OMNES NOS CELARE VOLUERIS.] Antiqua locutio, *Illam rem celo te.* 16. PRAESERTIM QUUM ET RECTE, ET TEMPORE SUO PEPERERIT.] Vide, duae causae sunt celandi partus. si non TEMPORE SUO venerit, quod indicium stupri est: et si non RECTE evenerit: hoc est, monstri aliquid natum fuerit. Hic autem et TEMPORE SUO, et RECTE natum praedicat. PRAESERTIM QUUM ET RECTE.] Attulit mulieri compendium credulitas senis semel correpti, ne aliter suspi-

COMMENTARIUS.

16. ET RECTE, ET TEMPORE SUO PEPERERIT.] Dixit RECTE, uti supra, III. 3 39. Plautus, Rud. Prol. 4. Arcturus de semet: *Signum quod semper* tempore *exoritur* suo. De partu septimestri, qualem hunc esse credebat Phidippus, vide Comment. majorem.

19. CUM

Ex quo firmiorem inter nos fore amicitiam posthac scires:
Potius, quam advorsum animi tui lubidinem esset cum illo nupta?
Ego etiam illorem esse hanc culpam credidi, quae te est penes.
My. Misera sum. *Ph*. Utinam sciam ita esse istuc. sed nunc mihi in mentem venit,

DONATUS.

spicetur. PRAESERTIM QUUM ET RECTE, ET TEMPORE SUO.] RECTE, ad illud pertinet, Quod non monstrum peperit. TEMPORE suo, ad spatium, quo praegnantes esse consueverunt, id est, ad mensium dinumerationem: quia et septimo mense nasci solent. 17. ADEON' PERVICACI ESSE ANIMO.] Invectio. ADEON' PERVICACI ESSE.] *Pervicax* est perseverans cum quadam vi. UT PUERUM PRAEOPTARES PERIRE.] Ab aetate infantis invidia.
18. EX QUO FIRMIOREM INTER NOS FORE AMICITIAM POSTHAC SCIRES.] Ab accidentibus invidia. Et bene additur SCIRES: quia imprudentia in delicto veniam frequenter extorsit. 19. POTIUS, QUAM ADVORSUM ANIMI TUI LUBIDINEM.] A voluntate peccantis invidia. ANIMI TUI LUBIDINEM dixit, ut minima causa magnis sceleribus subjecta esset. ESSET CUM ILLO NUPTA.] Antiqui non *Illi nupta*: sed, CUM ILLO NUPTA. Ergo ambo sibi invicem nubunt. 20. EGO ETIAM ILLORUM ESSE HANC CULPAM.] Bene, ETIAM ILLORUM. non enim hoc se errasse ait, quod illorum putaverit culpam, quae minor est: sed, ETIAM ILLORUM: ut commune peccatum fuerit. sed nunc quidem totum credit esse Myrrhinae. An ETIAM, pro *Adhuc*, ut major sit dolor, qui nec opinanti acciderit. 21. UTINAM SCIAM ITA ESSE ISTUC.] Te miseram esse. Alibi, *Miserum? quem minus credere est*? Et erit sensus, *Utinam vere sis misera*. UTINAM SCIAM ESSE ISTUC.] Hoc quidam sic accipiunt, quasi Phidippus dicat, *Penes te culpa est, quam illorum esse credebam: et utinam quod credo, penes te esse culpam, ita non esse certo sciam. quia di-*

COMMENTARIUS.

19. CUM ILLO NUPTA.] Plautus, Stich. I. 2, 75. *Vosne ego patiar cum mendicis nuptas, me vivo, viris?*

Ex hac re, quod locuta es olim, quum illum generum cepimus.
Nam negabas nuptam posse filiam tuam te pati
Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.
My. Quamvis caussam hanc suspicari, quam ipsam veram, mavolo.
Ph. Multo prius scivi, quam tu, illum amicam habere, Myrrhina:
Verum id vitium numquam decrevi esse ego adolescentiae:

DONATUS.

xit, se *miseram*: et *miseros* non nisi innocentes dicimus. Ille enim hoc respondet: *Utinam in hoc negotio miseram te, non scelestam reperiam.* Sic *Sallustius*, *Atque ea cogentes, non coactos: scelestos magis, quam miseros distringi.* Et ideo sequitur, SED NUNC MIHI IN MENTEM VENIT. Argumentum ex antecedentibus dictis et factis. NUNC MIHI IN MENTEM VENIT.] Recte NUNC: quasi alias nihil suspicanti. 22. QUOD LOCUTA ES OLIM.] Pro Ante. QUUM ILLUM GENERUM CEPIMUS.] Ut *Arbitrum capere* dicimus, id est, eligere. Et cum laude locutus est Pamphili. CEPIMUS.] Elegimus. *Virgilius*, *Ante locum capies oculis.*

24. CUM EO.] Viro. QUI MERETRICEM AMARET, QUI PERNOCTARET FORIS.] Non in hoc est accusatio, quod haec locuta sit: sed argumentum est, quod celare voluerit partum, quae hoc olim dixerit. QUI PERNOCTARET.] Propter illud quod dixerat, *Quid interea? ibatne ad Bacchidem? Quotidie.* Et nota, familiariter hoc verbum poni a *Terentio*. Sic in Adelphis, *Sed si hic pernocto, caussae quid dicam, Syre?* 25. QUAMVIS CAUSAM.] Hoc propter spectatorem dicitur, ut gestorum meminerit. QUAM IPSAM VERAM.] Quia sola ex omnibus defendi non potest. 26. MULTO PRIUS SCIVI, QUAM TU.] Bene pergit: quia taciturnitas pro confessione accepta est. 27. VE.

COMMENTARIUS.

22. EX HAC RE.] H. e. Ex moribus Pamphili, quibus nunc moratus est, in mentem mihi venit id quod olim locuta es.

27. ID VITIUM NUNQUAM DECREVI EGO ESSE ADOLESCENTIAE.] Exemplum corruptae disciplinae Atticae. Ita Adelph. I. 2. 21.

28. ID

Nam id omnibus innatum 'st. at pol jam aderit, se quoque etiam quum oderit.
Sed, ut olim te ostendisti, eadem esse, nihil cessavisti usque adhuc:
Ut filiam ab eo abduceres; neu, quod ego egissem, esset ratum.
Id nunc res indicium haec facit, quo pacto factum volueris.

DONATUS.

RUM ID VITIUM.] Hoc intelligi non potest, nisi VITIUM bis numero subaudieris. ADOLESCENTIAE.] Melius dixit ADOLESCENTIAE, quam *Pamphili*: ut quod in aetate fuerat, non timeret in ingenio. 28. NAM ID OMNIBUS INNATUM EST.] Amare in adolescentia. AT POL JAM ADERIT, SE QUOQUE ETIAM QUUM ODERIT.] Mire senectutem accusat senex, quum et velocem ostendit his verbis, JAM ADERIT: et addit, SE QUOQUE ODERIT: quasi dicat, *Non solum non amabit, sed et odio habebit: et non alienas mulieres modo, nec uxorem quoque, sed etiam se ipsum.* Plus ergo illatum, quam ratio deposcebat: sed mire ad affectum senis exprimendum. SE QUOQUE ETIAM QUUM ODERIT.] Id est, ut poeniteat eum sui facti. Sed plus dixit, quam si diceret, *Facta sua.* 29. SED, UT OLIM TE OSTENDISTI.] Quum superiora dicta sunt. 30. UT FILIAM AB EO ABDUCERES.] Vehementius dixit, quam si diceret, *Ut filiam ei non redderes.* NEU, QUOD EGO EGISSEM, ESSET RATUM.] Quod ab eo abducis, non bona socrus: quod filiam, non bona mater: quod irrita facis quae gessi, non bona uxor es, inquit. 31. ID NUNC RES.] Quasi dixerit, *Unde scio.* NUNC RES INDICIUM FACIT.] Hoc est, quod celavisti partum. QUO PACTO

COMMENTARIUS.

28. ID OMNIBUS INNATUM 'ST.] Id Heaut. V. 2. 4. dicit: *Volgo faciunt.*

JAM ADERIT, SE QUOQUE ETIAM QUUM ODERIT.] Ita Plautus, Bacchid. III. 3. 13. *Jam aderit tempus, quum sese etiam ipse oderit.* Quinctilianus, Declam. XVII. 13. *Hominis, quem pater odisse non desinit, unus exitus est*, ut sese oderit. Dixit autem, QUOQUE ETIAM, uti infra V. 1. 36. Plautus passim.

31. QUO PACTO FACTUM VOLUERIS.] H. e. Quid fieri volueris, quid optaveris. *Factum velle* est optare.

My. Adeon' me eſſe pervicacem cenſes, cui mater ſiem,
Ut eo eſſem animo, ſi ex uſu eſſet noſtro hoc matrimonium?
Ph. Tun' proſpicere, aut judicare noſtram in rem quod ſit, potes?
Audiſti ex aliquo fortaſſe, qui vidiſſe eum diceret
Exeuntem, aut introeuntem ad amicam. quid tum poſtea,

DONATUS.

FACTUM VOLUERIS.] Non ſolum quod fecit, ſed etiam quod voluit, objicit. QUO PACTO FACTUM VOLUERIS.] Deeſt *Fieri.* 32. PERVICACEM.] Per vim agentem, pernicioſam me eſſe cenſes. CUI.] Deeſt *Ei*, vel *Circa eam.* CUI MATER SIEM.] Rurſus a veriſimili: an mater contra filiam faciat. 33. SI EX USU ESSET NOSTRO HOC MATRIMONIUM?] Callide mulier, ex his quae dixit ſenex, defenſionem arripit. Nam ille ſic ait: *Negabas nuptam poſſe filiam tuam te pati Cum eo, qui meretricem amaret, qui pernoctaret foris.* EX USU NOSTRO.] Modo, *utile:* ſi pro noſtra eſſet utilitate. 34. TUN' PROSPICERE.] A perſona. AUT JUDICARE.] PROSPICERE futura: JUDICARE praeſentia. 35. AUDISTI EX ALIQUO FORTASSE.] Ἠθικῶς ſatis, et oratorie. ALIQUO.] Non a certa perſona. Bene ALIQUO: ademit judicibus auctoritatem. QUI VIDISSE EUM DICERET.] Non, *Qui vidiſſet.* 36. EXEUNTEM, AUT INTROEUNTEM.] Sic *Cicero*, *Tibi autem, Balbe, reſpondebo: primum precario, ſi licet, ſi fas eſt defendi a me eum, qui in hortis fuerit, qui unguenta ſumpſerit, qui Bajas viderit.* Non enim dixit *Amplectentem amicam.* AUT INTROEUNTEM.] Σύλληψις prima. *In ludum ducere et reducere.* EXEUNTEM AUT INTROEUNTEM.] Σύλληψις διανοίας et mollis eſt: quia luditur de ſequentibus ad

COMMENTARIUS.

33. SI EX USU ESSET NOSTRO.] H. e. Si utile eſſet nobis. Eun. V. 9. 47. Heaut. I. 2. 36. II. 1. 9. Infra IV. 3. 10. Plautus, Perſ. IV. 4. 14. *Ex tuo uſu eſt.*

34. NOSTRAM IN REM QUOD SIET.] Ita And. III. 3. 14. Supra, I. 2. 27. et II. 2. 7. Plautus, Perſ. IV. 4. 58. *ut rem eſſe in noſtram putas.*

36. QUID TUM POSTEA?] H. e. Quid refert? Formula contemnendi quid. Eun. IV. 2. 9.

38. In

Si modeste ac raro hoc fecit? nonne ea dissimulare nos
Magis humanum est, quam dare operam, id scire, qui nos oderit?
Nam si is posset ab ea sese derepente avellere,
Quicum tot consuesset annos; non eum hominem ducerem,

DONATUS.

amicam. ἐξουθενισμὸς criminis, de consuetudine. QUID TUM POSTEA.] Ἰδιωτισμὸς, quo contemnimus crimina leviora. 37. SI MODESTE.] Adhibito modo: vel certe cum pudore ac modestia, ut celatum voluerit. NONNE EA DISSIMULARE NOS.] Duobus modis feruntur peccata: vel ignoscendo, vel cohibendo. Modo DISSIMULARE, est ignorantiam fingere. 38. MAGIS HUMANUM EST.] Bene, quia et illud humanum *dissimulare*. an *magis humanum dissimulare*: quia et irasci, et arguere humanum est? MAGIS HUMANUM.] Nota, pro *Humanius*, Terentiano more. QUI NOS ODERIM?] QUI, *unde* vel *quamobrem*. Et recte, nemo enim dolens quod non ametur, id facit, quo magis odio sit. 39. NAM SI IS POSSET AB EA SESE DEREPENTE AVELLERE.] Oratorie, non contentus defendisse Pamphilum, hoc ipso illum, quo accusatus est, laudat. DEREPENTE.] Una pars orationis est. 40. QUICUM TOT CONSUESSET ANNOS.] Laudat ubique eos *Terentius*, qui consuetudine vincuntur. Ut alibi, *Hic, parvae consuetudinis causa hujus mortem tam fert familiariter*. Et mox, *Ut neque me consuetudo, neque amor, neque pudor commoveat, neque commoneat, ut servem fidem?* Ergo ferus, quem longa consuetudo non commovet. QUICUM TOT CONSUESSET ANNOS.] Non *Quacum*, sed QUICUM: ut *A quibus*, et non *A quis*. Et CONSUESSET, proprie dicitur in stupro. NON EUM HOMINEM DUCEREM.] Non solum, inquit, homo non esset, id quod forsitan nihil

COMMENTARIUS.

38. ID SCIRE, QUI NOS ODERIT.] H. e. Ut inimici nostri id sciant, et laetentur. Eodem sensu dixit infra IV. 2. 14. *qui nobis maledictum velit*. Donatus non cepit.

39. AB EA SESE DEREPENTE AVELLERE.] Ita And. III. 3. 21. Quod et *Abstrahi* dicitur. And. III. 2. 39. Supra III. 1. 18. et alibi.

40. CONSUESSET.] Vide ad Adelph. IV. 5. 32.

Nec virum ſatis firmum gnatae. *My.* Mitte adoleſcentem, obſecro,
Et quae me peccaſſe ais. abi: ſolum ſolus conveni.
Roga, velitne, an non, uxorem. ſi eſt, ut dicat velle ſe,
Redde. ſin eſt autem, ut nolit, recte ego conſului meae.
Ph. Si quidem ille ipſe non volt, et tu ſenſti eſſe in eo, Myrrhina,

DONATUS.

noſtra intererat: ſed quod nobis maximum eſt, vir ſtabilis filiae eſſe non poſſet. NON EUM HOMINEM DUCEREM, NEC VIRUM SATIS FIRMUM GNATAE.] Poteſt et ſic intelligi, *Non eum hominem ducerem, qui conſuetudinem longi temporis temere abrumperet.* 41. NEC VIRUM.] *Vir* modo maritus. NEC VIRUM SATIS FIRMUM GNATAE.] Quem res Venereae non moverent. nam FIRMUM etiam hoc poſſumus intelligere, validum in officio coitus. Sic *Horatius, fortique marito Deſtinet uxorem.* MITTE ADOLESCENTEM OBSECRO.] His verbis ſolemus commentitia argumenta contemnere. ut, *miſericordia, animus maternus: ſino.* Et alibi, *Mitto omnia. Addo iſtuc: Imprudens timuit adoleſcens: ſino. Tu ſervus* MITTE ADOLESCENTEM.] Etenim ille dixerat: *Verum id vitium numquam decrevi eſſe ego adoleſcentiae. Adeon' pervicaci eſſe animo, ut puerum praeoptares perire, Potius, quam adverſus animi tui lubidinem eſſet cum illo nupta?* 42. ET QUAE ME PECCASSE AIS. ABI: SOLUS SOLUM CONVENI.] Recte haec dicit mulier, utpote memor, quod cum Pamphilo ſit locuta. Et SOLUS SOLUM ideo, quia metuit, ne orata ſua non ſervet Pamphilus: et ideo multi ſciant. 44. ROGA, VELITNE UXOREM, AN NON.] Verba quibus cum Pamphilo loquatur ſocer: ne ſi aliter agat, reſpondeatur a genero.

44. RECTE EGO CONSULUI MEAE.] Illum, inquit, nolle, ſignum erit me providiſſe filiae. 45. SIQUIDEM IL-

COMMENTARIUS.

41. ADOLESCENTEM.] Ita loquitur de viro jam uxorem habente, Vide ſupra, II. 1. 34.

42. SOLUS SOLUM CONVENI.] Ita ſupra III. 2. 15. Plaut. Capt. III. 4. 70. *Solus te ſolum volo.*

44. RECTE EGO CONSULUI MEAE.] Formula ſibi gratulantis. Ita And. IV. 4. 27.

47. IN-

Peccatum: aderam, cujus consilio ea par fuerat prospici.
Quamobrem incendor ira, esse ausam facere haec te injussu meo.
Interdico, ne extulisse extra aedes puerum usquam velis.
Sed ego stultior, meis dictis parere hanc qui postulem.
Ibo intro, atque edicam servis, ne quoquam efferri sinant.

DONATUS.

LE IPSE NON VOLT, ET TU SENSISTI.] Animadvertendum, quemadmodum omnia, quibus se defenderit Myrrhina, in malam partem accipit Phidippus: et hinc magis accusat, unde illa se purgat. 46. CUJUS CONSILIO EA PAR FUERAT PROSPICI.] Non dixit, *cujus consilio repudium daretur Pamphilo*, ita ad bonum omnia exitum spectant.

47. ESSE AUSAM FACERE HAEC TE INJUSSU MEO.] Abducere filiam, celare partum, exponere puerum. 48. INTERDICO.] Inter *Edico* et *Interdico*, hoc interest: *Edicimus*, quod jubemus fieri: *Interdicimus*, quod vetamus fieri. *Edicimus* etiam uni generi hominum: *Interdicimus* diversis. Itaque *Praetoris edicta* et *interdicta* dicuntur. INTERDICO, separatim dicendum legendumque: quia INTERDICO NE VELIS, non est integrum. INTERDICO, NE EXTULISSE EXTRA AEDES.] Id agitur, ne sub incerto intercipiatur puer: et Tragoedia fiat ex Comoedia.

49. MEIS DICTIS PARERE HANC QUI POSTULEM.] Demonstrative et accusatorie dixit HANC, quasi tam contumacem. HANC QUI POSTULEM.] Quid est HANC? utrum mulierem? an uxorem? an contumacem foeminam?

50. IBO INTRO.] Sibi ipsi hoc dicit τῷ ἰδιωτισμῷ. EDICAM SERVIS, NE QUOQUAM EFFERRI SINANT.] Et hoc recte Poëta, quia ita opus est, ne compleat Myrrhina, quod promisit de exponendo puero. Ait enim, *Continuo*

COMMENTARIUS.

47. INCENDOR IRA.] Ita Phorm. I. 4. 9. et V. 7. 81. Quod Adelph. III. 2. 12. dixit, *Ardeo iracundia.*

49. EXTULISSE.] H. e. *Efferri*, uti mox versu 50. Metuit autem Phidippus, ne exponatur puer; quod se facturam Myrrhina dixerat supra, III. 3. 40.

My. Nullam pol credo mulierem me miſeriorem vivere :
Nam ut hic laturus hoc ſit, ſi ipſam rem, ut ſiet, reſciverit;
Non, aedepol, clam me eſt: quum hoc, quod levius eſt, tam animo iracundo tulit.
Nec, qua via ſententia ejus poſſit mutari, ſcio.
Hoc mihi unum ex plurimis miſeriis relliquum fuerat malum,
Si puerum, ut tollam, cogit, cujus nos qui ſit, neſcimus, pater.

DONATUS.

exponetur. 52. NAM UT HIC LATURUS HOC SIT.] Sic oſtenditur cauſa, cur perpetuo celandum ſit ſeni vitium virginis. NAM UT HIC.] Quantum iracundiae habiturus ſit, quantum furoris: hoc enim ſignificat UT. Et ſimul Poëta, quod alibi obſcure facit, hic aperte demonſtrat, quod periculum ſit in fabula, niſi καταστροφὴ ſuccurrat.

53. NON AEDEPOL, CLAM ME EST.] Id eſt, ſcio.

54. NEC, QUA VIA SENTENTIA EJUS POSSIT MUTARI, SCIO.] Neſcio quo modo ex iracundo placidus fiat. SENTENTIA EJUS.] De puero non exponendo. 55. HOC MIHI UNUM.] Hoc adhuc, inquit, malum non mihi evenerat, quum evenerint multa. Et vide, an SI PUERUM, UT TOLLAM, COGIT, quaſi cum gemitu et percontative pronuntiandum ſit. etenim SI, obſcuram locutionem facit! niſi forte *cum*, vel *quod* ſignificat. HOC MIHI UNUM EX PLURIMIS MISERIIS RELLIQUUM FUERAT MALUM.] Ex omnibus malis RELIQUUM quum dicat, maximum malum ſignificat. Nam non mediocre eſt, quod omnium miſeriarum eſt ultimum, et inter mala multa RELIQUUM, quod ſic accipimus. Poſſumus et nos interrogative pronuntiare. 56. PUERUM, UT TOLLAM, COGIT.] Recte TOLLAM. quaeſtio, unde ſit.

COMMENTARIUS.

51. NULLAM, POL, CREDO MULIEREM ME MISERIOREM VIVERE.] Ita Plautus, Amph. IV. 3. 12. *Quis me Thebis alter vivit miſerior?*

55. HOC MIHI UNUM EX PLURIMIS MISERIIS RELIQUUM FUERAT MALUM.] Ita Eun. V. 6. 25. et Adelph. III. 3. 3.

57. NON

Nam quum compreſſa eſt gnata, forma in tenebris noſci non quita eſt:
Neque detractum ei eſt quidquam, quî poſſet poſt noſci, qui ſiet.
Ipſe eripuit vi, in digito quem habuit, virgini abiens anulum.
Simul vereor Pamphilum, ne orata noſtra nequeat diutius
Celare, quum ſciet alienum puerum tolli pro ſuo.

DONATUS.

57. FORMA IN TENERIS NOSCI NON QUITA EST.] Ab activo *Queo*, paſſivum fecit *Queor*, retinendo participium, QUITA EST, ſed antique dixit. 58. NEQUE DETRACTUM.] Solet enim fieri. 59. IPSE ERIPUIT.] Hic ad exitum ſpectat παρασκευὴν, quia per annulum fiet cognitio. IPSE ERIPUIT.] E contrario, inquit, factum eſt, ipſa ut non eriperet, ſed ipſi eriperetur. 60. SIMUL VEREOR PAMPHILUM, NE ORATA NOSTRA.] Scilicet ſi ſuſtulerimus cogente ſene eum puerum, quem expoſitum iri Pamphilo paullo ante promiſi. 61. QUUM SCIET ALIENUM PUERUM TOLLI PRO SUO.] *Non ſolum*, inquit, *tolli aegre feret alienum*, *verum etiam pro ſuo*.

COMMENTARIUS.

57. NON QUITA EST.] H. e. Nequivit. Sed additur fere infinitivis paſſivis. Plautus, Fragm. Saturionis: *Retrahi* nequitur, *quoquo progreſſa eſt ſemel.* Rud. IV. 4. 20. *ut* nequitur *comprimi!*

61. ALIENUM PUERUM.] Proprie de inſitivo et notho. Ita Heaut. V. 4. 6. Infra IV. 4. 27.

TOLLI.] H. e. Educari. And. I. 3. 14. et paſſim alibi.

ACTUS QUARTI SCENA SECUNDA.

SOSTRATA. PAMPHILUS.

So. Non clam me eſt, gnate mi, tibi me eſſe ſuſpectam, uxorem tuam
Propter meos mores hinc abiſſe: etſi ea diſſimulas ſedulo.
Verum, ita me Di ament, itaque obtingant ex te, quae exopto, mihi,
Ut numquam ſciens commerui, merito ut caperet odium illam mei:

DONATUS.

NON CLAM ME EST, GNATE MI.] *In hac ſcena, velut qualitas negotialis in diſputationem venit: juſtumne ſit repudiari conjugem cauſa matris, et omnino quid fieri debeat.* 1. NON CLAM.] Vero ordine a purgatione ſui incipit mater abitura: ne, quod diſcedit, iracundiae videatur. TIBI ME ESSE SUSPECTAM.] Id eſt, in ſuſpicionem veniſſe. UXOREM TUAM PROPTER MEOS MORES HINC ABISSE.] Blandius UXOREM ſignificat, quam ſi diceret *Philumenam.* Et MORES, proprie ſenum dicuntur: unde *Senectus moroſa*, et *Moroſi homines*, qui ſui cujuſdam moris ſunt. 2. ETSI EA DISSIMULAS SEDULO.] EA, id eſt, quae ſcio: et EA, pro *eam rem.* ſed abſolute occurrit ſupra latae ſententiae, et genere neutro. Et eſt ordo, *Etſi ea diſſimulas ſedulo, non clam me eſt, etc.* 3. VERUM ITA ME DI AMENT.] Conjectura, quae ſolvitur jurejurando. ITAQUE OBTINGANT EX TE.] Pro ſe jurat, et ita rem Pamphilo probat, ut blanda ſit. ITAQUE.] Duae partes orationis. 4. NUMQUAM SCIENS COMMERUI.] Bona exceptio: quia poſſumus aliquem inſcienter laedere, quae

COMMENTARIUS.

3. OBTINGANT EX TE, QUAE EXOPTO, MIHI.] Ita Phorm. V. 4. 1.

4. UT CAPERET ODIUM ILLAM MEI.] Ita plane ſupra II. 1. 22. Adde Eun. III. 1. 13.

5. TE-

Teque ante quam me amare rebar, ei rei firmasti fidem.
Nam mihi intus tuus pater narravit modo, quo pacto me habueris
Praepositam amori tuo. nunc tibi me certum est contra gratiam

D O N A T U S.

res ad veniam pertinet. UT NUMQUAM SCIENS.] Hic ordo est jurisjurandi, ut quum praeposuerit ITA, sequatur UT. *Cicero, Ita velim mihi Deos propitios, ut, quum illius temporis mihi venit in mentem, etc.* MERITO UT CAPERET ODIUM ILLAM MEI.] Bene dixit MERITO: nam ut nos immerito quis non oderit, non est in nostra manu. haec est exceptio. *Plautus* in Trinummo, *Quin dicant, non est: merito ut ne dicant, id est.* MERITO UT CAPERET ODIUM ILLAM MEI.] Id enim est culpa sine merito. 5. TEQUE ANTE QUAM ME.] Deest *Tam.* ut sit ordo: Et quam te amare me rebar, tantum firmasti fidem ei rei. TEQUE ANTE QUAM ME AMARE REBAR, EI REI FIRMASTI FIDEM.] Ordo et sensus hic est, Et quod ante rebar, ei rei firmasti fidem meam: neque me fefellit, quod ante rebar, te me amare. nam ei rei hodie firmasti fidem, id est, probationem attulisti. 6. NAM MIHI INTUS TUUS PATER.] Dixit enim supra, *Atque in eam hoc omne, quod mihi aegre est, evomam.* potuit enim evomendo narrasse, quod matrem filius praeposuisset uxori. TUUS PATER.] Familiarius, quam si diceret, *Laches.* 7. PRAEPOSITAM AMORI TUO.] Plus dixit, AMORI TUO, quam si *Uxori tuae*, diceret. NUNC TIBI ME CERTUM EST CON-

C O M M E N T A R I U S.

5. TEQUE ANTE QUAM ME AMARE REBAR, EI REI FIRMASTI FIDEM.] Sensus et constructio videtur esse: *Et firmasti fidem, te amare me, quam ante rebar amare.* Dixit autem, FIRMASTI FIDEM, uti infra V. 1. 23. et And. III. 1. 4.

6. ME HABUERIS PRAEPOSITAM AMORI TUO.] H. e. Praeposueris me uxori tuae. Vide supra III. 51. 31. seq. Eodem fere sensu Plautus, Pseud. I. 3. 59. *quoniam pietatem amori video tuo praevortere.*

7. TIBI ME CERTUM EST CONTRA GRATIAM REFERRE.] Ita Lucilius apud Non. v. Deferre: *Quapropter certum est facere contra.*

8. PRAE-

Referre, ut apud me praemium esse positum pietati scias.
Mi Pamphile, hoc et vobis, et meae commodum famae arbitror:
Ego rus abituram hinc cum tuo me esse certo decrevi patre;
Ne mea praesentia obstet, neu causa ulla restet reliqua,
Quin tua Philumena ad te redeat. *Pa.* Quaeso, quid istuc consilii est?
Illius stultitia victa, ex urbe tu rus habitatum migres?

DONATUS.

TRA GRATIAM.] CONTRA nunc *vicissim.* 8. UT APUD ME PRAEMIUM ESSE POSITUM PIETATIS SCIAS.] Laborat mulier, ne quod dictura est, odio aut dolore, aut certe ira facere videatur. PRAEMIUM ESSE POSITUM PIETATIS.] Sic *Virgilius*, *Hic pietatis bonos*, *sunt hic sua praemia laudi.* 9. MI PAMPHILE, HOC ET VOBIS, ET MEAE COMMODUM.] Rem duram dictura, vide quantis praeblanditur verbis, remque praemolliat. ET MEAE COMMODUM FAMAE.] Ab honesto. MI PAMPHILE, HOC ET VOBIS ET MEAE.] Principium hoc aliquid est, precantis foeminae. A blandimento ergo incipit, ut libenter audiat.

10. EGO RUS ABITURAM HINC CUM TUO ME ESSE CERTO DECREVI PATRE.] CERTO dixit, ne sit dissuadendi locus. CUM TUO ME ESSE CERTO DECREVI.] Ad hoc addidit, CERTO DECREVI: ut non audeat dissuadere filius.

11. NE MEA PRAESENTIA.] Non dixit jam *Culpa*, sed PRAESENTIA. 12. QUID ISTIC CONSILII EST?] Bene: quia illa DECREVI, dixerat. 13. ILLIUS.] A persona. STULTITIA.] A causa. VICTA.] Non enim volens. URBE.] A loco. TU.] A persona. HABITATUM.] A facto. ILLIUS STULTITIA VICTA, EX URBE TU RUS HABITATUM MIGRES?] Vide quam oratorie omnia congesserit, a personis, a causis, a locis, a factis. ILLIUS STULTITIA.] Ab utili. Mire autem, et RUS, et EX URBE, et HA-

COMMENTARIUS.

8. PRAEMIUM ESSE POSITUM PIETATI.] Ita Plautus, Poen. V. 4. 17. *Invictae* praemium *ut* esse *sciam* veritati. Virgilius, Aen. I. 465. Sunt *hic etiam sua* praemia laudi.

14. NON

Non facies: neque sinam, ut, qui nobis, mater, maledictum velit,
Mea pertinacia esse dicat factum, haud tua modestia.
Tum tuas amicas te, et cognatas deserere, et festos dies,
Mea causa, nolo. *So.* Nihil pol jam res istaec mihi voluptatis ferunt:
Dum aetas, tempus tulit, perfuncta satis sum: satias jam tenet

DONATUS.

BITATUM dixit. 14. NON FACIES: NEQUE SINAM.] Primo, NON FACIES: deinde, Si facere perseveraveris, NON SINAM. Et, NON FACIES, non est interdicentis, sed quasi dicat, *Scio te non facturam rem tam pravam.* Sunt autem qui NEQUE SINAM jungant inferioribus: sunt qui totum contexte legant, NON FACIES, usque MODESTIA, UT, QUI NOBIS, MATER, MALEDICTUM VELIT.] Ab honesto. 15. MEA PERTINACIA ESSE DICAT FACTUM.] Bene retinet, quum vult sua interesse ne fiat. 16. TUM TUAS AMICAS TE.] In dissuadendo commiscuit et honestatem et utilitatem. 17. MEA CAUSA, NOLO.] Non est superbum NOLO: sed consuetudine dicitur. NIHIL POL JAM MIHI ISTAEC RES.] Contra omnia. Et ab ultimis incipit. ISTAEC RES.] Amicae, cognatae, dies festi.

18. DUM AETATIS TEMPUS TULIT.] TULIT, pro pas-

COMMENTARIUS.

14. NON FACIES.] Formula blande dissuadentis. Cui contraria Ciceroni usitata formula, *poteris et facies.*

16. TUAS AMICAS TE, ET COGNATAS DESERERE, ET FESTOS DIES.] Cicero, ad Quirites post Red. I. *Amicitiae, consuetudines, vicinitates, clientelae, ludi denique et* dies festi, *quid haberent voluptatis, carendo magis intellexi, quam fruendo.* Gravis autem existimabatur discessus è domo et patria, quod *festi dies* desiderarentur; neque discedens eosdem, quibus adsueverat, feriatos dies, alibi reperiret; idque ob peculiaria singulorum populorum sacra.

17. ISTAEC RES.] Vide Eun. III. 5. 34.

18. PERFUNCTA SATIS SUM.] Ita Horatius, Arte 223.

Inlecebris erat et grata novitate morandus
Spectator functus*que* sacris, *et potus, et exlex.*

SATIAS JAM TENET.] Ita Eun. V. 6. 3. Lucilius, Lib. XXVIII.

Sa-

Studiorum istorum. haec mihi nunc cura est maxuma, ut ne cui meae
Longinquitas aetatis obstet, mortemve exspectet meam.
Hic video me esse invisam immerito: tempus est concedere.

DONATUS.

sum est, permisit. Et in bonis enim, et in malis dicitur. DUM AETATIS TEMPUS TULIT, PERFUNCTA SATIS SUM.] Si, inquit, meae voluptatis causa exercenda sunt, jam non delectant: si officii ac religionis, jam non possum, quae sim anus. Necessaria divisio: quia ille et religionem incusserat festorum dierum. DUM AETATIS TEMPUS TULIT.] Non, inquit, reprehendar, quae quum potuerim, perfuncta satis sum. Sic *Virgilius*, *Sat patriae*, *Priamoque datum*. SATIAS ME JAM TENET.] Nimis materne atque aniliter. 19. HAEC MIHI NUNC CURA EST MAXUMA.] Hoc nimis serio pronuntiandum. Et NE CUI odiose, ne TIBI diceret. UT NE CUI MEAE LONGINQUITAS AETATIS OBSTET.] Hoc ad nurum, exspectationem ad filium refert. hinc enim odio digni parentes, *Exspectati* appellantur. 20. LONGINQUITAS AETATIS OBSTET, MORTEMVE EXSPECTET MEAM.] Quum sedulo agat socrus, ne quid per iracundiam statuisse videatur. Vide tamen ut intermisceatur indignatio, et multa dolore depromta sint: quod Poëta non invitus facit, ad mores exprimendos, personasque reddendas. 21. HIC VIDEO ME ESSE INVISAM IMMERITO.] Quia rus decrevi pergere: non

COMMENTARIUS.

Satias te jam omnium rerum tenet. Sallustius, Jug. 31. *Vos dominationis eorum* satias tenet. Suetonius, Tib. 10. *Satia: honorum.* Cicero, Senect. 20. *Omnino, ut mihi quidem videtur*, studiorum *omnium* satias *vitae facit satietatem.*

19. STUDIORUM ISTORUM.] H. e. Amoenitatum et voluptatum. Plaut. Merc. Prol. 20. *Principio atque animus ephebis aetate exiit*, a
Atque animus studio *amotus* puerili *est meus.*

20. LONGINQUITAS AETATIS.] Non tantum Locus, sed et Tempus *Longinquum* dicitur. Caesar, B. C. III. 80. Longinquam *oppugnationem sustinere non posse.* Nepos, Themist. 4. *Majore cum labore et* longinquiore tempore *bellum confecturum.*

21. TEMPUS EST CONCEDERE.] Ita Cicero, Mil. 34. *Ego* cedam *atque abibo.*

22. OM-

Sic optime, ut ego opinor, omnes causas praecidam omnibus:
Et me hac suspicione exsolvam, et illis morem gessero.
Sine me, obsecro, hoc effugere, volgus quod male audit mulierum.
Pa. Quam fortunatus caeteris sim rebus, absque una hac foret:
Hanc matrem habens talem, illam autem uxorem! *So.* Obsecro, mi Pamphile;

DONATUS.

quasi nurum vitatura, sed locum. Et mire INVISAM, et non addidit cui: sed dixit, TEMPUS EST CONCEDERE. Quia anus sum? an quia nurus in domo? 22. OMNES CAUSAS PRAECIDAM OMNIBUS.] Bene OMNIBUS: ne specialiter laesisset nurum. Et generaliter dixit. 23. ET ILLIS MOREM GESSERO.] Mire ILLIS, non *Nurui*. Et MOREM GESSERO, acriter dictum: ut ostendat, hoc illos olim voluisse, ut expelleretur domo. ut si dicas, inimicum tibi morem gessisse, quod se suspenderit. 24. SINE ME, OBSECRO, HOC EFFUGERE.] Quia dixerat maritus ejus, *Omnes socrus oderunt nurus.* SINE ME, OBSECRO, HOC EFFUGERE.] Potentissimum est ad extorquendum aliquod argumentum, quum illis quibus chari esse debemus, nostra causa potius, quam illorum, dicimus velle nos, aut nolle quod facimus. Nam et Pamphilus sic supra dixit, *Non facies: neque sinam.* QUOD MALE AUDIT.] Supra dixit. ab honesto. 25. ABSQUE UNA HAC FORET.] ABSQUE, extra: ut sit adverbium magis, quam praeposi-

COMMENTARIUS.

22. OMNES CAUSAS PRAECIDAM OMNIBUS.] H. e. Adimam. Cicero, Verr. III. 64. *Postremo illa quidem certe tibi* praecisa *defensio est.*

23. ME HAC SUSPICIONE EXSOLVAM.] Ita infra V. 2. 26. Plinius, Lib. 1. Epist. 22. *Superest, ut promissis Deus adnuat, tandemque me hac* sollicitudine exsolvat.

25. ABSQUE UNA HAC FORET.] Subaudi, RE. Ita Phorm. I. 4. 11. Plautus, Bacchid. III. 3. 8. *Nam* absque te esset, *ego illum haberem rectum ad ingenium bonum.*

26. HANC MATREM HABENS TALEM.] Emphasis laudis est in voce TALEM. Ita Eun. I. 2. 81. Adelph. III. 1. 10.

27. NON

Non tute incommodam rem, ut quaeque est, in animum inducas pati?
Si caetera sunt ita, ut vis, itaque ut esse ego illam existumo,
Mi gnate, da veniam hanc mihi: reduce illam. *Pa.* Vae misero mihi!
So. Et mihi quidem! nam haec res non minus me male habet, quam te, gnate mi.

DONATUS.

tio. Et UNA, *Res* subaudienda. Et totum ἐν ὑποκρίσει, statimque jungendum, HANC MATREM HABENS TALEM, ILLAM AUTEM UXOREM. Vel certe, ABSQUE FORET, pro *abesset.* Alii HAC de uxore dici putant, ut ABSQUE, sit praepositio. 27. NON TUTE INCOMMODAM REM, UT QUAEQUAE EST, IN ANIMUM INDUCAS PATI?] Horatius, *Durum: sed levius fit patientia, Quidquid corrigere est nefas.*

28. SI CAETERA SUNT.] Bene CAETERA, absque uno dicenti. ITAQUE UT ESSE EGO ILLAM EXISTUMO. 29. DA VENIAM HANC MIHI.] MIHI, propter quam putas non reducendam. VAE MISERO MIHI!] Nec negat, nec promittit: sed intumescit, utpote qui penitus dolore commotus, aestum animi jam dissimulare non potest. VAE MISERO MIHI!] Nihil potuit pro rerum qualitate respondere, nisi ut ingemisceret. 30. ET MIHI QUIDEM!] Ἄχθος. quid enim, ET MIHI: an ei? multa sic in usu nostro sunt.

COMMENTARIUS.

27. NON TUTE INCOMMODAM REM, UT QUAEQUAE EST, IN ANIMUM INDUCAS PATI?] Similis sententia est And. V. 4. 18.

29. DA VENIAM HANC MIHI.] H. e. Sine me hoc impetrare abs te. Ita And. V. 3. 30. Heaut. V. 5. 5. Adelph. V. 8. 14.

30. ET MIHI QUIDEM.] Ita And. III. 5. 8.

HAEC RES NON MINUS ME MALE HABET, QUAM TE.] Similis sententia est infra IV. 4. 25.

ACTUS

ACTUS QUARTI SCENA TERTIA.

Laches. Sostrata. Pamphilus.

La. Quem cum istoc sermonem habueris, procul hinc stans accepi, uxor.
Istuc est sapere, qui ubicumque opus sit, animum possis flectere:
Quod faciundum fortasse sit post, idem hoc nunc si feceris.

DONATUS.

1. Quem cum istoc sermonem habueris.] *In hoc colloquio reconciliatio senum est post jurgium, mista disputatione Pamphili de non reducenda uxore.* Procul.] Procul, nunc *prope.* Hinc stans accepi, uxor.] Accepi, audivi. Et modo, Uxor, ante *Mulier:* et de uxore, *Di mala prohibeant!* 2. Istuc est sapere.] Τὸ Istuc, exceptive dictum: quasi caetera stulte fecerit. Et simul stomachum retinet, quo reprehendat caetera. Qui, ubicumque opus sit.] Qui, pro *quae*, interdum abundat. Animum possis flectere.] Modo non alienum animum, sed suum flectere. Et unde flectere? a jurgio ad modestiam, ex concessione ex domo. Animum flectere.] Ad hoc flectere animum dixit, ut ostenderet, ne nunc quidem purgatam apud se Sostratam de praeterita culpa. 3. Quod faciendum sit post fortasse.] Haec etiam sententia videri potest generalis: et deest *ad id:* ut sit, *flectere ad id quod faciundum.* Potest et absolute accipi Quod, pro, quae res facienda sit. Quod faciundum sit post fortasse.] Id est, conce-

COMMENTARIUS.

2. Istuc est sapere.] Ordo et constructio est: *Si nunc feceris idem hoc, quod post fortasse sit faciendum, istuc est sapere, qui possis flectere animum, ubicumque opus sit.* Dixit autem qui pro *qua ratione*; sapere pro *intelligere.* Plautus, Pseud. I. 5. 81. *recte ego meam rem sapio.* Animum flectere dixit uti And. III. 2. 9. Virgilius, Georg. IV. 516. *Nulla Venus, nullique* animum flexere *hymenaei.*

So. Fors fuat pol! *La.* Abi rus ergo hinc: ibi ego te, et tu me feres.
So. Spero ecastor. *La.* I ergo intro, et compone, quae tecum simul 5
Ferantur. dixi. *So.* Ita ut jubes, faciam. *Pa.* Pater.

DONATUS.

dendum. Et vim necessitatis hoc verbum exprimit.

4. FORS FUAT POL!] Fortuna faveat: quasi τῷ ἐυφημιτμῷ adversus triste dictum usa est. nam FORS fortuna bona est. Et FUAT, *sit* significat. dixerat enim ille, QUOD FACIUNDUM SIT POST FORTASSE. FORS FUAT POL!] Id est, bona eveniat. quasi τῷ ἐυφημιτμῷ dicat, *Bona dicito potius.* An, *bona fortuna sit per Pollucem?* ABI RUS ERGO.] Hortantis est ad celeritatem. *Virgilius: Ergo age, chare pater, cervici imponere nostrae.* IBI EGO TE, ET TU ME FERES.] Non dixit, *Ibi nos invicem delectabimus:* sed quia *senex* atque *anus* est, EGO TE, ET TU ME FERES, dixit. Et simul, quia nuper incusaverat mores senum, revocare vult causam abscessionis suae et ad filii culpam aut nurus. IBI EGO TE, ET TU ME FERES.] Aut quia noti inter nos sunt mores nostri: aut quia utrique una aetas est. Et sic pronuntia, quasi hoc ipsum necessitate decernat senex, cum dicit, ABI RUS ERGO HINC: IBI EGO TE, ET TU ME FERES, ipsa pronuntiatio querelam continet de filiis et senectute. 5. SPERO ECASTOR.] Mire non confirmavit mulier, sed *sperare* se dixit, memor jurgii pristini, et senilis amaritudinis: maxime quod et ille non dixit, *Ibi nobis jucunde erit:* sed, IBI EGO TE, ET TU ME FERES. I ERGO INTRO, ET COMPONE, QUAE TECUM SIMUL FERANTUR.] Κωμικῷ χαρακτῆρι, et usu quotidiano, satisque moraliter: quia Mulieres, *Dum moliuntur, dum comuntur, annus est.* 6 DIXI.] Denuntiatio

COMMENTARIUS.

4. FORS FUAT POL!] Sensus est, q. d. Pollux fortunet rem. Ita Ausonius, Epist. XVI. Fors fuat, *ut si mihi vita suppetet, aliquid rerum tuarum, quamvis incultus, expoliam.* Vide Comment. majorem.

5. COMPONE] H. e. Ordina, para. Plautus, Mil. IV. 7. 21. *Omnia* composita *sunt, quae donavi, ut ferat.*

DIXI.] Vide Phorm. II. 3. 90. 92.

PATER.] Cum gemitu dictum, uti And. V. 3. 18. Non cepit Donatus.

9. Vix

La. Quid vis, Pamphile? *Pa.* Hinc abire matrem? minume. *La.* Quid ita istuc vis?
Pa. Quia de uxore incertus sum etiam, quid sim facturus. *La.* Quid est?
Quid vis facere, nisi reducere? *Pa.* Equidem cupio: et vix contineor.
Sed non minuam meum consilium. ex usu quod est, id persequar.

DONATUS.

est confirmandae sententiae, nec mutandae: et translata est de foro et causidicis. *Cicero: Praeco, dixisse pronuntiat.* Dixi.] Hoc verbum in fine additum superiora confirmat: et est proprium his, qui peroraverunt causam. Pater.] Ipsum nomen dehortationem significat, adjecta pronuntiatione. Pater.] Sic pronuntia, ut hoc vultuose dictum sit, Hinc abire matrem? 7. Quid vis, Pamphile?] Facete praesto Quid vis? respondit. Quid ita istuc vis?] Rem supra audivit et personam: nunc causam quaerit. quasi dicat, *Esto ut nolis: quid tantopere non vis?* 8. Incertus sum etiam, quid sim facturus.] Non, *quid faciam*, dixit: sed Quid sim facturus: ut incerta molimina etiam verbis posset ostendere. Quid est?] Et Quid ita istuc vis? et Quid est? eo vultu pronuntiantur, ut consilium ejus et verba videatur contemnere pater. 9. Quid vis facere, nisi reducere?] Sic loquitur Laches, ut aliud Pamphilus respondere non audeat. Et ideo dicit, Equidem cupio: et vix contineor.] Ut reducam scilicet. Adeo magna causa est, non reducendi, ut cum velim, non possim.

10. Sed non minuam meum consilium.] Caute satis, reducendi, inquit, cupiditas est: non reducendi consilium. Id persequar.] Non *Sequar*, sed Persequar ait, ut constantiam demonstraret. 11. Credo ea gra-

COMMENTARIUS.

9. Vix contineor.] Explicat Donatus. Ennius

Semper animus aeger errat, neque pati potest,
Neque perpeti; nec unquam cupere desinit.

Plautus, Capt. III. 4. 60. *Enimvero jam nequeo* contineri. Rud. IV. 4. 128. Contineri, *quin complectar, non queo.*

10. Non minuam meum consilium.] Haec Pamphilus secum; sequentia ad patrem. Vide ad And. II. 3. 18.

Credo ea gratia concordes magis, si non reducam, fore.

La. Nescias. verum id tua refert nihil, utrum illae fecerint,

Quando haec abierit. odiosa haec est aetas adolescentulis.

E medio aequom excedere est. postremo jam nos fabulae

DONATUS.

TIA CONCORDES MAGIS.] Sententiose dixit, tunc posse inter se congruere et concordare mulieres, quum et illa esse desierit socrus, et illa nurus. haec enim inter illas est dissidiosa conjunctio. Et satis ingeniose dictum. Tolle enim inter mulieres proximitatem, et nulla causa discordiae est. CONCORDES MAGIS.] Non *magis concordes*, verum pro *minus discordibus* dixit. an ut serviret sententiae?

12. NESCIAS.] Utrum concordes futurae sint, an discordes. VERUM ID TUA REFERT NIHIL.] Hoc verbum ex aliqua parte confirmantis est consentientis. UTRUM ILLAE FECERINT.] Utrum consentientes sint, an dissentientes. UTRUM.] Unum de duobus significat. 13. ODIOSA HAEC EST AETAS ADOLESCENTULIS.] Supra in personam socrus culpam iratus contulerat discordiae: nunc et uxori placatus, et nurui parcens, odiorum causam a personis transtulit ad aetates: sed ita tamen, ut magis juniores accusaret, ei de adolescentibus questus, commiseratur senes. ODIOSA HAEC EST AETAS.] HAEC, cum gemitu pronuntiandum est. 14. E MEDIO AEQUOM EX-

COMMENTARIUS.

11. CONCORDES MAGIS.] Intelligit Sostratam et Philumenam.

13. ODIOSA HAEC EST AETAS ADOLESCENTULIS.] Δεικτικῶς dixit, HAEC AETAS, se et Sostratam indigitans. q. d. Nostrum senium. Caecilius apud Cic. de Senect. cap. 8.

Tum equidem in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea aetate, esse se odiosum alteri.

Dixit autem ADOLESCENTULIS, uti Heaut. III. 3. 41.

14. E MEDIO AEQUOM EXCEDERE EST.] H. e. E publico et celebritate hominum, in locum secretum abire. Vide Comment. majorem.

POSTREMO JAM NOS FABULAE SUMUS, SENEX ATQUE ANUS.] Respicit morem, quo fabulam narraturi ita incipiebant: *Senex at-*

Sumus, Pamphile, senex, atque anus.
Sed video Phidippum egredi per tempus: accedamus.

DONATUS.

CEDERE EST.] Utrum ex urbe rus: an ex vita in mortem? Et satis moraliter. nam *in medio stare* dicitur supervacuus vel molestus. Et cum stomacho dixit senili.

15. JAM NOS FABULAE SUMUS, SENEX ATQUE ANUS.] Pronuntia SENEX ATQUE ANUS, quasi initium fabulae. τῷ ἰδιωτισμῷ additum, PAMPHILE. SENEX ATQUE ANUS.] Haec duo nomina, ut posita sunt, caput indicant et inceptionem hujusmodi fabularum.

COMMENTARIUS.

atque anus. Ita Plautus, Stich. IV. 1. 33. *fuit olim, quasi ego sum, senex.* Et, qui in ore hominum versatur, *fabula esse* dicitur. Ovidius, Amor. III. 1. 21.

Fabula, *nec sentis, tota jactaris in urbe.*

Sed et vita functi *fabula fieri* dicuntur. Horatius, Carm. I. 4. 16. *Jam te premet nox*, fabulae*que manes.* Persius, V. 151.

Indulge genio, carpamus dulcia: nostrum est,
Quod vivis: cinis, et manes, et fabula *fies.*

ACTUS QUARTI

SCENA QUARTA.

PHIDIPPUS. LACHES. PAMPHILUS.

Ph. TIBI quoque aedepol iratus sum, Philumena,

DONATUS.

TIBI QUOQUE AEDEPOL.] *In hac scena ultimus error est, vicinus* καταστροφῇ. 1. TIBI QUOQUE AEDEPOL SUM IRATUS.] Quasi dicat, Non solum matri tuae, aut etiam socrui tuae. TIBI QUOQUE AEDEPOL.] Recte: nam et amicos incusamus leniter incipientes, et graviora inferentes. Hanc ergo partus causa leniter incusat: deinde confirmat, inferendo, GRAVITER QUIDEM. Et statim cau-

COMMENTARIUS.

1. TIBI IRATUS SUM.] Ita And. IV. 1. 14. Plautus, Capt. III. 5. 57. *Cur iratus mihi es?*

Graviter quidem: nam hercle abs te factum 'ſt turpiter.
Etſi tibi cauſa eſt de hac re, mater quae te impulit:
Huic vero nulla eſt. *La.* Opportune te mihi,
Phidippe, in ipſo tempore oſtendis. *Ph.* Quid eſt?
Pa. Quid reſpondebo his? aut quo pacto hoc aperiam?
La. Dic filiae, rus conceſſuram hinc Soſtratam:
Ne revereatur, minus jam quo redeat domum. *Ph.* Ah!

DONATUS.

ſam ſubjungit, cur quidem ei iraſcatur. 2. FACTUM EST TURPITER.] Quod abſceſſerit domo mariti. 3. ETSI TIBI CAUSA EST DE HAC RE.] *Cauſam* more ſuo pro defenſione poſuit. Sic in Phormione, *Quid mihi dicent, aut quam cauſam reperient? Demiror.* Et quae cauſa fuerit, ipſe dicit: MATER TE IMPULIT. MATER TE IMPULIT.] Abſolute: deeſt enim *nam.* ut ſit, *Nam mater te impulit.* MATER TE IMPULIT.] Qualitas remotiva. 4. HUIC VERO.] Ipſi matri ſcilicet. OPPORTUNE TE MIHI, PHIDIPPE IN IPSO TEMPORE.] Utrum ταυτολογία eſt? an OPPORTUNE, quia volebam: et IN TEMPORE, quomodo volebam? an, OPPORTUNE, mihi: IN IPSO TEMPORE, tibi: id eſt, et mihi, et tibi commode eveniſti. 5. IN IPSO TEMPORE OSTENDIS.] Oſtenditur nobis id quod quaerebamus. OPPORTUNE, et IN IPSO TEMPORE, non eſt idem. Etenim OPPORTUNE dicimus, quum verbi gratia, invitati ad ipſum tempus incipientis prandii venimus: IN IPSO TEMPORE, cum jam prandio appoſito. 6. AUT QUO PACTO APERIAM?] Hoc modo oſtendit, nec eſſe quod ſimulet: nec id quod verum eſt, dicendum ſibi eſſe.

7. DIC FILIAE, RUS CONCESSURAM HINC SOSTRATAM.] Blande non addidit *Tuae:* quaſi dicat communi filiae. Et bene, non *ſocrum*, ſed SOSTRATAM. 8. NE REVEREA-

COMMENTARIUS.

2. GRAVITER.] H. e. Valde. vehementer. Contra Plautus, Ciſtell. I. 1. 87. *Ut me, quem ego amarem graviter, ſineret cum eo vivere.*

5. OSTENDIS.] *Oſtendere* ſe alteri, eſt necopinanti occurrere. Ita infra V. 1. 31. Phorm. V. 6. 53.

6. APERIAM?] H. e. Eloquar. Adelph. Prol. 23. Niſi forte legendum OPERIAM, h. e. occultabo. Vide ſupra III. 3. 28.

9. CUL-

Nullam de his rebus culpam commeruit tua:
A Myrrhina haec ſunt mea uxore exorta omnia.
Mutatio fit: ea nos perturbat, Laches.
Pa. Dum ne reducam, turbent porro, quam velint.
Ph. Ego, Pamphile, eſſe inter nos, ſi fieri poteſt,

DONATUS.

TUR.] Bene REVEREATUR: ne odiſſe Soſtratam, ſed metuere videatur: et quaſi ipſa ſocrus non odium metuerit, ſed reverentiam. MINUS JAM QUO REDEAT DOMUM.] Τμῆσις cum ἀναστροφῇ. ut ſit ordo, *Quo minus redeat*.

9. NULLAM DE HIS REBUS CULPAM.] Relatio criminis poteſt videri. TUA.] Deeſt *uxor:* quod nomen inferius poſuit. TUA.] Cum percuſſione audiendum eſt, ut ſubaudiatur *uxor*, ab eo quod dicturus eſt, UXORE.

11. MUTATIO FIT.] *Mutationem*, ſuſpicionem dicit, erroremque jurgantium. MUTATIO.] Deeſt quarum rerum mutatio: ergo mutatio criminum, aut culparum. MUTATIO FIT.] Criminis ſcilicet et peccati. id eſt, vel mea uxor crimen tuae ſuſtinet: vel tua ad meam tranſlata eſt culpa. EA NOS PERTURBAT LACHES.] EA: non *ea mutatio*, ſed *uxor*, hoc eſt, Myrrhina. 12. DUM NE REDUCAM, TURBENT PORRO.] Quomodo eſt pius erga matrem Pamphilus, ſi parvi facit, utrum ſocrus ſua perturbetur, an mater a ſenibus? Solvitur ſic: quia QUAM, non eſt generis foeminini, ſed eſt, *Quantum*. TURBENT, errent et tumultuentur, ſignificat: vel *turbentur*. TURBENT PORRO, QUAM VELINT.] Quantum velint: aut eam, quam velint, mulierem. ſed melius eſt quod ſupra diximus. 13. EGO PAMPHILE.] Hoc pronomen initium continet orationis graviter inceptae: ut, *Ego, poſtquam e-*

COMMENTARIUS.

9. CULPAM COMMERUIT.] Ita Phorm. I. 4. 29. Plautus, Aul. IV. 10. 8. *Me* culpam commeritum *ſcio*.

11. MUTATIO FIT.] Intelligitur mutatio criminis; q. d. Culpa jam non amplius in tua domo haeret, ſed in mea; à mea enim uxore exorta ſunt omnia; non à tua; idque perturbat nos. Vide Comment. majorem.

12. TURBENT PORRO.] H. e. Tumultuentur et litigent. Plautus, Moſtell. III. 1. 15. *Pergam* turbare *porro.* Virgilius, Aen. VI. 800. *Et ſeptem gemini* turbant *trepida oſtia Nili.* Niſi forte TURBENT notat *intricent, impediant*, et rebus difficultatem addant.

Adfinitatem hanc sane perpetuam volo.
Sin est, ut aliter tua siet sententia,
Accipias puerum. *Pa.* Sensit peperisse. occidi!
La. Puerum! quem puerum? *Ph.* Natus est nobis nepos.
Nam abducta a vobis praegnans fuerat filia,

DONATUS.

mi te a parvulo. SI FIERI POTEST.] Interposuit, ut supercilium soceri demonstraret. SI FIERI POTEST.] Recte additum, SI FIERI POTEST: quia non convenit rogari a socero generum, ut supra dixi. 14. HANC SANE PERPETUAM VOLO.] Jam enim est confirmata: sed PERPETUAM cupit. 15. SIN EST UT ALITER TUA SIET SENTENTIA.] Τῷ ἐυφημισμῷ vitavit illud quod est ominosum, ne *discidium* diceret. ut *Virgilius*, *gravior ne nuncius aures Verberet.* 16. ACCIPIAS PUERUM.] Jure: quia liberi patrem sequuntur. Et mire hoc maxime adjecit, quod maxime recusat Pamphilus: et propter quod uxor quoque non reducitur. Et ACCIPIAS: pro *accipe*: ut *Quiescas*, pro *quiesce*. SENSIT PEPERISSE. OCCIDI!] Hoc maxime inopinatum est Pamphilo; quia socrus promiserat omnes ignoraturos. SENSIT.] Proprie sic. 17. PUERUM! QUEM PUERUM?] Moraliter primo dubitat quid audierit: deinde quasi certus quid audierit, admiratur, dicendo: QUEM PUERUM? PUERUM! QUEM PUERUM?] Bene cum consternatione animi: quod numquam fando acceperat. NATUS EST NOBIS.] Bene, quia ambo avi. 18. NAM ABDUCTA A VOBIS.] Bene, non *Abierat*, sed ABDUCTA FUERAT: ut magis sit culpa matris. A VOBIS.] Pro, a Pamphilo. NAM ABDUCTA A VOBIS PRAEGNANS FUERAT.] Hoc totum cum indignatione in uxorem pronun-

COMMENTARIUS.

14. ADFINITATEM PERPETUAM.] Ita supra II. 2. 10. Infra IV. 4. 101. Virgilius, Aen. I. 73.

Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

16. ACCIPIAS PUERUM.] Leges de Liberis divortio facto ab alterutro parentum alendis definiunt Celsus, l. 19. D. de Statu hom. et Ulpianus l. 24. D. Eod. Vide Comment. majorem.

SENSIT PEPERISSE. OCCIDI!] Haec secum, et ad spectatores conversus loquitur Pamphilus. Perturbatur autem, intelligens partum Philumenae innotuisse Phidippo; quia socrus promiserat,

se

Neque fuisse praegnantem umquam ante hunc scivi
diem.
La. Bene, ita me Di ament! nuncias: et gaudeo,
Natum illum, et tibi illam salvam. sed quid mulieris
Uxorem habes? aut quibus moratam moribus?
Nosne hoc celatos tam diu? nequeo satis,
Quam hoc mihi videtur factum prave, proloqui.

DONATUS.

tiandum est. 19. NEQUE FUISSE PRAEGNANTEM.] *Praegnans* est *ante gnatum*, vel *ante genitricem:* est enim *Prae*, ante. 20. BENE, ITA ME DI AMENT!] Agit gratias nuntianti: gratulatur ob susceptum nepotem: gaudet liberatam nurum. 21. NATUM ILLUM, ET TIBI ILLAM SALVAM.] Proprium affectum refert, sibi nepotem, illi filiam esse servatam. ET TIBI ILLAM SALVAM.] Recte TIBI, quia pater puerperae est cui dicit. SED QUID MULIERIS UXOREM HABES?] QUID MULIERIS, dixit: ne diceret, *qualem mulierem*, aut aliquid gravius. Et totum percunctative potius, quam pronuntiaret, et diceret, *Pessimam mulierem, et male moratam uxorem habes.* Et reprehensio est cum contemtu. sic et, *Quid hominis?* ut *Virgilius*, *Tu mihi quodcunque hoc regni.* At contra cum honore sic dicimus, *Quem hominem habes?* 22. MORATAM.] Id est, institutam. Et est participium sine verbo. 23. NOSNE HOC CELATOS.] Non partum celatos dicit: sed praegnantem filiam fuisse. NEQUEO SATIS PROLOQUI.] Magna exaggeratio. 24. QUAM HOC MIHI VIDETUR FACTUM PRAVE.] Totum modeste, quamvis in-

COMMENTARIUS.

se daturam esse operam, ut clam eveniret partus patrem, atque adeo omnes. Supra III. 3. 36.

19. UMQUAM ANTE HUNC SCIVI DIEM.] Ita Plautus, Menaechm. III. 2. 35.

> *Non edepol ego te, quod sciam,* umquam ante hunc diem
> *Vidi, neque novi.*

20. BENE NUNCIAS.] Formula gaudentis, ob laetum nuncium. Ita Heaut. I. 2. 10.

21. QUID MULIERIS UXOREM HABES?] Donatus recte *reprehensionem cum contemtu* vocat. Ita Eun. V. 1. 17. Catullus, VI. 4.

> *Verum nescio*, quid *febriculosi* Scorti *diligis.*

24. VIDETUR.] More Comico indicativum usurpavit pro subjunctivo.

Ph. Non tibi illud factum minus placet, quam mihi,
Laches.
Pa. Etiamsi dudum fuerat ambiguum hoc mihi:
Nunc non est; quum eam consequitur alienus puer.
La. Nulla tibi, Pamphile, hic jam consultatio 'st.
Pa. Perii! *La.* Hunc videre saepe optabamus diem,
Quum ex te esset aliquis, qui te appellaret patrem.

DONATUS.

dignetur: quia apud maritum uxor non est vehementius accusanda. QUAM HOC MIHI.] Quod praegnans fuerit filia: non quod natus est puer. 25. NON TIBI ILLUD FACTUM MINUS PLACET, QUAM MIHI, LACHES.] Utrum quia minus et magis, quoniam sequitur * an εἰρωνεία est? ut sit ordo, Non minus mihi placet, quam tibi. Et PLACET, pro *displicet* intelligamus? ut alibi, *Nunc me hospitem Lites sequi, quam hic mihi sit facile atque utile, Aliorum exempla commonent.* NON TIBI ILLUD FACTUM.] Sub εἰρωνείᾳ est dictum. hoc enim ait, *Tantundem tibi placet hoc factum, quam mihi.* Alibi, *Nunc me hospitem lites sequi, etc.* 27. QUUM EAM CONSEQUITUR ALIENUS PUER.] ALIENUS: quod senes gratulantur, id maxime laedit Pamphilum. CONSEQUITUR ALIENUS PUER.] Μεταφορὰ a pecoribus, quae, ut mox nata fuerint, matres sequuntur. *Virgilius, Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque Deducunt.* 28. NULLA TIBI, PAMPHILE, HIC JAM CONSULTATIO 'ST.] De reducenda scilicet uxore. 29. PERII!] Hoc sibi ipse Pamphilus dicit. 30. QUUM EX TE ESSET ALIQUIS, QUI APPELLARET PATREM.] Bene hoc putavit, quod Pamphilo non videtur: hoc est, ex illo esse,

COMMENTARIUS.

27. EAM CONSEQUITUR ALIENUS PUER.] Metaphoram recte explicat Donatus. Quod Aelianus Var. Hist. I. 6. de testudinibus marinis testatur. Horatius, Carm. I. 23. 11. *Tandem desine matrem Tempestiva sequi viro.* Quo loco simul respicitur mos veteris Graeciae et Italiae, ubi filiae speciatim in matrum custodia erant domi. Eadem ratione *partus sequi ventrem* dicitur. Adde Donatum.

26. VIDERE DIEM.] H. e. Vivere tam diu, donec ille dies illuxisset. Cicero, Fam. X. 12. *Atque utinam praesens illum diem mihi optatissimum videre potuissem!* Vide Adelph. III. 3. 30.

30. QUUM EX TE ESSET ALIQUIS, QUI TE APPELLARET PATREM

Evenit. habeo gratiam Dis. *Pa.* Nullus sum!
La. Reduc uxorem, ac noli advorsari mihi.
Pa. Pater, si ex me illa liberos vellet sibi,
Aut se esse mecum nuptam: satis certo scio,
Non me clam haberet, quod celasse intelligo.
Nunc, quum ejus alienum esse a me animum sentiam,
Nec conventurum inter nos posthac esse arbitror:
Quamobrem reducam? *La.* Mater quod suasit sua,

DONATUS.

quod natum est. 31. EVENIT.] Proprie EVENIT. ideo et *bonorum eventus* dicitur. NULLUS SUM!] Ipse sibi iterum. hoc ulterius est, quam PERII: quia quum aliquis perit, reliquum vel cadaver est. 32. AC NOLI ADVORSARI MIHI.] Causam interposuit senex, quo magis facere filius non recuset. 33. SI EX ME ILLA LIBEROS VELLET SIBI.] Ut apparet, tantum commentus est causam. SI EX ME ILLA LIBEROS VELLET SIBI.] Nactus est Pamphilus ex verbis senis causam aliam discidii. 34. AUT SE ESSE MECUM NUPTAM.] Vetuste MECUM NUPTAM, dixit. Et recte: quia partus confirmat nuptias. Et melius, NUPTAM MECUM: quasi tectam et opertam uno cubiculo mecum. *Nubere* enim, est operiri tegique: unde et *Nubes*, quod tegere solent coelum, dicuntur. *Virgilius*, *arsurasque comas obnubit amictu.* 35. NON ME CLAM HABERET.] Id est, non tacuisset, partumque celasset. QUOD CELASSE INTELLIGO.] Non dixit, *natum filium:* ne interposito affectu molliretur iratus. 36. NUNC, QUUM EJUS ALIENUM ESSE A ME ANIMUM SENTIAM.] A praesenti tempore. 37. NEC CONVENTURUM.] A futuro. 38. QUAMOBREM REDUCAM?] Firmior conclusio facta est per interrogationem, quam si esset pronuntiativa. MATER QUOD SUASIT SUA.] A derivatione causae defensio: et praeter-

COMMENTARIUS.

TREM.] Idem fere Didonis votum, Virg. Aen. IV. 327.

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles, si quis mihi parvulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret.

34. SE ESSE MECUM NUPTAM.] Ita supra IV. 1. 23. Phorm. V. 3. 34.

37. NEC CONVENTURUM INTER NOS.] Ita Plautus, Trin. III. 1. 22. *Nescio quid non satis* inter eos convenit.

39. A-

Adolefcens mulier fecit. mirandumne id eft?
Cenfen' te poffe reperire ullam mulierem,
Quae careat culpa? an quia non delinquunt viri?
Ph. Vofmet videte jam, Laches, et tu Pamphile,
Remiffan' opus fit vobis, an reducta domum.
Uxor quid faciat, in manu non eft mea:
Neutra in re vobis difficultas a me erit.

DONATUS.

ea ftatus eft venialis, ab imprudentia defcendens. SUA.] Pro *ejus:* ut *Namque fuam patria antiqua cinis ater habebat.* 39. ADOLESCENS MULIER FECIT.] Multa dixit: et MATER SUA, et ADOLESCENS MULIER. Et quafi docet hoc exemplo, parendum patri effe. MIRANDUMNE ID EST?] Bene MIRANDUM, non *Irafcendum*, dixit. *Miramur* enim magis, fi amici peccaverint, quam irafcimur.

40. REPERIRE ULLAM MULIEREM.] Quafi dicat, fi hanc repudiaveris. 41. AN QUIA NON DELINQUUNT VIRI?] Εἰρωνεία dictum: non enim non delinquunt. 42. VOSMET VIDETE JAM, LACHES, ET TU PAMPHILE.] Nec rogare focerum, nec intereffe convenit, ubi certior fit ad repudiandum gener. VOSMET VIDETE JAM, LACHES.] *Virgilius*, *Vos*, *ô Calliope. precor*, *adfpirate canenti.*

43. REMISSAM OPUS SIT VOBIS, AN REDUCTAM DOMUM.] In veris codicibus fic eft, REMISSAN', AN REDUCTA: ut fit REMISSANE, AN REDUCTA. 44. UXOR QUID FACIAT, IN MANU NON EST MEA.] Ordo, *Uxor mea quid faciat, in manu non eft:* deeft *ejus.* ut fit in manu ejus non eft: fed in mea poteftate pofitum eft. IN MANU NON EST.] Uxoris fcilicet. Et eft ordo, *uxor mea quid faciat, in manu ejus non eft.* 45. NEUTRA IN RE VOBIS DIFFICULTAS.] Promittit facilitatem fuam: ut tamen uxor roganda fit. An aliter, et ut fupra annotavi.

COMMENTARIUS.

39. ADOLESCENS MULIER.] Ita vocat jam nuptam, uti Phorm. V. I. 4. et *puellam* fupra II. I. 34.

41. AN QUIA NON DELINQUUNT VIRI?] Senfus eft, An ita cenfes, mulieres effe debere vacuas omni culpa, quia viri non delinquunt? Id autem vult, viros etiam faepius peccare. Similis conftructio eft infra V. 2. 18.

44. IN MANU NON EST MEA.] Ita fupra III. 5. 43. Donatus non cepit. Vide Comment. majorem.

48. QUEM

Sed quid faciemus puero? *La.* Ridicule rogas:
Quidquid futurum 'st, huic suum reddas scilicet,
Ut alamus nostrum. *Pa.* Quem ipse neglexit pater,
Ego alam? *La.* Quid dixti? eho! an non alemus,
Pamphile?
Prodemus, quaeso, potius? quae haec amentia est?
Enimvero prorsus jam tacere non queo:

DONATUS.

mus? 46. SED QUID FACIEMUS PUERO?] *Quid me fiet?* et *Quid fiet mihi?* dicitur. SED QUID FACIEMUS PUERO?] Qui utique, quicquid erit, patri reddendus est. RIDICULE ROGAS.] RIDICULE, vel adverbium esse potest, vel nomen: si nomen est, subdistingue RIDICULE: et sic interroga, cum vi pronuntiationis. 47. HUIC REDDAS.] Pamphilo scilicet. HUIC SUUM REDDAS SCILICET.] Sic dixit, HUIC SUUM, et REDDAS; quasi reposcat Pamphilus. Et non subjunxit, *ut alat*, sed, UT ALAMUS: ut sua quoque interesse monstraret. 48. UT ALAMUS NOSTRUM.] Scilicet Pamphili filium, nepotem meum, utrumque nostrum. QUEM IPSE NEGLEXIT.] Si IPSE legeris, clare dictum est: si IPSA lenius est: et videbitur senex obmurmurationem ejus intellexisse, quod nolit puerum tolli: et ideo adpositum, QUID DIXTI? EHO! AN NON ALEMUS, PAMPHILE? QUEM IPSE NEGLEXIT.] Legitur et IPSA, et hoc est melius: ut sit PATER vocativus casus. QUEM IPSA NEGLEXIT, PATER, EGO ALAM?] Hic sibi obmurmurans, vultu et verbis ostendit nolle suscipere filium. 49. AN NON ALEMUS, PAMPHILE?] Quod faciendum sit, a contrario vult senex pronuntiatione demonstrare, quod scelus sit non fecisse. 50. PRODEMUS, QUAESO, POTIUS?] Deseremus, projiciemus, porro dabimus. *Virgilius, unius ob iram Prodimur.* Nam a quo defendendi sumus, si nos deserit pater? 51. ENIMVERO PRORSUS JAM TACERE.] Multa reticentia de filiorum

COMMENTARIUS.

48. QUEM IPSE NEGLEXIT PATER, EGO ALAM?] Priora illa, quem IPSE NEGLEXIT PATER, ad spectatores conversus, EGO ALAM? patri Lacheti dicit Pamphilus.

49. QUID DIXTI?] Formula increpandi et corripiendi. Ita And. III. 4. 14. Eun. V. 7. 16. Heaut. II. 3. 100.

50. PRODEMUS.] Ita Heaut. IV. 1. 26.

Nam cogis ea, quae nolo, ut praesente hoc loquar.
Ignarum censes tuarum lacrumarum esse me?
Aut quid sit id, quod sollicitere ad hunc modum?
Primum hanc ubi dixti causam, te propter tuam
Matrem non posse habere hanc uxorem domi:
Pollicita est ea, se concessuram ex aedibus.
Nunc, postquam ademtam hanc quoque tibi causam vides;
Puer quia clam te est natus, nactus alteram es.
Erras, tui animi si me esse ignarum putas.
Aliquando tandem huc animum ut adjungas tuum,
Quam longum spatium amandi amicam tibi dedi?

DONATUS.

vitiis, et defensione quoque apud soceros uti parentes, saepe *Terentius* demonstravit, et praecipue in Andria, quum dicit, *Ego illud sedulo Negare factum: ille instat factum.* JAM TACERE NON QUEO.] Quamvis tacendum sit.

53. IGNARUM CENSES TUARUM LACRUMARUM ESSE ME?] Conjectura, quod amet meretricem Pamphilus. IGNARUM TUARUM LACRUMARUM ESSE ME?] Apparet illum a Sostrata hoc audivisse, nam ipse filium deprehenderat flentem. 54. SOLLICITERE.] Perturberis, commoveare. AD HUNC MODUM?] Id est, Immoderate. 55. PRIMUM, HANC UBI DIXTI CAUSAM.] A summo ad imum.

59. NACTUS ALTERAM ES.] *Nancisci* proprie dicitur, qui paratus ad tenendum, ante quam possit reperire quod teneat, statim, quod occurrerit, prehendit. 61. ALIQUANDO TANDEM HUC ANIMUM UT ADJUNGAS TUUM.] Mire est temporis invectio: Et ALIQUANDO TANDEM UT ADJUNGAS, deest *fac:* sed plenum pronuntiatione est.

62. QUAM LONGUM SPATIUM.] Ab ante actis. 63. SUM-

COMMENTARIUS.

53. IGNARUM CENSES TUARUM LACRUMARUM ESSE ME?] Veram causam lacrumarum Pamphili ignorabat Laches, de amore meretricio intelligens, quas ille commiseratione et amore Philumenae fundebat. Vide supra III. 2. 20. et III. 3. 25.

57. SE CONCESSURAM.] Id pollicita est Sostrata supra IV. 2. 21. et IV. 4. 7.

60. ERRAS.] Ita Menedemus itidem ad filium, Heaut. I. 1. 53.

61. HUC ANIMUM ADJUNGAS.] Ita And. I. 1. 29.

Sumtus, quos fecisti in eam, quam animo aequo tuli?
Egi, atque oravi tecum, uxorem ut duceres.
Tempus dixi esse. impulsu duxisti meo.
Quae tum, obsecutus mihi, fecisti ut decuerat;
Nunc animum rursum ad meretricem induxti tuum:
Cui tu obsecutus, facis huic adeo injuriam.
Nam in eandem vitam te revolutum denuo

DONATUS.

TUS, QUOS FECISTI IN EAM.] Recte hoc dixit: quia impetrabilior esse debet indulgentissimus pater, ut alibi, *Tum patris pudor, qui me tam leni passus est animo usque adhuc, Quae meo cumque animo libitum est, facere: ein' ego ut advorser?* 64. EGI, ATQUE ORAVI.] *Agit*, qui justam rem dicit: *Orat*, qui animo demisso precatur, ut quasi beneficium praestetur sibi. 65. TEMPUS DIXI ESSE.] TEMPUS: quia diu multumque sustinuit. IMPULSU DIXISTI MEO.] Multum valet ad suadendum laudatio ejus, apud quem agimus: et ex ea parte laudatio, qua illum volumus inflecti. 66. QUAE TUM, OBSECUTUS MIHI, FECISTI, UT DECUERAT.] Ordo, *Quae fecisti tum obsecutus mibi, ut decuerat.* QUAE TUM, OBSECUTUS MIHI, FECISTI.] Juveniliter satis, quia non dixit, *Multum amans.*

67. NUNC ANIMUM RURSUM AD MERETRICEM.] Hoc vultuose et demisso labro: ut appareat invitum adduci ad reprehendendum, qui laudaverit modo, 68. CUI TU OBSECUTUS.] O meretricis superbiam non ferendam! FACIS HUIC.] Scilicet uxori. 69. NAM IN EANDEM VITAM.] Parcius VITAM dixit, quam *flagitium atque libidinem.* TE REVOLUTUM DENUO.] Non *Redisse*, sed REVOLUTUM ESSE: tamquam invitum aut nescium. relinquit

COMMENTARIUS.

63. SUMTUS, QUOS FECISTI.] Ita And. II. 6. 19. Heaut. I. 1, 78. IV. 5. 6. Adelph. V. 3. 21.

64. EGI ATQUE ORAVI TECUM.] Vel trajectio est; qualis illa Adelph. V. 7. 19. vel Plautino more dixit, ORAVI TECUM. Ita ille Rud. III. 4. 68. *oro tecum senex.* Et passim alibi.

65. IMPULSU DUXISTI MEO.] Ita supra II. 1. 45. Plautus, Pers. IV. 4. 48. *Suasu atque impulsu meo.*

67. ANIMUM AD MERETRICEM INDUXTI.] Similis locutio est infra V. 3. 38.

69. IN EANDEM VITAM TE REVOLUTUM.] Proprie dixit Virgi-

li-

Video esse. *Pa.* Mene? *La.* Te ipsum. Et facis injuriam,
Quum fingis falsas causas ad discordiam,
Ut cum illa vivas, testem hanc quum abs te amoveris.
Sensitque adeo uxor: nam ei causa alia quae fuit,
Quamobrem abs te abiret? *Ph.* Plane hic divinat: nam id est.
Pa. Dabo jusjurandum, nihil esse istorum, tibi. *La.* Ah!

DONATUS.

enim quandam veniam, ut velit esse correctior. 70. MENE?] Hoc genus interrogationis negativam habet significationem. ET FACIS INJURIAM.] Pro, *facis injuste.*

72. UT CUM ILLA VIVAS.] Gravius est cum meretrice vivere, quam meretricem amare. TESTEM HANC QUUM ABS TE AMOVERIS.] Laudata est hic uxor modesta, quum illam TESTEM, non *impeditricem* appellet socer. 73. SENSITQUE ADEO UXOR.] Aliud argumentum, quo vult in Pamphilum referre, non solum illius, sed etiam uxoris culpam. Et hic vide non accusari socrum. 74. PLANE HIC DIVINAT.] DIVINAT dixit, pro, *verum dixit.* Et nota DIVINAT, de praeterito dictum. Unde proverbium, *Ajunt divinare sapientem.* quia qui dicit verum, divinus est.

75. DABO JUSJURANDUM.] Ubi argumenta et testimonia deficiunt, ibi jurejurando opus est: et id est ἄτεχνος πίςις. NIHIL ESSE ISTORUM.] Satis concinne dixit Is-

COMMENTARIUS.

lius, Aen. IV. 691. *Ter* revoluta *toro est.* proxime accedit metaphora sacra. 2. Petr. II. 22. vide Joh. Vorstium de Adag. N. Test. cap. 4.

72. UT CUM ILLA VIVAS.] Ita Eun. V. 9. 43. Adelph. III. 4. 31.

72. HANC QUUM ABS TE AMOVERIS.] Ita Plautus, Asin. I. 2. 74. *Quae discipulum semidoctum* abs te amoveres.

74 DIVINAT.] Haec Phidippus ad spectatores conversus dicit. Est autem *Divinare* à Deo inspiratum dicere verum. quod et *divinitus scire* notat. Hinc *divinus* est vates. Et *divinatio*, judicium, ubi res conjecturis probabilibus agitur.

ID EST.] Errat Phidippus, nesciens vitium Philumenae ante nuptias illatum.

75. DABO JUSJURANDUM.] Ita Adelph. II. 1. 11. Infra V. 1. 24. Plautus, Merc. IV. 4. 50. *Conceptis verbis jam* jusjurandum dabo.

78. IN

Reduc uxorem: aut, quamobrem non opus sit, cedo.
Pa. Non est nunc tempus. *La.* Puerum accipias: nam is quidem
In culpa non est. post de matre videro.
Pa. Omnibus modis miser sum: nec, quid agam, scio:
Tot me nunc rebus miserum concludit pater.
Abibo hinc, praesens quando promoveo parum:
Nam puerum injussu, credo, non tollent meo;
Praesertim in ea re quum sit mihi adjutrix socrus.
La. Fugis? hem! nec quidquam certi respondes mihi?

DONATUS.

TORUM, ne in singulis commoraretur. 76. REDUC UXOREM: AUT, QUAMOBREM NON OPUS SIT, CEDO.] Quia Pamphilus hoc solum defendit, non id esse, quod pater putat: nec causam, quae vera sit, protulit: ideo senex relicta tota quaestione, rediit ad id quod agitur, et ait, REDUC UXOREM: aut dic, quae res vetat. NON OPUS SIT.] Reducta scilicet. 77. NON EST NUNC TEMPUS.] Quia socer adest. Et oratorie confugit ad deditionem, defensione titubante. ACCIPIAS.] Pro *accipe*. Causa cur accipiat. NAM IS QUIDEM IN CULPA NON EST.] In hoc dicto est quaedam faceta irrisio ejus, qui nimis iracundus sit. 78. POST DE MATRE VIDERO.] Bene DE MATRE concedit, ut de puero extorqueat: quia scit parentum concordiam firmam esse per filios. 79. OMNIBUS MODIS MISER SUM.] Quid est, OMNIBUS MODIS? utrum et circa parentem, et circa uxorem? an et in reducenda, et in non reducenda? MISER SUM.] An MISER SUM, cui maxime obtruditur, quod maxime fugio, id est, puer? 80. CONCLUDIT PATER.] Translatio de fera indagata. Sic *Cicero*, *circumdatos Verri cancellos* ait. 82. NAM PUERUM, CREDO.] Omnia facit Poëta, ne aut rem palam faciat, aut intercedat divortium. 83. ADJUTRIX SOCRUS.] Quae dixit, *Continuo exponetur*. 84. FUGIS? HEM!] Ex verbis patris ostendere voluit, quid agat Pamphilus. Et ille

COMMENTARIUS.

78. IN CULPA NON EST.] Supra III. 1. 19.

80. CONCLUDIT.] Vide ad And. II. 3. 12.

82. INJUSSU MEO.] Supra IV. 1. 47. Phorm. II. 1. 1. Cicero, Att. XIII. 21. *Dic mihi, placetne tibi primum edere* injussu meo?

Num tibi videtur esse apud sese? sine.
Puerum, Phidippe, mihi cedo; ego alam. *Ph.*
Maxume.
Non mirum fecit uxor, si hoc aegre tulit.
Amarae mulieres sunt: non facile haec ferunt.
Propterea haec ira 'st. nam ipsa narravit mihi.
Id ego hoc praesente tibi nolebam dicere:
Neque ei credebam primo: nunc vero palam est.

DONATUS.

ABIBO dixit, hic, FUGIS? 85. NUM TIBI VIDETUR ESSE APUD SESE?] Quasi ob amorem meretricis insanus. SINE.] SINE, separatim accipe: quia vim habet comminantis. 98. AMARAE MULIERES.] Quasi vir, dixit *amaras mulieres.* non enim laudat, sed causam dicit, unde uxor offenderit Pamphilum. NON FACILE HAEC FERUNT.] Non facile ferunt pellicatum, neque amorem aliarum in viris. 89. NAM IPSA NARRAVIT MIHI.] Utrum finxit haec dixisse filiam sibi? an vero κατὰ τὸ σιωπώμενον factum est? Ego neutrum puto: et sic intelligo, quod de uxore sua dicat, IPSA NARRAVIT MIHI: secundum illud quod supra dixit: *Nunc mihi in mentem venit, De hac re, quod locuta es olim, quum illum generum cepimus. Nam negabas nuptam filiam tuam posse te pati Cum eo, qui metricem amaret: qui pernoctaret foris.* 91. NEQUE ILLI CREDEBAM PRIMO.] Quare non credebas? namque *amarae* ad hanc rem *mulieres* sunt, et saepe de nihi-

COMMENTARIUS.

85. NUM TIBI VIDETUR ESSE APUD SESE?] Utitur hac locutione Terentius de metu vel iracundia commotis et consternatis. Ita And. II. 4. 5. V. 4. 34. Heaut. V. 1. 48. Phorm. I. 4. 27. Hoc loco de insaniente dictum videtur.

SINE.] Interminantis est. Vide Eun. I. 1. 20.

88. AMARAE MULIERES SUNT.] Effrenem saevitiam mulierum describit Ovidius, Arte Am. II. 373.

Sed neque fulvus aper media tam saevus in ira,
Fulmineo rabidos cum rotat ore canes:
Nec lea, cum catulis lactentibus ubera praebet;
Nec brevis ignaro vipera laesa pede:
Femina quam, socii deprensa pelice lecti
Ardet, et in vultu pignora mentis habet.

89 IPSA NARRAVIT MIHI.] Supra IV. 1. 23.

91. PALAM EST.] Ita Eun. I. 2. 24.

92. AB-

Nam omnino abhorrere animum huic video a nuptiis.
La. Quid ergo agam, Phidippe? quid das consilii?
Ph. Quid agas? meretricem hanc primum adeundam censeo.
Oremus, accusemus gravius, denique
Minitemur, si cum illo habuerit rem postea.
La. Faciam ut mones. eho! puer, curre ad Bacchidem hanc
Vicinam nostram: huc evoca verbis meis.

DONATUS.

lo suspiciosae. Et bene hoc addidit, ne timuisse generum videretur. 92. A NUPTIIS.] Non dixit *A filia mea:* sed quod pater Pamphili magis doleat, A NUPTIIS inquit. nam Philumenam nolle, irati est: odisse nuptias, amatoris. 93. QUID ERGO AGAM, PHIDIPPE?] Mire conturbatur pater, quasi res sua tantum agatur. Et vide quemadmodum Poëta latenter festinet ad rerum cognitionem.

94. MERETRICEM HANC.] Bene HANC, quasi eam quae interturbat. sic enim sumitur hoc pronomen: ut, *hanccine ego vitam parsi perdere?* Et, *tuaque animam hanc effundere dextra?* Id est, malam. HANC.] Quasi dicat, quae nos perturbat. PRIMUM.] Bene PRIMUM: ut intelligamus deinde Pamphilum. 95. OREMUS.] Utrum rogemus? an quod est verius, omni genere eloquii commoneamus? unde *Oratores orare* et *perorare* dicuntur: et *Orator* nomen accepit. *Virgilius, Talibus orabat dictis.* Nam qui *orat*, accusaturus aut commoniturus orat. OREMUS.] Id est, eloquamur. Potest intelligi et *Rogemus:* sed non convenit personae potiori, et causae, et ipsi verborum ordini. 96. SI CUM ILLO HABUERIT REM POSTEA.] Ut in Eunucho, *Quocum tum uno rem habebam hospite.*

97. BACCHIDEM HANC VICINAM NOSTRAM.] Sic maluit, quam *meretricem* dicere: ne grave sit cum ea seni loqui, nisi quia vicina est. 98. HUC EVOCA VERBIS MEIS.] Bene servata sunt personis congruentia. Nam soce-

COMMENTARIUS.

92. ABHORRERE ANIMUM A NUPTIIS.] Ita And. V. 1. 10.

95. ACCUSEMUS GRAVIUS.] Ita *graviter iratus* dixit supra versu 2.

98. VICINAM NOSTRAM.] Vide ad And. I. 1. 43.

EVOCA VERBIS MEIS.] H. e. Meo nomine. Plautus, Amphit. III. 3. 12. *Tu gubernatorem e navi huc* evoca verbis meis.

Et te oro porro in hac re adjutor sis mihi. *Ph.* Ah!
Jamdudum dixi, idemque nunc dico, Lache;
Manere adfinitatem hanc inter nos volo,
Si ullo modo est ut possit, quod spero fore.
Sed visne adesse me una, dum istam convenis?
La. Immo vero abi: aliquam puero nutricem para.

DONATUS.

rum monere hanc rem tantum deduit, non etiam facere: ut cum pellice filiae suae mitius sermocinaretur. Et, HUC EVOCA VERBIS MEIS: deest *eam*. 102. SI ULLO MODO EST UT POSSIT.] Manere scilicet, vel fieri ut maneat. 103. SED VISNE ADESSE ME UNA, DUM ISTAM CONVENIS?] Melius pronuntiaveris, si renitente et improbante hoc vultu, dicere acceperis Phidippum: quasi non oporteat interesse socerum. Ideo mutat sententiam Laches, et relegat eum in procurationem alterius rei.

104. NUTRICEM PARA.] Pro, *quaere*.

COMMENTARIUS.

101. MANERE ADFINITATEM.] Supra versu 14.
103. ADESSE ME UNA.] Ita Eun. V. 2. 54.
104. PUERO NUTRICEM PARA.] Infra V. 2. 4.

ACTUS QUINTI

SCENA PRIMA.

BACCHIS. LACHES.

Ba. NON hoc de nihilo 'st, quod Laches me nunc conventam esse expetit:

DONATUS.

NON HOC DE NIHILO 'ST.] *Rarus vitae color in hac locutione miscetur a Poëta. Nam meretrix loquitur et senex*; *et quod est mirabilius, bona meretrix, mitis senex.*

COMMENTARIUS.

1. NON HOC DE NIHILO 'ST.] Ita Plautus, Truc. IV. 2. 56. De nihilo est *illi irasci, quae te non flocci facit.* Propertius, II. 16. 52. *Nec sic* de nihilo *fulminis ira cadit.*

ME NUNC CONVENTAM ESSE EXPETIT.] Ita Plautus, Poen. V.

Nec pol me multum fallit: quin, quod suspicor, sit, quod velit.

La. Videndum est, ne minus propter iram hanc impetrem, quam possiem:

Aut ne quid faciam plus, quod post me minus fecisse satius sit.

DONATUS.

ut intelligas laborasse Terentium, ut et a lege Comicorum recederet, et in actu tantum consuetudinem retineret. 1. NON HOC DE NIHILO 'ST.] Debet mirari meretrix, quum ad senem ducitur: debet timere, quum ad patrem: debet suspicari aliquid, cujus amator jam maritus est. NON HOC DE NIHILO.] Conjecturalis causa est: Recipis Pamphilum? non recipio. 2. NEC POL ME MULTUM FALLIT: QUIN, QUOD SUSPICOR.] Ordo et sensus hic est, *Nec pol me multum fallit, quin, quod velit, hoc sit quod suspicor:* vel *quin quod suspicor, sit hoc quod velit.* Ordo, *Quin quod velit, sit quod suspicor.* NEC POL ME MULTUM FALLIT.] *Non me fallit, quo minus id sit, quod me vocat, quod suspicor.* 3. VIDENDUM EST.] Providendum, cavendum. NE MINUS PROPTER IRAM.] Quia non erat verisimile, bonum esse patrem meretrici interturbanti: reddit rationem senex, cur agat mitius, ne videatur personae modus non esse servatus. IMPETREM.] Perficiam, dictum a *patrando:* cujus rei difficultas, ob tarditatem complendarum nuptiarum, etiam ad alia negotia quae sunt ardua, verbum hoc commodavit, ac dedit. 4. QUOD POST ME MINUS FECISSE SATIUS SIT.] Satisfaciendo minuisse. QUOD POST ME MINUS FECISSE SATIUS.] Si SIT pro *videatur* acceperis, erit sensus, *Ne quid faciam plus, quod post, dum poenitet me, videatur satius minus fecisse.* Si SIT pro *erit* acceperis, erit sensus; *Videndum est, ne quid plus faciam: quod quum fecero, postea satius sit, me non fecisse et satisfacere.* Aut certe duas res significat, quibus inter utrumque temperandum esse demonstrat: ut per illud supra, lenitatem tenendam esse commoneat. An MINUS FECISSE, pro *poenitere.* Sic enim veteres dicebant, *Muto factum,* et *nolo*

COMMENTARIUS.

V. 2. 159. *Est, qui illam* conventam esse *volt.* Et passim alibi.

4. NE QUID FACIAM PLUS, QUOD POST ME MINUS FECISSE SATIUS SIT.] Ita Phorm. III. 3. 21. Plautus, Capt. V. 3. 18. *Cur*

 ego

Aggrediar. Bacchis, salve. *Ba.* Salve, Laches.
La. Credo, aedepol, te
Nonnihil mirari, Bacchis, quid sit, quapropter te huc foras puerum evocare jussi.
Ba. Ego, pol, quoque etiam timida sum, quum venit mihi in mentem quae sim:
Ne nomen mihi quaestus obstet apud te: nam mores

DONATUS.

factum: quum alicujus rei eos poenitebat. SIT.] Modo SIT pro *videatur* posuit. 5. AGGREDIAR. BACCHIS, SALVE.] Bene AGGREDIAR, quasi rem arduam, et incongruam seni. vel, AGGREDIAR, ut meretricem circumveniam. *Virgilius*, *Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.* BACCHIS, SALVE.] Non ita meretrici obsequitur senex: quamquam vult adimere timorem personae suae. CREDO, AEDEPOL, TE NONNIHIL MIRARI.] Ipsum prooemium mollius et lenius est, ut ostendat se non jurgaturum senex. 6. QUID SIT.] Deest *rei:* ut sit, *Quid sit rei.* 7. EGO, POL, QUOQUE ETIAM TIMIDA SUM.] Παρέλκον tertium. Ut, *Multa quoque et bello passus.* Et obsequenter posuit, non solum se mirari, sed etiam pavere. EGO, POL, QUOQUE ETIAM TIMIDA SUM.] Bene ETIAM: ut hoc dicat, *non solum miror*, *sed etiam timeo.* Et nove, TIMIDA SUM, pro timeo. 8. NE NOMEN MIHI QUAESTUS.] Id est, nomen quod inest meo quaestui. NOMEN MIHI QUAESTUS OBSTET.] Quem exerceo scilicet: id est, *Quod est quaestui mihi.* NE NOMEN MIHI QUAESTUS.] Id est, quod meretrix sum. Legitur et, NOMEN

COMMENTARIUS.

ego plus minusque feci, *quam aequum fuit?*

5. AGGREDIAR.] Plautus, Mostell. V. 1. 26. Aggrediar *hominem: appellabo.*

7. QUOQUE ETIAM.] Ita supra IV. 1. 28. Infra, versu 35. Plautus, Pseud. I. 1. 120. etiam *matrem* quoque.

VENIT IN MENTEM.] Ita Eun. III. 1. 61. III. 2. 45. Phorm. IV. 4. 47. Virgilius, Aen. IV. 39.

Nec venit in mentem, *quorum consederis arvis?*

8. NE NOMEN MIHI QUAESTUS OBSTET.] H. e. *Ne nomen meretricis et quaestus meretricii sit mihi fraudi apud te, faciatque, ut minus mihi fidei habeas, quam velim, quamque aequum esse duco.*

MORES FACILE TUTOR.] H. e. Defendo et publice adprobo. Ita Ovidius, Trist. IV. 4. 36. *Ul-*

facile tutor.

La. Si vera dicis, nihil tibi eſt a me pericli, mulier:
Nam ea jam aetate ſum, ut non ſiet peccato mihi ignoſci aequom.
Quo magis omnes res cautius, ne temere faciam, adcuro.
Nam ſi id facis, facturave es, bonas quod par eſt facere; inſcitum,
Offerre injuriam tibi me immerenti, iniquom eſt.

DONATUS.

MEO QUAESTUI OBSTET. 9. SI VERA DICIS] Interrogabo ſcilicet. 10. NAM EA AETATE SUM, UT NON SIET PECCATO MIHI IGNOSCI AEQUOM.] Quia jam ipſe non do veniam. an quia mihi peccanti non danda eſt? Et eſt ordo, *ut non ſit mihi aequum peccato ignoſci.* Neceſſaria igitur ambiguitas. aut enim SIT pro *videatur*: aut PECCATO, pro *peccatorum: peccanti mihi*, aut, *peccato meo.* aut deeſt *In*, ut ſit, *in peccato.* 11. CAUTIUS, NE TEMERE FACIAM.] Seniliter additum eſt, CAUTIUS, NE TEMERE FACIAM. 12. FACTURAVE ES.] Etiamſi non facies. INSCITUM.] Me ſcilicet, ſi injuriam faciam. INSCITUM.] Inelegans, non bonum. Et bene non dixit *Durum*, aut quid tale, ſed INSCITUM: quo verbo maxime mulieres et meretrices utuntur. *Scitum* enim dicunt quod placet: INSCITUM quod diſplicet. ut, *Per ecaſtor ſcitus puer natus eſt Pamphilo.* Hoc tale eſt quod dixit INSCITUM ex abundanti: quale eſt apud *Virgilium*, *nec poſt arma ulla rebelles Aeneadae referent.* 13. OFFERRE INJURIAM.] *Offerimus*

COMMENTARIUS.

Ultima ſi demas, vita tuenda *mea eſt.*

10. PECCATO MIHI.] Vel PECCATO valet ἡμαρτηκότι, h. e. quum peccavi. Quomodo *jurato* et *injurato*, *coenati*, atque *adpoti* dixit Plautus, Amph. I. 1. 281. et Curc. II. 3. 75. Vel eſt ablativus abſolutus, uti Cicero, de Lege Agraria II. 2. *Cui* errato *nulla venia*; *recte* facto *exigua laus.* Vide Periz. ad Sanct. Min. I. 15. 4. et IV. 4. 86.

13. OFFERRI INJURIAM.] Ita *vitium*, *acerba*, *laetitia*, alia dicuntur *offerri.* Vide Adelph. III. 2. 10. et 24. Hec. III. 1. 1. Lucilius, apud Non. v. *offerre:*

Homines ipſi hanc ſibi moleſtiam ultro atque aerumnam offerunt.

Ba. Est magna, ecastor, gratia de istac re, quam tibi habeam.

Nam qui post factam injuriam se expurget, parum mihi prosit.

Sed quid istuc est? *La.* Meum receptas filium ad te Pamphilum. *Ba.* Ah!

La. Sine dicam. uxorem hanc prius quam duxit, vostrum amorem pertuli.

DONATUS.

injuriam non merenti: *Reddimus* ei qui metetur. 14. EST MAGNA, ECASTOR, GRATIA, DE ISTA RE, QUAM TIBI HABEAM.] Imitatur hic et senile, et foemineum tardiloquium. Suffecerat enim, *Ago gratias.* 15. NAM QUI POST FACTAM INJURIAM SE EXPURGET.] Sic in Adelphis ait: *Indignum te esse injuria hac; indignis quum egomet sim acceptus modis.* PARUM MIHI PROSIT.] Si sic accipiatur, ut scriptum est, λιτότης est, aut ταπείνωσις. Et ita intelligendum, quasi dixerit, *multum mihi nocuerit, imo me everterit.* 16. SED QUID ISTUC EST?] Nunc demum ad rem redit. MEUM RECEPTAS FILIUM.] Intensio criminis. Et non *Recipis*, sed RECEPTAS. Et ne diceret, Quid tua? MEUM FILIUM. MEUM RECEPTAS FILIUM.] Propositio accusatoria. Et breviter proposuit crimen, quod postea dilatatur. Et frequentativo est usus verbo, quod non raro, sed frequenter reciperet. MEUM RECEPTAS FILIUM AD TE.] Status conjecturalis, quae conjectura diluitur per ἄτεχνον πίστιν, id est, jusjurandum, ac tormenta servorum. AH!] Quod falsum est, reclamavit meretrix statim: et voluit contradicere, si permitteret senex. 17. SINE DICAM.] *Virgilius, sine me haec haud mollia fatu, Sublatis aperire dolis.* UXOREM HANC PRIUS QUAM DUXIT.] HANC, quasi molestam, et quae haec nolit pati. UXOREM HANC PRIUS QUAM.] A persona sua,

COMMENTARIUS.

14. EST MAGNA, ECASTOR, GRATIA DE ISTAC RE, QUAM TIBI HABEAM.] Ita Plautus, Rud. IV. 6. 32. *Bonam est quod habeas gratiam merito mihi.*

15. POST FACTAM INJURIAM SESE EXPURGET.] Similis sententia est Adelph. II. 1. 8. dixit autem EXPURGET, uti And. V. 3. 29.

16. MEUM RECEPTAS FILIUM AD TE.] Ita Adelph. V. 3. 13. Est autem *Receptare* hominem criminis publici reum, maxime autem furem, apud se occultare. Unde *Receptatores* dicti. Cicero, Mil.

Mane. nondum etiam dixi id, quod volui. hic nunc uxorem habet:
Quaere alium tibi amicum firmiorem, dum tempus consulendi est.

DONATUS.

Prius quam hanc duxit, vostrum amorem pertuli. Et quia multum diuque amaverit, PERTULI dixit, quae est longi temporis significatio. HANC PRIUS QUAM DUXIT.] Ante rem: a praeteritis et ante actis. VOSTRUM AMOREM PERTULI.] Ἀποσιώπησις, ut in Heautont. *At, nae, illud haud inultum, si vivo, ferent: Nam jam. Non tu te cohibes?* VOSTRUM.] Non ipsius Pamphili. Ergo blande et honorifice. Non enim illius amorem, et tuum quaestum: sed AMOREM VOSTRUM. nihil potuit dici familiarius. PERTULI autem, quantam vim patientiae habet, quantumque ponderis, ne laedi mereatur ulterius. 18. MANE NONDUM ETIAM.] Ἀποσιώπησις tertia. NONDUM ETIAM DIXI ID, QUOD VOLUI.] Apparet senem tarde, et longe loquentem interpellari vultu responsurae meretricis: quum ille sibi silentium praeberi velit. Sic *Virgilius* Latinum inducit dicentem, *sine me haec haud mollia fatu Sublatis aperire dolis: simul haec animo hauri.* Et ad postremum de Turno: *Ut primum fari potuit, sic incipit ore.* HIC NUNC UXOREM HABET.] Cum denuntiatione pronuntiandum est: quasi dicat, *alia res est.*

19. QUAERE ALIUM TIBI AMICUM FIRMIOREM.] Magna moralitas in denunciatione, magna proprietas. sic enim dicimus, QUAERE TIBI. *Virgilius: quaerat sibi foedera Turnus.* QUAERE ALIUM TIBI AMICUM FIRMIOREM.] FIRMIOREM pro *firmo.* non enim firmum concedit esse Pamphilum: quem vult intelligi deceptorem esse Bacchidis, non jam amatorem stabilem. QUAERE ALIUM TIBI AMICUM FIRMIOREM.] Oratorie senex quasi consulit meretrici, quam vocaverat incusan-

COMMENTARIUS.

Mil. 19. *Sustinuisset hoc crimen primum ipse ille latronum occultator et receptator locus.* Vide Comment. majorem.

18. MANE.] Hoc dixit, quum Bacchis gestu indicaret, se plura dicturam, et sese Lacheti expurgaturam. Et quasi formulae speciem habet. And. IV. 1. 34. Phorm. III. 1. 4.

19. QUAERE ALIUM TIBI.] Ita Phorm. II. 1 67. Petronius, c. 8. Alium locum, *quem polluas* quaere. Ubi vide Cl. Burm.

AMICUM FIRMIOREM.] Proprie. Amores et nuptiae vel *firmae*, vel *infirmae* dicuntur. Supra I. 2. 26. et 101. Phorm. V. 1. 6.

Nam neque ille hoc animo erit aetatem: neque pol tu eadem istac aetate.

Ba. Quis id ait? *La.* Socrus. *Ba.* Mene? *La.* Te ipsam: et filiam abduxit suam:

Puerumque ob eam rem clam voluit, natus qui est, extinguere.

DONATUS.

QUAERE ALIUM.] A praesentibus et a futuris. AMICUM FIRMIOREM.] Callide senex, quasi jam non Pamphilo consulat, sed Bacchidi, QUAERE ALIUM, dixit. DUM TEMPUS CONSULENDI EST.] Sensus, Dum aetas in flore posita est, facies vendibilis etiam nunc est. Et est ordo, *Dum tempus est consulendi tibi.* Et bis subaudiendum est TIBI.

20. NAM NEQUE ILLE HOC ANIMO ERIT AETATEM.] AETATEM, pro, *tam diu quam longa est aetas.* NEQUE POL TU EADEM ISTAC AETATE.] Σχῆμα λόγου πλοκή. prius AETATEM adverbium, et posterius nomen. 21. QUIS ID AIT?] Non interrogatio, sed firma negatio est. QUIS ID AIT?] Quum dicat senex, MEUM RECEPTAS FILIUM: mirum est illam dicere, QUIS ID AIT? sed ab accusatore testimonium quaerit. Et bene AIT, quasi vanum. sic enim dicimus, *Ait*, *aio*, de rebus nugatoriis. QUIS ID AIT?] Moraliter meretrix missa fecit omnia, quae in medium senex contulit: et soli intentioni, MEUM RECEPTAS FILIUM AD TE PAMPHILUM; QUIS ID AIT? respondit. SOCRUS.] Terribiliter, quasi quae maxime sciat, et quae maxime doleat. Ergo et oculis et labris pronuntiandum est. ET FILIAM ABDUXIT SUAM.] Addidit ad personam testis, et facta: quia minus idoneum videbatur, socrum dixisse de pellice. Et simul ostendit, quantopere hoc animadvertendum sit, ex quo tantae turbae sint concitatae. ABDUXIT SUAM.] ABDUXIT, proprie. *Arcessi* enim dicitur ad maritum: *Abduci* a marito ad divortium. Sic *Virgilius*, *et gremiis abducere pactas?* 22. PUERUMQUE OB EAM REM.]

COMMENTARIUS.

20. AETATEM.] Vide Donatum ad Eun. IV. 5. 8. Plautus, Asin. II. 2. 8. Aetatem *servire velim.*

21. FILIAM ABDUXIT SUAM.] Proprie. *Abduci* enim dicuntur, quae à viris aut parentibus abstrahuntur; maxime tamen libidinis causa. Suetonius, Aug. 69. *Feminam consularem è triclinio viri coram in cubiculum* abductam. Justinus, XXI. 2. *Virgines ante nuptias* abducebat, *stupratasque sponsis reddebat.* 23. FIR-

Ba. Aliud si scirem, qui firmare meam apud vos possem fidem,
Sanctius quam jusjurandum, id pollicerer tibi, Lache,
Me segregatum habuisse, uxorem ut duxit, a me Pamphilum.
La. Lepida es. sed scin', quid volo potius, sodes, facias? *Ba.* Quid vis? cedo.
La. Eas ad mulieres huc intro, atque istuc jusjurandum idem

DONATUS.

Hoc sic pronuntiat senex, quasi qui dicat, *Ecce quarum rerum tu causa.* Et haec oratio de iis est, quibus ostendimus, nos posse graviter accusare, sed nolle. 23. ALIUD SI SCIREM, QUI FIRMARE.] Mire, dum quaerit quo firmet fidem, fidem sibi acquisivit atque adscripsit. APUD VOS POSSEM FIDEM.] Bene Vos: quia et *Hic* dicit, et *Socrus.* 24. SANCTIUS QUAM JUSJURANDUM.] Bene dum aliud agit, etiam personam commendat. nam non est levis, quae jurejurando nihil sanctius sciat. SANCTIUS.] Firmius. 25. ME SEGREGATUM HABUISSE.] Bono significatu usa est: quasi ipsa haec fecerit. Et bene SEGREGATUM: non enim *disjunctum* aut *repudiatam* proprie diceret. UXOREM UT DUXIT.] UT, adverbium est temporis, pro *Ex quo.* 26. LEPIDA ES.] Senex cum meretrice loquens, eo potius nomine laudavit eam, quo meretrices solent laudari; quam quo matresfamilias. sic et supra, quum INSCITUM se diceret, rationem habuit, quae esset cum qua loqueretur. SED SCIN', QUID VOLO POTIUS.] Hinc deliberativa incipit. SODES.] Si audes, si vis.
27. EAS AD MULIERES HUC INTRO.] Non dixit *ad socrum et ad uxorem*, terribilia nomina et inimica meretrici; sed quod facile est, AD MULIERES. Sic alibi, *Mulier mulieri magis congruit.* Et ne longe videretur, addidit, Huc INTRO. ATQUE ISTUC JUSJURANDUM.] Id est, quod tu

COMMENTARIUS.

23. FIRMARE FIDEM] Ita And. III. 1. 4. Cicero, Off. III. 31. *Nullum enim vinculum ad adstringendam fidem jurejurando majores arctius esse voluerunt.*

25. ME SEGREGATUM HABUISSE.] Ita dixit, pro *Segregasse.* Vide supra IV. 2. 6.

Polliceare illis: exple animum iis, teque hoc crimine expedi.

Ba. Faciam: quod pol, si esset alia ex hoc quaestu, haud faceret, scio,

Ut de tali causa nuptae mulieri se ostenderet.

Sed nolo falsa fama esse gnatum suspectum tuum:

Nec leviorem vobis, quibus est minime aequom, viderier

Immerito. nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.

DONATUS.

mihi pollicebaris. 28. EXPLE ANIMUM HIS, TEQUE HOC CRIMINE EXPEDI.] *Explere*, pro *Exinanire*, Terentianum est. *Expedire* dicitur, qui pedem retentum liberat. EXPLE ANIMUM.] Quod illis prosis. 29. QUOD POL, SI ESSET ALIA EX HOC QUAESTU.] Vigilanter Poëta, ne non verisimile videretur, id ullam fecisse meretricem, ipse lectorem praevenit. Et sic fere in omnibus *Terentius*, quae minus pervulgata sunt, quaeque abhorrent a consuetudine, agit. 30. UT DE TALI CAUSA.] Id est amore mariti ejus et pellicatu. NUPTAE MULIERI SE OSTENDERET.] Plus dixit, quam, *Nuptam alloqueretur*. 31. SED ESSE FALSA FAMA NOLO GNATUM.] Bene, quo sit gratiosior, non propter se dicit, quod facit, facere. 32. NEC LEVIOREM VOBIS.] Quid LEVIOREM? an minus charum? ut contra *Gravis*, honore dignus, et charus intelligitur. *Virgilius: ferit ense gravem Thymbraeus Osirim*. *Gravis* etiam molestus intelligitur. ut *Sallustius*, *Graviore bello qui probibituri venerant socii, frigere*. *Gravis* etiam languidus. *Virgilius: ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis De-*

COMMENTARIUS.

28. ANIMUM EXPLE.] Dicitur *explere animum* vel suum, vel aliorum, qui desiderio vel vindictae satisfacit. And. I. 2. 17. Infra V. 2. 19. Virgilius, Aen. II. 586. Animum*que* explesse *juvabit*. Cicero pro Domo, cap. 17. Explevi animos *invidorum*.

TEQUE HOC CRIMINE EXPEDI.] Ita supra, III. 1. 8. et IV. 2. 23.

29. ALIA EX HOC QUAESTU.] Elegans usus praepositionis *Ex*. Cicero, pro Mur. 36. *Fuit eodem* ex studio *vir eruditus apud patres nostros*. Florus, I. 13. *Virgines* ex sacerdotio *Vestae*.

30. NUPTAE MULIERI SE OSTENDERET.] Vide supra IV. 2. 5.

33. ILLI UT COMMODEM.] Vide ad And. I. 135.

La. Facilem benevolumque lingua tua jam tibi me reddidit.
Nam non ſunt ſolae arbitratae hae: ego quoque etiam credidi.
Nunc quum ego te eſſe praeter noſtram opinionem comperi:
Fac eadem ut ſis porro; noſtra utere amicitia, ut voles.

DONATUS.

ficit, abde domo. Nec leviorem.] Ut contra *gravis*, honore dignus, et charus. Quibus est minime aequom.] Parentibus ſcilicet. 33. Immerito.] Bona exceptio. hoc enim et cavere nobis, et praeſtare aliis poſſumus. Immerito.] Nam Meritus est de me.] Παρόμοιον. Nam meritus de me est, quod queam, illi ut commodem.] Et hoc artificioſe *Terentius*, ne vel meretricem dure a Pamphilo ſegregaret. Quod queam illi, ut commodem.] Sic in Andria, *Magis id adeo, mihi ut incommodet, quam ut obſequatur gnato.* 34. Facilem benevolumque lingua tua.] Facilem ad peccatum, Benevolum ad iracundiam retulit. Lingua tua.] Conſuetudine magis, quam ratione dicit, Tua lingua. ergo pro homine ipſo. Lingua tua jam.] Subdiſtingue jam: ut appareat, Si *lingua tua jam*, quanto magis *facta.*

35. Nam non sunt solae arbitratae hae.] Nunc fatetur ſe quoque accuſatorem fuiſſe: nunc vero benevolum factum. Hae.] Cum ἀποστροφῇ. Ego quoque hoc etiam credidi.] Quoque et Etiam ſupervacue poſita ſunt: ſed hic confirmationem oſtendunt. 36. Praeter nostram opinionem.] Pro Contra. Praeter nostram opinionem.] Hoc eſt, innoxiam. 37. Fac eadem ut sis porro.] Hoc eſt, perſevera purgata eſſe. vult enim et de futuro cautum eſſe: ut ſupra, *Nam ſi id facis, facturave es.* Nostra utere amicitia.] Non jam *Amore*,

COMMENTARIUS.

34. Facilem benevolumque.] Ita *facilem et feſtivum* junxit Adelph. V. 9. 29.

37. Fac eadem ut sis porro.] H. e. Iiſdem morata moribus. Ita Adelph. I. 1. 48. Contra And. III. 3. 13. Phorm. III. 2. 45. Cicero, Fam. XI. 12. *Itaque homines* alii *facti ſunt.*

38. Sed

Aliter si facias. sed reprimam me, ne aegre quidquam ex me audias.
Verum te hoc moneo unum: qualis sim amicus, aut quid possiem,
Potius quam inimicus, periculum facias. *Ba.* Faciam sedulo.

DONATUS.

sed AMICITIA. 38. ALITER SI FACIAS.] Ἀποσιώπησις. NE AEGRE QUIDQUAM EX ME AUDIAS.] Utrum AEGRE pro *Male*? an AEGRE pro *Invita*? 39. VERUM HOC TE MONEO UNUM.] Haec figura oratoria, παραίνεσις dicitur. QUALIS SIM AMICUS, AUT QUID POSSIEM.] In secunda oratione *Sallust.* ad Jugurtham, *Nam vim magis, quam benevolentiam ejus experire mallem.* QUALIS SIM AMICUS, AUT QUID POSSIEM.] Hoc genus comminationis minus habet amaritudinis, sed plurimum gravitatis.

COMMENTARIUS.

38. SED REPRIMAM ME.] Ita Heaut. I. 2. 25.

39. QUID POSSIEM.] H. e. Quam sim potens. Quantum valeam. Plautus, Stich. I. 2. 11. *pati Nos oportet, quod ille faciat, cujus potestas plus potest.*

ACTUS QUINTI

SCENA SECUNDA.

PHIDIPPUS. LACHES. BACCHIS.

Ph. NIHIL apud me tibi

DONATUS.

NIHIL APUD ME TIBI DEFIERI PATIAR.] *Verba nutricis fuisse Poëta demonstrat, petentis ordine longo, quae sibi praebenda sint. unde quasi taedio singulorum generaliter haec respondit.* 1. NIHIL APUD ME TIBI DEFIERI PATIAR.] APUD ME, dixit pro, Apud eum, ubi futura es. DEFIERI PATIAR.] Noluit dicere *Deesse:* sed DEFIERI dixit, ut id quod minus usitatum est, magis delectet auditum. BENIGNE PRAEBEATUR.] BENIGNE, large. hoc enim

Deſieri patiar: quin, quod opus ſit, benigne praebeatur.

Sed quum tu ſatura atque ebria eris, puer ut ſatur ſit facito.

La. Noſter ſocer, video, venit: puero nutricem adduxit.

Phidippe, Bacchis dejerat perſancte. *Ph.* Haeccine ea eſt? *La.* Haec eſt.

Ph. Nec, pol, iſtae metuunt Deos: neque has reſpicere Deos opinor.

DONATUS.

nim eſt gratius, non ſolum *praebere*, ſed *benigne praebere.* 3. Sed quum tu satura, atque ebria eris.] Hoc eſt in nutricibus non ſolum non turpe, ſed etiam neceſſarium. Et, *Hic ſatur*, et *haec ſatura* fecit. 4. Noster socer, video, venit.] Noster, blandientis dictum eſt. *Virgilius: noſter eris.* Et magis hoc conſuetudine dictum eſt, quam integritate. Aut certe ordo eſt, Noster socer venit: et deinde, Video. Aut deeſt *ut*: ut ſit, *Ut video.* 5. Dejerat.] *Deos jurat.* ut, *maria omnia juro.* Aut *valde jurat.* Bacchis dejerat.] Si correpte, Dejerat, *Deos jurat:* ſi producte, *valde jurat.* Et bene ſenem iratum praeoccupavit, dicendo, Dejerat sancte: ne confligeret cum meretrice, et fieret fabula longior. Haeccine ea est?] Imitanda irati contemplatio: quaſi dicat, *Haec eſt, quam uxori Pamphilus anteponit?* 6. Nec, pol, istae metuunt Deos.] Hoc ar-

COMMENTARIUS.

2. Benigne praebeatur.] Ita Plautus, Curc. IV. 2. 37. *ut operam et pecuniam* benigne praebuiſti.

3. Quum tu satura atque ebria eris, puer ut satur sit facito.] Similis eſt ſententia Plauti Pſeud. I. 2. 51. *Ubi tu tuum panticem madeſeceris, puer ne ſiccus ſit, facito.* Livius Andronicus, Tereo: *ego puerum interea ancillae ſubdam lactantem meae, Ne fame perbitat.* Dixit autem ebria eris, pro ſatis vini biberis. Ut adeo ſatietas intelligatur, non ebrietas proprie dicta. Ita Plautus, Capt. I. 1. 35. *Unde* ſaturitate *ſaepe ego exii* ebrius. Sed et *ebrius* et *ſatur* ἰσοδύναμα ſunt Donato ad Phorm. II. 2. 1.

5. Dejerat persancte.] Ita Eun. II. 3. 39.

6. Nec, pol, istaec metuunt Deos.] Lucilius:

Ne-

Ba. Ancillas dedo: quo lubet cruciatu per me exquire.

Haec res hic agitur, Pamphilo, me facere ut redeat uxor,

DONATUS.

gumentum est; non illam vera jurare. Sanctum, ait, jusjurandum est, aut metu religioso, aut suppliciis sacrilegorum. At vero nec religiosae sunt meretrices, inquit, nec dant poenas: quippe quae a Diis contemnantur. Tale est, apud *Virgilium* de violato, qui vindicatus non est: *Novimus et qui te, transversa tuentibus hirquis: Et quo, sed faciles, Nymphae risere sacello.* NEQUE HAS RESPICERE DEOS OPINOR.] Et inferiores sunt, inquit, quam in quas Dii vindicent. NEQUE HAS RESPICERE DEOS.] Nec merentur ut Diis poenas referant, quia nec curae Diis esse dignae sunt. Et est ἀμφιβολία, quae sensu manifesta est. 7. ANCILLAS DEDO.] Repudiato jurejurando ad aliud transit firmius documentum. QUO LUBET CRUCIATU PER ME EXQUIRE.] PER ME, hoc est, me permittente: ut quod per legem tibi non licet, per me liceat. PER ME ergo, me auctore et permittente. 8. HAEC RES HIC AGITUR.] Aut sic intelligendum est, quasi dicat, Hoc agebamus quum tu advenires. aut cum asseveratione pronuntiandum est, ut sis RES veritas: quasi dicat, *Hic non verba sunt, sed res agitur.* HAEC RES HIC AGITUR.] Propositio eorum quae dictura est, hoc modo, HAEC RES HIC AGITUR. (quae res?) PAMPHILO, ME FACERE UT REDEAT UXOR, OPORTUIT. QUOD SI PERFICIO, NON POE-

COMMENTARIUS.

Nemo hic vindicias, numen, neque sacra veretur.

NEQUE HAS RESPICERE DEOS OPINOR.] Explicat Donatus. Plautus, Bacchid. IV. 3. 24. *Deus respiciet nos aliquis.* Perf. IV. 4. 38. *generi leonio Nunquam ullus Deus tam benignus fuit, qui fuerit propitius.*

7. ANCILLAS DEDO.] Mos erat servos et ancillas, secretorum maxime participes ad cruciatum dedere. Plautus, Mostell. V. 1. 8. *Servos pollicitus est dare Suos mihi omnes quaestioni.* Non cruciati tamen servi vel ancillae in dominos dominasve, nisi in causa majestatis, paucisque aliis. L. I. §. 20. D. de Quaest.

EXQUIRE.] Ita Plautus, IV. 10. 70. Exquire, *sitne ita, ut ego praedico.*

9. NON

Oportet. quod si perficio, non poenitet me famae,
Solam fecisse id, quod aliae meretrices facere fugitant.
La. Phidippe, nostras mulieres suspectas fuisse falso
Nobis, in re ipsa invenimus. porro hanc nunc experiamur.
Nam si compererit crimini tua se falso uxor credidisse,

DONATUS.

NITET ME FAMAE, SOLAM FECISSE ID, QUOD ALIAE MERETRICES FACERE FUGITANT. Multa *Terentius* feliciter ausus est, arte fretus: nam et socrus bonas, et meretrices honesti cupidas, praeter quam pervulgatum est, facit: sed tanta vigilantia causarum et rationum momenta subjunxit, ut ei soli merito videantur omnia licere. Nam hoc contra illud est, quod alibi ait, commune esse jam omnibus Comicis *bonas matronas facere*, *meretrices* vero *malas*. 9. NON POENITET ME FAMAE.] Haec figura λιτότης dicitur: minus enim dicit, quam significat. nam, NON POENITET ME FAMAE: pro eo quod est, *Magnam famam cupide acquisiverim*, significat. NON POENITET ME FAMAE.] Ne quaereremus, qui hoc meretrici prodesse posset. 10. SOLAM FECISSE.] Bene SOLAM: ne nescisse officium meretricis Poëta videretur. SOLAM FECISSE ID, QUOD ALIAE MERETRICES FACERE FUGITANT.] Id est, reconciliasse uxorem marito. 11. NOSTRAS MULIERES SUSPECTAS FUISSE.] Id est, in suspicione positas. Nam *esse suspectas*, ambiguum est: et nunc ejus partem manifestam videmus. 12. NOBIS, IN RE IPSA.] NOBIS, aut abundat, aut *cum molestia nostra* significat. PORRO HANC NUNC EXPERIAMUR.] PORRO NUNC, futurum tempus ostendit. nam si jam invenisti quid, experiaris et ea, quae restant in reliquum tempus: quia jam de praeteritis purgata est. HANC EXPERIAMUR.] Id est, utamur opera ejus.

13. CRIMINI TUA SE FALSO UXOR CREDIDISSE.] *Crimen* proprie dicitur id, quod factum est. *Cicero*, *Veruntamen fac*, *tametsi criminosum id est.* Id est, falsa insimulatio est. CRIMINI.] *Crimen* nunc, pro falsa suspicione.

COMMENTARIUS.

9. NON POENITET ME FAMAE.] H. e. Satis contenta sum eo, quod haec de me spargetur fama. Phorm. I. 3. 20.

Missam iram faciet. sin autem est ob eam rem iratus gnatus,
Quod peperit uxor clam; id leve est: cito ab eo haec ira abscedet.
Profecto in hac re nihil mali est, quod sit discidio dignum.
Ph. Velim quidem hercle. *La.* Exquire: adest: quod satis sit, faciet ipsa.
Ph. Quid mihi istaec narras? an, quia non tute ipse dudum audisti,
De hac re animus meus ut sit, Laches? illis exple modo animum.

DONATUS.

Virgilius, formidine crimen acerbat. Et *semperque odiis, et crimine Drances Infensus juveni Turno.* Id est, et quod eum odisse, et quod se illi odio esse suspicaretur. 15. CITO AB EO HAEC IRA ABSCEDET.] Bene; in duabus enim personis causa videtur esse turbarum, socrus et Pamphili.

16. PROFECTO IN HAC RE NIHIL MALI EST, QUOD SIT DISCIDIO DIGNUM.] Moraliter, quasi quaerendo et discutiendo hoc intulit. DISCIDIO.] Divortio. 17. VELIM QUIDEM HERCLE.] Ut nihil sit dignum: hoc est, non peccaverit Pamphilus. QUOD SATIS SIT, FACIET IPSA.] Id est, quidquid ad plenam ducit purgationem, faciet.

18. QUID ISTAEC MIHI NARRAS?] Reprehensio est, quasi longorum verborum Lachetis. AN, QUIA NON TUTE IPSE DUDUM.] Correptio est. nam audivit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo.* AN, QUIA NON TUTE IPSE AUDISTI DUDUM, DE HAC RE ANIMUS MEUS UT SIT, LACHES?] Utrum quia dixit, *Manere affinitatem hanc inter nos perpetuam volo:* an quia apud uxorem

COMMENTARIUS.

14. MISSAM IRAM FACIET.] Ita supra de amore, III. 3. 48. Plautus, Merc. IV. 5. 40. *Missas jam ego istas artes feci.*

15. AB EO HAEC IRA ABSCEDET.] Ita supra III. 5. 55. Plautus, Rud. IV. 4. 146. *Dum abscedet haec à me aegrimonia.*

18. AN, QUIA NON TUTE IPSE DUDUM AUDISTI.] Sensus est: *Certe quidem tute ipse dudum audisti.* Similis constructio supra IV. 4. 41.

19. DE HAC RE ANIMUS MEUS UT SIT.] Ita And. II. 3. 4. ILLIS EXPLE MODO ANIMUM.] Ita suprà V. 1. 28. 20. QUOD

La. Quaeſo aedepol, Bacchis, mihi quod es pollicita tute, ut ſerves.
Ba. Ob eam rem vis ergo intro eam? *La.* I, atque exple animum iis, ut credant.
Ba. Eo: etſi ſcio, pol, iis fore meum conſpectum inviſum hodie:
Nam nupta meretrici hoſtis eſt, a viro ubi ſegregata eſt.
La. At hae amicae erunt, ubi, quamobrem adveneris, reſciſcent.
Ph. At eaſdem amicas fore tibi promitto, rem ubi cognoverint.
Nam illas errore, et te ſimul ſuſpicione exſolves.
Ba. Perii! pudet Philumenae. ſequimini me huc intro ambae.

D O N A T U S.

defendit adoleſcentem in amore meretricis? ILLIS MODO EXPLE ANIMUM.] Quaſi dicat, quae amarae ſunt et moleſtae. 20. MIHI QUOD ES POLLICITA TUTE, UT SERVES.] Id eſt, jusjurandum apud mulieres. 21. OB EAM REM VIS ERGO INTRO EAM?] VIS, dicit: ut oſtendat in hac re cunctationem ſuam. 23. NAM NUPTA MERETRICI HOSTIS EST.] Caute etiam hoc praeſtruit Poëta, ne non veriſimile videatur, potuiſſe meretricem concorditer cum pellice agere. Nam nupta meretrici hoſtis alia, ſcilicet inimica. 25. AT EASDEM AMICAS FORE TIBI.] Hic quidem ſenes. verum aliae cauſae ſunt, quae mulieres faciunt moleſtas: et hae autem ſpectatoribus notae ſunt ex argumento. 26. ET TE SIMUL SUSPICIONE EXSOLVES.] Hoc eſt quod ſupra dixit, *Crimen:* nos quoque ſuſpicionem interpretati ſumus. EXSOLVES.] Expedies.

27. PUDET PHILUMENAE.] PUDET duo ſignificat: ſive ille peccarit quem pudet, ſive ille cujus pudet. Et familiariter PHILUMENAE, tanquam notae ex Pamphilo. PUDET PHILUMENAE.] Conſcientia communis viri et pelli-

C O M M E N T A R I U S.

20. QUOD ES POLLICITA TUTE, UT SERVES.] Ita ſupra III. 3. 42.

26. SUSPICIONE EXSOLVES.] Ita ſupra V. 1. 28.

27. SEQUIMINI ME.] Ancillas pediſequas alloquitur, quas habebant meretrices in publicum prodeuntes. Ita Eun. III. 2. 53.

 28. QUID

La. Quid est, quod mihi malim, quam quod huic
intelligo evenire:
Ut gratiam ineat sine suo dispendio, et mihi prosit?
Nam si est, ut haec nunc Pamphilum vere ab se segregarit:
Scit sibi nobilitatem ex eo, et rem natam, et gloriam esse:

DONATUS.

catus. SEQUIMINI ME INTRO HUC AMBAE.] Ancillis dicit, quae sunt κωφὰ πρόσωπα. 28. QUID EST, QUOD MIHI MALIM, QUAM QUOD HUIC.] Sensus hic est, *Quid est, quod magis optem mihi evenire, quam quod simul proderit etiam meretrici?* QUID EST, QUOD MIHI.] Sic hoc ergo intulit pro novo. Mirandum est enim evenire potuisse, ut idem et seni et patri prosit, quod meretrici. QUID EST, QUOD MIHI MALIM.] Ut amicitia mihi et sibi prosit. Et ostendit, commune sibi bonum esse. EVENIRE.] EVENIRE, bis subaudiendum. 29. UT GRATIAM INEAT SINE SUO DISPENDIO.] Recte. Difficile est enim gratiam inire sine damno. ET MIHI PROSIT?] Mire: quia difficile est amicum sine damno acquirere. Et quia *cum lucro* non potuit dicere: et hoc ipsum bonum fecit, quia *sine damno.* Ergo velut tria sunt: *ut gratiam ineat*, *ut sine damno*, et *ut mihi prosit.* 30. PAMPHILUM VERE AB SE SEGREGARIT.] Proprie ab meretrice, *Segregari* dicitur, ab uxore, *Disjungi.* 31. SCIT SIBI NOBILITATEM EX EO, ET REM

COMMENTARIUS.

28. QUID EST, QUOD MIHI MALIM, QUAM QUOD HUIC INTELLIGO EVENIRE.] Sensus est: *Idem mihi, quod Bacchidi evenit, evenire velim, ut ineam gratiam sine meo dispendio, et aliis prosim.* Donatus non cepit.

29. UT GRATIAM INEAT.] Ita Eun. III. 5. 9. Heaut. II. 3. 61. Adelph. V. 7. 16.

30. SI EST, UT.] Ita more Comico dixit, pro, *Si Pamphilum ab se segregarit.* Supra IV. 4. 15.

SEGREGARIT.] Vide ad And. I. 5. 56.

31. NOBILITATEM.] *Nobiles* proprie dicti, quicunque in re aliqua excellunt. Unde et in deteriorem partem sumitur. Ovidius, Trist. II. 384. Nobilis *est Canace fratris amore sui.* Vide ad Eun. V. 7. 20. Sed et hinc *Nobiles* dicuntur illustribus majoribus orti; quod ii magis noti publice sint, quam plebeji.

REM NATAM ET GLORIAM.] Solent haec jungi. Vide Heaut. I. 1. 64.

Referetque gratiam ei, unaque nos sibi opera amicos junget.

DONATUS.

NATAM.] Quasi dicatur, *Ecce quam amavit Pamphilus!* Sed hoc sentire et dicere patris est, stulta pietate magnificantis filium. Ut, *Meum gnatum rumor est amare.* Et proprie NOBILITATEM dixit. nam et *meretrix* et *gladiator nobiles* dici solent. SCIT SIBI.] Quod nimis amat, ait NOBILITATEM. EX EO.] Utrum ex Pamphilo? an EX EO, ex ea re: id est quod segregaverit vere ab se Pamphilum? et hoc est melius. Nam nobilis meretricis est, non timere, ne alterum non inveniat. aut nobilis est, cognitam fieri etiam senibus. ET REM NATAM.] Ex patrocinio et amicitia senis. REM NATAM.] Quia multa in eam contulit. ET GLORIAM.] Ex facto raro in meretricibus. ET GLORIAM ESSE.] Quia defendit eum apud soceros et uxorem: et quod marito meretrix conjugem reddit.

COMMENTARIUS.

32. EI.] Intelligit Pamphilum. Vide supra V. I. 33.

ACTUS QUINTI

SCENA TERTIA.

PARMENO. BACCHIS.

Pa. AEDEPOL nae meam herus esse operam deputat parvi pretii,

DONATUS.

AEDEPOL NAE MEAM HERUS ESSE OPERAM DEPUTAT PARVI PRETII.] *In tota hac Fabula servus piger et curiosus inducitur: neque quidquam illi evenit ex sententia sua.* 1. AEDEPOL NAE MEAM.] Totum a stomachante dicitur: quasi qui nunc maxime injuriam persenserit. AEDEPOL NAE MEAM.] In hac Scena καταστροφὴ populo exponitur. DEPUTAT PARVI PRETII.] Quia sic scilicet abutitur. DEPUTAT PARVI eam, qui deputat eam in re nulli-

COMMENTARIUS.

1. OPERAM DEPUTAT PARVI PRETII, QUI OB REM NULLAM MISIT.] Similis querela servi apud Plautum, Amph. I. 1. 17.

Qui ob rem nullam misit, frustra ubi totum desedi diem,
Myconium hospitem dum exspecto in arce Callidemidem.
Itaque ineptus hodie dum illic sedeo, ut quisque venerat,
Accedebam: adolescens, dic dum, quaeso, es tu Myconius?
Non sum. at Callidemides? non. hospitem ecquem Pamphilum
Hic habes? omnes negabant. neque eum quemquam esse arbitror.

DONATUS.

us pretii consumendam. 2. FRUSTRA UBI TOTUM DESEDI DIEM.] Deest *Illuc:* ut sit, *illuc, ubi frustra totum desedi diem.* TOTUM DESEDI DIEM.] Nota, accusativo casu usum esse. 3. MYCONIUM HOSPITEM DUM EXSPECTO.] Memoriter et vigilanter servus MYCONIUM HOSPITEM et CALLIDEMIDEM dixit: ne videretur negligentia, vel oblivione sua non invenisse, ad quem missus est. MYCONIUM HOSPITEM.] Bene ostendit se memorem et signorum et nominum, ut videatur vere illusus, quum operam dederit. 4. ITAQUE INEPTUS.] Moraliter additum INEPTUS. Et INEPTUS, quasi *inaptus.* 5. ADOLESCENS, DIC DUM, QUAESO.] Vernaliter et comice se ipsum servus imitatur. Et est μίμησις. ES TU MYCONIUS?] Nam ut tria mandata sunt inquirenda, tria inquisita sunt ordine. 7. OMNES NEGABANT.] Bene transit a μιμητικῷ ad διηγηματικὸν, et συντόμως. NEQUE ENIM QUEMQUAM ESSE ARBITROR.] Id est, non puto eum esse in mundo.

COMMENTARIUS.

Quodcunque accidit homini libere, posse retur:
Aequom esse putat: non reputat, laboris quid fiet:
Nec, aequom anne iniquom imperet, cogitabit.

2. FRUSTRA UBI TOTUM DESEDI DIEM.] Ita Plautus, Aul. I. 1. 33. *Quasi claudus sutor* domi sedet totos dies. Est autem *desidere* diu sedere. unde *Deses.* Phaedrus, II. 4. 21.

Ruinam metuens aquila ramis desidet.

5. ACCEDEBAM.] Ita And. I. 1. 96.

9. QUID

Denique hercle jam pudebat. abii. ſed quid Bacchidem
Ab noſtro adfine exeuntem video? quid huic hic eſt rei?
Ba. Parmeno, opportune te offers. propere curre ad Pamphilum.
Pa. Quid eo? *Ba.* Dic me orare, ut veniat. *Pa.* Ad te? *Ba.* Immo ad Philumenam.
Pa. Quid rei eſt? *Ba.* Tua quod nihil refert, percontari deſinas.

DONATUS.

8. JAM PUDEBAT.] Sedere, an interrogare? 9. AB NOSTRO ADFINE EXEUNTEM VIDEO?] Satis moraliter inducitur ſervus dicere, AB NOSTRO ADFINE: quum domini ejus ſit, non ipſius. Sic et prius, *Noſter ſocer, video, venit*, pro, Pamphili ſocer. EXEUNTEM VIDEO.] Docte Poëta praemonſtrat locuturam perſonam. QUID HUIC HIC EST REI?] Rurſus curioſus nihil ſciturus eſt, et excurſurus piger. 10. PARMENO, OPPORTUNE TE OFFERS.] Attendendum, quod ab initio Comoediae uſque ad finem, Parmeno mittitur ut currat: et celatur ut neſciat, quod curioſe deſiderat. PROPERE CURRE AD PAMPHILUM.] Facete Poëta inde incipientem facit, quod ille minime vult, dicendo, CURRE. 11. QUID EO?] Id eſt, ad Pamphilum. AD TE?] Vide curioſum non recuſare laborem, quo cauſam ſciat. AD TE?] Non ad te conveniendum: ſed domum, AD TE ſignificat. IMMO AD PHILUMENAM.] Mire tota Fabula invenit, quamobrem currat Parmeno. 12. QUID REI EST?] Totum pro perſona. TUA QUOD NIHIL REFERT, PERCONTARI DESINASS.] Οἰκονομικῇ διανοίᾳ et eximie dixit, quaſi minus ſit injurium prohibere interrogare, quam interroganti non re-

COMMENTARIUS.

9. QUID HUIC HIC EST REI?] Ita And. V. 2. 8. Adelph. IV. 5. 4.
10. OPPORTUNE TE OFFERS.] Ita And. IV. 2. 3. Adelph. III. 2. 24.
12. TUA QUOD NIHIL REFERT, PERCONTARI DESINAS.] Eodem ſenſu curioſius ſciſcitanti reſpondetur, Heaut. IV. 4. 23. *Ne quaeras*. Plautus, Stich. II. 1. 48. *Tua quod nihil refert, ne Cures.* Dixit autem PERCONTARI DESINAS, pro, *Noli percontari.* Ita Virgil. Aen. IV. 360. Deſine *meque tuis incendere teque querelis.* Phaed. III. 2. 12. *Vos timere abſiſtite.*

Pa. Nihil aliud dicam? *Ba.* Etiam: cognosse anulum illum Myrrhinam
Gnatae suae fuisse, quem ipsus olim mihi dederat. *Pa.* Scio.
Tantumne est? *Ba.* Tantum. aderit continuo, hoc ubi ex te audierit.
Sed cessas? *Ba.* Minime equidem: nam hodie mihi potestas haud data 'st;
Ita cursando, atque ambulando totum hunc contrivi diem.
Ba. Quantam obtuli adventu meo laetitiam Pamphilo hodie!
Quot commodas res attuli! quot autem ademi curas!

DONATUS.

spondere. Et memento hanc esse, cui in principio nihil celaverit Parmeno. 13. NIHIL ALIUD DICAM?] Vult rem per mandata colligere. ETIAM: COGNOSSE ANULUM ILLUM MYRRHINAM.] ETIAM adverbium est vel consentientis, vel reminiscentis: sed magis reminiscentis modo. Sic *Cicero*, *Etiam, quod pene praeterii, capella quaedam est, mire facta.* 14. SCIO.] Non *Audio*, inquit, sed SCIO.

16. SED CESSAS?] Hoc est, tardas et quiescis? urget autem cum cursu. MINIME EQUIDEM.] *Cesso* subauditur. POTESTAS HAUD DATA EST.] Cessandi scilicet. 17. ITA CURSANDO, ATQUE AMBULANDO.] Est enim cursus et navigantis, et equitantis. 18. QUANTAM OBTULI ADVENTU MEO.] Reliqua pars argumenti per *μονῳδίαν* narratur.

19. QUOT COMMODAS RES ATTULI!] QUOT, quam multas! Et more suo ATTULI dixit. QUOT AUTEM ADEMI CURAS!] Sic ante, *Ut metum, in quo nunc est, adimam: atque expleam animum gaudio.* QUOT COMMODAS RES ATTULI! QUOT AUTEM ADEMI CURAS!] Haec omnia admirantis sunt. ut *Virgilius*, *Quis novus hic nostris successit*

COMMENTARIUS.

15. TANTUM.] Vide ad Eun. V. 6. 26.

17. CONTRIVI DIEM.] Ita Propertius, II. 1. 46.

Qua pote, quisque in ea conterat *arte* diem.

Vide ad Adelph. V. 4. 15.

18. QUANTAM OBTULI ADVENTU MEO LAETITIAM PAMPHILO.] Plautus, Epid. I. 1. 19. *Voluptabilem mihi nuncium tuo adventu attulisti.*

20. GNA-

Gnatum ei restituo, qui pene harum, ipsiusque opera periit:
Uxorem, quam numquam est ratus posthac se habiturum, reddo:
Qua re suspectus suo patri, et Phidippo fuit, exsolvi.
Hic adeo his rebus anulus fuit initium inveniundis.
Nam memini, abhinc menses decem fere, ad me nocte prima
Confugere anhelantem domum, sine comite, vini plenum,

DONATUS.

sedibus hospes? 20. GNATUM EI RESTITUO.] Ἐξαρίθμησις. 21. REDDO.] *Redditur* nobis, quod nostri cupidum est: *Restituitur* nobis, cujus cupidi sumus. Bene ergo, *Gnatum restituo, uxorem reddo.* 22. QUA RE SUSPECTUS SUO PATRI, ET PHIDIPPO FUIT.] Ergo non unum beneficium, sed tria sunt. EXSOLVI.] Variavit tempora, RESTITUO, REDDO, EXSOLVI. 24. NAM MEMINI, ABHINC MENSES DECEM.] MENSES DECEM dixit: et recte, ut de hoc peperisse demonstret. NOCTE PRIMA.] Primis partibus noctis, vel primore: ut, *Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.* 25. CONFUGERE ANHELANTEM.] Ex his argumentis potest colligi, hunc esse, qui virginem vitiaverit. CONFUGERE ANHELANTEM.] Vide signa conjecturalia: quod CONFUGERE vidit, timebat: quod ANHELANTEM, colluctatus fuerat: quod DOMUM, celari volebat: quod SINE COMITE, pudendum fuerat facinus: quod VINI PLENUM, temerarium: quod *anulum habebat*, raptum

COMMENTARIUS.

20. GNATUM EI RESTITUO.] Ita And. III. 3. 38. Heaut. III. 1. 83. Plautus, Capt. III. 4. 56. *Ego illum restituam huic.*

HARUM.] Δεικτικῶς. Intelligit mulieres in aedibus, unde egressa erat.

23. HIS REBUS ANNULUS FUIT INITIUM INVENIUNDIS.] Ita Cicero, Fam. IX. 4. *Ornandos esse illos viros, à quibus* initium *libertatis* profectum est. Et Fam. IX. 24. Initium suspicionis *et cautionis, et diligentiae fuisse literas tuas.*

24. ABHINC MENSES DECEM.] Ita And. I. 1. 42.

NOCTE PRIMA.] H. e. Prima noctis parte. extremo crepusculo. quod et *prima face* dixerunt. Vide ad Heaut. V. 1. 29.

25. VINI PLENUM.] Ita dixit, uti *succi plenum*, Eun. II. 3. 26.

Cum hoc anulo. extimui ilico. mi Pamphile, inquam, amabo,
Quid exanimatus es, obſecro? aut unde anulum iſtum nactus?
Dic mihi. ille alias res agere ſe ſimulare. poſtquam video,
Neſcio quid ſuſpicarier magis coepi: inſtare, ut dicat.
Homo ſe fatetur vi, in via, neſcio quam compreſſiſſe:
Dicitque ſeſe illi anulum, dum luctat, detraxiſſe.

DONATUS.

indicat. Vides igitur his indiciis, ut virginem apparet vitiatam. 26. MI PAMPHILE, INQUAM, AMABO.] Haec blandimenta ſunt muliebria. 27. QUID EXANIMATUS ES, OBSECRO? AUT UNDE ANULUM ISTUM NACTUS?] Principalia ſigna vitii illati, perturbatio et anulus. QUID EXANIMATUS ES, OBSECRO? AUT UNDE ANULUM ISTUM NACTUS?] Brevitati conſulit *Terentius*: nam in Graeca haec aguntur, non narrantur. 28. SIMULARE.] Fingere, ac pro vero falſum tradere. ILLE ALIAS RES AGERE SE SIMULARE.] Id eſt, *alias res agentem ſe fingere:* pudebat enim amicae de alterius ſtupro fateri: et ei amicae, quam tum deperibat. 29. NESCIO QUID SUSPICARIER.] Pro aliquid.

30. HOMO SE FATETUR VI, IN VIA, VIRGINEM NESCIO QUAM COMPRESSISSE.] Bene additum HOMO. Et

COMMENTARIUS.

26. *plenos ſanguinis*, Plautus, Bacchid. I. 2. 45.

26. EXANIMATUS.] H. e. Ita delaſſatus, et ſimul perturbatus, ut vix reſpirare poſſet. Caeſar, B. G. II. 23. *Curſu ac laſſitudine* exanimatos.

28. DIC MIHI.] Formula blande interrogandi. Vide ad Eun. IV. 1. 44.

ALIAS RES AGERE.] H. e. Non attendere ad ea, quae dicerem aut rogarem. Vide ad And. I. 2. 15. Eun. II. 3. 56.

30. HOMO.] Vide ad Eun. II. 2. 30.

IN VIA.] Locus hic expreſſus è Plauto, Ciſtell. I. 3. 10.

Iſque hic compreſſit virginem adoleſcentulus,
Vinolentus, multa nocte, in via.

31. LUCTAT.] Ita Plautus, Trin. IV. 1. 20.

Quibus aerumnis deluctavi, *filio dum divitias quaero!*

DETRAXISSE.] Supra IV. 1. 58. Heaut. IV. 1. 38.

Pig-

Eum haec cognovit Myrrhina in digito modo me habentem.
Rogat, unde ſit? narro omnia haec. inde 'ſt cognitio facta,
Philumenam compreſſam eſſe ab eo: et filium inde hunc natum.
Haec tot propter me gaudia illi contigiſſe laetor.
Etſi hoc meretrices aliae nolunt. neque enim eſt in rem noſtram,
Ut quiſquam amator nuptiis laetetur. verum, ecaſtor,
Numquam animum quaeſti gratia ad malas adducam partes.
Ego, dum illo licitum 'ſt, uſa ſum benigno, et lepido, et comi.
Incommode mihi nuptiis evenit. factum fateor.

DONATUS.

oratorie, NESCIO, QUAM. ex quo dicto omnis error eſt natus. Nam appone nomen, et nulla fabula eſt. NESCIO QUAM.] Vel quia vere neſciebat: vel quia ſic dicendum fuit, ne amare illam videretur. 35. HAEC TOT PROPTER ME GAUDIA.] Incluſit narrationem fabulae more ſuo: ne haec in futuro actu exſpectaremus. 36. ETSI HOC MERETRICES ALIAE NOLUNT.] Color neceſſarius a veriſimili. Se enim alibi dixiſſe, *Bonas matronas facere, meretrices malas,* meminit. NEQUE ENIM EST IN REM NOSTRAM.] IN REM, in utilitatem, id eſt, pro commodo.
39. EGO, DUM ILLO LICITUM 'ST.] An meruerit Pamphilus. 40. INCOMMODE MIHI NUPTIIS EVENIT.] Sic dixit, quemadmodum dicimus, *Ei male evenit,* aut, *Bene ei contigit.* INCOMMODE MIHI NUPTIIS EVENIT.] Ἀνθυποφορά. Et eſt ordo, *Incommode mihi evenit ex nuptiis.* Et

COMMENTARIUS.

Pignuſque direptum lacertis,
Aut digito male pertinaci.

32. EUM HAEC COGNOVIT.] Ita Eun. V. 3. 6. Heaut. IV. 1. 44.
36. EST IN REM NOSTRAM.] Ita ſupra II. 2. 7. et III. 3. 31.
38. NUNQUAM ANIMUM QUAESTI GRATIA AD MALAS ADDUCAM PARTES.] Citat Priſcianus, Inſtit. Grammat. Lib. VI. Ita dixit V. 2. 42. *Ad miſericordiam adduces.*
39. LEPIDO.] Vox meretricia. Eun. III. 3. 25. Supra V. 1. 26.

42. E-

At, pol, me fecisse arbitror, ne id merito mihi eveniret.
Multa ex quo fuerint commoda, ejus incommoda aequom 'st ferre.

DONATUS.

INCOMMODE, pro incommodo. NUPTIIS.] Deest *ex.* ut sit, *Ex nuptiis.* FACTUM FATEOR.] Ἀνθυποφορά. 41. NE ID MERITO MIHI EVENIRET.] Ergo haec dolemus, quae merito contingunt. 42. MULTA EX QUO FUERINT COMMODA, EJUS.] Ratio cur nova omnia fiant, et contra officium meretricis. MULTA EX QUO FUERINT COMMODA, EJUS INCOMMODA AEQUOM 'ST FERRE. Hoc eo tractu vocis, et ea aequanimitate dicendum, quale in Adelphis, *quando eum quaestum occeperis, Accipiunda, et mussitanda injuria adolescentium est.*

COMMENTARIUS.

42. EJUS INCOMMODA.] H. e. Incommoda, quae ex eo oriuntur. Ita Phorm. V. 8. 27.

ACTUS QUINTI

SCENA QUARTA.

PAMPHILUS. PARMENO. BACCHIS.

Pa. VIDE, mi Parmeno, etiam sodes, ut mihi haec certa et clara attuleris:
Ne me in breve conjicias tempus, gaudio hoc falso frui.

DONATUS.

1. VIDE, MI PARMENO, ETIAM SODES, UT MIHI HAEC CERTA.] Bene HAEC repetit. verum est enim, ut quod misere cupimus, id etiam tardius credamus effectum.

COMMENTARIUS.

1. CERTA ET CLARA ATTULERIS.] Plautus, Pers. II. 2. 1.
Satin' haec tibi sunt plana et certa?
Seneca, Ludo de Morte Claudii, init. *Ab hoc ego, quaecumque audivi,* certa et clara adfero.

2. NE ME IN BREVE CONJICIAS TEMPUS, GAUDIO HOC FALSO FRUI.] Est ὑπέρβατον cum συλλήψει. Sensus autem est: *Ne me con-*

Par. Visum est. *Pa*. Certen'? *Par*. Certe. *Pa*. Deus sum, si hoc ita est. *Par*. Verum reperies.

Pa. Manedum, sodes. timeo, ne aliud credam, atque aliud nunties.

Par. Maneo. *Pa*. Sic te dixisse, opinor, invenisse Myrrhinam,

Bacchidem anulum suum habere. *Par*. Factum. *Pa*. Eum, quem olim ei dedi:

Eaque hoc te mihi nuntiare jussit. itane est factum? *Par*. Ita, inquam.

Pa. Quis me est fortunatior, venustatisque adeo plenior?

Egon' te pro hoc nuntio quid donem? quid? quid? nescio.

DONATUS.

Sic et in Adelphis: *Eo vereor magis*. 4. MANEDUM.] DUM, abundat. 5. SIC TE DIXISSE OPINOR.] Miro affectu inducitur, vix induci ad credendum, quod gaudet Pamphilus. 7. ITA, INQUAM.] Quasi, jam ante fassus, dico. 8. QUIS ME EST FORTUNATIOR, VENUSTATISQUE ADEO PLENIOR?] Ob beneficia Veneris: cui contrarium *invenustus*, cui contra ceciderit, quod amat. 9. QUID

COMMENTARIUS.

conjicias in falsum et breve gaudium. Ita Heaut. II. 3. 51. Imitatus Cicero, Fam. VI. 12. *Nec sum tam stultus, ut te* usura falsi gaudii frui *velim*.

DEUS SUM.] Hyperbole gaudii et felicitatis. Ita And. V. 5. 4. Heaut. IV. 3. 15. Plautus, Curc. I. 3. 11. *Sum Deus*. Cicero, Att. II. 19. *Bibulus in coelo est*. Idem contra de Pompejo, Att. 21. *Deciderat ex astris*.

6. FACTUM.] Formula affirmandi. Eun. IV. 4. 41.

7. ITA, INQUAM.] De usu particulae INQUAM vide ad And. V. 2. 21.

8. QUIS ME EST FORTUNATIOR, VENUSTATISQUE ADEO PLENIOR?] Jungitur felicitati venustas. And. I. 5. 10. Plautus, Poen. I. 2. 44. *Diem pulchrum, et celebrem, et* venustatis plenum. Est autem *Venustas ἡ ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς εὐδαιμονία*.

9. QUID? QUID?] Formula dubitantis et quaerentis. Vide Eun. III. 2. 51.

12. AB

Par. At ego scio. *Pa.* Quid? *Par.* Nihil enim.
Nam neque in nuntio, neque in me ipso tibi boni quid sit, scio.
Pa. Egon', qui ab Orco mortuum me reducem in lucem feceris,
Sinam sine munere a me abire? ah! nimium me ingratum putas.
Sed Bacchidem, eccam, video stare ante ostium!
Me exspectat, credo: adibo. *Ba.* Salve, Pamphile.
Pa. O Bacchis! ô mea Bacchis! servatrix mea.
Ba. Bene factum, et volupe 'st. *Pa.* Factis, ut credam, facis:
Antiquamque adeo tuam venustatem obtines,

DONATUS.

DONEM? QUID? QUID? NESCIO.] Μελλητμός. ut: *pelagine venis erroribus actus? An monitu Divûm? an quia te fortuna fatigat, Ut tristes sine sole domos, loca turbida, adires?*
11. NAM NEQUE IN NUNTIO.] Magis scire vult, quam munus accipere. NAM NEQUE IN NUNTIO, NEQUE IN ME IPSO, TIBI BONI QUID SIT, SCIO.] Facete agit *Terentius:* quanto magis Parmeno curiosus est, tanto magis nescit illa, quae cupit. 16. O BACCHIS! Ô MEA BACCHIS! SERVATRIX MEA.] Bene additum est, SERVATRIX MEA. Et MEA, quod supra dixit, amatoris est. 17. FACTIS, UT CREDAM, FACIS.] Difficile enim erat credere, his rebus

COMMENTARIUS.

12. AB ORCO MORTUUM ME REDUCEM IN LUCEM FECERIS.] Plautus, Pseud. III. 2. 6. *Quin ob eam rem Orcus recipere hunc ad se noluit.* Est autem formula summi beneficii praestiti. Cicero post Red. in Sen. 9. *Qui me* à morte ad vitam, *à desperatione ad spem, ab exitio ad salutem* revocavit. Virgilius, Aen. IV. 375. *Amissam classem, socios* à morte reduxi. Nepos, Dion. 10. *Ut eum suo sanguine, si possent,* ab Acherunte *cuperent* redimere. Ovidius, Trist. V. 9. 19. *Seminecem Stygia revocasti solus ab unda.* Apulejus, Metam. X. *Ad meum festinant illico divinum,* reducemque ab inferis conspectum. De voce REDUCEM vide ad Heaut. II. 4. 18.

18. ANTIQUAMQUE ADEO TUAM VENUSTATEM OBTINES.] Vide ad And. IV. 5. 22.

Ut voluptati obitus, sermo, adventus tuus, quocumque adveneris,
Semper fiet. *Ba.* Ac tu, ecastor, morem antiquom, atque ingenium obtines:
Ut unus hominum homo te vivat nusquam quisquam blandior.
Pa. Ha! ha! he! tun' mihi istuc? *Ba.* Recte amasti, Pamphile, uxorem tuam:
Nam numquam ante hunc diem meis oculis eam, quod nossem, videram.
Perliberalis visa 'st. *Pa.* Dic verum. *Ba.* Ita me Di ament! Pamphile.

DONATUS.

gaudere meretricem. 19. UT VOLUPTATI OBITUS.] OBITUS occursus: *Ob* enim, significat contra. Ergo OBITUS, aditus. Legitur et, VOLUNTATE OBITUS OBITUS, SERMO, ADVENTUS TUUS.] Inter *Obitum*, et *Adventum* hoc interest: quod OBITUS est, quem casus affert: ADVENTUS, quem voluntas et destinatus facit. 22. TUN' MIHI ISTUC?] Quia blandimentum magis meretricium est.
23. NUMQUAM ANTE HUNC DIEM MEIS OCULIS EAM, QUOD NOSSEM, VIDERAM.] Hoc est, *numquam sic videram, ut eam nossem.* QUOD NOSSEM.] Id est, quod meminissem, quod scirem: ac per hoc, numquam videram. ut alibi, *Non equidem istuc, quod sciam.* 24. DIC VERUM.] Bene instanter ex meretrice quaerit, quid de forma uxoris sentiat. scit enim hanc judicem esse pulchritudinis pos-

COMMENTARIUS.

19. OBITUS.] Inter *Obitum* et *Adventum* distinguit Donatus. Turpilius Epiclero: *Ecquis hic est, qui interrumpit sermonem meum obitu suo?* Adde Donatum ad Phorm. I. 2. 45. Est igitur OBITUS idem quod *occursus.* quomodo *obire* pro occurrere dixit Lucretius, I. 223. et 248.

22. RECTE AMASTI.] H. e. Jure et merito. Ita And. IV. 4. 27.

23. NUNQUAM ANTE HUNC DIEM.] Ita supra IV. 4. 19. et infra, versu 40.

24. PERLIBERALIS VISA EST.] Vide And. I. 1. 96. Phorm. V. 2. 32.

25. HA-

Pa. Dic mihi, harum rerum numquid dixti jam patri? *Ba.* Nihil. *Pa.* Neque opus est:
Adeo mutito. placet, non fieri hoc itidem; ut in Comoediis;
Omnia omnes ubi rescifcunt: hic, quos par fuerat rescifcere,
Sciunt: quos non autem aequom 'st scire, neque rescifcent, neque scient.
Ba. Immo etiam, hoc qui occultari facilius credas, dabo.
Myrrhina ita Phidippo dixit, jurijurando meo

DONATUS.

se: vel quod foemina, vel quod aemula. 25. NUMQUID.] Num aliquid. acuendum ergo QUID. NEQUE OPUS EST: ADEO MUTITO.] Vel tenui dicto. 26. NON FIERI HOC ITIDEM, UT IN COMOEDIIS.] Mire: quasi haec Comoedia non sit, sed veritas. aut deest *Aliis*. UT IN COMOEDIIS.] Deest *Fit*. 27. OMNIA OMNES UBI RESCISCUNT.] In fine enim Comoediae nihil cuiquam celari solet. HIC, in hac Comoedia, aut in hac re. 28. NEQUE RESCISCENT, NEQUE SCIENT.] *Rescifcunt* ad quos pertinet. Et *Rescifcunt* qui nesciunt: *Sciunt* qui negligunt. Et *Rescifcimus* ex alio, *Scimus* etiam per nostram opinationem. *Rescire*, est recognoscere, et vix invenire quod quis nescie-

COMMENTARIUS.

25. HARUM RERUM.] Indigitat annulum in digito Bacchidis, et commercium stupri cum Philumena; quod utrumque latere volebat patrem et socerum, ne sibi ab iis convicium fieret.

26. MUTITO.] Ex Donati sententia haec vox jungenda continue superioribus. Ut sensus sit: *Neque sane opus est vel minimo indicio.* Vide ad And. III. 2. 25.

UT IN COMOEDIIS.] In ipsa Comoedia Comoediae mentionem facit. Ita Plautus, III. 4 3. *qui minus liceat Deo minitarier*
Populo, ni decedat mihi, quam servulo in Comoediis?
Cicero, de Amicit. 26. ex veteri Poëta:
Hodie me ante omnes Comicos *stultos senes*
Versaris, atque luseris lautissime.
Vide Comment. majorem.

30. JURIJURANDO MEO SE FIDEM HABUISSE.] Plautus, Cist. II. 1.

Se fidem habuisse, et propterea te sibi purgatum. *Pa.* Optume 'st
Speroque hanc rem esse eventuram nobis ex sententia.
Par. Here, licetne scire ex te, hodie quid sit, quod feci boni:
Aut quid istuc est, quod vos agitis? *Pa.* Non licet. *Par.* Tamen suspicor.
Egone hunc ab Orco mortuum? quo pacto? *Pa.* Nescis, Parmeno,
Quantum hodie profueris mihi, et ex quanta aerumna extraxeris.
Par. Immo vero scio; neque hoc imprudens feci. *Pa.* Ego istuc satis scio.
Par. An temere quidquam Parmenonem praetereat, quod facto usus sit?

DONATUS.

rit. 33. HERE, LICETNE SCIRE EX TE?] Ridicule instat scire, ignoraturus Parmeno. 35. EGONE HUNC AB ORCO MORTUUM?] Verba sunt cogitantis, ideo et ἐλλειπτικῶς loquitur. NESCIS, PARMENO.] Addidit stimulos curiositati ejus. 37. IMMO VERO SCIO; NEQUE HOC IMPRUDENS FECI.] Recte. parvum enim beneficii meritum, si ab imprudente praestitum videatur. 38. TEMERE QUIDQUAM PARMENONEM PRAETEREAT.] Quod interdum non temere praetereat, quod habet faciendi necessitatem. TEMERE QUIDQUAM PARMENONEM PRAETEREAT.] Sibi ipsi hoc dicit, et se nominat. Ut, *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* Et, *Age nunc: Phormionem, qui volet, lacessito.* TEMERE QUIDQUAM.] Utrum hoc dicit,

COMMENTARIUS.

I. 25. *Alibi quaere, ubi tuo jurando juri satis sit subsidii.*

31. TE SIBI PURGATUM.] H. e. Excusatum. Caesar B. G. I. 28. *His, uti conquirerent, et reducerent, si* sibi purgati *esse vellent, imperavit.*

32. EX SENTENTIA.] Ita Heaut. IV. 3. 5.

38. AN TEMERE QUIDQUAM PARMENONEM PRAETEREAT.] Vana est jactantia, qua servus sese effert, quasi probe sciens, quid

Pa. Sequere me intro, Parmeno. *Par.* Sequor. equidem plus hodie boni
Feci imprudens, quam sciens ante hunc diem umquam. Plaudite!

CALLIOPIUS RECENSUI.

DONATUS.

Non temere, neque per imprudentiam geritur, quidquid utile est, An hoc dicit, *Nihil potest transire temere, quod utile factu est, quin gratiam sui habeat.* An hoc dicit, *An quidquam Pamphilus praetereat temere: ita ut non remuneret bonum factum Parmenonis, quod sibi utile fuerit?* Et convenit hoc dictum meretrici abeunti. 40. FECI IMPRUDENS, QUAM SCIENS ANTE HUNC DIEM UMQUAM.] Quia non convenit servo scienti, recte facere, bene addidit, *imprudenti* sibi evenisse, ut bene faceret: quod prudens numquam fecerit. IMPRUDENS QUAM SCIENS.] Ἀντίθετον secundum. Nam *imprudentem scienti* reddit, non *prudentem.*

AELII DONATI *V. C. Oratoris Urbis Romae, Comment. in* TERENTI HECYRAM *explicit.*

COMMENTARIUS.

rei geratur, licet id quamlibet curiosus plane tamen ignoret. quod mox ipse spectatoribus indicat. Cicero, Fam. I. 8. *Sed te non praeterit, quam difficile sit.* Columella R. R. Lib. I. praefat. *Non me praeterit.*

39. PLUS HODIE BONI FECI IMPRUDENS, QUAM SCIENS ANTE HUNC DIEM UNQUAM.] Expressa è Plauto, Capt. Prol. 43.

Reducemque faciet liberum in patriam ad patrem
Imprudens; itidemque ut saepe jam in multis locis
Plus insciens quis fecit, quam prudens boni.

Haec autem Parmeno herum Pamphilum intro sequens, et simul ad spectatores respiciens dixit; ut commode τὸ PLAUDITE adderetur Fabulae.

P. TERENTII

PHORMIO.

ACTA LUDIS ROMANIS. L. POSTUMIO ALBINO, L. CORNELIO MERULA AEDILIB. CURULIB. EGERE L. AMBIVIUS TURPIO, L. ATILIUS, PRAENESTINUS. MODOS FECIT FLACCUS CLAUDI. TIBIIS IMPARIB. TOTA GRAECA APOLLODORU EPIDICAZOMENOS. FACTA EST IV. C. FANNIO, M. VALERIO. COSS.

PERSONAE.

PROLOGUS.

Antipho, *adolescens, filius Demiphonis.*
Chremes, *senex, frater Demiphonis.*
Cratinus, *advocatus.*
Crito, *advocatus.*
Davus, *servus incerti heri.*
Demipho, *senex, frater Chrem.*
Dorio, *leno.*
Geta, *servus Demiphonis.*
Hegio, *advocatus.*
Nausistrata, *matrona, uxor Chremetis.*
Phaedria, *adolescens, filius Chremetis.*
Phormio, *parasitus.*
Sophrona, *nutrix Phanii.*

PERSONAE MUTAE.

Dorcium, *ancilla.*
Phanium, *adolescentula, filia Chremetis.*

C. SULPITII APOLLINARIS

PERIOCHA

IN TERENTII PHORMIONEM.

CHremetis frater aberat peregre Demipho,
Relicto Athenis Antiphone filio.
Chremes clam habebat Lemni uxorem, et filiam;
Athenis aliam conjugem: et amantem unice
Gnatum fidicinam. Mater e Lemno advenit
Athenas. moritur. Virgo sola (aberat Chremes)
Funus procurat. ibi eam visam Antipho
Quum amaret, opera Parasiti uxorem accipit.
Pater et Chremes reversi, fremere. dein minas
Triginta dant Parasito, ut illam conjugem
Haberet ipse. argento hoc emitur fidicina.
Uxorem retinet Antipho, a patruo agnitam.

AE-

AELII DONATI,

V. C. ORATORIS URBIS ROMAE,

PRAEFATIO IN PHORMIONEM TERENTII.

HANC Comoediam, manifeſtum eſt, prius ab Apollodoro ſub alio nomine, hoc eſt, Ε'πιδικαζόμενον, Graece ſcriptam eſſe, quam Latine a Terentio PHORMIONEM. Quamobrem nulla dubitatio eſt, hanc ſolam eſſe cui nomen Poëta mutaverit: et errare eos, qui in hac Phormionem paraſitum putant a formula litis, quam intenderit, nominatum: quum Graeca lingua fiſcus ſparteus, et ſtramen nauticum ſic dicatur: a cujus rei vel capacitate, vel utilitate, etiam ob Apollodoro paraſitus Phormionis nomine nuncupatur. Haec igitur proprie tota motoria eſt, et in affectibus conſtituta pene majoribus, quam comicus ſtilus poſceret: niſi quod arte Poëtae omnia moderata ſunt. Primas in ea partes, ut ipſe Poëta profeſſus eſt, tenet Phormio; ſecundas Geta; tertias Demipho; ſubinde caeteri, prout cujuſque actus oſtendit. Prologus Phormionis nimis concitatus eſt, adeo ut ipſe ſemet veluti reprehendat ob hanc ipſam pervicaciam, et ſimul argumentum ſuae purgationis inducat. Atque in ea quum Protaſis, et Epitaſis, et Cataſtrophe magni moliminis et negotii ſint; ita variis leporibus aſperguntur, ut etiam rerum triſtium gravitatem Poëta lepidus comica ſerenitate tranquillet.

Haec acta eſt ludis Megalenſibus, Lucio Cornelio Merula Aedili Curuli et L. Poſthumio Albino: agentibus L. Caſſio Atilio, et L. Ambivio: modos faciente Flacco Claudii filio tibiis Serranis, totaque diverbiis facetiſſimis, et geſtum deſiderantibus ſcenicum, et ſuaviſſimis ornata canticis fuit. Editaque eſt quarto loco, M. Valerio, et C. Fannio Coſſ. Perſona etiam in hujus Protaſi non una eſt, ſed duae: quarum altera extra argumentum poſita eſt, cui narratur Fabula: altera in argumento, quae narrat Fabulam. Argumentum quoque non ſimplicis negotii habet: nec unius adoleſcentis, ut in HECYRA: ſed duorum, ut in caeteris Fabulis. Scire autem convenit, uno die tranſigi PHORMIONEM: non, ut HEAUTONTIMORUMENON, duobus. Prologus correpte ἀπὸ τοῦ προλέγειν dicitur, non producte ἀπὸ τοῦ πρωτολογεῖν. Nam officium Prologi ante actionem quidem rei ſemper eſt: verumtamen et poſt principium Fabulae inducitur, ut apud Plautum in Milite Glorioſo, et apud caeteros magnae auctoritatis veteres Poëtas.

M. ANT. MURETI
ARGUMENTUM.

Chremes, et Demipho, fratres Athenienſes erant. Chremes Athenis uxorem divitem, ac bene dotatam duxerat Nauſiſtratam: et ex ea ſuſceperat filium Phaedriam. Habebat Nauſiſtrata, praeter caeteras opes, opi-

ma

ma praedia in Lemno. Eo igitur Chremes quotannis, ad ea locanda, capiendosque fructus, commeabat. Dum illic residet, pauperculae cujusdam mulieris amore correptus, eam quoque ducit uxorem, et ex ea suscipit filiam Phanium: ac ne res emanaret, commutato nomine, Stilphonem se Lemni vocari jubet. Detrahebat autem e fructibus praediorum uxoris Atheniensis, quantum satis esset ad illam alteram una cum filia nutriendam: deinde Athenas reversus, aut calamitatem, aut vilitatem, aut tale aliquid caussabatur. Erat Demiphoni filius Antipho. Quum igitur Phanium quindecim jam haberet annos, conveniunt in se Chremes et Demipho, ut Chremes quidem et Lemniam uxorem, et Phanium Athenas clanculum adduceret; Demipho vero Phanium filio suo uxorem daret. Ejus rei causa proficiscitur in Lemnum Chremes. Eodem tempore accidit, ut Demiphoni quoque iter esset in Ciliciam. Abeuntes ambo, Getae (is Demiphonis servus erat) filios committunt suos. Profectis senibus, Phaedria se statim Citharistriae cujusdam amore implicat. Sed hoc erat incommodi, quod, qui a lenone emeret, quod daret, nihil habebat. Interea uxor e Lemno, quae, propter paupertatem, viri diutius forte, quam solebat, morantis adventum exspectare non posset, conscensa navi, Athenas una cum filia et nutrice ipsius venit: quaerunt Stilphonem frustra. Athenis, qui quemquam eo nomine nosset, reperiebatur nemo. Ibi mater (tanta eam aegritudo ceperat) moritur. Et funus una cum nutrice procurantem Phanium quum adspexisset Antipho, subito amore illius exarsit. Venit ad nutricem postridie, ut ejus sibi copiam faceret, obsecrans: illa se, nisi puellam uxorem duceret, facturam negat. Illi, quum et quidvis facere cuperet, et patrem absentem vereretur, parasitus Phormio hoc consilium dedit: Lex erat Athenis, orbas puellas, qui eis genere proximi essent, ducere, aut, si id nollent, dotem eis dare cogerentur. Ego, inquit parasitus, simulabo, me patri virginis amicum fuisse, ideoque caussam illius suscipere: vocabo te in judicium,

 um,

um, tanquam illius cognatum, tecumque lege agam, ut eam ducas. Tu ita te defendes, ut mihi facilem victoriam praebeas: ita condemnabere. Sic fiet, ut et tu potiaris tua, et patre reverso, paratam excusationem habeas. Ita fiunt omnia, ut parasitus suaserat. Confectis jam nuptiis, eodem die ambo redeunt senes: turbari uterque: ille, quod filius indotatam uxorem, se absente, duxisset: hic, quod vereretur, ne erepta sibi hac collocandae filiae occasione, tota res fieret palam. Eo ipso die, leno, Citharistriae, quam Phaedria amabat, dominus, nisi sibi pro ea triginta minae darentur, venditurum se eam, minitabatur. Ad eas conficiendas hanc fallaciam Geta confingit: ait senibus, se cum Phormione collocutum: Phormionem vero, si sibi dotis triginta minae darentur, paratum eam uxorem accipere, quam duxisset Antipho. Eam pecuniam Demipho a Chremete sumtam numerat Phormioni: is eam Phaedriae, Phaedria lenoni pro amica tradit. Quum haec jam confecta essent, agnoscitur Phanium. Ibi vero senes gaudere, quod, quas nuptias ipsi facere moliebantur, eae ipsis absentibus, atque inscientibus, factae essent. Sed dolebant, sibi periisse triginta minas. Eas dum a Phormione, primo blanditiis, postea etiam per vim eripere conantur; Phormio, qui jam de duabus Chremetis uxoribus, deque tota re intellexerat, inclamat Nausistratam, eique aperit omnia. Illa, quum aliquamdiu de viro conquesta esset, tandem placatur, filiique ipsius judicio omnia se permissuram pollicetur.

PU-

PUBLII TERENTII CARTHAGINIENSIS PHORMIO.

PROLOGUS.

POSTQUAM Poëta vetus Poëtam non potest
Retrahere ab studio; et transdere hominem in
tium,

DONATUS.

POSTQUAM POETA VETUS POETAM NON POTEST.] *Hoc initium a destructione personae adversarii sumitur, conjunctum cum insinuatione personae Terentianae.* 1. POSTQUAM POETA VETUS POETAM NON POTEST.] Nota, POSTQUAM apud veteres non praeterito modo, sed etiam praesenti tempori adjungi. Ut, *Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.* Quamquam sunt, qui POSTQUAM simpliciter, pro *Quoniam* accipi velint. POSTQUAM POETA VETUS.] Qui jam diu est, non qui jam diu fuit. Ergo ut vinum, VETUS: non vetus, ut Ennius. POSTQUAM POETA VETUS POETAM.] Jocunda repetitio. ut, *Diva Deam*, Et, *notos pueri puer indue vultus.* POSTQUAM POETA VETUS POETAM NON POTEST.] Ἀντίθετον primum per σύλληψιν primam, ita ut extrinsecus *Novum* audire oporteat. 2. RETRAHERE AB STUDIO.] Sic loquitur, quasi rem scenicam magis laedere voluerit *Luscius*, quam *Terentium.* TRANSDERE.] TRANSDERE veteres sonantius, quod nos lenius dicimus *Tradere:* ut *Tralatum*, nos *Translatum* e contrario. ET TRANSDERE HOMINEM.] Comice

COMMENTARIUS.

1. POETA VETUS.] Vide And. Prol. 7.

2. RETRAHERE AB STUDIO.] Quasi cum quadam vehementia. Ita And. I. 5. 8. et III. 2. 39. quod mox, versu 19. dicit *Ab studio rejicere.* Vide et Hec. Alt. Prol. 11.

TRANSDERE HOMINEM IN OTIUM.] Ita dixit Heaut. IV. 6. 3.

Maledictis deterrere, ne scribat, parat.
Qui ita dictitat, quas antehac fecit fabulas,
Tenui esse oratione, et scriptura levi:
Quia nusquam insanum scripsit adolescentulum

DONATUS.

et venuste inseruit HOMINEM: ut, *Levibus huic hamis consertam, auroque trilicem Loricam: quam Demoleo detraxerat ipse Victor, apud rapidum Simoënta sub Ilio alto: Donat habere viro, decus et tutamen in armis.* 3. MALEDICTIS DETERRERE.] Sensus hic est: Ipse se, inquit, adversarius fatetur victum, qui a rebus exclusus, ad verba delapsus est. MALEDICTIS DETERRERE.] Deest *Eum.* ut, *Quarum, quae forma pulcherrima, Deiopeiam Connubio jungam stabili.* 4. QUI ITA DICTITAT.] Imprudentiam ostendit per frequentativum verbum. QUAS ANTEHAC FECIT FABULAS.] Et hic lentum accusatorem facit, qui praeterita ingerat, et de quibus jam sit judicatum in melius.

5. TENUI ESSE ORATIONE, ET SCRIPTURA LEVI.] Imperitum inducit criminatorem, qui hoc objiciat, quod proprium debet esse comici stili. Revera autem hoc deterior *Menandro Terentius* judicabatur, quod minus sublimi oratione uteretur. quod ipsum nunc purgat, dicens in Tragoedia altiora transire posse. 6. QUIA NUSQUAM INSANUM SCRIPSIT ADOLESCENTULUM.] Ideo videmur leves, tenuesque, inquit, quia non in Comoedia prodigia facta sunt, et Tragoedias concitavimus. Et callide hic non solum errorem reprehendentis, sed etiam imperite scripsisse ipse ostendit *Luscium Lavinium.* SCRIPSIT.] Legitur et FECIT. ADOLESCENTULUM.] Ut comicam personam ostenderet, artificiose imminuit ADOLESCENTULUM, quo

COMMENTARIUS.

me deambulatio ad languorem dedit. Plautus, Pseud. IV. 1. 19. *Ego illam dolis atque mendaciis* in timorem dabo.

3. MALEDICTIS DETERRERE.] Ita Hec. Alt. Prol. 19.

5. TENUI ESSE ORATIONE ET SCRIPTURA LEVI.] Idem And. Prol. 12. dixit, *Oratione ac stilo.* Nepos, Praefat. *genus scripturae leve.*

6. QUIA NUSQUAM INSANUM SCRIPSIT ADOLESCENTULUM CERVAM VIDERE FUGERE.] Atqui etiam Plautus facit Menaechmum furentem. Menaechm. V. 2. 82. seqq. de ejusmodi *cerva fugiente* vi-

Cervam videre fugere, sectari canes:
Et eam plorare, orare, ut subveniat sibi.
Quod si intelligeret, quom stetit olim nova,
Actoris opera magis stetisse, quam sua:
Minus multo audacter, quam nunc laedit, laederet.
Et magis placerent, quas fecisset fabulas.
Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut sic cogitet:

DONATUS.

magis persona a sublimitate Tragica discederet. 7. CERVAM VIDERE FUGERE, SECTARI CANES.] Hic affectus a Comoediis removendus est. CERVAM VIDERE FUGERE, SECTARI CANES.] Ambiguitas per accusativum casum, perseverans usque ad ultimum, de industria, ut etiam ipsa perplexitas odiosa sit. 8. ET EAM PLORARE, ORARE, UT SUBVENIAT SIBI.] Haec omnis περίστασις Tragica: et ideo in Comoedia vitiose inducitur. 9. QUUM STETIT OLIM NOVA.] Bene hoc positum est. potuit enim responderi, *Cur igitur stetit, et non exacta est a populo?* QUUM STETIT OLIM NOVA.] Recte OLIM: quasi dicat, *Quum adhuc* Terentius *non scriberet, penuria meliorum est probata.* Deinde quod ait NOVA, hoc significat, omnia carmina novitate ipsa commendari, etiamsi nullius momenti sint.

10. ACTORIS OPERA MAGIS STETISSE.] Una opera et suffragium scenicorum comparat, et laedit adversarium.

11. MINUS MULTO AUDACTER.] Nove dictum, MINUS MULTO AUDACTER: ut cum dicamus nos, MINUS AUDACTER. 13. NUNC SI QUIS EST, QUI HOC DICAT,

COMMENTARIUS.

vide Virg. Aen. IV. 69. seqq. Adde Donatum ad Eun. III. 1. 36.

8. PLORARE, ORARE, UT SUBVENIAT SIBI.] Ajunt Physicorum filii, cervos à canibus agitatos auxilium hominum implorare. Ovidius, Pont. II. 2. 39.

Nec se vicino dubitat committere tecto,
Quae fugit infestos territa cerva canes.

Adde Phaedrum II. 8. et Plinium, Hist. Nat. VIII. 32. Idem de dama refert Martialis, Spectac. XXXII.

9. STETIT.] Fabula *stare* dicitur, quum placet. Hec. Alt. Prol. 7. Phorm. Prol. 10.

12. QUAS FECISSET FABULAS.] Proprie. Vide Donatum ad And. Prol. 3.

14. LA-

Vetus si Poëta non lacessisset prior,
Nullum invenire Prologum potuisset novus,
Quem diceret, nisi haberet, cui malediceret?
Is sibi responsum hoc habeat: in medio omnibus
Palmam esse positam, qui artem tractant Musicam.

DONATUS.

AUT SIC COGITET.] Omne quod in mentem venit, aut cogitamus, aut dicimus. ut *Virgilius, et mihi jam multi crudele canebant Artificis scelus, et taciti ventura videbant.* Hic sensus est, *Nunc si quis est, qui hoc dicat, aut censeat, Improbus est* Terentius, *qui omnes prologos de maledictis facit: habeat is hoc responsum sibi, adversarium coëgisse, qui provocaverit. Nam quid faceret* Terentius, *quum de palma artis Musicae certandum videat esse sibi?* 14. LACESSISSET PRIOR.] Aut LACESSISSET abundat, aut PRIOR.

15. NULLUM INVENIRE PROLOGUM.] PROLOGUM modo, non hominem, sed verba significat. NOVUS.] Hic, quod supra praetermisit, veteri supposuit *novum.* 16. NISI HABERET, CUI MALEDICERET.] Mire HABERET: quasi dubium non sit, maledicendum esse *Luscio.* 17. IS SIBI RESPONSUM HOC HABEAT.] Huic rei per qualitatem respondet, adversarium cogere, ut sic agat. IN MEDIO OMNIBUS PALMAM ESSE POSITAM.] Sensus hic est, *Inveniret*, inquit: *sed maluit, quum de palma certandum sit, adversario respondere laedenti.* Verum oratorie, manifesta solvere non curavit, hoc est, *nullum invenire prologum potuisse* Terentium. Et hoc enim objiciendum fuit omnibus et novis, et veteribus Poëtis. PALMAM pro causa certaminis posuit. Et ideo non est mirandum, si pugnant, quibus causa certaminis praesto est. 18. QUI ARTEM TRACTANT MUSICAM.] *Virgilius, nec quicquid ubique est*

COMMENTARIUS.

14. LACESSISSET.] Ita Eun. Prol. 6. Virgilius, Ecl. III. 51.
Efficiam posthac, ne quemquam voce lacessas.

17. IN MEDIO PALMAM ESSE POSITAM.] Victoriae signum *Palma* est. Unde pro ipsa Victoria, et praemio ejus passim ponitur. Dixit autem IN MEDIO POSITAM, quia quae à quovis parari possunt, nec quemquam arcent, *in medio posita* dicuntur, cum Graecis, tum Latinis.

18. QUI ARTEM TRACTANT MUSICAM.] Id *studium musicum* di-

Ille ad famem hunc ab studio studuit rejicere:
Hic respondere voluit, non lacessere.
Benedictis si certasset, audisset bene.
Quod ab ipso allatum est, id sibi esse rellatum putet.
De illo jam finem faciam dicundi mihi,

DONATUS.

Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem. Et περιφραστικῶς, ἀντὶ τῦ, *qui Comoedias scribunt.* 19. ILLE AD FAMEM HUNC AB STUDIO.] Hic maxime incipit solvere, quod sibi superius ipse proposuit. ILLE AD FAMEM HUNC AB STUDIO.] Nunc quid est, inquit, Poëtam vituperare, nisi AD FAMEM REJICERE? nam Poëtae probi suas vendebant Fabulas: et harum pretiis alebantur. ILLE AD FAMEM HUNC AB STUDIO.] Cur lacessitus respondes? certamen est, inquit. AB STUDIO STUDUIT.] Vetuste: ut, *Luserat ludum.* et, *pugnam pugnavit.* 21. BENEDICTIS SI CERTASSET.] Quia supra dixit, IN MEDIO OMNIBUS PALMAM ESSE POSITAM, quasi dicat, quidquid in certamen venerit, in eo vincendos aemulos esse. SI CERTASSET.] CERTASSET, ἀντὶ τῦ *provocasset:* ab eo quod praecedit, id quod sequitur. *Virgilius, nec te certasse priorem Poeniteat.* AUDISSET BENE.] *Bene audire*, est bene dici, laudari.

22. QUOD AB IPSO ALLATUM EST.] Id est, maledictum. QUOD AB IPSO ALLATUM EST, SIBI ESSE ID RELLATUM PUTET.] Proverbiale est, *Quod dedit, recepit.* Et geminavit *L.* ut, *relliquias Danaûm.* DE ILLO JAM FINEM FACIAM DICUNDI MIHI.] Ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τῦ λέγοντος. DICUNDI MIHI, PECCANDI QUUM IPSE DE SE FINEM NON FACIT.] Et MIHI, et DE SE, proprie positum est: et

COMMENTARIUS.

dixit Heaut. Prol. 23. Justinus, I. 3. Tractantique lanam *ferrum et arma portantes parere.*

19. AD FAMEM HUNC AB STUDIO STUDUIT REJICERE.] Ita ferme Hec. Alt. Prol. 14. Plautus, Capt. Prol. 14. *cogere histriones mendicarier.* Virgilius, Ecl. III. *pascentes* à flumine reice *capellas.*

20. RESPONDERE VOLUIT, NON LACESSERE.] Ita Eun. Prol. 6.

21. BENEDICTIS SI CERTASSET, AUDISSET BENE.] Vide And. V. 4. 17. Ennius, apud Gell. XX. 10.

Haud doctis dictis certantes, sed maledictis.

22. QUOD AB IPSO ALLATUM EST, ID SIBI ESSE RELLATUM PU-

Peccandi quum ipſe de ſe finem non facit.
Nunc quid velim, animum attendite. Adporto novam,
Epidicazomenon quam vocant Comoediam
Graeci: Latini Phormionem nominant:
Quia primas qui partes aget, is erit Phormio

DONATUS.

praeterea ἀμφιβολία. 24. PECCANDI.] Maledicendi. PECCANDI CUM IPSE DE SE FINEM.] *Prius*, inquit, *ego de illo finem faciam, quam ipſe de ſe.* An, *Prius dicendi ego faciam, quam ille peccandi finem?* NON FACIT, pro, *non faciat:* ut, *Mirum, ni ego me turpiter hodie hic dabo.*

25. NUNC QUID VELIM, ANIMUM ATTENDITE.[Deeſt, *Quaeritis*. ut ſit, *Nunc quid velim, quaeritis? animum attendite.* ADPORTO NOVAM.] NOVAM, Latinam dicit.

26. EPIDICAZOMENON QUAM VOCANT COMOEDIAM.] Hic manifeſte errat *Terentius*. nam haec Fabula quam tranſtulit, EPIDICAZOMENE dicta eſt, a puella, de qua judicium eſt: quum ſit alia EPIDICAZOMENOS ejuſdem Apollodori. Debuit ergo dicere, EPIDICAZOMENEN GRAECI. 27. LATINI PHORMIONEM NOMINANT.] Φόρμιον tegiculum dicunt Graeci, quo inſternitur pavimentum: unde PHORMIO correpta prima ſyllaba apud Apollodorum eſt. Non ergo a *formula*, ut quidam putant, dictum eſt. Ergo inde paraſitus, viliſſimae conditionis homo, nomen accepit. 28. QUIA PRIMAS PARTES QUI AGET.] PRIMAS nunc, maximas. ad actorem enim re-

COMMENTARIUS.

PUTET.]Ita Adelph. I. 1. 48. Plautus. Pſeud. IV. 7. 77. *Contumeliam ſi dices, audies.* Eſt autem *ferre* et *referre*, idem quod *objicere* et *explicare*, uti loquuntur JCti. Cicero, pro A. Caecina, 29. *Ego enim* tibi refero.

24. PECCANDI QUUM IPSE DE SE FINEM NON FACIT.] Ita And. Prol. 22. 23. Eun. Prol. 16. Heaut. Prol. 34.

25. ADPORTO NOVAM.] Ita Plautus, Caſ. Prol. 70. *Novum attulerunt.*

28. PRIMAS QUI PARTES AGET.] H. e. Potiſſimas et primarias. Cicero, Div. 15. *Ut in actoribus Graecis fieri videmus, ſaepe illum, qui eſt* ſecundarum aut tertiarum partium, *quum poſſit aliquanto clarius dicere, quam ipſe* primarum, *multum ſummittere,* ut

Parasitus, per quem res agetur maxume.
Voluntas vostra si ad Poëtam accesserit,
Date operam: adeste aequo animo per silentium:
Ne simili utamur fortuna, atque usi sumus,
Quum per tumultum noster grex motus loco 'st.

DONATUS.

tulit. *Cicero, Saepe illum, qui est secundarum aut tertiarum partium.* PHORMIO PARASITUS.] Si a *formula* esset nomen Comoediae, primam produceremus syllabam: si a *Phormione*, corripere debemus. 29. PER QUEM RES AGETUR MAXUME.] Quia *primae partes* etiam aliud significant. non ergo nunc primum actum dicit, sed summas partes. Et bene MAXUME: quia et per alios. 30. VOLUNTAS VOSTRA SI AD POETAM ACCESSERIT, DATE OPERAM.] SI VOLUNTAS ACCESSERIT: pro, *si faveritis.* nove sic *Voluntatem*, pro favore ponit. 31. ADESTE AEQUO ANIMO.] Favor in Comoedia silentium spectatoris est. Recte ergo addit PER SILENTIUM. AEQUO ANIMO.] Nunc propositio est. 32. NE SIMILI UTAMUR FORTUNA, ATQUE USI SUMUS.] Ne populum laederet, *fortunam* maluit accusare. 33. QUUM PER TUMULTUM NOSTER.] Apparet Hecyram ante Phormionem actam esse: cui contigit id quod queritur, populum subaccusans. NOSTER GREX MOTUS LOCO 'ST.] *Locus*, est distributio temporum, quae cuique in spectaculum venturo attribuuntur ab Aedilibus. Unde *loco motus* dicitur, qui suas horas non obtinuerit inter praecedentes et consecuturos. Ergo proprie. Sic et *Cicero, Loco ille motus est, quum*

COMMENTARIUS.

ut ille princeps, quam maxime excellat. Vide Comment. majorem.

30. VOLUNTAS VOSTRA SI AD POETAM ACCESSERIT.] Ita Cicero, Fam. IV. 13. Accedit eodem vulgi voluntas, *vel potius consensus omnium.*

31. DATE OPERAM: ADESTE.] Ita Eun. Prol. 44.

33. PER TUMULTUM.] Videtur innuere fata Hecyrae, cujus vide Prologum.

MOTUS LOCO 'ST.] H. e. Non est tutatus suum locum. non stetit. exactus est. Sed et *loco moveri* est vinci. Virgilius, Aen. VII. 332. *ne noster honos infractave* cedat *Fama* loco.

est

Quem actoris virtus nobis restituit locum;
Bonitasque vostra adjutans, atque aequanimitas.

DONATUS.

est ex urbe pulsus. 34. QUEM ACTORIS VIRTUS.] Ubique laudat *actorem*. est enim Poëtae utile. QUEM ACTORIS VIRTUS.] Qui exclusus toties, animum non abjecerit, sed perseveraverit agere. ideo VIRTUS. RESTITUIT LOCUM.] Bene repetivit LOCUM, ut ἀμφιβολίαν vitaret: ne *quem tumultum* dicere videretur. 35. BONITASQUE VOSTRA ADJUTANS, ATQUE AEQUANIMITAS.] BONITAS in omnibus generaliter rebus est: AEQUANIMITAS in spectando. An BONITAS in probandis his, quae bona sunt, AEQUANIMITAS in ignoscendis vitiis atque delictis? An ταυτολογία est? An BONITAS circa omnes: AEQUANIMITAS circa *Terentium*? BONITASQUE VOSTRA.] Ne totum actori tribuens, nihil populo praeter culpam reliquisse videretur, honoris causa hoc addidit. ADJUTANS.] Sic veteres dicere maluerunt, quam *adjuvans*.

ACTUS PRIMI

SCENA PRIMA.

DAVUS.

AMicus summus meus, et popularis Geta,

DONATUS.

AMICUS SUMMUS MEUS, ET POPULARIS.] *Quod in omnibus fere Comoediis, in quibus perplexa argumenta sunt, fieri solet, id in hac quoque* Terentius *servat: ut* προτατικὸν πρόσωπον, *id est, personam extra argumentum, inducat: cui dum ob hoc ipsum, quod veluti aliena tota Fabula est, gesta res narratur, discat populus textum ex continentia rerum,*

COMMENTARIUS.

1. AMICUS SUMMUS.] Ita And. V. 6. 6. Eun. II. 2. 40. Infra V. 8. 60.

POPULARIS.] Ita Eun. V. 9. 1. Adelph. I. 1. 1. Primum ita dicti, qui

Heri ad me venit: erat ei de ratiuncula

DONATUS.

sitque instructus ad caetera. AMICUS SUMMUS MEUS, ET POPULARIS GETA.] *In hac Scena, quae docendi instruendi spectatoris causa inducitur, mire extrinsecus lepores facetiaeque cernuntur et sales Comici. Id enim est artis Poëticae, ut quum narrationi argumenti detur opera: jam tamen res agi, et Comoedia spectari videatur.* 1. AMICUS SUMMUS MEUS, ET POPULARIS GETA.] Insinuatio personae ejus, quae inducitur ad audiendum argumentum. Et vide servum ostendi *Davum:* et non ostendi cujus servus sit. AMICUS SUMMUS MEUS.] A voluntate. POPULARIS.] A fortuna. POPULARIS, ejusdem conditionis gentisque. *Sallustius, Popularis sui sceleris.* Et POPULARIS, populo amatus, et POPULARIS civis, et POPULARIS humilis, et POPULARIS vilis, e populoque factus: ut si quis dicat sordidum, *popularem civem.* AMICUS SUMMUS MEUS.] Davus extra duas familias inducitur, quae in hac sunt Fabula; alienus, ac per hoc ignarus, cui narret Geta argumentum. 2 HERI AD ME VENIT.] Apparet, heri fuisse nuptias. HERI AD ME VENIT.] Propter cognationem *E* et *I* literarum, non dubitaverunt antiqui et HERE et HERI dicere; et *mane* et *mani*, et *vespere* et *vesperi*. ERAT EI DE RATIUNCULA.] Deest *nam:* sed mire subtractum est. ERAT EI DE RATIUNCULA.] Opportuna diminutio in re servili, RATIUNCULA, et PAUXILLULUM. ERAT EI DE RATIUNCULA.] Moraliter intulit, ERAT EI. magis enim facetum et comicum est quum ἀσυνδέτως infertur, quam si diceret, NAM ERAT EI.

COMMENTARIUS.

qui ejusdem essent populi. Plautus, Poen. V. 2. 78.

Carthagini ego sum natus, ut tu sis sciens.

HA. *O mi* popularis *salve.*

H. l. autem non συμπατριώτης intelligitur, ob diversam Davi et Getae patriam; sed δημότης, ut solent magnifice de se servi loqui. Hi et *populares* et *tribules* dicti Romanis.

2. ERAT EI DE RATIUNCULA JAM PRIDEM APUD ME RELLIQUUM PAUXILLULUM. De tenui peculio sermonem esse, et RATIUNCULA, et PAUXILLULUM indicio sunt. Sensus autem est: *Debebam ei nonnihil ex ratione antiqua.* RELIQUUM autem et RELIQUA dicuntur, quae rationibus acceptisque reliqua manent, et solvenda supersunt. Cicero, Att. XVI. 3. *Maxime me angit* ratio te-

Jampridem apud me relliquom pauxillulum
Nummorum: id ut conficerem. confeci. adfero.
Nam herilem filium ejus duxisse audio
Uxorem. ei, credo, munus hoc corraditur.

DONATUS.

3. JAMPRIDEM APUD ME RELLIQUUM.] De argumento sumitur causa colloquii. *Nam debui*, inquit, *Getae: et ille me exigit, ut muneretur domino ob nuptias factas.* PAUXILLULUM.] Quartus gradus diminutionis, *paulum*, *paululum*, *pauxillum*, *pauxillulum*. 4. ID UT CONFICEREM.] ἔλλειψις prima. Et CONFICEREM proprie: nam *fieri pecunia* dicebatur. *Sallustius*, *Quae pecunia ad Hispaniense bellum Metello facta erat.* CONFICEREM.] Quia in promtu non erat. CONFECI. ADFERO.] Bene: quasi reddendae morae, non habere, causa fuerit. 5. NAM HERILEM FILIUM.] Τρόφιμον Graeci dicunt. atque haud scio, an Latini quoque *alumnum* dicere poterant, nisi hoc mallent. NAM HERILEM FILIUM EJUS DUXISSE AUDIO UXOREM.] Mire se applicat argumento. 6. EI CREDO MUNUS HOC CORRADITUR.] Mire. Heri quidem fuerunt nuptiae, sed adhuc MUNUS CORRADITUR: quia in nuptiis etiam septimus dies instaurationem voti habet, ut in funere nonus dies, quo parentalia concluduntur. EI CREDO.] Uxori scilicet. MUNUS HOC CORRADITUR.] Hoc, pecuniae scilicet munus erit. Et est figura ἐπεξήγησις. CREDO.] Pro, *vere scio*. Et

COMMENTARIUS.

reliquorum *meorum*. Hinc porro *Reliquari* dicitur, et *Reliquator*, qui non persolvens integram debiti summam, *Reliqua* contrahit, seu apud quem *Reliqua* sunt. Belg. *Die een restant schuldig blyft.* Unde Plautus, Mostell. I. 3. 141.

Etiam nunc decem minae apud te sunt: *vel rationem puta.*

H. e. Etiam nunc decem minas mihi debes. Vide Graev. ad Cic. Fam. XIII. 67. et Comment. majorem.

4. ID UT CONFICEREM.] Subaudi, Monuit me. Cicero, Verr. II. 75. *Quantam pecuniam non solum numeratam, verum etiam hujusmodi in rebus positam*, confecerit. Livius, IV. 60. *Unde enim eam pecuniam* confici *posse, nisi tributo populo indicto?* Idem et *Facere* et *Fieri* dixerunt. Plautus, Pseud. I. 3. 68. *Jam hercle vel ducentae* fieri *possunt praesentes minae.* Nepos, Epam. 3. *Eamque summam quum* faceret.

6. MUNUS HOC CORRADITUR.] Vide Adelph. II. 2. 34. Seneca, de

Quam inique comparatum est! hi qui minus habent,
Ut semper aliquid addant divitioribus.
Quod ille unciatim vix de demenso suo,

DONATUS.

Ei, an uxori, an absolute? ut sit, *ei rei*? Corraditur.] Apta in verbo difficultas. Ut in Adelphis, *Minas decem corradet alicunde.* 7. Quam inique comparatum est!] Miro ἰδιωτισμῷ morem pro lege conqueritur. Comparatum.] Constitutum est lege. Et, Hi qui minus habent, et, Divitioribus dixit: ne diceret, *servi dominis.* vult enim latius patere quod dicit, et generalem esse sententiam. Quam inique comparatum est! hi qui minus habent.] Garrulos servos et sententiosos amat Comoedia: Tristes et parce loquentes Tragoedia. 8. Ut semper aliquid addant.] Mire, non *Dent*, sed Addant.: et non, *Aliquando*, sed Semper. Divitioribus.] Pro, *minus pauperibus.* 9. Quod ille.] Docte ad singularem numerum transit a plurali. Quod ille.] Redit ad Getam. Unciatim.] Sic veteres, *Multa unciatim.* Cum expensa pecunia ferretur more veterum: non, ut nunc, annumeraretur: *Assis* libra erat: ejusque partes, *Unciae.* Rursus unciae unius duodecima pars, *Libella* dicebatur. Merito ergo non per singulos sestertios, neque per singulos denarios, neque per singulos asses: sed id quod ὑπερβολικῶς minimum fuit, per singulas uncias, unciatim dixit. Et *Cicero*, *Ecquis Volcatio, si sua sponte venisset, libellam unam dedisset?* Unciatim.] Vix potuit et unciatim et cito conflari pecu-

COMMENTARIUS.

de Benef. VII. 4. *Numquid dubium est, quin servus cum peculio domini sit? dat tamen domino suo* munus.

7. Quam inique comparatum est.] Ita Heaut. III. 1. 97. Plautus, Amph. II. 2. 3. *Ita cuique* comparatum *Est in aetate hominum.* Cicero, pro A. Cluent. 21. *Jam hoc quoque prope* iniquissime comparatum est. Contra, Claudianus in Eutrop. I. 157. *Quam bene dispositum est terris!*

Hi qui minus habent, ut semper aliquid addant divitioribus.] Ita Martialis, V. 81. 1.

Semper eris pauper, si pauper es, Aemiliane:
Dantur opes nulli nunc, nisi divitibus.

9. Unciatim.] H. e. per uncias; atque adeo per minimas summulas. Licet *Uncia*, duodecima Assis pars, rursus divideretur in bi-

Suum defraudans genium, comparsit miser,
Id illa universum abripiet: haud existumans,

DONATUS.

lium. Ut multa pauxillatim, et cito fiunt maxima. Merito ergo additum est VIX. Sed quid si et UNCIATIM, et VIX, et tamen *de lucro* dedit? DE DEMENSO SUO, inquit. Quid si *ex abundanti*? SUUM DEFRUDANS GENIUM. Deinde, non *Acquisivit*, sed, COMPARSIT. Et ad postremum, MISER; ut iniquitas consuetudinis, comploratione finiretur. DE DEMENSO SUO.] Servi quaternos modios accipiebant frumenti in mensem, et id *Demensum* dicebatur. Et utrum a *mense*, an a *metiendo*, incertum est. 10. SUUM DEFRUDANS GENIUM.] Ut contra, *Genialia curare* dicitur, qui vivit lautius. 11. ID ILLA.] Nupta scilicet. UNIVERSUM ABRIPIET.] Contra illud quod UNCIATIM dixerat. UNIVERSUM ABRIPIET.] Magna virtus pene in singulis syllabis: contra illud quod ait ILLE, ILLA retulit: contra UNCIATIM, VIX. et DE DEMENSO SUO, UNIVERSUM. Contra id quod ait, MUNUS CORRADITUR, ABRIPIET. Contra, SUUM DEFRUDANS GENIUM, et, COMPARSIT MISER, HAUD EXISTUMANS QUANTO LABORE PARTUM. HAUD EXI-

COMMENTARIUS.

binas *semuncias*, tres *duellas*, quatuor *sicilicos*, sex *sextulas*, quatuor et viginti *scriptula*. Vide Comment. majorem.

DE DEMENSO SUO.] Erat hoc frumentum certa mensura vel pondere dari servis solitum singulis Calendis, in Graecia autem ultimo cujusvis mensis die. A Donato dissentit Seneca; scribens Epist. LXXX. *Servus est:* quinque modios *accipit.* Unde vel alter ex altero corrigendus, vel ratio temporis habenda. Translate usus Plautus, Menaechm. Prol. 14.

Nunc argumentum vobis demensum dabo,
Non modio, neque trimodio, verum ipso horreo.

Et Cicero, Orat. 12. *palam elaboratur, ut verba verbis quasi* demensa *et paria respondeant.* Adde Comment. majorem.

10. SUUM DEFRUDANS GENIUM.] Lucilius, Lib. XXIII. 28. apud Non. Marcellum: *Curet aegrotum, sumtum homini praebeat*, genium suum defrudet, *alii parcat.* Est autem *defraudare genium suum*, cibum sibimet subducere. Plautus, Aul. IV. 9. 14. *egomet me* defraudavi, *Animumque meum*, geniumque meum. Contra, Pers. II. 3. 11. *Nunc et amico meo prosperabo, et* genio meo multa bona faciam.

13. FE-

Quanto labore partum. porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi hera pepererit:
Porro autem alio, ubi erit puero natalis dies:

DONATUS.

STUMANS.] HAUD EXISTUMANS, vel intelligens, vel recogitans, ac reputans. HAUD EXISTUMANS.] Pro, aestimans. *Sallustius, Si, Quirites, pacem existimaretis.* 12. QUANTO LABORE PARTUM.] Hoc sic pronuntiandum est, quasi nunc ei venerit in mentem saepius passurum Getam, quod semel tolerare gravissimum judicaverit. QUANTO LABORE.] Ut, *Relliquias Troja ex ardente receptas.* PARTUM.] Proprie dicitur PARTUM, de eo quod labore quaesitum est: quia nullus partus sine dolore est ac labore. PORRO AUTEM GETA FERIETUR.] Ad paupertatem retulit FERIETUR. nam et damnum *plaga:* et res, *sanguis* noster dicitur. 13. FERIETUR ALIO MUNERE.] Significanter, non *Fungetur* munere, sed FERIETUR, dixit. FERIETUR ALIO MUNERE.] Ex consuetudine, FERIETUR. Nam et *plagam*, damnum: et sumtum, *sanguinem* nostrum dicimus. UBI HERA PEPERERIT.] Quae supra ILLA dicta est. 14. PORRO ALIO AUTEM.] Et ALIO, quod dicit, pro multis pronuntiandum est. UBI ERIT PUERO NATALIS DIES.] Cum adjectione temporis, cujuslibet NATALIS DIES melius dicitur: ut *natalis locus*, et, *natale astrum.* sed *Virgilius*, serviens personae rusticae, *meus*

COMMENTARIUS.

13. FERIETUR ALIO MUNERE.] Dicitur *feriri munere*, non qui accipit, sed qui invitus dat, et damnum patitur. Idem et *Tangere* et *Tangi* dixerunt, argento vel alia re.

14. UBI ERIT PUERO NATALIS DIES.] Ita Plautus, Capt. I. 2. 71. *Quia* mihi natalis dies est, *propterea te vocari ad coenam volo.* Tangit morem Martialis, VIII. 64. 1.

Ut poscas, Clyte, munus, exigasque,
Uno nasceris octies in anno;
Et solas, puto, tresve, quattuorve
Non natalitias habes Calendas.

Idem IX. 54. 1. Natali *tibi*, *Quincte tuo*, dare *parva volebam*
Munera; *tu prohibes. Imperiosus homo es.*

Ovidius, Amor. I. 8. 93. *Quum te deficient poscendi* munera *causae*,
Natalem *libo testificare tuum.*

Ubi initiabunt. omne hoc mater auferet:
Puer causa erit mittundi. Sed videon' Getam?

DONATUS.

est natalis, *Iola*, inquit: nec addidit, *Dies*. 15. UBI INITIABUNT.] Hoc vultuose pronuntiandum. UBI INITIABUNT.] Ut quidam, *cibo et potu:* ut quidam, *sacris*. UBI INITIABUNT.] Legitur apud *Varronem*, *initiari* pueros Eduliae, et Poticae, et Cubae, Divis edendi, et potandi, et cubandi: ubi primum a lacte et a cunis transierunt. quod *Virgilius*, *Nec Deus hunc mensa, Dea nec dignata cubili est.* Hoc adnotavit *Probus*. Sed *Terentius Apollodorum* sequitur, apud quem legitur, in insula Samothracum, a certo tempore pueros *initiari*, more Atheniensium; quod, ut in Palliata, probandum est magis. UBI INITIABUNT.] Hoc sic inferendum est: non quasi hoc solum sit, sed quasi defatigatus sit enumerando occasiones dandorum munerum. OMNE HOC MATER AUFERET.] Hoc retulit ad offerentis irrisionem, qui putat se puero dare. MATER AUFERET.] An nutrix? an vera mater? 16. PUER CAUSA ERIT MITTUNDI.] Proptie dixit MITTUNDI, de muneribus. SED VIDEON' GETAM?] Locuturum ostendit Getam. SED VIDEON' GETAM?] Apparet Poëtam nihil putasse amplius addendum, ad insinuandam populo personam Davi: et ideo jam induxit exeuntem Getam, ut sit causa commutandae orationis.

COMMENTARIUS.

15. OMNE HOC MATER AUFERET.] Et nutrix *mater* dicta, et *genitrix*. Haec h. l. intelligitur. Plautus, Menaechm. Prol. 19.

Ita forma simili pueri, uti mater sua
Non internosse posset, quae mammam dabat,
Neque adeo mater ipsa, quae pepererat.

16. CAUSA.] H. e. πρόφασις, et praetextus. Ita Hec. I. 2. 5.

ACTUS

ACTUS PRIMI SCENA SECUNDA.

Geta. Davus.

Ge. SI quis me quaeret rufus. *Da.* Praesto est, desine. *Ge.* Oh!
At ego obviam conabar tibi, Dave. *Da.* Accipe. hem!
Lectum est: conveniet numerus, quantum debui.

DONATUS.

SI QUIS ME QUAERET RUFUS.] *Mire Poëta desideratum Getae ostendit Davum.* 1. SI QUIS ME QUAERET RUFUS.] De ipso loquitur, a quo reddi sibi debitum sperat. SI QUIS ME QUAERET RUFUS.] Ἀποσιώπησις secunda. nam apparet plura dicturum fuisse. PRAESTO EST; DESINE.] Tertia persona de se loquens usus est: quia ille nominativum praetulit. 2. AT EGO OBVIAM CONABAR TIBI, DAVE.] CONABAR, absolute. An ἔλλειψις est, ut desit *ire?* Et est ad verbium loci OBVIAM. ACCIPE.] Praevenit petitionem, dicendo ACCIPE: et hoc cum gestu offerentis dicitur. Et hoc est quod ait, CONFECI. AFFERO. 3. LECTUM EST.] Absolute. nam non dicit quid: utrum debitum, an argentum lectum. *Lucilius, Lecti omnes: Atti-*

COMMENTARIUS.

1. SI QUIS ME QUAERET RUFUS.] Haec domo egressus conservo cuidam dicit, incertum, quid additurus, quum continuo à Davo interpellatur. Fit autem pluscula servorum *ruforum* mentio in Comoediis.

DESINE.] Elegantem usum habet in re jam explorata. Ita Eun. II. 3. 56.

2. ACCIPE, HEM! LECTUM EST.] Haec nummos offerens Davo dicit. Ita Plautus, Pseud. IV. 7. 50. *Accipe: hic sunt quinque argenti lectae numeratae minae.* Explicat Donatus.

3. CONVENIET NUMERUS, QUANTUM DEBUI.] Ita Plautus, Pseud. IV. 7. 109. Tantundem *argenti*, quantum *miles* debuit, *dedit huic.* Cicero, Attic. V. 21. *Rationes conferatis, adsidunt, subducunt; ad nummum* convenit.

Ge. Amo te, et non neglexisse habeo gratiam.
Da. Praesertim ut nunc sunt mores: adeo res redit;
Si quis quid reddit, magna habenda 'st gratia.

DONATUS.

con hoc est. LECTUM EST: CONVENIET NUMERUS.] Ordinem servavit. prius enim qualitas, deinde numerus pecuniae spectari solet. LECTUM EST: CONVENIET NUMERUS, QUANTUM DEBUI.] Quippe tribus modis debitum pecuniarum solvitur. pensione, ACCIPE. spectatione, LECTUM EST. numero, CONVENIET NUMERUS, QUANTUM DEBUI. LECTUM EST.] LECTUM, bonum, vel splendidum: Ut, *arma Serestus Lecta refert humeris.* Quamvis quidam putant, *Lecta*, ab eo quod est *lego*, dictum. QUANTUM DEBUI.] Pro, *debitum tibi a me est.* 4. AMO TE, ET NON NEGLEXISSE, HABEO GRATIAM.] Amat, quod reddiderit pecuniam: agit gratias, quod diligenter. Et quare? utrum quia creditum non fefellerit? an quia lectum attulerit, et numero congruenti. Et recte dixit: nam redhibitio debiti hoc agit, ut etiam gratias agamus. AMO TE, ET NON NEGLEXISSE, HABEO GRATIAM.] Hoc pro gratiarum actione ponitur; et ostenditur vere, necessariam fuisse pecuniam. NON NEGLEXISSE.] In Andria, *Et id gratum fuisse advorsum te, habeo gratiam.* 5. PRAESERTIM UT NUNC SUNT MORES.] Sic et illud dictum est, *namque hoc tempore Obsequium amicos, veritas odium parit.* Quia consuetudinis imago est, vituperare praesentia. ADEO RES REDIT.] Figurate, pro, *ita loqueris*, ADEO RES REDIT, dixit. Et proprie, *Redisse res*, dicitur, quum aliquid pejus exspectatione contigit. 6. SI QUIS QUID REDDIT, MAGNA HABENDA 'ST GRATIA.] Id est, *etsi rem non magnam, tamen magna habenda est gratia:* hoc enim significat, QUID REDDIT. SI QUIS QUID REDDIT.] Qui hoc interrogative pronuntiaverit, parum belle explicat conceptam sententiam. HABEN-

COMMENTARIUS.

4. AMO TE.] Uti *amabo te* est rogantis, ita AMO TE gratias agentis Vide ad Eun I. 2. 106.

5. NUNC MORES.] Ita videtur dixisse, pro, *hodierni mores.* Plautus, Trin. IV. 3. 25. Nunc mores *nihil faciunt, quod licet, nisi quod lubet.* Idem *nunc hominum mores* dixit Pers. III. 1. 75. Vide And. I. 218.

6. SI QUIS QUID REDDIT, MAGNA HABENDA 'ST GRATIA.] Eun-

Sed quid tu es tristis? *Ge.* Egone? nescis, quo in metu, et
Quanto in periclo simus. *Da.* Quid istuc est? *Ge.* Scies:
Modo ut tacere possis. *Da.* Abi sis, insciens:
Cujus tu fidem in pecunia perspexeris,

DONATUS.

DA 'ST GRATIA.] Deest, *ei.* 7. SED QUID TU ES TRISTIS?] Hic admonemur omnem ab initio sermonem Getae, quasi satagentis et anxii, pronuntiare, accommodatis praesertim ad vultum verbis. Nam et, *Si quis me quaerit:* Et, *At ego obviam conabar tibi, Dave.* Et *Amo te, et non neglexisse, habeo gratiam:* in se quoddam contractioris animi occupatique signum habent. SED QUID TU ES TRISTIS?] SED particula, transitum significat ad mentionem alterius rei. SED QUID TU ES TRISTIS? EGONE? NESCIS, QUO IN METU.] Descensus ad argumentum ab eo sermone, qui extrinsecus a Poëta informatus est, jam manifeste apparet. EGONE? NESCIS, QUO IN METU.] Ὑπόθεσις Comoediae, ne nuda appareat σύνθεσις. NESCIS, QUO IN METU, ET QUANTO IN PERICULO SIM.] Pronuntiantis et interrogantis esse potest. NESCIS, QUO IN METU.] Duae perturbationum bigae sunt: a malo una, ex cupitis altera. Ergo a mali bigis, praesentis temporis periculum esse dicimus, et futuri metum. NESCIS, QUO IN METU.] Pronuntiative magis quam percontative efferendum est. sic enim solemus de magnis rebus dicere. NESCIS, QUO IN METU, ET QUANTO IN PERICULO SIM.] Vix alterum sustineri potest eorum, quae utraque posuit nunc, et *metum* et *periculum.* 8. QUID ISTUC EST?] Fac hunc scire: et narrandi non erit locus. Necessario igitur ignarus inducitur Davus. 9. MODO UT TACERE POSSIS.] Ut, pro, *ne non.* quod si est, subaudiendum est *Vide*, aut quid tale. MODO UT TACERE POSSIS.] Vere argumentum est, celari id, quod Antipho non coactus, sed volens duxit uxorem. MODO UT TACERE POSSIS.] MODO, pro, *tantummodo*: ut, *modo Juppiter adsit.* ABI SIS, INSCIENS.] Nunc pro *inscito* posuit. vel *Inscientem* modo *stultum* dicit, alias *ignarum.* 10. CUJUS TU FIDEM IN PECUNIA PERSPEXERIS.] Sententiose dixit: quasi in omnibus credendum sit, servaturum fidem esse eum,

Verere verba ei credere? ubi quid mihi lucri est,
Te fallere? *Ge.* Ergo ausculta. *Da.* Hanc operam tibi dico.
Ge. Senis nostri, Dave, fratrem majorem Chremem

DONATUS.

qui in pecunia servaverit. Et hoc ideo interposuit, ne longus esset, dum suadet ut dicat: quemadmodum in aliis Fabulis. CUJUS TU FIDEM IN PECUNIA PERSPEXERIS.] Proprie locutus est de PECUNIA, et FIDEM dicendo, et CREDERE. Nam *fides*, est eorum, quibus datur: *Creditores* dicuntur ipsi qui dant. IN PECUNIA.] A majore ad minus. PERSPEXERIS.] Non *Inspexeris*: sed PERSPEXERIS, quod plus est, dixit. 11. VERERE VERBA EI CREDERE?] VERBA cum pronuntiatione dicit, ut ostendat, multum distare inter *pecuniam* et VERBA. UBI QUID MIHI LUCRI EST, TE FALLERE?] Ab utili conjectura. Et bene: quia servus nihil de honesto dicit. UBI QUID.] Significantius dixit QUID, quam si diceret, *nihil*. 12. ERGO AUSCULTA.] ERGO nunc, velut increpatio tarde facientis est. Quia hic igitur obloquendo impediverat narraturum, ERGO dixit. Sic *Virgilius*, *Ergo age*, *chare pater*, *cervici imponere nostrae*. HANC OPERAM TIBI DICO.] Auscultandi scilicet et audiendi. HANC OPERAM TIBI DICO.] Plus est DICO, quam *do*. *Dicatur* perpetuo: *Datur* ad tempus. 13. SENIS NOSTRI, DAVE, FRATREM MAJOREM.] Dicendo SENIS, ostendit et adolescentem se dominum habere. dicendo NOSTRI, ostendit esse et alienum. dicendo FRATREM, non unum esse monstravit. dicendo MAJOREM, etiam minoris fecit indicium. Sic argumenti partem maximam nondum narrans, jam in ipsa interrogatione transegit. Haec autem omnia propter populum hic aguntur. Ideo ille,

COMMENTARIUS.

Eundem morem tetigit jam Plautus, Trin. IV. 3. 44.

Si quis mutuum quid dederit, fit pro proprio perditum.

Juvenalis, Sat. XIII. 6. *Nunc si depositum non inficietur amicus,*
Si reddat veterem cum tota aerugine follem,
Prodigiosa fides, et Tuscis digna libellis.

Ubi per *follem* intelligit sacculum cum nummis. uti Plautus, Aul. II. 4. 23.

12. HANC OPERAM TIBI DICO.] H. e. Ausculto. Plautus, Bacchid. IV. 9. 72. *ubi lubet, recita, aurium operam tibi dico.*

15. TAN-

Noſtin'? *Da.* Quidni? *Ge.* Quid? ejus gnatum Phaedriam?
Da. Tamquam te. *Ge.* Evenit, ſenibus ambobus ſimul
Iter, illi in Lemnum ut eſſet, noſtro in Ciliciam,
Ad hoſpitem antiquom. is ſenem per epiſtolas
Pellexit, modo non montes auri pollicens.

DONATUS.

QUIDNI, dixit, ne ſit opus pluribus verbis. SENIS NOSTRI, DAVE, FRATREM.] Mirum compendium narrationis. quaſi per interrogationem fecit, ne ex alto repeteret. Sic *Virgilius: Fando aliquod, ſi forte tuas pervenit ad aures, Belidae nomen Palamedis, et inclyta fama.* Et, *Noſtin' hanc, quam amat frater?* In Eunucho. 14. QUID? EJUS GNATUM PHAEDRIAM?] Non dixit, QUID? PHAEDRIAM? ſed addidit, EJUS GNATUM: ut magis docere, quam interrogare videretur. QUID? EJUS GNATUM PHAEDRIAM;] Deeſt *noſti.* 15. TAMQUAM TE.] O varietas: QUIDNI? TANQUAM TE. EVENIT, SENIBUS AMBOBUS SIMUL ITER.] Non, EVENIT ITER: ſed, EVENIT ITER UT ESSET. SIMUL.] Uno tempore. 16. ILLI IN LEMNUM UT ESSET.] Recte tacetur, cur Chremes ierit: et dicitur cur Demipho. utrumque pro argumento eſt. 17. AD HOSPITEM ANTIQUOM.] Sic *Virgilius, veterem Anchiſen cognovit amicum.* Hoc autem addidit, ut eſſet idonea cauſa navigandi ſeni. SENEM PER EPISTOLAS PELLEXIT.] EPISTOLAS dicendo, oſtendit eum non ſemel ſcripſiſſe. PELLEXIT.] Induxit. Sic *Virgilius, pellacis Ulyſſei.* 18. MODO NON MONTES AURI POLLICENS.] Proverbialis ὑπερβολὴ facta per exceptionem, aut per ſuperlationem, aut aequam collationem. Ejuſmodi eſt illud Demoſthenis, μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιείς. MODO NON MONTES AURI.] *Salluſtius, Maria monteſque polliceri coepit.* MODO NON MONTES AURI POLLI-

COMMENTARIUS.

15. TANQUAM TE.] Ita Plautus, Trin. IV. 2. 68. *Vide homo, ut hominem noveris.* SY. Tanquam me.

18. MODO NON MONTES AURI POLLICENS.] Hyperbole uſitata etiam Belgis. Ita Graeci χρυσοῦ πόντου dixere. Perſius, Sat. III. 65. *Et quid opus Cratero* magnos promittere montes.

19. Cur

Da. Cui tanta erat res, et supererat? *Ge*. Desinas: Sic est ingenium. *Da*. Oh! regem me esse oportuit.

Ge. Abeuntes ambo hic tum senes, me filiis

DONATUS.

CENS.] More veterum: quia hospites hospitibus multa donabant. 19. CUI TANTA ERAT RES.] Cui, dativus casus est. *Dominone tuo*, inquit, *pollicebatur haec*, *cui tanta res erat?* CUI TANTA ERAT RES.] Deest, *eum.* ut sit, *Eum pellexit*, *cui tanta res erat*? CUI TANTA ERAT RES.] Deest *eum.* ut sit, *Eum pellexit*, *cui tanta res erat*? ET SUPERERAT?] Plus est *superesse*, quam *esse*. DESINAS: SIC SIC EST INGENIUM.] Necessaria est ad Fabulae ἐπίτασιν avaritia Demiphonis: ut majore periculo, illo absente duxerit filius indotatam. nam mox dicturus est, *Illene indotatam virginem*, *atque ignobilem daret illi*? 20. SIC EST INGENIUM.] Praeparatio bona, qua et dives, et avarus describitur Demipho, ut indotatas nuptias filii ferre non possit. EST INGENIUM.] Recte. non enim, inquit, fortuna avarus est, sed natura. SIC EST INGENIUM.] Omnium? an domini? sed magis domini. OH! REGEM ME ESSE OPORTUIT.] Ostendit pauperum affectiones, qui se solos uti divitiis scire ajunt, si eas habeant. OH! ME REGEM ESSE OPORTUIT.] Acue ME. 21. ABEUNTES AMBO HINC TUM.] HINC et HIC legitur. Et est ordo, *Hic relinquunt filiis.* FI-

COMMENTARIUS.

19. CUI TANTA ERAT RES, ET SUPERERAT?] Interrogat, quis ille sit hospes, cui tanta sit res, et supersit, ad montes auri pollicendos et dandos. Similis interrogatio est Eun. II. 3. 63. Aliter cepit Donatus. Dixit autem RES pro opibus et opulentia. Vide Heaut. IV. 5. 50. Plautus, Trin. II. 4. 45. *Bonis tuis* rebus *meas res irrides malas.*

DESINAS. SIC EST INGENIUM.] Id vult, Desine percontari; sic meum est ingenium; sic soleo de rebus magnis loqui. Plautus, Amph. III. 2. 18. *Sic est ingenium meum.*

20. REGEM ME ESSE OPORTUIT.] Homines opulentos *Reges* dixerunt. Plautus, Capt. IV. 2. 45. *Non ego nunc parasitus sum*, *sed* regum rex regalior. Tangit simul morem, quo parasiti patronos suos, à quibus alebantur, *Reges* suos appellabant. Plautus, Asin. V. 2. 68. *ni impetro*, Regem *perdidi.*

21. ME FILIIS RELINQUUNT QUASI MAGISTRUM.] Vide Adelph. V. 9. 5.

Relinquunt quasi magistrum. *Da.* O Geta! provinciam
Cepisti duram. *Ge.* Mihi usus venit, hoc scio.
Memini relinqui me, Deo irato meo.
Coepi advorsari primo. Quid verbis opus est?

DONATUS.

LIIS.] Propter filios. 22. RELINQUUNT.] Id est, non secum abducunt. QUASI MAGISTRUM.] Bene QUASI: qui non complevit hoc ipsum, nec vult esse. MAGISTRUM.] Sic Latini: quem Graeci παιδαγωγὸν appellant. O GETA! PROVINCIAM CEPISTI DURAM.] Acquisitae bello longe ab Italia regiones, *Provinciae* dictae sunt, a *porro*, vel *procul*, et *vincendo*. ad quas quia Praetores cum officio mittebantur, officia quoque *Provinciae* nominantur. O GETA! PROVINCIAM.] Splendide PROVINCIAM dixit. 24. MEMINI RELINQUI ME, DEO IRATO MEO.] Sic *Virgilius*, *nec Di texere Cupentum*, *Aenea veniente*, *sui*. Hoc Asper Sed mihi videtur ad hoc addidisse MEO, ne esset ἀμφίβολον, cui diceret, IRATO DEO. *Naevius* in Stalagmo, *Deo meo propitio*, *meus homo est*. MEMINI RELINQUI ME, DEO IRATO MEO.] *Domino* dixit, an vere DEO? Et bene MEO, ne esset ἀμφίβολον. Et sic dixit, MEMINI RELINQUI, ut in Andria, *Memini me videre*. Et, *Memini me fieri pavum*, *Ennius*. 25. QUID VERBIS OPUS EST?] Repente infertur,

COMMENTARIUS.

22. PROVINCIAM CEPISTI DURAM.] Est *Provincia* primum munus ipsum summi duci in bello, dictum boni ominis causa à *porro vincendo*. dein notat regionem, in qua bellum geritur, vel res administrantur; porro regionem jam devictam, et in provinciae formam redactam; demum quodvis munus. Ita Heautont. III. 2. 5.

23. MIHI USUS VENIT.] Ita Heaut. III. 2. 42. IV. 45. 46. Adelph. V. 6. 7.

24. MEMINI RELINQUI ME DEO IRATO MEO.] Herilem filium vocat *Deum* suum, ideo *iratum* quod jussus esset à patre obtemperare servo Getae. *Deos* enim vocabant, qui summis beneficiis bearent alterum; vel qui alterius potirentur. Vel igitur dandi casu DEO IRATO MEO.] Conjunctim legenda; vel separatim inferenda, ut notent *infeliciter*. Ita Plautus, Poen. II. versu 4.

Nam ego hodie infelix, Dîs meis iratissimis
Sex immolavi agnos. Unde et *Diis iratis* nati infelices di-

Seni fidelis dum ſum, ſcapulas perdidi.

Da. Venere in mentem mihi iſthaec: nam quae inſcitia eſt,

Advorſum ſtimulum calces? *Ge.* Coepi iis omnia

Facere, obſequi quae vellent. *Da.* Sciſti uti foro.

DONATUS.

QUID OPUS EST VERBIS? et ſatis moraliter. 26. SENI FIDELIS DUM SUM.] Opportune SENI dixit, ut oſtendat quam ſtultum ſit, ſeni adverſus juvenes fidelem eſſe. SENI FIDELIS DUM SUM.] *Fidus* eſt amicus: FIDELIS eſt ſervus. SCAPULAS PERDIDI.] Plus eſt PERDIDI, quam ſi diceret, *Dolui*. Et bene retulit PERDIDI πρὸς τὸ FIDELIS. Fidelis enim officium eſt, ſervare aliquid. 27. VENERE IN MENTEM ISTHAEC MIHI.] *Venire in mentem*, non ad recordationem tantum dicitur: ſed ad reputationem et intelligentiam. NAM QUAE INSCITIA EST, ADVORSUM STIMULUM CALCES?] Hoc dictum et ſuperiori perſonae eſſe poteſt, et alteri.

28. ADVORSUM STIMULUM CALCES?] Παροιμία cum ἐλλείψει: deeſt enim, *jactare*. STIMULUM pro *domino adoleſcente* poſuit. CALCES.] Modo CALCES, non partes plantae, ſed percuſſiones pedum plagaſque ſignificat. Aliter *Virgilius: calcemque terit jam calce Diores.* 29. SCISTI UTI FORO.] Secundum illos negotiatores, qui ante locum commercii, non praeſcribunt quanti vendant, quae advehunt: ſed ſecundum annonam fori quam deprehenderint, conſilium de vendendis aut non vendendis mercibus ſumunt. SCISTI UTI FORO.] *Forum* pro tribus intelligitur: loco, tempore, et perſona. *Sciſti*, inquit, *his uti.* Et

COMMENTARIUS.

dicebantur. Vide Phaedr. IV. 19. 15. Diis *eſt* iratis *natus, qui eſt ſimilis tibi.*

26. SCAPULAS PERDIDI.] Senſus eſt, ſcapulas plagis ita contuſas, ut ſenſum omnem amiſerint. Ita apud Plautum, Epid. I. 1. 84. eodem ſenſu ſervus: *Corium perdidi.*

28. ADVORSUM STIMULUM CALCES.] Subaudi, *ducere*, *jactare.* Vetus verbum eſt Graecorum: πρὸς τὰ κέντρα λακτίζειν. πρὸς κέντρα κῶλον ἐκτενεῖν. Plautus, Truc. IV. 2. 55. *Nugae ſunt, ſi ſtimulos pugnis caedis, manibus plus doles.* Locutio à bubus arantibus aliiſque jumentis deſumta, quae ſtimulis regebantur; contra quos ſi calcitrarent, gravius dolebat. Adde Acta Apoſt. IX. 5.

29. SCISTI UTI FORO.] H. e. Servire tempori. Explicat Donatus.

Ge. Noſter mali nihil quidquam primo. hic Phaedria
Continuo quamdam nactus eſt puellulam
Cithariſtriam: hanc amare coepit perdite.
Ea ſerviebat lenoni impuriſſimo:
Neque quod daretur quidquam, id curarant patres.
Reſtabat aliud nihil, niſi oculos paſcere,
Sectari, in ludum ducere, et reducere.

DONATUS.

eſt vulgare proverbium. Senſus hic eſt, *Sciſti*, inquit, *quid facere te oporteret.* 30. NOSTER MALI NIHIL QUIDQUAM.] Quartum παρέλκον. Ut in Hecyra: *Nam nemo illorum quiſquam, ſcito, ad te venit.* NOSTER MALI NIHIL QUIDQUAM.] NOSTER πρὸς ἀντιδιαστολήν Phaedriae: qui non noſter eſt. PRIMO. HIC PHAEDRIA.] Bene additum PRIMO: quia non perpetuo. 31. CONTINUO QUAMDAM.] Bene CONTINUO: quaſi vix exſpectaverit profectionem patris. PUELLULAM CITHARISTRIAM.] Iſtis hoc nominibus agit, ut cauſa amoris et ex aetate, et ex arte puellae videretur: nam ideo *puellulam* dixit. 32. AMARE COEPIT PERDITUS.] Legitur et PERDITE. Et AMARE PERDITE, ut puta PUELLULAM et CITHARISTRIAM. 33. EA SERVIEBAT. LENONI IMPURISSIMO.] Et quare non fuiſſet libera: et cujus fuiſſet ancilla: et qualis hominis fuerit, demonſtravit. EA SERVIEBAT LENONI IMPURISSIMO.] Magna praeparatio ad rerum difficultatem imminentium: *Puellula cithariſtria*, *Avarus leno*, *Amator perditus*, *Inopia.* 34. ID CURARANT PATRES.] Expedite dixit PATRES. ſi enim *Patrem ejus* tantum dixiſſet: id reſtabat, ut ei per patrui filium ſuccurreretur. ideo dixit ambos non habuiſſe.

35. NISI OCULOS PACERE.] Hoc enim ſolum erat, quod leno non venderet. 36. SECTARI, IN LUDUM DU-

COMMENTARIUS.

32. HANC AMARE COEPIT PERDITE.] Ita Heaut. I. 1. 45.

35. OCULOS PASCERE.] H. e. Cum voluptate ſpectare. Ita Virgilius, Aen. I. 468. animum *pictura* paſcit *inani.* Martialis, IV. 77. 5. *non* oculos, *ſed ventrem* paſcere *veni.* Suetonius, Vitell. 14. *Velle ſe, dicens*, paſcere oculos. Tacitus, Hiſt. III. 39. *Audita eſt ſaeviſſima Vitellii vox, qua* (*ipſa enim verba referam*) *ſe* paviſſe oculos *ſpectata inimici morte, jactavit.*

36. SECTARI.] Haec vox paſſim in obſcoenis amoribus uſurpatur.

Nos otiosi operam dabamus Phaedriae.
In quo haec discebat ludo, exadvorsum ei loco
Tonstrina erat quaedam. hic solebamus fere
Plerumque eam operiri, dum inde iret domum.

DONATUS.

CERE, ET REDUCERE.] Bene cavillatus est et jculariter in adolescentem, cui aetas ad sectandos Philosophos apta erat. Hinc etiam Philosophorum sectae Sed SECTARI proprie est, ut taurus buculam, ut aries ovem. *Virgilius*, *trahit sua quemque voluptas*. REDUCERE.] Σύλληψις, *a ludo* enim subauditur. 37 NOS OTIOSI OPERAM DABAMUS PHAEDRIAE] Cum τόπῳ dixit Nos: velut magistrum excusans obsequentem ei, cui custos sit datus. Et ideo addidit OTIOSI, NOS OTIOSI OPERAM DABAMUS PHAEDRIAE.] Relatio ad illud quod mox, Otiosi non erunt. NOS OTIOSI OPERAM DABAMUS PHAEDRIAE.] Aut ad pudorem sumitur hoc pronomen in singulari numero: aut ad dignitatem. Sed potest NOS, et propter Antiphonem dixisse. NOS OTIOSI OPERAM DABAMUS PHAEDRIAE.] Apollodor. ΝΑλΚΕΙΣ διτνιμαλι μΕΟΑ *. OPERAM DABAMUS PHAEDRIAE.] Ille amicae, nos illi. 38. IN QUO HAEC DISCEBAT LUDO.] Figurate, IN QUO HAEC DISCEBAT LUDO, est additum. EX ADVORSUM EI LOCO] EI LOCO. legitur et ILICO. Et adnotatur, ex abundanti additum, ut apud veteres multa sunt. EX ADVORSUM EI LOCO.] Παρέλκον quartum. 39. TONSTRINA ERAT.] Apta sedes otiosis. TONSTRINA ERAT QUAEDAM.] Παρέλκον tertium, QUAEDAM. HIC SOLEBAMUS FERE PLERUMQUE.] Παρέλκον tertium, FERE PLERUMQUE] 40. DUM INDE IRET DOMUM.] Ad se scilicet. IRET DOMUM, pro *rediret*, vel certe, *iret*.

COMMENTARIUS.

tur. Plautus, Mil. II. 1. 13. *Ait, sese ultro omnes mulieres sectarier.* Videtur à venatione translatum. Virgilius, Ecl. III. 75.

dum tu sectaris *apros, ego retia servo.*

IN LUDUM DUCERE, ET REDUCERE.] ita Hec. II. 1. 6. et 7. Plautus, Rud. Prol. 42. *Adolescens quidam civis hujus Atticus Eam vidit ire è* ludo fidicino *domum.* Adde Nepotem in Praefat.

39. TONSTRINA. Hujus et Plautus meminit, tanquam otiosorum loci. Amph. IV. 1. 5. Epid II. 2. 14. Adde Periz. ad Ael. V. H. III. 7. Apulejus, Metam. III *Hunc juvenem, cum è balneis rediret ipsa,* tonstrina *residentem hesterna die forte conspexit.*

44. PAU-

Interea dum sedemus illic, intervenit
Adolescens quidam lacrumans. nos mirarier:
Rogamus, quid sit? numquam aeque, inquit, ac modo,
Paupertas mihi onus visum est, et miserum, et grave.
Modo quamdam vidi virginem hic viciniae 45

DONATUS.

Παρέλκον figura. 41. Dum sedemus.] Proprie Sedemus, ut in tonstrina. Illi, intervenit.] Illi, pro *ibi.* ut; *illi mea tristia facta.* Et nota Illi, pro *illic.* Intervenit adolescens quidam lacrumans.] *Apollodorus* tonsorem ipsum nuntium facit, qui dicat se nuper puellae comam ob luctum abstulisse: quod scio mutasse *Terentium*, ne externis moribus spectatorem Romanum offenderet.

42. Nos mirarier.] Recte: mirum enim in adolescentibus lacrumae, ut contra, *tristisque senectus.* Nos mirarier.] Ut, *solam nam perfidus ille Te colere.*

43. Rogamus, quid sit?] *Quid lacrumet:* non, *Quid sit ipse*, ut stulti putant. Numquam aeque, inquit, ac modo.] Mire ostendit semper sibi hoc visum, quod dicit: sed numquam aeque. 44. Paupertas mihi onus visum est.] Statim fit mentio *paupertatis*, ut sit causa fallaciae Phormionis. 45. Modo quamdam vidi virginem.] Bene Quamdam: ne ob familiaritatem laudare videretur. Modo quamdam vidi virginem.] Vide sic agi, ut non tam morte mulieris, quam solitudine pulchrae virginis moveatur affectus. Simul et ea describi, quae matronae futurae magis conveniant, quam quae temere amanda sit. Nam hic obitus foeminae, ad comicum exitum spectat: quandoquidem plus ex ejus morte securitatis, quam molestiae, sentiat argumentum. Hic viciniae.] Adverbium in loco est, Hic viciniae: cujus ad locum, Huc viciniae. Et statim proximitas insinuatur, ut sit

COMMENTARIUS.

44. Paupertas mihi onus visum.] Cicero, Senect. 5. *Ennius ita ferebat duo, quae maxima putantur* onera, paupertatem, *et senectutem, ut eis pene delectari videretur.* Cato, Distich. I. 21. Paupertatis onus *patienter ferre memento.*

45. Hic viciniae.] Vide ad And. I. 1. 43

Miseram, suam matrem lamentari mortuam.
Ea sita erat exadvorsum: neque illi benevolens,
Neque notus, neque cognatus, extra unam aniculam,
Quisquam aderat, qui adjutaret funus. miseritum 'st.
Virgo ipsa facie egregia. quid verbis opu' 'st?
Commorat omnes nos. ibi continuo Antipho:

DONATUS.

spes et causa videndi. 46. MISERAM.] Ab affectu: et subdistinguendum est, ut ad virginem referatur. LAMENTARI MORTUAM.] A probitate, quae piis attribuitur. Et LAMENTARI MORTUAM, ambiguitas, sed sensu manifesta.

47. EA SITA ERAT.] SITA, pro posita. *Sallustius* cum adjectione in H. *cum praedixero positum insulae.* Et hoc ei reciprocum est. EA SITA ERAT EXADVORSUM.] Expositio paupertatis, et quam facile virgo videri possit.

48. NEQUE NOTUS, NEQUE COGNATUS.] Αὔξησις fit: quia res minuitur, crescit sententia. *Sallustius*, *Non repugnantibus modo: sed ne deditis quidem a b c m.* NEQUE NOTUS, NEQUE COGNATUS, EXTRA UNAM ANICULAM.] Haec praestruuntur: ut sit spes potiundae virginis. NEQUE NOTUS, NEQUE COGNATUS.] Haec descriptio paupertatis adjuvat argumentum, ut et visere audeant adolescentes virginem, et amet Antipho. 49. QUI ADJUTARET FUNUS.] Ipsum officium Funus dixit. MISERITUM 'ST.] Hoc est, *misertus sum ejus.* Et hic videtur ostendisse, cur lacrumaverit. 50. VIRGO IPSA FACIE EGREGIA.] A forma indignatio. VIRGO IPSA.] Bene IPSA: quia quae supra dixit, non ad ipsam, sed ad eventum ejus pertinebant. QUID VERBIS OPUS EST?] Sic dicit *Terentius*, ubi ad effectum properat. 51. COMMORAT OMNES

COMMENTARIUS.

47. EA SITA ERAT EXADVORSUM.] Mortui et sepulti proprie *siti* vocantur. Ita Plautus, Mil. II. 4. 19. *scio, crucem futuram mihi sepulcrum; Ibi mei majores sunt* siti, *pater, avos, proavos, abavos.* Inde ad animi dotes transfertur. And. I. 1. 6.

49. QUI ADJUTARET FUNUS,] Id *curare funus* dixit And. I. 1. 81. Ita Hec. III. 2. 24. *His onera adjuta.*

51. COMMORAT OMNES NOS.] Turpilius, Demetrio: Commorat *hominem lacrumis.*

55. Ni-

Voltisne eamus visere? alius: censeo.
Eamus. duc nos, sodes. Imus: venimus:
Videmus. virgo pulchra! et, quo magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus passus, nudus pes, ipsa horrida:

DONATUS.

NOS.] Figura συγκοπὴ, pro *commoverat*. Et bene OMNES: quia res ad Antiphonem tantum spectat. IBI CONTINUO ANTIPHO.] Hic redditur nomen adolescentis. Et est παρασκευή. 52. VOLTISNE EAMUS VISERE?] Ut, *populare Penates Venimus*. VOLTISNE EAMUS VISERE?] Ipse hortator inducitur, qui amaturus est. ALIUS: CENSEO. EAMUS. DUC NOS, SODES.] Haec omnia diversi dicunt. Et apparet tot esse homines, quot per μίμησιν ἀσύνδετα demonstrantur. ALIUS: CENSEO.] Phaedria, vel quilibet.

53. IMUS: VENIMUS: VIDEMUS.] Ἀσύνδετον primum per βραχυλογίαν, IMUS: VENIMUS: VIDEMUS. Μετ᾽ ἐνεργείας.

54. VIRGO PULCHRA.] Συντομία mirantis. Duo ingentia, et VIRGO, et PULCHRA. VIRGO PULCHRA!] Bene non dixit, *Videmus virginem pulchram*, sed ὑπὸ τῆς καταπλήξεως, VIRGO PULCHRA! Illud enim frigidius: hoc concitatius. Et hoc magis demonstratur δράματι, quam relatione. Et, QUO MAGIS DICERES.] DICERES, pro *crederes*. ut, *Audacter dicito*. Saepe *Plautus*. 55. NIHIL ADERAT ADJUMENTI.] Proprie ADERAT. *Adest* enim id, quod adjuvat. 56. CAPILLUS PASSUS.] Singularem numerum, pro plurali posuit. Sic et alibi, *Capillus pexus, prolixus, circum caput rejectus negligenter*. PASSUS.] Temere dispersus. Ut magna pars, a Graeca oratione profluxit haec dictio. CAPILLUS PASSUS, NUDUS PES.] Facetius, quam si pluraliter dixisset. *Virgilius, quibus acer Eryx in praelia suetus Ferre manum*. IPSA HORRIDA.] Quasi extra ipsam sit id quod dixit, CAPILLUS PAS-

COMMENTARIUS.

55. NIHIL ADERAT ADJUMENTI AD PULCHRITUDINEM.] Est haec descriptio lugentium. Ita Heaut. II. 3. 45. Ovidius, Fast. II. 763 *Forma pia et, niveusque color, flavique capilli,*
Quique aderat nulla factus ab arte color.

56. CAPILLUS PASSUS, NUDUS PES. Ita Statius, Theb. IX. 572.
Crine dato passim, plantisque ex more solutis.

Lacrumae, vestitus turpis: ut, ni vis boni
In ipsa inesset forma, haec formam extinguerent.
Ille, qui illam amabat fidicinam, tantummodo,

DONATUS.

sus, NUDUS PES. Tale est apud *Virgilium*, *Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse, Nigra subest udo tantum cui lingua palato, Rejice.* Et alibi de arbore, *Tum fortes late ramos, et brachia tendens Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.* Et, *domus sanie, dapibusque cruentis Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaque pulsat Sidera.* 57. LACRUMAE, VESTITUS TURPIS.] Ἀσύνδετον tertium. IPSA HORRIDA et LACRUMAE ad luctum pertinent, NUDUS PES et VESTITUS TURPIS ad pauperiem. UT, NI VIS BONI.] Plus est VIS BONI, quam *bonum*. UT, NI VIS BONI IN IPSA INESSET FORMA.] Veteres ignem et calorem quemdam, quasi fervorem, dixerunt *Formam:* et ideo *Fornaces, forcipes, formam* et *formosos:* ex quibus ignis amoris exoritur. Laudandus est ergo *Terentius* proprietate servata: qui quum *formam* praetulisset, subjecit EXTINGUERENT. Ideo et *Virgilius* sic ait, *At mihi sese offert ultro meus ignis Amyntas.* 58. IN IPSA INESSET FORMA, HAEC FORMAM EXTINGUERENT.] Figura πλοκή. aliud enim supra, aliud infra, FORMA repetita significat. IN IPSA INESSET FORMA.] Geminavit praepositionem, ut alibi, *In amore haec omnia insunt vitia.* EXTINGUERENT.] Bene EXTINGUERENT: quia ab igne et calore *forma* dicta est. 59. ILLE, QUI ILLAM AMABAT.] Bene ILLAM: quia jam supra insinuavit personam Citharistriae. ILLE, QUI ILLAM AMABAT.] Ratio cur amaverit virginem. FIDICINAM.] Supra, CITHARISTRIAM, ergo indifferenter. TANTUMMODO, SATIS, INQUIT, SCITA 'ST.] Sensus est, Laudavit tantummodo, non etiam captus est in amorem.

COMMENTARIUS.

57. NI VIS BONI INESSET IN IPSA FORMA.] Lucretius, IV. 1166. *Quoi* Veneris *membris* vis *omnibus exoriatur.* Propertius, I. 2. 6. *Nec sinere in* propriis *membra nitere* bonis.

58. HAEC FORMAM EXTINGUERENT.] Contrario sensu dixit Petronius, cap. 126. *Jam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor, intra auri gracile vinculum positus, Parium marmor* extinxerat. Quod Belgae *Verdooven* dicunt.

60. SA-

Satis, inquit, ſcita 'ſt. noſter vero. *Da.* Jam ſcio:
Amare coepit. *Ge.* Scin' quam? quo evadat, vide.
Poſtridie ad anum recta pergit. obſecrat,
Sibi ut ejus faciat copiam. illa enim ſe negat:
Neque eum aequom ait facere. illam civem eſſe Atticam,

DONATUS.

60. SATIS, INQUIT, SCITA.] Magna laus formae: amanti aliam placuiſſe. SATIS, INQUIT, SCITA.] SCITA, bella, ut in Andria, *Scitus puer eſt natus e Pamphilo.* NOSTER VERO.] Ἀποσιώπησις tertia: quae ſuccurrit, quotiens verba rebus minora ſunt. 61. AMARE COEPIT.] *Ille*, inquit, *laudavit tantum: Hic amare coepit.* Et bene COEPIT, non *Amavit:* ut oſtendat, vim amoris non parum eſſe, et rem, quae ſemel ſuſcipi poſſit. SCIN' QUAM?] Ἀποσιώπησις, qua in narrationibus in compendium *Terentius* uti ſolet. SCIN' QUAM?] *Amare coepit*, ſubauditur. QUO EVADAT, VIDE.] EVADAT, perveniat. Nam *evadere*, eſt per obſtantia pervenire. 62. POSTRIDIE AD ANUM RECTA PERGIT.] Hoc praeſtruens, *aniculae* ſupra mentionem fecerat. Et bene memor et virginis, et honeſtae, non ipſam adire facit, ſed ANUM: neque ab ipſa peti fructum voluptatis, ex cujus perſona major deſperatio naſcebatur: ſed a nutrice potius, per quam ſuaderi puellae poſſe creditur, quicquid libet. POSTRIDIE AD ANUM RECTA.] Ἐμφατικῶς, *ad anum ſtatim:* ut qui poſthabuerit omnia alia. RECTA.] Quia non per nuntium. 63. SIBI UT EJUS FACIAT COPIAM.] Vide ut nihil de virgine ſperet, qui omnia ab anicula petat. ILLA ENIM SE NEGAT.] *Copiam facturam*, ſubauditur.

64. NEQUE EUM AEQUOM AIT FACERE.] Non quod amet, ſed quod hoc petat. NEQUE EUM.] Quod peteret

COMMENTARIUS.

60. SATIS SCITA.] Mediocris laus: quod *ſic ſatis* dixit Heaut. III. 2. 12.

63. SIBI UT EJUS FACIAT COPIAM.] Ita Plautus, Caſin. II. 8. 14.
Quod maxime cupiebas, ejus feci copiam tibi.

ENIM.] H. e. Vero, enimvero. Belgice, *wel degelyk.*

64. CIVEM ATTICAM.] Uti viri vel *Athenienſes*, vel *Attici*, ita mulieres tantum *Atticae* dictae.

Bonam, bonis prognatam. si uxorem velit
Lege, id licere facere: sin aliter, negat.
Noster, quid ageret, nescire: et eam ducere
Cupiebat, et metuebat absentem patrem.
Da. Non, si rediisset, ei pater veniam daret?

DONATUS.

scilicet. ILLAM CIVEM ESSE ATTICAM.] ILLAM cum ἐμφάσει dixit: quasi dicat, quam sic contemnat.

65. CIVEM, BONAM.] CIVEM, quod ad jura pertinet: BONAM, quod ad ipsam. BONAM.] Non vilem: quia boni non viles sunt. unde superlativus gradus *Optimates* facit: quia *Bonus*, *melior*, *optimus* dicitur. BONIS PROGNATAM.] Quod ad majores ejus. SI UXOREM VELIT.] Recte subjunxit, SI UXOREM VELIT: postquam ea in virgine praetulit, quae solent ornare nuptias. 66. LEGE ID LICERE FACERE.] Incerta distinctio est: utrum UXOREM VELIT LEGE, an, LEGE ID LICERE FACERE. SIN ALITER, NEGAT.] Et pudice anus, et tamen illecebrose, LICERE FACERE dixit, quod ille imprudentius petit, ut sibi ejus faciat copiam. SIN ALITER, NEGAT.] Σύλληψις facta ex eo quod sequitur, FACERE. 67. NOSTER, QUID AGERET, NESCIRE.] Proposita deliberatio: cujus tamen altera pars vincet. nam ducturus est per absentiam patris. QUID AGERET, NESCIRE.] Pro *nesciebat*. sed recte sic ait: quia subjuncturus est, ILLAM DUCERE CUPIEBAT, ET METUEBAT.] Vide ambiguitatem, quam tamen sequentia tollunt. 68. CUPIEBAT, ET METUEBAT.] METUEBAT proprie dixit. *Metuimus* enim eos qui nos amant: *Timemus* etiam inimicos. 69. NON, SI REDISSET PATER, EI VENIAM DARET?] Bene interrogat Davus. hoc enim sperari si posset, non opus erat fraudibus Phor-

COMMENTARIUS.

65. BONAM, BONIS PROGNATAM.] Duplex commendatio, à parentibus, et ipsius virginis ingenio. Horatius, Carm. III. 24. 11. *Dos est magna parentium virtus.* IV. 4. 29. *Fortes creantur fortibus et bonis.*

SI UXOREM VELIT LEGE.] H. e. Legitime. Ita And. IV. 5. 4. Hec. I. 2. 97. Vide P. Burm. ad Quinctil. Declam. XXIII.

69. VENIAM DARET.] H. e. Impetrare fineret. concederet. Ita And. V. 3. 30. Heaut. V. 5. 5. et passim alibi.

70. IL-

Ge. Illene indotatam virginem, atque ignobilem
Daret illi? numquam faceret. *Da.* Quid fit denique?
Ge. Quid fiat? est parasitus quidam Phormio,

DONATUS.

mionis. NON, SI REDISSET.] SI, pro *postquam.* *Virgil.* *Praeterea, si nona diem mortalibus almum Aurora extulerit.*

70. ILLENE INDOTATAM VIRGINEM.] Ἐμφατικῶς ILLE, de quo dixerat, DESINAS: SIC EST INGENIUM: et qui propter spem lucri navigarat senex. Insinuandum igitur fuit. hic enim erit omne periculum Fabulae. Et ordine *Terentius* prius insinuavit personam senis, ut graviora fierent quae dirimebant nuptias. ILLENE INDOTATAM VIRGINEM, ATQUE IGNOBILEM.] Duo dixit, et INDOTATAM, et IGNOBILEM. Haec enim duo principaliter petuntur; cum sint quatuor, quae in sponsis quaeruntur: *forma*, *probitas*, *dos*, *nobilitas.* Et manifestum est, cur de forma et probitate nihil dicat: quippe cum supra magnopere ea laudaverit in puella. VIRGINEM.] Simpliciter accipimus, VIRGINEM? an subaudimus, *Quamvis:* ut sit *Quamvis virginem*? 71. DARET ILLI?] Bono affectu dixit, DARET ILLI? Filius enim familiae, non tam ducit uxorem, quam a patre accipit: quippe cum patri committatur puella potius in hujusmodi conditionibus, quam marito. DARET ILLI? NUMQUAM FACERET.] Ἀποσιώπησις secunda. hic enim non transit ad aliud, sed instat incepto: ut et per interrogationem diceret, DARET ILLI? et per responsionem inferret, NUMQUAM FACERET. Et nota NUMQUAM pro *non*, in majorem negationis significationem poni semper. DARET ILLI?] Mire DARET: ut ostenderet nihil esse potestatis in filio. QUID FIT DENIQUE?] More suo *Terentius*, DENIQUE posuit in fine sensus. Et est adverbium ordinis. Sic in Heautontimorumeno, *Fodere, aut arare, aut aliquid facere denique.* ut sit DENIQUE, vel *deinde*, vel *ad postremum.* 72. QUID FIAT?] Deest,

COMMENTARIUS.

70. ILLENE INDOTATAM VIRGINEM, ATQUE IGNOBILEM DARET ILLI?] In matrimoniis contrahendis maxime dos, tum familiae splendor respiciebatur. Plautus, Trin. I. 2. 122.

Ut eam in se dignam conditionem collocem.

Homo confidens: qui, illum Di omnes perduint!
Da. Quid is fecit? *Ge.* Hoc consilium, quod dicam, dedit.
Lex est, ut orbae, qui sunt genere proxumi,

DONATUS.

Rogitas? et est ἀποσιώπησις quarta. EST PARASITUS QUIDAM PHORMIO.] PHORMIO, non a *formula*, sed phormione dicitur sparteo, quem nos *Eronem* dicimus trivialiter, et pro consuetudine. 73. HOMO CONFIDENS.] HOMO comice additum: nam quis ignoret parasitum hominem esse? CONFIDENS.] Hic CONFIDENS, pro improbo, audaci ac temerario posuit. ut, *O ingentem confidentiam!* QUI, ILLUM.] QUI, *utinam* est. ut *Lucilius* in secundo, *Qui te Momentane malum jam caetera perdat.* Aut, QUI HOC CONSILIUM, QUOD DICAM, DEDIT. QUI, ILLUM DI OMNES PER DUINT!] QUI aut expletivum est, aut pronomen: quo incipiens Phormionem describere, cohorruit consideratione ejus, et in hanc vocem, quasi confusus erupit. hoc autem certum genus est παρενθέσεως. 74. QUID IS FECIT?] Servatur affectus tristis hominis. ut supra ait, *Sed quid tu es tristis?* QUID IS FECIT?] Correxit interrogatione errantem: ut rediret ad nominativum casum QUI, unde aberraverat, et ILLUM dixerat. HOC CONSILIUM, QUOD DICAM, DEDIT.] Secundum quosdam ordo est, QUI HOC CONSILIUM, QUOD DICAM, DEDIT. 75. LEX EST.] LEX, ut in Palliata, recte ponitur: nam Graecorum fuit: ideo et in Andria sic ait, *Inopia, et cognatorum negligentia coacta.* LEX EST.] Alia narratio interponitur. Et dicitur παρεξήγησις. LEX EST.] A causa litis. potuit

COMMENTARIUS.

73. HOMO CONFIDENS.] Respexit hunc locum Cicero, Orat. pro A. Caecina, cap. 10. *Et argentarius Sextus Clodius, cui nomen est* Phormio, *nec minus niger, nec minus* confidens, *quam ille Terentianus est* Phormio. Lucilius, apud Non. v. *confidentia:*

Improbu', confidens, *malus, et nequam videatur.*

QUI, ILLUM DI OMNES PERDUINT.] Dicturus erat Geta continue, QUI HOC CONSILIUM, QUOD DICAM, DEDIT, nisi injecisset Davus, QUID IS FECIT? Ut adeo illa, ILLUM DI OMNES PERDUINT, imprecandi formulam tantum contineant. Cicero, pro Dejot. 7. *Dii te perduint, fugitive.*

75. LEX EST.] Vide Adelph. IV. 5. 18.

77. Ti-

Eis nubant: et illos ducere eadem haec lex jubet.
Ego te cognatum dicam, et tibi ſcribam dicam:
Paternum amicum me adſimulabo virginis:
Ad judices veniemus: qui fuerit pater,
Quae mater; qui cognata tibi ſit; omnia haec

DONATUS.

enim dici, *Non habes cauſam.* UT ORBAE, QUI SINT GENERE PROXIMI, EIS NUBANT.] *Orba proximo nubat*, *Orbam proximus ducat*, Atticum jus eſt. Et ordo, *Lex eſt*, *ut orbae eis nubant*, *qui ſint proximi.* 76. ET ILLOS DUCERE.] Bene additum: nihil enim ad rem, ſi ducendi neceſſitas non fuiſſet. EADEM HAEC LEX JUBET.] Non duas res jubet haec una lex: ſed puellis permittit nubere: cognatos cogit ducere. EADEM HAEC LEX JUBET.] Bene JUBET: minorem enim vim habet ea lex, quae aliquid permittit, quam illa, quae aliquid jubet. 77. EGO TE COGNATUM DICAM, ET TIBI SCRIBAM DICAM.] A perſona ejus cum quo agitur. Potuit enim dici, *Quid mecum eſt tibi?* EGO TE COGNATUM DICAM, ET TIBI SCRIBAM DICAM.] Ἀποστροφὴ et ἠθοποιΐα. Haec narratio eſt, quam dicit *Tullius* conſtitutam: et ipſe, *Tibi uni parcam*, inquit in Verrinis. repente enim tranſitur ad verba perſonarum ab earum deſcriptione: ſed hoc ipſum ad commovendos auditores valet plurimum. ET TIBI SCRIBAM DICAM.] A denuntiatione in perſonam: ne diceret, *Non mihi denuntiaſti.* ET TIBI SCRIBAM DICAM.] *Cicero*, *Scribitur Heraclio dica.* DICAM.] DICAM ſupra, *verbum*: infra, *nomen* eſt totidem literis, diverſo accentu. 78. PATERNUM AMICUM ME ADSIMULABO VIRGINIS.] A perſona litigantis: potuit enim opponi, *Perſonam non habes.* 79. QUI FUERIT PATER.] QUI hic, pronomen eſt: infra, *quomodo* ſignificat. 80. QUAE MATER.] Virginis ſcilicet. QUI COGNATA TIBI SIT.] QUI, quomodo, et qua ratione. OMNIA HAEC CONFINGAM.] OMNIA HAEC, non ex abundanti poſuit:

COMMENTARIUS.

77. TIBI SCRIBAM DICAM.] H. e. Actionem ſeu litem. In jus te vocabo. Locutio Graeca. Eſt vero hinc uſque ad verba Davi μίμησις verborum Phormionis. Ita infra II. 2. 15. II. 3. 92. IV. 3. 63. Plautus, Aul. IV. 10. 30. *Jam quidem hercle te ad praetorem rapiam, et tibi ſcribam dicam.*

Confingam: quod erit mihi bonum, atque commodum.
Quum tu horum nihil refelles, vincam scilicet.
Pater aderit. mihi paratae lites. quid mea?
Illa quidem nostra erit. *Da.* Jocularem audaciam!
Ge. Persuasit homini: factum est: ventum est: vincimur:

DONATUS.

sed oratorie, quasi *tam multa.* Et est ἀρχαϊσμός. nam post enumerationem veteres hoc dicebant. *Sallustius* Jugurtha, *Haec omnis praesidio adsunt.* 81. QUOD ERIT.] Tuto confingam. QUOD ERIT MIHI BONUM, ATQUE COMMODUM.] Εὐφημία. *Quod mihi*, inquit, *faustum ac felix erit:* hoc est, confingere atque mentiri. QUOD ERIT MIHI BONUM, ATQUE COMMODUM.] Totum localiter parasitus: quippe qui CONFINGAM dicens, non solum non erubuerit de falsiloquio, sed quasi praeclari facinoris inceptionem etiam auspicatus sit, omenque susceperit, dicendo, QUOD ERIT MIHI BONUM, ATQUE COMMODUM. Sic enim veteres, *Quod faustum felixque sit*, dicebant, aliquid aggressuri.

82. QUUM TU HORUM NIHIL REFELLES.] Hoc interrogative pronuntiandum est. REFELLES.] Refutabis, redargues. Nam prosus *Refellere*, est redarguere falsitatem.

83. PATER ADERIT: MIHI PARATAE LITES. QUID MEA?] Mire ὁ συκοφάντης, quod maxime alter metueret, hoc pro ridicula re contemsit, PATER ADERIT: MIHI PARATAE LITES. Exquisite autem subjectum est, quum supra dixerit, MIHI PARATAE LITES. QUID MEA? PATER ADERIT: MIHI PARATAE LITES.] Ut Antiphoni formidanda ista sunt, ita ridicula parasito. 84. ILLA QUIDEM NOSTRA ERIT.] Ἠθικῶς NOSTRA, quum Antiphonis tantum esse debeat. JOCULAREM AUDACIAM.] Εἰρωνεία κατ' ἀντίφρασιν: hoc est, *minime jocularem.* An quae ex ludo et joco in periculum veniat? JOCULAREM AUDACIAM.] Deest; *Audio ex te*, aut *Dicis.* 85. PERSUASIT HOMINI.] Hic jam de

COMMENTARIUS.

81. QUOD ERIT MIHI BONUM ATQUE COMMODUM.] Lucilius, apud Donatum, infra IV. 3. 9.

82. QUUM TU HORUM NIHIL REFELLES, VINCAM SCILICET.] Ita Cicero, Tusc. Quaest. I. 1. *Erat facile vincere non repugnantes.*

84. JOCULAREM AUDACIAM.] Ita And. IV. 4. 43. Suetonius, Ner. 27. Jocularia *et latebras omisit.*

Duxit. *Da.* Quid narras! *Ge.* Hoc, quod audis. *Da.* O Geta,
Quid te futurum eſt! *Ge.* Neſcio hercle. unum hoc ſcio:
Quod fors feret, feremus aequo animo. *Da.* Placet.
Hem! iſtuc viri officium 'ſt. *Ge.* In me omnis ſpes mihi eſt.

DONATUS.

Antiphone queritur, cui perſuaſum ſit. FACTUM EST.] Adeo audax Phormio. VENTUM EST.] Ἐπεξήγησις. Quo modo, FACTUM EST: VENTUM EST: VINCIMUR: DUXIT. FACTUM EST: VENTUM EST: VINCIMUR: DUXIT.] Ἀσύνδετον ut ſupra, IMUS: VENIMUS: VIDEMUS. FACTUM EST: VENTUM EST: VINCIMUR: DUXIT.] Amat hoc *Terentius.* ut, *It*, *lavit*, *redit.* Et, IMUS: VENIMUS: VIDEMUS. Et, *Funus interim Procedit: ſequimur: ad ſepulchrum venimus: In ignem poſita eſt: fletur.* In his nos modo brevis et comis narratio eſt: ſed etiam auditoris animum, ad id quod reſtat, intendit. 86 QUID NARRAS!] Admirantis vox eſt, non interrogantis. O GETA, QUID TE FUTURUM EST!] Sic pronuntia, quaſi periturum contempleris Getam, et jam eum in certo interitu defleas. O GETA, QUID TE FUTURUM EST!] Scilicet qui magiſter relictus ſis Antiphoni. 87. NESCIO HERCLE. UNUM HOC SCIO: QUOD FORS FERET, FEREMUS AEQUO ANIMO.] Ἠθικῶς deſperatione rerum, fortis eſt ſervus. Et ſimul vigilavit Poëta, ne ſi et hic ejularet, res tota migraret in Tragoediam. 88. QUOD FORS FERET, FEREMUS AEQUO ANIMO.] Hae graves ſententiae, ex perſona ſervorum quum dicuntur, ridiculae ſunt, et eo conſilio interponuntur. FEREMUS AEQUO ANIMO.] Hoc ſecundum ſervos, qui futura contemnunt. Et mire meritum culpae ſuae ad fortunam retulit. 89. HEM! ISTUC EST VIRI OFFICIUM.] Compendium conſolationis eſt, quod hic liben-

COMMENTARIUS.

88. QUOD FORS FERET, FEREMUS AEQUO ANIMO.] Ita Virgilius, Aen. V. 710. *Quidquid erit: ſuperanda omnis fortuna ferendo eſt.* Cicero, Off. I. 12. ex perſona Pyrrhi: *Voſne velit, an me regnare, hera quidve* ferat Fors, *virtute experiamur.*

89. IN ME OMNIS SPES MIHI EST.] Ita Eun. II. 2. 9. Salluſtius, Jug. 85. *Mihi ſpes omnes in memet ſitas.*

90. AD

Da. Laudo. *Ge.* Ad precatorem adeam, credo, qui mihi
Sic oret: nunc amitte, quaeso, hunc: caeterum
Posthac, si quidquam, nihil precor. tantummodo
Non addat: ubi ego hinc abiero, vel occidito.

DONATUS.

ter accepit: et ideo statim approbat. IN ME OMNIS SPES EST MIHI. Quo modo? an ut strenue se defendat? an ut fugiat? an ut patiens sit plagarum? 90. AD PRECATOREM ADEAM, CREDO.] Bene Poëta omnia tractat, quae in tali re tacenda servo essent, nisi aliud posceret argumentum. AD PRECATOREM ADEAM.] Sic in Heautontimorumeno, *Nec tu aram tibi, Nec precatorem parasis.* QUI MIHI SIC ORET.] Id est, *pro me oret.*

91. NUNC AMITTE, QUAESO, HUNC.] Μίμησις dicitur, ubi non verba modo, verum etiam gestum vocemque fingimus alienam. NUNC AMITTE, QUAESO.] Hoc quod nos dicimus *Dimitte*, antiqui etiam dicebant AMITTE. *Virgilius*, *amissos hinc jam obliviscere Grajos.* Et *Sallustius*, *Pactione amisso Publio legato.* 92. POSTHAC, SI QUIDQUAM, NIHIL PRECOR.] Facile impetrat, qui non omnia extorquet. Ergo ars precatoria est, mitigare praesentia, futura permittere. Simul etiam, quia omnis causa in hoc est, ne videatur servus, ob impunitatem in delictis amplius peccaturus. POSTHAC SI QUIDQUAM.] Ut solet, eleganter per ἔλλειψιν. Et simul, non si tantumdem peccaverit: sed, si vel minimum. Tale est et illud, *Si sensero hodie quidquam in his te nuptiis Fallaciae conari.* Et, *Si quidquam invenies me mentitum, occidito.* NIHIL PRECOR.] NIHIL, pro *non:* sed plena negatio, NIHIL.

93. UBI EGO HINC ABIERO.] Hic ostendit, nullum

COMMENTARIUS.

90. AD PRECATOREM ADEAM.] Ita Heaut. V. 2. 23. Plautus, Epid. V. 2. 21. *Nihil moror mihi* precatorem. Integrum autem locum imitatus est Petronius, cap. 49. *Deprecari tamen omnes coeperunt, et dicere: solet fieri. rogamus, mittas. postea si fecerit, nemo nostrum pro illo rogabit.* Adde Plautum, Cas. V. 4. 21. unde Noster sua hausit.

QUI MIHI SIC ORET.] Ita MIHI ORET dixit, uti Suetonius, Tib. 11. *Tamen officii duxit, quantum in se esset,* exorare filiae *patrem frequentibus literis.*

91. AMITTE.] Ita Plautus, Bacchid. III. 2. 11. *malefactorem* amitti *satius, quam relinqui beneficium.*

94. PAR-

Da. Quid paedagogus ille, qui Citharistriam?
Quid rei gerit? *Ge.* Sic, tenuiter. *Da.* Non multum habet,
Quod det, fortasse. *Ge.* Immo nihil, nisi spem meram.
Da. Pater ejus rediit, an non? *Ge.* Nondum. *Da.* Quid? senem

DONATUS.

precatorem ex animo postulare veniam servo. VEL OCCIDITO.] VEL, pro *etiam.* OCCIDITO.] Tu tantum caedere volebas: ego dico, *Etiam occidito.* 94. QUID PAEDAGOGUS ILLE, QUI CITHARISTRIAM?] Moraliter quaerit, volens audire de Phaedria, postquam de Antiphone cognovit: maxime, quia haec interrogatio responsionem elicit, qua spectator instruitur ad cognoscenda cetera. QUID ILLE PAEDAGOGUS, QUI CITHARISTRIAM?] Quia dixit, *Sectari, in ludum ducere, et reducere:* et quia *Puellulam* dixit, ab aetate: *paedagogus est illi,* ait. QUID ILLE PAEDOGOGUS, QUI CITHARISTRIAM?] Phaedria scilicet, qui neque abscedit a custodia puellae, neque illam ipse contingit. QUI CITHARISTRIAM?] Ἔλλειψις. *Sectatur, amat,* vel quid tale subaudiendum est.

95. SIC, TENUITER.] Δεικτικῶς. SIC dicendum est cum aliquo gestu. NON MULTUM HABET, QUOD DET, FORTASSE.] Cum commiseratione amatoris adolescentis pronuntiandum est. 96. IMMO NIHIL, NISI SPEM MERAM.] Bene SPEM: quia amat. nemo enim sine spe amat. MERAM.] Solam. 97. PATER EJUS REDIIT, AN NON?] Chremes scilicet. NONDUM.] Subaudi, *Venit.* Jam NON plena negatio est. QUID? SENEM QUOAD EXSPECTATIS VOSTRUM?] Animadvertite, QUID, secundum morem quotidianum tum dici, quum fit transitus a mentione alterius rei ad alteram. Sic et supra, *Quid paedagogus ille?*

COMMENTARIUS.

94. PAEDAGOGUS ILLE, QUI CITHARISTRIAM?] Subaudi, *Sectabatur, in ludum ducebat et reducebat.* Eadem autem facetia Hannibal Fabium Maximum dixit *Paedagogum* suum, quod se seu moventem castra, seu quiescentem observaret. Dixit autem QUID? uti mox, versu 97.

95. SIC, TENUITER.] Ita separatim legendum, monet Donatus etiam ad Heaut. III. 1. 49.

98. NON

Quoad exspectatis vostrum? *Ge.* Non certum scio:
Sed epistolam ab eo adlatam esse audivi modo,
Et ad portitores esse delatam. hanc petam.
Da. Numquid, Geta, aliud me vis? *Ge.* Ut bene sit tibi!
Puer, heus! nemon' huc prodit? cape, da hoc Dorcio.

DONATUS.

98. QUOAD EXSPECTATIS VOSTRUM?] QUOAD, *quamdiu.* Et recte locutus est: quia adventus, finis est exspectationis. 99. SED EPISTOLAM AB EO ADLATAM ESSE AUDIVI. Mire paratur inopinatus subito adventus senis. nam ipse veniet, cujus epistolam sperat. 100. ET AD PORTITORES ESSE DELATAM.] More veterum magistri tributorum, id est, publicani, operam in portu dabant, inferendarum rerum, et efferendarum vectigal exigentes. AD PORTITORES.] Ad eos qui in portu sunt. Et quo more hoc dixerit vide, Attico, an Romano.

101. NUMQUID, GETA, ALIUD ME VIS?] Absque illo argento, quo tibi a me opus fuit. UT BENE SIT TIBI.] Ἀρχαϊσμὸς, pro, *Nihil.* 102. PUER, HEUS! NEMON' HUC PRODIT?] Moralis expressio. nam eos vocat, quibus initio egrediens dicebat, *Si quis me quaeret rufus.* CAPE, DA HOC DORCIO.] Ad κωφὸν πρόσωπον loquitur. DORCIO.] *Dorcium* foemininum nomen est, ut *Planesium*, *Glycerium*.

COMMENTARIUS.

98. NON CERTUM SCIO.] Ita Eun. I. 2. 31 V. 3. 12. Hec. III. 1. 44.

100. PORTITORES.] Hi Nonio dicuntur *Telonarii*, *qui portum obsidentes omnia sciscitarentur, ut ex eo vectigal accipiant.* Plautus, Trin. III. 3. 64. *Jam si obsignatas non feret, dici hoc potest,*
Apud portiorem *eas designatas sibi.*

101. NUMQUID, GETA, ALIUD ME VIS?] Formula discedentium. Vide ad Eun. I. 2. 111.

102. HEUS!] Haec fores pulsans clamat. Ita Eun. III. 3. 24.

ACTUS

ACTUS PRIMI
SCENA TERTIA.

ANTIPHO. PHAEDRIA.

An. ADEON' rem rediſſe, ut qui mihi conſultum optume velit eſſe,
Phaedria, patrem ut extimeſcam, ubi in mentem ejus adventi venit?

DONATUS.

1. ADEON' REM REDISSE, UT QUI MIHI CONSULTUM OPTUME VELIT ESSE.] *In hac Scena color vitae eſt eorum qui id, quod immodice concupierint, ſpernunt poſtquam evenerit. Quod apertiore ſententia oſtendit Poëta, dicendo*, NOSTRI NOSMET POENITET. ADEON' REM REDISSE.] *Comparativa qualitas in hac Scena eſt, inter Antiphonis vitam, et Phaedriae. Genus cauſae demonſtrativum. Contendunt autem, uter magis miſer ſit.* UT QUI MIHI CONSULTUM OPTUME VELIT ESSE, PHAEDRIA.] *Mira ſententia, qua oſtendit adoleſcentulos in peccatis neminem magis metuere, quam eos a quibus maxime diliguntur. Simulque inducitur rerum imminentium praeſtructio: in qua ſic audax inducitur Phaedria, ut defenſor futurus ſit: ſic timidus Antipho, ut fugiturus ſit.* UT QUI MIHI CONSULTUM OPTUME VELIT ESSE, PHAEDRIA, PATREM EXTIMESCAM.] Ferienda pronuntiatio in eo, quod ait, QUI MIHI CONSULTUM OPTUME VELIT ESSE. hoc enim magis mirum eſt, ideo patrem timeri, quia CONSULTUM OPTUME VELIT. 2. UBI IN MENTEM EJUS ADVENTI VENIT?] Nota, *venire in mentem* veteres, non recordationis cauſa tantum, ſed etiam recogitationis conſiderationiſque poſuiſſe. UBI IN MENTEM EJUS ADVENTI VENIT?] Sic veteres genitivo caſu profere-

COMMENTARIUS.

1. ADEON' REM REDISSE.] Ita ſupra, I. 2. 5. Infra I. 4. 24. Heaut. I. 1. 61. Vide J. Fr. Gronov. ad Plauti Bacch. IV. 6. 18.

2. UBI IN MENTEM EJUS ADVENTI VENIT?] Ita Cicero, de Orat. II. 61. *Quotieſcumque gradum facies, toties tibi tuarum* virtutum veniat in mentem.

3. QUOD

Quod ni fuiſſem incogitans, ita eum exſpectarem, ut par fuit.

Ph. Quid iſtuc eſt? *An.* Rogitas? qui tam audacis facinoris mihi conſcius ſis?

Quod utinam ne Phormioni id ſuadere in mentem incidiſſet; 5

DONATUS.

bant. IN MENTEM EJUS ADVENTI VENIT?] *Cicero, Fac tibi paternae legis Aciliae veniat in mentem.* ADVENTI VENIT?] Multipliciter declinatur, et ADVENTI et ADVENTUS. ſic et in Andria, *Nihil ornati, nihil tumulti.* VENIT?] Legitur et ADVENIT. 3. INCOGITANS.] Temerarius. *Probus, Incogitans,* inquit, *in uſu eſt: at non eodem modo Cogitans.* ITA EUM EXSPECTAREM, UT PAR FUIT.] EXSPECTAREM nunc *opperirer:* alias, *ſperarem.*

4. QUID ISTUC EST?] Haec interrogatio ſtomachoſa eſt, extenuare volentis metum fratris: diverſa enim ſentit ob diverſum amoris eventum. QUI TAM AUDACIS FACINORIS MIHI CONSCIUS SIS?] Proprie ad terrorem, qui de facinore loquitur, *Conſcium* dixit. ROGITAS? QUI TAM AUDACIS FACINORIS.] Bene timens inducitur Antipho, ut ſit cauſa fugiendi. Ad hoc enim fugiet, ne ad amittendam conjugem cogatur a patre, ante errorem Fabulae patefactum. 5. QUOD UTINAM NE PHORMIONI.] Gratiſſime non Phormioni ſuccenſet, ſed Phormionis invento. Et vide, ut et ipſe ſe culpae ſubtrahat. QUOD UTINAM.] Et familiare eſt, initia rerum accuſare eos, quos alicujus negotii poenitet. QUOD UTINAM NE PHORMIONI.] Vetus elocutio, UTINAM NE. *Ennius* in Medea,

COMMENTARIUS.

3. QUOD NI.] πλεονάζει τὸ QUOD. Salluſtius, Catil. 18. Quod ni *Catilina maturaſſet pro curia ſignum ſociis; eo die poſt conditam urbem, peſſimum facinus patratum foret.* Ubi vide, quae notavit Cortius.

INCOGITANS.] H. e. Temerarius. Auſonius, Periandro, 15. Incogitantes *ſors, non conſilium regit.* Ita *incogitantia* et *animus incogitatus* dixit Plautus. Belg. *Onbedachtzaamheit.*

4. MIHI CONSCIUS SIS.] Ita Plautus, Rud. IV. 7. 20.

Semper cavere hoc ſapientes aequiſſimum eſt,
Ne conſcii ſint ipſis *maleficii ſui.*

5. QUOD UTINAM.] πλεονάζει τὸ QUOD. Ita Cicero, Fam. XIV. 4. Quod utinam *minus vitae cupidi fuiſſemus!*

6. QUOD

Neu me cupidum eo impulisset, quod mihi principium est mali.
Non potitus essem: fuisset tum illos mihi aegre aliquot dies:
At non quotidiana cura haec angeret animum. *Ph.* Audio.

DONATUS.

Utinam ne in nemore Pelio securibus Caesa cecidisset abiegna ad terram trabes. Et NE, *non*, accipiendum. 6. NEU ME CUPIDUM EO COMPULISSET] Bene hoc addidit ad excusationem. potuit enim dici, *Non consentires.* EO COMPULISSET.] Eo, ad uxorem ducendam. an EO *in tantum*? QUOD MIHI PRINCIPIUM EST MALI.] Bene, quasi caput mali non in amore sit, sed in nuptiis. 7. NON POTITUS ESSEM.] More hominum loquitur: credit enim ex sequenti satietate, quod potuerit abstinere amoribus suis. NON POTITUS ESSEM.] Ἀνθυποφορὰ μονομερής. Non enim, *Sed potiri voluisti* posuit: ut ille, *Verum anceps pugnae fuerat fortuna! fuisset.* Hic enim utraque pars ponitur. FUISSET TUM ILLOS MIHI AEGRE ALIQUOT DIES.] Quidam totum interrogative pronuntiant: nempe, FUISSEM TUM ILLOS MIHI AEGRE ALIQUOT DIES? 8. AT NON QUOTIDIANA CURA HAEC ANGERET ANIMUM.] Quum amatorie loquatur Antipho, errant qui putant eum poenitere sui desiderii. nam si hoc est: nec maritus firmus videbitur fore. sed hoc dicit: facilius fuisse abstinere virgine intacta, quam ea cum qua jam consueverit. Et ideo subjungit, DUM EXSPECTO, QUAM MOX VENIAT, QUI ADIMAT HANC MIHI CONSUETUDINEM. AUDIO.] AUDIO per εἰρωνείαν dicitur modo, a contemnente dictum Antiphonis. AUDIO.] Omnia deridet Phaedria, cupiens fructum amoris vel periculis adipisci. Est ergo AUDIO εἰρωνεία, pro *Non audio*,

COMMENTARIUS.

6. QUOD MIHI PRINCIPIUM EST MALI.] Ita Virgilius, Aen. II. 97. *Hinc mihi prima mali labes.*

7. FUISSET TUM ILLOS MIHI AEGRE ALIQUOT DIES.] Ita And. II. 6. 9. Adelph. 2. 57.

8. ANGERET.] Ita Heaut. II. 2. 3.

AUDIO.] Formula, qua utuntur, qui nec assensum praebent, nec contradicunt. Infra V. 7. 54. Aliter Eun. II. 3. 79.

An. Dum exſpecto, quam mox veniat, qui adimat hanc mihi conſuetudinem.

Ph. Aliis, quia defit, quod amant, aegre 'ſt: tibi, quia ſupereſt, dolet,

Amore abundas, Antipho.

DONATUS.

hoc eſt, Nihil dicis. 9. DUM EXSPECTO, QUAM MOX VENIAT.] Non *Quando*, ſed *Quam cito*: quia timet. QUI ADIMAT HANC MIHI CONSUETUDINEM.] Mire non amorem: tanquam amore carere potuerit, *conſuetudine* non poſſit. Et nota proprietatem. nam *Conſuetudo* ſpecialiter de coitu dicitur. 10. ALIIS, QUIA DEFIT, QUOD AMANT.] Magnificentius ALIIS dixit, quam ſi diceret *Mihi*. TIBI, QUIA SUPEREST, DOLET.] Laboravit, ut oſtenderet, plus eſſe DOLET, quam AEGRE EST. Et ideo inſanum ait Antiphonem: qui in ea fortuna poſitus, quae adverſa et contraria eſt, idem patiatur quod miſer. Et eſt figura ὑπόζευξις. Nam ad utrumque, AEGRE EST, ſufficere potuit. Scire autem debemus, et pronuntiative, et per interrogationem, hoc ipſum pronuntiari poſſe. TIBI, QUIA SUPEREST.] Id eſt, eo quod deſideras, abundas. Ordo eſt, TIBI DOLET, QUIA SUPEREST. 11. AMORE ABUNDAS, ANTIPHO.] Sic hoc pronuntiandum, quemadmodum ſolet cum ſtomacho dici vituperanti cibum, *Non eſuris*, aut, *Pleno ventre es.* vult enim oſtendere, ſatietatis hoc eſſe, non ratiocinationis, quod nunc queritur Antipho. AMORE ABUNDAS, ANTIPHO.] *Abundare* dicitur, qui ſucceſſu proſpero affluit. *Lucilius* libro tertio, *ille alter abundans Cum ſeptem incolumis pinnis redit, ac recipit ſe.* AMORE ABUNDAS, ANTIPHO.] Hoc cum pro-

COMMENTARIUS.

9. QUAM MOX VENIAT.] Intelligit patrem Demiphonem. Plautus, Menaechm. V. 1. 4. *Proviſam*, quam mox *vir meus* redeat domum.

10. QUIA DEFIT, QUOD AEGRE 'ST.] Ita Plautus, Curc. I. 3. 14. *Ipſus ſe excruciat, qui homo, quod amat, videt, nec potitur, dum licet.*

11. AMORE ABUNDAS.] Intelligit gaudia, et amoris ſucceſſum. Horatius, Serm. II. 5. 89. *Neu deſis operae, neve immoderatus* abundes. Symmachus, Lib. I. Epiſt. 20. Abundo gaudio, *cum te conſulem novus annus excipiat.*

12. HER-

Nam tua quidem hercle certo vita haec expetenda optandaque est.
Ita me Di bene ament, ut mihi liceat tam diu, quod amo, frui;
Jam depecisci morte cupio. tu conjicito caetera;
Quid ego ex hac inopia nunc capiam; et quid tu ex hac copia.

DONATUS.

nuntiatione infert. 12. NAM TUA QUIDEM HERCLE CERTO VITA HAEC EXPETENDA.] Bene CERTO: quia supra omnia cum εἰρωνείᾳ dixit. VITA HAEC EXPETENDA.] VITA dixit, ut ostenderet, etiamsi non *felicitas*, sed VITA dicatur, optandam esse. VITA autem et mores significat, et animam, et alimentum, et spatium vivendi, et fortunam accidentem viventibus: ut modo. EXPETENDA, OPTANDAQUE.] Proprie dixit, EXPETENDA, OPTANDAQUE. omnia enim quae amamus, aut industria, aut voto proveniunt: hoc est, aut in nobis sunt, aut in fortuna posita. 13. ITA ME DI BENE AMENT, UT MIHI LICEAT.] Necessario jurat: quia quod dicturus est, solis amatoribus videtur esse credendum. ITA ME DI BENE AMENT, UT MIHI LICEAT TAMDIU, QUOD AMO, FRUI.] Opportunus locus, in quo ostendatur, quam magno amore sit possessus Phaedria, cui par impenditur argumentum. TAM DIU, QUOD AMO, FRUI.] Quamdiu uxore fruitur Antipho. An TAM DIU, δεικτικῶς? TAM DIU.] Tantisper, hoc est, vel tantillo tempore. QUOD AMO, FRUI.] Deest *Eo*: ut sit, *eo*, *quod amo*, *frui*. 14. JAM DEPECISCI MORTE CUPIO.] Pactionem transigere. TU CONJICITO CAETERA.] Aut CAETERA abundat: aut deest *Per*: ut sit, *Per caetera*. 15. QUID EGO EX HAC INOPIA NUNC CA-

COMMENTARIUS.

12. HERCLE CERTE.] Ita And. 2. 10.

14. DEPECISCI MORTE.] Optat Phaedria sibi fructum amoris vel ipsa morte emendum. Eodem sensu dixit Virgilius, Aen. V. 230. *Vitamque volunt pro laude pacisci.* Aen. XII. 49 *Letumque sinas pro laude* pacisci.

TU CONJICITO CAETERA.] Ita Plautus, Cas. I. 1. 5. *Si in crucem vis pergere, sequi decretum est. dehinc* conjicito caeterum.

15. PALAM BEATUS. NI UNUM HOC DESIT.] Vide Hec. IV. 2. 25. Virgilius, Georg. II. 458. *O fortunatos nimium, sua si bona norint, Agricolas!*

Ut ne addam, quod ſine ſumtu ingenuam, liberalem nactus es:
Quod habes, ita ut voluiſti, uxorem ſine mala fama: palam
Beatus: ni unum hoc deſit, animus qui modeſte iſtaec ferat.
Et ſi tibi res ſit cum eo lenone, quocum mihi eſt, tum ſentias.
Ita plerique ingenio ſumus omnes, noſtri noſmet poenitet.

D O N A T U S.

PIAM.] Infortunium ſcilicet. ET QUID TU EX ISTAC COPIA.] Fructum ac felicitatem. 16. UT NE ADDAM.] Παράλειψις figura, in qua velut ex abundanti enumerantur adjecta. UT NE ADDAM.] Σχῆμα παράλειψις. Quod Graeci, ἵνα μή. INGENUAM, LIBERALEM NACTUS ES.] Hoc natalium, illud morum eſt. SINE SUMTU, INGENUAM, LIBERALEM NACTUS ES.] Contra ea quae patitur, iſta poſuit omnia. hujus in amore copiam; ſuam inopiam: hujus deſiderium nullo conſtitiſſe ſumtu; ſibi a lenone fuiſſe emendam puellam: hujus ingenuam; ſuam ſervam: hujus liberalem; ſuam cithariſtriam: hunc nactum eſſe; ſe ſectari tantum: hujus uxorem; amicam ſuam: hujus amorem maritalem eſſe; ſuum velut prodigi, velut ſcortatoris. 17. QUOD HABES, ITA UT VOLUISTI.] VOLUISTI ſubdiſtinguendum eſt, et ſic legendum UXOREM. Erit enim ἐμφατικώτερον. UT VOLUISTI, UXOREM.] Bona praeparatio uxoris futurae. 18. NI UNUM HOC DESIT, ANIMUS QUI MODESTE ISTAEC FERAT.] MODESTE, moderate. *Salluſtius* libro ſecundo, *Modeſtus ad omnia alia, niſi dominationem.* MODESTE.] Cum modo. 19. ET SI TIBI RES SIT CUM EO LENONE.] ET modo non connexiva, ſed inceptiva conjunctio eſt. *Salluſtius* libro ſecundo, *Et Poeni ferunt adverſus an c m* *. SENTIAS.] Sic alibi, *Sit rogas? Senſi.* 20. ITA PLERIQUE INGENIO SUMUS OM-

C O M M E N T A R I U S.

16. SINE SUMTU.] Similis ſententia eſt Eun. V. 4. 4.
19. TUM SENTIAS.] Vide And. II. 1. 10.
20. PLERIQUE OMNES.] Ita And. I. 2. 28.
NOSTRI NOSMET POENITET.] Senſus eſt: *Nemo noſtrum ſua for-*

An. At tu mihi contra nunc videre fortunatus, Phaedria,
Cui de integro est potestas etiam consulendi, quid velis:
Retinere, amare, amittere. ego in eum incidi infelix locum,
Ut neque mihi ejus sit amittendi, nec retinendi copia.
Sed quid hoc est? videon' ego Getam currentem huc advenire?
Is est ipsus. hei timeo miser, quam hic nunc mihi nuntiet rem.

DONATUS.

NES, NOSTRI NOSMET POENITET.] Παρέλκον tertium in Andria, *Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.* Et est ἀρχαϊσμός: ut, *Accede ad ignem hunc, jam calesces plus satis.* NOSTRI NOSMET POENITET.] *Poenitet* eum, qui parum putat. ergo ipsi nos, inquit, nostra contemnimus. Sic et in Heautontimorumeno, *At enim dices, Me, quantum hic operis fiat, poenitet.* 22. CUI DE INTEGRO EST POTESTAS.] Post, deinceps. An DE INTEGRO, id est, integris rebus? QUID VELIS: RETINERE, AMARE, AMITTERE.] An conjuncte legendum est, QUID VELIS RETINERE? ut duo sint, AMARE, AMITTERE: quia et infra duo reddit, *Ut neque mihi sit ejus amittendi, neque retinendi copia. Amittendi*, propter amorem, *retinendi*, propter patrem. 26. HEI TIMEO MISER.] Quam recte jam timet: quia in metu semper est praesaga mali mens. Et HEI interjectio ingemiscentis est. ut, *hei mihi, quantum Praesidium, Ausonia; et quantum tu perdis, Iüle!*

COMMENTARIUS.

fortuna contentus est. Cicero, Fam. VI. 1. *Etsi ea perturbatio est omnium rerum, ut* suae quemque fortunae *maxime* poeniteat.

23. LOCUM.] H. e. Statum. Ita Heaut. II. 3. 118. Plautus, Bacchid. IV. 2. 24. *In eum nunc haec res revenit locum.*

24. UT NEQUE MIHI EJUS SIT AMITTENDI, NEC RETINENDI COPIA.] Vide infra III. 2. 22.

ACTUS PRIMI

SCENA QUARTA.

GETA. ANTIPHO. PHAEDRIA.

Ge. NULLUS es, Geta, nisi jam aliquod tibi consilium celere repperis:
Ita nunc imparatum subito tanta te impendent mala:
Quae neque uti devitem, scio, neque quo modo me inde extraham.
Nam non potest celari nostra diutius jam audacia:
Quae si non astu providentur, me aut herum pessum dabunt.

DONATUS.

NULLUS ES, GETA.] *In hac Scena servi concurrentis officium est, tendens ad perturbationem Antiphonis, quem oportet abesse a conspectu patris usque ad cognitionem rerum, et καταστροφὴν Fabulae.* 1. CONSILIUM CELERE.] *Hoc celere* neutraliter dicitur. 2. SUBITO TANTA TE IMPENDENT MALA.] Accusativo casu IMPENDENT. aut ἀναστροφὴ, pro, *In te pendent mala.* Quum supra NULLUS ES, GETA, dixerit: hic transitum fecit ad primam personam. 3. QUAE NEQUE UTI DEVITEM, SCIO.] Ruina aut vitanda est, aut extrahenda sunt ex ea corpora, quae oppresserit. DEVITEM.] Ante quam irruant. INDE EXTRAHAM.] Quum irruerint. 4. NAM NON POTEST CELARI NOSTRA DIUTIUS JAM AUDACIA.] Bene NOSTRA: quia ipse partem maximam culpae sustinet, ut magister. CELARI.] Nigidius, CELARI, quaerit utrum plenum sit, an

COMMENTARIUS.

2. TANTA IN TE IMPENDENT MALA.] Lucilius apud Festum: *Nunc ad te redeo, ut quae res* me impendet, *agatur.* Plautus, Epid. I. 1. 77. *Tantae* in te impendent *ruinae.* Adde Cortium ad Sallust. Catil. 2.

3. ME INDE EXTRAHAM.] Vide Adelph. III. 2. 4. et Hec. V. 4. 36.

5. PESSUMDABUNT.] Vide And. I. 3. 3. Pacuvius, Teucro: *Periere Danai, plera pars* pessumdata est.

6. COM-

An. Quidnam ille commotus venit?
Ge. Tum, temporis mihi punctum ad hanc rem est. herus adest. *An.* Quid istuc mali 'st?
Ge. Quod quum audierit, quod ejus remedium inveniam iracundiae?
Loquarne? incendam. taceam? instigem. purgem me? laterem lavem.

DONATUS.

pressum? 6. QUIDNAM ILLE COMMOTUS VENIT?] Modo COMMOTUS, perturbatus atque conterritus. QUIDNAM ILLE COMMOTUS.] Hic ostendit Poëta, idcirco confusum Getam induci, ut de ejus metu Antipho terreatur.

7. TUM, TEMPORIS MIHI PUNCTUM.] PUNCTUM, pro, *momentum.* ut *Lucilius* in decimoquarto, *Puncto uno, hora * et qui quoque invasit.* PUNCTUM.] Angustissimum spatium. AD HANC REM.] Ad deliberandum quod ago. HERUS ADEST.] Vultu tristi ac superciliis arduis hoc dicendum est. QUID ISTUC MALI EST?] Mire πρὸς τὸ, HERUS ADEST, QUID ISTUC MALI EST, posuit ex persona Antiphonis: cui pro calamitate est patris adventus.

8. QUOD QUUM AUDIERIT.] Scilicet quod uxorem duxit Antipho. QUOD QUUM AUDIERIT.] Bene non addidit quid: secum enim loquitur. QUOD EJUS REMEDIUM INVENIAM IRACUNDIAE?] Plus est, quam si diceret, *Nullum.* QUOD EJUS REMEDIUM INVENIAM IRACUNDIAE? Proprie, REMEDIUM, quasi iracundia morbus sit. 9. LOQUARNE? INCENDAM.] Quia iracundia ignis est. TACEAM? INSTIGEM.] *Instigari* proprie fera dicitur. LOQUARNE? INCENDAM. TACEAM? INSTIGEM.] Σχῆμα διαπόρησις. Duo sunt quae fieri in placando solent: aut *loqui*, aut *tacere.* Sed quid vult sibi, PURGEM ME? quum idem sit LOQUAR? an quia potest *purgatio* et per defen-

COMMENTARIUS.

6. COMMOTUS.] H. e. Turbatus. And. V. 4. 34.

9. INCENDAM H. e. Faciam ardentem iracundia. Ita Hec. IV. 1. 47. Phaedrus III. 10. 18. Incensus *ille falso uxoris crimine.*

INSTIGEM.] Ita And. III. 3. 14. et V. 7. 76.

LATEREM LAVEM.] Causam adagii explicat Lucilius, Sat. IX.

Nam laterem *qui ducit, habet nihil amplius unquam,*
Quam commune lutum e paleis, coenumque acerosum.

Is Varroni et Vitruvio est *later crudus*, diversus a *cocto.* Prior il-

Eheu me miserum! quum mihi paveo, tum Antipho me excruciat animi:
Ejus me miseret: ei nunc timeo: is nunc me retinet. nam absque eo esset,
Recte ego mihi vidissem, et senis essem ultus iracundiam:

DONATUS.

sorem, patronumve induci? sic quidam putant. Sed melius est hoc, ut perturbatae et servilis imperitaeque personae verba sine arte esse, et vim significati non habere. PURGEM ME? LATEREM LAVEM.] Παροιμία, πλίνθον πλύνεις.

10. QUUM MIHI PAVEO.] QUUM *praeterquam quod* significat modo. TUM ANTIPHO ME EXCRUCIAT ANIMI.] Τῷ ἰδιωτισμῷ, pro eo quod est, *propter Antiphonem me excrucio.* ME EXCRUCIAT ANIMI.] Sic in Hecyra, *Fecit, animi ut incertus foret.* Genitivo enim casu veteres figurabant hanc locutionem. 11. EJUS ME MISERET: EI NUNC TIMEO.] MISERET, praeteritorum; TIMEO de futuris. EJUS ME MISERET: EI NUNC TIMEO: IS NUNC ME RETINET.] Figura πολύπτωτον, EJUS, EI, IS. IS NUNC ME RETINET.] Si RETINET, quomodo EXCRUCIAT? NAM ABSQUE EO ESSET.] Si ad eum res non pertineret: id est, si meum tantummodo peccatum esset hoc ipsum.

12. RECTE EGO MIHI VIDISSEM, ET SENIS ESSEM ULTUS IRACUNDIAM.] Facete servus occasionem melioris conditionis esse existimat fugae causam, tamquam sibi per eam et libertatis genus praestare posset, et praedam. RECTE EGO MIHI VIDISSEM.] Ut dicimus, *Vide tibi*, et *videte vobis.* Et recte, VIDISSEM, ἀντὶ τοῦ *Providissem.* ET SENIS ESSEM ULTUS IRACUNDIAM.] SENIS maluit, quam *Domini*, dicere: ut in ipso nomine et hortamentum impune fugiendi appareat. Et simul quia non *Iram*, sed IRACUNDIAM dicturus erat. nam *Ira*, de causa: *Iracundia*, de moribus. ET SENIS ULTUS ESSEM IRACUNDIAM.]

COMMENTARIUS.

le quanto magis lavatur, tanto magis opera luditur.

10. ME EXCRUCIAT ANIMI.] Ita Plautus, Mil. IV. 2. 76. *Quid illam miseram* animi excrucias?

11. ABSQUE EO ESSET.] Vide Hec. IV. 2. 25.

12. RECTE EGO MIHI VIDISSEM.] Vide And. II. 6. 25. Plautus, Mostell. III. 3. 23.

13. A-

Aliquid convasassem, atque hinc me conjicerem protinus in pedes.

An. Quam hic fugam, aut furtum parat?

Ge. Sed ubi Antiphonem reperiam? aut qua quaerere insistam via?

Ph. Te nominat. *An.* Nescio, quod magnum hoc nuntio exspecto malum.

DONATUS.

Non dixit *Evasissem*, sed ULTUS ESSEM. faciunt enim servi fugiendo, ut dominos poeniteat iratos fuisse. ULTUS ESSEM.] Sic *Virgilius*, *Ulta virum*, *poenas inimico a fratre recepi*. 13. ALIQUID CONVASASSEM.] Figuratum est a colligendis vasis. HINC ME CONJICEREM.] Recte ego mihi vidissem. PROTINUS IN PEDES.] PROTINAM fuit: et sic *Nigidius* legit. 14. QUAM HIC FUGAM.] *Conjicerem in pedes*. AUT FURTUM PARAT?] *Aliquid convasassem*. QUAM HIC FUGAM, AUT FURTUM PARAT?] Secunda ἀπόδοσις. prius enim *furtum*, quam *fuga* occurrere debuit. 15. SED UBI ANTIPHONEM REPERIAM?] SED, pro *ergo*: ut sit, *Ergo ubi Antiphonem reperiam*? An SED, finis superioris sententiae est? ut *Sallustius*, *Sed Metellus in ulteriore provincia*. REPERIAM?] Si alicubi cesset. AUT QUA QUAERERE INSISTAM VIA?] Si alicubi ambulet. omnis enim qui quaeritur, aut cessat, aut ambulat. 16. TE NOMINAT.] Ad hoc diu auditur Geta, et ipse non videt adolescentes: ut plus illis terroris incutiat, dum secum loquitur. NESCIO, QUOD MAGNUM HOC NUNTIO EXSPECTO MALUM.] Diserte locutus est, NESCIO, QUOD MAGNUM HOC NUNTIO EXSPECTO MALUM: pro eo quod est, *Nescio quod magnum malum hunc mihi nuntiaturum arbitror*.

COMMENTARIUS.

13. ALIQUID CONVASASSEM.] Loquitur Geta ex more servorum, qui aufugientes herum despoliabant. Eun. IV. 3. 19. Locutio translata à militibus, castra moventibus, praesertim in fuga.

ME CONJICEREM PROTINUS IN PEDES.] Plautus, Merc. V. 1. 91. *Quin pedes vos in curriculum* conjicitis? Idem *dare se in pedes* dixerunt. Eun. V. 2. 5. et *conferre*. Plautus, Bacchid. III. 1. 7. Me *continuo* contuli *protinam* in pedes.

14. QUAM HIC FUGAM, AUT FURTUM PARAT?] Ita Eun. IV. 4. 6.

15. QUA QUAERERE INSISTAM VIA?] Pacuvius, Atalanta: *Dubito, quam insistam viam*.

Ph. Ah! sanusne es? *Ge.* Domum ire pergam: ibi plurimum 'st. *Ph.* Revocemus
Hominem. *An.* Sta ilico. *Ge.* Hem!
Satis pro imperio! quisquis es. *An.* Geta. *Ge.* Ipse est, quem volui obviam.
An. Cedo, quid portas, obsecro? atque id, si potes, verbo expedi.
Ge. Faciam. *An.* Eloquere. *Ge.* Modo apud portum. *An.* Meumne? *Ge.* Intellexti. *An.* Occidi! *Ge.* Hem!
An. Quid agam? *Ph.* Quid ais? *Ge.* Hujus patrem vidisse me, patruum tuum.

DONATUS.

17. DOMUM IRE PERGAM.] Hoc nos ἐλλειπτικῶς dicimus, *Domum pergam.* IBI PLURIMUM EST.] Ostendit ab initio se domum pergere, et sic videtur deliberasse. IBI PLURIMUM EST.] Scilicet propter amorem uxoris suae. PLURIMUM.] Τὸ πλεῖστον. REVOCEMUS HOMINEM.] Comice et moraliter addidit, HOMINEM. 18. STA ILICO.] Ille, REVOCEMUS HOMINEM, dixit: hic, non progredi jussit.

19. SATIS PRO IMPERIO! QUISQUIS ES.] Hic ostendit, culpae conscientia nullam auctoritatem reliquam in magistro Geta. SATIS PRO IMPERIO!] id est, *imperiose.*

20. CEDO, QUID PORTAS, OBSECRO? ATQUE, ID, SI POTES, VERBO EXPEDI.] Mire expressit affectum de timore properantis. CEDO, QUID PORTAS, OBSECRO?] Ut; *si vera feram, si magna rependam.* Nam Ferre et Portare, de negotiis majoribus dicitur. VERBO EXPEDI.] Deest, *uno.*

21. ELOQUERE.] Aliter ostendit, quid est, VERBO EXPEDI, dicendo ELOQUERE. MODO APUD PORTUM.] *Patrem vidi,* dicturus Geta, praeventus est ab eo, quem timor intelligentem fecerat. HEM!] Propria, et sui cuique personae exhibuit: celeritatem ex praesagio metuenti Antiphoni: et tarditatem intellectus quieti pectoris securo Phaedriae. 22. QUID AGAM?] Jam flet Antipho, et ad-

COMMENTARIUS.

19. SATIS PRO IMPERIO.] Id est, quod dixit Plautus, Capt. IV. 2. 31. *Basilicas edictiones, atque imperiosas habet.* Idem eadem ratione, Stich. V. 7. 6. *Nunc jam saltatum* satis pro vino *'st.*

20. VERBO EXPEDI.] Ita Eun. IV. 4. 27. V. 6. 20. Infra II. 3. 52.

23. Ex-

An. Nam quod ego huic nunc subito exitio remedium inveniam miser!
Quod si eo meae fortunae redeunt, Phanium, abs te ut distrahar,
Nulla 'st mihi vita expetunda. *Ge.* Ergo istaec quum ita sint, Antipho,
Tanto magis te advigilare aequom est. fortis fortuna adjuvat.

D O N A T U S.

huc non intelligit Phaedria. HUJUS PATREM VIDISSE ME, PATRUUM TUUM.] Mire Poëta Antiphoni minus quam oportet, et Phaedriae plus quam oportet, fecit loqui nuntium. Ille enim pene divinat ex metu: hunc tardum securitas facit. HUJUS PATREM VIDISSE ME, PATRUUM TUUM.] Reddit utrique proprium: ut et ille qui timebat, paucis intelligeret: et ille qui securus erat, pluribus edoceretur. 23. NAM QUOD EGO HUIC NUNC SUBITO.] NAM aut subjunctiva conjunctio est superiori dicto, quod ait, QUID AGAM? aut ἀναστροφὴ est, NAM QUOD, pro *Quodnam.* HUIC NUNC SUBITO EXITIO REMEDIUM.] SUBITO, et adverbium, et nomen est. *Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.* INVENIAM MISER!] Quum EGO supra dixerit, ἐμφατικῶς addidit, MISER. 24. QUOD SI EO MEAE FORTUNAE REDEUNT.] Tragice amator hoc negotium *fortunas* omnes dixit esse. FORTUNAE REDEUNT.] Bene REDEUNT: quasi in pejus, et a processu retro, et in deterius. PHANIUM, ABS TE UT DISTRAHAR.] Amatoria προσφώνησις per ἀποστροφήν. ABS TE UT DISTRAHAR.] Non dixit, *A me distraharis.* Et vide verbum vim cohaerentis ostendere. 25. NULLA EST MIHI VITA EXPETUNDA.] NULLA pro *non:* aut *nullius conditionis.* quasi dicat, *Ne Deorum quidem vita mihi dulcis est sine te.* NULLA EST MIHI VITA EXPETUNDA.] Sine Phanio. 26. TANTO MAGIS TE ADVIGILARE.] AD, vim auctivam nunc

COMMENTARIUS.

23. EXITIO REMEDIUM INVENIAM.] Ita supra, versu 8.
24. EO ME FORTUNAE REDEUNT.] Vide supra I. 3. 1.
25. NULLA EST MIHI VITA EXPETUNDA.] Ita Hec. III. 1. 1.
26. FORTIS FORTUNA ADJUVAT.] Ennius, lib. VII.
Fortibus est fortuna viris data.

Ci-

An. Non ſum apud me. *Ge.* Atqui opus eſt nunc cum maxume ut ſis, Antipho.
Nam ſi ſenſerit te timidum pater eſſe, arbitrabitur
Commeruiſſe culpam. *Ph.* Hoc verum eſt. *An.* Non poſſum immutarier.
Ge. Quid faceres, ſi aliud gravius tibi nunc faciundum foret?

DONATUS.

habet: ut, *Adlaudabile*, *Admirabile*. FORTIS FORTUNA ADJUVAT.] Παροιμία. Et FORTIS accuſativus pluralis eſt.

27. NON SUM APUD ME.] Id agitur, ut ſupra diximus, quemadmodum Antipho praeſens non ſit: quem neque convenit contra patrem aliquid dicere, neque rurſum praeſentem opprimi a patre ex argumento eſt. ATQUI OPUS EST NUNC CUM MAXUME UT SIS, ANTIPHO.] APUD TE, ſubauditur. 28. NAM SI SENSERIT TE TIMIDUM PATER ESSE, ARBITRABITUR COMMERUISSE CULPAM.] Sic *Salluſtius* in Hiſtoria, *Ita fiducia, quam argumentis purgatiores, dimittuntur*. NAM SI TE SENSERIT TIMIDUM.] TIMIDUM, pro timentem. Ut, *Addit ſe ſociam, timidiſque ſupervenit Aegle*. Virgilius. COMMERUISSE CULPAM.] Pro *Commiſiſſe*. 29. HOC VERUM EST.] Congrue fit, ut et Geta et Phaedria audaciores ſint, qui et abſque amore ſunt: et hos oportet objici pro Antiphone irato ſeni. NON POSSUM IMMUTARIER.] Vim negantis hoc habet, quod ait IMMUTARIER: oſtendit enim naturae ſuae timiditatem nullis adhortationibus ejici poſſe. 30. QUID FACERES, SI ALIUD GRAVIUS TIBI NUNC FACIUNDUM FORET?] Bene GRAVIUS: quia hoc *grave*. ut videas, ipſam adhortationem vim habere concedentis, *grave* eſſe quod geritur.

COMMENTARIUS.

Cicero, Tuſc. II. 4. Fortis *enim non modo* Fortuna adjuvat, *ut eſt in vetere proverbio, ſed multo magis ratio*.

27. NON SUM APUD ME.] Ita And. II. 4. 5. V. 4. 34. Heaut. V. 1. 48. Hec. IV. 4. 85.

CUM MAXUME.] Vide ad Adelph. IV. 1. 2.

29. COMMERUISSE CULPAM.] Ita Hec. IV. 4. 9. Infra V. 8. 25. Plautus, Aul. IV. 10. 8. *Me commeritum culpam ſcio*.

31. Ni-

An. Quum hoc non possum, illud minus possem. *Ge.* Hoc nihil est, Phaedria: ilicet.
Quid hic conterimus operam frustra? quin abeo? *Ph.* Et quidem ego. *An.* Obsecro:
Quid si adsimulo? satin' est? *Ge.* Garris. *An.* Voltum contemplamini: hem!
Satin' sic est? *Ge.* Non. *An.* Quid si sic? *Ge.* Propemodum. *An.* Quid si sic? *Ge.* Sat est.

DONATUS.

31. QUUM HOC NON POSSUM, ILLUD MINUS POSSEM.] Hoc intulit παρὰ προσδοκίαν. Nam videbatur hac interrogatione adduci posse ad sententiam percontantis. Et haec ars est dialectica contra ἐπαγωγήν, quum male respondendo, callide interrogantis interrumpimus argumentum. HOC NIHIL EST, PHAEDRIA: ILICET.] Utrum HOC relativum? an HOC cum contemtu, pro, *Hic Antipho nihil est*? Sic *Cicero* in Verrinis, *Etsi hoc nescio, quid nugatorem sciebam*? pro *Hunc*. ILICET.] Semper ILICET finem rei significat, ut *Actum est*. ILICET.] Per συγκοπήν. Sic judices de consilio dimittebantur, suprema dicta quum praeco pronuntiasset, ILICET: quod significat *Ire licet*.

32. QUIN ABEO?] Hic terrore commovet Antiphonem. Et QUIN dicit, pro *Cur non*. ET QUIDEM EGO.] Ordo, ET EGO QUIDEM. Et deest ABEO. 33. QUID SI ADSIMULO?] Audacem scilicet. OBSECRO: QUID SI ADSIMULO? SATIN' EST?] Adeo morale vitium est, ex conscientia pavor, ut ipse quoque Antipho nitatur contra, neque quicquam promoveat. SATIN' EST?] Hic locus actoris magis, quam lectoris est. ostenditur enim conari ad simulandam audaciam, quo magis ridicula est, formidolosa persona. 34. PROPEMODUM.] Et hoc non plenae consentionis est, quod ait PROPEMODUM. SAT EST.] Non dixit, *Bene est*, sed SAT EST. Et vide vix ad hoc

COMMENTARIUS.

31. NIHIL.] H. e. Res levis momenti. Ita And. II. 6. 18.

32. QUID HIC CONTERIMUS OPERAM FRUSTRA?] Plautus, Mostell. III. 1. 54. *Qui ego hac recursem aut* operam *sumam, aut* conteram? Cicero, Amicit. 27. *Omne otiosum tempus* contrivimus.

35. PAR

Hem! iſtuc ſerva: et verbum verbo, par pari ut reſpondeas,
Ne te iratus ſuis ſaevidicis dictis protelet. *An.* Scio.
Ge. Vi coactum te eſſe invitum, lege, judicio. tenes?

DONATUS.

ipſum eſſe perventum. 35. HEM! ISTUC SERVA.] Dicendo SERVA, oſtendit jam incipere deperire, quod finxit atque adſimulavit audaciae. HEM! ISTUC SERVA: ET VERBUM VERBO, PAR PARI UT RESPONDEAS.] Animadverte, et quid doceat, et commachinetur artifex Poëta, qui debitum reddat rebus atque perſonis. VERBUM VERBO, PAR PARI.] Duo dixit: non tantum VERBUM VERBO, ſed PAR PARI.

36. NE TE IRATUS SUIS SAEVIDICIS DICTIS PROTELET.] Cauſalem vim habet quod ait, hoc, IRATUS: hoc eſt, qui ob praeſentem iram vehementius tecum agat. PROTELET et *Protelum* a πρὸ et ἑλκεῖν dictum eſt, quod eſt *ante* et *trahere*. Alii ab aſſiduo *telorum* jactu exiſtimant dici. ut *Lucretius*, *Undique protelo plagarum continuato*, hoc eſt, tenore. PROTELET.] Protrahat, praeveniat, exagitet. SCIO.] Apparet hoc verbum eo vultu dici, ut manifeſtum ſit, abſenti animo eſſe eum, qui loquitur.

37. VI COACTUM TE ESSE, INVITUM.] Mira brevitas, in qua tota defenſio continetur. Et ſubauditur, *Fac reſpondeas*, aut quid tale. INVITUM.] Bene idem repetit ad confirmandam memoriam trepidantis. non enim diverſa ſunt, ſed repetuntur, ut teneri poſſit id, quod cauſae opus eſt. Nam VI COACTUM ESSE, idem ſignificat quod INVITUM.. An ideo VI COACTUM INVITUM, jungendum eſt, quia interdum etiam ipſi nos cogimur propria voluntate? ut ipſe in Andria, *Tu coactus tua voluntate es.* TENES?] Exquiſite addidit TENES? ut appareat, Antiphonem vultu oſtendere, quod horum nihil perturbatus advertat.

COMMENTARIUS.

35. PAR PARI UT RESPONDEAS.] Ita Plautus, Truc. V. 1. 47. *Par pari reſpondet.* Vide omnino Comment. majorem.

36. NE TE IRATUS SUIS SAEVIDICIS DICTIS PROTELET.] Dixit SAEVIDICIS DICTIS, uti Plautus, Capt. III. 5. 13. *falſidicas fallacias.* Eſt autem *protelare*, longe propellere; locutione tranſlata a telis militum. Siſenna apud Non. *Romanos impetu ſuo protelant.* Eodem ſenſu dixit Plautus, Aul. II. 1. 29. *mihi miſero ce-*

Sed quis hic eſt ſenex, quem video in ultima platea? *An.* Ipſus eſt:
Non poſſum adeſſe. *Ge.* Ah! quid agis? quo abis, Antipho? mane,
Mane, inquam. *An.* Egomet me novi, et peccatum meum:
Vobis commendo Phanium, et vitam meam.
Ph. Geta, quid nunc fiet? *Ge.* Tu jam lites audies:

DONATUS.

38. SED QUIS HIC EST SENEX.] Sed ut diximus, tranſitum ſignificat ad aliam rem, ab ea quae agebatur. QUEM VIDEO IN ULTIMA PLATEA?] Sic dixit ULTIMA PLATEA, quemadmodum *Virgilius*, *imas Obſedere fores.* IPSUS EST.] Et quia timidior eſt: et quia poſtea de proximo agnoſcit magis. 39. NON POSSUM ADESSE.] Apparèt, ex conſpectu patris magis confundi, quam ex nuntio. adventus ejus, filium. HA! QUID AGIS?] Et perturbati interceſſoris eſt dicere, QUID AGIS? ut in Andria, *Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?* QUO ABIS, ANTIPHO?] Sic *Virgilius: Quo fugis, Aenea?* Et *Quo fugitis, ſocii?* Sic enim loquitur, qui vult oſtendere conditionem locorum, in qua perverſo modo alius petatur, alius linquatur. MANE, MANE, INQUAM.] Omnia haec habent ſingularem vim in ſe revocantis. 40. EGOMET ME NOVI, ET PECCATUM MEUM.] Duo dixit, et *Hominem pavidum*, et *Peccatum grave.* 41. VOBIS COMMENDO PHANIUM, ET VITAM MEAM.] Comice, duobus duo retulit: ME ET PECCATUM MEUM, PHANIUM ET VITAM MEAM. Et animadverte, quod amator prius ponit PHANIUM, quam VITAM ſuam. 42. GETA, QUID NUNC FIET?] Apparet, haec ſic pronuntianda, quaſi adhuc tuto dicantur. TU JAM LITES AUDIES: EGO PLECTAR PENDENS.] Non intulit quod quaerebatur: ſed verba ſunt hominis

COMMENTARIUS.

cerebrum excutiunt Tua dicta, ſoror: lapides loqueris.

38. IN ULTIMA PLATEA.] Vide Heaut. V. 1. 29. Plautus, Curc. II. 2. 28. *Paraſitum tuum video currentem ellum* in platea ultima.

42. TU JAM LITES AUDIES: EGO PLECTAR PENDENS.] Vide Eun. V. 7. 20. Heaut. II. 3. 115. Plautus, Caſ. V. 4. 24. *nulla cauſa eſt, quin* pendentem *me uxor* virgis verberes.

Ego plectar pendens, nisi quid me fefellerit.
Sed quod modo hic nos Antiphonem monuimus,
Id nosmet ipsos facere oportet, Phaedria.
Ph. Aufer mihi; oportet: quin tu, quod faciam, impera.
Ge. Meministin' olim ut fuerit vostra oratio,
In re incipiunda ad defendendam noxiam.
Justam illam causam, facilem, vincibilem, optumam?

DONATUS.

omnia desperantis. TU JAM LITES AUDIES: EGO PLECTAR PENDENS.] Tu audies, ego verberabor. ut alibi, *Tibi erant parata verba: huic homini verbera.* Quod ipsum mire: non, *Facies lites*, sed AUDIES. 43. EGO PLECTAR PENDENS.] PLECTAR, feriar: unde et *plectrum*, et *plagae* dictae. 44. SED QUOD MODO HIC NOS.] Deest *Tamen*: ut sit, *Sed tamen*. 45. ID NOSMET IPSOS FACERE OPORTET.] Quia Nos supra dixit in significatione actus proprii, IPSOS addit. 46. AUFER MIHI OPORTET.] Τῷ ἀττικισμῷ addidit MIHI. sine hoc enim plena sententia est. QUIN TU, QUOD FACIAM, IMPERA.] Mire ad omnia paratum se indicat, qui IMPERA dicat servo. 47. MEMINISTIN' OLIM UT FUERIT VOSTRA ORATIO.] Mire et consilio et oratione compendiosus est: quo magis Phaedriam propriis consiliis ac domesticis permoveret. UT FUERIT VOSTRA ORATIO.] Ut magis excitaret, non *nostra* dixit, sed VOSTRA. 48. IN RE INCIPIUNDA.] INCIPIUNDA proprie, quasi de re magna, dixit. Sic alibi, *Vide, quod inceptet facinus.* AD DEFENDENDAM NOXIAM.] NOXIAM nunc *culpam*: alias *poenam*. Et est ἐπένθεσις, ab eo quod est NOXAM: et hoc factum est propter jambum.

49. JUSTAM ILLAM CAUSAM, FACILEM, VINCIBILEM, OPTUMAM.] Considera singula, et invenies et naturali

COMMENTARIUS.

46. AUFER MIHI OPORTET.] Formula reprehendi, et silentium imperandi. Attius, Telepho: *proinde istaec tua* Aufer *terricula, atque animum iratum comprime.* Plautus, Pers. V. 2. 19. *Jurgium hinc* auferas, *si sapias.* Phaedrus, III. 6. 8. Aufer *frivolam insolentiam.*

49. VINCIBILEM.] Recte explicat Donatus. Ita *Orator impetrabilis*, qui facile impetrat, apud Plautum, Mostell. V. 2. 4.

50. AUT,

Ph. Memini. *Ge.* Hem! nunc ipsa 'st opus ea: aut, si quid potest,
Meliore, et callidiore. *Ph.* Fiet sedulo.
Ge. Nunc prior adito tu: ego in subsidiis hic ero
Succenturiatus, si quid deficies. *Ph.* Age.

DONATUS.

ordine, et per αὔξησιν dicta. CAUSAM pro *defensione* posuit: et VINCIBILEM, quae facile vincat. 50. NUNC IPSA 'ST OPUS EA.] *Causa* scilicet. 51. MELIORE, ET CALLIDIORE.] Bene MELIORE, ET CALLIDIORE: quia tunc prolusio fuit, nunc ipsum praelium. FIET SEDULO.] Παρέλκον SEDULO. nam suffecerat, FIET. 52. NUNC PRIOR ADITO TU.] ADITO, quasi ad praelium. *Virgilius*, *nec quisquam ex agmine tanto Audet adire virum.* EGO IN INSIDIIS HIC ERO.] Tota μεταφορὰ de re militari est.

53. SUCCENTURIATUS.] *Succenturiati* dicuntur, qui explendae centuriae gratia subjiciunt se ad supplementum ordinum. Et est translatio a re militari. AGE.] Potuit dicere *Vero*, aut *Ita*. sed AGE dixit, quod verbum vim hortantis maximam praebet.

COMMENTARIUS.

50. AUT, SI QUID POTEST, MELIORE.] Ita Adelph. IV. 1. 5.

52. IN SUBSIDIIS HIC ERO SUCCENTURIATUS.] Cornelius Fronto, de Differentiis vocum: *Subsidium est, quod subest deficientibus.* Sensus autem Getae est: *Tuas partes suscipiam, tibique opem feram, quasi post primas militum centurias collocatus.* Caecilius, Triumpho: *Nunc meae malitiae astutia opus est* succenturia. Eleganti metaphora Favorinus apud Gell. XV. 8. *Praefecti popinae atque luxuriae negant, coenam lautam esse, nisi, quum libentissime edis, tum auferatur, et alia esca melior atque amplior* succenturietur. Lusit Plautus, Curc. IV. 4. 29. *Miles pulchre* centuriatus *expuncto in manipulo*

53. SI QUID DEFICIES.] Ita infra, III. 1. 8.

ACTUS SECUNDI
SCENA PRIMA.

DEMIPHO. GETA. PHAEDRIA.

De. ITANE tandem uxorem duxit Antipho injussu meo?
Nec meum imperium: age, mitto imperium: non simultatem meam

DONATUS.

ITANE TANDEM UXOREM DUXIT ANTIPHO INJUSSU MEO?] *In hac Scena accusatio est et contradictio, per remotivam qualitatem. ergo controversia.* ITANE TANDEM UXOREM DUXIT ANTIPHO?] *Hic exemplum vitae est: in quo spectatur, nullam esse tam justam, et gravem iracundiam patris, quae non et fiducia defensoris, et intervallo temporis evanescat.*

1. ITANE TANDEM UXOREM DUXIT ANTIPHO INJUSSU MEO?] Non potuit vehementius incipere, quam ut ipse crimen, quod objicit, miraretur. ITANE TANDEM UXOREM DUXIT.] TANDEM, hic expletiva conjunctio: ut *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* ITANE TANDEM.] Hic totus versus in hoc est, an factum sit? quid factum sit? a quo factum sit? in cujus injuriam factum sit? 2. NEC MEUM IMPERIUM.] Rara ἀποσιώπησις: nam non sequitur *sed.* intulit enim AGE. subauditur autem REVERERI. Sic *Lucretius, Nonne videre**. AGE, MITTO IMPERIUM: NON SIMULTATEM MEAM.] Σχῆμα διανοίας. MHCOAOθωσις*. Ut *Virgilius, Cujus ob auspicium infaustum, moresque sinistros.* AGE, MITTO.] Legitur et TACEO. SI-

COMMENTARIUS.

1. ITANE TANDEM.] Iracundiae et stomacho inservit τὸ TANDEM.] Vide And. V. 3. 4. Plautus, Truc. II. 7. 47. *ain' tandem? istuc primum experiar.*

INJUSSU MEO.] Loquitur pro potestate patria. Ita And. I. 5. 4. Heaut. IV. 1. 47.

2. NEC MEUM IMPERIUM.] Laudat hunc locum Cicero, Att. II. 19.

4. Mo-

Revereri ſaltem? non pudere? ô facinus audax! ô Geta
Monitor! *Ge.* Vix tandem. *De.* Quid mihi dicent? aut quam cauſam reperient?
Demiror. *Ge.* Atqui reperi jam: aliud cura. *De.* Anne hoc dicent mihi,

DONATUS.

MULTATEM.] Jurgium, contentionem. 3. NON PUDERE?] Hoc abſolutum eſt, et nulli adnexum. NON PUDERE?] Hic *Nigidius* adnotavit, neminem videri pudere ante delictum. 4. VIX TANDEM.] Convenit hoc dictum ei, qui jam pridem ſe male audire putat: et ideo ſero videtur ad hunc ſenex perveniſſe, quum ille metuens, ſe primum accuſaturum crederet. An VIX TANDEM, ad hoc pertinet, quia ille MONITOR dixit? quaſi dicat, *Vix tandem factum eſt, ut me ſenex laudare coepiſſet:* quia MONITOR, quamvis in contrarium dixerit, tamen eſt nomen laudis. VIX TANDEM.] Εἰρωνεία, quaſi dicat, *Pene mei oblitus eſt.* An, quia tarde ad ipſum pervenit ſenex, quem ille ob conſcientiam a ſe coepturum eſſe credebat? QUID MIHI DICENT? AUT QUAM CAUSAM REPERIENT?] QUID DICENT, ſi negare voluerint? QUAM CAUSAM REPERIENT, ſi purgare. Omne enim crimen a defenſore aut negatur, aut purgatur. 5. DEMIROR.] Pro, *neſcio.* nam admirationem ignorantia facit. ATQUI REPERI JAM:

COMMENTARIUS.

4. MONITOR!] Titulus ſervi paedagogi. Statius, Theb. XII. 205. *Olim hic virginei cuſtos*, monitor*que pudoris.*
Videtur monitorum notio è veteri diſciplina eſſe nata. Salluſtius, Jug. 85. *Ignarus omnium trepidet, feſtinet, ſumat aliquem ex populo* monitorem *officii.* Primis autem juventutis annis *cuſtodes*, deinde quum jam res agenda erat, *praeceptores* et *monitores* adjungebantur. Vide interpretes ad Nep. Themiſt. 3. Adde Heaut. V. 1. 2.

VIX TANDEM.] Comicum eſt. And. III. 1. 12. Haec autem averſus ad ſpectatores dicit. q. d. *Vix factum eſt, ut fuerim monitor.* Donatus non cepit. Cicero, Fam. III. 9. Vix tandem *legi literas dignas Appio Clodio.*

5. ATQUI REPERI JAM: ALIUD CURA.] Haec à Demiphone ad ſpectatores converſus dicit Geta. Neque herum adloquitur, niſi infra, verſu 55.

Invitus feci: lex coëgit? audio, et fateor. *Ge.* Places.
De. Verum ſcientem, tacitum, cauſam tradere advorſariis:
Etiamne id lex coëgit? *Ph.* Illud durum. *Ge.* Ego expediam: ſine.
De. Incertum eſt, quid agam: quia praeter ſpem, atque incredibile hoc mihi obtigit:
Ita ſum inritatus, animum ut nequeam ad cogitandum inſtituere.

DONATUS.

ALIUD CURA.] Eo animo hoc dicit, quo ſupra dixit VIX TANDEM. Et quum ille pluraliter REPERIENT dixerit, hic ſingulariter REPERI reſpondit: quaſi in ſe ſolo ſit crimen. 6. INVITUS FECI: LEX COEGIT?] Bene Poëta jam ſcire facit ſenem, quid iſti dicturi ſint. ut videatur frangi poſſe, qui jam partem defenſionis admittit. 7. CAUSAM TRADERE ADVORSARIIS.] Hoc cum majore exclamatione dicitur. non enim dixit, *concedere adverſariis*, ſed quod pejus eſſet, CAUSAM TRADERE. 8. ILLUD DURUM.] ILLUD DURUM dicit, quia ſupra dixit: ATQUI REPERI JAM. EGO EXPEDIAM: SINE.] Vide praeparationem futurae defenſionis: quam niſi hoc modo *Terentius* intuliſſet, incredibile videretur ſubito ſedatum ſenem. 9. INCERTUM EST, QUID AGAM.] Nonnihil jam fracta indignatio eſt. Nam in his verbis, non jam ira, ſed admodum moeror eſt. QUIA PRAETER SPEM; ATQUE INCREDIBILE HOC.] *Virgilius*, *Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem*, *Et perferre*, *ſoror*, *potero.* ATQUE INCREDIBILE HOC MIHI OBTIGIT.] Gravius eſt INCREDIBILE, quam PRAETER SPEM: et ideo poſterius et in actu eſt. OBTIGIT.] Pro *Accidit:* cujus reciprocum eſt, ſi quis bonum *accidiſſe* dicat, non *obtigiſſe*. 10. ITA SUM INRITATUS.] INRITATUS, provocatus, in iram impulſus: hoc eſt commotus

COMMENTARIUS.

8. ILLUD DURUM.] Ita Eun. IV. 7. 36. Heaut. I. 2. 30.

10. ITA SUM INRITATUS, ANIMUM UT NEQUEAM AD COGITANDUM INSTITUERE.] Ita Heaut. V. 1. 47. Adelph. III. 2. 12. Id *argumenta in pectus inſtituere* dixit Plautus, Moſtell. I. 22.

II. QUUM

Quamobrem omnes, quum secundae res sunt maxume, tum maxume
Meditari secum oportet, quo pacto advorsam aerumnam ferant:
Pericla, damna, exilia. peregre rediens semper cogitet,
Aut filii peccatum, aut uxoris mortem, aut morbum filiae.

DONATUS.

et perturbatus. ANIMUM UT NEQUEAM AD COGITANDUM INSTITUERE.] Bene INSTITUERE dixit: quo verbo quies ostenditur cogitativae mentis, quae nunc non adest.

11. QUUM SECUNDAE RES SUNT MAXUME, TUM MAXUME.] Ut, *Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.* Et bona sententia; tum maxime sapienti metuendum, quo tempore maxime securus est stultus. 12. MEDITARI SECUM OPORTET.] Bene additum SECUM: insani enim videbitur, hoc palam agere. ADVORSAM AERUMNAM FERANT.] Abundat ADVORSAM. 13. PERICLA, DAMNA, EXILIA PEREGRE REDIENS.] Superiora ἀσύνδετα sunt, inferiora intermistis conjunctionibus. *Sallustius, Nam quidem a Pyrrho, Hannibale, et aequore et terra.* PEREGRE REDIENS SEMPER COGITET.] Mire a genere ad speciem non semel transit. Nam quum dicit, PEREGRE REDIENS, jam de sese loquitur, sed latenter. SEMPER COGITET.] A singulari ad pluralem transit. Supra dixit OMNES: at nunc COGITET. Et est ordo, *Semper peregre rediens, quicunque peregre redit.* 14. AUT FILII PECCATUM, AUT UXORIS MORTEM, AUT MORBUM FILIAE.] Quamvis iratus filio, non potuit tamen dicere, *Filii mortem.* Convenit autem seni, UXORIS MORTEM non putare magnum incom-

COMMENTARIUS.

11. QUUM SECUNDAE RES SUNT MAXIME.] Integrum hunc locum laudat Cicero, sed variante lectione, Tusc. III. 14. Plautus, Stich. I. 2. 67. *Quum res secundae sunt.*

12. MEDITARI SECUM OPORTET, QUO PACTO ADVORSAM AERUMNAM FERANT.] Ita Seneca de Vita Beata, 26. *Sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, quum in mediis divitiis consistit.* Ausonius in Periandro: *Adversa rerum vel secunda praedicat Meditanda cunctis Comicus Terentius.*

13. PEREGRE REDIENS.] Ita Plautus, Stich. IV. 2. 7. Peregre

Communia esse haec: fieri posse: ut ne quid animo sit novum.

Quidquid praeter spem eveniat, omne id deputare esse in lucro.

Ge. O Phaedria, incredibile est, quantum herum anteeo sapientia.

Meditata mihi sunt omnia mea incommoda: herus si redierit,

DONATUS.

modum. AUT FILII PECCATUM, AUT UXORIS MORTEM, AUT MORBUM FILIAE.] Varie, post enumerationem conclusam, haec etiam intulit. *Virgilius, Sed neque Medorum sylvae, ditissima terra, Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus Laudibus Italiae certent: non Bactra, nec Indi, Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.*

15. COMMUNIA ESSE HAEC: FIERI POSSE.] Ordo est, *Semper cogitet, communia esse, et fieri posse, peccatum filii, uxoris mortem, filiae morbum.* COMMUNIA ESSE.] *Commune* est quod accidere omnibus potest. 16. QUIDQUID PRAETER SPEM EVENIAT, OMNE ID DEPUTARE ESSE IN LUCRO.] Vide jam senem fractum, non culpam filii magnam ducere: sed ideo indignari, quod non crediderit peccaturum, in quo ipse se reprehendit, et quod a peccatoribus dici solebat, hoc dicit, COMMUNIA ESSE, et FIERI POSSE. 17. HERUM ANTEEO SAPIENTIA.] Legitur et ANTEEO: sed pro conjunctivo pronuntiandum, ANTEEO pro *Anteeam.* 18. MEDITATA MIHI SUNT OMNIA MEA INCOMMODA.] Nimis comice, non clades, aut aerumnas posuit servus, sed INCOMMODA: *Molere in pistrino, vapulare, habere compedes,* et caetera: quum hoc no-

COMMENTARIUS.

te in patriam redisse *salvom gaudeo.*

16. OMNE ID DEPUTARE ESSE IN LUCRO.] Ita Hec. III. I. 7. Cicero, Fam. VII. 24. *Id ego in lucris pono.* Et pro L. Flacco, 17. *Quiescant igitur, et me hoc* in lucro ponere, *atque aliud agere patiantur.*

17 HERUM ANTEEO SAPIENTIA.] Plautus, Bacchid. V. I. 3. *Solus ego omnes longe* anteeo stultitia.

18. MEDITATA MIHI SUNT OMNIA MEA INCOMMODA.] Cicero, Tusc. III. 14. *Sint semper omnia homini humana meditata.*

19. VA-

Molendum usque in pistrino: vapulandum: habendae compedes:
Opus ruri faciundum. horum nihil quidquam accidet animo novum.
Quidquid praeter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.

DONATUS.

men leve quiddam significet: ut ipse in Eunucho: *Immo enimvero infeliciter: Nam incommoda alia sunt dicenda, Parmeno.* Herus si redierit.] Si aut pro *cum*, aut serviliter. ut dubitet ex voto suo utrum dominus redeat, an non: quod cupit. 19. Molendum usque in pistrino.] Facete enumerat servus universa supplicia suae conditionis, excepta cruce et furca: quarum poenam verbis extenuare non potuit. Habendae compedes.] Vitiosam locutionem servili personae dedit *Terentius.* nam integra esset, si diceret, *Habendas compedes.* unde quidam non esse, sed usque legunt. 20. Opus ruri faciundum.] Varie, Molendum, vapulandum, compedes habendae, opus ruri faciundum. Et supra, verba gerundia sunt: infra, participia. Horum nihil quidquam accidet animo novum.] Recte addidit Animo. omne enim quidquid acciderit, novum erit, sed non animo. Horum nihil quidquam.] Παρέλκον quartum. Horum nihil quidquam accidet animo novum.] Tale est illud sapientis Aeneae: *non ulla laborum, O virgo, nova mi facies inopinave surgit.* Et, *Arma parate, animis et spe praesumite bellum.* Et, *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem, Et perferre, soror, potero.* 21. Quidquid praeter spem eveniet, omne id deputabo esse in lucro.] Totidem verbis est usus, quot senex, ad irrisionem ejus. Sic et in Adelphis, *Postremo, tamquam in speculum, in patinas, Demea, Inspicere jubeo.* Omne id deputabo esse in lucro.] Hoc idem senex oportere

COMMENTARIUS.

19. Vapulandum.] Ita Plautus, Poen. IV. 2. 33. *Mihi vapulandum est.*

Habendae compedes.] Dicitur quis *Habere* ea, quibus indutus est. Ita de veste, Eun. IV. 4. 28. Plautus, Mostell. I. 3. 17. *Virtute formae id evenit, te ut deceat, quidquid* habes.

Sed quid cessas hominem adire, et blande in principio adloqui?

De. Phaedriam mei fratris video filium mihi ire obviam.

Ph. Mi patrue, salve. *De.* Salve. sed ubi est Antipho?

Ph. Salvom advenire. *De.* Credo. hoc responde mihi.

Ph. Valet. hic est. sed satin' omnia ex sententia?

DONATUS.

fieri dixit, quod hic facit: ergo sapientior Geta. 22. SED QUID CESSAS HOMINEM ADIRE.] Bene ADIRE, quasi terribilem, et pugnaturum: ut *Virgilius*, *Audet adire virum.* Et HOMINEM comice addidit. ET BLANDE IN PRINCIPIO ALLOQUI?] Recte monuit, non perpetuo BLANDE, sed IN PRINCIPIO agendum: secundum praeceptum Socratis, qui ait, Μηδὲ πρὸς τὰς τῶν πλησιαζόντων ὀργὰς τραχέως ἀπαντᾶν, ἀλλὰ θυμουμένοις μὲν αὐτοῖς εἴκων, πεπαυμένοις καὶ τῆς ὀργῆς ἐπιπλήττων. 23. PHAEDRIAM MEI FRATRIS.] Haec verba ostendunt quam miti pectore suscipiatur Phaedria. 24. MI PATRUE, SALVE.] MI, vim blandimenti habet: nam significat, *meus*. SALVE. SED UBI EST ANTIPHO?] Bene expressit promtum animum ad litigandum, partim addita salute, et potius ad jurgium praevertendo. 25. SALVOM ADVENIRE.] Ἔλλειψις, vel ἀποσιώπησις secunda: *gaudeo* enim subauditur, quod nisi acceperis, non intelliges cur hic responderit, CREDO. SALVOM ADVENIRE.] Iracundiam frangere conatur obsequio et mora. SALVOM ADVENIRE.] Altera salutatio et ad leniendum, et ad criminis dissimulationem: sed et tertio addit, SATIN' OMNIA EX SENTENTIA? CREDO. HOC RESPONDE MIHI.] Hoc, incerta distinctione pronuntiatur. 26. VALET.] Hic oratorie dissimulat, atque ita respondet, quasi senex non ira-

COMMENTARIUS.

25. SALVOM ADVENIRE.] Subaudi, *Te, gaudeo.* Est autem formula adventum gratulantis. Ita Eun. V. 6. 6. Heaut. II. 4. 27. Adelph. I. 1. 55. Hec. III. 2. 18.

26. SATIN' OMNIA EX SENTENTIA?] Subaudi, *obtigerunt*, vel simile. Ita fere Eun. V. 6. 8. Donatus non cepit. Plautus, Perf. I. 1. 18. *Satin' ergo ex sententia?*

28. CON-

De. Vellem quidem. *Ph.* Quid istuc? *De.* Rogitas, Phaedria?
Bonas, me absente, hic confecistis nuptias!
Ph. Eho, an id succenses nunc illi? *Ge.* O artificem probum!
De. Egone illi non succenseam? ipsum gestio
Dari mihi in conspectum, nunc sua culpa ut sciat
Lenem patrem illum factum me esse acerrimum.
Ph. Atqui nihil fecit, patrue, quod succenseas.

DONATUS.

tus quaerat, sed de salute sollicitus sit Antiphonis. SED SATIN' OMNIA EX SENTENTIA?] Quod vulgo, *Omnia recte*? Et deest *Quaeris*, aut quid tale. 27. VELLEM QUIDEM.] Semper hoc verbum dolentis est, ac negantis evenire, quod voti sit. QUID ISTUC?] Magnam vim habet contra iram hujusmodi interrogatio. 28. BONAS, ME ABSENTE.] Mire consuetudinem expressit, dicendo BONAS. ME ABSENTE.] Summa criminis. BONAS, ME ABSENTE, HIC CONFECISTIS NUPTIAS!] Crimen in duobus esse demonstrat: quod non BONAS, et quod ABSENTE *patre*.

29. EHO, AN ID SUCCENSES NUNC ILLI?] Huc tendebat interrogatio, ut tam integris rebus admiraretur irasci senem. O ARTIFICEM PROBUM!] Εἰρωνεία. nam non est artifex, cujus deprehenditur jocus. 30. GESTIO.] Plus GESTIO, quam *Volo*. 31. DARI MIHI IN CONSPECTUM.] Non dixit *Venire*, ut filium: sed DARI, ut reum.

32. LENEM PATREM ILLUM.] O artificium Poëtae! in media patris saevitia mentionem lenitatis induxit: ut ostendat quam facile placari possit. LENEM PATREM ILLUM, FACTUM ME ESSE ACERRIMUM.] Nota ἀντίθετον. non enim *leni asperrimum*, sed ACERRIMUM reddidit. Et mutavit gradum, positivo superlativum opponens. LENEM PATREM ILLUM, FACTUM.] Sic *Virgilius*, *quantum mutatus ab illo Hectore!* 33. ATQUI NIHIL FACIT, PATRUE.] Summa contradictionis. Et non dixit, *Leniter peccavit:* sed, NIHIL FECIT. Neque, *quod punias*, sed,

COMMENTARIUS.

28. CONFECISTIS NUPTIAS.] Ita And. IV. 1. 51. Heaut. V. 1. 21.
31. DARI MIHI IN CONSPECTUM.] Ita Adelph. III. 2. 13.

De. Ecce autem similia omnia: omnes congruunt:
Unum cognoris, omnes noris. *Ph*. Haud ita 'st.
De. Hic in noxa est: ille ad defendendam causam adest.
Quom ille est, hic praesto est: tradunt operas mutuas.
Ge. Probe horum facta imprudens depinxit senex.

DONATUS.

QUOD SUCCENSEAS: id quod levissimum est. 34. ECCE AUTEM SIMILIA OMNIA.] ECCE AUTEM, vos est apta his, quae nova et improvisa animo accidunt. Sic *Virgilius*, *Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta*. SIMILIA OMNIA: OMNES CONGRUUNT.] More stomachantis, OMNIA et OMNES, de his dicit quae ad duos pertinent.

35. UNUM COGNORIS, OMNES NORIS.] Iterum non *Duos*, sed OMNES. Et varie, COGNORIS, NORIS. UNUM COGNORIS, OMNES NORIS.] Sic *Virgilius*, *Accipe nunc Danaûm insidias, et crimine ab uno Disce omnes*.

36. HIC IN NOXA EST, ILLE AD DEFENDENDAM CAUSAM ADEST.] Hoc Demipho non sine quadam delectatione dixit: quam tamen premit ob iram praesentem.

37. QUOM ILLE EST, HIC PRAESTO EST.] Huic loco reddidit *Cicero* illum locum in Verrinis: *Qui cives Romani erant, si Siculi essent, tum Siculos eorum legibus dari oporteret: qui Siculi, si cives Romani essent*. Nam subauditur ad, *Qui cives Romani erant, judices dabantur*, ad, *Si Siculi essent*, subauditur *rei*. QUOM ILLE EST.] Ζεῦγμα secundum. nam et hic subaudiendum est, IN NOXA. HIC PRAESTO EST.] *Ad defendendam causam*, subauditur.

38. PROBE EORUM FACTA IMPRUDENS.] Ideo IMPRUDENS: quia nescit in amore Citharistriae esse Phaedriam.

COMMENTARIUS.

34. CONGRUUNT.] Vide Heaut. III. 1. 91.

35. UNUM COGNORIS, OMNES NORIS.] Ita fere And. Prol. 10.

36. HIC IN NOXA EST.] Hunc et sequentem versum laudat Asconius Pedianus ad Cic. Verr. II. 12. Plautus, Merc. IV. 3. 30. *Manifesto teneo*: in noxa es.

37. TRADUNT OPERAS MUTUAS.] Pro eo Varro apud Non. V. *Grallatores* dixit: *Mutuum muli scabunt*.

38. DEPINXIT.] Ita Plautus, Asin. III. 3. 22. *Non potuit* pictor *rectius* describere *ejus formam*.

De. Nam ni haec ita essent, cum illo haud stares, Phaedria.

Ph. Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit,

Ex qua re minus rei foret aut famae temperans:

DONATUS.

Imprudens.] Modo *Insciens.* 39. Nam ni haec ita essent, cum illo haud stares, Phaedria.] Vide quemadmodum jam praestruat Poëta ad ea quae futura sunt, ad adjuvandum amorem Phaedriae. Cum illo haud stares, Phaedria.] Cum Antiphone scilicet. Et Cum illo, ἀντὶ τοῦ *pro illo.* In ejus parte *stamus*, pro quo facimus. Sic *Virgilius*, *Jupiter hic stat.* 40. Si est, patrue, culpam ut Antipho in se admiserit.] Principium per insinuationem subtilem. Et honesta locutio, Si est, ut admiserit: pro *si admisit.* Si est, patrue, culpam ut Antipho.] Oratorium principium ἀπὸ τῆς ἐπιεικείας τοῦ αἰνοῦντος. In se admiserit.] Bono ornatu addidit, In se: quum et sine hoc plenum videri possit. Et hic est, quem Cicero *succum orationis* appellat.

41. Ex qua re minus rei foret aut famae.] Nota; hic comparativa qualitas est pauperis, neque strenui. Et docuit, in negotio nuptiarum duabus rebus consuli, rei et famae, hoc est, facultatibus dotis, honestatique natalium. Ex qua re minus rei foret.] Haec tractatio est criminis oratoria: in qua defensor accusat crimen, reumque purgat. Ex qua re.] Haud venuste insertum Re, cum praeposuisset Culpam. Minus rei foret.] Quia pauperem. Famae.] Quia ignobilem. Temperans.] Consulens, providens, moderatus. ut, *Jam sibi tum cur-*

COMMENTARIUS.

39. Cum illo haud stares.] Verbum *Standi* ex acie ad forum militiamque togatam transiit. Plautus, Menaechm. V. 2. 48. *Hinc stas, illinc causam dicis.*

Si est.] De hac locutione vide ad Adelph. III. 5. 4.

Culpam ut Antipho in se admiserit.] Ita Plautus, Trin. I. 2. 44. *ne admittam culpam.*

41. Ex qua re minus rei foret aut famae temperans.] Intelligit rem familiarem. Ita Sallustius, Catil. 25. *Pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres.*

42. Non

Non causam dico, quin, quod meritus sit, ferat.
Sed si quis forte malitia fretus sua,
Insidias nostrae fecit adolescentiae,
Ac vicit: nostrane ea culpa est, an judicum?

DONATUS.

vis male temperat unda carinis. 42. NON CAUSAM DICO.] Non recuso, non deprecor. QUIN, QUOD MERITUS SIT, FERAT.] Rhetoricum θεώρημα in hujusmodi exceptionibus: quo uti solet, qui propositae causae fiduciam gerit. Si hoc aut illud, non oro veniam, non deprecor poenam. QUIN, QUOD MERITUS SIT.] Hunc defensorem magis, et non judicem dicam. sed hic colligitur patrocinantis auctoritas: non enim dixit, *Quod voluerit*, sed QUOD MERITUS SIT, manente eo, *si peccaverit tamen.* 43. SED SI QUIS FORTE MALITIA FRETUS SUA.] FORTE, quasi non defensurus, sed simul causam cogniturus advenerit. nec contendit verum esse quod dicit, ne sollicitum faciat ad credendum. Sic apud *Virgilium* Sinon, *dum vela darent*, *si forte dedissent.* 44. INSIDIAS NOSTRAE FECIT ADOLESCENTIAE.] Bene se adjungit ad crimen, ut elevet culpam. INSIDIAS NOSTRAE FECIT ADOLESCENTIAE.] Mire INSIDIAS dixit: ut diu comparata causa, per ignorantiam dolosque capti videantur. ADOLESCENTIAE.] Opportuna aetatis commemoratio. Πρὸς τὴν συγγνώμην.

45. NOSTRANE EA CULPA EST, AN JUDICUM?] Potentior facta sententia est τῇ ἐρωτήσει. Et oratorie, NOSTRANE CULPA, AN JUDICUM? duplex μετάθεσις. altera in accusatorem, altera in judices. Et bene suam miscuit personam, ut reum sublevet et suo merito, et multitudine reorum. NOSTRANE EA CULPA, AN JUDICUM?] Mire assurrexit in fiduciam defensoris. nam quum supra

COMMENTARIUS.

42. NON CAUSAM DICO, QUIN.] Explicat Donatus. Ita Plautus, Capt. III. 4. 92. *Hoc si secus reperies*, nullam causam dico, quin *mihi Et parentum, et libertatis apud te deliquio siet.* Idem varie extulerunt: *Haud causificor, quin. Nulla causa est, quin. Numquid est causae, quin.*

45. VICIT.] Subaudi, *Nos in judicio.* Supra I. 2. 82. et 85. et I 4. 49. infra IV. 3. 2.

NOSTRANE EA CULPA EST, AN JUDICUM?] Ita Cicero, Philipp. I. 5. *Sed haec judicum culpa, non mea est.*

46. PRO-

Qui ſaepe propter invidiam adimunt diviti,
Aut propter miſericordiam addunt pauperi?
Ge. Ni noſſem cauſam, crederem vera hunc loqui.
De. An quiſquam judex eſt, qui poſſit noſcere
Tua juſta, ubi tute verbum non reſpondeas?
Ita ut ille fecit. *Ph.* Functus adoleſcentuli eſt

DONATUS.

de Antiphone dixerit, nunc intulit NOSTRA.] 46. QUI SAEPE PROPTER INVIDIAM ADIMUNT DIVITI.] Notum alteri * qui invident. 47 AUT PROPTER MISERICORDIAM ADDUNT PAUPERI.] Poſteriorem cauſam honeſtiorem poſuit, ne non Antiphonem defendere, ſed accuſare judices videretur. AUT PROPTER MISERICORDIAM.] Primum ἀντίθετον. Et oratorie naturam judicnm τῷ διοριστμῷ expedivit. 48. NI NOSSEM CAUSAM, CREDEREM VERA HUNC LOQUI.] Suaviſſime laudavit oratorem: qui omnia ad perſuadendum idonea advocans, ſolum conſcium non adduxit ad credendum. NI NOSSEM CAUSAM, CREDEREM VERA HUNC LOQUI.] Oblique Poëta ſe laudavit.

49. AN QUISQUAM JUDEX EST, QUI POSSIT.] Apparet, jam perſuaſum ſeni eſſe, verum adverſarium fuiſſe Phormionem, non ſubjectum atque appoſitum ſycophantam. unde ad aliud tranſit, ut accuſet ſegnitiem in reſpondendo; quae levior culpa eſt. Ita, ut cedentibus mos eſt, paulatim ſeni ſingula extorquentur e manibus. 50. TUA JUSTA.] Diſerte magis et abſolute, TUA JUSTA: quam ſi aliter diceret. UBI TUTE VERBUM.] Non dixit, *Parum dicas:* ſed VERBUM. 51. ITA UT ILLE FECIT?] Unde ſcit? an illa Poëtae virtus eſt, quod omnia ante inducit cognoviſſe: ne in ſcena, haec ut nova audiens, tragicis motibus inſaniret? FUNCTUS ADOLESCENTULI EST OFFICIUM.] Oratorie quod objectum eſt, non purgavit modo, ſed etiam ad laudem convertit. quod Rhetores περίστασιν dicunt. Et hoc de Apollodoro. FUNCTUS ADOLESCENTULI EST OFFICIUM LIBERALIS.] Derivatio cau-

COMMENTARIUS.

46. PROPTER INVIDIAM ADIMUNT DIVITI, AUT PROPTER MISERICORDIAM ADDUNT PAUPERI.] Per *divitem* Antiphonem intelligit, per *Pauperem* Phanium. Cicero, Orat. 65. Ubi lubido dominatur, innocentiae leve praeſidium eſt. Ea autem judicii pravitas etiam lege divina prohibita. Exod. XXXIII. 3. Levit. XIX. 15.

53. Non

Officium liberalis. poſtquam ad judices
Ventum eſt, non potuit cogitata proloqui:
Ita eum tum timidum ibi obſtupefecit pudor.
Ge. Laudo hunc. ſed ceſſo adire quam primum ſenem?
Here, ſalve: ſalvom te adveniſſe gaudeo. *De.* Ho!
Bone cuſtos, ſalve: columen vero familiae,

DONATUS.

ſae: et eſt venialis ſtatus. FUNCTUS ADOLESCENTULI EST OFFICIUM LIBERALIS.] Ingenioſe non negavit hoc crimen, occaſionem laudis de confeſſione ſumturus.

52. OFFICIUM LIBERALIS.] Potenter OFFICIUM nominat, quod ille *crimen* appellat. Et nota, FUNCTUS OFFICIUM, accuſativo caſu, quod nos ablativo. POSTQUAM AD JUDICES VENTUM EST, NON POTUIT COGITATA PROLOQUI.] Haec apud Oratores μετάθεσις αἰτίας dicitur, hoc eſt, tranſlatio cauſae facti: quem vulgo *colorem* nominant.

53. NON POTUIT COGITATA PROLOQUI.] Ergo quod cogitavit, induſtriae eſt: quod nihil dixit, pudoris.

54. ITA EUM TIMIDUM.] TIMIDUM, perturbatum. *Plautus, Nam ut ex mari timida es.* Et ipſe in Adelphis: *Me miſeram! quidnam eſt, quod ſic video timidum, et properantem Getam?* 55. LAUDO HUNC. SED CESSO ADIRE.] Satis defenſionis eſt, ubi Geta jam ADIRE non timeat dominum. 56. HERE, SALVE: SALVOM TE ADVENISSE GAUDEO.] Principium a benevolentia. Et vide vernilitatem aptiſſimam ſervo callido. Credaſne hunc eſſe, qui ſupra dixerit, *Herus ſi redierit, Molendum eſſe in piſtrino, vapulandum*, et cetera. 57. HO! BONE CUSTOS, SALVE.]

COMMENTARIUS.

53. NON POTIUT COGITATA PROLOQUI.] Ita Cicero, Bruto 72. *Si* cogitata *praeclare* eloqui *poſſent.*

54. TIMIDUM IBI OBSTUPEFECIT PUDOR.] Cicero, Fam. V. I. *Quem ſi parum pudor ipſius defendebat.* Horatius, Serm. I. 6. 56.

Ut veni coram, ſingultim pauca locutus,
Infans namque pudor prohibebat plura profari.

57. COLUMEN VERO FAMILIAE.] Simili ironia uſus Plautus, Caſ. III. 2. 6. *Sed eccum egreditur* Senati columen, *praeſidium populi.* Idem vero citra jocum dixit de altero Geta ſervo, Adelph. III. 4. 35. *Solus omnem familiam ſuſtentat.* Et Virgilius, Aen. XII. 59. *In te omnis domus inclinata recumbit.* Cicero, pro P. Sextio, 8. *columen reipublicae.* 60. IM-

Cui commendavi filium hinc abiens meum.
Ge. Jam dudum te omnes nos accusare audio
Immerito: et horum me omnium immeritissimo.
Nam quid me in hac re facere voluisti tibi?

DONATUS.

Ab initio idem motus servatus est seni. nam idem hoc est quod supra dixit, *O Geta, monitor.* quamquam per αὔξησιν plus significat quod dicit, BONE CUSTOS: quam quod supra, *Monitor.* COLUMEN VERO FAMILIAE.] COLUMEN, *culmen.* an COLUMEN, *columna*? unde *Columellae* apud veteres, dicti servi majores domus. Lucil. XXII. *Servus neque infidus domino, neque inutilis cuiquam, Lucili columella, hic situs Metrophanes. Tubero: Hinc in millesimum annum eorum columine civitas continebitur. Horatius* contra pro columine columnam, *Injurioso ne pede proruas Stantem columnam. Ennius* X. *Regni versatum, summamve columnam.* COLUMEN VERO FAMILIAE.] Sustentatio vel decus. unde *columnae* dictae. Et moralis αὔξησις ἐν εἰρωνείᾳ.

58. CUI COMMENDAVI FILIUM HINC ABIENS MEUM.] Duplex excusatio est de eo quod fecerit. Haec conveniunt in eas personas, quas spectare non oportuerit.

59. JAMDUDUM TE OMNES NOS ACCUSARE AUDIO IMMERITO.] Vide quam in his verbis etiam vultus quidam servi contumacis appareat, et versute mali. Et hoc est, quod dixerat, *Ego in insidiis hic ero Succenturiatus.*

60. IMMERITO: ET ME OMNIUM HORUM IMMERITISSIMO.] Tantum impudentiae superest: ut non solum se, sed alios etiam defendat. HORUM OMNIUM IMMERITISSIMO, ὁ πλήρης. HORUM: et sic nos *hanc* et *hunc* dicimus. IMMERITISSIMO.] Ut *parvo*, *falso*, de adverbiis est in *O* desinentibus. 61. NAM QUID ME IN HAC RE FACERE VOLUISTI.] Bona exceptione locutus est, quasi in aliis omnia fecerit. IN HAC RE VOLUISTI TIBI?] Quam contemnat iram domini, ut hoc ipso purgatior videatur, ex hoc apparet, quod addidit TIBI. Sic enim dicere solemus, *Quid tibi vis faciam?* quum alieno negotio frustra

COMMENTARIUS.

60. IMMERITISSIMO.] Caecilius, Asoto: Meritissimo *hic me ejecit ex hac decuria.*

61. SER-

Servom hominem causam orare leges non sinunt:
Neque testimonii dictio est. *De.* Mitto omnia.
Addo istuc: imprudens timuit adolescens: sino.
Tu servos. verum si cognata est maxume,

DONATUS.

nos ostendimus laborare. 62. SERVOM HOMINEM CAUSAM ORARE LEGES NON SINUNT.] Hoc enim quasi ignoranti dicit: sed stomachose admonet, velut stultum, qui rem manifestam non cogitet. SERVOM HOMINEM CAUSAM ORARE LEGES NON SINUNT.] Vetuste HOMINEM. *Sallustius* in Jugurtha: *Quum interim Hiempsal reperitur occultans se in tugurio mulieris ancillae.* SERVOM HOMINEM CAUSAM ORARE LEGES NON SINUNT.] Mire extenuavit conditionem suam, dicendo non *Me*, sed SERVOM. Et addendo HOMINEM, moraliter locutus est. Sic *Virgilius*, *Venerat antiquis Coryti de finibus Acron Grajus homo.* CAUSAM ORARE.] Non improprie. Sic *Virgilius*, *Orabunt causas melius.* 63. NEQUE TESTIMONII DICTIO EST.] *Vis scire*, inquit, *quam non liceat servo pro domino dicere? nec testis loco produci potest.* NEQUE TESTIMONII DICTIO EST.] Varie: non enim dixit, *Neque testimonium dicere.* MITTO OMNIA.] Et jam hoc perdidit senex, quod videbatur validum ad accusationem. Ita gradatim illi singula subducuntur, et accusationis impetus evanescit. 64. ADDO ISTUC: IMPRUDENS TIMUIT ADOLESCENS.] Haec omnia verba, causalem ad argumentandum vim habent. IMPRUDENS TIMUIT ADOLESCENS, SINO.] Σχῆμα διανοίας, συγχώρησις. Et singula pronuntianda, ut plura videantur. MITTO, SINO, vim habent contra voluntatem concedentis. 65. TU SERVOS. VERUM SI COGNATA EST MAXUME.] Sub obtentu hujus Poëta praeparat locum fallaciae

COMMENTARIUS.

62. SERVOM HOMINEM CAUSAM ORARE LEGES NON SINUNT.] Plautus, Epid. III. 1. 7. *Nunquam irridere nos illum inultum sinam* servom hominem. Proprie autem dixit, CAUSAM ORARE. Phaedrus I. 10. 7. *Uterque* causam *cum* perorassent *suam.* Ubi vide interpretes.

63. NEQUE TESTIMONII DICTIO EST.] H. e. Jus et facultas testimonii dicendi. Ita *causae dictio*, *juris dictio*, *legis actio*, *testamenti factio.* Sed et *ambulatio* notat jus ambulandi in alterius fundo. Suetonius, Caes. 26. *Petitio consulatus*, i. e. jus petendi.

Non fuit necesse habere: sed, id quod lex jubet,
Dotem daretis: quaereret alium virum.
Qua ratione inopem potius ducebat domum?
Ge. Non ratio, verum argentum deerat. *De.* Sumeret
Alicunde. *Ge.* Alicunde! nihil est dictu facilius.

DONATUS.

Phormionis, de dote accipienda. VERUM SI COGNATA EST MAXUME.] Τῷ ἰδιωτισμῷ addidit MAXUME: nam sive est cognata, sive non est, non recipit τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. hoc est, non dicitur MAXUME COGNATA, et, *cognata minime:* sed, aut est, aut non est. Alii sic ordinant, NON FUIT NECESSE MAXUME HABERE. Alii, SED ID QUOD LEX JUBET, MAXUME DOTEM DARETIS. 66. SED, ID QUOD LEX JUBET, DOTEM DARETIS.] ID QUOD LEX JUBET: ordo. Sic *Virgilius, Verum, id quod multo tute ipse fatebere majus.* 67. QUAERERET ALIUM VIRUM.] QUAERERET, quam idoneum est ad significationem odiorum! *Virgilius, quaerat sibi foedera Turnus.* 68. QUA RATIONE INOPEM POTIUS DUCEBAT DOMUM?] Magno sonitu intulit, quod minus momenti habet adversus eos qui accusantur, quam illa superiora. INOPEM POTIUS DUCEBAT DOMUM?] Non INOPEM POTIUS, sed POTIUS DUCEBAT subdistinguendum est. 69. NON RATIO, VERUM ARGENTUM DEERAT.] Hoc ita ludibundus absolvit Geta, ut etiam quasi per jocum respondeat. 70. ALICUNDE! NIHIL EST DICTU FACILIUS.] Hoc quasi subridens, et averso ab illo vultu pronuntiavit Geta. quod genus actionis securitatem ostendit hominis, manifesta dicentis. ALICUNDE!] Demipho ALICUNDE ad facilitatem retulit: hic sic intelligere se fingit, ut quasi non habens ipse Demipho de proximo a quo dicere incipiat, dixerit ALICUNDE. NIHIL EST DICTU FACILIUS.] Mire, ut solet, proverbio uno dissolvit totam senis intentionem. ut in Heautont. *Quid si hoc pater resci-*

COMMENTARIUS.

66. ID QUOD LEX JUBET, DOTEM DARETIS.] Vide supra I. 2. 75.

67. QUAERERET ALIUM VIRUM.] Ita Hec. V. 1. 19.

69. NON RATIO, VERUM ARGENTUM DEERAT.] Ita Plautus, Trin. II. 4. 17. Ratio *quidem hercle apparet*, argentum οἴχεται.

De. Postremo, si nullo alio pacto, foenore.
Ge. Hui! dixti pulchre, siquidem quisquam crederet
Te vivo. *De.* Non, non sic futurum 'st: non potest.
Egon' illam cum illo ut patiar nuptam unum diem?

DONATUS.

verit? Quid si redeo ad illos, qui ajunt: quid si nunc coelum ruat? 71. POSTREMO, SI NULLO ALIO PACTO, VEL FOENORE.] Ostendit se senex haec perdere: quum ab his ad alia transcendit exclusus. 72. DIXTI PULCHRE, SIQUIDEM QUISQUAM CREDERET.] Vide quam non laboret ad respondendum Geta: siquidem illi per εἰρωνείαν respondit. CREDERET.] Pecuniam committeret. 73. NON, NON SIC FUTURUM EST: NON POTEST.] Hic jam palmae locus est debitae Poëtae, siquidem et omnia objecerit Demipho, et omnia solverit Geta: quibus actis, sola irrationabilis exclamatio relinquetur seni. NON, NON SIC FUTURUM EST: NON POTEST.] Moralis abnegatio frequenti repetitione firmata. 74. EGON' ILLAM CUM ILLO UT PATIAR NUPTAM UNUM DIEM?] Hic est de quo supra

COMMENTARIUS.

71. FOENORE.] Plautus, Epid. I. 1. 51. *Id adeo argentum ab danista apud Thebas* sumsit foenore.

72. SIQUIDEM QUISQUAM CREDERET TE VIVO.] Meminit Plautus Legis *Quinae Vicennariae*, Pseud. I. 3. 69. quae et *Laetoria*, vetans filium familias minorem quinque et viginti annis spondendo obligari. Adde Plautum, Rud. V. 3. 25. seqq. Alexander ab Alexandro, Genial. Dier. I. 7. refert verba SCti: *Placere, ne cui, qui filiofamilias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis, cujus in potestate fuisset, actio petitioque daretur; ut scirent, qui pessimo exemplo foenerarent, nullius posse filii familias bonum nomen, inde exspectata patris sui morte fieri.* Idem à Claudio et Vespasiano imperatoribus cautum. Tacitus, Annal. XI. 13. Suetonius, Vesp. 11.

73. NON, NON SIC FUTURUM EST; NON POTEST.] Ita Adelph. I. 2. 21. 22. et V. 3. 17.

74. CUM ILLO NUPTAM.] Ita Hec. IV. 1. 19. et 23. IV. 4. 34. et infra V. 3. 34. Dixit autem, EGON' UT PATIAR? uti Cicero, Att. XV. 11. *Egone ut beneficium accepisse in contumeliam?* subaudi, *videar.* Horatius, Epod. XVII. 56. *Inultus ut tu riseris?*

75. Ni-

Nihil suave meritum 'st. hominem commonstrarier
Mihi istum volo, aut, ubi habitet, demonstrarier.
Ge. Nempe Phormionem? *De.* Istum patronum mulieris.
Ge. Jam faxo hic aderit: *De.* Antipho ubi nunc est? *Ph.* Foris.
De. Abi, Phaedria: eum require, atque adduce huc. *Ph.* Eo

DONATUS.

dictum est, *Illene indotatam virginem atque ignobilem Daret illi? numquam faceret.* EGON' ILLAM CUM ILLO UT PATIAR NUPTAM.] Hic jam praestruitur, quam facile triginta minas perditurus sit Demipho, dum illam vult excludere. 75. NIHIL SUAVE MERITUM 'ST.] Ordo et sensus hic est, *Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram.* SUAVE MERITUM enim, *suavem mercedem* significat. HOMINEM COMMONSTRARIER.] Bono ordine pervenit ad Phormionem: a quo magis confutabitur.

76. AUT, UBI HABITET, DEMONSTRARIER.] Mire ostendit, quam hic senex contemnat Phormionem modo, a quo mox superabitur. 77. ISTUM PATRONUM MULIERIS.] Hic et contemtum adversarii; et sui fiduciam monstrat.

78. JAM FAXO HIC ADERIT.] *Virgilius, Haud sibi cum Danais rem, faxo, et pube Pelasga.* ANTIPHO UBI NUNC EST?] Mitius nunc quaerit, ubi sit Antipho. Et utrum amatae adhaereat, subtiliter quaerit. quod servus intelligens, respondit, FORIS. FORIS.] FORIS dixit, quum fugisse eum sciat. 79. ABI, PHAEDRIA: EUM REQUIRE, ATQUE ADDUCE HUC.] Opportuna et apta simplicitas attribuitur Demiphoni, nihil tale de Phaedria suspicanti.

COMMENTARIUS.

75. NIHIL SUAVE MERITUM 'ST.] Explicat J. Fr. Gronovius, Observ. in Script. Eccl. cap. 7. *Nihil mihi mercedis suave est, ut ego illam cum illo nuptam feram. Nihil merear, ut hoc patiar.* Eodem sensu Plautus, Menaechm. I. 3. 34. *Neque hodie ut te perdam, meream Deûm divitias mihi.*

78. FAXO HIC ADERIT.] Comicum videtur, τὸ FAXO jungere futuris indicativi. Ita Eun. II. 2. 54. IV. 3. 21. infra, V. 8. 66. Plautus, Poen. I. 1. 45. *jam faxo scies.*

79. EUM REQUIRE.] H. e. Quaere, et cum eo colloquere. Sal-

Recta via equidem illuc. *Ge.* Nempe ad Pamphilam.
De. At ego Deos Penates hinc ſalutatum domum
Devortar: inde ibo ad forum, atque aliquot mihi
Amicos advocabo, ad hanc rem qui adſient,
Ut ne imparatus ſim, ſi adveniat Phormio.

DONATUS.

80. EO RECTA VIA EQUIDEM ILLUC.] Et amatorem oſtendit Phaedriam: et ſimul id agit, ne in conſpectum patris veniat Antipho. NEMPE AD PAMPHILAM.] Niſi hoc Geta dixiſſet, non intelligerent ſpectatores quid dixiſſet Phaedria. 81. AT EGO DEOS PENATES HINC SALUTATUM DOMUM DEVORTAR.] Nulla mentio fit uxoris apud Demiphonem. non enim convenit argumento ut habeat. neque quid in Cilicia geſſerit, demonſtratur ideo, quia jam dictum eſt, *Noſtro in Ciliciam, ad hoſpitem antiquum.* cauſa enim quaeſita eſt cur abeſſet, dum uxorem ducat Antipho: et cauſa ex argento, id eſt, avaritia, quo minus videatur pati nurum pauperem, qui ob ſpem lucri ab Attica in Ciliciam navigarit. HINC SALUTATUM.] Ab hoc loco. SALUTATUM.] Adoratum prima poſt reditum prece. 82. DEVORTAR.] Bene DEVORTAR, quaſi de via. ATQUE ALIQUOT MIHI AMICOS ADVOCABO.] Jam praeparat ridiculam advocationem: quia plures adhibendo Juriſconſultos incertior reddetur. 83. AMICOS ADVOCABO.] AMICOS et pro teſtibus, et pro advocatis veteres poſuerunt. ADSIENT.] Proprie ADSIENT. *Adeſſe* enim dicuntur advocati. 84. UT NE IMPARATUS.] Pro *non*.

COMMENTARIUS.

luſtius, Catil. 40. *Uti legatos Allobrogum* requirat.

80. RECTA VIA.] Ita And. III. 4. 21.

81. DEOS PENATES HINC SALUTATUM DOMUM DEVORTAR.] Ex more ſcilicet, quo peregre advenientes Deos ſalutare, iiſque gratias agere ſolebant, antequam uxores amicoſve convenirent. Plautus, Amph. I. 1. 25. *numero mihi in mentem fuit, dis advenientem gratias pro meritis agere, atque alloqui.* Stich. IV. 1. 29. *Deos ſalutatum, atque uxorem modo intro devortar domum.* Ita peregre abituri Lares Viales invocabant. Plautus, Merc. V. 2. 23. *invoco Vos, Lares Viales; ut me bene juvetis.*

83. AMICOS ADVOCABO.] Ita primum *Advocati* dicti. Eun. IV. 6. 26.

ACTUS

ACTUS SECUNDI
SCENA SECUNDA.

PHORMIO. GETA.

Ph. ITANE patris ais conspectum veritum hinc abisse? *Ge.* Admodum.
Ph. Phanium relictam solam? *Ge.* Sic. *Ph.* Et iratum senem?
Ge. Oppido. *Ph.* Ad te summa solum, Phormio, rerum redit.

DONATUS.

ITANE PATRIS AIS CONSPECTUM VERITUM HINC ABISSE?] *In hac Scena de parasitis vilioribus Terentius proponit imaginem vitae: ut in Eunucho de potioribus, et his qui nuper processerint, id est, de assentatoribus. Animadvertendum autem, hujusmodi genus hominum magis a Terentio lacerari.* ITANE PATRIS AIS CONSPECTUM VERITUM HINC ABISSE?] *Adhuc narratur Fabula de Terentio et Ambivio ebrio: qui acturus hanc Fabulam, oscitans temulenter, atque aurem minimo inscalpens digitulo, hos Terentio pronuntiavit versus. quibus auditis exclamaverit Poëta, se talem quum scriberet, cogitasse parasitum: et ex indignatione, quod eum saturum potumque deprehenderat, delinitus statim sit.* 1. ITANE PATRIS AIS.] Haec et labia lingens, ut ebrius: et ructans, utpote satur, pronuntiavit Actor bonus. ADMODUM.] ADMODUM annuendi vim habet duntaxat modo: et subauditur VERITUM. 2. PHANIUM RELICTAM SOLAM?] Subauditur, AIS. IRATUM SENEM?] Iterum AIS subauditur.
3. OPPIDO.] Non AIO, sed *iratum* intellige. AD TE SUMMA SOLUM, PHORMIO, RERUM REDIT.] Ideo velut expergefactus ad has causas accedit Phormio, quia non

COMMENTARIUS.

1. ADMODUM.] Simplex affirmatio est. Ita Plautus passim.
3. OPPIDO.] Hanc vocem vide explicitam Hec. II. 1. 41.
AD TE SUMMA RERUM REDIT.] Locutio translata ab iis, quibus aut reip. cura, aut bellum est administrandum. Caesar B. C. III. 5. *Ad hunc summa imperii respiciebat.*

Tute hoc intristi : tibi omne est exedendum. accingere.

Ge. Obsecro te. *Ph.* Si rogabit? *Ge.* In te spes est. *Ph.* Eccere.

Quid si reddet? *Ge.* Tu impulisti. *Ph.* Sic opinor. *Ge.* Subveni.

Ph. Cedo senem ! jam instructa sunt mihi in corde consilia omnia.

DONATUS.

diu sollicitum convenit esse parasitum : nec quidquam aliud, nisi de convivio, vel propter convivium cogitare. adeo, nisi a Geta cogatur, modo etiam negotiorum Antiphonis negligens est, atque securus. 4. TUTE HOC INTRISTI: TIBI OMNE EST EXEDENDUM.] Παροιμία apta parasito, quae de cibo est. Hoc autem inter rusticos de alliato moretario dici solet. Et bene INTRISTI : proprie enim *intrita* dicitur hujusmodi cibus. ACCINGERE.] Appara te, atque expedi. 5. ECCERE. QUID SI REDDET ?] Totum hoc quasi alia agens loquitur parasitus : ut ex hoc appareat, quid intersit inter audaciam sycophantae improbi, et patrisfamilias perturbationem minime litigiosi. nam ille in bona causa advocatos quaerit, et ipse sollicitus in toto actu est : hic in puncto temporis se ad calumniam praeparavit. 6. QUID SI REDDET?] Bene jam ad illud respicit Fabula, quod futurum est, propter Phaedriam. QUID SI REDDET?] Hoc est, *Quid si respondebit?* An, *Quid si mulierem reddet?* SIC OPINOR.] Non ad TU IMPULISTI hoc pertinet: sed ad id, quod secum tacitus volvit Phormio. 7. CEDO SENEM!] Hic alii exclusisse torporem somni inducunt parasitum. Alii transglutisse

COMMENTARIUS.

4. TUTE HOC INTRISTI, TIBI OMNE EST EXEDENDUM.] Explicat Donatus. Sensus autem est: *Incipiundi auctor exstitisti, nunc idem explices oportet.* Vide Comment. majorem.

ACCINGERE.] Vide ad Eun. V. 9. 30.

5. OBSECRO TE.] Binos hosce versus explicitos vide in Commentario majore.

IN TE SPES EST.] Ita Eun. II. 2. 9. V. 9. 23. et supra I. 2. 89.

ECCERE.] Charisius vocat adverbium monstrandi, Festus jurandi. Plautus passim pro ECCE usurpat.

7. JAM INSTRUCTA SUNT MIHI IN CORDE CONSILIA OMNIA.] Ex-

Ge. Quid ages? *Ph.* Quid vis, nisi uti maneat Phanium, atque ex crimine hoc
Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem senis?
Ge. O vir fortis, atque amicus! verum hoc saepe, Phormio,

DONATUS.

quod in ore mandebat: quasi hoc morae fuerit ad vincendum senem. Cedo senem!] Non parvi moliminis certamen impendet; quum senex dixerit, *Hominem commonstrarier Mihi istum volo:* parasitus dicat, Cedo senem.

8. Quid ages?] Non interrogantis, sed metuentis hoc dictum est. Quid vis, nisi ut maneat Phanium.] Tria promittit, in quibus omnis causa Antiphonis est constituta. Atque ex crimine hoc.] Sic dixit, Ex crimine eripiam, quasi ex incendio. Considera, trium rerum, quas promittit, gradus per αὔξησιν esse servatos. Phanium.] Uxorem scilicet Antiphonis. 9. Antiphonem eripiam.] Bene Eripiam dixit: quo vim significat doli, pro eo qui jam teneatur oppressus. *Virgilius, tune hinc spoliis indute meorum Eripiare mihi?* In me omnem iram derivem senis?] *Derivatio* dicitur inflexio criminis ab eo ad quem pertinebat, ad eum ad quem non pertinet.

10. O vir fortis, atque amicus!] Ordine laudavit. plus est enim Amicus, quam Vir fortis. Et apparet, adversum Getam exclamasse: quod majorem vim habet, quam si *Amice* dixisset. O vir fortis, atque amicus!] Nominativum pro vocativo posuit. Verum hoc saepe, Phormio.] Bene Saepe addidit, ut sententiam faceret de speciali dicto. Verum hoc saepe, Phormio, ve-

COMMENTARIUS.

Expressus hic locus è Plauti Pseudolo, II. 3. 10. *Jam instituta, ornata, cuncta in ordine animo, ut volueram, Certa, deformata habebam.* Laudat Cicero, Nat. Deor. III. 29. Est autem metaphora à re militari translata.

8. Ex crimine hoc Antiphonem eripiam.] Ita dixit, uti Plautus, Rud. III. 4. 67. *hirundines* ex nido *volt* eripere. Adde Burm. ad Valer. Flacc. Argon. I. 696.

9. In me omnem iram derivem.] H. e. Conferam. convertam. Ita Cicero, Att. IV. 3. *Id poterat inficiari; poterat in alios* derivare; *poterat etiam aliquid jure factum defendere.*

Vereor, ne istaec fortitudo in nervom erumpat denique. *Ph.* Ah!

Non ita est: factum est periclum: jam pedum visa 'st via.

Quot me censes homines jam deverberasse usque ad necem?

DONATUS.

REOR, NE ISTAEC FORTITUDO IN NERVOM ERUMPAT.] Et consuetudine Romana dixit: quia saepe in nervum conjiciebantur, ex aliquo maleficio in carcerem missi. An numquid proverbium a sagittariis natum est: quod immoderatae plerumque vires, adducendo arcu non telum incitent, sed nervum rumpant? An ex eo, quod saepe fortius ferientes, nervum sibi aliquem laedant? Ergo fortitudine nimia saepe vinci, saepe decipi contigit. 11. VEREOR, NE ISTAEC FORTITUDO IN NERVOM ERUMPAT DENIQUE.] Quid est ISTAEC? nimium audax scilicet. Et convenit hoc dictum Getae; qui et supra dixerat, *Est parasitus quidam Phormio, Homo confidens.* IN NERVOM ERUMPAT DENIQUE.] DENIQUE, modo παρέλκον, Terentiana consuetudine, qui hanc particulam in ultima ponit sententia. 12. JAM PEDUM VISA 'ST VIA.] PEDUM pro *pedibus.* Et VISA ἀντὶ τοῦ *provisa.* Et totum μεταφορικῶς.

13. QUOT ME CENSES HOMINES JAM DEVERBERASSE USQUE AD NECEM?] Parasitice totum translationibus loquitur. hujusmodi est enim vis umbraticorum hominum,

COMMENTARIUS.

11. IN NERVOM ERUMPAT.] Ita Eun. IV. 4. 14. Adelph. III. 4. 63. 64. et Infra IV. 4. 16. Adde Donatum. Cato apud Gell. XI. 18. *Fures privatorum* in nervo *atque in compedibus aetatem agunt; fures publici in auro atque in purpura.* Plautus, Rud. III. 6. 34. *melius est te* in nervom correpere.

12. FACTUM EST PERICULUM.] Intelligit πεῖραν. Ita And. III. 3. 33. Eun. III. 2. 23. Hec. V. 1. 40. Infra V. 7. 40.

JAM PEDUM VISA 'ST VIA.] H. e. Perspecta jam est ratio expediendi illud. Metaphora translata à viatoribus, qui *viam* videntes norunt, qua eundem sit. Id igitur velle videtur Phormio, se plus vice simplice idem fecisse, et hanc quasi *viam* instituisse. Est igitur VIA h. l. ratio, agendi modus. Ita Eun. II. 2. 16. et passim alibi.

13. DEVERBERAVISSE USQUE AD NECEM.] H. e. Per fraudem et

Hospites, tum cives? quo magis novi, tanto saepius.
Cedo dum, en umquam injuriarum audisti mihi scriptam dicam?
Ge. Qui istuc? *Ph.* Quia non rete accipitri tenditur, neque miluo,

DONATUS.

scurrilis oratio. 14. HOSPITES, TUM CIVES.] 'Ανακόλουθον secundum: deest enim supra, *cum.* Et bene posterius posuit id quod majus est. 15. CEDO DUM, EN UMQUAM INJURIARUM AUDISTI MIHI SCRIPTAM DICAM?] Plus est, hoc per interrogationem intulisse, quam si diceret, *Numquam mihi scripta est injuriarum dica.* INJURIARUM AUDISTI MIHI SCRIPTAM DICAM?] 'Ακυρολογία. sic enim et *Tullius*, *Scribitur Heraclio dica.* DICA.] *Dice* causa est Graece, quae fit Latine DICA: ut *Acte Acta*, *Calliope Calliopa.* 16. QUID ISTUC?] Interrogare dicitur et fingitur Geta, ut parasitica progrediatur oratio. QUIA NON RETE ACCIPITRI TENDITUR, NEQUE MILUO.] Rursus per ἀλληγορίαν loquitur parasitus: ut totum triviale sit, a conviviis escisque translatum. QUIA NON RETE ACCIPITRI TENDITUR, NEQUE MILUO.] Legitur et *Tennitur.* habet

COMMENTARIUS.

et calumniam bonis evertisse et spoliasse. Quod Plautus ita extulit, Capt. III. V. 12.

Qui me meamque rem, quod in te uno fuit,
Tuis scelestis falsidicis fallaciis
Dilaceravisti, deartuavistique opes.
Confecisti omnes res ac rationes meas.

14. QUO MAGIS NOVI, TANTO SAEPIUS.] Vel per ὑστερολογίαν dictum, pro, QUO SAEPIUS, TANTO MAGIS NOVI; vel sensus est, *Quo magis viam hanc novi, tanto saepius deverbero.*

15. EN UMQUAM.] H. e. Umquamne. Infra II. 3. 1. Plautus passim. Virgilius, Ecl. I. 68. En umquam *patrios longo post tempore fines.*

MIHI SCRIPTAM DICAM.] Ita supra I. 2. 77.

16. NON RETE ACCIPITRI TENDITUR, NEQUE MILUO.] Ita Horatius, Epod. II. 33. *Aut amite levi rara* tendit retia, Turdis edacibus *dolos.* Martialis, II. 40. 3.

Subdola tenduntur *crassis modo* retia turdis.

Tibullus, IV. 3. 20. *Caste puer*, *casta* retia tende *manu.* Ubi vide, quae notavit Broukhusius. Eodem porro sensu dixit Juvenalis, II. 63. *Dat veniam corvis, vexat censura columbas.*

Qui male faciunt nobis: illis, qui nihil faciunt, tenditur.

Quia enim in illis fructus est: in illis opera luditur.

Aliis aliunde est periclum, unde aliquid abradi potest:

Mihi sciunt nihil esse. dices, ducent damnatum domum.

DONATUS.

enim *N* litera cum *D* communionem. 17. QUI MALEFACIUNT NOBIS.] Ore et unguibus scilicet. ILLIS, QUI NIHIL FACIUNT, TENDITUR.] Non sic accipe, NIHIL FACIUNT, quasi dicat, *nec bene nec male:* sed quum legeris NIHIL FACIUNT, subaudito, *nobis male.* 18. QUIA ENIM IN ILLIS FRUCTUS EST.] Παρέλκον tertium: quo aut QUIA (et sic ENIM subjungatur) aut ipsum ENIM supervacuum est. IN ILLIS FRUCTUS EST.] Quia nihil faciunt nobis male. QUIA ENIM IN ILLIS FRUCTUS EST.] FRUCTUS, cibus: quia *frumen* dicitur tractus gulae, qua cibus in alvum demittitur. IN ILLIS OPERA LUDITUR.] Qui male faciunt nobis. LUDITUR.] Exercetur. An *illuditur*, id est, frustratur. 19. ALIIS ALIUNDE EST PERICLUM, UNDE ALIQUID ABRADI POTEST.] Utrum hic sensus est, quasi dixerit, *Aliud aliis periculum affertur, a quibus aliquid auferri potest*? An *alii aliunde periclitantur, quam creduntur*? est enim illis causa periculi, non quae videtur, sed quia ab his aliquid auferri potest. UNDE ALIQUID ABRADI.] ABRADI, per vim auferri. 20. MIHI SCIUNT NIHIL

COMMENTARIUS.

18. OPERA LUDITUR.] H. e. Perditur. Plautus, Cas. II. 7. 1.

Si nunc me suspendam, meam operam luserim.

19. UNDE ALIQUID ABRADI POTEST.] Metaphora à ligno et dolabra translata. Cicero pro A. Caec. 7. *Posteaquam videt, nihil se ab A. Caecina posse litium terrore* abradere. Plinius, Paneg. 37. *Destringi aliquid atque* abradi *bonis.* Similis sententia Phaedri, IV. 5. 12. *Periclitatur magnitudo principum:*

Minuta plebes facili praesidio latet.

20. DUCENT DAMNATUM DOMUM.] Respexit hunc morem Peniculus, itidem parasitus, apud Plautum, Menaechm. I. 1. 20.

Nam ego ad Menaechmum nunc eo, quo jam diu
Sum judicatus. *ultro eo, ut me vinciat.*

Et Damaenetus ab uxore in adulterio deprehensus, Asin. V. 2. 87.

Ma-

Alere nolunt hominem edacem. Et sapiunt, mea quidem sententia,

Pro maleficio si beneficium summum nolunt reddere.

Ge. Non potest satis pro merito ab illo tibi referri gratia.

Ph. Immo enim nemo satis pro merito gratiam regi refert.

DONATUS.

ESSE.] *Rei* scilicet. DUCENT DAMNATUM DOMUM.] Secundum jus scilicet, quo obaerati, quum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur. DUCENT DAMNATUM DOMUM.] Miris usus est verbis ad extenuandam poenam, et rem ad commodum transferendam: nam quod obaeratis inimicum est, id parasitus maxime optat, duci ab aliquo domum. Addidit autem, DAMNATUM, quasi qui irrideat genus damnationis, in qua victor pascere compellitur, et pascitur victus. 21. ALERE NOLUNT HOMINEM EDACEM.] Sensus est, *Sciunt edacem, et ideo nolunt alere.* Et hoc sic pronuntiandum, ut facete totum videatur illatum, quando obaeratus sit sub hujusmodi poena: nec accusari ab aliquo se queritur, neque damnari. HOMINEM EDACEM.] Se significat. SAPIUNT.] Sibi consulunt.

22. PRO MALEFICIO SI BENEFICIUM SUMMUM NOLUNT REDDERE.] Parasitice BENEFICIUM SUMMUM dixit ALERE. PRO MALEFICIO.] Pro injuria. REDDERE.] Retribuere, reponere. 23. NON POTEST SATIS PRO MERITO AB ILLO TIBI REFERRI GRATIA.] Multum promittit Geta parasito, quum dicat, nihil futurum, quod pro merito possit accipere. NON POTEST SATIS PRO MERITO AB ILLO.] Hujusmodi sententias inferunt Poëtae parenthesi, cum his quae volunt inferre. AB ILLO TIBI REFERRI GRATIA.] Non ab eo, qui te *damnatum duxerit:* sed Antiphone, de quo sermo est. 24. IMMO ENIM NEMO SATIS PRO MERI-

COMMENTARIUS.

Male cubandum est: judicatum *me uxor* adducit domum. Adde Comment. majorem.

21. ALERE NOLUNT HOMINEM EDACEM.] Sanxerant decemviri; ut nexi, ni suo viverent, alerentur à creditoribus. Proprie autem EDACEM dixit. Ita Euh. Prol. 38. Heaut. Prol 38.

23. PRO MERITO REFERRI GRATIA.] Ita Plautus, Mil. III. 1. 75. *Hujus pro meritis ut referri pariter possit gratia.*

24. RE-

Ten' asymbolum venire! unctum, atque lautum e balneis,

DONATUS.

TO GRATIAM REGI REFERT.] Bene parasitus, quidquid praestat, debere se dicit. Et est proprium personae inferioris. *Virgilius*, *Tu mihi quodcunque hoc regni, tu sceptra, Jovemque Concilias: tu das epulis accumbere Divûm.* GRATIAM.] Vicem. NEMO SATIS PRO MERITO GRATIAM REGI REFERT.] *Rex* alias regnator, alios dominus, alias dives significat. Sed nunc rationem habet nominis ad aliquid dicti, ad significandum parasitum. ut enim parasitus regis est, et patronus liberti. quod si non esset, non NEMO tantummodo, sed *nemo parasitus* diceret. 25. TEN' ASYMBOLUM VENIRE! UNCTUM, ATQUE LAUTUM E BALNEIS.] Haec non ab Apollodoro, sed e sexto satyrarum Ennii translata sunt omnia: *Quippe sine cura laetus, lautus, quom advenis, Infertis malis, et expedito brachio, Alacer, celsus, lupino exspectans impetu, Mox dum alterius abligurias bona: quid Censes dominis esse animi? pro divôm fidem! Ille tristis cibum dum servat, tu ridens voras.* TEN' ASYMBOLUM VENIRE!] Et hoc nomen constat inter parasitos confictum, atque compositum esse. Contra il-

COMMENTARIUS.

24. REGI.] Explicat Donatus. Vide supra I. 2. 20. Sed et convivii magister, vocans invitansque alios, *Rex* dictus.

25. ASYMBOLUM VENIRE.] Huic contrarium est And. I. 1. 61. *Symbolam dedit.* Id Graeci dixerunt, ἀσυμβόλως δειπνεῖν. Eodem porro sensu dixit Horatius, Carm. IV. 12. 22. *non ego te meis* Immunem *meditor tingere poculis.* Lusit eleganter Gellius, VI. 13. *Quum domum suam nos vocaret, ne omnino, ut dicitur,* immunes et asymboli veniremus, *conjectabamus ad coenulam non cupedias ciborum, sed argutias quaestionum.* Parasiti autem Athenis speciatim Ἀσύμβολοι dicti, quia pro iis solverent Reges.

UNCTUM ATQUE LAUTUM E BALNEIS.] Tangit morem et luxum veterum, quibus unctiones et lotiones erant quotidianae, non sine maximis sumtibus. Plautus, Trin. II. 4. 5. *Comesum, expotum,* exunctum, elotum in balneis. Persa, I. 3. 10. Lautum, *credo*, a balneis *Jam hic adfuturum.* Rud. II. 7. 22. Eluas *tu*, *an* exungare, *ciccum non interduim.* h. e. lavando, an ungendo bona dilapides.

Otiosum ab animo: quum ille et cura, et sumtu absumitur,
Dum tibi sit, quod placeat: ille ringitur, tu rideas:
Prior bibas, prior decumbas: coena dubia apponitur?

DONATUS.

lud in Andria, *Symbolam dedit*, *coenavit*. 26. OTIOSUM AB ANIMO.] Πλεονασμὸς. Nam addidit AB, quum sufficeret ANIMO. QUUM ILLE ET CURA, ET SUMTU ABSUMITUR.] CURA in apparando, SUMTU in coëmendo.

27. DUM TIBI SIT QUOD PLACEAT.] Acuenda vox in eo, quod ait TIBI. Et hoc eminenter adjectum est, non sui curam, sed convivarum gerere illum qui vocat. ILLE RINGITUR, TU RIDEAS.] Poëtico lepore et iisdem syllabis diversa significantia prope invicem posuit, RINGITUR et RIDEAS. ILLE RINGITUR, TU RIDEAS.] Varie: nam pronuntiativo conjunctivum miscuit. Non enim dixit, *Ringatur*. *Ringi* est stomachari tacitum. est enim translatio a canibus latraturis. 28. PRIOR BIBAS, PRIOR DECUMBAS.] Hoc ad procacitatem parasitorum retulit. PRIOR DECUMBAS.] Cicero alibi, *Mature veniunt: discumbitur*, inquit. COENA DUBIA APPONITUR?] Et hoc adeo parasiticum verbum est, ut id non intelligat Geta.

COMMENTARIUS.

26. OTIOSUM AB ANIMO.] Eadem constructione dixit Plautus, Truc. IV. 3. 59. *Ab ingenio est improbus*. Paulo aliter And. V. 2. 1. *Animo otioso*.

CURA ET SUMTU ABSUMITUR.] H. e. conficitur. Magis proprie Horatius, Epist. I. 15. 26.

Maenius, *ut* rebus *maternis atque paternis*
Fortiter absumtis *urbanus coepit haberi*.

27. DUM TIBI SIT.] Plautus, Mostell. I. 1. 48.

Quasi invidere mihi hoc videre, *Grumio*,
Quia mihi bene est, *et tibi male est*.

RINGITUR.] Locutio translata à canibus invidia ringentibus. L. Pomponius, Pistore: *Fit desubito hilarus*, *tristis: saltat*, ridens ringitur. Cicero, Att. IV. 5. *Si et ille libenter accipiet*, *et hi* subringentur.

28. PRIOR DECUMBAS.] H. e. Accumbas. Plautus, Asin. V. 1. 1. *Agedum*, decumbamus *sis*, *pater*.

COENA DUBIA APPONITUR.] Imitatus Horatius, Serm. II. 2. 76. *vides*, *ut pallidus omnis* Coena *desurgat* dubia. Et Ausonius, Mosella, 102, dubiae *facturus fercula* coenae. Galli vocant, *un am-*

Ge. Quid istuc verbi est? *Ph.* Ubi tu dubites, quid sumas potissimum.
Haec, cum rationem ineas, quam sint suavia, et quam cara sint:
Ea qui praebet, non tu hunc habeas plane praesentem Deum?

DONATUS.

29. QUID ISTUC VERBI EST?] Ut intelligat populus, idcirco non intelligit, et vult doceri Geta. Ostendit autem Poëta, pro unaquaque re verba propria esse, neque communia cum iis, qui diversi sunt actus. UBI TU DUBITES, QUID SUMAS POTISSIMUM.] Non, *Potius*, sed POTISSIMUM dixit: ut in re omni aliis alia monstraret potiora. *Plautus*, *Standum est in lecto, si quid de summo petas.* 30. HAEC CUM RATIONEM INEAS.] Intelligas, aestimes. QUAM SINT SUAVIA, ET QUAM CARA SINT.] Nonnihil philosophatus est Poëta, ostendendo multis suavia esse quae cara sint. CARA.] Magni pretii. 31. EA QUI PRAEBET, NON TU HUNC HABEAS PLANE PRAESENTEM DEUM?] Hoc est quod ait, IMMO ENIM NEMO SATIS PRO MERITO GRATIAM REGI REFERT. NON TU HUNC HABEAS PLANE PRAESENTEM DEUM?] *Praesentes Dii* sunt, vel qui statim praestant: vel qui coluntur, et videntur, ut Sol et Luna. Alii PRAESENTEM pro potentissimo accipiunt.

COMMENTARIUS.

ambigu. dixit autem APPONITUR proprio tricliniis verbo. Plautus, Mil. III. 1. 163. appositum *est ampliter.* Trin. II. 4. 69. Apposita *sit coena, popularem quam vocant.* Idem Menaechm. II. 2. 2. dixit: *Bonum* anteponam *prandium pransoribus.* Quod Belgae *voorzetten* vocant.

29. QUID SUMAS.] Proprie de cibo et potu. Phaedrus, IV. 2. 4.
Nondum matura est, nolo acerbam sumere.

30. RATIONEM INEAS.] Vide Heaut. IV. 2. 7. Cicero, Fam. IV. 6. *Quod cum ita sit, magnae est tamen deliberationis, quae* ratio *sit* ineunda *nobis.*

31. PRAESENTEM DEUM.] Explicat Donatus. Cicero, Catil. II. 9. Deos praesentes *auxilium esse laturos.* Virgilius, Ecl. I. 42.
Nec tam praesentes *alibi cognoscere* divos.
Horatius, Carm. III. 5. 2. Praesens divus *habebitur Augustus.* Plinius, Hist. Nat. II. 7. Deus *est mortali juvare mortalem.*

32. Vi-

Ge. Senex adest: vide, quid agas. prima coitio 'st acerrima.
Si eam sustinueris, postilla jam, ut lubet, ludas licet.

D O N A T U S.

ut *Virgilius*, *quo non praesentius ullum.* 32. SENEX ADEST: VIDE, QUID AGAS.] Intervenit senex ultimo. Et quidem, quod extra argumentum per inventionem dici potuit, consumtum est. VIDE, QUID AGAS.] Non terrentis est, sed excitantis. PRIMA COITIO 'ST ACERRIMA.] Translatio est a praelio. nam et congredi milites, et *coire* dicuntur. 33. SI EAM SUSTINUERIS.] Multum de illo exigit, quando non dicit, *si eum repuleris*: sed potius, SI EAM SUSTINUERIS. POSTILLA JAM, UT LUBET, LUDAS LICET.] In officio militari omne negotium vel pugna, vel ludus.

C O M M E N T A R I U S.

32. VIDI QUID AGAS.] Ita Eun. II. 1. 18.

PRIMA COITIO 'ST ACERRIMA.] Florus IV. 2. *Sicut* primus impetus *eis major, quam virorum est, ita sequens minor, quam feminarum.*

33. POSTILLA.] Ita And. V. 4. 33. Eun. I. 2. 47. Heaut. III. 1. 38.

ACTUS SECUNDI
SCENA TERTIA.

DEMIPHO. GETA. PHORMIO.

De. EN umquam cuiquam contumeliosius

D O N A T U S.

EN UMQUAM CUIQUAM CONTUMELIOSIUS AUDISTIS FACTAM INJURIAM.] *In hac Scena, ut Rhetoribus placet, veluti quaedam controversia est, quae uno tempore ex utraque parte tractatur. Ut si quis dicat, legem esse, ne de eadem re bis agatur: et item, ut orbam proximus ducat. quidam absente patre sub hoc nomine uxorem coactus est du-*

C O M M E N T A R I U S.

1. EN UMQUAM.] Vide supra II. 2. 15.

3. AD-

Audistis factam injuriam, quam haec est mihi?
Adeste, quaeso. *Ge.* Iratus est. *Ph.* Quin tu hoc age. st!
Jam ego hunc agitabo. Prô Deum immortalium!
Negat Phanium esse hanc sibi cognatam Demipho?

DONATUS.

cere: vult illam pater adveniens ejicere matrimonio: contradicitur. Meminisse autem debemus, in omni contentione ea maxime dici, quae simplici patrifamilias et calumnioso sycophantae, improbissimoque parasito congruere, Poëtae visa sunt.

1. EN UMQUAM CUIQUAM CONTUMELIOSIUS AUDISTIS FACTAM INJURIAM.] Jam instructi sunt advocati, et recte. longum enim fuerat omnia haec post scenam geri. EN UMQUAM.] EN vim habet indignationis post enarratam injuriam. 2. QUAM HAEC EST MIHI?] *Facta injuria*, subauditur. 3. ADESTE, QUAESO.] Interim advocati Demiphonem sequi inducuntur. Et ridicule tacent prius, postea locuturi. Et ADESTE proprie. *Adesse* enim causae, proprie dicuntur patroni et amici. ADESTE, QUAESO.] Proprie advocatis ADESTE dixit. Et quia ipse properantius pergit, rogat ut assequerentur. IRATUS EST.] Hoc ad excitandum Phormionem dicitur. QUIN TU HOC AGE. ST.] Annuit ut taceat. ST significat silentium.

4. JAM EGO HUNC AGITABO.] Modo JAM celeritatis est signum. HUNC cum contemtu dixit. AGITABO, perturbabo. PRÔ DEÛM IMMORTALIUM!] Ἔλλειψις, deest *Fidem*, aut quid tale. *Cicero* in Oeconomico, *Quid igitur, prô Deûm immortalium! primum eam docebas quaeso?* PRÔ DEUM IMMORTALIUM!] Artificiose prior exclamat, ut Demipho, qui injuriam passus est, ultro impetum accusationis incurrat. 5. NEGAT PHANIUM ESSE HANC SI-

COMMENTARIUS.

3. ADESTE.] Ita tres advocatos adloquitur; quos consulit infra, Scena IV. QUIN TU HOC AGE.] Vide ad And. I. 2. 15. et Eun. I. 2. 50. ita infra 88.

4. AGITABO.] Exercebo. perterrefaciam. Cicero, pro Rosc. Amer. 24. *Suum quemque scelus agitat.*

5. NEGAT PHANIUM ESSE HANC SIBI COGNATAM DEMIPHO?] Pacuvius, Atalanta. *Consanguineam esse abdicant.*

Hanc Demipho negat esse cognatam? *Ge.* Negat.
Ph. Neque ejus patrem se scire, qui fuerit? *Ge.* Negat.
De. Ipsum esse opinor, de quo agebam. sequimini.
Ph. Nec Stilphonem ipsum scire, qui fuerit? *Ge.* Negat.
Ph. Quia egens relicta est misera, ignoratur parens:

D O N A T U S.

BI COGNATAM?] Additum pronomen est: quasi notam omnibus diceret. PHANIUM ESSE HANC SIBI COGNATAM?] Magno ingenio *Terentius* impudentiam calumniatoris expressit. nam et prior incipit, et prior accusat. Et quia non potest dicere, *expellit Phanium Demipho*? NEGAT COGNATAM, inquit. COGNATAM DEMIPHO?] Haec est flagitatio, quae etiam nomen tumultuose persequitur atque exagitat. Ideo callidus sycophanta patrisfamilias proprium nomen non solum invidiose infert, sed etiam repetit. 6. NEGAT.] Una opera Geta in duplici versatur dolo. nam et audiente jam sene, se ejus defensorem tamquam absentis, assimulat: et irritat ad vociferationem Phormionem, qui clamandi ulterius causam non haberet, si taceret Geta. 7. NEQUE EJUS PATREM SE SCIRE, QUI FUERIT?] Ambiguitas: quae tamen sensu discernitur.

8. SEQUIMINI.] Apparet, Demiphonem, ut patremfamilias, perturbari non mediocriter: quippe qui et advocatos conquisiverit adversus hominem sine advocatis agentem, et progredi non audeat, nisi illi sequantur. SEQUIMINI.] SEQUIMINI dicit, qui properantius et concitatiore gradu pergit iratus. 9. NEC STILPHONEM IPSUM SCIRE, QUI FUERIT?] Haec asseveratio mentientis est, imitata veritatem. NEC STILPHONEM IPSUM SCIRE.] Quam multa calumniatores clamandi causa dicunt, et vociferandi: ut ipso strepitu terreant. NEC STILPHONEM IPSUM.] Tantundem quod supra, NEQUE EJUS PATREM. Scire debemus, hoc nomen non fictum a parasito, sed auditum a puella, quae uxor ducta sit, dici. NEGAT.] Σύλληψις prima. nam extrinsecus audiendum est, *Pater*. 10. QUIA EGENS RELICTA EST MISERA.] Com-

C O M M E N T A R I U S.

10. QUIA EGENS RELICTA EST MISERA, IGNORATUR PATER.]

Negligitur ipsa. vide; avaritia quid facit!
Ge. Si herum insimulabis avaritiae, male audies.
De. O audaciam! etiam me ultro accusatum advenit?

DONATUS.

munis locus in avaritiae generalitate approbatior, facilius enim hoc de omnibus, quam de Demiphone credatur: et ideo IGNORATUR dixit, et NEGLIGITUR: non, *Ignorat*, nec, *Negligit Demipho.* IGNORATUR.] Non agnoscitur, ignorarique fingitur. hoc enim significat modo. PARENS.] Pater. nam ut variaret, *Parentem* dixit, quem supra dixerat PATREM. Patrem ergo dicit puellae a Demiphone ignorari. 11. NEGLIGITUR IPSA.] Quia fieri potest, ut qui ignoret parentes puellae, id est, ignorare se dicat, tamen ipsam non negligat puellam. utrumque conquestus est. VIDE; AVARITIA QUID FACIT!] Haec conversus ad circulum et coronam circumstantium dicit, et conqueritur. Nulla enim re magis populus concitatur, quam si quis egenum contemnat. inde et *Sallustius*, *Bonis invident, et malos extollunt.* VIDE; AVARITIA.] Proprie VIDE stomachantibus convenit, qui indignatione coguntur quasi cum aliquo colloqui. Sic in Adelphis, *Illud sis vide, exemplum disciplinae!* Sunt qui putent illum alicui de corona circumstantium dicere moraliter.

12. SI HERUM INSIMULABIS AVARITIAE.] *Insimulare*, est crimen ingerere. SI HERUM INSIMULABIS.] *Insimulatio* est et falsi et veri criminis incusatio. sic *Cicero*, *Nihil eorum quae Galli insimulabant, negarunt.* *Insimulo* genitivo jungitur. MALE AUDIES.] Scilicet a me. 13. O AUDACIAM!] Haec exclamatio ostendit, quod absente patre de-

COMMENTARIUS.

Ita Plautus, Stich. IV. 1. 16. *Ut cuique homini res parata est, firmi amici sunt: si res lassa labat, Itidem amici collabascunt. Res amicos invenit.*

RELICTA.] Proprie de orbis altero vel utroque parente. Heaut. III. 3. 41.

11. NEGLIGITUR.] H. e. Non respicitur. contemnitur. Haec pauperiorum fortuna. Ita mox versu 19. And. I. 1. 44. Adelph. V. 1. 4.

VIDE.] Vox stomachantis. Ita Adelph. V. 1. 4.

12. SI HERUM INSIMULABIS AVARITIAE.] Ita Plautus, Mil. II. 4. 12. *Qui* propudii *me maxume innocentem falso* insimulavit.

13. ULTRO ACCUSATUM.] Ita Adelph. IV. 3. 5.

16. Cui

Ph. Nam jam adolescenti nihil est, quod succenseam,
Si illum minus norat: quippe homo jam grandior,
Pauper, cui opera vita erat, ruri fere

DONATUS.

fenderit filius. O AUDACIAM! ETIAM ME ULTRO ACCUSATUM ADVENIT?] Hic jam ostenditur, persuasum esse Demiphoni, vim adhibitam filio suo, uxorem ducere: uno, quum hunc *audacem* appellat: altero, quod dicit ETIAM. quae conjunctio et Antiphonem complectitur, et sic accusatum. 14. NAM JAM ADOLESCENTI NIHIL EST, QUOD SUCCENSEAM.] Sic subtiliter ac latenter purgatur a Phormione apud patrem Antipho. nam quum dicit, NIHIL EST QUOD SUCCENSEAM ADOLESCENTI: ostenditur, adhuc succensuisse, et inimico fuisse animo. Quum autem addit, SI ILLUM MINUS NORAT, ostenditur contradixisse sibi, et restitisse judicio. Et sic dicit, quod si adolescens non agnoscens puellam, veniam non meruerit: pater negata cognata ferri non possit. NIHIL EST, QUOD SUCCENSEAM.] *Succensere* dicimus eum, qui quum amare debeat, laesus irascitur. Et vide, ut veteratorie ostendat contradixisse adolescentem. 15. SI ILLUM MINUS NORAT.] Non dixit *Non norat:* sed, MINUS NORAT: quasi et ipse nosse debuerit. QUIPPE HOMO.] Repente transit ad nominativum, quum supra dixerit ILLUM: et deest *erat:* quod assumitur ab inferiore. JAM GRANDIOR.] Hic comparativus non habet significationem, qua magis sive minus a positivo significet. Ut, *Jam senior; sed cruda Deo, viridisque senectus.* QUIPPE HOMO JAM GRANDIOR.] Argumentalis narratio dicitur, quae nunc subjecta est ad fidem faciendam, et constituendam personam defensoris. Et GRANDIOR, non *grandis:* quasi dicat, *qui grandior fuit, quam ut illum adolescens optime nosse posset.* JAM GRANDIOR.] Proprie *grandis* ad speciem refertur aetatis. ut *grandis puer*, et *grandis virgo: grandis natu*, senex dicitur. 16. CUI OPERA VITA ERAT.] Hic ostendit,

COMMENTARIUS.

16. CUI OPERA VITA ERAT.] Ita Sallustius, Catil. 37. *Manuum mercede inopiam toleraverat.* Idem Jug. 73. *Quorum res fidesque in manibus sitae erat.* Id Graeci dicunt, οἱ τὸ ἔργον ἦν ὁ βίος. Est autem VITA h. l. victus. Plautus, Stich. III. 2. 9. *Illa* vitam *repperit hodie sibi.* Id Galli imitantur. OPERA est casus

Se continebat: ubi agrum de noſtro patre
Colendum habebat. ſaepe interea mihi ſenex
Narrabat, ſe hunc negligere cognatum ſuum:
At quem virum! quem ego viderim in vita optimum.

DONATUS.

quam pauper fuerit. Et OPERA ſexti caſus eſt, et VITA nominativi. CUI OPERA VITA ERAT.] OPERA pro victu poſuit. Et OPERA hic ablativus caſus eſt. RURI FERE.] Id eſt, Ruri opera faciendo quaerebat cibum. Et bene addidit FERE. non enim ſemper, ſed plerumque. RURI FERE SE CONTINEBAT.] Expreſſe oſtendit miſeriam hominis, qui in urbe natus interdixerat ſibi acceſſu ejus, ob pudorem inopiae. nam hoc ſignificat CONTINEBAT: unde *contenti* dicuntur, in malis durantes. Hoc autem veteres faciebant nobiles, quum ad paupertatem redacti eſſent. RURI FERE SE CONTINEBAT.] *Continere ſe* dicitur, qui contra voluntatem ſe continet. 18. COLENDUM HABEBAT.] *Virgilius, conductaque pater tellure ſerebat.* SAEPE INTEREA MIHI SENEX NARRABAT.] Miſerabiliter et invidioſe poſitum SENEX: et majore fide NARRABAT dixit, non *Querebatur*. Et vide congeſtionem argumentorum. Et ordo eſt, SAEPE NARRABAT SENEX HUNC SUUM COGNATUM SE NEGLIGERE. SAEPE INTEREA MIHI SENEX NARRABAT.] Habet miſericordiam odioſa narratio. 19. SE HUNC NEGLIGERE COGNATUM SUUM.] Ἀμφιβολία. ſed in ſenſu diſſolvitur. COGNATUM SUUM.] Hoc crimen et cauſa eſt, quod COGNATUM addidit. 20. AT QUEM VIRUM!] Qualitas injuriae a dignitate perſonae. multi enim tales fiunt, ut cognitione abdicandi ſint. QUEM EGO VIDERIM IN VITA OPTIMUM.] Modo in vita ac moribus. Et IN VITA, hoc eſt, quum viveret, et in eo quod a vivo fit. QUEM EGO VIDERIM IN VITA OPTIMUM.] Modo IN VITA,

COMMENTARIUS.

rectus. Ita Ovidius, Metam. III. 188. *Ars illi ſua, cenſus erat.*

20. AT QUEM VIRUM!] Formula amplificandi. Ita Eun. III. 5. 42. Cicero, Fam. IX. 20. *Habuiſſes enim non hoſpitem, ſed contubernalem.* At quem virum!

QUEM EGO VIDERIM IN VITA OPTIMUM.] Senſus eſt: *Optimum eorum, quos ego in vita mea viderim.* Ita Heaut. V. 3. 4. Errat Donatus.

Ge. Videas te, atque illum, ut narras. *Ph.* In malam crucem!
Nam ni ita eum exiſtumaſſem, numquam tam graves
Ob hanc inimicitias caperem in noſtram familiam,
Quam is aſpernatur nunc tam illiberaliter.

DONATUS.

in actu, in moribus. 21. VIDEAS TE, ATQUE ILLUM.] Melius hoc clare dictum a ſervo accipimus, ut defendiſſe dominum videretur. VIDEAS TE, ATQUE ILLUM, UT NARRAS.] Hoc eſt, parentem te illi exiſtimo, atque illum tibi. An potius ſervus, ſciens hanc perſonam fingi, vel certe etiam mortuum hominem induci, male precatur paraſito: ut etiam ipſe, aut nuſquam ſit, ut fictus: aut pereat, ut mortuus? An ſic accipiendum? ut ſervus ſubmiſſa voce hoc per jocum dixerit, Tantum in vita te videas optimum, quam fuit ille quem narras. An ſic intelligendum, ut ſervus hoc dicat, Si optimum eſt, victum opera quaerere, et alieno agro eſſe, ita te videas atque illum vidiſti, quem ad hunc modum narras vivere. Et alluſit ad illud quod ait, QUEM EGO VIDERIM IN VITA OPTIMUM. VIDEAS TE, ATQUE ILLUM.] Deeſt, *Vidiſti.* ſcit enim illum non vera dicere. IN MALAM CRUCEM.] Adverbialiter, ut, *Huc viciniae.* 22. NAM NI ITA EUM EXISTUMASSEM.] Ut vita optimum judicarem. NUMQUAM TAM GRAVES.] Hoc non quaſi timidus, ſed quaſi religioſus et fidelis loquitur Phormio. 23. OB HANC.] Tamquam praeſens ſit mulier, de qua lis eſt: ſic demonſtrativa particula uſus eſt, dicendo HANC. OB HANC.] Id eſt, pro filia ipſius. INIMICITIAS CAPEREM.] *Capere* dicimus, quum id quod in nobis eſt, aſſumimus. unde *capere* pro eligendo ponitur. 24. QUAM IS ASPERNATUR.] Ordo eſt: *ob hanc quam hic aſpernatur.* Ἀπόδοσις QUAM

COMMENTARIUS.

21. VIDEAS TE ATQUE ILLUM, UT NARRAS.] Id velle videtur: *Crediderim, tui ſimilem fuiſſe ſenem illum tuum, quem tantopere laudas, optimumque vocas.* quando ſenſus erit, VIDEAS TE, ATQUE ILLUM, ſubaudi, *vides.*

IN MALAM CRUCEM!] Ita Plautus, Moſtell. III. 2. 163. *Abin' hinc in malam crucem?*

23. INIMICITIAS CAPEREM.] Ita And. IV. 2. 12.

24. QUAM IS ASPERNATUR.] Intellige *puellam*, cujus paternum ami-

Ge. Pergin' hero absenti male loqui, impurissime?
Ph. Dignum autem hoc illo est. *Ge.* Ain' tandem? Carcer! *De.* Geta.
Ge. Bonorum extortor, legum contortor. *De.* Geta.

DONATUS.

enim supra revocavit, ad puellam referens. ut, *Quem regno Hesperio fraudo.* Et *Sallustius* : *Nam Syllae dominationem audebat.* Et interpositis quibusdam, *Neque est offensus dominationem Syllae.* QUAM IS ASPERNATUR NUNC TAM ILLIBERALITER.] *Aspernari* est averti, non solum corpore, sed etiam animo. *Aspernari*, recusare, avertere, non agnoscere. Est autem dictum a *sperno.* ILLIBERALITER.] Apud veteres ILLIBERALITER dicebant *factum*, si quis excessisset omne genus maleficii. Sic in Adelphis, *factum a vobis duritur*, *Immisericorditerque : atque etiam*, *si est*, *pater*, *Dicendum magis aperte*, *illiberaliter.* Vides more αὐξήσεως ILLIBERALITER pro *magno* hic ultimum poni.

25. PERGIN' HERO ABSENTI MALE LOQUI.] Ἀπόστροφος per παρένθεσιν. MALE LOQUI, pro, *male dicere.* Et quaerit *Probus*, quis ante *Terentium* dixerit. HERO ABSENTI.] Argute HERO ABSENTI: ut videatur fidelior, qui defendat absentem: quod praestans argumentum est, id in animo habuisse Getam, etiam peregrinante domino. IMPURISSIME?] Improbissime. 26. DIGNUM AUTEM HOC ILLO EST.] Non negat *male loqui:* sed hoc esse dignum contendit malo homine. AIN'.] Ἀπόστροφος nota est, quae separat *E* ab *N*, et intermittit *S* literae sonum: est enim integrum, *aisne*? AIN' TANDEM? CARCER!] Non *carcerarium*, sed *carcerem* asperius appellavit. sic *Lucilius*, *Carcer vix carcere dignus.* Et *Vix* pro *Non.* 27. BONORUM EXTORTOR.] Ingeniose de ipso negotio sunt inventa convicia. BONORUM EXTORTOR, LEGUM CONTORTOR.]

COMMENTARIUS.

amicum se fingit Phormio. Vide supra I. 2. 78.

25. HERO ABSENTI MALE LOQUI.] Ita ante Terentium dixit Plautus, Capt. III. 4. 31. *at etiam, furcifer,* male mihi loqui *audes?* Et alibi passim.

26. AIN' TANDEM?] Vide ad And. V. 3. 4.

27. BONORUM EXTORTOR, LEGUM CONTORTOR.] Cicero, in L. Pison. 27. *Age, Senatus odit te, quod eum tu facere jure concedis, afflictorem et perditorem, non modo dignitatis et auctoritatis, sed omnino ordinis, ac nominis sui.*

Ph. Responde. *Ge.* Quis homo est? ehem! *De.* Tace. *Ge.* Absenti tibi
Te indignas, seque dignas contumelias
Numquam cessavit dicere hodie. *De.* Ohe! desine.
Adolescens, primum abs te hoc bona venia peto,
Si tibi placere potis est, mihi ut respondeas:

DONATUS.

Fingit illi crimina de causa, et de negotio. 28. RESPONDE.] Timuit Poëta; ne hujusmodi vociferatio Getae, quasi veram discordiam apud populum fingeret: et ideo facit jam, a Phormione ipsum admoneri. QUIS HOMO EST?] Mire servus finxit, se non vidisse senem: ut ea quae dixerit, in Phormionem sincere dixisse credatur. Et mira dissimulatione addidit HOMO: ut videatur nihil de praesentia domini cogitasse. ABSENTI TIBI.] Tunc fidelis opera est, si absens aliquis defendatur. hoc ergo confirmat, velut indicando. Sic in Andria, O *Chreme, per tempus huc advenis. Ausculta.* 29. SEQUE DIGNAS CONTUMELIAS.] Id est, quas ipse debet audire. 30. OHE! DESINE.] Hac voce ostendit, plus justo pro se locutum videri Getam. nam OHE interjectio est, satietatem usque ad fastidium designans. DESINE.] Imponit silentium Getae: quasi validiora dicturus sit. Et supra TACE dixit senex. 31. ADOLESCENS, PRIMUM ABS TE.] Et haec auctoritas in senibus, ut qui minoris aetatis fuerint, illos appellatione pueri, vel adolescentis, vel juvenis etiam ostendant: ut hoc de nomine illis quidem detrahant, sibi vero auctoritatem attribuant. Sic *Virgilius: O praestans animi juvenis, quantum ipse feroci Virtute exsuperas.* BONA VENIA.] Sine ira, sine discordia. 32. SI TIBI PLACERE POTIS EST.] Pro *Potest.* MIHI UT RESPONDEAS.] Bene MIHI: utpote patri adolescentis, vel domino Getae, vel etiam seni. Et verbum est scrupulose aliquid interrogantium. Sic *Virgilius, mihique haec edissere vera rogan-*

COMMENTARIUS.

29. TE INDIGNAS, SEQUE DIGNAS CONTUMELIAS.] Vide ad Eun. V. 2. 27. Valerius Maximus, IX. 2. 1. ext. *Tormenti genus haud dignum passo, auctoribus dignissimum.*

CONTUMELIAS NUMQUAM CESSAVIT DICERE.] Ita Plautus, Pseud. IV. 7. 77. Contumeliam *si* dices, *audies.*

31. BONA VENIA.] H. e. *pace tua.* Eun. III. 2. 13.

Quem amicum tuum ais fuisse istum? explana mihi:
Et qui cognatum me sibi esse diceret.
Ph. Proinde expiscare, quasi non nosses. *De.* Nossem? *Ph.* Ita.
De. Ego me nego: tu, qui ais, redige in memoriam.
Ph. Eho! tu sobrinum tuum non noras? *De.* Enicas:
Dic nomen. *Ph.* Nomen? maxume. *De.* Quid nunc taces?
Ph. Perii hercle! nomen perdidi. *De.* Hem! quid ais? *Ph.* Geta,
Si meministi id quod olim dictum est, subjice. hem!

DONATUS.

ti. Et, *Dic mihi, Damoeta, cujum pecus?* 33. QUEM AMICUM TUUM AIS FUISSE?] AIS dicimus de iis, qui vana loquuntur: *Dicere* autem dicimus de iis, qui validiora. EXPLANA.] Manifesta, expone. 34. ET QUI COGNATUM.] Qui, quomodo, unde. 35. PROINDE EXPISCARE, QUASI NON NOSSES.] PROINDE, ita similitudinis adverbium est modo, non conjunctio. ut, *Proinde tona eloquio solitum tibi. Expiscari*, est diligentissime quaerere, ubinam pisces lateant: ergo verbum est tractum a piscatoribus.

36. EGO ME NEGO: TU QUI AIS.] Subauditur ad omnia, *nosse.* 37. EHO! TU SOBRINUM TUUM.] Populari quadam, vulgarique fatigatione, utpote scurra, respondit.

38. NOMEN? MAXUME.] Falsa non habent memoriam. hic ergo deest, *nescio*, vel, *necessarium est?* QUID NUNC TACES?] Urget senex: quia intelligit eum nomen nescire.

COMMENTARIUS.

35. EXPISCARE.] H. e. Exquiris. exploras. Cicero, Fam. IX. 19. *Nescis, me ab illo omnia* expiscatum.

36. REDIGE ME IN MEMORIAM.] Ita Cicero, Fam. I. 9. *Quidque sibi is de me recepisset*, in memoriam redegit.

39. EHO! TU SOBRINUM TUUM NON NORAS?] Laudat hunc locum Cicero, Orat. 47.

ENICAS.] Ita And. IV. 1. 36. Infra V. 6. 16.

40. SUBJICE.] H. e. Suggere. submone. Virgilius, Aen. III. 314. *vix pauca furenti*

Subjicio, *et raris turbatus vocibus hisco.*

41. NON

Non dico. quaſi non noris, tentatum advenis.
De. Egone autem tento? *Ge.* Stilpho. *Ph.* Atque adeo quid mea?
Stilpho eſt. *De.* Quem dixti? *Ph.* Stilphonem, inquam, noveras.
De. Neque ego illum noram: neque mihi cognatus fuit
Quiſquam iſthoc nomine. *Ph.* Itane? non te horum pudet?
At ſi talentûm rem reliquiſſet decem.

DONATUS.

40. SUBJICE.] Suggere. 41. NON DICO. QUASI NON NORIS.] Mire: nam videtur arte celare id, quod invitus neſciebat. 43. STILPHO.] Σύλληψις. nam reddit ad nominativum, EST: utique Stilpho: ut rurſus ad accuſativum, NOVERAS, Stilphonem ſcilicet. STILPHONEM, INQUAM, NOVERAS?] Figura ἐπιτροχασμός. Eſt autem ἐπιτροχασμὸς verborum ſuper ſe invicem effuſio, quae fit adverſarii cauſa turbandi. *Virgilius: nec longe ſcilicet hoſtes Quaerendi nobis: circumſtant undique muros. Imus in adverſos? quid ceſſas? an tibi Mavors Ventoſa in lingua, pedibuſque fugacibus iſtis Semper erit?* STILPHONEM, INQUAM, NOVERAS.] Quaſi dicat, *Convincam, ſi neges.*

46. AT SI TALENTUM REM RELIQUISSET.] Ἀξιόπιστον illud fecit. AT SI TALENTUM REM RELIQUISSET DECEM.] More Romanorum, apud quos haereditas pecuniae erat. TALENTUM autem quod dixit, more Graecorum admiſ-

COMMENTARIUS.

41. NON DICO.] Fingit ſe dicere nolle, quod revera neſciebat. Ita Cicero, Verr. I. 39. *Alia porro pecunia, ne accuſaretur, data. Cui ſit data, nihil ad me, nihil ad rem pertinere arbitror.* Ubi Aſconius Pedianus laudat hunc locum Terentii.

42. QUID MEA?] Ita Plautus, Amph. III. 4. 20. *Quid id mea?*

45. ISTOC NOMINE.] Ita Plautus, Capt. III. 4. 58. *Neque praeter te in Alide ullus ſervus* iſtoc nomine *eſt.*

46. SI TALENTUM REM RELIQUISSET DECEM.] De ſumma *talenti* vide ad And. V. 4. 48. dixit autem *Talentûm rem*, vel uti Phaedrus, IV. 7. 4. *Si qua* res *eſſet* cibi; Graeciſmo uſitato: vel REM valet οὐσίαν. Ita Heaut. III. 1. 77. Adelph. V. 3. 23.

De. Di tibi male faciant! *Ph.* Primus esses, memoriter
Progeniem vostram usque ab avo atque atavo proferens.
De. Ita ut dicis. ego tum si advenissem, qui mihi
Cognata ea esset, dicerem. itidem tu face.
Cedo, qui est cognata? *Ge.* Eu, noster! recte. heus tu! cave.
Ph. Dilucide expedivi, quibus me oportuit
Judicibus. tum, si id falsum fuerat, filius
Cur non refellit? *De.* Filium narras mihi?
Cujus de stultitia dici, ut dignum est, non potest.

COMMENTARIUS.

cuit. 49. ITA UT DICIS.] *Ita sum*, inquit, *ut dicis*, avarus et superbus. Et vide senem de injuria non agere: quia justae confidit, et nititur causae. Plerumque enim hac constantia animi fulciuntur, qui juri confidunt. At contra, qui nullo jure freti sunt, litigant, et ad injurias prosiliunt: ut his saltem perturbent adversarium, qui jure non valent. *Condono igitur*, inquit, *tibi omne contumeliae genus.* EGO TUM SI ADVENISSEM.] Deest *Ad judicium:* ut sit, *Quum ad judicium venissem.* QUI MIHI COGNATA.] Qui, unde, quomodo. 51. EU, NOSTER! RECTE.] Geta sic laudat senem, ut optet vincere Phormionem. EU, NOSTER! RECTE.] Plaudit sibi *Terentius*, supposita persona: quasi recte dixisset. 52. QUIBUS ME OPORTUIT JUDICIBUS.] Probavi judicibus, inquit. 54. FILIUS CUR NON REFELLIT?] *Refellere*, est arguendo falsum ostendere. 55. CUJUS DE STULTITIA DICI, UT DIGNUM EST.]

COMMENTARIUS.

48. PROGENIEM VOSTRAM USQUE AB AVO ATQUE ATAVO PROFERENS.] Attius, Erigona: *Age nunc, tu tuam Progeniem exordire.*

51. EU NOSTER!] Haec clare pronunciat, quasi laudans senis constantiam. Ita Eun. I. 2. 74. Infra III. 1. 14.

HEUS TU! CAVE.] Haec aversus Phormioni dicit. Sensus autem est: *Tu interim cave, ne herus argumentis te vincat.*

52. DILUCIDE EXPEDIVI.] Ita Cicero, Div. I. 51. *Explicata dilucide.* Livius XXXIX. 47. *docere dilucide.*

54. FILIUM NARRAS MIHI?] Ita solent stomachantes per contemtum loqui. Adelph. IV. 2. 18.

56. Tu,

Ph. At tu, qui ſapiens es, magiſtratus adi;
Judicium de eadem cauſa iterum ut reddant tibi:
Quandoquidem ſolus regnas; et ſoli licet
Hic de eadem cauſa bis judicium adipiſcier.
De. Etſi mihi facta injuria 'ſt, verumtamen
Potius, quam lites ſecter, aut quam te audiam,
Itidem ut cognata ſi ſit, id quod lex jubet
Dotem dare, abduce hanc; minas quinque accipe.

DONATUS.

Compendium conviciorum eſt, nihil dignum invenire, pro magna injuria, quod reſpondeas. 58. QUANDOQUIDEM SOLUS REGNAS.] Quoniam *regnum* ſolutum legibus eſt, et opprimens libertatem. Sic alibi, *Regnumne*, *Aeſchine*, *hic tu poſſides?* 59. HIC DE EADEM CAUSA.] HIC, videlicet apud Athenas, ubi leges, ubi libertas omnibus communis eſt. 61. POTIUS, QUAM LITES SECTER, AUT QUAM TE AUDIAM.] Bis poſuit QUAM. Quod genus figurae primo ζεύγματι contrarium eſt. Ut in Heautontimorumeno, *Propter quam in ſumma infamia ſum*, *et meo patri minus obſequens*. Item, *Cepi rationem*, *ut neque egeres*, *neque ut haec poſſes perdere*. 62. ID QUOD LEX JUBET DOTEM DARE.] ID, pro *Ob id*. 63. ABDUCE HANC, MINAS QUINQUE ACCIPE.] Modo id agit, quod reprehendit a filio non eſſe factum, DOTEM DARETIS: QUAERERET A-

COMMENTARIUS.

56. TU, QUI SAPIENS ES.] Sarcaſmus eſt. Ita Cicero, Philipp. II. 5. *Haec tu*, homo ſapiens, *non ſolum eloquens apud eos*, *quorum conſilio* ſapientia*que geſta ſunt*, *auſus es vituperare?* Phaedrus, III. 14. 6. *Heus*, *inquit*, ſapiens, *expedi*, *quid fecerim*.

57. JUDICIUM DE EADEM CAUSA ITERUM UT REDDANT TIBI.] Vide Donatum ad And. III. 1. 7. et Comment. majorem. Plautus, Rud. Prol. 19. de Jove: *Iterum ille eam rem judicatam judicat*.

58. SOLUS REGNAS.] Invidioſe dictum. Athenis enim aeque atque Romae odioſum erat *Regis* et *Regni* nomen. Vide Adelph. II. 1. 21.

59. JUDICIUM ADIPISCIER.] Ita Plautus, Rud. Prol. 17. *Qui hic* litem adipiſci *poſtulant perjurio*.

61. POTIUS, QUAM LITES SECTER.] Ita And. V. 5. 16. Adelph. II. 2. 14.

63. MINAS QUINQUE ACCIPE.] De pretio *minae* vide Eun. I. 2. 89.

66. U-

Ph. Ha, ha, he! homo ſuavis. *De.* Quid eſt? num iniquum poſtulo?
An ne hoc quidem adipiſcar ego, quod jus publicum eſt?
Ph. Itane tandem, quaeſo? item, ut meretricem, ubi abuſus ſis,
Mercedem dare lex jubet ei, atque amittere? an,
Ut ne quid turpe civis in ſe admitteret,
Propter egeſtatem, proximo juſſa 'ſt dari,
Ut cum uno aetatem degeret? quod tu vetas.
De. Ita, proxumo quidem: at nos unde? aut quamobrem? *Ph.* Ohe!

DONATUS.

LIUM. ET DOTEM voluit cuſtodem eſſe pudoris. 64. HA, HA, HE!] Hic riſu deſtruxit, quod ſerio intendebat ſenex. HOMO SUAVIS.] Praeſcriptio, quum jam alterum factum ſit, fieri utrumque non poſſe. 65. AN NE HOC QUIDEM ADIPISCAR EGO.] Quia enim a lege ſtat, recitat tantum id, quod ſcriptum eſt. 66. ITANE TANDEM, QUAESO?] Majora argumenta ſunt quae per interrogationem proferuntur. UBI ABUSIS SIS.] A ſcripti voluntate. *Utimur* cum honore, *abutimur* cum injuria. 67. ATQUE AMITTERE:] Bene AMITTERE: quia finis cupiditatis amiſſio eſt. 68. AN, UT NE QUID TURPE CIVIS IN SE ADMITTERET.] Idoneum teſtimonium eſt, bonorum eſſe natalium, *Civem* dixiſſe. Nam apud veteres peregrinae mulieres in meretricum numero habebantur. Sic ipſe alibi, *Adeon' eſt demens? ex peregrina?* Et alibi, *Samia mihi mater fuit: ea habitabat Rhodi.* Et Parmeno comprobans reſpondit, *Poteſt taceri hoc.* id eſt, meretricem matrem te habuiſſe. AN, UT NE QUID CIVIS TURPE IN SE ADMITTERET.] A voluntate.

70. UT CUM UNO AETATEM DEGERET?] Quid enim eſt

COMMENTARIUS.

66. UBI ABUSUS SIS.] Contra Plautus, Perſ. I. 3. 47. *filiam tuam* utendam *mihi da.*

68. IN SE ADMITTERET.] Ita Plautus, Menaechm. V. I. 12.
Quid tandem admiſi in me, *ut loqui non audeam?*

70. UT CUM UNO AETATEM DEGERET.] Ita Plautus, Ciſtell. I. I. 79. *Illum unum mihi exoptavi,* qui cum aetatem degerem.

71. NOS UNDE?] Formula contemnendi alterum prae ſe. Ita And. IV. I. II.

72. Ac-

Actum, ajunt, ne agas. *De.* Non agam? immo haud deſinam,
Donec perfecero hoc. *Ph.* Ineptis. *De.* Sine modo.
Ph. Poſtremo tecum nihil rei nobis, Demipho, eſt.
Tuus eſt damnatus gnatus, non tu: nam tua
Praeterierat jam ad ducendum aetas. *De.* Omnia haec
Illum putato, quae ego nunc dico, dicere:
Aut quidem cum uxore hac ipſum prohibebo domo.
Ge. Iratus eſt. *Ph.* Tute idem melius feceris.

DONATUS.

pudicitia, niſi unius ſcientia viri? 72. ACTUM, AJUNT, NE AGAS.] AJUNT dicimus, quum proverbium ſignificamus. *Acta res* eſt, de qua ſententia prolata ſit.

73. DONEC PERFECERO HOC.] *Virgilius*, *donec me flumine vivo Abluero.* PERFECERO.] Pro *Perficiam*. INEPTIS.] Ut a *Sapientia*, *Sapis* dicimus: ita ab *Ineptia*, *ineptis*. SINE MODO.] Haec minantis ſunt verba: et bene. imitatus eſt enim comminantem. 75. TUUS EST DAMNATUS GNATUS, NON TU.] Ludit Phormio quum dicit, NON TU: et contemtibiliorem in hac cauſa ſibi ſenem, quam Antiphonem fuiſſe dicit, ſimulque aetatem illius eſſe deſpectam. TUUS EST DAMNATUS GNATUS, NON TU.] Pro voluntate contendentis eſt prolatio ſententiae.

77. ILLUM PUTATO, QUAE EGO NUNC DICO, DICERE.] Definitive reſpondit. 78. CUM UXORE HAC.] Id eſt, tali. 79. TUTE IDEM MELIUS FECERIS.] Locus hic, ut

COMMENTARIUS.

72. ACTUM, AJUNT, NE AGAS.] Adelph. II. 2. 24. Vetus proverbium, dictum in eos, qui de ea re cogitant, quam jam ante factam oportebat, et cujus gerendae tempus jam praeteriit. Plautus, Pſeud. I. 3. 28 *Stultus es:* rem actum agis. Cicero, Amicit. 22. *Praepoſteris enim utimur conſiliis*, acta agimus, *quod vetamur veteri proverbio.* Graeci itidem dicunt: τὸ πραχθὲν μὴ πράξῃς.

73. SINE MODO.] Formula comminantis. Eun. I. 1. 20.

76. OMNIA HAEC ILLUM PUTATO, QUAE EGO NUNC DICO, DICERE.] Similis locutio eſt Heaut. III 3. 49. Cicero, Bruto 32. *Ut pro Bruto etiam reſpondeam.*

78. IPSUM PROHIBEBO DOMO.] Ita mox verſu 90. Adelph. I. 2. 39. Plautus, Amph. I. 1 202. *Tun'* domo prohibere *peregre me advenientem poſtulas?* Salluſtius, Catil. 28. *Ita illi janua prohibiti.*

79. TUTE IDEM MELIUS FECERIS.] Ita Eun. III. 1. 63. Videtur au-

De. Itane es paratus facere me advorsum omnia,
Infelix? *Ph.* Metuit hic nos, tametsi sedulo
Dissimulat. *Ge.* Bene habent tibi principia. *Ph.* Quin, quod est
Ferendum, feras. tuis dignum factis feceris:
Ut amici inter nos simus. *De.* Egon' tuam expetam
Amicitiam? aut te visum, aut auditum velim?
Ph. Si concordabis cum illa, habebis, quae tuam
Senectutem oblectet. respice aetatem tuam.
De. Te oblectet! tibi habe. *Ph.* Minue vero iram. *De.* Hoc age:
Satis jam verborum est. nisi tu properas mulierem
Abducere, ego illam ejiciam. dixi, Phormio.

DONATUS.

ostendat Phormio, de compacto egisse cum Antiphone. TUTE IDEM MELIUS FECERIS.] Quidam sic intelligunt, TUTE IDEM MELIUS FECERIS, ut senex potius exeat, quam ejiciat filium. Artificiose autem loquitur Phormio, ut adimat suspicionem seni consensionis et cohibentiae inter parasitum et filium. 81. SEDULO.] *Sine dolo*, instanter. 82. DISSIMULAT.] Fingit, mentitur. QUIN, QUOD EST FERENDUM, FERAS.] Cur non, inquit, accomodas necessitati voluntatem? 86. QUAE TUAM SENECTUTEM OBLECTET.] Non *Te*, sed SENECTUTEM TUAM. 88. MINUE VERO IRAM.] Contemnentis est dissuadere iracundiam. HOC AGE.] Annuentis est. 90. DIXI, PHORMIO.]

COMMENTARIUS.

autem esse Asteïsmus, seu urbanus jocus. Qualis est And. I. 2. 33. Eun. V. 9. 36. Heaut. III. 3. 50.

81. INFELIX?] *Felices* et *infelices* dicuntur etiam, per quos alii seu felices, seu infelices sunt. Virgilius, Ecl. V. 65. *Sis bonus, ô, felixque tuis.*

82. QUIN, QUOD EST FERUNDUM, FERAS.] Vide And. V. 4. 18.

83. TUIS DIGNUM FACTIS FECERIS.] Eodem sensu dixit infra V. 3. 1. *ut soles.* et V. 8. 31. *ut alia facta tua sunt.*

84. AMICI INTER NOS.] Ita Heaut. III. 1. 91. Adelph. V. 3. 42.

90. EGO ILLAM EJICIAM.] Ita infra IV. 3. 22. Cicero, Philipp. II. 38. *Sororem tuam ejecisti, alia conditione quaesita.*

DIXI.] Formula, qua utebantur, causa perorata. Hec. IV. 5. 6.

Ph. Si tu illam adtigeris ſecus, quam dignum eſt, liberam,
Dicam tibi impingam grandem. dixi, Demipho.
Si quid opus fuerit, heus! domo me. *Ge.* Intelligo.

DONATUS.

Dixi ſolent dicere perorata cauſa. 92. Dixi, Demipho.] Mire comminationem et ferocitatem ejus imitatus eſt ſimili verbo. 93. Si quid opus fuerit.] Haec repentina diſceſſio habet aliquam majorem litigaturi denuntiationem. Et bene breviter: ne multiloquio infringeretur comminatio.

COMMENTARIUS.

6. Eſt autem h. l. comminantis; unde mox repetitur à Phormione.

92. Dicam tibi impingam grandem.] Vide ſupra I. 2. 77.

93. Si quid opus fuerit.] Haec Phormio abiens clam dicit Getae, ne eos conſuſurrare Demipho ſentiat. Plautus, Ciſtell. IV. 2. 56. Si quid eſt opus, *dic, impera.* Cicero, Att. XIII. 49. *Erat enim, ſi meminiſti, in conſulatus petitione per te mibi pollicitus,* ſi quid opus eſſet.

ACTUS SECUNDI

SCENA QUARTA.

Demipho. Geta. Hegio. Cratinus. Crito.

De. Quanta me cura et ſollicitudine afficit
Gnatus, qui me et ſe hiſce impedivit nuptiis!

DONATUS.

Quanta me cura et sollicitudine.] *Haec deliberativa eſt, in qua tres advocati ſunt: quorum unus ſuadet, alter diſſuadet, tertius, qui ſe alterutri addere debuiſſet, ejuſmodi ſententiam dicit, ut rurſum deliberatione opus eſſe videatur.* 1. Quanta me cura et sollicitudine afficit gnatus.] *Cura* eſt in ſpe bonorum: *Sollicitudo*

COMMENTARIUS.

2. Impedivit.] Vide ad And. III. 5. 11.

3. Ne-

Neque mihi in conſpectum prodit; ut ſaltem ſciam,
Quid de hac re dicat, quidve ſit ſententiae.
Abi tu; viſe, redieritne jam, an nondum, domum.
Ge. Eo. *De.* Videtis, quo in loco res haec ſiet.
Quid ago? dic, Hegio. *He.* Ego Cratinum cenſeo,
Si tibi videtur. *De.* Dic, Cratine. *Cra.* Mene vis?
De. Te. *Cra.* Ego, quae in rem tuam ſint, ea velim facias. mihi
Sic hoc videtur: quod te abſente hic filius
Egit, reſtitui in integrum, aequom eſt, et bonum,
Et id impetrabis. dixi. *De.* Dic nunc, Hegio.

DONATUS.

in metu malorum. 7. EGO CRATINUM CENSEO.] Poteſt EGO ſubdiſtingui: ut ſubaudiatur, *Ego dicam?* 9. QUAE IN REM SINT.] Bene principio, ἀπὸ τῆς THOΛKIS * AAITOΥ συμβελεύοντος, benevolentiam ſuam commendavit: et ſic conſilium dedit. 11. AEQUOM EST.] Ab honeſto. ET BONUM.] Ab utili. 12. ET ID IMPETRABIS.] A poſſibili. Et breviter deliberativae tres locos tetigit, juſtum,

COMMENTARIUS.

3. NEQUE MIHI IN CONSPECTUM PRODIT.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 9. 84. *Pudet* prodire *me ad te* in conſpectum, *pater.*

4. QUIDVE SIT SENTENTIAE.] Subaudi, *illi.* Quo ſenſu Adelphi. IV. 5. 31. dixit: Quid illi *tandem creditis* fore animi *miſero?*

6. VIDETIS, QUO IN LOCO RES HAEC SIT.] Ita infra III. 1. 9. Heaut. II. 3. 118. Plautus, Epid. I. 1. 75. *Quo in loco res haec ſit, vides.*

7. QUID AGO?] Formula dubitantis, et conſilium petentis. Eun. IV. 7. 41. V. 1. 51. Heaut. II. 3. 102. Adelph. IV. 1. 22. V. 7. 18. Infra V. 8. 18. Cicero, pro P. Quint. 16. *Quintius ad vadimonium venit.* Quid ago?

EGO CRATINUM CENSEO.] Subaudi, *conſulendum prius.* Explicat Donatus ad Eun. V. 9. 42.

9. QUAE IN REM TUAM SINT.] Ita And. III. 3. 14. et ſaepe alibi. Salluſtius, Catil. 20. In rem *fore credens.* Livius XXX. 4. *Scipio ad comparanda ea, quae* in rem erant, *tempus habuit.*

11. RESTITUI IN INTEGRUM.] Cicero, Verr. V. 6. *Perditae civitates, deſperatis omnibus rebus, hos ſolent exitus exitiales habere, ut damnati* in integrum reſtituantur, *vincti ſolvantur, exules reducantur, res judicatae reſcindantur.* Vide Comment. majorem.

14. QUOT

He. Ego sedulo hunc dixisse credo. verum ita est,
Quot homines, tot sententiae: suus cuique mos.
Mihi non videtur, quod sit factum legibus,
Rescindi posse: et turpe inceptu est. *De.* Dic,
Crito.
Cri. Ego amplius deliberandum censeo:
Res magna est. *He.* Numquid nos vis? *De.* Fecistis probe:
Incertior sum multo, quam dudum. *Ge.* Negant

DONATUS.

utile, et possibile. 13. EGO SEDULO HUNC DIXISSE CREDO.] Artificiose personam defendit, sententiam reprehensurus: ne si inimicus sit, adimat auctoritatem sententiae suae. VERUM ITA EST.] Subjunxit locum ἀποκρίσεως oratoriae: ut invidiae contradicturus occurreret. 15. MIHI NON VIDETUR.] A possibili. QUOD SIT FACTUM LEGIBUS.] Hic alio ordine locos suasoriae tetigit: primum a possibili, secundum ab honesto. 16. ET TURPE INCEPTU EST.] Ab honesto. Utilitatem autem praetermisit per artem, quae, ubi non potest fieri, frustra spectatur.

18. RES MAGNA EST.] Causa ampliandi sententiam.

19. INCERTIOR SUM MULTO, QUAM DUDUM.] Ex tribus

COMMENTARIUS.

14. QUOT HOMINES, TOT SENTENTIAE.] Ita Horatius, Sat. II. I. 27. *quot capitum vivunt, totidem studiorum Millia.*

SUUS CUIQUE MOS.] Classici actores τὸ suus praeponunt τῷ QUISQUE. Virgilius, Ecl. II. 65. *trahit* sua quemque *voluptas.* Propertius, II. 28. *mors* sua quemque *manet.* Persius, Sat. V. 52. *velle* suum cuique *est.*

15. QUOD SIT FACTUM LEGIBUS, RESCINDI POSSE.] Quinctilianus, Declam. CCCLXXII. *Quidquid lege factum est, vindicari lege non solet.* Ibidem: *Judicia tamen judiciis* rescindi *non possunt.*

17. AMPLIUS DELIBERANDUM.] Formula Jurisconsultorum et Judicum. Cicero, in Bruto, 22. *Cum Consules, re audita,* amplius *de consilii sententia pronunciavissent.* i. e. amplius deliberandum. Idem et *ampliare* dicebant, h. e. diutius de causa deliberare, atque adeo differre sententiam.

18. RES MAGNA EST.] Ita Plautus, Aul. IV. 10. 41. Magna est res, *quam ego tecum otiose, si otium est, cupio loqui.* Virgilius, Ecl. III. 54. *Sensibus haec imis* (res est non parva) *reponas.*

19. INCERTIOR SUM MULTO, QUAM DUDUM.] Ita Phaedrus,

Rediſſe. *De.* Frater eſt exſpectandus mihi:
Is quod mihi dederit de hac re conſilium, id ſequar.
Percontatum ibo ad portum, quoad ſe recipiat.
Ge. At ego Antiphonem quaeram, ut, quae acta hic ſint, ſciat.
Sed eccum ipſum video in tempore huc ſe recipere.

DONATUS.

enim unus ſuaſit, alter diſſuaſit, tertius nihil dixit.

24. IN TEMPORE HUC SE RECIPERE.] Εὐκαίρως. *Salluſt. Maximeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.*

COMMENTARIUS.

III. 3. 12. de hariolis conſultis:
Quid multa? variis diſſident ſententiis;
Hominiſque curam cura majore adgravant.

21. IS QUOD MIHI DEDERIT DE HAC RE CONSILIUM, ID SEQUAR.] Idem verſus occurrit Adelph. III. 4. 54.

22. QUOAD SE RECIPIAT.] H. e. Dum redeat. Ita mox verſu 24. Infra IV. 3. 1. V. 4. 7.

24. IN TEMPORE.] Ita Heaut. II. 3. 123.

ACTUS TERTII

SCENA PRIMA.

ANTIPHO. GETA.

An. ENIMVERO, Antipho, multimodis cum iſthoc animo es vituperandus.
Itane hinc abiſſe: et vitam tuam tutandam aliis dediſſe?

DONATUS.

1. ENIMVERO, ANTIPHO, MULTIS MODIS CUM ISTHOC ANIMO.] CUM ISTHOC ANIMO: pro, *hujus animi. Ennius: Omnia cum pulchris animis Romana juventus.*

2. ITANE HINC ABISSE: ET VITAM TUAM.] Ἐν ὑποκρίσει,

COMMENTARIUS.

1. ENIMVERO, ANTIPHO.] Ipſe ſe adloquitur. Ita And. I. 3. 1. CUM ISTOC ANIMO.] H. e. Ob iſtum animum. Vide ad And. V. 4. 38.

Alios tuam rem credidisti magis, quam tete, animadversuros?
Nam, ut ut erant alia, illi certe, quae nunc tibi domi est, consuleres,
Ne quid propter tuam fidem decepta pateretur mali.
Cujus nunc miserae spes opesque sunt in te uno omnes sitae.
Ge. Equidem, here, nos jam dudum hic te absentem incusamus, qui abieris.
An. Te ipsum quaerebam. *Ge.* Sed ea causa nihilo magis defecimus.
An. Loquere, obsecro: quonam in loco sunt res, et fortunae meae?

DONATUS.

ut, *Invidisse Deos, patriis ut redditus oris Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem?* Et, *Servon' fortunas meas me commisisse futili?* 3. ALIOS TUAM REM.] Ab infinitivo ad indicativum transitum fecit. CREDIDISTI.] Pro, *Putasti.* 5. PATERETUR MALI.] Legitur et POTIRETUR, quia *potiri* τῶν μέσων fuit. Plautus, *Hostium potitus est.* 6. SPES OPESQUE SUNT.] Haec quidem de his sunt, quae amant jungi. SPES OPESQUE SUNT.] Ut, *Res fortunaeque.* 7. QUI ABIERIS.] Mollius, quam *Fugeris.* 8. SED EA CAUSA.] Quia abieris. 10. NUMQUID PATRI

COMMENTARIUS.

4. UT UT ERANT ALIA.] H. e. Utcunque. quomodocunque. Infra V. 4. 1. Heaut. I. 2. 26. Plautus, Bacchid. V. 2. 73. Ut ut est, *etsi est dedecorum*, *patiar.*

QUAE NUNC TIBI DOMI EST.] Intelligit Phanium. Ita infra III. 2. 19. et 21.

5. PROPTER TUAM FIDEM DECEPTA.] H. e. Tua culpa, qui fidem fefellisti. Ita And. I. 5. 39. Infra V. 7. 37. Plautus, Rud. I. 2. 39. propter *ejusmodi viros vivo miser.*

PATERETUR.] Ita Plautus, Asin. II. 2. 58. *Fortiter* malum *qui* patitur, *idem post* patitur bonum.

6. SPES OPESQUE IN TE UNO SITAE.] Ita Adelph. III. 2. 33. Sallustius, Jug. 114. *Spes atque opes civitatis in illo sitae erant.*

7. QUI ABIERIS.] H. e. Propterea quod abieris. Plautus, Amph. Prol. 57. *Quasi nesciam vos velle*, qui *divus sim.*

8. DEFECIMUS.] Ita supra I. 4. 53.

9. QUONAM IN LOCO.] H. e. Statu. Heaut. II. 3. 118.

Numquid patri subolet? *Ge.* Nihil etiam. *An.* Et quid spei porro 'st? *Ge.* Nescio. *An.* Ah!
Ge. Nisi Phaedria haud cessavit pro te eniti. *An.* Nihil fecit novi.
Ge. Tum Phormio itidem in hac re, ut in aliis, strenuum hominem praebuit.
An. Quid is fecit? *Ge.* Confutavit verbis admodum iratum patrem.
An. Eu! Phormio. *Ge.* Ego quod potui, porro. *An.* Mi Geta, omnes vos amo.
Ge. Sic habent principia sese, ut dico. adhuc tranquilla res est.

D O N A T U S.

SUBOLET?] Sub convenientia sua et Phormionis dicit.

13. CONFUTAVIT VERBIS.] Convicit: ut si diceret, *Refutavit.* sed *Refutatio* in rem est: *Confutatio* in personam.

14. EGO QUOD POTUI, PORRO.] De se mediocriter per ἔλλειψιν, moraliter satis. EGO QUOD POTUI, PORRO.]

COMMENTARIUS.

10. NUMQUID PATRI SUBOLET?] Subaudi, Rem ex compacto gestam, et me voluntate mea esse coactum, ut ducerem Phanium. Ita Adelph. III. 3. 43. Plautus, Cas. II. 3. 59. Subolet *hoc jam uxori, quod ego machinor.*

ET QUID SPEI PORRO EST?] Vide And. Prol. 25.

11. NISI.] Haec particula Comicis valet *Sed.* Ita et ita Sallustius, Jug. 24. *Plura de Jugurtha scribere, dehortatur me fortuna mea. etiam antea expertus sum, parum fidei miseris esse.* Nisi *tamen intelligo.*

12. STRENUUM HOMINEM PRAEBUIT.] Cicero, Fam. V. 18. *Rogo atque oro, te colligas*, virum*que* praebeas.

13. CONFUTAVIT.] H. e. Refutavit. conturbavit. Est autem vox culinaria, notatque *futo aquam ferventem compescere.* Titinnius, Setina: *Coquus magnum ahenum, quando fervit, paula* confutat *trua.* Inde ad res alias transfertur. Cato, apud Gell. VII. 3. *Mihi nunc magnae curae est, quod haec res tam secunde processit, ne quid in consulendo adversi eveniat, quod nostras secundas res* confutet. Ad verba transtulit Plautus, Truc. II. 3. 28. *Ego istos, qui me culpant,* confutaverim. Vide ad Heaut. V. 1. 76.

14. OMNES VOS AMO.] H. e. Gratias vobis omnibus ago. Supra I. 2. 4.

15. SIC HABENT PRINCIPIA SESE.] Ita supra, II. 3. 82.

TRANQUILLA RES EST.] Vide And. III. 5. 14. Eun. V. 9. 8.

16. MAN-

Mansurusque patruum pater est, dum huc adveniat.
An. Quid eum? *Ge.* Ut ajebat,
De ejus consilio sese velle facere, quod ad hanc rem attinet.
An. Quantus metus est mihi, venire huc salvom nunc patruum, Geta!
Nam per ejus unam, ut audio, aut vivam, aut moriar, sententiam.
Ge. Phaedria tibi adest. *An.* Ubinam? *Ge.* Eccum, ab sua palaestra exit foras.

DONATUS.

Ordine. primo dominum, post Phormionem, ultimum se posuit. 18. HUC SALVOM NUNC PATRUUM, GETA.] Non optat SALVOM PATRUUM VENIRE, secundum *Apollodorum:* et ostendit, non congruere salutem ejus cum commodo suo. An non dicit, *malum esse et incommodum sibi*, sed tantum magni terroris plenum adventum patrui? 20. AB SUA PALAESTRA EXIT FORAS.] Bene *palaestram* ejus dixit lenonis domum, in qua est exercitus amator assidue. *Plautus* Bacchid. *homo adolescens Penetrem hujusmodi in palaestram, ubi damnis desudascitur!*

COMMENTARIUS.

16. MANSURUS.] H. e. Exspectaturus. Ita Plautus, Menaechm. II. 3. 68. *Etiam parasitum manes?*

17. DE EJUS CONSILIO SESE VELLE FACERE.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 9. 115. *Fecisse dicas de mea sententia.*

20. AB SUA PALAESTRA.] Locum Gymnasticum, ubi cursu, lucta, hasta, disco, saltu aliisque ludis exercebantur, *palaestram* dixerunt. Virgilius, Aen. VI. 642. *Pars in gramineis exercent membra* palaestris. Sed h. l. Lenonis domus intelligitur, continuo exercens et excrucians Phaedriam. Ita Eun. II. 3. 23. Plautus, Bacchid. I. 1. 32. *homo adolescentulus Penetrare hujusmodi in* palaestram, *ubi damnis desudascitur.* Martialis, X. 55. 4.

Idem post opus, et suas palaestras.

Cicero itidem pulchre ad numerum orationis transtulit, Orat. 56. *Serius aliquanto notatus et cognitus, quasi quandam* palaestram *et extrema lineamenta orationi attulit.*

ACTUS TERTII

SCENA SECUNDA.

PHAEDRIA. DORIO. ANTIPHO. GETA.

Ph. DORIO, audi, obſecro. *Do.* Non audio. *Ph.* Parumper. *Do.* Quin omitte me.
Ph. Audi, quod dicam. *Do.* At enim taedet jam audire eadem millies.
Ph. At nunc dicam, quod lubenter audias. *Do.* Loquere, audio.
Ph. Nequeo te exorare, ut maneas triduum hoc? quo nunc abis?
Do. Mirabar, ſi tu mihi quidquam adferres novi.
An. Hei! metuo lenonem, ne quid ſuat. ſuo capiti! *Ge.* Idem ego metuo.

DONATUS.

DORIO, AUDI, OBSECRO.] *Haec Scena in petitione eſt, quae ſaepe admittit deliberativae locum.* 1. DORIO, AUDI, OBSECRO.] Sunt qui ſic legant, ut DORIO Phaedria dicat. AUDI, leno: OBSECRO, iterum Phaedria. QUIN OMITTE ME.] QUIN, modo corripiendi vel imperandi vim habet. ut, *Quin age.* 6. HEI! METUO LENONEM, NE QUID SUO SUAT CAPITI.] Deeſt *mali.* SUAT

COMMENTARIUS.

2. MILLIES.] Ita Eun. III. 1. 32. Cicero, Mil. 20. Millies *in ea fuerat.*

5. MIRABAR, SI TU MIHI QUIDQUAM ADFERRES NOVI.] Similis conſtructio eſt And. I. 2. 4. Vide Barthium ad Stat. Theb. IV. 367.

6. METUO LENONEM, NE QUID SUAT. SUO CAPITI!] Senſus hic eſt: *Metuo, ne quid leno machinetur et ſtruat mali.* Quod quum dixiſſet, et ſpectatores exſpectarent, ut diceret, PHAEDRIAE CAPITI, ſubito flectit ſermonem Antipho, atque per imprecationem ſubjecit, SUO CAPITI! q. d. *Quae res ipſi lenoni male vertat.* Primum autem *τὸ Suere* uſurparunt, ut Graeci ſuum *ῥάπτειν*, pro, malum ſtruere alteri. Ita *conſutos dolos* dixit Plautus, Amph. I. 1. 211. Eodem ſenſu dixit Cicero, pro Dejot. 6. *At quam feſtive*

Ph. Non mihi credis? *Do.* Hariolare. *Ph.* Sin fidem do. *Do.* Fabulae!

Ph. Foeneratum iſtuc beneficium tibi pulchre dices. *Do.* Logi!

Ph. Crede mihi, gaudebis facto. verum hercle hoc eſt. *Do.* Somnia!

Ph. Experire, non eſt longum. *Do.* Cantilenam eandem canis.

DONATUS.

autem, appingat atque affigat. SUO SUAT CAPITI.] Ἀποσιώπησις. διὰ τὸν εὐφημισμὸν, SUO CAPITI dixit, quum dicturus eſſet, Phaedriae. ut, *Dardaniique rogum capitis.*
8. FOENERATUM.] Ab utili. FOENERATUM ISTUC BENEFICIUM TIBI.] Id eſt, *mihi a te foeneratum.* 9. VERUM HERCLE HOC EST.] Bene ipſe dictum ſuum confirmavit. 10. CANTILENAM EANDEM CANIS.] Ita dicit: ut,

COMMENTARIUS.

ve crimen contexitur! illa vero, SUO CAPITI! imprecandi formulam habent. Graece, εἰς κεφαλήν. Ita Hec. III. 1. 53. Coelius ad Cic. Fam. VIII. 1. *Te ad IX. Kal. Jun. ſubroſtrani*, quod illorum capiti ſit! *diſſiparant periiſſe.* Vide porro Comment. majorem.

7. HARIOLARE.] H. e. Nugaris. Ita Adelph. II. 1. 48.

FABULAE!] Formula rejiciendi ſermonem vanum, fictum et falſum. And. I. 3. 19. III. 3. 21. Heaut. II. 3. 95. Infra V. 7. 53.

8. FOENERATUM ISTUC BENEFICIUM TIBI PULCHRE DICES.] H. e. Magno foenere redditum. Adelph. II. 2. 11. Eodem ſenſu dixit Accius, Andromache: *Quod beneficium haud ſterili in ſegete, rex, te obſeviſſe intelliges.* Seneca, Benef. I. 1. *demus beneficia; non foeneremur.*

LOGI!] Ita Turpilius, Canophoro: *Teſtamentum ergo celabis?* Logi. Nonius Marcellus *Logos* exponit ſermones vel dicta ridicula et contemnenda. quo ſenſu etiam Plautus et Cicero ſunt uſi.

9. GAUDEBIS FACTO.] H. e. Non poenitebit te feciſſe. Plautus, Poen. I. 1. 69. *faciam ut* facto gaudeas. Valet autem FACTO *poſt factum.* Ita Plautus, Rud. Prol. 29.

Iccirco moneo vos ego haec, qui eſtis boni,
Quique aetatem agitis cum pietate et fide,
Retinete porro; poſt factum *ut laetemini.*

SOMNIA.] Ita Adelph. II. 1. 50.

10. CANTILENAM EANDEM CANIS.] Id Graeci dicunt: τὸ αὐτὸ ᾄδεις ᾆσμα. Plautus, Trin. II. 2. 10. *Haec dies noctesque tibi* canto, *ut caveas.* Eodem ſenſu dixit Horatius, Arte Poët. 356.

 Chor-

Ph. Tu mihi cognatus, tu parens, tu amicus, tu. *Do.* Garri modo.
Ph. Adeon' ingenio esse duro te atque inexorabili,
Ut neque misericordia, neque precibus molliri queas?
Do. Adeon' te esse incogitantem, atque impudentem, Phaedria,
Ut phalerats dictis ducas me, et meam ductes gratiis?
An. Miseritum 'st. *Ph.* Hei! veris vincor. *Ge.* Quam uterque est similis sui!

D O N A T U S.

Vetus et vulgata cantio. 11. TU MIHI COGNATUS.] Ab honesto. TU PARENS, TU AMICUS, TU.] Secunda ἀποσιώπησις. 15. PHALERATIS DICTIS.] Honestis atque ornatis: quia dixit, TU MIHI COGNATUS, TU PARENS. Et quasi leno, irridet honestatem, et despicit. 16. MISERITUM 'ST.] Εἰρωνεία. HEI! VERIS VINCOR.] Hoc sibi di-

C O M M E N T A R I U S.

Chorda qui semper oberrat eadem.

11. TU MIHI COGNATUS, TU PARENS, TU AMICUS, TU.] Ita Plautus, Capt. II. 3. 84. *Tu mihi herus nunc es, tu patronus, tu pater.*

GARRI MODO.] Ita dicit Dorio, quia Phaedria toties ingeminaverat illud TU. *Garrire* enim et *Garritus* proprie de avibus dicitur. Noctuae autem speciatim *titubare* dicuntur, ex sono, quem edunt, *Tu*, *Tu*, vel potius, *Tou*, *Tou*. Unde Plautus, Menaechm. IV. 2. 90.

> ME. *Egon' dedi?* PE. Tu, Tu *istic*, *inquam. vis afferri noctuam*,
> *Quae* Tu, Tu, *usque dicat tibi?*

12. INGENIO ESSE DURO.] Ita Plautus, Asin. Grex, v. 3. *Nec quisquam est tam* ingenio duro.

13. MOLLIRI.] Proprie de ingenio duro. Infra IV. 3. 27.

15. UT PHALERATIS DICTIS DUCAS ME.] H. e. Verbis in speciem honestis me differas. *Phalerae* equorum et equitum ornamenta sunt. De verbo *ducere* vide ad And. IV. 1. 20.

ET MEAM DUCTES GRATIIS.] Verbum lenonium et turpe. Plautus, Poen. IV. 2. 46.

> *Neque triobolum ullum amicae das*, *et* ductas gratiis.

Videtur translatio ab imperatore exercitus desumta. uti enim *exercitum ductat* is, cui exercitus patet, ita et *ductare mulierem* dicitur, cui illa obtemperat, et morigera est in rebus omnibus.

16. VERIS VINCOR.] Haec secum loquitur Phaedria. q. d. Vera prae-

Ph. Neque, Antipho alia quum occupatus esset sollicitudine,
Tum hoc esse mihi objectum malum! *An.* Ah! quid istuc autem est, Phaedria?
Ph. O fortunatissime Antipho! *An.* Egone? *Ph.* Cui, quod amas, domi 'st:
Nec cum hujusmodi umquam usus venit, ut conflictares malo.
An. Mihin' domi 'st? immo, id quod ajunt, auribus teneo lupum.
Nam neque quomodo a me amittam, invenio: neque, uti retineam, scio.

DONATUS.

cit adolescens. 17. NEQUE, ANTIPHO ALIA QUUM OCCUPATUS ESSET SOLLICITUDINE.] Hoc dolet Phaedria, quod in eadem re laboraverit Antipho, id est, in amore: quodque amare contigerit. NEQUE, ANTIPHO ALIA.] Minore aliqua sollicitudine quam haec est, quam nunc gerit. An ALIA, praeter hanc, quam de me gerit? Ordo et sensus hic est, *Neque tum esse mihi hoc objectum malum, quum Antipho alia sollicitudine esset occupatus, levi quapiam, non hac de nuptiis, quae est gravissima.* 20. UMQUAM USUS VENIT.] Opus aut necesse fuit. 21. AURIBUS TENEO LUPUM.] Graecum Proverbium, τῶν ὤτων ἔχω

COMMENTARIUS.

praedicat leno, neque enim more fit, ut quis gratis ductet amicam ab lenone avaro. Plautus, Mostell. I. 2. 12. *Profecto ita esse, ut praedico*, vero vincam.

17. ALIA QUUM OCCUPATUS ESSET SOLLICITUDINE.] Ita And. V. 1. 9. *In alio occupato amore.*

18. ESSE MIHI OBJECTUM MALUM.] Vide Adelph. IV. 4. 1.

19. QUOD AMAS.] Eleganter, pro, *Quam amas.* Ita Eun. II. 3. 16. Plautus, Epid. V. 1. 46.

Tibi quidem, quod ames, *domi praesto 'st.*

20. CONFLICTARES.] Vide ad And. I. 1. 66.

21. AURIBUS TENEO LUPUM.] H. e. Duplici incommodo laboro. Usurpavit et Tiberius, teste Suetonius, Tib. 25. quoties ob metum imminentium discriminum cunctaretur.

22. NAM NEQUE QUOMODO A ME DIMITTAM, INVENIO.] Supra, I. 3. 24. Ex Caecilio laudat Gellius, XV. 9.

Nam hi sunt inimici pessumi, fronte hilaro,

 Cor-

Do. Ipsum istuc mihi in hoc est. *An.* Eia! ne parum leno sies.
Numquid hic confecit? *Ph.* Hiccine? quod homo inhumanissimus:
Pamphilam meam vendidit. *Ge.* Quid? vendidit? *An.* Ain'? vendidit?
Ph. Vendidit. *Do.* Quam indignum facinus! ancillam aere emtam suo.
Ph. Nequeo exorare, ut me maneat, et cum illo ut mutet fidem,

DONATUS.

τὸν λύκον, οὔτ' ἔχειν, οὔτ' ἀφεῖναι δύναμαι. 23. NE PARUM LENO SIES.] Ἔλλειψις. deest enim, *Vereris*? 26. AERE EMTAM SUO.] Bene Suo, quasi de tertia persona.

COMMENTARIUS.

Corde tristi: quos neque ut apprehendas, neque ut mittas scias.

Suetonius, Tib. 10. *Uxorisne taedio, quam neque criminari aut dimittere auderet, neque ultra perferre posset.*

23. IPSUM ISTUC MIHI IN HOC EST.] H. e. Hic ipse Phaedria mihi lupus est, quem neque nihil dantem diutius ferre, neque pollicentem absolvere possum.

EJA, NE PARUM LENO SIES.] Laudat haec verba Asconius Pedianus, ad Cic. Verr. I. 38. Est autem ironica correctio verborum lenonis. q. d. metuis, ne parum sis leno, i. e. ne minus sis flagitiosus, quam vulgus lenonum solet, non satis magno pretio vendens puellam. Sumitur autem persona ipsa pro moribus. Ita Plautus, Pers. IV. 6. 4. Ne non sat esses leno, *id metuebas miser.* Cicero, Att. X. 9. *dum pudet te*, parum optimatem *esse.* Ovidius, Metam. XII. 29. *Pietatem publica causa*, Rex*que* patrem *vicit.*

24. NUMQUID HIC CONFECIT?] Haec spectans iracundum Phaedriae vultum interrogat Antipho. Sensus est: *Numquid mali perpetravit?* Ita infra V. 2. 4.

26. QUAM INDIGNUM FACINUS!] Ita And. I. 1. 18. V. 2. 13. Eun. I. 1. 25. Adelph. II. 1. 19. III. 4. 1. et IV. 5. 35. Hec. III. 3. 16. Infra V. 8. 18.

ANCILLAM AERE EMTAM SUO.] Ita Horatius, Serm. II. 3. 129. *servosque tuo quos aere pararis.*

27. UT ME MANEAT.] Plautus, Epid. III. 2. 22. *is apud forum* manet me. i. e. exspectat.

CUM ILLO UT MUTET FIDEM.] H. e. Ut mutet fidem illi datam.

Triduum hoc: dum id, quod eſt promiſſum, ab amicis argentum aufero.
Si tum non dedero, unam praeterea horam ne oppertus ſies.
Do. Obtundis. *An.* Haud longum eſt id, quod orat, Dorio: exoret, ſine.
Idem hoc tibi, quod bene promeritus fueris, conduplicaverit.
Do. Verba iſtaec ſunt. *An.* Pamphilamne hac urbe privari ſines?
Tum praeterea horunc' amorem diſtrahi poterin' pati?
Do. Neque ego, neque tu. *Ge.* Di tibi omnes id, quod es dignus, duint!
Do. Ego te complures advorſum ingenium meum menſes tuli,
Pollicitantem, nihil ferentem, flentem: nunc contra omnia haec;

D O N A T U S.

31. Conduplicaverit.] Conjunctivum pro indicativo, id eſt, *Conduplicabit.* Hoc eſt aliter, Foeneratum istuc beneficium tibi pulchre dices. 36. Nihil ferentem,

C O M M E N T A R I U S.

tam. Ita Plautus, Pſeud. I. 3. 142. ubi leno itidem in ſimili negotio: *Si argentum attuleris*, cum illo perdiderim fidem. Contra Plautus, Curc. I. 2. 49. *Si fidem ſervas mecum.* Eſt autem *mutare fidem* idem quod *fallere.* Plautus, Mil. IV. 1. 36. *ne iſtuc amittam, et haec* mutet fidem.

28. Aufero.] Ita Heaut. IV. 8. 9. Plautus, Epid. II. 2. 9. *Quo pacto ab ſe argentum* auferam.

30. Obtundis.] Ita And. II. 2. 11.

31. Hoc conduplicaverit.] Explicatur id, quod verſu 8. dixerat Antipho.

32. Verba istaec sunt.] Id ſupra verſu 8. dixerat, Logi. Plautus, Pſeud. I. 3. 27. Ubi in ſimili negotio leno dicit juveni amatori: *mortua re, verba nunc facis.*

33. Distrahi.] Ita Hec. III. 5. 42. Supra I. 4. 24.

34. Di tibi omnes id, quod es dignus, duint.] Ita Plautus, Pſeud. IV. 1. 25. *Di tibi duint, quantum dignus es.*

37. Da

Repperi, qui det, neque lacrumet. da locum melioribus.

An. Certe hercle, ego si satis commemini, tibi quidem est olim dies,

Quam ad dares huic, praestituta. *Ph.* Factum. *Do.* Num ego istuc nego?

An. Jam ea praeteriit? *Do.* Non: verum haec ei antecessit. *An.* Non pudet

Vanitatis? *Do.* Minime, dum ob rem. *Ge.* Sterquilinium. *Ph.* Dorio,

Itane tandem facere oportet? *Do.* Sic sum: si placeo, utere.

An. Siccine hunc decipis? *Do.* Immo enimvero, Antipho, hic me decipit.

Nam hic me hujusmodi esse sciebat: ego hunc esse aliter credidi.

DONATUS.

FLENTEM.] Ὅμοιον τῷ γένει usitatum veteribus. 38. TIBI QUIDEM OLIM EST DIES.] Hic OLIM, futuri temporis. Nam leno de accipienda ab adolescente pecunia diem constituerat: et inventa meliori conditione, anticipaverat tempus cum adolescente praescriptum. 40. JAM EA PRAETERIIT?] Interrogative pronuntiandum. NON: VERUM EI HAEC ANTECESSIT.] Urbane leno, HAEC ANTE-

COMMENTARIUS.

37. DA LOCUM MELIORIBUS.] H. e. Cede plus offerenti et danti. Locutio videtur translata à solemni lictorum formula, Consule adventante. Ita Plautus, Curc. II. 3. 1. Date viam, *noti atque ignoti.*

38. DIES, QUAM AD DARES HUIC, PRAESTITUTA.] H. e Praefinita. Plautus, Pseud. I. 1. 56. *ei rei* dies *haec* praestituta *est.*

40. HAEC EI ANTECESSIT.] H. e. Cras aderit dies praestituta. Sallust. Jug. 113. eodem sensu: *Nocte ea, quae proxima fuit ante diem.*

41. STERQUILINIUM.] *Sterquilinium*, vel potius *Sterquilinum*, seu *sterculinum*, Graecis κοπρεδοχεῖον, locus est stercoreus, sed et ipsa stercora congesta. Phaedrus, III. 12. 1. Hinc de homine impurissimo usurpatur. Plautus. Pers. III. 3. 2. *lutum lenonium, Commictum coenum*, sterquilinium *publicum.* Gr. κόπρειος ἀνήρ.

42. ITANE TANDEM FACERE OPORTET?] Honesta reprehensio. Ita Heaut. III. 3. 1.

SIC SUM.] Vide ad And. V. 4. 16.

45. Ego

Iste me fefellit: ego isti nihilo sum aliter, ac fui.
Sed utut haec sunt, tamen hoc faciam: cras mane argentum mihi
Miles dare se dixit: si mihi prior tu adtuleris, Phaedria,
Mea lege utar; ut potior sit, qui prior ad dandum 'st. Vale.

DONATUS.

CESSIT: ut alii putant, meretrix vendita: ut alii, dies, qua lenoni constitutum fuit. An aperte leno perfidus mentitur? unde sequitur, NON PUDET VANITATIS? Ergo plus est ANTECESSIT, quam PRAETERIIT. NON PUDET VANITATIS?] Apparet, supra lenonem de perfidia anticipati temporis esse confessum. 48. MEA LEGE UTAR.] Lenonia scilicet: in qua semper commodum est prius, quam fides.

COMMENTARIUS.

45. EGO ISTI NIHILO SUM ALITER, AC FUI.] Ita And. III. 3. 13.

48. MEA LEGE UTAR.] Explicat Donatus. Possit et leno conditionem emtioni adjectam *legem suam* vocare.

ACTUS TERTII

SCENA TERTIA.

PHAEDRIA. ANTIPHO. GETA.

Ph. QUID faciam? unde ego nunc tam subito huic argentum inveniam miser,
Cui minus nihilo est? quod, si hic potuisset nunc exorarier

DONATUS.

1 QUID FACIAM?] *Οἰκονομία ad futurum exitum Comoediae.* 2. MINUS NIHILO.] Ὑπερβολή. 4. AD-

COMMENTARIUS.

1. TAM SUBITO.] Intelligit crastinum mane. supra III. 2. 46. ARGENTUM INVENIAM.] Ita Heaut. III. 1. 2. Plautus, Asin. II. 1. 4. Inveniundo argento *ut fingeres fallaciam.* 8. Dic-

Triduum hoc: promiſſum fuerat. *An.* Itane hunc patiemur, Geta,
Fieri miſerum, qui me dudum, ut dixti, adjuverit comiter?
Quin, quum opus eſt, beneficium rurſum ei experimur reddere?
Ge. Scio quidem hoc eſſe aequom. *An.* Age ergo, ſolus ſervare hunc potes.
Ge. Quid faciam? *An.* Invenias argentum. *Ge.* Cupio: ſed id unde, edoce.
An. Pater adeſt hic. *Ge.* Scio: ſed quid tum? *An.* Ah! dictum ſapienti ſat eſt.
Ge. Itane? *An.* Ita. *Ge.* Sane hercle pulchre ſuades. etiam tu hinc abis?
Non triumpho, ex nuptiis tuis ſi nihil nanciſcor mali:
Ni etiam nunc me hujus cauſa quaerere in malo jubeas crucem?
An. Verum hic dicit. *Ph.* Quid? ego vobis, Geta, alienus ſum? *Ge.* Haud puto.

DONATUS.

JUVERIT.] Secundum u, pronuntiari debet. ADJUVERIT COMITER?] COMITER, veteres dixerunt παρὰ τὸ κόσμος.

7. QUID FACIAM?] Comiter. quamvis uterqne intelligat, quid alteruter dicat, diſſimulant tamen.

11. NI ETIAM NUNC ME HUJUS CAUSA QUAERERE IN MALO JUBEAS CRUCEM?] Quid dicat, *In malo aliud ma-*

COMMENTARIUS.

8. DICTUM SAPIENTI SAT EST.] H. e. Vel unicum dictum ſeu verbum ſufficit ſapienti homini, ad reliqua intelligenda. Vult autem, patrem argento eſſe emungendum. Uſus eſt eodem dicto, iiſdemque verbis Plautus, Perſ. IV. 7. 19.

10. NON TRIUMPHO.] Senſus eſt: *Non ſatis me is perditum, ſi maxime nihil mali ex tuis nuptiis nanciſcor, niſi jubeas me hujus tui cognati cauſa malum in cruce quaerere?* Ita Heaut. IV. 2. 5.

NIHIL NANCISCOR MALI.] Ita And. V. 6. 3.

11. QUAERERE IN MALO CRUCEM.] Videtur per ὑπαλλαγὴν dictum, pro, *Quaerere malum in cruce.* Plautus, Ciſtell. I. 2. 23.

quae

Sed parumne est, quod omnibus nunc nobis succenset senex,
Ni instigemus etiam, ut nullus locus relinquatur preci?
Ph. Alius ab oculis meis illam in ignotum hinc abducet locum? hem!
Tum igitur dum licet, dumque adsum, loquimini mecum, Antipho:
Contemplamini me. *An.* Quamobrem? aut quidnam facturus, cedo?
Ph. Quoquo hinc asportabitur terrarum, certum est persequi,
Aut perire. *Ge.* Di bene vortant, quod agas. pedetentim tamen.
An. Vide, si quid opis potes adferre huic. *Ge.* Si quid! quid? *An.* Quaere, obsecro,
Ne quid plus minusve faxit, quod nos post pigeat, Geta.

DONATUS.

lum. 14. RELINQUATUR PRECI?] Bene, PRECI.

19. PEDETENTIM.] Caute. a pedibus et tentando. PEDETENTIM TAMEN.] Hoc quidam sic accipiunt, tanquam Getae dicat Antipho, ut caute aggrediatur senem fallere.

COMMENTARIUS.

quae malum quaerunt *sibi.* Cas. II. 3. 48. *Tu tibi malam rem quaeris.* Est autem *quaerere* h. l. ultro arcessere.

14. NULLUS LOCUS RELINQUATUR PRECI.] Ita And. III. 4. 22.

15. AB OCULIS MEIS.] Vide ad Adelph. IV. 5. 35.

18. QUOQUO HINC ASPORTABITUR TERRARUM, CERTUM EST PERSEQUI.] Ita Plautus, Merc. V. 2. 16. *Certa res est, me usque quaerere illam, quoquo hinc abducta est gentium.* Valet autem ASPORTABITUR, *Absportabitur.* Nepos, Themist. 2. *Omnia, quae moveri poterant, partim Salaminem, partim Troezenem* asportant. PERSEQUI dixit, uti And. V. 4. 32. Phaedrus, I. 28. 5. de vulpe, catulos repetente ab aquila:

Hanc persequuta *mater, orare incipit.*

19. DI BENE VORTANT.] Ita Plautus, Curc. V. 2. 58. *Deos volo bene vortere istam rem vobis.*

PEDETENTIM.] Subaudi, *Persequaris.* q. d. *σπεῦδε βραδέως.*

21. NE QUID PLUS MINUSVE FAXIT.] Subaudi, *quam aequum sit.*

Ge. Quaero. salvos est, ut opinor: verum enim metuo malum.

An. Noli metuere: una tecum bona, mala, tolerabimus.

Ge. Quantum tibi opus est argenti? loquere. *Ph.* Solae triginta minae.

Ge. Triginta! hui, percara est, Phaedria. *Ph.* Istaec vero vilis est.

Ge. Age, age, inventas reddam. *Ph.* O lepidum caput!

Ge. Aufer te hinc. *Ph.* Jam opus est. *Ge.* Jam feres.

Sed opus est, mihi Phormionem ad hanc rem adjutorem dari.

An. Praesto est: audacissime oneris quidvis impone, et feret.

Solus est homo amico amicus. *Ge.* Eamus ergo ad eum ocius.

DONATUS.

25. ISTAEC VERO VILIS EST.] Amatorie. 30. SOLUS EST HOMO AMICO AMICUS.] *Apollodorus*, Μόνος φιλεῖν γὰρ τοὺς φίλους ἐπίσταται.

COMMENTARIUS.

sit. Ita Plautus, Capt. V. 3. 18. *Eheu! cur ego* plus minusve feci, *quam aequum fuit?* Suetonius, Aug. 83. *Ne* plus minusve *loqueretur ex tempore.*

23. UNA TECUM BONA, MALA TOLERABIMUS.] Ita Adelph. III. 4. 50. Eodem sensu Virgilius, Aen. II. 709.

Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit.

24. SOLAE TRIGINTA MINAE.] Ita Lucilius, lib. IX.

Tu milli nummûm potes uno *quaerere* centum.

26. O LEPIDUM CAPUT!] Ita Eun. III. 3. 25. Adelph. V. 9. 9. Sed And. II. 2. 34. *Ridiculum caput.*

AUFER TE HINC.] Id versu 34. dicit: *Te hinc amove.* Ita Plautus, Rud. IV. 3. 93. *Te obsecro hercle*, aufer te *modo.*

27. JAM OPUS EST.] Ita And. IV. 1. 59.

29. AUDACISSIME QUIDVIS ONERIS IMPONE, ET FERET.] Ita And. V. 3. 26. Plautus, Bacchid. III. 3. 92. *In te hoc onus omne impono.*

30. SOLUS EST HOMO AMICO AMICUS.] Ita Plautus, Bacchid. III.

An. Numquid est, quod opera mea vobis opus sit? *Ge.* Nihil. verum abi domum,
Et illam miseram, quam ego nunc intus scio esse exanimatam metu,
Consolare. cessas? *An.* Nihil est, aeque quod faciam lubens.
Ph. Qua via istuc facies? *Ge.* Dicam in itinere: modo te hinc amove.

COMMENTARIUS.

III. 2. 2. *Homini amico qui est amicus.* Et Mil. III. 1. 65. *qui amicus amico sit magis.*

31. Numquid est, quod opera mea vobis opus sit?] Ita And. IV. 3. 23.

34. Te hinc amove.] Ita Plautus, Trin. III. 3. 75. *Quin hinc te amoves?*

ACTUS QUARTI

SCENA PRIMA.

Demipho. Chremes.

De. Quid? qua profectus causa hinc es Lemnum, Chremes,
Adduxtin' tecum filiam? *Ch.* Non. *De.* Quid ita non?
Ch. Postquam videt me ejus mater esse hic diutius,
Simul autem non manebat aetas virginis

DONATUS.

1. Quid? qua profectus causa.] *Haec est narratio simplex.*

COMMENTARIUS.

1. Quid? qua profectus causa hinc es Lemnum, Chreme, adduxtin' tecum filiam?] Ἰδιωτισμὸς veterum, ita rogare. Plautus, Bacchid. II. 3. 15.

Quid hoc? qua causa eum hinc in Ephesum miseram,
Accepitne aurum ab hospite Archidemide?

4. Non manebat aetas virginis meam negligentiam.] H. e. Exspectare non poterat. Supra, III. 2. 4. et 27. Valerius Flaccus, II. 138. *manet illa virum.*

Meam negligentiam; ipſam cum omni familia
Ad me profectam eſſe ajebant. *De.* Quid illic tam diu,
Quaeſo, igitur commorabare, ubi id audiveras?
Ch. Pol me detinuit morbus. *De.* Unde? aut qui? *Ch.* Rogas?
Senectus ipſa eſt morbus. ſed veniſſe eas
Salvas, audivi ex nauta, qui illas vexerat.
De. Quid gnato obtigerit, me abſente, audiſtin', Chreme?
Ch. Quod quidem me factum conſilii incertum facit.
Nam hanc conditionem ſi cui tulero extrario;
Quo pacto, aut unde mihi ſit, dicendum ordine eſt.

DONATUS.

9. SENECTUS IPSA EST MORBUS.] *Apollodorus*, Τὸ γῆράς ἐστιν αὐτὸ νόσημα. 13. HANC CONDITIONEM SI CUI TULERO.] Κυριολογία. quia *ferre conditionem*

COMMENTARIUS.

9. SENECTUS IPSA EST MORBUS.] Vide Eraſmum in Adagiis. Seneca, Epiſt. CVIII. *Senectus inſanabilis morbus eſt.*

10. NAUTA, QUI ILLAS VEXERAT.] Plautus, Mil. IV. 3. 16. *Nauclerus dixit, qui illas advexit mihi.*

11. OBTIGERIT.] In utramque partem *obtingendi* verbo utuntur. Vide And. V. 6. 2.

12. CONSILII INCERTUM.] Ita Hec. I. 2. 46. *animi incertus.*

13. HANC CONDITIONEM SI CUI TULERO.] H. e. Filiae meae matrimonium obtulero. Ita Hec. II. 1. 44. Plautus, Trin. II. 4. 87. *Nunc* conditionem *hanc, quam ego* fero, *et quam abs te peto, Dare atque accipere, Leſbonice, te volo.* Eſt autem antecedens pro conſequente; notat enim proprie *conditio* tractatum, ſeu pactum, quo contrahitur matrimonium. Nepos, Cim. 1. *Egit cum Cimone, ut eam ſibi uxorem daret. Id ſi impetraſſet, ſe pro illo pecuniam ſoluturam. is quum talem* conditionem *aſpernaretur.* Unde paſſim pro nuptiis licitis ſeu illicitis uſurpatur.

EXTRARIO.] Feſto dicitur EXTRARIUS, *qui extra focum, juſque noſtrum ac ſacramentum eſt.* Apulejus, Apolog. *Praeterea minabatur, ſi* extrario *nupſiſſet, nihil ſe filiis ejus ex paternis eorum bonis teſtamento relicturum.* Suetonius, Veſp. 5. *Prandente eo quondam canis* extrarius *è trivio manum humanam intulit, menſaeque ſubjecit.*

17. IN-

Te mihi fidelem esse aeque, atque egomet sum mihi,
Scibam: ille, si me alienus adfinem volet,
Tacebit, dum intercedet familiaritas:
Sin spreverit me, plus, quam opus est scito, sciet.
Vereorque, ne uxor aliqua hoc resciscat mea.
Quod si fit, ut me excutiam, atque egrediar domo,
Id restat. nam ego meorum solus sum meus.
De. Scio ita esse: et istaec mihi res sollicitudini est:
Neque adeo defetiscar umquam experirier,
Donec tibi id, quod pollicitus sum, effecero.

D O N A T U S.

alicui dicimus. 15. TE MIHI FIDELEM ESSE AEQUE.] Mire admixtum ante completam sententiam de extraneo; TE MIHI FIDELEM ESSE. 17. TACEBIT, DUM INTERCEDET FAMILIARITAS.] Incertum, quando proditum iri se dicat, ante, an post nuptias. 20. UT ME EXCUTIAM.] Legitur et, EXCUTIAT. 21. MEORUM SOLUS SUM MEUS.] *Apollodorus*, ἐγὼ γάρ εἰμι τῶν ἐμῶν ἐμὸς μόνος.

24. DONEC TIBI ID, QUOD POLLICITUS SUM, EFFECERO.] *Virgilius*, *donec me flumine vivo Abluero.*

C O M M E N T A R I U S.

17. INTERCEDET FAMILIARITAS.] Ita Hec. III. 1. 25. *Ira inter eas intercessit.*

20. UT ME EXCUTIAM.] Videtur tangere morem eorum, qui matrimonio mulctati à suis uxoribus et egredientes foras excutere vestimenta jubebantur, ut constaret, nihil sub ipsis latere, quod clam auferre possent. Hoc enim sensu et homo, et vestis *excuti* proprie dicitur. Plautus. Aul. IV. 4. 19. *agedum*, *excutedum pallium*. Vide Comment. majorem.

21. EGO MEORUM SOLUS SUM MEUS.] *Nostri* dicuntur, qui nobis favent. Ita And. V. 6. 12. Id igitur vult Demipho, neminem familiarium sibi favere, neque adeo culpam deprecaturum apud uxorem. Vel sensus est: *Nihil eorum*, *quae domi meae sunt*, *meum est*; *atque adeo vacuo mihi exeundum est.*

23. NEQUE ADEO DEFETISCAR.] Ita Pacuvius, Duloreste:

Peream, *nisi nunquam* fatiscar *facere*, *quod quibo boni.*

24. QUOD POLLICITUS SUM.] Intelligit filii sui cum filia fratris nuptias.

ACTUS QUARTI
SCENA SECUNDA.

GETA.

EGo hominem callidiorem vidi neminem,
Quam Phormionem. venio ad hominem, ut dicerem,
Argento opus esse, et id quo pacto fieret.
Vixdum dimidium dixeram, intellexerat.
Gaudebat: me laudabat: quaerebat senem:
Dis gratias agebat, tempus sibi dari,
Ubi Phaedriae se ostenderet nihilo minus
Amicum esse, quam Antiphoni. hominem ad forum
Jussi operiri: eo me esse adducturum senem.
Sed eccum ipsum. quis est ulterior? atat! Phaedriae
Pater venit. sed quid pertimui autem, bellua?

DONATUS.

2. VENIO AD HOMINEM.] Venuste repetitum, HOMINEM.

COMMENTARIUS.

1. EGO HOMINEM CALLIDIOREM VIDI NEMINEM.] Ita Plautus, Most. I. 3. 113. *Non videor vidisse lenam callidiorem ullam alteram.* De voce *callidus* vide Donatum ad Adelph. III. 3. 63.

4. VIXDUM DIMIDIUM DIXERAM, INTELLEXERAT.] In Phormione igitur verum, quod supra dicebat Antipho, III. 3. 8. *dictum sapienti sat est.*

8. AD FORUM.] Ita Heaut. III. 3. 43. *ad uxorem tuam.* Plautus, Pseud. VII. 1. 138. *Si graderetis tantum, quantum loqueris, jam esses* ad forum. Eodem sensu dixit Cicero, Philipp. XIV. 13. Ad inferos *poenas parricidii luent.* Maxime tamen *apud forum* dicunt Comici. Ita And. I. 5. 19. II. 1. 2. IV. 4. 6. Adelph. I. 2. 74. III. 3. 50. III. 5. 2. Infra V. 6. 19.

11. PERTIMUI.] Ita Plautus, Bacchid. IV. 8. 21. *Perii! pertimui miser.*

BELLUA.] Convicium in se ipsum. Eun. IV. 4. 37.

An quia, quos fallam, pro uno duo ſunt mihi dati?
Commodius eſſe opinor duplici ſpe utier.
Petam hinc, unde a primo inſtitui. is ſi dat, ſat eſt:
Si ab eo nihil fiet, tum hunc adoriar hoſpitem.

DONATUS.

15. Hunc adoriar hospitem.] Aſtute Hospitem, de eo qui ſupervenit: nomen aptum imprudenti rerum, atque alieno ab earum ſcientia. *Salluſtius*, *Vitam ſicuti peregrinantes tranſegere*, *etc.*

COMMENTARIUS.

13. Duplici spe utier.] Ita Ovidius, Remed. Amor. 449.
Qui ſibi jam pridem ſolatia bina *paravit.*

14. A primo. Plautus, Moſtell. III. 2. 139. *multum improbiores ſunt*, *quam* à primo *credidi.*

15. Adoriar.] Ita Heaut. IV. 5. 9.

ACTUS QUARTI

SCENA TERTIA.

Antipho. Geta. Chremes. Demipho.

An. EXspecto, quam mox recipiat huc ſeſe Geta.
Sed patruum video cum patre adſtantem. hei mihi!
Quam timeo, adventus hujus quo impellat patrem.
Ge. Adibo hoſce. o noſter Chremes! *Ch.* Salve, Geta.
Ge. Venire ſalvom volup' eſt. *Ch.* Credo. *Ge.* Quid agitur?

DONATUS.

EXspecto, quam mox recipiat huc sese Geta.] *Ad errorem cumulandum*, *perſona Antiphonis interponitur: ut ei adaucto metu amittendae uxoris*, *major vis fiat repentinae laetitiae.* 5. Volup' est.] *Hoc* volup nomen eſt,

COMMENTARIUS.

1. Quam mox.] Ita Eun. IV. 7. 18.

Recipiat huc sese.] Id eſt, redeat. Supra, II. 4. 22.

3. Quam timeo.] Ita ſupra, III. 1. 18.

5. Venire salvom volup' est.] Formula adventum gratulandi.

Ch. Multa advenienti, ut fit, nova hic, compluria.
Ge. Ita. de Antiphone audistin' quae facta? *Ch.* Omnia.
Ge. Tun' dixeras huic? facinus indignum, Chreme,
Sic circumiri! *De.* Id hoc cum agebam commodum.
Ge. Nam hercle ego quoque id quidem agitans mecum sedulo,
Inveni, opinor, remedium huic rei. *De.* Quid, Geta?
Quod remedium? *Ge.* Ut abii abs te, fit forte obviam
Mihi Phormio. *Ch.* Qui Phormio? *Ge.* Is, qui istam. *Ch.* Scio.

DONATUS.

ut *hoc facul:* sic enim veteres per ἀποκοπὴν loquebantur.

6. COMPLURIA.] Secundum regulam locutus est. nam *hoc complure*, et *haec* COMPLURIA. NOVA HIC, COMPLURIA.] Sic veteres, quod nostri demta syllaba COMPLURA dicunt. Sic *Cato* Originum secundo; *Fana hoc loco compluria. Cicero* in Protagora, *Confirmandi genera compluria.* Credo quia veteres *hoc plure*, non *hoc plus* dicebant. 9. COMMODUM.] Commoda aestimatio est temporis * *Commodum*, tantum quod. *Lucilius: Quod mihi commodum est, aut uda vestimenta deposueram.* 13. IS QUI

COMMENTARIUS.

landi. Ita Eun. V. 6. 6. Heaut. II. 4. 27. Adelph. I. 1. 55. Hec. III. 2. 18. Supra II. 1. 25. et 56.

QUID AGITUR?] Ita solebant advenientes alter alterum interrogare. Eun. III. 2. 3. Adelph. III. 3. 19. V. 5. 2. et 4. V. 7. 3.

8. FACINUS INDIGNUM.] Vide supra III. 2. 26.

9. CIRCUMIRI!] H. e. Decipi, antecedens pro consequente. Plautus, Pseud. III. 2. 109. *Cum* circumire *in hunc diem, ut me, si posset, muliere intervorteret.* Est igitur *Circumire* proprie captare.

ID HOC CUM AGERAM COMMODUM.] Ita Eun. II 3. 51. Plautus, Rud. II. 6. 35. *easque res agebam* commodum. Valet autem COMMODUM, opportune admodum. eo ipso tempore.

11. INVENI, OPINOR, REMEDIUM.] H. e. Callide excogitavi. Phaedrus, V. Prol. 2. 5.

Qui pretium operibus majus inveniunt.

13. IS QUI ISTAM.] Subaudi, *defendit, nobisque obtrusit*,

ISTAM

Ge. Visum est mihi, ut ejus tentarem sententiam.
Prendo hominem solum: cur non, inquam, Phormio,
Vides, inter vos sic haec potius cum bona
Ut componantur gratia, quam cum mala?
Herus liberalis est, et fugitans litium.
Nam caeteri quidem hercle amici omnes modo
Uno ore auctores fuere, ut praecipitem hanc daret.
An. Quid hic coeptat? aut quo evadet hodie? *Ge.* An legibus
Daturum poenas dices, si illam ejecerit?
Jam id exploratum est. heia! sudabis satis,
Si cum illo inceptas homine: ea eloquentia est.

DONATUS.

ISTAM.] Ἀποσιώπησις tertia. deest *Obtrusit nobis*, aut, *Defendit*, aut quid tale. 18. FUGITANS LITIUM.] Genitivo casui vim nominis habet FUGITANS LITIUM.] Quasi quod vult in domino facere, id jam in eo esse dicit: praeparans hominem ad contemtum pecuniae, quae poscetur statim.

COMMENTARIUS.

ISTAM autem vultuose et per contemtum dicit Phanium; ut subblandiri videatur fastidio Demiphonis; cui rei apta est ἔλλειψις. Vide Donatum ad And. Prol. 15.

14. UT EJUS TENTAREM SENTENTIAM.] Ita And. III. 4. 9.

15. PRENDO HOMINEM.] Ita And. II. 2. 16.

16. POTIUS CUM BONA UT COMPONANTUR GRATIA, QUAM CUM MALA.] Quemadmodum *fides*, *dolus*, et quaedam alia, ita GRATIA seu BONA, seu MALA dicitur. Lites autem *componi* dicuntur, cum finiuntur. Virgilius, Ecl. III. 108. *Non nostrum, inter vos tantas componere lites.*

20. UNO ORE.] Ita And. I. 1. 69.

AUCTORES FUERE.] Vide ad Adelph. V. 8. 16.

UT PRAECIPITEM HANC DARET.] H. e. Ut domo ejiceret. Phaed. V. 7. 39. *Ab universis capite est protrusus foras.* Seneca, Benef. VI. 1. *Alia detinebo diutius, alia expellam, et capite agam.*

21. QUO EVADET HODIE?] Ita And. I. 1. 100. I. 2. 5. Supra, I. 2. 61.

23. SUDABIS SATIS.] H. e. Satis laborabis, Cicero, Fam. III. 12. *vides* sudare *me, jam dudum laborantem, quomodo ea tuear, quae mihi tuenda sunt, et te non offendam.*

Verum, pone esse victum eum: at tandem tamen
Non capitis ejus res agitur, sed pecuniae.
Postquam hominem his verbis sentio mollirier:
Soli sumus nunc hic, inquam; eho! dic, quid velis dari
Tibi in manum? ut herus his desistat litibus:
Haec hinc facessat, tu molestus ne sies.
An. Satin' illi Di sunt propitii? *Ge.* Nam sat scio,
Si tu aliquam partem aequi bonique dixeris,
Ut est ille, bonus vir, tria non commutabitis

DONATUS.

28. DARI TIBI IN MANUM.] Datur ei in manum, qui furtim accipit sine arbitro, aut interprete: ut praevaricator, aut judex corruptus. 30. HAEC HINC FACESSAT.] Pro, *Hinc se faciat*, id est, abeat: *Huc se faciat*, huc accedat, significat. HAEC HINC FACESSAT.] Pro *Cedat*, alias *Faciat*. Ergo duas res significat hoc unum verbum. An HINC FACESSAT, proverbialiter, quasi *hinc faciat*. *Plautus*, *Argentum hinc facite*. *Huc te fac* dicitur, pro, *huc accede*. 32. ALIQUAM PARTEM.] Et si non totum, vel ALIQUAM PARTEM. 33. TRIA NON COMMUTABITIS

COMMENTARIUS.

25. PONE.] H. e. Fac. finge. Cicero, Orat. 4. Positum sit *igitur in primis, sine Philosophia non posse effici eloquentem.* Locutio desumta à calculis, qui *ponuntur*, et dicuntur valere id, quod ratiocinator velit. Vide Cl. Burm. ad Petron. 101.

26. NON CAPITIS EJUS RES AGITUR, SED PECUNIAE.] Ita Heaut. III. 1. 67. Horatius, Epist. I. 18. 84. *Nam tua res* agitur, *paries quum proximus ardet.*

27. MOLLIRIER.] Ita supra III. 2. 13. Virgilius, Aen. I. 61. mol-lit*que animos, et temperat iras.*

28. DARI TIBI IN MANUM.] Explicat Donatus. Aliud est, *dare prae manu.* Adelph. V. 9. 23. quod Belgae vocant, *voorschieten.*

29. HIS DESISTAT LITIBUS?] Ita Virgilius, Aen. I. 41. *mene* incoepto desistere *victam?* Sallustius, Jug. 25. *Minae graves denunciabantur, quod* oppugnatione *non* desisterent. Ad quem locum vide Gotl. Cortium.

31. SATIN' ILLI DII SUNT PROPITII?] H. e. *An dii irati mentem ei ademerunt?* Ita Plautus, Mil. III. 1. 107. *Dii tibi propitii sunt.* H. e. Sapis. Contrarium est And. IV. 1. 40. et supra I. 2. 24.

33. UT EST ILLE.] Ita And. V. 4. 12.

Verba hodie inter vos. *De.* Quis te istaec jussit loqui?
Ch. Immo non potuit melius pervenirier
Eo, quo nos volumus. *An.* Occidi! *Ch.* Perge eloqui.
Ge. A primo homo insanibat. *Ch.* Cedo, quid postulat?
Ge. Quid? nimium. quantum libuit. *Ch.* Dic. *Ge.* Si quis daret
Talentum magnum. *Ch.* Immo malum, hercle: ut nihil pudet!
Ge. Quod dixi adeo ei: quaeso, quid si filiam
Suam unicam locaret? parvi retulit
Non suscepisse: inventa est, quae dotem petat.
Ad pauca ut redeam, ac mittam illius ineptias,
Haec denique ejus fuit postrema oratio:

DONATUS.

VERBA HODIE INTER VOS.] Sic dicebant, jurgium significantes. Proprie *Verba commutare* est, quod *altercari* dicimus. 38. QUID? NIMIUM. QUANTUM LIBUIT.] Apud quosdam diversae personae cum verbis singulis. 41. PARVI RETULIT.] Nihil interfuit: vel parum interfuit, id est, nihil profuit. 42. NON SUSCEPISSE: INVENTA EST, QUAE DOTEM PETAT.] In Graeca Fabula senex hoc dicit, *Quid interest me non suscepisse filiam, si modo dos dabitur alienae?*

COMMENTARIUS.

TRIA NON COMMUTABITIS VERBA HODIE INTER VOS.] Ita And. II. 4. 7.

35. NON POTUIT MELIUS PERVENIRIER EO, QUO NOS VOLUMUS.] Ita Eun. I. 2. 44.

37. A PRIMO.] Ita supra, IV. 2. 14.

INSANIBAT.] H. e. Stomachabatur. debacchabatur. Adelph. IV. 2. 22. IV. 7. 9.

38. SI QUIS DARET TALENTUM MAGNUM.] Mimesis verborum Phormionis. de *Talento magno*, seu Attico, quod constabat sexaginta minis, seu sex millibus drachmarum Atticarum, vide J. Fr. Gronovium, de Sestertiis, III. 4.

40. QUID SI FILIAM UNICAM LOCARET?] Sensus est: *uti non locat nuptum filiam unicam, ita neque talentum magnum dabit.* Geta autem Phormionis si false repetit. Ita Heaut. IV 3. 41.

41. PARVI RETULIT, NON SUSCEPISSE.] Id vult Geta: *poterat tan-*

Ego, inquit, jam a principio amici filiam,
Ita ut aequom fuerat, volui uxorem ducere.
Nam mihi veniebat in mentem ejus incommodum,
In servitutem pauperem ad ditem dari:
Sed mihi opus erat, ut aperte tibi nunc fabuler,
Aliquantulum quae adferret, qui dissolverem
Quae debeo: et etiam nunc, si volt Demipho
Dare, quantum ab hac accipio, quae sponsa 'st mihi:
Nullam mihi malim, quam istanc uxorem dari.
An. Utrum stultitia facere ego hunc, an malitia
Dicam: scientem, an imprudentem: incertus sum.
De. Quid, si animam debet? *Ge.* Ager oppositus
est pignori,

DONATUS.

49. SED MIHI.] Παρένθεσις prima. SED MIHI OPUS ERAT.] Indictio doli est. nam antequam petat: petendi causam ingerit. 50. QUAE ADFERRET, QUI DISSOLVEREM.] Quia, si opum causa habendarum dotatam quaereret, minor esset necessitas captandae opulentioris. Aes alienum addidit, cui rei nihil opponi potest. 52. AB HAC ACCIPIO, QUAE SPONSA 'ST MIHI.] Mire ACCIPIO: non *Accepturus sum.* Et definitivum modum ponit, ne de summa dotis supersit disputatio. 54. UTRUM STULTITIA FACERE.] Παρέλκον tertium. hoc idem enim valet UTRUM, quod *An.* 55. SCIENTEM, AN IMPRUDENTEM.] Ἀντίθετον secundum. nam *scienti* IMPRUDENTEM reddidit. 56. QUID SI ANIMAM DEBET?] Graecum proverbium, καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν ὀφείλει. AGER OPPOSITUS EST PIGNORI, OB DECEM MINAS.] Astute non protinus *Triginta minas* dixit, sed

COMMENTARIUS.

tanta dote vel filia unica nuptum locari, si suscepta fuisset. Si igitur *Talenti magni* summam spectes, parvi refert, herum non suscepisse filiam.

47. INCOMMODUM, IN SERVITUTEM PAUPEREM AD DITEM DARI.] Invidiose dixit, SERVITUTEM, quum de Matrimonio sermo sit. Ita Plautus, Asin. I. 1. 74. *Argentum accepi, dote imperium vendidi.* dixit porro, IN SERVITUTEM DARI, uti Plautus, Asin. III. 3. 119. *Postea ad pistores dabo.*

56. AGER OPPOSITUS EST PIGNORI OB DECEM MINAS.] Ita Plau-

Ob decem minas, inquit. *De.* Age, age; jam ducat: dabo.
Ge. Aediculae item sunt ob decem alias. *De.* Oi! hui!
Nimium est. *Ch.* Ne clama: petito hasce a me decem.
Ge. Uxori emunda ancillula 'st: tum pluscula
Supellectile opus est: opus est sumtu ad nuptias:
His rebus sane pone, inquit, decem minas.
De. Sexcentas proinde scribito jam mihi dicas.
Nihil do. impuratus me ille ut etiam irrideat?
Ch. Quaeso, ego dabo, quiesce. tu modo, filius

D O N A T U S.

paulatim colligit, ut partibus congestis in summa senex minus gravetur. nam si semel diceret, deterreret parcissimum senem. Denique auditis decem minis, statim respondet, Dabo. conceduntur ab alio decem. de reliquis superest dubitatio; nam difficilis est ad dandum.

61. Sumtu ad nuptias.] *Opus est*, subauditur.

62. Pone sane, inquit, decem minas.] Bene, Sane: quasi plus quiddam exigat, sed hoc contentus sit.

63. Sexcentas proinde scribito iam mihi dicas.] Perspicere hinc licet consuetudinem utriusque sermonis. nam *Apollodorus* μυρίας dixit, pro multis. Et ut apud Graecos μύρια, ita apud nos *Sexcenta* dicere pro multis, usita-

C O M M E N T A R I U S.

Plautus, Pseud. I. 1. 85. *Si me opponam pignori.* Valet autem ob h. l. *pro* Gellius, XI. 10. *Tragoedus gloriae sibi ducebat, talentum magnum ob unam fabulam datum esse.* Atque ita Plautus passim.

61. Opus est.] Manifeste pro *Necesse est* posuit; licet hoc ab ille differat, ex sententia Catonis apud Senecam, Epist. XCIV. *Emas non quod* opus est, *sed quod* est necesse. Cicero Parad. VI. 1. *Filiam quis habet?* pecunia est opus. *duas? majore. plures? majore etiam. Et si, ut ajunt, Danai quinquaginta fuit filiae, tot dotes magnam quaerunt pecuniam.*

62. Pone.] H. e. Destina. Virgilius, Aen. I. 282.

His ego nec metas rerum, nec tempora pono.

64. Impuratus.] Proprie de lenone, impurus et impuratus, uti *sordidus* et *sordidatus*, Heaut. II. 3. 56. Plautus, Rud. III. 4. 46.

Fac ut illam ducat, nos quam volumus. *An.* Hei mihi!
Geta, occidisti me tuis fallaciis.
Ch. Mea causa ejicitur: me hoc est aequom amittere.
Ge. Quantum potes, me certiorem, inquit, face:
Si illam dant, hanc ut mittam: ne incertus siem.
Nam illi mihi dotem jam constituerunt dare.
Ch. Jam accipiat: illis repudium renuntiet:
Hanc ducat. *De.* Quae quidem illi res vortat male!
Ch. Opportune adeo nunc argentum mecum adtuli,

DONATUS.

tum est. *Cicero*, *Sexcenta possum decreta proferre.* 68. MEA CAUSA EJICITUR: ME HOC AEQUOM EST AMITTERE.] Ratio cur ipse viginti dare debeat minas, dante Demiphone decem. 69. QUANTUM POTES, ME CERTIOREM.] Festinat Geta: scit enim dixisse lenonem, *Mea lege utar; ut potior sit, qui prior ad dandum est.* 73. QUAE QUIDEM ILLI RES VORTAT MALE!] Non desinit Poëta ostendere avaritiam Demiphonis, qui nec ideo libenter fert dari aliquid Phormioni, quia sic commodum ei est. *Virgilius*, *Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hoedos.* 74. ARGENTUM MECUM ADTULI.] Comicum argentum praesto est. Et causa additur cur praesto, et unde sit. simul iracundiae

COMMENTARIUS.

4. 46. *Nisi scio, probiorem esse hanc, quam te*, impuratissime.

66. NOS QUAM VOLUMUS.] Intelligit filiam suam in Lemno susceptam.

68. EJICITUR.] H. e. Matrimonio mulctatur. Supra II. 3. 90. Infra IV. 5. 13.

69. ME CERTIOREM FACE.] Ita Plautus, Curc. V. 2. 32. *Fac me certiorem, obsecro.* Cicero passim. Sed Virgilius aliter, Aen. III. 179. *Anchisen facio certum.*

72. ILLIS.] Ita loquitur, quasi cum sponsa omnem simul aspernetur familiam.

REPUDIUM RENUNCIET.] Proprie REPUDIUM dixit. *Divortium* enim inter virum et uxorem fieri, *Repudium* sponsae remitti ait Modestinus L. 101. §. 2. de Verb. Signif. Plautus, Aul. IV. 10. 57. *is me nunc* renunciare repudium *jussit tibi.*

73. QUAE QUIDEM ILLI RES VORTAT MALE.] Ita Adelph. II. 1. 37. Plautus, Trin. II. 4. 132. *Neque unquam quisquam est, quojus ille ager fuit, Quin pessume ei res verterit.*

75.

Fructum, quem Lemni uxoris reddunt praedia:
Id sumam: uxori, tibi opus esse, dixero.

DONATUS.

uxoris, et jurgio praeparatur locus. 75. FRUCTUM, QUEM LEMNI.] Et LEMNI, et LEMNO legitur. REDDUNT PRAEDIA.] Σχῆμα ἐπεξήγησις. Et proprie de fructu, REDDUNT. 76. ID SUMAN.] Non FRUCTUM, sed ARGENTUM. ID SUMAM.] Impendam, unde et *Sumtus* dictus. UXORI, TIBI OPUS ESSE, DIXERO.] Bene ESSE, non *Fuisse:* ne jam repetendum videretur. OPUS ESSE, DIXERO.] Adjunctivum, pro pronuntiativo. ut in Eunucho, *Perculeris jam tu me.*

COMMENTARIUS.

75. FRUCTUM, QUEM LEMNI UXORIS REDDUNT PRAEDIA.] Non tantum quae terra nascuntur, *Fructus* dicuntur, sed quivis Reditus, et quaecunque pecunia seu fructibus, seu aliis rebus vendundis redigitur. Cicero, Parad. VI. 1. *Multi ex te audierunt, cum diceres, neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis* fructibus. proprie autum REDDUNT dixit. ita Ovidius, de Ponto, I. 6. 56. *Hanc messem satis est, si mea* reddat *sumus.*

ACTUS QUARTI

SCENA QUARTA.

ANTIPHO. GETA.

An. GETA! *Ge.* Hem! *An.* Quid egisti? *Ge.* Emunxi argento senes.

DONATUS.

1. EMUNXI ARGENTO SENES.] Mire. quum e contrario dicatur *Emunctus homo*, elegans et facetus: ut *Ho-*

COMMENTARIUS.

1. EMUNXI ARGENTO SENES.] H. e. Fraudavi. Plautus, Bacchid. IV. 4. 50. Emungam *hercle hominem probe hodie.* Horatius, Arte Poët. 238. *Pythias* emuncto *lucrata Simone talentum.* idem graeci ἀπομύττειν dicunt. Neque aliter Belgae et Germani.

2. SA-

An. Satin' id est? *Ge.* Nescio hercle: tantum jussus sum.
An. Eho! verbero, aliud mihi respondes, ac rogo.
Ge. Quid ergo narras? *An.* Quid ego narrem! opera tua
Ad restim mihi quidem res rediit planissume.
Ut te quidem omnes Di, Deaeque, Superi, Inferi,
Malis exemplis perdant! hem! si quid velis,
Huic mandes, quod quidem recte curatum velis.
Qui te ad scopulum e tranquillo inferat.
Quid minus utibile fuit, quam hoc ulcus tangere,

DONATUS.

ratius de *Lucilio*, *Emunctae naris*, inquit. 2. SATIN' ID EST?] Hoc est, idne tibi videtur satis esse ad miserias meas? An quasi εἰρωνικῶς dicit, ut dicere solemus, *Bene habet nunc:* aut *Fecisti certe quod debuisti.* Ideo autem subambigue locutus est, ut nequaquam posset aliter interpretari a Geta, qui respondebit, *Nescio hercle, tantum jussus sum.*

10. ULCUS TANGERE.] Proverbiale: non εἰρωνικῶς dixit.

COMMENTARIUS.

2. SATIN' ID EST?] Formula objurgandi. q. d. *Satin' id tibi placet?* ita Eun. V. 2. 12.

TANTUM.] Intelligit triginta minas. Ita vero respondet, quasi Antipho rogasset, an tanto argento emunxerit senes, quanto satis sit.

5. AD RESTIM MIHI QUIDEM RES REDIIT.] Formula desperationis. Ita Caecilius, Synephebis: Ad restim res redit. *Immo collus, non res.* Vide Comment. majorem.

7. MALIS EXEMPLIS.] H. e. gravissimis poenis. Vide Donatum ad Eun. V. 7. 21.

8. HUIC MANDES, QUOD QUIDEM RECTE CURATUM VELIS.] Repetitus versus ex Adelph. III. 3. 18.

9. QUI TE AD SCOPULUM E TRANQUILLO INFERAT.] Sensus est: *Qui te ex expedito faciat impeditissimum.* Translatio a re nautica; quae ad scopulum alliduntur naves, exitio proximae sunt. Lucretius II. 1170. ire Ad scopulum *spatio aetatis defessa vetusto.* Vide Comment. majorem.

10. UTIBILE.] H. e. Plautus, Menaechm. V. 6. 22. *Servi, qui culpa carent, et metuunt, ii Solent esse heris* utibiles.

HOC ULCUS TANGERE.] H. e. mentionem de ingrata hac re facere. Translatione ab homine ulceribus et vomicis obsito, quae sine

Aut nominare uxorem? injecta est spes patri,
Posse illam extrudi. cedo nunc porro, Phormio
Dotem si accipiet, uxor ducenda est domum:
Quid fiet? *Ge.* Non enim ducet. *An.* Novi: caeterum
Quum argentum repetent, nostra causa scilicet
In nervom potius ibit. *Ge.* Nihil est, Antipho,
Quin male narrando possit depravarier.
Tu id, quod boni est, excerpis: dicis, quod mali est.
Audi nunc contra jam: si argentum acceperit,
Ducenda est uxor, ut ais: concedo tibi.
Spatium quidem tandem adparandis nuptiis,
Vocandi, sacruficandi dabitur paululum.

DONATUS.

16. IN NERVOM POTIUS IBIT.] Decipiet. proverbio tracto a sagittariis: quum vis conatusque tendentis arcum, non in volatum teli, sed in ruptionem nervi expetatur.

18. TU ID, QUOD BONI EST, EXCERPIS.] Honeste EXCERPIS dixit. Et attende, quemadmodum dicat, *Excerpi*

COMMENTARIUS.

sine dolore tangi non possunt. Cicero, pro Domo, 5. *Tu in hoc ulcere tanquam unguis exsisteres.* Vide Comment. majorem.

11. INIECTA EST SPES PATRI.] Ita Cicero, Att. XVI. 5. *Bruto cum saepe* spem injecissem de ὁμοπλοΐα.

12. POSSE ILLAM EXTRUDI.] Plautus, Mil. IV. 1. 30. *ut mulierem* extrudam *foras.*

15. NOSTRA CAUSA SCILICET IN NERVOM POTIUS IBIT.] Ita Supra II. 2. 11. Similis fere locutio est, Eun. 3. 89.

16. NIHIL EST, ANTIPHO, QUIN MALE NARRANDO POSSIT DEPRAVARIER.] Quia, teste Epicteto, cap. 65. duae sunt rerum λαβαί. Contra Cicero, Parad. I. *Nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tum horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione.*

18. TU ID, QUOD BONI EST, EXCERPIS; DICIS, QUOD MALI EST.] Ita Accius, Myrmidonibus: *Tu addis, quod vitio est: demis, quod laudi datur.* Cicero, de Legib. III. 10. *Sed est iniqua in omni re accusanda, praetermissis bonis, malorum enumeratio, vitiorumque selectio.*

21. TANDEM.] H. e. Saltem. ad minimum. ita Eun. V. 9. 25.

22. SACRUFICANDI.] Vide ad Adelph. IV. 5. 65.

PAU-

Interea amici, quod polliciti sunt, dabunt.
Id ille istis reddet. *An.* Quamobrem? aut quid dicet? *Ge.* Rogas?
Quot res? postilla, monstra evenerunt mihi!
Introiit in aedes ater alienus canis:
Anguis per impluvium decidit de tegulis:
Gallina cecinit: interdixit hariolus:

DONATUS.

bona, quibus non utatur. 28. GALLINA CECINIT.] Observatum est, in qua domo *gallina canat*, superiorem marito esse uxorem. INTERDIXIT HARIOLUS.] HARIOLUS est, qui divina mente vaticinatur. Dictus HARIOLUS, quasi *fariolus*, a *fatis* et a *fando*. quum F pro *H*, et item *H* pro *F*, in multis locutionibus ponatur. An quod imitatur aspirationem in exhalando? nam halitu solent excludere velut mortalem animam, ut divinam recipiant. unde et vocem ejusmodi dabant, quae est OE: quod OE so-

COMMENTARIUS.

PAULULUM.] Refertur ad SPATIUM. Ita Adelph. V. 9. 23. Aliquid *paullulum*.

25. QUOT RES?] Subandi: *dicere poterit*.

POSTILLA.] H. e. *Ex illo tempore, quo dote data Phanium mihi desponsa est.* Ita And. V. 4. 33.

MONSTRA EVENERUNT MIHI.] Hic incipit μίμησις verborum Phormionis. Domesticum autem illud auspicium Telegono quodam auctore inventum, teste Suida.

26. INTROIIT IN AEDES ATER CANIS ALIENUS.] Multa de *Canibus* prodigia recenset Julius Obsequens. Hanc vero Plautus *caninam scaevam* vocat, Cas. V. 4. 4.

27. ANGUIS PER IMPLUVIUM DECIDIT.] Ita Plautus, Amph. V. 1. 56. *Decidunt angues jubati deorsum in impluvium duo.* Livius I. 56. *Portentum terribile visum*, anguis ex columna lignea elapsus. De *impluvio* vide Eun. III. 5. 41.

28. GALLINA CECINIT.] Simile portentum narrat Apulejus, Milef. IX *Una de cetera cohorte gallina, per mediam cursitans aream, clangore genuino, velut ovum parere gestiens, personabat.*

INTERDIXIT HARIOLUS.] Scilicet, solebant superstitiosiores, quoties tale monstrum eveniret, ad *hariolos* consulendos currere. Ita Gelasimus parasitus, in Plauti Sticho, III. 2. 1. in re simili Haruspicum libros se consuluisse dicit. Phaedrus, III. 3. 4.

Habenti cuidam pecora pepererunt oves
Agnos humano capite. Monstro exterritus
Ad consulendos currit moerens hariolos.

29. HA-

Haruspex vetuit ante brumam aliquid novi
Negoti incipere. quae causa est justissima.
Haec fient. *An.* Ut modo fiant. *Ge.* Fient: me vide.
Pater exit. abi, dic, esse argentum, Phaedriae.

DONATUS.

nus exhalandi vim praestat. 29. HARUSPEX VETUIT.] HARUSPEX, ab *haruga* nominatur. nam *haruga* dicitur hostia, ab *hara* in qua concluditur et servatur. *hara* autem est, in qua pecora includuntur. *Plautus: Rusticus, hircus, hara*; Mostellaria. ANTE BRUMAM.] Arte irrisit homines *Terentius*, quibus religio sit aggredi negotium aliquod diebus decrescentibus. ANTE BRUMAM.] Quod ante brumam dies decrescere incipiant. 31. FIENT: ME VIDE.] Respice, id est, vultus mei fiduciam gere: siquidem quia nullum periculum est. Sic Graeci, nam aliter Latini. ME VIDE.] Quia in jure promittit, et interponit suam fidem: quod nos dicimus, *Me habes.* VIDE.] Respice.

COMMENTARIUS.

29. HARUSPEX.] Dictus ab *Haruga inspicienda.* Est autem *Haruga* Hetruscum vocabulum ex Oriente ortum, notatque Hebraeis *Caesam* victimam; quia olim femellae maxime ad sacrificia adhibebantur. Errat Donatus in *Harugae* etymo.

30. CAUSA EST JUSTISSIMA.] Ita And. I. 1. 114. V. 4. 46. Supra I. 4. 49.

31. ME VIDE.] Ita And. II. 2. 13.

ACTUS QUARTI SCENA QUINTA.

DEMIPHO. GETA. CHREMES.

De. QUIETUS esto, inquam: ego curabo, ne quid verborum duint.

DONATUS.

1. QUIETUS ESTO, INQUAM: EGO CURABO.] QUIETUS, id est, securus. ab eo quod praecedit, id

COMMENTARIUS.

1. NE QUID VERBORUM DUINT.] H. e. Ne quid fallant me Geta

Hoc temere numquam amittam ego a me, quin mihi testes adhibeam.
Cui dem, et quamobrem dem, commemorabo. *Ge.* Ut cautus est, ubi nihil opus'st!
Ch. Atque ita opus facto est. at matura, dum libido eadem haec manet.
Nam si altera illa magis instabit, forsitan nos rejiciat.
Ge. Rem ipsam putasti. *De.* Duc me ad eum ergo. *Ge.* Non moror. *Ch.* Ubi hoc egeris,
Transito ad uxorem meam, ut conveniat hanc, prius quam hinc abeat:
Dicat, nos dare eam Phormioni nuptum, ne succenseat:
Et magis esse illum idoneum, qui ipsi sit familiarior.

DONATUS.

quod sequitur. 3. UT CAUTUS EST, UBI NIHIL OPUS EST!] Consulit, inquit, quemadmodum detur, ubi omnino dare non debuerit: siquidem argentum Phaedriae detur sub nomine Phormionis. 4. DUM LIBIDO EADEM HAEC MANET.] Bene *Libidinem* posuit pro voluntate hominis incerti ac levis. 5. FORSITAN NOS REJICIAT.] Mulierem scilicet. An vere NOS, id est, negotium nostrum et conditionem? 6. REM IPSAM PUTASTI.] Pro *disputasti*

COMMENTARIUS.

et Phormio, et ne argento accepto Phanium apud Antiphonem maneat.

3. CUI DEM, ET QUAMOBREM DEM, COMMEMORABO.] Ita Cicero, Fam. V. 20. *Ni ista pecunia gravissimis esset certissimisque monumentis testata, cui data, quo Scto, quibus tuis, quibus meis literis P. Sextio tradita esset.*

4. DUM LIBIDO EADEM HAEC MANET.] H. e. Dum se Phanium esse ducturum dicit Phormio. Contrarium est And. III. 3. 24. et Adelph. III. 2. 14.

5. ALTERA ILLA.] Quae fingebatur sponsa Phormioni. Supra IV. 3. 53.

NOS REJICIAT.] H. e. Phanium sibi à nobis destinatam. Ita Plautus, Bacchid. IV. 3. 18. *rejeci hominem.* Ovidius, Metam. IX. 512. *Ergo ego, quem fueram non* rejectura *petentem.*

7. HANC.] H. e. Phanium, Antiphonis uxorem.

10. Nos

Nos nostro officio nihil digressos esse : quantum is voluerit,
Datum esse dotis. *De.* Quid tua, malum! id refert? *Ch.* Magni, Demipho.
De. Non satis est, tuum te officium fecisse, si non id fama adprobat?
Ch. Volo ipsius quoque voluntate hoc fieri, ne se ejectam praedicet.
De. Idem ego istuc facere possum. *Ch.* Mulier mulieri magis congruit.
De. Rogabo. *Ch.* Ubi illas ego nunc reperire possim, cogito.

DONATUS.

modo. 11. Quid tua, malum! id refert?] Malum! interjectio. Et est ordo, Quid tua id refert? Magni, Demipho.] Nota, responsum contra Quid refert? non ad Quid relatum. Et quaere quomodo dicatur, *Quid mea? quid tua?* An deest *ad:* ut sit, *Ad mea*, aut *ad tua*?

15. Illas reperire.] Filiam et uxorem.

COMMENTARIUS.

10. Nos nostro officio nihil digressos.] H. e. Nos mansisse in officio nostro. Idem vero Cicero *discedere ab officio* dixit.

11. Malum!] Interjectio haec indignantis per παρένθεσιν interseritur. Vide Donatum ad Eun. IV. 7. 10.

12. Non satis est, tuum te officium fecisse, si non id fama adprobat?] Cicero, Off. I. 28. *Negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti.*

13. Ejectam.] Subaudi, ex aedibus, et matrimonio. Supra II. 3. 9. et IV. 3. 22.

14. Mulier mulieri magis congruit.] Ita Florus, III. 22. 3. *Viro cum viris facile convenit.*

15. Illas.] Intelligit uxorem, quae è Lemno venerat Athenas, sed quam mortuam esse nondum resciverat senex, cum Phanio filia.

Cogito.] Solet hoc verbnm absolute in fine sententiae poni. And. II. 2. 21. Adelph. IV. 2. 30.

ACTUS QUINTI
SCENA PRIMA.

SOPHRONA. CHREMES.

So. QUID agam? quem mihi amicum inveniam misera? aut quo consilia haec referam?
Aut unde mihi auxilium petam?
Nam vereor, hera ne ob meum suasum indigne injuria adficiatur:
Ita patrem adolescentis facta haec tolerare audio violenter.
Ch. Nam quae haec anus est exanimata, a fratre quae egressa 'st meo?
So. Quod ut facerem, egestas me impulit: quum scirem infirmas nuptias
Hasce esse; ut id consulerem, interea vita ut in tuto foret.

DONATUS.

4. AUDIO VIOLENTER.] Quod Graeci dicunt δεινῶς.

5. NAM QUAE HAEC ANUS EST.] Ἀναςροφή. ut, *Nam quis te juvenum confidentissime.* Sed figura haec apta commotis est aliqua re nova. A FRATRE.] Pro, A domo fratris. ut, *jam proximus ardet Ucalegon.* 6. EGESTAS ME IMPULIT.] Venialis status. 7. INTEREA VITA UT IN TU-

COMMENTARIUS.

1. QUO CONSILIA HAEC REFERAM?] Cum quonam communicabo commentum meum de nuptiis Antiphonis; cujusve consilium expetam? Plautus, Curc. II. 2. 24. *Tute ipse, si quid somniasti*, ad me refers. Cicero, Div. II. 65. Defert ad conjectorem *quidam, somniasse se, ovum pendere ex fascia lecti sui cubicularis.*

4. TOLERARE AUDIO VIOLENTER.] Ita Eun. V. 5. 12.

5. A FRATRE QUAE EGRESSA.] Vide And. I. 3. 21.

6. EGESTAS ME IMPULIT.] Ita And. I. 5. 40. Plautus, Asin. III. 3. 81. *Quidvis egestas imperat.* Horatius, Carm. III. 24. 42. *Magnum pauperies opprobrium; jubet Quidvis et facere, et pati.*

7. VITA UT IN TUTO ESSET.] H. e. Ut saltem de victu sollicitae

Ch. Certe aedepol, nisi me animus fallit, aut parum prospiciunt oculi,
Meae nutricem gnatae video. *So.* Neque ille investigatur. *Ch.* Quid agam?
So. Qui est ejus pater. *Ch.* Adeo, an maneo, dum ea, quae loquitur, magis cognosco?
So. Quod si eum nunc reperire possim, nihil est, quod verear. *Ch.* Ea 'st ipsa:
Conloquar. *So.* Quis hic loquitur? *Ch.* Sophrona. *So.* Et meum nomen nominat?
Ch. Respice ad me. *So.* Di, obsecro vos! estne hic Stilpho? *Ch.* Non. *So.* Negas?
Ch. Concede hinc a foribus paululum istorsum, sodes, Sophrona.
Ne me istoc posthac nomine adpellassis. *So.* Quid? non, obsecro, es,
Quem semper te esse dictitasti? *Ch.* St! *So.* Quid has metuis fores?

DONATUS.

TO FORET.] Compensativa qualitas. 8. NISI ME ANIMUS FALLIT, AUT PARUM PROSPICIUNT OCULI.] Docte *Terentius*. nam visa vel corporis, vel animi sunt: hoc est, rationis, vel sensus. 12. MEUM NOMEN.] Mire suum nomen illa agnoscit: hic dissimulat. 14. PAULULUM ISTORSUM.] NUNC ISTORSUM adverbium est loci: alias nomen. 16. QUEM SEMPER TE ESSE DICTITASTI?] ESSE

COMMENTARIUS.

citae non essemus, si minus infirmae essent nuptiae; dote scilicet Phanio data. Ita supra II. 3. 16. et mox V. 2. 5.

8. NISI ME ANIMUS FALLIT.] ita Heaut. IV. 1. 1.

PARUM PROSPICIUNT OCULI.] Ita Plautus, Epid. V. 1. 28. *Satin' ego oculis utilitatem obtineo sincere, an parum?*

9. INVESTIGATUR.] Ita Eun. II. 3. 3. Heaut. IV. 2. 8.

13. ESTNE HIC STILPHO?] Ita supra II. 3. 42.

15. NE ME ISTOC POSTHAC NOMINE APPELLASSIS.] Ita Plautus, Amph. II. 2. 181. *Ne me appella falsò falso nomine.*

Ch. Conclusam hic habeo uxorem saevam. verum istoc de nomine,
Eo perperam olim dixi, ne vos forte imprudentes foris
Effutiretis: atque id porro aliqua uxor mea rescisceret.
So. Hem! Istoc pol nos te hic invenire miserae numquam potuimus.
Ch. Eho! dic mihi, quid rei tibi est cum familia hac, unde exis?
Ubi illae sunt? *So.* Miseram me! *Ch.* Hem! quid est? vivuntne? *So.* Vivit gnata:
Matrem ipsam ex aegritudine miseram mors consecuta est.

DONATUS.

pro *nominari*, antiquorum more dixit. 17. CONCLUSAM HIC HABEO UXOREM SAEVAM.] Illaturus SAEVAM, bene CONCLUSAM praetulit: ut si diceret, *feram*. 19. EFFUTIRETIS.] Eloqueremini, evacuaretis, exinaniretis. EFFUTIRETIS, ab eo quod est *effundere*. Translatio est a vase, *Futili* nomine: quod patulo ore, fundo acuto instabile, nihil prorsus continet. unde *Futilis* dicitur ejusmodi, ut nihil intra se contineat, et semper inanis sit. 23. EX AEGRITUDINE.] Infirmitate ac morbo. EX AEGRITUDINE MISERAM MORS CONSECUTA EST.] Bene moderatus est, ut neque nimis aegre ferat, neque rursum ἀπαθὴς sit. Et haec est οἰκονομία, ne in eadem urbe duae uxores, plus mali ex sollicitudine afferant Chremeti, quam ex al-

COMMENTARIUS.

17. CONCLUSAM.] Ita And. II. 3. 12. Ovidius, Amor. I. 4. 61. *Nocte vir includet.*

SAEVAM.] H. e. Rabidam. iratam. Ita And V. 2. 27. Et ita *ferum conjugium* dixit Tibullus, III. 4. 74. ubi vide quae notavit Janus Broukhusius.

VERUM ISTOC DE NOMINE, EO PERPERAM OLIM DIXI.] H. e. *Verum, quod ad nomen istoc Stilphonis attinet, ideo me olim perperam eo appellavi.* Sic And. V. 4. 46. *de uxore.* h. e. quod ad uxorem attinet. Et saepe alibi. Cicero passim.

19. EFFUTIRETIS.] H. e. proderetis. Cicero, Tusc. V. 31. *Nec haec sic agit, ut ex tempore quasi* effutire *videatur.* Hinc homo *futilis* dicitur, qui commissa tacere nequit. And. III. 5. 3.

23. EX AEGRITUDINE. Ita And. V. 5. 5.

MORS

Ch. Male factum! *So.* Ego autem, quae essem anus deserta, egens, ignota,
Ut potui, nuptum virginem locavi huic adolescenti,
Harum qui est dominus aedium. *Ch.* Antiphonine? *So.* Hem! illi ipsi.
Ch. Quid! duasne is uxores habet? *So.* Au! obsecro: unam ille quidem hanc solam.
Ch. Quid illa altera, quae dicitur cognata? *So.* Haec ergo est. *Ch.* Quid ais?
So. Composito factum 'st, quomodo hanc amans habere posset
Sine dote. *Ch.* Di vostram fidem! quam saepe forte temere

D O N A T U S.

terius morte tristitiae. Neque in Comoedia possunt nimis miserabiles mortes esse; ne res in Tragoediam transeat. 24. DESERTA, EGENS, IGNOTA.] Singula pronuntianda sunt. argumenta enim haec ad venialem statum proferuntur. 29. COMPOSITO FACTUM 'ST.] Sic veteres: nos, *Ex composito*, ut, *Composito rumpit vocem*, *et me de-*

C O M M E N T A R I U S.

MORS CONSECUTA 'ST.] Ita Lucretius Lib. III. 943.
Frigida quem semel est vitai pausa sequuta.

24. MALE FACTUM!] Formula dolentis et indignantis. Plautus, Mostell. II. 1. 27. *male*, *hercle*, *factum*. Contra laetitiae formula est, *o bene factum!* Ita And. I. 1. 78. Hec. V. 4. 17.

25. NUPTUM VIRGINEM LOCAVI HUIC ADOLESCENTI.] Ita Plautus, Trin. III. 3. 7. *Ut eam sine dote frater* nuptum collocet.

26. HARUM QUI EST DOMINUS AEDIUM.] Ita loquitur, quia liberi vivo patre quodammodo domini existimabantur. Vide Ampliss. Bynkersh. Observ. Lib. I. cap. 19.

28. HAEC ERGO EST.] Indignandi vim habet τὸ ERGO in repetitione ejusdem dicti. Ita And. V. 2. 9. Plautus, Epid. III. 4. 41. *Haec* ergo *est fidicina. Hic alia nulla est.*

30. QUAM SAEPE FORTE TEMERE EVENIUNT, QUAE NON AUDEAS OPTARE!] Ita Plautus, Mostell. I. 3. 40. *Insperata accidunt magis saepe, quam quae speres.*

Eveniunt, quae non audeas optare! offendi adveniens,
Qui cum volebam, atque ut volebam, collocatam filiam.
Quod nos ambo opere maxumo dabamus operam, ut fieret,
Sine nostra cura, maxuma sua cura, haec sola fecit.
So. Nunc quid opus facto sit, vide. pater adolescentis venit;
Eumque animo iniquo hoc oppido ferre ajunt. *Ch.* Nihil pericli 'st.
Sed per Deos atque homines! meam esse hanc, cave rescisсat quisquam.
So. Nemo ex me scibit. *Ch.* Sequere me. intus caetera audies.

DONATUS.

stinat arae. 31. QUAE NON AUDEAS OPTARE!] Pro, *quae non audeat quis.* ut, *Facile ut pro eunucho probes.* OFFENDI ADVENIENS.] Pro, *quum advenissem.* ut, *Ipse nemus linquens patrium suaque arva Latinus.* Quia Latina lingua deficit hac declinatione. 34. HAEC SOLA FECIT.] Si HIC legerimus, Antiphonem intelligimus: si HAEC, Sophronam. 37. SED PER DEOS.] Adjurationis genus est.

COMMENTARIUS.

31. ADVENIENS.] Ita Eun. II. 2. 3.
36. OPPIDO.] Vide Donatum ad Hec. II. 1. 41.

ACTUS QUINTI

SCENA SECUNDA.

DEMIPHO. GETA.

De. NOSTRAPTE culpa facimus, ut malos expediat esse,
Dum nimium dici nos bonos studemus et benignos.

Ita fugias, ne praeter casam, quod ajunt. nonne id sat erat,
Accipere ab illo injuriam? etiam argentum 'st ultro objectum:
Ut sit, qui vivat, dum aliud aliquid flagitii conficiat.
Ge. Planissume. *De.* His nunc praemium est, qui recta prava faciunt.
Ge. Verissume *De.* Ut stultissime quidem illi rem gesserimus.

D O N A T U S.

3. ITA FUGIAS, NE PRAETER CASAM.] Proverbium, *Ita fugito, ne praeter casam.* Hoc est, ne praetereas casam tuam, quae sit tibi tutissimum receptaculum. Aut; *ita fugias, ne praeter casam:* ubi custodiri magis, et prehendi fur, et mulctari verberibus potest. Aut verbum erat ipsius custodis furem exagitantis, et interea prohibentis, ne ante casam transeat: ne in praetereundo etiam inde aliquid rapiat. Queritur senex, se, dum avari infamiam fugeret, in stulti reprehensionem incidisse. 5. DUM ALIUD

COMMENTARIUS.

3. ITA FUGIAS, NE PRAETER CASAM.] Secunda Donati explicatio vera est; quae pluribus verbis firmatur à Gronovio, Observ. III. 9. Ubi inter alia haec habet: *proprie hoc consilium fugitivo datur, si fugam meditetur, ita eam instituat, ut casa domini non sit praetereunda, ne vitans servitutem, aerumnam, compedes, incidat in supplicium, stigmata, crurifragium. Et pertinet ad omnes, qui monendi sunt, ne levius incommodum et onus gravati, in tristiora et duriora praecipitent. Itaque senex comicus, ut Phryx, sero sapiens, increpat rem ab sese actam, qui metu calumniae et falsarum litium illum, in quo injuria affectus erat, pecunia donarat.* Plura vide in Comment. majore.

4. ETIAM ARGENTUM 'ST ULTRO OBJECTUM.] Ita Plautus, Asin. IV. 2. 5. *Praeripias scortum amanti, atque* argentum objicias *lenae?*

5. UT SIT, QUI VIVAT.] H. e. Unde vivat. Heaut. V. 2. 25.
CONFICIAT.] Ita supra III. 2. 24.

6. HIS NUNC PRAEMIUM EST, QUI RECTA PRAVA FACIUNT.] Tangit cum Phormione causidicos omnes, vulgo invisos. Florus IV. 12. 36. Sed et eo nomine traductus Socrates olim ab Aristophane, ut qui discipulos doceret τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. Aelianus, Var. Hist. II. 13.

7. ILLI REM GESSERIMUS.] H. e. Lucrum illi conciliaverimus.

Ge. Modo ut hoc confilio poffiet difcedi, ut iftam ducat.

De. Etiamne id dubium 'ft? *Ge.* Haud fcio hercle, ut homo 'ft, an mutet animum.

De. Hem! mutet autem? *Ge.* Nefcio: verum, fi forte, dico.

De. Ita faciam, ut frater cenfuit: uxorem ejus huc adducam,

Cum ifta ut loquatur. tu, Geta, abi prae, nuntia hanc venturam.

Ge. Argentum inventum'ft Phaedriae: de jurgio filetur.

Provifum eft, ne in praefentia haec hinc abeat. quid nunc porro?

Quid fiet? in eodem luto haefitas: vorfura folves,

DONATUS.

ALIQUID.] Vetufte. 8. MODO UT HOC CONSILIO POSSIET DISCEDI, UT ISTAM DUCAT.] Ne poeniteat dominum pecuniam dediffe, terrorem fervus injecit. 15. VORSURAM SOLVIS.] Creditorem mutas. VORSURAM SOLVIS.] *Vorfuram facere* dicitur, qui aes alienum ex aere alieno folvit. Dicitur etiam *Vorfuram facere*, cum minore foenore

COMMENTARIUS.

Plautus, Perf. IV. 3. 34. *Ego valeo recte, et* rem gero, *et facio lucrum.* Aliter Horatius, Epift. I. 8. 1. *Celfo gaudere, et* bene rem gerere *Albinovano.* Ubi *bene rem gerere* notat, *χαίρειν καὶ εὐπράττειν.* quae Graecorum formula, in literis Salutem Plurimam Dicentium.

8. MODO UT HOC CONSILIO POSSIET DISCEDI.] Senfus eft: modo ut Phormio hac pecunia adduci poffit, ut eam ducat. Ita Adelph. III. 4. 61.

9. UT HOMO 'ST.] Ita Adelph. I. 2. 63.

10. SI FORTE.] H. e. Si forte cafus aliquis ita tulerit. Ita Heaut. III. 2. 40.

11. UT FRATER CENSUIT.] Vide fupra IV. 5. 7.

12. NUNTIA, HANC VENTURAM.] Senfus eft: *Nuncia Phanio, Softratam effe venturam.*

13. DE JURGIO SILETUR.] Intelligit jurgium Demiphonis cum Phormione, ob nuptias Antiphonis et Phanii.

15. IN EODEM LUTO HAESITAS.] H. e. In eadem difficultate implicitus teneris. Metaphora tranflata à viatoribus et viis lutulentis.

Vor-

Geta. praesens quod fuerat malum, in diem abiit: plagae crescunt;
Nisi prospicis. nunc hinc domum ibo; ac Phanium edocebo,
Ne quid vereatur Phormionem, aut ejus orationem.

DONATUS.

acceptam quis pecuniam majore occupat. 16. PRAESENS QUOD FUERAT MALUM, IN DIEM ABIIT.] Ὑποφορά. PLAGAE CRESCUNT.] Ἀνθυποφορά.

COMMENTARIUS.

VORSURA SOLVES.] H. e. dissolves debitori, quod debebas, sed pecunia aliunde foenori accepta; ita ut creditor quidem mutetur, sed debitum maneat. Cicero, Att. V. 15. *Ut verear, ne illud, quod tecum permutavi*, versura *mihi* solvendum *sit*. Sed *versuram facere* est pecuniam foenori accipere, seu mutuum accipere sub usuris. Cicero, Att. V. 21. *Salaminii cum Romae* versuram facere *vellent, non poterant*. Nepos, Att. 2. *Quum enim* versuram facere *publice necesse esset, neque ejus conditionem aequam haberent, semper se interposuit.*

16. PRAESENS QUOD FUERAT MALUM, IN DIEM ABIIT.] Intelligit metum, ne fidicina eriperetur Phaedriae. Huic enim triginta illae minae à Phormione dandae erant, quibus fidicinam redimeret à lenone. Dixit autem, IN DIEM ABIIT, pro, dilatum est. Ita Eun. V. 7. 19.

EJUS.] Videtur intelligendum de Nausistrata.

ACTUS QUINTI SCENA TERTIA.

DEMIPHO. NAUSISTRATA. CHREMES.

De. AGEDUM, ut soles, Nausistrata, fac illa ut placetur nobis:

DONATUS.

1. AGEDUM, UT SOLES, NAUSISTRATA.] *Divitis uxoris de marito licentius conquerentis haec allocutio est*,

COMMENTARIUS.

1. UT SOLES.] His verbis benevolentiam captat. Ita infra V. 8. 31.

2. SUA

Ut ſua voluntate, id quod eſt faciundum, faciat. *Na.* Faciam.
De. Pariter nunc opera me adjuves, ac re dudum opitulata es.
Na. Factum volo: at pol minus queo viri culpa, quam me dignum 'ſt.
De. Quid autem? *Na.* Quia pol mei patris bene parta indiligenter
Tutatur: nam ex his praediis talenta argenti bina
Statim capiebat. hem, vir viro quid praeſtat! *De.* Binan'? quaeſo!
Na. Ac rebus vilioribus multo, tamen talenta bina. *De.* Hui!
Na. Quid haec videntur? *De.* Scilicet! *Na.* Virum me natam vellem:
Ego oſtenderem. *De.* Certo ſcio. *Na.* Quo pacto. *De.* Parce, ſodes;

D O N A T U S.

cum diſpoſitione futurarum turbarum. 3. AC RE DUDUM OPITULATA ES.] Supra enim dixerat Chremes, *Id ſumam: uxori, tibi opus eſſe, dixero.* 7. STATIM CAPIEBAT.]

C O M M E N T A R I U S.

2. SUA VOLUNTATE.] Reſpicit dictum ſupra IV. 5. 13. Ita Adelph. III. 4. 44. Idem *cum gratia* dixit And. II. 5. 11.

3. RE.] Videtur intelligere argentum illud, de quo ſupra IV. 3. 75. 76.

4. FACTUM VOLO.] Formula ſignificantis animi promptitudinem. Ita Plautus, Bacchid. III. 3. 91. *Serva tibi ſodalem, et mihi filium.* MN. Factum volo.

5. INDILIGENTER TUTATUR.] Proprie de patrefamilias, qui *diligens* vel *indiligens* dicitur. Cicero, Verr. IV. 18. *Diodorus, homo frugi ac* diligens, *qui ſua ſervare vellet.* Vide Graevium ad Cic. Fam. III. 8.

7. STATIM.] H. e. Ita ſingulis annis, ut nunquam minus. Citat Nonius, IV. 423. explicans, *perſeveranter, aequaliter, fixe.*

. VIR VIRO QUID PRAESTAT!] Ita Eun. II. 2. 1.

9. VIRUM ME NATAM VELLEM.] Ita Phaedrus, III. 8. 11. Vir natus, *quod rem feminarum tetigerit.*

10. EGO OSTENDEREM.] Cum ſtomacho dictura erat Nauſiſtrata,

Ut possis cum illa: ne te adolescens mulier defatiget.
Na. Faciam, ut jubes. sed meum virum abs te exire video. *Ch.* Hem! Demipho,
Jam illi datum est argentum? *De.* Curavi ilico. *Ch.* Nollem datum.
Hei! video uxorem: pene plus, quam sat erat. *De.* Cur nolles, Chreme?
Ch. Jam recte. *De.* Quid tu? ecquid locutus cum ista es, quamobrem hanc ducimus?
Ch. Transegi. *De.* Quid ait tandem? *Ch.* Abduci non potest. *De.* Qui, non potest?
Ch. Quia uterque utrique est cordi. *De.* Quid istuc nostra? *Ch.* Magni. praeter haec,

DONATUS.

STATIM, perpetuo, aequaliter, et quasi uno statu. *Plautus*, *Ita statim stant signa.* Et habet primam longam, quando autem significat aliud, primam brevem habet.

COMMENTARIUS.

ta, *Ego ostenderem, quo pacto bene parta diligenter essent tutanda*, nisi identidem a Demiphone interpellata esset. Similis ejusdem verbi usus est And. V. 2. 26.

PARCE, SODES.] Apparet, violentissimam mulierem plura etiam in maritum dicturam fuisse. Ita Adelph. IV. 2. 23.

11. UT POSSIS CUM ILLA.] Sensus est: *Ut possis cum Phanio contendere verbis; neve succumbas, si forte illa nolit sua voluntate exire matrimonio.* quae omnia per ἐυφημισμὸν reticentur.

14. PENE PLUS QUAM SAT ERAT.] Sensus est: *Pene nimium dixeram.* Erat enim intempestiva de argento mentio, praesente uxore.

15. JAM RECTE.] Ita dicit, propter uxorem praesentem loqui non audens amplius. sic infra versu 29. Vide ad Heaut. III. 2. 7.

HANC.] Filiam amici nostri, scilicet; revera autem *Tuam.*

DUCIMUS.] Abducimus ex aedibus. Hec. IV. 1. 7.

16. TRANSEGI.] Ita And. I. 5. 13. Videtur autem ironice dictum à Chremete; quia, si revera transegisset, jam abductam oportebat Phanium ab Aeschino.

ABDUCI.] Subaudi, marito, vel, ex aedibus. Plautus, Pseud. IV. 7. 97. *Ut fallaciis hinc* à me *mulierem* abduceres. Truc. IV. 3. 73. *Uxorem, quam primum potest*, abduce ex aedibus.

17. UTERQUE UTRIQUE EST CORDI.] H. e. Mutuo se amant. Ita

Cognatam comperi eſſe nobis. *De.* Quid! deliras? *Ch.* Sic erit.
Non temere dico. redi mecum in memoriam. *De.* Satin' ſanus es?
Na. Au! obſecro, cave, ne in cognatam pecces. *De.* Non eſt. *Ch.* Ne nega.
Patris nomen aliud dictum eſt: hoc tu erraſti. *De.* Non norat patrem?
Ch. Norat. *De.* Cur aliud dixit? *Ch.* Numquamne hodie concedes mihi,
Neque intelliges? *De.* Si tu nihil narras. *Ch.* Pergis? *Na.* Miror, quid hoc ſiet.
De. Equidem hercle neſcio. *Ch.* Vin' ſcire? at ita me ſervet Juppiter,
Ut propior illi, quam ego ſum, ac tu, nemo 'ſt. *De.* Di voſtram fidem!
Eamus ad ipſam: una omnes nos aut ſcire, aut neſcire hoc volo. *Ch.* Ha!
De. Quid eſt? *Ch.* Itan' parvam mihi fidem eſſe apud te? *De.* Vin' me hoc credere?

COMMENTARIUS.

Ita And. II. 1. 28. Heaut. II. 4. 14. Plautus, Ciſt. I. 1. 111. *Utut erga me eſt meritus*, mihi cordi eſt *tamen.*

18. DELIRAS?] Vide ad And. IV. 4. 13.

19. REDI MECUM IN MEMORIAM.] Subaudi, Quid narraverim tibi de altera illa uxore Lemnia, atque inde nata filia. Demipho autem et tardus et importunus eſt. Plautus, Capt. V. 9. 25. *Nunc demum* in memoriam redeo, *cum mecum cogito. Nunc edepol demum* in memoriam regredior, *audiviſſe me.*

20. OBSECRO, CAVE, NE IN COGNATAM PECCES.] Nimirum, expellendo illam è matrimonio.

21. ALIUD DICTUM EST.] In judicio à Phormione; ſed et à Phanio, ejuſque matre mortua. Intelligit autem nomen *Stilphonis.*

22. NUNQUAM HODIE CONCEDES MIHI.] H. e. *Credes, conſenties.* Ita Nonius explicat, V. *Concedere.*

25. PROPIOR ILLI.] Subaudi, genere. Ita ſupra I. 2. 75. et II. 3. 69.

26. AUT SCIRE, AUT NESCIRE HOC VOLO.] Ita Plautus, Epid. III. 1. 3. *Sitne quid, nec ne ſit, ſcire cupio.*

27. ITAN' PARVAM MIHI FIDEM ESSE APUD TE?] Ita Plautus,

I. 5.

Vin' ſatis quaeſitum mihi iſtuc eſſe? age, fiat. quid? illa filia
Amici noſtri quid futurum 'ſt? *Ch.* Recte. *De.* Hanc igitur mittimus?
Ch. Quidni? *De.* Illa maneat? *Ch.* Sic. *De.* Ire igitur tibi licet, Nauſiſtrata.
Na. Sic pol commodius eſſe in omnes arbitror, quam ut coeperas,
Manere hanc. nam perliberalis viſa 'ſt, quum vidi, mihi.
De. Quid iſtuc negoti 'ſt? *Ch.* Jamne operuit oſtium? *De.* Jam. *Ch.* O Juppiter!

DONATUS.

28. VIN' SATIS QUAESITUM.] Hoc totum pro una perſona quidam legunt. FILIA AMICI NOSTRI.] Hoc eſt, tua.

31. COMMODIUS ESSE IN OMNES.] Et circa illum qui duxit, et circa illam quae ducta eſt, et circa te ſocerum.

32. PERLIBERALIS VISA 'ST, QUUM VIDI, MIHI.] Ordo eſt, *Perliberalis viſa eſt mihi.*

COMMENTARIUS.

I. 5. 52. Parvam eſſe apud te mihi fidem, *ipſe intelligo.*

28. ILLA FILIA AMICI NOSTRI.] Ita loquitur, ne ſentiat uxor, ſuſceptam à Chremete ex alia uxore. Necdum autem novit Demea, Phanium Chremetis eſſe filiam.

29. QUID FUTURUM 'ST?] Plautus, Epid. I. 2. 48. plenius: *Quid de illa fiet fidicina igitur?* Vide Heaut. III. 1. 53.

RECTE.] Vide ſupra, verſu 15. et Hec. III. 2. 20.

HANC IGITUR MITTIMUS?] H. e. Filiamne amici noſtri, quam collocare nuptum Antiphoni deſtinaveramus, mittimus, negligimuſque? Supra IV. 3, 70. Plautus, Poen. Prol. 100. *Neque duxit umquam, neque ille voluit* mittere.

30. ILLA MANEAT.] Phanium nempe, quae abduci ab Antiphone non poteſt.

IRE.] Subaudi, Domum; nec perſuadere Phanio, ut abeat, et nubat Phormioni. Simul amotam vult Nauſiſtratam, ne quid de furtivis mariti amoribus cognoſcat.

32. PERLIBERALIS.] Ita Hec. V. 4. 24.

33. QUID ISTUC NEGOTII 'ST?] Quaerit, quid iſtuc negotii, et quae ratio ſit, quamobrem frater tantopere velit, Phanium manere

Di nos respiciunt! gnatam inveni nuptam cum tuo filio. *De.* Hem!
Quo pacto id potuit? *Ch.* Non satis tutus est ad narrandum hic locus.
De. At tu abi intro. *Ch.* Heus! ne filii quidem nostri hoc rescissant, volo.

COMMENTARIUS.

manere; nondum sciens, eam esse Chremetis ex uxore Lemnia filiam.

JAMNE OPERUIT OSTIUM?] Haec formidolosus Chremes, Nausistrata uxore intro eunte respiciens rogat Demiphonem.

O JUPITER!] Haec uxore jam remota clarius gaudens exclamat Chremes.

34. DI NOS RESPICIUNT!] Formula eorum, quibus subito ad salutem convertitur malum. Vide ad And. IV. 1. 18.

NUPTAM CUM TUO FILIO.] Ita supra II. 1. 74.

ACTUS QUINTI

SCENA QUARTA.

ANTIPHO.

LAETUS sum, ut meae res sese habent, fratri obtigisse, quod volt.
Quam scitum 'st, ejusmodi parare in animo cupiditates,

DONATUS.

1. LAETUS SUM.] Antiphonis persona est. 2. PARARE ANIMO.] Venuste additum est, ANIMO. Ennius in sexto, *Sed quid ego hic animo lamentor?* 3. QUUM

COMMENTARIUS.

1. UTUT MEAE RES SESE HABENT.] H. e. Quomodocunque. Ita Heaut. I. 2. 26. Plautus, Most. III. 1. 14. *Utut haec res se habet.*

FRATRI.] Intelligit Phaedriam patruelem. Plautus, Poen. V. 2. 109. *Pater tuus is erat* frater patruelis *meus.*

2. QUAM SCITUM 'ST.] Ita Heaut. I. 2. 36.

3. QUAS

Quas, quum res advorsae sient, paullo mederi possis!
Hic simul argentum repperit, cura sese expedivit.
Ego nullo possum remedio me evolvere ex his turbis,
Quin, si hoc celetur, in metu: sin patefit, in probro siem.
Neque me domum nunc reciperem, ni mihi esset spes ostensa
Hujusce habendae. sed ubinam Getam invenire possum,
Ut rogem, quod tempus conveniundi patris me capere jubeat?

DONATUS.

RES ADVORSAE SIENT.] Quum desideratae fuerint, id est, quum harum penuria fuerit. 6. SI HOC CELETUR, IN METU.] Ἀνακόλυθον quartum. Nam cum proposuisset, SI HOC CELETUR: Intulit, SIN PATEFIT. IN PROBRO SIEM.] Apud patrem scilicet.

COMMENTARIUS.

3. QUAS MEDERI POSSIS.] Vel Hellenismus est, pro *Quibus*; vel ita junxit accusativo, uti verbo *Medicor* Virgilius, Aen. VII. 756. *medicari cuspidis ictum.*

4. CURA SE EXPEDIVIT.] Ita Horatius, Carm. I. 22. 10. *curis vagor expeditus.*

5. ME EVOLVERE EX HIS TURBIS.] Ita Eun. IV. 4. 56.

6. IN METU: IN PROBRO SIEM.] Ita And. II. 2. 2. Heaut. II. 3. 18.

7. NI MIHI ESSET SPES OSTENSA.] Cicero, Verr. I. 51. *Ei nonnullam* spem *societatis* ostendit. Vide Comment. majorem.

9. TEMPUS CONVENIUNDI ME CAPERE.] Virgilius, Aen. IV. 423. *Sola viri molles* aditus, *et* tempora *noras.* Cicero, Fam. XI. 16. *Ut* tempus observaret *epistolae tibi reddendae.*

ACTUS QUINTI SCENA QUINTA.

PHORMIO. ANTIPHO.

Ph. ARGENTUM accepi: tradidi lenoni: abduxi mulierem:
Curavi, propria ea Phaedria ut potiretur: nam emissa est manu.
Nunc una mihi res etiam restat, quae est conficiunda, otium
Ab senibus ad potandum ut habeam: nam aliquot hos sumam dies.
An. Sed Phormio 'st. quid ais? *Ph.* Quid? *An.* Quidnam nunc facturus Phaedria?
Quo pacto satietatem amoris ait se velle sumere?
Ph. Vicissim partes tuas acturus est. *An.* Quas? *Ph.* Ut fugitet patrem.

DONATUS.

1. ARGENTUM ACCEPI.] *Jactantia hic inducitur Phormionis, qui in omni Scena, prout in se jactatur, insultat.* 2. PROPRIA EA PHAEDRIA.] *Virgilius, Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.* 7. VICISSIM PARTES TUAS ACTURUS EST.] Secundum illud quod dictum est,

COMMENTARIUS.

1. ABDUXI.] Vide supra, V. 3. 16.

2. PROPRIA POTIRETUR.] Vide ad And. IV. 3. 1. Ovidius, Metam. IX. 313. potiturque *puerpera voto.*

EMISSA EST MANU.] H. e. Abs lenone emta et emancipata. Ita proprie de servis et ancillis libertate donatis, atque è potestate herili dimissis. Plautus, Capt. II. 3. 48. *Nunquam erit tam avarus, quin te gratus* emittat manu.

4. SUMAM DIES.] Ita Adelph. II. 4. 23. Plautus, Pseud. V. 1. 23. *hunc* diem sumsimus *prothyme.*

6. SATIETATEM AMORIS AIT SE VELLE SUMERE.] Plautus, Amph. I. 2. 10. *Adeo usque* satietatem *dum* capiet *pater Illius, quam amat.*

7. VICISSIM PATER TUAS ACTURUS EST.] Translatio ab Actoribus

Te suam rogavit rursum ut ageres : causam ut pro se diceres.
Nam potaturus est apud me. ego me ire senibus Sunium
Dicam ad mercatum, ancillulam emtum, quam dudum dixit Geta:
Ne, quum hic non videant me, conficere credant argentum suum.
Sed ostium concrepuit abs te. *An.* Vide, quis egrediatur. *Ph.* Geta 'st.

DONATUS.

Tradunt operas mutuas. 8. Te suam rogavit rursum ut ageres.] *Partem* iterum subaudiamus. Et est ζεῦγμα a superiore. 9. Senibus.] Ob fallaciam mire exsultat.

COMMENTARIUS.

ribus scenicis desumta. q. d. Te imitaturus est, teque defendet itidem, uti abs te defensus est. Vide supra II. 1.

8. Causam ut pro se diceres.] Contrarium est Adelph. IV. 5. 42.

9. Sunium.] Vide Eun. I. 2. 35.

Ad mercatum.] Ita Adelph. II. 2. 23. infra V. 6. 53.

10. Quam dudum dixit Geta.] Vide supra, IV. 3. 60.

11. Conficere.] Citat Nonius Marcellus, explicans, *Consumere*, dilapidare, abligurire. Lucilius, Lib. XXX. Conficit *ipse*, *comestque*.

12. Ostium concrepuit abs te.] Ita And. IV. 1. 59.

ACTUS QUINTI
SCENA SEXTA.

Geta. Antipho. Phormio.

Ge. O Fortuna! ô Fors fortuna! quantis commoditatibus,

DONATUS.

1. O Fors fortuna!] Fortuna dicta est incerta res: Fors fortuna, eventus fortunae bonus. Fors

COMMENTARIUS.

1. Fors fortuna.] Incertos casus, magnamque Fortunae vim

Quam subito, hero meo Antiphoni ope vestra hunc onerastis diem!
An. Quidnam hic sibi volt? *Ge.* Nosque amicos ejus exonerastis metu?
Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio;
Atque hominem propero invenire, ut haec, quae contigerint, sciat? 5
An. Num tu intelligis, hic quid narret? *Ph.* Num tu? *An.* Nihil. *Ph.* Tantundem ego.
Ge. Ad lenonem hinc ire pergam: ibi nunc sunt. *An.* Heus Geta! *Ge.* Hem tibi!
Num mirum, aut novum est, revocari, cursum quum institueris? *An.* Geta.
Ph. Pergit hercle. *Ge.* Numquam tu odio tuo me vinces. *An.* Non manes?

DONATUS.

FORTUNA!] Aliud FORTUNA est, aliud FORS FORTUNA. nam FORS FORTUNA, est cujus diem festum colunt, qui sine arte aliqua vivunt. hujus aedes trans Tiberim est.

4. HUNC ONERO PALLIO.] Recte: quia palliata fabula est, non togata. 9. PERGIT HERCLE.] Potest distingui hic, PERGIT: et conjuncte legi, HERCLE TU NUMQUAM

COMMENTARIUS.

Fortem Fortunam dixere. Lucilius apud. Non. V. FORS:
Si forte *omnino ac* fortuna *vincere bello.*
Idem apud eundem: *Cui pariem* fortuna *locum fatumque tulit* fors. Citat Varro, Epistola ad Fusium, apud Nonium. Vide Comment. majorem.

2. ONERASTIS.] Similis locutio est Eun. V. 9. 14. et 15. Plautus, Capt. IV. 2. 47. *Sed ego cesso hunc Hegionem* onerare *laetitia senem?*

3. EXONERASTIS METU.] Ita Livius, II. 2. Exonera *civitatem vano forsitan* metu.

4. HUMERUM ONERO PALLIO.] Ita Plautus, Epid. II. 2. 10. *Age nunc, orna te, Epidice*, et palliolum in collum conjice. Vide Comment. majorem ad Eun. IV. 6. 31.

9. NUMQUAM TU ODIO TUO ME VINCES.] Taedium et molestiam orationis *odium* appellabant. Ita Hec. I. 2. 41. Plautus, Asin. II. 4. 40. *Jam hic me abegerit suo* odio. Horatius, Serm. I. 7. 6.

Ge. Vapulabis. *An.* Id quidem tibi jam fiet, nisi resistis, verbero!
Ge. Familiariorem oportet esse hunc, qui minitatur malum.
Sed isne est, quem quaero, an non? ipsus est. *Ph.* Congredere actutum. *An.* Quid est?
Ge. O Omnium, quantum est, qui vivant, homo hominum ornatissime!
Nam sine controversia ab Dis solus diligere, Antipho.
An. Ita velim: sed, qui istuc credam ita esse, mihi dici velim.
Ge. Satin' est, si te delibutum gaudio reddo? *An.* Enicas.

DONATUS.

ODIO TUO ME VINCES. 10. ID QUIDEM TIBI JAM FIET.] Id quod sibi dici audivit, minitatur. Et est conveniens error festinanti. 14. SINE CONTROVERSIA.] Sine ambiguitate. 16. SI TE DELIBUTUM GAUDIO REDDO?] Ad animum transtulit, quod est corporis. Nam *delibutus*,

COMMENTARIUS.

I. 7. 6. *Durus homo, atque* odio *qui posset vincere regem.* Cicero, Att. IV. 2. *Sed tamen cum horas tres fere dixisset*, odio *et strepitu senatus coactus est aliquando perorare.*

10. VAPULABIS.] Ita Plautus, Asin. II. 4. 72. LE. Vapula. ME. *Id quidem tibi herde fiet, ut vapules, Demagnetum simul ac conspexero hodie.*

11. MINITATUR MALUM.] Intelligit plagas et verbera. Plautus, Pers. V. 2. 35. *Cave sis me attingas: ne tibi hoc scipione* Malum *magnum dem.*

12. CONGREDERE.] H. e. Accede. Plautus, Epid. IV. 1. 16. PH. *Quid si adeam?* PE. *Haud scio, an* congrediar.

13. O OMNIUM, QUANTUM EST, QUI VIVANT, HOMO HOMINUM ORNATISSIME.] Ita Adelph. II. 2. 10. *Hominum homo stultissime.* Plautus, IV. 2. 56. *Quantum est hominum optimorum optime.*

14. AB DIIS SOLUS DILIGERE.] Vide And. V. 6. 9.

16. DELIBUTUM GAUDIO.] H. e. Perfusum laetitia et voluptate: Metaphora translata ab unguentis, quibus in re laeta utebantur. Magis proprie Horatius, Epod. XVII. 31. *Quantum neque atro* delibutus *Hercules Nessi* cruore.

Ph. Quin tu hinc pollicitationes aufer: et quod fers, cedo. *Ge.* Oh!
Tu quoque hic aderas, Phormio? *Ph.* Aderam. sed cessas? *Ge.* Accipe, hem!
Ut modo argentum tibi dedimus apud forum, recta domum
Sumus profecti. interea mittit herus me ad uxorem tuam.
An. Quamobrem? *Ge.* Omitto proloqui: nam nihil ad hanc rem est, Antipho.
Ubi in gynaeceum ire occipio, puer ad me adcurrit Mida:
Pone adprehendit pallio: resupinat: respicio: rogo,
Quamobrem retineat me. ait, esse vetitum intro ad heram accedere.
Sophrona modo fratrem huc, inquit, senis introduxit Chremem,
Eumque nunc esse intus cum illis. hoc ubi ego audivi, ad fores
Suspenso gradu placide ire perrexi: accessi: adstiti:

DONATUS.

unctus dicitur. 19. UT MODO ARGENTUM.] Vide narrationem coeptam, unde opus est. 20. MITTIT HERUS ME AD UXOREM TUAM.] Conversus ad Antiphonem hoc

COMMENTARIUS.

17. POLLICITATIONES AUFER.] H. e. Omitte. Supra I. 4. 46.
18. ACCIPE.] H. e. Ausculta. Heaut. Prol. 10. Hec. III. 3. 3.
19. UT MODO.] Haec Phormioni narrat.
20. INTERRA MITTIT.] Haec ad Antiphonem conversus dicit.
22. GYNAECEUM.] Graecis γυναικεῖον, subaudi οἴκημα, h. e. conclave muliebre, Nepoti in praefat. dicitur γυναικονῖτις, seu *interior pars aedium, quo nemo accedit, nisi propingua cognatione conjunctus.*
23. PONE ADPREHENDIT PALLIO.] Hic mos erat, quum avertere quem ab incoepto itinere vellent. Plautus, Epid. I. 1. 1. *quis properantem me* prehendit pallio?
26. CUM ILLIS.] Intelligit Sophronam et Phanium.
27. SUSPENSO GRADU.] H. e. pedum digitis insistens. Ita Turpilius, Demetrio: *Sandalio innixa digitis primoribus.* Virgilius,

Cyr.

Animam compressi: aurem admovi: ita animum coepi attendere,
Hoc modo sermonem captans. *An.* Eu Geta! *Ge.* Hic pulcherrimum
Facinus audivi: itaque pene hercle exclamavi gaudio.
An. Quod? *Ge.* Quodnam arbitrare? *An.* Nescio. *Ge.* Atqui mirificissimum:
Patruus tuus pater est inventus Phanio uxori tuae. *An.* Hem!
Quid ais? *Ge.* Cum ejus consuevit olim matre in Lemno clanculum.
Ph. Somnium! utin' haec ignoraret suum patrem? *Ge.* Aliquid credito,

DONATUS.

dicit. 29. Pulcherrimum facinus audivi.] Hujusmodi locos Poëtae actoribus indulgent: quod in his actoris est commendatio. 32. Patruus tuus est pater inventus Phanio uxori tuae.] Ut *Sallustius* in primo: *Li-*

COMMENTARIUS.

Cyr. 212. *Tum suspensa levans digitis vestigia primis Egreditur.* Phaedrus, II. 4. 18. *Inde evagata noctu*, suspenso pede. Ad eundem modum dixit Latinus Pacatus, Panegyrico Theodosio dicto, III. 5. *Faciam ergo, quod facere praestantes scientia medicos saepe vidi; altorum vulnerum cicatrices, postquam cutem sanitate duxerunt*, manu pendente *tractabo.*

28. Animam compressi.] H. e. spiritum seu halitum. Titinnius, Fullonibus: *Interea foetida* anima *nasum oppugnat.* Plautus, Asin. V. 2. 44. *Dic, amabo, an foetet* anima *uxoris tuae?* Integrum hunc locum respexit Ovidius, Fast. I. 425. *Surgit amans:* animamque tenens, *vestigia furtim* Suspenso *digitis fert taciturna* gradu. Sed *continere animam* dixit Cicero, de Orat. I. 61.

29. Hoc modo sermonem captans.] Ita Plautus, Cas. II. 8. 8. Captandus *est horum clanculum* sermo *mihi.* Cum gestu autem dixit. Hoc modo, caput in alteram inclinans partem.

Pulcherrimum facinus.] Ita Heaut. II. 3. 73. Sallustius, Catil. 20. *Eo animo ausus maximum atque* pulcherrimum facinus *incipere.* Ergo et in bonam partem facinus sumitur.

33. Consuevit.] Vide Adelph. IV. 5. 32. Hec. IV. 1. 40.

34. Utin' haec ignoraret.] Ellipsis. Subaudi: *Adeone rudis erat?* Ita Hec. I. 1. 9.

Phormio, esse causae: sed me censen' potuisse omnia
Intelligere extra ostium, intus quae inter sese ipsi egerint?
Ph. Atque hercle ego quoque illam inaudivi fabulam. *Ge.* Immo etiam dabo,
Quo magis credas: patruus interea inde huc egreditur foras:
Haud multo post cum patre idem recipit se intro denuo:
Ait uterque tibi potestatem ejus habendae se dare.
Denique ego missus sum, te ut requirerem, atque adducerem.
An. Quin ergo rape me. quid cessas? *Ge.* Fecero. *An.* O mi Phormio,
Vale. *Ph.* Vale, Antipho: bene, ita me Di ament! factum. gaudeo,
Tantam fortunam de improviso esse his datam.
Summa eludendi occasio 'st mihi nunc senes,
Et Phaedriae curam adimere argentariam;

DONATUS.

beris ejus avunculus erat. 37. ATQUE HERCLE EGO QUOQUE ILLAM INAUDIVI FABULAM.] *Plautus* in Milite Glorioso, *Nam hos cognomentum Poëtae esse inaudivi barbaro.*

46. CURAM ADIMERE ARGENTARIAM.] Varie, pro *adimendi occasio est.*

COMMENTARIUS.

37. INAUDIVI.] *Inaudire* maxime de rebus occultis dicitur; qualis erat consuetudo Chremetis cum uxore Lemnia. Cicero Fam. IX. 24. *Aquini et Fabrateriae consilia inita de me, quae te video inaudisse.*

DABO.] H. e. Narrabo. dicam. Vide Heaut. Prol. 10.

42. QUIN ERGO RAPE ME.] Eodem sensu dicit Chaerea, Eun. II. 3. 85. *Abduc, duc, quantum potes.*

43. BENE, ITA ME DI AMENT, FACTUM. GAUDEO.] Ita Plautus, Poen. V. 1. 47. *Ita me Jupiter bene amet, bene factum. gaudeo.* Formula est laetantis.

46. CURAM ADIMERE ARGENTARIAM.] Ἀνακόλουθον infertur post ELUDENDI. Dixit autem CURAM ARGENTARIAM, uti Plautus, Pseud. I. 3. 66. *et amore pereo, et* inopia argentaria.

47. AB-

Ne cuiquam suorum aequalium supplex siet.
Nam idem hoc argentum, ita ut datum 'st, ingratiis
Ei datum erit. hoc qui cogam, re ipsa repperi.
Nunc gestus mihi, voltusque est capiundus novus.
Sed hinc concedam in angiportum hoc proximum:
Inde hisce ostendam me, ubi erunt egressi foras.
Quo me adsimularam ire ad mercatum, non eo.

COMMENTARIUS.

47. Aequalium.] Ita And. II. 6. 22.

48. Supplex siet.] Ita Plautus, Pers. II. 3. 18. *Ne sibi me credat supplicem fore.*

49. Repperi.] Simulando nimirum, me ducturum; si dare denegarint, argentum non reddendo.

50. Voltusque est capiundus novus.] Ita Heaut. V. 1. 14. Sed et hinc *verus vultus* à ficto distinguitur, And. V. 1. 20.

53. Adsimularam.] Adsimulavit id supra V. 5. 10.

Ire ad mercatum.] Ita Adelph. II. 2. 23.

ACTUS QUINTI

SCENA SEPTIMA.

Demipho. Phormio Chremes.

De. DIs magnas merito gratias habeo, atque ago:
Quando evenere haec nobis, frater, prospere.
Quantum potest, nunc conveniundus Phormio est,
Priusquam dilapidet nostras triginta minas,
Ut auferamus. *Ph.* Demiphonem, si domi est,
Visam: ut, quod. *De.* At nos ad te ibamus, Phormio.

DONATUS.

4. PRiusquam dilapidet.] Disperdat. 6. Visam: ut, quod.] Ἀποσιώπησις secunda 9. Ne non

COMMENTARIUS.

4. Dilapidet.] H. e. Dissipet. disperdat. Magis proprie usus Columella, X. 330. de Jove: *Grandine* dilapidans *hominumque boumque labores.* Eadem metaphora usus Cicero, vel potius Octavius, in Epist. de Antonio; *Publicam* dilapidabat *pecuniam.*

6. Ut, quod.] Videtur dicturus fuisse: *Ut, quod de uxore du-*

Ph. De eadem hac fortaſſe cauſa. *De.* Ita hercle.
Ph. Credidi.
Quid ad me ibatis? ridiculum. verebamini,
Ne non id facerem, quod recepiſſem ſemel?
Heus! quanta quanta haec mea paupertas eſt, tamen
Adhuc curavi unum hoc quidem, ut mihi eſſet fides.
Ch. Eſtne ita, ut dixi, liberalis? *De.* Oppido.
Ph. Itaque ad vos venio nuntiatum, Demipho,
Paratum me eſſe. ubi voltis, uxorem date.
Nam omnes poſthabui mihi res, ita uti par fuit,
Poſtquam, tantopere id vos velle, animadvorteram.
De. At hic dehortatus eſt me, ne illam tibi darem.
Nam qui erit rumor populi, inquit, ſi id feceris?
Olim quum honeſte potuit, tum non eſt data:
Nunc viduam extrudi, turpe 'ſt. ferme eadem omnia,

DONATUS.

ID FACEREM, QUOD RECEPISSEM SEMEL?] Et deeſt, *ad me.* ut in Heautontim. *Ad me recipio: faciet.* 11. ADHUC CURAVI.] Τῷ ἀρχαϊσμῷ addidit ADHUC: quum po-

COMMENTARIUS.

cenda dictum et conſtitutum, eam nunc ducam. Sed interpellatur à Demiphone.

9. RECEPISSEM.] Pollicitus eſſem. Ita Heaut. V. 5. 12. Cicero, Fam. XIII. 3. *Ut* mihi *coram* recepiſti. Et XIII. 17. *Spondeo*, in me*que* recipio.

10. QUANTA QUANTA HAEC MEA PAUPERTAS EST.] Ita Ennius, Annal. X. apud Cic. de Senect. 1. *Ille vir, haud magna cum re, ſed plenu' fidei.* Virgilius, Aen. II. 79. nec, ſi miſerum Fortuna Sinonem Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget.

12. ESTNE ITA, UT DIXI, LIBERALIS?] Loquitur de liberali forma Phanii. Vide And. I. 1. 96.

15. OMNES POSTHABUI MIHI RES.] Ita Virgilius, Ecl. VII. 17. Poſthabui *tamen illorum mea ſeria ludo.*

20. VIDUAM EXTRUDI.] Dictae etiam *viduae* matrimonio expulſae. qualis futura erat Phanium antequam nuberet. Plautus Menaechm. I. 2. 3. *ſi mihi tale poſt hanc diem Faxis, faxo, foris* vidua *viſas patrem.* Eodem ſenſu et viri *vidui* dicuntur.

21. *Du-*

Quae tute dudum coram me incusaveras.
Ph. Satis superbe illuditis me. *De.* Qui? *Ph.* Rogas?
Quia ne alteram quidem illam potero ducere:
Nam quo redibo ore ad eam, quam contemserim?
Ch. Tum autem, Antiphonem video ab sese amittere
Invitum eam; inque. *De.* Tum autem video filium
Invitum sane mulierem ab se amittere.
Sed transi sodes ad forum, atque illud mihi
Argentum rursum jube rescribi, Phormio.

DONATUS.

tuisset sine hoc integer sensus esse. 21. QUAE TUTE DUDUM CORAM ME INCUSAVERAS: Nova locutio CORAM ME INCUSAVERAS: non *Quae hic incusaveras.* CORAM ME INCUSAVERAS.] Belle: ut si quid neget, contra se ipsum sentire videatur. 22. SATIN' SUPERBE ILLUDITIS ME.] Et dativum et accusativum casum regit *Illudo.* 29. RURSUM JUBE RESCRIBI, PHORMIO.] RESCRIBI, reddi, seu per mensae scripturam dari. JUBE RESCRIBI.] Quoniam adnumerationem pecuniae antecedit scriptura, *Rescribere* dicebant, pro renumerare. Et sic infert, NE EGO PERSCRIPSI PORRO ILLIS, QUIBUS DEBUI. Haec est ergo figura, in qua secunda de primis significantiam sumunt. JUBE RESCRIBI.] Per scripturam, id est, de mensae scriptura dari. unde hodie additur chirographis, *Domo ex arca sua,*

COMMENTARIUS.

21. DUDUM.] Vide supra, II. 3. 66. seqq.

24. QUO REDIBO ORE?] Ita infra V. 8. 53. Heaut IV. 3. 22. Cicero, Philipp. VII. 8. Quo ore *ille vos poterit, quibus vicissim vos illum oculis intueri?*

28. AD FORUM.] Ubi erant tabernae trapezitarum, pecunias foenori accipientium et dantium. Plautus, Asin. I. 1. 112. *Sed quid ego cesso ire ad forum, quod inceperam? ibo, atque ibi manebo apud argentarium.*

29. ARGENTUM RURSUM JUBE RESCRIBI.] Quia suspicabatur Demipho, se praesentem pecuniam haud ablaturum à Phormione, igitur sibi de mensa argentarii, atque adeo scriptura solvi postulat. De quo more vide Comment. majorem.

30. QUOD-

Ph. Quodne ego perſcripſi porro illis, quibus debui?
De. Quid igitur fiet? *Ph.* Si vis mihi uxorem dare,
Quam deſpondiſti, ducam: ſin eſt, ut velis
Manere illam apud te, dos hic maneat, Demipho.
Nam non eſt aequom, me propter vos decipi:
Quum ego voſtri honoris cauſa repudium alterae
Remiſerim, quae dotis tantumdem dabat.
De. I in malam rem hinc cum iſtac magnificentia,
Fugitive! etiam nunc credis, te ignorarier,
Aut tua facta adeo? *Ph.* Irritor. *De.* Tun' hanc duceres,
Si tibi data eſſet? *Ph.* Fac periculum. *De.* Ut filius
Cum illa habitet apud te; hoc voſtrum conſilium fuit.
Ph. Quaeſo, quid narras? *De.* Quin tu mihi argentum cedo.

DONATUS.

vel, *ex menſae ſcriptura.* 30. NE EGO PERSCRIPSI.] Multis per ſcripturam reddidi, multis dedi. ut apud *Virgilium*, *Diditur hic ſubito Trojana per agmina rumor.* 42. QUIN TU MIHI ARGENTUM CEDO.] Hoc ab utroque cum cla-

COMMENTARIUS.

30. QUODNE EGO PERSCRIPSI PORRO ILLIS, QUIBUS DEBUI?] Senſus eſt: *Illudne argentum tibi ego jubeam reſcribi, quod.* Ita Plautus, Rud. IV. 7. 5. Quodne ego *Inveni in mari?* Videtur autem PERSCRIPSI valere, omne deſcripſi ſeu diſtribui.

33. DOS HIC MANEAT.] Dicens HIC, ſe indigitat. Aliter And. II. 1. 10.

35. VESTRI HONORIS CAUSA.] Plautus, Poen. III. 3. 25. honoris tui cauſa *huc ait te venimus.* Cicero, Fam. XIII. 26. *Id ut* honoris mei cauſa *ſuſcipias, vehementer etiam atque etiam rogo.*

REPUDIUM ALTERAE REMISERIM.] Vide ſupra. IV. 3. 72. Plautus, Aul. IV. 10. 69. *Ea re* repudium remiſit *avunculus cauſa mea.* Dixit autem ALTERAE, uti Heaut. II. 3. 11.

CUM ISTAC MAGNIFICENTIA.] Vide ad Eun. IV. 6. 3. et de uſu particulae CUM ad And. V. 4. 38.

FUGITIVE.] Convicium à ſervis deſumtum. Plautus, Pſeud. I. 3. 131.

40. FAC

Ph. Immo vero uxorem tu cedo. *De.* In jus ambula.
Ph. In jus! enimvero si porro esse odiosi pergitis.
De. Quid facies? *Ph.* Egone? vos me indotatis modo
Patrocinari fortasse arbitramini:
Etiam dotatis soleo. *Ch.* Quid id nostra? *Ph.* Nihil.
Hic quamdam noram, cujus vir uxorem. *Ch.* Hem! *De.* Quid est?
Ph. Lemni habuit aliam. *Ch.* Nullus sum. *Ph.* Ex qua filiam
Suscepit: et eam clam educat. *Ch.* Sepultus sum.
Ph. Haec adeo ego illi jam denarrabo. *Ch.* Obsecro,
Ne facias. *Ph.* Ho! tune is eras? *De.* Ut ludos facit!

DONATUS.

more dici accipiendum est. 43. IN JUS AMBULA.] Ad judicem eamus scilicet. nam Jus, pro loco est. *Cicero*, *Quandoquidem te in jure conspicio.* 44. ENIMVERO SI PORRO ODIOSI ESSE PERGITIS.] Vultu juvandum est, et pronuntiatione, hoc, quod tam minaciter suspenditur. ENIMVERO.] ENIMVERO, principium est aliquid per iracundiam dicturi: ut, *Hic tum alius ex alia parte: enimvero hoc feret? etc.* 45. INDOTATIS.] Hoc est, ut Phanio. 47. ETIAM DOTATIS SOLEO.] Ut Nausistratae. 9. NULLUS SUM.] Perii, mortuus sum. 50. SEPULTUS SUM.] Αὔξησις.

COMMENTARIUS.

40. FAC PERICULUM.] Ita Eun. III. 2. 23. et saepe alibi.

43. IN JUS AMBULA.] Vide ad Eun. IV. 6. 30. Plautus, Curc. V. 2. 23. *Ambula in jus.* Explicat Donatus.

45. ENIMVERO SI PORRO ESSE ODIOSI PERGITIS.] Comminatio est cum aposiopesi.

47. QUID ID REFERT NOSTRA?] Vide Comment. majorem; et Perizonium ad Sanctii Minervam, III. 5. 3.

49. LEMNI.] H. e. in Lemno. Infra, V. 8. 24. Nepos, Milt. 2. *Se autem domum* Chersonesi *habere.*

NULLUS SUM.] Formula despondentis animum. And. III. 4. 20. Eun. V. 7. 22.

50. SEPULTUS SUM.] Ita Cicero, Catil. IV. 6. *Cerno animo* sepulta *in patria miseros atque* insepultos *acervos civium.*

52. TUNE IS ERAS?] Sarcastice fingit, se nescire, quod dudum è Geta intellexerat. Ita Eun. V. 5. 21.

UT

Ch. Missum te facimus. *Ph.* Fabulae! *Ch.* Quid vis tibi?
Argentum, quod habes, condonamus te. *Ph.* Audio.
Quid vos, malum! ergo me sic ludificamini,
Inepti, vostra puerili sententia?
Nolo, volo: volo nolo rursum: cedo, cape.
Quod dictum, indictum 'st: quod modo erat ratum, irritum est.
Ch. Quo pacto, aut unde haec hic rescivit? *De.* Nescio:
Nisi, me dixisse nemini, id certo scio.
Ch. Monstri, ita me Di ament! simile. *Ph.* Injeci scrupulum. *De.* Hem!

DONATUS.

nam plus est, quam NULLUS SUM. 53. QUID VIS TIBI? ARGENTUM QUOD HABES? CONDONAMUS TE.] VIS iterum subaudiendum est: ut sit, VIS ARGENTUM QUOD HABES? et est ἀσυνδέτως inferendum, CONDONAMUS TE. Sic est illud apud *Virgilium*, *Vultis et his mecum pariter considere regnis? Urbem, quam statuo? vestra est.* 54. CONDONAMUS TE.] *Condono*, ablativo junxit: ut in Eunucho, *Habeo alia multa, quae nunc condonabitur.* 55. MALUM! ERGO ME SIC; etc.] MALUM! adverbium est interpositae indignationis. 57. NOLO, VOLO: VOLO NOLO RUR-

COMMENTARIUS.

UT LUDOS FACIT!] Subaudi, *Nobis*, vel *Nos*. Ita And. III. 1. 21.

54. ARGENTUM, QUOD HABES, CONDONAMUS TE.] Ita Afranius, Vopisco: *Id aurum me condonat literis.* Plautus, Bacchid. V. 2. 24. *Si quam habes*, condonamus te, *nunquam abs te petam.*

AUDIO.] Formula consentientis, seu serio, seu ironice.

56. PUERILI SENTENTIA.] H. e. Levi. And. II. 6. 18. Hec. III. 1. 32.

57. NOLO, VOLO: VOLO NOLO RURSUM.] Ita Lucilius: *Voltis? emta est. Noltis? non emta est.* Plautus, Cistell. II. 1. 7. *Ita mihi omnia ingenia sunt: quod lubet, non lubet jam id continuo.*

58. QUOD DICTUM, INDICTUM 'ST.] Ita Plautus, Aul. II. 2. 81. *scio, quo pacto vos soleatis perplexarier: Pactum non pactum 'st, non pactum pactum 'st, quod vobis lubet.* Dixit autem INDICTUM pro, *non dictum.* Ita Adelph. III. 4. 62. Horat. Carm. III. 25. 8. Indictum *ore alio.*

61. MONSTRI SIMILE.] Ita Eun. II. 5. 42. INI-

Hiccine ut a nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens? emori hercle satius est.
Animo virili praesentique ut sis para:
Vides tuum peccatum esse elatum foras.
Neque jam id celare posse te uxorem tuam.
Nunc quod ipsa ex aliis auditura sit, Chreme,
Id nosmet ipsos indicare, placabilius est.
Tum hunc impuratum poterimus nostro modo
Ulcisci. *Ph.* Atat! nisi mihi prospicio, haereo.
Hi gladiatorio animo ad me adfectant viam.
Ch. At vereor, ut placari possit. *De.* Bono animo es

DONATUS.

sum.] Primo singula separatim: deinde simul utraque pronuntianda sunt. 64. ANIMO VIRILI.] A necessario adhortatur. 69. NOSTRO MODO ULCISCI.] Ingenio scilicet. 71. HI GLADIATORIO ANIMO.] Parato ad periculum: hoc est, ita perdito ac temerario, ut non sibi caveant, dummodo vulnerent. ut, *Sallustius*; *Avidius alter alterum sauciare, quam semet tegere.* AD ME ADFECTANT VIAM.] ADFECTANT VIAM. plenum: quod nos ἐλλειπτικῶς. 72. UT PLACARI POSSIT.] UT pro *Ne non.* 74. QUUM

COMMENTARIUS.

INIECI SCRUPULUM.] Ita And. V. 4. 34. Adelph. II. 2. 20. Plautus, Cas. III. 3. 26. *Pol ego huic aliquem in pectus injiciam metum.*

63. EMORI HERCLE SATIUS EST.] Ita Eun. I. 1. 21. et IV. 7. 2.

64. ANIMO VIRILI PRAESENTIQUE UT SIS.] Ita Eun. IV. 6. 31.

65. EFFERRI HAEC FORAS.] Ita Adelph. IV. 4. 16. Cicero, Philipp. X. 3. Efferri haec foras, *et ad populi Romani aures pervenire.*

68. PLACABILIUS.] H. e. Ad placandum aptius.

69. IMPURATUM.] Acerbum convicium. Plautus, Rud. II. 6. 59. *Impurata bellua.*

NOSTRO MODO.] H. e. Nostro arbitrio, ut nobis lubet. And. I. 1. 126. Plautus, Menaechm. II. 1. 25. *non tuo hoc fiet modo.*

70. HAEREO.] Ita Eun. V. 2. 9.

71. GLADIATORIO ANIMO.] H. e. infestissimo. A more gladiatorum in arenam descendentium, quibus vel occidere alterum, vel occidi dicta lex erat. Gell. VII. 3. Unde *Gladiatoris* appellatio passim in conviciis est.

AD

Ch. Miſſum te facimus. *Ph.* Fabulae! *Ch.* Quid vis tibi?
Argentum, quod habes, condonamus te. *Ph.* Audio.
Quid vos, malum! ergo me ſic ludificamini,
Inepti, voſtra puerili ſententia?
Nolo, volo: volo nolo rurſum: cedo, cape.
Quod dictum, indictum 'ſt: quod modo erat ratum, irritum eſt.
Ch. Quo pacto, aut unde haec hic reſcivit? *De.* Neſcio:
Niſi, me dixiſſe nemini, id certo ſcio.
Ch. Monſtri, ita me Di ament! ſimile. *Ph.* Injeci ſcrupulum. *De.* Hem!

DONATUS.

nam plus eſt, quam NULLUS SUM. 53. QUID VIS TIBI? ARGENTUM QUOD HABES? CONDONAMUS TE.] VIS iterum ſubaudiendum eſt: ut ſit, VIS ARGENTUM QUOD HABES? et eſt ἀσυνδέτως inferendum, CONDONAMUS TE. Sic eſt illud apud *Virgilium*, *Vultis et his mecum pariter conſidere regnis? Urbem, quam ſtatuo? veſtra eſt.* 54. CONDONAMUS TE.] *Condono*, ablativo junxit: ut in Eunucho, *Habeo alia multa, quae nunc condonabitur.* 55. MALUM! ERGO ME SIC; etc.] MALUM! adverbium eſt interpoſitae indignationis. 57. NOLO, VOLO: VOLO NOLO RUR-

COMMENTARIUS.

UT LUDOS FACIT!] Subaudi, *Nobis*, vel *Nos*. Ita And. III. 1.21.

54. ARGENTUM, QUOD HABES, CONDONAMUS TE.] Ita Afranius, Vopiſco: *Id aurum me condonat literis.* Plautus, Bacchid. V. 2. 24. *Si quam habes*, condonamus te, *nunquam abs te petam.*

AUDIO.] Formula conſentientis, ſeu ſerio, ſeu ironice.

56. PUERILI SENTENTIA.] H. e. Levi. And. II. 6. 18. Hec. III. 1. 32.

57. NOLO, VOLO: VOLO NOLO RURSUM.] Ita Lucilius: *Voltis? emta eſt. Noltis? non emta eſt.* Plautus, Ciſtell. II. 1. 7. *Ita mihi omnia ingenia ſunt: quod lubet, non lubet jam id continuo.*

58. QUOD DICTUM, INDICTUM 'ST.] Ita Plautus, Aul. II. 2.81. *ſcio, quo pacto vos ſolcati, perplexarier: Pactum non pactum 'ſt, non pactum pactum 'ſt, quod vobis lubet.* Dixit autem INDICTUM pro, *non dictum.* Ita Adelph. III. 4. 62. Horat. Carm. III. 25. 8. Indictum *ore alio.*

61. MONSTRI SIMILE.] Ita Eun. II. 5. 42.

INI-

Hiccine ut a nobis hoc tantum argenti auferat,
Tam aperte irridens? emori hercle satius est.
Animo virili praesentique ut sis para:
Vides tuum peccatum esse elatum foras.
Neque jam id celare posse te uxorem tuam.
Nunc quod ipsa ex aliis auditura sit, Chreme,
Id nosmet ipsos indicare, placabilius est.
Tum hunc impuratum poterimus nostro modo
Ulcisci. *Ph.* Atat! nisi mihi prospicio, haereo.
Hi gladiatorio animo ad me adfectant viam.
Ch. At vereor, ut placari possit. *De.* Bono animo es

DONATUS.

SUM.] Primo singula separatim: deinde simul utraque pronuntianda sunt. 64. ANIMO VIRILI.] A necessario adhortatur. 69. NOSTRO MODO ULCISCI.] Ingenio scilicet. 71. HI GLADIATORIO ANIMO.] Parato ad periculum: hoc est, ita perdito ac temerario, ut non sibi caveant, dummodo vulnerent. ut, *Sallustius*; *Avidius alter alterum sauciare, quam semet tegere.* AD ME ADFECTANT VIAM.] ADFECTANT VIAM. plenum: quod nos ἐλλειπτικῶς. 72. UT PLACARI POSSIT.] UT pro *Ne non.* 74. QUUM

COMMENTARIUS.

INIECI SCRUPULUM.] Ita And. V. 4. 34. Adelph. II. 2. 20. Plautus, Cas. III. 3. 26. *Pol ego huic aliquem in pectus injiciam metum.*

63. EMORI HERCLE SATIUS EST.] Ita Eun. I. 1. 21. et IV. 7. 2.

64. ANIMO VIRILI PRAESENTIQUE UT SIS.] Ita Eun. IV. 6. 31.

65. EFFERRI HAEC FORAS.] Ita Adelph. IV. 4. 16. Cicero, Philipp. X. 3. Efferri haec foras, *et ad populi Romani aures pervenire.*

68. PLACABILIUS.] H. e. Ad placandum aptius.

69. IMPURATUM.] Acerbum convicium. Plautus, Rud. II. 6. 59. *Impurata bellua.*

NOSTRO MODO.] H. e. Nostro arbitrio, ut nobis lubet. And. I. 1. 126. Plautus, Menaechm. II. 1. 25. *non* tuo *hoc fiet* modo.

70. HAEREO.] Ita Eun. V. 2. 9.

71. GLADIATORIO ANIMO.] H. e. infestissimo. A more gladiatorum in arenam descendentium, quibus vel occidere alterum, vel occidi dicta lex erat. Gell. VII. 3. Unde *Gladiatoris* appellatio passim in conviciis est.

AD

Ego redigam vos in gratiam, hoc fretus, Chreme,
Quum e medio excessit, unde haec suscepta 'st tibi.
Ph. Itane agitis mecum? satis astute adgredimini.
Non hercle ex re istius me instigasti, Demipho.
Ain' tu? ubi peregre, tibi quod libitum fuit, feceris,
Neque hujus sis veritus, feminae primariae,
Quin novo modo ei faceres contumeliam:
Venias nunc precibus lautum peccatum tuum?
Hisce ego illam dictis ita tibi incensam dabo,

DONATUS.

DE MEDIO EXCESSIT.] Pro quia. DE MEDIO EXCESSIT.] Et ad dictum, et ad rationem dicti, Comicum est.

75. ASTUTE ADGREDIMINI.] Εἰρωνεία. Et proprie *Adgredi*, accedere ad dimicandum est. Bene ergo servavit translationem a gladiatoribus coeptam. 77. AIN' TU? UBI PEREGRE.] Modo ad Chremetem cum invectione conversus est. 80. LAUTUM PECCATUM TUUM?] Ut laves,

COMMENTARIUS.

AD ME ADFECTANT VIAM.] Vide ad Heaut. II. 3. 60.

74. E MEDIO EXCESSIT.] Vide ad Adelph. III. 4. 33.

76. EX RE ISTIUS.] H. e. Ex commodo. in rem. Plautus, Truc. IV. 4. 20. *E re mea est.*

78. NEQUE HUJUS SIS VERITUS.] Videtur τὸ Hujus cum gestu floccum vel aliam rem nauci ostendentis pronunciatum. Ita Adelph. II. 1. 9.

FEMINAE PRIMARIAE.] Ita Plautus, Rud. IV. 4. 29. *Primarius vir.* Cicero, Fam. V. 11. *Quod mihi* feminam primariam, *Pompejam, uxorem tuam, commendas.*

79. NOVO MODO.] H. e. Inaudito, atque adeo scelestissimo. Cicero, pro Rosc. Amer. 1. *Injuriam* novo scelere *conflatam.*

EI FACERES CONTUMELIAM.] Ita Eun. V. 2. 27. Plautus, Asin. II. 4. 82. *Tu* contumeliam *alteri* facias, *tibi non dicatur?* τὸ EI autem, et quod praecedit FEMINAE PRIMARIAE, junctim accipienda.

80. VENIAS NUNC PRECIBUS LAUTUM PECCATUM TUUM?] Cicero, de Legib. II. 10. Animi labes *nec diuturnitate evanescere, nec amnibus ullis* elui *potest.* Eadem metaphora *purgare se* dixerunt.

81. INCENSAM DABO.] Usitata metaphora ab igne. Ita supra I. 4. 9. Hec. IV. 1. 47. Dixit autem INCENSAM DABO, uti Heaut. V. 1. 77. Vide Cortium ad Sallust. Jugurth. 59.

82. RESTIN-

Ut ne restinguas, lacrumis si exstillaveris.
De. Malum, quod isti Di Deaeque omnes duint!
Tantane adfectum quemquam esse hominem audacia?
Non hoc publicitus scelus hinc deportarier
In solas terras? *Ch*. In id redactus sum loci,
Ut quid agam cum illo, nesciam prorsum. *De*. Ego scio.
In jus eamus. *Ph*. In jus! huc, si quid lubet.
De. Adsequere, ac retine, dum ego huc servos evoco.
Ch. Etenim solus nequeo: adcurre huc. *Ph*. Una injuria est

DONATUS.

ut maculam. 82. LACRUMIS SI EXSTILLAVERIS.] *Stillare*, est guttas emittere ex corpore. *Exstillare*, ipsum corpus guttatim finiri. Ergo quasi totum in lachrymas converti, et ex toto stillare corpore. 85. PUBLICITUS.] Id est, publica cura atque consilio. 86. IN SOLAS TERRAS?] *Virgilius*, *Pastorum et solis exegit montibus aevum.* Et *Sallustius* in primo: *Solis Viis.* 88. IN JUS EAMUS.] Ad praetoris sellam: modo enim locum significat. IN JUS! HUC, SI QUID LUBET.] Apparet parasitum niti ad domum Chremetis: senes vero ad forum conari attrahere. 90. ETENIM SOLUS NEQUEO.] ETENIM, pro *at* posuit: ut turbatum ostenderet. Sic alibi, *Etenim non sinam.* UNA IN-

COMMENTARIUS.

82. RESTINGUAS.] Ita Eun. I. 1. 24.

EXSTILLAVERIS.] Ita Plautus, Pseud. III. 2. 39. *oculi ut exstillent.* Explicat Donatus.

83. MALUM.] Idem versus totidem verbis occurrit apud Plautum, Mostell. III. 1. 126. Ita Amph. II. 1. 13. *Malum, quod tibi Dii dabunt, atque ego hodie dabo.* Livius, IV. 49. *Malum quidem meis militibus, nisi quieverint.*

85. PUBLICITUS.] H. e. Publice, publicis suffragiis. Lucilius apud Non. Publicitus *vendis tamen atque extrema ligurris.* Plautus, Amph. IV. 2. 7. *An fores censebas nobis* publicitus *praeberier?*

86. DEPORTARIER IN SOLAS TERRAS.] Plautus, Rud. 1. 4. 8. *Neque magis* solae terrae *sunt, quam haec loca, atque hae regiones.* Vide And. II. 4. 3. et Cortium ad Sallust. Jug. 103.

88. IN JUS EAMUS.] Vide supra, versu 43.

Tecum. *Ch.* Lege agito ergo. *Ph.* Altera eſt tecum, Chreme.

De. Rape hunc. *Ph.* Itane agitis? enimvero voce 'ſt opus.

Nauſiſtrata! exi. *Ch.* Os opprime. *De.* Impurum vide,

Quantum valet. *Ph.* Nauſiſtrata! inquam. *Ch.* Non taces?

Ph. Taceam? *De.* Niſi ſequitur, pugnos in ventrem ingere.

Ph. Vel oculum exclude: eſt, ubi vos ulciſcar probe.

DONATUS.

JURIA 'ST.] Id eſt, actio injuriarum ex lege. 91. LEGE AGITO dicebatur ei, cujus intentio contemtibilis adverſario videbatur. *Plautus* in Aulularia, *Lege agito mecum, moleſtus ne ſis, et coenam coque.* ALTERA.] Quam feciſti dotatae uxori. 95. PUGNOS IN VENTREM INGERE.] Urbane IN VENTREM, quaſi paraſito. An VENTREM, totum paraſitum dicit? ut *Lucilius* in ſecundo: *Vivite lurcones, comedones, vivite ventres.* An ſimpliciter? quia qui reſiſtit, ne ſequatur trahentem, collo obtorto repandum ſe facit, et ventem projicit. quum autem IN VENTREM feritur; curvatur, et ſequitur.

COMMENTARIUS.

91. LEGE AGITO.] H. e. Litem intende. Ita Plautus, Aul. III. 3. 10. *Lege agito mecum.* Cicero, pro Caec. 33. *Et lege agant, et ſuum jus perſequantur.*

93. OS OPPRIME.] Ita Plautus, Aſin. III. 2. 40. *opprime os.*

95. PUGNOS IN VENTREM INGERE.] Intelligit paraſitum, ventri obedientem. Lucilius, Lib. XXX. 93. *Nemo iſtum* ventrem *pertundet.* Vide Donatum. Juvenalis, Sat. IV. 107. *Montani quoque* venter *adeſt, abdomine tardus.* Dixit autem PUGNOS INGERE, uti Phaedrus, III. 2. 3. *alii fuſtes* congerunt. Ubi vide, quae notavit P. Burmannus.

96. VEL OCULUM EXCLUDE.] H. e. Excute. Plautus, Pſeud. I. 5. 95. Excludito *mihi hercle* oculum, *ſi dedero.*

EST, UBI VOS ULCISCAR PROBE.] Ita Plautus, Pſeud. V. 2. 26. Erit, ubi te ulciſcar, *ſi vivo.*

ACTUS

ACTUS QUINTI SCENA OCTAVA.

NAUSISTRATA. CHREMES. PHORMIO. DEMIPHO.

Nau. Quis nominat me? *Ch.* Hem! *Nau.* Quid istuc turbae 'st, obsecro,
Mi vir? *Ph.* Hem! quid nunc obticuisti? *Nau.* Quis hic homo 'st?
Non mihi respondes? *Ph.* Hiccine ut tibi respondeat?
Qui hercle, ubi sit, nescit. *Ch.* Cave isti quidquam creduas.
Ph. Abi: tange: si non totus friget, me enica.
Ch. Nihil est. *Nau.* Quid ergo est? quid istic narrat? *Ph.* Jam scies:
Ausculta. *Ch.* Pergin' credere? *Nau.* Quid ego, obsecro,
Huic credam, qui nihil dixit? *Ph.* Delirat miser
Timore. *Nau.* Non pol temere 'st, quod tu tam times.
Ch. Ego timeo? *Ph.* Recte sane: quando nihil times,

D O N A T U S.

1. QUIS NOMINAT ME?] *Hic velut controversia est: in qua reus sit maritus malae tractationis: et est status qualitatis venialis.* 8. DELIRAT MISER TIMORE.] Graviter utrumque: DELIRAT, et TIMORE. nam *delira-*

C O M M E N T A R I U S.

2. QUID NUNC OBTICUISTI?] Vide ad Eun. V. 1. 4.

4 UBI SIT, NESCIT.] Ita Eun. II. 3. 13.

5. TOTUS FRIGET.] Ita Eun. I. 2. 3. Adelph. IV. 4. 3.

6. NIHIL EST.] Formula, qua utuntur dissimulantes rem, et respondere detrectantes. Phaed. III. 7. 17. *Unde hoc, amice?* Nihil est. ubi vide quae notavit Cl. Burmannus.

8. DELIRAT MISER TIMORE.] Vide And. IV. 4. 13. Lucretius. III. 454. *Claudicat ingenium*, delirat *linguaque, mensque.*

Et hoc nihil est, quod ego dico: tu narra. *De.* Scelus!
Tibi narret? *Ph.* Eho tu! factum 'st abs te sedulo
Pro fratre. *Nau.* Mi vir, non mihi narras? *Ch.* At *Nau.* Quid, at?
Ch. Non opus est dicto. *Ph.* Tibi quidem: at scito huic opus est.
In Lemno. *Ch.* Hem! quid ais? *De.* Non taces? *Ph.* Clam te. *Ch.* Hei mihi!
Ph. Uxorem duxit. *Nau.* Mi homo, Di melius duint!
Ph. Sic factum est. *Nau.* Perii misera! *Ph.* Et inde filiam
Suscepit jam unam, dum tu dormis. *Ch.* Quid agimus?
Nau. Pro Di immortales! facinus indignum, et malum!
Ph. Hoc actum 'st. *Nau.* An quidquam hodie est factum indignius?
Qui mihi, ubi ad uxores ventum 'est, tum fiunt senes.

DONATUS.

tio, senectuti convenit: *timor*, conscientiae. 16. MI HOMO, DI MELIUS DUINT!] Quaerit Probus, an matrona tam familiariter MI HOMO, recte dicat alieno: sed frustra; nam foeminarum oratio, etsi non blanditur, blanda est.

18. QUID AGIMUS?] Facete dictum. 21. QUI MIHI.]

COMMENTARIUS.

16. DI MELIUS DUINT!] Formula de precandi. Pacuvius, Chryse: Di monerint meliora, *atque amentiam tuam averruncassint.*

18. DUM TU DORMIS.] H. e. Secura es amoris viri tui. Vide ad Adelph. IV. 5. 59. Turpilius, Paraterusa: *Dum ego connixi somnio, hic sibi prospexit vigilans virginem.*

QUID AGIMUS?] Formula consilium quaerentis. Ita Eun. IV. 7. 41. V. 9. 51.

19. FACINUS INDIGNUM ET MALUM!] Ita Plautus, Mostell. II. 2. 27. *non potest Dici*, *quam* indignum facinus *fecisti*, et malum.

21. QUI MIHI, UBI AD UXORES VENTUM 'ST, TUM FIUNT SENES.] Ita Plautus, Asin. IV. 2. 3.

Ain'

Demipho, te adpello: nam me cum hoc ipso distaedet loqui.
Haeccine erant itiones crebrae, et mansiones diutinae
Lemni? haeccine erat ea, quae nostros fructus minuebat, vilitas?
De. Ego, Nausistrata, esse in hac re culpam meritam non nego;
Sed eam, quae sit ignoscenda. *Ph.* Verba fiunt mortuo.
De. Nam neque negligentia tua, neque odio id fecit tuo.

DONATUS.

Eleganter insertum MIHI. ut in Heautont. *Is mihi, ubi adbibit plus paullo, sua quae narrat facinora!* AD UXORES VENTUM 'ST, TUM FIUNT SENES.] Eleganter *Fieri* dixit. Et generaliter invidiosius, quam si unum accusaret senem.

25. EGO, NAUSISTRATA.] Qualitas venialis a concessione. 26. VERBA FIUNT MORTUO.] Non est passus parasitus, ut totam sententiam senex explicaret.

27. NAM NEQUE NEGLIGENTIA TUA, NEQUE ID ODIO FECIT TUO.] Locus in hac causa principalis est, ἀπὸ τῆς συγγνώμης καὶ εὐνοίας. Et ideo in duo divisit, nec NEGLIGENTIA circa te, nec ODIO, inquit, factum. Praeterea

COMMENTARIUS.

Ain' tu? apud amicam munus adolescentuli
Fungare? uxori excuses te, et dicas senem?

Eleganter autem τὸ MIHI παρέλκει. Ita And. II. 3. 1. Eun. II. 2. 53.

22. DISTAEDET.] Valde taedet. Sic Eun. V. 1. 16. *dispudet.*

23. HAECCINE ERANT ITIONES CREBRAE.] Donat. ad Eun. III. 5. 35. Virgilius Aen. IV. 675. *Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?*

24. FRUCTUS.] Intelligit annuum reditum binorum talentorum. Supra, V. 3. 6. seqq. Plautus, Pseud. V. 2. 10. *Massici montis uberrimos quattuor* Fructus *ebibere in una hora.*

26. VERBA FIUNT MORTUO.] Simile dictum est Heaut. II. 1. 10. Plautus, Poen. IV. 2. 18. *Verba facit emortuo.* Bacchid. III. 4. 21. *mea illud nihilo pluris referet, Quam si ad sepulcrum mortuo dicat jocum.*

27. NEGLIGENTIA TUA.] H. e. *Negligentia tui.* Vide ad Heaut. Prol. 41.

Vinolentus, fere abhinc annos quindecim, mulierculam
Eam compressit, unde haec nata 'st: neque postilla umquam attigit.
Ea mortem obiit: e medio abiit: qui fuit in re hac scrupulus.
Quamobrem te oro, ut alia facta tua sunt, aequo animo hoc feras.
Nau. Quid ego, aequo animo? cupio misera in hac re jam defungier.
Sed quid sperem? aetate porro minus peccaturum putem?
Jam tum erat senex, senectus si verecundos facit.

DONATUS.

et περιστάσεως addidit defensionem, VINOLENTUS, FERE ABHINC ANNOS QUINDECIM, MULIERCULAM, etc. ab aetate ejus, a tempore criminis, a diminutione contemtuque pellicis, ab eventu, ab animo facientis: quod mortua est. Postremo et a precibus. Et epilogum ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῆς ἐκβάσεως fecit, admonens illam oratorie mansuetudinis suae. 28. VINOLENTUS.] Ab imprudentia defensio. ABHINC ANNOS QUINDECIM.] A tempore defensio.

29. EAM COMPRESSIT.] Bene dixit COMPRESSIT: quod interdum est non amoris, sed injuriae. NEQUE POSTILLA UMQUAM ATTIGIT.] Ita facti poenituit. Hic locus ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως est, id est, ab eo quod futurum sit. facilius enim ignoscitur non ultra peccaturis. 32. DEFUNGIER.] *Defungi*, desinere. 33. AETATE PORRO MINUS PECCATURUM PUTEM?] Quia dixit, ABHINC ANNOS QUINDECIM.

34. SENECTUS SI VERECUNDOS FACIT.] Modeste et gra-

COMMENTARIUS.

28. ABHINC ANNOS QUINDECIM.] Vide ad And. I. 1. 42.
30. E MEDIO ABIIT.] Adelph. III. 4. 33.
SCRUPULUS.] Vide ad And. V. 4. 37.
32. DEFUNGIER.] Vide Donatum ad Adelph. III. 4. 62.

35. For-

An mea forma atque aetas nunc magis expetenda 'st, Demipho?
Quid mihi nunc adfers, quamobrem exspectem, aut sperem, porro non fore?
Ph. Exsequias Chremeti, quibus est commodum, ire, hem! tempus est.
Sic dabo! age nunc, age, Phormionem, qui volet, lacessito.
Faxo tali eum mactatum, atque hic est, infortunio.
Redeat sane in gratiam: jam supplicii satis est mihi.

DONATUS.

viter. 36. Quid mihi nunc adfers.] Callidius usa est ad ultimum πύγματι, converso ad ipsum defensorem mariti. de qua vi contradictionis exsultat parasitus, tamquam confecto mortuoque adversario suo. 37. Exsequias Chremeti.] Bono ordine. primo, Delirat miser timore. post, Verba fiunt mortuo. ad ultimum, Exsequias Chremeti. delirat, moritur, effertur. 38. Age nunc, age: Phormionem, qui volet, lacessito.] *Virgilius, Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* 39 Faxo tali eum mactatum.] Pro eo quod est *Eum* sic frequenter veteres, *Ennius*, *Omnes corde patrem*

COMMENTARIUS.

35. Forma atque aetas.] Solent haec jungi. Vide ad And. I. 1. 45.

37. Exsequias Chremeti, quibus est commodum, ire, hem! tempus est.] Salse fingit Chremetem jam mortuum, et sepeliendum; quare formulam praeconis in funere indicendo imitatur. ita Hannibal de Marcello caeso, apud Sil. Ital. XV. 394. *Vos ite superbae Exsequias animae.* Vide Comment. majorem.

38. Sic dabo.] Formula exsultantis ob poenam sumtam. Plautus, Pseud. I. 2. 22. *Quid nunc? doletne? hem*, sic datur, *si quis herum servos spernit.*

39. Mactatum infortunio.] Ita Plautus, Bacchid. II. 3. 130. *Macto ego illum infortunio.* Et passim alibi. Vide Comment. majorem. dixit autem, faxo mactatum, uti Heaut. II. 3. 100.

40. Redeat sane in gratiam.] Ita Plautus, Amph. V. 2. 11. *Tu cum uxore Alcumena antiquam* in gratiam redi.

Habet haec, ei quod, dum vivat, usque ad aurem obganniat.
Nau. An meo merito, credo. quid ego nunc commemorem, Demipho,
Singillatim, qualis ego in hunc fuerim? *De.* Novi aeque omnia
Tecum. *Nau.* Meriton' hoc meo videtur factum? *De.* Minime gentium:
Verum, quando jam accusando fieri infectum non potest,
Ignosce: orat: confitetur: purgat. quid vis amplius?
Ph. Enimvero prius quam haec dat veniam, mihi prospiciam et Phaedriae.
Heus! Nausistrata, prius quam huic respondes temere, audi. *Nau.* Quid est?
Ph. Ego minas triginta per fallaciam ab illo abstuli:
Eas dedi tuo gnato: is pro sua amica lenoni dedit.
Ch. Hem! quid ais? *Nau.* Adeon' hoc indignum tibi videtur, filius
Homo adolescens, si habet unam amicam, tu uxores duas?

DONATUS.

praebent, animoque benigno Circumfusum. 46. IGNOSCE: ORAT: CONFITETUR: PURGAT.] Verba venialis status sunt,

COMMENTARIUS.

SUPPLICII SATIS EST MIHI.] Vide ad And. V. 3. 32.

41. AD AUREM OBGANNIAT.] Ita Afranius, Prosa: Gannire ad aurem *nunquam didici.* Plautus, Asin. II. 4. 16. *Centies eadem imperem, atque* obganniam. Vide ad Adelph. IV. 2. 16.

42. AN MEO MERITO, CREDO?] Voces AN et CREDO eleganter vel ironiae inserviunt, vel severae dictioni. Cicero, Fam. IV. 5. An *illius vicem*, credo, *doles?*

45. FIERI INFECTUM NON POTEST.] Ita Plautus, Aul. IV. 10. 11. *Quid vis fieri? factum est illud.* fieri infectum non potest.

49. ABSTULI.] H. e. Impetravi. Ita Heaut. IV. 8. 9.

53. Quo

Nihil pudere? quo ore illum objurgabis? responde mihi.
De. Faciet, ut voles. *Nau.* Immo, ut meam jam scias sententiam,
Neque ego ignosco, neque promitto quidquam: neque respondeo,
Prius quam gnatum video. ejus judicio permitto omnia:
Quod is jubebit, faciam. *Ph.* Mulier sapiens es, Nausistrata.
Nau. Satin' id est? *Ph.* Immo vero pulchré discedo, et probe,
Et praeter spem. *Nau.* Tu tuum nomen dic quod est. *Ph.* Mihin'?
Phormio: vestrae familiae hercle amicus, et tuo summus Phaedriae.
Nau. Phormio, at ego ecastor posthac tibi, quod potero, et quae voles,

DONATUS.

IGNOSCE: CONFITETUR. 59. TU TUUM NOMEN DIC.] Bene Tu pronomine utitur: quia non habet nomen. Nam potentiorum blandimentum circa inferiores hoc fuit, ut nomina eorum quaererent: et quum audissent, ipsis nominibus eos compellarent statim. Tale est in Adelphis, *Qui vocare? Geta. hominem maxumi pertii, etc.* 60. VESTRAE FAMILIAE HERCLE AMICUS.] Hoc propter Antiphonis amicitiam dixit. ET TUO SUMMUS PHAEDRIAE.] AMI-

COMMENTARIUS.

53. QUO ORE.] Vide supra, V. 7. 24. Huc respexit Juvenalis, XIV. 56. *Unde tibi frontem, libertatemque parentis;*
Cum facias pejora, senex?

58. PULCHRE DISCEDO.] Cicero, Fam. VII. 6. *Quemadmodum exeat ex hac causa.*

60. TUO SUMMUS PHAEDRIAE.] Ita supra, I. 1. 1. And. V. 6. 6. Eun. II. 2. 40. Adelph. III. 2. 54.

Faciamque, et dicam. *Ph.* Benigne dicis. *Nau.* Pol meritum 'st tuum.
Ph. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata,
Et quod tuo viro oculi doleant: *Nau.* Cupio *Ph.* Me ad coenam voca.
Nau. Pol vero voco. *De.* Eamus intro hinc. *Ch.* Fiat: sed ubi est Phaedria,
Judex noster? *Ph.* Jam hic, faxo, aderit. Ω. Vos valete, et plaudite.

DONATUS.

cus, iterum subaudiendum. 64. ME AD COENAM VOCA.] Facete ex persona parasitica, beneficii optio facta est, quod promiserat mulier. 65. SED UBI EST PHAEDRIA, JUDEX NOSTER?] Bene JUDEX: ad illum enim mulieris delata sententia est: ut quum ita agitur, tuta sint marito omnia. Et per εἰρωνείαν ridicule dicitur ab ea, quae irata erat. 66. JUDEX NOSTER?] Nihil facetius, quam judicem capi adversus crimen voluptatis paternae, et amatorem filium, et fratrem Antiphonem, cui nubet furtiva filia. JUDEX NOSTER?] Terribilis scilicet censor paternarum deliciarum. Vides igitur hic omnino sublatam uxoris iracundiam.

AELII DONATI, *V. C. Oratoris Urbis Romae, Comment. in* TERENTI PHORMIONEM *explicit.*

COMMENTARIUS.

62. BENIGNE DICIS.] Formula gratias agendi. Ita Plautus, Truc. I. 2. 27.

64. QUOD TUO VIRO OCULI DOLEANT?] Oculi dolere dicuntur videntibus id, quod videre nolint. Cicero, Fam. VIII. 14. *Nunquam tibi oculi doluissent, si in repulsa Domitii vultum vidisses.* Vide Comment. majorem.

ME AD COENAM VOCA.] Vide And. II. 6. 22. Eun. II. 2. 28.

66. Ω. VOS VALETE, ET PLAUDITE.] Vide ad And. V. 6. 17.

FINIS PHORMIONIS.

INDEX VOCUM ET LATINITATIS.

facundia. *Heaut. prol.* 13. Actoris virtus. *Ph. prol.* 34. Me actorem dedit. *Heaut. prol.* 12.

Actus. Primo actu placeo. *Hec. prol.* 31.

Actutum. Aperite aliquis actutum ostium. *Ad.* 4. 4, 24.

Acuo. Quod illos sat aetas acuet. *Ad.* 5. 349.

Ad. Canes ad venandum. *And.* 1. 1, 30. Dum tempus ad eam rem tulit. *And.* 1. 2, 17. Ne ad morbum hoc etiam. *And.* 1. 5, 66. Ut sese habeat, animum ad nuptias perspexerit. *And.* 2. 3, 4. Si opus sit ad herum jusjurandum mihi. *And.* 4. 3, 13. Aliquantum ad rem est avidior. *Eun.* 1. 2, 51. Nihil ad nostram hanc. *Eun.* 2. 3, 69. Ne comparandus hic ad illum est. *Eun.* 4. 4, 14. Ad sinistram. *Eun.* 5. 1, 19. Quasi talenta ad quindecim coëgi. *Heaut.* 1. 1, 93. Haec sunt tamen ad virtutem omnia. *Heaut.* 1. 2, 33. Ad has res quam sit perspicax. *Heaut.* 2. 3, 129. Nonne ad senem fabricam fingit? *Heaut.* 3. 2, 34. Ad omnia alia aetate sapimus rectius. *Ad.* 5. 3, 46. Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit. *Ad.* 5. 4, 1. Ad exemplum ambarum mores existimans. *Hec.* I. 2, 88. Doctae ad malitiam. *Hec.* 2. 1, 6. Ad eam visam. *Hec.* 3. 2, 4. Qui prior ad dandum est. *Ph.* 3. 2, 48. In servitutem pauperem ad ditem dari. *Ph.* 4. 3, 48.

Adcresco. Amicitia cum aetate adcrevit simul. *And.* 3. 3, 7.

Addo. Mihi addit animum. *Heaut.* 3. 2, 31. Ut ne addam. *Ph.* 1. 3. 16. Verbum si addideris. *And.* 5. 2, 19.

Adduco. Nemon' medicum adduxit? *Hec.* 3. 1, 43. Nunquam animum ad malas adducam partes. *Hec.* 5. 3, 38. Ad misericordiam ambos adduces cito. *Heaut.* 5. 2, 42.

Adeo, *verbum.* Adeo, an maneo? *Ph.* 5. 1, 10. Aliquot me adiere. *And.* 3. 3, 2. Magistratus adi. *Ph.* 2. 3, 56. Ad precatorem adeam. *Ph.* 1. 2, 90. Capitis periclum adire. *And.* 4 1, 54.

Adeo, *adverbium.* Voltu adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra. *And.* 1. 1, 93. Si adeo, bidui est aut tridui sollicitudo. *And.* 2. 6, 9. Atque adeo in tempore eccum obviam. *And.* 3. 2, 52. Usque adeo, donec perpulit. *And.* 4. 1, 38. Atque adeo cur non intro eo? *Eun.* 5. 5, 25. Adeo res rediit. *Heaut.* 1. 1, 61. Ipse adeo adest. *Heaut.* 4. 5, 56. Ex te adeo est ortum. *Ad.* 5. 3, 11. Neque adeo clam me est. *Hec.* 2. 2, 19. Quod dixi adeo ei. *Ph.* 4. 3, 40.

Adfecto. Ad dominas qui adfectant viam. *Heaut.* 2. 3, 60. Gladiatorio animo ad me adfectant viam. *Ph.* 5. 7, 71.

Adfero. Hic dies aliam vitam adfert. *And.* 1. 2, 18. Solum hoc vitium senectus adfert hominibus. *Ad.* 5. 3, 47. Illi molestiam adfert. *Hec.* 3. 2, 9. Haud auspicato huc me attuli. *And.* 5. 5, 12. Res quae mihi aegritudinem adferat. *Heaut.* 4. 3, 2. Auxilii nihil adferant. *Ad* 3. 2, 2. Mirabar, si tu mihi quidquam adferres novi. *Ph.* 3. 2, 5. Mihi opus erat, ali-

7, 15. Ut ne quid turpe civis in se admitteret. *Ph.* 2. 3, 68.

ADMODUM. Advenis modo? *Pa.* Admodum. *Hec.* 3. 5, 8.

ADMONEO. Recte admones. *And.* 5. 4, 50.

ADMOVEO. Aurem admovi. *Ph.* 5. 6, 28.

ADNUMERO. Argentum adnumeravit. *Ad.* 3. 3, 15.

ADOLESCENS. Adolescens luxu perditus. *Ad.* 4. 7, 42. Adolescens mulier. *Hec.* 4. 4, 39. Homo adolescens. *Ph.* 5. 8, 52.

ADOLESCENTIA. Quae fert adolescentia. *Ad.* 1. 1, 28. Deservisse adolescentiam. *Ad.* 1. 2, 72. Jam inde ab adolescentia. *Ad.* 1. 1, 16.

ADOLESCENTULUS. Homini adolescentulo. *And* 5. 1, 9. Stultum adolescentulum. *Eun.* 5. 7, 20. Insanum adolescentulum. *Ph. prol.* 6.

ADOPTO. Tuum filium dedisti adoptandum mihi. *Ad.* 1 2, 34.

ADORIOR. Adortus jurgio fratrem. *Ad.* 3. 3, 50. Si imparatum adortus esset. *And* 3. 1, 21.

ADORNO. Adornant, ut lavet. *Eun.* 3. 5, 34. Adornabat fugam. *Eun.* 4. 4, 6.

ADPAREO. Res adparet. *Ad.* 5. 9, 7. Fac sis nunc promissa adpareant. *Eun.* 2. 3, 19.

ADPARO. Coenam adparare. *Heaut.* 1. 1, 74 Adparare de die convivium. *Ad.* 5. 9, 8. Hae nuptiae non adparabantur mihi. *And.* 4. 1, 32.

ADPELLO. *are.* Te adpello. *Ph.* 5. 8, 22. Ne me istoc posthac nomine adpellassis. *Ph.* 5. 1, 15.

ADPELLO. *ere.* Animum ad uxorem adpulit. *And.* 2. 6, 15.

ADPLICO. Animum aegrotum ad deteriorem partem adplicat. *And.* 1. 2, 22. Adplicat ad Chrysidis patrem se. *And.* 5. 4, 21. Ad studium hunc se adplicasse musicum. *Heaut. prol.* 23.

ADPONO. Coena dubia adponitur. *Ph.* 2. 2, 28. Postulare id gratiae sibi adponi. *And* 2. 1, 31.

ADPORTO. Nuncium adporto tibi. *Heaut.* 3. 1, 18. Paulum lucri quantum ei damni adportet. *Heaut.* 4. 4, 25.

ADPOSCO. Haec talenta dotis adposcunt duo. *Heaut* 4. 7, 10.

ADRIGO. Adrige aures. *And.* 5. 4, 30.

ADRIPIO. Submonuit me servus, quod ego adripui. *Eun.* 3. 5, 23.

ADSCENDO. Navem adscendit. *Ad.* 4, 5, 69.

ADSENTOR. Omnia adsentari. *Eun.* 2. 2, 22. Id non fieri ex vera vita, sed ex adsentando. *Ad.* 5. 9. 31.

ADSERO. Ego liberali illam adsero causa manu. *Ad.* 2, 1, 40.

ADSIMULO. Has bene ut adsimules nuptias. *And.* 1. 1, 141.

ADSPICIO. Intro adspexi. *And.* 2. 2, 28. Hem, Demea, haud adspexeram te *Ad.* 3. 3, 19.

ADSTRINGO. Hac lege tibi meam adstringo fidem. *Eun.* 1. 2, 22.

ADSUM. Quis pudor adest paululum. *And.* 4 1, 6. Mulier tibi adest. *Heaut.* 2 3, 2. Eccum, adest. *Ad.* 5. 3, 6. Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem *Ph.* 1. 2, 55. Haec tibi aderit supplicans. *Eun.* 4. 7, 21. Jam aderit, se quoque quum oderit. *Hec.* 4. 1, 28. Ades, audi paucis. *Hec.* 3. 5, 60. Adesse aequo animo. *Heaut. prol.* 35. Jam partus adsiet. *Ad.* 4. 4, 9. Domi adsitis, facite. *Eun.* 3. 2, 35.

Aequi

Aequi bonique facio. *Heaut.* 4. 5. 40. Praeter aequum et bonum. *And.* 1. 1, 39. Ex aequo et bono. *Ad.* 5. 9,30. Quo aequior sum Pamphilo. *And.* 2. 5, 18.

Aerumna. Quo pacto adversam aerumnam ferant. *Ph.* 2. 1, 12.

Aetas. Istuc aetatis. *Heaut.* 1. 1, 50. Longinquitas aetatis. *Hec.* 4. 2, 20. Capiti atque aetati illorum! *Hec.* 3. 1, 54. Jam dudum, aetatem. *Eun.* 4. 5, 8. Aetatem degeret. *Ph.* 2. 3, 70. Aetate integra. *And.* 1. 1, 45. Alieniore aetate. *Ad.* 1. 2, 30. Exacta aetate. *Ad.* 5. 4, 16.

Agito. Ego hunc agitabo. *Ph.* 2. 3, 4. Agitarem convivium. *Hec.* 1. 2,18. Id agitans mecum sedulo. *Ph.* 4. 3, 10.

Ago. Hoccine agis, an non? *And.* 1. 2, 15. Quo hinc te agis? *And.* 5. 2,25. Alias res agis. *Eun.* 2. 3, 56. Quam vos facillime agitis. *Ad.* 3. 4, 56. Pudice vitam, parce ac duriter agebat. *And.* 1. 1, 48. Egit vitam in otio. *Ad.* 4. 4, 9. Primas partes aget. *Ph. prol.* 28. Age, fiat. *And.* 5. 4, 53. Quin tu hoc age. *Ph.* 2. 3, 3. Age, age, ut lubet. *And.* 2. 1, 3. Lege agito. *Ph.* 5. 7, 91. Actum, ajunt, ne agas. *Ph.* 2. 3, 72. Quid agitur? *Eun.* 2. 2, 40. Mensis agitur hic jam septimus. *Hec.* 3. 3, 34. Non capitis res agitur, sed pecuniae. *Ph.* 4. 3, 26. Actum est. ilicet. *Eun.* 1. 1, 9. Bene dicat secum esse actum. *Ad.* 2. 2, 4.

Ajo. Negat quis? nego; ait? ajo. *Eun.* 2. 2, 21. Siccine ais? *Eun.* 1. 2, 19. Ain' tandem? *And.* 5. 3, 4. Ain' tu? *Eun.* 3. 5, 19. Ita ajunt. *And.* 1. 2, 21.

Alienus. Cibus alienus. *Eun.* 2. 2, 34. Quum ejus alienum esse à me animum sentiam. *Hec.* 4. 4, 36. Alienum à vita mea. *Ad.* 5. 8, 21. Alieniore aetate. *Ad.* 1. 2, 30.

Aliorsum. Neve aliorsum, atque ego feci, acceperit. *Eun.* 1. 2, 2.

Aliquando. Aliquando tandem huc animum ut adjungas. *Hec.* 4. 4, 61.

Aliquantulum. Subtristis visus est esse aliquantulum mihi. *And.* 2. 6, 16. Mihi opus erat, aliquantulum quae adferret. *Ph.* 4. 3, 50.

Aliquis. Id aliquid nihil est. *And.* 2. 1, 14. Aliquid paululum. *Ad.* 5. 9, 23. Aliud aliquid. *Ph.* 5. 2, 5.

Aliter. Aliter tuum amorem, atque est, accipis. *Heaut.* 2. 3, 23. Sin aliter animus vester est. *Ad.* 3. 9. 46. Hunc esse aliter credidi. *Ph.* 3. 2, 97. Ego isti nihilo sum aliter ac fui. *Ph.* 3. 2, 45.

Alius. Alium esse censes nunc me atque olim? *And.* 3. 3, 13. Aliud aliis vitii est. *Hec.* 2. 2, 28. Fallacia alia aliam trudit. *And.* 4. 4, 40. Alia res est. *Eun.* 2. 3, 69. Aliam rem ex alia cogitare. *Eun.* 4 2, 3. Alias res agis. *Eun.* 2. 3, 56. Aliud ex alio malum. *Eun.* 5. 6, 17. Ut aliud ex alio incidit. *Heaut.* 3. 3, 37. Timeo, ne aliud credam, atque aliud nuncies. *Hec.* 5. 4, 4.

Alo. Aliquid monstri alunt. *And.* 1. 5, 15. Aut equos alere, aut canes ad venandum. *And.* 1. 1, 30.

fac sis animus, quando ego sum tuus. *Eun.* 1. 2, 116. Animus gaudebat mihi. *Eun.* 2. 5, 39. Animus est in patinis. *Eun.* 4. 7, 46. Nisi me animus fallit. *Heaut.* 4. 1, 1. Animus maternus. *Heaut.* 4. 1, 24. Animus tibi pendet. *Ad.* 2. 2, 18. Sin aliter animus vester est. *Ad.* 3. 4, 46. Animus aequus. *Ad.* 5. 3, 51. Qui eos gubernat animus, infirmum gerunt. *Hec.* 3. 1, 31. Mansueti animum officia. *And.* 1. 1, 87. Ut falsus animi est! *Eun.* 2. 2, 43. Quid illi credis animi tum fuisse? *Eun.* 5. 7, 14. Pendebit animi. *Heaut.* 4. 4, 5. Compos animi. *Ad.* 3. 2, 12. Animo egregie caram. *And.* 1. 5, 38. Animo male est. *Ad.* 4. 5, 21. Animum advortite. *And. prol.* 8. Animum ad studium adjungant. *And.* 1. 1, 29. Animum aegrotum. *And.* 1. 2, 22. Mihi suum animum credidit. *And.* 1. 5, 37. Reddidisti animum. *And.* 2. 1, 33. Expleam animum gaudio. *And.* 2. 2, 2. Animum inducas. *And.* 5. Ad virginem animum adjecit. *Eun* 1. 2, 63. Mihi addit animum. *Heaut.* 3. 2, 31. In animum instituere. *Ad.* 1. 1, 13. Illi animum relevabis. *Ad.* 4. 3, 11. Liberum animum. *Ad.* 5. 3, 43. In funambulo animum occuparat. *Hec. prol.* 5. Expedivi animum. *Hec.* 3. 1, 17. Animum flectere. *Hec.* 4. 3, 2. Animum attendite. *Ph. prol.* 25. Anime mi. *Eun.* 1. 2, 15. Adeste aequo animo. *And. prol.* 24. Leni animo. *And.* 1. 5, 27. Tuum animum ex animo spectavi meo. *And.* 4. 1, 22. Ex animo facias. *And.* 4. 4, 55. Animo otioso esse. *And.* 5. 2, 1. Bono animo es. *Eun.* 1. 2, 4. Animo praesenti dicas. *Eun.* 4. 6, 31. Animo perturbato atque incerto. *Heaut.* 1. 1, 70. Leni et victo animo. *Heaut.* 3. 1, 29. Animo duro. *Heaut.* 4. 1, 52. Animo communi. *Heaut.* 5. 1, 39. Animo esse omisso. *Heaut.* 5. 2, 9. Ex animo facit. *Ad.* 1. 1, 47. Et animo, et natura pater. *Ad.* 5. 7, 4. Corpore et animo. *Ad.* 5. 8, 34. Uno animo. *Hec.* 2. 1, 4. Patrio animo victus. *Hec.* 2. 2, 2. Erga te animo amico. *Hec.* 3. 5, 22. Sin alio est animo. *Hec.* 3. 5, 52. Pervicaci esse animo. *Hec.* 4. 1, 17. Animo iracundo tulit. *Hec.* 4. 1, 53. Animo virili praesentique ut sis. *Ph.* 5. 7, 64. Gladiatorio animo. *Ph.* 5. 7, 71. Sublati animi sunt. *Hec.* 3. 5, 57. Eorum animos lactas. *And.* 5. 4, 9.

Annus. Dum moliuntur, dum comuntur, annus est. *Heaut.* 2. 2, 11. Parere per annos non potest. *Ad.* 5. 8, 8. Abhinc annos quindecim. *Ph.* 5. 8, 28. Pannis annisque obsitum. *Eun.* 2. 2, 5.

Ante. *praeposit.* Ante ostium. *And.* 2. 2, 25. Ante januam. *And.* 4. 3, 10. Ante aedes. *And.* 4. 4, 34. Ante oculos. *Eun.* 4. 1, 9. Quod ante pedes est, modo videre. *Ad* 3. 3, 32. Ante tempus. *Hec. Alt. prol.* 28. Ante hunc diem. *Hec.* 5. 4, 40.

Ante *adverb.* Praescisse ante. *And.* 1. 5, 4. Ante eamus. *And.* 3. 3, 24. Multo ante. *Eun.* 5. 5, 7.

Vul-

B.

COLO.

concessisses. *Ad.* 2. 2, 9. Se concessuram ex aedibus. *Hec.* 4. 4, 54.

CONCILIO. Ut pacem conciliem. *Heaut.* 5. 5, 2. Male conciliate. *Eun.* 4. 4, 2.

CONCLAMO. Conclamatum est. *Eun.* 2. 3, 56.

CONCLUDO. Tot me rebus concludit pater. *Hec.* 4. 4, 80. Tot res in unum conclusit diem. *Eun.* 5. 9, 17. Ut ab illa excludar, huc concludar. *And.* 2. 3, 12.

CONCURRO. Concurrunt multae opiniones. *Heaut.* 2. 2, 3.

CONDITIO. Accepit conditionem. *And.* 1. 1, 52. Quae vobis placita est conditio, datur. *Hec.* 2. 1, 44.

CONDONO. Argentum condonamus te. *Ph.* 5. 7, 54. Nunc condonabitur. *Eun. prol.* 17.

CONFERO. Suum animum alio conferunt. *Heaut.* 2. 4, 10. Conferunt consilia. *Heaut.* 3. 1, 64. Ne conferas culpam in me. *Eun.* 2. 3, 96. Verba si ad rem conferentur. *Eun.* 4. 6, 4. Si conferendum exemplum est. *Ad.* 1. 2, 14.

CONFICIO. Virginem confeci. *Eun* 5. 4, 6. Mihi confecit sollicitudines. *And.* 4. 1, 26. Patris pacem in leges conficiet suas. *Heaut.* 5. 2, 45. Aliquid flagitii conficiat. *Ph.* 5. 2, 5. Conficere argentum. *Ph.* 5. 5, 11. Animus cura confectus. *And.* 2. 1, 4.

CONFLO. Familiaritas conflata est. *Eun.* 5. 3, 36.

CONGLUTINO. Meretricios amores nuptiis conglutinas. *And.* 5. 4, 10.

CONGRUO. Mulier mulieri magis congruit. *Ph.* 4. 5, 14. Ne nos inter nos congruere sentiant. *Heaut.* 3. 1, 91.

CONJECTURA. Ex quibus conjectura facile fit. *Ad.* 5. 3, 36. Conjecturam facio. *And.* 3. 2, 32. Ex ipsa re conjecturam cepimus. *Heaut.* 2. 3, 25.

CONJICIO. In quod me conjeci malum! *Hec.* 1. 2, 57. Hic se conjecit intro. *Heaut.* 2. 3, 36. Ne me in laetitiam frustra conjicias. *Heaut.* 2. 3, 51. Me conjicerem in pedes. *Ph.* 1. 4, 13.

CONOR. Obviam conabar tibi. *Ph.* 1. 2, 2. Conari manibus, pedibus. *And.* 4. 1, 53.

CONSCINDO. Ipsam capillo conscidit. *Eun.* 4. 3, 4.

CONSCIUS. Qui facinoris mihi conscius sis. *Ph.* 1. 3, 4. Ego conscia mihi sum. *Ad.* 3. 2, 50.

CONSEQUOR. Matrem mors consequuta est. *Ph* 5. 1, 23.

CONSILIUM. Non est consilium. *Hec.* 3. 5, 44. Si quid consilii habet. *And.* 1. 1, 132. Quid captent consilii. *And.* 2. 4, 1. Quid consilii capiam. *Eun.* 5. 2, 28. Quod me consilii incertum facit. *Ph.* 4. 1, 12. Consilium callidum. *And.* 3. 4, 10. Te tuum consilium contemsisse. *Hec.* 1. 2, 15. Non minuam meum consilium. *Hec.* 4, 3. 10. Instructa in corde consilia. *Ph.* 2. 2, 7. Conferunt consilia. *Heaut.* 3. 1, 65.

CONSPECTUS. Ipsum dari mihi in conspectum. *Ph.* 2. 1, 31. Neque mihi in conspectum prodit. *Ph.* 2. 4, 3. Illum è conspectu amisi meo. *Eun.* 2, 3, 2. Fugere è conspectu. *Hec.* 1. 2, 107.

CONSUESCO. Qui cum illa consuevit. *Ad* 4. 5, 32.

Eun.

Eun. 3. 3, 9. Ne dicam dolo. *Ad.* 3. 3, 21.

DOMINUS. Hoc pater ac dominus intereſt. *Ad.* 1. 1, 51. Dominus aedium. *Ph.* 5. 1, 26.

DOMUS. Domus ſumtuoſa. *Ad.* 4. 7, 42. Domi ero. *And.* 4. 2, 31. Militiae et domi. *Ad.* 3. 4, 49. Meae domi. *Hec.* 2. 2, 15.

DONEC. Uſque donec redierit. *Ad.* 4. 6, 6. Haud deſinam, donec perfecero. *Ph.* 2. 3, 73.

DONUM. Eſt ei dono data virgo. *Eun.* 3. 5, 16. Perpulchra dona. *Eun.* 3. 2, 15.

DORMIO. Dormiunt. ego iſtos commovebo. *Heaut.* 4. 4, 8. propter dormiet. *Eun.* 2. 3, 76. In aurem utramvis otioſe ut dormias. *Heaut.* 2. 3, 101.

DOS. Quae ſecunda ei dos erat, periit. *Ad.* 3. 2, 47. Omnia bona doti dixiſſe illi. *Heaut.* 5. 1, 69. Unicam gnatam cum dote ſumma. *And.* 1. 1, 47. Uxor ſine dote. *Ad.* 4. 7, 41.

DUBIUS. Haud dubium eſt mihi. *And.* 3. 2, 50. Venio in dubium. *Ad.* 2. 2, 35. Dum in dubio eſt animus. *And.* 1. 5, 31. Mea vita in dubio eſt. *And.* 2. 2, 10. Sine dubio. *Eun.* 5. 9, 14.

DUCO, *reputo.* Tu tibi id laudi ducis. *Ad.* 1. 2, 25. Eam laudem ducit maximam. *Ad. prol.* 18. Vitio duci. *Ad. prol.* 5.

DUCO. Uxorem ducis. *And.* 2. 1, 21. Se duxit foras. *Hec.* 4. 1, 7.

DUM. Neque etiam dum. *Eun.* 3. 5, 22. Dic dum. *Eun.* 4. 4, 40. Tantiſper dum. *Heaut.* 1. 1, 55. Abi dum. *Heaut.* 2. 3, 8. Cedo dum. *Ph.* 2. 2, 15. Vix dum. *Ph.* 4. 2, 4.

DURITER. Vitam parce ac duriter agebat. *And.* 1. 1, 47. Duriter ſe habebat. *Ad.* 1. 1, 20. Factum à vobis duriter. *Ad.* 4. 5, 28.

E.

EDORMISCO. Edormiſcam hoc villi. *Ad.* 2, 11.

EDUCO. Adoleſcentulos eductos libere. *And.* 5. 4, 8. Bene ac pudice eductam. *Heaut.* 2. 1, 14.

EFFERO. Me magnifice effero. *Heaut.* 4. 3, 31. Verbum de verbo expreſſum extulit. *Ad. prol.* 11. Peccatum elatum foras. *Ph.* 5. 7, 65.

EFFICIO. Hoc tibi effectum reddam. *And.* 4. 2, 20. Effectum dabo. *Eun.* 2. 1, 6.

EFFRINGO. Fores effregit. *Ad.* 1. 2, 8.

EFFUGIO. Effugi foras. *Eun.* 5. 5, 3. Nuptias effugere. *And.* 2. 1, 32. Maculam effugere. *Ad.* 5. 8, 32.

EGREGIE. Egregie praeter cetera. *And.* 1. 1, 31. Animo egrègie caram. *And.* 1. 5, 38. Ingenio egregie ad miſerias natus. *Heaut.* 3. 1, 11.

EGREGIUS. Egregia forma. *And.* 1. 1, 45. Facie egregia. *Ph.* 1. 2, 50.

EJICIO. Ejiciat oppido. *And.* 2. 3, 8. Omnem de me ejecerit animum patris. *Heaut.* 5. 2, 2. Apud Andrum ejectus eſt. *And.* 5. 4, 20. Ejiciunda mollities animi. *Eun.* 2. 1, 16.

ELABOR. Animus elapſus eſt Bacchidi. *Hec.* 1. 2, 94.

ELEGANS. Elegans formarum ſpectator. *Eun.* 3. 5, 18. Elegantem regem. *Eun.* 3. 1, 18.

EMERGO. Ex illis ſeſe emerſurum malis. *And.* 3. 3, 30. Emergi non poteſt. *Ad.* 3. 2, 4.

Na-

H.

hi inimicos. *And.* 4. 2, 12.

INIQUUS. Animo iniquo ferre. *Ph.* 5. 1, 36. Quae in me iniqua est. *Hec.* 3. 5, 25. Aliquantum iniquior erat. *Heaut.* 1. 2, 27.

INJURIA. Tibi à me nulla orta est injuria. *Ad.* 2. 1, 35. Accipiunda injuria. *Ad.* 2. 1, 53. Mihi facta injuria. *Ph.* 2. 3, 60. Offerre injuriam tibi me. *Hec.* 5. 1, 13. Non injuria. *And.* 1. 2, 33. Injuria adficiatur. *Ph.* 5. 1, 3.

INJURIUS. Ipsus sibi esse injurius videatur. *And.* 2. 3, 3.

INJUSSUS. Injussu meo. *Hec.* 4. 1, 47.

INOPS. Vitam colet inopem. *Heaut.* 1. 1, 85.

INSANUS. Ex stultis insanos facit. *Eun.* 2. 2, 23.

INSCITIA. Tantamne esse in animo inscitiam. *Heaut.* 4. 1, 17.

INSIGNIS. Contumeliam insignem. *Eun.* 4. 7, 1. Insigne aliquid faceret his. *Eun.* 5. 6, 31.

INSISTO. Quam insistam viam? *Eun.* 2. 3, 3. Qua quaerere insistam via? *Ph.* 1. 4, 15. Vide, ne prave insistas. *Hec.* 3. 5, 34.

INSTITUO. Cursum institueris. *Ph.* 5. 6, 8. In animum instituere. *Ad.* 1. 1, 13. Animum ad cogitandum instituere. *Ph.* 2. 1, 10.

INSTRUO. Instructa pulchre ad perniciem. *Heaut.* 3. 1, 41. Instructa mihi in corde consilia. *Ph.* 2. 2, 7.

INTEGER. Virgo ab se integra. *Hec.* 1. 2, 70. Aetate integra. *Eun.* 3. 2, 20. Redeat ad integrum oratio. *Heaut.* 5. 3, 8. Restitui in integrum. *Ph.* 2. 4, 11. De integro. *And. prol.* 26.

INTENDO. Hanc se intendit esse. *Eun.* 3. 3, 19. Quo intendam? *And.* 2. 2, 6 Nervos intendas. *Eun.* 2. 3, 10.

INTERCEDO. Ira inter eas intercessit. *Hec.* 3. 1, 25. Intercedit familiaritas. *Ph.* 4. 1, 17. Aegritudo huic gaudio intercesserit. *And.* 5. 5, 5.

INTERVENIO. Neminem intervenire mihi. *Eun.* 3. 5, 5. Res potest mihi intervenire. *Heaut.* 4. 3, 1. Interventum est mulieri. *Heaut.* 2. 3, 40.

INVENIO. Hoc mali inveni. *Heaut.* 2. 1, 17. Filiae invenies virum. *And.* 3. 3, 39. Laudem invenias. *And.* 1. 1, 39. Serves, quod labore invenerit. *Heaut.* 5. 4, 17. Inventum tibi curabo. *And.* 4. 2, 1.

INULTUS. Inultum nunquam id auferet. *And.* 3. 5, 4. Haud inultum ferent. *Heaut.* 5. 1, 45.

JOCUS. Ludum jocumque dices. *Eun.* 2. 3, 8. Jocone, an serio. *Heaut.* 3. 2, 30.

IRA. Ira inter eas intercessit. *Hec.* 3. 1, 25. Decedet jam ira. *Hec.* 3. 5, 55. Ira ab eo abscedet. *Hec.* 5. 2, 15. Iram in eos evomam. *Ad.* 3. 2, 14. Missam iram faciet. *Hec.* 5. 2, 14. Minue iram. *Ph.* 2. 3, 88. Incendor ira. *Hec.* 4. 1, 47. Irae factae ampliores. *Hec.* 3. 1, 9. Maximae irae. *Hec.* 3. 1, 27. Iras gerunt. *Hec.* 3. 1, 30.

ITER. Senibus simul iter ut esset. *Ph.* 1. 2, 16. Iter hac habui. *Eun.* 5. 9, 35. Pergam, quo coepi, hoc iter. *Hec.* 1. 2, 119. In itinere. *Ph.* 3. 3, 34.

JUDICIUM. Est mihi judicium. *Eun.* 2. 3, 47. Vestrum judicium fecit. *Heaut. prol.* 12. Judicium ut reddant tibi. Bis judicium adipiscier. *Ph.* 2. 3, 57. et 59.

M.

N.

2. 4. 3. Omitte me. *Ph.* 3. 2,1. Ut alia omittam. *Heaut.* 3. 1,48.

Onero. Commoditatibus hero onerastis hunc diem. *Ph* 5. 6,2. Me onerare injuriis. *And.* 5. 1, 8. Ancillas oneratas veste atque auro. *Heaut.* 3. 1, 43.

Onus. Onus miserum et grave. *Ph.* 1. 2, 44.

Opera. Opera luditur. *Ph.* 2. 2, 18. Est operae pretium. *And.* 1. 3, 12. Paullum da mihi operae. *Eun.* 2. 2, 50. Id operam do. *And.* 1. 1, 130. Amori operam dabam. *Heaut.* 1. 1, 58. Frustra operam sumo. *Heaut.* 4. 3, 15. Quasi dedita opera. *Eun.* 5. 2, 2. Tradunt operas mutuas. *Ph.* 2. 1, 37.

Operio. Operuit ostium. *Ph.* 5. 3, 33. Operiere loris. *Ad.* 2. 1. 28.

Opinio. Praeter opinionem. *Hec.* 5. 1, 36. Concurrunt multae opiniones. *Heaut.* 2. 2, 3.

Opis. Quantum tibi opis Dî dant. *Heaut.* 3. 3, 31. Si quid opis potes adferre huic. *Ph.* 3. 3,20. Spes opesque. *Ad.* 3. 2,33.

Opprimo. Somnus virginem opprimit *Eun.* 3. 5, 53 Eum oppressit calamitas. *Hec. alt. prol.* 22. Os opprime. *Ph.* 5. 7, 93. Ne imprudentem opprimat. *And.* 1. 3, 22.

Opto. Praemium à me optato, id optatum feres. *Eun.* 5 9,27. Optata loquere. *Heaut.* 3. 3, 50.

Opus. Opus ruri faciundum. *Ph.* 2. 1, 20. Maximo te orabat opere. *Eun.* 3. 3, 27. Opere rustico faciundo. *Heaut.* 1. 1, 21.

Oratio. Honesta oratio est. *And* 1. 1, 11. Pura oratio. *Heaut. prol* 46. Tenui oratione. *Ph. prol.* 5.

Orcus. Ab orco mortuum me reducem in lucem feceris. *Hec.* 4. 4, 12.

Ordo. Quendam mei ordinis. *Eun.* 2. 2, 3.

Orno. Munus ornato verbis. *Eun.* 2. 1, 8. Ornatus esses ex tuis virtutibus. *Ad.* 2. 1, 22. Omnium homo hominum ornatissime. *Ph.* 5. 6, 13.

Oro. Oro, vixque exoro. *And.* 3. 4, 13. Causam orare. *Ph.* 2. 1, 62. Vos oratos volo. *Heaut. prol.* 16. Orata nostra celare. *Hec.* 4. 1, 60.

Os. Os impudens. *Eun.* 5. 1, 21. In os te laudare. *Ad.* 2. 4, 5. Nulli laedere os. *Ad.* 5. 4, 10. Os opprime. *Ph.* 5. 7, 93. Os durum. *Eun.* 4. 7,36. Uno ore. *And.* 1. 1, 69. Sparso ore. *Heaut.* 5. 4, 18. In ore est omni populo. *Ad.* 1 2, 13.

Ostium. Ostium concrepuit. *Hec.* 4. 1, 6. Ante ostium. *And.* 3. 1, 16. Extra ostium. *Ph.* 5. 6, 36.

Otium. Non est otium *Ad.* 3. 3, 65. Otium secutus sum. *Ad.* 1. 1, 17. Transdere hominem in otium. *Ph. prol.* 2. In otio, in negotio. *Ad. prol.* 20. Ut in otio esset. *Hec. Alt prol.* 18.

Ovis. Lupo ovem commisisti. *Eun.* 5. 1, 16. Tam placidum, quam ovem reddo. *Ad.* 4. 1, 18.

P.

Pactum. Eo pacto. *And.* 1. 1, 22. Nullo pacto. *And.* 1. 5, 12. Alio pacto. *And.* 4. 4, 53. Quo pacto? *And.* 4. 5 9. Aliquo pacto. *And.* 4. 3, 13.

Panis. Panem atrum vorent. *Eun.* 5. 4, 17.

Pannus. Pannis annisque obsitus. *Eun.* 2. 2, 5.

Par. Parem referam gratiam. *Eun.*

Mihi

Mihi tergo poenas pendet. *Heaut.* 4. 4, 6. Quanti penderes. *Heaut.* 1. 1, 103. Non flocci pendere. *Eun.* 3. 1, 21. Magni pendi. *Ad.* 5. 4. 25.

PERDO. Et me, et te perdidi. *And.* 4. 1, 19. Quod habui, perdidi. *Eun.* 2. 2, 6. Te dii perdant. *Eun.* 3. 1, 41. Hominem perditum. *Eun.* 3. 1, 28. Rem perditam restituas. *And.* 3. 5, 13. Re salva et perdita. *Eun.* 2. 2, 27.

PEREO. Pereo funditus. *And.* 1. 5, 9. Perpetuo perierim. *Ad.* 2. 4, 19.

PERICULUM. Periculum in te inest. *Hec.* 3. 1, 46. Factum est periculum. Aliis aliunde est periculum. *Ph.* 2. 2, 12. et 19. Capitis periculum adire. *And.* 4. 1, 54. Periculum ex aliis facere. *Heaut.* 1. 2, 36. Venias in periculum. *Ad.* 2. 2, 32. Hujus periclo fit. *And.* 3. 1, 22. Quanto in periclo simus. *Ph.* 1. 2, 8.

PERSEQUOR. Ego meum jus persequar. *Ad.* 2. 1, 9. Hereditates persequi. *And.* 4. 5, 20. Viam, quam decrevi persequi. *Hec.* 3. 5, 4. Me in Asiam persequens. *And.* 5. 4, 32.

PERSPICAX. Ad has res quam sit perspicax. *Heaut.* 2. 3, 129.

PERTENDO. Si incipies, neque pertendes gnaviter. *Eun.* 1. 1, 6.

PES. Neque pes, neque mens satis suum officium facit. *Eun.* 4. 5, 3. Nudus pes. *Ph.* 1. 2, 56. Nunquam huc tetulissem pedem. *And.* 4. 5, 13. Quod ante pedes est. *Ad.* 3. 3, 33. Me conjicerem in pedes. *Ph.* 1. 4, 13. Manibus pedibusque. *And.* 1. 1, 134. Lectulos ilignis pedibus. *Ad.* 4. 2, 46.

PESSULUS. Pessulum ostio obdo. *Eun.* 3. 5, 55.

PIETAS. Ut pietatem colam. *Hec.* 3. 4, 33.

PISTRINUM. Te in pistrinum dedam *And.* 1. 2, 28. Praecipitem me in pistrinum dabit. *And.* 1. 3, 9.

PLACEO. Satin' id tibi placet? *Eun.* 5. 2, 12. Si Dîs placet? *Eun.* 5. 3, 10.

PLENUS. Plenus rimarum sum. *Eun.* 1. 2, 25. Praeceptorum plenus. *Ad.* 3. 3, 58. Vini plenum. *Hec.* 5. 3, 25. Favillae plena. *Ad.* 5. 3, 60. Corpus succi plenum. *Eun.* 2. 3, 26. Venustatis plenior. *Hec.* 5. 4, 8.

PLERIQUE. Plerique omnes. *And.* 1. 1, 28.

POENA. Mihi tergo poenas pendet. *Heaut.* 4. 4, 6. Legibus daturum poenas. *Ph.* 4. 3, 22.

PONO. Pone, esse eum victum. His rebus pone decem minas. *Ph.* 4. 3, 25. et 62. Praemium esse positum pietati. *Hec.* 4. 2, 8.

PORTO. Boni quid porto! *And.* 2. 2, 1. Alia, quae porto Cyprum. *Ad.* 2. 2, 22. Porto hoc jurgium ad uxorem. *Hec.* 3. 5, 63. Me aliquam sibi fallaciam portare. *And.* 2. 6, 2.

POTESTAS. Liberius vivendi fuit potestas. *And.* 1. 1, 25. Vobis datur potestas. *Hec. alt. prol.* 37. Potestatem habeam tantae astutiae. *Heaut.* 4. 3, 32. In illarum potestate esse te. *Hec.* 2. 2, 8.

PRAEBEO. Servum haud illiberatem praebes te. *Ad.* 5. 5, 5. Praebent exigue sumtum. *Heaut.* 1. 1, 33. Usque os praebui. *Ad.* 2. 2, 7. Quos ludos praebueris. *Eun.* 5. 7, 9.

PRAECEPS. Praecipitem me in pistrinum dabit. *And.* 1. 3, 9.

Pudor. Patris pudor. *And.* 1. 5, 27. Quis pudor paullum adest. *And.* 4 1, 6.

Pugnus. Pugnus in mala haereat. *Ad.* 2. 1 17. Pugnos in ventrem ingere. *Ph.* 5. 7, 95. Me pugnis miserum occidit. *Ad.* 4 2, 19.

Pulcher. Pulcherimum facinus. *Ph.* 5. 6, 29

Puto. Dum haec puto. *Eun.* 4. 2, 4. Id nihil puto. *Heaut.* 5. 1, 27. Recte putas *And.* 1. 1, 114. Rem ipsam putasti. *Ph.* 4. 5, 6.

Q.

Quaero. Quid sibi hic vestitus quaerit? *Eun.* 3. 5, 10. Hoccine quaesisti, obsecro? *Heaut.* 5. 4, 6. Quaere, qui respondeat. *Eun.* 4. 7, 20.

Quaestus. Quaestus multo uberrimus. *Eun* 2. 2, 22. Quaesti gratia. *Hec.* 5. 3, 38. Quaestum maximum. *Heaut. prol.* 49. Uti quaestum faceret. *Heaut.* 4. 1, 27. Alia ex hoc quaestu. *Hec.* 5. 1, 29.

Quiesco. Quibus quidem quam facile potuerat quiesci, si hic quiesset. *And.* 4. 2, 8.

R.

Rapio. Rapere in pejorem partem *Ad prol.* 3

Rastrum. Mihi ad rastros res rediit. *Heaut.* 5. 1, 58.

Ratio. Ratio ineunda. *Heaut.* 4. 2, 7. Mea sic est ratio. *Ad.* 1. 1, 43 Cepi rationem. *Heaut.* 5. 2, 2. Cum rationem ineas. *Ph.* 2. 2, 30. Cum ratione insanias. *Eun.* 1. 1, 18. Bene subducta ratione. *Ad.* 5. 4, 1. Frustra metum rationes puto. *Ad.* 2. 1, 54.

Recipio. Ad me recipio. *Heaut.* 5. 5, 12. Animum recipe. *Ad.* 3 2, 26. Me domum reciperem. *Ph.* 5. 4, 7. Ego excludor; ille recipitur. *Eun.* 1. 2, 79.

Rectus. Hac recta platea. *Ad.* 4. 2, 43. Pravum an rectum siet. *Heaut.* 3. 1, 76. Recta prava faciunt *Ph.* 5. 2 6.

Reddo. Fructum reddunt praedia. *Ph.* 4. 3, 75. Reddidisti animum. *And.* 2. 1, 33. Huc redde *Eun.* 4. 7, 26.

Redeo. Redeo rursum. *Eun.* 4. 2, 6. Ad ingenium redis. *Hec.* 1 2, 38. Adeo res redit. *Ph.* 1. 2, 5. Ad hos redibat lege hereditas. *Hec.* 1. 2, 97. Ad te redi. *Ad.* 5. 3, 9. Ad rem redi. *Ad.* 2. 1, 31. Ad pauca ut redeam. *Ph.* 4. 3, 43. Quod ad te rediturum putes. *Ad.* 2. 2, 28.

Redigo. Redigam vos in gratiam. *Ph.* 5. 7, 73. Redige in memoriam. *Ph.* 2. 3, 36. Ad inopiam redigat patrem. *Heaut.* 5. 1, 56. Hem, quo redactus sum. *Eun.* 2. 2, 7.

Redux. Reducem me in patriam facis. *Heaut.* 2. 4, 18.

Refero. Quo haec referam? *Ph.* 5. 1, 1. Par pari referto. *Eun.* 3. 1, 55. Iterum referre. *Hec. prol.* 7. Quod ab ipso adlatum est, id sibi esse rellatum putet. *Ph. prol.* 22.

Refert. Mea nihil refert. *Eun.* 2. 3, 28. Parvi retulit. *Ph.* 4. 3, 41. Illud permagni referre arbitror *Heaut.* 3. 1, 58.

Rejicio. Rejecit se in eum. *And.* 1. 1 109. Forsitan nos rejiciat. *Ph.* 4. 5, 5 Ad famem hunc rejicere *Ph. prol.* 19. Capillus circum caput rejectus. *Heaut.* 2. 3, 15.

RE-

RESTITUO. Poëtam restitui in locum. *Hec.alt.prol.*13.Ut suis restituam ac reddam. *Eun.* 1.2,67. Fores restituentur. *Ad.* 1.2,40. Restitui in integrum. *Ph.*2.2,11.

RETE. Non rete accipitri tenditur. *Ph.* 2. 2, 16.

RETINEO. Liberalitate liberos retinere. *Ad.* 1. 1, 33. Neque amittendi, neque retinendi copia. *Ph.* 1. 3, 24.

RETRAHO. Retraham argentum fugitivum. *Heaut.*4.2,11. Poëtam retrahere ab studio. *Ph. prol.* 2.

RETUNDO. Ut ejus animum retundam. *Heaut.* 5. 1, 73.

REVOLVO. In eandem vitam te revolutum denuo video. *Hec.* 4. 4, 69.

RIMA. Plenus rimarum sum. *Eun.* 1. 2, 25,

RUMOR. Rumor venit. *Hec. alt. prol.* 31. Rumores distulerunt malevoli. *Heaut. prol.* 16.

RUO. Ne quid imprudens ruas. *Heaut.* 2. 3, 128. Quid si nunc coelum ruat? *Heaut.* 4. 3, 41. Caeteros ruerem. *Ad.* 3. 2,21.

S.

SACRILEGUS. ô genera sacrilega! *Ad.* 3. 2, 6.

SAEVIDICUS. Saevidicis dictis. *Ph.* 1. 4, 36.

SAL. Qui habet salem. *Eun.* 3.1,10.

SALSAMENTA. Salsamenta macerentur. *Ad.* 3. 3, 26.

SALUS. Salus est adolescentulis. *Eun.* 5. 4, 18. Ad salutem converti malum. *And.* 4. 1, 49. Malo salutem quaerant. *Ad.* 3. 2, 2. Plurima salute impertit. *Eun.* 2. 2, 39.

SALVUS. Salvus sis. *And.* 4. 5, 7. Salvum te advenire gaudeo. *Eun.* 5. 6, 6. Salva res est. *Eun.* 2. 2, 37. Re salva et perdita. *Eun.* 2. 2, 27.

SANCTUS. Sanctas nuptias facere. *Ad.* 5. 7, 1. Sanctius quam jusjurandum. *Hec.* 5. 1, 24.

SANUS. Sanusne es? *And.* 5. 4,9. Satin' sanus aut sobrius es? *Heaut.* 4. 3, 29.

SAPIENS. Dictum sapienti sat est. *Ph.* 3. 3, 8. Verba fundis sapientia. *Ad.* 5. 1, 7.

SAPIENTIA. Quantus quantus nil nisi sapientia es. Pro mea sapientia. *Ad.* 3. 3, 40. et 73.

SAPIO. Haud stulte sapis. *Heaut.* 2. 3, 82. Ad omnia aetate sapimus rectius. *Ad.* 5. 3, 46. Illuc est sapere. *Eun.* 4. 7, 21.

SATAGO. Rerum suarum satagit. *Heaut.* 2. 1, 13.

SATIAS. Eum satias hominum ceperat. *Eun.* 3. 1, 13. Ubi satias coepit fieri. *Eun.* 5. 6, 3. Satias jam tenet istorum. *Hec.* 4. 2, 18.

SATIETAS. Satietatem amoris sumere. *Ph.* 5. 5, 6.

SATUR. Omnium rerum satur. *Ad.* 5. 1, 3.

SAXUM. Saxum volvo. *Eun.* 5.9,55.

SCAPULA. Scapulas perdidi. *Ph.* 1. 2, 26.

SCELUS. Quid hoc est sceleris? *Eun.* 2. 3, 34. Tantum sceleris admisi. *Heaut.* 5. 2, 3. Quid ais? scelus. *And.* 4. 1, 42.

SCIO. Haud scio, an mutet animum. *Ph.* 5. 2, 9. Quî scis? *And.* 2. 1, 2. Tu pol, si sapis, quod scis, nescis. *Eun.* 4. 4, 55. Certum non scimus. *Eun.* 1. 2, 31. Nemo ex me scibit. *Ph.* 5. 1, 38. Unum hoc scito. *Eun.* 5. 2, 38. Qui alia tam plane scias. *Heaut.* 5. 1, 24. Ut sis sciens.

Quod

Suscipio. Ex qua filiam suscepit. *Ph.* 5. 7, 50. Cum puella anum suscepisse inimicitias. *Hec.* 2. 1, 34.

Suspectus. Qua re suspectus suo patri fuit. *Hec.* 5. 3, 22 Falsa fama esse suspectum. *Hec.* 5. 1, 31. Nemini aliter suspectum fore. *Hec.* 3. 3, 38.

Suspensus. Suspenso gradu ire. *Ph.* 5. 6, 27.

Suspicio. Mihi incidit suspicio. *And.* 2. 2, 22. Suspicio de me incidit. *Ad.* 4. 4, 5. In hunc suspicio est translata. *Heaut.* 4. 5, 52. Me suspicione exsolvam. *Hec.* 4. 2, 23.

Symbola. Symbolam dedit. *And.* 1. 1, 61. Ut de symbolis essemus. *Eun.* 3. 4, 2.

T.

Talentum. Talentum magnum. *Ph.* 4. 3, 39. Si talentûm rem reliquisset decem. *Ph.* 2. 3, 46.

Tandem. Vix tandem. *And.* 3. 1, 12. Quid ait tandem? *And.* 5. 2, 18. Ain' tandem? *And.* 5. 3, 4. Aliquando tandem. *Hec* 4. 4, 61. Itane tandem? *Ph.* 2. 3, 66. At tandem tamen. *Ph.* 4. 3, 25.

Tango. Tetigine tui quidquam? *Ad.* 2. 1, 24. Quo pacto Rhodium tetigerim in convivio. *Eun.* 3. 1, 30.

Tego. Tegere contumelias. *Hec.* 1 2, 91. Latere tecto abscedere. *Heaut.* 4. 2, 5. Uti adversa ejus per te tecta fient. *Hec* 3. 3, 28.

Tela. Texentem telam ostendimus. Lana ac tela victum quaeritans. *And.* 1. 1, 48.

Temperans. Minus rei aut famae temperans. *Ph.* 2. 1, 41.

Tempus. Dum est tempus. *Eun.* 1. 1, 11. Ut diei tempus est. *Heaut.* 1. 1, 116. Temporis punctum. *Ph.* 1. 4, 7. Nullum remittis tempus. Vacivum tempus. *Heaut.* 1. 2, 18. et 38. Per tempus. *Hec.* 4. 3, 16. In ipso tempore. *And.* 3. 2, 52.

Tero. Oculos terendo misere. *Eun.* 1. 1, 23.

Testis. Testes faciet. *Ad.* 2. 1, 49. Mihi testes adhibeam. *Ph.* 4. 5, 2.

Timeo. Ejus vitae timeo. *And.* 1. 3, 5. Nonnihil timeo. *Eun.* 4. 1, 1. Timet omnia *Heaut.* 1. 2, 15. Tibi timui male. *Heaut.* 3. 2, 20.

Tolero. Una tecum bona, mala, tolerabimus. *Ph.* 3. 3, 23. Cujus mores toleret. *Hec.* 3. 5, 28. Tolerare sumtus non queat. *Heaut.* 3. 2, 33. Tolerare violenter. *Ph.* 5. 1, 4.

Tollo. Certum laborem mihi sustuli. *Hec. alt. prol.* 9. Puerum non tollent. *Hec.* 4. 4, 82.

Totus. In amore est totus. *Ad.* 4. 2, 50. Totum diem. *Hec.* 5. 3, 2. Sex totos menses. *Eun.* 2. 2, 46. Mecum tota sis. *Eun* 1. 2, 115. Totam domum. *Hec.* 2. 1, 24. Tuber est totum caput. *Ad* 2. 2, 37. Os totum. *Heaut.* 2. 3, 65.

Tracto. Artem tractant musicam. *Ph. prol.* Arte tractabat virum. *Heaut.* 2. 3, 125. Astu rem tractavit. *Eun.* 5. 4, 2. Si quis recte aut commode tractaret. *Heaut.* 1. 1, 101. Non humanitus tractare. *Heaut.* 1. 1. 49. Te magnifice tractare possem. *Heaut.* 3. 2, 46.

Trado. Tradunt operas mutuas. *Ph.* 2. 1, 37. Causam tradere adversariis. *Ph.* 2. 1, 7.

Tranquillus. Adhuc tranquilla

F I N I S.

20

